

קְצוֹר שְׁלַחַן עֵרוֹךְ לְהַגְאוֹן הָרַב שְׁלֵמָה גֵּאֲנֵעֶפְרִיד זְעוֹק"ל

עם הערות על פי

"משנה ברורה"

להגאון ה"חפץ חיים" זעוק"ל

מהרב בעל מחבר ספר "משנה הלכות" על "משנה ברורה"

ועם הערות על פי

"מסגרת השולחן" בשיטת "שו"ע הרב"

להגאון רבינו שניאור זלמן מלאדי זעוק"ל

ועם הערות

"דרכי הלכה"

ע"פ פסקי השולחן ערוך למרן רבי יוסף קארו ז"ל וע"פ פסקי האר"י הקדוש

כפי שמובאים ב"בן איש חי", "כף החיים" ועוד. על פי פסקי מרן

הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

הראשון לציון

עיה"ק ירושלים תובב"א

התש"ס

הוצאה שלישית מתוקנת

קְצוֹר שְׁלַחַן עֵרוֹךְ

לכל העדות בישראל

כולל הערות על פי המשנה ברורה

להגאון ה"חפץ חיים" זצוק"ל

כולל הערות על פי שו"ע הרב

לפי בעל "מסגרת השולחן" זצוק"ל

כולל הערות לפי פסקי הספרדים

לראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

לע"נ ניסים חמאוי בן חלפון ומרים שלום ז"ל
נלב"ע בכ"ה אדר תשי"ב.
ולעילוי נשמת אשתו מרים חמאוי בת דוד ורחל ז"ל
נלב"ע בב' טבת תשנ"ו ז"ל.

הוצאה שלישית מתוקנת

שאלות, הצעות או הערות מל: 06-6923555

כל הזכויות שמורות
על הקיצור שו"ע ועל הערות ע"פ "דרכי הלכה"
להוצאת "דרכי הוראה" ת.ד. 16047 ירושלים
טל: 02-6521195 פקס: 02-6536842

הזכויות על ההערות ע"פ משנה ברורה
ו"קיצור מסגרת השולחן" שמורות להוצאת א. בלום.

הקדמה

בס"ד

"מִשֶּׁה קָבַל תּוֹרָה מִסִּינַי וּמִסֶּדֶה לְיִהוֹשֻׁעַ, וְיִהוֹשֻׁעַ לְזִקְנִים, וְזִקְנִים לְנָבִיאִים, וְנָבִיאִים מִסְרוּהָ לְאַנְשֵׁי כְנֶסֶת הַגְּדוּלָּה". ובתורה כלולים מקרא, משנה, גמרא, הלכות, אגדות, דיקדוקי תורה, דיקדוקי סופרים, קלים וחמורים, גזרות שוות, תקופות, גמטראיות, שיחת מלאכי השרת, שיחת שדים, שיחת דקלים, משלות כובסין, משלות שועלין, מעשה מרכבה, הוויות אביי ורבא ועוד הרבה הרבה בכמות ובאיכות לאין ערך ולאין שיעור (עיין סוכה כח:) ובתורה זו רמזו כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, כל מה שהיה וכל מה שעתיד להיות, סודות הבריאה ולמעלה מהן לאין קץ (הקדמת רמב"ן לתורה, אבן עזרא שמות לא יח. ועוד).

חכמה אדירה זו נמסרה דור אחר דור מימות משה דרך נביאים לאנשי כנסת הגדולה ולחכמי ישראל תנאים ואמוראים סבוראים וגאונים ראשונים ואחרונים וגדולי הדורות דור דור ודורשיו. (עיין רמב"ם בהקדמה למשנה)

בדורינו, הדור האחרון, זיכנו הקב"ה ליהנות מאורו של בוצינא קדישא ופרישא הגאון האדיר ח"ר יוסף חיים זיע"א בעל ה"בן איש חי" רבן של כל בני הגולה, שהיה בקי בכל חדרי תורה בפשט ובקבלה. במקרא ובאגדות, במדרשים ובמשלים, בתורת האר"י ובדברי הרש"ש שר בית הזוהר. והיה ליבו כלב הארי לדעת כל דברי הראשונים והאחרונים מהש"ס ועד לאחרון הפוסקים בספריהם ובספרי השו"ת. כל רז לא אניס ליה, ומספריו ניכרת בקיאותו הרבה בכל מקצועות התורה. (עיין בקיצור שולחן ערוך של הגאון האדיר רבי ברוך טולדאנו וצוק"ל).

מִרְן ח"ר יוֹסֵף חַיִּים זִיע"א שִׁילֵב בִּסְפָרָיו וּבִמְיוּחַד בִּסְפָרוֹ הַעִיקָרִי "בֵּן אִישׁ חַי" אֶת פִּסְקֵי מִרְן רַבִּי יוֹסֵף קָאֵרוֹ ז"ל וְאֶת פִּסְקֵי הַזּוֹהַר וְהַמְקוּבָּלִים וּבִרְאֵשׁם הָאֲר"י הַקְּדוֹשׁ זִיע"א, וְחִיבֵר בֵּין הַנִּסְתָּר וְהַנִּגְלָה וְכָל חֻלְקֵי הַתּוֹרָה. וְהוֹצִיָּךְ רַבִּי יוֹסֵף חַיִּים ז"ל בִּסְפָרוֹ לִשְׁקוֹל בְּמֵאֲזָנֵי צֶדֶק בְּרוּחַ קוֹדֶשׁוֹ אִיזָה דְּבָרִים אֲפֻשֶׁר לְצִיבּוֹר לִילֵךְ בָּהֶם כְּדַבְרֵי הָאֲר"י ז"ל וְהַמְקוּבָּלִים, וְאִיזָה מֵהֶם בְּנִתִּיִּים רַק לִיחִידֵי סְגוּלָּה. וְזִיכְרוֹ הַקְּב"ה וְנִתְקַבְּלוּ פִּסְקֵיוֹ בְּכָל יִשְׂרָאֵל. עַד שֶׁאִמְרוּ עֲלָיו גְּדוּלֵי הַדּוֹר הַקּוֹדֶם שֶׁהוּא הַפּוֹסֵק הָאֲחֵרוֹן וְעַל פִּיו יִשָּׁק בֵּית יִשְׂרָאֵל.

עִיקָרָהּ שֶׁל שִׁטָּה זוֹ אֵינָה חִידוּשׁ שְׁלֹ. מִרְן רַבִּי יוֹסֵף קָאֵרוֹ ז"ל "גְּדוּל הַפּוֹסְקִים" שִׁילֵב בְּכַתְבֵּיו בְּעֶשְׂרוֹת מְקוֹמוֹת פִּסְקֵי הַלָּכָה עַל פִּי הַזּוֹהַר הַקְּדוֹשׁ, עַל פִּי הַכֹּלֵל שֶׁכָּתַב (בְּסִימָן לוֹ וּבְסִימָן נט וּבְעוֹר מְקוֹמוֹת) כִּי "בְּכָל מְקוֹם שֶׁלֹא נִתְבָּאֵר בְּגִמְרָא בְּמַפּוֹרֵשׁ נֶגֶד הַזּוֹהַר - הוֹלְכִים כְּמוֹ הַזּוֹהַר, אֵף כְּנֶגֶד הַפּוֹסְקִים". גַּם הִרְמָ"א פִּסַּק בְּכַתְבֵּיו דְּבָרִים כְּדַבְרֵי הַזּוֹהַר וְהַמְקוּבָּלִים. כְּדַבְרֵי מִרְן הַבֵּית יוֹסֵף אֱלוֹ נֶקֶטוּ רֹב מִנֵּין וּבִנְיָן שֶׁל הַפּוֹסְקִים הַסְּפָרִידִים שֶׁבָּאוּ בְּעַקְבוֹתָיו, וְעִיֵּין ב"אַרְץ הַחַיִּים" שֶׁהֵבִיא אֶת כֻּלְּהִי הַפְּסִיקָה הַנְּהוּגִים בְּאַרְץ יִשְׂרָאֵל, שֶׁם כָּתַב בְּכָלֵל יג' בְּשֵׁם הַחִיד"א ז"ל וּפּוֹסְקִים רַבִּים שֶׁכָּלֵל זֶה הוּא אֵף עַל פִּסְקֵי הָאֲר"י ז"ל, וְכַמֵּנֶהֱגִי הָאֲר"י ז"ל אֱלוֹ נֶהֱגוּ כָל קְהִילוֹת הַסְּפָרִידִים בְּכָל מְקוֹם. וְעִיֵּין עוֹר בְּבִרְכֵי יוֹסֵף לְהַחֲדִיר"א ז"ל בְּסִימָן ז' יג' שֶׁכָּתַב כִּי אֹמְרִים סב"ל אֵף כְּנֶגֶד מִרְן, וּבְסִימָן מ"ז כָּתַב שֶׁאֵין אֹמְרִים סב"ל כְּנֶגֶד הָאֲר"י ז"ל, אֲפִילוֹ לֹא מְדַבְּרִי מִרְן. וְכָתַב שֶׁם שֶׁאִילוֹ רָאָה מִרְן דְּבָרֵי הָאֲר"י ז"ל, הִיָּה הוֹדֵר בּוֹ.

בִּמְיֻנָּה גַּם רַבִּים מֵהַשִּׁכְנָזִים נֹקְטִים בְּהִרְבָּה מְקוֹמוֹת בְּדֶרֶךְ זֶה, כְּפִי שֶׁכָּתַב הַגָּאוֹן הַחֲסִיד הַשֵּׁל"ה ז"ל (בְּמִסְכַּת חוֹלִין דף קיב:) ד"אֲנַחְנוּ יוֹשְׁבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל - נִמְשָׁכִים אַחֵר קְבֵלַת הַזּוֹהַר הַקְּדוֹשׁ". כְּפִי שִׁדּוּעַ וּמְפּוֹרָסֵם לְמַשֵּׁל כְּעִנֵּין הַנַּחַת תְּפִלִּין בַּחֹל הַמוּעֵד וְעוֹד.

בשנים האחרונות נתחדש צורך לכתוב "דבר ה' - זו הלכה" באותה שיטה על שאלות הלכתיות המצויות היום שנתחדשו מאז כתב הבן איש חי את ספריו, כדי שנוכל ללמוד הלכה וללמדה בבתי ספר בבתי כנסיות ובבתי מדרשות. ופנו אלינו רבים וטובים בענין זה והפצירו בנו רבות ליטול על כתפינו מלאכה קשה זו, וניסינו בתחילה לכתוב "קיצור בן איש חי" עם תוספת הלכות מספרי רבינו יוסף חיים זיע"א האחרים ומפסקים המתחדשים בכל יום על פי אותה שיטה, ועשינו קיצור ותמצית כמעט מרובו של ספר "בן איש חי" עם תוספות מ"רב פעלים", "עוד יוסף חי" ושאר ספריו. וכששאלנו את הגאון הרה"ג ח"ד יעקב מוצפי זצוק"ל אמר לנו שלדעתו אין לכתוב "קיצור בן איש חי" מסיבות הצפונות עימו, ומעט מזער אמר לנו. וכדי לקיים "לא תסור" ו"מצווה לשמוע דברי חכמים" גנזנו כל מה שהודפס. אך אע"פ שגנזנו הספרים ההם, לא גנזו הרעיון ורבו הפניות לכתוב את ההלכות הנ"ל בצורה אחרת. וחשבנו ללכת בדרך שסללו לנו ראשונים כמלאכים ולכתוב הגהות על ספר קיים. ואע"פ שאיני מושה עצמי ח"ו אליהם, אמרתי בליבי אלך בדרכם של גדולים, אלמד ואעשה כמעשיהם ו"ברגלם אעבורה". וכמו שמרן הב"י כתב דבריו כהגהות והסבר לטור ולרמב"ם, ורק אח"כ ערך על פיהם את השולחן ערוך שהוא תמצית דבריו בבית יוסף. אף אני נקיטנה בשיפולי גלימיה. (ועיין בהקדמת ב"י שאין לפסוק מהש"ע רק למי שלמד טור וב"י כי הוא היסוד והעיקר. לפ"ז לא טוב הדבר עושים אלו שפוסקים מהש"ע ללא טוב"י וסומכים על סמך מפרשי הש"ע. ובאמת מה שלא נכתב בש"ע, אע"פ שנכתב במפרשי, אין לעשותו מבלי ללמוד הטוב"י. וכל שכן אם רוצים לדמות מילתא למילתא).

גם הגאון העצום הרמ"א הכין פירוש נרחב על הטורים, וכדבריו בהקדמה לספרו "דרכי משה" גנז את דבריו כשראה את דברי הבית יוסף "כי דברי נגד החכם הנ"ל כאין נחשבו. ושרגא בטיהרא מאי מהני? וכפייס מעץ יבש כמוני מה יענה? כי בידעתו הכוללת הקיף הכל. וה' ברח אותו בכל. דבר אחד ממנו לא נפל מכל". ואחר שראה ברוח קודשו את מעלתו של מרן הב"י והכיר מתוך דבריו כי הם מקובלים בשמים ובארץ. כתב שם שה' "הורה לי דרך ברור כשמש" לא לכתוב שו"ע כאשר חפץ, אלא להוסיף על דברי הב"י הערות, ו"לפרוס מפה על השולחן" ועל כן קראו לו בזמנו "בעל המפה".

לא רק בהקדמה אנו רואים את הערכתו הרבה של הרמ"א לב"י אלא גם בשו"ת הרמ"א סימן מ"ח כתב: "באתי להשיב מפני הכבוד לדברי הגאון הגדול מוריני ורבינו יוסף קאר"ץ יצ"ו, אשר מימיו אנו שותים מקנקנו וכדו. ומה אוסיף בשבחיו לכבודו, מאחר דכל מה דאת משבח ליה את מגנה במעשה ידו, יברכהו השם בנפשו ומאודו. ובהיות כי אחר השבח ראוי להיות התפלה, על כן אתפלל אל ה' על העתיד להאריך ימי מודנו ורבינו, נשיא אלהים בתוכנו, ושנותיו בטוב ובנעימים לבלות עד בשוב ה' שיבת ציון יראו עינינו ועינינו". ובהמשך דבריו כותב "והנה חלילה להמרות דברי מעלת כבוד תורה דמר וכל החולק עליו כחולק על השכינה". (ועיין בדברי ה"מגיד" למרן רבי יוסף קאר"ו ייען כי מסרת נפשך על חזרת עטרת הסמיכה ליושנה תזכה להיות מוסמך מכל חכמי ארץ ישראל ומחכמי חוץ לארץ ועל ידך אחזיר הסמיכה ליושנה ואזכר לגמור חבורך וכו' - נופסקין נקיים מכל סייג וטעות, ולהדפיסם ולפשטם בכל גבול ישראל) וכל זה בזכות קדושתו טהרתו וענותותו ובזכות בקיאותו כי רבה ובכח ההכרעה ש"מן שמיא קא זכו ליה" כידוע. (עיין בדברי האר"י עליו, ובשם הגדולים להחיד"א ז"ל מערכת ספרים ערך "בית יוסף").

ומכאן ברור מדוע הרמ"א עשה כן אף שהיה יכול לחבר שו"ע לשיטת חכמי אשכנז. אך בעיקר רצה הרמ"א שלא תהיה תורה כשתי תורות בשני ספרים, (ומעור טעמים מיוחדים קדושים וטהורים). ולכן הוסיף בשו"ע את מנהגי אשכנז שלא כתובים בשו"ע אע"פ שכתובים בבית יוסף. והוסיף עוד הכרעות משלו על פי שיטה אחרת משיטת הב"י, וכתב הגהותיו וחברם משולבים איש אל אחיו ואשה אל אחותה בספר אחד. וברוך ה' דין גרמא שהשו"ע והרמ"א התקבלו בכל תפוצות ישראל וכתבו עליהם חיבורים ופירושים והוספות לפי כל דור ודור. על כן אמרתי אל ליבי טוב ללכת בדרכם של ראשונים. וכמו שהם שילבו את פסקיהם עם פסקים של אחרים ועשאו כחטיבה אחת בספר אחד, אף אני אעשה כן. ובמיוחד בדורנו שהוא "עת האסף המקנה" ונתרבו בני תורה מכל העדות ויש ביניהם אהבה ואחוה ב"ה, ו"תלמידי חכמים מרבים שלום בעולם". וצריך כל ת"ח להכיר את כל המנהגים של כל העדות. ואע"פ שאמרו חז"ל "אל תטוש תורת אמך" (פסחים ג. חולין צג:) אלו מנהגי האבות. ונפסקה הלכה (עיין מג"א סימן סח) שדבר זה נאמר גם על סדרי התפילות. עם כל זה ללמוד את מנהגי העדות האחרות מוכרח כל בן תורה.

ובמיוחד היום ב"ה שזכינו לקיבוץ גלויות, ובכל קהילה יש אנשים מעדות שונות הלומדים ומתפללים יחד וחיים כאחד. והמלמד בקהילה כזו לא יכול ללמד מספרי ההלכה הרגילים בסתם כי אז עלול הוא ללמד הלכה הנכונה לבני עדה אחת, ובני העדה אחרת צריכים לנהוג אחרת. על כן צריך ספר אחד שילקט בתוכו את פסקי ההלכה לעדות הספרדים והאשכנזים גם יחד. ביתר תוקף מורגש צורך זה אצל הרבנים בישיבות והמחנכים בבתי הספר ובתלמודי התורה. שם המיזוג גדול יותר והמבוכה רבה.

ובחרתי לכתוב הערות על ה"קיצור שולחן ערוך" כיון שספרו התקבל בתפוצות ישראל ולומדים בו ומשתמשים בו בבתי ספר לילדים ובבתי כנסיות ומדרשות. ומשמיא קא זכו ליה. ואע"פ שבדור לפניו ואחריו חיברו עוד קיצורים, זכה הרב והתקבל ספרו ונפוץ בכל הארץ. ובמיוחד שרבי שלמה גאנצפריד צוק"ל בעל ה"קיצור שולחן ערוך" ורבי יוסף חיים צוק"ל בעל ה"בן איש חי" פוסקים בדרך כלל בשיטה אחת כדברי הזוהר הקדוש והאר"י ז"ל אף אם חלק מהפוסקים חולקים עליו.

על כן אפתח בתפילה כפי שהורגנו רבותינו בגמרא ברכות כח: "רבי נחוניא בן הקנה היה מתפלל בכניסתו לבית המדרש וביציאתו תפילה קצרה" ופסק מרן בשולחן ערוך (סימן קי ס"ע ח) הלכה זו שיש להתפלל בתחילת הלימוד:

יְהִי רָצוֹן מִלְּפָנֶיךָ ה' אֱלֹהֵי שְׂלֵא יֵאָרֶע דְּבַר תְּקֵלָה עַל יְדֵי וְלֹא אֶפְשֵׁל בְּדַבֵּר הִלְכָּה וְיִשְׁמָחוּ בִּי חֲבֵרֵי. וְלֹא אוֹמֵר עַל טָמֵא טְהוֹר וְלֹא עַל טְהוֹר טָמֵא, וְלֹא עַל מֵתָר אֲסוּר וְלֹא עַל אֲסוּר מֵתָר. וְלֹא יִפְשְׁלוּ חֲבֵרֵי בְּדַבֵּר הִלְכָּה וְאִשְׁמַח בָּהֶם. כִּי ה' יִתֵּן חֲכָמָה מִפִּי דַעַת וְתְבוּנָה. גַּל עֵינֵי וְאִבִּיטָה נִפְלְאוֹת מִתּוֹרָתָךְ.

ויש שואלים מה מקום לתפילה בשעת לימוד תורה. יתאמץ וילמד ויעמול בתורה? ומכאן שבאמת עיקר תפקידו של האדם בשעת הלימוד הוא לעמול בתורה ולהתבונן ולקנות את התורה בשקידה ובדיקדוק ובפלפול ובכל הדברים שהתורה נקנית בהם השגונים בש"ס ובמסכת אבות. אלא שאנו מתפללים להקב"ה שיאיר עינינו בתורתו לכיון לאמיתתה של

תורה על ידי תפילה. (עיין במסכת מכות יא: בענין תפילה של כהן גדול על הרוצח שיצא דינו לטובה). שלא יחשוב אדם "חכמתי עמדה לי" בינתי שקידתי או למדנותי. כי כל אלא טובים רק אם יש לאדם סייעתא דשמיא. ואילולי זה יכול אדם ללמוד את כל הש"ס והפוסקים ראשונים ואחרונים ולא ידע לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ובפרט אם סומך על עצמו וכח ידיעתו. שאם ישכח פרט אחד או שיפרש אותו אחרת מהאמת עלול הוא להוציא עגל מסכה. אבל אם "למד אמרינן" ועסק בתורה וידע שהכל מאיתו יתברך, ומבקש מהקב"ה שיסייע עבורו, אפשר שיכוון לאמיתתה של תורה.

ומרבתינו למדנו שצריך אדם להתאמץ ללמוד תורה לשמה ולא להגדיל ולפאר את שמו אלא הכל "לשם יחוד קובה"י" הכל לעשות רצון הבורא יתברך שמו יתעלה. אם כך יעשה מן השמים יסייעו בעדו כדברי חז"ל מסכת ברכות (לג:) "מתוך שחסידיהם הם תורתם משתמרת ומלאכתם מתברכת" ובירושלמי "ברכה ניתנת בתורתן וברכה ניתנת במלאכתן". (פרק ה' הלכה א') וזו מעלה גדולה שיתברך גם מה שלא למד וידע דברים ברוה"ק. ואף שאפשר לפרש כוונות הירושלמי "ברכה ניתנת" ב"חידושי תורה". בפרקי אבות נאמרו הדברים במפורש: "רבי מאיר אומר: כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה וכו' ומגלין לו דרי תורה, ונעשה כמעין המתגבר וכנהר שאינו פוסק, והנה צנוע ואדיר רות, ומוחל על עלבון, ומגדלתו ומרוממתו על כל המעשים:

ובברכה זו אני רוצה לברך את כל העוזרים וכל המסייעים, ובעיקר לעורך הממריץ והמעודד הבן יקיר לי "בן חכם ישמח אב" הרה"ג ר' שמואל אליהו שליט"א הרב הראשי לצפת והמחוז. שלמרות הנטל הרובץ עליו במקומו שזכה להפריחו מבחינה רוחנית נטל על עצמו את עריכת הספר בחכמה ובתבונה ובדעת ועשה לילות כימים ממש שתצא המלאכה נקיה וברה זוכה וטהורה, ולא כל אדם זוכה לזה. ויהי רצון שיזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה ויפוצו מעיינותיו חוצה וכל אשר יפנה ישכיל ויצליח ברוחניות ובגשמיות הוא ובני ביתו ויוצאי חלציו אכ"י. ואסיים הקדמה זו בתפילתו של מרן בעל בן איש חי:

רבונו עלמא אנן בעינן לאשתדלא ביקרו. יהא רעוא קמך למיהב לן חילא לאתעדא ביקרו ולמעבד רעותה ולסדרא פלא פדקא יאות. ואף על גב דלית אנן ידעי לשואה רעותא ולבא ולתקנא פלא, יהא רעוא קמך דתתירעי בעובדא דילן, ותתקין תקונא דלעילא פדקא יאות, ותחשב לן כאלו אשתדלנא ביקרו כרעותה לסדרא פלא פדקא יאות. ועל דא צלי קמך דוד מלכא משיחא ואמר: ויהי נעם אדני אלהינו עלינו. ומעשה ידינו כוננה עלינו. ומעשה ידינו כוננהו. כוננה, ואתקין תקונא לעילא פדקא יאות. עלינו, אף על גב דלית אנן ידעי לשואה רעותא אלא עובדא בלחודי מעשה ידינו כוננהו.

את אחי אנכי מבקש. עמלנו על הספר זמן רב, אך לאדם חסרונות ויתכן כי שגיגו בהלכה או טעות דפוס השתרבבה. על כן נבקש כל מי שיש לו הערה בהלכה, נא – לשון בקשה, לכתוב ולהעיר לנו.

מרדכי אליהו

הראשון לציון. בן הרה"ג צי"ע חק"ו

המקובל האלחי ח"ר סלמאן אליהו זצוק"ל

כללים בהערות על הקיצור:

- א. ברור למבין שב"קיצור שולחן ערוך" לא נכנסות כל ההלכות, שהרי כשמו כן הוא - "קיצור", וה"הערות" צמודות בד"כ להלכות שהובאו ב"קיצור שולחן ערוך", לעיתים הוספנו הלכות שלא הוזכרו או שהוזכרו בדרך אגב.
- ב. לעיתים ההערות משולכות תוך דברי הקיצור וכאילו באנו להשלימם.
- ג. בחלק מהמקומות ההערה היא הסבר ל"קיצור שולחן ערוך" ולא שונה ממנו.
- ד. במקומות שלא ציינו הערה, אות הוא כי אנו פוסקים בזה כדעת ה"קיצור שולחן ערוך".
- ה. במקומות שה"משנה ברורה" או "קיצור מסגרת השולחן" חולקים על ה"קיצור שולחן ערוך" ולא הערנו הרי שאנו מסכימים לדעת "קיצור שולחן ערוך".
- ו. אין אנו מעירים על דברי ה"משנה ברורה" או על "קיצור מסגרת השולחן" אף אם אנו נוהגים אחרת מהם.
- ז. לא הובאו כל ההלכות המופיעות ב"בן איש חי" ובספרי השו"ת שלו "רב פעלים" ועוד אלא רק אלו שהוא חולק בהם על ה"קיצור שולחן ערוך".
- ח. לא הובאו מנהגי חסידות שמציע להנהיג "בן איש חי". הרוצה לנהוג מילי דחסידותא יקדש עצמו ויעין בספרו הטהור.
- ט. לעיתים יראה הלומד הלכה או מנהג שנהגו במשפחתו ובקהילתו ולא מוזכרים בספר זה, כיון שאין הם המנהג המקובל. כי ידוע שלכל עדה יש מנהגים שלעיתים סותרים את שיטת ההלכות שנהגו בהם אבותיהם. ואעפ"כ לא ביטלו מנהגים אלו במקומם, כי כך נהגו. אך אנו לא כתבנום.
- י. יש עדות שחלק מהם החמירו על עצמם בהלכות שבת, פסח, איסור והיתר נדבה. כשיטת כל המחמירים, ויש שנהגו בדברים מסוימים כדברי המיקל, ואם לא הזכרנו החומרה, לא שח"ו ביטלנו אותו, אלא שאינה לרבים, וכתבנו מנהג אחר שיש לו יסוד יותר מוצק בהלכה. עם כל זה עיין לפר"ח סימן תסח איזה מנהגים רשאי הבן לבטל ואיזה להתמיד.
- יא. מקורות. בספר קיצור המקורות היא מלאכה בפני עצמה, כיון שלכל הלכה יש מקורות מהגמרא ומהראשונים ודברי תורה עניים במקום אחד ועשירים במקום אחר. ולעיתים הלכה מפורשת בש"ס ברמב"ם ובשו"ע ואי אפשר להזכיר את כל המקורות. על כן הזכרנו את המקור האחרון, ולא שהתעלמנו ח"ו מדברי הראשונים או האחרונים או מדברי האר"י החי ותלמידיו המובהקים, אלא שלא רצינו להאריך ולהטריח את הלומדים. וע"כ יש דברים המפורשים בשו"ע שצוין מקורם בבא"ת, כיון שגם הבא"ת בדרבנן של מרן הלך ורק הוסיף איהו מדיליה כיד ה' הטובה עליו.
- יב. אין ההלכה מופיעה בנוסח ובצורה שכתובה במקור. וסמכנו על המעיין שימצא את מקורות הדברים במקום שציינו, ומשם בארה.
- יג. אם הבאנו דברים בלשון "עייך" אות הוא כי ישנה הלכה המוזכרת בספר אחד, ואחרים חולקים עליו או משנים משהו מדבריו. ונכתב "עייך" ללמדך כי המסתכל במקור צריך לעיין בו.
- יד. לעיתים ציינו במקור "אחרונים" וכתבנו כך בהלכות פשוטות או בהלכות שהוזכרו בדברי אחרונים אע"פ שימצאו לו מקור מהראשונים, כיון שלעיתים כל אחד מפרש אותו "דאשון" אחרת, זה אומר בכה זה אומר בכה.
- טו. לעיתים כתבנו "אחרונים" על פסקי אחרונים ולקח לנו זמן רב לעיין בדבריהם כיון שלפעמים חידושי אחרונים במחלוקת שונים וצריך עיון רב ולהכריע כאחד מהם, כדי שלא יהיו פסקיהם סותרים שיטה מסוימת בהלכה. ועוד היה מקום לעיין היטב בפסקי אחרונים לראות כי אם יש בדבריהם חידוש או גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה - ואם כך היה - לא נכתבו דבריהם.
- טז. חלק מההלכות הובאו ללא מקור מהגמרא. או מפני שאחרונים לא דנו בכך, או שהסבירו את הגמרא בדרך אחרת ולא רצינו לפלפל בדבריהם.

הלכות תפילה ובית כנסת

- 21 עמוד סימן א דיני השכמת הבקר וכו' ז' סעיפים.
- 23 עמוד סימן ב הלכות גטילת ידים וכו' ט' סעיפים.
- 26 עמוד סימן ג דין לבישת בגדיו והלכות וכו' ח' סעיפים.
- 27 עמוד סימן ד הנהגות בית הפסא ודיני ברכת אשר יצר וכו' ו' סעיפים.
- 29 עמוד סימן ה נקיון המקום לדבר שבקדשה וכו' י"ז סעיפים.
- 33 עמוד סימן ו קצת דיני ברכות ודיני ברוך הוא וברוך שמו ואמן וכו' י"א סעיפים.
- 36 עמוד סימן ז הלכות ברכות השחר וכו' ח' סעיפים.
- 38 עמוד סימן ח דברים האסורים משהאיר היום עד לאחר שיתפלל וכו' ו' סעיפים.
- 40 עמוד סימן ט הלכות ציצית וכו' כ"א סעיפים.
- 47 עמוד סימן י הלכות תפילין וכו' כ"ו סעיפים.
- 54 עמוד סימן יא הלכות מזוזה וכו' כ"ה סעיפים.
- 59 עמוד סימן יב הכנת הגוף לתפלה ומקומות שראוי להתפלל שם בו ט"ו סעיפים.
- 63 עמוד סימן יג דיני קדשת בית הפנסת ובית המדרש וכו' ה' סעיפים.
- 64 עמוד סימן יד דיני פסוקי דזמרה וכו' ח' סעיפים.
- 67 עמוד סימן טו דיני קדיש וברכו וצרוף עשרה ואם יצאו מקצתו ודין הש"ץ וכו' י"ג סעיפים.
- 71 עמוד סימן טז דיני הפסקות ברכות קריאת שמע וקריאת שמע וכו' ה' סעיפים.
- 73 עמוד סימן יז הלכות קריאת שמע וכו' י' סעיפים.
- 76 עמוד סימן יח הלכות תפלות שמונה עשרה וכו' כ"ב סעיפים.
- 82 עמוד סימן יט דיני "משיב הרוח" "טל ומטר" "עלה ויבא" ו"ענוג" וכו' י"ד סעיפים.
- 86 עמוד סימן כ דין חזרת תפלת שליחצבור וכו' י"ב סעיפים.
- 88 עמוד סימן כא דין מי שלא התפלל היאך ישלמנה וכו' י' סעיפים.
- 91 עמוד סימן כב דיני תחנון וכו' י' סעיפים.
- 93 עמוד סימן כג קצת דיני קריאת ספר תורה וכו' ל' סעיפים.
- 99 עמוד סימן כד דין אם נמצא טעות ופסול בספר תורה וכו' י"ב סעיפים.
- 102 עמוד סימן כה דיני אשרי ובא לציון, עד גמר התפלה וכו' ח' סעיפים.
- 103 עמוד סימן כו דיני קדיש יתום וכו' כ"ב סעיפים.
- 107 עמוד סימן כז הלכות תלמוד תורה וכו' ה' סעיפים.
- 109 עמוד סימן כח הלכות ספר תורה ושאר ספרי קדש וכו' י"ג סעיפים.

מידות טובות, לשון הרע והנהגות חיים

- 111 עמוד סימן כט מדות שידגיל בהם האדם את עצמו כ"א סעיפים.
- 115 עמוד סימן ל אסור רכילות, לשון הרע, נקימה ונטירה וכו' ט' סעיפים.
- 117 עמוד סימן לא שכל כוונות האדם יהיו לשם שמים וכו' ז' סעיפים.
- 118 עמוד סימן לב שמירת הגוף ע"פ הטבע וכו' כ"ז סעיפים.
- 124 עמוד סימן לג דברים האסורים משום סכנה בו י"ד סעיפים.
- 125 עמוד סימן לד הלכות צדקה וכו' ט"ז סעיפים.

הלכות סעודה ואכילה

- סימן לה הלכות חלה וכו' ט' סעיפים. עמוד 129
- סימן לו הלכות מליחה וכו' כ"ח סעיפים. עמוד 131
- סימן לז הלכות טבילת כלים וכו' י"ג סעיפים. עמוד 135
- סימן לח הלכות פת גויים בשולי גויים וחלב גויים וכו' ט"ו סעיפים. עמוד 137
- סימן לט דין מי שרוצה לאכל או לשנות קדם הסעודה וכו' ג' סעיפים. עמוד 140
- סימן מ הלכות נטילת ידים לסעודה וכו' כ"א סעיפים. עמוד 141
- סימן מא הלכות בציצת הפת וברכת "המוציא" וכו' י' סעיפים. עמוד 147
- סימן מב הלכות סעודה וכו' כ"ג סעיפים. עמוד 149
- סימן מג הלכות ברכות לברכים שאוכלים ושותים בתוך הסעודה וכו' ו' סעיפים. עמוד 154
- סימן מד הלכות מים אחרונים ו"ברכת המזון" וכו' י"ח סעיפים. עמוד 156
- סימן מה הלכות ברכות הזמון וכו' כג' סעיפים. עמוד 161
- סימן מו הלכות מאכלות אסורות וכו' מ"ו סעיפים. עמוד 167
- סימן מז הלכות סתם יינם והכשר הכלים ממנו וכו' כ"ב סעיפים. עמוד 173
- סימן מח הלכות ברכות על מאכלים מחמשת מיני דגן וכו' י' סעיפים. עמוד 176
- סימן מט דין ברכת היין וברכת הטוב והמיטיב וכו' ט"ז סעיפים. עמוד 180
- סימן נ כללים בברכה ראשונה מברכת הנהנין וכו' ט"ז סעיפים. עמוד 183
- סימן נא כללים בברכה אחרונה וכו' ט"ו סעיפים. עמוד 187
- סימן נב דיני ברכת "בורא פרי העץ" ו"בורא פרי האדמה" ו"שהכל" וכו' י"ח סעיפים. עמוד 191
- סימן נג הלכות רטב ומשקה של פרות וירקות וכו' ו' סעיפים. עמוד 196
- סימן נד דין עקר וטפיל וכו' ט' סעיפים. עמוד 198
- סימן נה דין קדימה בברכות וכו' ה' סעיפים. עמוד 200
- סימן נו דיני טעות בברכות וכו' ו' סעיפים. עמוד 201
- סימן נז דין ברך על מאכל או משקה ואחר כך הביאו לו עוד וכו' ז' סעיפים. עמוד 203

ברכות שונות

- סימן נח דין ברכת הרית וכו' י"ד סעיפים. עמוד 204
- סימן נט דין ברכת "שהחינו" ו"הטוב והמיטיב" וכו' כ"א סעיפים. עמוד 207
- סימן ס דין ברכות הראיה וכו' ט"ו סעיפים. עמוד 211
- סימן סא ברכת הגומל ועוד קצת ברכות פרטיות וכו' י' סעיפים. עמוד 214

הלכות משא ומתן

- סימן סב הלכות משא ומתן וכו' י"ח סעיפים. עמוד 217
- סימן סג אסור להונות בדברים ולגבגב דעת הבריות וכו' ה' סעיפים. עמוד 220
- סימן סד שלא לעשות סחורה בדבר האסור וכו' ד' סעיפים. עמוד 222
- סימן סה הלכות רבית וכו' ל' סעיפים. עמוד 222
- סימן סו הלכות עסקא וכו' י"ב סעיפים. עמוד 228
- סימן סז הלכות נדרים ושבועות וכו' א"א סעיפים. עמוד 232

תפילת הדרד, מנחה ומעריב וסדר הלילה

- סימן סח דין תפילת הדרד ושאר דברים שצריכין לזהר בדרד ובו י"ב סעיפים. עמוד 235
 סימן סט דיני תפילת מנחה ובו ט' סעיפים. עמוד 238
 סימן ע דיני תפילת מעריב ובו ה' סעיפים. עמוד 241
 סימן עא סדר הלילה ובו ה' סעיפים. עמוד 242

הלכות שבת

- סימן עב גדל קדשת שבת והמחללו ה"ה כמו עכו"ם, ודיני הכנת שבת ובו כ"ג ס"ע עמוד 244
 סימן עג באיזה אופן מתר לתת קדם שבת מלאכה לגוי ולהשאיל ולהשכיר לו כלים עמוד 250
 סימן עד דין המפליג בספינה ובו ד' סעיפים. עמוד 253
 סימן עה דין הדלקת הנרות ובו י"ד סעיפים. עמוד 253
 סימן עו דיני התפלות בשבת וביום טוב ובו כ"ג סעיפים. עמוד 257
 סימן עז דיני הקדוש והסעודות בלילה וביום ובו כ"ד סעיפים. עמוד 263
 סימן עח הלכות קריאת ספר תורה בשבת ויום טוב וחיוכם. ובו י"א סעיפים. עמוד 268
 סימן עט דיני מפטיר ובו י' סעיפים. עמוד 271
 סימן פ קצת ממלאכות האסורות בשבת ובו צ"ג סעיפים. עמוד 274
 סימן פא ארבע רשויות לשבת ובו ה' סעיפים. עמוד 290
 סימן פב אסור העברה והוצאה מרשות לרשות ובו י"ג סעיפים. עמוד 292
 סימן פג הקף המחצות לא מהני אלא כשהקף לדידה ובו ו' סעיפים. עמוד 295
 סימן פד דיני הוצאה דרך מלבוש ותכשיט ובו י"ט סעיפים. עמוד 296
 סימן פה דין אם נפלה דליקה בשבת ובו ח' סעיפים. עמוד 299
 סימן פו דיני רחיצה ובו ז' סעיפים. עמוד 301
 סימן פז דברים שצריכין לזהר בבהמות חיות ועופות ובו כ"ד סעיפים. עמוד 302
 סימן פח דיני מקצה בשבת ובו י"ח סעיפים. עמוד 306
 סימן פט דין בסיס לדבר האסור ובו ו' סעיפים. עמוד 310
 סימן צ דין עשיית חפציו בלא מלאכה, ומלאכה על ידי גוי ובו כ"ג סעיפים. עמוד 312
 סימן צא דין מי שיש לו מחוש וחולה שאין בו סכנה ובו י"ח סעיפים. עמוד 316
 סימן צב דין חולה שיש בו סכנה ודין אנוס לעברה ובו י' סעיפים. עמוד 319
 סימן צג דיני יולדת ובו ה' סעיפים. עמוד 322
 סימן צד דיני ערובי חצרות ובו כ"ו סעיפים. עמוד 323
 סימן צה דיני ערובי תחומין ובו י"ח סעיפים. עמוד 329
 סימן צו דיני תפילת ערבית ודיני הכדלה ובו ט"ו סעיפים. עמוד 332

ראש חודש, יום טוב וחול המועד

- סימן צז הלכות ראש חודש וקדוש לבנה ובו ט"ו סעיפים. עמוד 337
 סימן צח הלכות יום טוב ובו ל"ז סעיפים. עמוד 340
 סימן צט דיני מקצה ביום טוב ובו ה' סעיפים. עמוד 347
 סימן ק הלכות נשיאת כפים ובו כ"ב סעיפים. עמוד 348

- עמוד 355 סימן קא דין הִכָּנָה מִיּוֹם טוֹב רֵאשׁוֹן לַיּוֹם טוֹב שְׁנֵי אִלּוּל וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 356 סימן קב דיני עֲרוּב תַּכְשִׁילִין וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 358 סימן קג דיני שְׁמַחַת יוֹם טוֹב וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 361 סימן קד דיני חוֹל הַמוֹעֵד וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 364 סימן קה דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם טְרָחָא וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 364 סימן קו דיני מִקָּח וּמִמְכָּר בְּחוֹל הַמוֹעֵד וְכוּ' סְעִיפִים.

חודש ניסן ופסח

- עמוד 365 סימן קז דיני חֹדֶשׁ נִסָּן וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 366 סימן קח דיני הַחֲטִין וְהַקֶּמַח לְמִצּוֹת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 368 סימן קט דיני הַמִּים וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 370 סימן קי דיני הַלֵּישָׁה וְאַפִּית הַמִּצּוֹת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 373 סימן קיא הַלְכוֹת בְּדִיקַת וּבִטּוֹל חֶמֶץ וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 376 סימן קיב אֵיזָה חֶמֶץ אָסוּר לְהִשְׁתַּחֲוֹת בְּפֶסַח וְאֵיזָה מֵתָר לְהִשְׁתַּחֲוֹת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 378 סימן קיג דיני עֶרֶב פֶּסַח וְאַפִּית הַמִּצּוֹת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 379 סימן קיד דִּין מְכִירַת חֶמֶץ וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 383 סימן קטו דיני עֶרֶב פֶּסַח שְׁחָל לְהִיּוֹת בְּשֶׁבֶת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 384 סימן קטז דיני הַגְּעֵלָה וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 388 סימן קיז קֶצֶת דִּינִים מְלַקְטִים לְפֶסַח וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 390 סימן קיח דיני הִכָּנַת הַסֵּדֶר וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 393 סימן קיט סֵדֶר לַיִל פֶּסַח וְכוּ' סְעִיפִים.

ספירת העומר עד תשעה באב

- עמוד 398 סימן קכ הַלְכוֹת סְפִירַת הָעוֹמֶר וַיְמִי הַסְפִּירָה וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 401 סימן קכא הַלְכוֹת תַּעֲנִית צָבוּר וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 404 סימן קכב דִּינִים מִן י"ז בְּתַמּוּז עַד ט' בָּאָב וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 408 סימן קכג דיני עֶרֶב תַּשְׁעָה בָּאָב וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 409 סימן קכד הַלְכוֹת תַּשְׁעָה בָּאָב וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 414 סימן קכה דיני תַּשְׁעָה בָּאָב שְׁחָל בְּשֶׁבֶת אִלּוּל בְּשֶׁבֶת וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 416 סימן קכו לַעֲשׂוֹת זָכַר לְחֶדְקוֹ וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 417 סימן קכז הַלְכוֹת תַּעֲנִית יָחִיד וְכוּ' סְעִיפִים.

ימים נוראים

- עמוד 420 סימן קכח דיני חֹדֶשׁ אֱלּוּל וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 424 סימן קכט הַלְכוֹת רֵאשׁ הַשָּׁנָה וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 432 סימן קל דיני עֲשֶׂרֶת יְמֵי תַּשְׁבּוּחַ וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 433 סימן קלא דיני עֶרֶב יוֹם כְּפוּר וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 438 סימן קלב סֵדֶר לַיִל יוֹם הַכְּפוּרִים וְכוּ' סְעִיפִים.
 עמוד 440 סימן קלג הַלְכוֹת יוֹם הַכְּפוּרִים וְכוּ' סְעִיפִים.

הלכות סוכה

- עמוד 447 סימן קלד הלכות סכה וכו' ט"ו סעיפים.
 עמוד 451 סימן קלה דיני ישיבת סכה וכו' כ"ב סעיפים.
 עמוד 456 סימן קלו הלכות לולב ושאר המינים וכו' י' סעיפים.
 עמוד 459 סימן קלו דיני גטילתן וסדר ההקפות וכו' י"ג סעיפים.
 עמוד 462 סימן קלח דיני הושענא רבה, שמיני עצרת ושמיחת תורה וכו' י' סעיפים.

חנוכה ופורים

- עמוד 465 סימן קלט הלכות חנוכה וכו' כ"ו סעיפים.
 עמוד 473 סימן קמ סדר ארבע פרשיות וכו' ג' סעיפים.
 עמוד 474 סימן קמא הלכות מגלה וכו' כ"ג סעיפים.
 עמוד 480 סימן קמב משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים וסעודת פורים וכו' י' סעיפים.
 עמוד 482 סימן קמג הלכות כבוד אב ואם וכו' כ"ב סעיפים.
 עמוד 486 סימן קמד הלכות כבוד רבו וזמן ותלמיד חכם וכו' ט' סעיפים.

הלכות הבית

- עמוד 489 סימן קמה הלכות אישות וכו' כ"ו סעיפים.
 עמוד 492 סימן קמו מנהגי תענית חתן וכלה וכו' ד' סעיפים.
 עמוד 493 סימן קמז מנהגי החפה וכו' ה' סעיפים.
 עמוד 494 סימן קמח יחוד שאחר הקידושין וכו' ד' סעיפים.
 עמוד 495 סימן קמט דיני "ברכת המזון" בנשואין ומצות שמחת חתן וכלה וכו' י"ג סעיפים.
 עמוד 498 סימן קנ הלכות צניעות וכו' י"ז סעיפים.
 עמוד 502 סימן קנא אסור הוצאת זרע לבשלה ותיקונים למי שנכשל בו וכו' ז' סעיפים.
 עמוד 503 סימן קנב אסור יחוד ושאר קרבות בנשים וכו' י"ז סעיפים.
 עמוד 506 סימן קנג הלכות נדה וכו' ט"ז סעיפים.
 עמוד 510 סימן קנד סדר קביעת הנסת ודין בדיקה לפני תשמיש ולאחר תשמיש וכו' ז' סעיפים.
 עמוד 512 סימן קנה דין פרישה סמוך לנסת והחלוקים שבין נסת קבוע לאינו קבוע וכו' י"ב סעיפים.
 עמוד 515 סימן קנו דין ראתה דם מחמת תשמיש וכו' ג' סעיפים.
 עמוד 516 סימן קנז דיני כלה הנכנסת לחפה וכו' ח' סעיפים.
 עמוד 518 סימן קנח דין יולדת ומפלת וכו' ד' סעיפים.
 עמוד 519 סימן קנט דיני לבישת הלבון וספירת הנקיים וכו' י' סעיפים.
 עמוד 521 סימן קס הלכות חפיפה וכו' ו' סעיפים.
 עמוד 523 סימן קסא דיני חציצה וכו' כ' סעיפים.
 עמוד 527 סימן קסב הלכות טבילה וכו' י"ד סעיפים.
 עמוד 530 סימן קסג הלכות מילה וכו' ח' סעיפים.
 עמוד 531 סימן קסד הלכות פדיון בכור וכו' י' סעיפים.
 עמוד 533 סימן קסה דין חנוך קטנים וקצת דיני מלמד וכו' ט' סעיפים.

יורה דעה

- עמוד 536 סימן קסו שלא לנחש לעונן ולכשף וכו' ה' סעיפים.
- עמוד 537 סימן קסז הלכות עבודת פוכבים ומזלות וכו' כ' סעיפים.
- עמוד 540 סימן קסח צורות האסורות וכו' ז' סעיפים.
- עמוד 541 סימן קסט אסור פתכת קצקע וקריחה על מת וכו' ג' סעיפים.
- עמוד 542 סימן קע אסור גלות פאות הראש והזקן וכו' ב' סעיפים.
- עמוד 543 סימן קעא דברים האסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה וכו' ג' סעיפים.

- עמוד 543 סימן קעב הלכות חדש וכו' ג' סעיפים.
- עמוד 544 סימן קעג הלכות ערלה וכו' ד' סעיפים.
- עמוד 546 סימן קעד הלכות כלאי האילן וכו' ג' סעיפים.
- עמוד 546 סימן קעה הלכות כלאי בהמה וכו' ו' סעיפים.
- עמוד 547 סימן קעז הלכות כלאי בגדים וכו' ח' סעיפים.
- עמוד 549 סימן קעז הלכות בכור בהמה טהורה וכו' ט"ו סעיפים.
- עמוד 551 סימן קעח הלכות פטר חמור וכו' ה' סעיפים.

חושן משפט

- עמוד 552 סימן קעט הלכות הלואה וכו' ט"ו סעיפים.
- עמוד 553 סימן קפ הלכות שמיטת כספים וכו' ט"ו סעיפים.
- עמוד 556 סימן קפא הלכות טוען ונטען וצדות וכו' כ"ב סעיפים.
- עמוד 560 סימן קפב הלכות גנבה וגזלה וכו' ט"ז סעיפים.
- עמוד 563 סימן קפג הלכות נזקי ממון וכו' ז' סעיפים.
- עמוד 565 סימן קפד הלכות נזקי הגוף וכו' י"א סעיפים.
- עמוד 566 סימן קפה הלכות שאלה ושכירות וכו' ו' סעיפים.
- עמוד 568 סימן קפו הלכות לא תחסום וכו' ד' סעיפים.
- עמוד 568 סימן קפז הלכות אכדה ומציאה וכו' ה' סעיפים.
- עמוד 569 סימן קפח הלכות פקדון וכו' ה' סעיפים.
- עמוד 570 סימן קפט הלכות פריקה וטעינה וכו' ו' סעיפים.

הלכות חולים ורפואה

- עמוד 571 סימן קצ הלכות שמירת הגוף וכל תשחית וכו' ג' סעיפים.
- עמוד 572 סימן קצא אסור צער בעלי חיים ואסור סידוס וכו' ו' סעיפים.
- עמוד 573 סימן קצב דין התולה והרופא ובמה מתרפאין וכו' י' סעיפים.
- עמוד 574 סימן קצג הלכות בקור חולים וכו' י"ד סעיפים.
- עמוד 577 סימן קצד דיני גוסס ושמירת המת וכו' י"ב סעיפים.

הלכות אכלות

- סימן קצה הלכות קריעה וכו' י"ד סעיפים. עמוד 579
- סימן קצו הלכות אוגן בחול ובשבת וביום טוב וכו' כ"ב סעיפים. עמוד 582
- סימן קצז דין התכריכין והטהרה, ואסור הנאה במת וכו' י"ג סעיפים. עמוד 586
- סימן קצח הלכות הוצאת המת והלוייתו וצדוק הדין וכו' ט"ז סעיפים. עמוד 588
- סימן קצט דין הקבורה ובית הקברות וכו' י"ז סעיפים. עמוד 590
- סימן ר' דין הקבורה ביום טוב וכו' י"א סעיפים. עמוד 593
- סימן רא' דין המאבד עצמו לדעת ושאר קשע שמת וכו' ז' סעיפים. עמוד 596
- סימן רב הלכות טמאת כהן וכו' ט"ז סעיפים. עמוד 597
- סימן רג' על איזה קרוב ותינוק מתאבלין וכו' ה' סעיפים. עמוד 600
- סימן רד' אימתי מתחילה האכלות וכו' י' סעיפים. עמוד 601
- סימן רה' דין סעודת הבראה וכו' ט' סעיפים. עמוד 604
- סימן רו' דין שמועה קרובה ושמועה רחוקה וכו' י"א סעיפים. עמוד 605
- סימן רז' דיני נחום אכלים וכו' ז' סעיפים. עמוד 607
- סימן רח' שהאכל אסור במלאכה וכו' ט"ו סעיפים. עמוד 608
- סימן רט' אסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה וכו' ח' סעיפים. עמוד 610
- סימן רי' אסור תלמוד תורה ושאלת שלום וכו' ט' סעיפים. עמוד 611
- סימן ריא' שאר דברים שהאכל אסור בהם וכו' ט"ו סעיפים. עמוד 613
- סימן ריב' דברים האסורים משום שמחה גם לאחר שבעה וכו' ה' סעיפים. עמוד 615
- סימן ריג' שהאכל אסור לשא אשה, ודין חתן או כלה שנעשו אכלים וכו' ה' סעיפים. עמוד 616
- סימן ריד' מתי האכל יכול לצאת מביתו וכו' ג' סעיפים. עמוד 617
- סימן רטו' שלא להתקשות על המת יותר מדי וכו' ג' סעיפים. עמוד 618
- סימן רטז' דין מקצת יום שביעי ומקצת יום שלשים ודין י"ב חדש וכו' ג' סעיפים. עמוד 618
- סימן ריז' דין מי שלא נהג אכלות וכו' ג' סעיפים. עמוד 620
- סימן ריח' דין צדות לאכלות וכו' ב' סעיפים. עמוד 620
- סימן ריט' דין אכלות בשבת ויום טוב וכו' ט' סעיפים. עמוד 621
- סימן רכ' דין שהרגלים מבטלין גזרת שבעה ושלשים וכו' י' סעיפים. עמוד 622
- סימן רכא' דין תענית יאר צייט וכו' ח' סעיפים. עמוד 624

תוספות

- כללים במידות ומשקולות עמוד 627
- תרומות ומעשרות עמוד 628
- שמיטת קרקעות עמוד 638
- פרוזבול ונוסח פרוזבול עמוד 654
- ערב פסח שחל בשבת עמוד 655
- ערוב תבשילין עמוד 664
- פורים המשולש עמוד 665
- שטרות מכירת חמץ עמוד 669
- כתובות שונות שטרי שידוכין עמוד 638
- לוח הפסקות בתפילה - אשכנזי עמוד 654
- לוח הפסקות בתפילה - ספרדי עמוד 655
- ארבעת המינים ספרדי ואשכנזי עמוד 664
- לבישת טלית ותפילין עמוד 665
- לוחות שנה עמוד 669

258.....כב אדר	181.....ג שבט	105.....יג כסלו	21.....כד תשרי
260.....כב ניסן	183.....ד שבט	107.....יד כסלו	22.....כה תשרי
262.....כג ניסן	186.....ה שבט	109.....טו כסלו	24.....כו תשרי
264.....כד ניסן	187.....ו שבט	110.....טז כסלו	26.....כז תשרי
266.....כה ניסן	189.....ז שבט	111.....יז כסלו	27.....כח תשרי
268.....כו ניסן	191.....ח שבט	113.....יח כסלו	29.....כט תשרי
270.....כז ניסן	192.....ט שבט	114.....יט כסלו	30.....ל תשרי
272.....כח ניסן	194.....י שבט	116.....כ כסלו	38.....ד חשוון
274.....כט ניסן	196.....יא שבט	117.....כא כסלו	39.....ה חשוון
276.....ל ניסן	198.....יב שבט	118.....כב כסלו	41.....ו חשוון
278.....א אייר	200.....יג שבט	120.....כג כסלו	43.....ז חשוון
279.....ב אייר	202.....יד שבט	121.....כד כסלו	45.....ח חשוון
281.....ג אייר	204.....טו שבט	122.....כט כסלו	48.....י חשוון
283.....ד אייר	206.....טז שבט	124.....ל כסלו	50.....יא חשוון
285.....ה אייר	207.....יז שבט	124.....א טבת	52.....יב חשוון
286.....ו אייר	208.....יח שבט	125.....ב טבת	54.....יג חשוון
288.....ז אייר	211.....יט שבט	127.....ג טבת	56.....יד חשוון
289.....ח אייר	212.....כ שבט	129.....ד טבת	58.....טו חשוון
291.....ט אייר	214.....כא שבט	130.....ה טבת	60.....טז חשוון
292.....י אייר	216.....כב שבט	132.....ו טבת	62.....יז חשוון
294.....יא אייר	217.....כג שבט	134.....ז טבת	63.....יח חשוון
295.....יב אייר	219.....כד שבט	136.....ח טבת	65.....יט חשוון
297.....יג אייר	221.....כה שבט	138.....ט טבת	67.....כ חשוון
298.....יד אייר	222.....כו שבט	140.....יא טבת	69.....כא חשוון
300.....טו אייר	223.....כז שבט	142.....יב טבת	71.....כב חשוון
302.....טז אייר	225.....כח שבט	145.....יג טבת	73.....כג חשוון
303.....יז אייר	226.....כט שבט	147.....יד טבת	75.....כד חשוון
305.....יח אייר	228.....ל שבט	149.....טו טבת	76.....כה חשוון
306.....יט אייר	230.....א אדר	151.....טז טבת	78.....כו חשוון
308.....כ אייר	231.....ב אדר	153.....יז טבת	80.....כז חשוון
310.....כא אייר	233.....ג אדר	155.....יח טבת	82.....כח חשוון
311.....כב אייר	235.....ד אדר	157.....יט טבת	84.....כט חשוון
313.....כג אייר	236.....ה אדר	160.....כ טבת	86.....א כסלו
315.....כד אייר	238.....ו אדר	162.....כא טבת	87.....ב כסלו
317.....כה אייר	240.....ז אדר	164.....כב טבת	89.....ג כסלו
319.....כו אייר	242.....ח אדר	165.....כג טבת	91.....ד כסלו
320.....כז אייר	244.....ט אדר	167.....כד טבת	93.....ה כסלו
322.....כח אייר	245.....י אדר	169.....כה טבת	95.....ו כסלו
324.....כט אייר	247.....טז אדר	171.....כו טבת	96.....ז כסלו
326.....א סיון	249.....יז אדר	172.....כז טבת	97.....ח כסלו
327.....ב סיון	251.....יח אדר	174.....כח טבת	99.....ט כסלו
329.....ג סיון	253.....יט אדר	175.....כט טבת	101.....י כסלו
330.....ד סיון	254.....כ אדר	177.....א שבט	102.....יא כסלו
332.....ה סיון	256.....כא אדר	180.....ב שבט	104.....יב כסלו

558..... כג תמוז	481..... טו אדר	407..... ד אב	334..... ו סיון
560..... כד תמוז	482..... ט סיון	408..... ה אב	336..... ז סיון
562..... כה תמוז	484..... י סיון	411..... ו אב	338..... ח סיון
564..... כו תמוז	485..... יא סיון	412..... ז אב	340..... טו תשרי
565..... כז תמוז	488..... יב סיון	414..... ח אב	341..... טז תשרי
567..... כח תמוז	489..... יג סיון	416..... ט אב	343..... יז תשרי
569..... כט תמוז	491..... יד סיון	417..... י אב	344..... יח תשרי
571..... יא אב	493..... טו סיון	419..... יא אב	346..... יט תשרי
573..... יב אב	495..... טז סיון	420..... טז אלול	348..... כ תשרי
574..... יג אב	497..... יז סיון	421..... יז אלול	350..... כא תשרי
576..... יד אב	499..... יח סיון	423..... יח אלול	351..... כב תשרי
577..... טו אב	501..... יט סיון	424..... יט אלול	353..... כג תשרי
579..... טז אב	502..... כ סיון	426..... כ אלול	355..... טז ניסן
581..... יז אב	505..... כא סיון	429..... כא אלול	356..... יז ניסן
582..... יח אב	506..... כב סיון	430..... כב אלול	359..... יח ניסן
584..... יט אב	508..... כג סיון	432..... כג אלול	360..... יט ניסן
585..... כ אב	510..... כד סיון	433..... כד אלול	362..... כ ניסן
587..... כא אב	512..... כה סיון	434..... כה אלול	364..... כא ניסן
588..... כב אב	513..... כו סיון	436..... כו אלול	365..... כג אדר
590..... כג אב	515..... כז סיון	438..... כז אלול	367..... כד אדר
592..... כד אב	517..... כח סיון	440..... כח אלול	369..... כה אדר
594..... כה אב	519..... כט סיון	441..... כט אלול	371..... כו אדר
595..... כו אב	520..... ל סיון	443..... א תשרי	372..... כז אדר
597..... כז אב	522..... א תמוז	445..... ב תשרי	374..... כח אדר
599..... כח אב	524..... ב תמוז	446..... ג תשרי	375..... כט אדר
601..... כט אב	526..... ג תמוז	448..... ד תשרי	377..... א ניסן
602..... ל אב	528..... ד תמוז	449..... ה תשרי	379..... ב ניסן
604..... א אלול	529..... ה תמוז	450..... ו תשרי	381..... ג ניסן
606..... ב אלול	530..... ו תמוז	452..... ז תשרי	382..... ד ניסן
608..... ג אלול	532..... ז תמוז	453..... ח תשרי	383..... ה ניסן
609..... ד אלול	534..... ח תמוז	455..... ט תשרי	385..... ו ניסן
611..... ה אלול	535..... ט תמוז	456..... י תשרי	387..... ז ניסן
613..... ו אלול	537..... י תמוז	457..... יא תשרי	389..... ח ניסן
614..... ז אלול	539..... יא תמוז	459..... יב תשרי	389..... ט ניסן
616..... ח אלול	541..... יב תמוז	461..... יג תשרי	391..... י ניסן
618..... ט אלול	543..... יג תמוז	463..... יד תשרי	393..... יא ניסן
620..... י אלול	545..... יד תמוז	465..... כה כסלו	394..... יב ניסן
621..... יא אלול	546..... טו תמוז	467..... כו כסלו	395..... יג ניסן
622..... יב אלול	548..... טז תמוז	468..... כז כסלו	397..... יד ניסן
623..... יג אלול	550..... יח תמוז	471..... כח כסלו	398..... טו ניסן
625..... יד אלול	551..... יט תמוז	473..... יא אדר	401..... י טבת
627..... טו אלול	553..... כ תמוז	475..... יב אדר	402..... יז תמוז
	554..... כא תמוז	477..... יג אדר	404..... ב אב
	557..... כב תמוז	479..... יד אדר	405..... ג אב

סימן א

דיני השקמת תבֿר

ובו ז' סעיפים

כר תשרי

א [שׁוֹיִתִּי ה' לַנִּגְדִי תָמִיד"^(א) הוא כָּלֵל גָּדוֹל בַּתּוֹרָה וּבִמְעָלוֹת הַצַּדִּיקִים אֲשֶׁר הוֹלִכִים לִפְנֵי הָאֱלֹהִים. כִּי אֵין יְשִׁיבַת הָאָדָם וּתְנוּעָתוֹ וְעַסְקָיו וְהוּא לְבָדוֹ בְּבֵיתוֹ, כְּמוֹ יְשִׁיבָתוֹ וּתְנוּעָתוֹ וְעַסְקָיו כְּאֲשֶׁר הוּא לִפְנֵי מֶלֶךְ גָּדוֹל. וְכֵן אֵין דְּבוּרוֹ וְהִרְחַבְתּוֹ פִּי בְהִיּוּתוֹ עִם אָנְשֵׁי בֵיתוֹ וְקִרְוָבָיו כְּמוֹ בְהִיּוּתוֹ בְּמוֹשֵׁב הַמֶּלֶךְ, כִּי אִזּוֹ מְשִׁיבַת בּוֹדָאֵי עַל כָּל תְּנוּעוֹתָיו וְדְבוּרָיו שִׁיְהִי מִתְקַנֵּים כְּרָאוּי. כָּל שָׁכֵן כְּאֲשֶׁר יֵשִׁים הָאָדָם אֶל לְבוֹ כִּי הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ עוֹמֵד עָלָיו וְרוֹאֶה בְּמַעֲשָׁיו, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר "אִם יִסְתֵּר אִישׁ בְּמִסְתָּרִים וְאֲנִי לֹא אֶרְאֶנּוּ נֶאֱמַר ה', הֲלוֹא אַתָּה הַשָּׁמַיִם וְאַתָּה הָאָרֶץ אֲנִי מְלֹא" בּוֹדָאֵי מִיֵּד תִּגִּיעַ אֵלָיו הִירָאָה וְהַהֲכָנָעָה מִפְּחַד הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ וַיְבוֹשׁ מִמֶּנּוּ.

ב [וְגַם בְּשִׁכְבוֹ עַל מִשְׁכְּבוֹ יֵדַע לִפְנֵי מִי הוּא שׁוֹכֵב. וּמִיֵּד כְּשִׁיעוֹר מִשְׁנָתוֹ יִזְכֹּר חֲסִדֵּי ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה עִמּוֹ שֶׁהִחְזִיר לוֹ אֶת נִשְׁמָתוֹ אֲשֶׁר הִפְקִידָה אֵצֶל עִיפָה וְהִחְזִירָהּ לוֹ חֲדָשָׁה וְרִגּוּעָה כְּדִי לַעֲבֹד עֲבוֹדָתוֹ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ בְּכָל יְכָלָתוֹ וּלְשִׁרְתּוֹ כָּל הַיּוֹם, כִּי זֶה כָּל הָאָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר הַכְּתוּב "תְּחַדְּשִׁים לְבָבְךָ רַבָּה אֱמוּנָתְךָ" פְּרוּשׁ, בְּכָל בִּקּוּר נַעֲשֶׂה הָאָדָם בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, וַיּוֹדֶה בְּכָל לְבָבוֹ לַהֲשֵׁם יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ עַל זֹאת. וּבַעֲוֹדוֹ עַל מִשְׁכְּבוֹ יֹאמַר "מוֹדָה אֲנִי לִפְנֵי מֶלֶךְ חַי וְקַיִם שֶׁהִחְזִירָתָּ בִּי נִשְׁמָתִי בְּחִמְלָה, רַבָּה אֱמוּנָתְךָ". (וְאִף עַל פִּי שְׁעָדָן אֵין דְּרִי נְקִיּוֹת יָכוֹל לוֹמַר זֹאת כִּיֵּן שְׁאֵין בּוֹ שֵׁם) וַיִּפְסִיק מֵעַט בֵּין תַּבַּת "בְּחִמְלָה" לַתַּבַּת "רַבָּה".

ג [הַיּוֹדֶה בֶּן תִּמְאָה אוֹמֵר: "הָיָה עִז כְּנֶמֶר וְקָל כְּנֶשֶׁר, רֵץ כְּצִבִּי וְגִבּוֹר כְּאָרִי לַעֲשׂוֹת רָצוֹן אֲבִיךָ שְׁבַשְׁמִים". "עִז כְּנֶמֶר" פְּרוּשׁוֹ, שֶׁלֹּא יִתְבַּשֵּׁשׁ מִפְּנֵי בְּנֵי אָדָם הַמַּלְעִיגִים עָלָיו בַּעֲבוּדָתָהּ יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ.^(ב) "קָל כְּנֶשֶׁר" כְּנֶגֶד רֵאוּת הָעֵץ, לוֹמַר שֶׁתִּהְיֶה קָל לַעֲצוֹם עֵינֶיהָ מִרְאוּת בָּרֶע כִּי הוּא הַתַּחֲלַת הָעֵבֶרָה, הָעֵץ רוֹאֶה וְהֵלֵב חוֹמֵד וְכָלִי מַעֲשֶׂה גּוֹמְרִין. "רֵץ כְּצִבִּי" כְּנֶגֶד הָרְגָלִים, שֶׁרָגְלֶיהָ לְטוֹב יְרוּצוֹ. "וְגִבּוֹר כְּאָרִי" כְּנֶגֶד הַלֵּב, כִּי הַגִּבּוֹרָה בַּעֲבוּדָתָהּ הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ הִיא בָּלֵב, וְאָמַר שֶׁתַּחֲזֹק לְבָבָהּ בַּעֲבוּדָתָהּ וְתִתְגַּבֵּר עַל הַיֵּצֶר לְנַצְחוֹ כְּגִבּוֹר הַמִּתְגַּבֵּר עַל שׁוֹנָאוֹ לְנַצְחוֹ וְלִהְפִּילוֹ לָאָרֶץ.

ד [לְכֵן צָרִיךְ הָאָדָם לְהִתְגַּבֵּר כְּאָרִי וּמִיֵּד כְּשִׁיעוֹר מִשְׁנָתוֹ (וְאָמַר "מוֹדָה אֲנִי" וְכו') יִקּוּם בְּזִרְיוֹת לַעֲבוּדָתָהּ הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה קִדְּם שִׁיתְגַּבֵּר עָלָיו הַיֵּצֶר הָרַע בְּטָעָנוֹת

דרכי הַלֵּכָה - ע"פ מִרְן הַשּׁו"ע, בֶּן אִישׁ חַי וְכָף הַחַיִּים

סימן א (א) יֵדַע כָּל אָדָם שְׁעֵינִי ה' תָּמִיד עָלָיו כִּי מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ. וּלְדַעַת הָאֶרֶץ הַקָּדוֹשׁ יִחְשׁוֹב עַל הַפְּסוּק "שׁוֹיִתִּי יְהוָה לַנִּגְדִי תָמִיד" וַיְכוּן שֵׁם ה' בְּנִיקוּד "יְהוָה" דִּהְיִינוּ "יְהוָה", וְזוֹ תוֹעֵלַת גְּדוּלָה לִירְאָתָהּ ה' וְלִזְכוּךְ הַנֶּפֶשׁ. (בִּיאור הַלֵּכָה סִימָן א, כָּף הַחַיִּים שֵׁם).
(ב) לֹא יִכּוּשׁ מִהַמְלַעִיגִים עָלָיו, אֲבָל גַּם לֹא יִתְקוּטֵט עִמָּהֶם (כֵּת יוֹסֵף סִימָן א, כָּף הַחַיִּים ג).

ותואננות לכל יקום, ויתחכם עליו להשיאו בחרף "אִיךְ תָּקוּם עִתָּהּ בְּבֹקֶר הַשָּׁכֶם וְהַקָּרָה גְּדוֹלָה", ובקִיץ יִשְׁאֲנֻ "אִיךְ תָּקוּם מִמִּשְׁתָּךְ וְעֵדִין לֹא שְׁבַעַת מִשְׁנֵתְךָ", או בְּטַעֲנוֹת אַחֲרוֹת וּכְדוּמָה, כִּי הַיָּצֵר הָרַע הוּא יוֹדֵעַ הֵיטֵב לְצוּד בְּנֵי אָדָם בְּמַהֲמוֹרוֹת בַּל יָקוּם. וְלִכֵּן כָּל בַּעַל נֶפֶשׁ הַיָּרָא וְחָרֵד לְדַבֵּר ה' צָרִיךְ לְהִתְגַּבֵּר עָלָיו וְלֹא יִשְׁמַע לוֹ, וְאִם יִכְבֹּד עָלָיו הַדְּבָר מִפְּנֵי כְּבוֹדוֹת הַגּוֹף וְעֲצָלוּתוֹ, יִשִּׁים מַגְמָתוֹ רְצוֹן מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא, וְיִשִּׁים אֶל לְבוֹ כִּי אִם הִיָּה קוֹרָא אוֹתוֹ אִיזָה אָדָם לְאִיזָה עֶסֶק שִׁירוּיָה בּוֹ מְמוֹן אוֹ לְגִבּוֹת חוֹבוֹ, אוֹ שֶׁהִיָּה קוֹרָא אוֹתוֹ שִׁיִּצִּיל אֶת מְמוֹנוֹ מִן הַהֶפְסֵד, כְּגוֹן אִם נָפְלָה דְּלָקָה בְּעֵיר וּכְדוּמָה, בּוֹדָאֵי הִיָּה קָם בּוֹרִיּוֹת מִיָּד מִפְּנֵי אֲהַבַת מְמוֹנוֹ וְלֹא הִיָּה מִתְרַשֵּׁל. וְכֵן אִם הִיָּה צָרִיךְ לִלְכַת לְעִבּוּדֵת הַמֶּלֶךְ הִיָּה קָם בּוֹרִיּוֹת וְלֹא הִיָּה מִתְרַשֵּׁל פֶּן יַעֲלִילוּ עָלָיו, אוֹ כְּדִי לְמַצֵּא חֵן בְּעֵינֵי הַמֶּלֶךְ. עַל אַחַת כַּמָּה וְכַמָּה לְעִבּוּדֵת מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא שִׁישׁ לוֹ לְהִזְהָר לְקוּם בְּמַהֲרָיוֹת וּבּוֹרִיּוֹת. וְהַמְרָגִיל אֶת עֲצָמוֹ בְּדֶרֶךְ הַזֶּה אֲרַכֶּנָּה אוֹ חֲמִשָּׁה פְּעָמִים לֹא יִכְבֹּד עָלָיו אַחֵר כֶּה, וְהֵבֵא לְטָהָר מְסִיעִין לוֹ.

כה תשרי

ח] אִם אֲפָשָׁר לוֹ לְהִשְׁכֵּם וּלְקוּם בְּחֻצוֹת הַלַּיְלָה לַעֲשׂוֹת אֶזְתָּקוֹן חֻצוֹת, מַה טוֹב. כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "קוּמִי רִנִּי בַּלַּיְלָה לְרֹאשׁ אֲשֵׁמְרוֹת" וגו'. וְכְמוֹ שֶׁהַקְּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא מְקוֹנֵן בַּעַת הַהִיא שֶׁנֶּאֱמָר: "ה' מִמָּרוֹם יִשְׁאָג וּמִמַּעַן קִדְּשׁוּ יִתֵּן קוֹלוֹ שֹׁאֵג עַל גּוֹהוֹ", וְאוֹמֵר: "אִי לְבָנִים שְׁבַעֲנוֹנֵיהֶם הַחֲרַבְתִּי אֶת בֵּיתִי וְשִׁרְפַתִּי אֶת הִיכָלִי וְהַגְלִיתִים לְבֵין הָאֲמוֹת". וְאִם אִי אֲפָשָׁר לוֹ לְקוּם בְּחֻצוֹת, יִתְגַּבֵּר עַל כָּל פְּנִים לְקוּם קֹדֶם עֲמוּד הַשַּׁחַר, וְכְמוֹ שֶׁאָמַר דּוֹד הַמֶּלֶךְ עָלָיו הַשְּׁלוֹם "אֲעִירָה שַׁחַר", "אֲנִי מַעֲוֵרֵר אֶת הַשַּׁחַר וְאִין הַשַּׁחַר מַעֲוֵרֵר אוֹתִי". וְגַם לְאַחֵר חֻצוֹת הַלַּיְלָה יְכוֹל לַעֲשׂוֹת תְּקוּנָה חֻצוֹת. וְאַחֵר כֶּה יַעֲסֹק בַּתּוֹרָה אִישׁ אִישׁ כִּפִּי יִכְלֹתוּ. וְשַׁעֲוֵר מִשְׁנֵיּוֹת קוֹדֶם לְכָל דְּבָר (וְעַל יְדֵי זֶה זוֹכָה לְנִשְׁכָּה - מִשְׁנֵה אוֹתִיּוֹת נִשְׁכָּה), וְאִם אֵינּוּ בָרַ הַכִּי יַעֲסֹק בַּתְּהִלִּים וּמַעֲמָדוֹת וְסִפְרֵי מוֹסֵר. וְטוֹב מְעַט בְּכוֹנָה מִהֶרְבֶּה שְׁלֹא בְּכוֹנָה. "תֵּנָּה רַבִּי חֵיָא כָּל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּלַּיְלָה שֹׁכֵנָה כְּנֶגְדּוֹ שֶׁנֶּאֱמָר: "קוּמִי רִנִּי בַּלַּיְלָה לְרֹאשׁ אֲשֵׁמְרוֹת שְׁפָכִי כִמִּים לְבָבִי נִכַח פְּנֵי ה'".^(ג) פְּרוּשׁ, שֶׁהַשְׁכֵּנָה הִיא אֶזְתָּקוֹן. עוֹד אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבָרְכָה שְׁפָל הָעוֹסֵק בַּתּוֹרָה בַּלַּיְלָה נִקְרָא "עֶבֶד ה'" כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב: "כָּל עֶבֶד ה' הָעוֹמְדִים בְּבֵית ה' בַּלִּילוֹת" (וְעֵין לְקַן סִימָן ע"א). וּבַלִּילוֹת הַקְּצָרִים שְׁאִי אֲפָשָׁר לוֹ לְהִשְׁכֵּם כָּל כֶּה, לְכָל הַפְּחוֹת יִתְאַמֵּץ לְקוּם בְּעוֹד שִׁיְהִיָּה לוֹ זְמַן לְהִכִּין אֶת עֲצָמוֹ לִלְכַת לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְהִתְפַּלֵּל עִם הַצְּבוֹר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) על ירושלים נאמר "שישו איתה משוש כל המתאבלים עליה". ולכן ראוי לאדם לומר "תיקון חצות" בחצות הלילה. ויקום מעט קודם חצות בכדי שיהיה ער בשעת חצות ואז יחל לומר את התיקון. אחר אמירת התיקון יעסוק בתורה שבע"פ או בפירושי תורה שבכתב, ואם אינו יודע לעסוק בכך, טוב לקרוא פרק "איזהו מקומן" או "פתיחת אליהר" וכד'. ומרן החיד"א כתב שאחר חצות יוכל לקרוא תהילים (בא"ח פקודי ז). ועיין סימן ז' בענין ברכות השחר וברכת התורה לפני חצות. זמן "חצות לילה" הוא חצי שעה לפני הזמן הכתוב בלוחות ל"מנחה גדולה". זמן "תיקון חצות" הוא עד חצי שעה לפני "עלות השחר". (ר"פ ח"ב ג).

"תיקון חצות" כולל "תיקון רחל" ו"תיקון לאה". בדרך כלל אומרים את שניהם. בימים שאין

[ו] מְזֻמְרִי"א תְּהִלִּים וְכֵן שְׁאָר פְּרָשִׁיּוֹת מִתּוֹרָה נְבִיאִים וּכְתוּבִים שְׁאִינֶם שְׁגוּרִים^(ב) בְּפִי הַכֹּל לְאִמְרָם בְּעַל פִּה, אֶפְלוּ מִי שֶׁהוּא יוֹדֵעַ לְאִמְרָם בְּעַל פִּה יֵשׁ לוֹ לִזְהַר שְׁלֹא לְאִמְרָם בְּעַל פִּה. וְסוּמָא מִתְרִי^(י).

[ז] יֵשׁ לְמַחֲוֹת בֵּיד הָאוּמְרִים תַּחֲנוּת שְׁבַמְעַמְדוֹת שְׁמִסְיָמִין "בְּרוּךְ אַתָּה ה' שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה" אֲלֵא יֵשׁ לּוֹמֵר לּוֹמֵר "בְּרוּךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה" בְּלֹא שֵׁם. (טורי זהב סוף סימן קל"א).

סימן ב

הלכות נטילת ידים

ובו ט' סעיפים

[א] לְפִי שֶׁהָאָדָם כְּאֶשֶׁר קָם מִמַּטְתּוֹ שְׁתִּירִית הוּא כְּמוֹ בְּרִיָּה חֲדָשָׁה לְעִבּוּדֵת הַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ, לְכֵן צָרִיךְ לְהִתְקַדֵּשׁ וְלִטַּל יָדָיו מִן הַכֹּל, כְּמוֹ כִּהְיוֹ שֶׁהָיָה מְקַדֵּשׁ יָדָיו בְּכָל יוֹם מִן הַכִּיּוֹר קֹדֶם עֲבוּדָתוֹ. וְסִמָּךְ לְנִטְיִלָה זֶה מִן הַמִּקְרָא שְׁנֵאמַר: "אֶרְחֵץ בְּנִקְיוֹן כְּפִי וְאֶסֹבְבָה אֶת מִזְבְּחֶךָ ה' לְשִׁמְעַת בְּקוֹל תוֹדָה" וְגו'. וְעוֹד יֵשׁ טַעַם לְנִטְיִלָה זֹאת לְפִי שְׁבִשְׁעַת שָׁנָה שְׁנִסְתַּלֵּקָה מִמֶּנּוּ נִשְׁמָתוֹ הַקְּדוּשָׁה בָּאָה רוּחַ הַטְּמָאָה וְשׁוֹרָה עַל גּוּפוֹ^(א) וְכִשְׁנִעוֹר מִשְׁנָתוֹ מִסְתַּלֵּק רוּחַ הַטְּמָאָה מִכָּל גּוּפוֹ חוּץ מִן אֲצִבְעוֹתָיו שְׁאִינֵינוּ עוֹבְרִים מֵעֲלֵיהֶם עַד שִׁשּׁוּפָךְ עֲלֵיהֶם ג' פְּעָמִים מִים בְּסִרוּגֵינוּ.^(ב) וְאִסּוּר לִילֵךְ אַרְבַּע אַמּוֹת^(ג) בְּלִי

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן א [א] (משנה ברורה סימן מט סק"ז) בתשובת "חיות יאיר" מתיר לומר כל ספר תהילים בעל פה דכיון שהוא לעורר רחמי שמים - הוי כתפילה. ונראה לי שיש לסמוך עליו.

[ב] (במשנה ברורה שם סק"ז) ובמוציא אחרים, באמירתו את הכתובים, מצדד ה"מגן אברהם" להחמיר שלא לומר כעל פה בכל גווי. וכן משמע מדברי הגר"א.

סימן ב [א] (משנ"ב א. סק"ב) מיד כשנעור משנתו ואינו רוצה לישן, יטול ידי אף שעדין שוכב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

אומרים בהם וידוי, בעשרת ימי תשובה, בחול המועד סוכות בימי ספירת העומר, בשנת שמיטה בארץ ישראל, בבית חתן, בבית אבל, בליל ר"ח וכן אחרי המולד עד ר"ח - אומרים רק "תיקון לאה". בבית אבי הבן אומרים "תיקון לאה" בלחש (ואבי הבן לא יאמר). בליל שבת ויו"ט ובליל ראש השנה וכיפור ובלילי תוה"מ פסח אין אומרים תיקון חצות כלל. בט' באב אומרים רק "תיקון רחל". (בא"ח וישלח). ישתדל כל אדם לומר תיקון חצות כל לילה ולפחות בין המיצרים, בחודש אלול, ובעשרת ימי תשובה. ובתקופת "בין המיצרים" יאמר תיקון חצות גם בחצות היום (אחרונים). (ד) קריאת שמע, פרשת התמיד, ברכת כהנים, זמירות וכד' שהם שגורים בפי כל - מותר לאומרם בעל פה. (שו"ע מ"ט). ואם רוצה להוציא אחרים ידי חובה, - טוב שיאמרם מתוך ספר. (כה"ח ס"ק ח). כשקורא פסוק, רצוי לקוראו בטעמים. (שער הכוונות דף ז).

סימן ב [א] ויש עוד טעמים לנטילה זו, שידיים עסקניות הן, ושלפני תפילה וקריאת שמע צריך נטילה. (כה"ח ס' ד ס"ק ו והנפ"מ בין הטעמים). (ב) טוב וראוי ליטול ידיים לילדים קטנים כדי שיגדלו בקדושה וטהרה, וכדי שלא יטמאו אוכל שנוגעים בו. במיוחד יש להקפיד בילדים שיודעים לדבר או שאוכלים לחם כגדולים. (בא"ח תולדות י).

נטילת ידים אם לא לצרף גדול מאד^(ג).

ב] ילבש מלבוש הראשון את הטלית קטן שלא ילך ארבע אמות בלי ציצית. ולפי שעדין אין ידיו נקיות לא יברך עליו^(ד).

ג] נטילת ידים שחרית היא בדרך זה: נוטל את הכלי ביד ימינו. ונותנו לשמאלו ושופך תחלה על יד ימין^(ה) ואחר כך נוטל את הכלי בימינו ושופך על יד שמאל. וכן יעשה ג' פעמים. וטוב לטלן עד פרק הזרוע^(ו) אף בשעת הדחק די עד קשרי אצבעותיו. ורוחץ פניו לכבוד יוצרו, שנאמר: "כי בצלם אלהים עשה את האדם", וגם ירחץ פיו מפני הרירין שבתוכו שצריך להזכיר את השם הגדול בקדשה ובטהרה, ואחר כך מנגב ידיו. ויזהר לנגב פניו יפה.

ד] צריך לטל ידיו דוקא לתוך כלי^(ז) ואסור להננות ממי הנטילה מפני שרוח רעה שורה עליהם, וישפכם במקום שאין בני אדם הולכין.

כו תשרי

ה] לא יגע קדם נטילה לא בפה, ולא בחטם, ולא בעינים, ולא באזנים, ולא בפי הטבעת, ולא באוכליו, ולא במקום הקזה. מפני שרוח רעה השורה על הידים קדם נטילה מזקת לדברים אלו^(ח).

ו] טוב להקפיד בנטילת ידים שחרית בכלי ובמים ובכח גברא כמו בנטילת ידים לסעודה (לקמן סימן מ'), אף בשעת הדחק שאין לו כראוי והוא רוצה להתפלל, יכול ליטול ידיו מתוך כל דבר ובכל מיני מים ובלא כח גברא, ויכול לברך "על נטילת ידים"^(ט), ואם יש לפניו נהר, טוב יותר שיטבול בו ידיו ג' פעמים או אפלו בשלג. אבל אם אין לו מים כלל, יקנח ידיו באיזה דבר ויברך "על נקיות ידים"^(י), ודי לו לתפלה. ולכשיזדמן לו אחר כך מים וכלים הראויים, יטול ידיו כראוי אבל לא יברך עוד.

ז] כתיב: "ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו", וכיון שצריך האדם לברך את השם בכל קרביו, אסור לברך עד שינקה את הקרבים מצואה ומי רגלים. ובבקר בקומו מסתמא הוא צריך לעשות צרכיו או לכל הפחות להשתין, על פן לא יברך ברכת "על נטילת ידים" בשעת נטילה עד לאחר שינקה את עצמו, וירחץ ידיו

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) ובמקרה זה ילך פחות פחות מארבע אמות. (כה"ח ס"ק ב ובא"ח ז). (ד) טוב יותר ללבוש טלית קטן כל הלילה, ובבוקר כשמברכים על טלית גדול מכונים לפטור גם את הטלית הקטן. (כא"ח בראשית ב). (ה) ואח"כ מניח את הכלי בכיור וכד' ומשם לוקחו בימין ונוטל לשמאל. (ו) צריך ליטול ידים עד פרק הזרוע חוץ מיום הכיפורים שאין שליטה לרוח הרעה, וחוץ מט' באב שאין בכך צורך כי כל היום בשליטתה בעוונותינו הרבים. (כא"ח תולדות ב). (ז) יכול ליטול ידיו גם לתוך כיור וכד'. אם נשאר מים בכלי שנטל לתוכו - אסור ללמוד כנגדם דברי תורה. (כא"ח תולדות ח-ט). (ח) וכשידו עטופה מותר. (בא"ח תולדות טו). (ט) כשאין לו כלי או שנשפכו מים על ידיו ללא כח גברא לא יברך "על נטילת ידים" (עיין כה"ח ד ס"ק כו). (י) אם קנח ידיו במגבת וכד' לא יברך "על נקיות ידים". (כה"ח ד ס"ק יא קה).

עוד פעם אחת, ואז יברך "על נטילת ידים"^ג ו"אשר יצר" ו"ברכת התורה" וברכת "אלהי נשמה" וכו'^(יא).

ח) ואם השכים ונטל ידיו בעוד לילה^ה כדינו והיה ער עד אור היום, או שהיה ישן אחר כך שנית בעוד לילה, וכן הישן ביום שתין נשמן (שהוא לערך חצי שעה) וכן הנעור כל הלילה^ו ולא ישן שתין נשמן, בכל אלו יש ספק אם צריכין נטילת ידים או לא, לכן יטול ידיו ג' פעמים בסרוגין (כדלעיל סעיף ג') אבל^(ב) לא יברך עליהם.

ט) אלו דברים צריכין נטילת ידים במים: הקם מן המטה, והיוצא מבית הכסא ומבית המרחץ, והנוטל צפרניו, והמגלח שערוותיו, והחולץ מנעליו, והמשמש מטתו, והנוגע בכנה, והמפלה את בגדיו אפלו לא נגע בכנה, והחופף ראשו,^ה והנוגע בגופו במקומות המכסים, והיוצא מבית הקברות, והמלוה את המת או שנכנס באהל המת, והמקיז דם^(יג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (בכאור הלכה ד' ס"א ד"ה ואפי') יותר טוב לעשות כ"חיי אדם" דנכון להמתין לברך "על נטילת ידים" עד לאחר שמנקה עצמו ורוצה להתפלל. ג) (קצור מסגרת השולחן) יברך או ברכת "על נטילת ידים". ובלבד שיהיה מחצי לילה ואילך כדין שאר ברכות השחר (רו"ש בסידור). ד) (משנה ברורה שם ס"ק ל') נכון לעשות לכתחלה במי שניעור כל הלילה יעשה צרכיו או יטיל מים וישפשף, שאז לכו"ע יתחייב לברך, ויברך "על נטילת ידים" ו"אשר יצר". ה) (קצור מסגרת השולחן) ודעת "מגן אברהם" ורו"ש דדוקא לתפילה בעי מים, אבל לדברי תורה וברכות, סגי בכל מידי דמנקי אפילו יש לו מים מזומנים. וב"חיי אדם" כתב דאם יש לו מים מזומנים - יטול ידיו. ואם אין לו - ינקה ידיו. וכתב ה"פרי מגדים" דכל הדברים המנויין הם משום רוח רעה, צריך ליטול כל הפרק עד הזרוע, ולכל הפחות עד קשרי אצבעות, וכן כתב בסידור "דרך החיים" בשמו דאפילו לא נגע רק באצבע קטנה צריך כן. ובספר "מחזיק ברכה" כתב דחופף בראשו, ונוגע ברגליו. אינו אלא משום נקיות, ואם כן לפי דבריו אין צריך לנקות בזה אלא מקום שנגע. וכתב עוד דקם מהמטה, והחולץ בין המתים, והמשמש מטתו, והיוצא מבית הכסא צריך ג' פעמים, אבל חליצת מנעלים, ומרחץ, וצפרנים אין צריך ג' פעמים עד כאן דבריו, ויש נוהגין גם בזה ג' פעמים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יא) טוב לסמוך "אלוקי נשמה" ל"אשר יצר". (בא"ח וישב ח). אם לא הוצרך לנקביו אסור לו לברך ברכת "אשר יצר". (כה"ח ס"ק ז). בסוף ברכות השחר יאמר את ברכות התורה. (כה"ח ס"ק יח). יב) הישן ביום או שלא ישן כלילה כלל, לא יברך "על נטילת ידים" גם אם עשה צרכיו. (בא"ח וישב יב). יג) הקם מן המיטה - יטול ג' פעמים בכלי. היוצא מבית הכסא גם אם לא עשה צרכיו והמשמש מיטתו - נוטל ג' פעמים לסירוגין ואין צורך בכלי. הנוטל ידיו לסעודה - יטול ג' פעמים בכלי לא לסירוגין. היוצא מבית המרחץ, ונוטל ציפורניו, והמגלח שערוותיו - נוטל ידיו פעם אחת בלי כלי, והמחמיר ליטול ג' פעמים תבוא עליו ברכה. החולץ נעליו, הנוגע בכינים, המפלה בגדיו, החופף ראשו והנוגע במקומות המכוסים בגופו - רוחץ ידיו משום נקיון פעם אחת. כל הדברים הקשורים במת - נוטלים ידים ג' פעמים ואין צורך בכלי, ונהגו לא לנגב הידים. (בא"ח תולדות יז).

סימן ג

דין לבישת בגדיו והלובו

ובו ח' סעיפים

א] כתיב: "והצנע לכת עם אלהיך", לפיכך צריך האדם להיות צנוע בכל אורחותיו, ולכן כשלוכלב או פושט את חלוקו או שאר בגד שעל בשרו ידקדק מאד שלא לגלות את גופו אלא ילבישו ויפשיטו כשהוא שוכב על משכבו מכסה. (א) ואל יאמר "הנני בחדרי חדרים ובחשכה מי רואני". כי הקדוש ברוך הוא מלא כל הארץ כבודו וכחשכה כאורה לפניו יתברך שמו. והצניעות והבשת מביאין את האדם לידי הכנעה לפניו יתברך שמו.

כו תשרי

ב] אין הולכין בחקות הגויים ולא מתדמין להם לא במלבוש ולא בשיער וכיוצא בהם שנאמר: "ולא תלכו בחקות הגוי", ונאמר: "ובחקתיהם לא תלכו", ונאמר: "השמר לך פן תנקש אחריהם". לא ילבש מלבוש המיוחד להם לשום גאות והוא מלבוש שרים, ולדוגמא הא דאמרינן בגמרא דאסור לישראל להתדמות להם אפלו ברצועות המנעל, שאם היה דרכם לקשור כך ודרך ישראל בענין אחר או שהיה מנהגם להיות להם רצועות אדמות ושל ישראל שחורות משום דצבע שחור מורה על ענוה ושלפלות וצניעות, אסור לישראל לשנות. ומזה ילמד כל אדם לפי מקומו ושעתו שהמלבוש העשוי ליהרהר ופריצות לא יעשה הישראל כן אלא מלבושיו יהיו עשויין בענין המורה על הכנעה וצניעות. הכי אמרינן בספרי: שלא תאמר הואיל והן יוצאין באדגמן אף אני אצא באדגמן הואיל והן יוצאין בקולסין (פרוש. כלי זין) אף אני אצא בקולסין - שדברים הללו דברי שחץ וגאווה הם ולא כאלה חלק יעקב, אלא דרכם להיות צנועים וענוים ולא לפנות אל רהבים. וכן כל דבר שנהגו למנהג ולחוק דאיכא למיחש שיש בו שמץ עבודת כוכבים לא יעשה הישראל כן. וכן לא יגלח ולא יגדל שערות ראשו כמוהם אלא יהא מבדל מהם במלבושיו ובדבורו ובשאר מעשיו כמו שהוא מבדל מהם במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר: "ואבדל אתכם מן העמים".

ג] לא ילבש בגדים יקרים, כי דבר זה מביא את האדם לידי גאווה. ולא בגדים פחותים מאד או מלכלכים, שלא יתבזה בעיני הבריות. אלא יהיו לו בגדים ממצעים ונקיים. לעולם ימכור אדם אפלו קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו.

ד] ולפי שמצינו שהימין היא חשובה בתורה לענין עבודה ולענין בהן יד ובהן רגל של מלואים ושל מצרע ולענין מצות חליצה, לכן בלבישה וכן בשאר דברים לעולם יקדים של ימין לשל שמאל, ובחליצת המנעלים ושאר בגדים יחלוץ של שמאל תחלה (וזהו כבודו של ימין). ואף לענין קשירה - השמאל חשובה יותר מפני שקושרין עליו את התפליין. ולכן כשצריך לקשור - יקשר של שמאל תחלה. כגון מנעלים שיש

דרכי הלוכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ג (א) אם לכוש כגדים תחתונים, אין צורך להתלבש מתחת לשמיכה. (עי' כה"ח ב ס"ק א).

בהם קשירה^(ב) – נועל של ימין ואינו קושרו, ונועל את של שמאל וקושרו, ואחר כך קושר של ימין. וכן בשאר בגדים.^(א)

[ז] יזהר מללבוש שני בגדים ביחד משום דקשה לשכחה^(ג).

[ו] אסור לילך ארבע אמות^(ד) או להוציא מפיו דבר שבקדשה בגלוי הראש^(ה). וגם הקטנים צריכין להרגילם לכסות ראשם כי היכי דתהוי עליהו אימתא דשמיא, כדמצינו ברב נחמן בר יצחק, אמיה דרב נחמן בר יצחק "אמרו לה כלדאי: (חזוים בכוכבים) בריך גנבא הוה. לא שבקתיה גלוני רישא, אמרה ליה פסי רישוף כי היכי דתהוי עלך אימתא דשמיא" וכו'^(ב) (שבת קנז:).

[ז] אסור לילך בקומה זקופה^(ז) וגרון נטוי, כענין שנאמר: "ותלכנה נטויות גרון וגו'". ומכל מקום לא יכוף ראשו יותר מדי אלא במדה בינונית בכדי שיראה את הבא כנגד פניו וגם יראה מדרף פה רגלו (הר"י בספר היראה). גם ממהלכו של אדם נכר אם חכם ובעל דעה הוא או שוטה וסכל. וכן אמר שלמה בחכמתו: "וגם בדרך כשהסכל הולך, לבו חסר ואמר לכל סכל הוא" הוא מודיע לכל על עצמו שהוא סכל.

[ח] יש לזהר שלא ילך איש בין שתי נשים^(ו), ולא בין שני כלבים או שני חזירים, וכן לא יניחו האנשים שתלך ביניהם אשה או כלב או חזיר.

סימן ד

הנהגות בית חכסא ודיני ברפת אשר יצר

ובזו' סעיפים

כח תשרי

[א] ירגיל את עצמו לפנות ערב ובקר שהוא זריזות ונקיות. אם אינו יכול לפנות - ילך ארבע אמות וישב, ויעמוד וישב עד שיפנה, או יסיח דעתו מדברים אחרים. המשהה נקביו עובר משום "בל תשקצו"^(א). ואם משהה מלהטיל מים בעת צרכו עובר גם משום "לא יהיה כף עקר"^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ג [א] (משנ"ב ב' ס"ק ו') באנפלאות של לבד - אין צריך להקדים שמאל לקשירה. [ב] (משנ"ב שם ס"ק י"א) כבר כתב ה"טורי זהב" לקמן סי' ח' דבומצינו איסור גמור מדינא להיות בגילוי הראש ואפילו יושב בביתו. [ג] (משנה ברורה שם ס"ק ט') ופשוט דאפילו עומד במקומו ואינו הולך כלל.

סימן ד [א] (משנה ברורה ג' ס"ק ל"א) גם איסור "בל תשקצו" נדחה מפני כבוד הבריות כגון המשהא עד שימצא מקום צנוע, וכד'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) בנעל ללא שרוכים - ינעל ימין תחילה. (ג) יש מחמירים גם לא לפשוט שני בגדים ביחד. (עי' יין הטוב יא). (ד) לענין זה מועיל כיסוי הראש ביד (כה"ח ב' ס"ק כ). (ה) לענין זה כיסוי ביד בלבד לא מועיל, אבל יד עם כפפה או עם בגד מעילה (צא ס"ע ד). (ו) עיקר הטעם בנשים משום צניעות. סימן ד [א] כשצריך לנקביו אסור להתפלל או ללמוד אפילו יעבור זמן תפילה. (בא"ח משפטים ב).

[ב] יהא צנוע בבית הכסא. לא יגלה את עצמו עד שישב וגם אז יצמצם שלא לגלות רק מה שמכרח לו לגלות שלא לטנף את בגדיו. ויזהר בזה גם בלילה כמו ביום^(ג). אם נפנה במקום מגלה שאין שם מחצות יכון שיהא פניו לדרום ואחוריו לצפון או אפכא^(ד) אבל בין מזרח למערב אסור. ואם יש מחצה יכול לפנות בכל ענין אם אחוריו לצד המחצה^(ה) ולהשתין מתר בכל ענין. לא יפנה בפני שום אדם ואפלו בפני גוי אסור, אבל מתר אפלו ביום בפני רבים אם צריך לכך משום דאיכא סכנה אם יעצור את עצמו. ומכל מקום יש לו להסתלק לצדדיו.

[ג] לא יפנה בעמידה, ולא יאנוס לדחוק עצמו יותר מדי שלא ינתק שיני הכרכשתא, ולא ימהר לצאת מבית הכסא עד אשר ברור לו שאינו צריך עוד. וכשמטיל מים בעמידה ישגיח שלא ינתזו על מנעליו ובגדיו. ויזהר מאד שלא לאחוז בידיו במילתו. (ועין ס' קנ"א).

[ד] בבית הכסא אסור להרהר בדברי תורה. (כדלקמן סימן ה' ס"ב) לכן בהיותו שמה טוב שיהרהר בעסקיו ובחשבונותיו שלא יבוא לידי הרהור תורה או הרהור עברה חס ושלום, ובשבת שאין להרהר בעסקיו, ירהר בדברים נפלאים שראו ושמע וכדומה^(ו).

[ה] יזהר לקנח את עצמו יפה, כי אם יש לו אפלו משהו צואה בפי הטבעת אסור לו לומר שום דבר שבקדושה^(ז) (כדלקמן סימן ה' ס"ג). לא יקנח ביד ימין מפני שקושר בה התפליו, (ומהאי טעמא אין לקנח באצבע אמצעי של שמאל שכורך עליו הרצועה של תפליין). ואטר יד יקנח בשמאל ידיה שהוא ימין של כל אדם.

[ו] בכל פעם שנפנה או שמטיל מים ואפלו רק טפה אחת, ירחץ ידיו במים ויברך ברכת "אשר יצר". אם הטיל מים או נפנה ושכח מלברך "אשר יצר", ואחר כך שוב הטיל מים או נפנה ונזכר שבראשונה לא ברך - אינו צריך לברך רק פעם אחת.^(ח) ומי ששותה סם המשלשל ויודע שיצטרף לפנות כמה פעמים^(ט) - לא יברך עד לאחר הגמר.^(י)

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (משנה ברורה שם ס"ק ט') וי"א דאיכא לא, וטוב ליזהר בזה. [ג] (משנה ברורה שם ס"ק ח') ובמקום שאפשר - טוב להחמיר. [ד] (משנה ברורה ז"ס ס"ק ב') וי"א דמברך בכל פעם, והמנהג כסברא אחרונה. אך בשלשול חזק שמרגיש שמיד יצטרך לפנות שנית - אסור לברך, כדלקמן סימן צ"ב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ב] יהא צנוע בבית הכסא אפילו סגור ואפילו בזמן הזה, מפני הרוח הרעה ששורה שם. (בא"ח ויצא ד). [ג] יכול להרהר בעסקיו אפילו בשבת אם רוצה להמנע מהרהורים אסורים, כיון שרק ממידת חסידות אין לאדם להרהר בעסקים בשבת. וכן יעשה אם רוצה להמנע ממחשבה בדברי תורה בבית הכסא (שו"ע שו"ס ע"ח). ובכל מקרה לא ידבר בעת שהותו בשירותים ובמיוחד בשעה שנפנה לנקביו. [ד] עיקר הרחיצה במים (בא"ח ויצא יא). [ה] מי ששכח לברך אשר יצר ונזכר תוך חצי שעה, יברך בשם ומלכות. ואם נזכר אחרי חצי שעה, יברך בלי שם ומלכות. (בא"ח ויצא יב). [ו] אדם שנפנה לנקביו לעיתים קרובות בגלל מחלה או תרופה, אם מרגיש צורך לפנות

סימן ה

נקיון המקום לדבר שבקדשה

ובו י"ז סעיפים

א] כתיב: "וכסית את צאתה כי ה' אלהיה מתהלך בקרב מחניה וגו' והיה מחניה קדוש ולא יראה בה ערות דבר וגו'", מכאן למדו רבותינו ז"ל שבכל מקום אשר ה' אלהינו מתהלך עמנו, דהיינו כשאנו עוסקים בדבר שבקדשה כגון קריאת שמע, תפלה, תורה וכדומה, צריך להיות המחנה קדוש, שלא תהא צואה מגלה שם ושלא יראה דבר ערוה כנגד פניו של אדם הקורא או מתפלל.

כט תשרי

ב] ואפלו להרהר בדברי קדשה במקום צואה או מי רגלים או כל דבר שהוא מסרית אסור, עד שיכסה אותו כמו שנאמר: "וכסית את צאתה" (א) או שיטיל לתוך מי רגלים של פעם אחת רביעית מים, לא שנא היו הם בכלי תחלה ונותן עליהם מים, ולא שנא היו המים בכלי תחלה (ואם היו המי רגלים בעביט המיוחד להן לא מהני להו מים כדלקמן סעיף י"ג), ולמי רגלים של שני פעמים צריכין שני רביעיות מים (א) וכן לעולם. ואפלו אם נבלעו מי הרגלים בקרקע או בבגד, כל שיש שם עדין קצת לחלוותית מהם צריך לשפוך שם מים (ועין לקמן סימן פ סעיף ל"ב).

ג] אם יש צואה על בשרו אף על פי שמכסה בבגדיו - אסור בדברי קדשה, שנאמר "כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך", בעינן שיהיו כלם נקיים. ויש מקלין בזה אבל הנכון להחמיר. ואם יש לו אפלו מעט צואה בפי הטבעת אף על פי שהיא מכסה - לכולי עלמא לא מהני, מפני שבמקומה זהמתה מרבה (ב). (מי שיש לו חולי הטחורים (ג) עין מגן אברהם סימן ע"ו סק"ח שהביא תשובת הרדב"ז בזה והיא בח"ג סימן שט"ו ובסוף דברי המגן אברהם שכתב "ואין לו תקנה" הוא טעות סופר ו"צ"ל "ואינו צריך תקנה". עין יד אפרים).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ה א] (משנה ברורה ע"ז ס"ק ח') וב"מגן גבורים" מצדד לומר כי אם השתין כמה פעמים ורוצה לקרות כנגדן, די בהטלת רביעית מים אחת, וכן הסכים הגר"א שדי בהטלת רביעית אחת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

בעת שסיים, נוטל ידיו ואינו מברך. ואם אינו מרגיש צורך, אע"פ שידוע שאחר זמן מועט יצטרך שוב לנקביו - נוטל ידיו ומברך (כה"ח ז ס"ק ב).

סימן ה א] אין להרהר או ללמוד במקום שרואים צואה או שמגיע ממנה ריח, אבל אם היא מכוסה ואין מגיע ממנה ריח - מותר. וכן אם היא מכוסה ופיזור בושם המבטל את הריח הרע - מותר (כא"ח בא יד). ב] אם התפלל תפילת י"ח וקרא קריאת שמע ואחר כך התברר לו שיש צואה בפי הטבעת - חוזר וקורא קריאת שמע בלי ברכותיה ואינו חוזר על תפילת י"ח. ומותר לו להתפלל תפילת נדבה על תנאי שיאמר: "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, שאצא ידי חובה בתפילה זו. ואם לאו - שתהיה נדבה" (עין ב"י ע"ו וכה"ח שם ס"ק כ"ד). ג] המחובר למכשיר המנקה אותו מצואה (קסטר). וכן מי שסובל מטחורים, ינקה את עצמו וסביבתו ככל שבידו, יכסה את המכשיר, יפזר ריח טוב ויתפלל או ילמד (ספר הלכה יד נו).

ד' צריכין לזהר שבכל מקום שיש להסתפק שמא יש שם צואה או מי רגלים לא יאמר שם שום דבר שבקדשה עד שיבדק את המקום. ואין להתפלל בבית, אם בעליה⁽¹⁾ יש מקום מטנף.⁽²⁾

ה' תינוק שאחרים בימיו יכולין לאכל כזית מיני דגן אפלו על ידי תבשיל, בכדי שגדול אוכל שעור פרס (וכתב בס' מ"ע להגאון מהריעב"ץ ז"ל - דהיינו כשיעשה בן שנה), מרחיקין מצואתו וממי רגליו. וטוב וישר להרחיק גם מצואת קטן בן שמונה ימים.

ו' צואת אדם אף על פי שאין לה ריח רע וכן צואת חתול, ותרנגול אדמי (אנגלישע הייד אינריק - תרנגול הורו) מרחיקין מהן. ושאר צואה⁽³⁾ של בהמה חיה ועוף מסתמא אינה מסרחת ואין צריכין להרחיק מהן.⁽⁴⁾ אבל אם מסרחת וכן נבלה המסרחת וכל דבר המסריח מחמת עפוש וכן לול של תרנגולים - מרחיקין מהן. וכן מרחיקין ממים סרוחים. ומי משרה ששורין בהן פשתן או קנבוס - סתמן מסריחין, וצריכין להרחיק מהן כמו מן הצואה.

ז' צואה יבשה כל כך שהיא נפרכת על ידי גלילה - הרי היא כעפר, והוא שלא יהא בה ריח רע. אבל אם נקרשה מחמת הקור, כיון שיכולה לחזור לקדמותה בזמן החם - עדין שם צואה עליה. וצואה שנתכסתה בשלג, חשוב כסוי.

ח' עד כמה מרחיקין? היתה הצואה מאחוריו, צריך להרחיק ממקום שכלה הריח ארבע אמות. ואפלו אם הוא אינו מריח צריך להרחיק שעור זה כאילו היה מריח. ואם אינה מסרחת, די אם מרחיק ממנה ארבע אמות. ואם היא מלפניו, צריך להרחיק כמלא עיניו. ואפלו בלילה צריך להרחיק כשעור שהיה יכול לראותה ביום. ואם היא מן הצדדין, יש להחמיר כאלו היתה בפניו, ויטה את עצמו כדי שתהא לאחוריו.

ל תשרי

ט' בית שמתפללין בו בצבור ונמצא שם צואה, אף על פי שהיא אחורי שליח הצבור ורחוקה ממנו יותר מארבע אמות ממקום שכלה הריח, מכל מקום צריך הוא

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב' (משנה ברורה קנ"א ס"ק מ"א) ומה שמנהג בעיירות ששוכרים בתי כנסיות לזמן בבתי תחתיים (קומה ראשונה), ולמעלה מהן בית דירה שמצוי שם תינוקות ודבר מאוס, אפשר משום שהוא לזמן לא חיישינן לזה וע"ש בשער הציון. ג' (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שאם חיותם מה מיני דגן צריך להרחיק מצואתם, ומכל מקום בעופות קטנים בבית שאין אוכלין כזית בכדי אכילת פרס, אין צריך להרחיק מצואתם אם אינה מסרחת. ד' (קצור מסגרת השולחן) דהיינו ד' אמות ממקום שכלה הריח. ודעת "מגן אברהם" ורז"ש שצואת שאר "בהמה חיה ועוף" שיש להם ריח - אין צריך להרחיק אלא עד מקום שכלה הריח ולא יותר.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ר' אין לבנות בית כסא בקומה מעל בית כנסת מעל ארון הקודש. אבל אם אין בו צואה - מותר לבנותו, ובלבד שלא יהיה מעל הארון (כה"ח קנ"א ס"ק ע"ד).

לשתוק ולהמתין עד שיוציאוה או יכסוה, מפני שאי אפשר שלא תהא לאחד מן הצבור תוך ארבע אמות ממקום שכלה הריח, ואסור לו לשמוע ולכון למה שאומר שליח-הצבור.

[י] מי שהתפלל ומצא אחר כך שיש שם צואה, אם המקום ההוא היה ראוי להסתפק בו שמא יש שם צואה והוא פשע ולא בדק, כיון דתפלת שמונה עשרה היא במקום קרבן - הוה ליה "זבח רשעים תועבה" וצריך לחזור ולהתפלל שמונה עשרה. וכן קריאת שמע שהיא מדאורייתא ואין בה חשש ברכה לבטלה חוזר וקורא, אבל בלא הברכות.⁽¹⁾ וכן שאר ברכות שאמר שם ואפלו "ברכת המזון" אינו חוזר ומברך.⁽²⁾ ואם אין המקום ראוי להסתפק בצואה דאז לא פשע, אפלו בתפלה יוצא בדיעבד. ואם נמצאו מי רגלים, אפלו המקום ראוי להסתפק יוצא בדיעבד גם בתפלה.⁽³⁾

[יא] יצא ממנו ריח מלמטה אסור בדבר שבקדשה עד שיכלה הריח. ואם יצא מחברו גם כן צריך להמתין, רק אם הוא עוסק בלמוד תורה אינו צריך להמתין בשביל ריח שיצא מחברו.

[יב] בית הכסא אף על פי שיש לה מחצות ואין בה צואה, צריכין להרחיק ממנה. ולכן ספסל העשוי עם נקב שמעמידו תחתיו גרף (כלי) לפנות עליו אף על פי שהוציאו את הגרף וכסו את הנקב בדף, מכל מקום יש לספסל זה דין בית הכסא וצריכין להוציאו מן הבית או לכסותו כלו. אף אם הוא כסא המיוחד לישיבה ומכסה בכר לשב עליו ורק לצת הצנף מסירין את הכר ונפנין שם ושוב מחזירין עליו את הכר - בזה יש להקל.⁽⁴⁾

[יג] גרף של רעי ועביט של מי רגלים, אם הם של חרס או של עץ דינם כבית הכסא, אף על פי שהם נקיים ואין להם ריח רע ואפלו נתן לתוכן מים או שכפאם על פיהם - לא מהני, ואפלו נתנן תחת המטה - לא מהני (דמטות שלנו אינן תועצות) אלא צריך להוציאן מן הבית או לכסותן. ואם הם של מתכות או זכוכית, אם הם רחוצים יפה ואין בהם ריח רע - אין צריכין להרחיק מהם. פי חזיר כיון שדרכו לנקר בצואה, דינו כגרף של רעי, ואפלו עולה מן הנדר - אין הרחיצה מועלת לו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(1) (משנה ברורה ע"ו ס"ק ל"א) עם הברכות. (2) (משנה ברורה קפ"ה ס"ק ו') ולדינא דעת הע"ת והא"ר בשם הב"ח כשמצא צואה כנגדו כו' דצריך לחזור ולברך בהמ"ז כו'. ועיין בה"ל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) במקרה שפשע ולא בדק ונמצא צואה במקום שהתפלל, יחזור ויתפלל ויקרא "קריאת שמע" עם ברכותיה. ויש אומרים שהוא הדין לברכת המזון ושאר ברכות. ויש מקילין בזה מדין סב"ל (ע"י כה"ח עו ס"ק לו וקפה ס"ק יד). ולכן בק"ש וברכת המזון יברך בלי שם ומלכות ובתפילה טוב לומר תנאי קודם לכן "אם אני חייב לחזור ולהתפלל, שאצא ידי חובה בתפילה זו. ואם לא - שתהיה נדבה". (ו) בית כסא של ימינו שהצואה אינה נשארת בו ופתחו סגור - מותר להתפלל

[ד] בבית המרחץ גם כן אסור לדבר או להרהר בשום דבר שבקדשה. ואסור להזכיר שמות המיחדים לקדוש ברוך הוא אפלו בלשון חול (כגון "גאט" בלשון אשכנז או "בוגא" בלשון פולין ורס"א) בבית המרחץ או במבואות המטנפות^(ז). וכן אסור לתן שם "שלום" לחברו, כי שלום הוא שמו של הקדוש ברוך הוא, שנאמר: "ויקרא לו ה' שלום". ואדם ששמו "שלום" יש אוסרין לקרותו שם בשמו, ויש מתירין כיון שאינו מכוון על ענין השלום אלא להזכרת שמו של אותו אדם. וכן נוהגין להקל. וירא שמים יש לו להחמיר.

טו] אסור לדבר דברי תורה וקדשה נגד ערוה בין שלו בין של אחר ואפלו מקטן וקטנה (רק לצד מצות מילה מתר לברך נגד ערות התינוק). ואפלו אם עוצם עיניו שלא לראות את הערוה, לא מהני כיון שהוא נגדו, אלא יטה פניו וגופו מכנגדה^(ח).

טז] גוף האשה, כל מקום שדרכה להתכסות אם נתגלה שם שעור טפח^(ט), וכן שערות של אשה נשואה אשר דרכה לכסותן. אם נתגלה קצת מהן חשוב כמו ערוה לגבי איש^(י). ואין חלוק בין שהיא אשתו או אשה אחרת, אבל לגבי אשה לא חשיבי כמו ערוה. קול זמר מאשה חשוב גם כן כמו ערוה, ומכל מקום בשעת הדחק שהוא שומע נשים מזמרות ואי אפשר לו למחות, לא יתבטל משום זה מ"קריאת שמע" ו"תפלה" ו"תורה", אלא יתאמץ לכוון כל לבבו להקדשה שהוא עוסק בה ולא יתן לב עליהן^(יא).

א מרחשון

יז] אם לבו רואה את הערוה שלו, אף על פי שהערוה היא מכסה כגון שהוא לבוש בחלוק גם כן אסור לו לומר כל דבר שבקדשה, אלא צריך להיות לבוש במכנסים שהם מדבקים על גופו, או שיאזור באזור, או יניח זרועותיו על החלוק כדי להפסיק בין לבו לערוה. ואשה אינה צריכה לזאת^(יב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לידו וכנגדו. וכן "כסא של תינוק" שלעיתים מסירים ממשיכו מכסה ומניחים בתוכו סיר, מותר להתפלל לידו רק כשאין בתוכו סיר וכאשר הכסא נקי (כ"ח בא כה). (ז) מותר להרהר בדברי תורה או בכוונות הטבילה בבית המרחץ ובמקוה כשהוא נקי. ואם מקום המים נקי ושאר המקום מלוכלך - נחשב מקום המים רשות לעצמו ואפשר להרהר גם שם בכוונות ודברי תורה. ואם הוא ערום ורוצה להרהר בדברי תורה - יערבב את המים שלא יהיו צלולים ותתכסה ערותו כדי שלא יהא ליבו רואה את הערוה (ספר הלכה כ' יד יב). (ח) בשעת דחק יכול לעצום עיניו וללמוד או לומר דברי תורה מל ערוה (ש"ע עה ס' ו). (ט) קול, שער, שוק, רגל, יד באשה - ערוה. כף היד - אינה ערוה. כף הרגל - תלוי במנהג המקום. אם קרא "קריאת שמע" מול "ערוה" בלי כוונה להסתכל - יצא ידי חובה (עיין ספר הלכה ח"ב פרק יד). (י) במקומות שנשים הולכות בגילוי שער הראש, אע"פ שהוא מנהג רע, מותר בדיעבד לקרוא קריאת שמע כנגדן (כ"ח בא יב). (יא) אם יש אשה שרה ומזמרת, אע"פ שמנהגן בכך, לא יקרא קריאת שמע או ילמד בשעה ששומע אותן, אך יכול להרהר בדברי תורה בלבד. ויש מחמירין גם באשה שמספרת סיפור באריכות דברים (כ"ח בא יג). (יב) יש מחמירים גם באשה. ולכן כשאשה מברכת בתוך המקוה, עליה לערב את המים שלא יהיו שקופים, ולחבק את גופה כדי שיהיה הפסק בין הלב לערוה (עיין ספר הלכה ח"ב פרק יד).

סימן ו

קצת דיני ברכות ודיני ברוך הוא וברוך שמו ואמן

ובו י"א סעיפים

א] קדם שיברך איזה ברכה צריך הוא לדעת איזה ברכה שהוא צריך לברך, כדי שבשעה שהוא מזכיר את השם יתברך שהוא עקר הברכה ידע מה שיסיים. ואסור לעשות שום דבר בשעה שהוא מברך. ולא יברך במהירות" אלא יכון פרוש המלות. וזה לשון ספר חסידים: כשהוא נוטל ידיו או שמברך על הפרות או על המצוות השגורות בפי כל אדם יכון לבו לברך בשם בוראו אשר הפליא חסדו עמו ונתן לו הפרות או הלחם להנות מהם וצוהו על המצוה. ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב. ועל דבר זה חרה אף ה' ושלח לנו ביד ישעיהו ואמר "יען כי נגש העם הזה בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחוק ממני ותהי ידאתם אותי מצות אנשים מלמדה". אמר הקדוש ברוך הוא לישעיהו: "ראה מעשה בני כי אינו אלא לפנים ומחזיקים בם כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בינו. באים בביתי ומתפללים לפני תפלות הקבועות כמנהג אבותיהם לא בלב שלם. הם מנקין את ידיהן ומברכין על נטילת ידים ובוצעין ומברכין ברכת "המוציא", שותים ומברכין, כמו שהדבר שגור בפיהם. אף בעת שהם מברכין אינן מתכוונים לברכני, לכן על כן חרה אפן ונשבץ בשמו הגדול לאבד חכמת חכמי היודעים אותו ומברכים אותו במנהג לא בכונה, דכתיב בתריה: "לכן הנני יוסיף כו' ואבדה חכמת חכמי כו'", לפיכך הזהירו חכמים על הדבר ואמרו: עשה דברים לשם פועלם" וכו' עד כאן לשונו. וראוי לאדם שירגיל את עצמו לומר את הברכות בקול רם כי הקול מעורר את הפונה.

ב] כשהוא מברך יהא פיו נקי מן הרק וגם שאר דבר לא יהא בתוך פיו, שנאמר "מלא פי תהלתה".

ג] אסור להוציא שם שמים לבטלה^(א). וכל המוציא שם שמים לבטלה עובר על מצות עשה דכתיב: "את ה' אלהיך תירא" וכתיב: "אם לא תשמור וגו' ליראה את השם הנכבד והנודא". וזהו מכלל היראה שלא להזכיר שמו הגדול כי אם בדרך שבח וברכה במה שהוא מחייב או בדרך למוד. וירא ויודעצו איבריו בשעה שהוא מזכיר את השם יתברך שמו אבל לא להוציא חס ושלום לבטלה. ולא שם המיוחד בלבד אלא כל השמות המיוחדים לשמו יתברך. ולא לבד בלשון הקדש אסור אלא אפלו בכל לשון אסור. והמקלל את חברו או את עצמו בשמו יתברך או בכנני (כנני הוא מה שמשבחין בו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן 1 א] (קצור מסגרת השולחן) וצריך ליוזר מאד בכוונת הברכות דיש אומרים דאף בדיעבד לא יצא אם לא כיון (ומכל מקום אם לא כיון - לא יחזור ויברך, דספק ברכות להקל).

ורבי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן 1 א] דעת השולחן ערוך כהרמב"ם שכל המברך ברכה שאינה צריכה - עובר כנושא שם שמים ונשבץ לשוא (שו"ע רט"ו סע' ד).

הקדוש ברוך הוא, כמו: הגדול הגבור הנורא הנאמן האדיר והתקין והאמין העוזר תגן ורחום קנא ארך אפים ורב חסד בכל לשון, חייב מלקות ובעונותינו הרבים רב המוני עם אינם נוהרים ואומרים בלשון אשכנז: "גאט זאל איהם שטראפין" וכדומה. ועוברים בזה על לאו של תורה. ואם קלל בלא שם ובלא כנוי או שהיתה הקללה באה מכלל הדברים כגון שאמר "אל יהי פלוני ברוך לה" וכדומה אף על פי שאינו חייב מלקות, אסורא מיהו איכא (וחשן המשפט סימן כ"ו) וכן אסור לכתב בשום מכתב שמו יתברך בכל לשון ורבים טועים וכותבים שמו יתברך בלשון אשכנז או שכותבים תבת "אדיע" והוא לשון צרפת ובאורו "עם ה'". והוא אסור גמור כי לאחר זמן יתגלגל המכתב באשפה, ודבר זה גורם עניות בישראל מה ששם שמם מצוי ומכל שכן בבזיון חס ושלום. וצריכין התחכמות והתאמצות לבטל זאת (אורים שם). כשבא לו רק בתוך פי ירוק תחלה ואחר כך יאמר את השם ולא שיאמר את השם ואחר כך ירוק. וכן כשמנשק את הספר ירוק תחלה ולא אחר כך. כשרוצה להזכיר את השם יאמר תבת "השם" ולא כמו שטועים ההמון ואומרים "אדושם", כי אין זה דרך כבוד של מעלה^(ב).

ב מרחשון

ד] צריכין לזהר שלא לברך חס ושלום ברכה לבטלה, או לגרם לעצמו לברך ברכה שאינה צריכה. אם נכשל וברך ברכה לבטלה וכן בענין אחר אם נכשל והוציא שם שמם לבטלה, יאמר אתריה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". ואם מיד לאחר שהזכיר את השם נזכר שאינו צריך לברך יסים "למדני חקיה", שזהו פסוק שלם והוי כמו למוד ולא לבטלה. ואם התחיל גם תבת אלהינו ונזכר מיד לאחר שאמר "אלהי-" ולא גמר לומר "נו" יסים ויאמר "ישראל אבינו מעולם ועד עולם" (שזהו גם כן לשון הפסוק בדברי הימים א' כ"ט). ומכל מקום יאמר גם בזה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד"^(ג).

ה] ברוך על המים ושמע שיש מת בשכונה והמנהג הוא לשפך המים שבשכונת המת (כדלקמן סימן קצ"ד) מפני הסכנה, מכל מקום כיון שברך ישתה מעט שלא תהא ברכתו לבטלה, ואל ידאג מפני הסכנה כי שומר מצוה לא ידע דבר רע (עין לקמן סימן ק"ט סע' ט), ולאחר ששתה מעט ישפך השאר.

ו] כל הברכות (חוץ מ"ברכת המזון" שיבאר אם ירצה השם בסימן מ"ד סעיף י"א) אם נסתפק בהם אם אמרן או לא אמרן אינו חוזר ומברך^(ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

- (ב) כשאומר שם ה', יצייר במחשבתו שם ה' ככתיבתו וכקריאתו. בכתיבתו (היה) - יכוון שיהיה, הוה ויהיה. בקריאתו (אדינ) - יכוון שהוא אדון הכל. כשאומר "אלוקים" או "אלוקינו" - יכוין תקיף ובעל היכולת ובעל הכוחות כולם (שו"ע ה וכה"ח שם). כשאומר פסוק עם שם ה' בתוך כדי הלימוד, יאמר את הפסוק בשלמותו ולא חצי פסוק (ע"י כה"ח ה ס"ק יא ועי"ח צו טו).
(ג) כשמתחיל לומר ברכה צריך לידע את סופה, ולא יתחיל לברך על דעת שימשיך הברכה לאחר שישמע מחבירו או יראה מה כתוב בסידור, ובדיעבד יצא ידי חובה (כה"ח תפט ס"ק עד).
(ד) אפילו ברכת התורה וברכת מעין שלוש, אם מסופק אם אמרם לא יחזור ויברך (שו"ע רט סע' ג כה"ח מו ס"ק ב).

[ז] חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות. ודוד המלך תקן זאת. רמז לדבר, "נאם הגבר הקם על". "על" - בגימטריא מאה. וסמך מן התורה "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' וגו'", אל תקרא "מה" אלא "מאה". הן מאה ברכות שהן ליראה את ה' ולאהבה אותו ולזכרו תמיד על ידי הברכות שמברכין. הקללות שבמשנה תורה הן צ"ח וכתוב "גם כל חלי וכל מכה" הרי מאה. ומאה ברכות שאנו מברכין בכל יום מגנות עלינו להנצל מהן, ובשבת ויום טוב וכן בתעניות שחסרים מן מאה ברכות משלימים במה שמכונים לברכות שליח הצבור^(ז) בחזרת התפלות וברכות הקוראים בתורה והמפטירין וענין אחריהם "אמן"^(ח), וגם בברכות הנהנין^(ט).

[ח] כל ברכה שאדם שומע מחברו, כששומע אומרו "ברוך אתה ה'", הוא אומר "ברוך הוא וברוך שמו". וכשגומר את הברכה צריך לומר "אמן". ופרוש "אמן" הוא "אמת". ויכון בלבנו: אמת היא הברכה שברך המברך ואני מאמין בזה. ובברכות שיש בהן גם כן תפלה כגון בברכות שמונה עשרה מן "אתה חונן" עד "המחזיר שכינתו לציון", ובברכת "שים שלום", יכון באמירת "אמן" לשני דברים, אמת היא הברכה, ויהי רצון שיאמנו הדברים במהרה. ובקדיש^(י) שאינו אלא תפלה על העתיד יכון רק לבקשה שיאמן הדבר במהרה.

[ט] אם השומע הוא עומד במקום שאסור לו להפסיק - לא יאמר "ברוך הוא וברוך שמו". וכן אם הוא שומע ברכה שגם הוא צריך לצאת בברכה זאת שתהא נחשבת לו כאלו אמרה בעצמו כגון ברכות השופר וברכות מגלה לא יאמר "ברוך הוא וברוך שמו", משום דזה הוי הפסק באמצע הברכה^(י) (דגמ"ד סימן קכ"ד). ולענין עניית "אמן" אם הוא עומד במקום שאינו רשאי להפסיק, יבאר אם ירצה השם לקמן במקומו (ס' יד' ועז').

ג מרחשון

[י] צריך לזהר מאד שיאמר תבתי "אמן" כתקנו שלא יחטף ה"א"לף ולא יבליע ה"נון". גם יזהר מאד שלא יענה "אמן" קדם שסים המברך כל הברכה, כי זהו "אמן חטופה". וגם לא יאחר מלענות "אמן" דזהו אמן יתומה^(י). אלא תיכף כששמים

הערות - ע"פ שו"ע הדב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) ומי שיש לו פירות למלאות בהם הברכות בענין שלא יהיה ברכה שאינו צריכה, אינו יוצא בשמיעת הברכות ("מגן אברהם" ורו"ש). [ג] (משנה ברורה מ"ד ס"ק י"ד) ואפשר דיוצא ע"פ הדחק במה שמכין לשמוע חזרת הש"ץ.

דרכי הלכה - ע"פ סמן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ד] בשבת ויום טוב עדיף להשלים מאה ברכות על ידי אכילת פירות, מגדים ומיני רית. (שו"ע רצ). בדעבד אפשר לסמוך על אמן שעונה אחר ברכות התורה וחזרת הש"ץ (שו"ע רפד). בשעת הדחק אפשר להשלים מאה ברכות ע"י שיאמר ג' פסוקים "ויברך דוד" עד "ולחזק לכל", ואח"כ יאמר "ברוך אתה ה' למדני חוקיך" (בא"ח וישב טו). (י) בקדיש יכוון "אמת" כאמן הראשונה, הרביעית והחמישית (ערו"ח ויחי יט). (ז) ואם ענה לא הוי הפסק (כה"ח קכד ס"ק כו). (ח) יש אומרים שאמן יתומה זה אמן על ברכה שחייב בה ולא שמע אותה, ומכל מקום יקפיד

המברך את הברכה יענה אמן. ולא יגביה קולו יותר מן המברך, שנאמר "גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו".

יא] אין ענין "אמן" על ברכת עצמו (מלבד ב"ברכת המזון" לאחר בונה ירושלים) ואפלו מסיים ברכה אחת בשוה עם שליח הצבור לא יענה. אבל אם הוא ברוך ברכה אחרת והשליח צבור ברכה אחרת וסימו בשוה עונה "אמן" על ברכת שליח הצבור. ואם סיים ברכת "ישתבח" או ברכת "שומר עמו ישראל לעד" או ברכת "יהללוך" שלאחר הלל בשוה עם שליח הצבור עונה גם כן "אמן" (כיון דהרבה פוסקים סבירי ליה דאפלו לאחר עצמו עונה באלו "אמן")^(א).

סימן ז

הלכות ברכות השחר

ובו ח' סעיפים

א] אחר "לעסוק בדברי תורה"^(א) יש מחלקת הפוסקים אם השומע יענה "אמן" או לא. יש אומרים שאין כאן סיום הברכה אלא "והערב נא" וכו' גם כן נמשך למעלה והכל היא ברכה אחת ועל כן אין לענות "אמן". ויש אומרים דכאן היא סיום הברכה, "והערב נא" היא ברכה אחרת וצריכין לענות "אמן". ולכך המברך יש לו לומר ברכה זאת בלחש שלא ישמע חברו^(ב) ויבוא לידי ספיקא.

ב] ברכת "הנותן לשכני ביה" וכו', לא יברך עד שיאיר היום^(ב).

ג] ברכת "פוקח עורים" יכול גם סומא לברך שיש לו הנאה שאחרים מראים לו את הדרך. אם קדם וברך "זוקף כפופים" קדם שברך "מתיר אסורים", לא יברך "מתיר אסורים" דכבר נכלל ב"זוקף כפופים", שבכלל זקיפת הקומה היא התרת האסורים^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ז א] (קצור מסגרת השולחן) ואם אירע ששמע, דעת הפרי מגדים וסידור דרך החיים. דלא יענה אמן. אכן דעת האר"י ז"ל (בפרי עץ חיים ובספר נגיד ומצוה) לענות "אמן". וכדאי הוא רבינו האר"י ז"ל לסמוך עליו ולענות "אמן" כשעומד במקום שמותר להפסיק עכ"פ.

דרכי הליכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

בזו וזו (עו"ח ויחי יט). (ט) אפילו אם סיים ג' ברכות אלו בינו לבין עצמו, יענה אחריהם אמן, וכן לאחר סיום ברכות ההפסדה יענה אמן (שו"ע רטו סע' א ונו"כ שם).

סימן ז א] (א) אנו מברכים "על דברי תורה". והשומע עונה "אמן" אחריה (עיין כה"ח מז ס"ק יג ובא"ח וישב יב). (ב) מברכים ברכה זו וכל ברכות השחר מחצות הלילה כשמתכוין להשאר ער במשך כל הלילה. וברכות התורה יברך מעמוד השחר ואילך. אבל אם ישן את שנתו בלילה כשיקום יברך ברכות התורה אפילו קודם עמוד השחר ואפילו קודם חצות, ובכל מקרה ברכות השחר יברך אחר חצות. ובכל פעם שמברך ברכות התורה טוב לכון על הלימוד שמעכשיו עד שיברך פעם נוספת (ספר הלכה א פרק ו ב). (ג) ע"פ סברת האר"י הקדוש גם במקרה זה יברך "מתיר אסורים" (עו"ח וישב ד). וכן נוהגים.

ד] אחר "המעביר שנה מעיני ותנומה מעפעפי" אין עונין "אמן" כי אין כאן סיום ברכה אלא ויהי רצון וכו' ש"ך גם כן לברכה זאת. וסיום הברכה היא "הגומל חסדים טובים לעמו ישראל".

וז] הנעזר כל הלילה מברך בבקר כל ברכות השחר חוץ מברכת על "נטילת ידים" שאינו מברך. וברכת "אלהי נשמה"^ג ו"המעביר שנה" וכן "ברכות התורה" יש ספק אם יברך או לא, ולכך^ד יש לו להדר לשמוע אותן מפי אחרים ולענות "אמן"^ה (ועין לעיל סימן ו' סע' ט' וסימן כ' סע' ח').

ו] כל ברכות השחר אם לא אמדם קדם שהתפלל, יכול לאמרם לאחר התפלה חוץ מברכת על "נטילת ידים" (דכיון דיש אומרים שנטילת ידים שחרית נתקנה משום התפלה, אם כן לאחר שהתפלל אין עוד מקום לברכה זאת) וחוצץ מברכת "אלהי נשמה"^ו (שכבר יצא בברכת "מחיה המתים")^ז.

ז] וברכות התורה אם לא אמרן קדם התפלה. נחלקו הפוסקים אם יאמדם לאחר התפלה או לא. יש אומרים דלא יאמדם משום דכבר נפטר "באהבה רבה" (או "אהבת עולם"). שיש בברכה זאת גם כן מעין ברכת התורה "ותן בלבנו להבין ולהשכיל לשמוע ללמוד וללמד" וכו'. ויש אומרים דאין ברכת "אהבה רבה" פוטרת מברכות התורה אלא אם לומד לאחר התפלה מיד בלי הפסק. לכן לכתחלה צריכין לזהר לברך ברכות התורה קדם התפלה. ובדיעבד אם שכח לברך קדם התפלה, ילמד איזה דבר מיד אחר התפלה. ואם גם זאת שכח, אזי מספיקא גם כן אינו צריך^ח לברך עוד ברכת התורה.^ט

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום ברכת "המעביר שנה" יכול לברך בבקר אף אם לא ישן כלל, כן דעת האר"י ז"ל. וכן פסק רז"ש בסידור שלו. ג] (קצור מסגרת השולחן) אם אפשר, ואם לאו יברך בעצמו ברכת התורה כשיאיר היום. ד] (משנה ברורה ג"ב ס"ק ט') ומ"מ טוב לכתחלה לצאת אליבא דכו"ע כו' יכין בפירוש בברכת "ונאמן אתה" שאינו רוצה לפטור בזה "אלקי נשמה" ואז לכו"ע יברכנה אחר התפלה (ובבאר הלכה שם). ואני אומר בענין זה ג"כ דמי שירצה לסמוך בדיעבד על הפר"ח אין למחות בידו כו' אבל מי שירצה לברך ולסמוך על כל הני רבנותא שכתבנו ג"כ לא הפסיד. והרצוה לצאת יד"ש ג"ל שיניח מעט לישן ביום ואז כשיתעורר משנתו יברך "אלקי נשמה". ז] (משנה ברורה מ"ז ס"ק י"ז) ועיין בהגר"א שהוכיח בפשיטות דאין ק"ש מועיל לזה, אח"כ מצאתי ג"כ בא"ר שהביא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] ע"פ סברת האר"י שכל ברכות השחר נתקנו על סדרו של עולם ולא של כל יחיד ויחיד, ולכן גם מי שנעזר כל הלילה יברך את כל ברכות השחר אחר חצות, חוץ מברכת "על נטילת ידים". כמו כן לא יברך "אשר יצר" אם לא נזקק לנקביו. ואחר עלות השחר יברך "ברכות התורה" (ספר הלכה א פרק כ ח). ד] אפשר לברך בדיעבד ברכות השחר עד השקיעה (ר"פ ח"ב ח). נשים חייבות בברכות שחר וברכות התורה (שו"ע מז סע' יח ועי"ח וישב ט). חוץ מברכת "שעשני כרצוני" שמברכות בלי שם ומלכות כי "טוב לאדם שלא נברא משנברא" וזו גם הסיבה שבגללה הגברים לא מברכים "שעשני יהודי". ו] בדיעבד אם לא ברך ברכות התורה קודם התפילה אסור לברך אחר התפילה. וע"כ יקפיד היטב לזכור לברך ברכות התורה קודם התפילה (בא"ח וישב יב).

ח] אם קראוהו לעלות לתורה קדם שברך ברכות התורה, אם אפשר לו לברך קדם, כל ברכות התורה וגם לומר לכל הפחות פסוק אחד כגון "יברכה וגו'", יעשה כן ואחר כך יעלה לתורה ויברך. ואם אי אפשר לו לעשות כן יעלה כך לתורה, וכיון שברך "אשר בחר בנו" וכו' לא יאמר אחר כך רק ברכת "אשר קדשנו" וכו' "והערב נא" וכו' עד "לעמו ישראל". ויאמר: "יברכה" וכו'.

סימן ח

דברים האסורים משחאיר היום עד לאחר שיתפלל

ובו ו' סעיפים

ד מרחשון

א] משעלה "עמוד השחר" שהוא אור הנוצץ מן השמש במזרח כיון שאז מתחיל זמן התפלה (שאם התפלל אז בדיעבד יצא כדלקמן ריש סימן י"ח) לכן אסור^א לאדם להתחיל במלאכה או להתעסק בעסקיו או לילך בדרך קדם שיתפלל, שנאמר: "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו". "צדק" זו תפלה שמצדיק לבוראו והדר "וישם פעמיו" לדרכי חפצו.

ב] ואסור לו לאכל או לשותות, שנאמר: "לא תאכלו על הדם" לא תאכלו קדם שתתפללו על דמכם. וכל האוכל או שותה ואחר כך מתפלל עליו הכתוב אומר: "ואותי השלכת אחרי גוף", אל תקרי "גוף" אלא "גאף". אמר הקדוש ברוך הוא לאחר שנתגאה זה קבל עליו מלכות שמים. ואפלו לשותות קפה או תה עם סכר וחלב אסור. ואיש זקן וחלוש שאינו יכול לעמוד על נפשו עד עת יציאת הצבור מבית הכנסת בפרט בשבתות וימים טובים שמאריכין הרבה, יותר טוב להתיר לו להתפלל שחרית בביתו בנחת ויקדש ויאכל איזה דבר (עיי' לקמן סימן ע"ו סעיף ט"ו) ואחר כך ילך לבית הכנסת ויכון לבו עם הצבור בתפלת שחרית ויתפלל אחר כך עמהם מוסף, ולא שישתה קפה עם סכר וכדומה בלא קבלת עול מלכות שמים תחלה (באר היטב סימן פ"ט בשם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כן מהרבה פוסקים ופסק כן להלכה, ונראה דאם קרא ק"ש לאחר זמן ק"ש דהוי כקורא בתורה, אפשר דלכו"ע אין צריך לחזור ולברך אפי' אם לא למד אח"כ מיד. (ובבאר הלכה שם) אח"כ מצאתי בחידושי רע"א כו' דאם לא למד תיכף - צריך לברך.

סימן ח א] (קצור מסגרת השולחן) ויש מקילין לאחר שאמרו מקצת ברכות קודם שאמרו ברוך שאמר. וטוב להחמיר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) יש להוסיף בכל יום אחר ברכות התורה "יברכה וכו'" מתורה שבכתב, וטוב להוסיף גם משנה או גמרא מתורה שבעל פה, ובשבת יוסיף משנה ממסכת שבת, וביו"ט יוסיף ממסכת יום טוב. ואם בקי בקבלה, טוב להוסיף קטע מספר יצירה (עיי"ח וישב יז).

לקט הקמח), אף לצרף רפואה מתר לאכל ולשתות קדם התפלה שאין כזה משום גאות, וכן אם אין בו יכולת לכוון דעתו בתפלה בלי אכילה ושתיה אם ירצה יכול לאכל ולשתות קדם התפלה^(א).

ג] יש אומרים שאפילו קם בחצות הלילה אסור לו לטעום^(ב) קדם שיתפלל וכן נכון להחמיר, אף אם חלש לבו מתר לו לאכל ולשתות איזה דבר לחזק גופו לתורה^(ג).

ד] מים וכן תה או קפה בלא סכר^(ד) ובלא חלב מתר לשתות קדם התפלה אף לאחר שפלה עמוד השחר כי אין באלו משום גאות. ואפילו בשבת ויום טוב שחייב בקדוש מתר לשתות דברים אלו קדם התפלה ואין הקדוש מעכבו, כיון שקדם התפלה עדין לא הגיע זמן קדוש דאין קדוש אלא במקום סעודה דהיינו סמוך לאכילה והרי אי אפשר לו לאכל קדם תפלת השחר.

ה] אסור להקדים לפתח חברים^(ה) לקבל פניו ולתן לו "שלום". ואפילו לומר לו "צפרא דמרא טוב" (גוטען מארגען, בקר טוב), שנאמר: "חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא", כלומר במה חשבתו לזה שהקדמת כבודו לכבודי, ואם פגעו דרך מקרה מצד הדין מתר לתן לו "שלום", אך נכון לשנות בלשונו כדי שיתן לב שהוא אסור להתעכב בדברים אחרים עד שיתפלל^(ו).

ה טרחשון

ו] אפילו ללמוד אסור לו להתחיל משפלה עמוד השחר. אף מי שהוא רגיל לילך לבית הכנסת ואין לחוש שיצבור הזמן - מתר לו. וכן מי שהוא לומד עם אחרים ואם לא ילמדו עתה יתבטלו מלמודם - מתר ללמוד עמהם, כי זכות הרבים דבר גדול הוא. ובלבד שישגיחו^(ז) שלא לעבור זמן התפלה.

הערות * ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (משנה ברורה פ"ט ס"ק כ"ו) בתוך החצי שעה הסמוך לעלות השחר אסור להתחיל לאכול בו, ודוקא אם אוכל יותר מכביצה. ג] (משנה ברורה פ"ט ס"ק כ"ב) אבל אם לוקח מעט סוכר בפיו בעת השתייה ובכלת זה אין יכול לשתות התה - אין זה בכלל גאווה. ד] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו ה"חיי אדם" ובאה"ט ורד"ש. ואין כן דעת רמ"א ואחרונים סי' ק"ו עיי"ש.

דרכי הלכה * ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ח (א) חולה או רעב וצמא שאינו יכול לכיון דעתו בתפילה בלי אכילה או שתיה, ישתה קפה או חלב עם סוכר. ודוקא לצורך התפילה ולא לתענוג, ולכן לא ישתה את הקפה במסיבת חברים וכד' (שו"ע פט ס"ע ג וכה"ח שם). (ב) הקם לפני עלות השחר ביזם צום ורוצה לאכול ולשתות, הזוהר אוסר בכך בכל ענין, ויש מקילים אם כך הוא נוהג תמיד או אם לפני השינה אמר בפירוש שכונתו לאכול לפני עלות השחר. ונוהגים כזוהר ואוסרים אכילה, ומקילין לשתות. ומי שקשה לו מאוד או שחושש שמא לא יוכל לצום, יכול גם לאכול לפני עלות השחר. אמנם אם אינו רגיל בכך ולא עשה תנאי, לא יכול לאכול ולא לשתות (עי' כה"ח תקפא ס"ק ט). ג] אחרי עמוד השחר (ד) אם רגיל לומר "שלום" יאמר "בוקר טוב". ואם רגיל לומר "בוקר טוב" יאמר "צפרא טבא" או ברכה אחרת. ובשבת נוהגים לומר "שבתא טבא" ובלבד שיזכור

סימן ט

הלכות ציצית

ובז כ"א סעיפים

א| גדולה מצות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן, שנאמר: "ויראי־תם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'". "ציצית" בגימטריא ת"ד, ח' חוטים וה' קשרים הרי תרי"ג, לכן צריך כל איש להיות נזהר שיהיה לו טלית קטן שיהא מלבש בו כל היום^(א), ויהיה של צמר רחלים לבן, וגדול כשעור, דהיינו^(ב) ג' רבעי אמה בארך וחצי אמה ברחב, ויש אומרים אמה על אמה^(ב). ואותן שעושין את הטלית קטן תפור מן הצדדין צריכים לזהר שיהיה מכל צד פתוח רב הנראה לעינים, ואפלו על ידי קרסים לא יחבר. גם יהא כל אדם נזהר שיהיה לו טלית גדול בציצית שיתעטף בו בשעת תפלה, ויהדר שיהיה לו טלית נאה, וכן כל המצוות צריך לעשותן בהדור בכל מה דאפשר, דכתיב: "זה אלי ואניוהו", ודרשינו: התנאה לפניו במצוות. וידקדק לקנות ציצית מאיש נאמן שיהיה בטוח שנעשו בטויה ובשזירה בפרוש לשמן וכמצותו, ותהיינה ארכות כשעור.

ב| מי שאי אפשר לו אלא בטלית של פשתן שאי אפשר לו לעשות בו ציצית של צמר משום אסור שעטנז, יש מי שאומר דיעשה פנפות של עור ובהם ציצית של צמר, ויש חולקין עליו שלא לעשות כן^(א) (עיין שערי תשובה סוף סימן ט').

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ט א| (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ב"באר היטב" בשם ספר "פרי הארץ" בשם "דרך חכמה". ורז' בסידור כתב דרוחב הטלית קטן צריך להיות אמה של תורה (שהוא רוחב כ"ד גודלים מרווחים כאדם כינוני), והאורך שלאחריו מבית הצואר ולמטה צריך להיות גם כן אמה של תורה מרווחת, והאורך שלפניו מסוף נקב בית הצואר עד למטה צריך להיות גם כן אמה של תורה, ורוחב אמה. נמצא כל האורך שתי אמות לכד מבית הצואר שהוא נקב שיש בו חסרון ואינו עולה למדת שיעור טלית וכוה מקיים המצוה לדברי הכל. ובקטנים שהגיעו לחנוך דהיינו מכן שש שנים עד י"ג, אפשר להקל ולסמוך על דעת האומרים ששיעור בגד להתחייב בציצית הוא אמה על אמה בלבד. ומה שכתב דכל השיעור צריך להיות כולו מופשט שלא יתקפל, עיין בבאר היטב ס"ק א' בשם תשובת בית יעקב דאין דעתו כן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

שהוא לפני התפילה ולא יאריך בשיחה (שו"ע פט סע' ב).
סימן ט א| ולדעת המקובלים גם בלילה (בא"ח כראשית ט). (ב) שיעור טלית קטן שנהגו לאיש הוא 72/48 ויש מחמירים 84/50 ס"מ, ולילד לפי גודלו (כא"ח לר' לר' יא יב). (ג) בטלית שארוגה מחוטי נילון אי אפשר להטיל ציציות של נילון כיון שאין חוטים כאלו שנטוו לשם ציצית, ולכן יטיל בה ציציות של צמר (עי' בה"ח ט ס"ק ד). טלית שארוגה מכותנה, יטיל בה חוטי כותנה שנטוו לשם ציצית או חוטי צמר. אם יש לו בגד שארוג מחוטי פשתן, ואין לו בגד אחר ללבוש יטיל בו ציציות מחוטי פשתן בלבד ויזהר שיהיו החוטים טוויין לשמה (שו"ע ט סע' כ ג ועיין בא"ח נח ה).

ג] הנקב שמכניסין בו את הציצה לא יהא רחוק משפת הבגד הן בארץ הן ברחב יותר מן שלשה אגודלין (יש אומרים דגודלין אלו מודדין במקום הקצר שבאגודל דהיינו בראשו.¹²) ונכון להתמיד בן. עיין שערי תשובה) כי למעלה משלשה אגודלין לא מקרי "כנף הבגד" אלא "בגד", ואם עשה את הנקב למעלה משלשה אגודלין, אף על פי שכשקושר את הציצה מושר את הקשר ומקמיט מן הטלית עד שבא הנקב למטה - מכל מקום פסול. ואם לאחר שתלה את הציצה בנקב שהוא למעלה מן השעור חתך בנקב כדי שתתלה הציצה למטה מג' פסול משום "תעשה ולא מן העשוי" (כדלקמן סעיף ו') וגם לא יהא הנקב קרוב לשפת הבגד בין בארץ בין ברחב פחות מכשעור שיש מן הקשר האמצעי של אגודל עד סוף הצפרן כי למטה מזה גם כן לא מקרי "כנף" אלא "תחת הכנף". ואם היה הנקב רחוק כשעור אלא שעל ידי משיכת הקשר נקמטה שפת הטלית ואין בו כשעור מכל מקום כשר, והחוטין שהן בשפת הטלית ואינן ארוגין יש ספק אם נמדדין לשעור זה או לא, על כן צריכין להתכן משם קדם קשירת הציצית (עיין לקמן סעיף ו'). בטלית קטן נוהגין קצת לעשות שני נקבים זה אצל זה כמו צירי ומכניסים בשניהם את הציצית והן תלויות על הטלית מבחוץ¹³).

1 מרחשון

ד] אם בשעת קשירת הציצית היה הנקב רחוק כשעור ואחר כך נקרע קצת הנקב או שפת הטלית עד שהציצה היא בפחות משעור הרחוק מהקצה - לא נפסלה בכך כי לא הקפידה התורה שלא תהא הציצה תחת הכנף אלא בשעת עשיה, שנאמר: "ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם וגו'" ומכל מקום לכתחלה טוב לעשות אימרא סביב הנקב (ועיין לקמן סעיף י"ז). וכן בשפת הטלית שלא יפחת משעור "קשר אגודל".

ה] נוהגין לעשות בציצית חמשה קשרים כפולים שיש ביניהם ארבע חליות. דהיינו, שמכניס את הארבעה החוטין בתוך הנקב וקושרם בשני קשרים וכורך בחוט הארץ הנקרא "שמש" שבע כריכות¹⁴, וחוזר וקושר שני קשרים ושוב כורך שמונה כריכות, וקושר שני קשרים וכורך אחת עשרה כריכות וקושר שני קשרים, וכורך שלש עשרה כריכות וקושר שני קשרים. ומהיות כי נוי ציצית הוא שתהיינה כל החליות שוות באופן, לכן בחליה הראשונה שהכריכות מעטות ירחיקן זו מזו ובחליה שניה יקריבן קצת יותר וכן בשלישית ובכריכות. ושעור כל ארץ הציצה דהיינו מן

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (קצור מסגרת השולחן) אבל פמ"ג רז"ש ו"חיי אדם" פסקו דמודדין במקום הרחב שבאגודל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) נהגו לעשות נקב אחד בלבד (בא"ח נח טו). והוא יהא לא רחוק מ"מ ולא קרוב מ-3.5 ס"מ משפת הבגד מכל צד (עו"ח נח י). (ה) אנו נוהגים לקשור הכריכות שכל כריכה וכריכה תהיה קשורה בעצמה. ונהגו לעשות בטלית קטן כ"ו כריכות; 10 בראשונה, ה-5 בשניה, ו-6 בשלישית, וה-5 ברביעית. ובין כל כריכות יעשה שני קשרים. ובטלית גדול ז-ח 8-יא 11-יג 13. יקפיד לומר לפני הכריכות "לשם מצות ציצית" (בא"ח לך א ח). מותר לקשור הכריכות כלילה ויכול להתיר הציציות כאשר הטליתות בליות. (עו"ח).

הקשר הראשון עד קצה החוטין צריך להיות לכל הפחות שנים עשר אגודלין⁽¹⁾. והנהיג הוא שיהיו כל החליות ביחד שליש והחוטים התלויין שני שלישים. על כן ידקדק שתהא כל חליה כרחב אגודל, ויהיו כל החליות ארבעה אגודלים והחוטים התלויים שמונה אגודלים. ואם הן ארכות יותר - יעשה החליות גם כן קצת ארכות יותר. טוב לדקדק לעשות כל הקשרים בארבעה החוטים שמצד זה עם ארבעה החוטים שמצד זה שיהא כל חוט חלוק חציו לכאן וחציו לכאן (עין לקמן סעיף י"ג).

1] אם לא פסק את החוטין זה מזה אלא שלקח חוט אחד ארץ מאד וכפלו לארבעה וכך הכניסם בתוך הנקב וקשרם ואחר כך פסקם - פסול משום דכתיב: "גדילים תעשה לך" ודרשינן: "תעשה ולא מן העשוי". פרוש, דבעינן שתהיינה הציצית בשעת עשייתן על הבגד כהלכה, ולא שתהיינה נעשות בפסול ואחר כך תכשרנה על ידי מעשה שנמצאו עשויות כראוי, דזהו פסול. וכן אם היתה הציצה עשויה כתקונה על בגד אחר, ונקרע הבגד, ורוצה לתת את הציצה כך בבגד אחר או אפלו בבגד זה, כגון שנפסק הטלית מן הנקב עד סופו, ונפלה הציצה, ורוצה להחזירה למקומה ולתפור את הטלית עד הנקב - זהו גם כן פסול משום "תעשה ולא מן העשוי". וכן אם קשר את הציצית בשעה שהיה טלית זה פטור מציצית, כגון שהיה רבו תפור (עין לעיל סעיף א'), ואחר כך התיר מן התפירות עד שרבו פתוח וחיב בציצית, אם תשארה הציצית כמו שהו גם כן פסולין משום "תעשה ולא מן העשוי", אלא צריך להתיר את הציצית ולחזור ולקשרן כהלכה וכן כל כיוצא בזה⁽²⁾.

2] קדם שיתעטף בטלית יבדק את הציציות אם הן כשרות⁽³⁾. וצריך לבדק גם את החוטין שהן בתוך הנקב⁽⁴⁾ ואת הכריכות⁽⁵⁾ וגם יפריד את החוטים שלא יהיו מהדקים זה בזה. ואם נשתתה לבוא לבית הכנסת שבועד שיפריד את הציצית ויבדקו יתבטל מלהתפלל עם הצבור, אינו צריך לבדקו ולהפדידו.

3] כל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן, פרוש: קדם העשיה. ולאחר הברכה תיכף ומיד צריך לעשות את המצוה בלי הפסק. לכן יאחז את הטלית בשתי ידיו ויכוני⁽⁶⁾

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג) (משנה ברורה ח' ס"ק כ"א) גם צריך לבדקו למעלה במקום נקב הטלית עד הקשירה דשם פסול אפילו בנפסק חוט אחד. ד' (קצור מסגרת השולחן) כן כתב רז"ש בסידור, אבל שאר אחרונים ורז"ש בשו"ע שלו לא הזכירו מזה שיצטרך לבדוק הכריכות, וכן נוהגין העולם שלא לבדוק הכריכות מפני שאין שכיח כלל שיפסקו. ז' (קצור מסגרת השולחן) ושו"ע ורז"ש כתבו שיכין זה בשעת העטיפה. וכן כתב בסידור דרך החיים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ו) בדיעבד אפילו פחות מ"ב גודלים - כשר. ואפילו אם החוליות פחות או יותר משליש - כשר (עין בא"ח נח יב). הנהוג הוא לחשוב כל "גודל" כשני ס"מ. (ז) אם נקרע הטלית ברובו, אי אפשר לתפורו עם ציציותיו, אלא יתיר הציציות, יתפור הבגד ויכרוך הציציות מחדש (בא"ח לך לך י). (ח) ובמיוחד אחרי הכביסה יש לבדוק ולהתיר הקשרים ולקשור את מה שהותר. ואפילו בשבת יבדוק את החוטין אך לא יפריד הקשרים, וקשר שנפתח - לא יקשרנו (בא"ח בראשית ג).

שצוננו הקדוש ברנך הוא להתעטף בציצית כדי שנזכר את כל מצוותיו לעשותם שנאמר: "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'..."^(א). ויברך מעמד להתעטף בציצית (הבית בפתח), ויעטף מיד את ראשו עד למטה מפיו, ואחר כך יעלה הכנפות על צנארו ויתעטף כעטיפת הישמעאלים, ויעמוד כך כדי הלוח ארבע אמות, ויאמר הפסוקים "מה יקר וגו', ואחר כך יכול להסירו מעל ראשו. ונכון לזהר שלא לגרר את הציצית על הארץ משום בזוי מצוה, לכן יגביהו ויכול לתחבן תוך החגורה.

טו אין מברכין על הציצית אלא ביום ולא בלילה. ולכתחלה יזהר שלא יברך עליהם עד שיהא כל כך יום שיכיר בין תכלת ללבן. ואם לבש את הטלית קטן בעוד לילה ולא ברך עליו או שלבשו בעוד שלא היו ידיו נקיות ולכן לא ברך עליו, אזי כשהוא מברך על הטלית הגדול יכון בברכה זו גם על הטלית קטן. ומי שאין לו טלית גדול, אם לובש את הטלית קטן ביום וידיו נקיות יברך עליו "על מצות ציצית" (הוא"ו בפתח). ואם לובשו כשאין יכול לברך עליו, אזי אחר כך כשהוא יום וידיו נקיות יקח את הציצית בידיו ויברך על מצות ציצית. ואם ישן בטלית קטן לא יברך עליו אחר כך כלל, אף כשמברך על טלית גדול יכון לפוטרו.

ו מרחשון

י] הפושט טליתו ודעתו לחזור וללבושו מיד, אפלו הלך לבית הפסא, כשחוזר ולובשו לא יברך עליו (כיון דמצד הדין מתר ללכת בו לבית הפסא, לכן לא הוי הפסק). אבל אם היה דעתו שלא ללבושו מיד, ונמלך וחזר ולבשו - צריך לברך עליו. ואם נפל טליתו ממנו שלא במתכוון - אם מקצתו נשאר על גופו אף על פי שרבו נפל, כיון שנשארו עליו קצת מן המצוה אינו צריך לחזור ולברך כשמתקנו עליו. אבל אם לא נשאר כלום על גופו אף על פי שאוחזו בידו, כיון דלא נשאר מהמצוה על גופו דהא אין המצוה לאחוז את הטלית בידו אלא להתעטף בו גופו, לכן צריך לברך כשחוזר ולובשו. ואם אירע לו כן בתפלתו במקום שאינו רשאי להפסיק - לא יברך אז, אלא ימתין עד שיוכל לברך, ואוחז את הציצית בידו ומברך^(א).

דרכי חלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(מ) לפני הברכה טוב שיאמר לשם יחוד וכו' הכתוב בסידורים ויכוין לפטור בברכה גם טלית קטן שעליו. ויברך להתעטף בציצית (ב' בשוא). ויעטוף בטלית את ראשו בלבד כשארבע הכנפות מנחות שנים לפניו מימין ושנים לפניו משמאל, ואח"כ יעביר את השנים שמלפניו מימין לצד שמאל לאחריו כשהם כורכים את פניו ועיניו מגולות. ימתין מעט ואח"כ יעביר את של צד שמאל לפניו לצד שמאל לאחריו וישהה כשיעור הילוך ד' אמות ויורידם על גופו ולא רק על צוארו וישאר את ראשו עטוף בטלית. בשעת העיטוף טוב להרהר בפסוק "שש אשים בה" וכו' (ישעיהו סא י). ואחר שיגמור להתעטף לפני שמריד הטלית על גופו ירהר בג' הפסוקים "ה' צבאות וכו'", "ה' צבאות וכו'" "ה' הושיעה וכו'" (ספר הלכה א פרק ט א כו כט). (י) טליתות גדולות המיוחדות לתפילה בלבד, אסור להכנס בהם לבית הכסא, אבל מותר להכנס לשירותים בטלית קטן, רק ישתדל שהציציות לא יראו כלפי חוץ. וכשפושט טליתו על מנת להכנס לבית מרחץ וכד', לא יברך כשחוזר ולובשו אלא אם מתעכב הרבה ומסיח דעתו. ואם נפל טליתו מעליו והחזירו, אין אנו מברכים מחדש. אך טוב שיהרהר את הברכה בליבו (כא"ח בראשית ט י).

(יא) מתר ליטול טלית של חברו באקראי בעלמא גם שלא מדעתו להתפלל בו¹ ולברך עליו משום דמסתמא ניהא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממוניה במקום שאין חסרון כיס^(א), אבל לא יוציאו מן הבית שמנח שם כי אולי חברו מקפיד על זה. ואם היה הטלית מקפל - יחזור ויקפלו, ובשבת לא יקפלו דכיון שאין מקפלו משום אסור שבת חברו מוחל לו. והשואל מחברו טלית רק לעלות בו לתורה יש ספק אם לברך עליו. על כן יתכונן שאינו רוצה לקנותו ואז לכולי עלמא אין צריך לברך. אבל על טלית הקהל אפלו אינו נוטלו רק לעלות לתורה צריך לברך עליו דהוי כשלו.

(יב) סתם צמר האמור בתורה ובפוסקים הוא צמר רחלים ואילים. וטלית שהשתי הוא של צמר והערב הוא של צמר גפן או משי וכדומה או להפך שהערב הוא של צמר והשתי הוא ממין אחר, ירא שמים לא יברך על טלית כזה משום דיש אומרים דגם ציצית של צמר אינה פוטרת רק בגד שהוא ממין^(ב). וכן טלית של משי והציצית הן של צמר לא יברך עליו אלא יברך תחלה על טלית של צמר ויתעטף בו ואחר כך יסירו ויתעטף בזה. אף אם גם הציצית הן של משי יכולין לברך עליו (ולא שכיון במדינתנו ציצית של משי דהא ציצית בעינן טויה לשמה), ואם מקצת ציצית של משי ומקצתן של צמר גרע טפי ואין לעשות כן.

(ג) ציצה שנפסק ממנה חוט מארבעת החוטין (שהן כפולין לשמונה) ונשאר ממנו כדי עניבה² דהיינו ארבעה אגודלין^(א) (עיין חיי אדם) או אם נפסקו שנים ונשאר מכל אחד ארבעה אגודלין, ושני חוטין הן שלמות כשעור - כשרה. אבל אם נפסקו ג' חוטין אפלו נשאר מכל אחד ארבעה אגודלין והחוט הרביעי הוא שלם, או שנפסק אפלו רק חוט אחד ולא נשאר ממנו ארבעה אגודלין אף על פי שג' חוטין הן שלמות מכל מקום פסולה (אם לא בשעת הדחק), ולכן אם נפסק חוט אחד מן השמונה חוטין התלוים אפלו נפסק לגמרי עד החליות פשיטא דכשרה כיון שחוט זה אינו רק חצי חוט והרי יש עדין בתצו השני כדי עניבה ויותר. ואם נפסקו ב' חוטין ולא נשאר מהן בכל אחד ארבעה אגודלין, אם יש לחוש שמא שני חוטין אלו הן חוט אחד אם כן הציצה פסולה. אבל אם הוא בטוח שהן משני חוטין, כגון שבשעת קשירתן דקדק לקשר תמיד ארבעה ראשים שבצד זה עם הארבעה ראשים שבצד זה (כמו שכתוב

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

(1) (קצור מסגרת השולחן) ובסי' דה"ח פסק שאין לברך על טלית חברו כשנוטלו שלא מדעתו.
(2) (קצור מסגרת השולחן) ב'חיי אדם' הוכיח ד'כדי עניבה' הוא פחות מד' גודלין, וכתב שם דלפי שאין אנו בקיאים בכדי עניבה נחשוב בד' גודלין.

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) בימינו יש מקפידים שלא ישתמשו בטליתותיהם, ולכן לא יקח אדם טלית מחבירו שלא מדעתו. ואם לקח - יטרח ויודיענו אח"כ, ויבקש על כך מחילה. והכלל בזה כי השואל טלית משמש או בעה"ב לספר תורה או ברכת כהנים - לא יברך. ואם קיבל מהבעלים לצאת בזה ידי חובה - יברך (כא"ח לד לו ו). (יב) נהגו לעשות ולברך על ציציות של צמר כבשים לבגדים מכל הסוגים, כותנה, פוליאסטר גילון ארוג וכד', חוץ מלבגד פשתן (כא"ח נח א).
(יג) "כדי עניבה" למעשה הוא כ-4 ס"מ.

סוף סעיף ה') ועתה נפסקו ב' ראשים מצד אחד של הקשר, אם כן הרי הן בודאי מב' חוטיין, וכיון שיש בכל חוט צדין שעור ארבעה אגודלין ויותר בצד השני של הקשר ושני החוטיין הן שלמות הרי הציצה כשרה. אם נפסק חוט אחד במקום שהן תלויין בנקב - פסולה. זה שאמרנו שאם נפסק חוט אחד ונשאר ממנו כדי עניבה כשרה, זהו דוקא אם בשעת עשיה היו כל החוטיין ארכין כשעור אלא שאחר כך נפסקו, אבל אם בשעת עשיה היה אפלו רק חוט אחד קצר רק משהו מן השעור - פסולה.

ח מרחשון

[יד] חוטי הציצית צריכין להיות שזורין¹¹. ואם איזה חוט נפרד משזירתו, אזי כל הפרוד נחשב כאלו נקצץ ואינו¹².

[טו] טלית שיש בו ציצית ונחלק לשני חלקים כמו שהוא שכית בהרבה טליתים שלנו שהם מחברים משני חלקים ולפעמים מפרידין אותן כדי לכבסו או לתקנו ואחר כך חוזרין ומחברין אותן בתפירה, כיון דמסתמא יש בכל חלק כדי להתעטף בו על כן די אם יטול שתי הציצית מאיזה חלק שירצה, ולאחר שיחבר את הטלית יחזור ויקשרם, אבל אם אין בכל חלק בפני עצמו כדי להתעטף בו צריך להסיר כל הציצית (משום שקשנותפרדו החלקים נפטר כל חלק מציצית, ולאחר ששוב נתחברו ונתחייב בציצית אם ישאירו בו הראשונות פסול משום "תעשה ולא מן העשוי" כדלעיל סעיף ו'). ואם בחלק אחד יש בו כדי עטוף ובחלק אחד אין בו כדי עטוף יסיר את הציצית מחלק זה שאין בו כדי עטוף.

[טז] אם נחתך או נקרע הכנף ונפרד לגמרי מן הטלית ואין בחתיכה זו ג' גודלין על ג' גודלין, יש אומרים שחתיכה זו אפלו לאחר שתפירה היטב אל הטלית פסולה מלהטיל בה ציצית, דכיון שאין בה ג' גודלין על ג' גודלין אין עליה שם בגד. ואפלו נתחברה עם הטלית נחשבה כפרודה ויש להחמיר כן. אבל אם אינו נפרד לגמרי מן הטלית כיון שנשאר מחבר מעט, מועלת התפירה שיהא נחשב בכלל הטלית, והציצית שיטיל בו אחר התפירה - כשרות. ונהגין לתפור חתיכת בגד בכנפי הטלית משום דבהרבה בגדים אפלו חדשים יש בהן חתיכות מחברות שאין בהן ג' גודלין על ג' גודלין. לכן נותנים במקום הטלית הציצית חתיכה של ג' גודלין על ג' גודלין.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[11] (משנה ברורה י"א ס"ק. י"ז) אם כפול ושזור לארבעה או לשמונה כמו שמצוי בזמנינו ונתפרקו ל"ד אפי' אם לא נשתייר "כדי עניבה" - כשר כו' ולענין "כל תוסיף" עיין בה"ל, יאמר בפירוש ולא ניחא ליה בתוספות או שיחתוך להמותר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[יד] טוב לקשור כל חוט בראשו כיון שיש מחמירים אם יתפרק החוט לשנים ולא ישתיר ממנו "כדי עניבה". ואם התפרקה השזירה עד סוף החוט והוא היה שזור רק משני חוטים פסול, וספק אם אפשר לתקן דבר זה. אמנם אם היה החוט שזור משלשה חוטים או יותר ונפרד אחד מהם - יכול לחזור ולשזור את זה שנפרד (שו"ע יא סע' ג ונו"כ שם).

[ז] יש אומרים שבכל השטח של הכנף שראוי להטיל שם את הציצה דהיינו ממלא קשר גודל משפת הטלית עד ג' גודלין לא יהיה שם שום תפר אפלו משהו בחוט שהיה ראוי לעשות מחוטין כאלו ציצית לטלית זה. כגון אם הטלית של פשתן - לא יתפר שם בחוטי פשתן רק בחוטי משי וכדומה, ואם הטלית של משי - לא יתפרנו בחוטי משי, ואם הטלית של צמר - לא יתפרנו בחוטי צמר אלא בשל משי וכדומה. ויש להחמיר בזה גם באמרא שעושין סביב הנקב לחזקו. וכל זאת אינו רק בחוט לבן, אבל בחוט צבוע אין לחוש^(י).

[ח] אם רוצה להסיר ציצית מן הטלית כדי לתלות בו ציציות אחרות יותר יפות או מפני שנפסק אחד מן החוטין ורוצה לתלות שלמות, אף על פי שגם הראשונות עדין כשרות מכל מקום מתר, כיון שאינו מבטל את הטלית מן הציצית ואדרבה יתלה בו ציציות יותר יפות. ויהא נזהר שלא ישליך את הראשונות למקום בזיון^(י).

[ט] ואפלו ציציות שנפסלו והסירן מן הטלית לא יזרקם לאשפה משום בזוי מצוה, ויש מדקדקין לגנום בספר ולעשות מהן סימן בספר משום דאתעביד בהו מצוה חדא זימנא ליתעביד בהו מצוה אחריתא. וגם הטלית שנתישן ואינו לובשו עוד למצוה, לא יעשה בו תשמיש מגנה^(י).

[כ] אם בא בשבת לבית הכנסת ומצא שנפסלה ציצה מן הטלית ואינו מוצא לשאול טלית אחרת והוא מתביש לשבת בלא טלית, אזי כיון שאי אפשר לו היום לקשור ציצה אחרת, לכן משום "כבוד הבדיות" מתר לו ללבוש את הטלית כך ולא יברך עליה. במה דברים אמורים כשלא נודע לו קדם שבת שנפסלה, אבל אם ידע קדם שבת שנפסלה אסור ללבוש דהיה לו לתקן מאתמול.

[כא] הלובש בגד שהוא חייב בציצית, בלא ציצית, הרי זה בטל מצות עשה. וצריכין להשגיח בקצת בגדים העשויין באפן שיש להם ארבע כנפות^(י), צריכין לחתך קרן אחת שתהא עגולה. אבל אם כפל את הקרן ותפרה בענין שנראית עגלה - לא מהני, דכל מה שלא חתכה עדיין מכלל הבגד הוא. וגדול ענש המבטל מצות ציצית. והזהיר במצות ציצית זוכה ורואה פני השכינה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טו) כמו כן אפשר לתפור את סביבות כנף הטלית בחוט דק. (טז) ונהגו לגנום. ואם הטלית התבלתה נהגו לגנוז גם אותה וגם את הציציות כיון שהיא בגד של מצוה. (ע"ש"ע כא סע' ב בא"ח לך לך כ). (יז) וחייבים לגנום.

(יח) מעיל או חולצה שיש להם חתך מצד הגב - ישאל שאלת חכם אם חייב בציצית.

- "חולצות ציצית" שהציציות מחוברות לחולצה, יש לראות שרוב אורכם יהיה פתוח מהצד, כי רק אז הם חייבות בציצית.

- צעיף מצמר - פטור מציצית.

- שמיכה מצמר כבשים שלפעמים מתכסים איתה גם ביום - כדאי לעגל את אחת הפינות.

סימן י הלכות תפלין ובו כ"ו סעיפים

ט מרחשון

[א] מצות תפלין היא גם כן מצוה יקרה מאד שכל התורה הוקשה לתפלין, שנאמר: "למען תהיה תורת ה' בפיה". ומי שאינו מניח תפלין הרי הוא בכלל פושעי ישראל בגופו. ומי שמניח תפלין פסולין לא בלבד שאינו מקים את המצוה אלא שמברך כמה וכמה ברכות לבטלה שהוא עון גדול. ולכן ידקדק לקנות תפלין מסופר ממחה וירא שמים וכן רצועות יקנה מאיש נאמן שהוא בטוח שנתעבדו לשמה מעורות טהורות. ובעוונותינו הרבים רבה המכשלה במה שקונים תפלין ורצועות ממי שהוא לפי שמוכרים בזול והם פסולים. וכל ירא שמים יתן אל לבו, אם על מלבשויו וכליו הוא מהדר שיהיו כתקונן, מפל שכן בחפצי ה' יתברך שמו שלא יצמצם ויחוס על הכסף אלא יהדר לקנות אותן שהם בודאי כשרים אף שמחידם רב. וישגיח עליהם שיהיו מתקנים ושחורים הבהים והרצועות. ויש למשח הרצועות תדיר בשמן שיהיו שחורים (ולא ימשחם בשמן דג הנקרא פישטראן כי הוא מרג טמא). ואם נתקלקלו התפלין אפלו רק במקצת או שנפסקו התפירות יעשה מיד שאלת חכם אם הם כשרים. וביותר יש לדקדק על הקרנות^(א) ובפרט בשל ראש שהוא שכיח מאד שמשתחקות ונעשו שם נקבים ונפסלו. וכן שכיח מאד שמחמת שנתישנו התפלין נפרד קצת מהעור העליון של ראש ונפסל. וצריכים להשגיח על כל זה במאד. וכל הזהיר במצות תפלין לנהוג בהם קדשה שלא לדבר בהם דברי הבלים ושיחת חלין מאריה ימים ומבטח שהוא בן עולם הבא שנאמר: "ה' עליהם (שנושאים עליהם שם ה' בתפלין) יחיו, ולכל בהן חיי רוחי, ותחלימיני והחיני". תפלין הוא לשון פלילה והוכחה (ולכן הלמ"ד רגושה למלאות חסרון השניה), כי התפלין הן עדות והוכחה שהשכינה שורה עלינו, כמו שאמר הפתוב "וראו כל צמי הארץ כי שם ה' נקרא עליה" וגו' ודרשו רבותינו זכרונם לברכה אלו תפלין שבראש שיש בה שין מהשם שדי. ולכן אין לכסות תפלין של ראש לגמרי עם הטלית^(ב).

[ב] זמן הנחתן בבקר משיראה את חברו הרגיל עמו קצת ברחוק ארבע אמות ויפירונו^(ג). אחר שלבש את הטלית מניח את התפלין. והא דמקדימין את הציצית לתפלין משום דמצות ציצית תדירה יותר שנוהגת בין בחול בין בשבת ויום טוב, ומצות תפלין אינה נוהגת אלא בחול וקימא לן "תדיר ושאינו תדיר קודם". ואם פגע תחלה בתפלין אף על פי שהן בתוך כיסן צריך להניחן תחלה ואחר כך יתעטף בטלית (כ"כ בחי"א) משום "דאין מעבירין על המצוות" דכתיב: "ושמרתם את המצוות"

ודכזי הזכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן י (א) שהריבוע לא יתקלקל (ב) נהגו ע"פ הסוד לכסות בטלית לגמרי את התפלין של ראש (כא"ח וירא יח). (ג) נהגו להניחם עד שעה קודם הנץ. ויש אומרים שאפשר להניחם כעשר דקות אחר עמוד השחר (ארץ החיים ל כה"ח שם ס"ק ח).

קרי ביה את המצוות^א, מצוה שבאה לידך אל תחמיצנה^ב.

ג] כתיב: "והיה לאות על ידכה" (בפ' והיה כי יביאך), מדכתיב: "ידכה" בה"א דרשו רבותינו זכרונם לברכה דהיינו "יד כהה" - זו שמאל שהיא תשה וכהה. ויניחה שם במקום שהבשר הוא גבוה שנאמר: "ושמתם את דברי אלה על לבבכם" שתהא שימה כנגד הלב. ולכן יניחה שמה ויטה אותה מעט לצד הגוף שפשיכוף הזרוע למטה תהיה כנגד לבו. והא דכתיב בתפלין של ראש: "בין עיניך" קבלו רבותינו זכרונם לברכה שאין זאת בין עיניך ממש אלא כנגד בין עיניך. ומקומה היא ממקום שהשערות מתחילין לצמות ונמשך מקומה למעלה עד סוף המקום שמחו של תינוק רופס, דהיינו שקצה התורא שלמטה לא תהא למטה ממקום התחלת צמיחת השערות, וקצה המעברתא שלמעלה לא תהא למעלה ממקום שמחו של תינוק רופס. וצריך לזהר מאד שתהא מנחת במקומה הראוי. ואם מניח אפלו מקצתה על המצח במקום שאין שערות גדלות, או אפלו הניחה כלה במקום שיער אלא שהוא מן הצד ולא כנגד בין העינים - לא עשה את המצוה וברך לבטלה. והקשר יהא מנח כנגדו מאחורי הראש למעלה בגבה הערף שהוא סוף הגלגלת, במקום שיש שער, שהוא כנגד הפנים. ולא יטה לכאן או לכאן. וצריכה שתהא מהדקת בראשו. והנה כשהבית עם המעברתא רחבים קשה שתהא מהדקת כראוי. וצריכין לזהר בזה מאד.

י מרחשון

ד] מניחין את התפלין מעמד^א. לא ינער את התפלין מן התיק, משום בזוי מצוה, אלא יקחם בידו. מניח תחלה של יד וקדם שמהדק את הקשר מברך "להניח תפלין" (הה"א בקמ"ץ והלמ"ד של תפלין דגושה) ומהדק את הקשר ועושה ז' כריכות על ידו ואחר כך מניח תיכף של ראש, וקדם שמהדקה על ראשו מברך "על מצות תפלין" (הוא"ו בפת"ח), ומהדקה על ראשו ואומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (עי' פרי מגדים). והטעם שצריך לומר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" הוא מפני שיש קצת ספק בברכה זאת (עיין לעיל סימן ו' ס"ד), ומפני שיש ספק בברכה זאת לכן יש גם כן ספק אם השומע יענה "אמן" או לא (פרי מגדים) עד כאן נראה לי, כי טוב לברך ברכה זאת בלחש. לאחר שהניח של ראש עושה ברצועה של יד שלש כריכות על האצבע האמצעי אחת בפרק האמצעי ושתיים בפרק התחתון^ב.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן י א] (קצור מסגרת השולחן) ו"מגן אברהם" ודו"ש כתבו דיתעטף בטלית תחילה, דכיון שהתפלין מונחים עדיין בתוך כיסון אין זה כמעביר על המצוות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] ישתדל ליקח את הטלית תחילה, אך אם שכח ולקח התפלין תחילה, יתעטף קודם בטלית ואח"כ יניח תפלין כי כך סדר הנחתם ע"פ הפשט וע"פ הסוד (בא"ח וירא ד).
ה] מניח תפלין על היד בשיבה ומברך "להניח תפלין", ויכוון לפטור גם תפלין של ראש. קורשו על זרועו בהסתר מתחת לטלית וכורך על הזרוע ז' כריכות שלמות. עומד ומניח תפלין "של ראש" בלי ברכה ואח"כ כורך את רצועת היד על אצבע האמה ואומר "וארשתיך לי וכו'" (בא"ח וירא). ו] ואחד כך מכניס את הרצועה הימנית "של ראש" מתחת לחגורה ואת הרצועה השמאלית מעל לחגורה (עיין בא"ח וירא יז).

(ח) אָפּלו אַם אירע לוי שְׁהוּצִיא מִן הַכִּס "שֶׁל ראש" תַּחֲלָה צָרִיךְ לִהְיוֹת עַל הַמַּצּוֹה וּנְיָחָה מִתּוֹךְ יָדוֹ וּכְסָה אוֹתָהּ בְּאֵיזָה דָּבָר וְנִיחַת תַּחֲלָה "שֶׁל יָד" דְּכִיּוֹן דְּקָדִימָת "שֶׁל יָד" לִ"שֶׁל ראש" הִיא מִן הַתּוֹרָה שְׁנֵאמַר: "וּקְשַׁרְתֶּם לְאוֹת עַל יָדְךָ וְהָיוּ לְטַטְפַּת בֵּין עֵינֶיךָ", לְפִיכָךְ אֵין מְשִׁיחִין עַל הַעֲבֵרַת הַמַּצּוֹה בְּזֶה.

[ו] לֹא יֵהָא דְבָר חוּצָא בֵּין תַּפְלִין לְבָשָׁרוֹ לֹא שְׁנֵא "שֶׁל יָד" לֹא שְׁנֵא "שֶׁל ראש"^(ט) וְשַׁעֲרוֹת קְצֵרוֹת לֹא הָיוּ תַּחֲצִיחָה שְׁדָּרְכָן בְּכָךְ. אַבֵּל אוֹתָן הַמְּגַדְלִין בְּלוּרִיּוֹת מְלֻבֵּד שְׁהוּא דְרָף שַׁחֲץ וְגֵאוּהָ וְיֵשׁ בְּזֶה אֶסוּר (עֵינֵי סִמֵּן ג' ס"ב), יֵשׁ עוֹד אֶסוּר מִשּׁוּם הַנִּחַת תַּפְלִין, דְּכִיּוֹן שְׁגָדוּלִים הִרְבָּה - הָיוּ תַּחֲצִיחָה.

[ז] יִזְהַר בְּתַפְלָה "שֶׁל יָד" שֶׁלֹּא יִזְיוּ הַקָּשֶׁר מִן הַבֵּית^(י) (וְגַם כִּשְׁתֵּן בְּתוֹךְ פִּסֵּן צָרִיכִין לִזְהַר בְּזֶה), וְהַ"יּוֹד" שֶׁל הַקָּשֶׁר תִּהְיֶה לְצַד הַלֵּב. הַמַּעֲבָרְתָּא אֲשֶׁר בָּהּ הִרְצוּעָה תִּהְיֶה לְצַד מַעְלָה וְהַבֵּית לְצַד מַטָּה, וּבִשְׁעַת הַדַּחֲק כִּגוֹן "אֶטֶר" שְׁהוּא מְנִיחַ בֵּימִין וְעַתָּה אֵין לוֹ תַּפְלִין אֲלֵא שְׁאוּלִין מִמִּי שְׁמַנִּית בְּשִׁמְאָל (וְכֵן אִיפְכָא), וְאֵינוֹ יָכוֹל לְשַׁנּוֹת אֶת הַקָּשֶׁר, וְאִם כֵּן אִם יִנִּיחַ תַּפְלִין בְּאִפּוֹן זֶה, הַמַּעֲבָרְתָּא לְצַד מַעְלָה וְהַבֵּית לְצַד מַטָּה, תִּהְיֶה הַ"יּוֹד" עִם הַקָּשֶׁר לְצַד חוּץ. עַל כֵּן יִהְיֶה וְיִנִּיחַ שְׁהַמַּעֲבָרְתָּא תִּהְיֶה לְצַד מַטָּה וְהַבֵּית לְצַד מַעְלָה כְּדִי שְׁתִּהְיֶה הַ"יּוֹד" וְהַקָּשֶׁר לְצַד הַלֵּב.

[ח] אֶסוּר לְהַפְסִיק בְּשִׁיחָה בֵּין שֶׁל יָד לְשֶׁל ראש, וְאִפְלוּ לְרַמּוֹז בְּעֵינָיו וּלְקִרוֹץ בְּאַצְבָּעוֹתָיו אֶסוּר, שְׁנֵאמַר: "וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל יָדְךָ וּלְזִכְרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ" צָרִיךְ זִכְרָה שִׁיחָה תִּכְף תַּפְלָה "שֶׁל ראש" לִ"שֶׁל יָד" כְּדִי שְׁתִּהְיֶה הָיָה אַחַת לְשִׁתִּיהָ, וְאִפְלוּ אִם שׁוֹמֵעַ "קְדִישׁ" אוֹ "קְדֻשָּׁה" לֹא יִפְסִיק אֲלֵא יִשְׁתַּק וּיְכוֹן לְמָה שְׁאוּמְרִים הִקְהֵל. אֲךָ אִם שׁוֹמֵעַ שְׁאֲחָד בְּרַךְ בְּרַכַּת "לְהַנִּיחַ תַּפְלִין" יָכוֹל לַעֲנוֹת "אֲמֵן"^(יב) שְׁהָיָה אֲמֵן הוּא הָאֲמִנָּת הַדְּבָרִים שְׁהוּא מֵאֲמִין בְּמִצְוֹת תַּפְלִין וְהָיוּ כְּמוֹ הָיָה אַחַת^(יג). בְּתַפְלִין דְּרַבְנָנוּ תָּם גַּם כֵּן אֶסוּר לְהַפְסִיק בֵּין "שֶׁל יָד" לִ"שֶׁל ראש", אֲךָ לְקָדִישׁ וּלְקְדֻשָּׁה יָכוֹל לְהַפְסִיק^(יד).

הַעֲרוֹת - עִיף שׁו"ע הָרַב וּמִשְׁנֵה בְּרוּרָה

[ב] (מִשְׁנֵה בְּרוּרָה כ"ה ס"ק ל"ה) וּפִילּוּ לַעֲנוֹת "אֲמֵן" עַל בְּרַכָּה זוֹ גּוֹפֵא, כִּגוֹן לַעֲנוֹת "אֲמֵן" עַל "בְּרַכַּת תַּפְלִין" שֶׁמִּבְּרַךְ אַחֵר - אֶסוּר לַעֲנוֹת.

דְּרָכֵי הַלְכָה - עִיף מִן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

(ז) וְכֵן לֹא יִחְצוֹץ בְּרַצוּעוֹת "שֶׁל יָד" שֶׁמִּסְבִּיב לְזוֹרֵעַ, וּבְרַצוּעָה שְׁעַל הָאֲצָבַע הָאֲמִצְעִית וּרַצוּעוֹת "שֶׁל ראש" שֶׁמִּסְבִּיב לְרֹאשׁ (כֹּא"ח וִירָא ה). (ח) וְנִהְיֶה לְכַרוֹךְ אֶת קֶשֶׁר הַ"יּוֹד" שְׁעַל תַּפְלִין עַל יָד עִם הַתַּפְלִין בְּרַצוּעָה לִפְנֵי שְׁכוּרִים ז' כְּרִיכוֹת עַל הַזּוֹרֵעַ כְּדִי שְׁהַקָּשֶׁר לֹא יִזוּז מִמְּקוֹמוֹ. וְיֵשׁ טַעַם לָזֶה עַל פִּי הַסּוּדָר, (כֹּא"ח וִירָא טו). וְיֵשׁ נוֹהֲגִים לְחַבֵּר אֶת הַקָּשֶׁר לְתַפְלִין עִי' גִּיד (כֹּא"ח כו ס"ק יא יב). (ט) אִם הַפְסִיק בֵּין תַּפְלִין "שֶׁל יָד" לְשֶׁל ראש בַּעֲנֵן הַתַּפְלִין כִּגוֹן שְׁעֵנָה אֲמֵן עַל בְּרַכַּת תַּפְלִין שֶׁל אָדָם אַחֵר, אוֹ שְׁעֵנָה עַל קְדִישׁ אוֹ קְדוּשָׁה, אַע"פ שְׁאֵינוֹ רִשְׁאִי, אֵינוֹ מִבְּרַךְ "עַל מִצְוֹת תַּפְלִין". (י) לְקָדִישׁ וּלְקְדוּשָׁה יִפְסִיק וְיִסִּיר אֶת הַתְּשִׁי"ל שֶׁל ר"ת אוֹ יִזְוֶם מִמְּקוֹמָם, וְאִחֲ"כ יִנִּיחֵם בְּמִקְוָם בְּלִי בְּרַכָּה, וְיִנִּיחַ מִיָּד אַחֲרֵיהֶם תְּשִׁי"ל בְּלִי הַפְסַק (כֹּא"ח וִירָא כו). וְכֵן יַעֲשֶׂה אִם הַפְסִיק לְדַבְּרֵי חוּלִין בֵּין שֶׁל יָד שֶׁל ר"ת לְשֶׁל ראש.

ט] אם טעה והפסיק, ימשמש ב"של יד" ויברך שנית "להניח תפלין" ויחזק את הקשר ואחר כך יניח "של ראש" ויברך עליו. ואם הפסיק לצורך התפלין אינו צריך לברך שנית על "של יד" (יא).

י] יכון בהנחת תפלין: שצונו הקדוש ברוך הוא להניח תפלין (יב) שיש בהם ארבע פרשיות שכתוב בהן יחוד שמו יתברך ויציאת מצרים, על הזרוע כנגד הלב ועל הראש כנגד המוח כדי שנוכח תמיד נסים ונפלאות שעשה עמנו שהם מורים על יחודו ואשר לו הכח והממשלה בעליונים ובתחתונים לעשות כרצונו, וישעבד לו את הנשמה שהיא במח וגם הלב שהוא עקר התאוות והמחשבות, וכזה יזכר את הבורא וימעיט הנאותיו ויקים "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם". ולכן כתיב בתפלין: "בין עיניך" (יג).

יא] תפלין "של יד" ו"של ראש" שתי מצוות הן ואינן מעכבות זו את זו, שאם אין לו אלא אחת או שמחמת איזה אנס אינו יכול להניח אלא אחת, מניח אחת. אם מניח "של יד" מברך "להניח תפלין" לבד, ואם מניח "של ראש" מברך על זה "להניח תפלין" וגם על "מצות תפלין" ואומר: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" (יד).

יב] אטר גמור אפלו נעשה אטר מחמת שהרגיל את עצמו כן, מכל מקום יניח בימין של כל אדם שהיא שמאלו. ואם עושה כל מלאכה בימין רק שכותב בשמאל או בהפוך - היד שכותב בה היא חשובה ימין ויניח התפלה בידו השנייה. ואם שולט בשתי ידיו - מניח בשמאל של כל אדם. וכן אם לא נולד אטר כלל אלא שלאחר כך הרגיל את עצמו לכתוב בשמאל ועושה כל מלאכתו בימינו - מניח בשמאל של כל אדם (טו).

יא מרחשון

יג] שעור רחב הרצועות בין "של ראש" בין "של יד" לא פחות מארץ שעורה (טז). ושעור ארכן "של ראש" - מימין ומשמאל עד הטבור או למעלה ממנו מעט. ויש אומרים דשל צד ימין תגיע עד המילה (שימושא רבא), וכן נכון להתמיר לכתחלה.

ודכתי הלה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) אם הפסיק בין תפלין "של יד" לתפלין "של ראש" ודיבר דיבור שאינו מענין התפילין, יעמוד ויברך על תפלין "של ראש" בלבד: "ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מצות תפלין".

(יב) על כן טוב לומר פרשת "קדש" "והיה כי יביאך" מיד אחרי הנחת תפלין או אחרי התפילה (עיין בא"ח וירא כה). (יג) ולכן נהגו לומר "לשם יחוד" קודם הנחת התפלין ככתוב בסידורים (עו"ח וירא א). (יד) אם מניח תש"י בלבד, יברך "להניח תפלין" בלבד. אם מניח תש"ר בלבד יברך "על מצות תפלין" בלבד (שו"ע כו). (טו) ולהלכה אם עושה כל המלאכות וכותב בשמאלו הוא הנקרא "איטר" ומניח תפלין בידו השנייה שהיא ימין כל אדם. אבל אם כותב או עושה מלאכה בימין, מניח בשמאל כמו כל אדם. ומנהג חסידות לאטר זה להניח אחר התפילה תפלין אחרות בשמאל כל אדם ולא יברך עליהם (בא"ח חיי שרה ז ר"פ ח"ב ט). (טז) רוחב "שעורה" הוא כס"מ ואם נפחתה הרצועה מרוחב זה יניח תפלין אלו בלי ברכה. (שו"ע כו סע"א ונו"כ שם).

ו"של יד" - כדי שיהדקה ויעשה בה ז' כריכות על הזרוע וג' כריכות על האצבע ויחזקה. ואם נפסקה הרצועה בין "של ראש" בין "של יד" יעשה שאלה^(י).

יד] יזהר שיהיו הרצועות בצד השחור לחוץ. ואם ארע לו שנהפכה הרצועה שסביב ראשו או סביב זרועו בצד הלבן לחוץ^(י), יתענה או יפדה בצדקה^(י). וכן אם נפלו לו התפלין לארץ בלא נרתיקן יש לו גם כן להתענות, אבל אם נפלו בנרתיקן אינו צריך להתענות אלא יתן איזה דבר לצדקה^(כ).

טו] אם הסיר את התפלין מפני שצריך ללכת לבית הפסא, כשחוזר ומניח^(א) צריך לחזור ולברך עליהם, ואם עומד בברכות של קריאת שמע דהיינו מן ברכת "יוצר אור" ולהלן, לא יפסיק בברכות שעל התפלין^(א) אלא יניח בלא ברכות ולאחר תפלת שמונה עשרה ימשמש בהם ויברך עליהם^(כא).

טז] כל זמן שהתפלין עליו לא יסיח דעתו מהן כלל חוץ מבשעת תפלת שמונה עשרה ותלמוד תורה. אסור לאכל בהן סעודת קבע, אבל אכילת ארעי מתר לאכל בהן. ולישן אפלו שנת ארעי - אסור בהן^(כב).

יז] חייב אדם לממשש בתפלין בכל שעה ושעה שנזכר בהם שעל ידי זה לא יבוא לידי הסח הדעת גמור. וימשמש תחלה בשל יד ואחר כך בשל ראש. ומנהג יפה לממשש בהן כשמוזכיר מצותן בקריאת שמע, כשאומר "וקשרתם לאות על ידך" ממשמש ב"של יד" ונושק, וכשאומר "והיו לטטפת בין עיניך" ממשמש ב"של ראש" ונושק^(כג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שאין צריך לחזור ולברך עליהם, וכן נוהגין. ד] (משנה ברורה ס"ו ס"ק ט"ו) ואם נזדמן לו באמצע הפרק ישהה מלהניחם עד בין הפרקים כדי שיהיה יכול לברך עליהם כו'. אבל אם נזדמן לו באמצע ק"ש יניח תיכף כו'. והנהגה תהיה בברכה (ובס"ק מ"ז) בדין של קודם גאל ישראל יברך, נראה פשוט דכאן אסור לומר בשכמל"ז שנוהגין לומר אחר ברכת "על מצות תפילין" גם נכון שלא יברך בזה כ"א ברכה אחת "להניח". (ובס"ק מ"ז) אחר שאמר "גאל ישראל" - יניח תפילין בלא ברכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יז] אם נקרעה הרצועה בתש"ר במקום הקפת הראש, ובתש"י בקטע שמהתפילין עד האצבע האמצעית ללא כריכות - פסולה. ובשעת דחק יכול לתפור את הרצועה בגידים (עיין ספה"ל סעיף קנז). יד] ומתוך עצלות לא סדרן כראוי (עיין ספה"ל עמוד לו). יט] יש שנהגו לצבוע את שני צידי הרצועות בשחור בכדי שלא יתענו אם יתהפכו (בא"ח חיי שרה ד). ואם לא צבע ונתהפכו טוב להתענות או לפדות בצדקה בסכום שצערן שווה לצער התענית. כ] אם נפלו התפלין לארץ בלא נרתיקן מגובה ג' טפחים (24 ס"מ). צריך להתענות (בא"ח חיי שרה יח). כא] יש חולקים ואומרים שלא יברך על תפילין אחר שחזר מבית הכסא וכד', ומדין ספק ברכות יברך בלי שם ומלכות ויהרהר שם ומלכות בליבו (בא"ח וירא יג). כב] העוסק בצרכי ביתו או בעסקיו באימה ויראה אינו נקרא "מסיח דעתו", אך אם עושה כן בשעת קריאת שמע נקרא "מסיח דעתו" (עו"ח חיי שרה ג). כג] כמו כן כשיתחיל ברכת "יוצר אור" ימשמש בתש"י בלבד ולא יסיר ידו עד שיאמר

[ח] "מעלין בקדש ולא מורידין". ותפלה "של ראש" קדשתה גדולה מ"של יד" לפי שיש בה ארבעה בתים וגם ה"שין", ולכן רצוצה שהיתה ב"של ראש" אסור לעשותה "של יד", אבל מ"של יד" מתר לעשותה ל"של ראש". וכן רצוצה "של יד" שנפסקה למעלה אצל הקשר ורצוצה להפכה שיעשה עתה הקשר בקצה האחרון אסור, אלא צריך לעשות הקשר בהקצה שנפסקה שם (עין בשערי תשובה). וכן ברצוצה של ראש^ה אסור להפוך מה שהיה בתוך הקשר שיהיה חוץ לקשר. כים שעשאו להחזיק בו תפלין וגם החזיקו בו, שוב אסור להשתמש בכים זה דבר של חלין^(כז).

[ט] אין לחלץ את התפלין עד אחר קדשת "ובא לציון" כשאומר "יהי רצון שנשמך חקיה" (עין אליהו רבא). ובמקום שנוהגין שביום קריאת ספר תורה אין מחזירין את הספר תורה עד אחר קדשת "ובא לציון", אין חולצין את התפלין עד שיחזירו את הספר תורה להיכל, סימן לדבר "ויעבור מלכם לפניכם וה' בראשם"^(כח). וביום שיש מילה אין לחלוצ עד אחר המילה. בראש חדש חולצין קדם תפלת מוסף. בחול המועד סכות חולצין קדם הלל. ובחול המועד פסח הצבור חולצין קדם הלל, והשליח צבור אחר הלל.

יב מרחשון

[כ] חולצין מעמד^(כז). מסיר את הפריכות מן האצבע. וב' או ג' פריכות מהזרוע^ה. וחולץ תחלה "של ראש" ואחר כך חולץ "של יד" משום דכתיב "והיו לטטפת בין עיניה". ומדכתיב: "והיו" לשון רבים דרשו רבותינו זכרונם לברכה כל זמן שבין עיניה יהיו שתיים, ולכן מניחין תחלה "של יד" וחולצין תחלה "של ראש", שכל זמן שיש עליו "של ראש" תהיה עליו גם "של יד". ויש לחלוצ "של ראש" ביד שמאל שהיא יד כהה כדי להראות שקשה עליו חליצתו מפני שהמצוה היא שיהיו עליו תפלין כל היום, אלא שמפני שאין לנו גוף נקי חולצין מיד לאחר התפלה. ולא יחלוצ את התפלין לא בפני ספר תורה ולא בפני רבו אלא יסלק עצמו לצדדין. מנהג חכמים לנשק את התפלין בשעת הנחתו ובשעת חליצתו. אין להסיר את הטלית עד לאחר חליצת התפלין.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

- (ח) (קצור מסגרת השולחן) ועיין במגן אברהם וחיי אדם שזה מותר, וכן נוהגין. וכן נראה דעת ר"ז ש.
(י) (קצור מסגרת השולחן) לא מצאתי זה בפוסקים. וגם המנהג אינו כן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

"בורא חושך" כשאומר "קדוש קדוש קדוש" שבברכות קריאת שמע ימשש בתש"י וינשקם. כשאומר "גאל ישראל" קדם תפילת י"ח ימשמש בתש"ר וינשקם. ויש אומרים שגם בסיום תפילת יח' ימשמש בתש"ר אחרי "יהיו לרצון" הראשון (בא"ח שמות א בשלח א). (כד) אם התנו מתחילה, מותר להניח כסף צדקה או סידור וכד' בתוך שקית הטלית ותפילין (ערי"ח חיי שרה יט). (כה) ביום רגיל משתדלים לחלוצ תפילין אחרי "עלינו לשבח" כדעת האר"י (בא"ח חיי שרה י). בר"ח חולצין תפילין אחרי קדיש לפני תפילת מוסף (בא"ח ש"ש ויקרא יז). ולענין חול המועד עיין סעיף כה. (כו) "כאשר יחנו כן יסעו" בדרך שאדם מניח תפילין כן חולצם, ולכן יחלוצ תפילין "של יד" בישיבה (בא"ח חיי שרה ט).

כא] יניח את התפלין בתוך הכיס שלהן באפן שידע למחר להוציא תחלה "של יד". אבל לא יניח "של יד" על "של ראש" כיון ד"של ראש" קדשתו גדולה מ"של יד", אלא יניחם זו אצל זו. ויניח הכיס עם התפלין בתוך כיס הטלית למטה והטלית למעלה, כדי שיפגז בטלית תחלה.

כב] מי שאין לו תפלין והצבור מתפלל, מוטב שיתעכב עד לאחר תפלת הצבור לשאול לו תפלין מאחר כדי שיקרא קריאת שמע ותתפלל שמונה עשרה בתפלין, ממה שיתפלל עם הצבור בלא תפלין. אבל מי שמתירא שמא יעבור זמן קריאת שמע עד שימצא תפלין, קורא קריאת שמע בלא תפלין. ואם מתירא שמא יעבור גם זמן תפלה, מתפלל גם כן וכשימצא אחר כך תפלין יניחם בברכות ויאמר בהם איזה מזמור או מתפלל בהם מנחה^(כ) (ועיין לקמן סימן י"ד ס"ח) אבל לילה לאו זמן תפלין הוא ואסור להניח בלילה. מחר ליקח תפלין של חברו גם שלא בידיעתו להניח ולברך עליהן, כמו שכתוב בסימן שלפני זה סעיף י"א לענין טלית^(כז).

כג] תפלין צריכין גוף נקי, וצריכין לזהר שלא להפיח בהם (ועיין לקמן סימן י"ב ס"ד). חולה מעים אפלו אין לו צער, פטור מן התפלין מפני שאינו יכול לשמור את עצמו בנקיות כראוי. ואם נראה לו שיכול להיות בגוף נקי בשעת קריאת שמע ותפלת שמונה עשרה יניחם אז. אבל שאר חולה, אם מצטער בחליו ואין דעתו מישבת עליו מפני צער - פטור, מפני שאסור להסית דעתו מהן. ואם לאו - חייב.

כד] קטן היודע לשמור תפלין שלא יפח בהם ושלא יישן בהם - אביו חייב לקנות לו תפלין שיניחם. ועכשיו נתפשט המנהג שמתחיל הקטן להניח תפלין ב' או ג' חדשים קדם שנעשה בן שלש עשרה שנה.

כה] בענין הנחת תפלין בחול המועד, יש מחלקת הפוסקים וחלוקי מנהגים. יש מקומות שאחזו כדעת הפוסקים שלא להניח, ויש מקומות נוהגין כדעת הפוסקים להניח אלא שאין מברכין עליהם בקול דם בבית הכנסת כמו שאר ימות השנה, ויש נוהגין להניחם בלא ברכות. (ויש לו לכן שאם חול המועד לאו זמן תפלין תהינה כרצונות בעלמא, פרי מגדים) ואף על פי שאינו מברך, מכל מקום אסור להפסיק בין "של יד" ל"של ראש", אך לקדיש ולקדשה יפסיק. וצריכין לזהר שהמתפללים בבית הכנסת אחת לא יהיו קצת מניחין וקצת אין מניחין (כן נראה דבזה ודאי איכא משום "לא תתגודדו")^(כח).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(כו) כשמתפלל בלי תפלין ומוצא אח"כ תפלין, יניחם בברכה ויקרא בהם כל קריאת שמע. (כה"ח כה ס"ק כח).

(כז) בימינו שאנשים מקפידים שלא ישתמשו בתפיליהן, לא יקח תפלין מאדם אחר אם לא בטוח לחלוטין שהוא מסכים שישתמשו בתפיליו (בא"ח וירא יד).

(כט) בחו"ל ספרדים אינם מניחים תפלין בחול במועד (שו"ע לא סע' ב). ובארץ ישראל נהגו גם האשכנזים לא להניח תפלין בחול המועד (אדה"ח כללים כד).

כ[תפלין שהחזקו בכשרות, מן הדין כל זמן שהבית שלם גם הפרשיות הרי הן בחזקתן ואינן צריכין בדיקה. ומכל מקום נכון לבדקן מפני שלפעמים מתקלקלין מן הוצה. ואם אינו מניח אותן אלא לפרקים, צריכין בדיקה שני פעמים בכל שבע שנים כי יש לחוש שמא נתעפשו. וכן אם נקרע הבית, צריכין גם הפרשיות בדיקה. וכן אם נשרו במים. ומכל מקום אם אין לו מי שידע לבדקם ולחזור ולתפרן, יניחן כן בלא בדיקה, שלא יתבטל ממצות תפלין, אבל לא יברך עליהם^(ל) (פרי מגדים).

סימן יא

הלכות מזוזה

ובו כ"ה סעיפים.

יג מרחשון

א[מצות עשה^(א) לקבוע מזוזה בכל פתח^(ב). ואפלו יש לו כמה חדרים ולכל חדר כמה פתחים העשויים לכניסה ויציאה, אף על פי שהוא רגיל רק באחד מהן - מכל מקום כלם חייבים במזוזה. ואפלו אם נתמעטו הדירין ואינו צריך עתה רק לפתח אחד - מכל מקום כלם חייבים. אך אם יש איזה פתח שאינו עשוי אלא להכניס דרך שם איזה משא לפרקים ויש שם פתח אחר לכניסה ויציאה, אזי הפתח העשוי רק להכניס משאות פטור.

ב[גם שערי חצרות ומבואות ועירות ומדינות חייבין במזוזה, שנאמר: "ובשעריך"^(ג) (ועיין לקמן סעיף ט"ז).

ג[צריך לקבעה בימין הנכנס^(ד). ואם קבעה בשמאל - פסולה, וצריך להסירה ולקבעה בימין ויברך עליה. ואין חלוק בזה בין אטר לאינו אטר.

ד[שני בתים אשר לכל אחד יש פתח לרשות הרבים או לחצר, ובמחצה אשר ביניהם יש גם כן פתח, והשתא יש להסתפק בפתח זה באיזה צד יתן את המזוזה, אולינן בזה בתר "הכר ציר", פרוש: במקום שנעשים הצירים לדלת שהדלת נפתח לתוכו, זהו עקר הבית ונותנים את המזוזה בצד ימין שנכנסים לתוכו, ודוקא כששני הבתים שוים

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

(ל) נהגו לבדוק תפלין בחודש אלול ובמיוחד בעשרת ימי תשובה.

סימן יא (א) בזכות מצוות מזוזה נשמרים חייו של אדם דכתיב "זכתבתם על מזוזות... למען ירבו ימיכם וימי בניכם" ומכל מקום לא תהיה כוונת האדם לשכר אלא לקיים מצוות הבורא. (בא"ח ש"ש כי תבא א). (ב) גם נשים חייבות במזוזה (בא"ח ש"ש כי תבא א). (ג) בית כנסת שאוכלים או שותים בו חייבים לקבוע בו מזוזה בברכה, ואם רק מתפללים בו - פטור ממזוזה. ובזמן הזה שבכל בית כנסת יש כלי קודש וחפצים אחרים - צריך לקבוע מזוזה עם ברכה (עיין יו"ד רפ"ו ג' ונו"כ שם). (ד) צריך לקבוע מזוזה מתחת למשקוף. לא קבעה מתחת למשקוף - פסולה, ואפילו אם הניחה סמוך לחלל שמתחת למשקוף - פסולה (בא"ח ש"ש כי תבא י). בימינו שכיחים דלתות אלומיניום וזוכית ויש מניחים מזוזה בצד ומברכים ברכה לבטלה, ותקנתם לחקוק באלומיניום, או להוסיף פס מתחת נוסף על המזוזות והמשקוף ובו יקבעו מזוזה.

בתשמישן, אבל אם אחד הוא עקר תשמישו, בזה לא אזלינן בתר הכר ציר, אלא לעולם נותנין את המזוזה בצד הימין שנכנסין לבית אשר עקר תשמישו שם, אפלו הדלת נפתח לתוך השני^(ה).

ח) מקומה מתחלת שליש העליון של גבה השער. קבעה למעלה מזה כשרה והוא שירחינה מן המשקוף טפח^(ו). קבעה למטה משליש העליון, צריך להסירה ולקבעה כראוי ובברכה^(ז). ואם קבעה בטפח העליון, יסירה גם כן ויקבעה כראוי אבל לא יברך. ויש לקבעה בטפח הסמוך לחוץ. ואם שנה בזה אינו מעכב.

ו) כיצד קובעה? כורכה מסופה לראשה דהיינו מ"אחד" כלפי "שמע", ומניחה בשופרת או בשאר דבר וקובעה במסמרות במזוזת הפתח באלכסון^(ח). ויהא ראשה דהיינו "שמע" כנגד הבית ושיטה האחרונה לצד חוץ. ואם מזוזת הפתח אינה רחבה יקבענה זקופה, וזה טוב יותר מלתתה אחורי הדלת. אם לא קבעה אלא תלואה - פסולה, ולכן צריך לזהר למסמרה למעלה וגם למטה שלא תהא תלויה^(ט).

ז) קדם שקובעה יברך "אשר קדשנו במצוותיו וצונו לקבוע מזוזה". ואם קובע כמה מזוזות די בברכה אחת לכלן. אם נפלה המזוזה מעצמה וחוזר וקובעה צריך גם כן לברך, אבל אם הוא הסירה כדי לבדקה - יש להסתפק אם צריך לברך^(י).

ח) בקצת שערים יש פתח קטן אצל השער הגדול, ודרך הפתח הקטן יוצאין ונכנסין והשער הגדול אינו נפתח רק לפרקים. וכיון שהם שני פתחים וביניהם עמוד רחב טפח - חייבין בשתי מזוזות.

ט) במקום שיש לחוש שמא יגנבו אותה, אם אפשר לו יחפור חפירה במזוזת הבית ויניחנה שמה, אבל לא יעמיק לחפר טפח כי שם לא הוי "צל מזוזות ביתך", רק "תוף מזוזה" ופסולה. עוד צריך לזהר שיהא על כל פנים נכר מקום המזוזה^(יא). ואם אי אפשר לו לחפר בתוף מזוזת הבית, יש לסמוך בשעת הדחק לקבעה בפנים אחורי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

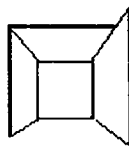
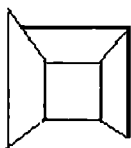
(ה) בית עם שני חדרים ושתי כניסות מהחצר או מהרחוב ויש דלת בין חדר לחדר - חייב במזוזה בצד שיש בו "היכר ציר" דהיינו מימין הנכנס לחדר שהדלת נפתחת אליו. ולא משנה תדירות השימוש בחדרים (בא"ח ש"ס כי תבא ו). (ו) לכתחילה אם קבעה למעלה מ"תחילת שליש עליון" יסירנה ויקבענה במקומה בתחילת שליש עליון, לא הסירה - כשרה, וחייב לתקן דבר זה מיד בהזדמנות ראשונה. (ז) אם קבעה מתחת שליש עליון אינה כשרה, ויסירנה ויקבענה במקומה בלי ברכה (בא"ח ש"ס כי תבא ז ח). (ח) יקבע את המזוזה ישר ולא באלכסון (בא"ח ש"ס כי תבא ז). (ט) או בכל חיבור אחר, כגון, דבק.

(י) אם הסיר מזוזה ומחזירה אחר זמן קצר אינו חוזר ומברך, (עי' בא"ח ש"ס כי תבא ח). אך אם הסיח דעתו ממנה או שמחזירה למחרת או שמחליפה במזוזה אחרת - אפילו באותו יום חוזר ומברך. לפני שקובע מזוזה טוב לומר לשם יחוד קודשא בריך הוא וכו'. מותר לקבוע מזוזה בלילה. מותר לאשה לקבוע מזוזה בברכה (בא"ח ש"ס כי תבא א ד ה). (יא) נהגו להניח מקום קטן בקופסת המזוזה שדרכו ניראה הכתוב "שדי" שעל המזוזה, ומכסים נקב

הדלת, ודוקא במזוזה עצמה ולא בכתל (עיין חיי"א ונ"א). ולא ירחיקה מחלל הפתח טפח כי אז פסולה.

י) אין הבית חייב במזוזה אלא אם כן יש בו ארבע אמות על ארבע אמות, ואם אין בו ארבע אמות על ארבע אמות אבל יש בו כדי לרבע ארבע אמות על ארבע אמות, כגון שארכו יתר על רחבו או שהוא עגול - יש אומרים דחייב ויש אומרים דפטור⁽¹⁾.

יא) אין הפתח חייב במזוזה אלא אם יש לו שתי מזוזות (פאסטען טיר שטאק) גבוהות לכל הפחות עשרה טפחים ומשקוף על גביהן. ואפלו אין המזוזות מעצים או מאבנים אחרים רק שכתלי הבנין בעצמן הן המזוזות ועליהן תקרה, גם כן חייב. ואם אין לבית אלא מזוזה אחת כגון שמצד האחד עובר הכתל להלן, כזה:

קיר משמאל - פטורה

קיר מימין - ספק

ואם היא מצד שמאל פטורה, ואם היא מצד ימין יש ספק אם חייב או לא, ויש לקבעה בלא ברכה, או שיקבעה לאחר שיקבע בפתח המתיב ויפטור גם את זה. וכן בכל מקום שיש ספק יעשה כן.

יד מרחשון

יב) יש לו ב' מזוזות ואין לו משקוף אלא שיש עליהן כפה כמין קשת או אפלו גם מזוזות אין לו אלא שהכפה מתעגלת מן הארץ⁽²⁾ אם יש בגובה י' טפחים ורחב ארבעה טפחים חייב⁽³⁾ (עיין ס"ו). ואותן התניות שעושין מזוזה אחת מן הקרקע עד המשקוף ומזוזה אחת שאינה מגעת עד המשקוף רק כונסין את הכתל לערך אמה או

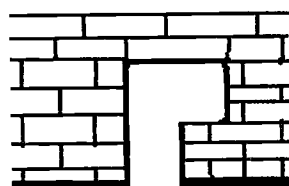
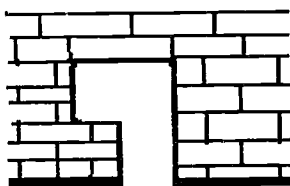
הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יא א) (קצור מסגרת השולחן) ודעת הרמב"ם דצריך להיות בגובה המזוזות י' טפחים קודם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

זה בזכוכית. ודוקא במקום נקי וטהור שאולי לפעמים יש שם דבר טינוף כגון חיתולים וכד' אבל במקומות שבאורח קבע יש גם דברים מטונפים או שאינם צנועים - יכסה את המזוזה כולה במכסה אטום שכתוב עליו שם "שדי". וכן יעשה בחדר שינה של חורים או חדר שיש בו ילדים קטנים. וטוב לכסות את המזוזה בשני כיסויים (בא"ח ש"ש כי תבא יד טו). (יב) להלכה בית זה חייב. ואם אין בחדר ארבע על ארבע אמות אך יש בו שימוש כלשהו, יניחו בפתחו מזוזה בלי ברכה (בא"ח ש"ש כי תבא יט). (יג) פתח העשוי כמין קשת מתעגלת מהריצפה פטור ממזוזה אבל אם שתי המזוזות ישרות בגובה י' טפחים ורק אח"כ מתעגלות חייב במזוזה. ויניח את המזוזה במקום שבו המזוזות ישרות (בא"ח ש"ש כי תבא יא).

יותר, כזה:

אם המזוזה שהיא גבוהה עד המשקוף היא מימין הכניסה, נותן את המזוזה באותה המזוזה. ואם המזוזה הקטנה היא מימין הנכנס, אם היא גבוהה עשרה טפחים, נותן את המזוזה בה, ואם אינה גבוהה עשרה טפחים - נותנה במקום הרחב.

[ג] יש אומרים דאפלו אין דלתות לפתח, חייב במזוזה^(י). ויש אומרים דבעינן דוקא דלת. ולכן לא יקבע את המזוזה עד שיתלה מקדם את הדלת, ולא יקבע אותה תחלה ואחר כך יתלה את הדלת משום דבעינן "תעשה ולא מן העשוי" (עין סימן ט סע' ו').

[ד] בית שאינו עשוי לדירה בקביעות, פטור. לפיכך סכת החג בחג, פטורה וצ"ל לקמן סימן קל"ד ס"ח). וכן אותן חנויות שעושין ביוםא דשוקא לימי משך היריד ואחר כך מפרקין אותן, או שנשארים בלי שום תשמיש, פטורין. אבל^ג החנויות הקבועות בסחורה, חייבין במזוזה^(טו).

[טו] אכסדרה שיש לה שלש מחצות ותקרה על גביהן ופרוצה ברביעית, אף על פי שיש לה שתי פצימין כמו צורת פתח, פטורה ממזוזה, מפני שהפצימין לא נעשו משום מזוזות אלא כדי להעמיד התקרה, אבל אם יש לה מחצה גם ברוח רביעית, אף על פי שהמחצות נמוכות ואינן מגיעות עד התקרה, ואף על פי שהן עשויות חלונות חלונות חייבת^(טז).

[טז] "בית שער" והוא בית קטן שאצל שער התצר שהשומר יושב שם, ו"מרפסת" (גאניג) שהיא דרך לעלות בה לעליה, ו"הגנה" ו"הדיר" פטורין ממזוזה כיון שאין עושין לדירה. ואם יש בית החייב במזוזה פתוח לאחד מאלו או לאכסדרה, חייבים אף בפתח שנכנסים להם מרשות הרבים. ולכן "שערי חצרות" ו"שערי מבואות"

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

שמתחיל להתעגל. ולכן יקבענה בלא ברכה אם מתחיל להתעגל תיכף מן הארץ. (ב) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בפתחי תשובה בשם יד הקטנה. ועיין בחיי אדם, ו"טורי זהב", וסי' דה"ח ותר"א

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) אם אין דלת - יקבענה בלי ברכה (בא"ח ש"ש כי תבא יט). (טז) אנו נוהגים להניח מזוזה בחנויות הקבועות עם ברכה כיון שכל חנות בימינו היא גם מקום לאכסן סחורה ולא רק דוכן מכירה, ולכן דינה כ"אוצר" שחייב במזוזה (עי' בא"ח ש"ש כי תבא כב). (טז) אם יש גובה של עשרה טפחים (שמונים ס"מ).

ו"שערי מדינות" ו"עירות" - כלם חייבים במזוזה כיון שבתים החייבים במזוזה פתוחים לתוכן. אפלו עשרה בתים זה פתוח לזה וזה פתוח לזה (אפלו תשעה התצונות הן בגונא דפטורים) אם הפנימי חייב במזוזה, כלן חייבים. ולכן שער הפתוח מן הגנה לתצר חייב במזוזה (רמב"ם). ויש אומרים דבית שער ומרפסת חייבים אפלו אין בית פתוח להם, ויש לקבעה בלא ברכה^(י).

יז] בית המרחץ וברסקי ובית הטבילה פטורין מפני שאינן לדירת כבוד, אבל רפת בקר וחדר שמגדלין בו עופות, ובית התבן והעצים, ואוצרות של יין או של שאר משקין, אם יש להם שעור בית חייבין, ויש פוטרינ^י.

יח] במקום שתינוקות מצויין או שלפעמים רוחצין שם או שמשתינים שם, יכסה את המזוזה. ודוקא בהזדמנות דרך ארעי, סומכין על הכסוי, אבל לקבוע שם תשמיש בזיון כגון להעמיד שם כלי לשופכין, אין לסמוך על הכסוי^(יח) (פ"ת בשם יד הקטנה).

יט] בית וכן חצר שגם גוי דר שם - פטור.

כ] מרתף (קעלר) שהמזוזות עם הפתח שוככים בארץ - פטור, דלא נקראת מזוזה אלא כשצומדת (נוב"ת סימן קפ"ד).

טו מרחשון

כא] השוכר בית בחוץ לארץ - פטור ממזוזה שלשים יום, דלא הוי דירת קבע^(יט).

כב] היוצא מן הבית וישראל אחר יכנס לדור שם, לא יטול הראשון את המזוזות אלא יניחם והשני ישלם לו עבורן^(כ).

כג] חייב אדם להזהר מאד במצות מזוזה מפני שהיא חובת הכל תמיד. וכל זמן שיקנס ויצא יפגע ביחוד השם שמו של הקדוש ברוך הוא ויזכר אהבתו ויעזר משנתו ושגיונתו בהבלי הזמן. וידע כי אין דבר העומד לעולם ולעולמי עולמים אלא ידיעת צור העולם, ומיד הוא חוזר לדעתו והולך בדרכי מישרים. אמרו רבותינו זכרונם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

שאינן דעתם כן, לכן אין לברך על קביעותה. ג] (קצור מסגרת השולחן) כל פתח שאינו גבוה י' טפחים פטור ממזוזה. ויש אומרים דצריך גם כן שיהא רחב ד' טפחים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יז] ובמרפסת מניח את המזוזה מצד ימין של הנכנס למרפסת אפילו אם יש בה ד' אמות ואפילו היא עם תקרה. יח] ונהגו להקל בחדר שינה של הורים כיון שהמזוזה מכוסה וגבוהה יותר מ' טפחים. ומכל מקום אם יכול לסגור הדלת או לכסותה תבוא עליו ברכה (בא"ח ש"ש כי תבא טז). יט] השוכר דירה בארץ ישראל חייב במזוזה מיד. ובחו"ל אם שכר דירה לתקופה העולה על שלושים יום, חייב במזוזה ביום הראשון (בא"ח ש"ש כי תבא כג). כ] טוב שישלם השני לראשון אך אין מציאין מידו (כ"י רצ"א). ויכול הראשון להסיר את המזוזות המהודרות שלו ולהניח במקומם מזוזות כשרות.

לברכה: "כל מי שיש לו תפלין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו, מחזק הוא שלא יחטא, שהרי יש לו מזכירין רבים והן הן המלאכים שמצילין אותו מלחטוא, שנאמר: "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם". עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה: "בעון מזוזה בגיו ובגותיו מתים קטנים. וכל הזהיר במזוזה, יאריכו ימיו, שנאמר: "למען ירבו ימיכם וימי בניכם".

כד' ולפי שהמזוזה היא להזכיר יחוד שמו יתברך, לכן כשיצא מפתח ביתו וכן כשנכנס ינשק אותה. אבל לא יניח את היד על המזוזה עצמה אלא יזהר שתהיה זכוכית על השם (תשו' רעק"א זצ"ל סימן י"א עיין שם. עיין בספרי קה"ס מה"ת חקירה י"ט). וכשיצא מביתו ומניח ידו על המזוזה יאמר: "ה' שומרי ה' צלי על יד ימיני. ה' ישמר צאתי ובואי מעתה ועד עולם" (כא).

כח' מזוזות היחיד נבדקת שתי פעמים בשבע שנים^(כב), ושל רבים (שאין להטריט עליהם) נבדקת שתי פעמים ביובל (עיין רא"ש סוף הלכות תפלין).

סימן יב

הכנת הגוף לתפלה ומקומות שראוי להתפלל שם

ובו ט"ו סעיפים.

א' פתיב: "הכון לקראת אלהיך ישראל". פרוש: שיכין את עצמו לפני השם יתברך, שילביש את עצמו במלבושי כבוד כשהולך להתפלל כמי שהולך לפני שר נכבד. ואפלו אם מתפלל בביתו ביחידות, ילביש את עצמו כראוי. ובמקומות שנוהגין לילך בחגורה, אסור להתפלל עד שיחגור את עצמו^(א).

ב' טוב ליתן צדקה קדם התפלה, שנאמר: "אני בצדק אחזה פניך"^(ב). גם יקבל עליו קדם כל תפלה מצות "ואהבת לדעך כמוך", ויכון לאהוב את כל אחד מישאל כנפשו. כי אם חס ושלום יש פרוד לבבות ישראל למטה, אזי גם למעלה אין התאחדות. אבל התאחדות בגופיהן שלמטה גורם התאחדות ודבקות נפשותיהן למעלה, ועל ידי זה גם תפלותיהן מתאחדות. ואז בהיות תפלותיהן כלולות יחד, הן רצויות לפני יתברך שמו.

ג' פתיב: "שמור רגלך כאשר תלך אל בית האלהים", ודרשו רבותינו זכרונם לברכה ד-רגליה" היינו הנקבים שאצל הרגלים, ולכן צריך לבדק את עצמו קדם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כא) ויש אומרים "ה' ישמר צאתי ובואי לחיים טובים ולשלום מעתה ועד עולם. אל שדי יברך אותי ויתן לי רחמים" (בא"ח ש"ש כי תבא ג). (כב) ואם נרטבה המזוזה במים אוצבע - יבדקנה מיד. ואם הקלף דבוק - לא יפתח, ויגנוזה. כיון שבעת פתיחתה עלול להמחק שם ה'. על כן צריכות הנשים השוטפות את הבית להזהר מלשטוף ליד מקום המזוזה.

סימן יב (א) ונהגו להסתפק בחגורה הקיימת בתוך הבגד, אכן אם לובש חלוק רחב בלבד, חייב לחגור עצמו בחגורה קודם התפילה (בא"ח בא א). (ב) ובשחרית יתן גם כשאומר "והעושר והעבד מלפניך" ב"ויברך דוד" וטוב שיתן שלוש מטבעות. שתי פרוטות ביחד ואחר כך עוד פרוטה (עיין בא"ח ויגש יג וכה"ח נא ס"ק מד מה).

התפלה, אם אינו צריך לעשות צרכיו. ואם מרגיש עצמו אפלו קצת הרגשה לצרכיו⁽¹⁾, אסור לו להתפלל, ואפלו בדברי תורה אסור כל זמן שגופו משקץ עד שינקא את עצמו. ובדיעבד אם התפלל כשהוא נצרך לנקביו, אם הוא משער בעצמו שהיה יכול להעמיד את עצמו שעור הלוח פרסה (שעה וחמש), תפלתו תפלה. ואם לאו, אפלו בדיעבד אם התפלל תפלתו⁽²⁾ תועבה⁽³⁾ וצריך לחזור ולהתפלל⁽⁴⁾. ויש אומרים שאם יכול להעמיד את עצמו שעור פרסה אפלו לכתחלה מתר לו להתפלל. ויש לסמוך על זה אם הוא בענין שבעוד שיפנה יעבור זמן תפלה⁽⁵⁾. (ועיין לקמן סימן י"ח סעיף ט"ז).

ד] מי שברי לו שאינו יכול לעמוד על עצמו מלהפית עד שיגמור קריאת שמע ותפלה, מוטב שיעבור זמן קריאת שמע⁽⁶⁾ ותפלה ממה שיתפלל בלא גוף נקי⁽⁷⁾. ואם עבר זמן תפלה, אנוס הוא (ומשלים אחר כך כדלקמן סימן כ"א). ואם יראה לו שיכול לעמוד על עצמו בשעת קריאת שמע, ניח תפלין בין "הבוחר בעמו ישראל באהבה" לקריאת שמע ומברך עליהם (ועיין פרי מגדים סימן פ').

טו מרחשון

ה] צריך לרחץ את ידיו במים עד הפרק (רמב"ם) קדם התפלה, ולכן אף על פי שרחץ את ידיו בבקר (כדלעיל סימן ב') אם נגע אחר כך בידיו באיזה מקום מטנף דהיינו במקומות המכסים באדם שיש שם מלמולי זעה, או שחפך בראשו, או שלא רחצם בבקר עד הפרק - צריך לחזור ולרחצם קדם התפלה. ואם אין לו מים - צריך לחזור אחריהם ללכת לפניו ארבעה מילין או לאחריו מיל. ואם מתירא שמתוך כך יעבור זמן תפלה - מנקה ידיו בצרור או בעפר או בכל מידי דמנקי ומתפלל, דכתיב: "ארחץ בנקיון כפי וגו'", ארחץ במים אם אפשר, ואם לאו, "בנקיון" בכל מידי דמנקי⁽⁸⁾.

הערות - ע"פ שו"ע הדב ומשנה ברורה

סימן יב א] (קצור מסגרת השולחן) ודוקא בגדולים, אבל בקטנים אין צריך לחזור ולהתפלל. ועיין ב"פרי מגדים", ובסידור דרך החיים, שכתבו כשם אליהו רבא שחולק על זה. ב] (משנה ברורה פ. ס"ק ג') האחרונים הסכימו דאין לו לעבור זמן ק"ש שהוא דאורייתא משום זה כו', אלא יקרא ק"ש לבדה עם ברכותיה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] יש אומרים שאם צריך להתאמץ לשמור שלא יתפנה לנקביו, אסור לו להתפלל ותפלתו תועבה. ואם צריך להתאמץ לפתוח את נקביו מותר לו להתפלל ואין בזה "בל תשקצו" (בא"ח ויצא ג). ד] ובקטנים לא חייב לחזור (בא"ח משפטים ב). ה] וכן הדין בקריאת שמע. אולם ברכות "יוצר" ושאר ברכות וכן ברכת המזון - לא חוזר. וטוב שאחרי שינקא את גופו יחזור ויברך בלי שם ומלכות, ויהרהר שם ומלכות בליבו (עיין כה"ח צב ס"ק ג ומשנ"ב שם ס"ק ו ע"י הרמב"ן). ו] ולדעת בא"ח אפילו אם יעבור זמן התפילה - לא יתפלל. ויתפלל פעמיים לתשלומים בתפילה הבאה. ועדיף להתפלל ביחיד מלהתפלל בגוף לא נקי. מי שהרגיש באמצע התפילה שנוקק לנקביו ואינו יכול לעצור בעצמו - יכול לילך להתפנות ויחזור וימשיך בתפלתו. ז] ואם אנוס מחמת חולי ואינו יכול לעצור מלהפית, יקרא קריאת שמע ויתפלל בלא תפלין, ובשעה שצריך להפית - יפסיק מתפלתו (עו"ח בא ג). ח] מגבוני נייר לחים דינם כמים, אך בשבת יזהר לא להשתמש במגבוני ספוגים מים שלא לבוא לידי סחיטה. וישתמש בלחים או ביבשים.

[1] ואם רחץ ידיו בבקר כראוי ואין ידוע לו שנתלכלכו ידיו באיזה דבר, מכל מקום כיון שהסיח דעתו בינתים, ואפלו למד בינתים, גם כן הוי הסח הדעת, וצריך גם כן לרחצם במים לצד תפלה. אך בזה אינו צריך לחזור אחר המים דוקא, שאם אין לו מים מזמנים, ובאם יחזר עליהם יאחר תפלות הצבור^(א), לא יחזר עליהם אלא מנקה ידיו בכל מידי זמנאי ומתפלל עם הצבור (עיין באר היטב סימן רל"ג סק"ז).

[2] ישתדל ויתאמץ להתפלל עם הצבור דכתיב: "ואני תפילתי לך ה' עת רצון", אימתי "עת רצון" בשעה שהצבור מתפללין, וכתיב: "כה אמר ה' בעת רצון עניתיה". ואין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתם של רבים, ואפלו יש בהם חוטאים, דכתיב: "הן אל כביר (פרוש, רבים) ולא ימאס", וכתיב: "פדה בשלום נפשי מקרב לי כי ברבים הוי עמדי"^(א).

[3] ההולך בדרך והגיע למקום שהוא רוצה ללון שם, אם יש לפניו עד ארבעה מילין מקום שמתפללים בצבור, אם יוכל לבוא שמה בעוד יום שלא יצטרך ללכת יחידי בלילה - צריך לילך ארבעה מילין לפניו כדי שיתפלל בצבור, ולאחריו צריך לחזור מיל כדי להתפלל בצבור. ומכל שכן שלא ילך ממקום שמתפללין שם בצבור אם יכול לבא למחוז חפצו בעוד יום^(א).

[4] מצוה גדולה להתפלל בבית הכנסת או בבית המדרש שהם מקומות מקדשים, ואפלו אם לפעמים מתבטל, שאין שם מניין^(א), מכל מקום מצוה להתפלל שם גם ביחידות, כיון שהן מקומות מקדשים. ומי שדרכו ללמוד בבית המדרש, יתפלל גם כן שמה בעשרה אף על פי שיש בעירו גם בית הכנסת, אבל מי שאין דרכו ללמוד בבית המדרש, יתפלל בבית הכנסת שיש בו רב עם, "וכרב עם הדרת מלך". ואם יש בעירו שתי בתי כנסיות ילך להרחוק, שיהיה לו שכר פסיעות. אמר ר' יהושע בן לוי: לעולם ישכים אדם לבית הכנסת כדי שימנה עם עשרה הראשונים, שאפלו מאה באים אחריו, נוטל שכר כנגד כלם. עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה: כל מי שהולך שחרית וערבית לבית הכנסת או לבית המדרש בזמן הראוי, ומתאחר שם כראוי, ומתנהג שם בקדשה כראוי, זוכה לאריכות ימים, דכתיב: "אשרי אדם שומע לי לשקד על דלתתי יום יום לשמור מזוזות פתחי", וכתיב בתריה: "כי מצאי מצא חיים".

[5] יש לו לאדם לקבוע לו בית הכנסת או בית המדרש שיתפלל שם בקביעות^(א), וגם יקבע לו שם מקום מיוחד לתפלתו, וכל תוך ארבע אמות כחד מקום חשוב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

(ט) ואפילו לא יפסיד תפילה בציבור, אם יודע שידיו נקיות אינו צריך לחזור וליטול. (י) אם אינו נאליץ שלא להתפלל עם הציבור - יתפלל בביתו בשעה שהציבור מתפללים (שו"ע ז סע' ט). (יא) ולשון השו"ע "ושלא יהא צריך ללכת יחידי אחר התפילה" וזה דווקא בדרכים שלא הולכים בהם ביחידות אלא בשיירה מחמת סכנה (שו"ע ז סע' יז). (יב) עדיף להתפלל בבית מדרש מלהתפלל בבית הכנסת, ובלבד שיתפלל במנין (שו"ע ז סע' יח). (יג) עיקר קביעות מקום בתפילת העמידה.

וטוב אם יכול לקבוע לו מקום אצל הקיר, כדמצינו בחזקיה המלך, דכתיב: "ויסב חזקיהו פניו אל הקיר וגו'". ולא יעמוד ולא ישב בתפלה אצל רשע. וכשמתפלל בביתו יקבע לו גם כן מקום שלא יבלבלוהו בני ביתו.

יז מרחשון

יא] מצוה לרוץ^(י) כשהולך לבית הכנסת או לבית המדרש או לשאר מצוות, שנאמר: "נרדפה לדעת את ה'", וכתיב: "דרך מצותיה ארוץ". ולכן אפלו בשבת מתר לרוץ לדבר מצוה, אבל בתוך בית הכנסת ובתוך בית המדרש אסור לרוץ. ובבואו לפני^(כ) הפתח ישהה מעט שלא יכנס בפתע פתאום. וירתע ויפחד מהדר גאווה יתברך שמו, ויאמר הפסוק "ואני ברוב חסדה וגו'", שהוא כמו נטילת רשות, ואחר כך יכנס וילך באימה ובידאה כהולך לפני מלך. בקהלות שיש ליהודים רחובות בפני עצמן, מצוה להתעטף בציצית ולהניח תפלין בביתו, וילך כך לבית הכנסת. ובמקום שדירים בין האמות או שצריך לעבור דרך מבואות מטנפות, יש להתעטף בציצית ולהניח תפלין בפרוזדור של בית הכנסת, כי הוא ענין גדול לכנס לבית הכנסת מעטף בציצית ומכמר בתפלין.

יב] אם מחמת איזה אנס אינו יכול לילך לבית הכנסת או לבית המדרש, ואפלו לשאר מנין קבוע יש לו איזה מניעה מללכת, יתאמץ לקבץ עשרה אנשים שיתפלל על כל פנים בביתו בצבור. ואם אי אפשר לו, יתפלל על כל פנים בשעה שהצבור מתפלל, שאז היא "עת רצון". וכן מי שהוא דר במקום שאין שם מנין, יתפלל בשעה שהצבור מתפלל בצירות. אך אם צריך ללמוד או לעסוק במלאכתו הנחוצה לו, ונתבאר לעיל סימן ח' דאסור להתחיל קדם התפלה, על כן יכול להקדים עצמו ולהתפלל תיכף משתגף החמה.

יג] וכן מי שחלש לבו, וקשה עליו להמתין מלאכול עד לאחר גמר תפלת הצבור, מתר לו להקדים תפלתו בביתו כדי לאכל מיד (כדלעיל סימן ח' ס"ב). ודוקא בביתו מתר לו להקדים תפלתו בענין זה. אבל אם בא לבית הכנסת שיש שם צבור, אסור לו להקדים תפלתו לתפלת הצבור. ואפלו אם רוצה לצאת חוץ לבית הכנסת להתפלל קדם הצבור - אסור, אלא אם כן רואה שהצבור מתאחרין מלהתפלל, יתפלל הוא בפני עצמו כדי שלא לעבור הזמן. וכן אם הוא חולה או שיש לו אנס אחר, מתר להקדים תפלתו אפלו בבית הכנסת. ויותר טוב שילך לביתו להתפלל.

יד] יש אומרים שאם התפללו צבור בבית הכנסת, ואחר כך באו צבור אחר להתפלל שם, אין לשליח צבור השני לעמוד במקום שעמד הראשון, משום דהוי גנאי להראשונים, אם לא שכבר יצאו הראשונים מבית הכנסת. ואם הראשונים הוציאו ספר

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) ה'ריצה' לביהכ"ס, אינה ריצה ממש אלא כדרך איש מהיר במלאכתו הכולך במהרה בלי להתעכב. וימהר בפרט כשהוא קרוב לבית הכנסת (בא"ח מקצ). (טז) לפני שיכנס לבית הכנסת טוב שיתעטף בטלית ותפלין ויעצור בפתח בית הכנסת ויאמר: "ואני ברוב חסדך

תורה וקראו בו, אין להאחרונים להוציא שנית ספר תורה לקרות באותו בית הכנסת. אבל בהרבה קהלות אין מקפידים באלו דברים. והכל כמנהג הקהלה^(א) (עיי' מגן אברהם סוף סימן ס"ט ובר"י שם וסימן קמ"ד).

10 | כופין בני העיר זה את זה לבנות בית הכנסת או בית המדרש ולקנות ספרים ללמד בהם. ובמקום שאין מגין תמיד, כופין זה את זה בקנסות שיבואו תמיד למנון, שלא יתבטל התמיד. ואפלו הלומדים שעל ידי זה יתבטלו מלמודם, כופין אותם שיבואו למנון, ד'זמן תורה לחוד וזמן תפלה לחוד^(ב).

סימן יג

דיני קדשת בית הכנסת ובית המדרש

ובו ה' סעיפים.

א | קדשת בית הכנסת ובית המדרש גדולה מאד, ומזהרים עליהם לירא ממי שהוא שוכן בהם יתברך שמו, כדכתיב: "ומקדשי תיראו". ובית הכנסת ובית המדרש נקראים גם כן מקדש כדכתיב: "ואהי להם למקדש מעט", ודרשינן אילו בתי כנסיות ובתי מדרשות, ולכן אסור לדבר בהם דברים בטלים. ואין מחשבינן בהם חשבונות אלא של מצוה, כגון קפה של צדקה וכדומה. ונוהגין בהם כבוד לכבדם ולרבצם, ומדליקין בהם נרות לכבוד. אין לנשק בהם בניו הקטנים, שאינו ראוי להראות שם אהבה אחרת וזולת אהבת השם יתברך שמו^(א).

יח מרחשון

ב | קדם שיכנס לתוכם, יקנח את הטיט מעל רגליו. וישגיח שלא יהא עליו ולא על בגדיו שום לכלוך. מתר לירוק בהם, אך ישפשוף תיכף ברגליו^(ב).

ג | אין נכנסין בהם לא בחמה מפני החמה, ולא בגשמים מפני הגשמים. ואם צריך ליכנס לקרות את חברו, יכנס ויקרא שם איזה פסוקים או איזה משנה או יאמר איזה תפלה, או שישמע מאחרים איזה למוד, או לכל הפחות ישב שם מעט, כי גם הישיבה בהם היא מצוה, ואחר כך יקרא את חברו^(ג).

דרכי הלכה " ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

וכו' ינשק המזוזה, ישתחזה, ויכנס בגיל וברעדה (בא"ח מקצ' ב ג). (טז) כיום נהגו שלא להקפיד בכך. (עיי' שו"ע סט בהגהה. ומשנ"ב ס"ק יז יח וכה"ח ס"ק יד ויין הטוב ח"ב ס' ד).

סימן יג (א) מותר לנשק ידי אביו ורבו בירידתם מספר תורה, אך לא ינשק ידי גביר או איש ציבור ולא יקום מפניו בבית כנסת אע"פ שמותר לכבד אותו בחוץ (בא"ח ויקרא יא). מותר ללמוד עברית בבית כנסת אך לא שאר שפות. אסור לשוחח בעניני פרנסה בבית הכנסת אע"פ ששיחה זו מותרת מחוץ לבית כנסת. ובוזהר הקדוש החמיר מאוד בענין המדבר בבית הכנסת. (בא"ח ויקרא א ב ד). (ב) בימינו שבתי הכנסת מרוצפים ואין רגילים לירוק אפילו ברחוב, איסור חמור הוא לירוק בבית הכנסת. כמו כן אין להכניס לבית הכנסת מטריה וכד' הנוטפת מים משום כבוד בית הכנסת. ואסור להכניס פלאפון או ביפר דלוק משום כבוד המתפללים (בא"ח ויקרא ו י). אסור להכנס עם נשק לבית הכנסת אא"כ צריך להשאירו בחוץ דהוי סכנה. ובמקרה זה אם זה אקדח - יציניענו. ואם רובה יוציא המחסנית ויניחנו לידו במקום מוצנע. (ג) אם שהה בבית הכנסת הוי כמו ישיבה (בא"ח ויקרא ט).

ד] אסור לאכל או לשנות או לישן בהם אפלו^א שנת ארעי. ולצורך מצוה כגון בליל יום הכפורים, מתר לישן, אך יתרחק מן ארון הקדש. וכן לאכל שם לצורך מצוה, סעודה שאין בה שכרות ולא קלות ראש, מתר. וכן אותן אנשים שלומדים שם בקביעות, מתרים לאכל ולישן שם אפלו שנת קבע, שלא יתבטלו מלמודם^{רי}.

ה] כשבונים בית הכנסת צריכין להודאת תלמיד חכם, איך ובאיזה ענין לבנותו.

סימן יד

דיני פסוקי דזמרה

ובו ח' סעיפים.

א] מן "הודו" עד לאחר "השירה" המה פסוקי דזמרה. "וברוך שאמר" היא ברכה שלפניהם "וישתבח" היא ברכה שלאחריהם. משהתחיל "ברוך שאמר" עד לאחר גמר התפלה, אסור להפסיק בדבור אפלו בלשון הקדש. (וכן בכל מקום שאסור להפסיק - אסור אפלו בלשון הקדש). אך לענין הפסק לדבר מצוה, יש חלוק בין פסוקי דזמרה וברכותיה לקריאת שמע וברכותיה. בפסוקי דזמרה אפלו באמצע ברוך שאמר ובאמצע ישתבח אם שומע איזה ברכה, מתר לו לענות "אמן". וכן אם שומע שהקהל אומרים קריאת שמע, אומר עמהם פסוק "שמע ישראל וגו'". ומכל שכן ל"קדיש" ול"קדשה" ול"ברכו" דמתר לו להפסיק ולענות עם הקהל^{אי}. ומכל מקום אם אפשר לו לכוון

העדות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יג א] (קצור מסגרת השולחן) עיין במה שכתב הש"ך ביו"ד. יש אומרים דמה שנתבאר בקדושת בתי מדרשות, הוא בית המדרש של רבים, דומיא דבית הכנסת, אבל יחיד הקובע מדרש בביתו לצורכו - אין לו קדושה כל כך.

ודרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] כיום יש לרוב בתי הכנסת דין של בית מדרש כיון שיושבים ולומדים בהם, ולכן מותר לעשות שם סעודות מצוה או יארציט. עישון בבית כנסת אסור, ובודאי שאסור להדליק סיגריה מאש בית הכנסת. נימנום בבית הכנסת בעת התפילה ודאי שאסור, ולכן אם רואה את חברו מתנמנם בשעת התפילה יעירו וכל שכן אם מתנמנם בשעת הדרשה או קריאת ספר תורה (בא"ח ויקרא ה ח).

סימן יד א] ברכות "ברוך שאמר" ו"ישתבח" מתחלקות לארבע חלקים: א] אם התחיל בהם ונמצא לפני "ברוך אתה ה'", יענה לכל דבר שבקדושה. ואחר כך יחזור לתחילתם. ב] כשנמצא בתוך המשפט "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" - אינו רשאי להפסיק לשום דבר. ג] אם התחיל "האל אב" וכו' או "מלך גדול" וכו' - אינו עונה אלא רק לחמשה אמנים ראשונים של הקדיש. ויענה "יהא שמיא רבה" עד "בעלמא". ובקדושה יענה רק שני פסוקים: "קדוש" ו"ברוך" בלבד, אבל לא יענה על "ימלוך" "נקדישך ונעריצך" וכל הדברים הנזכרים בין הפסוקים. ויענה על "ברכו" של קדיש או של ספר תורה. ואם שמע שהציבור עונים "מודים דרבנן" ריכין ראשו מעט, ויענה שלש תיבות ראשונות "מודים אנחנו לך". וטוב שיהרהר בליבו כל מה שאינו עונה בפיו. ד] כשנמצא בתוך המשפט "ברוך אתה ה' מלך מהולל בתשבחות" - אינו רשאי להפסיק לשום דבר.

שִׁפְסִיק לְאֵלוּ בַּמָּקוֹם הַפֶּסֶק, כְּגוֹן בֵּין מְזֻמָּר לְמְזֻמָּר אוֹ לְכָל הַפְּחוֹת בֵּין פֶּסוּק לְפֶסוּק - יַעֲשֶׂה כֵן. "וּבְרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ" לֹא יֵאמַר תּוֹךְ פֶּסוּקֵי דְזֻמְרָה, אֲפִלּוּ בַּמָּקוֹם הַפֶּסֶק (כִּינן שְׁאִינוֹ נִזְכָּר בְּגִמְטָרָא). וְכֵן הִנֵּסח "יִתְבָּרֵךְ וַיִּשְׁתַּבַּח" וְכו' שְׁאוּמְרִים כְּשֶׁחֲזַן מִנְגֵן "בְּרַכּוֹ", לֹא יֵאמַר, כִּינן שְׁאִינוֹ אֵלָא מִנְהֵג. וְכֵן אִם עָשָׂה צְרִיכוֹ וּרְחוּץ יָדָיו, נִרְאֶה לִי דִלָּא יֵאמַר בְּרַכַּת "אֲשֶׁר יָצַר", כִּינן שֶׁיִּכּוֹל לְאִמְרָה אַחֵר כָּךְ.^(ב) (וְעֵינֵינוּ לִקְמוֹן סִיעִיף ח', וְדִינֵי הַפֶּסֶק בְּקִרְיָאָה שְׁמַע וּבִבְכּוּתִיהָ, יֵבֵאֵר אִם יִרְצֶה הַשֵּׁם בְּסִימָן ט"ו).

[ב] יֵאחֲזֵ שְׁתֵּי הַצִּיצִיּוֹת שֶׁלִּפְנֵינוּ וַיֵּאמַר "בְּרוּךְ שְׁאֵמַר" בְּעִמְדָּה, וּבִתְשִׁלוֹם "מִהֲלֵל בַּתְּשִׁבּוֹת" יִנְשָׁקֵם וַיִּנְחָם. וַיֵּאמַר כָּל פֶּסוּקֵי דְזֻמְרָה בְּנִחַת וּבִנְעִימָה וְלֹא בְמִרוּצָה, וַיִּדְקֹדֵק בְּכָל הַתִּיבּוֹת כְּאֵלוּ הָיָה מוֹנֶה מַעוֹת. וַיִּכּוֹן פְּרוּשׁ הַמְּלוֹת. וּמִכָּל שְׁכָן" בְּפֶסוּק "פּוֹתַח אֶת יָדָהּ וְגו'" שְׁצָרִיף לְאִמְרוֹ בְּכּוֹנֶה גְדוּלָּה, שִׁיכּוֹן פְּרוּשׁ הַמְּלוֹת. וַיִּתְפַּלֵּל בְּמִחְשַׁבְתּוֹ עַל מְזוֹנוֹתָיו וְעַל מְזוֹנוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאִם לֹא כֵּן בּוֹ כָּלֵל אֲפִלּוּ בְּדִיעְבָּד, צָרִיף לְחַזֵּר וּלְאִמְרוֹ בְּכּוֹנֶה. בֵּין "אֱלִילִים" וּבֵין "וְה' שְׁמַיִם עָשָׂה" צָרִיף לְהַפְסִיק קֶצֶת שְׁלֵא יִהְיֶה נִרְאֶה כְּחוֹזֵר לְמַעְלָה.

[ג] יִזְהַר שְׁלֵא לִיגַע בְּשַׁעַת "פֶּסוּקֵי דְזֻמְרָה" וּמִכָּל שְׁכָן אַחֵר כָּךְ עַד גִּמְרַת הַתְּפִלָּה בַּמָּקוֹמוֹת הַמְּכֻסִּים בְּגוֹפּוֹ אוֹ בְּרֹאשׁוֹ בַּמָּקוֹם הַמְּכֻסֶּה^(ג). וְכֵן בְּצוּאֹת הַחֹטֵם וּבְצוּאֹת הָאָזָן אֲסוּר לִגַּע כִּי אִם עַל יְדֵי מִטְפַּחַת. וְאִם נִגַּע בְּיָדוֹ - יֵשׁ לוֹ לְרַחֵץ יָדָיו בְּמֵיִם. וְאִם הוּא בְּשַׁעַת תְּפִלָּה וְאִי אֲפָשָׁר לוֹ לְזוּז וּלְבַקֵּשׁ מַיִם - דִּי לוֹ בְּנִקְיוֹן צְרוּר אוֹ חוֹכֵף יָדוֹ בְּכַתֵּל וּבְדוּמָה.

יט מרחשון

[ד] "מְזֻמָּר לְתוֹדָה" אוּמְרִים בְּעִמְדָּה וּבְשִׁמְחָה, שֶׁהוּא בַּמָּקוֹם קָרְבָן תּוֹדָה. וְכֵן מִן "וַיִּבְרַךְ דּוֹד" עַד "אֵתָהּ הוּא ה' הָאֱלֹהִים" יֵאמַר בְּעִמְדָּה. וְכֵן הַשִּׁירָה יֵאמַר בְּעִמְדָּה בְּכּוֹנֶה וּבְשִׁמְחָה. וְכֵן בְּבִרְכַּת "יִשְׁתַּבַּח" יַעֲמוּד^(ד).

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יד (א) (קצור מסגרת השולחן) ואם נזכר אחר שכבר אמר "הללויה" אין צריך לחזור כל ה"אשרי" רק בפסוק "פותח" לבד סגי. אבל ב"חיי אדם" כתב בשם הלבוש שמחוייב לומר מפסוק "פותח" וגו' עד סוף המזמור כסדר. ואם לא נזכר עד שכבר אמר מזמורים אחרים ואין לו שהות לחזור, מכל מקום יאמר אחר התפילה מ"פותח" כו' עד סוף המזמור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) בֵּין "בְּרוּךְ שְׁאֵמַר" לִ"יִּשְׁתַּבַּח", מוֹתֵר לְהַפְסִיק לַחֲמֵשׁ אֲמִנִּים רִאשׁוֹנִים בְּקִדִּישׁ. יֵהָא שְׁמִיָּה רַבָּה עַד "בְּעִלְמָא". בְּרַכּוֹ. "אִמֵּן" עַל בְּרַכּוֹת. "מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ" וּשְׁנֵי פִסְקִים רִאשׁוֹנִים בִּ"קְדוּשָׁה". וְאֲסוּר לְהַפְסִיק לִ"בְרוּךְ הוּא וּבְרוּךְ שְׁמוֹ". אֲמִנִּים שֶׁל "יֵהָא שְׁלֵמָא" אוֹ "תַּתְּקַבֵּל". וּבִרְכַּת "אֲשֶׁר יָצַר". אֲמִנִּים אִם יֵשׁ חֲשֵׁשׁ שֶׁתַּעֲבֹר חֲצִי שְׁעָה, יִכּוֹל לְבַרֵךְ "אֲשֶׁר יָצַר" לִפְנֵי "יִשְׁתַּבַּח" (בִּא"ח וִיגֵשׁ ט י). (ג) מָקוֹם גָּלוּי - מוֹתֵר בְּנִגְיָעָה וְחִיכוּךְ. מָקוֹם מְכּוּסָה - אֲסוּר בְּנִגְיָעָה וְחִיכוּךְ. בְּשַׁעֲרוֹת הָרֹאשׁ בַּמָּקוֹם מְכּוּסָה מוֹתֵר לִיגַע, וְאֲסוּר לַחֲכֹךְ (עֵינֵינוּ בִּא"ח אַחֲרָ"ק כֵּא). (ד) סְפָרִידִים נוֹהֲגִים לַעֲמוּד בִּ"ה' מֶלֶךְ" וּבִ"בְרוּךְ שְׁאֵמַר" וּמִ"וִּיבְרַךְ דּוֹד" עַד "אֲשֶׁר בָּחַרְתָּ בָּאֲבֵרָם". בְּשָׂאֵר הַמָּקוֹמוֹת אִם רֹצֵה לַעֲמוּד - עוֹמֵד, חוּץ מִ"מְזֻמָּר לְתוֹדָה". (עֵינֵינוּ בְּסִיעִיף הֵבֵא. בִּא"ח וִיגֵשׁ א ז, עוֹרִי"ת שֵׁם ו, כֵּה"ח נֹא ס"ק מִג מַח).

[ח] בשבת וביום טוב אין אומרים "מזמור לתודה", מפני שקרבן תודה באה בנדבה, ואין מביאים נדרים ונדבות בשבת וביום טוב. גם אין אומרים אותו בחול המועד של פסח מפני שאין קרבן תודה בא אז, לפי שעם התודה צריכין להביא עשרה לחמי חמץ. ולא בערב פסח כי שמא לא יוכלו לאכלם עד זמן אסור חמץ ויצטרכו לשרפו. ולא בערב יום הכפורים מפני שממעט זמן אכילתם ומביא קדשים לידי פסול^(ה).

[ו] אם אחר מלבוא לבית הכנסת עד לאחר שהתחילו הצבור להתפלל, ואם יתפלל כסדר לא יגיע להתפלל תפלת שמונה עשרה עמהם, והעקר הוא שיתפלל שמונה עשרה עם הצבור - על כן יוכל לדלג כאשר יתבאר. אך ברכת "על נטילת ידים" וברכות התורה וברכת "אלהי נשמה" לעולם צריך לומר קדם התפלה (כמו שכתוב בסימן ו'), ועל כן אם לא אמרם בביתו צריך לאמרם בבית הכנסת, ואפלו אם על ידי זה יתאחר מלהתפלל עם הצבור. וגם קריאת שמע עם הברכות בשחרית צריך לומר דוקא קדם השמונה עשרה, דהיינו שיתחיל ברכת יוצר אור ויתפלל כסדר עד אחר השמונה עשרה בלי שום הפסק (כדי לסמוך גאלה לתפלה דהיינו גאל ישראל לשמונה עשרה), אבל שאר הברכות וכל הסדר ופסוקי דזמרה (בלי ברכת ברוך שאמר וישתבח)^(ב) יכול לאמרם גם לאחר התפלה.

[ז] ולכן לאחר שאמר שלש ברכות הנ"ל והניח טלית ותפלין, אם הוא רואה כי אין לו עוד זמן שיוכל להגיע להתפלל שמונה עשרה עם הצבור, אלא כשידלג ויתחיל בברכת יוצר אור, אזי יתחיל שם. ואם יש לו זמן לומר גם "ברוך שאמר" ו"תהלה לדוד" עד סופו דהיינו "שם קדשו לעולם ועד" ו"ישתבח", יאמרם. יש לו זמן יותר, יאמר גם "הללויה הללו אל בקדשו" עד "כל הנשמה תהלל יה הללויה". (ועיין שלחן ערוך ס' נב סע' א) יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם "הללויה הללו את ה' מן השמים וגו'". יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם שאר הללויה. יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם "ויברך דוד" עד "לשם תפארתך". ואם יש לו עוד זמן יותר, יאמר גם "הודו" עד "והוא רחום", וידלג עד "והוא רחום" שקדם "אשרי" ושם יתחיל. והמזמורים שמוסיפים בשבת וביום טוב אם אין לו זמן לאמרם, אזי כל המזמורים והפסוקים שאומרים אותן בכל יום, להם הקדימה^(א). ואם יש לו זמן לומר קצת גם מאלו שמוסיפים, נראה לי דבשבת וביום הכפורים "מזמור שיר ליום השבת" ו"הלל הגדול" (שהוא "הודו לה' כי טוב וכו'"), להם הקדימה. ובשאר יום טוב להלל הגדול לבד הקדימה, ואחר כך המזמור "למנצח", "לדוד בשנותו", "תפלה למשה"^(ב). וכל אלו המזמורים והפסוקים יאמרם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (משנה ברורה נ"א ס"ק ח) וכן כל ברכת הודאה מותר לברך כמו "אשר יצר" לאחר עשיית צרכיו וכו' ב. ג. (משנה ברורה נ"ב ס"ק ו' בשם תשו' משכנות יעקב) מוטב להתפלל ביחיד משילג ברכת "ברוך שאמר" ו"ישתבח". ד. (משנה ברורה נ"ב ס"ק ה') אם אין לו שהות כלל יאמר "ברוך שאמר" ו"תהלה לדוד" ו"נשמת" ו"ישתבח".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) ע"פ הסוד אין "מזמור לתודה" כנגד קרבן תודה, ולכן אומר "מזמור לתודה" בכל הימים האלו, חוץ משבת ויום טוב (עו"ח ויגש ו).

קדם "ישתבח", ולאחר גמר התפלה ישלים כל מה שדלג. רק "ברוך שאמר" ו"ישתבח" אין אומרים לאחר התפלה. ואם רואה שאפלו אם יתחיל בברכת "יוצר אור" לא יוכל להתפלל שמונה עשרה עם הצבור אלא אם כן ימהר, טוב לו יותר להתפלל בפני עצמו כסדר במתינות ובכונה⁽¹⁾ (ועיין לקמן סימן כ' סעיף י"א וי"ב).

[ח] אם בא לבית הכנסת והצבור מתחילין להתפלל פסוקי דזמרה, ואין לו טלית ותפלין, והוא מצפה שיובאו לו, יכול להתפלל גם כן פסוקי דזמרה. וכשיביאו לו טלית ותפלין, ניתחם לאחר "ישתבח", קדם ברכת "יוצר אור", ויברך עליהם. ואם מתירא שבעוד שיניתחם יתעכב מלהתפלל שמונה עשרה עם הצבור, ידלג מן "והוא רחום" שב"הודו" עד "והוא רחום" שקדם "אשרי", או מן "ויושע" עד "ישתבח", ולא יאמר רק מזמורים העיקריים כמו שכתוב לעיל, כדי שיהא לו פנאי להנתיחם לאחר שהוא אומר "ישתבח" קדם שיאמר שליח הצבור הקדיש (ועיין לעיל סימן י' סעיף כ"ב).

סימן טו

דיני "קדיש" ו"ברכו" וצרוף עשרה ואם יצאו מקצתן

ודין שליח הצבור

ובי"ג סעיפים.

כ מרחשון

[א] אחר "ישתבח" אומר שליח הצבור "חצי קדיש". אין אומרים "קדיש" ו"ברכו" ו"קדשה" ואין קורין בתורה אלא בעשרה אנשים גדולים. ואם לא היו עשרה בשעה שאמרו "ישתבח" אלא שנשלמו אחר כך, לא יאמר שליח הצבור קדיש, כי אין אומרים "קדיש" אלא אחר דבר, שנאמר בעשרה. ולכן ימתינו מלומר "ישתבח", עד שיובאו עשרה. ויכולין להמתין עד קרוב לחצי שעה, ויותר לא ימתינו, אלא יאמרו "ישתבח" וימתינו, וכשיבאו עשרה יאמרו תחלה איזה פסוקים ואחריהם יאמר שליח הצבור "חצי קדיש".

[ב] "גדול" היינו שעברו לו שלש עשרה שנה ונכנס לשנת י"ד. (וסומכין על החזקה דמסתמא הביא ב' שערות). כגון שנולד בראש חודש ניסן, אינו נעשה גדול עד ראש חודש ניסן. דהיינו בתחלת הלילה של ראש חודש ניסן לאחר שלש עשרה שנים, נעשה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) כשמקצר בקרבנות יקצר על דרך זו. יאמר "קריאת שמע" של קרבנות מ"לפיכך" עד "ברוך שם וכו'". יאמר פרשת התמיד והקטרת מ"הי רצון שתמחול" עד "חייב מיתה". ויאמר "הי רצון שיהא שיש שפתותינו וכו' עד ושחט אותו וכו'". ואם צריך לקצר גם בפסוקי דזמרה יאמר את הפסוקים האלה: "הודו לה" עד "ובנביאי אל תרעו". פסוק "אל נקמות ה'". פסוקים "ה' צבאות" "ה' צבאות" "ה' הושיעה". מ"ברוך שאמר" עד אחרי "אשרי". "הללו ה' מן השמים". "הללו אל בקדשו". "ויברך" עד "במים עזים". ומ"ה ימלוך לעולם ועד" עד סוף "ישתבח" (ספר הלכה א פרק ט כט).

גדול. מי שנולד בחדש אדר כשהיתה שנה פשוטה, וכשנעשה גדול, השנה מעברת - אינו נעשה גדול עד אדר שני. אבל אם נולד בשנה מעברת באדר ראשון - נעשה גדול גם כן באדר ראשון. ואם כשנולד היתה שנה מעברת, וכשנעשה גדול הוא שנה פשוטה, בין שנולד באדר ראשון בין באדר שני - נעשה גדול ביום זה באדר של עתה. ונמצא כי לפעמים, נער שנולד קדם לחברו, יתאחר יותר להיות גדול מחברו שנולד אחריו, כגון שנולדו בשנה מעברת, זה בכ' לאדר ראשון, וזה ב' באדר שני, והשנה אשר נעשים גדולים היא שנה פשוטה.

ג] צריכים לזהר שלא למנות את האנשים לגלגלתם לידע אם יש מנין, כי אסור למנות את ישראל לגלגלתם אפלו לדבר מצוה, דכתיב: "וישמע שאול את העם ויפקדם בטלאים" (פרי חדש). ונוהגין למנותם באמידת הפסוק "הושיעה את עמך וגו'" שיש בו עשר תיבות^(א).

ד] צריכין שיהיו כל העשרה במקום אחד והשלית צבור עמהם. אבל אם מקצתם בחדר זה ומקצתם בחדר אחר, אינם מצטרפין אף על פי שהפתח פתוח ביניהם. ואפלו אם הרוב המה בבית הכנסת והמעוט בעזרה שלפני בית הכנסת, אינם נגדרים אחר הרוב להצטרף עמהם. ואפלו העומדים על האסקפה בתוך הפתח מן האגף ולחוץ, דהיינו כשסוגרין את הדלת נמצא מקום זה לחוץ, אף על פי שעתה הפתח פתוח, מכל מקום נדון פלחוץ. וכל זאת לענין צרוף לעשרה, אבל אם היו כאן עשרה ואומרים "קדיש" או "ברכו" או "קדשה", אזי כל השומע קולם יכול לענות עמהם, אפלו כמה בתים מפסיקים ביניהם, כי אפלו מחצה של ברזל אינה מפסקת בין ישראל לאביהם שבשמים, ובלבד שלא תהא שם צוואה או עבודה זרה^(ב).

ה] צריך לזהר מאד לשמוע הקדיש ולענות אחריו בכונה, ומכל שכן ב"אמן יהא שמה רבא" שצריך לכוון היטב. שכל העונה "אמן יהא שמה רבא" כחו וכוונתו קורעין לו גזר דינו של שבעים שנה. ויש לענות אותו בקול רם, שבקול זה שובר כל המקטרגים ומבטל כל גזרות קשות. ומכל מקום לא יתן קולות גדולות, שלא יתלוצצו עליו בני אדם ויגרום להם חטא. אומרים "אמן יהא שמה רבא" וכו' עם תבת "יתברך" ואחר כך ישמע מן שלית הצבור ויאמר "אמן"^(ג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן טו (א) יש סופרים אנשים באותיות א' ב' וזו טעות. גם המונים בפסוק "הושיעה את" לא ימנו באצבע אלא בראיה לבד (כה"ח נג ס"ק י"א). לגבי "מפקד עם" יש הנחיות ברורות כיצד עושים ע"פ הלכה. (ב) מטעם זה אין עונים על קדיש תפילה וברכות או קריאת מגילה שברדיו ובטלוויזיה אע"פ שהם בשידור ישיר, וכ"ש בקלטת או וידאו, ואין יוצאים בהן ידי חובה, אך מותר להשתמש ברמקול ביום חול (שו"ע נ"ה ס"ז כ, בא"ח יח"ו ז). נכרי הנמצא בתוך בית הכנסת אינו חוצץ. (ג) יאמר כ"ח תיבות מן "יהא שמה וכו'" עד "בעלמא". ויודרו באמירתם כדי שייספיק לומר "אמן" על "שמה דקודשא בריך הוא". אם לא הספיק לגמור כ"ח תיבות עד "בעלמא" והש"ץ הגיע ל"שמה דקודשא בריך הוא" - לא יענה "אמן" (בא"ח יח"ו ב ר"פ ת"ב יג).

[1] יש אומרים שאין צריכין לעמוד ב"קדיש", אף כל "קדיש" שתפסו בעמידה כגון אחר "הלל", יש לעמוד עוד בו עד לאחר "אמן יהא שמיה רבא". ויש אומרים שיש לעמוד תמיד לקדיש ולשאר דבר שבקדשה, דיש לעמוד בקל וחמר מעגלון מלך מואב, דכתיב "ואהוד בא אליו וגו' ויאמר אהוד דבר אלהים לי אליה ויקם מעל הכסא". ומה עגלון מלך מואב שהיה עובד כוכבים ומזלות קם לדבר ה', כל שכן אנחנו עמו. וכן יש להחמיר⁽¹⁾.

כא מרחשון

[2] אם אין תשעה שומעין לשליחצבור לא יאמר כלל קדיש, כי כל דבר שבקדשה אין אומרים בפחות מעשרה, דהיינו אחד אומר ותשעה שומעין. ומכל מקום אם אחד מהעשרה מתפלל תפלת שמונה עשרה, אף על פי שאינו יכול לענות עמהם, מצטרף. והוא הדין לשנים לשלשה ולארבעה, כל שנשאר הרוב⁽²⁾ שעונין, אין המיעוט מעכב (ועי' לקמן סימן כ' ס"ב). אבל אם אחד מהן ישן צריכין להקיצו, כי הישן אינו מצטרף לעשרה⁽³⁾.

[3] לאחר שאמר שליחצבור "חצי קדיש", אומר בקול רם "ברכו את ה' המברך", והצבור עונין "ברוך ה' המברך לעולם ועד", שליחצבור חוזר ואומר גם כן "ברוך ה' המברך לעולם ועד", שלא יוציא את עצמו מן הכלל, שאומר להם "ברכו" והוא אינו מברך. יש נוהגין לענות אחר שליחצבור "אמן", אבל שליחצבור לא יענה אחר אמירת הקהל. אם שליחצבור מאריך בנגון ב"ברכו", אומרים הקהל "יתברך" וכו'. ואין לאמרו אלא בשעה שהוא מנגן. אבל כשאומר התיבות לא יאמרו כלום, אלא ישמעו מה שהוא אומר. אף מי שלא שמע מן שליחצבור שאמר "ברכו", אלא שומע שהצבור עונין "ברוך" וכו', יכול גם הוא לענות עמהם⁽⁴⁾ (עי' אליהו רבא סימן קל"ט סק"ט).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן טו א) (משנה ברורה נ"ה ס"ק ל"ב) ויש מחמירין ביותר מאחד. וב"ישן" - בודאי אין לצרף אפילו במקום הדחק ביותר מאחד כו'. (וכבאר הלכה שם) יש להקל במקום הדחק ב"ישן" לענין קדיש וקדושה ע"ש.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) עומדים רק ב"קדיש ברכו" שלפני תפילת ערבית של שבת (בא"ח ש"ש וירא ג). ואם עמד כשהתחילו לומר "קדיש", לא ישב בו עד "דאמרינן בעלמא" (בא"ח ויחי ח).
(ה) אבל בחזרת הש"ץ - צריכים כל התשעה להיות ערים ולענות לשליח הציבור (בא"ח תרומה א).

(ו) יש נוהגים לומר "רבנן" לפני אמירת "ברכו" שהוא כעין בקשת רשות מהקהל (בא"ח ויחי ג). אין אנו אומרים "יתברך" או "אמן" בתוך "ברכו" (כה"ח נו ס"ק ו). אבל אם לא שמע את הש"ץ אומר "ברכו" אלא שמע אותו חוזר אחר הקהל - יאמר אחריו "אמן" (עי' בא"ח ויגש יז עו"ח ויחי כג).

ט] ה"קדשה" שביוצר - יש להדר לאמרה בצבור. ואם אי אפשר, אומרה גם ביחידות⁽¹⁾.

י] אם אין בבית הכנסת רק מנין מצמצם, אסור לכל אחד מהם לצאת, ועל היצא נאמר: "ועוזבי ה' יכלו". אבל אם ישארו עשרה, יכולים היתרים לצאת אם כבר שמעו "ברכו" ו"קדשה" והקדישים עד לאחר "עלינו". ובדיעבד אם לא נשארו עשרה, יכולים לגמור גם בלא עשרה (רק שיהיו רב מנין) את הענין שהתחילו בעשרה. ואם התחיל שליח הצבור לחזור את התפלה, גומר החזרת כל התפלה, ואומרים "קדשה", וגם אומר "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו בברכה וכו'". אבל אין הפהנים נושאים את כפיהם, וגם אין אומרים "קדיש" לאחר השמונה עשרה⁽²⁾, כי המה ענינים אחרים (כ"כ הפרי חדש ועוד מהאחרונים ז"ל). ואם התחילו לקרות בתורה בעשרה ויצאו מקצתן, גומרים את הקריאה⁽³⁾, אבל אין מוסיפין, וגם אין קורין למפטיר, אלא האחרון שבמנין הקוראים קורא את ההפטרה בלא ברכות.

יא] שליח הצבור צריך שיהיה הגון, שנאמר: "נתנה עלי בקולה על כן שנאתיה", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: זה שליח צבור שאינו הגון ויורד לפני התבה ואיזהו "הגון"? זה שהוא ריקן מעבירות ופרקו נאה, פרוש שלא יצא עליו שם רע אפלו בילדותו, ושהוא עניו ומרצה לקהל שיסכימו לתפלתו, ויש לו נעימה וקול ערב שמושב הלב, ורגיל לקרות בתורה נביאים וכתובים, כדי שיהיו הפסוקים שבתפלה סדורים בפיו. ואם אין מוצאין מי שיהיה בו כל המדות הללו, יבחרו את הטוב שבהם בחכמה ובמעשים טובים.

יב] אין לאדם להתפלל לפני התבה שלא ברצון הקהל. וכל מי שמתפלל שלא ברשות מחמת אלמות וגאות, אין ענין "אמן" אחר ברכתיו, שנאמר: "ובוצע ברך נאץ ה'" (ועין לקמן סימן כ"ט סעיף ט').

יג] אין ממנין לשליח צבור קבוע אלא מי שנתמלא זקנו. אבל באקראי בעלמא, כל שהוא בן י"ג שנה ויום אחד יכול לירד לפני התבה⁽⁴⁾ (יתר דיני שליח הצבור בש"ע סימן נ"ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (בשו"ע שם ס"ג) כתב לומר ה"קדיש שלם" שלאחריה, וכתב במשנה ברורה וכל שכן ה"חצי קדיש" שלאחר תפלת י"ח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ז] כשאומר קדושת יוצר בידו, יאמרנה בטעמים כקורא בתורה (שו"ע נט סע ג עי"ח שמות ו ז).
ח] התחילו בעשרה ויצאו מקצתם, יאמרו חזרת הש"ץ אך לא יאמרו את הקדיש שאחרי קריאה בתורה או אחרי חזרת הש"ץ (כה"ח נה ס"ק לה). (ט) גם בבתי ספר שמחנכים לתפילה בציבור - טוב שלא יהיה תלמיד קבוע לש"ץ. ותלמיד פחות מבר מצוה לא יאמר קדיש.

סימן טז

דיני הפסקות ברכות קריאת שמע ובקריאת שמע

ובו ה' סעיפים.

כב מרחשון

א] קריאת שמע ושלש ברכותיה שהן "יוצר אור", "אהבה רבה"^(א), "אמת ויציב", (וכן במעריב קריאת שמע ובכחותיה) הן חמורים יותר מפסוקי דזמרה, והן נחלקים לפרקים. ואלו הן "בין הפרקים": בין "יוצר המאורות" ל"אהבה רבה". בין "הבוחר בעמו ישראל באהבה" ל"שמע ישראל". בין "ובשעריך" ל"והיה אם שמוע". בין "על הארץ" ל"ויאמר".

ב] בין הפרקים מתר לומר "אמן" על כל ברכה שהוא שומע^(ב), ומכל שכן דמתר לענות ל"קדשה" ל"קדיש" ול"ברכו". אבל "ברוך הוא וברוך שמו" לא יאמר. וגם אם שומע שהקהל אומרים "קריאת שמע" - לא יאמר עמהם את הפסוק "שמע ישראל", אלא יאמר מה שהוא אומר בקול רם^(ג) כדרך שאומרים הקהל שמע ישראל, שיהא נראה כאלו קורא עמהם.

ג] באמצע הפרק אינו עונה "אמן", רק אחר ברכת האל הקדוש, ואחר ברכת שומע תפלה. ובקדיש יאמר "אמן יהא שמיה רבא מברך לעלם"^(ד) ולעלמי עלמא. וכשאומר שליח הצבור "דאמירן בעלמא ואמרו אמן", יאמר גם כן "אמן", ושאר

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן טז א] (קצור מסגרת השולחן) ודעת רז"ש, דלענין עניית "אמן", דין "בין הפרקים" כמו כ"אמצע פרק", שאין עונין "אמן" על ברכה אחרת ששמע (חוץ מהפדסים שבסמוך סעיף ג' שעונין אפילו באמצע פרק) אלא אם כן שומע מאחר סיום ברכה שסיים הוא עכשיו. ודעת "פרי מגדים" ורע"א כדעת המחבר. ודעת דרך החיים הוא כעין הכרעה. דיכול לענות כל אמן בין הפרקים, רק בין ברכת "הבוחר בעמו ישראל באהבה" ל"שמע" דינו כאמצע הפרק, וכן יכול לענות או "אמן" אחר ברכת הבוחר, כשהוא כבר סיים הברכה. וכן יש לנהוג.

ב] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ה"פרי מגדים". אבל בשו"ע ואחרונים כתבו הלשון דיאמר אותן התיבות שאומר בניגון הצבור של פסוק ראשון של קריאת שמע וכו', אבל לא בקול רם. דהרי אדרבה יודיע שאינו אומר קריאת שמע עמהם.

ג] "ולעלמי עלמא יתברך" (מגן אברהם" רז"ש).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן טז א] ברכה שניה מתחילה באהבת עולם (שו"ע ס סע' א).

ב] אפילו "בין הפרקים" לא יענה "אמן" על ברכות (שו"ע נט סע' ד).

אֲמִנִים שֶׁבְּקִדִּישׁ לֹא יֵעָנֶה, שְׁאִינָם מַעֲקֵר הַקִּדִּישׁ. וּבִקְדֻשָּׁה יִשְׁתַּק וְיִשְׁמַע מִשְׁלִיחַ צִבּוֹר, וַיֹּאמֶר עִם הַקֹּהֵל "קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ קְדוֹשׁ ה' צְבָאוֹת מְלֹא כָל הָאָרֶץ כְּבוֹדוֹ" וַיִּשְׁתַּק, וַיֹּאמֶר עִם הַקֹּהֵל "בְּרוּךְ כְּבוֹד ה' מִמְּקוֹמוֹ"¹⁷, וְיוֹתֵר לֹא יֹאמֶר, שְׁאִינוּ מַעֲקֵר הַקִּדִּישׁ. וְאִם שׁוֹמֵעַ "בְּרָכּוֹ" בֵּין מִן שְׁלִיחַ-הַצִּבּוֹר בֵּין מִן הָעוֹלָה לַתּוֹרָה, עוֹנֶה "בְּרוּךְ ה' הַמְּבָרֵךְ לְעוֹלָם וָעֶד", וְגַם "אָמֵן" שְׁאַחַר בְּרָכוֹת הָעוֹלָה. וְאִם הַקֹּהֵל אוֹמְרִים "מוֹדִים", יִשְׁתַּחֲוֶה גַם כֵּן וַיֹּאמֶר "מוֹדִים אֲנַחְנוּ לָךְ" וְלֹא יוֹתֵר. וְאִם שׁוֹמֵעַ קוֹל רֹעַם, יֵשׁ אוֹמְרִים דְּמָתָר לוֹ גַם כֵּן לְהַפְסִיק וּלְבָרֵךְ¹⁸ (מג"א), וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּלֹא יַפְסִיק בְּזֶה¹⁹ (בְּכוֹר שו"ר).

ד] אלו ההפסקות שאמרנו שמתר להפסיק באמצע הפרק, אם הוא בברכות, יכון שיהא ההפסק היכא דסליק ענינא. ואם הוא בקריאת שמע, יכון שיהא ההפסק בין פסוק לפסוק. ואם אי אפשר, מתר לו להפסיק אפלו באמצע הפסוק, ויתחיל אחר כך מתחלת הפסוק.

ח] מה שאמרנו שמתר להפסיק באמצע הפרק לדברים שאמרנו, אינו הדין בפסוק "שמע ישראל" ו"ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", כי בהם אסור להפסיק בכל ענין. ואפלו המלך שואל בשלומו, לא יפסיק להשיבו. בין "אני ה' אלהיכם" ל"אמת ויציב", גם כן לא יפסיק כלל, משום דכתיב בקרא "וה' אלהים אמת" (ידמיה י), לכך אין מפסיקין בין "אלהיכם" ל"אמת". ונכון לזהר שלא להפסיק, עד לאחר שאמר גם תבת "ויציב" (לפי שגם "ויציב" הוא לשון אמת). ואחר כך יכול להפסיק כמו במקום אחר באמצע פרק²⁰. (דיו לשאל בשלום ולהשיב שלום, בזמן הזה אין מקפידין, ואין להפסיק בזה אפלו בין הפרקים).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] ויש אומרים שיאמר גם הפסוק "ימלוך" (רו"ש בסידור).

ז] (משנה ברורה ס"ז ס"ק י"ט) גם מחיי אדם משמע דאם שמען באמצע אין לו לברך עליהן, כי אם כששמע אותן בין הפרקים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] אנו עונים באמצע הפרק על חמש אמנים ראשונים ב"קדיש". "יהא שמיה רבה" עד "בעלמא". שני פסוקים ראשונים ב"קדושה", ג' תיבות "מודים אנתנו לך" ו"ברכו את ה' המבורך". אם קראוהו יעלה לתורה וישתדל לעלות בין הפרקים, וכן יעשה בברכת תפילין שיברך בין הפרקים. ואין מברכים על ברכת רעמים וברקים. ואין עונים "אמן" על ברכות אפילו לא על "האל הקדוש" ו"שומע תפילה". ואם לא היתה לו טלית וקיבל - יתעטף בה בלי ברכה ויברך אחרי העמידה (ספר הלכה ב לוח הפסקות).

ד] בט"ז וזין של "ויציב ונכון וכו'" מותר להפסיק כמו באמצע הפרק, אבל אחר כך יחזור ויאמר שוב מתחילת "ויציב ונכון וכו'" (בא"ח שמות ז).

סימן יז הלכות קריאת שמע

ובו י' סעיפים.

כג מרחשון

א] התחלת זמן קריאת שמע של שחרית הוא כמו זמן תפליין (לעיל סימן י' סעיף ב'). ונמשך זמנה עד רביעית היום בין שהיום ארוך בין שהוא קצר. ונחשב היום מן עלות השחר עד צאת הכוכבים^א ומצוה מן המבחר לקרות כ"תיקין" (המחברים את המצוות) שהיו מכונים לקרותו מעט קדם הנץ החמה, כדי שיסיים קריאת שמע וברכותיה עם הנץ החמה, ויסמוך לה התפלה. ומי שיוכל לכוון לעשות כן, שכתרו מרבה מאד. ועל כל פנים צריכין לזהר מאד שלא לאחר הזמן מרביעית היום, ובפרט בימות הקיץ כשהיום ארוך במדינתנו, לפעמים סוף הזמן הוא קדם שעה שבע (ויצען אוהר). ומכל מקום בדיעבד אם עבר הזמן, מתר לקרות קריאת שמע עם ברכותיה עד שליש היום. אבל לאחר שליש היום, אסור לומר הברכות, אלא אומר קריאת שמע לבד^ב, ואפלו כל היום^א (ויש אומרים דגם הברכות יכול לומר כל היום. פרי חדש).

ב] מתר לקרות קריאת שמע בין יושב בין עומד^ב. ואם היה יושב, אסור להחמיר ולעמוד. אבל אסור לקרות כשהוא שוכב. ואם הוא שוכב כבד, יטה את עצמו על צדו ממש ויקרא. ואם הוא חולה קצת, וקשה לו לשכב על צדו ממש, מכל מקום מחיב להטות את עצמו קצת על צדו.

ג] קדם^א שיתחיל יכון לצאת מצות קריאת שמע שצונו הקדוש ברוך הוא^א. ובאמרו "שמע ישראל" יכון את הפרוש, שמע ישראל, כי ה' שהוא אליהנו, הוא

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יז א] (משנה ברורה נ"ח ס"ק ד') ודעת הגר"א משמע מנץ החמה עד השקיעה. ב] (בבאור הלכה סי' נ"ט ס"א ד"ה קוראה) ועיין בתשובת משכנות יעקב בסי' ע"ז שדעתו נוטה להקל בדיעבד עד חצות כו' ואפשר שיש לסמוך ע"ז לענין אם היה לו אונס.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

סימן יז א] זמן "קריאת שמע" בשעת דחק הוא מעלות השחר ויכול לאומרה בברכותיה רק עד שליש היום. ובלי ברכות יאמנה עד צאת הכוכבים שהוא כעשרים דקות אחר השקיעה. (ספר הלכה ב מז נה). ב] ע"פ הסוד טוב לקרוא "קריאת שמע" כשהוא יושב. אבל מי שעיף יכול לעמוד ב"קריאת שמע" כדי להעביר שינה מעיניו (בא"ח וארא טו טז). ג] יקרא קריאת שמע בכונה באימה ביראה ברתת ובזיע (שו"ע ס"א סע' א). ד] קודם שיקרא קריאת שמע יכוין לקיים מצות עשה מן התורה שנצטיינו לקרוא קריאת שמע פעמיים ביום, כמו שכתוב "ודברת בם וכו' בשכבך ובקומך" וכן יכוין לקיים מצות עשה ליחד את ה' (בא"ח וארא ו). אם לא כיון אפילו במחשבה כנ"ל - לא יצא ידי חובה (שו"ע שם סע' ד).

ה' אחד, יחיד ומיוחד בשמים ובארץ^(ה). ויארץ ב"חית" של אחד, כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובארץ. וב"דלת" יארץ קצת גם כן שעור שיחשוב שהקדוש ברוך הוא הוא יחיד בעולמו ומושל בארבע רוחות העולם. ולא יארץ יותר משעור זה. וידקדק שלא יקלקל קריאת התבת "אחד" על ידי מה שמארץ בו קצת, כי קצת מהמון עם מקלקליו, יש אומרים "אחאד" ויש אומרים "אחדע". ומוטב שלא להארץ, מלהארץ ולקלקל. נוהגין לומר את הפסוק "שמע ישראל" בקול רם לעורר כוונה, ומשימין יד ימין על העינים^(ו). לאחר שאומרים "אחד" שוהין קצת ואומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בלחש (חוץ מיום הכפורים). וצריכין לכוון בו גם כן פרוש המלות^(ז).

ד] שוהה מעט ואומר "ואהבת" וגו'. וכן בין פרשה זו לפרשת "והיה אם שמוע", יפסיק מעט. וכן קדם "ויאמר", יפסיק מעט. ויכוון בפרשת "ויאמר" לקיים מצות עשה זכירת יציאת מצרים.

ה] צריך לקרות קריאת שמע בדקדוק גדול מתוך סדור מדק היטב. וישמיע לאזניו מה שהוא מוציא מפיו. וישגיח שלא יאמר דגוש במקום רפה, או רפה במקום דגוש^(ח). ויפסיק קצת בכל מקום שנרשם קו כזה^(ט). וגם בפסוקי דזמרה צריך לדקדק בכל זה. ויטעים יפה ה"עין" של תבת "נשבע" שלא יהא נשמע כאלו אמר "נשבה" ב"הא". וכן ב"ו" של "תזכרו" ושל "וזכרתם" ידקדק היטב שלא יהא נשמע כאלו אמר ב"שין".

ו] הקורא קריאת שמע לא ירמוז בעיניו, ולא יקרץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו. אך לצרף מצוה, מתר לרמוז בפרשה שניה^(י).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) בפסוק "שמע ישראל", כל שתי תיבות יפסיק מעט, ויכוין בהן: שמע ישראל - קבל והבן ישראל כי ה' הוא אלהינו. ועוד, כי ה' הוא אחד. ועיין של "שמע", ודל"ת של "אחד", יכוין במחשבתו באותיות גדולות. ויארץ בדל"ת של "אחד" ויכוין שהקב"ה יחיד בעולמו ומושל בארבע רוחות העולם. ויש מכוונים: א - ה' יחיד בעולמו. ח - מושל בשבעה רקיעים ובארץ. ד - מושל בארבע רוחות העולם. יכוין בקריאת שמע לקיים מצות עשה מדאורייתא. אם לא כיון כלל בפסוק ראשון של קריאת שמע חוזר וקורא שנית. אמנם לא יחזור מיד עד שיגמור פרשה ראשונה של קריאת שמע עד "ובשעריך" ויחזור ויקרא שוב "שמע ישראל" ככוונה וימשיך "ברוך וכו'".

(ו) בעת קריאת שמע בבוקר ישים טלית על פניו ויד ימין על הטלית מעל העינים - ויש סוד בדבר (בא"ח ועו"ח שם). (ז) ואם לא כיון - טוב לחזור (בא"ח שם ו). יאמר "ברוך שם" וכו' בלחש אך ישמיע לאזניו מה שמוציא בפיו. כשאומר "מלכותו" ירכין את ראשו מעט למטה, ויש סוד בדבר (בא"ח וארא יא). נוהגו לנשק האצבעות אחרי "ברוך שם וכו'". (ח) ויקרא קריאת שמע בטעמים כמו שכתוב בתורה (שו"ע ס"א סע' כד). (ט) אין בדפוס זה קוים שציון המחבר, אך כונתו שיזהר להפסיק בין כל שתי מילים שאותיותיהם כפולות כמו בכל לבבכם וכד' (שו"ע סח סע' ב). (י) לכן מותר ליתן צדקה בפרשה שניה.

ז] קדם קריאת שמע כשאומר "והביאנו" וכו', נוטל את הציצית בידו, ואוחז בשעת קריאת שמע ביד שמאל בין קמיצה לזרת כנגד לבו, וכשמגיע ל"ויאמר" שהוא פרשת ציצית, אוחז גם בימינו, וכשאומר "וראתם אותו", נותנם על העינים, ומסתכל בהם ונושקן. ונוהגין שבכל פעם שאומר תבת "ציצית" נושקן. ואוחז עד "ונחמדים לעד", שאז נושקן ומניחן מידי.

כד מרחשון

ח] באמרו "אני ה' אלהיכם", יאמר מיד גם תבת "אמת", שלא להפסיק ביניהם. וגם שליח הצבור אומר כן, וחוזר ואומר "ה' אלהיכם אמת". ויכון כל אחד לשמוע ג' תיבות אלו מפי שליח הצבור, כי באלו ג' תיבות נשלמו רמ"ח תיבות בקריאת שמע, כנגד רמ"ח איברים שבאדם. ומתחילין אחר כך "ויציב". אבל אסור לומר עוד הפעם "אמת". ומי שמתפלל ביחידות, יאמר קדם קריאת שמע, "אל מלך נאמן", להשלים בג' תיבות אלו, מנין רמ"ח. (א). (בסדור הרב כתוב שיחזור תבת "אני ה' אלהיכם").

ט] אם הפסיק באמצע קריאת שמע, (דהיינו מן "שמע ישראל" עד "על הארץ") מחמת אנס שהיה מוכרח להפסיק, כגון שהיה צריך לצאת לעשות צרכיו או שנמצא צואה בבית. אם שהה משך זמן שהיה הוא יכול לומר כל קריאת שמע, צריך לחזור לתחלת קריאת שמע.

י] קרא קריאת שמע ונכנס לבית הכנסת ומצא צבור שקורין קריאת שמע, צריך לקרות עמם כל קריאת שמע^א, שלא יראה כאלו אינו רוצה לקבל על מלכות שמים עם חבריו, ויקבל שכן כקורא בתורה. והוא הדין אם הוא בבית הכנסת ואומר דברי תחנונים או פסוקים במקום שרשאי להפסיק. (ואם עומד במקום שאינו ראוי נתבאר לעיל^ב). ואם הוא עדין לא קרא קריאת שמע, קורא גם כן עם הצבור, אבל צריך שיתכוון שלא לצאת ידי חובתו, כדי שיקרא אחר כך עם הברכות. וכן שאר דברים שהצבור אומרים, כגון: "תהלה לך דוד" ו"עלינו" וכדומה ואפלו פיוטים, אומר עמם ואל יפרוש את עצמו מן הצבור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (בשר"ע סי' ס"ו) כתב "פסוק ראשון". רק טוב שיקרא כו' וע"ש במ"ב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השר"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) כשיסיים הש"ץ "ה' אלהיכם" בקול רם יענו הצבור "אמת" בקול רם והש"ץ יענה עמם "אמת" בלחש, ואחר כך יחזור ויאמר "ה' אלהיכם אמת" בקול רם. והצבור אינם חוזרים לומר "אמת", אלא אומרים "ויציב ונכון וקיים" וכו'. יכוין לשמוע "ה' אלהיכם אמת" מש"ץ והוא יכוין להוציא את הצבור ידי חובתם. המתפלל ביחיד, וכן אם מתפלל עם הצבור ועודנו באמצע ק"ש והש"ץ כבר השלים ק"ש, וכן אם הש"ץ אינו יודע להוציא את הרבים ידי חובה, בכל המקרים האלה, כשיגיע ל"ה' אלהיכם" - יאמר "אמת" בלחש ויכפול בעצמו "ה' אלהיכם אמת" (בא"ח וארא א). (יב) אם נמצא במקום שיכול להפסיק כגון שנמצא בקרבנות וכד' טוב שיאמר כל קריאת שמע, ולפחות יאמר פרשה ראשונה. ואם נמצא במקום שאין יכול להפסיק כגון ברכות "קריאת שמע", יניח ידו על עיניו שיראה כקורא "קריאת שמע" ולא כפורש מן הצבור (בא"ח וארא יח).

סימן יח

הלכות תפלת שמונה עשרה

ובו כ"ב סעיפים.

א] זמן תפלת השחר מצותה שיתחיל עם הנץ החמה, כדכתיב: "וַיִּרְאוּךָ עַם שְׁמֶשׁ". ובדיעבד אם התפלל לאחר שעלה עמוד השחר - יצא. ונמשך זמנה עד שליש היום, ואסור להתאחר יותר. ומכל מקום בדיעבד אם עבר והתאחר יותר אפלו במזיד, יכול להתפלל עד חצות היום. אף על פי שאין לו שכר כתפלה בזמנה, שכר תפלה מיהו איכא. עבר במזיד עד חצות היום ולא התפלל, אין לו עוד תשלומין, ועליו נאמר: "מענות לא יוכל לתקן". ואם שגג או נאנס, יבאר בסימן כ"א.

ב] כשמגיע ל"תהלות לאל עליון" יעמוד ויכין את עצמו לתפלת שמונה עשרה, ויסיר כיחו ונעו וכל דבר המבלבל את מחשבתו, וילך ג' פסיעות לאחוריו, ויאמר "תהלות לאל עליון" וכו' עד "גאל ישראל", ואז יחזר לפניו שלש פסיעות דרך קרוב והגשה למלך. לא יפסיק בין "גאל ישראל" לשמונה עשרה אפלו לקדיש וקדשה וברכו, מפני שצריך להסמיה גאלה לתפלה^(א). וטוב שיצמצם לגמור ברכת גאל ישראל עם שליחצבור בשונה. כי אם יגמור הוא תחלה ואחר כך שליחצבור, יש ספק אם יענה "אמן" על ברכת שליחצבור או לא. אבל כשהוא גם כן גומר אז את הברכה, ודאי אינו צריך לענות "אמן", דאין עונין "אמן" על ברכת עצמו ונעין לעיל סימן ו' סעיף י"א. ובמעריב כיון שאין הברכה שלפני שמונה עשרה מסימת ב"גאל ישראל", מתר להפסיק כמו בשאר מקום בין פרק לפרק^(א). קדם שמונה עשרה אומר הפסוק "ה' שפתי תפתח" וגו'. ואינו הפסק כי הוא שיה' לתפלה אבל הפסוק "כי שם ה' אקרא" וגו' לא יאמר כי אם במוסף ובמנחה יאמרו, קדם "ה' שפתי תפתח"^(ב).

כה מרחשון

ג] המתפלל צריך שידע שהשכינה פגגה כמו שכתוב: "שפכי כמים לבך נכת פני ה'". ויעיר הכוונה, ויסיר כל המחשבות הטורדות אותו עד שתשאר מחשבתו וכוונתו זכה בתפלתו^(א), ויחשוב כי אלו היה מדבר לפני מלך בשר ודם, בודאי היה מסדר דבריו ומכוון בהם יפה לבל יפשל. (ועוד ציין שלחן ערוך קא) קל וחומר לפני מלך מלכי

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יח א] (קצור מסגרת השולחן) כתב לב"ש שיסיים "גאל ישראל" מעט קודם הש"צ ויתחיל התפלה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן יח א] אנו לא מפסיקים בין "גאל ישראל" ל"תפילת יח" של שחרית לענות על "קדיש" "קדושה" או "ברכו" בכל מקרה. ואין עונים שום "אמן", אף לא על ברכת "גאל ישראל" (בא"ח שמות ט). ולפני תפילת י"ח של ערבית אומרים: שומר עמו ישראל לעד. אמן. ועונים על "קדיש" "קדושה" "ברכו" וכד', אבל לא על "אמן" של ברכות (בא"ח פיקודי ה). ב] לפני עמידה של מוסף ומנחה אין אומרים "כי שם ה' אקרא". ג] התפילה במקום קרבן ומחשבה פסולה פוסלת בקרבנות (שו"ע צח סע' ד).

המלכים הקדוש ברוך הוא שצריך לכוון לפניו את מחשבתו, כי לפניו יתברך שמו המחשבה כמו דבור, וכל המחשבות הוא חוקר. וקדם התפלה יחשוב מרוממות האל יתברך שמו ושפלות האדם, ויסיר כל תענוגי אדם מלבו.

ד] המתפלל צריך שיכוון בלבו פרוש המלות שהוא מוציא בשפתיו, שנאמר: "תכין לבם תקשיב אזנה". וכבר נדפסו הרבה סדורים עם פרוש אשכנז, ויכול כל אדם ללמוד ולהבין מה שהוא מתפלל^(י). ואם אינו יכול לכוון פרוש המלות, לכל הפחות צריך שיחשוב בשעת התפלה בדברים המכניעים את הלב ומכוננים את לבו לאביו שבשמים. ואם תבוא לו מחשבה זרה בתוך התפלה, ישתק וימתין (עיי' שלחן ערוך צח א) עד שתתבטל המחשבה.

ה] יכון רגליו זה אצל זה כאלו אינן אלא אחת, להדמות למלאכים, שנאמר: "ורגליהם רגל ישרה" כלומר: רגליהם כרגל אחת. ויכוף ראשו מעט למטה ויסגר עיניו שלא יסתכל בשום דבר. ואם מתפלל מתוך סדור, לא יסיר עיניו מן הסדור. ויניח ידיו על לבו, ימינו על שמאלו, ויתפלל בלב שלם באימה וביראה ובהכנעה, כעני העומד בפתח. ויוציא את המלות בפיו ככונה ובדקדוק. ויתפלל כל אחד כפי הנוסחא ו', הן אשכנז הן ספרד וכדומה, כלם "יסודותם בהררי קדש". אבל אל יערב תבות מנוסחא לנוסחא, כי כל נוסחא תבותיה מגויות וספורות על פי סודות גדולות. ואין להוסיף או לגרע^(י).

ו] יזהר להתפלל בלחש, רק שהוא בעצמו ישמע מה שהוא אומר, וחברו שבסמוך לו לא ישמע קולו, כמו שכתוב בחזונו: "רק שפתיך נעות וקולה לא ישמע"^(י).

ז] לא יסמוך עצמו על שום דבר אפלו סמיכה כל דהו^(י). ואם הוא חולה קצת, יכול להתפלל אפלו יושב או שוכב, והוא שיכול לכוון דעתו. ואם אי אפשר לו להתפלל בפיו, מכל מקום ירהר בלבו.

ח] לא יאחו בידו בשעת תפלת שמונה עשרה, רק הסדור או המחזור אם צריך לו. ויש לו לרשום תחלה את המקומות שהוא צריך להתפלל בסדור ובמחזור, שלא יצטרך לחפש באמצע תפלתו. לא יהיה דבר חוצץ בינו לבין הקיר, שנאמר: "ויסב חזקה פניו אל הקיר ויתפלל". ולא מקרי חציצה אלא דבר שגבוה "טפחים ורחב ד'

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

(ד) יש לכוון בכל התפילה ולהתאמץ לפחות בג' ברכות ראשונות. אם לא כיוון בברכה ראשונה לא יצא ידי חובה וצריך לחזור ולהתפלל פעם שניה, אך מחשש שמא לא יכוין גם בפעם השניה, לא יחזור להתפלל (שו"ע קא סע' א). (ה) יתפלל בנוסח התפילה שמקובל לו מאבותיו אע"פ שהציבור מתפלל בנוסח אחר. כשיש ציבור מעורב מנוסחים שונים, יתפלל החזן בנוסח התפילה שהוא רגיל בו, וכל אחד יתפלל כמנהגו. אמנם אם יש נוסח קבוע באותו מקום או שכל הציבור מתפלל בנוסח מסוים - יתפלל החזן בציבור באותו הנוסח קבוע, ובתפילת הלחש יתפלל כמנהגו (אחרונים). (ו) לפי הוזהר הקדוש יש להתוודע שאפילו לאוזניו לא ישמיע (בא"ח משפטים א). (ז) גם ש"ץ לא ישען על שום דבר ובודאי לא על התיבה.

טפחים, אבל דבר קטן לא חשיב הפסק. ואפלו דבר גדול, אם הוא דבר קבוע כגון ארון ותבה לא חשיב הפסק. ואדם נמי אינו חוצץ. ובשעת הדחק בכל ענין אין להקפיד כיון שסוגר עיניו או מתפלל מתוך הסדור שלא תתבטל כונתו. וכן לא יתפלל כנגד איזה ציור. ואם יקרה לו להתפלל כנגד בגד או כתל מציר, יסגור עיניו^(ט). וכנגד מראה (שפיגל) אסור להתפלל אפלו בעינים סגורות. לא יתפלל במקום פרוץ כגון בשדה, מפני שכשהוא במקום צניעות חלה עליו אימת המלך ולבו נשבר ונכנע. ואם הוא בדרך, מתר לו להתפלל בשדה. ואם אפשר לו, יתפלל בין האילנות.

טז] לא יגהק ולא יפהק ("גהוק" היינו מה שלפעמים אדם מוציא מגופו לפיו נפיתה מחמת שבעו כריח המאכל שאכל. ויש אומרים דהיינו שפושט גופו ודורעותיו מחמת כבוד, ו"פהוק" היינו שפותח מלקוחיו כאדם שרוצה לישן או שעמד משנה). ואם נצטרך לכך מחמת אנסו, ינית ידיו על פיו. שלא תראה פתיחתו. וכן אסור לו לרק. ואם בא לו רק לתוך פיו ומצטער בו הרבה עד שנצטרך מתפלתו, מבליעו לתוך מטפת או בגד. ואם מאוס לו, יטה לשמאלו וירק לאחוריו. ואם אי אפשר לאחוריו, ירק לשמאלו^(י). ואם אי אפשר לשמאלו, ירק לימינו. ואם כנה עוקצתו, ימשמש בבגדיו להסירה שלא תתבטל כונתו, אבל לא יסירה בידו. אם נשטט הטלית מעליו, יכול להחזירו אפלו נפל רבו, אבל אם נפל פלו, אינו רשאי להתעטף בו, משום דהוי הפסק. ואם נפל ספר לפניו על הארץ ומתוך זה מתבלבל מכוונתו, מתר להגביה בין ברכה לברכה^(יא). כל הדברים האסורים בתוך תפלת שמונה עשרה, אסורים עד לאחר שיפסע הפסיעות וילעגין הפסק יעשה כמו שנאמר בסע' יד).

כו מרחשון

יז] צריך לעמוד בפניו לצד ארץ ישראל, שנאמר: "והתפללו אליה דרך ארצם". ויכון גם כנגד ירושלים וכנגד המקדש וכנגד בית קדשי הקדשים^(יב). ולכן אנו במדינותינו שיושבים במערבה של ארץ ישראל, צריכין לעמוד בפנים לצד מזרח (לא למזרח ממש, אלא לצד קרן מזרחית דרומית - עיין טו"ד וזב ומגן אברהם בשם הלבוש). והיושבים בצפון של ארץ ישראל פניהם לדרום. והיושבים במזרח, פניהם למערב. והיושבים בדרום, פניהם לצפון. נמצא כל ישראל פונים בתפלותיהם למקום אחד דהיינו נגד ירושלים ובית קדשי קדשים ששם שער השמים, שכל התפלות עולות דרך שם. ולכן נקרא בית המקדש "תלפיות", כמו שנאמר: "כמגדל דוד צוארך בגוי לתלפיות", תל שכל פיות פונים אליו. אם מתפלל במקום שאינו יכול לכוון לצד שכנגד ארץ ישראל, יכוון לבו

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) כנגד ציור בולט לא יתפלל אפילו בעינים עצומות. וכנגד ציור לא בולט יעצום עיניו ויתפלל. אמנם לכתחילה לא יעמוד מול שום ציור (כא"ח יתרו יד). ולכן לא טוב להדפיס תמונות של רבנים על סידורים וכד' ולא לתלותם על הקירות של ביהכ"ס. (ט) כימינו אנשים מקפידים כשיורקים על ידם, ולכן אם בא לו רוק באמצע התפילה ימתין מעט, יצא לחוץ, ירקנו בכיור וכד' ויחזור למקומו ולתפילתו. (י) וכן יעשה אם נפלה כל טליתו. (יא) אם מתפלל בחו"ל יכוין פניו כנגד ארץ ישראל, ויכוין גם את ליבו לירושלים למקדש ולקודש הקודשים. אם מתפלל בארץ ישראל יכוין פניו לירושלים ויכוין גם למקדש ולקודש הקודשים. היה עומד בירושלים יכוין פניו למקדש ויכוין גם לבית קודשי הקודשים (שו"ע צד א, כא"ח יתרו א).

לאביו שבשמים, שנאמר: "והתפללו אל ה'". ואם עמד כנגד צפון או דרום, ונזכר באמצע שמונה עשרה שאינו עומד כראוי, לא יעקור רגליו^(ב) אלא יטה פניו למזרח. ואם אי אפשר לו או שהוא עומד במערב, יגמור תפלתו כך ויכון לבו לבית קדשי קדשים, ולא יעקור רגליו. וכן אם הוא מתפלל במקום שיש צורות (עבודה זרה) במזרח, יתפלל לצד אחר אף שאינו מזרח.

יא] צריך לרעז ולהשתחוות ארבע פעמים בשמונה עשרה. בתחלת ברכה ראשונה ובסופה, ובברכת מודים בתחלתה ובסופה. כשאומר "ברוך" כורע בברכיו, וכשאומר "אתה", משתחוה כל כך עד שהקשרים של חליות השדרה בולטים, וגם ראשו יכוף. וקדם שאומר את השם, זוקף בנחת (על שם שנאמר: "ה' זוקף כפופים"). וכן ב"מודים" כורע ומשתחוה, וקדם שאומר את השם, זוקף^(י). לא ישתחוה יותר מדי דהיינו עד שיהיה פיו כנגד התגור, כי זהו דרך יהרא. וזקן וחולה שמצטער בכריעה, כיון שהרפין ראשו, דיו. אסור להוסיף השתחויות ביותר הברכות לא בתחלתן ולא בסופן.

יב] לאחר השמונה עשרה אומרים "אלהי נצור" וכו'. וקדם "עושה שלום" וכו' כורע ופוסע כך: (יש גירסות שכתוב אך) שלש פסיעות כעבד הנפטר מרבו. הפסיעות יהיו בינוניות, ולכל הפחות כדי שיתן אגודל בצד עקביו^(י), ולא יפסע פסיעות גסות, ולא יפסע יותר מג' פסיעות. פוסע תחלה ברגל שמאל ואחר כך ברגל ימין, ושוב פוסע ברגל שמאל. ועודהו בכריעה, הופך פניו לשמאלו, שהוא ימין השכינה שהיא כנגדו בשעת התפלה ובצאתו מן התפלה, ואומר "עושה שלום במרומיו". והופך פניו לימינו שהוא שמאל השכינה ואומר "הוא יעשה שלום עלינו". ואחר כך משתחוה לפניו ואומר "ועל כל ישראל ואמרו אמן"^(ט). אחר כך זוקף ואומר "יהי רצון וכו' שיבנה בית המקדש" וכו' כי התפלה היא במקום העבודה, ולכן אנו מתפללים על בנין בית המקדש שנוכל לעשות את העבודה ממש במהרה בימינו. והטעם שפוסעין תחלה ברגל שמאל, לפי שדרך הליכות האדם הוא לעקור רגל ימין תחלה, ולכן עוקר כאן שמאל תחלה להראות כאלו כבד עליו לפטר מלפני המקום ברוך הוא. ולכן אטר רגל עוקר תחלה שמאלו שהוא ימין כל אדם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) אם נזכר באמצע שמונה עשרה שאינו מתפלל לכיוון הראוי, ישנה מקומו אפילו באמצע תפילת יח. אמנם אם מתפלל ביחיד בביתו, לא יזוז ממקומו ויכון ליכו לקודש הקודשים (כא"ח יתרו א). (יג) צריך לעשות שתי כריעות ושתי זקיפות בעת שמשתחוה בעמידה. כיצד? כשאומר "ברוך" יכוף את גופו, וכשאומר "אתה" יכוף את ראשו, וכשיאמר "ה'" יזקוף שתי זקיפות, קודם את גופו ואחר כך גם את ראשו. גם ב"מודים" כשיאמר "מודים אנחנו לך" יכוף את גופו, וכשאומר "שאתה הוא" יכוף את ראשו, וכשיאמר "ה'" יזקוף שתי זקיפות קודם את גופו ואחר כך גם את ראשו (כא"ח בשלח ו כא, כה"ח ק"ג כא משם סידור הרש"ש). (יד) אם עומד במקום צפוף יפסע לאחוריו ג' פסיעות צמודות, אמנם לכתחילה ישתדל לפסוע ג' פסיעות עקב בצד אגודל (כא"ח בשלח כד). (טו) יכרע ויפסע ג' פסיעות לאחוריו בכריעה אחת והפסיעות תהיינה עקב בצד גודל, ויעקור רגל שמאל תחילה. לפני שיוקוף יפנה לשמאלו ויאמר: "עושה שלום במרומיו", יזקוף, יפנה לימינו, יכרע שוב ויאמר: "הוא ברחמי יעשה

ג] במקום שכלו הפסיעות, יעמוד ברגלים מְכֻנּוּת¹² כמו בתפלה. ולא יחזיר פניו למערב. ולא יחזור למקומו עד שיגיע שליח־הצבור לקדשה. וכן כשמתפלל ביחידות, יעמוד כשעור זה¹³. ואם המקום צר ודחוק וכן כשאומרים פיוטים, חוזר כשמתחיל שליח־הצבור התפלה.

יד] בתפלת שמונה עשרה לא ירמו בעיניו, ולא יקרץ בשפתיו, ולא יראה באצבעותיו¹⁴, ואינו פוסק אפלו לקדיש וקדשה וברכו, אלא ישתק ויכוון למה שאומרים שליח־הצבור והצבור, ויחשב לו כעונה לענין זה שיוצא. ומכל מקום לא נחשב להפסק.

כו מרחשון

טו] אבל בתפלת "אלהי נצור", מתיר להפסיק לדברים שמפסיקין באמצע פרק של ברכות קריאת שמע וקריאת שמע (לעיל סימן ט"ז). ומכל מקום אם אפשר לו יאמר תחלה "יהיו לרצון" וגו'. ואם אפשר עוד יפסע גם כן ג' פסיעות. ויש נוהגין לומר מיד לאחר "המברך את עמו ישראל בשלום" את הפסוק "יהיו לרצון" וגו' ואומרים "אלהי נצור", ופעם שנית "יהיו לרצון" וגו', וכן נכון לעשות. ונראה ליי¹⁵ דבענין זה מתיר להפסיק בתפלת אלהי נצור לענות כל "אמן"¹⁶. יש אומרים דקדם שאומר את הפסוק "יהיו לרצון", טוב לומר פסוק אחד מן התורה או מנביאים או מכתובים המתחיל באות כהתחלת שמו ומסים באות כמו סיום שמו (אלהו רבא בשם כ"י). ונראה לי דהאומר יהיו לרצון שני פעמים לא יאמרו אלא קדם "יהיו לרצון" השני.

טז] כבר נתבאר בסימן י"ב ס"ג דאם מרגיש בעצמו אפלו קצת הרגשה לצרכיו, אסור לו להתפלל עד שינקה את עצמו. ומכל שכן לתפלת שמונה עשרה שאסור לו לעמוד להתפלל כשהוא מרגיש קצת לצרכיו עד שינקה את עצמו. ואולם אם מתחלה לא הרגיש כלל, ואחר כך באמצע תפלת שמונה עשרה הרגיש שהוא צריך לצרכיו בין לגדולים בין לקטנים, יעצר את עצמו עד שיגמור השמונה עשרה ולא יפסיק אפלו אם ההרגשה היא גדולה, מכל מקום יעצור את עצמו כל זמן שיכול, ולא יפסיק לצאת באמצע שמונה עשרה עד לאחר שסים "המברך את עמו ישראל בשלום"¹⁷.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (מ"ב קכ"ג ושעה"צ) כשאומר "עושה שלום". ופמ"ג כתב "עד שיתחיל ש"ץ להתפלל" ולא נהירא. ג) (משנה ברורה קכ"ב ס"ק א') במדינותינו ש"אלקי נצור" רגילין הכל לאומרו, אין להפסיק בו לסתם "אמן" בין קודם שהתחילו בין באמצע.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכן החיים

שלום עלינו. יזקוף ויכרע לפניו ויאמר: "ועל כל עמו ישראל" ויזקוף. ואם יש אחריו מי שלא גמר תפלתו, ימתין עד שיסיים חברו, ואחר כך יפסע לאחריו. (טז) כשמתפלל ביחיד יש אומרים שמספיק להמתין זמן הילוך ד' אמות ואח"כ יחזור למקומו. (בא"ח בשלח כד). (יז) אם תינוק או משהו אחר מפריע לו - ירמוז להשתיקו בין ברכה לברכה. (בא"ח יתרו יג). (יח) אחרי יהיו לרצון הראשון יכול לענות "אמן" "קדיש" "קדושה" ו"ברכו" אע"פ שלא עקר רגליו (בא"ח בשלח כד). (יט) אם מרגיש צורך גדול לנקביו, יפסיק בשתיקה, ילך וינקה עצמו ויחזור לתפלתו (בא"ח משפטים ג).

[ז] הרגיש שיוצא ממנו רוח מלמטה ואי אפשר לו לעצור, אם מתפלל בביתו, הולך לאחוריו ארבע אמות או לצדדיו, ומוציא הרות, וממתין עד שיכלה הריח, וחוזר למקומו ואומר: "רבון העולמים יצרתנו נקבים נקבים חלולים חלולים גלוי וידוע לפניך חרפתנו וכלמתנו חרפה וכלמה בחיינו רמה ותולעה במותנו". וגומר תפלתו. ואם יצא ממנו הרוח במקומו לאנסו וכן אם מתפלל בצבור שיתביש אם יתרחק לאחוריו, אינו צריך להתרחק את עצמו וגם לא יאמר ה"רבון", אלא ימתין עד שיכלה הריח וגומר תפלתו^(ז).

[ח] אסור לישב בתוך ארבע אמות של המתפלל תפלת שמונה עשרה, בין מלפניו בין מלאחוריו בין מן הצדדים. ואם היושב עוסק גם כן במה דש"ך לסדר התפלה, מתר. ויש מקלין דאפלו אינו עוסק בעניני תפלה אלא שלומד תורה בפיו אינו צריך להתרחק. והירא דבר ה' לא ישב לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה כמלא עיניו אפלו אומר קריאת שמע. אבל לאחוריו ולצדדיו אין להקפיד. ולעמוד מתר בכל ענין אפלו לפניו.

[ט] אם זה היושב הוא אדם חלוש - אין למחות בו.

[כ] אם זה היושב ישב קדם, ואחר כך בא זה ועמד להתפלל מצדו או מלפניו שנמצא זה היושב לאחוריו¹, אינו צריך לעמוד כיון שזה בא בגבולו. אבל עמד להתפלל לאחוריו שנמצא היושב לפניו, יש לו לזהר ולעמוד. וכל זה כשמתפלל בביתו. אבל אם מתפלל בבית המיוחד למנין קבוע ומכל שכן בבית הכנסת המיוחד לכל אדם להתפלל שם, אפלו ישב הוא קדם צריך לעמוד, כיון שהמקום מיוחד לתפלה לכל איש.

[כא] אסור לעבור בתוך ארבע אמות לפני המתפלל תפלת שמונה עשרה. ולכן אם אחד התפלל וגמר תפלתו ואחד עומד לאחוריו ומתפלל ועדין לא גמר, אל יפסע זה שלפניו את הפסיעות שנמצא כעובר לפני המתפלל. ולעבור מן הצדדים², ומכל שכן לאחוריו - מתר^(כא).

[כב] שכור אם אינו יכול לדבר לפני אדם גדול ונכבד, אסור לו להתפלל. ואם עבר והתפלל, תפלתו תועבה וצריך לחזור ולהתפלל כשיסור יינו מעליו. ואם עבר זמן תפלה, משלים אותה בתפלה שלאחריה כדין שוגג ואנס לקמן סימן כ"א.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ד) במ"ב לא כתב חילוק זה. (ז) (משנה ברורה ק"ב ס"ק י"ז) והוזהר פרשת חיי שרה אוסר אפי' בצדיהם תוך ד' אמות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כ) אם יצא ממנו ריח רע אסור בתורה תפילה וברכות, ואם יש ריח רע מאדם אחר, מותר בתורה ואסור בתפילה וברכות, ובכל מקרה אין אנו נוהגים לומר בקשה זו. (כא) הוזהר הקדוש מחמיר להתרחק מהמתפלל לפניו כמלא עיניו, להתרחק גם במתפלל מצידו. אמנם לצורך מצוה כגון כהן הוהלך לברכת כהנים וכד' - מותר (כא"ח יתרו ז).

סימן יט

דינו "משיב הרוח" "טל ומטר" "יעלה ויבא" ו"ענו"

ובו י"ד סעיפים.

כח מרחשון

א] בחרף אומרים "משיב הרוח ומוריד הגשם". ומתחילין במוסף של שמיני עצרת, והשמש מכריז מקדם "משיב הרוח ומוריד הגשם", ואם לא הכריז אין אומרים אותו אז בתפלת המוסף שבלחש. וחולה שמתפלל ביחידות בביתו, וכן בני הכפרים שאין להם מנין, ימתינו בתפלת מוסף עד השעה שבוודאי התפללו בעירות מוסף, ואז יתפללו גם המה מוסף ויאמרוהו. ואומרים אותו עד מוסף יום ראשון של פסח, דהיינו שהצבור וגם שליית הצבור אומרים אותו עוד בתפלת הלחש. ובחזרת תפלת שליית צבור פוסק מלאמרו. ושוב גם הצבור אין אומרים במנחה כיון שכבר שמעו משליח צבור שפסק מלאמרו. ומי שמתפלל ביחידות יקדים להתפלל אז תפלת המוסף בכדי שיעדין לא פסק שליית הצבור מלאמרו בעירות, כי מי שהוא מתפלל לאחר שכבר פסק שליית צבור לאמרו במוסף, אינו אומר עוד. יש מקומות שאומרים בקיץ "משיב הרוח ומוריד הטל". ויכריז כן השמש קדם מוסף יום א' של פסח. ואז מתחילין לומר כן גם בלחש במוסף ופוסקין מלומר "מוריד הגשם"^(א).

ב] טעה ולא אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם", אם נזכר קדם שאמר הברכה "מחיה המתים", אומרו במקום שנזכר, רק שלא יהא באמצע ענין, כגון אם נזכר לאחר שאמר "ומקים אמונתו", אומר גם כן "לישני עפר", ואומר "משיב הרוח" וכו' "מי כמוך" וכו', ואם רוצה יכול לומר לגמרי "משיב הרוח ומוריד הגשם, מכלכל חיים" וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים הברכה "מחיה המתים", צריך לחזור^(ב) לראש תפלת שמונה עשרה^(א). (ולא סגי שיתחיל "אתה גבור", כי שלש ברכות הראשונות כחדא תשיבי לענין זה, שאם סים הברכה שלא כהגן צריך לחזור לראש התפלה). טעה במעריב של פסח או בשחרית או במוסף ולא אמרו, אין צריך לחזור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן יט א] (משנה ברורה קי"ד ס"ק ל"ב) קודם שהתחיל "אתה קדוש" אומרים במקומו, אבל אם נזכר אחר שאמר "השם" לא יגמור מחיה המתים, אלא יסיים "למדני חוקיך" וחזור למשיב הרוח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן יט א] נוהגים לומר לפני מוסף בסוכות ובפסח "פיוט" לגשם או לטל. ואין השמש מכריז. ואף אם לא אמרו פיוט ולא הכריז השמש יאמרו הש"ץ והציבור בתפלת מוסף "משיב הרוח" בחורף ו"מוריד הטל" בקיץ. ויאמרוהו גם בתפלת לחש וגם בחזרה (כה"ח קיד ס"ק ויד). ב] למנהגנו שאומרים "מוריד הטל" בקיץ, אם שכח בחורף לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ואמר "מוריד הטל" אינו חוזר (שו"ע קיד ס"ה). אם נזכר שטעה לפני שסיים את ברכת "מחיה המתים", יחזור ויתחיל "אתה גיבור" ויאמר "משיב הרוח ומוריד הגשם". אם נזכר אחרי שאמר כבר מלת "ה" של ברכת "מחיה המתים", אין מחזירים אותו (שו"ע קיד ה"ו"כ). עיין טבלה עצמ 700.

ג] יש מקומות שאומרים בקיץ "משיב הרוח ומוריד הטל"⁽³⁾. ואם טעה ואמר כן גם בחורף, אם לא נזכר עד לאחר שאמר "ברוך אתה ה'", גומר הברכה "מחיה המתים", ואין צריך לחזור בשביל הזכרת גשם, כיון שכבר הזכיר טל. ואף אם נזכר מקדם שאמר את השם, אומר במקום דסלקא עגינא "מוריד הגשם".

ד] אם טעה בקיץ ואמר "משיב הרוח ומוריד הגשם", אם נזכר קדם שאמר הברכה "מחיה המתים", חוזר ומתחיל "אתה גבור" וכו'.⁽⁴⁾ (ואין זאת מדין חזרה אלא כדי שתהא הברכה נכרת שאינו אומר בה "משיב הרוח ומוריד הגשם"). אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים "מחיה המתים" חוזר לראש התפלה. אם לא אמר רק "משיב הרוח" ולא אמר "מוריד הגשם", אינו מזיק כלל ואומר "מכלכל חיים" וכו'. אם טעה במעריב או בשחרית של שמיני עצרת ואמר, אין צריך לחזור לראש.

ה] מתחילין לומר "טל ומטר" בתפלת ערבית של יום ששים לאחר תקופת תשרי, והוא ביום החמישי או ביום הששי לחדש דצמבר (משנת תר"ס 1900 ה' או ו' לדצמבר) ואומרים עד פסח⁽⁵⁾.

ו] אם טעה ולא אמר "טל ומטר", אם נזכר קדם שסיים הברכה "מברך השנים", אומר שם "ותן טל ומטר לברכה על פני האדמה ושבענו" וכו' וחותם כראוי. ואם לא נזכר עד לאחר שחתם הברכה⁽⁶⁾, מתפלל להלן, ובתוך ברכת "שמע קולנו" אחר "ריקם אל תשיבנו" אומר "ותן טל ומטר לברכה כי אתה שומע" וכו'. ואפלו אם לא נזכר אז רק אחר שאמר "ברוך אתה", כל שלא אמר עדין את "השם" יכול לומר "ותן טל ומטר לברכה, כי אתה שומע" וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שסיים הברכה "שומע תפלה", חוזר ומתחיל "ברך עלינו" וכו'. ואם לא נזכר עד לאחר שאמר את הפסוק "יהיו לרצון וגו', חוזר לראש התפלה.⁽⁷⁾

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] ודוקא שנזכר אחר שהתחיל "תקע", אבל אם נזכר קודם שהתחיל "תקע" אומרו שם ונחשב כאילו אמרו בתוך ברכת השנים. ג] (ק"ו ס"ק יט) אם נזכר קודם שהתחיל "רצה" אומר שם. ואם נזכר אחר שאמר ברוך אתה ה' - יסיים "למדני חוקיך" ויאמר "ותן טל ומטר" ואח"כ "כי אתה שומע" וכו'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ"ח

ג] אנו אומרים בקיץ "מוריד הטל". ד] אם טעה ואמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" ונזכר אחר שאמר "ברוך אתה ה'" ועדיין לא אמר "מחיה המתים" יאמר "למדני חוקיך" ויחזור ל"אתה גיבור". אם סיים "מחיה המתים" ולא התחיל "אתה קדוש" יש אומרים שיחזור לראש ויש אומרים שיחזור ל"אתה גיבור" וכן נוהגים. (כה"ח ק"ו ס"ק כו כח). ה] בארץ ישראל מתחילים בליל ז' בחשוון לומר "ברך עלינו" וזתן טל ומטר לברכה. ובקיץ אומרים "ברכנו" החל ממוצאי יום טוב ראשון של פסח (שו"ע ק"ו ס"ע א). ו] טעה ואמר בחורף "ברכנו" ונזכר בתוך הברכה ממתינ מעט וחוזר ומתחיל "ברך עלינו". אם נזכר אחר שאמר "מברך השנים" יאמר במקום וזתן טל ומטר לברכה. ואם התחיל "תקע" ימשיך להתפלל

[ז] טעה בקיץ ואמר "טל ומטר", חוזר ומתחיל "ברך עלינו", ואם לא נזכר עד לאחר שאמר את הפסוק "יהיו לרצון", חוזר לראש התפילה.^(ז)

כט מרחשון

[ח] אם נסתפק לו אם אמר "משיב הרוח" או לא אמר, אם הוא לאחר שלשים יום שכבר התפלל תשעים פעמים כראוי, חזקתו שגם עתה התפלל^(ח) כהרגל שלו כראוי. אבל בתוך שלשים יום צריך לחזור ולהתפלל. וכן ב"טל ומטר" אם מסתפק לו לאחר שכבר התפלל תשעים תפלות כראוי, מוקמינו אחזקתה שגם עתה התפלל כראוי. וקדם לכן צריך לחזור ולהתפלל.^(ח)

[ט] טעה במעריב ליל ראשון של פסח והתפלל תפלת שמונה עשרה של חול, ונזכר לאחר שהתחיל "ברך עלינו" שהדין הוא שצריך לסים כל אותה ברכה (כמו שכתבנו לקמן סימן ע"ו), אינו אומר "טל ומטר" כיון שגם הצבור אינם אומרים. ואם חלה השאלה (ודא יום התחלת לשאל טל ומטר) ביום שבת, וטעה והתפלל של חול והתחיל "ברך עלינו" גם כן, אינו אומר טל ומטר, כיון שהצבור עדין לא התחילו. והיחיד נגזר תמיד אחר הצבור.

[י] שכח "יעלה ויבא" בראש חדש בשחרית או במנחה, ובחול המועד בין בשחרית בין במנחה בין במעריב. אם נזכר קדם שאמר "יהיו לרצון" חוזר^(י)

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ד] כן דעת הא"ר, וסד"ה, וכן נראה דעת ה"מגן אברהם", אבל ה"טורי זהב" ודו"ש כתבו דאם שגג או פשע באיזו יום או יומיים באילו הל' יום - ודאי לא הורע חזקתו לענין זה, דכיון שאחר שלא הזכיר איזו יום חזר אחר כך והזכיר עד תום ל' יום - הרי זה בחזקה של ל' יום. וכתב עוד ה"טורי זהב" דגם בשאלה של "טל ומטר" שחסרו השבתות תוך הל' יום אף על פי כן תלוי בל' יום, כיון שהחזק ברוב אלו ימים - די בכך. [ז] (קצור מסגרת השולחן) ואם נזכר קודם שאמר "מודים" אחר שסיים ברכת "המחזיר שכינתו לציון", אומרו במקום שנזכר ואחר כך יאמר "מודים", משא"כ בראש חודש במעריב שאין מחזירין אותו, אין לאומרו גם כן כשסיים הברכה אף על פי שלא התחיל מודים, משום הפסק בתפילה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ויאמר "ותן טל ומטר לברכה" ב"שמע קולנו". וכן יאמר אם נזכר אחר שאמר "שומע תפילה". אבל אם התחיל "רצה" חוזר ל"ברך עלינו" וממשיך "תקע" וכו' עד הסוף. ואם אמר "יהיו לרצון" השני חוזר לראש התפילה. ואם אמר "ברוך אתה ה'" וטרם סיים "מברך השנים" או "שומע תפילה" - יאמר "למדני חוקיך", ואחר כך "ותן טל ומטר לברכה" "ברוך אתה ה' מברך השנים" או "ברוך אתה ה' שומע תפילה" (בא"ח בשלח יח). [ז] טעה בקיץ ואמר "ברך עלינו" - אם נזכר באמצע, מפסיק קצת זמן "כדי הילוך ד' אמות", וחוזר ל"ברכנו". אם אמר "ברוך אתה ה'" יאמר "למדני חוקיך" וחוזר ל"ברכנו". אם אמר "מברך השנים" חוזר ל"ברכנו". וכן בכל מקום שנזכר - חוזר ל"ברכנו". אם הגיע ל"יהיו לרצון" האחרון, חוזר לתחילת שמונה עשרה (בא"ח בשלח יח). [ח] אם הרגיל את עצמו תשעים פעם לומר כדרך הנכונה ונסתפק לו אם טעה, אינו חוזר (שו"ע קיד סע' ט).

ומתחיל "רצה", ואפלו אם נזכר קדם שהתחיל "מודים" כיון שסים ברכת "המתחזיר שכינתו לציון" צריך להתחיל "רצה" (כמו שנאמר ב"משיב הרוח"), אך אם נזכר קדם ברכת "המתחזיר שכינתו לציון", אומרו שם ומסיים "ותחזינה עינינו" וכו'. ואם לא נזכר עד לאחר "יהיו לרצון" וגו' - חוזר לראש התפלה. ובראש חדש אם שכח "יעלה ויבא" במעריב, בין שראש חדש הוא ב' ימים בין שאינו אלא יום אחד, כיון שאמר "ברוך אתה ה'" והזכיר את "השם" - שוב אינו חוזר, אלא מסיים "המתחזיר שכינתו לציון" וגומר תפלתו. והטעם בזה מפני שלא היו מקדשין את החדש בלילה.

יא] שכח בראש חדש או בחול המועד "יעלה ויבא" בשחרית, אף על פי שלא נזכר עד לאחר שהתפלל מוסף (שכבר הזכיר של ראש חדש ושל חול המועד), מכל מקום צריך לתזור (ו) ולהתפלל שחרית. ואם עבר זמנה, ישלימנה בתפלת המנחה (עין שער תשובה סימן ק"ח ס"ק י"ב) כדלקמן סימן כ"א ס"ד. ועין לקמן סימן כ' סעיף י'.

יב] בכל מקום שהוא צריך לתזור ולהתפלל, צריך להמתין כדי הלוח ארבע אמות.

יג] שליח צבור שטעה בתפלת הלחש, אינו חוזר ומתפלל שנית, מפני טרח הצבור, אלא סומך על התפלה שיתפלל בקול רם, (ולכן לאחר חזרת התפלה יאמר "אלהי נצור" וכו' ויפסיק ג' פסיעות). אף אם טעה בשלש ברכות הראשונות (ו) ונזכר קדם שהשלים תפלתו בענין שלא יהא בתורתו טרח הצבור - יחזור.

יד] ביום התענית בין בתענית צבור בין בתענית יחיד אומרים בתפלת המנחה (א) בברכת "שמע קולנו" - "עננו". וכשמגיע ל"בכל עת צרה וצוקה" יסיים "כי אתה שומע" וכו'. ואם שכח מלומר "עננו", אם לא נזכר עד לאחר שאמר את "השם" מברכת "שומע תפלה", אינו חוזר ואומר. אלא לאחר שגמר כל התפלה לאחר "אלהי נצור" קדם שיעקר רגליו אומרו עד "בכל עת צרה וצוקה" ומסיים "יהיו לרצון" וכו'. ואם לא נזכר עד לאחר שעקר רגליו - אינו אומר עוד כלל.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

- (1) (משנה ברורה קי"ד ס"ק ל"ב) אם נזכר לפני "מודים" - אומר שם (ואם אמר ברוך אתה ה' - כמו הערה במשיב הרוח). {2} (קצור מסגרת השולחן) ו"מגן אברהם" ור"ש פסקו, דאם התפלל מוסף - לא יחזור ויתפלל עוד תפלת שחרית כיון שכבר זכר במוסף.
(3) (משנה ברורה תכ"ב ס"ק ד') משום ספק יתנה דאם אינו חייב, מתפלל הוא בתורת נדבה.
(4) (משנה ברורה סוף קכ"ו) ובטור פליג ומקיל אפילו בג' ראשונות בכל גווני. והסומך עליו - לא הפסיד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (5) אם לא התחיל "מודים" - דינו כאילו לא סיים הברכה, ויכול לומר שם "יעלה ויבא" (בא"ח ש"ש ויקרא יב). (י) אם נזכר אחרי מוסף - לא מתפלל שוב שחרית, אלא מנחה שתיים (בא"ח ויקרא יג). (יא) אנו אומרים "עננו" גם בשחרית. אם שכח לומר "עננו" יאמרנו לפני יהיו לרצון השני (שו"ע תקסה ס' ב. ג. דיני ש"ץ עין לקמן סימן כ ס' יח).

סימן כ

דין חזרת תפלת שליח-צבור

ובו י"ב סעיפים.

א כסלו

א] כשפוסע שליח הצבור מתפלה שבִּלְחַשׁ, עומד במקומו כשעור הלוח ארבע אמות, וחוזר למקומו ואומר בלחש "ה' שפתי תפתח וגו'"^(א), ומתחיל בקול "ברוך אתה" וכו'. וכל אחד יזהר לשתוק אז ולשמוע היטב, ולכון למה שהוא אומר ולומר "ברוך הוא וברוך שמו" ו"אמן" על כל ברכה כראוי. ואפלו ללמוד אסור בשעה שהשליח-צבור חוזר התפלה, ואין צריך לומר שצריכין להזהר משיחה בטלה. ומי שנקל לו, יש לו לעמוד כמו שהוא בעצמו מתפלל שמונה עשרה, או בעינים עצומות או לראות תוך הסדור מה שאומר שליח-הצבור. קצת נוהגין שלאחר "קדשה" חולצין תפלין של רש"י ומניחין תפלין דרבנו תם, ועושין שלא כדין^(ב) (עיין פמ"ג ס' ל"ד סק"ב).

ב] בחזרת תפלת שליח-צבור כיון שהשליח-צבור כבר התפלל בפני עצמו בלחש ואינו חוזר את התפלה רק בשביל השומעים, לכן צריכין שיהיו דוקא תשעה שומעין ועונין שלא תהינה ברכותיו לבטלה^(ג) (ולא דמי למה שנאמר בסימן ט"ו ס"ז). ולכן כשיש מנין מצמצם, צריכין להשגיח שלא יתחיל שליח-הצבור חזרת התפלה עד שיגמרו כלם תפלותיהן, שיוכלו לענות.

ג] שליח-צבור צריך להזהר כשהוא מסים ברכה אחת, שלא להתחיל ברכה שניה עד לאחר שאמרו רב הצבור "אמן". ואם התחיל תיכף ברכה אחרת כגון שפיים "מגן אברהם" והתחיל מיד "אתה גבור", אזי כיון שהתחיל לומר "אתה גבור" שוב אין אומרים "אמן", ועונש בטול אמן אז הוא עליו (וע"ק החדש סוף סימן ע').

ד] בקדשה יזהר כל אחד לכוון רגליו שיהיו שתיהן ביחד כאלו היו רגל אחת (כמו שנאמר ורגליהם רגל ישרה). וכשאומרים "קדוש קדוש קדוש" וכן "ברוך" ו"ימלוך" מרים גופו ועקבו למעלה. ונוהגין לשא העינים למרום, וטוב שתהינה סגורות^(ה).

ה] כשמגיע שליח-צבור ל"מודים" משתחוים כל הקהל ואומרים "מודים דרבנן" כלו בהשתחויה^(ו). ומי שהוא עומד בתפלת שמונה עשרה ושומע שהשליח

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן כ (א) שליח ציבור שמתחיל חזרת הש"ץ יאמר "ה' שפתי תפתח" בקול רם כרגיל. (ב) מי שמניח תפלין של רש"י ור"ת, טוב שיניח שניהם ביחד. ואם מניחם זה אחר זה יניח את ר"ת אחרי "קדיש" תתקבל ויקרא "קריאת שמע", "קדש", "והיה כי יביאך" וכו' (עי' שו"ע לד סע' ב). (ג) אם אין תשעה שמכונים - קרוב להיות שכרכותיו לבטלה. ולכן כל אדם יעשה עצמו כאילו אין תשעה זולתו, ויכוין לברכות החזון (לשון השו"ע כ"ד ד). (ד) המתפלל צריך שיתן עיניו למטה וליכוין למילה (עי' שו"ע צה סע' ב). (ה) ואנו נוהגים שמרכינים את הראש עד "אלוקי כל בשר" (עיין בא"ח תרומה ט"ז ועו"ח שם וכה"ח כ"ג ס"ק י). ויש להזהר לענות "אמן" אחרי ברכת "המחזיר שכינתו לציון" טרם שיתחילו "מודים דרבנן" (בא"ח שם).

צבור הגיע ל"מודים", אם הוא עומד באמצע ברכה משתחוה גם כן⁽¹⁾, אבל אם עומד בתחלת ברכה או בסוף ברכה לא ישתחוה, משום דאסור להוסיף השתחויות בתחלת ברכה או בסוף ברכה על אותן שאמרו חכמינו זכרונם לברכה כדלעיל סימן י"ח סעיף י"א.

[ו] קדם שאומר "שים שלום" אומר⁽²⁾ "אלהינו ואלהי אבותינו ברכנו" וכו'. וכשאומר "וישמך" אומרים הקהל "כן יהי רצון" ולא יאמרו "אמן", וכן כשאומר "ויחנך" ו"שלום". ואין אומרים אותו רק בשחרית ובמוסף ולא במנחה, רק בתענית צבור שאומרים גם במנחה "שים שלום" אז אומר שליח-הצבור גם "אלהינו ואלהי אבותינו". ואין אומרים אותו בבית אבל ולא בתשעה באב בשחרית⁽³⁾.

[ז] לאחר שגמר שליח-הצבור התפלה, יאמר בלחש⁽⁴⁾ "יהיו לרצון" וגו', אבל לפסע ג' פסיעות אין צריך, שסומך על הפסיעות שבסוף הקדיש השלם.

ב כסל

[ח] בתענית צבור ייש בבית הכנסת עשרה⁽⁵⁾ שמתענים ומשלימים, אומר שליח-הצבור בשחרית ובמנחה "עננו" קדם "רפאנו", ואם טעה ולא אמרו, אם נזכר קדם שאמר את השם מן הברכה "רופא חולי" חוזר ואומר "עננו" ו"רפאנו". אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם גומר הברכה "רופא חולי עמו ישראל", ואומר "עננו" בתוך ברכת "שומע תפלה", וחותם "שומע תפלה" כמו יחיד. ואם שכחו גם שם אומרו לאחר סיום התפלה. בלא חתימה.

[ט] אין אומרים תפלת שמונה עשרה בקול אלא אם כן יש לכל הפחות ששה אנשים שהם רב מנין שהתפללו עתה. אבל אם אין ששה אנשים שהתפללו עתה, אין אומרים כל השמונה עשרה בקול, אלא אחד אומר עד "האל הקדוש" בקול, ואומרים "קדשה" וגומר תפלתו בלחש⁽⁶⁾.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) ולא יאמר "מודים אנחנו לך" (עי' שו"ע קט סע' א וכה"ח ס"ק כג). אבל אחרי "יהיו לרצון" הראשון יפסיק, ישתחוה ויאמר "מודים אנחנו לך" עם הציבור (כא"ח בשלח כב). (ז) אם אין כהנים. (ח) כללו של דבר בכל מקום שאם היו כהנים היו נושאים כפיהם, אומרים "אלוקינו ואלוקי אבותינו", ויש נהגים לישא כפים גם בבית אבל וגם בט' באב ולפיכך אם אין כהנים, יאמר "אלוקינו ואלוקי אבותינו". (כה"ח קכח ס"ק רסב בא"ח תצוה כב). וכן במנחת תענית אם מתפללים מנחה קטנה ישאו כפים אם יש כהנים שמתענים, ואם לאו יאמרו "אלוקינו ואלוקי אבותינו" (שו"ע קכח סע' א תקסו סע' ח).

(ט) שליח הציבור יאמר "יהיו לרצון" בקול רם כרגיל (עי' שו"ע קכח סע' א).

(י) בתענית ציבור אם יש שבעה שמתענים יאמר השליח ציבור "עננו" (עי' שו"ע תקסו סע' ג וכה"ח שם סק לב).

(יא) יאמר אחרי "קדושה" את ברכת ה' אל הקדוש ואחריה ימשיך בלחש (כה"ח קכד סק י).

י] כל מקום שהיחיד אם טעה חוזר ומתפלל, כמו כן שליח הצבור בחזרת התפלה אם טעה חוזר ומתפלל, חוץ משחרית של ראש חדש וחול המועד^(א) שאם שכח ולא אמר "עלה ויבא" ולא נזכר עד שהשלים תפלתו אין מחזירין אותו, כי משום טרח הצבור סמכין על מה שיזכיר בתפלת המוסף, אבל אם נזכר קדם שהשלים תפלתו, חוזר ל"דצה" ואין בזה טרח הצבור.

יא] חיוב על האדם לומר "קדשה" עם הצבור, וגם "אמן" שלאחר "האל הקדוש" ושלואחר "שומע תפלה" הוא גם כן חיוב כמו "קדשה"^(ב). וכן הקדישים שאומר שליח הצבור חיוב הוא לענות עליהם. וכן ב"מודים" הוא חיוב לשחות עם הצבור. ולכן אם נתאחר לבא לבית הכנסת באפן שאינו יכול להתפלל עם הצבור והוא מוכרח להתפלל ביחידות, אם אין השעה עוברת צריך להשגיח^(ג) שלא יתפלל שמונה עשרה בשעה שיפסיד מלענות אחד מדברים אלו, אלא ימתין עד שיענה ואחר כך יתפלל שמונה עשרה. אבל אל ימתין בין "גאל ישראל" לתפלת שמונה עשרה, דהא צריך להסמך גאלה לתפלה, ואסור להפסיק ביניהם, אלא ימתין קדם "שירה חדשה" (וע"ע לקמן סימן ס"ט סעיף ו').

יב] יחיד העומד בתפלת שמונה עשרה, וכשהוא מסים "מחיה המתים" אומרים הצבור קדשת "ובא לציון" או קדשת יוצר, אינו אומר עמהם "קדוש", לפי שאין הקדשות שוות. אבל אם הצבור אומרים קדשת מוסף, אף על פי שהוא מתפלל שחרית, עונה עמהם קדוש וכו', וכן בהפוך, דקדשת שחרית וקדשת מוסף שוות הן^(ד).

סימן כא

דין מי שלא התפלל היאך ישלמנה

ובו י' סעיפים.

א] כבר נתבאר בסימן י"ח שאם עבר זמן תפלה במזיד אין לו תשלומין. אבל אם מחמת שגגה או אנס לא התפלל, או שטעה בתפלתו בדבר שצריך לחזור ולהתפלל - יכול להשלימה לאחר תפלה הסמוכה לה. וצריך שיתפלל דוקא תחלה התפלה שהיא

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן כ א] (קצור מסגרת השולחן) וב"מגן אברהם" ור"ש משמע דלפי מנהג מדינות אלו שאומרים הציבור כל הקדושה עם השליח הצבור, יכול לכתחילה להתפלל עם השליח הצבור מלה במלה (באופן שיתבאר לקמן סי' ס"ט סעיף ו').

דרכי הלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(יב) אם טעה הש"ץ בשבת ויום טוב והתפלל בשחרית תפילת חול, לא יסמוך על מוסף אלא יחזור ויתפלל תפילת שחרית של שבת ויום טוב (עיין ס' קכו סעי' ג). (יג) כבר נתבאר לעיל ש"אמן" של "שומע תפילה" ו"האל הקדוש" אינם חיוב כמו "קדושה", אמנם לכתחילה מהיות טוב ימתין לשומעם ואח"כ יתפלל שמונה עשרה, או יתפלל יחד עם הש"ץ (ע' כה"ח קט סעי' יב). (יד) לדעת הפר"ח והבא"ח אין עונים אלא רק לאותה תפילה שעומד בה. לא קדושת שחרית במוסף ולא קדושת מוסף בשחרית (שו"ע קט סעי' ג וכה"ח שם סק לב).

זמנה, ואחר כך תפלת התשלומין. דהיינו, אם לא התפלל שחרית, אזי כשיגיע זמן תפלת מנחה, יתפלל מתחלה תפלה לשם מנחה ואומר תחנון^(א), ואחר כך מיד אומר "אשרי", ומתפלל עוד שמונה עשרה בשביל שחרית. ואם לא התפלל מנחה, אזי יתפלל תחלה ערבית וישהה רק כדי הלוח ארבע אמות ואינו אומר "אשרי", אלא מיד יתפלל תפלת שמונה עשרה בשביל מנחה. ואם לא התפלל ערבית, אזי לאחר תפלת שחרית יאמר תחנון ואשרי^(ב), ויתפלל תפלת שמונה עשרה לשם ערבית, ואחר כך יאמר למנצח, ובא לציון וכו'. ואסור לו לאכל עד שיתפלל גם תפלה זו שהיא לשם ערבית.

[ב] אם לא התפלל בעוד שהיה לו שהות להתפלל מפני שהיה חושב שעדין ישאר לו זמן אחר שיגמר אותו עסק שהוא מתעסק בו, ובין כך וכך עברה לו השעה. וכן מי שהיה טרוד לצורך ממונו שלא יבוא לידי הפסד, ועל ידי כך הפסיד זמן התפלה. אף על גב דאסור להעביר זמן תפלה משום הפסד ממון, מכל מקום מהרי אגס ויש לו תשלומין. וכן אם מחמת שכרות לא היה ראוי להתפלל, נחשב גם כן כאנס, אף על פי שהתחיל באסור לשותות כשהגיע זמן תפלה.

1 כבוד

[ג] אין תשלומין לתפלה, אלא בתפלה הסמוכה לה. אבל אם נתאחר יותר, אין לה עוד תשלומין. כגון אם לא התפלל לא שחרית ולא מנחה, אזי מנחה יש לה תשלומין לאחר ערבית הסמוכה לה, אבל שחרית אין לה תשלומין, כיון שעבר שתי זמני תפלות שלא התפלל, לא בזמנה ולא בזמן מנחה^(ב).

[ד] אף ביום שיש בו מוסף, אם לא התפלל שחרית יכול להשלימה לאחר מנחה. (דכיון דזמן תפלת מוסף בדיעבד עד הלילה כמו מנחה אם כן לא עבר שתי זמני תפלות), ולאחר תפלת מוסף אינו יכול להשלים תפלת שחרית (דכיון שמזכיר בה קרבן מוסף - אינה ראויה שתעלה לתפלת שחרית. ועין פרי מגדים סימן ק"ח א"א סק"ו). אך אם עדין לא עבר זמן תפלת שחרית, יכול להתפלל שחרית אף על פי שכבר התפלל מוסף^(ג).

[ה] אין תשלומין לתפלה שהפסיד, אלא בזמן תפלה הסמוכה לה^(א) אבל לא בשעה שאינה זמן תפלה, כגון אם שהה הרבה אחר שהתפלל התפלה. שהיא חובת שעה, אינו יכול להתפלל עוד תשלומי תפלה שהפסיד, לפי שלא תקנו תשלומין לתפלה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כא (א) (משנה ברורה ק"ח ס"ק ט"ו) הרבה אחרונים הסכימו וכו' בדיעבד אינו מעכב, רק אם עבר זמן תפלה וכו'. אמנם לכתחלה יותר נכון ככל זה, שאם לא התפלל - תיכף וכו' יתפלל אותה בתורת נדבה דהיינו שיתנה, ויאמר: "אם אני חייב - הרי זו לחובתי. ואם לאו - הרי זו נדבה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן כא (א) יתפלל תשלומין לפני תחנון (כה"ח קח סק"ט). (ב) במקרה זה טוב שיתפלל תפילת נדבה על תנאי ויחדש בה דבר. ובשבת ויום טוב אין תפילת נדבה (שו"ע קח סע' ה').

(ג) יש חולקים, על כן עדיף לא להתפלל שחרית אחרי מוסף אלא להתפלל מנחה שתיים. (עין בן איש חי ש"ש תולדות י"א. ויקרא י"ג ומעשה ניסים כ"ד).

שהפסיד, אלא בזמן שהוא עוסק בתפלה שהיא חובת שעה, שאז כיון שהוא עוסק בתפלה, הוא משלים גם כן מה שחסר^(א).

ו) תפלת התשלומין שהוא מתפלל, חייב להתפלל כמו שהוא מתפלל אז תפלת חובה. כגון אם לא התפלל מנחה בערב שבת, מתפלל ערבית שתים של שבת. אף על פי שהשניה באה לתשלום תפלת חול, מכל מקום כיון שעתה הוא שבת, מתפלל של שבת. ואם התפלל של חול, חוזר ומתפלל^(ב). וכן בערב ראש חדש אם לא התפלל מנחה, מתפלל ערבית שתים ואומר בשמיהן "יעלה ויבא", ואם לא התפלל ערבית בראש חדש שמתפלל שחרית שתים, אם שכח "יעלה ויבא" אפלו בשניה^(ג) חוזר ומתפלל^(ד) (אף על גב דתשלומין דלילה היא ואז לא היה חוזר, מכל מקום השתא ימא הוא). ובשבת אם לא התפלל מנחה, מתפלל ערבית גם כן שתים של חול, אלא שיש חלוק באתה חוננתנו, בראשונה אומר "אתה חוננתנו" ובשניה אינו אומר. והטעם בזה, כיון ש"אתה חוננתנו" הוא כמו הבדלה, ואין מבדילין שתי פעמים בתפלה^(ה). והוא הדין להיפך, אם שכח ערבית במוצאי שבת מתפלל שחרית שתים, ואומר בתפלת התשלומין "אתה חוננתנו"^(ו), לפי שמעקר התקנה צריך להבדיל בתפלה^(ז).

ז) טעה בראש חדש במנחה ולא אמר "יעלה ויבא", ולמחר אינו ראש חדש, אם כן אף אם יתפלל ערבית שתים לא ירויח כלום, שהרי אינו יכול לומר עוד "יעלה ויבא", ובלא "יעלה ויבא" הרי כבר התפלל^(ח). על כן אינו מתפלל כלל^(ט) לתשלומין^(י).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (משנה ברורה שם ס"ק כ"ה) ואם טעה והתפלל השניה של חול, פטור מלהתפלל. ג) (משנה ברורה שם ס"ק כ"ו) א"צ לחזור להתפלל דלא יהא חמורה תשלומין מאלו התפלל בזמנה. ד) (משנה ברורה רצ"ד ס"ק ב') אם הבדיל אתמול על הכוס, אינו מזכיר "אתה חוננתנו" לא בראשונה ולא בשניה. ה) (כשו"ע ק"ח ס"א כתב) ויחזור להתפלל בתורת נדבה וא"צ לחדש (ובמשנה ברורה שם) היינו שיתנה ויאמר: אם חייב אני - הרי זו לחובתי, ואם לאו - הרי זו לנדבה.

רכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש די וכף החיים

ד) כל זמן שלא עבר זמן תפילה יכול להתפלל תשלומים, ומכיון שיש חולקים בדבר אם הפסיק מלהתפלל את תפילת החובה יתפלל ויתנה: "אני חייב - תהא תפילתי לתשלומין. ואם לא - הרי זו נדבה" (כה"ח קח סק כא). ה) מי ששכח להתפלל ערבית בראש חדש ומתפלל שחרית פעמיים ושכח לומר "יעלה ויבא" בשניה יתפלל ויתנה (כה"ח קח סק טל). ו) מי ששכח להתפלל מנחה בשבת - מתפלל פעמיים ערבית במוצאי שבת. אם אמר "אתה חוננתנו" בשניה בלבד - חוזר ומתפלל פעם נוספת בלי "אתה חוננתנו". בשאר המקרים אינו חוזר למתפלל. אך מבדיל על הכוס (עי' שו"ע קח סק י). ז) אם לא התפלל ערבית במוצאי שבת והבדיל על הכוס, או אמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" יתפלל שחרית פעמיים בלי "אתה חוננתנו" (עי' כה"ח קט סק ג). ח) וכן אם במנחה של שבת וראש חדש לא אמר "יעלה ויבא" ובמוצאי שבת לא חל ראש חדש, או טעה במנחה של שבת והתפלל מנחה של חול בטעות - אינו מתפלל תשלומין. ט) לפי השולחן ערוך מתפלל תפילת תשלומין ומתנה: "אם אני חייב לחזור על התפילה - תהא התפילה חובה, ואם אני לא חייב - תהא תפילת נדבה".

[ח] תפלת מוסף אף על פי שזמנה כל היום, ואם כן הוי מעריב תפלה הסמוכה לה, מכל מקום אין לה תשלומין בלילה, משום דתפלת מוסף נתקנה משום "ונשלמה פרים שפתינו", וכיון שעבר זמנו בטל קרבנו.

ד בטל

[ט] מי שהוא צריך להתפלל שחרית שתיים או מנחה שתיים, אם הוא שליח צבור, יוצא במה שהוא חוזר את התפלה בקול רם.

[י] מי שנסתפק לו אם התפלל או לא, בזמן הזה (שאין מתפללין בגדבה) אינו¹ חוזר ומתפלל^(א).

סימן כב

דיני תחנון

ובו י' סעיפים.

[א] לאחר השמונה עשרה אומרים "תחנון" ב'נפילת אפים". ואין לדבר שיחת חלין בין שמונה עשרה לתחנון.

[ב] בשחרית, כיון שיש תפלין בשמאלו, נוטין על צד ימין משום כבוד התפלין. ובמנחה נוטין על צד שמאל^(א).

[ג] נפילת אפים יש להיות מישב. אף בשעת הדחק יכול להיות גם מעמד. לאחר "תחנון" אומרים "ואנחנו לא נדע". ויש לאומרו בישיבה ואחר כך עומדין ואומרים "מה נעשה" וכו'^(ב).

[ד] אין נפילת אפים כי אם במקום שיש שם ספר תורה^(א), אבל במקום שאין שם ספר

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[1] (משנה ברורה ק"ז ס"ק ב') חוזר ומתפלל ומתנה. ולענין ערבית, לכתחילה נכון הוא שיחזור ויתפלל גם בערבית וכו', ועל הצד היותר טוב יראה לחדש בה דבר בחזרה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

מי שמתפלל תשלומין במצאי שבת - לא צריך לומר "אתה חוננתנו" בתפילה השניה (שו"ע ס' קח סע' י"א). אם במנחה בערב שבת לא אמר "יעלה ויבוא" כנ"ל - לא מתפלל בליל שבת ערבית שתיים כי אין תפילת נדבה בשבת, אפילו לא על תנאי (עיין בא"ח משפטים ט"ו). (י) אם יכול לכוון לפחות בברכת "אבות" יתפלל תפילת נדבה ויתנה (עי' שו"ע קו סע' א). סימן כב (א) אנו לא נוטים כלל ולא נופלים על פנינו, אלא רק יושבים ואומרים "תחנון" (בא"ח כי תשא יג). (ב) אנו נוהגים לומר וידוי וי"ג מידות בעמידה, ואת השאר בישיבה. ובשני וחמישי אומרים מ"אל מלך" הכל בעמידה (בא"ח כי תשא ז). (ג) אומרים "תחנון" אפילו במקום שאין בו ס"ת (בא"ח כי תשא יד).

תורה, אף על פי שיש שם שאר ספרי קדש^א, אין נופלין על פניהם, אלא אומרים את המזמור בלי "נפילת אפים". וכשמתפללים בעזרת בית הכנסת ופתח בית הכנסת פתוח, נחשב כאלו היה שם ספר תורה.

[ח] כשמתפללין בבית אבל או בבית המת, אף על פי שאין שם אבל, אין אומרים "תחנון" שבעת ימי אבלות אפלו במנחה של היום השביעי^י, ונוהגין שגם בשובם לביתם אינם אומרים. ואם יש אבל בבית הכנסת, אין הצבור נגררין אחריו, ואומרים "תחנון", אלא שהאבל אינו אומר.

[ו] אין אומרים "תחנון" בבית הכנסת שיש שם מילה, או שהבעל ברית או הסנדק או המוהל מתפללים שם, אף שהמילה תהא בבית אחר. ואם מתפללין מנחה בבית התינוק קדם סעודת הבית או באמצע הסעודה, גם כן אין אומרים. אבל אם מתפללים לאחר "ברכת המזון" אומרים, אף הבעל ברית והסנדק והמוהל לא יאמרו אף לאחר "ברכת המזון" משום דיום טוב שלהם הוא^י.

[ז] וכן אין אומרים בבית הכנסת שיש שם חתן כל שבעת ימי משתה שלו, אם החתן היה בחור או הפלה בתולה. אבל אלמן שנשא אלמנה^י, אין לו רק שלשה ימים ואחר כך אומרים. וביום החפה בשחרית אומרים, ובמנחה שהוא סמוך לחפה אין אומרים^י.

[ח] אין אומרים "תחנון" לא בראש חדש, ולא בט"ו באב, ולא בט"ו בשבט, ולא בחנכה, ולא בפורים גדול ב' ימים, ולא בפורים קטן ב' ימים, ולא בל"ג בעמר, ולא בכל חדש ניסן, ולא בתשעה באב, ולא בימים שבין יום הכפורים לסכות, ולא מראש חדש סיון^ב עד לאחר אסרו חג דשבועות, ולא באסרו חג דסכות. בכל אלו אין אומרים גם במנחה שלפניהם, אבל בערב ראש השנה ובערב יום הכפורים אומרים במנחה שלפניהם. ובערב ראש השנה אומרים גם בסליחות, רק לאחר כך אין אומרים^י.

[ט] בשני וחמשי לפי שהם ימי רצון, כי בארבעים יום של קבלת לוחות שניות עלה משה רבנו ביום חמישי וירד ביום שני, לכן מרבין בהם תחנונים ואומרים קדם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כב א) (משנה ברורה קלא ס"ק יא) ויש חולקין בזה. ב) (קצור מסגרת השולחן) ויש נוהגין עד ז' ימים אחר שבועות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) ועיין לכה"ח קלא ס"ק ח"ן שמשמע שאומרים. (ה) כן הדין ביום בר מצוה שאין אומרים "תחנון" (עיין נהר מצרים אות ג). (ו) או גרוש וגרושה, או אלמן וגרושה וכן להפך. (ז) יש אומרים שיש למנוע מחתן ליכנס לביכנו"ס, כדי שלא ימנעו מלומר תחנון, ואין נוהגים כן (כה"ח קלא ס"ק פו). (ח) אין אומרים "תחנון" ממוצאי יום כיפור עד סוף חודש תשרי, ומרח' סיון עד אחרי יב' בסיון (שו"ע קלא ס"ע יג וכה"ח שם סק צח). ובערב יום כיפור אומרים "תחנון" ו"ידידיו" של ערב כיפור במנחה ביחיד ולא בציבור (שו"ע תרד ס"ע ב).

"תחנון" "והוא רחום". ואומרים אותו מעמד. וצריך לאומרו בכונה ובמתינות דרך תחנונים. ובימים שאין אומרים "תחנון" - אין אומרים אותו^(ט).

י' לאחר "תחנון" אומרים "חצי קדיש", ובשני ובחמישי אומרים "אל ארך אפים" מעמד. ועיין לקמן סימן כ"ה סעיף ב' מתי אין אומרים אותו.

סימן כג

קצת דיני קריאת ספר תורה

וב' ל' סעיפים.

ה כסול

א] כשמוציאין את ספר התורה מן ארון הקדש ונושאים אותו אל התבה שקורין בו שם, נושאים אותו דרך צפון שהוא לימין הנושא. וכשמחזירין אותו אל ארון הקדש, נושאים אותו דרך דרום. וצריכין להחזיק את ספר התורה ביד ימין. ומצוה על כל אדם שספר התורה עובר לפניו שילווה אותו עד אל התבה^(א).

ב] העולה לתורה יש לו להתעטף בטלית מציצת (ועיין לעיל סימן ט' סעיף י"א) ועולה בדרך קצרה לו ויורד בדרך ארכה. ואם שתי הדרכים שוות, עולה בדרך הימין ויורד בדרך השנייה. ונוהגין שהוא ממתינ' עד שהעולה אחריו אמר הברכה האחרונה, ויורד בין גברא לגברא.

ג] פותח את ספר התורה ורואה באיזה מקום יקרא, ואוחזו כף פתוח בשתי ידיו, וסוגר עיניו ואומר "ברכו את ה' המברך". ויש לו לומר בקול כדי שישמעו כל הקהל. והם עונים "ברוך ה' המברך לעולם ועד". ואם לא שמעו הצבור את המברך, אף על פי ששמעו שהשליח צבור עונה לא יענו עמו, אלא לאחר שסיים שליח הצבור עונים אחריו "אמן". לאחר שענו הקהל "ברוך ה' המברך לעולם ועד" חוזר העולה ואומר

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) אומרים "וידוי" "יג' מידות" ו"אל מלך" ג' פעמים וכו', וחצי "קדיש" (עי' בא"ח תשא ה).
 סימן כג (א) יש לפתוח את ס"ת בעודו בהיכל כי אז מתגלית הארת התורה הכתובה בתוכו לחוץ אל כל הקהל. בשבת ובר"ח ובכל יום שאומרים קדושת "כתר", יאמר כל אחד בשעת פתיחת ההיכל "ברוך שמי" שכתוב בו "ברוך כתרך ואתרך". ככל מקום ארון הקודש הוא במקום אחר, יש בצפון ויש בדרום יש במזרח ויש במערב, ולכן תמיד יקפיד לילך מחזיק הס"ת לצד ימינו כשפניו כלפי הקהל, ויחזיר אותו מהכיוון השני (כה"ח קכח ס"ק יא). וכל אדם שס"ת עובר לידו ינשקנו וישתדל ללוותו. יש נוהגים להוליך ס"ת סגור מארון הקודש ויש מוליכים אותו פתוח, וכשמראין ס"ת תורה לציבור ישתחוה כל אחד ויאמר: "וזאת התורה וכו' אל שדי אמת, משה אמת ותורתו אמת" וגם נשים וילדים חייבים בכך. ואם אדם נמצא באמצע התפילה ישתחוה בלבד. ויש נוהגים להשתחוות שבע פעמים בשבת כמספר העולים וכן בכל יום כמספר בעולים בו, ומנהג טוב הוא. וטוב שיסתכל באותיות הס"ת ובמיוחד במילה שהאות הראשונה שלה כאות הראשונה בשמו (בא"ח ש"ש תולדות טו טז כה"ח קלד ס"ק י. יג).

גם כן "ברוך ה' המברך לעולם ועד" (עיין לעיל סימן ט"ו ס"ח), ומברך הברכה "אשר בחר בנו" וכו' ועונין הקהל "אמן", ומסלק את ידו השמאלית. ואוחז את ספר התורה בשעת הקריאה רק בימינו. הקורא קורא והוא קורא עמו בלחש. ואין הקורא רשאי לקרות עד שיכלה "אמן" מפי הצבור. וכל הקהל יכוננו דעתם לשמוע היטב קריאת התורה. לאחר הקריאה חוזר העולה ואוחז גם בשמאלו, וגוללו ומברך ברכה אחרונה^(כ).

ד] אסור לאחוז את ספר התורה בעצמו ערום^(כ), אלא יאחוז על ידי הטלית או יאחוז בעמודיו. ויש מחמירין שגם בעמודיו אין אוחזין ערום אלא על ידי הטלית.

ה] העולה וגם הקורא צריכין לעמוד, ואפלו רק לסמוך על שום דבר אסור משום דצריכין לעמוד באימה, דכשם שנתנה התורה ב"אימה", כך אנו צריכין לנהוג בה ב"אימה". ואף מי שהוא אדם חלוש יכול לסמוך קצת סמיכה כל דתו.

ו] בשעה שהעולה אומר "ברכו" והקהל אומרים "ברוך ה' המברך לעולם ועד", צריכין כל הצבור לעמוד^(כ), אבל בשעה שאומר הברכה "אשר בחר בנו" וכו' בשעת הקריאה ובשעת ברכה אחרונה, אין חייב שיעמדו הקהל, אלא המדקדקין במצוות מחמירין על עצמם ועומדין, וכן נכון. אבל בין גברא לגברא אין להחמיר כלל.

ז] אם הקורא בעצמו הוא עולה לתורה, צריך שיעמד אחר אצלו, שששם שנתנה התורה על ידי סרסור (משה רבנו עלי השלום) כך אנו צריכין לנהוג בה על ידי סרסור.

ח] כיון שהתחיל הקורא לקרות, אסור לכל הקהל לדבר אפלו בדברי תורה. ואפלו בין גברא לגברא. ואסור לצאת מבית הכנסת בשעה שקורין בתורה, אבל בין גברא לגברא שהספר תורה מגלגל - יכול לצאת לצורך גדול^(כ).

ט] כשיש "כהן" בבית הכנסת צריכין לקרות אותו תחלה, ואפלו אם הוא עם הארץ אלא שהוא אדם כשר, הוא קודם אפלו לתלמיד חכם, ואפלו אם הכהן רוצה למחול לא מהני. ואחר הכהן קורין לוי, ואם אין שם לוי, קורין את הכהן אשר עלה במקומו ואומרים: "במקום לוי". ואם אין כהן בבית הכנסת, קורין במקומו לוי^(כ) או ישראל. ויש לקרות את היותר גדול בתורה שנמצא שם (עיין מגן אברהם סקל"ה סק"ו).

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) בס"ת המונחים בתוך תיק, פותח, רואה מקום הקריאה, מכסהו במפה ביד שמאלו, אוחז ביריעה ע"י מפה ביד ימינו ואומר: ה' עמכם, ועונים: יברכך ה', ומתחיל בברכה: "רבנו, ברכו" וכו'. אחר הקריאה אוחז בס"ת בימין, מכסה במפה בשמאל ומברך, וקורא אחרון או מפטיר סוגר ספר התורה לגמרי לפני הברכה (שו"ע קלט, בא"ח ש"ש תולדות יח). (ג) אסור לאחוז רק בעת הקריאה בו ובין הקוראים. (בא"ח ש"ש תולדות יח). (ד) מנהגנו כמנהג האר"י שלא לעמוד כלל (שו"ע קמו סע' ד וכה"ח שם). (ה) כשקוראים בתורה, לא יצא אלא אם כן קראו לו לעלות לתורה במקום אחר או לקרוא בתורה או להתפלל. מותר לעיין או להררר בדברי תורה בין "קורא" ל"קורא" אבל לא ללמוד בקול (שו"ע קמו סע' א ב וכה"ח שם).

(ו) כשאין כהן, לא יעלה לוי "שני", אלא ישראל עולה ראשון, ואחריו עוד שני ישראלים (שו"ע קלה סע' ו וכה"ח סק מ).

ואומרים "אם אין כאן כהן, לוי במקום כהן", או "ישראל במקום כהן" ואם קראו ישראל במקום כהן, אין קורין אחריו לוי. ישוב שכלם כהנים או לויים, יעשו שאלת חכם איך יתנהגו.

1 בסול

י] אם הכהן עומד בקריאת שמע או בברכות קריאת שמע, ומכל שכן אם עומד בתפלת שמונה עשרה, אפלו אין שם כהן אחר, אין קורין אותו ואין צריכין להמתין עליו, משום טרחא דצבורא. אלא קורין לוי או ישראל, ואין אומרים "אם אין כאן כהן" אלא אומרים "לוי או ישראל במקום כהן". ובדיעבד אם קראוהו¹⁾, אם עומד בקריאת שמע או בברכותיה עולה ומברך את הברכות, אבל לא יקרא עם הקורא, אלא ישמע. ומכל מקום אם אפשר לו, יש לו לגמור את הענין שהוא עומד בו להיכא דסליק ענינא קדם שהוא עולה. ואם עומד בתפלת שמונה עשרה, אפלו קראוהו לא יעלה. וכן בין גאלה לתפלה לא יעלה. ובתפלת "אלהי נצור" וכו', יעלה. ואם הוא עומד בפסוקי דזמרה, אם אין שם כהן אחר, אפלו לכתחלה קורין אותו, אך לא יקרא עם הקורא. אבל אם יש שם אחר, אין קורין אותו לכתחלה. וכן הדין בלוי.

יא] אם קראו לכהן או ללוי ואינם שם, לא יקראו לאחר בשמו, שלא יאמרו על הראשון שהוא פגום. אלא יאמרו להאחר "עלה אתה" ויעלה. אבל בנו יכולין לקרוא בשמו, שאין בזה פגם לאביו, שהרי אם האב היה פגום גם הבן היה פגום. וכן אם הכהן או הלוי אינם יכולים לעלות מפני שעומדים בתפלה, יכולין לקרוא לאחר בשמו, שהרי הכל רואים שאינו עולה מפני שאינו רשאי. ואם קראו לישראל ואינו שם, יכולין לקרוא לאחר בשמו, כי בישראל לא שייך פגם. וכן אם קראו לכהן או ללוי ל"אחרון" או ל"מפסיר" בשבת ויום טוב ואינם שם, יכולין לקרוא לאחר בשם.

יב] אם לא היה כהן בבית הכנסת, או שהיה אלא שלא ידעו ממנו, וקראו לישראל במקומו ועלה, אפלו אם אמר "ברכו את ה' המברך", אלא שלא פתח עדין את הברכה "אשר בחר בנו", ובא הכהן או שנזכרו שישנו, קורין את הכהן ועולה. ואומר גם הוא "ברכו" וכו'. והישראל, כדי שלא יתביש, יעמוד שם עד לאחר שיקרא הכהן והלוי ואז יקראהו. אבל אם כבר אמר הישראל את "השם" מן הברכה, שאמר "ברוך אתה ה'", שוב אינו עולה הכהן. וכן הדין אם קראו ללוי במקום כהן, ובא הכהן קדם שאמר הלוי "ברוך אתה ה'", עולה הכהן, והלוי ממתיך וקוראין אותו אחריו. וכן הדין אם לא היה לוי, או שלא ידעו ממנו וקראו את הכהן גם במקום לוי, ואחר כך בא הלוי קדם שאמר הכהן "ברוך אתה ה'", קורין את הלוי ועולה.

יג] אין קורין שני אחים זה אחר זה, בין שהם מן האב בין מן האם. וכן האב עם בנו או בן בנו אין קורין זה אחר זה, משום עינא בישא. ואפלו הם אומרים שאינן מקפידין. ואפלו האחד הוא אחרון והשני מפסיר. ודוקא בשבת שאין מוציאין ספר

תורה אחר למפטיר, אבל כשמוציאין ספר תורה אחר למפטיר - מתר. וכן אם המפטיר אינו בר מצוה - מתר. ובכל אלו אם קראוהו וכבר עלה - לא ירד. ובשני אחים רק מן האם, והאב עם בן בנו, אם קראוהו, אפלו עדין לא עלה - יעלה. ובמקום הצריך יש להתיר באלו אפלו לכתחלה לקראם זה אחר זה.

יד] מי שעלה לתורה בבית הכנסת אחד ואחר כך נזדמן לבית הכנסת אחר, וקראוהו גם כן אפלו לפרשה שכבר עלה לה, עולה שנית ומברך את הברכות (מגן אברהם סימן רפ"ב ס"ק ט"ו).

טו] בתענית צבור כשקורין "ויחל", אין קורין לעלות לתורה אלא למי שהתענה. ואם אין כהן אחר אלא זה שאינו מתענה, או שאין בדעתו להשלים, קורין לישראל או ללוי^(א) במקומו. וטוב שיצא הכהן מבית הכנסת. ואם יש כהן אחר - אינו צריך לצאת אלא ידיע שלא יקראוהו, ואם קראוהו - לא יעלה. ואם הוא בשני וחמשי, אף על פי שקורין "ויחל", מכל מקום כיון שעשה הוא זמן קריאת התורה, לכן בדיעבד אם לא יצא מבית הכנסת וקראוהו - יעלה.

ז כסלו

טז] וכן מי שהוא דר בארץ ישראל ששם עושין יום טוב רק יום אחד (מלבד ר"ה), ובא לחוץ לארץ, והיה בבית הכנסת ביום שני של יום טוב, אין לקרות אותו לעלות לתורה, והדין כמו שכתוב בסעיף הקודם^(ב).

יז] סומא נוהגין לקרותו^(א). ואף על פי דדברים שבכתב אסור לקרותו בעל פה, מכל מקום בזמן הזה כיון שהקורא קורא לפניו - מתר. ונוהגין שאין מדקדקין אם הוא תלמיד חכם או עם הארץ, דמסתמא יכול לקרות עם הקורא.

יח] אם הראו לעולה המקום שיקרא וברך, ואחר כך נזכרו שאין זה המקום אלא שבמקום אחר צריכין לקרות, בין שכבר התחילו לקרות בין שעדין לא התחילו, אם המקום שצריכין לקרות היה גם כן גלוי לפניו, אפלו הוא בעמוד אחד ולאחר המקום שהראו לו, אינו צריך לברך שנית משום דדעתו היה על המקום שברך ועל כל מה שנגלה לפניו. אבל אם לא היה המקום גלוי לפניו אלא שצריך לגלול את הספר, או אפלו היה המקום נגלה לפניו אלא שהוא קודם למקום שהראו לו^(א), צריך לברך שנית^(א) הברכה "אשר בחר בנו". אבל "בדכו" לא יאמר שנית, ויאמר תחלה "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" על הברכה הראשונה שברך לבטלה. ואם עדין לא

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כג א} (משנה ברורה ק"מ סק"ט) אין חילוק בין אם המקום שהראו לו היה למעלה בו, בכל ענין אין צריך לחזור ולברך כיון שאין צריך לגלול.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) כשאין כהן - קוראים לישראל ולא ללוי (שו"ע קלה סע"ו). (ט) אם קראוהו - יעלה. (י) כן מנהג ירושלים חוץ מפרשת זכור שאין מעלין סומא (עיין ארץ החיים קל"ט ב). (יא) אין מברכים שנית אפילו אם צריך לגלול הס"ת (שם).

אמר אלא "ברוך אתה ה'", יסים "למדני חקיד". ואם המקום שהוא צריך לקרות הוא למעלה ממקום שהראו לו, אבל הוא סמוך, באפן שיכולין לקרות לו גם שלשה פסוקים ממקום שברך ולהלן, שהכל הוא בפרשת היום, יעשו כן ולא יברך שנית.

יט] צריך כל העולה, לקרות לכל הפחות שלשה פסוקים. ובשני ובחמישי וכן בשבת במנחה צריכין לקרות לכלם לכל הפחות עשרה פסוקים. ויש לקרות לשלישי ארבעה פסוקים. ובדיעבד אם לא קראו לכלם אלא תשעה פסוקים, שלשה לכל אחד יצאו. ובפורים שאין קורין לכלם אלא תשעה פסוקים, זהו משום דסליק ענינא^(יב).

כ] הקורא בתורה, לא יסים במקום שלא ישאר משם עד הפרשה דהיינו פתוחה או סתומה שלשה פסוקים לכל הפחות. ואם כבר ברך לאחר שסים בפחות משלשה פסוקים סמוך לפרשה, הקורא אחריו אין צריך להתחיל מפסוק שלפניו^(יג), רק יתחיל ממקום שפסק הראשון, ויקרא עמו עוד שלשה פסוקים בפרשה שניה. ופרשה שאין בה אלא שני פסוקים, מתר להפסיק שם. אם יש פסקא באמצע פסוק כגון בתחלת פרשת פנחס, מתר לסים אפלו בפסוק הסמוך לה.

כא] וכן לא יתחיל בפחות משלשה פסוקים לאחר התחלת הפרשה. ולכן זה שלפניו לא יסים בפחות משלשה פסוקים לאחר התחלת הפרשה.

כב] יכון להתחיל תמיד בדבר טוב לישראל ולסים בדבר טוב לישאאל וכן לא יסים במי שעשה מעשה רע^(יד).

ח כסלו

כג] אם קראו לאחד רק שני פסוקים וברך ברכה אחרונה, צריך לחזור ולקרות ויברך ברכה לפניה ולאחריה^(טו). וכיון שלאחר ברכה אחרונה הוי הסח הדעת, על כן צריך להתחיל גם "ברכו", ויקרא שני פסוקים שקרא תחלה ועוד פסוק אחד עמו. ואם קרא זאת בשלישי, והשנים שלפניו קראו רק שלשה פסוקים צריכין לקרות עוד שני פסוקים שיהיו כלם ארבעה פסוקים. ואם קרא זאת בכהן שלא קרא רק שני פסוקים וכבר קראו אחריו לוי ונזכרו אחר כהן, אזי הדין כן הוא: אם הלוי עדין לא ברך ברכה ראשונה, אף שאמר "ברכו" לא הוי התחלת הברכה, ולכן יחזר הכהן ויקרא שלשה פסוקים בברכות כמו שכתבנו, והלוי ימתין ויקרא אחר כהן. אבל אם כבר ברך הלוי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) יקראו תמיד לפחות עשרה פסוקים, וארבעה מהם לכהן לוי או לישראל. וגם בפרשת "ויבא עמלק" (שקראים כפורים). נהגו לכפול את הפסוק האחרון כדי להשלים לעשרה (שו"ע תרצ"ט ס"ד). (יג) אם הפסיק שני פסוקים לפני פרשה, יחזור הבא אחריו על פסוק אחד ויקרא את שני הפסוקים הנותרים, וטוב שיקרא עוד ג' פסוקים בפרשה השניה (כה"ח קלח ס"ק ד). (יד) ומותר לחזור על פסוקים לצורך זה, לדוגמא בפרשת "אמור" במנחת שבת ובשני וחמישי, מתחילים לכהן וקוראים לו ששה פסוקים עד "והיו קודש". ואין מתחילים ללוי בפסוק אחריו "אשה זונה" אלא חוזרים וקוראים ללוי "קדושים יהיו וכו'" עד סוף פסוק יג "אני ה'". (טו) כשחזר וקורא למי שקראו לו שני פסוקים בלבד לא יברך לפניה, אלא יקרא עוד פסוק, ואחר כך יברך ברכה אחרונה (כה"ח קלו ס"ק כ).

אז יקראו עם הלוי ממקום שפסק הכהן^(ט) (שאם יקראו ללוי מה שקראו לכהן, יהיה פגם להכהנים אשר המה שמה כי יאמרו שהלוי התחיל לקרות בתורה). ואחר הלוי יקראו שני ישראל שיהיו שלשה קרואים, והכהן אינו מן המנין (כיון שלא קרא רק שני פסוקים). ואם קרה כן בלוי שלא קרא רק שני פסוקים והישראל כבר ברה, יקראו לישראל אלו שני פסוקים שקרא הלוי ועוד פסוק אחד, ויקראו עוד ישראל אחד לתשלום שלשה קרואים. ואם לא היה כהן בבית הכנסת וקראו ישראל במקומו, וארע כן שלא קראו לו אלא שני פסוקים, ולא נזכרו עד לאחר שקראו ישראל שני וברה, אז יתחיל הישראל השני מתחלת הסדרה, והישראל הראשון ימתין ויקרא אחריו, ואחריו יקראו עוד לישראל.

כד] קטן לא יהיה הקורא וגם אינו עולה לתורה^(י), ועיין לקמן סימן ע"ט ס"ט.

כה] לאחר קריאת התורה אומרים חצי "קדיש" ומגביהין את ספר התורה^(י"א). המגביה פותח את ספר התורה שיהיו שלשה עמודים מן הכתב גלוי, ומראהו לימיו ולשמאלו לפניו ולאחריו, כי מצוה על כל האנשים לראות את הכתב. ואומרים "וזאת התורה" וכו', וגוללין את הספר. ומצוה לגללו שיהא התפר באמצע שתי הגלילות. ויגללו עד שיהא התפר הסמוך באמצע. אם התפר שלפניו יותר סמוך יגללו לשם, ואם התפר שלאחריו יותר סמוך יגללו לשם, דלמעט בגלילה עדיף משום כבוד ספר תורה (תשובת מהר"ם ב"ב סימן ס"ט).

כו] בכל עת שקורין בתורה אומרים אחר כך "חצי קדיש", לבד ממנחה בשבת ומנחה בתענית שסומכין על הקדיש שאומרים לפני תפלת שמונה עשרה.

כז] בשני ובחמישי אומר שליח הצבור לאחר הגבהת התורה^(י"ב) "יהי רצון" וכו'. וצריכין הצבור לשמוע ולענות "אמן". כשאין אומרים "תחנון" אין אומרים "יהי רצון".

כח] אחר כך^(י"ג) מכניסין את ספר התורה לארון הקדש. ומצוה על כל אדם שספר התורה עובר לפניו, וכן המגביה והגולל שילוו אותו עד לפני ארון הקדש.

כט] במקום שאין ספר תורה קורא אחד מתוך חמש בקול רם, והצבור ישמעו שלא תשתכח תורת קריאה^(י"ד).

ל] עשרה שמתפללים ואין להם ספר תורה לקרות, אין מביאים להם ספר תורה לצורך הקריאה אפלו הם חבושים בבית האסורים, ואפלו בראש השנה ויום

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) כשקראו לכהן ב' פסוקים בלבד יחזרו ויקראו ללוי מתחילת הפרשה (שם).

(יז) יש מקומות שנהגו להעלות קטן למנין שבעה, ואף יכול לקרוא בספר בעצמו, אך לא יקרא לאחרים (שו"ע רפכ סע' ג וארה"ח שם). (יח) מגביהים ס"ת לפני הקריאה בו, ואם מציאים כמה ס"ת - מגביהים את כולם בהוצאה. (שו"ע קלג סע' ב וכה"ח שם ס"ק טו"ב כתב שכן מנהג האשכנזים בירושלים). (יט) אין נוהגים לומר "יהי רצון". (כ) נוהגים להכניס ס"ת להיכל אחר "קדיש" תתקבל. (כא) כשקוראים בחומש, קוראים בלי ברכה, גם את ההפטרה (רמ"א רפ"ד סע' א).

הכפורים. אך אם מכינים יום או יומים מקדם ארון או תבה, שעושין מקום קבוע לספר תורה, מתר. ולצורך אדם חשוב והוא חולה, מתר להביא גם לצורך הקריאה לבד. ויש אומרים דלאדם חשוב אפלו אינו חולה,^ב ולחולה אפלו אדם חשוב - מתר. ויש להקל בשבת פרשת זכור ופרשת פרה, מפני שיש אומרים שהן דאורייתא^(כב) (עין לקמן סימן ק"מ).

סימן כד

דין אם נמצא טעות ופסול בספר תורה

ובו י"ב סעיפים.

ט כסלו

א] אם נמצא בספר תורה פסול מחמת טעות, אם הוא טעות גמור אין קורין בו וצריכין להוציא ספר תורה אחר (עין לקמן סימן ע"ט סעיף י'). איזהו טעות גמור? כגון שיתר או חסר או נתחלף אפלו אות אחת, ועל ידי זה משתנה הקריאה, כמו "תומים" "תאומים". "מגרשיהן" "מגרשיהם". ואף על פי שהפרוש הוא שוה, מכל מקום כיון שהקריאה אינה שוה - הוי טעות גמור. וכן אם הטעות הוא בענין שיכולין לקרותו כמו שהיה צריך לכתב, אלא שכתב בענין שמשתנה הפרוש על ידי זה, כגון בפרשת תרומה אמה וחצי רחבו, אם במקום "רחבו" נמצא כתוב "רחבה" בה"א, אף על פי שיכולים לקרות את הבית בחולם, מכל מקום כיון שכאשר שהוא כתוב הוי טעות שמשתנה הפרוש - הוי גם כן טעות גמור. אבל אם הטעות הוא בענין שאינו משתנה לא הקריאה ולא הפרוש, כגון במקום שצריך להיות אבותם ב"ואו" אחר ה"בית" נמצא בלא וא"ו, או בהפך, וכן אם במקום שצריך להיות מלא "יוד" שמושית כגון אבתיכם נמצא חסר "יוד", או בהפך, וכן כל כיוצא בזה, אין מוציאין ספר תורה אחר^(א) (לפי שאין ספרי תורה שלנו מדיקים כל כך שנאמר שהאחר יהיה יותר קשר). אבל אם חסרה יו"ד שרשית כגון "מה לה הגר אל תיראי", כתיב: "תראי" בלא יוד אחר ה"תיר", או "אל תרא אברם" כתיב "תרא", צריכין להוציא ספר תורה אחר (עין ש"א ש"ו ס"י ובפ"ת שם).

ב] נמצא תבה אחת חלוקה עד שנראית כשתיים, או שנתקרב שתי תבות ונראות כאחת (לתינוק דלקמן סעיף ה'), או שנמצא תבה יתרה בין שהיא תבה זרה שאין

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (בשעה"צ קלה אות נ"א) וכן משמע מהגר"א דכונת הרמ"א להקל בחשוב לחוד (במשנה ברורה שם) וטוב שיכין מקום (ומשמע דר"ל מ"מ בדיעבד יש להקל אף בלא הכיון).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

כב] יש מקפידים לקרוא בס"ת אחרי העברתו שלש קריאות, ואנו נוהגים להעבירו בעשרה או להעבירו כשהוא פסול, כגון שהתפירות פרומות (כה"ח קלה ס"ק עד).
סימן כד (א) אנו לא נוהגים כן, אלא כל טעות ואפילו טעות בחסרות ויתרות שאינה משנה את הענין - מוציאים ס"ת אחר (שו"ע ס' קמג סעי' ד).

כאן מקומה כלל בין נכתבה תבה אחת כפולה (עיין בספר קסה"ס מה"ת לשבת סימן ד' סק"ז), וכן אם נמצא שנוי בצורות הפדשיות כגון פתוחה במקום סתומה או סתומה במקום פתוחה, או הפסק פרשה במקום שאינו צריך, או במקום שצריך להיות הפסק פרשה ואינו. כל אלו פסולים גמורים וצריכין להוציא ספר תורה אחר.

ג) נמצא שנדבק אות לאות, אם נראה שנדבק לאחר הכתיבה, כשר כל שלא נשתנו צורות האותיות. אבל אם נראה שנדבק כן בשעת כתיבה, אזי יש חלוק שאם נדבק כן קדם שנגמר האות כגון "נון פשוטה" שנדבקה באמצעיתה ברגל "תיו" וכדומה - פסול. אלא שבחול יכולין לגרד שם להפרידם. אבל אם הדבוק נעשה בגמר האות, יש להכשיר, ואין צריך להוציא ספר תורה אחר^(ב).

ד) נמצא אות שהפסיד צורתו, בין שהיה כן מתחלת הכתיבה, בין שנעשה אחר כך על ידי נקב - פסול. אבל אם נמצא נקב תוך אות או מחוץ לאות, והאות בצורתו אלא שאינו מקף גויל, ונכר שהנקב נעשה לאחר הכתיבה - כשר, כיון דבשעת הכתיבה היה מקף גויל^(ג). אם קפצה הדין מאיזה אות^(ד) ואינו שחור כראוי, פסול.

ה) אם יש ספק באיזה אות שמא אין צורתה עליה, מראין לתינוק שאינו לא חכם ולא טפש (היינו שאין מבין את הענין אבל יודע ומבין את האותיות), אם קורא כראוי - כשרה. ואם לאו - פסולה. ואם התינוקות מחלקין - הולכין אחר הרב (ולדוד אמת). ודוקא כשאנו מספקין מועיל התינוק, משום דאז לא הוי רק גלוי מלתא בעלמא. אבל אם אנו רואים שאין האות כהלכתו, וכן אם נפסקו ידי ה"א" או ידי ה"ע" וה"ש" ורגלי ה"ת" וכדומה - פסול אף על פי שהתינוק קורא אותו, כיון שעיינו רואות שאין האות כתקונו.

ו) כשמראין לתינוק, אין צריכין לכסות לו האותיות שלאחריו. אבל האותיות שלפניו, נוהגין לכסות. ואם נפסק איזה אות בנקב ונשאר מקצתו גם מן הנקב ולמטה ואנו מספקים אם יש באות עד הנקב כשעור, צריכין לכסות החלק שלמטה מן הנקב, כי התינוק יצרפו ובאמת אין לו צרופ (ט"ו או"ח סימן ל"ב ס"ק י'), וכן אם קפצה הדין ממקצת אות ונשאר שם איזה רשם, צריכים לכסותו שלא יצרפו התינוק (פמ"ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כד א) (קצור מסגרת השולחן) אבל ה"חתם סופר" כתב דאם השינוי לאדמומית הוא מחמת יושן - הרי הוא כשר, ומכל מקום טוב להעבירו בקולמוס. ואם נשתנה לאודם ממש שאין כן דרכן של סתם דיו, או אפילו רק לאדמומית, רק שנשתנה מיד מהר לאחר הכתיבה - אין תקנה לאותה ס"ת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) מנהגנו להוציא ס"ת אחר. ואם מצאו דיבוק או פירוד ביום חול מתקנים התקלה מיד במקום. ועל כן טוב שבכל בית כנסת יהיה קולמוס ודיו וסכין. ויתקן רק מי שיודע, כדי שלא יהיה חק תוכות וירכות וכד' (שול יעקב סי' לב ס"ק צח). (ג) אנו מוציאים ס"ת אחר בכל נקב פוסל, אע"פ שנעשה אחרי כתיבה (עיין כה"ח קמג ס"ק לב-לה).

י כסלו

ז) כשנמצא פסול שצריכין להוציא ספר תורה אחר, אם נמצא בין גברא לגברא, מוציאין ספר תורה אחר, ומתחילין ממקום שפסקו ומשלימין מנין הקרואים, והעולין כבר בספר התורה הפסול עולין למנין הקרואים. ואם הוא בשבת, אם אפשר לקרות בספר תורה השני שבצה קרואים - יעשו כן^(ה) (לחוש לדעת הגדולים דסבדי ליה דמה שקראו בספר תורה הפסול אינו עולה להם), דהא נוהגין בלאו הכי להוסיף הרבה קרואים.

ח) ואם נמצא הפסול באמצע הקריאה, בזה יש חלוקי דעות ומנהגים, וכל מקום יחזיק מנהגו. ובמקום שאין מנהג קבוע נראה לי דיש לעשות כמו שכתוב בשלחן ערוך^ג שלא לברך על ספר תורה הפסול, אלא מפסיקין מיד ומוציאין ספר תורה אחר ומתחילין ממקום שפסקו. ואם הפסיקו באמצע פסוק, נראה לי דיתחילו מתחלת הפסוק וגומרין את הפרשה (ונראה דיקרא לו בספר תורה הקשר לכל הפחות שלשה פסוקים. ואם אין עוד שלשה פסוקים עד תשלום הסדרה יתחילו למפרע קצת), ומברך ברכה אחרונה, אבל ברכה ראשונה אינו מברך, דעלתה לו הברכה שברך על ספר התורה הפסול (ופשוט דאם יכולים לקרות ז' קרואים בספר תורה הקשר יעשו כן כמו שכתוב בסעיף שלפני זה). והוא הדין אפילו אם לא התחילו לקרות כלל לזה העולה, שנמצא הפסול מיד לאחר הברכה, גם כן מוציאין ספר תורה אחר ואינו מברך עוד ברכה ראשונה. ואין לחלק בין^א קריאה האחרונה לשאר קריאה בענין זה. ובמפתיר עיין לקמן סימן ע"ח סעיף ח'.

ט) נמצא פסול בספר תורה^א ואין שם ספר תורה אחר, משלימין בו מנין הקרואים בלא ברכות. ועיין לקמן סימן ע"ח ס"ח וסימן ע"ט סעיף י'.

י) יש אומרים שאם נמצא פסול בספר תורה בחמש אחד, מתדין לקרות בו בחמש אחר. כגון אם הפסול הוא בספר בראשית, מתדין לקרות בו בברכות^(ה) בספר שמות. ויש לסמוך על זה בשעת הדחק^א כשלא היה באפשרי לתקנו. או שנמצא בשבת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (משנה ברורה קמ"ג ס"ק כ"ג) דכיון שקראו שלשה פעמים קדם שנודע הטעות יצא בזה ידי קריאה וממילא צריך לברך אחריה כו'. ועיין בבה"ל שבררנו בשם כמה אחרונים דכן יש לנהוג למעשה כו' אם לא במקום שיש מנהג קבוע. ג) ודעת ה"מגן אברהם" ופמ"ג וכו' דאם נמצא הפסול בקריאה האחרונה יגמור קריאתו בספר זה ויברך אחריו ויפטר הוא ויאמר הקריש אחר ברכת הפטורה. ד) (קצור מסגרת השולחן) ודעת מהר"ם לובלין ו"מגן אברהם" וכו' וישלים השבעה קרואים בספר תורה זו בברכות ולא יוסיף עליהם. ודגמ"ר כתב דאין להרבות ברכות בזה, רק יגמור כל הסדרה עם זה שנמצא הטעות באמצע קריאתו, ויברך אחר גמר כל הסדרה ברכה אחרונה. ה) (כבאור הלכה קמ"ג ס"ד ד"ה יש להקל) ומ"מ נראה שהנוהג להקל בזה - אין למחות בידו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) אנו לא נוהגים להחמיר לקרוא מתחילת הקריאה, ואין מדקדקים ומוסיפים קרואים בשבת. (יר"ד רעט סע' ב. אר"ח קמג סע' ד ונר"כ שם.) ה) במקרה זה קרואים בלא ברכות (כה"ח ס"ק מג).

או יום טוב. ומכל מקום בשבת במנחה אין להוציא, כיון שאז אין הקריאה חובה כל כך (ולא נתקנה אלא משום אותן שאינם באים בב' וה' לבית הכנסת).

יא] אם נקדעה התפירה שבין שתי ידיעות, אם נשאר הרב תפור - קורין בו. ואם לאו - מוציאים ספר תורה אחר. ואם אין ספר תורה אחר, אם הקדע הוא בזה החמש שצריכין לקרות בו, אין קורין בו אלא אם כן נשארו לכל הפחות ה' תפירות. אבל אם הקדע הוא בחמש אחר, קורין בו אף על פי שלא נשארו רק ב' תפירות⁽¹⁾ (עין נה"כ סימן רע"ח ובס' בני יונה).

יב] נמצא שעוה או חלב שנטף על אות או תבה, אם הוא בחול יסירו, ואם הוא בשבת או יום טוב, אם נראין האותיות, יקראו בו כך. אבל אם מכוסין כל כך עד שאינן נראין, אם הוא במקום שאין צריכין לקרות שם, יכולין לקרות בו בברכות⁽²⁾. אבל אם הוא במקום שצריכין לקרות, ואסור לקרות אפילו תבה אחת שלא מן הכתב, על כן אם באפשרי להסיר את השעוה או החלב כלאחר יד, דהיינו שנתייבש היטב ויכפיל את הגויל שעל ידי זה יפול - יעשו כן. ואם לאו - אין קורין בו (עין פרי מגדים משב' סוף סימן קמ"ג ובאה"ט שם סק"ט). כשמסירין בחול את השעוה והחלב, אם הוא על "השם" ישגיחו שלא יבואו חס ושלום למחיקת האותיות, אלא יחממו מבחוץ שילך השעוה או החלב.

סימן כה

דיני אשרי ובא לציון, עד גמר התפלה

ובג' ח' קעיפים.

יא כסלו

א] אומרים "אשרי" ו"תהלה לדוד" וגו', וצריכין לכוון בו היטב, ובפרט בפסוק "פותח את ידך" וגו' יכוון את לבו מאד^(א) (כמו שכתבנו לעיל סימן י"ד ס"ב עין שם).

ב] אחר כך אומרים "למנצח". ואלו ימים שאין אומרים אותו: ראש חדש, חנוכה, פורים והוא הדין בשנה מעברת ביום י"ד וט"ו באדר ראשון, ערב פסח, וערב יום הכפורים, תשעה באב, גם אין אומרים אותו בבית האבל. וביום שאין אומרים "למנצח", גם "אל ארך אפים" אין אומרים^(ב).

ג] אומרים קדשת "ובא לציון" עם התרגום, וצריך לזהר מאד לאמרה בכונה, והתרגום יש לאמרו בלחש^(ג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) אנו נוהגים שבכל מקרה שאין רובו תפור או שאין בו ה' תפירות מהודקות יפה - אין קוראים בו, ואע"פ שנפרם בתחילת הס"ת או בסופו (שו"ע י"ד רעג קול יעקב שם ס"ק יב).

(2) נוהגים להחמיר כשהשעוה מכסה אותיות אפילו בפרשה אחרת (כה"ח קמג ס"ק מא).

סימן כה (א) אם לא כיון חוזר (שו"ע גא סע' ז). (ב) כלל הוא שאין אומרים "למנצח" ביום שאין

בו וידוי. (ג) האריז"ל היה אומר גם את התרגום לקדושה בקול כדרכו (כה"ח קלב ס"ק י).

[ד] אסור לאדם לצאת מבית הכנסת קדם קדשה זו.

[ה] יש להזדר לאמרה עם הצבור. ולכן אם בא לבית הכנסת בשעה שהצבור אומרים אותה יאמרה עמהם^(י) אף קדם תפלתו^(א). והוא הדין דיכול לאמרה קדם שני הפסוקים "ובא לציון" וגו' "ואני זאת בריתי" וגו' ואחר כך יאמר פסוקים אלו, ומכל שכן שיכול לדלג "אשרי" ו"למנצח" כדי שיאמר קדשה זו עם הצבור, ואחר כך יאמר מה שדלג.

[ו] ואומרים "עלינו לשבח" וכו'^(י). וצריכין לאמרו באימה וביראה. ויהושע תקנו בשעה שכבש יריחו. ואחר כך אומרים מזמור של יום ושאר מזמורים בכל מקום ומקום כפי מנהגו.

[ז] כשיוצא מבית הכנסת אומר הפסוק "ה' נחני" וגו' ומשתחוה מול ארון הקדש כתלמיד הנפטר מרב. כשיוצא מבית הכנסת לא יצא ואחוריו לארון הקדש אלא יצדד, וכן בירידתו מן התבה.

[ח] כשיוצא מבית הכנסת אסור לרוץ או לפסע פסיעה גסה, לפי שמראה עצמו שעכוב בית הכנסת דומה עליו למשא. במה דברים אמורים כשהולך לעסקיו, אבל אם הולך מבית הכנסת לבית המדרש, מצוה לרוץ.

סימן כו

דיני קדיש יתום

ובו כ"ב סעיפים.

[א] נמצאו במדרשים הרבה מעשיות, כי על ידי שהבן אומר "קדיש" בשביל אביו או אמו נצולים מן הדין. על כן נוהגין לומר קדיש. וכן לעלות ל"מפטיר" ולהתפלל לפני התבה ובפרט במוצאי שבתות שהוא הזמן שחוזרין הנשמות לגיהנם, וכן בכל ערבית שאז תגברת הדין. ויש בענין הקדישים כמה חלוקי דינים על פי המנהגים.

[ב] בתוך שבעה. בין שהוא קטן בין שהוא גדול, בין תושב בין אורח יש לו כל הקדישים ודוחה כל האבלים. ואפלו פגע הרגל תוך שבעה המבטל גזרת שבעה, וכן לאחר שבעה שמבטל גזרת שלשים, לענין "קדיש" אינו מבטל. וכן לא אמרינן לענין "קדיש" מקצת היום ככלו. ואפלו במנחה של יום השביעי יש לו כל הקדישים.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כה (א) (בשעה"צ קל"ב אות ג') וכמדומה שהעולם לא נהגו כן.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) קדושת זו אפשר לאומרה רק אחר ברכות התורה. והמתפלל יחיד אומרה בטעמי הנביאים (שו"ע קלב א כה"ח ס"ק ת). (ה) אנו אומרים "תפילה לדוד" "בית יעקב", "שיר של יום" "הושענו", "אין כאלוקינו", "פטום הקטורת" ו"עלינו לשבח" (בא"ח כי תשא יז ת).
 (ו) קדושת זו אפשר לאומרה רק אחר ברכות התורה. והמתפלל יחיד אומרה בטעמי הנביאים (שו"ע קלב א כה"ח ס"ק ת). (ה) אנו אומרים "תפילה לדוד" "בית יעקב", "שיר של יום" "הושענו", "אין כאלוקינו", "פטום הקטורת" ו"עלינו לשבח" (בא"ח כי תשא יז ת).

ומונין שבִּעָה ושלשים מיום הקבורה. ואף על פי שהאבל לא שמע מיד, ונוהג אחר כך שבִּעָה ימי אבל, מכל מקום לענין "קדיש" אין לו דין שבִּעָה. וכן אם מת ברגל מונין לענין "קדיש" מיום הקבורה^(א).

יב כסלו

ג] אם יש בבית הכנסת גם יארצייט, אזי אם בן השבִּעָה הוא קטן שהולך כל ימי השבִּעָה לבית הכנסת, יש ליארצייט "קדיש" אחד. ואם יש הרבה יארצייט, יש לכל אחד "קדיש" אחד. ואפלו אם הקטן שהוא בן שבִּעָה ידחה לגמרי. ואם יש בן שלשים, יש לו גם כן "קדיש" אחד^א. אבל אם יש הרבה בני שלשים, אין הקטן בן שבִּעָה נדחה מחמתו לגמרי. ואם הוא גדול שאינו הולך כל השבִּעָה לבית הכנסת אף על פי שמתפלל בביתו במנין, מ כל מקום כשבא בשבת לבית הכנסת אומר כל הקדישים^ב. ואם יש שם יארצייט, אומר גם כן כל הקדישים, מלבד "קדיש" אחד וטילו עליו גורל. ואף כשנתבטל ממנו השבִּעָה על ידי רגל או שמת אביו ברגל, אזי יש לו דין קטן כיון שיכול לילך לבית הכנסת בכל יום^ב.

ד] בן שבִּעָה קטן ובן שבִּעָה גדול בשבת, כשבא לבית הכנסת שוים בקדישים. ואם יש גם יארצייט, הוא נדחה מחמת הגדול. ולכן יש לגדול "קדיש" אחד יותר מן הקטן, דהיינו "קדיש" שהיה צריך הקטן לתת ליארצייט.

ה] יארצייט וכן בן שלשים, קודמין לשאר אבלים שהם בתוך השנה. ומכל מקום יש להם לתת גם להם איזה קדישים. ויש לנהוג שקדיש דרבנן וגם הקדיש שלאחר "עלינו", יהיה ליארצייט או לבן השלשים, ושאר הקדישים לשאר האבלים אם ישנם כמנין הקדישים.

ו] יארצייט ובן שלשים, היכא דאיכא רוחא, בן שלשים קדם, ואין ליארצייט רק "קדיש" אחד. ואם יש הרבה יארצייט, יש לכל אחד קדיש אחד, ואף על פי שבן השלשים ידחה לגמרי, משום שהוא יאמר למחר, והיארצייט אם לא יאמר היום עבר זמנו.

ז] אם יש שני אבלים שוים, יטילו גורל ביניהם, ומי שעלה לו הגורל לומר ערבית יש לשני כנגד זה "קדיש" אחד שחרית בלא גורל, ועל הקדיש השלישי יטילו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כו (א) (בכאור הלכה קל"ב בקונטרס מאמר קדישין) יש לו כל הקדישים תמידין אפילו נגד בן ל' רק ליא"צ יש לו קדיש אחד. (ב) (בכאור הלכה שם) שיר של יום או תהלים קדיש, יקח היא"צ קדיש אחד בלי גורל, והשאר קדישים של תהלים יפיל היא"צ גורל עם שאר האבלים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן כו (א) אנו נהגנו שכל מי שרוצה לומר "קדיש" - אומר, אפילו כמה אנשים ביחד ולכן לסעיפים הנ"ל אין נפקא מינא לדידן (בה"ח קלב ס"ק טו). (ב) קטן עם גדול יכול לומר כל "קדיש", וקטן לבד יכול לומר רק "קדיש" יתום שהוא "קדיש" שלפני עלינו לשבת (בא"ח ויחי יב, בה"ח נה ס"ק יט כ).

גורל. וכן אם ישנם הרבה גם כן מטילין גורל, ומי שעלה לו הגורל לא יבוא עוד בתוך הגורל עד שיאמרו כלם.

[ח] התושב קדם לאורח (אם אינו תוך שבועה). יארציט תושב ויארציט אורח אין להאורח כלום. בן שלשים תושב או תוך השנה תושב ויארציט אורח, יש להאורח "קדיש" אחד. ואם יש יארציט תושב ובן שלשים תושב ויארציט אורח, יש גם כן להאורח "קדיש" אחד ואינו יכול יארציט התושב לומר לו אני קודם, כי יאמר לאו מדדך שקילנא אלא מבן השלשים. ויאמר היארציט התושב "קדיש" ראשון, ויארציט אורח קדיש שני, ובן השלשים "קדיש" שלישי.

[ט] אורח בן השלשים ותושב תוך השנה - שוים.

[י] יארציט תושב ובן שלשים אורח, יאמר התושב "קדיש" ראשון ושני, והאורח השלישי.

[יא] אורח בתוך השנה, יש לו "קדיש" אחד בתוך אבליים תושבים שבתוך השנה.

[יב] תושב נקרא לענין זה כל שיש לו כאן דירת קבע אף על פי שאינו פורע מס, או שהוא פורע כאן מס אף על פי שאינו דר כאן. ומי שבא לכאן ממקום אחר לומר "קדיש" אחר אביו ואמו שהיו דרים כאן, אף על פי שהמה היו תושבים כאן, מכל מקום כיון שהבן הזה אינו דר כאן ואינו פורע כאן מס, אין לו דין תושב. בעל הבית שמחזיק מלמד או משרת, אם הם פנויים נקראים כאן תושבים, אבל אם יש להם נשים במקום אחר, הרי הן כאן כאורחים. והלומד בישיבה וכן מלמד המשכר לכמה בעלי בתים, אף על פי שיש להם נשים במקום אחר, דינם כאן כתושבים. המגדל יתום בביתו אפלו בשכר, אם אין לו לא אב ולא אם, יש לו כאן דין תושב. אבל אם יש לו אב או אם במקום אחר אפלו מגדלו בתורת צדקה, יש לו דין אורח.

יג כסלו

[יג] מי שמתפלל בבית הפנסת או בבית המדרש תמיד, אם בא לומר קדיש בבית הפנסת האחר, האבליים ששם יכולין לדחותו ואפלו הוא בתוך שבועה, דגרע מאורח, כי האורח אין לו מקום להתפלל ולומר "קדיש" זה יש לו.

[יד] מי שיכול ויראוי להתפלל לפני התבה, יתפלל ומועיל יותר מקדיש יתום שלא נתקן אלא לקטנים. ומי שאינו יכול להתפלל כל התפלה, יתפלל מן "אשרי" "ובא לציון" ולהלן⁽¹⁾. ומי שיש לו זכות יותר בקדישים כגון בן שבועה ושלשים, יש לו גם כן זכות יותר בענין התפלה. נוהגין שאין אבל מתפלל לפני התבה בשבת ויום טוב. אף אם גם קדם האבלות היה דרכו להתפלל בשבת ויום טוב, גם בזמן האבלות יתפלל⁽²⁾ (שערי תשובה בשם תשובת מאיר נתיבים ס"פ. וצ"י לקמן סימן קכ"ח ס"ח).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) אין אנו מחלקים התפילה. (ד) אבל בתוך שבוע לאבלותו - לא מתפלל כשליח ציבור אלא אם כן אין אחר. אבל בתוך שלושים או בתוך שנה - מתפלל בראש חדש, שבת או יום טוב.

טו] שנים ששנים בדין קדיש, ושניהם יכולים להתפלל לפני התבה ומרצים בשוה לקהל, יטילו גורל שהאחד יתפלל עד "אשרי" ובא לציון, והשני יתפלל אשרי ובא לציון. ואם אחד אינו יכול להתפלל לפני התבה, או שאינו מרצה לקהל להתפלל השני, לא הפסיד זה שהתפלל זכותו בקדישים, ומכל מקום יש לו יותר להניח הקדיש למי שלא התפלל ומכל שכן לקטנים.

טז] מי שהוא אבל על אביו וגם על אמו, מכל מקום אין לו זכות יותר בתפלות קדישים משאר אבל, משום דזכרון אחד עולה לכאן ולכאן (כנ"י ועי' נוב"ת סי' ח').

יז] נוהגין שאין אומרים "קדיש" רק י"א חדשים שלא להחזיק אביו ואמו כרשעים, דמשפט של רשעים הוא י"ב חדש. שאם מת דרך משל י' שבט, פוסק לומר ט' טבת, ובי' טבת לא יאמר דהא הוי יום א' בחדש י"ב, ויום אחד בחדש חשוב חדש, והוי כאלו אמר י"ב חדש. ולענין זה מונים מיום הקבורה ולא מיום המיתה, שאם נקבר י"א שבט אזי פוסק ב"יוד" טבת, כי המשפט אינו מתחיל עד לאחר הקבורה (פרי מגדים בס' נועם מגדים). ואם היתה שנה מעברת פוסק ט' (או י') כסלו, ויום זה שהוא פוסק בו יש לו כל הקדישים, רק ליארצייט שיך "קדיש" אחד, וכן לבן שלשים. ואם יש כמה יארצייט או בני שלשים, נדחה הוא מפניהם לגמרי. מי שיודע באביו ואמו שהיו רשעים מאותן שנדונין י"ב חדש, ראוי ומחייב שיאמר "קדיש" י"ב חדש^(ה) (פתחי תשובה בשם תומות ירושלים).

יח] כשיש הרבה אבלים רחמנא לצלן, אזי כדי שלא יבואו לידי קטטות ומריבות נוהגין בהרבה מקומות שאומרים שנים או שלשה ביחד (פ"ח בשם דברי אגרת).

יט] אם אין בבית הכנסת אבל על אביו ואמו, יאמר אותו "קדיש" מי שאין לו אב ואם בעד כל מתי ישראל. ויש מקומות שנהגו ששאר קרובים אומרים "קדיש" על קרוביהם כשאין אבלים על אביהם ואמם. וגם כשיש אבלים על אביהם ואמם, אם יש מי שרוצה לומר "קדיש" אחר אבי זקנו או זקנתו שמתו בלא בנים, או אחר בנו או בתו שמתו בלא בנים, יניחו לו האבלים לומר "קדיש" אחד לאחר שהם אמרו כל אחד. ויש מקומות שנהגו שגם שאר קרובים אומרים "קדיש" אפילו במקום שיש אבלים על אב ואם, אלא שעושים פשרה ביניהם שאין אומרים כל כך קדישים כמו האבלים על אב ואם. והולכים בכל זה אחר המנהג, ובלבד שיהא מנהג קבוע בעיר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) שבעה ושלשים מונים מיום הקבורה. יום השנה וי"ב חודש מיום המיתה. ואומרים "קדיש" י"א חודש ופוסקים שבוע ומשיכים עוד ג' שבועות עד סוף י"ב חודש וכל זה ב"קדיש" שבתפילה, אבל לא מפסיקים לאומר את הקדיש שאחר הלימוד. ובשנה מעוברת מונים יב' חודש ולא שנה. ובחודש היג' אין אומרים "קדיש". בכל שנה ושנה וגם בשנה הראשונה עושים אזכרה ביום המיתה. בשבוע שבו האזכרה ה"יארצייט" אומרים "קדיש" מליל שבת ועד יום ה"יארצייט" ועד ככלל. וכך יעשו גם בשנה הראשונה בשנה מעוברת (עי' ר"פ ח"ג י"ד לג).

כ] הבת אין לה לומר "קדיש" בבית הכנסת, אך יש אומרים שאם רוצים לעשות מנין בביתה שתאמר שם, הרשות בידם (כנ"י). ויש אומרים דגם זאת אין לעשות⁽¹⁾ (תו"י סימן רכ"ב).

כא] מי שהיה לו יארצייט ולא יכול לומר קדיש, כגון שהיה בדרך או שלא הגיע לו קדיש, יכול לומר "קדיש" בתפלת ערבית שלאחר יום היארצייט⁽²⁾.

יד כסלו

כב] אף על פי שאמירת הקדיש והתפלות מועילות להאבות⁽³⁾, מכל מקום אין אלו העקר, אלא העקר הוא שהבנים ילכו באורח מישור, כי בזה הם מזכים את האבות. הכי איתא בזהר הקדוש (סוף פרשת בחקותי) בן יכבד אב כמה דאת אמרת "כבד את אביך ואת אמך", ואוקמיה במיכלא ומשתיא. ובכלל האי בחייו דאתחייב ביה. בתר דמית אי תימא הא פטור הוא, לאו הכי, דאף על גב דמית אתחייב ביקריה יתיר דכתיב "כבד את אביך". דאי ההוא ברא אזיל באורח תקלה, ודאי מבזה לאבוי הוא, ודאי עביד ליה קלנא. ואי ההוא ברא אזיל באורח מישור ותקין עובדוי, ודאי דא אוקיר לאבוי. אוקיר ליה בהאי עלמא גבי בני נשא, אוקיר ליה בההוא עלמא גבי קדשא בריך הוא. וקדשא בריך הוא חייס עליה ואותיב ליה בכרסיא דיקריה ודאי כו' עד כאן לשונו. ויש לו לאדם לצוות את בניו להתחזק באיזה מצוה, ואם מקימין נחשב יותר מן הקדיש, והיא תקנה טובה גם למי שאין לו בנים אלא בנות.

סימן כז

הלכות תלמוד תורה

ובו ה' סעיפים.

א] אחר התפלה. יקבע עת ללמוד תורה⁽¹⁾. וצריך שאותו העת יהיה קבוע שלא יעבירונו אף אם סבור להרויח הרבה. ואם צריך לעשות איזה דבר נחוץ מאד, ילמד מקדם לכל הפחות פסוק אחד או הלכה אחת, ויעשה מה שנחוץ לו ואחר כך ישלים חקו. ובקצת קהלות קדושות נתיסדו חבדות קדושות ללמוד תורה ברבים מיד לאחר התפלה. ויש לכל ירא שמים להתחבר אליהם.

ורבני הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(1) מעולם לא שמענו בת שתאמר "קדיש" (קול מבשר ב מד). (2) נהגו להתחיל מ"קדיש על ישראל" שאחר "במה מדליקין" בליל שבת עד מנחה של יום השנה. ואם חל יום השנה בשבת יש מחמירים ומתחילים מיום השבת הקודם (בא"ח ויחי יד, ר"פ שם, כה"ח נה ס"ק כ"ג). (3) מי שאין לו מי שיאמר "קדיש" יכולים בני משפחתו לשכור אדם שיאמר "קדיש" בעבורו (רב פעלים ח"ד ג, עיין ב"י י"ד תג).

סימן כז (א) טוב ללמוד חוק לישראל מידי יום ביומו (כה"ח קל"ב ס"ק ו).

ב] כל איש ישראל חייב ללמוד תורה, בין עני, בין עשיר, בין שלם בגופו, בין בעל יסוריו, בין בחור, בין זקן גדול. אפלו עני המחזיר על הפתחים חייב לקבוע לו זמן לתלמוד תורה ביום ובלילה, שנאמר: "והגית בו יומם ולילה". ומי שאינו יודע כלל ללמוד או שאי אפשר לו מחמת רב הטרדות, יספיק לאחרים הלומדים ותחשב לו כאלו לומד בעצמו, כמו שדרשו רבותינו ז"ל בפסוק "שמח זבולון בצאתה ויששכר באהלך". וזבולון ויששכר עשו שתפות. וזבולון עסק בסחורה והספיק ליששכר פרנסתו שיהיה לו פנאי לעסוק בתורה, לפיכך הקדים הפסוק זבולון ליששכר, מפני שתורתו של יששכר על ידי זבולון היתה. וכן מצינו במשנה (זבחים פ"א) "שמעון אחי עזריה אומר" וכו', ונקרא שמעון על שם אחיו עזריה, לפי שעזריה עסק בפרקמטיא והיה מספק צרכי שמעון אחיו שהיה עוסק בתורה, והתנו ביניהם שיהא חלק לעזריה בשכר למודו של שמעון. ועל כל פנים יתאמץ כל אדם ללמוד אפלו רק מעט בכל יום ובכל לילה.

ג] מי שאינו יכול לעשות תורתו קבע, אלא שהוא קובע עתים בתורה,^א יעסוק בעתים הללו שהוא קובע, ללמוד ההלכות השכיחות הנצרכות לדעת לכל איש ישראל, וגם באגדות ומדרשים, וספרי מוסר אשר יסודתם בהררי קדש ממדרשי רבותינו זכרונם לברכה שהם מועילים להחליש כח היצר הרע. ואשרי מי שיש לו חק קבוע ולא ישבור מללמוד בספר "חק לישראל" דבר יום ביומו. וכל המוסיף מוסיפין לו טובה מן השמים.

ד] כשהוא לומד וצריך לצאת לחוץ, אל יניח את הספר פתוח כי על ידי זה משכח תלמודו.^ב

ה] צריך לזהר בכל מה שהוא לומד, להוציא בשפתיו ולהשמיע לאזניו, שנאמר: "לא ימוש ספר התורה הזה מפיה והגית בו" וגו'. ומי שמוציא בשפתיו אף על פי שאינו מבין קים מצות "ולמדתם". ולכן כל עם הארץ מברך ברכת התורה בשחר לפני הפסוקים, וכן כשעולה לספר תורה. וכל העוסק בתורה ואינו יכול להבין מחמת קצר דעתו, יזכה להבינה בעולם הבא.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כז א) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום ילמוד גם גמרא.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ב) לא יהפוך ספר על דפיו. מותר להניח ספר על ספסל כשהוא עומד על כריכתו או כשהוא מונח על דבר גבוה כל שהוא.

כל דבר הכתוב עברית באותיות מרובעות אסור לנהוג בו זלזול, ולכן יש נוהגים לכתוב באותיות עגולות כל דבר שעלול להזרק לאשפה. (עי' שו"ת רמב"ם רסת).

סימן כח

הלכות ספר תורה ושאר ספרי קדש

ובו י"ג סעיפים.

טו כסלו

א מצות עשה על כל איש מִיִּשְׂרָאֵל לכתוב לו ספר תורה, שְׁנָאֲמַר: "וַעֲתָה כְּתֹבוּ לָכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת", וְקִבְלוּ חֻכְמֵינוּ וזְכוּנֵם לְבִרְכָּה פְּרוּשׁוֹ, לְכָתוּב אֶת כָּל הַתּוֹרָה שִׁישׁ בָּהּ הַשִּׁירָה. וְאִפְּלוּ יִרְשׁ סֵפֶר תּוֹרָה מֵאֲבִיו, מִצְוָה לְכָתוּב מִשְׁלוֹ. שְׂכַר לוֹ סוֹפֵר לְכָתֹב לוֹ סֵפֶר תּוֹרָה, אוֹ שֶׁקָּנָא וְהָיָה בּוֹ טַעֲוֹת וְהִגִּיהוּ, הָרִי זֶה כָּאֵלּוּ כְּתֹבוּ. וְאִסּוּר לְמַכּוֹר סֵפֶר תּוֹרָה. אֵף בְּשַׁעַת דְּחָק גָּדוֹל, יַעֲשֶׂה שְׂאֵלֶת חֻכָּם.

ב וְכֵן מִצְוָה עַל כָּל אִישׁ לִקְנוֹת שְׂאֵר סִפְרֵי קֹדֶשׁ שְׁלֹמֵדִים מֵתוֹכָן, כְּגֹזֶן מִקְרָא מִשְׁנָה וּגְמָרָא וּפּוֹסְקִים שִׁילְמַד מֵתוֹכָן וְגַם יִשְׁאִילֵן לְאַחֲרִים^(א). וְמִי שְׁאִין יָדוֹ מִשְׁגַּת לִקְנוֹת לוֹ סֵפֶר תּוֹרָה וְגַם שְׂאֵר סִפְרֵי לְמֹד, אִזִּי הַסִּפְרִים שֶׁהֵן לְצִרְךָ לְמֹד, הֵן קוֹדֶמִין. אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ וְזָכוּנֵם לְבִרְכָּה: "וְצִדְקָתוֹ עֹמֶדֶת לְעַד" זֶה הַכּוֹתֵב (וְהוּא הָרִין הַקּוֹנֶה) סִפְרִים וּמִשְׁאִילֵן לְאַחֲרִים.

ג חֵיב אָדָם לְהוֹגֵג כְּבוֹד גָּדוֹל בְּסֵפֶר תּוֹרָה. וּמִצְוָה לִיַּחַד לוֹ מְקוֹם וּלְכַבֵּד אֶת הַמְּקוֹם הַהוּא וּלְהַדְרֹו בְּיוֹתֵר. וְלֹא יִרְק כְּנֶגֶד סֵפֶר תּוֹרָה, וְלֹא יֵאָחֵז סֵפֶר תּוֹרָה בְּלֹא מְטַפְחָת. הַרְוָא אֶת הַנוֹשֵׂא סֵפֶר תּוֹרָה, צָרִיךְ לְעֲמֹד לִפְנֵיו עַד שִׁיכְנִיס אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה לְמְקוֹמוֹ, אוֹ עַד שְׁאִינוֹ רוֹאֶהוּ עוֹד. וּבִבֵּית הַכְּנֶסֶת בְּשַׁעַת שְׁמוּצִיָּאִין וּמְכַנִּיסִין אֶת סֵפֶר הַתּוֹרָה, מִצְוָה לְכָל מִי שְׁעוֹבֶרֶת לִפְנֵיו, לְלוֹוֹתָהּ עַד מְקוֹמָהּ. וְכֵן הַמְּגַבִּיָּה וְהַגּוֹלֵל יִלְכוּ לְלוֹוֹתָהּ.

ד אִפְּלוּ שְׂאֵר סִפְרֵי קֹדֶשׁ, אִם מְנַחִים עַל סִפְסָל אִסּוּר לִישֵׁב עַל סִפְסָל זֶה אֲלֹא אִם הַסִּפְרִים מְנַחִים עַל אֵיזָה דָּבָר שְׁגָבוֹה לְכָל הַפְּחוֹת^(א) טַפָּח, וּמִכָּל שְׁכֵן דָּאִסּוּר לְהַנִּיחַ סִפְרִים עַל גְּבִי קֶרֶקַע. לֹא יִנִּיחַ אָדָם סֵפֶר עַל בִּרְכִּיו וּשְׁנֵי אֲצִילֵי יָדָיו עָלָיו. בְּשַׁעַת הַדְּחָק מִתֵּר לִישֵׁב עַל גֵּב תֵּבָה שִׁישׁ בָּהּ שְׂאֵר סִפְרֵי קֹדֶשׁ, אֲבָל אִם יֵשׁ בָּהּ סֵפֶר תּוֹרָה - אִסּוּר. מְנִיחִים חֻמְשִׁים עַל גְּבִי נְבִיאִים וְכַתוּבִים, וְכֵן כְּתוּבִים עַל גֵּב נְבִיאִים, וְנְבִיאִים עַל גֵּב כְּתוּבִים, אֲבָל אִין מְנִיחִים נְבִיאִים וְכַתוּבִים עַל גְּבִי חֻמְשִׁים.

ה סֵפֶר תּוֹרָה שְׁבֵלָה גּוֹנֵזִין אוֹתוֹ, וְכֵן שְׂאֵר סִפְרִים וְכַתְבֵּי קֹדֶשׁ וְתַשְׁמִישֵׁי קֹדֶשׁ. וְאִסּוּר לְשַׂרְפֵּן.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כח (א) (קצור מסגרת השולחן) ובש"ך כתב שיהא הספר נתון על גבי דבר אחר כל שהוא. ומשמע אף בפחות מטפת די בשאר ספרים, וכן דעת חיי אדם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן כח (א) ויש אומרים שבזה יוצא ידי חובת המצוה לכתוב ספר תורה.

[ז] אין זורקין כתבי קדש ואפלו הלכות ואגדות. ואסור להפוך אותן על פניהם. ואם מצאן הפיכין, צריך להניחן כראוי.

[ז] אין להשתין מים בפני ספרים. ולעת הצורך על כל פנים יהיו מנחים גבוהים עשרה טפחים.

[ח] אין לעשות מפות ומעילים לדבר שבקדושה^א מדבר שנשתמש בו הדיוט. ובדיעבד שכבר נעשו, מתר. אבל מדבר שנשתמש בו לעבודה זרה, אפלו בדיעבד אסור.

[ט] אסור להשתמש בספר להנאתו, כגון להעמידו להגן מפני החמה, או כדי שלא יראה חברו מה שהוא עושה. אבל אם השמש זורחת על הספר שהוא לומד בו, מתר להגן בספר אחר כיון שאינו עושה להנאתו. וכן להניח ספר תחת ספר שהוא לומד בו כדי להגביהו לצורך הלמוד, יש להתיר^ב. אבל אין להניח ספר בתוך ספר אחר שלא יצטרך לחפש אחר כך מקום למודו. לא ישרטט איזה קנטרס על הספר, לפי שאין קדשה בקנטרס עד שיכתבו בו. וכן לא יניח ניר וכדומה בספר למשמרת.

[י] המאבד כתבי קדש עובר בלאו ד"לא תעשון כן לה' אלהיכם". וצריכין למחות בכורכי ספרים שמדבקין בתוך הלוחות כתבי קדש. גם צריכין לזהר מאד כשנותנים ספרים קדושים ישנים לאומן גוי לכרכם מחדש, שיאחז מהם את הלוחות הישנות להצניעם, שלא יתנם האומן לספר חול.

טו כסלו

[יא] אין לוקחין ספר תורה תפלין ומזוזות מן הגויים ביותר מכדי דמיהן, כדי שלא להרגילן לגנוב ולגזול. אבל בכדי דמיהם, חייבים לקנות (אפלו במקום שצריכין גניזה). ואם הגוי מבקש הרבה, צריך לעסוק ולדבר עמו בדברי רצוי, אולי ישוה עמו בכדי דמיו. ואם עומד בדעתו אז מניח בידו (טורי זהב), ואין לבקש מן הגוי שיתנם בזול יותר מדי, פן יכעוס וישליכם למקום אבוד.

[יב] אם נפל ספר תורה מידו אפלו בנרתיקו צריך להתענות. ונוהגים שגם הרואים מתענים (עיין בר"י סימן מד).

[יג] אסור לכתוב פסוק בלי שרטוט (עיין מגן אברהם סימן ל"ב ס"ק ו'). יש אומרים דאסור לכתוב דברי חול בכתב אשורית שכותבין בו התורה^א.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(א) (קצור מסגרת השולחן) "מגן אברהם" כתב דזה דוקא אם רוצה להשתמש בהן כמות שהן, אבל אם שינה צורתן ועשה מהן לדבר שבקדושה כלי אחר - מותר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) ונהגו להחמיר. (ג) ואפילו ג' מלים אסור לכתוב בכתב אשורי, כתב מרובע (שו"ע יו"ד רפ"ד סע' א ב).

סימן כט

מדות שירגיל בהם האדם את עצמו

כ"א סעיפים.

א] האנשים חלוקין הם בדעותיהם (פרוש, בטבעיהם). יש אדם שהוא בעל חמה וכועס תמיד, ויש אדם שדעתו מישבת עליו ואינו כועס כלל, או שהוא כועס פעם אחת בהרבה שנים. יש אדם שהוא גבה לב ביותר, ויש שהוא שפל רוח ביותר. יש שהוא בעל תאוה לא תשבע נפשו מהלוח בתאוה, ויש שהוא בעל לב טהור ולא יתאוה אפלו לדברים מעטים שהגוף צריך להם. יש בעל נפש רחבה שלא תשבע נפשו מכל ממון שבעולם, כענין שנאמר: "אוהב כסף לא ישבע כסף", ויש מקצר נפשו ודי לו אפלו דבר מעט שלא יספיק לו, ולא ירדוף להשיג די צרכו. יש שהוא מסגף עצמו ברעב וקובץ על ידו, ומה שהוא אוכל משלו אוכלו בצער, ויש שהוא מפזר כל ממונו. וכן בכל המדות והדעות כגון מהולל ואונן, כילי ושוע, אכזר ורחמן, רך ללב ואמיץ ללב וכיוצא בהן.

ב] הדרך הטובה והישרה הוא שירגיל האדם את עצמו ללכת בדרך אמצעי. לא יתאוה אלא לדבוקים שהגוף צריך להן ואי אפשר לחיות זולתן, כענין שנאמר: "צדיק אוכל לשבע נפשו". וכן לא יהא עמל בעסקיו אלא להשיג דבר שצריך לו לחיי שעה, כענין שנאמר: "טוב מעט לצדיק". ולא יקפץ ידיו ביותר, וגם לא יפזר ממנו, אלא יתן צדקה כפי מסת ידו, ומלוה כראוי למי שצריך. ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עצב ואונן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות. וכן בשאר רב המדות, מי שהולך בדרך האמצעי נקרא חכם.

ג] אף הגאון היא מדה רעה מאד, ואסור לאדם לנהוג בה אפלו במעט, אלא ירגיל את עצמו להיות שפל רוח, כמו שצונו חכמינו וזכרונם לברכה מאד מאד הוי שפל רוח. ואיך תרגיל את עצמך להיות עניו ושפל רוח. כל דבריה יהיו בנחת, ראשך כפוף, עיניך יביטו למטה, ולבה למעלה. וכל אדם יהא חשוב בעיניך שהוא גדול ממך. אם הוא תלמיד חכם יותר ממך הרי אתה מחייב לכבדו. וכן אם הוא עשיר ממך גם כן אתה מחייב לכבדו, כדמצינו רבי היה מכבד עשירים. ותחשוב בהיות כי השם יתברך נתן לו עושר, מסתמא ראוי הוא לכך. ואם הוא קטן ממך בחכמה או בעושר תחשב כי הוא יותר צדיק ממך, כי הוא אם עובר איזה עברה נחשב כשוגג ואנוס, ואתה אם עברת עברה אתה מזיד. אם כה תחשוב תמיד, לא תוכל להתגאות וטוב לך.

יו כסלו

ד] וכן הפעם היא מדה רעה מאד, וראוי לאדם להתרחק ממנה מאד. וירגיל את עצמו שלא יכעוס אפלו על דבר שראוי לכעוס. ואם צריך להטיל אימה על בניו ובני ביתו, יראה עצמו בפניהם שהוא כועס, כדי ליסרם, ותהא דעתו מישבת בינו לבין עצמו. "אמר ליה אליהו לרב יהודה אחוה דרב סלא חסידא, לא תרתח ולא תחטי (לא תכעוס שמתוך הכעס אתה בא לידי חטא). לא תרוי (לא תשתכר בייין) ולא תחטי". עוד אמרו

רבותינו זכרונם לברכה: "כל הפועס כאלו עובד עבודת אלילים, וכל מיני גיהנם שולטין בו", שנאמר: "הסר כעס מלבך והעבר רעה מבשרך", ואין רעה אלא גיהנם שנאמר: "וגם רשע ליום רעה". בעלי כעס אין חיותם חיים. לפיכך צוה להתרחק מן הכעס, עד שינהיג עצמו שלא ירגיש אפלו לדברים המכעיסים. וזו היא דרך הטובה, ודרך הצדיקים שהם "עלובין ואינם עלובין, שומעין חרפתם ואינם משיבין, עושין מאהבה ושמחים ביסורים עליהן הכתוב אומר ואוהביו כצאת השמש בגבורתו".

ח] לעולם ירבה אדם בשתיקה, ולא ידבר אלא או בדברי תורה או בדברים שהוא צריך לחיי גופו. ואפלו במה שצריך לצרכי גופו, לא ירבה דברים. וכבר אמרו רבותינו זכרונם לברכה "כל המדבר דברים מביא חטא". ואמרו "לא מצאתי לגוף טוב משתיקה". ואמר רבא מאי דכתיב: "מות וחיים ביד לשון"? דבצי חיים - בלישנה. דבצי מות - בלישנה".

ו] לא יהא אדם בעל שחוק ומהתלות, ולא עצב ואונן אלא שמח. כך אמרו ז"ל "שחוק וקלות ראש מרגילין את האדם לערוה". וכן לא יהא בעל נפש רחבה, נבהל להון, ולא עצב ובטל ממלאכה, אלא בעל עין טובה, ממעט בעסק ועוסק בתורה. ואותו המעט שהוא חלקו ישמח בו. כך אמרו ז"ל: "הקנאה והתאווה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם", וצריך האדם להתרחק מהן.

ז] שמה יאמר האדם הואיל והקנאה והתאווה והכבוד וכיוצא בהם דרך רעה הן שמוציאים את האדם מן העולם, אפשר מהן ביותר, ואתרחק לצד האחרון, עד שלא יאכל בשר, ולא ישתה יין, ולא ישא אשה, ולא ישב בדירה נאה, ולא ילבש מלבוש נאה, אלא ילבש שק וכדומה, גם זו דרך רעה היא, ואסור הוא לילך בה. המהלך בדרך זו נקרא חוטא, שהרי כתיב בנזיר: "וכפר עליו מאשר חטא על הנפש", ואמרו ז"ל: "ומה אם נזיר שלא פרש את עצמו אלא מן היין צריך כפרה. המונע את עצמו מכל דבר ודבר על אחת כמה וכמה". לפיכך צוה רבותינו זכרונם לברכה שלא ימנע האדם את עצמו אלא מן הדברים שהתורה אסרה לנו, ולא יאסר על עצמו בנדרים ובשבועות דברים המתירים. כך אמרו ז"ל: "לא ידך מה שאסרה תורה, אלא שאתה אוסר עליה דברים המתירים". ואסרו רבותינו זכרונם לברכה לסגף את עצמו בתענית יותר מן הראוי. ועל כל הדברים האלו וכיוצא בהן אמר שלמה המלך עליו השלום: "אל תהי צדיק הרבה, ואל תתחכם יותר למה תשומם", ואמר: "פֶּלֶס מעגל רגלך וכל דרכיך יכוננו".

ח] כבר כתבנו (בסימן א' ס"ג) מאמר יהודה בן תימא: "הוי עז כנמר" כו', שלא יתביש מפני בני אדם המלעיגים עליו בעבודת הבורא יתברך שמו, אבל מכל מקום לא יענה אותם דברי עזות, שלא יקנה קנין בנפשו להיות עז פנים אפלו שלא במקום עבודתו יתברך שמו.

ט] וכן אין להתקוטט בשביל איזה מצוה, כגון להתפלל לפני התבה או לעלות לתורה וכדומה, כדמצינו בלחם הפנים, אף שהוא מצוה לאכלו, שנינו: "הצנועים מושכים ידיהם, והגרגרנין חוטפין ואוכלין".

י] טבע האדם להיות נמשך במעשיו אחר רציו וחבריו ואנשי מקומו. לפיכך צריך האדם להתחבר לצדיקים. לישב אצל החכמים תמיד, כדי שילמוד ממעשיהם. ויתרחק מן הרשעים ההולכים בחשך, כדי שלא ילמוד ממעשיהם. אמר שלמה המלך עליו השלום: "הולך את חכמים יחכם, ורוצה כסילים ירוע". ואומר: "אשרי האיש וגו'. ואם הוא דר בעיר שמנהיגה רעים, ואין אנשיה הולכים בדרך ישרה, ילך משם לדור בעיר שאנשיה צדיקים ונוהגים בדרך טובים.

יח כסלו

יא] מצות עשה להדבק בתלמידי חכמים כדי ללמוד ממעשיהם, כענין שנאמר: "ובו תדבק", וכי אפשר לאדם להדבק בשכינה? אלא כך פדשו רבותינו זכרונם לברכה: הדבק בתלמידי חכמים. לפיכך צריך האדם להשתדל שישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם, ולאכל ולשתות עם תלמידי חכמים, ולעשות פרקמטיא לתלמיד חכם, ולהתחבר אליהם בכל מיני חבור, שנאמר: "ולדבקה בו". וכן צונו רבותינו זכרונם לברכה ואמרו: "הוי מתאבק בעפר רגליהם ושותה בצמא את דבריהם".

יב] מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר: "ואהבת לרעה כמוך". לפיכך צריך לספר בשבחו, ולחוס על ממונו כמו שהוא חס על ממונו שלו, ורוצה בכבוד עצמו. והמתכבד בקלון חברו אף על פי שאין חברו עומד שם ולא הגיעה לו בשת ולא בישו אלא ערך מעשיו הטובים וחכמתו למול מעשי חברו או חכמתו כדי שיראה מכללו שהוא מכבד וחברו בזוי - אין לו חלק לעולם הבא עד שישוב בתשובה שלמה.

יג] כל השונא אחד מישראל בלבו עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תשנא את אחיך בלבבך" (צ"ן לקמן סימן קפ"ט ס"ה). ואם חטא איש כנגדו לא ישטמנו וישתק כמו שנאמר ברשעים: "ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון", אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו: למה עשית לי כך וכך, למה חטאת לי בדבר זה? שנאמר: "הוכח תוכיח את עמיתך". ואם תזר ובקש ממנו למחול לו, צריך למחול לו ולא יהא אכזרי, שנאמר: "ויתפלל אברהם אל האלהים". באבות דרבי נתן (סוף פרשת טורי זהב) ו"שנאת הבריות" כיצד? מלמד שלא יכון אדם לומר אהב את החכמים ושנא את התלמידים, אהב את התלמידים ושנא את עמי הארץ, אלא אהב את כלם ושנא את האפיקורסים והמסיתים והמדיחיים וכן המוסרים. וכן דוד אמר: "משנאיך ה' אשנא ובתקוממך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לי". הלא הוא אומר: "ואהבת לרעה כמוך אני ה'", מה טעם, כי אני בראתי. ואם עושה מעשה עמך אתה אהבו, ואם לאו אי אתה אהבו.

[יד] אסור לאדם לבקש דין מן השמים על חברו שעשה לו רעה. ודוקא בדאית ליה דינא בארעא. וכל הצועק על חברו הוא נענש תחלה. ויש אומרים דאפלו לית ליה דינא בארעא, אסור לצעוק עליו אלא אם כן הודיעו תחלה.

[טו] הרואה את חברו שחטא או שהלך בדרך לא טוב, מצוה להתחירו למוטב ולהודיעו שהוא חוטא במעשיו הרעים, שנאמר: "הוכח תוכיח את עמיתך". והמוכיח את חברו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה. ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי עולם הבא. וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה, הוא נתפס בעון זה, כיון שהיה אפשר לו למחות.

[טז] במה דברים אמורים, כשהוא מדמה שישמע לו. אבל אם יודע בו שלא ישמע לו, אסור להוכיחו. "דאמר ר' אלעא משום רבי אלעזר בר רבי שמעון כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע", ר' אבא אומר חובה, שנאמר: "אל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך".

[יז] אסור לאדם לביש את חברו בין בדבור בין במעשה. וכל שכן ברבים. ואמרו ז"ל: "המלבין פני חברו ברבים" אין לו חלק לעולם הבא. עוד אמרו ז"ל: "נוח לאדם להפיל את עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים, שנאמר: "היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה לאמר לאיש אשר אלה לו אנכי הרה", ולא אמרה לו בפרוש אלא ברמז, אם יודה - יודה, ואם לאו - לא תפרסמו. לפיכך צריך האדם להזהר מאד שלא לביש את חברו ברבים, בין קטן בין גדול, ולא יקרא אותו בשם שהוא בוש, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו. ואם חטא כנגדו והוא צריך להוכיחו, לא יכלימנו, שנאמר: "ולא תשא עליו חטא". במה דברים אמורים בדברים שבין אדם לחברו, אבל בדברי שמים אם לא חזר כשהוכיחו בסתר, מכלימין אותו ברבים, ומפרסמים חטאו, ומחריפים אותו בפניו, ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב, כמו שעשו כל הנביאים בישראל, ואין בו משום אונאת דברים, שנאמר: "לא תונו איש את עמיתו", ופרשו רבותינו זכרונם לברכה "עמיתו" עם שאתה בתורה ובמצוות הזהירה התורה על אונאתו, ולא על העובר עליהן ולא חזר בו לאחר שהוכיחוהו בסתר ובלשון רכה.

יט כסלו

[יח] מי שחטא חברו כנגדו, ולא רצה להוכיחו, ולא לדבר לו כלום, ומחל לו בלבד, ולא שטמו ולא הוכיחו, הרי זה מדת חסידות, לא הקפידה התורה אלא על המשטמה.

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן כט א) (קצור מסגרת השולחן) אם אחד רואה בחבירו דבר עבירה, מצוה להוכיחו, ויש אומרים דכל זה דוקא איש את אחיו שלבו גס בו, אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו - אין להוכיחו. ב) (קצור מסגרת השולחן) וברמב"ם משמע דדוקא אם רגיל בכך אז אין לו חלק לעולם הבא.

יט] חֵיב אָדָם לְהִזְהָר בִּיתּוּמִים וְאַלְמָנוֹת שֶׁלֹּא יִדְבַּר אֲלֵיהֶם אֶלָּא רְכוּת, וַיִּנְהַג בָּהֶן מְנַהֵג כְּבוֹד. וְלֹא יִכְאִיבֵם אֶפְלוּ בְּדַבְרֵי, מִפְּנֵי שֶׁנִּפְשָׁן שִׁפְלָה מְאֹד וְרוּחָן נְמוּכָה, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא בְּעַלִּי מְמוֹן. אֶפְלוּ אֲלֻמְנָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ וּתּוֹמָיו מְזַהְרִים אָנוּ עֲלֵיהֶן, שֶׁנֶּאֱמַר: "כָּל אֲלֻמְנָה וְיָתוֹם לֹא תַעֲנֹן". בְּרִית כָּרַת לָהֶם מִי שֶׁאָמַר וְהָיָה הָעוֹלָם, שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהֵם צוֹעְקִין מִחַמַּת הַחֲמָס שֶׁנַּעֲשֶׂה לָהֶם, הֵם נִעְנִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי אִם צָעֹק יִצְעַק אֵלַי שְ�מוֹעַ אֲשָׁמַע צָעֻקְתּוֹ". בְּמָה דְּבָרִים אֲמוּרִים שֶׁעֵינָה אוֹתָן לְצַדִּיק עֲצָמוֹ, אֲבָל עֵינָה אוֹתָם הָרַב כְּדִי לְלַמֶּדן תּוֹרָה אוֹ אוֹמְנוֹת אוֹ לְהוֹלִיכֵן בְּדֶרֶךְ יִשְׂרָאֵל, הֲרִי זֶה מִתָּר, וּמִכָּל מְקוֹם יִשְׁגִּית לְנִהְלָם בְּנִחַת וּבִרְחֻמִּים גְּדוֹלִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי ה' יִרְיֵב רִיבָם". אֲחַד יְתוֹם מֵאֵב וְאֲחַד יְתוֹם מֵאֵם. וְעַד אִימָתִי נִקְרָאִים יְתוּמִים לְעֵנִין זֶה, עַד שֶׁיִּהְיוּ יְכוֹלִים לַעֲשׂוֹת כָּל צְרֻכֵּיהֶם בְּעֲצָמָם כְּשֶׁאֵד כָּל הַגְּדוֹלִים.

כ] צְרִיף הָאָדָם לִזְהָר שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת אֵיזָה דְּבַר שִׁיכּוּלִין לְחִשּׁוֹד אוֹתוֹ שֶׁעָשָׂה דְּבַר עֲבֵרָה, (וְאֵף עַל פִּי שֶׁאֵינוֹ עוֹשֶׂה), כְּדִמְצִינוֹ שֶׁהִכְהֵן הַתּוֹרָם אֶת הַלִּשְׁכָּה, לֹא הָיָה נִכְנָס בְּבִגְדֵי הָעֲשׂוֹי בַּעֲנִין שִׁיכּוּלִין לְהִטְמִין בּוֹ אֵיזָה דְּבַר, לְפִי שֶׁצְרִיף הָאָדָם לַצָּאֵת יְדֵי הַבְּרִיּוֹת כְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא צְרִיף לַצָּאֵת יְדֵי הַמְּקוֹם ב"ה, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהִיִּיתֶם נִקְיִים מֵה' וּמִיִּשְׂרָאֵל". וְאוֹמַר: "וּמִצָּא חֵן וְשִׁכָּל טוֹב בְּעֵינֵי אֱלֹהִים וְאָדָם".

כא] מִדַּת חֲסִידוֹת שֶׁלֹּא לִקְבֹּל מִתְּנָה, אֶלָּא לְבַטֵּחַ בַּה' שִׁיתֵּן לוֹ דִּי מַחְסוּרוֹ, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשָׂא מִתְּנוֹת יִתְיָה".

סימן ל

אסור רכילות, לשון הרע, נקימה ונטירה

ובו ט' סעיפים.

א] כְּתִיב: "לֹא תִלֵּךְ רִכִּיל בְּעַמֶּךָ". אֵיזָהוּ רִכִּיל? זֶה שֶׁטּוֹעֵן דְּבָרִים וְהוֹלֵךְ מִזֶּה לָזֶה וְאוֹמַר: כֶּךָ אָמַר פְּלוֹנִי, כֶּךָ וְכֶךָ שֶׁמַּעֲתִי עַל פְּלוֹנִי, אֵף עַל פִּי שֶׁהוּא אִמְתָּ, וְגַם אֵין בּוֹ גִּנּוּת, הֲרִי זֶה עוֹבֵר בְּלֹא, וְהוּא עוֹן גְּדוֹל, וְגוֹרֵם לְהִרְגוֹ נַפְשׁוֹת מִיִּשְׂרָאֵל. לְכָךְ נִסְמָךְ לוֹ "לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ". צֹא וּלְמַד מֵה אֲרַע לְדוֹאֵג הָאֲדוּמִי, שֶׁאָמַר לְשֹׂאוֹל כִּי אֲחִימֶלֶךְ נָתַן לְדוֹד צִידָה וְחִדְבָּה, אֵף עַל פִּי שֶׁהִדְבֵּר הָיָה אִמְתָּ, וְגַם לֹא הוּא גִּנּוּת לְאֲחִימֶלֶךְ, שֶׁהָרִי לֹא עָשָׂה בָּזֶה שׁוֹם מַעֲשֶׂה רַע, וְגַם אִם שֹׂאוֹל בְּעֲצָמוֹ הָיָה שׁוֹאֵל לְאֲחִימֶלֶךְ, הָיָה אוֹמֵר לוֹ מַה שֶׁעָשָׂה כִּי לֹא נִתְכַּוֵּן לְחִטּוֹא בָּזֶה נֶגֶד שֹׂאוֹל, עִם כָּל זֶה גֵּרָם הָרִכִּילוֹת שֶׁל דוֹאֵג שֶׁנִּהְרְגוּ כְּמָה כְּהִנָּם.

ב] יֵשׁ עוֹן גְּדוֹל מִזֶּה עַד מְאֹד, וְהוּא בְּכָלֵל לָאוֹ זֶה וְהוּא לְשׁוֹן הָרַע, וְהוּא הַמְסַפֵּר בְּגִנּוּת חֲבֵרוֹ אֵף עַל פִּי שֶׁאֲמַר אִמְתָּ. אֲבָל הָאוֹמֵר שֶׁקֶר, נִקְרָא מוֹצִיא שֵׁם רַע עַל חֲבֵרוֹ. אֲבָל בְּעַל לְשׁוֹן הָרַע, זֶה שִׁיּוֹשֵׁב וְאוֹמֵר כֶּךָ וְכֶךָ עָשָׂה פְּלוֹנִי, כֶּךָ וְכֶךָ הָיוּ אֲבוֹתָיו, כֶּךָ וְכֶךָ שֶׁמַּעֲתִי עָלָיו, וְאוֹמֵר דְּבָרִים שֶׁל גִּנָּא, עַל זֶה אָמַר הַכָּתוּב: "יִכְרַת ה' כָּל שִׁפְתֵי חֲלָקוֹת לְשׁוֹן מְדַבֵּרֵת גְּדוּלוֹת". וְהַמְקַבֵּל לְשׁוֹן הָרַע, הוּא גָרוּעַ יוֹתֵר מִן הָאוֹמֵר, וְלֹא נִחַתָּם גָּזֵר דִּין עַל אֲבוֹתָיו בַּמְדַּבֵּר, אֶלָּא עַל לְשׁוֹן הָרַע בְּלִבָּהּ.

ג] עד היכן לשון הרע? שאל אחד לחבריו: אנה אמצא אש? ואמר לו: היכן נמצא אש? בבית פלוני, שיש לו הרבה בשר ודגים, ומבשלים שם תמיד.

כ כסלו

ד] ויש דברים שהם אבק לשון הרע, כיצד? אמר: "שתקו מפלוני, אני רוצה להודיע מה ארע, ומה יהיה", וכיוצא בדברים אלו. וכן המספר בטובת חברו בפני שונאיו, הרי זה אבק לשון הרע, שזה גורם להם שיספרו בגנותו, ועל זה הענין אמר שלמה: "מכרך רעהו בקול גדול בבקר השכם, קללה תחשב לו". שמתוך טובתו בא לידי רעתו. וכן המספר לשון הרע דרך שחוק ודרך קלות ראש כמי שאינו מדבר בשנאה, הוא ששלמה אמר בתחמתו: "כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות ואומר הלא משחק אני". וכן המספר לשון הרע ברמאות שעושה עצמו כאלו מספר רק לפי תמו ואינו יודע שזהו לשון הרע, וכשגוערין אותו אומר: "אני יודע שזהו לשון הרע, או שאלו מעשיו של פלוני".

ה] אחד המספר לשון הרע בפני חברו או שלא בפניו, והמספר דברים שגורמים אם נשמעו איש מפי איש להזיק חברו בגופו או בממונו, ואפלו להצר לו או להפחידו, הרי זה לשון הרע. ואם כבר נאמרו הדברים בפני שלשה, מסתמא כבר נתפרסם הדבר. ואם ספר הדבר אחד מן השלשה פעם אחרת, אין בו משום לשון הרע, והוא שלא יתפנו להעביר הקול ולגלותו יותר. מה תקנתו של אדם שלא יבוא לידי לשון הרע? אם תלמיד חכם הוא יעסוק בתורה, ואם עם הארץ הוא ישפיל דעתו.

ו] אמר רבי ירמיה בר אבא: "ארבע כחות אין מקבלות פני שכינה. כת לצים, וכת חנפים, וכת שקרים, וכת מספרי לשון הרע. כת לצים דכתיב: "משך ידו את לוצצים" (פרש"י משך ידו הקרוש ברוך הוא מהיות את לוצצים). כת חנפים דכתיב: "כי לא לפניו חנף יבוא". כת שקרים דכתיב: "דבר שקרים לא יכון לנגד עיני". כת מספרי לשון הרע דכתיב: "כי לא אל חפץ רשע, אתה, לא יגרף רע" (ופרש"י לא יגור עמוק רע, וגבי מספרי לשון הרע כתיב: "דכתיב בהוא פרשתא כי אין בפיהו נכונה וגו') צדיק אתה ה' לא יגור במגורה רע (סוטה סוף פרק ז'). ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: כל ליצנותא אסירא, בר מליצנותא דעבודת אלילים דכתיב: "ויהי בצהרים ויהתל בהם אליהו" וגו' (סנהדרין ס"ג:).

ז] הנוקם מחברו עובר בלא תעשה. שנאמר: "לא תקום". וכיצד היא הנקימה? אמר לחברו: השאילני קרדמה, אמר לו: "איני משאילה". למחר היה חברו צריך לשאול ממנו, אמר לו חברו: "השאילני קרדמה". אמר לו: "איני משאילה כמו שאתה לא השאלתני כאשר שאלתי ממך". - הרי זה נוקם ועובר בלאו. אלא כשיבוא לשאול יתן לו בלב שלם, ולא יגמול לו כאשר גמלו, אלא ראוי לו לאדם להיות מעביר על מדותיו על כל דברי העולם, שאצל המבינים הפל דברי הבל והבאי, ואינו כדאי לנקום עליהם. וכן אמר דוד המלך עליו השלום: "אם גמלתי שולמי רע ואחלצה" וגו' (אסתר קללה כתבנו בסימן ו' ס"ג).

ח] אם תרצה להנקם מאויבה תוסיף מעלות טובות ותלך בדרכי ישרים, ובזה ממילא תנקם משונאך, כי הוא יצטער על מדותיה, ויתאבל בשמעו שמך הטוב. אבל אם תעשה מעשים מכערים, אז ישמח שונאך על קלונה וחרפתה. והנה הוא מתנקם בך.

ט] כל הנזטר לאחד מישראל עובר בלא תעשה, שנאמר: "ולא תטר את בני עמך". כיצד היא הנטירה? ראובן שאמר לשמעון "השאלני דבר פלוני", ולא רצה שמעון. לימים בא שמעון לשאול איזה חפץ מראובן, ואמר לו ראובן: "הא לך הריני משאילה ואיני כמותה, לא אשלם לך כמעשיה". העושה כזה עובר ב"לא תטר", אלא ימחה הדבר מלבו ולא יזכרנו כלל, וזו היא הדעה הנכונה שאפשר שיתקיים בה ישוב הארץ, ומשאם ומתנם של בני אדם זה עם זה.

סימן לא

שכל כוונות האדם יהיו לשם שמים

ובו ז' סעיפים.

א] אמרו רבותינו ז"ל: איזוהי פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויים בה? "בכל דרכיך דעהו". פרוש - שאפלו בדרכיך שאתה עושה לצורך גופך, דע את ה' ועשה את הדברים לשמו יתברך, כגון האכילה והשתיה וההליכה והישיבה והשכיבה והקימה והתשמיש והשיחה. כל צרכי גופך יהיו כלם לעבודת בוראך, או לדבר הגורם לעבודתו.

כא כסלו

ב] אכילה ושתיה כיצד? אין צריך לומר שלא יאכל וישתה דברים האסורים חס ושלום, אלא גם בדברים המתירים אם היה צמא ורעב, ואכל ושתה להנאתו אינו משבח, אלא יתפון באכילתו ושתיתו שיהיה לו כח לעבודת הבורא. לפיכך לא יאכל כל שהחיר מתאנה לו ככלב וחמור, אלא יאכל דברים המועילים וטובים לבריאות הגוף. ויש אנשי מעשה שקדם אכילה ואמרים: הנני רוצה לאכל ולשתות כדי שאהיה בריא וחזק לעבודת הבורא יתברך שמו.

ג] הישיבה והקימה וההליכה כיצד? אין צריך לומר שלא ישב במושב לצים, ושלא לעמוד בדרך חטאים, ושלא לילך בעצת רשעים. אלא אפלו לישוב בסוד ישרים ולעמוד במקום צדיקים ולילך בעצת תמימים, אם עשה להנאת עצמו להשלים חפצו ותאותו, אין זה משבח אלא יעשה לשם שמים. ומכל מקום גם אם אי אפשר לו לכון לשם שמים דוקא, אל ימנע את עצמו מדברים אלו, כי מתוך שלא לשמה יבוא לשמה.

ד] שכיבה כיצד? אין צריך לומר בזמן שיכול לעסוק בתורה ובמצוות אם מתגרה בשנה לענג את עצמו שאינו ראוי לעשות כן, אלא אפלו בזמן שהוא יגע וצריך לישון כדי לנח מגיעתו, אם עשה להנאת גופו, אינו משבח, אלא יתפון לתת שנה לעיניו ולגופו מנוחה לצורך בריאות גופו, ושלא תטרף דעתו בתורה מחמת מניעת השנה.

[ח] תשמיש כיצד? אין צריך לומר שלא יעבר עברה חס ושלום, אלא אפלו בעונה האמורה בתורה אם עשה להנאת גופו או להשלים תאוותו, הרי זה מגנה. ואפלו אם נתכונן כדי שיהיו לו בנים שישמשו אותו וימלאו מקומו, אינו משבח. אלא יתכונן שיהיו לו בנים לעבודת בוראו, או שיתכונן להברות את גופו ולקיים מצות עונה כאדם הפורע את חובו.

[ו] השיחה כיצד? אין צריך לומר שלא יספר לשון הרע או רכילות וליצנות ונבלות פה חס ושלום, אלא אפלו לספר בדברי חכמים צריך שתהא כונתו לעבודת הבורא, או לדבר המביא לעבודתו.

[ז] וכן כשהוא עוסק במשא ומתן או במלאכה להשתכר בה. לא יהא בלבו לקבוץ ממון בלבד. אלא יעשה כדי שיהא לו לפרנס בני ביתו, ולתת צדקה, ולגדל בניו לתלמוד תורה. כללו של דבר, חיב אדם לשום עניו ולבו על דרכיו, ולשקול כל מעשיו במאזני שכלו, וכשרואה דבר שיבוא לידי עבודת הבורא יתעלה יעשהו, ואם לא לא יעשהו. ומי שנוהג כן נמצא עובד את בוראו כל ימיו, ואפלו בשעת שבתו וקומו והלוכו, ובשעת משאו ומתנו, ואפלו באכילתו ושתיתו, ואפלו בתשמישו ובכל צרכיו. ועל ענין זה צוה רז"ל ואמרו: "וכל מעשיה יהיו לשם שמים". ובדרך הזה זקף רבנו הקדוש אצבעותיו למעלה בשעת מיתתו ואמר: "גלוי וידוע לפניך שלא נהניתי מהם אלא לשם שמים".

סימן לב

שמירת הגוף ע"פ הטבע

ובו כ"ז סעיפים.

[א] הואיל והיות הגוף בריא ושלם מדרכי השם הוא, שהרי אי אפשר שיבין או ידע דבר מידיעת הבורא והוא חולה. לפיכך צריך האדם להרחיק את עצמו מדברים המאבדין את הגוף, ולהנהיג את עצמו בדברים המבדין את הגוף, וכן הוא אומר "ונשמרתם מאד לנפשותיכם".

כב כסלו

[ב] הבורא ברוך הוא וברוך שמו ברא את האדם (וכן כל בעלי חיים) ונתן בו חם הטבעי, וזהו החיות של האדם, שאם יכבה האש הטבעי, אפס חיותו. והחזקת החם הזה הוא על ידי המאכל אשר האדם אוכל, כמו האש הנוצר שאם לא יוסיפו עליו תמיד עצים, יכבה לגמרי, כן האדם אם לא יאכל, יכבה האש אשר בתוכו וימות. המאכל נטחן בין השנים, ומתערב עם מיץ הרק ויתך. ומשם יורד לאצטומכא ונטחן גם שם, ומתערב עם המיצים מיץ האצטומכא ומיץ המרה, ויתך ויתבשל מהחם והמיצים ומתעכל. הברור שבו, ממנו נזונים כל האברים, ומקים חיות האדם. והפסלת שהוא המותרות, נדחה לחוץ. ועל זה אנו אומרים בברכת אשר יצר (לפרוש אחד) "ומפליא לעשות", שנתן הקדוש ברוך הוא את הטבע באדם לברור את טוב המאכל, וכל אבר מושך אליו מזונו הראוי לו, והפסלת נדחה לחוץ. שאם נשאר הפסלת בתוכו,

יִתְעַפֵּשׂ וְיָבוֹא לִידֵי תַלְאִים רַחֲמָנָא לְצִלּוֹ, וְלִכֵּן רַב בְּרִיאוֹת הַגּוֹף וְחֻלְשָׁתוֹ, תְּלוּי בַּעֲכוּל הַמֵּאֲכָל, אִם מִתְעַכֵּל בְּדֶרֶךְ קָל וְטוֹב, אִזְ הָאָדָם בְּרִיא. אֲכָל אִם מִתְקַלְקֵל הַעֲכוּל, אִזְ נִחְלֵשׁ הָאָדָם וְיִכּוֹל לָבֹא לִידֵי סִכְנָה חַס וְשָׁלוֹם.

ג] הַעֲכוּל הַטוֹב הוּא, אִם הַמֵּאֲכָל אֵינְנו רַב, וְשִׁיּהָא קָל לְהִתְעַכֵּל. שְׂאֵם אֲכָל הָאָדָם הֶרְבֵּה וְהָאֲצֻטוֹמְכָא מְלָאָה אִזְ קֶשֶׁה הַעֲכוּל. כִּי הָאֲצֻטוֹמְכָא אֵינָה יְכוּלָה אִזְ לְהִתְפַּשֵּׁט וְלְהִתְכוּץ כְּרָאוּי בְּטַבְעוֹ, וְלִטְחוֹן אֶת הַמֵּאֲכָל כְּרָאוּי. וְכִמּוּ הָאֵשׁ שְׂאֵם יִרְבּוּ עָלֶיּוּ עֲצִים יוֹתֵר מְדִי, אֵינּוּ בּוֹעֵר יָפֵה, כְּמוֹ כֵּן הַמֵּאֲכָל בְּאֲצֻטוֹמְכָא, וְלִכֵּן הָאָדָם אֲשֶׁר רוֹצֵה לְשִׁמּוֹר בְּרִיאוֹת גּוּפוֹ, צָרִיךְ לִזְהֹר שְׂלֵא לֵאכֹל רַק כְּשֶׁעוֹר בִּינוּנִי לְפִי מְזֹג גּוּפוֹ, לֹא מְעַט וְלֹא כָּל שֶׁבָּעוּ. וְרֹב הַתַּלְאִים הַבָּאִים עַל הָאָדָם אֵינָם אֵלָּא אוֹ מִפְּנֵי מֵאֲכָלִים רָעִים, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְמַלֵּא בְטֵנוֹ וְאוֹכֵל אֲכִילָה גְּסָה אֲפִלּוּ מִמֵּאֲכָלִים טוֹבִים. הוּא שְׁשִׁלְמָה אָמַר בְּחֻמְתּוֹ "שׁוֹמֵר פִּי וּלְשׁוֹנוֹ שׁוֹמֵר מִצָּרוֹת נִפְשׁוֹ", כְּלוֹמֵר שׁוֹמֵר פִּי מִלֵּאכֹל מֵאֲכָל רָע אוֹ מִלְּשִׁבוּעַ, וּלְשׁוֹנוֹ מִלְּדַבֵּר אֵלָּא בְּצָרְכֵּי. וְאָמַר הֶחָכֵם הָאוֹכֵל דֹּבֵר מְעַט מְדַבְּרִים הַמְזִיקִים, אֵינּוּ מְזִיק לוֹ כְּמוֹ הָאוֹכֵל הֶרְבֵּה מְדַבְּרִים הַטוֹבִים.

ד] הָאָדָם בְּנִעּוּרָיו כֹּחַ הַעֲכוּל שְׁלוֹ חֹזֶק, וְעַל כֵּן צָרִיךְ מְזוֹן תָּדִיר יוֹתֵר מִן הָאִישׁ אֲשֶׁר הוּא בְּאֻמְצָע יָמָיו. וְהִזְקֵן לְחִלְשׁוֹת כַּחוֹ צָרִיךְ שִׁיּהִיָּה מֵאֲכָלוֹ קָל, וּמְעַט בְּכִמּוֹת וְהֶרְבֵּה בְּאֻכּוֹת לְהִחְזָקַת כַּחוֹ.

ה] בִּימֵי הַחֵם נִחְלָשִׁים כָּלִי הַעֲכוּל מִן הַחֵם, וְעַל כֵּן רָאוּי שִׁיּהִיָּה שְׁעוֹר הָאֲכִילָה בִּימֵי הַחֵם פָּחוֹת מִבִּימֵי הַקֹּר. וְשֶׁעָרוּ חֻכְמֵי הַרְפּוּאִים לֵאכֹל בִּימּוֹת הַחֹמָה רַק שְׁנֵי שְׁלִישִׁים מִמָּה שֶׁהוּא אוֹכֵל בִּימּוֹת הַגִּשְׁמִים.

ו] כָּל גְּדוֹל בְּדֶרֶכִי הַרְפּוּאָה, שֶׁקֹּדֶם הָאֲכִילָה יִיגַע בְּהִלִּיכָה אוֹ בַּעֲבוּדָה עַד שִׁיתַּחֲמֵם גּוּפוֹ וְאַחֵר כִּי יֵאָכֵל. וְזֶהוּ שְׁנֵאָמַר "בִּזְעַת אָפֶךָ תֹּאכַל לֶחֶם", וְנֵאמַר: "וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל". וְיִתִּיר תְּגוּרְתּוֹ קֹדֶם אֲכִילָה (וּסִיטָנָא: "וְאֶקְחָה פֶת לֶחֶם", אֶקְחָה רָאשֵׁי תְבוֹת לְמַפְרָע הַתֵּר תְּגִירָה קֹדֶם אֲכִילָה, "פֶת לֶחֶם" רָאשֵׁי תְבוֹת פֶּן תֵּבֵא לִידֵי חוּלֵי מַעֲסִים), וּבִשְׁעַת הָאֲכִילָה יֵשֵׁב בְּמִקְוָמוֹ אוֹ מִסֵּב עַל שְׂמָאלוֹ. וְאַחֵר הָאֲכִילָה לֹא יִתְנוּעֵעַ הֶרְבֵּה, כִּי עַל יְדֵי זֶה יֵרֵד הַמֵּאֲכָל מִן הָאֲצֻטוֹמְכָא טָרֵם שִׁיתְעַכֵּל וְיִזִּיק לוֹ, אֵלָּא יֵלֶךְ מְעַט וְיִנּוֹת. וְלֹא יִטִּיל וְלֹא יִיגַע אֶת עֲצָמוֹ לְאַחֵר הָאֲכִילָה. וְלֹא יִישֹׁן אַחֵר הָאֲכִילָה עַד שְׁתֵּי שָׁעוֹת, שְׂלֵא יַעֲלוּ הַעֲשָׂנִים לְמַח וְיִזִּיקוּהוּ. וְכֵן הַמֶּרְחֵץ וְהַהֲקִיזָה וְהַמְשָׁגֵל אֵינָם טוֹבִים לְאַחֵר הָאֲכִילָה.

ז] בְּנֵי הָאָדָם אֵינָם שׁוֹיִם בְּמִזְגָּם. יֵשׁ מִי שְׂמִזְגּוֹ חֵם, וְיֵשׁ מִי שְׂמִזְגּוֹ קָר, וְיֵשׁ מִי שְׂמִזְגּוֹ מְמָצָע. וְהַמֵּאֲכָלִים גַּם כֵּן מְשֻׁנִּים, וּמִי שְׂמִזְגּוֹ מְמָצָע, יֹאכֵל מֵאֲכָלִים שֶׁהֵם גַּם כֵּן מְמָצָעִים. אֲבָל מִי שְׂאִין מִזְגּוֹ מְמָצָע, צָרִיךְ שִׂיאֲכֹל מֵאֲכָלִים שֶׁהֵם קֶצֶת הַפֶּךָ מִזְגּוֹ. מִי שְׂמִזְגּוֹ חֵם לֹא יֹאכֵל דְּבָרִים חֲמִים כְּמוֹ תְּבִלִּין וּבִשְׁמִים, אֵלָּא יֹאכֵל מֵאֲכָלִים שֶׁהֵם קֶצֶת קָרִים וְחֲמוּצִים. וּמִי שְׂמִזְגּוֹ קָר יֹאכֵל מֵאֲכָלִים שֶׁהֵם קֶצֶת חֲמִים. וְכֵן יִשְׁתַּנֶּה הַמֵּאֲכָל לְפִי הַזְּמַן וּלְפִי הַמָּקוֹם. בִּימּוֹת הַחֹמָה יֹאכֵל מֵאֲכָלִים קָרִים כְּמוֹ בֶּשֶׂר כְּבָשִׁים וּגְדִיִּים רְכִים

ואפרוחי תרנגולת, וגם קצת מאכלים חמוצים. ובימי הקור מאכלים חמים. וכן במדינה קרה מאכלים חמים, ובמדינה חמה מאכלים קרים.

כג כסלו

[ח] המאכל הממצע הוא לחם חטה, ולא סלת ממש כי הסלת מתאחר להתעכל. אף יהיה בו גם קצת מהמרסן והוא נתחמץ במצוץ ובו מלח ומאפה תנור, ויתר המאכלים שנעשו מהחטה אינם טובים. ממיני הבשר הטוב הוא כבש בן שנתו, וכן הגדיים היונקים. אף כל מיני בני מעים וגם הראש, המה לא טובים. העזים והפרה הזקנה והגבינה הישנה המה מאכלים רעים ועבים. כל בשר עוף קל להתעכל יותר מבשר בהמה. והטוב שבפופות, התרנגולת. אמרו הרופאים כי המאכל שהאדם רגיל בו אינו מזיק לו, ואפלו הוא מאכל רע, כי ההרגל נעשה טבע, ובלבד שלא ימלא בו פרוסו.

[ט] אין לאכל לב בהמה או עוף משום דקשה לשכחה, וכן לא יאכל ממקום שאכל עכבר או חתול, דגם כן קשה לשכחה (הוריות יג).

[י] זמן האכילה הוא כשיתאנה לאכל תאנה אמתית לא זרה. ולהבדיל בין תאנה אמתית לתאנה זרה היא זאת. הראשונה נקראת רעב (הונגער), כי האצטומכא ריקה. והשניה היא כשמתאנה מאכל מיוחד ונקרא תאבון (אפעייט). ובדרך כלל האדם הבריא והחזק יאכל שתי פעמים ביום, וחלשים וזקנים יש להם לאכל אף מעט בפעם אחת. ויאכלו כך הרבה פעמים ביום, כי רבוי המאכל יחליש את האצטומכא. והרוצה לשמור בריאותו לא יאכל עד שתהיה האצטומכא ריקה מן המאכל הקודם. וסתם עפול בבני אדם הבריאים האוכלים מאכלים ממצעים ומתעמלים בדרך הממצעת הוא לשש שעות. וטוב להשמיט סעודה אחת בשבוע כדי שתשבות האצטומכא מעבודתה ויתחזק כח עכולו. ונראה כי השמטה זאת טוב שתהא בערב שבת.

[יא] טוב להרגיל את עצמו לאכל פת בשחרית (עיי' מסכת בבא מציעא דף ק"ו).

[יב] הרוצה לאכל כמה מיני מאכלים, יקדים לאכל תחלה את המשלשל, ולא יערבם עם המזון אלא שווה מעט ביניהם. וכן יקדים את המאכל הקל שהוא נוח להתעכל, כגון בשר עוף קודם לבשר בהמה. בשר בהמה דקה קודם לבשר בהמה גסה. ודברים שמאמצין את בני מעים יאכל מיד לאחר האכילה, ואל יאכל מהם הרבה.

[יג] מהיות כי התחלת העפול הוא בפנה, על ידי טחינת השנים והתערכות עם מיץ הרק, לכן לא יבלע שום מאכל בלי לעיסה, כי אז תכבד העפול באצטומכא לבדה.

[יד] כבר אמרנו (בסעיף ז') כי בני אדם אינם שווים במזגם. ויש לכל איש לבחור על פי רופאים במאכלים הטובים לפי מזגו ומקומו ושעתו. ובדרך כלל הנה הרופאים הקדמונים חלקו את המאכלים במדרגות שונות. יש מאכלים שהם רעים ביותר עד מאד, וראוי לאדם שלא לאכלן לעולם, כגון הדגים הגדולים המלוחים הישנים,

והגבינה המלוכה הישנה, והכמהין ופטריות, והבשר המלוח הישן, ויין מגתו, והתבשיל ששקה עד שנדף ריחו. וכן כל מאכל שריחו רע או מר ביותר הרי הוא לגוף כמו סם המות. ויש מאכלים שהם רעים, אבל אינם כמו הראשונים לרוע, לפיכך ראוי לאדם שלא לאכל מהם אלא מעט אחר ימים הרבה, ולא ירגיל את עצמו להיות מזונו מהם או לאכלם עם מזונו תמיד, כגון דגים גדולים וגבינה וחלב ששקה אחר שנחלב כ"ד שעות, ובשר שורים גדולים ותישים גדולים, ולחם שעורים ולחם מצות, והכרוב והחציר והבצלים והשומים והחרדל והצנון. כל אלו מאכלים רעים הם, ואין ראוי לאדם לאכל מאלו אלא מעט עד מאד ובימות הגשמים. אבל בימות החמה לא יאכל מהם כלל.

101] ויש מאכלים שהם רעים ואינם כמו אלו. והם, כמו עוף המים (אזא ובר אזא), ובני יונה הקטנים, ותמרים, ולחם שנלוש בשמן, והסלת שנפו אותה כל צרפה עד שלא נשאר בה ריח מרסן, אין ראוי להרבות במאכלים אלה.

כד כסול

102] לעולם ימנע האדם את עצמו מפרות האילנות, ולא ירבה לאכל מהם אפלו יבשים ומכל שכן רטבים. אבל קדם שיתבשלו באילן כל צרכן הרי הן כחרבות לגוף. וכן החרובים רעים לעולם וכל הפרות החמוצים - רעים, ואין אוכלין מהן אלא מעט בימות החמה ובמקומות החמים. והתאנים והענבים והרמונים לעולם טובים, בין רטבים בין יבשים, ואוכל אדם מהם כל צרכו, ומכל מקום לא יתמיד אכלתם אף על פי שהם טובים מכל פרי האילנות (א).

103] בענין השתיה, המים הם המשקים הטבעיים לאדם ובראים לגוף. אם הם זכים וצלולים, מועילים ששומרים הרטיבות שבגוף וממחרים להוציא את הפסלת. כשישתה מים יבחר את הקרים, שהם מרורים הצמאון ומטיבים את העכול יותר מאלו שאינם קרים. אף לא יהיו קרים מאד, שהם מכבים את החם הטבעי. ומכל שכן כשהאדם הוא ציף ויגע יזהר מאד שלא לשותות מים קרים, כי אז חלב הלב נתחמם והוא מהתך מחמת העיפות והיגיעה, והמים הקרים יזיקו לו עד שיוכל לבוא לידי סכנה חס ושלום. ואף כי המים טובים לבריאיות הגוף, מכל מקום לא ישתה מהם הרבה. אין לשותות מים קדם האכילה, לפי שתתקרה האצטומכא ולא תעכל את המזון כראוי. וגם בתוך אכילתו לא ישתה רק מעט מים מוזג ביין. ורק כשמאכל מתחיל להתעכל, אז ישתה שעור בינוני. וכן אין לשותות מים בצאתו מן המרחץ, שלא יתקרה הכבד, ומכל שכן שלא ישתה במרחץ. וכן לא ישתה אותם תיכף אחר המשגל, לפי שאז החם הטבעי הוא חלוש ויהיה גורם שיתקררו האברים.

104] היין מחזיק החם הטבעי, ומטיב את העכול, ומוציא את המותרות, ועוזר לבריאיות הגוף כשישתה מהם שעור בינוני. מי שמחו חלש יזהר מן היין שמוסיף

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לב (א) יש אומרים שבימינו נשתנו הטבעים ובכל מקום ומקום יאכלו כמנהגם, ובכל אופן האר"י ז"ל דקדק לקיים דברי חז"ל המזכירים בגמרא, וכן ראוי לנהוג (ר"פ ב אר"ח מה).

על חלישותו וממלא את הראש עשנים. היין יפה לזקנים ומזיק לנערים, לפי שמעורר החם הטבעי, והוא כמוסיף אש על אש. ויש לזהר מן היין עד כ"א שנה. אין ראוי לשמות יין קדם אכילה אלא מעט כדי לפתח הבני מעים, ולא בעת רעבון, ולא אחר מרחץ וזעה, ולא אחר עמל ויגיעה. ובתוך האכילה לא ישתה אלא מעט.

יט] לעולם לא יאכל אדם אלא כשהוא רעב. ולא ישתה אלא כשהוא צמא. ואל ישהה נקביו אפלו רגע אחד, ולא יאכל עד שיבדק את עצמו יפה יפה שמא צריך לנקביו.

כ] לעולם ישתדל אדם שיהיו מעיו רפויים כל ימיו, ויהיה קרוב לשלשול מעט. וזהו כלל גדול ברפואה. כל זמן שהרעי נמנע או יוצא בקשי, חלאים רעים באים. ולכן כשרואה אדם שמעיו נחלשו ואין בהם כח הדוחה, ידרוש ברופאים להגיד לו כמה ירפה אותם, איש איש לפי מזגו ולפי ימיו.

כא] היגיעה בדרך ממצעת, טובה לבריאות הגוף (ועיין לקמן ס"ו). אבל היגיעה הגדולה, וכן המנוחה, מזיקים לגוף. בזמן החם אין להתיגע רק מעט, ובזמן הקר צריך יותר. האדם השמן צריך שיתיגע יותר מן האדם הכחוש.

כב] הרוצה לשמור את הבריאות, צריך לדעת התנועות הנפשיות ולזהר מהם. והם כמו השמחה והדאגה והכעס והפחד, שהם הפעלות בנפש. וצריך המשכיל שיהא שמח בחלקו כל ימי הבלו, ולא ידאג על עולם שאינו שלו, ולא יבקש יתרונות, ויהיה בטוב לבב ובשמחה הממצעת, כי היא סבה לגדל החם הטבעי, ולעכל המאכל, ולדחות המותרות, ולחזק אור העינים וכל ההרגשות, וגם יתחזק כח השכל. ואמנם לא להרבות השמחה במאכל ובמשתה כמו הסכלים, כי ברוב השמחה יצא החמימות לשטח הגוף, ויתך החם הטבעי, ויתקרר הלב פתאום, וימות בלא עתו בפתע. ובפרט יקרה זאת לאנשים שמנים בגופם, לפי שהחם הטבעי בגופם מעט, לפי שעורקיהם צרים ומרוצת הדם שהוא מקור החם היא לאט. הדאגה היא הפוך השמחה, וגם היא מזקת לפי שמקררת את הגוף, ויתקבץ החם הטבעי אל הלב ויביאהו אל המות. הפעם מעורר חמימות הגוף עד שיוליד מין ממיני הקדחת. הפחד יוליד בגוף קרירות, ולכן יקרה למפחד, רעדה. וכשתתרבה הקרירות אולי ימות. ומכל שכן שצריך לזהר שלא יאכל כשהוא בכעס או בפחד או בדאגה. אלא כשהוא בשמחה ממצעת.

כט כסלו

כג] השנה הממצעת טובה לבריאות הגוף, לפי שיתעכל מזונו ויבטחו החושים. ואם יקרה לו מחמת חולי שאינו יכול לישון, צריך שיאכל דברים המביאים את השנה. אבל רבוי השנה מזקת לפי שיתמלא הראש מהאדים, כי ירבה העשן העולה מן הבטן אל המוח, וימלא הראש עשן ויזיק לגוף הזק גדול. כמו שיש לו לאדם לזהר שלא לישן תיכף אחר האכילה, כן יש לו לזהר שלא לישן כשהוא רעב. כי כשאין מזון בגוף יפעל החמימות במותרות ויתילד ממנו עשן נפסד ויעלה למח. כשישן יהיו מראשתיו גבוהים לפי שיעזור לרדת את המאכל מפי האצטומכא ויתמעטו העשנים העולים

למַח. הַשְּׁנָה הַטֵּבְעִית הִיא בְּלִילָה. וּשְׁנַת הַיּוֹם מְזַקֶּת וְאִינָה טוֹבָה אֲלֵא לְאוֹתָן שֶׁהִרְגִּלוּ בָּהֶ(ב) (ע"ע בְּסֵדֶר הַשְּׁנָה בְּסִימָן ע"א).

כד] דֶּרֶךְ הַרְחִיצָה, שְׂכִנְסֵם אָדָם לְמֶרְחֵץ מִז' יָמִים לז' יָמִים. לֹא יִכְנֹס לְמֶרְחֵץ לֹא כִּשְׁהוּא רָעֵב וְלֹא כִּשְׁהוּא שָׂבַע אֲלֵא כִּשְׁיִתְחִיל הַמְּזוֹן לְהִתְעַכֵּל. וְיִדְחֵץ גּוֹפוֹ בַּחֲמִין וְאַחַר כֵּךְ בְּפוֹשְׁרֵין וְאַחַר כֵּךְ בְּפוֹשְׁרֵין מִן הַפוֹשְׁרֵין עַד שִׁירְחֵץ בְּצוֹנָן. כִּשְׂיֵצֵא מִן הַמֶּרְחֵץ יִלְבֹּשׁ בְּגָדָיו, וְיִכְסֶה רֹאשׁוֹ הַיָּטֵב שֶׁלֹּא תִשְׁלוֹט בּוֹ רוּחַ קָדָה. וְאִפְלוּ בִּימֹת הַחֲמָה צָרִיף לְהִזְהַר בָּזֶה. וְיִשְׁהֶה לְאַחַר שְׂיֵצֵא עַד שֶׁתִּתְיָשֵׁב נִפְשׁוֹ וְיִנּוּחַ גּוֹפוֹ וְתִסּוּד הַחֲמִימוֹת וְאַחַר כֵּךְ יֵאָכֵל. וְאִם יִישָׁן מֵעַט כִּשְׂיֵצֵא מִן הַמֶּרְחֵץ קֹדֶם אֲכִילָה, הֲרִי זֶה יָפָה מַאֲד(י).

כה] לְעוֹלָם יִשְׁתַּדֵּל אָדָם לְדוֹר בְּמָקוֹם שֶׁהָאִוִּיר זָךְ וְנָקִי, בְּמָקוֹם גְּבוּהָ וּבִבְנִין רַחֵב. וְאִם אִפְשָׁר, לֹא יִדוֹר בְּקִיץ בְּמָקוֹם פְּתוּחַ לְצַד צָפוֹן וְלֹא לְצַד מִזְרָח, וְשֶׁלֹּא יִהְיֶה שֵׁם שׁוֹם דְּבָר מַעֲפָשׁ. וְטוֹב מְאֹד לְנִקּוֹת אִוִּיר הַבַּיִת תָּדִיר בְּרִיחוֹת טוֹבִים וּבְעֲשָׂנִים מוֹעִילִים.

כו] הָאִוִּיר הַטוֹב לְבְרִיאוֹת הַגּוֹף הוּא שֶׁיִּהְיֶה שׁוֹה. מִמָּצַע בֵּין הַקֶּר וְהַחֵם. וְלִכּוֹן יִזְהַר כָּל אָדָם שֶׁלֹּא יַחֲמֵם אֶת בֵּיתוֹ הַרְבֵּה בִּימֹת הַחֶרֶף כְּדֶרֶךְ אֲנָשִׁים בְּלִי דַעַת, כִּי עַל יְדֵי רַב הַחֲמִימוֹת הַרְבֵּה חֲלָאִים בָּאִים רַחֲמָנָא לְצַלּוֹ, אֲלֵא יַחֲמֵמוּ בְּאִפֵּן אֲשֶׁר לֹא יִרְגִּישׁ שׁוֹם קְרִירוֹת, וְלֹא יַחֵם לוֹ בְּיוֹתֵר.

כז] לְשֹׁמֵד חוֹשׁ הָרְאִיָּה יִזְהַר מִדְּבָרִים אֵלּוּ: לֹא יָבוֹא בַּחֲפוּזוֹן בְּפַעַם אַחַת מִמָּקוֹם חוֹשֶׁף לְאוֹר גָּדוֹל. וְאִם צָרִיף לְהִכְנִס מִמָּקוֹם חוֹשֶׁף לְמָקוֹם אוֹר, יִפְתַּח אֶת הַדֶּלֶת מֵעַט וְיִסְתַּכֵּל בְּאוֹתוֹ אוֹר מֵעַט אֵיזָה רְגָעִים, וְאַחַר כֵּךְ יִפְתַּח יוֹתֵר וְיִסְתַּכֵּל גַּם כֵּן בְּאוֹתוֹ אוֹר אֵיזָה רְגָעִים, וְאַחַר כֵּךְ יִפְתַּח כָּלָה. וְכֵן יַעֲשֶׂה גַם בְּבוֹאוֹ מִמָּקוֹם אוֹר לְמָקוֹם חוֹשֶׁף. כִּי הַתְּמוּדָה מְאֹר לְחוֹשֶׁף אוֹ מְחוֹשֶׁף לְאוֹר בְּלִי מִמָּצַע מְזִיק לְרְאִיָּה. וְלִכּוֹן ה' יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ בְּרַחֲמָיו בְּדֹא אֶת הָעוֹלָם בְּעִנְיָן זֶה שֶׁהִשְׁמֵשׁ זִוְרַחַת עַל הָאָרֶץ מֵעַט מֵעַט, לֹא בְּפַעַם אַחַת, וְכֵן שׁוֹקַעַת מֵעַט מֵעַט. וְעַל זֶה אָנוּ מְבָרְכִין: "הַמָּאִיר לְאָרֶץ וְלְדָרִים עֲלֶיהָ בְּרַחֲמִים" שְׁמַאִיר לָנוּ בְּרַחֲמִים מֵעַט מֵעַט וְלֹא בְּפַעַם אַחַת פְּתֹאֵם. אוֹר הַחוּזוֹר מִן הַשֶּׁמֶשׁ, פְּרוֹשׁ, שֶׁהִשְׁמֵשׁ זִוְרַחַת עַל אֵיזָה מָקוֹם וּמִשָּׁם בָּא הָאוֹר, אוֹר זֶה מְזִיק לְעֵינַיִם. לִכּוֹן יִזְהַר מִלְּדוֹר בְּבֵית אֲשֶׁר כָּל הַחֲלוֹנוֹת רַק מִצַּד צָפוֹן, כִּי הַשֶּׁמֶשׁ אֵינָה בָּאָה לְצַד צָפוֹן, וְכָל הָאוֹר אֲשֶׁר שָׁמָּה הוּא רַק אוֹר הַחוּזוֹר. וְכֵן אִפְלוּ אִם הַחֲלוֹנוֹת הֵמָּה לְצַד מִזְרָח אוֹ דְרוֹם אוֹ מִעֶרֶב, אִם אֵין הַשָּׁמַיִם נִרְאִין מִתּוֹךְ הַחֲלוֹנוֹת, כְּגוֹן שֶׁיֵּשׁ כְּנֶגֶדן חוֹמוֹת גְּבוּהוֹת, הֲרִי גַם כֵּן הָאוֹר הַבָּא הוּא רַק אוֹר הַחוּזוֹר. יִזְהַר מִלְּעֲסוֹק בְּכִתִּיבָה, אוֹ לְקִרוֹת בְּסִפֵּר, אוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל מְלָאכָה דְקָה בְּאוֹר בֵּין הַשְּׁמִשׁוֹת. וְכֵן בְּעֵצֶם הַיּוֹם כֹּאֲשֶׁר הַשֶּׁמֶשׁ בַּתְּקֻפָּה. וְכֵן לֹא יִרְבֶּה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכו' החיים

(ב) השינה הטובה לאדם היא משש שעות עד שמונה שעות. יותר מכאן, עלול להזיק לו. טוב שישן שש שעות אם מנצל את יומו לעבודת הבורא. טוב שישן שעות אלו בתחילת הלילה, ויקום מוקדם (כא"ח וישלח א). (ג) לא ינעל נעלים או גרבים בעוד רגליו רטובות (כא"ח ש"ש לך לך טו).

בכתיבה או לקרות בספר באותיות קטנות ובכל מלאכה דקה לאור הנר בלילה. ההסתכלות הרבה בצבע לבן גם כן מזיקה לעינים. ולכן מראה השמים כמראה התכלת, לא לבן, כדי שלא יזיק לעינים. וכן ההסתכלות הרבה במראה אדם צח, וכן באש, מזיקה גם כן. העשן וריח גפרית מזיקים גם כן. וכן אבק דק או רוח הבא לנגד העינים. וכן הליכה מרבה ופסיעה גסה, ובכיה מרבה כמו שאמר הכתוב "כלו בדמעות עיני". והקשה מכלם הוא רב המשגל. אבל "מצות ה' ברה מאירת עינים" (רמב"ם).

סימן לג

דברים האסורים משום סכנה

בו י"ד סעיפים.

ל כסלו

א] אסור לאכל דג עם בשר ואפלו עם שמן עופות מפני הסכנה. ואין לצלות בשר עם דג בתנור אחד כשהוא תנור קטן אלא כשאחד מהם מכסה, אבל בתנורים שלנו שהם גדולים, אין לחוש^(א).

ב] כשאוכל דגים ואחר כך בשר או להפך, יש לאכל ביניהם קצת פת ולשתות איזה משקה, דהוי קנוח והדחה.

ג] צריך לזהר מזעת אדם, שכל זעת אדם הוא סם המות חוץ מזעת הפנים. ולכן יזהר שלא יתן מאכל בין בגדיו לבשרו, מפני הזעה. וכן לא יתן מעות לתוך פיו שמא יש עליהם מעט זעה, ועוד שיד הכל ממשמשין בהן ויש מהם חולים.

ד] צריך כל אדם לזהר תמיד כשמריח ריח איזה מאכל, יפליט כל הרק שבפיו ולא יבלענו, כי אם בולעו יוכל לבוא לידי סכנה חס ושלום.

ה] יש להזהר שלא לשתות משקים שנתגלו.

ו] אסור לתן דבר מאכל או משקים תחת המטה אפלו הם מכוסים, מפני שרוח רעה שורה עליהם. ובכפרים, יש מחזיקים תפוחי אדמה ושאר מאכלים תחת המטות, ויש להזהירם על זה.

א טבת

ז] וכן יזהר מכל דברים המביאים לידי סכנה כי סכנתא חמירא מאסורא. ויש לחוש יותר לספק סכנה מלספק אסור. ולכן אסור לילך בכל מקום סכנה כגון תחת קיר נטוי ועל גשר רעוע^(ב). ולא יצא יחידי בלילה. ולא יישן יחידי בחדר בלילה. וכן אסור

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לג (א) אנו נזהרים שלא לאכול דגים עם חלב או גבינה (בא"ח ש"ש בהעלותך טו). (ב) כמו כן אין לחצות כביש שלא במקום הקבוע לבני אדם לחצות בו.

לשְׁתוֹת מִיֵּם מִן הַנְּהָרוֹת בְּלִילָה, אוֹ לְהַנִּיחַ פִּי עַל קְלוֹחַ הַמַּיִם לִשְׁתוֹת, שְׁמָא יִבְלַע אִיזָה דְּבַר הַמַּיִק.

ח] נוֹהֲגִין שֶׁבִּשְׁעַת הַתְּקוּפָה מְנִיחִין קֶצֶת בְּרוֹזַל עַל כָּל הַמִּשְׁקִים וְהַמֵּאֲכָלִים. וְעַל הַמִּבְשָׁלִים אוֹ כְּבוֹשִׁים אוֹ מְלוּחִים אֵין צְרִיכִין.

ט] אֲסוּר לֶאֱכֹל מֵאֲכָלִים וּמִשְׁקִים שֶׁנִּפְשׁוּ שֶׁל אָדָם קֶצֶה בָּהֶם, אוֹ מִתּוֹךְ כְּלִים מְאֻסִּים שֶׁנִּפְשׁוּ שֶׁל אָדָם קֶצֶה בָּהֶם. וְכֵן לֹא יֵאָכֵל בְּיָדִים מְזוּהָמוֹת, שֶׁכָּל אֱלוֹ הֵם בְּכָלל "אֶל תִּשְׁקְצוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם". וְאִפְלוּ יֹאמַר שְׂאִין נִפְשׁוּ קֶצֶה בָּהֶם, בְּטִלָּה דַּעְתּוֹ אֲצֵל כָּל אָדָם.

י] בְּהֵמָה אוֹ עוֹף שָׁהִיו מְסֻכָּנִים וְנִשְׁחָטוּ, אֵף עַל פִּי שֶׁהִתְרוּ בִּשְׁחִטָּה - הַמְדַּקְדָּקִים, מִחְמִירִים עַל עֲצָמָם שֶׁלֹּא לֶאֱכֹל.

יא] אֲסוּר לִקְצוֹץ אֵילָן מֵאֲכָל הָעוֹשֶׁה פְּרוֹת (אֵילָן זֵית שֶׁהוּא עוֹשֶׂה רִבְעֵי הֶקֶב זֵיתִים וְדָקֵל הָעוֹשֶׂה קֶב תְּמָרִים. בָּבָא קָמָא צ"א), וְהוּא סִכְנָה. וְאֵם הוּא סְמוּךְ לְאֵילָנוֹת אַחֲרוֹת שֶׁחֹשׁבִּים יוֹתֵר מִמֶּנּוּ וְהוּא מְכַחֵשׁ אוֹתָם, וְכֵן אִם צְרִיף לְמִקְוֵמוֹ, וְכֵן אִם דְּמִי יְקָרִים לְבָנִין יוֹתֵר מִלְּמֵאֲכָל - מִתֵּר לִקְצוֹצוֹ⁽¹⁾.

יב] הַחוֹשֵׁשׁ בְּמַעֲיוֹ יֵשׁ עוֹשִׂין לְרִפּוּאָה שֶׁמַּעֲמִידִין עַל בִּטְנוֹ כְּלִי שֵׁשׁ בּוֹ מִיֵּם חֲמִים, וְאֲסוּר לַעֲשׂוֹת כֵּן מִפְּנֵי הַסִּכְנָה⁽²⁾.

יג] אֲסוּר לַעֲבוֹר בִּנְחָל שְׁמִימִי רודֵּפִין אִם הַמַּיִם מְגִיעִים לְמַעְלָה מִמֶּתְנִים, מִשּׁוּם סִכְנָה שֶׁלֹּא יִשְׁטְפוּהוּ הַמַּיִם.

יד] אֲסוּר לְהוֹצִיא מִפִּי דְּבַר פְּרַעְנוֹת עַל אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל, אִפְלוּ לֹמֵר "אֱלוֹ הִיָּה פְּלוּנִי קִים - הִיָּה בָּא לְכָאן", כִּי "בְּרִית כְּרוּתָה לִשְׁפָתֵינוּ". וְאֵין לַעֲשׂוֹת מוֹרָא לְתִינוּק בְּדָבָר טָמֵא, כְּגוֹן לֹמֵר "חֲתוּל אוֹ כָּלֵב יִקְחֵהוּ". וְכֵן בְּכָל פִּיּוּצָא בָּאֵלוּ צְדִיף לְהוֹזִיר מֵאֵד מֵהַרְגֵּל הַלְשׁוֹן (עֵינִי לִקְחֵן סִמֵּן ר"ו ס"ג).

סימן לד

הַלְכוֹת עֲדָקָה

ובז"ט ס"ז סעיפים.

ב טבת

א] מִצְוַת עֲשֵׂה לִתֵּן עֲדָקָה לְעַנְיֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁנֶּאֱמַר: "פֶּתוּחַ תִּפְתַּח אֶת יָדְךָ לוֹ", וְנֶאֱמַר: "וְחִי אַחִירָה עִמָּךְ". וְכָל הַרְוָאָה עָנִי מִבְּקֵשׁ וְהָעֵלִים עֵינָיו מִמֶּנּוּ וְלֹא נָתַן לוֹ עֲדָקָה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים
(ג) בשעת צורך נוהגים לקצוץ אילן על ידי אינו יהודי (בא"ח ש"ש פנחס יג). (ד) אבל אם הכלי סגור - מותר (שו"ע ס' שכו כה"ח ס"ק כד).

עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ידך מאחיד האביון". הצדקה הוא סימן לזרע אברהם אבינו, שנאמר: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו', לעשות צדקה". ואין כסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר: "בצדקה תכונני". וגדול העושה צדקה יותר מכל הקרבנות, שנאמר: "עשה צדקה ומשפט, נבחר לה' מזבח". ואין ישראל נגאלין אלא בצדקה, שנאמר: "ציון במשפט תפדה ושביה בצדקה". לעולם אין אדם מעני מן הצדקה, ואין דבר רע ולא הזק בא בשביל הצדקה, שנאמר: "והיה מעשה הצדקה שלום". כל המרחם, מרחמין עליו, שנאמר: "ונתן לה רחמים ורחמך והרבך". וכל מי שהוא אכזרי, יש לחוש ליחוסו. והקדוש ברוך הוא קרוב לשועת עניים, שנאמר: "וצעקת עניים ישמע", לפיכך צריך להזהר בצעקתם, שהרי ברית כרותה להם, שנאמר: "והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני". ואמרו בירושלמי: "תרעא דלא תפתח לעניא, תפתח לאסיא". ויתן האדם אל לבו, שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקדוש ברוך הוא. וכמו שהוא מבקש שהקדוש ברוך הוא ישמע שועתו ותפלתו, כך ישמע הוא שועת העניים. גם יתן האדם אל לבו כי הוא גלגל החזור בעולם, וסוף שיבוא הוא או בנו או בן בנו לקבל צדקה. ואל יעלה על לבו לומר איך אחסר ממוני לתנו לעניים, כי יש לו לדעת שאין הממון שלו, אלא פקדון לעשות בו רצון המפקיד, וזה חלקו מכל עמלו בעולם הזה, כדכתיב: "והלך לפניך צדקך". והצדקה דוחה גזרות רעות, ומוספת חיים.

ב] כל אדם חייב לתן צדקה כפי השגת ידו, ואפלו עני המתפרנס מן הצדקה^(א), וכגון שיש לו מעט ממון שלו ואינו נושא ונותן בהם דמחר לו לטול מן הצדקה, כיון שאין לו קרו כדי להתפרנס מן הרוות, מכל מקום כיון שיש לו במה להתפרנס, חייב לתן צדקה ממה שיתנו לו. ואפלו אינו יכול לתן אלא דבר מעט אל ימנע את עצמו, כי המעט משלו חשוב כמו הרבה מן העשיר. וכן אמרו רבותינו זכרונם לברכה: "נאמר בעולת בהמה" אשה ריח נוחח, ובעולת עוף "אשה ריח נוחח", ובמנחה "אשה ריח נוחח", לומר לה "אחד המרבה ואחד הממעיט ובלבד שיכון לבו לאביו שבשמים". אבל כל שאין לו אלא די פרנסתו, אינו חייב לתן צדקה, דפרנסת עצמו קודמת לכל אדם.

ג] כמה נותנים לעני? "די מחסורו אשר יחסר לו". והיינו בעני שמקבל בחשאי, מחיבים אנשי העיר לתן לו כל מחסורו, כאשר היה רגיל מקדם שהעני. אבל עני המחזר על הפתחים, נותנים לו מתנה מועטת לפי ערכו. ולכל הפחות יתנו לו בכל עיר לחם ומזון שעור שתי סעודות, ומקום ללון. מפרנסין ומלבישים עניי גויים^(א) עם עניי ישראל מפני דרכי שלום.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן לד (א) (קצור מסגרת השולחן) לאו דוקא אלא אפילו עניי עכו"ם לחוד מפרנסין מפני דרכי שלום.

דרכי הזהרה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לד (א) לעולם לא יתן אדם פחות משליש שקל בשנה. ואם לא נתן - ביטל מצות צדקה. (יו"ד רמ"ט ב.)

ד] כמה יתן האדם צדקה? שנה ראשונה המעשר מן הקרן, מכאן ואילך יתן מעשר מן הרווח שהרויית כל שנה חוץ מצרכי ביתו. זוהי מדה בינונית. ומצוה מן המבחר שיתן חמש שנה ראשונה מן הקרן, ואחר כך כל שנה חמש מן הרווח. ואל יבזבז אדם יותר מן החמש, כדי שלא יצטרף הוא אחר כך לבריות. ודוקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו יכול אדם לתן עד שליש רכושו צדקה. אין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה^(ב), כגון נרות לבית הכנסת או שאר דברים למצוה, רק יתנוהו לעניים. ואם נזדמן לו מצוה להיות בעל ברית או להכניס^ג חתן וכלה עניים לחפה וכהאי גוונא, וכן לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאילן לאחרים ללמוד בהם, אם לא היה יכולת בידו ולא היה עושה אותה מצוה ממנו שלו, יכול לעשות ממעשר. אם קונה ספרים ממעות מעשר צריך לזהר להשאילן לאחרים, אם לא כאשר הוא צריך להם אזי הוא קודם. וגם יזהר לכתוב עליהם שהם ממעות מעשר, למען לא יחזיקו בהם בניו אחריו.

1 טבת

ה] הרוצה לזכות לעצמו, יכוף את יצרו הרע וירחיב ידו, וכל דבר שהוא לשם שמים יהיה מהטוב והיפה. אם בונה בית תפלה - יהיה נאה מבית ישיבתו. האכיל רעב - יאכילו מהטוב ומהמתוק שבשלחנו. כסה ערום - יכסוהו מהיפה שבכסותו. הקדיש דבר - יקדיש מהיפה שבנכסיו. וכן הוא אומר: "כל חלב לה".

ו] הנותן לבניו ובנותיו הגדולים שאינו חייב במזונותיהם (שהם יותר מבני שש שנים) כדי ללמד את הבנים תורה ולהנהיג את הבנות בדרך ישרה, וגם הנותן מתנות לאביו^(א) (שאינו יכול לפרנסו רק ממעות צדקה שלו) והם צריכים לכך, הרי זה בכלל צדקה. ולא עוד אלא שצריך להקדימו לאחרים. ואפלו אינו בנו ולא אביו אלא קרובו, הוא קודם לכל אדם. ועניי ביתו קודמין לעניי עירו, ועניי עירו קודמין לעניי עיר אחרת, שנאמר: "לאחיו לענייה ולאבינה בארצה". אבל גבאי צדקה המחלק את הצדקה, צריך לזהר שלא ירבה לקרוביו יותר מלשאר עניים.

ז] כל הנותן צדקה לעני בסבר פנים רעות ופניו כבושות בקרקע, אפלו נתן לו אלף זהובים, אבד זכותו והפסידה, ועובר על "ולא ירע לבבך וגו'". אלא צריך לתן לו בסבר פנים יפות ובשמחה, ומתאונן עמו על צרתו, כמו שאמר איוב: "אם לא בכיתי לקשה יום, עגמה נפשי לאביון". וידבר לו דברי תחנונים ונחומים, שנאמר: "ולב אלמנה ארנין".

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

(ב) (קצור מסגרת השולחן) עי' בפוסקים שכתבו כסתם להכניס "חתן וכלה לחופה". ולא דוקא עניים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(ב) לא יעשה מצוה שחייב בה ממעות מעשר, כגון ציצית או תפילין. אבל הידור מצוה - יש אמרים שיכול לעשות מכספי מעשר (רב פעלים ב או"ח סד). (ג) יש אומרים שתבוא מארה למי שמפרנס את אביו ממעות צדקה או מעשר. ויש אומרים שממעות מעשר מותר (יו"ד רמ סע' ה ורנ"א ג. ש"ך שם וברש"ש ג עב).

[ח] אסור להחזיר את העני ששאל ריקם, ואפלו אתה נותן לו גרגרת אחת, שנאמר: "אל ישוב דך נכלם". ואם אין בידך כלום מה לתן לו - פיסהו בדברים. ואסור לגעור בעני או להגביה קולו עליו בצעקה, מפני שלבו נשבר ונדפה, והרי הוא אומר: "לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה". ואוי לו למי שהכלים את העני, אלא יהיה לו כמו "אב" בין ברחמים בין בדברים, שנאמר: "אב אנכי לאביונים".

[ט] הצדקה הרי היא בכלל הנדדים (ועיין לקמן סימן ס"ז ס"ג). לפיכך האומר: "הרי עלי סלע לצדקה" או "הרי סלע זו צדקה", חייב לתנה לעניים מיד. ואם אחר, עובר ב"בל תאחר" כיון שיכול לתנה מיד. ואם אין עניים מצויים לו - מפריש ומניח עד שימצא עניים^(י). ואם נדר בבית הכנסת צדקה שנותנים לידי הגבאי, אינו עובר עד שיתבע אותו הגבאי ואז עובר עליה מיד, אם לא כשיודע שהגבאי אינו צריך פעת למעות, אלא שיניחו אצלו.

[י] מי שאמר "אתן סלע צדקה לפלוני", אינו עובר עד שיבוא אותו עני. ויכול כל אדם להפריש מעות לצדקה שיהיו מנחים אצלו לחלקם במעט מעט כמו שיראה לו.

[יא] הכופה אחרים שיתנו צדקה ומעשה אותן, שכרו גדול משכר הנותן, שנאמר: "והיה מעשה הצדקה שלום". ועל גבאי צדקה וכיוצא בהם שגובים את הצדקה נאמר: "ומצדיקי הרבים ככוכבים". וגבאי צדקה שהעניים מחרפים אותו, אין לו לחוש, כי על ידי זה זכותו יותר גדול.

[יב] המעלה הגדולה שאין למעלה הימנה במעלות הצדקה, היא המחזיק ביד ישראל המקדש ומטה ידו קדם שהעני לגמרי, שיתן לו מתנה הגונה בדרך כבוד, או שילווהו מעות, או יעשה עמו שתפות, או ימציא לו איזה עסק או מלאכה כדי לחזק ידו עד שלא יצטרך לבריות, ועל זה נאמר: "והחזקת בו", כלומר החזק בו עד שלא יפול^(יג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) אם אין עניים, ישמור להם את כספם אפילו יותר משלש רגלים. (ה) שמונה מעלות בצדקה זו למעלה מזו: א] מעלה גדולה שאין למעלה ממנה, המחזיק ביד ישראל המקדש ונותן לו מתנה או הלואה או העושה לו שותפות או הממציא לו מלאכה כדי לחזק ידו שלא יזדקק לבריות. ולא ישאל ועל זה נאמר "והחזקת בו". ב] פחות מזה, הנותן צדקה לעני ולא יודע למי נותן ולא ידע העני ממי מקבל. וקרוב לזה הנותן לקופה של צדקה. ולא יתן אדם לקופה של צדקה אלא אם כן יודע שממונה עליה נאמן ויודע לנהוג כשורה. ג] פחות מזה, שיודע הנותן למי נותן ולא ידע העני ממי לוקח. כגון גדולי החכמים שהיו לוקחים מעות בסתר ומשליכים אותם בפתחי העניים. וכך ראוי לעשות אם אין הממונים נוהגים כשורה. ד] פחות מזה, שיודע העני ממי נוסל ולא ידע הנותן למי נותן, כגון החכמים שהיו צוררים מעות בסדיניהם ומשליכים אותם לאחוריהם ובאים העניים ונוטלים כדי שלא יהיה להם בושה. ה] פחות מזה, שיתן לעני בידו קדם שישאל. ו] פחות מזה, שיתן לו כראוי אחר שישאל. ז] פחות מזה, שיתן לו פחות מהראוי בסכר פנים יפות. ח] פחות מזה, שיתן לו בעצב (יר"ד רמ"ט ו).

יג] יש לזהר לתן את הצדקה בהסתר בכל מה שאפשר. ואם אפשר לתנה באפן שהוא בעצמו אינו יודע למי נותנה וגם העני אינו יודע ממי קבלה, טוב מאד. ועל כל פנים לא יתפאר האדם בצדקה שהוא נותן. אך אם מקדיש איזה דבר לצדקה, מתר לו שיכתב שמו עליו שיהא לו לזכרון. וראוי לעשות כן.

ר טבת

יד] ביותר צריכין להשגיח על תלמיד חכם עני לתת לו לפי כבודו. ואם אינו רוצה לקבל, מתעסקים לסחור לו סחורה, שמוכרים לו סחורה בזול וקונים ממנו סחורתו ביקר. ואם יודע להתעסק בפרקמטיא, מלוין לו מעות לסחור בהם. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: "כל המטיל מלאי לתלמיד חכם - זוכה ויושב בשיבה של מעלה". ואמרו: "כל הנביאים לא נתנבאו אלא לעושה פרקמטיא לתלמיד חכם ומשיא בתו לתלמיד חכם".

טו] לעולם ירחיק אדם את עצמו מן הצדקה ויגלגל עצמו בצער שלא יצטרך לבריות. וכן ציוו חכמינו זכרונם לברכה "עשה שבתה חול ואל תצטרך לבריות". ואפלו היה חכם מכבד והעני, יעסוק באומנות ואפלו באומנות מגולת ואל יצטרך לבריות.

טז] כל מי שאינו צריך לטול מצדקה ומרמה את הבריות ונוטל, אינו מת עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך לטול ואינו יכול לחיות אלא אם כן יטול, כגון זקן או חולה או בעל יסורין, ומגיס דעתו ואינו נוטל הרי זה שופך דמים ומתחייב בנפשו, ואין לו בצערו אלא עונות וחטאים. וכל מי שצריך לטול ומצער עצמו ודוחק את השעוה וחי חיי צער כדי שלא יטריח על הצבור, אינו מת עד שיפרנס אחרים, ועליו הכתוב אומר "ברוך הגבר אשר יבטח בה" וגו'.

סימן לה

הלכות חלה

ובו ט' סעיפים.

א] עסה מחמשת מיני דגן חיבת בחלה. קדם שמפרישין החלה מברכין "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו להפריש חלה"^(א), ונוטלין כזית מן העסה ושורפין אותה באש. והמנהג לשרפו בתנור שיאפו שם את הלחם.

ב] כמה שעור העסה שיתחייב בחלה? כל שנעשה מחמשת רבעים קמח, והם כמו מ"ג ביצים וחמש ביצה^(ב) (ועיין בכללים איד מודדיו).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לה (א) תברך האשה או האיש "בא"י אמ"ה אקב"י להפריש חלה תרומה" ותקח אף פחות מכזית ותאמר "הרי זו חלה" ותשרפנו בכל מקום שתמצא. ואפשר לעוטפו בנייר ובגיליון כהה ולזרוקו באשפה (עי' בא"ח שנה ראשונה צו יט וש"ס שמיני בסופו). (ב) על פחות מ-1666 גרם אין להפריש חלה. מכמות זו ומעלה תפריש חלה ולא תברך מחשש ספק ברכות. מ-2400 גרם ויותר תפריש ותברך כנ"ל (שו"ע תנו סע' יב, בא"ח צו י"ט ושמיני ש"ס א).

ג] המצות שאופין לפסח, אף על פי שבכל עסה בפני עצמה לא היה שיעור חלה, מכל מקום כיון שמניחין אותן לתוך כלי אחד, הכלי מצרפן ותיבין בחלה. וצריכין להשגיח שיהיו כל המצות מנחות בתוך הכלי. ואף על פי שקצת מן המצה בתוך הכלי וקצתה בולטת חוץ לכלי גם כן מצטרפות. אבל אם מצות שלמות מנחות רק למעלה ולא בתוך הכלי, אינן מצטרפות. ואפלו פסה אותן במפה, לא מהני. אבל אם מניח המצות בסדין ומכסה אותן גם כן עם הסדין, נחשב הסדין כמו כלי ומצרפן ואף שבאמצע מגליו, רק יזהר שלא תצא מצה שלמה חוץ לכסוי^(א).

ד] שאור שנוטלין מן העסה כדי לחמץ בו עסה אחרת, צריכין לקח קדם שמפרישין החלה. אבל שאור שנוטלין לחמץ בו משקה שקורין בארשט (חמיצה) צריכין לקח לאחר שהפרישו חלה.

ה] לאחר פסח שלוקחין שאור מגוי לחמץ בו העסה, צריכין לזהר להפריש חלה יותר גדולה ממה שהיה השאור^(ב).

ו] העושה עסה כדי לבשלה או לטגנה, מפרישין ממנה חלה בלא ברכה. ואם עושין לאפות קצת ממנה אפלו דבר מעט, מפרישין ממנה חלה בברכה^(ג).

ז] אם העסה נלושה בביצים או בשאר מי פרות, יש בה כמה ספקות. ולכן צריך לערב בעסה בשעת לישה קצת מים או חלב או דבש דבורים או יין או שמן זית, דאז מפרישין ממנה חלה בברכה^(ד).

ח טבת

ח] מצות הפרשת חלה שיכת להאשה בעלת הבית. אך אם האשה אינה בביתה, ויש לחוש כי עד שתבוא תתקלקל, אז יכולה גם המשרתת או^(א) אדם אחר להפריש^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן לה א] (קצור מסגרת השולחן) ובש"ך וכו' פסקו דאדם אחר אינו יכול להפריש חלה בלא רשות אלא אם כן כשימתינו על בעלת העיסה עד שתבוא, בודאי תתקלקל העיסה, דאז בודאי ניחא לה. והמשרתת, כיון שרגילה ליתן לה לפעמים רשות להפריש - יכולה להפריש חלה בלא רשות בעלת העיסה אף אם יש רק חשש קלקול העיסה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

ג] כשאופים עוגות ממינים שונים ובכל מין אין שיעור חלה. אין להפריש ממנו חלה בשעת האפיה. אמנם אם בכולם יחד יש שיעור חלה, יש להפריש מהם חלה כשיכניסו אותם אחר אפיה לארון וכו'. שהארון או הכלי מצרפם יחד לצורך הפרשת חלה (כא"ח צו יט). (ד) יש מצריכים לעשות עיסה נוספת בלי שאור של גוי ולהפריש ממנה על שתי העיסות (ש"ך שכד). (ה) טוב ללמד לנשים שבעת שמפרישות חלה מהבצק, יכונו גם על הקמח שיוסיפו בעת העריכה (שו"ע שכו סע' ב). (ו) אם לש את העיסה במי פירות בלבד, והחיתים לא נלתתו (במים) ולא שם בעיסה מלח - לא יברך בעת הפרשתה ולא ישרוף את החלה אלא יניחנה להתיבש כאבן. ואחר כך יעטפנה בנייר ובגיליון כהה ויזרקנה באשפה או ישרפנה (שו"ע שכו סע' ט י). (ז) במקרה זה טוב שיפריש הבעל (עיין שו"ע שכו סע' ג).

ט] שכת להפריש חלה בערב שבת, בחוצה לארץ^(ט) אוכלין בשבת ומניחין חתיכה אחת, ומפרישין ממנה חלה במוצאי שבת, וצריכה שתהא חתיכה כדי להפריש ממנה חלה וישאר ממנה עוד חליו, דבעינן שיהיו שריה ניכרין. וערב פסח שחל להיות בשבת ושכתו להפריש חלה מן החלות שאפו לכבוד שבת. יש בזה מבוכה גדולה, על כן צריך כל איש להזהר בערב שבת ולהזכיר על הפרשת חלה.

סימן לו

הלכות מליחה

ובו כ"ח סעיפים.

א] קדם שמולחין את הבשר צריכין להדיח אותו יפה יפה במים. שורין אותו במים לצורך חצי שעה^(א), וצריך שהמים יכסו כל הבשר. במקום שיש דם בעין על הבשר, צריכין לשפשפו במי השריה ולהסירו. וכן בעופות צריכין לשפשף היטב במקום השחיטה, וכן מבפנים במקום שיש דם בעין. ולפעמים נמצא בבשר או בעוף מקום שנצטר בו דם מחמת מכה, צריכין לחתוך המקום הזה ולהסירו קדם השריה. כשהמים קרים מאד, יניחם תחלה במקום חם קצת להפיג צנתו קדם ששורין בהן את הבשר, כי מחמת הקרירות שבמים יתקשה הבשר ולא יצא אחר כך הדם במליחה. (בית יוסף).

ב] אם שכתו ונשרה הבשר במים מעת לעת, הבשר^(ב) וגם הכלי אסורין. וכבד שנשרה במים מעת לעת - יעשה שאלת חכם.

ג] בערב שבת שאין לו פנאי, או בענין אחר שהשעה דחוקה, די לשפשף היטב את הבשר במים וישרה אף מעט במים. וכשאין אדמומית במים, יכולין למלות אותו.

ד] אם לאחר השריה חתכו חתיכה אחת לשתיים, צריכין להדיח היטב מקום החתך מפני הדם שישנו שם.

ה] בשר שנקרש מחמת הקר, צריכין להשגיח שיפשר, אבל לא יניחוהו אצל תנור שהסק. ובשעת הדחק יכולין לשרותו במים פושרין^(ג).

ו] הכלי המיוחד לשרית בשר, אין להשתמש בו דבר אחר של מאכל^(ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) אם לא הפריש חלה בארץ ישראל - לא יאכל עד שיפריש. (שו"ע שכג).

סימן לו (א) צריך להדיח את הבשר ולשפשפו היטב. יש מקומות שלא נהגו להשרות בשר חצי שעה, ולדעתם ההדחה והשיפשוף הם העיקר - וסומכים על דעה זו כשהשעה דחוקה (עין בא"ח טהרות י). (ב) לדעת השו"ע מותר בצליה ונוהגים כך רק בשעת דחק (כה"ח ס"ט רלו). (ג) יניחו את הבשר במים פושרין שחומם פחות מ-40 מעלות. ולא בכלי שחוממו בו המים (כלי ראשון). ויש להזהר שהבשר יפשר גם בתוכו (שו"ע י"ד סח סע' יא, כה"ח סט ס"ק לה). (ד) אם השתמש בו ישטוף המאכל (שו"ע י"ד סט סע' א).

[ז] לאחר שגשגה הבשר, צריכין להטיף ממנו המים כדי שלא ימס המלח מן המים ולא יוציא את הדם. וצריכין להשגיח שלא יתיבש הבשר לגמרי בכדי שלא יפול המלח מעליו.

[ח] המלח לא יהא דק מאד כקמח, דאם כן נמס מיד על הבשר ואינו מוציא דם, וגם לא יהא גס מאד, שמא יפול מעל הבשר, אלא יהא בינוני כמו המלח שנעשה על ידי פשוט, ויהא יבש שיתפזר היטב^(י).

[ט] צריכין לפזר המלח על הבשר בכל הצדדין, שלא ישאר שום מקום מבלי מלח. ולכן העופות צריכין לפתוח אותן היטב, כדי שיוכל למלחן היטב גם בפנים^(י).

[י] הבשר במלחו צריך להניח במקום שיוכל הדם לזוב ממנו היטב, ולכן לא יעמיד את הסל עם הבשר על גבי קרקע, כי לא יוכל הדם לזוב היטב, ואפלו לאחר שכבר שהה הבשר במלחו שעור מליחה קדם הדחה, לא יתנהו במקום שאין הדם יכול לזוב היטב. וכשמו לחין על גבי דף צריכין להניחו בשיפוע כדי שיזוב היטב ושללא יהיה בו גומא שיתקבץ בו ציר. והמולח עופות או דפן שלמה שיש לו תוף ובית קבול, צריך להפוך צד החלל למטה כדי שיוכל הדם לזוב היטב^(י).

1 טבת

[יא] יהא הבשר מנח במלחו שעור שעה, ובשעת הדחק די בעשרים וארבע דקות [כ"ד מנוטן]^(י).

[יב] לאחר שהיה הבשר מנח במלחו כשעורו, ינפץ ממנו המלח היטב. ומדיחין אותו שלש פעמים במים היטב היטב. ואשה יראת ה' יש לה להשגיח בעצמה על הדחת הבשר, כי לפעמים המשרתת אשר בפתח תשא את המים, תצמצם, ויכולין לבוא חס ושלום לאסור דם. וצריכין לזהר שלא להניח את הבשר בתוף כלי בלי מים קדם שהדח^(י).

[יג] צריכין לזהר בעופות להסיר את הראש קדם השריה^(י). ואם נמלח העוף עם הראש, יעשה שאלת חכם. וכן צריכין לזהר בזה בבהמה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) ואם יש לו רק מלח גס - יכתוש אותו קודם המליחה. ואם אין מלח אחר, ימלח במלח דק כקמח (שו"ע סע' ג. כה"ח סט ס"ק נט). (ו) לכתחילה טוב לפתוח העופות (כה"ח סט ס"ק עא). אם לא מלח עוף מכל הצדדין ישאל שאלת חכם (שו"ע שם ונו"כ). (ז) הפיכת צד החלל למטה היא רק לכתחילה (שו"ע ורמ"א ע). (ח) שעת דחק היא לכבוד שבת או אורחים. ובשעה זו מספיק 18 רגעים (כא"ח טהרות יז). ויש נשים שקבלה בידם שבשעת דחק כנ"ל אין הן מולחות אלא הגברים. ומנהג טוב הוא. (ט) כיום שיש מים זורמים בברז טוב לשוטפו תחת הברז ג"פ ולשרותו מעט. ושטיפה אחת טובה - מספיקה בדיעבד (אחרונים). (י) צריך לכתחילה לחתוך קודם שריה את גידי הדם שבצואר ואת קצות הכנפים (שו"ע יו"ד ס"ט סע' א ב).

יד] בשר שלא נמלח עדין, לא יניחו אותו במקום שלפצמים יש שם מלח. ויש ליחד כלי לבשר לחוד שלא להניח בכלי זה ידקות או פרות וכיוצא בהם דברים שדרך לאכל בלא הדחה, כי דם מן הבשר נדבק בכלי. ומן הכלי נדבק בהם^(יא).

טו] הראש צריכין לחתכו קדם שריה, ולקח את המות, ולקרוץ את הקרום שעליו, ולשרותו ולמלחו בפני עצמו. ואת הראש צריכין למלחו מבפנים ומבחוץ. ויכולין למלחו גם על השערות^(יב).

טז] עצמות שיש בהן מת, אם עדין הן דבוקות בבשר, מולחין עם הבשר ביחד כמו שהן. אבל אם נפרדו מן הבשר, ימלחם בפני עצמם, ולא יניחו במלחן אצל הבשר^(יג).

יז] רגלי בהמות צריכין לחתך ראשי הטלפים קדם השריה, למען יוכל הדם לזוב מהן. וצריכין להניח אותן באפן שיוכל הדם לזוב. ויכולין למלחן גם על השערות^(יד).

יח] הלב צריכין לקרוץ קדם השריה, שיצא הדם ממנו^(טו).

יט] הראה נוהגין גם כן לחתכה ולפתח הקנוקנות הגדולות שבה קדם השריה^(טז).

כ] הכבד יש בו הרבה דם, לפיכך^(א) לכתחלה אין לו תקנה לבשלו על ידי מליחה אלא צריכין לצלותו על האש. אבל צריכין מקדם לחתכו היטב^(ב), ולהניחו בחתוכו על האש, למען ישאב האש היטב כל הדם שבו. ומדיחין אותו קדם שמניחין אותו על האש. וכשמנח על האש מולחין אותו שם קצת, וצולין אותו עד שיהא ראוי לאכילה, ואחר כך מדיחין אותו יפה מן הדם שפלט. ויש ליזהר להדיחו שלש פעמים, ואחר כך יכולין לבשלו^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן לו (א) (קצור מסגרת השולחן) עיין באחרונים דאף בדיעבד אסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) גם בשר שהוכשר יש לעטפו היטב לפני הנחתו בהקפאה שלא יתערב המזהל שלו במאכל אחר. (יב) בין בעוף ובין בבהמה צריך להכשיר הראש כדלעיל - ובדיעבד אם לא חתך הראש רק ניקב את עצם הגולגולת והקרום והניחו כלפי מטה - מותר (שו"ע ע"א ס"ע ג. בא"ח אחרי ג.) (יג) אם מלח עצמות עם בשר - מותר. יש נוהגים לשבר כל עצם שיש בה מוח. ואם לא שיבר - מותר (בא"ח אחרי מות ד.) (יד) אם מלח ולא חתך טלפיים - יחתוך וימלח שנית. אם בישלו בלא חיתוך - בדיעבד מותר (שו"ע ס"ח ס"ע ז וכה"ח שם). (טו) אם מלח לב בלא חיתוך - יקרענו אחר מליחה ויוציא הדם. אם בישלו בלא קריעה - צריך שישים כנגד הדם (שו"ע ע"ב ס"ע ב.) (טז) אם לא קרע הריאה - בדיעבד מותר (שו"ע ע"ב ס"ע ד.) (יז) בכבד של עוף נוהגים לנקבו בסכין או במזלג כמה וכמה פעמים ולרחוץ מיד את הסכין או המזלג (שו"ע סימן ע"א). (יח) אין כיום לבשל כבד אלא אם כן צלאו צליה גמורה. וכשצולו יש להזהר לא להניח את הכבד עם המלח זמן רב, אלא ימלחנו בהיותו על השיפוד ומיד יצלה. ואם לא מלח או לא הדיח אין בכך כלום. (ע"י בא"ח אחרי ט.)

כא] צריכין לזהר לצלותו דוקא על האש ולא בתנור גרוף, וכן לא יכרכו אותו בנדר לצלותו כף ואפילו בנדר גרוע^(יט) (פלוס פאפיר) (עין בספר פתחי תשובה).

כב] אבל אין למלח כבד קדם צליה כדרך שמולחין בשר, ומפל שכן שאין למלח כבד עם בשר ביחד.

כג] הטחול דינו כשאר בשר, רק צריכין להסיר ממנו קדם שריה את הקרום שעליו שאסור משום חלב. גם צריכין לנקדו משום הגידין. נוטל ראש הגיד ומושך אותו, ונמשכין עמו שלשה חוטין שבתוכו. וצריך לזהר שלא יפסוק שום חוט. ואם נפסק צריך לשרש אחריו^(כ).

כד] החלחלת ושאר מעיים מולחין בצד החיצון שהשמן דבוק שם^(כא).

כה] קיבה של עגל שנמצא בה חלב, שופכין את החלב קדם שריה והרי היא כשאר בשר.

כו] ביצים שנמצאו בתוך עופות בין שהם קטנים מאד בין שנגמרו לגמרי עם קליפתן צריכין שריה ומליחה והדחה. אבל לא ימלחן אצל הבשר, אלא יניחן במקום שלא יזוב עליהם הדם מן הבשר^(כב). וביצים אלו אפילו נגמרו לגמרי אסור לאכלן בחלב.

ז טבת

כז] בשר ששהה שלשה ימים מעת לעת, אסור לבשול אלא אם כן נשרה בינתים^(כג).

כח] נוהגין בעופות שלאחר שהסירו הנוצות, מהבהבין אותן באור להסיר את הנשאר. וצריכין לזהר שלא להבהבן כי אם בשלהבת של קש ותבן, ולא יעשו שלהבת גדולה^(כד). ויזהרו להוליך העופות אנה ואנה לבל יתחממו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יט) אנו נוהגים לצלותו גם בתנור חשמלי שאין בו אש גלויה רק שיזהר להניח מתחתיו כלי שינטוף לתוכו הדם, ולא ישתמשו בכלי זה לדברים אחרים. וצריך לזהר לא לעטוף את הכבד בנייר אלומניום או בניילון בעת הצליה (עי' זכחי צדק סה ס"ק ד. עה ס"ק ד). **(כ)** וכל זה בטחול בהמה בלבד, אבל טחול של עוף דינו כמו כל בשר.

(כא) טוב למלוח את המעיים לבדם (שו"ע עה סע' ב).

(כב) כל זה לא מעיקר הדין, לכן בדיעבד יש לשאול שאלת חכם (שו"ע עה סע' א). **(כג)** אם הדיח או שרה בשר תוך ג' ימים, יכול לשומרו עוד ג' ימים אחרי ההדחה (שו"ע סט סע' יג).

(כד) שהעוף ישאר בחום שאין היד סולדת בו (כה"ח סח ס"ק טל).

סימן לו הלכות טבילת כלים

ובו י"ג סעיפים.

א] הלוקח כלים השייכים לסעודה מגוי אפלו הם כלים חדשים, אם הם של מיני מתכת או זכוכית^(א) אסור להשתמש בהן שום תשמיש אפלו בצונן עד שטובלין אותן במעין או במקוה^(ב) במקום שפשר לטבילת אשה נדה, כדי שיצאו מטמאתו של הגוי לקדשותו של ישראל. וקדם הטבילה מברכין על כלי אחד "אשר קדשנו במצוותיו וצוננו על טבילת כלי". ועל שנים או יותר מברכין "אשר קדשנו במצוותיו וצוננו על טבילת כלים"^(ג).

ב] כיון שהכלים צריכין טבילה דוקא במקום שפשר לטבילת נשים, לכן צריכין לזהר שלא להטבילן בנהרות בשעה שהן גדולים מגשמים והפשרת שלגים, וזה שכתב מאד קדם פסח שהנהרות גדולים, וטובלין שם כלים, ואינו נכון. (ע' סימן קס"ב).

ג] כלי עץ אינן צריכין טבילה. ואם יש עליהם חשוקי ברזל צריכין טבילה בלא ברכה. כלי חרס גם כן אינן צריכין טבילה, ואם מצפין מבפנים באבר (שקורין גלעזרט) צריכין טבילה בלא ברכה. וכן כלי פארצליין^(ד) (חרסיה).

ד] אם הוא כלי ישן שנשתמש בו הגוי באפן שצריך הכשר בהגעלה או לבנון, צריכין להכשירו מקדם ואחר כך לטבול.

ה] אם שואל או שוכר כלי מגוי אינו צריך טבילה. ואם שואל או שוכר כלים מחנוני ישראל צריכין טבילה בלא ברכה, והחנוני יודיע זאת למי שיקנה אחר כך שלא יטבלם שנית בברכה (טורי זהב).

ו] ישראל המחזיק בית יציקה (הטע) שעושים שם כלי זכוכית והפועלים הם אינם יהודים, הכלים שנעשים שמה צריכין טבילה בלא ברכה.

ז] ישראל שנתן כסף או שאר מיני מתכת לאמן גוי שייעשה לו כלי, או שיתקן לו כלי שהיה נקוב ולא היה מחזיק רביעית, צריך גם כן טבילה בלא ברכה^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לו (א) כל סוגי הזכוכית (עיין בא"ח מטות ו). (ב) אפשר לטבול כלים גם בים, וכשטובל בים לא יברך במקום מטונף או מול ערוה. וכשטובל במקוה יברך בחוץ ויטבול בפנים. (ג) כלי מתוצרת ישראל שנמכר ע"י גוי יטבול ללא ברכה (עיין שו"ע יו"ד קכ סע' יא). בערב פסח יקפיד לא למכור כלי חמץ לגוי כדי שלא יצטרכו טבילה אחר הפסח, וימכור רק את החמץ שבכלי. (פ"ת שם). (ד) קערת המקסר והסכין אם הם מזכוכית או ממתכת צריכים טבילה, ואם הם מפלסטיק אין צריך טבילה (עיין שו"ע יו"ד קכ סע' א הטעם למה גזרו על זכוכית). (ה) ובשעת הדחק אפשר להשתמש בו (עיין שו"ע קכ סע' י). ואם הגוי עשה לכלי שוליים חדשים - מטביל עם ברכה. (עיין בא"ח ש"ש מטות אות ט"ז י"ז).

[ח] אינו צריך טבילה אלא כלי שמשתמשים בו למאכל שהוא ראוי לאכלו מיד בלי שום תקון אחר, אבל הברזלים שמתקנין בהם את המצות, ושחותכין בהם את העסה⁽¹⁾, והמחט שתופרין בה מליטא, וכיוצא בהן, אינן צריכין טבילה. אבל סכין של שחיטה וסכין שמפשיטין בו, כיון שאפשר להשתמש בסכין זה למאכל שנגמר, וכן טסים (בלעכין) שמניחים עליהם מצות, צריכין טבילה בלא ברכה. וחצובה (דריפוס) שמעמידין עליו את הקודרה, כיון שאין המאכל בעצמו נוגע בו, אינו צריך טבילה. אבל שפוד של מתכת שצולין עליו בשר, צריך טבילה בברכה. יש אומרים דכלי זכוכית גדולים (בקבוקים) שאין שותים מתוכם רק שמחזיקין בהן את המשקאות לערות מהן לתוך הכוסות, לא חשיבי כלי סעודה ואינם צריכין טבילה. ויש אומרים דצריכין טבילה (עיין יד אפרים), ויש להטבילין בלא ברכה⁽²⁾.

[ט] רחיים של פלפלין צריכים טבילה משום המתכת, אבל התחתון שמקבל את התבלין כיון שהוא של עץ אין צריך טבילה. ורחיים של קפה יש לטבול בלא ברכה (ע' פת"ש).

ח טבת

[י] צריכין להשגיח קדם הטבילה, שיהא הכלי נקי, ולא יהא עליו שום לכלוך או חלודה, (אך רשם חלודה או שחרורית בעלמא⁽¹⁾) שדרכו בכך ואין מקפידין עליו אינו מזיק). וצריכין לטבול כל הכלי בפעם אחת שיהא כלו במים. וכלי שיש לו יד צריך להיות עם היד בפעם אחת כלו במים. והאדם הטובל ואוחז הכלי בידו, צריך לטבול מתחלה ידו במקום שהוא טובל. ולא יאחז את הכלי בכח אלא בדבוק בינוני ואם טובלין על ידי מה שקושרין את הכלי בחבל, כגון שטובלין בבאר, צריכין להשגיח שיהיה הקשר רפוי שיוכלו המים לבוא בכל מקום הכלי.

[יא] אם טובל כלים שפיהם צר, צריך להשגיח שיהיו במים עד שיתמלאו מים, כי צריך שיבואו המים על הכלי מבפנים ומבחוץ.

[יב] קטן וקטנה (עיין לקמן סימן ס"ז ס"ט) אינן נאמנין על טבילת כלים⁽¹⁾.

[יג] אסור להטביל כלי בשבת ויום טוב. ואם שכח להטבילו מקדם, יתנהו לזכרי במתנה ויחזור וישאלנו ממנו. ואם הוא כלי שראוי להביא בו מים במקום שמתר לטלטל, ישאב בו מים ויביא לביתו, דלא מחזי כמטביל⁽²⁾, ולא יברך עליו.

ודכזי זלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) מעורר מתכת צריך טבילה בלי ברכה, ומעץ אין צריך כלום. רק הסכנים שמשתמשים לעיבוד בשר חי בלבד צריכים טבילה בלי ברכה, אבל כלים המשמשים לאוכל הראוי לאכילה (כגון מצקת או מגרדת). צריכים טבילה עם ברכה (בא"ח שם). (2) צנצנות זכוכית גדולות מטבילים עם ברכה. (עיין בא"ח שם ה' יב ג). (ח) רשם שאין בו ממש - אינו כלום. ואם יש בו ממשות ואי אפשר להוציא - ישאל שאלת חכם (שו"ע שם יג, ובא"ח שם י"ח). (ט) קטנים אינם נאמנים גם על כלי זכוכית וחרסינה וכד'. ואם הגיע הבן ל"ג שנה ויום אחד. והבת לשתיים עשרה ויום אחד - נאמנים על טבילת כל סוגי הכלים, גם מתכות (עיין פ"ח שם ס"ק יד ובא"ח שם יט). (י) בזמננו שאין לוקחים מים מהמקוה לא יטבול כלי בשבת ויום טוב אפילו בהערמה כנ"ל.

סימן לח

הלכות פת גויים בשולי גויים וחלב גויים

ובו ט"ו סעיפים.

א] אסרו חכמים לאכל פת של גויים. ויש מקומות שמקלין ולוקחין פת מנחתום גוי במקום שאין שם נחתום ישראל, או אפילו יש אלא שאין הפת יפה כמו זה, אבל בפת של בעלי בתים גויים אין מקלין. אך בשעת הדחק ומי שהוא בדרך, אם יכול להשיג פת כשר צריך להמתין עד פרסה. ולא מיקרי פת בעל הבית אלא אם עשאו בשביל בני ביתו, אבל אם עשאו למכור, מיקרי נחתום אף על פי שאין דרכו בכך, וכן נחתום שעשאו לבני ביתו מיקרי בעל הבית. ויש מי שאומר דבמקום שאין נחתום מצוי, מתר אפילו בפת של בעל הבית ואינו צריך להמתין על פת כשר^(א), וכן נוהגין.

ב] אם ישראל השליך אפילו רק עץ אחד לתוך התנור בהסקו, מתר הפת ולא הוי פת גוי^(ב).

ג] לא אסרו פת של נכרי אלא של חמשת מיני דגן. אבל פת קטניות, אינו בכלל פת וגם אינו אסור משום בשולי גויים, דהא אינו עולה על שלחן מלכים^(ג).

ד] פת שפניו טוחים בביצים, אסור משום הביצים שעליו דהוי ליה בשולי גויים^(ד). ואותן ריקקים שנאפים על ברזל, ויש לחוש שנמשח הברזל באיזה שמן, אסורים בכל ענין משום בליעת אסור.

ה] פת ישראל שאפאו גוי גרע מפת גוי ואסור משום בשולי גויים אם לא הכשיר את התנור בהשליכת עץ. וצריכין לזהר בזה כששולחין לאפות או לצלות אצל נחתום גוי שהישראל השליך עץ לתוך התנור, או שיניח הישראל את הפת או את המחבת לתוך התנור (ועיין לקמן רס"י ע"ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לח (א) רק אם לא אכל לחם ג' ימים יכול לאכול פת של גוי אפילו שאינו של אופה. (עיין בא"ח חקת ד). והאר"י ז"ל היה מחמיר אפילו בספק פת גוי אופה (פלטר) (בא"ח חקת ב). גם מי שמיקל לאכול לחם של גוי אופה, יש לו להחמיר על עצמו בעשרת ימי תשובה ולא לאכול פת זו (שו"ע יו"ד קיב סע' ב גור"כ שם. אר"ח תרב). ובימינו יש להזהר ביותר בפת ממאפיות שמוסיפים בהם חומרים של איסור. (ב) ואם יורוק קיסם לתנור, אפילו פת של בעל הבית מותרת. שלא אסרו אלא משום קירוב וחתנות, ובהשלכת קיסם הוי סימן להרחקה (שו"ע שם סע' ט. בא"ח חקת ה). (ג) פת אורז או פת תירס עולה כיום על שולחן מלכים. ולכן היא אסורה משום בישולי עכו"ם. אך במקומות שפת זו היא עיקר המזון אפשר להקל בפת הבאה מהמאפיות משום חיי נפש. ודוקא ע"י זריקת קיסם או במקום שנהגו להקל בפת של אופה (כה"ח ס' קי"ב ס"ק יח יט). (ד) בורקס תפוחי אדמה או תרד - יש בו משום בישולי עכו"ם בגלל המילוי שלא נאכל חי. סופגניות ושאר מטוגנים יש בהם משום בישולי עכו"ם. שאר עוגות דינם כדין פת עכו"ם ולדעת השו"ע אפילו כשהן משוחות בביצים (עיין שו"ע קיב סע' ו בא"ח טו כג).

[1] דבר שאינו נאכל כמו שהוא חי, וגם עולה על שלחן מלכים ללפת בו את הפת או לפרפרת, שבשלו או צלאו גוי אפלו בכלי ישראל ובבית ישראל, אסור משום בשולי גויים^(ה). אבל דבר שהוא נאכל כמו שהוא חי, או שהוא דבר שאינו חשוב ואינו עולה על שלחן מלכים, אין בו משום בשולי גויים. ואין לחוש לכלים, דסתם כלים אינן בני יומן^(ו).

[2] שפחה גויה בבית ישראל המבשלת בשביל הישראלים, נוהגין להקל מפני שאי אפשר שלא יחתה אחד מבני הבית באש^(ז).

[ח] אבל אם היא מבשלת בשביל עצמה לבדה, אין רגילות שיחתה ישראל, ואפשר שלא מהני בזה חתוי, דגרע מאילו מבשלת בשביל ישראל, ולכן אם בשלה דברים שיש בהם משום בשולי גויים לא לבד התבשיל אסור, אלא גם הקדירה נאסרה לבשל בה לכתחלה^(ח). ובדיעבד יעשה שאלת חכם.

ט טבת

[ט] גוי שבשל בשבת בשביל חולה, התבשיל אסור^(ט) במוצאי שבת אפלו לחולה אם אפשר בתבשיל אחר (עיין פ"ח יו"ד ס"י ק"ג), והכלים יש להתיר אחר מצת לעת^(י).

[י] ביצה אף על פי שראויה לגמעה חיה, מכל מקום כיון דזה הוי רק אכילה על ידי הדחק, אם בשלה גוי אסורה, וכן כל פיוצא בזה.

[יא] פרות שלא נתבשלו באילן כל צרכם, ואינן נאכלין חיים אלא על ידי הדחק, שהאומנים מטגנים אותן בסכר^(יא), אסורים משום בשולי גויים^(יב).

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) אוכל הנאסר - הוא אוכל חשוב העולה על שולחנם של האנשים החשובים ולא דוקא מלכים. ולכן אין לאכול גרעינים ובוטנים ושאר קליות שקולים הגויים כיון שהם עולים גם על שולחן אנשים חשובים (שו"ע ק"ג סע' א, כ, וכה"ח שם ס"ק כ, בא"ח שם ט יכ). (ו) כלי שכישלו בו איסורי דרבנן כגון בישולי עכורים - אסור לבשל בו אפילו כשאינו בן יומן (שו"ע שם טז, ועיין כא"ח חקת כד). (ז) אין להקל בחיתוי או בהדלקת האש אלא רק בפת. אבל בישול גוי אסור, ולא מועלת הדלקת האש אלא רק שהישראל יניח את הסיר על האש. ואפילו הדליק היהודי את האש והגוי הניח את הסיר - אסור (שו"ע ק"ג סע' ז ועיין בא"ח חקת יח). ואם בישל הגוי - האוכל והכלי שבישלו בו אסורים. ולפיכך אין להקל בפועל או שפחה גויה כלל (שו"ע ק"ג סע' ז טז). (ח) עיין לעיל שהכלי נאסר ואם היה כלי חרס או זכוכית - מותר אחרי הגעלה ג' פעמים. ואם יש חשש שיחקלקלו - יעשה שאלת חכם (עיין שו"ע ט"ז וכא"ח חקת כד).

(ט) אע"פ שדעת הרמ"א להקל (ק"ג סע' טז). אנו פוסקים לאסור (עיין בא"ח חקת כה, בא ד כה"ח שיח ס"ק לא). (י) ולדעת הבא"ח צריך להגעיל את הכלים. ובדיעבד אם יש רוב תבשיל - מותר (עיין בא"ח חקת כד בא ד וכה"ח שם לב).

(יא) אפילו בשלו אותם בסוכר (שו"ע שם טו כא"ח יג).

(יב) אין איסור במלוח, כבוש או מעושן שעשה גוי אם החומרים נקיים מאיסור (שו"ע ק"ג סע' יג).

יב) שכר של תבואה ושל דבש, נוהגין בו הותר לשתותו אֶפְלוּ בְּבֵית שְׂמוֹכְרִים אוֹתוֹ הַגּוֹיִים^(י), ואין בו משום בשולי גויים, דהתבואה בטלה במים, רק שצריכין לתקור אם אין מעמידין אותן בשמרי יין. ובמקום שהישראלים מזלזלים ומקלין ביין של גויים, יש לבצעל נפש להחמיר על עצמו גם בשכר. ובענין שתית קפה (כלי חלב, דעם חלב ודאי אסור) וכן שוקולד וזה אצל גוי, שומר נפשו ירחיק את עצמו (פת"ש סימן קי"ד בשם פמ"א). ויש מתירין לשתות דרך אדעי, אבל דרך קביעות אסור^(י) (יד אפרים בשם מהריעב"ץ).

יג) חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו אסור אֶפְלוּ לעשות ממנו גבינה, ולכתחלה צריך הישראל להיות^א בהתחלת החליבה, ויראה שהפלי הוא נקי. ונהגו להחמיר שלא יחלוב לתוך הכלי שדרכו של הגוי לחלוב לתוכו. ושפחות שחולבות הבהמות בבית ישראל או בדיר שלהם, כל מקום שאין בית גוי מפסיק ואין לחוש לבהמה טמאה^(י), מתר אֶפְלוּ לכתחלה להניחן לחלוב. אבל אם בית גוי מפסיק, צריך שיהא שם ישראל. ואֶפְלוּ קטן או קטנה בני תשע שנים סגי.

יד) גבינות הגויים אסורות. ואם הישראל רואה החליבה ועשית הגבינות, אם הגבינות בשעת עשיתן הן של ישראל - מתרות. אבל אם הגבינות בשעת עשיתן הן של גוי - אסורות^(י).

טו) החמאה תליא במנהג המקומות, יש מקומות שאין אוכלין חמאה של גויים, ויש מקומות שאוכלין אותה. ומי שהולך ממקום שאין אוכלין אותה למקום שאוכלין אותה, אף על פי שדעתו לחזור למקומו, אוכל שם עמהם. וההולך ממקום שאוכלין אותה למקום שאין אוכלין אותה, אסור לאכלה שם. (קצת נשמע שמוזפין את החמאה בשמן חזיר, על כן שומר נפשו ירחק^(י)).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן לח א) (קצור מסגרת השולחן) וב"טורי זהב" וש"ך משמע דצריך הישראל להיות שם מתחילת החליבה ועד סוף.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (יג) לדעת מרן (קיד א). ובן איש חי (חקת כו). אסור לשתות שכר במקום מכירתו.
 (יד) יש מקילים בשתיית קפה שבישלו גוי, ובמיוחד בביקור נימוסין. ולדעת האר"י ז"ל - אסור.
 ובבית קפה במסיבת מרעים בודאי יש לאסור (כא"ח חקת טז).
 (טו) אין אנו מקילין במה שכתב הרב, והחלב אסור אפילו במקום שאין בהמות טמאות. (שו"ע י"ד קטו סע' א).
 (טז) אם ישראל רואה כל פעולת החליבה והקפאת הגבינה, והחומר המקפיא הוא כשר אין צורך שישאל יסייע והגבינה מותרת (שם סע' ב).
 (יז) ובימינו שיש התפתחות גדולה בטכנולוגית המזון, יש לחשוש רבות לזיוף ושומר נפשו ירחק מזה (ע' נהר מצרים).

סימן לט

דין מי שרוצה לאכל או לשותות קדם הסעודה

ובו ג' סעיפים.

א] הרוצה לאכל קדם נטילת ידים דברים שיאכל ממינים אלו גם בתוך הסעודה^(א), בין שהם^(ב) דברים שצריכין לברך עליהם תוך הסעודה כגון פרות, בין שהם דברים שאין צריכין לברך עליהם תוך הסעודה, כגון מיני לפתן ומיני קטניות ותפוחי אדמה^(א) וכן אם רוצה לשותות איזה משקה (חזן מן היין) קדם נטילת ידים, וגם בתוך הסעודה ישתה, יש בזה מחלוקת הפוסקים אם הדברים שאכל או שתה קדם נטילת ידים נפטרים ב"ברכת המזון" כמו שנפטרים אלו שאכל בתוך הסעודה או שאלו שאכלו קדם נטילת ידים אינן נפטרים ב"ברכת המזון", ולכן יש למנוע מזה ולא יאכל ולא ישתה מהם רק קדם הסעודה ויברך ברכה אחרונה, ולא יאכל ולא ישתה מהם בתוך הסעודה. ואם לא ברך תחלה ברכה אחרונה, יברך בתוך הסעודה או אפילו לאחר "ברכת המזון"^(ב). ואם אכל או שתה ממינים אלו גם בתוך הסעודה, יהדר אחר "ברכת המזון" לאכל או לשותות איזה דבר ויברך ברכה אחרונה, לפטור גם מה שאכל או שתה קדם נטילת ידים.

יא טבת

ב] אם רוצה לשותות יין קדם נטילת ידים, אפילו לא ישתה יין בתוך הסעודה, מכל מקום יש אומרים כיון דהיין בא לפתוח הבני מעים ולהמשיך תאות האכילה, אם כן הם בכלל הסעודה ונפטרים ב"ברכת המזון". ויש אמרים דאפילו אם שותה יין גם בתוך הסעודה, מכל מקום אין היין שלפני המזון נפטר ב"ברכת המזון", ולכן יש למנוע מלשותות קדם נטילת ידים אלא אם כן ישתה כוס יין גם לאחר "ברכת המזון"^(א), שיברך אחריו "על הגפן" ויפטר גם מה ששתה קדם נטילת ידים. ואם רוצה לשותות יין שרף קדם הסעודה, בין שישתה גם בתוך הסעודה בין לא ישתה, יזהר שלא לשותות קדם הסעודה רק פחות מכזית^(א). אבל אם שתה כזית או יותר, נפל לידי ספק ברכה אחרונה.

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

סימן לט א] (קצור מסגרת השולחן) וב"חיי אדם" פסק דכשמכוין עכשיו בברכה זו לפטור מה שיאכל בתוך הסעודה מותר אף לכתחילה לאכול כמה שירצה, ואין צריך לברך אחריהם דברכת המזון יפטור הכל. ב] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב החיי אדם, אבל רש"י בסידור פסק לברך ברכה אחרונה על כל זה אם אינו בא להמשיך הלב לאכילה כדבסמוך. ג] (משנה ברורה קע"ד ס"ק ל"ז) וכתבו האחרונים דיוהר לשותות פחות מרביעית.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן לט א] האוכל פירות, מברך ברכה אחרונה לפני הסעודה. ואם שכח יברך ברכה אחרונה גם בתוך הסעודה. אמנם אם אכל לפני הסעודה אבוקדו או שאר דברים שנאכלים בדרך כלל עם לחם, יברך ברכה אחרונה לפני הסעודה, אך אם שכח והתחיל בסעודה לא יברך עליהם ברכה אחרונה, אלא יצא ידי חובה בברכת המזון (בא"ח נשא ד). ב] בדיעבד ברכת המזון פוטרת. ג] השותה יין לפני אכילתו בין בסעודה שיש בה קידוש ובין בשאר סעודות - אינו צריך לברך ברכה אחרונה לפני נטילת ידים, ויוצא ידי חובה בברכת המזון (בא"ח נשא ד).

ג] אם רוצה לאכל קדם נטילת ידים מיני מזונות, כגון עוגת דבש, עוגת ביצים (האניג-קוכען, אייר-קוכען) וכדומה שבדרך אחרונה שלהם היא "על המחיה", בין שיאכל מהם גם בתוך הסעודה, בין שלא יאכל מהם בתוך הסעודה, מכל מקום הן נפטרים ב"ברכת המזון"^(ד) (פי "ברכת המזון" פוסטת ברכת על המחיה), ובלבד שלא יפסיק הרבה בין אכילה זו לנטילת ידים^(ה), אכל אם צריך להפסיק הרבה, צריך לברך תחלה ברכת על המחיה על מה שאכל, ואפלו יאכל ממנים אלו גם בתוך הסעודה^(ו).

סימן מ

הלכות נטילת ידים לסעודה

ובו כ"א סעיפים.

א] הרוצה לאכל פת שמברכין עליו "המוציא", צריך לטול ידיו מקדם. אם הפת גדול כביצה מברך על נטילה. ובפחות מזה אין מברכין על הנטילה^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) ב"חיי אדם" כתב כזה דדוקא אם יאכל גם בתוך הסעודה מאותו המין אז אין צריך לברך על מה שאוכל מהם קודם הסעודה. אבל רש"י בסידור פסק דדוקא בדיעבד נפטרו חמשת מיני דגן בברכת המזון, אבל לכתחילה אם נזכר קודם ברכת המזון צריך לברך תחילה "על המחיה" קודם ברכת המזון אם אינו אוכל כדי להמשיך הלב לאכילה כדלעיל. ז] (עפ"י משנה ברורה קע"ז ס"ק א' ס"ב ובאור הלכה ד"ה בירך ושעה"צ שם) אם אוכל קודם הסעודה מיני מזונות כגון לעקיר וקיכלאך [עוגיות שלגן] - לא יברך עליהם ברכה אחרונה קודם הסעודה, וטוב שיכוון בפירוש לפוטרו בברכת המזון. וכ"ש אם אוכל גם בתוך הסעודה ובברכת "בורא מיני מזונות" שבירך קודם הסעודה פוטרת, בודאי נפטרו ב"ברכת המזון". ודוקא בכה"ג שאין דינו כפת הבאה בכיסנין אלא מספק, אבל אם אכל פירורי פת דק דק שדיבק עם מרק או דבש שאין בו כזית וגם אבד מהם תואר לחם - אם אכלן רק לתענוג או להשביע קצת צריך לברך ברכה אחרונה קודם הסעודה, ואם לא בירך עד שבירך ברכת המזון - בדיעבד ברכת המזון פוטר כל מיני מזונות. וי"א דאם דעתו לאכול מיני מזונות גם בתוך הסעודה נחשבת לאכילה אחת ויכול אף לכתחלה לסמוך על ברכת המזון, אך יכין בהדיא בברכת המזון לפטור מה שאכל מקודם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] מי שאכל מזונות לפני שסועד בפת, יברך ברכת "מעין שלש" קודם נטילת ידים, ואם לא עשה כן - יצא ידי חובה ברכה אחרונה בברכת המזון (בא"ח נשא ד).
סימן מ (א) חיוב נטילת ידים הוא גם על האנשים וגם על הנשים. ויש לחנך את הקטנים בנטילה זו להרגילם בטהרה (בא"ח שמיני ב). מי שרוצה לאכול כביצה לחם (54 גרם-כשתי פרוסות). יטול נטילת ידים עם ברכה. ואם רצונו לאכול פחות מכזית (פחות מ-27 גרם-כפרוסה אחת). או פחות אינו חייב לנטול ידיו. בין כזית לכביצה נוטל ידיו ואינו מברך. ובכל מקרה יקפיד שיהיו ידיו נקיות בכדי שיוכל לברך "המוציא" (עיין שו"ע קנה ג' וכה"ח ס"ק י, בא"ח שמיני א).

ב] נטילת ידים צריך להיות דוקא מן הכלי וצריך שיהיה הכלי שלם בלי "א" שום נקב או סדק מפלש, וגם למעלה יהיה שורה בלי שום חריץ או בליטה. ואותן קנקנים שיש להם כמין מרזב בולט בגובה משפת הכלי שיוצקין ממנו דרך שם, אין נוטלין ממנו לידים דרך שם, כי שם אין לו דין כלי, כיון שאינו מחזיק שם משקים, אלא צריכין לטול דרך שפת הכלי מקום שמחזיק שם משקין^(א).

ג] כלי שאינו יכול לעמוד אלא על ידי סמיכה, אם מתחלתו נעשה כך להשתמש בו על ידי סמיכה, יש לו דין כלי. אבל אם לא נעשה להשתמש בו כך, כגון כסוי כלי, אין נוטלין ממנו. ויש בזה כמה חלוקי דינים בשלחן ערוך^(ב).

ד] שעור המים קשה לשער בצמצום. וצריכין לשפוך על כל יד מים בשפע. דאמר רב חסדא: "אנא משאי מלא חפני מיא, ויהבי לי מלא חפני טיבותא". ונוטלין תחלה יד ימין ואחר כך יד שמאל (כדלעיל סימן ב' ס"ג). ויבואו המים על כל היד, דהיינו עד הקנה של זרוע ולא ישאר מקום בלי מים. ועל כן יפריד קצת האצבעות, ויגביהם קצת כלפי מעלה, בכדי שיגיעו המים בכל ארך האצבעות ובראשן וברחבן סביב, ויבואו המים בשפיכה אחת. ולכן אין לטול ידיו מכלי^(ג) שפיו צד ואין המים יורדין בבת אחת. ונכון לשפוך על כל יד שתי פעמים^(ד).

יב טבת

ה] לאחר שנטל שתי ידיו, ישפשפם ביחד ויגביהם נגד ראשו כמו שאמר הכתוב: "שאו ידיכם וגו', וקדם שמנגבין יברך" אשר קדשנו במצוותיו וצונו על נטילת ידים" (ואף על גב דכל המצוות מברך עליהם קדם עשיתן (כדלעיל סימן ט' סעיף ח') מכל מקום בנטילת ידים כיון שלפעמים אין ידיו נקיות קדם נטילה לכן תקנו בכל נטילת ידים לברך אחר הנטילה ועוד דגם נגוב הידים הוא מן המצוות). ומי שנוהג לשפוך על כל יד שתי פעמים, ישפוך תחלה על כל יד פעם אחת^(א)

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מ (א) (קצור מסגרת השולחן) ובשעת הדחק שאין לו רק כלי שיש לו פגם בשפתו יוכל לטול דרך הפגם מים שמחזיק עד הפגם, אם מחזיק רביעית מהפגם ולמטה ("חיי אדם" ושו"ע ורד"ש התירו זה אף שלא בשעת הדחק). ב] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ה"מגן אברהם". אבל דעת רד"ש וכו' דאין צריך שפיכה אחת ממש, אלא שלא יפסיק מלשפוך עד שיגיעו המים בכל הפרק, וזה יכול לעשות גם בכלי שפיו צר. ג] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בשו"ע וחיי אדם, אבל רד"ש בסידור כתב שיברך ברכת על נטילת ידים קודם השפשוף.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אם המרזב הוא בגובה שפת הכלי או נמוך ממנו מותר לטול ממנו את ידיו. ויש מחמירים כאשר פי המרזב מעוקל שלא לטול משם אלא דרך שפת הכלי (בא"ח תזריע ז). וכשיש חריץ בשפת הכלי יכול לטול דרך אותו חריץ (שם ח). וכשיש נקב מעל מקום המחזיק רביעית יכול בשעת דחק לטול דרכו ולא לברך (שם ד). (ג) מותר לטול ידים מכלים או מכוסות חד-פעמים. (ד) אנו נוהגים לשפוך על כל יד ג' פעמים בזה אחר זה (בא"ח שמיני ד). ואם שפך פעם אחת יצא, ובלבד שיהיה במים אלו כמות של רביעית כ 86 סמ"ק. ומותר לנטול ידיו מבקבוק ובלבד שהמים יגיעו לכל היד.

וישפשפם ויברך ואחר כך ישפך פעם שנית על כל יד^(י). ויזהר לנגב ידיו יפה^(ז), ולא ינגבם בחלוקו, משום דקשה לשכחה.

[ו] אם לאחר ששפך המים על ידו אחת, נגע שם בידו השניה, או אדם אחר נגע שם, אזי נטמאו המים שעל ידו, וצריך לנגבם ולטול פעם שנית. אך אם ארע לו כן לאחר שכבר ברך, לא יברך שנית^(ח).

[ז] מי שאין לו כלי, יכול לטבול ידיו בנהר או במקוה הפשוט לטבילת נשים וצנין לקמן סימן קס"ב דין הנהרות), או במעין אפלו אין בו ארבעים סאה רק שמתכסים בו ידיו בפעם אחת^(ט), ומברך גם כן על נטילת ידים^(י). ובשעת הדחק יכול לטבול ידיו גם בשלג, אם יש על פני הארץ הרבה כמו שעור מקוה. ואם צריך לטול ידיו מתוך משאבה (פומפה). יניח ידו האחת סמוך לארץ, ובידו השניה ימשוך להביא עליו את המים. ואחר כך יחליף ידיו, או שתברו ימשוך לו. אבל אם הידים גבוהות מן הארץ, לא עלתה לו נטילה (סודר דרך החיים עין שם).

[ח] מים שנשתנו מראיהו, בין מחמת מקומם, בין מחמת איזה דבר שנפל לתוכם, פסולין לנטילת ידים. אבל אם נשתנו מחמת עצמן, כשרים^(י). מים שנעשתה בהם מלאכה, כגון שהודחו בהם כלים, או ששרו בהם ירקות, או שנשתנו בהם כלים עם משקים לצנן, או שמדד בהן מדות גם כן פסולין. ויש פוסלין גם מים שנמאסו כגון ששטה מהם כלב, או חזיר וכדומה, משום דנעשו כשופכין. ויש לחוש לדבריהם.

[ט] מי שלא נטל ידיו ונגע במים, לא נטמאו המים. ולכן היוצא מבית הכסא, יכול לשאב מים בחפניו מן התבית לרחץ ידיו, והנשארים כשרים לנטילת ידים. אבל אם שכשף ידיו בתוך התבית לנקותו ואפלו טבל בו רק אצבעו הקטנה לנקותה, נפסלו כל המים מפני שנעשתה בהם מלאכה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ד) (קצור מסגרת השולחן) והפמ"ג השאיר זה בצ"ע. וגם ה"חיי אדם" אוסר ליטול ידיו ממשאבה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) יטול יד ימין ג' פעמים ואח"כ יד שמאל ג' פעמים וישפשפם ג' פעמים. יגביה ידיו עד כנגד ראשו, יברך "על נטילת ידים" ואחר כך ינגב ידיו. ואסור לברך תוך כדי ניגוב. ואם שכח וניגב קודם ברכה - לא יברך. וטוב שיגע במקום מכוסה יטול ידיו שנית יברך וינגב (שם ה' ו' ז') (יש בזה כוונות רבות על פי האר"י ז"ל והרש"ש ז"ל והרצ"ה עיין בבא"ח שם). (ו) גם אם שפך רביעית בבת אחת (בא"ח שם ח'). (ז) וכן אם שפך על ידיו פחות מרביעית ינגב ידיו לפני הנטילה. ואם שפך רביעית ולא נרטבה כל היד, ישפך עליה מים בשנית ובשלישית. ואם אין מים, לא ישפשף את ידיו ולא יברך (בא"ח שמיני טו.). (ח) מי גשמים שבאו למקוה ואין בהם ארבעים סאה וטבל בהם וברך. אם אחר כך נזדמנו לו מים כשרים יטבול שוב בלי ברכה (עיין שו"ע קט"ז סע' יד וכה"ח שם ס"ק פג.). (ט) וטובל ג' פעמים ומשפשף (בא"ח תור"ע יב.). (י) השו"ע אוסר ליטול ידים במים שנשתנו מחמת עצמם. ואם אין מים אחרים - יטול בלי ברכה (שו"ע ק"ס סע' א. בא"ח אחרי א.)

י' מים מלווים, סרוחים, מרים או עכורים, אם אין ראויין לשתיית כלב פסולים לנטילת ידים^(יא).

יא] קדם הנטילה צריכין להשגיח על הידים שיהיו נקיות בלי שום חציצה. ומי שצפרני אצבעותיו גדולות, צריך לדקדק לנקות שלא יהא בתחתיהן טיט וצואה משום דהוי חציצה. וכן צריך להסיר הטבעות שלא יהיה חציצה^(יב).

יב] מי שידי צבועות, אם אין שם ממשות הצבע כי אם חזותא בעלמא לא הוי חציצה. אבל אם יש עליהם ממשות הצבע אפלו רק מעט, הוי חציצה. אך אם הוא אומן בכך דהיינו שהוא צבע, וכן מי שהוא טבח וידי מלכלכות מדם, או שהוא סופר ואצבעותיו מלכלכות מדיו והוא רגיל בכך, וכל בעלי אומנות זאת אין מקפידין בכך, לא הוי חציצה אלא אם כן הוא ברוב היד. וכן מי שיש לו מכה על ידו ועליה רטיה שמצטער להסירה, לא הוי חציצה^(יג) (ע"ע ס' קסא דיני חציצה בטבילת נשים וה"ה לנט"י).

יג] המים צריכים שיבואו על הידים מכח גברא. אבל אם המים באים מאליהם, לא הוי נטילה. וחבית שיש בה ברזא והסיר את הברזא, אזי המים הבאים בכח הראשון דהיינו קלוח הראשון לבדו, נחשב מכח גברא. אבל המים הבאים אחר כך, אינם נחשבים מכח גברא, אלא כאלו באו מאליהם. ולכן מי שהוא רוצה לטול את ידיו דרך הברזא, צריך לידע שבקלוח הראשון נתכסתה כל היד^(יד), ויסתום את הברזא ויחזור ויפתחה לשפיקה שניה. ומי שאינו יודע לשער, אין לו לטול ידיו בדרך זה, ומכל שכן שאין לטול ידיו מן הכיור שיש לו ברזא קטן והקלוח הוא דקי^(טו).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

דז] (משנה ברורה קס"ב ס"ק ל') ולא דוקא בשפיכה אחת אלא אפילו בשתי שפיכות כל שלא שהה בינתיים כלל כשפיכה אחת דמי, וע"כ אם נוטל ממי האנדפא"ס ע"י הצנור שקורין קרא"ץ או הענדי"ל שפיו צד כו' ע"י זמן קצר כזה לא מקרי הפסק. מ"מ אם יש לו כלי אחר - טוב שלא יטול מכלי זה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ"ח

(יא) מי הים כשרים לטבול ידים, ולפיכך הנמצא בחוף הים לא ינטול על ידי כלי אלא יטבול ידיו ג' פעמים וישפשף ידיו ג' פעמים ויברך "על נטילת ידים" (עיין שו"ע קס סע' ט ובא"ח אחרי יג). (יב) נשים צריכות להסיר את הטבעת לפני הנטילה בין אם יש בה אבן יקרה ובין אם אין. ואם הטבעת רפויה ונטלה ידיה - בדיעבד יצאה ידי חובה. וגברים יכולים לסמוך על המתירין ולא להסיר מעל היד טבעת שאין בה אבן יקרה (עיין שו"ע קסא סע' ג ובא"ח אחרי כו). (יג) מי שיש לו תחבושת או פלסטר בידו ישפוך מים יותר מרביעית גם עליה, ויאכל. ואם נפלה הרטיה באמצע האוכל יטול ידיו שנית. ויכול לעטוף בבגד את כל היד שיש עליה רטיה, ויטול רק את ידו השניה ויברך "על נטילת ידים" (עיין שו"ע קסב סע' י ובא"ח שמיני יד). (יד) לכן יפתח ויסגור מיד את הברז מספר פעמים. וזה טוב רק בכלי עם ברז, אבל בברז המחובר לצינור שאין שם כלי אי אפשר ליטול בו, ובדיעבד גם בזה יפתח ויסגור (עיין בא"ח תודיע יד).

יג טבת

יד] אסור לאכל בלא נטילה אפלו אם רוצה לכרף ידיו במפה. ואם הוא בדרך ואין לו מים, אם יודע פי בעוד דרך ארבעה מילין לפניו או מיל לאחוריו ימצא מים^(ט), מחייב ללכת לפניו ארבעה מילין או לחזור לאחוריו^(י) מיל לטול ידיו לאכילה^(יא). אבל אם גם שמה לא ימצא מים, או שהוא עם חבורה ומתירא להפרד מהם^(יב), וכן מי שיש לו שאר אנס שאינו יכול לטול ידיו, יכרף ידיו במפה^(יג) או ילבש בתי ידים האנדשה ויאכל כף^(יד).

טו] העושה צרכיו קדם אכילה, שהוא צריך לטול ידיו לברכת "אשר יצר" וגם צריך לטול ידיו לסעודה, יש בזה כמה ספקות. על כן הנכון שיטול תחלה ידיו שלא כדין נטילת ידים לסעודה, דהיינו שישפך רק מעט מים לחפנו אחת, וישפשף שתי ידיו במים אלו, וינגבם היטב ויכרף "אשר יצר", ואחר כך יטול ידיו כדין נטילת ידים לסעודה ויכרף "על נטילת ידים"^(טו).

טז] מי שבאמצע סעודה נגע בגופו במקומות המכסים, או שחפך בראשו, או שהשתין מים^(טז), צריך לטול ידיו פעם שנית אבל לא יכרף עליהם, וכן אפלו עם עשה צרכיו ונוטל ידיו באמצע הסעודה אינו צריך לכרף על נטילת ידים^(טזא).

יז] האוכל דבר שטבולו במשקה, או שבא המאכל על המשקה ועדין הוא לת מן המשקה, אף על פי שהוא אינו נוגע במקום המשקה, מפל מקום צריך לטול ידיו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1) (קצור מסגרת השולחן) עיין בגמ' ורז"ש, דדוקא פחות ממיל לאחוריו צריך לחזור. 2) (קצור מסגרת השולחן) מה שכתב המחבר וכן מי שיש לו שאר אונס, צריך עיון להקל בזה (וגם עד היכן צריך להגיע האונס), ומשו"ע ר' מגן אברהם ורז"ש משמע דדוקא במקום סכנה פטור מנטילת ידים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טו) רק כשודאי ימצא שם מים, אבל מספק לא חייב (בא"ח שמיני יח כה"ח קסג ס"ק ב).
(טז) מי שנמצא בבית ואינו יכול ליטול כי אין מים בברז וכד' - אם יכול למצוא מים במרחק מיל - ילך ליטול בהם, ואם לאו - יכרוך ידיו במפת (כה"ח קסג ס"ק ג). (יז) שתי ידיו (בא"ח וכה"ח שם). (יח) שיעור ד' מילין הוא 72 דקות הליכה. ומיל אחד הוא 18 דקות הליכה. ומי שנוסע ברכב מחשב זמן נסיעה כנ"ל, ולא מרחק מיל או קילומטרים (אחרונים). (יט) טוב שיטול ידיו ג' פעמים לסירוגין ללא כלי ויכרף "אשר יצר", יגע במקום מכוסה שבגופו ויטול ידיו לאכילה ג' פעמים רצופים כדלעיל. ואם אין לו זמן או מים - יטול ידיו ג' פעמים לסירוגין בכלי, ויכוין בזה לנטילת ידים של אוכל שבדיעבד מועיל גם לסירוגין וגם להעביר רוח רעה של בית הכסא. ויכרף "על נטילת ידים" ואחרי שאכל כזית לחם יכרף ברכת "אשר יצר" (עיין לבא"ח שמיני ט ולשו"ע קסה ולחונים עליו). (כ) או ישן בתוך הסעודה או שהתפלל, אבל הנוגע בתפילין - לא צריך נטילה (שם). (כא) ישתדל כל אדם לבדוק את גופו לפני האוכל וישתדל לא ליגע במקומות המכוסים במשך האוכל. כדי לא להכנס למחלוקת הפוסקים אם עליו לברך "על נטילת ידים" כשנוטל פעם שניה. וסב"ל (עיין שו"ע קסד סע' ב שדעתו לברך, ועיין לחונים עליו ולבן איש חי בהעלותך ח).

תחלה, רק לא יכרך על נטילת ידים^(כב). והרבה מקלין בדבר זה^(כג). אבל כל ירא שמים יש לו להחמיר על עצמו.

[ח] משקים לענין זה המה שבועה, ואלו הן: יין, וכן חמץ מיין, דבש דבורים, שמן זית, חלב ובכלל זה גם מי חלב, טל, דם של בהמה חיה ועוף (והיינו כשאוכלו לרפואה, מים. וסימנם י"ד שח"ט ד"ם). אבל שאר מי פרות, אפלו במקום שרגילין לעשות משקים לשתיה מסחיטת איזה פרות, אין להם דין משקה לענין זה.

[ט] פרות שמרוקחין בספר^(כד), אין צריך נטילת ידים, כי הסכר לא הוי משקה, וגם הלחלווחית שיצאה מן הפרות לא הוי משקה, שהוא מי פרות. אבל אם מרקחים בדבש, אם נקדש הדבש היטב, אזי יצא מכלל משקה ונעשה אכל, ואינם צריכים נטילת ידים. אבל אם לא נקדשו היטב אלא נתעבו מעט^(כה) ועדין הם ניגרים, צריכין נטילת ידים וכן חמאה שהיא בכלל החלב, אם היא קרושה, אינה משקה רק אכל. אבל אם היא נימוחה, הרי היא משקה.

[כ] דברים שדרךן לאכלן בלא כף ומזלג, אפלו הוא אכל על ידי כף או מזלג צריך נטילת ידים. אבל דבר שאין דרכו לאכל רק על ידי כף כגון לביבות וכיוצא בזה, וכן פרות מרקחין בדבש במקום שאין דרךן לאכלן רק על ידי כף או מזלג, אינם צריכים נטילת ידים^(כז).

[כא] מלח שנעשה ממים, הוי בכלל מים (כי המים אף על פי שנקדשו לא יצאו מכלל משקה), ולכן הטובל צנון וכדומה במלח זה, צריך נטילת ידים^(כז). יין שרף שנעשה מתבואה או מפרות אינו משקה לענין זה, דלא הוי רק זיעה מן התבואה ומן הפרות. ואף על פי שיש בו גם מים ומזוג גם כן במים, מפל מקום הם המעוּט. ולכן הטובל בו איזה דבר ואכלו, אינו צריך נטילת ידים. אבל יין שרף שנעשה מן החרצנים והזגים או מן השמרים של יין, נראה דהוי משקה^(כז).

העזות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ז] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שהדבש אינו יוצא מתורת משקה לעולם אפילו נקפה ונקרש לגמרי. ויש לחוש לדבריהם. ובסיחור של רז"ש התיר לאכול מרקחת על ידי כף או סכין אפילו לא נקדש הדבש, מפני שרגילין לאכול על ידי כף או סכין פעמים רבות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כב) אם אוכל פרי רטוב או לח דהיינו "טופח על מנת להטפיח" אפילו פחות מכזית - חייב בנטילה בלי ברכה (בא"ח תוריע יז). ויש להזהר לכתחילה לנטול ידיו אם רוצה לשתות בהם מים (עיין בה"ח קנ"ח סע"ס ובא"ח תוריע יט). (כג) ואין להם על מה לסמוך, ובפרט לסברת הגר"א. מדין סב"ל - לא מברכים (עיין בא"ח שם ובה"ח בסימן קנח). (כד) בלי מים או שהרוב סוכר. (כה) יש מחמירים גם בזה, ובשעת דחק אפשר לסמוך על המקילים (בא"ח תוריע יח). (כו) המטבל במלח אינו נוטל ידים, ואם המלח נמס טוב להחמיר וליטול ידיו. ואם רוצה לטבל במלח מעורב עם מים חייב ליטול ידיו (כה"ח קנ"ח ס"ק כ"א). (כז) ונוהגים להקל. וכן מקילים אם יש ציר על בשר או דג צלוי (עיין בא"ח תוריע כ).

סימן מא

הלכות בציעת הפת וברכת "המוציא"

ובד' סעיפים.

יד טבת

א] על לחם גמור שהוא מחמשת מיני דגן, מברכין לפניו "המוציא" ולאחריו ברכת המזון^(א). (דין פת הבאה בכסנין יבאר בסימן מ"ח).

ב] יש לזהר שלא להפסיק בין נטילת ידים ל"המוציא", אבל מתר לו לענות "אמן" על איזה ברכה שהוא שומע. ושהיה כדי הלוח שמים ועשרים אמות^(ב), או מבית לבית אפלו הלוח מעט, וכן אם דבר מה שאינו לצרכי הסעודה, מקרי הפסק. ובדיעבד אם הפסיק לית לן בה^(ג), ובלבד שלא עשה איזה מעשה בינתים, או שהפליג בדברים, דאז הוי הסח הדעת וצריך נטילה^(ד) שנית^(ה) (עיין סימן מ"ב סעיף כ"ב).

ג] בוצע הפת במקום המבחר שבו מפני כבוד הברכה. והמבחר הוא המקום הקשה ששם נאפה היטב והוא המקום שכנגד המתבקע, כי במקום שמתחיל לאפות נדחקה העסה עד שמתבקע הצד שכנגד. אף זקן שקשה לו לאכל פת קשה, יבצע במקום הרך, ומהיות כי אין להפסיק בשהית החתוך בין ברכת "המוציא" לאכילה, על כן חותך מעט סביב הפת כעין טבעת, בענין שאם יאחו בפרוסה, יעלה כל הכפר עמו, שאם לא כן חשיב כפרוסה ואנן בעינו שיברך ברכת "המוציא" בעוד שהפת שלמה, ויניחנה מחברת לפת ויברך ברכת "המוציא", ואחר שסים הברכה, יפרידנה כדי שתכלה הברכה בעוד שהפת שלמה. וכן כשבוצע מכפר שאינה שלמה, לא יחתך לגמרי קדם הברכה, כדי שתהא בשעת הברכה יותר גדולה. ובשבת לא יחתך כלל בכפר עד אחר הברכה, כדי שיהיו הכפרות שלמים ממש (עיין לקמן סימן ע"ז סעיף י"ח). וגם בחול אם היא עוגה דקה, יברך קדם הבציעה כיון שאין שהיה בשבירה.

ד] לא יבצע פרוסה קטנה^(ה) מפני שנראה כצד עין, ולא פרוסה יותר מכביצה לפי שנראה כרעבתון. ודוקא כשאכל לבדו, אבל אם אכל עם הרבה בני אדם וצריך לתן מן הפרוסה לכל אחד כזית - מתר לבצוע כפי מה שצריך לו. ובשבת אפלו אם אכל לבדו, מתר לבצוע כפי מה שצריך לכל הסעודה, מפני כבוד השבת, להראות חביבות סעודת שבת שחפץ לאכל בה הרבה. יש לאכל את הפרוסה שבצע עליה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מא א] (משנ"ב סוף קס"ו) בדיעבד כו' א"צ לחזור וליטול ידי כל שלא הסיח דעתו בינתיים.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן מא א] ברכת "המוציא" מברכים אפילו על לחם כל שהוא, ו'ברכת המזון' רק על כזית או יותר. ב] מזמן הניגוב (עיין בא"ח אמור ב). ג] ואין צורך ליטול ידיו שוב (אחרונים). ד] בכל המקרים הנ"ל נוטל ולא יברך. יש הנוהגים לומר "מזמור לדוד" בין הנטילה לברכה, ואין למחות בידם (עיין בא"ח אמור ב ד). ה] מכזית (בא"ח שם ח).

קדם שיאכל פת אחרת, והוא משום חבוב מצוה כיון שברך עליה. וטוב לזהר שלא יתן ממנה לנכרי או לבהמה נעוץ^(א).

[ה] קדם שיברך, יתן שתי ידיו על הפת שיש בהן עשר אצבעות כנגד עשר מצוות התלויות בפת. לא תחרוש בשור ובחמור, כלאים, לקט, שכחה, פאה, לא תחסום^(ב), תרומה, מעשר ראשון, מעשר שני, חלה. ולכן יש עשר תבות בברכת "המוציא", ועשר תבות בפסוק "עניי כל אליה ישברו", ועשר תבות בפסוק "ארץ חטה ושערה", עשר תבות בפסוק "ויתן לה"^(ג). וכשיאמר את השם יגביה את הלחם^(ד), ובשבת יגביה שתיהן, ויברך בכונה, וידקדק להוציא היטב את הה"א של "המוציא", ויתן רוח קצת בין תבת "לחם" לתבת "מן" שלא להבליע את המ"ם. ולאחר הברכה יאכל מיד, כי אסור להפסיק בין הברכה לתחלת האכילה אפילו לענית "אמן"^(ה). ויש לאכל כזית בלי הפסק^(ו) (ועיי' לקמן סימן נ' סעיף ה').

[ו] מצוה להביא על השלחן מלח קדם שיבצע, ויטבל פרוסת "המוציא" במלח^(א), לפי שהשלחן דומה למזבח (ועיי' לקמן סימן מ"ד סעיף ד'), והאכילה לקרבן, ונאמר: "על כל קרבנה תקריב מלח". ולפי שהשלחן דומה למזבח, טוב לזהר שלא להרוג עליו כנה. [ז] אם מחלק פרוסות "המוציא" למסבין, לא יזרקו^(ב), דאסור לזרוק את הפת, וגם לא יתננה לתוך ידו אלא יניחנה לפניו^(ג).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) ואין נוהגין כן, "מגן אברהם" ור"ש.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) וכן יזהר לא ליתן לבעלי חיים טמאים או לנכרי מן המאכל הבא על השולחן כיון ששולחן הוא דוגמת "מזבח" (בא"ח אמר יב). (ז) ויש גורסים ביכורים (עיי' ב"י קסו ובא"ח שם ד). (ח) וגם כנגד עשר מלאכות שיש מהחרישה עד האפיה (בא"ח שם). (ט) נוהגים להגביה את הלחם בתיבת "ה" של "המוציא", וטוב שיגביהנו זקוף (בא"ח שם ה). (י) לא ישיח עד שיטעם מהלחם, וטוב שימתין עד אכילת כזית. ואם בדיעבד שח בין הברכה לטעימה בדברים השיכים לסעודה, אין צריך לחזור ולברך (בא"ח שם יג). ואם סח בדברים שאינם מענין הסעודה - הוא יחזור ויברך והמסובין אין צדיקין לברך שנית. ואם המסובין דיברו אחרי שהמברך טעם מהלחם ולפני שהם טעמו - יש בכך ספק, ויברכו "המוציא" בלי שם ומלכות (שו"ע קסו ומהחונים עליו. בא"ח שם טז). ובכל מקום שאמרו "טעימה" הכוונה בליעה. ואם הכניס לפיו ולא בלע ודיבר בינתים, לא חוזר לברך (בא"ח שם יד). (יא) טוב לטבול ג' פעמים במלח. וישאיר את המלח על השולחן עד אחר ברכת המזון (בא"ח שם י). (יב) אם השולחן ארוך - יתן את הלחם לאדם אחר שיניח את הלחם לפני המסובים. וגם לילד קטן לא יתן לחם בידו (עיי' בא"ח שם יא). (יג) אין הבוצע רשאי לבצוע עד שיכלה "אמן" מפי המסובין. אין המסובין רשאים לאכול עד שיאכל הבוצע. ולכן יטעם תחילה ואחר כך יתן למסובים (בא"ח שם יג). אורח שלא שומע טוב את ברכת הבוצע או שחושש שהבוצע לא יודע לכוין להוציא ידי חובה, יברך בחשאי בלחש לעצמו (בא"ח שם ט).

טו טבת

[ח] מצוה לבצוע על הפת החשובה יותר^(י). ולכן אם יש לפניו חתיכת פת ופת שלם, ודעתו לאכל תוך הסעודה משתיהו, ושתייהו ממין אחד, אף על פי שהפת השלמה היא קטנה יותר מן החתיכה, וגם אינה נקיה כמו החתיכה, מכל מקום יבצע על השלמה שהיא חשובה יותר. אבל אם אינו ממין אחד אלא שהשלמה ממין גרוע, כגון שהשלמה היא פת כסמין והחתיכה היא פת חטים, אפילו היא קטנה, מברך על של חטים. ואם השלמה היא של שעורים, אף על פי שהיא גרועה מחטין, מכל מקום כיון שגם שעורה נזכר בפרוש בפסוק, וגם היא שלמה, לכן לירא שמים יש לחלוק כבוד גם לזו של שעורים ושלמה. וכיצד עושה, מניח את החתיכה תחת השלמה ובוצע משתייהו יחד. אם שתייהו שלמות או שתייהו חתוכות ושתייהו ממין אחד, יברך על הנקיה יותר. ואם שתייהו שוות בנקיות, יברך על היותר גדולה.

[ט] אם יש לפניו פת ישראל ופת נכרי, ואינו נזהר מפת נכרי, אם שתייהו שלמות או שתייהו פרוסות וגם שוות בגדלות והן ממין אחד, יברך על פת ישראל. ואם זו של ישראל אינה נקיה כמו של נכרי יברך על אותה מהן שידצה. ואם בעל הבית נזהר מפת נכרי אלא שהובא בשביל אורח, יש לסלקו מן השלחן עד לאחר ברכת "המוציא".

[י] כל דין קדימת החשוב, אינו אלא אם בדעתו לאכל בתוך הסעודה משתייהו. אבל אם אין דעתו לאכל בתוך הסעודה רק מפת אחת, יבצע על זו שהוא רוצה לאכל ואין משגיחין בזה על החשיבות.

סימן מב

הלכות סעודה

ובו כ"ג סעיפים.

[א] מי שיש לו בהמות או עופות שמזונותיהן עליו^(א), אסור לו לאכל כלום^(ב) עד שיתן להם מאכל דכתיב: "ונתתי עשב בשדה לבהמתה ואכלת ושבעת" הקדימה התורה מאכל בהמה למאכל האדם. ולשתייה האדם קודם דכתיב: "שתה וגם גמליך אשקה", וכן כתיב: "והשקית את העדה ואת בעירם".

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מב (א) (קצור מסגרת השולחן) יש מתירין אכילת עראי שאין בה שביעה, קודם שיתן לבהמתו.

ורבני הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) יש מקפידים לשירר מפת שבצעה בברכת "המוציא" ולאכול ממנה לפני ברכת המזון. וטוב לעשות כן אם ברי לו שלא ישכחנה, ואם לאו יאכלנה כולה בתחילת הארוחה ויאכל מעט מלהם אחר לפני מים אחרונים (בא"ח אמר יו).

סימן מב (א) יש שאסרו לטעום אפילו כלום קודם האכלת הבהמות (כה"ח קס"ז ס"ק נא).

[ב] לא יאכל אדם ולא ישתה דרך רעבתנות^(א). לא יאכל מעמד ולא ישתה מעמד. ויהא שלחנו נקי ומכסה יפה אפלו אין לו לאכל רק דבר שאינו חשוב. לא יאחז פרוסה גדולה כביצה ויאכל ממנה. ולא יאחז המאכל בידו אחת ויתלש ממנו בידו השנית^(ב). לא ישתה כוס יין בפעם אחת ואם שתה הרי זה גרגרן. בשתי פעמים זהו דרך ארץ. ובשלוש פעמים הרי זה מגסי הרוח, אם לא פשהוא כוס גדול ביותר יכול לשתותו אפלו בכמה פעמים^(ג). וכן כוס קטן מאד יכול לשתותו בפעם אחת^(ה).

[ג] לא ישף פרוסה ויניחנה על גבי השלחן, או יתננה לחברו או לתוך הקערה, כי שמא הוא מאוס לחברו. ולא ישתה מכוס ויתן לחברו לשתות המותר^(א), כי יש לכל אדם לזהר שלא לשתות משירי כוס ששתה חברו, וזה שמא מחמת הבושה ישתה בעל כרחו.

[ד] לא יהא אדם קפדן בסעודתו, כי האורחים ובני הבית מתבישים אז לאכל, כי חושבים פן מתרגז ומקפיד על אכילתו.

[ז] אין משיחין בסעודה אפלו בדברי תורה מפני הסכנה שמא יקדים קנה לושת ואפלו מי שנתעטש אסור לומר לו "אסותא" (לבריאות). אבל שלא בשעת אכילה, מצוה לומר על השלחן דברי תורה^(א). ויש לזהר בזה מאד. ומנהג טוב לומר אחר אכילת פרוסת "המוציא" "מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר", שהוא תורה וגם תפלה על מזונותיו. ולאחר גמר הסעודה נוהגין לומר בחול "על נהרות בבל" וגו'. ובשבת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) עיין בשע"ת דהאידינא אין חוששין לזה. ועי' פמ"ג שחולק ודעתו כמחבר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אם מגישים לאדם קערה גדולה לא יבחר החלק הגדול אלא מה שבא בידו. לא יושיט ידו אלא כמה שלפניו. (ג) כשאוכל על ידי כף לא ימלאנה על כל גדותיה. יזהר לא לטנף בגדיו ידיו או שער זקנו ושפמו בשעת האוכל. לא ימצוץ ידיו בחשק בשעת האכילה ולא ימלא פיו אלא באופן שיוכל לדבר בשפה ברורה אם ישאלוהו בעת האוכל דבר מה. ואם המסובין סילקו ידיהם מן האוכל יפסיק אף הוא, אף שעדין לא שבע כל צורכו. (ד) השותה כוסו בפעמים הרבה הרי זה גס רוח אם לא כשהכוס חמה או קרה ביותר. (ה) כל העובר על הלכות דרך ארץ הנ"ל הרי זה רעבתן וגרגרן מסטרא של זה הנאמר בו "הלעיטני נא" ואם הוא בן תורה הרי זה מחלל שם שמים. (עיין בא"ח בהר"ט). ואמר הרב ה"מגיד" למרן ר' יוסף קארו שאם יש לפני האדם מאכל שחביב עליו ביותר. אם ימשוך ידו ממנו הרי זה נחשב תיקון גדול בתיקוני התשובה (עיין בא"ח בהר"ט). צריך לישב לבוש בכבוד ליד השולחן ולהתנהג בכבוד ובכל ענינים אלו אף כשאוכל לבדו. ויקפיד בלבשו בפרט בשעה שמברך ברכת המזון (בא"ח בהר"ט). (ו) אם הגישו לו כוס ששתו ממנה, ישפוך ממנה מעט וישתה, ועדיף שהמגיש ינקה צד ששתה ממנו ישפוך מעט ויתן לחברו. (ועיין שו"ע קע סע' כב וכה"ח ס"ק עו). (ז) ומה שאין נוהרים היום בענין שיחה בסעודה זה מחמת שאין מסובין, ולכן אם יסב אדם יש לו להקפיד מאד על ציווי חז"ל זה (עיין בא"ח בהר"ט). האוכל וספר מונח לו על השולחן יקפיד שלא יפלו פירורי לחם או עוגה לתוך הספר כדי שלא יצטרך לגקות דף דף בפסח (אחרונים). כתב האר"י בשער הכונות שצריך לזכור את חרבן הבית בתוך אכילתו (ויש עוד הנהגות חסידות שונות בענין האוכל ועיין בן איש חי פרשת "בהר").

ויום טוב וכל הימים שאין אומרים בהם "תחנון" אומרים "שיר המעלות בשוב ה'" וגו'. וכשלומד על השלחן מתוך הספר, צריך להשגיח מאד, כי שכיח להיות בספרים תולעים קטנים ויוכל לבוא לידי אסור חס ושלום.

טו טבת

[ו] שנים שיושבים על השלחן, אפלו כל אחד קערה שלו לפניו, או במיני פרות שיש לכל אחד חלקו לפניו, מכל מקום הגדול פושט ידו תחלה. והשולח ידו בפני מי שגדול ממנו, הרי זה גרגרן.

[ז] שנים שאכלין מתוך קערה אחת, והפסיק אחד מלאכול כדי לשתות או לעשות איזה דבר קטן, דרך ארץ הוא שגם השני ימתין עליו. אבל אם המה שלשה, אין השנים פוסקים בשביל האחד.

[ח] עושה אדם צרכיו בפת. והני מלי דלא ממאס ביה, אבל מידי דממאס ביה, לא^(ח). הלכך אין סומכין בו את הקערה אם היא מלאה דבר שאם יפול על הפת תמאס. וכשאוכלין איזה תבשיל עם חתיכת פת, והפת היא לו במקום כף, צריך לזהר לאכל בכל פעם קצת מן הפת, והנשאף לו מן הפת גם כן יאכל אותו אחר כך.

[ט] אסור לזרוק פת אפלו במקום שאינו נמאס, כי הזריקה היא בזיון. ושאר מיני אוכלים, אם נמאסים על ידי הזריקה אסור לזרוקם. אבל אם אינן נמאסין, כגון אגוזים וכדומה, מתר. לא ישב על שק שיש בו פרות שנמאסים על ידי כך. אין נוטלין את הידים ביין או בשאר משקה משום בזיון^(ט). כשרואה איזה אכל מנת על הארץ, צריך להגביהו. מאכל שהוא ראוי לאדם, אין מאכילין אותו לבהמה משום בזוי אוכלין^(י).

[י] אם צריך לעשות איזה רפואה בפת או בשאר דבר מאכל אף על פי שנמאס בכך, מתר. יא^(י) יזהר מאד בפירורין שלא יזרקם, דקשה לעניות, אלא יקבצם ויתנם לעופות^(יא).

[יב] השותה מים, לא ישתה בפני רבים, אלא יתפך פניו^(יב). ובשאר משקין אין צריך להפוך פניו^(יג).

[יג] אין מסתכלין בפני האוכל והשותה, ולא בחלקו שלפניו, כדי שלא לביישו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ג] (משנה ברורה ק"צ ס"ק י"ג) אין דרך ארץ לתלמיד חכם לשתות מים כו' וי"א דדוקא שלא בשעת סעודה, אבל בשעת הסעודה - שרי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

[ד] ונהגו להחמיר גם כשהלחם לא נמאס (אחרונים). (ט) וגם משום הפסד אוכלין. (י) ויש מתירין אם יש לו סיבה מיוחדת או שיש לו עוף או בהמה שלו (עיין בה"ח קצא ס"ק ט). (יא) ויזהרו לא לזרוק גם לחם פחות מכזית. אבל מותר לאסוף פרורין לתוך שקית ניילון העטופה בנייר כדי שלא יתבזו האוכלין, ולזרוקן לאשפה (עיין בה"ח קפ ס"ק יב ג). וטוב לומר אזהרה זו לנשים המנקות את הבית, או את ארגז הלחם או שמנערות את מפת השולחן וכדומה (עיין בא"ח שלח לך ה). (יב) לא נהגו היום להפוך פניהם (כה"ח קצ ס"ק יח).

[ד] כל מאכל ומשקה שמביאין לפני האדם שיש לו ריח והאדם תאב לו, צריך לתן ממנו מיד דבר מעט למשמש, לפי שמזיק לאדם שרואה לפניו מאכל שהוא מתאווה לו ואינו אכל ממנו^(י) (ועיין לעיל סימן ל"ג ס"ד).

[טו] לא יתן אדם לאכל אלא למי שיודע בו שיטול ידיו^(י) ויברך^(י).

[טז] אשה שאין בעלה עמה, אין לה לשנות יין, ואם היא במקום אחר שלא בביתה, אפלו אם בעלה עמה אסורה לשנות. והוא הדין שאר משקין המשכרין. ואם היא רגילה לשנות יין בפני בעלה, מתרת לשנות מעט שלא בפני בעלה.

[יז] אסור לאורחים לטול כלום ממה שלפניהם לתן ביד בנו או בתו של בעל הבית, כי שמא אין לבעל הבית יותר ממה שהביא לפניהם, ויתביש שלא יהיה להם די. אבל אם יש על השלחן מוכן הרבה, מתר.

[יח] הנכנס לבית, לא יאמר: "תנו לי לאכל" עד שיאמרו לו הם^(י). אסור לאכל מסעודה שאינה מספקת לבעליה, שזהו אבק גזל, אף על פי שבעל הבית ממנו לאכל עמו, והוא עון גדול ומן הדברים שקשה לשוב עליהם.

[יט] אסור לצאת ממקומו קדם שיברך "ברכת המזון"^(י), ואפלו ללכת באמצע הסעודה לחדר אחר לגמור שם סעודתו. או שיחזור אחר כך לכאן לגמור סעודתו, ואפלו ללכת רק חוץ לפתחו ולחזור אחר כך לכאן לגמור סעודתו, יש לזהר מזה. עבר ויצא, בין שהוא גומר סעודתו במקום שהוא שם, בין שהוא חוזר לכאן לגמור סעודתו אין צריך לחזור ולברך "המוציא", דכיון שקבע סעודתו על הפת, אף על פי ששנה

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

[ד] (קצור מסגרת השולחן) ויש מקילין אם נותן לעני בתורת צדקה, אלא אם כן יודע בוודאי שלא יברך - דאסור. [ז] (משנה ברורה קע"ח ס"ק ל"ד) בתוספות והרא"ש משמע דאין להתמיר בזה רק כשיוצא ע"מ להפליג בו, אבל כשיוצא ע"מ לחזור לאלתר מותר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(יג) ואם בעל הבית מרשה לטבח או למלצר לאכול מהסעודה בתחילת הארוחה או בסופה - יש מתירין שלא ליתן לו מיד בתחילה (עיין כתובות סא. וכה"ח קסט ס"ק ג ד). (יד) וטוב שיברך האדם בקול ויתכוין לפטור את מי שאינו מברך. או יחשוב בדעתו שהאוכל הפקר. ויש מקילין אם חושב שנותן את האוכל כצדקה (עיין שו"ע קסט סע' א ב ולחונים עליהם). (טו) גם בביתו שלו לא יבקש האדם לאכול אלא ישאל ברמז אם האוכל מוכן וכד', ולא יקפיד האדם על אשתו ובני ביתו בענין האוכל אם אינו מוכן או אינו טעים לחיכו אלא יגבור על יצרו ויקבל על כך שכר גדול. כשנמצא אדם בבית אחר, יכול לבקש מים מבעל הבית. ויש אומרים שבמלון או במסעדה מותר לבקש אוכל כיון שמשלם להם על זה שכר והם מיועדים לשרת אחרים (עיין בא"ח כהר"ב).

מקומו, מכל מקום נחשב הכל לסעודה אחת, רק שיזהר לאכל לכל הפחות כזית פת במקום שיברך "ברכת המזון". אבל בשאר דברים אינו כן^(ט) (עיין לקמן סימן נ' סע' י"ג).

יו טבת

כז] אם אוכלין בחבורה ויצאו קצת מהם על דעת שיחזרו לכאן, כיון שנשאר אפילו רק אחד מהן כאן במקומו, לא נתבטלה הקביעות, וכשחזרו, לקביעותן חוזרין ולא הוי הפסק^(י).

כא] אם בשעת ברכת "המוציא" היתה דעתו ללכת אחר כך לבית אחר לגמור שם סעודתו ולברך שם "ברכת המזון", נוהגין להתיר^(י). וצריך לזהר לאכל גם שם לכל הפחות כזית פת^(י). ואין לעשות כן אלא לעת הצורך^(י) לסעודת מצוה^(י).

כב] המתפלל בתוך הסעודה, כשחוזר לאכל אין צריך לברך עוד "המוציא". וכן אם ישן בתוך הסעודה שנת ארעי, אף על פי שנמשך איזה זמן לא מיקרי הפסק. וכן אם הפסיק בשאר דברי רשות, כגון שהצריך לנקביו וכיוצא בזה, ומכל מקום בכל אלו בעי נטילת ידים מחדש משום דהוי הסח הדעת, אלא אם כן שמר ידיו, אף לא יברך על הנטילה, כי משום הסח הדעת אין מברכין על הנטילה^(כ).

כג] משגמר סעודתו ונתן דעתו לברך "ברכת המזון", אם חזר ורוצה לאכל או לשותות, יש בזה הרבה חלוקי דינים לענין הברכות, על כן יש למנוע מזה, אלא מיד כשנתן דעתו לברך "ברכת המזון", יברך "ברכת המזון".

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

- 1) (קצור מסגרת השולחן) ודעת ל"ח ורד"ש וכו' דדי באכילת מעט פת אפילו פחות מכזית.
 2) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שכל שבעת המינים טעונים ברכה לאחריהם במקומם. (ז) (משנה ברורה קפ"ד ס"ק ט) אפילו פחות מכזית, דמ"מ מצטרף זה לאכילה שאכל במקום הראשון. (ט) (מ"ב קע"ח ס"ק י"ג) אם לא שהיה דעתו כז' ומותר אף לכתחלה.

דרכי הליכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(טז) אין לאדם לכתחילה לצאת ממקום בו אכל לחם, עוגות או פירות משבעת המינים קודם שיברך ברכה אחרונה. אם אכל כזית לחם ויצא ללא ברכה אחרונה, לפי מרן השו"ע (קע"ח א), עליו לברך "ברכת המזון" על מה שאכל ו"המוציא" על מה שעתידי לאכול. אבל נהגו לא לברך ברכה ראשונה ואחרונה במקום שבו ימשיך לאכול בגלל שסב"ל. אם אוכל דברים שלא באים מחמת הסעודה כגון מים או פירות, אף שברך עליהם לפני שיצא, יחזור ויברך עליהם כשחזר (עיין שו"ע שם ובא"ח בעלותה). (יז) ואף על פי כן, לא יעשו כן לכתחילה, אלא לדבר מצוה עוברת שאז אפילו לא ישאיר חברים מותר (עיין בה"ח שם ס"ק ז משם הרמב"ם). (יח) עדיף שיברך ברכה אחרונה לפני שיצא, ואח"כ יטול ידיו שנית, יברך המוציא במקום שאליה הוא הגיע. ובדיעבד אם היתה דעתו לאכול בבית אחר - מותר. (יט) אם נוסע במכונית או הולך בדרך שתחילת אכילתו היא לא בקביעות מותר (עיין שו"ע סע' ד). (כ) טוב להרהר הברכה בליבו (עיין שו"ע קסד סע' ב, ובא"ח בעלותה ח ט).

סימן מג

הלכות ברכות לדברים שאוכלים ושותים בתוך הסעודה

ובו ז' סעיפים.

א) כל מה שאוכלים בתוך הסעודה מדברים שרגילים לאכלם בתוך הסעודה לשבוע כגון בשר, דגים, מיני לפת^(א), דיסא ומיני לבבות, אפלו דברים שאוכלים בלא לחם, כלם אינם צריכין ברכה לא לפניו ולא לאחריהם, שכיון שאוכלין אותן לשבוע הרי הן בכלל הסעודה, וכל הסעודה נגדרת אחר הלחם שהוא עקר חיי אדם, ולכן כלן נפטרינן בברכת "המוציא" וב"ברכת המזון". ואפלו אם נשלחו לו מבתים אחרים אין צריך לברך עליהם, דסתמא דעת האדם על כל מה שיביאו לו^(ב).

ב) וכן אין צריך לברך על כל מיני משקין^(ג), שהמשקין גם כן בכלל הסעודה הן, שאין דרך אכילה בלא שתיה, חוץ מעל היין, לפי שהיין הוא דבר חשוב (שככמה מקומות מחייבים לברך עליו אף על פי שאינו צריך לשמות כגון קדוש והבדלה), צריכין לברך עליו גם בתוך הסעודה. ואם ברך על היין^(ד) קדם נטילת ידים, והיה דעתו לשמות גם בתוך הסעודה או שהוא רגיל בכך לשמות יין בתוך הסעודה, אין צריך לברך עליו שנית, כי נפטר בברכה שברך עליו לפני הסעודה (ועיין לעיל סימן ל"ט סעי' ב'). ויין שרף במדנתינו דאין דרך לשמותו תמיד בתוך הסעודה, הוי ספק אם הוא בכלל הסעודה או לא, ולכן אם דעתו לשמות יין שרף בתוך הסעודה, ישתה מעט קדם נטילת ידים, דהיינו פחות מכזית, ויברך עליו ויכון לפטור גם מה שישתה בתוך הסעודה. ואם לא עשה כן, יברך מתחלה על קצת סכר ויפטור גם את היין שרף^(ה). ויש נוהגין לטבול מעט פת בתוכו, אבל יש מפקפקין על זה (עיין מחה"ש סימן קעז).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן מג (א) לא יברך בתוך הסעודה על סלט עגבניות ומלפפון וכד', ואם מביאים דברים אלו אחרי הסעודה בתור פירפראות - לא יברך משום ספק ברכות. וטוב שיברך על דבר אחר ויפטורם (עיין בא"ח נשא יא). (ב) אם שלחו באמצע הארוחה אוכל מבית אחר שלא היה דעתו עליו - לדעת מרן צריך לברך עליו (קע"ז ס' ה). ולדעת בא"ח (נשא יב). בגלל מחלוקת הפוסקים וספק ברכות להקל לא יברך. וכדי לצאת ממחלוקת יכוון אדם בברכה שבתחילת כל סעודה לפטור כל אוכל שיביאו לו בסעודה זו, אפילו מבחוץ (שם). (ג) אם שותה מים או שאר משקין בתוך הסעודה יש אומרים שחייב לברך על כל כוס וכוס. ויש חולקים ופוטרים מברכה. וכדי להסתלק מן הספק לא יברך על מים ומשקים בתוך הסעודה. וטוב לברך על מעט מים פחות מכזית לפני הסעודה במקום בו הוא מתכוין לאכול, ויכוין לפטור מה שישתה בתוך הסעודה. ואם לא עשה כן והוא צמא - יברך על סוכר או סוכריה ויפטור את המשקה. או יברך בהרהור בלבד (שו"ע קע"ד ס' ז ועיין בא"ח שם ח). (ד) אם ברך על היין לפני הסעודה יכון לפטור מים וכל המשקין שישתה בתוך הסעודה. וטוב שיאמר אדם בדעתו לפחות פעם אחת שכל פעם שיברך על היין הוא מכיון על כל המשקאות שישתה בארוחה. (שו"ע וכה"ח שם). (ה) אם שותה משקה חריף (חוץ מיין). לעורר את התיאבון - לא מברך עליו כי הוא טפל לסעודה. ואם שותה כדי לעכל את המזון - מעיקר הדין צריך לברך עליו. אך כיון שיש בזה מחלוקת וספק ברכות להקל לא יברך עליו, אלא על חתיכת סוכר או שיברך בהרהור הלב בלבד (עיין בא"ח שם ו).

ג] אם רוצה לאכל בתוך הסעודה⁽¹⁾ פרות בלא פת, כיון שאין הפרות מעקר הסעודה, לכן אפלו אם היו מנחין על השלחן קדם ברכת "המוציא", מכל מקום אינן נפטרים בברכת "המוציא" וצריך לברך עליהם ברכה ראשונה, אבל ברכה אחרונה אינן צריכין כי נפטרינן ב"ברכת המזון". ואם אינו רוצה לאכל הפרות רק עם פת, אין צריך לברך עליהם, כי הם טפלים לפת. ואם רוצה לאכל קצתן עם פת וקצתן בלא פת, צריך לזהר לאכל תחלה בלא פת ויברך עליהם, ואחר כך יכול לאכלן גם עם פת. אבל אם יאכל תחלה עם פת ואחר כך יאכל בלא פת, איכא ספיקא בברכה. ויש שרגילין לאכל בין מאכל למאכל איזה דבר שממשיך תאות האכילה, כגון זית מלוח, לימונים מלוחים, צנון וכדומה זהו נקרא מחמת הסעודה כיון שעל ידי כן הוא יאכל יותר, ולכן אין צריך לברך עליו שהפת פוטרו (עיין מ"א סימן קע"ד ס"ק י"א).

יח טבת

ד] אם קובע עקר סעודתו על הפרות שיאכלם עם הפת, כיון שהם עקר הסעודה, נפטרים בברכת "המוציא" אפלו לא היו אז על השלחן. רק צריך שתחלת אכילת הפרות יהיה עם הפת, ואחר כך גם מה שיאכל בלא פת אינו צריך לברך עליהם⁽²⁾.

ה] "פרות המבשלין לצרכי הסעודה כמו שרגילין לבשל "תוספת" (צו שפייז) בין עם בשר בין בלא בשר, יש לאכל מהם בתחלה ובסוף קצת עם פת⁽³⁾ ובאמצע יכול לאכל גם בלא פת, ואינן צריכין ברכה⁽⁴⁾.

ו] מעשה אופה, כגון טורט עוגת סכר או שקדים וכד', אם אכל מהן מחמת רעבון

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מג א) (קצור מסגרת השולחן) ב"מגן אברהם" ור"ז כתבו בפשיטות דצריך לברך עליהם אם אוכלן בלא פת ואפלו נתבשלו עם בשר. רק ב"חיי אדם" פסק דבנתבשלו עם בשר שאין צריך לברך. ובסידור כתב רז"ש שיש מסתפקים בפרות מבושלים "כשאוכלים למזון ולתבשיל" אם לברך לפניהם, אבל אם אוכל מהם מעט תוך הסעודה או בסופה לקינוח או לתענוג - צריך לברך לפניהם לדברי הכל. ב) (משנה ברורה קע"ז ס"ק ח') אם הובאו רק לקינוח אף שאכל עמהם מקצת פת תחילה וסוף - לא מהני, ומה שאוכל בלא פת צריך ברכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) כשמאריכין בדברים ליד השולחן, ומסלקים את האוכל ואוכלים פירות. ישאירו חתיכת לחם על השולחן להראות שהם עדין בסעודה, וטוב לאכול מתחיתת לחם זו גם סמוך לברכת המזון. אם הסירו את המפה ושיירי האוכל מהשולחן והביאו פירות ושאר דברים שצריך לברך עליהם ברכה ראשונה, צריך לברך עליהם גם ברכה אחרונה לפני ברכת המזון (שו"ע קע"ז סע' ב ועיין בא"ח שם י). (2) טוב שגם בסוף יאכל עמהם פת (ועיין בא"ח שם ח). (ח) אם רגילים לאכול מפירות מבושלים אלו ביחד עם הפת אין צריך לברך עליהם. אך אם רגילים לאוכלם כלפתן יברך עליהם. ובמקרה זה טוב לאכול מהם פחות משיעור ברכה אחרונה לפני נטילת ידים ולפטור בברכה זו את הספק, או להרהר את הברכה בליבו (ועיין בא"ח שם ט).

כדי לשבוע מהן, אין צריך לברך עליהן, אבל אם אכל מהן רק לתענוג^(ט) יש ספק בברכה. ועל כן ראוי לאדם לכוון בשעת ברכת "המוציא", לפטור כל מה שיאכל ממנים אלו.

ז] אם לאחר גמר הסעודה קדם "ברכת המזון" שותה קפה כדי לעכל המזון שאכל, צריך לברך עליו ברכה ראשונה^(ז), כי מה שהוא בא לעכל אינו נחשב מצרכי הסעודה, ומכל מקום טוב לברך על מעט סכר ברכת "שהכל" לפטור גם את הקפה^(ח).

סימן מד

הלכות מים אחרונים ו"ברכת המזון"

ובו י"ח סעיפים.

א] בדין מים אחרונים, הרבה מקלים^(א). אבל נכון לכל ירא שמים לזהר בהם. ואין צריכין לטול אלא עד פרק שני^(ב) מן האצבעות^(א), וישפיל ידיו קדם שמנגבן. והמברך הוא נוטל בראשונה^(ג).

ב] אין נוטלין על גבי קרקע^(ד) במקום שבני אדם הולכין, מפני שרוח רעה שורה על

הערות - ע"פ שא"ע הרב ומשנה ברורה

ג] {משנ"ב קע"ד ס"ק ל"ט} ואינו מוכרח, ונכון שיברך מתחילה על מעט סוכר לפטור את הקפה. סימן מד א] {בבאור הלכה קפ"א ס"ד ד"ה עד פרק שני} וטוב לנהוג לכתחילה ליטול עד סוף קשרי האצבעות עם פיסת היד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט] האוכל עוגות לתענוג בסוף הסעודה - מברך מזונות {ועיין שו"ע קסח סע' ח}.
י] לאחר גמר הסעודה מברך על כל משקה ברכה ראשונה, פרט לשבת כשמוכח בקידוש בברכת היין לפטור כל המשקין שבסעודה {ועיין בא"ח שם ב}.
סימן מד א] לדעת הרמב"ם והגר"א אין שום מקום להקל במים אחרונים, ובפרט בארץ ישראל. ולפי הוזהר הקדוש והאר"י ז"ל אין להקל כלל בזה. מי שמקפיד לרחוץ ידיו אחרי האוכל שלא יהיו מלוכלכות - פשיטא שחייב במים אחרונים. וכיצד יעשה? ירחצם עם סבון וינגב ידיו, ואחר כך טוב שיאכל מעט פת ויטול מים אחרונים במעט מים {עיין שו"ע קפ"א סע' א י וכה"ח ס"ק א ומשנ"ב א ב כב ובא"ח שלח ו ח}. גם נשים חייבות במים אחרונים. ב] יטול מעט מים על פרקי אצבעותיו {י"ד פרקים} וראש פרק השלישי של אצבעותיו כלל. ויחבר ד' אצבעות יחד, והאגודל לבדו {בא"ח שלח ו יב וכה"ח קפ"א ס"ק טו"ב}. ג] כשמביאים מים אחרונים לשולחן - המברך נוטל ראשון ואפילו יש עוד ארבעה חוץ ממנו. ואם יש בסעודה יותר אנשים, מתחילים מן הקטן, וכשמגיעים לחמישה אחרונים נוטל את ידיו המברך ואחר כך הארבעה האחרונים. אם קמים ליטול אצל הכיור וכד' אין סדר לנטילת מים אחרונים, וטוב ליתן למברך ליטול בסוף. אם מביאים מים אחרונים לשולחן - טוב להביא מספר כלים כדי לא לעכב את הציבור {עיין שו"ע שם סע' ו ולחונים עליו}. ד] לא ירבה במים ולא ימעיט אלא כפי שדרוש. ויטול מתוך כלי לכלי אחר או לכיור, וטוב שישפשף את שפתיו לפני שמנגב ידיו. וינגב ויאמר: "מים אחרונים חובה" {עיין בבא"ח כוונת לזה. ועיין שו"ע סע' ב ובא"ח שם י"א}.

מים אלו, אלא יטול לתוך כלי או תחת השלחן, ומנגב ידי^ג ואחר כך מברך "ברכת המזון", ולא יפסיק^ה בין הנטילה ל"ברכת המזון"^ו.

ג] אין להסיר המפה והלחם עד לאחר "ברכת המזון", שתהא פת מנחת על השלחן בשעת "ברכת המזון", להראות כי יש שפע מאת ה' יתברך שמו לאכל ולהותיר, כמו שאמר אלישע למשרתו "כי פה אמר ה' אכול והותר". ועוד משום דהברכה אינה שורה על דבר ריק, אלא כשיש שם איזה דבר כמו שאמר אלישע לאשת עובדיה "מה יש לך בבית"^ז.

ד] נוהגין להסיר^ח את הספינים מעל השלחן קדם "ברכת המזון" או לכסותו, כי השלחן דומה למזבח. ובמזבח נאמר: "לא תניף עליהם ברזל", לפי שהברזל מקצר ימיו של אדם והמזבח מאריך ימי האדם, ואינו בדין שינף המקצר על המאריך. וגם השלחן מאריך ימיו של אדם ומכפר עונותיו בהכנסת אורחים, שגדול כחה של לגימה שמשרה שכונה. ונהגו בהרבה מקומות שלא לכסותו בשבת ויום טוב^ט, כי בחול מכסין אותו מפני שהן כחו של עשו, ובשבת ויום טוב אין שטן ואין פגע רע, ומנהגו של ישראל תורה היא.

יט טבת

ה] אפילו לא אכל רק כזית פת - צריך לברך "ברכת המזון".

ו] לא יברך מעמד ולא מהלך, אלא מישב. ואפילו היה הולך בתוך ביתו כשאכל, או שהיה עומד או שהיה מסב, כשצריך לברך צריך לישב כדי לכוון דעתו ביותר. וגם לא יהא מסב שהוא דרך גאווה אלא ישב, וילבש מלבוש העליון, וגם יניח הכובע בראשו שיהא מורא שמים עליו, ויעורר הכוונה ויברך באימה וביראה, ולא יעשה שום דבר בשעה שהוא מברך.

הקדמות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

ב] (משנה ברורה שם ס"ק י"ט) ועיין לעיל סוף סימן קע"ג משמע דעת המחבר להקל בזה מ"מ לכתחילה טוב לנגב ידי לזאת דעת כולם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה] יש נוהגים לאמר "לשם יחוד" ואומרים אותו בלחש (עיין בא"ח שם ט ולשון חכמים א ס"ב).
ו] איש או אשה שמפזרים מלח באצבעותיהם על סלט או כל אוכל אחר - צריכים לרחוץ את ידיהם (בא"ח שם י"ג). לא יפסיק בין מים אחרונים לברכת המזון אפילו לא בדברי תורה. אבל נוהגים לומר מזמור "אלקים יחנונו" "אברכה" "סוף דבר הכל" ככתוב בסידורים (עיין בא"ח שם טו). (ז) אם הסיר את הלחם - יחזיר חתיכת פת לשולחן, ויזהר לא להחזיר פת שלמה. אולם אם נשארה פת שלמה על השולחן - כך עדיף (עיין שו"ע קפולחונים עליו, ובא"ח שם ג). וישים לב שלא לאבד פירורין שיש בהם כזית. ופירורין יותר קטנים ישרפם בתנור או יעטפם בשתי עטיפות ויניחם באשפה וכד' (בא"ח שלח ה). (ח) עצמות וקליפות לא יסירו מהשולחן עד אחר ברכת המזון, ויניחם בתוך כלי נקי. ויש שנהגו להסיר מהשולחן כל כלי ריק. (עיין סימן מג הלכה ג, בא"ח שלח ב ד). (ט) כתב האר"י שמי שהוא משורש קין, צריך להוציא את הסכין גם בשבת ויום טוב. ואין אנו יודעים בשורשים, ולכן מסירים סכין גם בשבת ויום טוב, ובשעת דחק אפשר לכסותם. ועדיף להוציא כל כלי מתכת (בא"ח חקת ו, כה"ח ק"פ ס"ק ט ואחרונים).

[ז] נוהגין שהשומעים עונים "אמן" לאחר הרחמן שב"ב ברכת המזון", משום דאיתא במדרש כששומע אחד מתפלל דבר, או מברך לישראל אפלו בלא הזכרת השם, חייב לענות "אמן"^(ז).

[ח] עבר ושהה מלברך "ברכת המזון" עד שעור עכול דהיינו^א שמתחיל להיות רעב, אין לו עוד תקנה לברך. יש אומרים דשעור עכול הוא שעה וחמש. ומכל מקום בסעודות גדולות לפעמים יושבים בין האכילה לברכת המזון יותר מזמן זה, והיינו מפני שגם בינתיים עוסקים בשתייה ובפרפראות, ומכל מקום הנכון שלא לשהות הרבה^(ח).

[ט] עבר ויצא ממקומו קדם שברך "ברכת המזון", אם יש לו במקום שהוא שם קצת פת, יאכל שם ואין צריך לברך עליו ברכת "המוציא" (כמו שכתוב בסימן מ"ב סעיף י"ט), ויברך אחר כך "ברכת המזון" שם. ואם אין לו שם פת כלל צריך לחזור למקומו לברך. ואם הוא רחוק כל כך שיש לחוש שעד שיחזור למקומו ישהה שעור עכול, יברך במקום שהוא שם^(ט).

[י] בשבת שחל בו ראש חודש או יום טוב או חול המועד, אומרים תחלה "רצה" ואחר כך "יעלה ויבא", מפני שהשבת תדיר ומקדש יותר מהם^(י).

[יא] מי ששכח ונסתפק לו אם ברך "ברכת המזון" או לא, אם הוא שבע (דאז "ברכת המזון" דאורייתא) צריך לברך פעם שנית^(יא). וכן אם נרדם בשנה באמצע ברכת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ג) (קצור מסגרת השולחן) ואם אכל מעט וחפץ לאכול עוד אלא שלא היה לו יותר מזה - יש אומרים ששיעורו לברך עד כדי הילוך ד' מילין, ויש חולקין גם בזה. ולכן יזהר שלא לשהות כלל אחר אכילה מועטת, ואם אירע ששהה - יאכל כזית פת קודם ברכת המזון.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) וכל זה אם שומע ברכות מאחרים והוא לא מברך בעצמו. אבל אם הוא באמצע הברכה, ואפילו ב"הרחמן" - אינו עונה (אחרונים ועיין בא"ח חקת י"א). אין לדבר בדברי חול ב"הרחמן". כשמברכים על כוס יין אחרי ברכת המזון - לא יפסיקו המברך והשומעים בין "הרחמן" ל"ברכת הגפן" (עיין כה"ח קפט ס"ק יד ובא"ח שם יט). (יא) כששהה בסעודות גדולות או בשבת, ניחא לחם על השולחן ויאכל ממנו מעט קודם ברכת המזון (בא"ח נשא י). ובסעודות חתן או בר מצוה שמפסיקים בריקודים זמן רב - טוב לברך קודם שיקומו לרקוד, או שיבקשו לא לפנות את שולחנם עד שיחזרו לברך (אחרונים). (יב) יש חולקים ואומרים שבמקרה הנ"ל צריך לברך "המוציא". ולכן ישמע מאדם אחר ברכת "המוציא". או שיחזור למקום שאכל ויברך שם ברכת המזון. אמנם בשעת הדחק כגון שהאוטובוס שהוא נוסע בו עומד לנסוע, או שהמקום שאכל בו בתחילה אינו נקי כל צרכו - יכול לאכול במקום השני בלי ברכת "המוציא" בתחילה. ויברך ברכת המזון במקום השני (בא"ח בהעלותך ב). לשנות מקומו למקום אחר בתוך ד' אמות (שני מטר) מותר גם בגלל סיבה קטנה (בא"ח בהעלותך ז). (יג) ואם הקדים "יעלה ויבא" - יצא (עיין כה"ח קפ"ח ס"ק טוב). (יד) במקרה של ספק יברך רק עד "בונה ירושלים", ולא יברך ברכה רביעית שהיא מדרבנן, מדין סב"ל (בא"ח חקת ט).

המזון, וכשהקיץ אינו יודע היכן פסק, צריך לחזור לראש "ברכת המזון". ואשה שנסתפקה^(ט) אם ברכה או לא, אינה צריכה לברך פעם שנית^(י).

יב] טעה בשבת ולא אמר רצה, או ביום טוב ולא אמר יעלה ויבא, אם נזכר קדם שהזכיר את השם מן הברכה של "ברוך אתה ה' בונה ברחמי ירושלים", אומר שם רצה או יעלה ויבא ואחר כך ובנה וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שהזכיר את השם^(יט), מסיים את הברכה "בונה ברחמי ירושלים אמן", ואומר שם בשבת "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ברוך אתה ה' מקדש השבת". וביום טוב^(י) אומר שם "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים". ואם חל יום טוב בשבת ושכח רצה וגם יעלה ויבא, אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית, וימים טובים לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים". ואם אמר רצה ולא אמר יעלה ויבא, אומר כמו ביום טוב לבד. ואם אמר יעלה ויבא ולא רצה, אומר כמו בשבת בלבד.

ג] אם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה שהיא "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם האל אבינו" וכו', אפילו לא אמר רק תבת "ברוך" בלבד^(י) (בש"ע של התניא), שוב אין לו תקנה בברכת "אשר נתן". ולכן אם הוא בשתי סעודות הראשונות חוזר לראש "ברכת המזון", וכשלא אמר עדין רק "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חקיק" כדי שלא יהא לבטלה, ואחר כך חוזר לראש "ברכת המזון". אבל בסעודה שלישית שאפילו בשבת אינו מחייב לאכל פת דוקא ומכל שכן ביום טוב, ו"ברכת המזון" אינו חובת היום עליו, לכן אינו חוזר לראש אלא גומר כך "ברכת המזון". אבל אם נזכר במקום שיכול לתקן בברכת אשר נתן וכו', מחייב לתקן אפילו בכמה סעודות שאכל^(יח).

הערות - ע"פ שו"ע וזרב ומשנה ברורה

ד] (באור הלכה קפ"ו ד"ה אלא מדרבנן) הסומך ע"ד הש"א ושאר אחרונים המצריכין להאשה לחזור ולברך - לא הפסיד. ד] (משנה ברורה קפ"ח ס"ק כ"ג) כתב הח"א רצונו לומר שאמר "ברוך אתה ה' אמ"ה האל" זה מקרי התחלה לברכה זו. אבל אם אמר רק "ברוך אתה ה'" - יסיים "אשר נתן כו" וציין ביאור הלכה, ושם כתב דע"ג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

טו] אשה שמסופקת אם ברכה ברכת המזון, טוב שתאכל עוד ותברך, או שתשמע ברכת המזון מאחרים. ואם לא - לא תברך. וכן מי שאכל כדי שביעה ותאב לשותות ולא שתי והוא מסופק אם ברך "ברכת המזון" - יעשה כנ"ל (בא"ח חקת ט). טז] אם שכח "רצה" וכד' ואמר ברוך אתה ה' ונזכר יסיים "למדני חוקך" ויחזור ל"רצה" ואח"כ יאמר "בא"י בונה ירושלים. אמן". יז] ביום טוב אם שכח לומר יעלה ויבא בליל הסדר או בליל ראשון של סוכות חוזר ומברך. כי רק אז הוא חייב לאכול מצה או פת. ולכן אם נזכר לפני הטוב והמטיב ששכח לומר יעלה ויבא, לא יברך "אשר נתן" אלא רק בשני לילות אלו. ובשאר הימים טובים, אם שכח, טוב שיברך "אשר נתן" בלי שם ומלכות (בא"ח שם כ כא). יח] בסעודה שלישית או בסעודה אחרת שספק אם חייב

כ טבת

יד] טעה בראש חדש ולא אמר יעלה ויבא, אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון" ואינו חותם (ואין חלוק בזה בין ביום בין בלילה). ובחול המועד אם לא אמר יעלה ויבא, יאמר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן מועדים לעמו ישראל לששון ולשמחה את יום חג (פלוני) הזה, ברוך אתה ה' מקדש ישראל והזמנים".⁽¹⁾ ובראש השנה אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לעמו ישראל את יום הזכרון הזה ברוך אתה ה' מקדש ישראל ויום הזכרון". ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה, אינו חוזר לראש, משום דבראש חדש ובחול המועד ובראש השנה אינו מחייב לאכל פת דוקא⁽²⁾.

טו] ראש חדש שחל בשבת ושכח "רצה" וגם "יעלה ויבא", ונזכר ואומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן", כולל גם ראש חדש בין בפתיחה בין בפתימה ואומר "אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית וראשי חדשים לזכרון, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל וראשי חדשים". אף על פי שבראש חדש לבד אינו חותם, הכא כיון שהוא חותם בשביל שבת, מזכיר גם ראש חדש⁽³⁾. אם אמר "רצה" ולא אמר "יעלה ויבא" ולא נזכר עד לאחר שהתחיל הברכה שלאחריה, אינו חוזר לראש, דהא של שבת אמר, ובשביל ראש חדש אינו חוזר. ואם אמר "יעלה ויבא" ולא אמר "רצה" והוא חוזר לראש, צריך לומר גם "יעלה ויבא". והוא הדין לחול המועד וראש השנה.

טז] בחנכה ובפורים אם שכח לומר "על הנסים" ולא נזכר עד לאחר שאמר את השם מחתימת הברכה, שאמר "ברוך אתה ה'" אינו חוזר. אף בתוך הרחמן יאמר "הרחמן הוא יעשה לנו נסים ונפלאות כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" בימי מתתיהו וכו' בימי מרדכי וכו'.

יז] היה אוכל בשבת וחשכה לו, כיון שעדין הוא לא התפלל ערבית אומר "רצה", וכן ביום טוב וראש חדש ותנפה ופורים⁽⁴⁾, כיון שהתחלת הסעודה היתה ביום צריך להזכיר מעין היום אף על פי שמברך בלילה. ואם אכל בערב ראש חדש ונמשכה סעודתו גם תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת, צריך לומר "יעלה ויבא". וכן בחנכה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

{1} מ"ב קפ"ח ס"ק כ"ז} בחול המועד אינו חותם, כמו בר"ח. {2} (משנה ברורה קפ"ח ס"ק ל"ג) אכן במוצאי שבת לחנוכה ופורים כו' - אינו מזכיר של חנוכה ופורים, רק של שבת.

דרכי הלכה - ע"פ טרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

בה לא יברך "אשר נתן" בשם ומלכות. ואם שכח לומר "רצה" וגם ברכת "אשר נתן", יטול ידיו ויאכל כזית ויברך ברכת המזון כמו שצריך (בא"ח שם). (יט) בר"ח יברך בלי שם ומלכות "ברוך שנתן ראשי חדשים לעמו ישראל לזכרון" - (כה"ח קפ"ח ס"ק ל"ג). וכן יעשה בחול המועד או ביום טוב בסעודה שאינו חייב בה מהדין. ואם התחיל "ברוך" של ברכת הטוב והמטיב - ימשיך ולא יחזור, ויאמר בהרחמן "הרחמן יעלה ויבא וכו'" (בא"ח חקת כ. ר"פ ב סימן מ). (כ) אם שכח שבת וראש חודש מזכיר של שבת בלבד.

ובפורים. ואם התחיל לאכל בשבת ונמשכה סעודתו תוך הלילה, ואכל גם בלילה כזית פת, ולמחר הוא ראש חדש, אומר "רצה" וגם "יעלה ויבא". וכן בתנכה ובפורים. ויש חולקין משום דהוי כתרתי דסתר. על כן יש למנוע שלא לאכל אז בלילה (כא).

[יח] אם יש נכרי בבית כשמברך "ברכת המזון", יאמר "אותנו בני ברית כלנו יחד". (כב)

סימן מה

הלכות ברכות המזון

ובו כג' סעיפים.

א] שלשה שאכלו ביחד, צריכין לברך בזמן. ומצוה שיברכו על הכוס. ואם אפשר צריכין להדר שיהיה כוס יין. ואם אי אפשר ביין - יהיה שכר או יין דבש או יי"ש כשהוא חמר מדינה, דהיינו שאין יין גדל שם בדרך יום מן העיר, ועל כן הוא ביקר, ורגלים לשמות משקים אלו במקום יין^(א). ויש אומרים ד"ברכת המזון" אפלו ביחיד טעונה כוס^(ב). ונהגין המדקדקים כשמברכין ביחיד שלא לאחוז הכוס ביד, רק מניחין אותו על השלחן לפניהם^(ב).

ב] מוזגין את הכוס תחלה ואחר כך נוטלים לידיים^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מה א] (משנה ברורה קפ"ב ס"ק ט"ז) וכהיום מנהג העולם שאין מברכין על הכוס כלל ביחיד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כא) וגם ביום טוב הולכים אחרי תחילת הסעודה. בשבת שהאריך ונמשך למוצאי שבת לא אומר מילת "הזה" ב"רצה". בחנוכה ופורים שנמשך הסעודה ללילה - לא אומרים "על הניסים" כלל. סעודת ראש חדש שנמשכה ללילה שאינו ר"ח - לא אומר "יעלה ויבא" בין אם היה ר"ח בשבת או בראשון, או בכל יום אחר. שבת שחל בערב ראש חדש ונמשכה סעודתו עד מוצאי שבת - יש אומרים שלא מזכיר לא שבת ולא ראש חדש, ויש אומרים שאם אכל פת בלילה - יזכיר של ראש חדש. ולדעת הבן איש חי יזכיר רק של שבת. וטוב להזהר שלא לאכול פת בלילה במקרה זה כדי לא להכנס לספק (עיין שו"ע קפ"ח ומג"א וט"ז שם בסע' י ובא"ח שם). "סעודת חתן" שנמשכה לליל שמיני אין מברכים שבעה ברכות (בא"ח חקת כב). (כב) "הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בני ברית בשמו הגדול וכי" (בא"ח שם יח).

סימן מה א] לפי הוזהר הקדוש מברכין רק על היין (עיין כה"ח קפ"ב ס"ק א יד). (ב) לפי הוזהר הקדוש והאר"י אין היחיד מברך על הכוס. וכן אנו נוהגים. בשלשה מברכין על הכוס אם יש יין מוזמן לפניהם. בעשרה משתדלין לברך על הכוס בין בחול ובין בשבת (בא"ח שלח טז, כה"ח קפ"ב ס"ק א). (ג) נהוג להחמיר למלא את הכוס מהבקבוק לשם ברכה (בא"ח שלח יח). ואין מוזגין מים ביין לפני הברכה. אלא באמצע ברכת המזון כשאומר "וברכת את (מוזגים) ה' אלוך על הארץ הטובה" מוסיפין מעט מים לכוס היין שמלאה רק ברובה, ומוזגין מים בג' שפיות. וכל זה כדי להודיע שבח יינה של ארץ ישראל שיינה חזק וצריך מים. ועושים כן גם ביין חלש וגם בחו"ל. אך ביין חלש או במיץ ענבים די שימוזג ג' טיפות בלבד (עיין שו"ע קפ"ב סע' ב בא"ח שלח כא, כה"ח שם).

כא טבת

ג] יין ששתו ממנו^(י), כל הנשאֵר בפלי נעשה "פגום" ופסול לברכת המזון עד שיתקנו, דהיינו שנותן לתוכו קצת יין או קצת מים שאינם פגומים. וכיון שצריך למלא את הכוס לשם ברכה, לכן אם הכוס פגום^ב והוא מתקנו, צריך לשפכו לתוך קנקן ומתוך הקנקן לתוך הכוס לשם ברכה^(ה).

ד] הכוס שמברכין עליו צריך שיהא שלם. ואפלו נשבר רק הבסיס של מטה פסול, ואפלו פגימה כל שהיא בשפת הפלי או שנסדק פסול^(ו). וטעון הדחה מבפנים ושטיפה מבחוץ, או מקנחו יפה שיהא נקי^(ז). ושופך מן הקנקן לתוכו לשם ברכה. ויהא מלא. והמברך מקבלו בשתי ידיו (להראות חביבות הכוס שהוא חושק לקבלו בכל כחו) וכדכתיב "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'". ומסיר אחר כך ידו השמאלית ואוחזו רק בימינו לברכה בלי סיוע השמאלית^(ח) (שלא יהא נראה כמשא עליו). ונותן עיניו בו כדי שלא יסיח דעתו ממנו. ומחזיקו למעלה מן השלחן טפת, דכתיב "כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא". ואטר יד יאחזו בימין ידיה שהוא שמאל של כל אדם^(ט). ויש להסיר מן השלחן הפלים הריקים^(י).

ה] אם בני המסבה שוים במעלה ויש ביניהם כהן, מצוה לכבדו ב"ברכת המזון" שנאמר "וקדשתו", אבל אם יש ביניהם אדם גדול וחשוב, יברך הוא. ונוהגין לתת לאבל לברך, ודוקא כששוים במעלה. וראוי לכבד ב"ברכת המזון" למי שהוא טוב עין, שווא בצע, וגומל חסד בממונו, שנאמר: "טוב עין הוא יברך", אל תקרי "יברך" אלא "יברך"^(יא).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ולכן נוהגים להוסיף עליו מעט מהקנקן ובוה מיתקן, ואחר כך שופכים אותו לתוך הקנקן וחוזרים ומציאים אותו מהקנקן לשם ברכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] מכוס או מבקבוק יין (עיי' שו"ע קפב סע' ג ובא"ח שלה כ). (ה) כן נוהגים בשעת הדחק. ואם אין לו בקבוק יין - יוסיף לכוס הפגומה יין או מים. ואם אין לו יין או מים - יכניס לתוכו סוכריה או אגוז וכד' כדי שהכוס תתמלא. ואם אין לו - יברך על כוס פגום (עין שו"ע שם וכה"ח ס"ק לו). (ו) אם אין לו כוס אחר - מברך עליו (עיי' כה"ח שם ס"ק טו). (ז) לפי הסוד עיקר הניקוי במים, ובשעת דחק יקנחו יפה גם בבגד (עיי' כה"ח שם ס" ד ובא"ח יח). (ח) אחרי שאוחזו הכוס בידו הימנית, יאמר "ויידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה'". יש למלאות את הכוס (לפחות רביעית). ביין לא מזוג ולהשאירו מעט חסר עד ברכת הארץ כדלעיל (עיי' בא"ח שלה יח). (ט) לדעת השו"ע שם סע' ג' ובא"ח שלה י"ט גם איטר אוחזו את היין ביד ימין כמו כולם. (י) וגם לא יהיה על השולחן סכין לא בחול ולא בשבת. וצריך להסיר ובדיעבד מועיל בכיסוי. ויש מחמירים להוציא כל כלי ברזל כפות מזלגות וכד' (עיי' שו"ע קפ סע' ה ובא"ח חקת ו שלה ד). (יא) כתוב בגמרא שמי שנותנים לו כוס של ברכה לברך ואינו מברך מתקצרים ימיו כיון שאינו רוצה לברך לבעל הבית. ובימינו שכל אחד אחד מברך לעצמו ומברך את בעל הבית ב"ברכת האורח" אין החשש הנ"ל. וטוב לרדוף אחר מצוה יקרה זו. ונוהגים לכבד בכרכה זו רב גדול, ואם אין רב במקום - נותנים לכהן. ולא נותנים לאבל בתוך שבעה (עיי' בא"ח שלה כ"ד ושו"ע ס' ר"א).

1] המברך יאמר מתחלה "הב לן ונברך", כי כל מלי דקדשה בעי הזמנה, או יאמר בלשון אשכנז "רבותי מיר ולען בענטשן", והמסבין עונים "יהי שם ה' מברך מצתה ועד עולם", ואחר כך אומר המברך "ברשות וכו' נברך שאכלנו" וכו', והמסבין אומרים "ברוך שאכלנו" וכו', וחוזר המברך ואומר גם הוא "ברוך שאכלנו" וכו'. ונוהגין בקצת מקומות שלאחר שסיים המברך "ובטובו חיינו", עונים המסבין "אמן". ובקצת מקומות לא נהגו לומר "אמן". גם יש מנהגים שונים בענין אמירת "ברוך הוא וברוך שמו", יש נוהגין שהמברך אומר כשמוזמנים רק בשלשה, ויש אומרים שאין לאמרו אלא כשמוזמנים בעשרה שמזכיר את השם, אז יאמר וכן יש לנהוג¹, והמסבין לא יאמרוהו, ומכל שכן מי שמברך "ברכת המזון" בלא זמון שלא יאמרו².

2] המברך יברך בקול והמסבין יאמרו עמו מלה במלה בלחש, ובסוף כל ברכה יקדימו לסיים קדם למברך כדי שיענו "אמן" על ברכתו³.

3] אחר "ברכת המזון" מברך על הכוס שברך עליו, ושותה שעור דביעית כדי שיוכל לברך ברכה אחרונה⁴. אם כוסות של המסבין הן פגומות, צריך המברך לתן מכוסו מעט לתוך כוסות שלהם אחר שברך "בורא פרי הגפן" קודם שישתה הוא כדי שיברכו גם הם על כוסות שאינן פגומות, וכן אם כוסות שלהן ריקניות, נותן לתוכן מעט מכוס של ברכה, ולא יטעמו עד שיטעום המברך. אבל אם יש להן כוסות בפני עצמן ואינן פגומות, אין המברך צריך לתן להם מכוס שלו, ויכולין לטעום קדם שיטעום הוא. וכן נכון וטוב אם אפשר שיהיה לכל אחד כוס מלא⁵.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג} (במשנה ברורה קצ"ב ס"ק ד') ויש פוסקים כתבו לומר "ברוך הוא וברוך שמו" וכן המנהג כו'. וגם בשלשה אין לומר אותה, רק המברך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יב} ההקדמה לזימון נאמרת אצל הספרדים במילים "הב לן ונברך" למלכה עילאה קדישא והעונים אומרים "שמים". כלומר ברשות שמים. ואז אומר המזמן "ברשות מלכא עילאה קדישא וברשותכם נברך שאכלנו משלו" והם עונים "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו" וגם הוא עונה אחריהם "ברוך שאכלנו משלו ובטובו חיינו". וההקדמה לזימון יכולה שתאמר בצורות שונות או שלא תאמר כלל, הכל כמנהג המקום. אך העיקר הוא מהמילים "נברך שאכלנו משלו" (עיין בא"ח קרח א). ואין אנו אומרים "אמן" או "ברוך הוא וברוך שמו" אחר הזימון. אבל אם יש מי שלא אכל ושומע זימון במקום "ברוך שאכלנו וכו'" יאמר "ברוך ומבורך שמו תמיד לעולם ועד". (יג) אין עונים "אמן" על ברכת המברך, ולכן אין צורך לברך עימו מילה במילה (עיין כה"ח קפד ס"ק מ מה). (יד) ולא רק מלוא לוגמיו כמו בקידוש. ובדרך כלל בשתייה שאינה של חובה ישתה פחות מכוית או יותר מרביעית (עיין קצ"ב ס"ק ג). (טו) אחרי שברך הגפן ושתה ממנו בסוף ברכת המזון ישלחנו לאשתו כיון שהוא "כוס של ברכה" ו"אין ברכה שורה בתוך ביתו של אדם אלא ע"י אשתו" ומכוס ברכה זו ישתו המסובים או שימזגו לכוסותיהם. (עיין שו"ע קפג ס"ד ואחרונים).

כב טבת

ט] אם המברך אינו רוצה לשתות, יש אומרים דיכול לתן לאיש אחר מן המסבין שיברך "בורא פרי הגפן", וישתה שעור רביעית ויברך ברכה אחרונה. ויש אומרים דאין לעשות כן, אלא דוקא המברך בזמון הוא יברך על הכוס^(ט), וכן נכון לעשות^(י).

י] שנים שאכלו ביחד, מצוה להם לבקש שלישי שיצטרף עמהם לזמון, ואפלו אם בא השלישי לאחר שהשנים כבר גמרו מלאכל, אלא שאם היו מביאין להם עוד איזה דבר לקנות סעודה היו אוכלין, מצוה עליהם לצרף את השלישי לזמון דהיינו שיתנו לו לאכל כזית שיתחייב בברכה אחרונה ויצטרף עמהם. יש אומרים דבעינן דוקא פת, ויש אומרים דסגי גם בשאר מיני דגן, ויש אומרים דאפלו פרות או ירקות סגי, ויש אומרים עוד דאפלו אינו אכל רק שותה רביעית מאיזה משקה^(י) חוץ מן המים, מצטרף וכן נוהגין. ואף על פי שלא אכל אלא שותה, יכול לומר שאכלנו, כי שתיה בכלל אכילה^(י). ולאחר שסימו "הן את הכל", אז יברך הוא ברכה אחרונה על מה שאכל או שתה. ואם בא השלישי לאחר שכבר נטלו ידיהם במים אחרונים^(י), שוב אינו מצטרף עמהם.

יא] שלשה שאכלו ביחד, כיון שנתחייבו בזמון אינם רשאים לחלק, וכן ארבעה או חמשה, אפלו אחד מהם אינו רשאי לברך בפני עצמו, שכלן נתחייבו בזמון^(י). אבל אם הם ששה או יותר עד עשרה, יכולין לחלק שישאר זמון לכל חבורה.

יב] אם הם עשרה נתחייבו לברך בשם, דהיינו שהמברך אומר "נברך אלהינו שאכלנו משלו" וכו' ולא יאמר "נברך לאלהינו", והמסבים אומרים "ברוך אלהינו שאכלנו משלו" וכו'. וכיון שנתחייבו לברך בשם אסורין לחלק אלא אם הם עשרים או יותר, אז מתירין לחלק שישאר לכל חבורה זמון בשם^(כ).

יג] אם טעה המזמן בעשרה וגם העונים ולא הזכירו את השם בברכת הזימון, אינם יכולים לחזור ולזמן בשם, כיון שכבר יצאו ידי חובת זמון, אלא שבטלו מצות הזכרת השם, ומצות שלא יוכל לתקן הוא. אבל אם העונים עדין לא ענו אחריו, כיון שעדין לא נתקמה מצות זמון, יחזור המברך ויזמן בשם^(כא).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (כאור הלכה ק"צ ד"ה יטעום) ובאמת לשון המחבר משמע ג"כ דמי שאחז הכוס בשעת בהמ"ז הוא המברך ג"כ על הכוס אלא הטעימה סגי באחר כו'. ה] (קצור מסגרת השולחן) "מגן אברהם" ורו"ש כתבו דאפילו אם שותה רביעית מים מצטרף עמהם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

טז] נוהגים כסברה ראשונה שיכול לשתות מכוס היין גם איש אחר. ואולם טוב שהמברך ברכת המזון ויברך גם ברכת הגפן יטעם מעט ויתן לאחר לשתות רביעית (עיין בה"ח קצ"ט ס"ב). יז] לכתחילה יתנו לו כזית מזונות או רביעית יין. ובדיעבד אפילו אכל כזית פרי או ירק, או ששתה רביעית משקה (חוץ ממים) מצטרף לזימון (עיין שו"ע קצ"ט ס"ב ג' בא"ח קרח ה). יח] או אמרו "הב לך ונברך" (בא"ח קרח ז). יט] אדם שממנהר, יכול לכין לפני האכילה לא להצטרף לאכילה ולזימון. ויברך לבדו (עיין שו"ע קצ"ט ס"ב). כ] עיין הערה קודמת. לדבר מצוה מותר להחלק, ואעפ"כ ישתדלו לזמן בשלשה (עיין שו"ע ובה"ח ס"ק יב). כא] אם העונים אמרו "ברוך אלהינו" כראוי, יכול המזמן לחזור אחריהם כראוי אף על פי שטעה ולא זימן בשם (בא"ח קרח כ).

יד] אם שבעה אכלו פת ושלשה אכלו פרות או שתו משקין בענין שתיבין בברכה אחרונה^(כב), יכולין לזמן בשם (בכאן כלי עלמא מודו דסגי בפירות ובמשקה). ומצוה להדר אחר עשרה לברך בשם, אבל אם רק ששה אכלו פת אינם יכולים לזמן בשם דרבא דמנכר בעינן.

טו] כל שאכלו ביחד, אפלו לא אכלו כל הסעודה ביחד, אלא שישבו לאכל וברכו ברכת "המוציא" אפלו כל אחד אכל מכפר שלו, כיון שנקבעו יחד בין בשלשה בין בעשרה אינן רשאים לחלק. ואפלו אחד רוצה לגמור סעודתו קדם שיגמרו אחרים אינן רשאים לחלק. אבל אם לא קבעו עצמם בתחלת הסעודה, אלא שלאחר ששנים כבר אכלו, אפלו לא אכלו עדין רק כזית, ובא השלישי וקבע עמהם, אם גמר סעודתו עמהם חייבים בזמון. אבל אם רצה לגמור סעודתו קדם להן, כיון שלא התחיל עמהם וגם לא גמר עמהם, רשאי לחלק ולברך בפני עצמו. ומכל מקום מצוה היא להמתין שיברכו בזמון. אם הוא אנוס או מתירא מהפסד, אפלו קבע עצמו עמהם בתחלה מתר לגמור סעודתו קדם להם ולברך בפני עצמו. אבל אם אין הדרך נחוצה, צריך להחמיר^(כג).

טז] שלשה שאכלו ביחד ושכת אחד מהם וברך "ברכת המזון" בפני עצמו, יכולין לזמן לאחר שגמר זה "ברכת המזון", ויענה גם הוא "ברוך שאכלנו משלו" וכו', אבל אם זה נצטרף לזמון עם שנים אחרים, שוב אינו יכול להצטרף לזמון עם אלו^(כד). ואם שנים ברכו אפלו בפני עצמן, בטל זמון.

כג טבת

יז] שלשה שאכלו, ושנים גמרו סעודתן ורוצים לברך, ואחד עדין לא גמר סעודתו ואינו רוצה לברך, צריך הוא להפסיק מסעודתו כדי שיברכו בזמון ויענה גם הוא עמהם ויוצא ידי זמון, וימתין עד שפסיק המברך "הזן את הכל"^(כה), ואחר כך יכול לאכל ואין צריך לברך ברכה ראשונה כיון שדעתו היה לאכל עוד^(כז), וכשיגמור סעודתו יברך "ברכת המזון". אבל שנים אינן צריכין להפסיק בשביל אחד, אלא אם ירצו לעשות לו לכבודו לפנים משורת הדין^(כז). ועשרה שאכלו ביחד, צריכין ארבעה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כב) אם השלשה אכלו "כזית" ממוזנות, פירות או ירקות, וכן אם שתו "רביעית" משקה (חזן ממים) - חייבים לברך ברכה אחרונה ולא יוצאים ידי חובה בברכת המזון שמברך המזון. ואעפ"כ טוב שיכנונו שלא לצאת ידי חובה בברכתו (עיין שו"ע קצו סע' א' ב' בה"ח ס"ק ח' בא"ח קרח ח). (כג) יש להשתדל אחר הזימון כיון שכוחו גדול לדחות את כח הטומאה, כמו שכתב רבינו האר"י (בא"ח קרח א). (כד) אם השלישי לא אכל פת, אלא מוזנות או פירות וכבר בירך, הפסידו את ברכת הזימון (עיין בא"ח קרח ו). (כה) צריך להמתין ולשמע מהמזמן רק עד סוף הזימון בלבד (שו"ע ר סע' ב). וטוב להחמיר ולהמתין עד "הזן את הכל" (רמ"א שם, בא"ח קרח ט). (כו) ויש אומרים שצריך האחד לברך ברכה ראשונה. ועל כן טוב שהשנים ימתינו לאחד, ואם לא המתינו - לא מברך ברכה ראשונה (בא"ח קרח ט). (כז) אם הם חייבים בכבודו של האחד שהוא אביהם או רבם - חייבים להפסיק (בא"ח קרח ט בה"ח ר ס"ק ח).

להפסיק בשביל ששה שהם הרב, ואינן צריכין להמתין רק עד שאמר "ברוך אלהינו" וכו'. ולאחר שגמרו הם סעודתן יזמנו לעצמן בלי הזפרת השם.

[ח] בסעודות גדולות שהרבה מסבין שם, יש לבחור שיברך מי שקולו חזק כדי שישמעו כל המסבין מן המברך לכל הפחות עד "הזן את הכל" (כ"ה). ואם אי אפשר בכך, יברכו בחבורות של עשרה עשרה.

[ט] שתי חבורות שאוכלין בבית אחד או בשני בתים, אם מקצתן רואין אלו את אלו, מצטרפות לזמון, ואם לאו, אלו מזמנין לעצמן ואלו מזמנין לעצמן, ואם יש שמש אחד לשתיהן הוא מצטרפן. וכגון שנכנסו מתחלה על דעת להצטרף יחד. וכל היכא שמצטרפות, צריכין שישמעו כלן מן המברך לכל הפחות עד "הזן את הכל" (כ"ה).

[כ] מי שהוא אצל המברכים בזמון והוא לא אכל ולא שתה עמהם כשהוא שומע המברך אומר "נברך שאכלנו משלו", עונה הוא "ברוך ומברך שמו תמיד לעולם ועד". ואם מזמנין בעשרה ואומר המברך "נברך אלהינו" וכו', עונה גם הוא "ברוך אלהינו ומברך שמו תמיד לעולם ועד". ואם בא לאחר שכבר אמר המברך "נברך וכו'" ושומע שהעונים אומרים "ברוך שאכלנו" וכו' או "ברוך אלהינו שאכלנו" וכו', עונה אחריהם "אמן".

[כא] שלשה שאכלו כל אחד מכפר שלו, ואחד מהם אכל פת נכרי, ושנים נזהרים מפת נכרי, מכל מקום מצטרפין לזמון, ויברך זה שאכל פת נכרי שהוא יכול לאכל גם עם האחרים. וכן אם אחד אכל מאכלי חלב, ושנים מאכלי בשר, מצטרפין ויברך זה שאכל מאכלי חלב שהוא יכול לאכל גם עם האחרים. אך אם זה שאוכל מאכלי חלב אינו שותה יין, או שאין כאן אלא שכר שהוא חדש והוא נזהר מחדש, מוטב שיברך זה שאכל בשר, בכוס, מלברך בלא כוס. ואם אחד אכל גבינה קשה ושנים בשר, יש אומרים דאינן מצטרפין ויש אומרים דמכל מקום מצטרפין כיון שיכולין לאכל מלחם אחד (כ"ה), ויש להקל¹.

[כב] נשים שאכלו עם אנשים שנתחבו בזמון, נתחבו גם הנה וצריכות לשמוע ברכת הזמון (כ"ה). קטן נוהגין שאין מצטרף^(ה) לזמון עד שהוא בן י"ג שנה ויום אחד ואז מצטרף, ויכול לברך^(א) גם הוא בזמון אף על פי שלא נבדק אם הביא שתי שערות.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

[1] (משנה ברורה קצ"ו ס"ק ט') כתב דאינן מצטרפין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(כח) והמנהג לא לצרפם כי אין כאן קביעות סעודה (עיין לכה"ח קצ"ו ס"ק יא יב). (כט) נשים שאכלו לבד מזמנות לעצמן כמו זימון בשלשה, ואפילו הן עשר או יותר (שו"ע שם סע' ו, בא"ח קרת ו). (ל) קטן הידוע למי מברכים יכול להצטרף לשני גדולים לזימון בשלשה או לזימון בעשרה (שו"ע קצ"ט סע' י). (לא) ויש אומרים שקטן שלא נבדק לא יכול להוציא אחרים ידי חובה, אך יכול לזמן וכל אחד יברך לעצמו (כה"ח ס"ק לג).

כג] מי שאינו קורא קריאת שמע שחרית וערבית או שהוא עובר עברות בפרהסיא, אינו מצטרף לזמון^(לב). גר גמור מצטרף לזמון, וגם הוא יכול לברך ולומר "על שהנחלת לאבותינו", דכתיב באברהם "כי אב המון גוים נתתיד", ודרשינו "לשעבר היה אב לארם, מכאן ואילך לכל הגוים".

סימן מו

הלכות מאכלות אסורות

ובו מ"ו סעיפים.

א] דם הנמצא בביצים אסור, ולפעמים כל הביצה אסורה. ולכן כשעושים מאכל עם ביצים - יש לבדק אותן.

ב] דם דגים מתר, אף אם קבצו בכלי - אסור מפני מראית העין, לפיכך אם נכר שהוא מדגים כגון שיש בו קשקשים - מתר.

ג] אם נשף ככר וכדומה ויצא דם משניו על גבי הכפר, צריך לחתך^א מקום הדם ולזרקו^(א). אבל הדם שבין השנים מוצצו בחול כיון שלא פרש (ולא בשבת כמו שכתבנו לקמן בסימן פ' סע' נ"ד).

כד טבת

ד] לפעמים נמצא דם בתוף החלב שהדם יצא עם החלב מדדי הבהמה, וצריכין לעשות בזה שאלת חכם.

ה] בשור בחלב אסור באכילה ובבשול ובהנאה, ולכן אם נאסר איזה דבר מתערובת בשור בחלב, צריכין לעשות שאלה מה לעשות בו, כי לפעמים נאסר גם בהנאה, ולפעמים אינו נאסר בהנאה.

ו] שני ישראלים המכירים זה את זה, אפלו הם מקפידים זה על זה אסור להם לאכל בשלתן אחד זה בשור וזה מאכל חלב עד שיעשו איזה הכר, כגון שיאכל כל אחד על מפה שלו, או שיניחו על השלתן בין המאכלים איזה דבר שאין דרכו להיות שם. ויהיו זהירים שלא לשתות מכלי אחד מפני שהמאכל נדבק בכלי^(ב).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מו א] (קצור מסגרת השולחן) ובשר"ע כתב הלשון דצריך לגרדו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לב) חרש שלא שומע ויכול לדבר, אם מתכוון ומקשיב לזמון ולברכה - מצטרף לזמון. חרש ששומע ולא מדבר - לא מצטרף מספק. לא שומע ולא מדבר - לא מצטרף (עיין שו"ע קצט"ו כה"ח ס"ק לה בא"ח קרח יב).

סימן מו א] אפשר לגרד מקום הדם (כא"ח ש"ש טהרות א). (ב) ויש אומרים שאם שניהם שותים ממנו - לא הוי הפסק בניהם (עיין שו"ע י"ד פח סע' ב).

[ז] וְכָל שָׁכֵן שֶׁצָרִיכִין לְזַהֵר שְׁלֹא לֵאכֹל מִכָּפֹר אֶחָד עִם בָּשָׂר וְעַם חֵלֶב. וְכֵן נוֹהֲגִין לִיחַד כָּלִים לְמַלַּח אֶחָד לְמֵאכְלֵי בָשָׂר וְאֶחָד לְמֵאכְלֵי חֵלֶב, כִּי לִפְעָמִים טוֹבִלִים בְּמַלַּח וְנִשְׁאָרִים שְׂיֹרֵי מֵאֵכֶל בְּמַלַּח^(ז).

[ח] נוֹהֲגִין לְדָשׁוּם אֶת הַסִּכִּין הַמֵּיחַד לְמֵאכְלֵי חֵלֶב וְכֵן כָּל כָּלִי חֵלֶב שְׁלֹא יִבֹּאוּ לְיָדֵי חֲלוּף.

[ט] אָכַל בָּשָׂר אוֹ אָפְלוּ דַק תַּבְשִׁיל שֶׁל בָּשָׂר, לֹא יֵאָכֵל מֵאֲכָלֵי חֵלֶב עַד שִׁישָׁה שֵׁשׁ שְׁעוֹת^(ח). וְהַלּוּעַס לְתִינוּק, צָרִיךְ גַּם כֵּן לְהִמָּתֵן. אֵף עַל פִּי שִׁישָׁה כְּשַׁעוֹר, אִם מִצָּא בָשָׂר בֵּין הַשָּׁנִים צָרִיךְ לְהַסִּירוֹ, אֲבָל אֵינוֹ צָרִיךְ לְהִמָּתֵן אַחֵר כִּךְ, דַּק יִקְנֹחַ אֶת פִּי וְיִדְּחוֹ דִּהְיִינוּ שִׁיאֲכַל מֵעַט פֶּת וְיִקְנֹחַ בּוֹ פִּי, וְגַם מִדִּיחוֹ בְּמִים אוֹ בְּשֶׁאֵר מִשְׁקִין^(ט).

[י] אִם לֹא הָיָה בְּתַבְשִׁיל לֹא בָשָׂר וְלֹא שֶׁמֶן שֶׁל בָּשָׂר אֲלֹא שְׁנֵתַבְשִׁיל בְּקִדְרָה שֶׁל בָּשָׂר, אָפְלוּ לֹא הָיְתָה מִדְּחַת יָפָה מִתֵּר לֵאכֹל אַחֲרָיו חֵלֶב^(י).

[יא] אָכַל גְּבִינָה, מִתֵּר לֵאכֹל אַחֲרֶיהָ בָּשָׂר מִיָּד בְּסַעֲוָדָה אַתְרָת, וּבִלְבָד^(יב) שִׁיבְדֵק יָדָיו אִם אֵין שׁוּם דְּבַר מִהַגְּבִינָה נִדְבֵק בָּהֶם אוֹ יִרְחָצֵם בְּמִים, וְגַם יִנְקֶה שְׁנֵי וְיִדְּחַת פִּי. וְאִם הָיְתָה הַגְּבִינָה קָשָׁה דִּהְיִינוּ^(יג) שֶׁהַעֲמָדָה בְּקִיבָה וְיִשְׁנָה שֶׁשָּׂה חֲדָשִׁים, אוֹ שֶׁהָיָה מְתַלְעֵת^(יד), אִם רוּצָה לֵאכֹל אַחֵר כִּךְ מֵאֲכָלֵי בָשָׂר צָרִיךְ גַּם כֵּן לְהִמָּתֵן שֵׁשׁ שְׁעוֹת^(טו).

[יב] מִי שֶׁאָכַל גְּבִינָה וְרוּצָה לֵאכֹל בָּשָׂר, צָרִיךְ לְבַעַר מֵעַל הַשֵּׁלָחַן שְׂיֹרֵי פֶת שֶׁאֲכַל עִם הַגְּבִינָה. וְאִסּוּר לֵאכֹל גְּבִינָה עַל מִפֶּה שֶׁאֲכָלוּ בָשָׂר, וְכֵן לְהַפּוֹךְ. גַּם אִסּוּר לְחַתּוֹךְ בְּסִכִּין שֶׁל בָּשָׂר פֶּת לֵאכֹלוֹ עִם גְּבִינָה וְכֵן לְהַפּוֹךְ אָפְלוּ אִם הַסִּכִּין נָקִי. וּבִשְׁעַת

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע וְהַרְבֵּה מִשְׁנֵה בְּרוּרָה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) עֵינִין בְּשׂ"ךְ אִיזוֹ חִילּוּקֵי דִינִים בּוֹז, וְלִכֵּן צָרִיךְ לְרַחֲצֵם בְּמִים דּוֹקָא. וְכֵן הִמְנָה. וְצָרִיךְ גַּם כֵּן לֵאכּוֹל מֵעַט פֶּת לִקְנֹחַ בּוֹ פִּי יָפָה. ג) (קצור מסגרת השולחן) כֵּן כָּתַב ה"טוֹרֵי זֹהֲב", אֲבָל דַּעַת הָאֲחֵרִים לְהַחֲמִיר אֶפְּלוּ לֹא הוֹעֲמָדָה בְּקִיבָה כִּמוֹ שֶׁכָּתַב ה"פְּרִי מִגְדִּים".

דְּרָכֵי חֲלָבָה - ע"פ מֶרֶן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

(ג) יֵשׁ לְהוֹזֵר לֹא לְהַנִּיחַ סִירֵי בָשָׂר לִיד אוֹ מֵעַל סִירֵי חֲלָב אוֹ לְהַפֵּךְ בְּמִקְרָר אוֹ בְּמִקּוֹם אַחֵר אֲלֹא אִם שְׁנֵיהֶם מְכֻסִּים (בִּא"ח בְּהַעֲלוֹתוֹן יח). (ד) הָאוֹכֵל בָּשָׂר וְרוּצָה לֵאכּוֹל חֵלֶב צָרִיךְ לְחַכּוֹת שֵׁשׁ שְׁעוֹת, לְהַחֲלִיף מִפֶּה וּלְבָרֵךְ בְּרַכַּת הַמּוֹזֵן (בִּא"ח שֶׁלַּח י). (ה) אוֹ יִשְׁפֹּשֵׁף שִׁינָיו בְּמִבְרַשֶׁת עִם מִשְׁחַת שִׁינִים. (ו) אִם בְּסִיר הָיוּ שְׂיִירֵי הַבָּשָׂר וְהָיָה שִׁישִׁים בְּתַבְשִׁיל כְּנִגְדּוֹ - יִכּוֹל לֵאכּוֹל אַח"כ חֵלֶב מִיָּד. וְטוֹב לְרַחוּץ פִּי וְיִדְּיוֹ. אִם אֵין שִׁישִׁים - צָרִיךְ לְרַחוּץ יָדָיו וְפִי לְהִמָּתֵן שְׁעָה (וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֵׁשׁ שְׁעוֹת) וְאַח"כּ יִכּוֹל לֵאכּוֹל חֵלֶב. (בִּא"ח שֶׁלַּח יב). (ז) אֵין אֲנוֹ אוֹכְלִים גְּבִינָה מִתּוֹלְעַת (בִּא"ח ש"ש נִשְׂאָ כֹא). (ח) מוֹתֵר לֵאכּוֹל בָּשָׂר אַחֲרֵי גְּבִינָה רַק אִם רָחַץ אֶת יָדָיו, אֲכַל פֶּת וְשֹׁטֵף פִּי. וְכִיּוֹם נוֹהֲגִים לְצַחֲצַח שֵׁנִים בְּמִקּוֹם אֲכִילַת פֶּת וְשִׁטִּיפַת פֶּה. וּבִשְׁעַת דַּחַק אֲפֶשֶׁר לְבִדּוֹק אֶת יָדָיו וְלֹא לְרוּחֲצֵם. וְצָרִיךְ גַּם לְנַקּוֹת אֶת הַשּׁוֹלְחָן אוֹ לְהַחֲלִיף מִפֶּה (בִּא"ח שֶׁלַּח יד). וְכֵל זֶה מְדוּבָר בְּגְּבִינָה רַכָּה. וּבְגְּבִינָה קָשָׁה יֵשׁ לְהִמָּתֵן שְׁעָה עַל כָּל חוֹדֶשׁ שֶׁעָבַר עַל הַגְּבִינָה מֵעַתָּה שֶׁגִּיבְנוּ אוֹתָהּ, אִם חוֹדֶשׁ - שְׁעָה, וְאִם חֲדָשִׁים - שְׁעָתִים, עַד לְשֵׁשׁ שְׁעוֹת שִׁישׁ לְהִמָּתֵן לְגְּבִינָה קָשָׁה שֶׁעָבַר עֲלֶיהָ שְׁשֵׁה חֲדָשִׁים אוֹ יוֹתֵר.

הדחק כגון שהוא בדרך, מתר לו לחתוך בסכין של בשר כשהוא נקי ומקנח היטב היטב לאכל עם גבינה, וכן בהפוך^(ט).

יג] אם חתך בסכין של בשר בצלים או שאר דבר חריף ונתנם למאכל חלב או בהפוך, צריך לעשות שאלת חכם.

יד] העושה תבשיל מבשר בחלב שקדים, צריך להניח בתוכו שקדים מפני מראית העין.

טו] נוהגין שלא להגעיל כלי חלב להשתמש בו בבשר או איפכא^(י) (עין מגן אברהם סימן תק"ט סק"א ובמחה"ש).

טז] יין ובשר וחתיכת דג שאין בו סימן שמפקדין או שולחין ביד גוי ומכל שכן ביד ישראל תשוד, צריך שני חותמות. אבל יין מבשל וכן החמץ של יין וחלב ופת וגבינה סגי בחותם אחד.

כה טבת

יז] אם שולח או מפקיד איזה דבר בשק, צריך שיהיו התפירות מבפנים ולקשרו ולחתמו.

יח] אם ארע ששלח על ידי נכרי בהמה או עוף שחוטים או שאר דבר בלא חותם, יעשה שאלת חכם.

יט] גבינות ושאר דברים שהם ביד נכרי אף על פי שהם בחותם או בדפוס שהם כשרים, כל שלא ידענו מי חתמן, אסורין.

כ] יש לזהר שלא לבשל או לצלות ישראל ונכרי שתי קדרות זו אצל זו, זה בשר כשר וזה בשר טרפה אם הקדרות או המחבות מגלות^(יא), וכן יש לזהר שלא להניח הקדרות אצל השפחות כשאין ישראל בבית ואינו יוצא ונכנס.

כא] מי שאין מפירין אותו שהוא מתוק בכשרות^(יב), אסור לקנות ממנו יין או שאר דברים שיש לחוש בהם לאסור. מיהו אם נתארח אצלו, אוכל עמו כל שלא נודע לו שהוא חשוד.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד) (קצור מסגרת השולחן) עין בש"ך ריש סימן קי"ט שיש להקל בזה אלא אם כן ידוע שהוא חשוד, ומכל מקום צריך לזהר בדבר ("טורי זהב" חכמת אדם).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט) נוהגים להחמיר לא לאכול דגים עם חלב או גבינה, אך יש מקילין לאוכלם עם חמאה. (בא"ח בהעלותך טו). (י) בשעת הצורך מותר אם הכלי אינו בן יומן (כה"ח חקט ס"ק מה). וכשמגעילים לפסח כולם מודים שמותר להחליף בשר לחלב ולהפך על ידי הגעלה (אחרונים) (יא) לא יניחו על הכירים סיר בשר ליד סיר של חלב להתבשל, אפילו שאינם נוגעים זה בזה.

כב) יש לזהר מלהניח בבית נכרי כלי שיש לחוש שמא ישתמש בו, ואפלו נתנו לאמן לתקנו אם יש לחוש שמא נשתמש בו, יעשה שאלת חכם.

כג) לפעמים לוקחין עוף כפות ומשליכין אותו ארצה ואחר כך שוחטין אותו, והוא אסור גמור, כי בהמה או עוף שנפל, אין לו הטר עד שרואין אחר כך שהלך ארבע אמות הלך יפה, וגם בכבשים ובעגלים צריכין לזהר בזה מאד^(יב).

כד) בימי הקיץ שכית מאד בבר אוזים שנמצאו בועות קטנות כמין יבלת (ווארצלען) בבני מעים והרבה נטרפות על ידי כך, על כן צריכין לזהר מאד לבדק הבני מעיים, וכשנמצאו בועות קטנות יעשה שאלת חכם.

כה) אין לשין עסה בחלב שמא יאכל הפת עם הבשר. ואם לש כל הפת אסורה אפלו לאכלה לבדה, גזרה שמא יאכלה עם בשר^(יג). ואם היה דבר מעט כדי אכילת פעם אחת או ששנה צורת הפת שיהא נכר שלא לאכלה עם בשר מתר. וכן הדין אם לש עסה עם שמן של בשר. ואין לאפות שום פת עם גבינה (פלאדן - מאפה המכיל גבינה) או בשר (פשיטא - מאפה המכיל בשר) בתנור דחישין שמא יזוב מן החמאה או מן השמן תחת הפת. ואם זב תחתיו דינה כאלו נלוש עמה דאסור לאכלה אפלו לבדה^(יד).

כו) פת שאפאה עם הצלי בתנור אחד, אם היה התנור סתום והצלי מגלה אסורה הפת לאכלה בחלב. אבל אם הצלי היה מכסה או שהיה התנור פתוח, והוא תנור גדול כתנורים שלנו - מתר. ומכל מקום לכתחלה יש לזהר שלא לצלות בשר בתנור שאופין בו פת דחישין שמא יזוב מן השמן תחת הפת, ואפלו הצלי הוא במחבת יש לחוש.

כז) תנור שזב בקרקע שלו שמן או חלב, צריך הסק כדין עד שילכו הגחלים על פני פלו ויתלבן.

כח) תרנגולים מסרסים נוהגים לאכלם, משום דסומכין דמסתמא הנכרי המסרס הוא אמן ובקי בדבר שלא יעשה בתפירה איזה ריעותא בבני מעיים (ועין לקמן סימן קצ"א ס"ו). אבל אם נמצא בהן איזה ריעותא אפלו רק שאינן מנחין כראוי, הרי הן אסורין.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ז) (קצור מסגרת השולחן) ודעת ה'פרי מגדים' וחוו"ד דכל שאוכל בו ביום ולא ישאר למחרתו, הוי דבר מועט, ולא חיישין שמא ישכח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) וצריך לעשות בזה שאלת חכם (עיין שו"ע יו"ד נח סע' ב ג). (יג) מותר לאפות בצק עם גבינה או בשר כשהם נראים באופן ברור. ואם אינו ניכר יש מתירים רק אם הוא מועט ומשונה צורתו (בא"ח שלח יז).

כט) בקצת מקומות נוהגין הנכרים המפסמין אונות למכרן לישראלים שדוקרין אותן תחת כנפיהן במחט וכדומה כדי שיתנפח הבשר ויתראו שמנות, ויש בזה שאלת חכם אם הן כשרות או לא (עיין שו"ת אמרי אש יו"ד סימן כ"ד). וכן בהמה אשר לפעמים מחמת רב אכילה מסתכנת, ורפואתה שדוקרין אותה במרצע נגד הכרס, יש בזה גם כן שאלת חכם אם היא כשרה (י"י) (עיין טו"ד סימן ע"ה).

ט טכת

ל) נוהגין לעשות פרות מרקחין, שנותנים את הפרות תוך צלוחית, ומכסין וקושרין את פיה בשלפוחית בהמה, וכך מעמידין אותה לתוך תנור חם שירקחו הפרות, צריכין לזהר שתהא השלפוחית מבהמה כשרה, והכשרה גם במליחה והדחה כראוי (ט).

לא) בארות ונהרות שמחזקין שיש במימיהם תולעים, אסור לשותות עד שיסננו אותן. ואפילו בדיעבד אם בשל באותן מים יש לאסור (עיין חכ"א). וכן אסור לשרות במים אלו בשר או להדיח בהם דבר מאכל, כי התולעים נדבקים במאכל (ט"ו).

לב) כשמסננין את המים צריכין לזהר לסנן דרך מפה שלא יהיה באפשרי לעבור אפילו תולע דק שבדקין.

לג) חמץ שהתליע אסור על ידי סנון, כי אפילו תולע דק שבדקין שנתהוה בחמץ עובר דרך כל מפה, והסנון גרועי גרעיה. ויותר טוב שלא לסננו כי התולע המתהוה במשקין שבכלים אינו נאסר כל זמן שלא פרש, ועל ידי הסנון איכא למיחש שמא יפרוש על המסננת ואחר כך יחזור. והמבחר להרתית תחלה את החומץ ולסננו אחר כך, דמאחר שהתולע מת על ידי הרתיתה, שוב לא יעבר בסנון (ט"ז).

לד) תולעים הגדלים בפירות בעודם במחבר, אסורין אף על פי שלא פרשו ממקום למקום. ולפעמים נמצא בפרי וכן בפולין וקטניות כמין נקדה שתורה, והיא מקום שהתחיל התולע להתרקם, וצריך לטלה משם בעמק, דאסורה כמו התולעת עצמה.

לה) כל פרי שדרכו להתליע בעודו מחבר, אם עברו עליו י"ב חדש משנתלש מתר, כי כל בריה שאין בה עצם, אינה מתקיימת י"ב חדש, וכבר נעשתה כעפרא בעלמא. ומשום חשש שמא התליעו בתלוש, צריכין לבדקו ולהשליך התולעים והיבחושין שנמצאו בחוץ, ואחר כך יתנם למים צוננים ויערבם יפה יפה, ויעלו התולעים והמנקבים למעלה וישליכם, ואחר כך יתנם במים רותחין, שאם נשאר בהם תולעת תמות מיד ולא תפרוש. ואין לסמוך על זה רק בקטניות ועדשים וכדומה, ודוקא לאחר י"ב חדש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) וכן יש לחוש לזריקות בצומת הגידין כמו שנוהגים היום. (טו) ויש אוסרים ע"פ המובא לעיל בסעיף כה. (טז) ואסורים משום שרץ המים. אפילו לא פירשו התולעים מהמים (כא"ח נשא ד). (יז) אין צורך להרתית ומספיק לחמם לחם שהיד סולדת בו, ואח"כ יסנן. וישתמש בחומץ זה בקיץ תוך יום או יומים או יניח במקרר, ובחורף ישתמש בו תוך שבוע שאל"כ חייב לחמם ולסנן שנית (כא"ח נשא ה).

לו] כל הפרות שצריכין בדיקה, צריך לפתוח כל אחד ואחד ולהשליך את הגרעינין למען יוכל לבדקן יפה יפה. וצריכין לזהר בזה מאד כשמרקחין פרות בדבש וסכר, וכן כשעושין (לעקפאר) רבה ולא מהני מה שבדק מקצתן, ואפלו בדק את הרב - לא מהני, אלא צריך לבדק כל פרי ופרי.

לז] לפעמים נמצא בקמח וכיוצא בו תולעים גדולים, וסגי כשמנפה אותו בנפה שאין התולעים עוברים. אבל אם נמצא בו מלבן (תולעים קטנים) לא מהני הנפה^(יח). ומי שיש לו חטין מתלעין יעשה שאלת חכם איה יטחנם.

לח] כל דבר שהתלע והוא דבר שאין הדרך לבדקו מתולעים, אסור למכרו לנכרי כשיש לחוש שמא יחזור וימכרנו לישראל. ומתד לעשות ממנו יין שרף, ולא חישינו שמא יבוא בו לידי תקלה לאכלו כף, ובלבד שלא ישהנו זמן רב.

לט] הרבה מיני ירקות שמחזקין בתולעים ויש שמחזקין בתולעים קטנים, (במילבן) ומה שהנשים אומרות שמהבהבין את הירק באש - אינו מועיל. ויש מיני פרות וכן מיני ירקות שמחזקין כל כף בתולעים עד שכמעט אי אפשר לבדקן, וראוי לכל ירא שמים שלא לאכלן כלל. ויש מיני פרות שהגרעינין מחזקים בתולעים ואסור לאכלן.

מ] באגוזים שכחים מאד תולעים קטנים, והמבחן לזה כשלוקחין את האכל מתוך הקלפה ומכין בקלפה על איזה מקום חם קצת, יוצאין התולעים שנשארו בתוך הקלפה. וצריכין לזהר בזה מאד.

כו טבת

מא] לפעמים נמצא בפרות מרקחים בדבש וסכר, שיש למעלה סביב הכלי (מלבן) תולעים קטנים, ינקו אותו היטב ויקחו קצת גם מן המאכל עד שיהא ברור שלא נשאר בתוך המאכל.

מב] חתך פרי או צננו בסכין וחתך גם התולעת שהיתה בהם, יקנח את הסכין היטב. וגם מן הצננו או מן הפרי יקלף קצת במקום החתך.

מג] בתוך הדגים נמצאו לפעמים תולעים במח או בכבד או במעים או בפה או באזנים ובפדט בדג הנקרא "העכט" יש בו תולעים דקים וארכים, ובמקום השכיח צריכין בדיקה, וכן בהערניג (דג מלוח) שכיח בתוך החלב תולעים דקים וצריכין בדיקה. ויש מקומות שיש על הדגים מבחוץ אצל הסנפירין וגם על הסנפירין ובתוך הפה ואחורי האזנים שדצים קטנים מאד והם עגולים כעדשה, וצריכין לבדק שם ולגרדן היטב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יח) וכן נוהגים להחמיר (עיין בא"ח נשא וז). וכיום שיש נפה דקה מן הדקה (60 מ"ש). יכול לנפות קמח הנ"ל. אך יקפיד לנקות הנפה שלפעמים מתהווים בה תולעים בין ניפוי לניפוי.

מד] תולעים הנמצאים בגבינה, אם אינם נמאסים עליו מתרין כל זמן שלא פרשו לגמרי^(יט).

מה] הרבה אזהרות הזהירה התורה בשרצים, ועוברין עליהן בכמה לאוין, ומטמאין את הנפש כדכתיב "ונטמתם בם". ולכן צריך האדם לזהר במאד מאד שלא יכשל בהם.

מו] השואל למורה הוראה איזה שאלה ואסור, אסור לו לשאול עוד למורה הוראה אחר אלא אם כן הודיעו שכבר הורה הראשון לאסור^(כ).

סימן מז

הלכות סתם יינם והכשר הכלים ממנו

ובו כ"ב סעיפים

א] סתם יינם בזמן הזה וכן מגע גוי ביין שלנו, יש אומרים דאינו אסור רק בשתייה ולא בהנאה, ולכן מתר לישראל לגבות בחובו סתם יינם מפני דהוי כמציל מידיהם. והוא הדין בשאר הפסד כגון אם עבר וקנה. אבל לכתחלה אסור לקנות כדי להשתכר בו. ויש מקלין גם בזה וטוב להחמיר^(א).

ב] מתר לעשות מרחץ מסתם יינם לחולה שאין בו סכנה^(ב).

ג] יין כשר שנתבשל דהיינו שהרתית ונתמעט ממדתו על ידי הרתיתה^(ג), אם נגע בו נכרי מתר אפלו בשתייה, אבל יין שנותנין לתוכו לענה (ווערמוט) כל ששם יין עליו ולא נתבשל - נאסר^(ד).

ד] תבשיל שיין מערב בו ואיננו נכר, אפלו עדין לא הרתית, אינו נאסר במגע גוי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יט) אנו נוהגים לאסור כסברת הרשב"א (המובא בבא"ח נשא כא). (כ) ישאל לחכם אם מותר לו לא לסמוך על החכם הראשון (עיין בשו"ע יו"ד רמ"ז סע' לא).

סימן מז (א) לדעת השו"ע ובא"ח יש הבדל בין נוצרי מוסלמי, וכינהם לבין ליהודי מחלל שבת בפרהסייה. שנוצרים נחשבים גם היום לעובדי עבודה זרה והיין שלהם אסור וכל יין שנגעו בו אסור בשתייה והנאה. לעומתם מוסלמי או מומר שלא לעבודה זרה או מחלל שבת בפרהסייה - היין שלהם אסור וכל יין שנגעו בו אסור בשתייה ומותר בהנאה. אעפ"כ מי שצריך לגבות חוב מנוצרי ואין לו שום אפשרות ליקח בחובו אלא את יינו של הגוי. כגון שאין לו נכסים אחרים - גם לדעת השו"ע מותר לגבות חובו ביין של גוי נוצרי ולמוכרו אחר כך לנוכרי אחר (עיין שו"ע יו"ד קכד סע' ו ובא"ח בלק א טו משם תשובות הרמב"ם ור"פ ח"ב י"א). (ב) ויש אוסרים, אלא אם כן אין רפואה אחרת (עיין שו"ע יו"ד קנה סע' ג). (ג) וגם נשתנה טעמו (עיין בא"ח בלק ז). (ד) ערכו בו דבש סוכר או תבלינים ונשתנו טעמו - מותר, אפילו לא נשתנה שמו (עיין בא"ח בלק ו).

[ח] יין מזוזג אם יש בו ששה חלקים מים, בטל היין ואינו נאסר במגע גוי^(ה). אבל יין צמוקים דהיינו שנתן מים על הצמוקים, הרי זה כיון גמור (עין לקמן סוף סימן נ"ג).

[ו] ה"תמד" דהיינו מים שנותנים על החרצנים או על השמרים, כל שהוא משבח לשתייה אין להתירו אם נגע בו גוי.

[ז] ענבים דרוכות בגיגית כיון שנמשך ממנו יין אפלו מעט, או ששאב ממנו יין בכלי, נקרא הכל יין ונאסר במגע גוי אפלו לא נגע אלא בחרצנים ובזגים. ולכן גיגיות ענבים דרוכות עומדות בבית גוי יש לאסר שמא המשיך ממנה. ואסור לדרך על ידי גוי אפלו בגיגית פקוקה.

כח טבת

[ח] יש להזהר מלהוציא את החרצנים והזגים מן הגתות על ידי גוי אפלו לאחר שהוציאו מהם יין ראשון ושני, כי שמא יש עליהם עוד טופח יין.

[ט] גוי ששפך מים לתוך היין, אם נתכוון למזגו אסור בשתייה. ואם לא נתכוון למזגו ואפלו הוא ספק, מתר^(ו).

[י] חמץ יין שנעשה מיין כשר, אם הוא חזק כל כך שמבעבע כששופכין אותו על הארץ, שוב אינו נאסר במגע נכרי אבל אם נעשה מסתם יינם - לעולם הוא באסור.

[יא] וכן יין שרף שנעשה מסתם יינם וכן מהחרצנים והזגים והשמרים, הרי הוא כיון עצמו^(ז). אבל הנעשה מיין כשר או לאחר שנעשה יין שרף, אין מגע גוי אוסרתו.

[יב] ^אוויינשטיין" (מלח יין)^(ח) נתפשט המנהג להתיר כיון שאין בו הנאה לחיך.

[יג] מגע גוי על ידי דבר אחר וכן הבא מכחו, יעשה שאלת חכם.

[יד] השולח יין על ידי גוי צריך להשגיח היטב בכל מקום שיש ברזא או מגופה (פקק) לחתום שם בשני חותמות.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן מז א (קצור מסגרת השולחן) עין ביור'ד, וב"חיי אדם" שאסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) כל זמן שיש בו טעם יין - אסור (עין רמ"א בסברא א כג סע' ח ובא"ח בלק יד). (ו) אם לא ידע הגוי שיש בתוכו יין (עין שו"ע כה סע' ז). (ז) אם ידועה החברה המיצרת אותו - אסור אפילו כהנאה. אם ספק מי מייצר אותו - אסור בשתייה ומותר בהנאה (עין שו"ע כג סע' כז ובא"ח בלק ה). (ח) הנקרא "טרטר" ונעשה היום לשם שימוש במאכל - אסור (עין אחרונים).

טו] ישראל שעושה יינו של גוי בהכשר כדי למכרו אחר כך לישראלים, יש בזה כמה חלוקי דינים, ולפעמים אפלו שתי חותמות וגם מפתח לא מהני, וצריך לשאול למורה הוראה כדת מה לעשות, ושומר נפשו ירחק מינו זה.

טז] פלים של סתם יינם, אם הם כלים שאין הדרך להחזיק בהן יין אלא זמן קצר, וגם לא היה בהם היין מעת לעת, בין שהם של עור בין שהם של עץ ושל זכוכית ושל אבן ושל מתכת, אם אינם מזפתין, מדיחן היטב במים ג' פעמים ומתרים. ואם הם מזפתין, יש להם דין אחר. וכן כלי חרס יש להם דין אחר.

יז] פלים העשויים להכניס בהם יין לקיום, דהיינו שמיחדין אותן להחזיק בהם יין לכל הפחות שלשה ימים, אף על פי שהכלי הוא של ישראל וגוי החזיק בו את היין רק זמן מעט, מכל מקום צריך הכשר על ידי ערוי, דהיינו שממלאין את הכלי מים על כל גדותיו, ויעמוד כך לכל הפחות עשרים וארבע שעות מעת לעת, ואחר כך שופך את המים ונותן בו מים שניים, ויעמוד כך לכל הפחות מעת לעת, וכן עושה פעם שלישית. ואין צריכין שיהיו הג' מעת לעת דוקא רצופין. ואם עמדו בו המים כמה ימים ולא שפכם, לא עלה לו אלא למעת לעת אחד. יש אומרים דאם היין היה בו מעת לעת לא מתכשר בערוי, משום דכבוש כמבשל ובעי הגעלה, ובמקום שאין צרך גדול יש להתמיר כו^(ט).

יח] כלי זכוכית כיון שהם חלקים וקשים אף על פי שמכניסין בהם יין לקיום, סגי להו בהדחה ג' פעמים^(י).

יט] כלי שהיה בו יין שלגו וערוי את היין, ובעוד שהיה הכלי טופח על מנת להטפח נגע שם נכדי, סגי ליה בהדחה ג' פעמים אף על פי שהוא כלי שמכניסין בו לקיום^(יא).

כ] הא דמהני הדחה או ערוי, זהו כשלא נשתמש בו יין רק בצונן, אבל אם נשתמש בו בחמין, צריך הגעלה כמו משאר אסורין.

כא] כלי הגת אף על פי שאין מכניסין בהם יין לקיום, כיון שמשתמשין בהם יין בשפע, חמירי וצריכין שאלת חכם איך להכשירן.

כט טבת

כב] כל הפלים שנתישנו שנים עשר חדש, מתרים כי בודאי כלה כל לחלוטית יין שבהם, ואפלו נתן לתוכן מים תוך שנים עשר חדש אין בכך כלום.

דרכי הלכה " ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) מעת לעת הוא 24 שעות ואין להתיר בלי זה. ומתירים בעירוי כנ"ל גם אם עמד יין בכלי מעת לעת. (י) יש מתירים רק בעירוי ג' ימים כנ"ל (עיי' שו"ע יו"ד קל"ה סע' א ח). (יא) לדעת השו"ע יש צורך בעירוי ג' ימים כנ"ל (עיי' שו"ע קל"ה סע' א).

סימן מח

הלכות ברכות על מאכלים מחמשת מיני דגן

ובו י' סעיפים.

א) לחם שהוא מחמשת מיני דגן אלא שהוא פת הבאה בכיסנין, אם אכל ממנו פחות משעור קביעת סעודה - אין צריך נטילת ידים ואין מברכין עליו "המוציא", אלא "בורא מיני מזונות" ולאחריו "על המחיה". אבל אם אכל ממנו שעור קביעת סעודה - אז דינו כלחם גמור וצריך נטילת ידים ומברכין עליו "המוציא" ולאחריו "ברכת המזון".

ב) מהו פת הבאה בכיסנין? יש אומרים שהיא פת^א שנעשית כמין כיסים ממלאה בפרות^ב או בבשר^ג או בגבינה^ד (עיין אהעו"ז) וכיצא בהן וכן שנעשית כמו "פלאדין" (עוגה ממולאה). ויש אומרים שהיא פת שנלושה בשמן או בשמן או בדבש או בחלב או בביצים או בשאר מי פרות^ה, אפלו ערב בה גם מים אלא שהם המצט. ואנן נקטינן^ו כדברי שניהם^ז להקל ומחזיקין אלו ואלו לפת הבאה בכיסנין.

ג) שעור^ח קביעת סעודה לאו בדידיה משערינן, אלא ברב בני אדם כמה שרגילין לאכל בסעדת צהרים או בסעדת ערב לשבע. אם הוא אכל כשעור זה אף על פי

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן מח א) דוקא בענין שהמילוי היא העיקר, ועיקר עשייתה אינה למזון ולהשביע אלא לעידון ולתענוג (רו"ש בסידור). ב) (קצור מסגרת השולחן) כן דעת ה"טורי זהב^א, ואהעו"ז. אבל דעת עמק ברכה ושל"ה, ו"מגן אברהם" ורו"ש. דלא מקרי פת הבאה בכיסנין אלא כשהוא ממולא בפירות וכיצא בו מדברים שאין דרך לקבוע סעודה עליהם, לא ללפת בהם את הפת, ולא למזון ולשובע, אלא אוכלים אותם לקינוח סעודה ולתענוג, אבל אם המילוי הוא מדברים שדרך בני אדם לקבוע סעודה עליהם, ללפת בהם את הפת כגון בשר ודגים וגבינה וביצים וירקות, או שדרך לקבוע סעודה עליהם למזון ולשובע, כגון כרוב ותרדין וכי"ב. וכי, יש על זה דין לחם גמור ומברכין עליו "המוציא" ו"ברכת המזון" בכזית. ולפי שיש חולקין על זה, לכן כל ירא שמים לא יאכל מהם פחות משיעור קביעות סעודה, אלא בתוך הסעודה למזון ולשובע. ג) (משנה ברורה קס"ח ס"ק צ"ד) כאן מיירי שאינם אלא לקינוח סעודה, אבל בפשטידא שדרך לאכלם לרעבון כו' הו' כמו שאר פת ובשר. ד) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שפת הבאה בכיסנין היא פת שנלושה אפילו במים ואפילו אינה מתובלת ואינה ממולאת אלא שעושים אותה עוגות יבשות וכוססין אותן לתיאבון ולא כדי להשביע שקורין קיכלין, וגם כסברא זו יש להקל. ה) (קצור מסגרת השולחן) עיין "פרי מגדים" וב"חכמת אדם". ואה"ע, חילוקי דעות בזה מכמה טעמים, ולכן יש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

סימן מח א) מאכל העשוי כעין פת ועליו בשר או גבינה או דגים, אם הבצק של הפת עשוי מים וקמה כעין לחם - מברך "המוציא". ולכן על "פיצה" שטעם הבצק כטעם לחם - מברך "המוציא" (עיין יעלה הדס עמוד רלה ושו"ע או"ח קס"ח סע' ז). ב) אם טעם מי הפרות ניכר מעט - מברך "מזונות" (שו"ע קסח סע' ז). ג) וכן מי שכוסס מצות או כעכים - מברך "מזונות" כי אנו פוסקים כדברי שלושתם ב"כיסנין" שהם: א) עוגות העשויות ככיסים. ב) עוגות שונות בטעמן. ג) עוגות נכססות (עיין שו"ע סע' ז ובא"ח פנחס כ).

שהוא אינו שבע, מכל מקום דינו כמו לחם. ואם אכל פת זה עם לפתן, משערין גם כן אם אחרים היו אוכלין אותה בלפתן היו שבעים. ואם אכל בלא לפתן שעור קטן והוא שבע, ואחרים אם היו אוכלין כך לא היו שבעים, אלא שאם היו אוכלין אותו עם לפתן היו שבעים, הרי ליה גם כן דין לחם^(י).

ד] אם מתחלה היה בדעתו לאכל רק מעט וברך "בורא מיני מזונות" ואחר כך^(י) גמלך לאכל שעור קביעת סעודה, אם בזה שהוא רוצה לאכל עוד אין בו שעור קביעת סעודה אלא בצדוץ מה שאכל קדם, אכל כך^(י) ומברך אחר כך "ברכת המזון". אבל אם בזה שהוא רוצה לאכל עוד יש בו שעור קביעת סעודה, צריך לטול ידיו ולברך ברכת "המוציא"^(י) על מה שהוא רוצה לאכל. אבל ברכת "על המחיה" אין צריך לברך על מה שאכל לפי שיצטרף עם מה שיאכל ויפטר ב"ברכת המזון".

ה] עסה שנלושה במים ובלילה רכה, אם אפאה בתנור או אפלו באלפס בלא משקה, ואפלו משח את האלפס בשמן שלא תשרף העסה, זה לא חשוב משקה, ודינה כמו לחם גמור, ואפלו אכל ממנה רק כזית צריך נטילת ידים והמוציא וברכת המזון. ואם טגנו במשקה, לאו לחם הוא אפלו אכל ממנו כדי שביעה. וכן אותו דקיקין שהו דקין מאד שאופין בדפוס בין שני ברזליו, אין להם דין לחם, ואפלו אכל מהם כדי שביעה מברך רק "בורא מיני מזונות" ולאחריו "על המחיה"^(י). ולפעמים עושין עסה רכה מאד דהיינו שנותנים קמח ומים בקדרה ומערבין אותם בכף ושופכין אותה על עלי ירקות ונאפית בתנור על העלים, אז יש לה דין פת הבאה בכיסנין.

א שט

ו] עסה שנתבשלה ואחר כך נאפתה כגון "בייגל" וכדומה, לחם גמור הוא, ודוקא כשנאפה היטב.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לנהוג למעשה כמו שכתב רז"ש בסידור, דאם הוא שבע ממנו אפילו הוא מעט, לא יאכלנו אלא אם כן יברך על כזית לחם אחר תחילה "המוציא" ואחר כך "ברכת המזון". ואם אינו שבע ממנו - יוכל לאכול ממנו עד ו' ביצים (וטוב להחמיר שלא יאכל ממנו רק עד שיעור ג' ביצים. עיין באחרונים) בינוניות ולברך עליו "בורא מיני מזונות" ואחריו "מעין ג'", ומשש ביצים ולמעלה לא יאכל אלא אם כן יברך על כזית לחם אחר תחילה. ואם אינו שבע ממין לחם זה לבד אלא שאוכלו עם לפתן המשביע בבשר או דגים וכיו"ב הרי זה כאילו שבע ממנו לבד. {1} (קצור מסגרת השולחן) עיין מה שכתבתי לעיל בסמוך, ולכן גם כאן יטול ידיו ויברך על לחם אחר תחילה. {2} (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב שאין לאכול מהם כדי שביעה, אלא בתוך הסעודה למזון ולשובע.

ודרכי הלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) פת בלבד ללא לפתן עד 170 גרם - יברך "מזונות". מ-170 עד 225 גרם ספק, וישתדל לא לאכול שיעור כזה, ואם אכל יברך "מזונות" ו"על המחיה". מ-225 גרם ומעלה - יטול ידיו ויברך "המוציא" ו"ברכת המזון". (כה"ח שם ס"ק מה מזו וכא"ח פנחס יט). (ה) דהיינו ממשיך לאכול ללא שום ברכה ראשונה (עיין בא"ח שם יט וכה"ח שם גא). (ו) יטול ידיו ויברך "על נטילת ידים" ולא יברך "המוציא". (ז) וכן הדין ב"וופלים" (עיין באר היטב שם ס"ק לד).

ז] לחם גמור שבשלו, או טגנו בחמאה וכדומה¹¹, אפלו העביר ממנו תאר לחם כגון שטחו בביצים, אם יש בפרוסה כזית, כל דין לחם עליו. ואם אין בכל פרוסה כזית, אף על פי שעל ידי הבשול נפחו ויש בכל פרוסה כזית או שנדבק על ידי הבשול ונעשה גוש גדול, ואפלו יש עליהם תאר לחם - מכל מקום אין לו דין לחם ומברכין עליו רק "בורא מיני מזונות" ולאחריו "על המחיה", ואפלו אכל כדי שביעה. ואם לא בשל, אלא שערה עליהן רטב רותח - הרי זה ספק ברכה משום שספק בידינו אם עירוי חשוב בשול לענין זה או לא. ואין לאכל זאת אלא בתוך הסעודה. ואם לא בשלן אלא שראו במשקים או במדק וכדומה ואין בפרוסות כזית, בזה תלוי אם יש בהן תאר לחם או לא, שאם יש להן תאר לחם הוי ליה דין לחם גמור, ואם אין להם תאר לחם אין להם דין לחם, ואפלו אכל כדי שביעה מברך רק "בורא מיני מזונות" ולאחריו "על המחיה". אם נשתנה מראה המשקין מחמת הפרוסות, בידוע שנאבד מהם תאר לחם. וכן אם נשרו ביין אדום, אין להם עוד תאר לחם¹².

ח] עסה שנלושה אפלו במים לבד ובשלה, מברך עליה "בורא מיני מזונות" ולאחריה "על המחיה" אפלו אכל שעור שביעה. וכן גריסין (גריפען) שנעשין מחמשת מיני דגן ובשלו, מברכין עליהן גם כן "בורא מיני מזונות" ולאחריהן "על המחיה" אפלו אכל שעור¹³ שביעה¹⁴. ואם אוכלן עם המדק וכן מאכלי עסה שאוכלין

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ח] (משנה ברורה קס"ח סקנ"ו) טיגנם במשקה משמע מ"מגן אברהם" דלא הוי כבישול, ולפ"ד שאר האחרונים אין הכרח לדבריו, והנכון שלא יאכל (כישתואר לחם ואין כזית) כי אם בתוך הסעודה. ט] (קצור מסגרת השולחן) שנחלק כל גרעין לשנים, ואם לא נחלקו אלא שכתשן והסיר קליפתן כמו אותם שקורין פעריל גריפען, יש אומרים שאין מברכין עליהם בורא מיני מזונות, אלא אם כן נתמעכו ונתדבקו יחד על ידי הבישול. ויש אומרים שמברכין עליהן בורא מיני מזונות ומעין ג', וכן המנהג לברך עליהן בורא מיני מזונות ואחריהם על המחיה בכל ענין, ויר"ש יחמיר לעצמו.

דרכי הלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ח] פרוסות לחם אפילו פחות מכזית שבשלו או טוגנו לבד או עם ביצים - נשאר עליהם דין לחם ומברך עליהם "המוציא". פרורי לחם שהודבקו ונהיה גוש של כזית - מברך עליהם "המוציא", אפילו אם בישלם ואין ניכר שמקורם לחם. ואם אחרי שהודבקו הפירורים אין בהם כזית - יברך "מזונות", אלא אם כן ניכר שהם לחם ולא בושלו. קמח מצה ברכתו "המוציא", ואם בושל או טוגן ברכתו "מזונות" (עין לכל הנ"ל שו"ע י וכה"ח שם). האוכל אטריות אפילו כמות גדולה, ואפילו מטוגנים או אפויים, ואפילו קבע עליהם סעודה - מברך "מזונות" ו"על המחיה" מכיון שבשלו בתחילה (כה"ח קס"ח ס"ק מט). על קוגל אפילו אפוי - יש אומרים שאם קבע עליו סעודה מברך "המוציא" ו"ברכת המזון". ויש חולקים. על כן ישתדל אדם שלא לקבוע סעודה על "קוגל". ואם קבע - יברך "מזונות" ו"על המחיה" (עי' לעיל ס"ע ג מהי קביעות סעודה). על חיטים שלמות שבשל או קלה, מברך "בורא פרי האדמה". ואם אכל מהם כזית הוא נכנס בספק מה לברך ברכה אחרונה. על כן לא יאכל מהם שיעור ברכה אחרונה. חיטים שנתרסקו בבישול או לפניו, ברכתם "מזונות" ו"על המחיה" (שו"ע רח ס"ע ד והתננים עליו).

עם המרק או עם החלב שנתבשלו בה, אין צריך לברך על המרק והחלב כי המה טפלים ובטלים לגביהן, אבל אם בשל רק מעט לביבות או גריסין ועקר פונתו רק בשביל הרטב או החלב, בענין זה אינן בטליו ומברך עליהן "שהכל", ואף על פי שאוכל גם הליבבות והגריסין אין הרטב והחלב בטליו כיון שהן העקר. ומכל מקום כדי לעשות על צד היותר טוב, ראוי לברך תחלה "שהכל" על הרטב או על החלב לבד ולשתות קצת ואחר כך יברך על הליבבות או הגריסין "בזרא מיני מזונות" (עיין מנחת"ש סמן ר"ה סק"ו) שגם המה אינן טפלות אף על פי שאין הכוונה בשבילן לפי שמין דגן הוא חשוב ואינו נעשה טפל להפסיד ברכתו כל שבא לתן טעם בקדרה.

ט] מאכלים שעושים ממצה כתושה או מלחם מפרך (כופתאות, לבבות, קנעדייל, קרעמזיל) שמערכים אותן בשמן וביצים וחלב וגובליו ומבשילין או מטגנין אותן, מברכין עליהן "בזרא מיני מזונות" ולאחריהם "על המחיה".

י] דברים ממיני דגן שבשולן עם שאר מינים, כמו שהוא הדרך שמבשילין פרורי עסה (פערפעל, פתיתים) עם פולין או קטניות ואפלו מין אחד הוא הרב, מכל מקום כיון שכל אחד מבדל בפני עצמו צריך לברך שתי ברכות¹ דהיינו שמברך תחלה על קצת פרורי עסה "בזרא מיני מזונות" ואוכלו, ואחר כך מברך על קצת פולין "בזרא פרי האדמה" ואוכלו, ואחר כך אוכלו בידו², והרטב הוא טפל ואין צריך לברך עליה (ועוד שהרי נפטר בברכת בפה"א כדלקמן סימן ג"ד ס"ב). אבל אם נתמעכו ונתערכו יחד, כגון מאכל שעושים שמערכין קמח וביצים וגבינה ומטגנים או מבשלים אותו, אף על פי שהקמח הוא המעט מכל מקום כיון שהוא מחמשת מיני דגן, הוא חשוב ומברכין עליו "בזרא מיני מזונות" ואחריו "על המחיה". ואמנם דוקא כשנותנים את הקמח בשביל שיתן טעם, אבל אם לוקחין רק מעט קמח לדבק בעלמא כמו שהוא הדרך שמתקנין מיני לפתן במעט קמח, וכן אופין מעשה אופה משקדים וסכר וביצים ונותנים בו רק מעט קמח לדבק בעלמא, אז בטל הקמח ואין מברכין רק על העקר. וכן רטב שמבשילין³ ומתקנין אותה עם קצת קמח קלוי ומטגן בחמאה, אין מברכין על הרטב כי אם "שהכל". אבל אם הוא בורר את הפרורים המטגנים ואוכלן בפני עצמן, צריך לברך עליהם "בזרא מיני מזונות". ואם אכל מהם כזית צריך לברך אחריו על המחיה⁴.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

י) (באור הלכה ר"ב ס"א) כתב בא"ד ולמעשה נראה דספק ברכות להקל ולא יברך אלא כברכת הרוב וכן כתבשיל שמעורב בו ה' מיני דגן יברך רק "בזרא מיני מזונות" כו' והרצוה לחוש לחי"א (שהוא גם דעת הקש"ע) ימעכס כו' ויברך "בזרא מיני מזונות". וכן לענין שארי מינים שאינם מחמשה מיני דגן כו' ימעך המיעוט ויברך כברכת הרוב. יא) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום יש לעשות כמו שכתבתי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

י) ונוהגים לברך "בזרא מיני מזונות" בלבד (עיין ר"פ ח"ב לג). יא) הכלל בזה; אם הקמח נועד להדביק את האוכל, הרי הוא בטל, מברך על האוכל ופוסק את הקמח. ולכן האוכל דג מטוגן בקמח וביצה (לא עם לחם) מברך רק על הדג ופוסק את הקמח. אבל אם הקמח נועד לטעם או לבריאות

סימן מט

דין ברכת היין וברכת "הטוב והמטיב"

ובו ט"ז סעיפים.

ב שבת

א] על היין מברכין "בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" (א) ולאחריו "עַל הַגֶּפֶן" וכו', ואין חלוק ביין אֶפְלוּ הוּא עֵדִין תּוֹסֵס, ואֶפְלוּ זֶב מַעֲצָמוּ וְאֶפְלוּ יֵין מִבְּשָׁל או קונדיטין דהיינו שנתנו לתוכו דבש ובשמים, או לענה שהוא מר, אֶפְלוּ הֵיִין מֵרִיחַ כַּחֲמֵץ, כִּיּוֹן שִׁישׁ לוֹ טַעַם יֵין הוּא יֵין לַעֲנִין בְּרַכָּה. אֲבָל אִם נִתְחַמֵּץ בְּעֵינֵי שִׁישׁ בְּנֵי אָדָם שֶׁנִּמְנָעִין לִשְׁתּוֹתוֹ מִפְּנֵי חֲמִיצָתוֹ, יֵשׁ סֵפֶק בְּבִרְכָּתוֹ (ואף שִׁיכּוֹל לְבָרֵךְ תַּחֲלִילָתוֹ "שֶׁהֵכֵל", עֵדִין יֵשׁ סֵפֶק בְּבִרְכָּה אַחֲרוֹנָה) וְלִכְּוֹן אֵין לִשְׁתּוֹתוֹ אֲלָא אִם כֵּן יִבְרַךְ תַּחֲלִילָה עַל יֵין טוֹב (ב) (דִּין יֵין צְמוּקִים עֵינֵי לִקְמָן ס"ס נג).

ב] החרצנים שהוציא מהם היין רק על ידי דריכה ולא נעצרו בבית הבד, אם נתנו עליהם מים, אֶפְלוּ לֹא מִצָּאוּ יוֹתֵר מִמָּה שֶׁנִּתְּנָה, או אֶפְלוּ מִצָּאוּ פְּחוֹת, מִכָּל מְקוֹם אִם טַעַמּוֹ יֵין - מְבָרְכִין עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן", אֲבָל אִם נִעְצְרוּ הַחֲרָצִנִּים בְּבֵית הַבֵּד וְאַחֵר כֶּף נִתְּנוּ עֲלֵיהֶם מִים או שנתנו מים על שמרי יין - אינו אֲלָא כְּמִים.

ג] יין שנתערב במים, אם אין ביין אֲלָא אֶחָד מִשְׁשֵׁה חֲלָקִים שְׁבָמִים, וְדָאֵי בְּטֵל הֵיִין וְאֵינוּ רַק כְּמִים. וְאִם יֵשׁ בּוֹ יֵין יוֹתֵר, אִם דֶּרֶךְ אֲנָשִׁי הַמְּקוֹם לְמִזְג אוֹתוֹ כֹּל כֶּף וְלִשְׁתּוֹתוֹ בְּמְקוֹם יֵין, מְבָרְךְ עָלָיו "בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" וְלֵאחֲרָיו "עַל הַגֶּפֶן". וְאִם לֹא, בְּטֵלָה דַּעְתּוֹ (ד).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לברך תחילה "שֶׁהֵכֵל" על הרוטב ולשתות קצת, ואחר כך בורא מיני מזונות על הפירורי עיסה. כיון שפירורי העיסה הם עבים וראוים לאכילה.

סימן מט א] (קצור מסגרת השולחן) מה שכתב המחבר או לענה שהוא מר הוא מחי"א כלל נ"ה, אבל ה"פרי מגדים" בא"א ריש סי' ר"ב כ' דצ"ע ביין ווערמיט שלנו דיש בו הרבה כמעט אין החיך נהנה ממנו כי אם לרפואה, אף "שֶׁהֵכֵל" אין ראוי לברך עליו. ומה שכתב עוד אִם נִתְחַמֵּץ בְּעֵינֵי "שִׁישׁ בְּנֵי אָדָם" וכו' הוּא גַם כֵּן מִחֵי אָדָם. אֲבָל בְּשׁו"ע ורו"ש סי' ר"ד כתבו "כֹּל שְׁבִנֵי אָדָם" נִמְנָעִין לִשְׁתּוֹתוֹ מִחֲמַת חֲמִיצוֹתוֹ, וִישׁ לֹאמַר דְּאִזְלִינן בְּתַר רוֹב כִּבְשָׁאֵר דּוֹכֵת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

מברך "מזונות" ופוסט את השאר. ולכן האוכל עוגת שקדים וכד' שהקמח המועט שבה נועד לטעם או להשביע מברך "מזונות". וכן האוכל אורז או אטריות עם אפונה או שאר קטניות יברך רק "מזונות" על כל האוכל (עיין בא"ח פנחס יז ושו"ע רח).

סימן מט א] מילת "הגפן" נקראת בסגול תחת הג' ולא בקמץ "בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" (אחרונים) (ב) יין שרוב בני אדם נמנעים לשתותו מחמת חמיצותו, או יין שהוא מר כלענה ורוב בני אדם נמנעים לשתותו מחמת מרירותו יש ספק בברכתו ולכן יברך תחילה "הגפן" על יין רגיל שאינו מר או חמוץ, ואח"כ ישתה את היין הזה. (ג) אנו מברכים "הגפן" רק אם רובו יין ויש בו טעם יין. ובפחות מכך ספק אם יש לו דין "חמר מדינא" (עיין לכה"ח רד"ס"ק לא לג).

ד] כשם שהפת אם קבע עליו פוטר כל מיני מאכל, כך היין אם קובע את עצמו לשתות יין, פוטר שאר משקין מברכה ראשונה ומברכה אחרונה¹³. ודוקא אם המשקין היו עומדין לפניו בשעה שברך על היין¹⁴ או שהיה על כל פנים בדעתו לשתות אותן משקים, אבל אם לא היו לפניו ולא היתה דעתו עליהן, הוי ספק אם צריך לברך עליהן או לא, על כן ימנע את עצמו מהם עד לאחר שיברך ברכה אחרונה על היין, או שיברך על איזה דבר מאכל "שהכל" ויכון לפטור גם את המשקין¹⁵.

ה] אם לא קבע את עצמו לשתות יין (ראה לעיל סעי' ד') אלא שתה דרך ארצי וגם לא היתה דעתו לשתות משקים אחרים, אז ודאי צריך לברך ברכה ראשונה על משקים אחרים אלא דאכתי איכא ספק בברכה אחרונה אם נפטרו בברכת "על הגפן" שיברך על היין או לא¹⁶, על כן יש לאכל איזה פרי שיברך אחריו "בורא נפשות רבות" לפטור גם את המשקין¹⁷.

ו] המקדש על היין ודעתו לשתות יין שרף או קפה, יש ספק אם נפטרו בברכה שעל היין או לא¹⁸, על כן יש לו לכון שלא לפטור. ואף על פי כן יברך על מעט ספר "שהכל" לפטור גם את המשקין¹⁹.

ג שבת

ז] כשמברך על היין בתוך הסעודה ויש שם גם אנשים אחרים, יאמר "סברי רבותי", ורצה לומר "תנו דעתכם לשמע", כדי שיפסקו מאכילתן לשמוע הברכה²⁰.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (מב קע"ד גובאור הלכה שם) בדין אם לא קבע, אם היה לפניו על השלחן בשעה שברך על היין פוטר, (וכתב בסוף באור הלכה) ונכון לכתחלה שמי שירצה לפטור שאר משקין ישתה עכ"פ מלא מלוגמיו. ואם לא שתה מלא מלוגמיו, יבקש מאחד שלא טעם כלל שיפטורנו בברכה על המשקין, או יברך על מעט סוכר לפטור המשקין. ויש מקילין אפילו לא היו לפניו ורק שהיה דעתו עליהם, וממילא ה"ה לענין ברכה אחרונה (שעה צ"ח אות ע"א). ג] (משנה ברורה קע"ד ס"ק ג' בא"ד) אבל אם קבע לשתות יין. הסכימו כמה אחרונים דפוטר אפילו המשקין שלא היו לפניו כשעת הברכה רק שבאו לפניו עכ"פ בעוד היין לפניו כו' ולכתחלה טוב יותר לעולם שיהיו שאר המשקין לפניו בעת ברכתו על היין. ד] (משנה ברורה ר"ח ס"ק ע"ב) אבל אם לא קבע וגם לא היו המשקין לפניו וגם לא היה דעתו עליהם, לפי היש מקילין לעיל או צריך לברך על המשקין לאחריהם כשם שצריך לברך עליהם לפניהם. ז] (משנ"ב קע"ד ס"ק ט) אם קידש על היין פוטר כל המשקין באופן המבואר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] אם היה שותה יין, והיין עוד בפניו, והביאו לו משקה אחר לא יברך עליו אע"פ שבשעת הברכה על היין לא היתה דעתו על המשקה, והוא לא היה לפניו (כה"ח קע"ד ה). (ז) כל זה דוקא אם בשעת הברכה לא היו המשקין לפניו או שבשעה שהחל לשתות מהמשקין לא היה יין לפניו (כה"ח קע"ד ס"ק ה). ו] יש מכוונים לפטור בקידוש את כל המשקין שבתוך הסעודה אפילו יי"ש ואפילו קפה. וטוב לנהוג כן. ויש אומרים זאת במפורש ב"לשם יחוד" קודם הקידוש. (עיין בא"ח נשא ה). ז] אנו נוהגים לומר "סברי מרנן". אם הציבור אוכל - יברך בלחש. (עיין שו"ע קע"ד סעי' ח, וכה"ח שם ובסימן קס"ו ס"ק קח ט).

ח] שתו מיין אחד בין בתוך הסעודה בין שלא בתוך הסעודה^(ח) והביאו להם יין אחד, אינו מברך עליו "בורא פרי הגפן" כיון שלא נמלך ולא אסח דעתיה מיין, אבל מברך עליו "הטוב והמיטיב", וכן אם הביאו להם עוד יין שלישי מברכין גם כן עליו "הטוב והמיטיב", וכן על הרבה. (מעובדא דרבי על כל חבית וחבית שהיה פותח היה מברך "הטוב והמיטיב").

ט] ואם היה נמלך ממש באפן שצריך לברך שנית "בורא פרי הגפן", (עין לעיל סימן י"ז), מברך תחלה "הטוב והמיטיב" ואחר כך "בורא פרי הגפן"^(ח).

י] הא דמברכין "הטוב והמיטיב" דוקא בסתם שאינו ידוע שהשני גרוע מן הראשון אף על פי שאינו ידוע אם הוא משבח מן הראשון, אבל אם ידוע שהוא גרוע מן הראשון, אין מברכין עליו. אף כשהוא בריא לגוף יותר מן הראשון אף על פי שהוא גרוע בטעם, מברכין עליו "הטוב והמיטיב".

יא] אפלו היה להם מתחלה שני יינות אלא שלא היו לפניו יחד כשברך "בורא פרי הגפן", מברך על השני המשבח "הטוב והמיטיב". אבל אם היו שתיהן לפניו על השלחן, אינו מברך "הטוב והמיטיב", אלא "בורא פרי הגפן" מברך על המשבח לפטור גם את הגרוע.

יב] אין מברכין "הטוב והמיטיב" אלא אם יש עוד מן היין הראשון ורוצים לשתות את השני משום שני יין, אבל אם מחמת שהיין הראשון כלה מביאין את השני, אין מברכין עליו.

יג] אין מברכין "הטוב והמיטיב" אלא כשיש אחר עמו שהוא שותה גם כן מהשני היינות, דהכי משמע "הטוב" - לו "והמיטיב" - לחברו. והוא הדין אם אשתו ובניו עמו, אבל אם הוא יחיד אינו מברך.

יד] האורח שמסב אצל בעל הבית, אם בעל הבית נותן את הקנקן על השלחן שישתה מי שירצה כמו שעושין בסעודות גדולות, אם כן היין הוא כמו בשתפות ומברכין "הטוב והמיטיב". אבל אם בעל הבית נותן לכל אחד כוסו, אין מברכין "הטוב והמיטיב" כיון שאין להם שתפות ביין, ואפלו בעל הבית אינו מברך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) אם אדם רוצה לצאת ידי חובת כל הדעות ולהמנע מספק ברכות יברך "הטוב והמיטיב" רק במקרים הבאים.

(1) שיושבים בסעודה רגילה ולא במשתה היין. (2) בסעודה זו לפחות שני בני אדם. (3) שתו יין בתחילתה ולא הסיוח דעתם מלשתות יין. (4) נשאר עוד מהיין הראשון. (5) הביא בעל הבית יין אחר יותר טוב. (6) היין היותר טוב לא היה לפניו ולא ידעו עליו האורחים. (7) בעל הבית נתן רשות לכל אחד לשתות ממנו או שנתן להם אותו במתנה או שהרשה להם לזכות בו. (8) כדאי שבעל הבית יניחו את היין היותר טוב מחוץ לבית מופקר ויביא אותו רק תוך הסעודה. (9) נהגו שכל אחד יברך לעצמו (עין שו"ע קצ"ה והחוננים עליו).

טו] אחד יכול לברך להוציא את כלם^(ח), ויאמר תחלה "סברי" וכו' שיתנו לב לשמוע ויענו "אמן" שיצאו בברכתו. ודוקא כשיש לכל אחד כוסו לפניו שיטעום מיד שלא יהא הפסק בין הברכה לשתייה.

טז] אם מברך "ברכת המזון" על כוס יין אחר, אינו צריך לברך עליו "הטוב והמטיב", שהוא יוצא במה שאמר ב"ברכת המזון" "הטוב והמטיב"^(ח).

סימן ג

כללים בברכה ראשונה מברכת הנהנין

ובו ט"ז סעיפים.

א] כתיב: "לה' הארץ ומלואה", שהכל הוא כמו הקדש. וכמו שאסור להנות מן ההקדש עד לאחר הפדיון, והנהנה מן ההקדש בלא פדיון מעל, כמו כן אסור ליהנות מן העולם הזה בלא ברכה, והברכה היא הפדיון. והנהנה בלא ברכה כאלו מעל בקדשי ה' תברך שמו. ואין שעור לברכה ראשונה, שאפלו אכל או שותה כל שהוא, חייב לברך ברכה ראשונה.

ב] אף על פי שבדיעבד אם טעה וברך "שהכל" על כל דבר אפלו על פת או על יין יצא^(א) (בדלקמן סימן נ"ו), לכתחלה אסור לעשות כן, אלא צריך ללמוד להבין איזו ברכה יברך על כל מין ומין. ואף בדבר שאי אפשר לברר מאיזה מין הוא, או שנסתפקו הפוסקים ואי אפשר להכריע, אז יוצאין בברכת "שהכל". ואם הוא דבר שיכול לפטרו בתוך הסעודה - עדיף טפי.

ר שבט

ג] הדבר שמברכין לאכלו או לשתותו או להרית בו או לעשות בו מצוה, צריך שיקח אתו קדם הברכה ביד ימינו ויכון איזה ברכה הוא צריך לברך עליו, כדי שפשיזכיר את השם שהוא עקר הברכה, ידע מה שייסם ויברך. ואם לא אחזו כלל אלא שהיה לפניו כשברך עליו - יצא. אבל אם לא היה לפניו כלל כשברך אלא שהביאו לו אחר כך, אף על פי שבשעת הברכה היתה דעתו עליו, לא יצא^(ב) וצריך לברך שנית^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1] (קצור מסגרת השולחן) ובס' דה"ח ורו"ש בסידור ו"חיי אדם" כתבו דבתוך הסעודה מברך כל אחד לעצמו, ושלא בשעת הסעודה - אין מברך אחד לכולם אלא אם כן קבעו יחד לשתות באופן שנתבאר לעיל סק"ו.

סימן ג א] (משנה ברורה ר"ז ס"ק י"ט) ופמ"ג מצדד דהוא הדין כל כה"ג שהוא ודאי שיובא אצלו, כגון שהוא בחדר הסמוך לו - גם כן אין צריך לחזור ולברך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ג א] וכן אם ברך "בורא מיני מזונות" על כל דבר חוץ ממים ומלח - יצא ידי חובה (עיין בא"ח בלק יג) ב] אם לא היה אוכל לפניו כשברך רק היתה דעתו עליו אינו צריך לחזור ולברך בדיעבד (ע' מה"ח ר"ז ס"ק לד). ויאחזו את האוכל ביד ימין אפילו אם הוא איטר (ע' שם ס"ק ל).

ד] נטל בידו פרי לאכול וברך עליו, ונפל מידו ונאבד או נמאס עד שאינו ראוי לאכילה, וכן אם ברך על כוס משקה ונשפך הכוס, אם יש לפניו עוד ממין זה וגם דעתו היתה לאכול או לשותות יותר ממה שלקח בידו, אם כן היתה הברכה גם על הנשאר ואינו צריך לברך שנית, אבל בסתם לא חלה הברכה רק על מה שהיה בידו² וצריך לברך שנית. וכן אפילו אם היה דעתו לאכול או לשותות יותר אלא שלא היה לפניו בשעת הברכה והובא לו עתה³, צריך לברך שנית, אפילו בענין שאם היה אכל או שותה את הראשון לא היה צריך לברך על זה שהובא לו, הכא שאני⁴.

ח] צריך שלא יפסיק יותר מכדי דבור בין הברכה לאכילה, ואפילו בשעת לעיסה אסור להפסיק עד שיבלע⁵ (דהא על הלעיסה אינו צריך ברכה כדלקמן ס"ו). ואם הפסיק בדבור בין הברכה לאכילה שלא מענין האכילה, צריך לחזור ולברך. אבל אם שהה בשתיקה, אין צריך לחזור ולברך. ושהיה שהיא לצורך האכילה, לא חשיב הפסק כלל. ולכן כשרוצה לאכל פרי גדול ולחתך ממנו חתיכות, יברך כשהפרי שלם, משום דמצוה לברך על השלם, והשהיה לא הוי הפסק משום שהיא לצורך האכילה. אך כשרוצה לאכל איזה פרי ואין לו יותר ויש לחוש שמא פרי זה מתלע שאינו ראוי לאכילה, יפתחנו ויבדקנו קדם הברכה⁶.

ו] השותה מים ושופך מעט קדם שתיתו משום חשש מים הרעים, ישפך קדם שיתחיל לברך ולא אחר הברכה משום בזיון הברכה⁷.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (משנה ברורה שם ס"ק כ"ו) יש כמה ראשונים שסוברין דאפילו בסתמא גם כן אין צריך לחזור ולברך, דכיון שהיה מונח לפניו וספק ברכות להקל. ג] (משנה ברורה שם) אם היה בדעתו בשעת ברכה לאכול גם השאר - אין צריך לחזור ולברך ואפילו כשלא היה מונח לפניו אז על השלחן. ד] (משנה ברורה קס"ז ס"ק ל"ה) ומ"מ אם עבר ושח בעודו לועס כו' צ"ע אם צריך לחזור ולברך, ובח"א מצדד דאפילו לא בלע רק הטעם שמצץ בפיו מן הלעיסה - אין צריך לחזור ולברך.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] אם היה דעתו לאכול ולשתות ולא היה לפניו, והביאו לו אחר כך - אינו צריך לברך שנית. וכן אם היה לפניו ולא חשב לאכול ולשתות מהם ואחר כך החליט לאכול ולשתות - אינו מברך שנית. (כנ"ל). ד] מי שהפסיק בדיבור לפני האכילה שלא מענין האכילה יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו וכו'" ואח"כ יברך שנית (עיין ר"ז סע' ו). ואם דיבר בענין האכילה - אינו חוזר לברך. וכן אם התחיל ללעוס ודיבר בכל ענין לפני שבלע - בדיעבד אינו חוזר לברך (בא"ח אמור יג' ד). ו"דיבור" נחשב הפסק אפילו במילה אחת אם היא איננה מענין האכילה. וחוזר ומברך. "שתיקה" בדיעבד לא נחשבת הפסק אפילו אחר כדי דיבור (עיין בה"ח ר"ז סע' טז טוב). (ה) וכן משום הפסק, ולכן לפני שמברך על משקה חם או קר יבדוק את חומו לפני הברכה שלא יהיה הפסק גדול מידי (עיין בא"ח בלק ג).

ז] הטועם את התבשיל אם צריך מלח וכיוצא בו ופולט - אינו צריך לברך. אבל אם בולע יש ספק אם צריך לברך כיון שהוא בולע או אין צריך לברך כיון שאין כוונתו לאכילה, ולכן יזהר שיכוון להנות ממנו בתורת אכילה ויברך עליו ויבלע.

ח] האוכל או שותה לרפואה, אם הוא דבר מטעם ונהנה ממנו, - מברך עליו לפניו ולאחריו ברכה הראויה לו, ואפילו הוא דבר אסור, כיון שהתורה התירה לו עתה, צריך הוא לברך עליו. ואם הוא דבר מר שאינו נהנה ממנו - אינו מברך עליו. השותה ביצה חיה לצחצח קולו, אף שאינו נהנה מטעמו נהנה הוא ממזונו דמיון זין ומברך עליו⁽¹⁾.

ט] נכנס לו דבר בגרונו ושותה משקין או אכל חתיכת פת לבלעו או שאר דבר שנהנה ממנו, צריך לברך עליו לפניו ולאחריו. אבל אם הוא שותה מים שלא לצמא אלא כדי להבליע מה שנכנס לו בגרונו או לצרף אחר, לא יברך לפי שאין הנאה לאדם בשתיית המים אלא כשהוא שותה לצמאו⁽²⁾.

י] שכח והכניס אוכלין לתוך פיו בלא ברכה, אם הוא דבר שאף אם יפליטו לא יהא נמאס, יפליטו לתוך ידו ויברך עליו. ולא יברך עליו בעודו בפיו משום דכתיב: "מלא פי תהלתך". ואם הוא דבר שאם יפליטו יהא נמאס, כיון דאסור לאבד אוכלין, מסלקו בפיו לצד אחד ומברך עליו. ואם ארע לו כן במשקין שאי אפשר לו לסלקן לצד אחד, אזי אם יש לו עוד משקין, יפלט אלו לאבוד. ואם אין לו יותר והוא דחוק על זה המצט שבתוך פיו, בולען ויברך אחר כך ברכה ראשונה⁽³⁾ (דכיון דנזכר בעודו בפיו דומה קצת לעובר לעשייתו) אבל ברכה אחרונה לא יברך. אף אם הוא יין ושתה רביעית, יברך גם ברכה אחרונה⁽⁴⁾.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ז] (משנה ברורה קע"ב סק"ה) ודעת רוב הפוסקים שאינו מברך רק ברכה אחרונה אם שתה כשיעור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) השותה מים להעביר רפואה אינו מברך. השותה מים לשם כך מברך על המים (בא"ח מטות יב). האוכל דבר אסור מפני הסכנה מברך עליו (שו"ע ר"ד סע' ט). מי שהכריחו אותו לאכול - לא מברך אפילו אם חיכו נהנה מהמאכל (שו"ע סע' ח ובא"ח מטות יג). (ז) השותה מים קרים ביום חם לקרר את עצמו מברך "שהכל", אבל אם נתקע לו משהו בגרון לא יברך על אוכל או על משקה משום סכנה. השותה או אוכל כל דבר (חוץ ממים) להעביר את האוכל - מברך (עין בא"ח שם וכה"ח ר"ד ס"ק מה). (ח) יש להזהר שלא להוציא אוכל מפיו על מנת לברך בנוכחות אנשים אחרים, שאף אם הוא לא נמאס, אחרים נמאסים ועל זה נאמר "כי ה' יביא במשפט על כל נעלם". ועל כן אם יכול יסלקו לצד בתוך פיו - יברך. ואם לאו יבלע ולא יברך ברכה ראשונה (שו"ע קע"ב סע' א). ואם אפשר - יהרהר הברכה בליבו (בא"ח מטות יד שו"ע קעב א וכה"ח ס"ק א) בין כך ובין כך אם אכל או שתה כל משקה כשיעור מברך ברכה אחרונה (כה"ח שם ס"ק א ב ובא"ח מטות יד).

ה שבת

יא] היו לפניו שני מינים שברכותיהם שוות כגון אגוז ותפוח שיכול לברך על אחד ולפטור גם השני, חייב לעשות כן, ואסור לו לברך על אחד בכונה שלא לפטור את השני כדי לברך גם עליו בפני עצמו, משום דאסור לגרם ברכה שאינה צריכה, ויברך על היותר חשוב (כדלקמן סימן נ"ה) ונפטור השני אף על פי שלא היתה כונתו לפטור. אבל אם ברך על זה שאינו חשוב, אינו נפטור החשוב אלא אם כן היה דעתו לפטור. אבל אם ברך בסתם צריך לחזור ולברך על החשוב, דאינו בדין שיפטור שאינו חשוב לחשוב דרך גררא^(ט).

יב] אבל אם הם שני מינים כגון פרי העץ ופרי האדמה או דבר שבברכתו "שהכל", אף על גב דבדיעבד אם ברך על כלם "שהכל" או שברך על פרי העץ "בורא פרי האדמה" יצא, מכל מקום לכתחלה אסור לעשות כן אלא יברך על כל אחד ואחד ברכה המיוחדת לו. וברכת "בורא פרי העץ" קודמת (עיי' לקמן סימן נ"ה סעיף ד'), ואפילו יש לפניו יין וענבים ורוצה לשותות יין קדם ומברך "בורא פרי הגפן", אף על פי שאם הוא מתכוון לפטור בברכה זו גם הענבים יכול לפטור, מכל מקום לכתחלה לא יעשה כן אלא יכון שלא לפטור את הענבים כדי לברך גם עליהם ברכה המתקנת שהיא "בורא פרי העץ"^(י).

יג] בכל הדברים חוץ מן הפת (שנתבאר דינו בסימן מ"ב סעיף י"ט, כ', כ"א) אם שנה מקומו, אף על פי שלא הסית דעתו נחשב כמו הסת הדעת. ולכן מי שאוכל או שותה בתוך אחד ואחר כך הולך לתוך אחר לגמור שם אכילתו ושתייתו, אפילו ממין הראשון ואפילו אחז בידו את המאכל או המשקה ונושאו אל התוך האחר, מכל מקום צריך לברך עליו שם מתוך ברכה ראשונה^(י). אבל ברכה אחרונה על מה שאכל תחלה אינו צריך, פי הברכה שיברך בסוף תעלה לשתייה^(יא).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1) (באור הלכה קע"ח ס"א ד"ה בבית אחד, כו' בסוף הדיבור) אף דראוי ונכון לחוש לכתחלה לדעת האחרונים שלא ליכנס אפילו מחדר לחדר באמצע אכילתו בדברים שאין טעונין ברכה אחריהן במקומן אם לא שהיה דעתו לזה מתחלה כשעת ברכה, מ"מ הנהיג להקל בזה אין למחות בידו דיש לו על מי לסמוך. ועכ"פ בדיעבד בודאי אין להצריך בהן (ברכה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט) אפילו אם ברך על סוג הפרי שאינו חשוב, ואפילו אם הביאו את החשוב אחר כך, אם נשאר לפניו מסוג הפרי שברך עליו - נפטור הפרי החשוב בברכת הראשון (עיי' כה"ח ד"א ס"ק כד). (י) אפילו לא כיון כן אלא בדרך סתם - לא היין פטור את הענבים ולא הענבים פוטרים את היין. (כה"ח רח ס"ק פא). (יא) אם חשב בעת הברכה לאכול ולהסתובב בבית - אינו חוזר ומברך. ואם לא חשב כך, לא יעבור מחדר לחדר או למטבח וכד' אפילו באותה דירה. ואם עבר ובידו המזון - אינו חוזר ומברך (עיי' כה"ח קע"ח ס"ק ב ובא"ח כהעלותך ד שדעתו לברך). אמנם אם אכל פת או מזונות או משבעת הנגינים שיעור שחייב בברכה אחרונה, שצריך לחזור למקומו, וכן אם נשארו אנשים אחרים ליד השולחן שניכרת כונתו לחזור לשולחן - אינו חוזר ומברך ברכה ראשונה אפילו אם עבר מחדר לחדר ללא האוכל בידו (עיי' ס' קע"ח, ובא"ח שם).

יד] וכן אם הלך לחוץ ואחר כך חוזר למקומו לגמור אכילתו, צריך לברך מחדש ברכה ראשונה. במה דברים אמורים, כשהוא אכל לבדו או כשהוא אכל עם אחרים וכלם שנו את מקומם. אבל אם אחד נשאר על מקומו, אזי גם אלו שהלכו כיון שדעתם לחזור לכאן אל זה שנשאר כאן ולגמור כאן אכילתו, לכן כשחוזרין ואוכלין או שותין אינן צריכין לברך מחדש, דכיון שנשאר כאן אחד לא נתבטלה הקביעות וכלם חוזרין לקביעותם ונחשב הכל כסעודה אחת.

טו] בחדר אחד מפנה לפנה אף על פי שהחדר גדול מאד לא הוי שנוי מקום^(יב).

טז] אם אכל פרות בגן שהוא מקף מחצות וברך על פרות מאילן אחד על דעת לאכל גם מאילנות אחרים^(יג), יכול לאכל גם מאילנות אחרים אף על פי שאינו רואה מקומו כל שלא הסיח דעתו ואין צריך לברך שנית. אבל אם אין הגן מקף מחצות ומכל שכן מגן זה לגן אחר לא מהני^(יד) דעתו^(טז).

סימן נא

כללים בברכה אחרונה

ובו ט"ו סעיפים.

א] על פרות האילן חוץ משבעת המינים (כדלקמן סעיף ו') ועל כל פרות האדמה וירקות וכל דבר שאין גדולו מן הארץ, מברך לאחריהם "בורא נפשות" וכו' ואפלו אכל ושתה - נפטר בברכה אחת.

ושבט

ב] ברכה אחרונה וכן "ברכת המזון" אין מברכין אלא אם כן אכל כשעור דהיינו כזית, אבל על פחות מכשעור אין צריך ברכה אחרונה. ועל משקין יש אומרים דאינו חייב בברכה אחרונה אלא אם כן שתה רביעית, ויש אומרים דגם על משקין אם שתה כזית חייב בברכה אחרונה. ולכן לצאת מידי ספיקא יש לזהר שלא לשתות אלא פחות מכזית או רביעית. ואין חלוק בין יין שרף לשאר משקין^(טא).

ג] דבר שהוא כבדו דהיינו אגוז אחד או שאר פרי ואפלו קטנית אחת, יש אומרים אף על פי שאין בו כזית, מכל מקום כיון שהוא פרי שלם מברכין אחריו ברכה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ז] (משנה ברורה שם ס"ק ל"ח) דבמוקף מחיצות לא בעינן דעתו בפירוש. ז] (משנה ברורה שם) באינו מוקף מחיצות בעינן שיהיה דעתו בשעת ברכה גם על השני.

ודבי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

יב] לכתחילה לא ילך אפילו לא מפינה לפינה אלא אם כן חשב על כך מראש בעת הברכה. (בא"ח בהעלותך ז). יג] אם רואה ממקום הברכה את מקום האכילה אינו צריך לחזור ולברך אפילו מגן אחד לגן שני, וכ"ש בגן אחד אפילו שאינו מוקף מחיצות (בא"ח בהעלותך י).

סימן נא (א) לכתחילה לא ישתה כמות משקין שהיא בין כזית לרביעית, ואם שתה לא יברך. (בא"ח מסעי ב).

אחרונה, ויש חולקין. ולכן לצאת מידי ספק אין לאכל פחות מכזית. ואם נתחלק הדבר קדם האכילה, בטל ממנו חשיבותיה ולכלי עלמא אין מברכין עליו ברכה אחרונה בפחות מכזית^(ב).

[ד] כל האוכלין מצטרפין לכזית. ואם אכל כחצי זית מדבר שמברכין אחריו "בורא נפשות רבות" וכחצי זית מדבר שמברכין עליו ברכה "מעין שלש", או אפלו כחצי זית פת, מברך לאחריו "בורא נפשות". ונראה לי שהוא הדין אם אכל כחצי זית מפרות שמברכין לאחריו "על העץ" וכחצי זית ממין שמברכין לאחריו "על המחיה" או כחצי זית פת (דהשתא אין כאן שום מין שבכמה אחרונה שלו בורא נפשות) מכל מקום מברך לאחריו "בורא נפשות" (עין מחצית השקל סימן ר"י סעיף קטן א'). ואם אכל כחצי זית ממין שמברכין לאחריו "על המחיה" וכחצי זית פת, מברך לאחריו "על המחיה"^(ג). ושתיה עם אכילה אין מצטרפין^(ד).

[ה] אכל כחצי זית ושהה וחזר ואכל כחצי זית, אם מתחלת האכילה הראשונה עד סוף האכילה לא היה זמן יותר כי אם כדי אכילת פרס, מצטרפים שתי האכילות ומברך ברכה אחרונה, אבל אם שהה יותר, אין מצטרפין^(ה). ובשתיה אפלו שהה פחות מזה אין מצטרפין.

[ו] שתה משקה חמה במעט מעט (כגון תה, קפה), כיון שאינו שותה בפעם אחת כשעור, אף על פי שדרך שתייתה בכך, מכל מקום אין מצטרפין ואינו מברך ברכה אחרונה^(ו).

[ז] בשבעה מינים נשתבחה ארץ ישראל דכתיב: "ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש", ובתור הכי כתיב: "ארץ אשר לא במסכנת תאכל בה לחם" וגו' "ואכלת ושבעת וברכת" וגו', וכיון שביתם מבואר בתורה "ואכלת ושבעת וברכת", לכן על הלחם מחמשת מיני דגן שהן חטה ושערה המפורשין וכסמין ושבולת שועל ושיפון שהם גם כן נכללין בחטה ושערה מברכין אחריו "ברכת המזון" שהן שלש ברכות שלמות וגם ברכת הטוב והמיטיב (שנתקנה אחר כך ביבנה). אבל כל שאינו לחם גמור אלא מיני מזונות מאלו חמשת מיני דגן, וכן על הגפן דהיינו יין, וגם ענבים בין לחים בין יבשים בין גדולים בין קטנים, ותאנים ורמונים וזיתים ותמרים שהם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נא א) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בחיי אדם. אבל רד"ש ואהר"י רס"י ר"ב כתבו דאם אין הענבים גדולים באופן שנתבאר בס"י נ"ב שמברכין עליהן "בורא פרי העץ",

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אגוז לא נאכל בדרך כלל בשלמותו, וכן צימוק שהוצא ממנו החרצן אינו פרי שלם ועל כן אין בהם ספק. אבל גרגיר של רימון או ענב או צימוק בלי חרצנים - נקרא "בריה" (עין שו"ע רי והחונים עליו). (ג) וכן פסק בא"ח מסעי ה'. (ד) אם טבל בסקויט בתה ותפח לכזית, מצטרף לברכה אחרונה (שם ה). (ה) אם אכל כזית או יותר ועברו יותר מארבע דקות מתחילת אכילת ה"כזית" לסופו לא יברך ברכת המזון מדיון ספק ברכות (בא"ח מסעי ז). (ו) השותה משקה בפעם פעמיים או שלוש מברך ברכה אחרונה, וביותר מכך לא יברך (עין בא"ח שם).

דְּבַשׁ הָאֹמֶר בַּתּוֹרָה לְפִי שְׁמָהֶם זֶב הַדְּבַשׁ, עַל כָּל אֵלֹי מְבָרְכִין בְּרָכָה אַחֲרוֹנָה בְּרָכָה אחת "מַעֲיֵן שְׁלֹשׁ" שֶׁהִיא כּוֹלֶלֶת בְּקִצּוֹר הַשְּׁלֹשׁ בְּרָכוֹת וְגַם "הַטּוֹב וְהַמֵּיטִיב" שֶׁבְּבִרְכַּת הַמָּזוֹן.

ז שבת

ח] בְּבִרְכָּה "מַעֲיֵן שְׁלֹשׁ" שֶׁאַחֲרֵי מִינֵי מְזֻזוֹת פּוֹתַח "עַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַכֹּלְכָלָה",¹² וְחֻתָּם "וְנוֹדָה לָךְ עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמַּחֲיָה בְּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ" וְעַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַכֹּלְכָלָה. וְעַל הַיַּיִן פּוֹתַח "עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן", וְחֻתָּם "עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן בְּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן". וְעַל הַפְּרוֹת פּוֹתַח "עַל הָעֵץ וְעַל פְּרֵי הָעֵץ", וְחֻתָּם "עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפְּרוֹת בְּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל הַפְּרוֹת" (וּבְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל – אוֹ אֶפְלוֹ בְּחוּץ לָאָרֶץ – אִם אָכַל מִפְּרוֹת אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אוֹמֵר "עַל הָאָרֶץ וְעַל פְּרוֹתֶיהָ"). אֲכָל מִינֵי מְזֻזוֹת וְגַם שְׁתֵּה יַיִן, כּוֹלֵל שְׁנֵיהֶם בְּבִרְכָּה אחת. וְכֵן פְּרוֹת וַיִּין וְאֶפְלוֹ עֲנָבִים וַיִּין, פְּרוֹת וּמִינֵי מְזֻזוֹת, אוֹ אֶפְלוֹ מִינֵי מְזֻזוֹת וַיִּין וּפִירֹת, כּוֹלֵל שְׁלֹשָׁתָם וְיִקְדִּים "עַל הַמַּחֲיָה" וְאַחֲרֵי כֵךְ "עַל הַגֶּפֶן" וְאַחֲרֵי כֵךְ "עַל הָעֵץ". וְכִשְׁכוֹלֵל "עַל הַמַּחֲיָה" עִם שְׂאֵר מִיֵּן, לֹא יֹאמֵר בַּחֲתִימָה "וְעַל הַכֹּלְכָלָה" אֲלָא יֹאמֵר "בְּרוּךְ אַתָּה ה' עַל הָאָרֶץ וְעַל הַמַּחֲיָה וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן", אוֹ "עַל הַמַּחֲיָה וְעַל הַפְּרוֹת", אוֹ "עַל הַמַּחֲיָה וְעַל פְּרֵי הַגֶּפֶן וְעַל הַפְּרוֹת". וְכִבְּרֵי נִדְפָס הַנִּסְחָא בְּסִדּוּרִים, וְצָרִיךְ כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל לִהְיוֹת בְּקִי בְּבִרְכָּה זוֹ בְּעַל פֶּה¹³.

ט] בְּשַׁבַּת יוֹם טוֹב וְרֹאשׁ חֹדֶשׁ מְזַכְרִין בָּהּ מַעֲנִינָא דִּיּוֹמָא. וְאִם שָׁכַח וְלֹא הִזְכִּיר אֵין מַחֲזִירִין אוֹתוֹ¹⁴.

י] יֵשׁ לְהַחֲמִיר בְּבִרְכָּה זוֹ כִּמוֹ בְּ"בִרְכַּת הַמָּזוֹן" בְּדִבְרֵים שֶׁנֶּזְכְּרוּ בְּסִימֵן מ"ד סְעִיף ו'.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יש ספק אם יברך עליהם מעין ג' או בורא נפשות, ולכן אין לאכול מהם כשיעור שחייב ברכה אחרונה אלא בתוך הסעודה. ב] (משנה ברורה ר"ח ס"ק ג') נוסח הברכה, בהסיום "בא"י על הארץ ועל המחיה" (ובשעה"צ שם) אף שב"מגן אברהם" מסיים בנוסח הברכה "בא"י על המחיה ועל הכלכלה כו'" לא העתקתיו כו' ע"ש. ג] (קצור מסגרת השולחן) "ועל המחיה ועל הכלכלה". וב"י כתב בשם בה"ג לחתום "על הארץ ועל המחיה", ולא "על המחיה ועל הכלכלה". וכן היא נוסחת רז"ש כסידור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) חתימת ברכת מעין שלוש כך היא: "ונודה לך ה' אלוקיני על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל המחיה ועל הכלכלה" ואם אוכל מתבואת הארץ יסיים "ונודה לך ה' אלוקיני על הארץ ועל מחיתתה ועל כלכלתה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל מחיתתה ועל כלכלתה" (ויש שאין אומרים "ועל כלכלתה"). וכן יברך אם אוכל מפירות שבעת המינים שגדלו בארץ ויאמר "ונודה לך ה' אלוקיני על הארץ ועל פירותיה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל פירותיה" וכן ביין העשוי מענבי ארץ ישראל יסיים: "ונודה לך ה' אלוקיני על הארץ ועל פרי גפנה, ברוך אתה ה' על הארץ ועל פרי גפנה" (עיין כה"ח ר"ח ס"ק נח). גפן אומרים בניקוד סגול "גֶּפֶן". (ד) ואם אמר "כי אתה טוב ומטיב לכל" אע"פ שלא סיים - לא יחזור, אלא ירהר את הדברים בליבו (עיין בא"ח מסעי ג).

יא] בברכת "בורא נפשות" יש אומרים "שבראת" ויש אומרים "שברא" וכן עקר, ופרושה של הברכה הוא, בורא נפשות רבות וחסרונן, שברא הנפשות וגם מחסורם דהיינו כל צרכי ספוקן שהם דברים הכרחיים לצורך קיום חיותן כמו הלחם והמים, וגם על כל שאר הדברים שברא שאינם הכרחיים כל כך אלא להתענג בהם כמו פרות וכדומה, אנו מברכים אותך¹ חי העולמים. וצריך לומר החיית בפתח². (הגאון רבי אליהו מוילנא וצ"ל הסכים עם הפוסקים שכתבו לחתום הברכה בשם ולומר "ברוך אתה ה' חי העולמים").

יב] אכל פרות שברכה אחרונה שלהם ברכה "מעין שלש" וגם פרות העץ שברכה אחרונה שלהן הוא "בורא נפשות", מברך ברכה "מעין שלש". וכיון שהוא מזכיר בהם פרי העץ נפטרים בזה כל פרי העץ שאכל. אבל אם נתחייב בברכת בורא נפשות על מין אחר, אינו נפטר בברכת "מעין שלש", ויברך תחלה בברכת "מעין שלש" ואחר כך "בורא נפשות"³.

יג] לכתחלה⁴ אסור לאדם לצאת ממקומו או לעסוק באיזה דבר עד שיברך ברכה אחרונה, שמא ישכח מלברך. ובדיעבד כשיצא ממקומו, אם הוא צריך לברך "בורא נפשות" יכול לברך במקום שהוא שם. אבל אם צריך לברך "מעין שלש"⁵, צריך שיחזור למקומו⁶ כמו ב"ברכת המזון" לעיל סימן מ"ד סעיף ט'.

יד] אכל ושתה ולא ברך מיד ברכה אחרונה, יכול לברך עד שעת עכול, דהיינו כל זמן שאינו תאב לאכול פרות, ולאחר שתיה כל זמן שאינו צמא. ולאחר זמנים

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד) (קצור מסגרת השולחן) גם צריך לומר בתיבות "חי העולמים" החיית בצירי. "מגן אברהם" ור"ש. ז) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ה"חיי אדם" כלל נ"ט מסברת עצמו. אבל מדינא נתבאר בשו"ע ואחרונים סי' קע"ח דברכת "בורא נפשות" אין צריך לברך במקום שאכל. ו) (משנה ברורה קע"ח ס"ק מ"ה) ודעת הגר"א דדעה האמצעית היא העיקר לדינא ולפ"ז פירות של שבעת המינים דומים לסתם פרות (ואינו צריך לחזור למקומו) (ובמשנה ברורה קפ"ד ס"ק י"ב) ולענין דינא כתב הגר"א דהעיקר כדעה השניה דה' מיני דגן חשיבי כפת לענין זה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט) ברכת בורא נפשות היא: "בא"י אמ"ה בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי ברוך חי העולמים". חי בפתח ולא בצירי. ועיין בא"ח מטות ט"ז על כונת ברכה זו, הרמזים שבה, וחשיבותה ע"פ הקבלה. י) אכל כזית פירות שבעת המינים וכזית פירות אחרים, נפטר בברכה מעין שלוש (שו"ע ר"ח סע' יג). אבל שתה מים או אכל ירקות ובשר כשיעור ברכה אחרונה "בורא נפשות" ואכל גם שיעור ברכה מפירות שבעת המינים - יברך תחילה "בורא נפשות" ואח"כ "מעין שלוש". ובדיעבד אם הפך את הסדר יצא ידי חובה. (עיין כה"ח שם ס"ק עג). יא) טוב שיברך "בורא נפשות" במקום שאכל, ו"על המחיה" יברך לכתחילה במקום שאכל, ובדיעבד יברך במקום שנזכר (עיין שו"ע קע"ח סע' ה, וכה"ח שם ס"ק לד).

אלו אינו יכול לברך עוד. ומי שאינו בקי לשער, ראוי לו כשזנכר שלא ברוך ברכה אחרונה, יברך על מין ממין שאכל, ויברך ברכה אחרונה לפטור גם את הראשון.
טו] אכל או שתה והקיא, לא יברך ברכה אחרונה דלא גרע מנתעפל^(ב).

סימן נב

דיני ברכת "בורא פרי העץ" ו"בורא פרי האדמה" ו"שהכל"

ובו י"ח סעיפים.

ח שבת

א] על פרות הגדלים באילן מברכין "בורא פרי העץ". ועל פרות הגדלים באדמה, והם כל מיני לפתן וירקות וקטניות^(א) ותיירס (טאטארקע) ועשבים מברכין "בורא פרי האדמה". ולא נקרא אילן אלא זה שהענפים שלו נשאים גם בתרף ומוציא אחר כך עלים מן הענפים, ואפלו הם דקין כגבעולי פשתן^(א). אבל אם הענפים כלים לגמרי בתרף ואינו נשאר רק השרש, לא נקרא אילן ומברכין על הפרות "בורא פרי האדמה"^(ב).

ב] על דבר שאין גדולו מן הארץ כמו בשר, דגים, חלב, גבינה, וכן על כל מיני משקים חוץ מן היין ושמן וזית, מברכין "שהכל נהיה בדברו". ותבת "נהיה" יש לומר הי"ד בקמץ.

ג] כמהין ופטירות (שוואמען) אף על פי שהן גדלים מלחלוחית הארץ, יניקתן אינה מן הארץ אלא מן האויר, ולכן אינו נקראין פרי האדמה ומברכין עליהן "שהכל"^(ג).

ד] אין מברכין "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" אלא על דבר שהוא טוב לאכלו חי וגם הדרך הוא לאכלו חי, אבל אם אין הדרך לאכלו חי אלא במבשל, אף על פי שהוא טוב למאכל גם כשהוא חי, מכל מקום אינו חשוב כל כך, ואין מברכין עליו ברכתו אלא כשאוכלו מבשל. אבל אם אכלו חי אינו מברך עליו אלא "שהכל". וכבוש הרי הוא כמבשל. ולכן על כרוב (קרויט) כבוש^(ד) מברכין "בורא פרי האדמה". וכן מליח הוא כמבשל לענין זה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נב א] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דעל מיני קטניות טאטארק"ע שטוחנין אותם קצת שקורין גרויפען (קמח תירס) ועושין תבשיל מקמחן כעין דייסא מברכין עליו "שהכל". וכן המנהג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) אם הקיא חלק מהאוכל ונשאר בקיבתו שיעור ברכה אחרונה, יש אומרים שיברך ברכה אחרונה (עיין בא"ח מסעי יב, בא"ח חוקת יג, חול"ש סכ"ה).

סימן נב א] יש עוד הגדרות לעץ (עיין ר"פ ח"ב ל שפסק כי אין כפאפיה ערלה וברכתה "אדמה"). (ב) כמו בננה. בדיעבד אם ברך "העץ" על בננה - יצא ידי חובה. (ג) כמהין ופטירות שמגדלים על חול וחצץ ברכתם "בורא פרי האדמה" ויש אומרים "שהכל" וכן נוהגים. (ד) הכל לפי מנהג המקום והאנשים והזמן. וכיום כרוב נאכל חי או כבוש או מבושל, ובכל הדרכים האלו ברכתו "האדמה".

[ח] על הצנן מברכין "בורא פרי האדמה". וכן על שומים ובצלים כשהן רכין ודרכן לאכלן חיין, אף על פי שעל פי הרב אין אוכלין אותן רק עם פת, מכל מקום גם אם אכלו בלא פת מברכין עליהן "בורא פרי האדמה". אבל אם הזקינו שהם חריפים מאד ואין דרכן לאכלן חיין, מי שאכלן חיין⁽¹⁾ מברך עליהם "שהכל"⁽²⁾.

[ו] דברים שהם טובים יותר כשהם חייין מכשהם מבשלים, שהבשול מגרע אותן, אין מברכין עליהן כשהן מבשלין אלא "שהכל", ואף על פי שבשולן עם בשר ועל ידי הבשר נשתבחו, מכל מקום אז הבשר הוא העקר ואין מברכין עליהן אלא "שהכל". אבל אם בשולן באפו שהן העקר ומכל מקום נשתבחו כגון שטגנו בשמן או בדבש וכיוצא בו, מברכין עליהן הברכה הראויה להן, דמה לי אם נתבשלו במים או בשמן ודבש⁽³⁾.

[ז] מיני פרות הגורעים הגדלים על אטדים וקוצים או בשאר אילנות שיצאו מאליהן ולא נטעו להו אנשי יער וכדומה שכשהם חייין אינן ראויין לאכילה, אף על פי שבשולן או טגנו בדבש וסכר והן ראויין לאכילה, אין מברכין עליהן אלא "שהכל"⁽⁴⁾. אבל לזנים (האזעלנוס) אף על פי שגדלים ביער, חשובים הם ומברכים עליהם "בורא פרי העץ".

ט שבט

[ח] עשבים הגדלים מאליהם בלי זריעה, אף על פי שהן ראויין לאכל חיין ואפלו בשולן והוא מאכל חשוב, מכל מקום כיון שאין זורעים אותו אינו חשוב פרי, ומברכין עליו "שהכל"⁽⁵⁾. אבל חסה (סעלאט) וכדומה שנזרע, מברכין עליו "בורא פרי האדמה". וגם בעשבים הגדלים מאליהן, אם יש בהם פרות חשובים, כגון תות יער (יאגדעס) ופטל (מאלינעס) מברכין עליהם "בורא פרי האדמה".

[ט] דבר שאינו עקר הפרי, אינו חשוב כמו הפרי עצמו אלא יורד מדרגה אחת, שאם הוא פרי עץ מברכין על הטפל "בורא פרי האדמה", ואם הוא פרי האדמה מברכין על הטפל "שהכל", ולכן אילן צלף (קאפערנבוים) שהעליו שלו ראויין לאכילה, ויש בעליו כמין תמרים בולטים כמו בעליו של ערבה ואבינונות הן עקר הפרי, וקפריסין הן הקלפה שסביב הפרי כמו קליפות האגוזים וראוי גם כן לאכילה, על האבינונות

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (משנה ברורה ר"ה ס"ה) במדינותינו שלעולם אין דרך בני"א לאכול שומים ובצלים חיין אף כשהם רכים, בלא פת - אין מברך עליהם אלא "שהכל".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ה] ואם חריפים מאוד - אין מברך עליהם כלום (עיין לשו"ע רד סע' טו). (ו) כל זה בפרי האדמה, אבל פרי העץ שנתבשל עם בשר או סוכר ונשתבח, מברך עליו "בורא פרי העץ". (בא"ח פנחס ז).
[ז] תפוחי יער שראויים לאכילה כשהם חיים או שבישלו - מברך עליהם "בורא פרי העץ".
[ח] לדעת האר"י על עשבים ופירות העץ שגדלו מאליהם מברכים כברכתם. (בא"ח מטות ז).

שהן עקר הפרי מברך "בורא פרי העץ", ועל העליו ועל התמרות ועל הקפריסין^(ט) "בורא פרי האדמה"^(י). וכן עלי ורדים (ראו ענבלעטער) שנקחו בדבש וסכר מברכין "בורא פרי האדמה" אף על פי שגדלים באילן^(י), מפני שאינן עקר הפרי. וכן קלפת תפוח זהב שנקחו בדבש וסכר מברכין "שהכל"^(יא). ועל השרכיטין מהקטניות שזורעין בשדות אף על פי שהן מתוקים, אם אכלן^(יב) בלא הקטניות מברכין עליהם "שהכל". ואלו שזורעין בגנות על דעת לאכלן חיו בשרכיטיהן, אפלו כשאוכל השרכיטין לחוד יש לברך "בורא פרי האדמה"^(יג).

י) גרעינים של פירות אם הם מתוקים מברך עליהן "בורא פרי האדמה"^(יד), אבל גרעינים המרים אינם נחשבים כלל, ואם אוכלן כך אינו מברך עליהן כלל. ואם מתקן על ידי האור וכדומה מברך עליהן "שהכל".

יא) שקדים המרים כשהם קטנים שאז עקר אכילתן היא הקלפה שאינה מרה ועל דעת כן נוטעין אותן מברך עליהן "בורא פרי העץ". וכשהם גדולים שאז עקר האכילה הוא מה שבפנים והוא מר, אם אוכלן כך אינו מברך כלל. אבל אם מתקן על ידי האור או דבר אחר, כיון דפרי נינהו וגם על דעת כן נוטעין אותן מברך עליהן "בורא פרי העץ"^(טו). שקדים המחפין בסכר, אף על פי שהסכר הוא הרב, מפל מקום מברכין עליהן "בורא פרי העץ"^(טז). ועל "קלמוס" המחפה בסכר מברכין רק "שהכל", כי הקלמוס אינו פרי.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג) (משנה ברורה ר"ב ס"ק ל"ט) ולענין קליפת פרמענרנצין שטוגנין בדבש יש דעות בין האחרונים כו' וע"כ יש לברך עליהם "שהכל". ד) (קצור מסגרת השולחן) ודעת ה"טורי זהב". ורו"ש, דגם על הקטניות שזורעין בשדות מברך "שהכל" כשהם חיים אפילו בעודם רטובים מפני שדרכם להניחם, ולהאכל מבושלים. ה) (משנה ברורה ר"ד ס"ק ט) טוב ליהור שיאכלן עם הקטניות כו' ואם אירע שאוכל השרכיטין לבד יברך "שהכל". ו) (קצור מסגרת השולחן) ודעת שו"ע, ורו"ש, לברך עליהם "בורא פרי העץ". ודעת פר"ח. וברכ"י, לברך עליהם "שהכל".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' דחיים

ט) על העליו והתמרות והקפריסין של הצלף מברכים "שהכל" (עיין לכה"ח ר"ב ס"ק נא ג). י) על עלי ורדים שנקחו בדבש מברך "שהכל" כיון שזה מאכל חולים (עיין לכה"ח ר"ד ס"ק נז ועיין בא"ח פנחס ג). יא) על קליפות תפוחים בלי הפרי - מברך "שהכל" (עיין לכה"ח ר"ב ס"ק נז בה ג). על קליפות אתרוג לא מורכב שרוב הפרי הוא קליפה - מברך "בורא פרי העץ". (שם). יב) גרעינים מתוקים של פירות - ברכתם "שהכל" (עיין לכה"ח ר"ב ס"ק לו). גרעני חמניות - "האדמה". גרעיני אבטיח או מילון שהעיקר הוא הפרי - "שהכל". גרעיני דלעת "שהכל" מספק. יג) על קליפה ירוקה של שקדים מרים ירוקים מברך "בורא פרי העץ" כי כך דרכה להאכל. וכשגדלים שקדים אם אוכל את השקד המר - אינו מברך כיון שהוא מר ומזיק (שו"ע רב ס"ה וכה"ח שם). על שקדים מרים שהומתקו על ידי בישול או סוכר - מברך "שהכל". על שקדים מתוקים ירוקים מברך "שהכל". וכשגדל השקד מברך עליהם "העץ". יד) על שקדים מצופים סוכר יברך "שהכל". וטוב לפרק הסוכר מהשקד ולברך על כל אחד בפני עצמו (בא"ח פנחס ט"ו).

יב] פרות שלא נגמר בשולן על האילן, אפלו בשלן או טגנן בדבש וכדומה, כמו שהוא הדרך לטגן פרות שלא נגמרו בדבש או סכר, מברך עליהם "שהכל"^(כ). אך על אתרוג מטגן בדבש או בסכר יש לברך "בורא פרי העץ".

יג] נובלות, והן פרות שנשרפו מן החם ונכלו ונפלו מן האילן קדם שנתבשלן, כיון שהוא דבר שנתקלקל אין מברכין עליו רק "שהכל". וכן פת שעפשה, ותבשיל שנתקלקל קצת, מברכין עליהן "שהכל". אבל אם נתקלקלו לגמרי עד שאינן ראויין לאכילה, אין מברכין עליהן כלל. וכן חמץ גמור (שמעבצ כששופכין אותו על הארץ) אין מברכין עליו כלל. ואם ערכו במים עד שראוי לשתיה, מברכין עליו "שהכל".

יד] ויש" מיני פרות שדרךן בכך שאינן מתבשלות לעולם על האילן, אלא אחר שנוטלין אותן מן האילן, מניחים אותן בתוך קש ותבן וכדומה ועל ידי כך מתבשלים. כגון האגסים הקטנים (אשריצו), כיון שדרךן בכך מברכין עליהם "בורא פרי העץ"^(ט).

טו] יש מיני פרות שאין בהם אלא שרף בעלמא כנוס בתוך החרצנים (ונקראים קאלינעס) ואינן ראויין לאכילה אלא מוצצין אותן וזורקין הקלפות, מברכין על מציצה זו "שהכל" (דכין שעקרו אינו אלא למשקה היוצא ממנו אין עליו שם פרי כלל). ואפלו הוא בולע גם הקלפה והגרעין, אינו מברך רק "שהכל"^(כ).

י שבט

טז] אין מברכין "בורא פרי העץ" ו"בורא פרי האדמה" אלא כשנכר במקצת שהוא פרי, אבל אם נתרסק עד שאינו נכר כלל מה הוא, כגון רבה (לעקפאר פאוועדלא, לאטווערג) שמבשלין משזיפין, וקטניות שרסקן לגמרי וכדומה, מברכין עליהם "שהכל". ובדיעבד אם ברך עליהם ברכה הראויה להן, יצא. ואם רב דרך אכילת

הערות - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

ז) (קצור מסגרת השולחן) ודוקא כשאין ראויים לאכילה כלל בלא טיגון, אבל אם ראויים לאכילה על ידי הדחק מברכים עליהם "בורא פרי העץ" אף כשהם חיים. ויש אומרים לברך עליהם "שהכל" כשהם חיים, אם אינן נאכלין אלא על ידי הדחק. ז) (קצור מסגרת השולחן) ור"ש כתב לברך עליהם "שהכל". ט) (באור הלכה ר"ב ס"ט ד"ה שבשלם) ולמעשה צ"ע (ר"ל אם נברך "שהכל" או "בורא פרי העץ"). י) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום בקטניות שנתמעכו דרך כלי מגוק אפשר שאף בדיעבד לא יצא בכרכת "בורא פרי האדמה".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

טז) פירות בוסר שלא היו ראויים כלל לאכילה ובשלם - ברכתם "שהכל". אם היו ראויים לאכילה על ידי הדחק ותקנם - יברך "בורא פרי העץ" (בא"ח פנחס ב). טז) תפוז או ענב שאוחזם בידו ומוצץ את המיץ - מברך "שהכל" ולא יברך ברכה אחרונה כי אי אפשר לשתות רביעית בומן שתיה. הכניס לפיו פלח תפוז או פרי אחר ומצץ את המיץ והוציא את השאר - מברך בכרכת הפרי ודינו כמו אוכל, שעל "כזית" מברך "ברכה אחרונה". סחט מיץ לכוס ושתה - מברך בתחילה "שהכל" ולבסוף "בורא נפשות". סחט ענבים ושתה - מברך בתחילה "הגפן" ולבסוף "מעין שלש". וכשר לקידוש והבדלה וכן לענין יין נסך (עיין בא"ח מסעי ח).

אותן פרות הוא על ידי רסוק שמרסקין אותן לגמרי, מברכין עליהן אף לכתחלה ברכה הראויה להן^(י).

[ז] ארז ודוחן (הירז ורייז) שנתבשלו^(א), אם לא נתמעכו^(ב) מברך עליהם "בורא פרי האדמה", ואם נתמעכו או שטחן ועשה מהן פת, יש חלוק בין ארז לדוחן, כי מצד הדין על הארז מברך "בורא מיני מזונות", ועל הדוחן "שהכל", אלא שיש לנו ספק אם ארז הוא "הירז" ודוחן "רייז" או להפך^(ג), לכן ירא שמים לא יאכל בין "הירז" בין "רייז" שנתמעכו אלא בתוך הסעודה. ובשעת הדחק שאין לו פת, מברך בין על "הירז" בין על "רייז" "שהכל" ולאחריהם "בורא נפשות". על פת העשויה מקטניות (סענגרי, קוקריטץ, מאל"ע, טירקשען וויטץ) אפילו במקומות שדרךן בלחם זה מברכין עליו "שהכל"^(ד) (עין פרי מגדים סימן ר"ח משבצות ס"ק יש אומרים ושיו"ב סימן רו. דין עידב קמחין עין בש"ע סימן ר"ח ס"ט).

[ח] על הסכר מברך "שהכל". וכן המוצץ קנים מתוקים מברך "שהכל", וכן קנמון (צימרנד). ולאקריץ שפוססין^(ה) ובולעין רק טעם ופולטין העקר^(ו), מברכין עליהן "שהכל"^(ז).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(א) (קצור מסגרת השולחן) עין ב"מגן אברהם" ואחרונים סי' ר"ח, דגם בלא נתמעכו יש ספק, ולכן כשאוכל דוחן ואורז שלא בתוך הסעודה (בשעת הדחק) יש לברך עליהם "שהכל" בין נתמעכו בין לא נתמעכו. (ב) (משנה ברורה ר"ח ס"ק כ"ז) ואפשר דאפילו אם רק הוסר קליפת האורז כמו שלנו ג"כ לא מקרי שלמים ומברך עליהם "בורא מיני מזונות". (ג) (משנה ברורה שם ס"ק כ"ה) ובל"ח כתב דסוגיין דעלמא אורז - רייז. דוחן - הירז. וכן מוכח בברכ"י ומט"י וכ"מ במע"ר מהנהגות הגר"א דאורז הוא רייז ומברך עליהם "בורא מיני מזונות". (ד) (קצור מסגרת השולחן) עין בספר. ליקוטי שושנים, שהניח בצ"ע אם יברך כלל על זה טו^(א) (משנה ברורה ר"ב ס"ק ע"ז) ואולם כדיעבד אם בירך "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" יצא. וכן בסוכר שלנו שנעשה מסלק ג"כ יש לברך לכתחלה "שהכל" ובדיעבד אם בירך "בורא פרי האדמה" - יצא.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יז) רסק פירות או ירקות שניכר בו פרי - יברך כברכתו "בורא פרי האדמה" או "בורא פרי העץ". ואם אין ניכר פרי - יברך "שהכל" אפילו אם הרגילות בכך. (בא"ח פנחס ג). (יח) האורז ידוע ומוכר בינינו. וברכתו תמיד "בורא מיני מזונות" בתחילה ו"בורא נפשות רבות" בסוף בין שהוא שלם ובין נתמעך. אמנם אם עשה עיסה ואינו ניכר כלל, ברכתו "שהכל". אכל אורז ועוגות מברך בתחילה "מזונות" ולבסוף "על המחיה". (יט) על סוכר הנעשה מקנים - יש אומרים שמברך "העץ", ועל סוכר הנעשה מסלק - יש אומרים שמברך "האדמה". ומספק אנו מברכים על כל סוכר שנאכל בפני עצמו - "שהכל". ואם יש לפניו סוכר ותפוח עץ שאין ספק בברכתו - יקדים לברך על הסוכר שהוא ספק, שאם יברך על התפוח תחילה "בורא פרי העץ" - אולי כבר נפטר מברכה על הסוכר. ואם טעה והקדים לברך על התפוח - יברך על הסוכר "שהכל" (בא"ח פנחס טז ר"פ ח"ב כז).

סימן נג

הלכות רטב ומשקה של פרות וירקות

ובו ו' סעיפים.

א] כל הפרות וירקות שסחטן והוציא מהן משקין, מברך על המשקין "שהכל". וכן דבש הזב מן התמרים. כי אין משקה נקרא פרי, רק היין ושמן זית, והיין שהוא חשוב מאד, קבעו לו בדרך מיוחדת "בורא פרי הגפן". ושמן זית שהוא גם כן חשוב, אם נהנה ממנו בענין שהוא צריך לברך עליו, מברכין עליו "בורא פרי העץ" (פדלקמן סימן נ"ד סעיף ח').

ב] פרות שאין דרכן לבשול אלא לאכלן חיו, אם בשלן מברך על הרטב "שהכל". אבל פרות^א שדרכן ליבשן ולבשלן והן שכיתין לרוב ונטעי להו אדעתא דהכי, אם בשלן כדי לאכל הפרות וגם לשותות את הרטב, מברך על הרטב "בורא פרי העץ", ואפלו אינו אוכל מן הפרות. וכן קטניות וירקות במקום שדרכן לבשלן לאכלן וגם לשותות הרטב, מברך על הרטב "בורא פרי האדמה", ואפלו אינו אוכל מן המאכל. (והחלוק שבין זה למה שכתוב בסעיף א', יש אומרים משום דהתם אין דרכן בברך לסחט את הפרות או ירקות להוציא מימיהן והקא דרכן בברך. ויש אומרים משום דיותר נכנס טעם הפרי והידק בפנים שמבשלן אותו בהם מאשר הוא במשקה שזב מהן). אבל אם אין כוונת הבשול רק בשביל הפרות או הירקות, אזי כשאינו אוכל מן הפרות והירקות אלא שותה את הרטב לבד מברך "שהכל". ואם בשלן עם בשר ביחד אפלו אם כוונת הבשול גם בשביל הרטב, לעולם מברך על הרטב "שהכל" כי הבשר הוא העקר^א.

יא שבת

ג] פרות ששראן או בשלן רק בשביל הרטב, מברך עליו "שהכל", ולכן מברכין על קפה ועל תה "שהכל"^ב, וכן על השכר בין שהוא מתמרים בין שהוא משעורים.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נג א] (קצור מסגרת השולחן) ופירות שדרך אכילתם חיים. אף אם נתייבשו ואז אין דרכם להאכל חיים אלא על ידי בישול, מכל מקום אין עיקר נטיעתם על דעת כן ומברך על מימיהם "שהכל" אם בא לשותותם בפני עצמם. ומכל מקום כיון דיש אומרים שכל הפירות מי בישולם או שרייתם כמותם ומברך עליהם "בורא פרי העץ" אם בא לשותותם. לכן אם אכל תחילה הפרי ובירך "בורא פרי העץ", ואחר כך בא לשותות המרק לא יברך עליו "שהכל" כי שמא כבר נפטר בברכת "בורא פרי העץ", לכן טוב שישתה דבר אחר תחילה לברך עליו "שהכל".

דרכי הזכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן נג א] אנו נוהגים לברך על כל רטב "שהכל", אולם אם אוכלים ירק עם הדוטב - מברך על הירק "בורא פרי האדמה" ופוסט את הדוטב (עי' בה"ח סימן רה ס"ק י"א וס"י רב על סעי' י שהביא פרטים וחילוקי דינים בזה). ב] מדין "ספק ברכות להקל" ואם אכל גרעין קלוי של קפה - יש מחלוקת מה יברך עליו - ויברך "שהכל" (עיין בא"ח פנחס י ובה"ח רב ס"ק ע ע"א).

[ד] ירקות או פרות שכובשין אותן במים שיתחמצו, אף על פי שדרך בכה, כגון קישואים, מלפפונים, לפת, סלק, כרוב (גורקען, אנגריקס, ראטהע ריבען, צוויקעל, בוראקיס, קרויט), מכל מקום אין מברכין על הרטב כי אם "שהכל"^ב, ואף על פי שטעם הירק והפרי ברטב, מכל מקום הואיל ואין עקר הכבישה בשביל שיתנו טעם במים אלא בשביל שגם המה בעצמם יתקנו על ידי הכבישה לכן מברכין רק "שהכל"^ג. ומכל מקום אם אכל תחלה את הירק וברך "בורא פרי האדמה" ואחר כך רוצה לשותות גם הרטב, יש ספק אם צריך לברך על הרטב כי שמא יצא בברכה "בורא פרי האדמה" גם על הרטב, לכן לא יעשה כן.

[ה] וכן פרות וירקות וקטניות וכדומה שבשולן במשקה שיש לו טעם בעצמותו כגון בחמץ או בתמיצה (בבארשט) או בחלב, מברכין על הרטב "שהכל". ואם אכל תחלה את המאכל יש ספק אם אין הרטב נפטר בברכה זאת^ד.

[ו] צמוקין שיש בהן לחלוחית כל כך שאם היו דורכין אותן יצא מהן דבש^ה, אם כתשן ושרה אותן במים לצרף שתיה ולא לצרף אכילת הצמוקין^ו, אם שרו שלשה ימים^ז ותוסס ולאחר שלשה ימים צרה מהם את המשקה לכלי אחר, הרי משקה זה יין גמור ומברכין עליו "בורא פרי הגפן" לאחריו ברכה "מעין שלש". ובכל מקום שצריכין כוס יין יוצאין בו, וצריכין לראות שיהיו הצמוקין יותר מתלק ששי שבמים, ומשערין את הצמוקין כמו שהיו בלחותן^ח קדם שנתבישו (עין שצרי תשובה סימן ר"ד ס"ה). ודוקא כשנעשה על ידי שריה כמו שכתבתי, אבל אם בשל את הצמוקין במים^ה אינו נעשה יין על ידי הבשול^י (כ"כ בספר החיים ודלא כמו"ש בספר ח"א הל' שבת כלל ו' ס"ו). (ואם שרה או בשל את הצמוקין על דעת לאכל גם את הצמוקין, יש כמה ספקות בברכה שעל המשקה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (משנה ברורה ר"ה ס"ק ח') ובמקום שמנהג רוב אנשי העיר לטבול בו פת במי האגערקעס יצטרך לברך "בורא פרי האדמה" אף כששותה המשקין לבד. ג) (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו במג"א ובט"ז וכו'. אבל ברי"ף וברא"ש פרק המוכר פירות לא כתבו כלל שצריך לכתשן וכו' ואין הכי נמי דמהני. אם חתכן [לאפוקי כשהם שלימים] וכן המנהג. ד) (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו ה"טורי זהב" וש"ך וכו', דבעי שריה ג' ימים. אבל בחכמת אדם כתב דסגי במעת לעת [בזה הוי ככבוש] ודינו כ"י. והביאו בגליון יד שאל. ז) (קצור מסגרת השולחן) ודעת האחרונים באו"ח וי"ד דאף אם הצימוקים עודם במים יש להמשקה דין יין אם שרו אותם באופנים שנתבאר. ועיי' בספרי ליקוטי שושנים שנראה דעת קצת גדולי הפוסקים שצריך גם כן לסחוט אחר כך הצימוקין. וכן המנהג. ו) (קצור מסגרת השולחן) ובסידור דה"ח דיני קידוש פסק דמשערין כמו שהן בשעת נתינתן, במים. ז) (משנה ברורה ע"כ ס"ק י"ב) וע"כ מותר לבשל הצמוקין ולסנון היין ולקדש עליו (ח"א) ויש מחמירין כו'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ג] וכן אנו נוהגים. (ד) אם מתכוין לאכל ולשתות - יברך על האוכל ויפטור את המשקה. ואם אוכל ושותה בנפרד או אחד אחר השני - יברך תחילה "שהכל" על המשקה ואחר כך יברך על הפרי כברכתו. (ה) אם שרה צימוקים לחים במים או שבשלם יחד והוציא את הצימוקים ונשאר הטעם במים, מברך על המים "בורא פרי הגפן" אע"פ שלא ריסק או סחט את הצימוקים.

סימן נד דין עקר וטפל

ובו ט' סעיפים.

[א] אם אכל שני דברים או אוכל ושותה, והאחד עקר ואצלו והשני הוא טפל לו שאין כונתו לאכלו אלא בשביל העקר ואם לא היה לו העקר לא היה אוכל כלל את הטפל, כגון שחלש לבו וכדי לחזק לבו אוכל דג מליח או צנון, אלא מפני שהם דברים חריפים אוכל גם מעט פת או דבר אחר למתק החריפות, וכן אם מתאוה לשמות יין שרף ושותה, ובכדי למתק החריפות אוכל אחריו מעט פת או איזה פרי - מברך רק על העקר, ועל הטפל אין צריך לברך לא לפניו ולא לאחריו, כי נפטר בברכה שעל העקר. וגם נטילת ידים אינו צריך^(א).

[ב] ודוקא אם אוכל את העקר תחלה ואחר כך את הטפל, ובשעה שברך על העקר היה דעתו לאכל גם את הטפל, או שהוא רגיל בכך דהוי כאילו היתה דעתו לכך ואוכל את הטפל באותו מעמד, לאפוקי אם הלך בינתים לחדר אחר שאז צריך לברך גם על הטפל.

[ג] וכן אם אוכל מתחלה את הטפל ואחר כך את העקר, כגון שרוצה לשמות יין או יין שרף וכדי שלא לשמות אלבא ריקנא אוכל תחלה איזה דבר קטן, צריך לברך גם על הטפל. ואמנם כיון שהוא רק טפל צתה, יש אומרים דידר מברכתו ואין מברכין עליו רק "שהכל", ויש חולקין. ולהוציא את עצמו מידי ספיקא, ישתה תחלה קצת מן העקר ויברך עליו לפטור את הטפל^(ב).

יב שבט

[ד] אם כונתו לשניהם כגון שהוא שותה יין שרף ואוכל גם מיני כיסנין ודובשנין (האניג קוקען) או מרקחת וכדומה, צריך לברך על שניהם. ויברך תחלה על הכיסנין או מרקחת שהם חשובים ואחר כך מברך על היין שרף. ומכל שכן אם אוכל פת כיסנין ושותה גם כן קפה שצריך לברך על שניהם^(ג), דהיינו, תחלה על הפת כיסנין ואחר כך

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכן החיים

(וכ"ש אם רסק או סחט). ונהגו ליתן שני שליש מים ושליש צימוקים. ויש אומרים שהכל לפי סוג הצימוקים (עין לכה"ח ר"ב ס"ק פה). ונהגים לשרום במים ג' ימים וסוחטים אותם עבור יין לקידוש. ואם הזמן דחוק, מרסקים את הצימוקים ומרתיחים אותם, מסגנים ומברכים "בורא פרי הגפן".

סימן נד (א) יש אומרים אם אוכל יותר מכביצה של לחם - יטול ידיו בלי ברכה (עין לה"ח ריב ס"ק ט). **(ב)** מי ששותה תה וכד' ורוצה להמתיק את השתיה בקובית סוכר או בתמר או בפרי אחר - יברך "שהכל" על השתיה ויפטור את הפרי. וכן הדין אם אכל את הפרי תחילה להמתיק פיו לשתיה. ועדיף במקרה האחרון לברך תחילה על השתיה ולשתות מעט ואח"כ לטעום מעט מהפרי המתוק (עין שו"ע רי"ב ולכה"ח שם ס"ק יא). **(ג)** אם מתכוין לאכול עוגות ולשתות תה וכד', והשתיה באה להעביר את המאכל מברך מזונות ופטר את השתיה. ואם שניהם חשובים לו, יברך תחילה על המשקה ואח"כ על המזונות, בכדי שלא יראה המשקה כטפל לעוגות. (אחרונים).

על הקפה" שיהי פונתו לשניהם.

[ח] שני מינים שנתבשלו יחד, אם כל מין מבדל לעצמו מברך על כל מין בפני עצמו ברכה הראויה לו¹, אבל אם נתמעכו ונתדבקו, אזי אזלינן בתר רבא, ומה שהוא הרב זהו העקר ומברכין עליו, והשני נפטר. אף אם אחד הוא מחמשת מיני דגן אף על פי שהוא המעוט, הוא העקר^(ד) (כמו שכתבתי בסימן מ"ח סעיף י' עיין שם).

[ו] מאכל שנתן לתוכו חלב או מרק לאכלם ביחד, אם עקר פונתו המאכל, אזי מברך רק עליו, והחלב או המרק טפלים. ואם פונתו רק על המרק והחלב, מברך עליהם, והמאכל הוא טפל. ואם פונתו על שניהם (ואין ברכותיהן שוות), מברך תחלה על המאכל ואוכל ממנו מעט ואחר כך מברך "שהכל" על המרק או על החלב. ואין הולכים בזה אחר הרב. ואפלו אם המאכל הוא מין דגן אינו נחשב עקר לענין זה (מאכל שנתבשל במים או בחלב עיין לעיל סימן מ"ח סעיף י"ג).

[ז] בשמים שחוקים שערבן עם סכר, הבשמים הם העקר ומברכין עליהם ברכה הראויה להו^(י). על אגוז מוסקט "בורא פרי העץ", על קנמון (צימרינד) "בורא פרי האדמה", וכן על זנגביל (אונגבעד) "בורא פרי האדמה".

[ח] השותה שמן זית כמו שהוא, אינו מברך עליו כלל מפני שהוא מזיק לו^(ב), ואם ערבו עם שאר דברים הוא הטפל ומברך^(א) רק על העקר. אף אם יש לו איזה מחוש שהוא צריך את השמן לרפואה, ובכדי שלא יזיק לו הוא מערבו בשאר דבר, מאחר שעקר פונתו על השמן אף על פי שהוא המעט, מברך עליו ברכתו שהיא "בורא פרי העץ", ופוסט דאחר. ואם הוא צמא ועקר פונתו לשותות לצמאו אלא שאגב הוא נתן בו שמן לרפואה, מברך רק על המשקה. וכן הדין אם נותן לתוך המשקה אגוז מוסקט או קנמון (צימרינד) או זנגביל, דאזלינן בתר הכונה.

הערות " ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נד א) (משנה ברורה קס"ח ס"ק ס"ה) ונכון הוא שקדם שיברך על הפת כיסנין, יברך על הקאור^י "שהכל" וישתה מעט ויותר טוב שיברך מתחלה על הפת כיסנין לבד בלא שרייה ואח"כ יברך על מעט סוכר ברכת "שהכל" להוציא את הקאור^י. ב) עיין מ"ש בסי' מ"ח סעיף י' בשם המ"ב שחולק על זה. ג) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שאם השמן הוא הרוב - אינו מברך כלום מפני שמוזק לגופו, ואינו נהנה בשתיה זו כלל. וספק ברכות להקל. - רז"ש. ויש לברך "שהכל" על מעט סוכר, ולפוטרו.

דרכי הלכה " ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) כשרוצה לאכול שני מינים מבושלים יברך על העיקר. ואם שניהם חשובים יברך על שניהם (עיין בא"ח פנחס יו). (ה) על בשמים שחוקים מברך "שהכל" ועל בשמים שלמים יברך כברכתם (עיין כהח רג ס"ק כו) (ו) בימינו ששמן הוית מוזכר, אם שותה שמן זית לבריאות וכד' מברך "בורא פרי העץ" (עיין שו"ע רב סע' ד ולחונים עליו) וישתדל לא לשותות רביעית בבת אחת כדי שלא להכנס למחלוקת איזה ברכה אחרונה לברך (עיין כה"ח שם ס"ק מז).

ט] כל מיני מרקחת, הדבש והסכר הן טפלים, ומברכים על עקר הפרי ברכתו הראויה לו⁽¹⁾ (ועיין לעיל סימן נ"ב).

סימן נה

דין קדימה בברכות

ובו ה' סעיפים.

א] מי שיש לפניו מיני פרות הרבה והוא רוצה לאכל מכלם, אם ברכותיהן שוות, יברך על זה שהוא חביב לו וחפץ בו יותר. ואם שניהם שווים לו בחביבות, אזי אם יש ביניהם ממין שבעה שנשתבחה בהם ארץ ישראל (עיין לעיל סימן נ"א ס"ח), יברך על זה אף על פי שאינו אלא חצי פרי והשאר הן שלמות. ואם אין ביניהם ממין שבעה, אם אחד שלם ואחד אינו שלם, שלם עדיף. וכן אם אין ברכותיהן שוות אלא שאחד ברכתו "בורא פרי העץ" ואחד ברכתו "בורא פרי האדמה" שצריך לברך על שניהם, אם האחד חביב עליו, יברך תחלה על החביב. ואם שניהם שווים לו, יברך תחלה על זה שהוא ממין שבעה אפילו הוא חצי. ואם אין ביניהם ממין שבעה, שלם עדיף. ואם שניהם שלמים או שניהם חסרים, יקדים "בורא פרי העץ" ל"בורא פרי האדמה"^(א).

יג שבט

ב] אם פלן הן ממין שבעה ושניים לו בחביבות, צריך להקדים את זה שהקדימו הפסוק, ו"ארץ" בתרא שנאמר בפסוק, הפסיק את הסדר. נמצא לפי זה כי תמרים קדם לענבים, לפי שתמרים הם שני "לארץ" בתרא, וענבים הוא שלישי "לארץ" קמא. ודוקא ענבים, אבל יין פיון שהוא דבר חשוב וקבעו לו ברכה לעצמו, הוא קדם לכל הפרות^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נה (א) (קצור מסגרת השולחן) דעת החיי אדם דצריך להקדים מה שהקדים הפסוק אפילו אם השני חביב עליו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

(ז) אם רואים את עיקר הפרי מברך כברכת הפרי. ואם הפרי מרוסק לגמרי מברך "שהכל" (עיין שו"ע רב סע' ז ולחונים עליו, בא"ח פנחס ג).
סימן נה (א) לדעת השולחן ערוך ובן איש חי יש קדימה לפירות משבעת המינים על הכל ולכן פרי ממין שבעה ראשון - קדם לברכה אפילו אינו חביב לו. ואפילו הוא רק חצי פרי. ואם אין פרי ממין שבעה - יברך על החביב מפירות העץ שלפניו, ואח"כ על החביב מפירות האדמה. ואח"כ על החביב שברכתו "שהכל" (עיין בא"ח מטות א).
"חביב" פירושו מה שחביב לו בדרך כלל, ולדעת הרמב"ם מה שחביב לו באותה שעה (עיין שו"ע ריא וכא"ח מטות). (ב) הסדר הברכות בפירות שבעת המינים: יין, זית, תמר, ענבים-צימוקים, תאנה ורימון. אע"פ שחביב אחד יותר מהשני. בפירות שאינם משבעת המינים יקדים את החביב. ואם החביב הוא חצי והשני שלם יקדים את הפרי השלם (שו"ע ריא כה"ח ס"ק ג בא"ח מטות).

ג) הא דיש מעלה למין שבועה דוקא כשנגמר הפרי, אבל פרי שלא נגמר אין לו מעלה, דלא משתבח קרא במדי דלא חזי. וכן אם אוכלו שלא בדרך הנאתו כגון הכוסס חטא, אין לה קדימה⁽²⁾.

ד) אם יש לפניו דבר שברכתו "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה" וגם דבר שברכתו "שהכל" ורוצה לאכל משניהם, ברכת "בורא פרי העץ" וברכת "בורא פרי האדמה" קודמות, שהן חשובות לפי שהן מברכות יותר, שאינן פטורות אלא מין אחד, ו"שהכל" היא ברכה כוללת הרבה. ואפלו אם זה שברכתו "שהכל" הוא חביב לו יותר, מכל מקום צריך להקדים "בורא פרי העץ" או "בורא פרי האדמה"⁽³⁾.

ה) ברכת "בורא מיני מזונות" קודמת גם לברכת היין, ומכל שכן ברכת "המוציא" שהרי היא קודמת גם לברכת "בורא מיני מזונות". ולכן בשבת ויום טוב כשמקדש על היין צריך לכסות את הפת שלא יראה בשתו שמקדימין לו ברכת היין. וכן בשחרית שמקדש ואוכל אחר כך מיני מזונות, צריך לכסותו בשעת הקדוש.

סימן נו

דיני טעות בברכות

ובז' סעיפים.

א) טעה וברך על לחם גמור "בורא מיני מזונות"^(א) או על פת כיסנין "המוציא" - יצא. אבל אם ברך על תבשיל אפלו ממני דגן "המוציא" - לא יצא. טעה וברך על ענבים "בורא פרי הגפן" - יצא. וכן אם טעה בברכה אחרונה וברך "על הגפן" - יצא, שהרי גם הענבים פרי הגפן הם.

ב) טעה וברך על פרי העץ "בורא פרי האדמה", או שהיו" שתיקה לפניו וטעה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נו א) (קצור מסגרת השולחן) לאו דוקא דהוא הדין אם לא היה לפניו אלא פרי האדמה וברך עליו "בורא פרי האדמה" ונתכוין בפירוש לפטור את הפרי עץ בברכה זו דפטר, "טורי זהב" והו"ש, רק דלכתחלה אסור לעשות כן.

דרכי הלכה - ע"פ מנ השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג) הכוסס חטא מברך "האדמה" והיא קודמת לכל פרי האדמה (עיין שו"ע ריא סע' ה). (ד) סיכום הקדימות: "המוציא" על לחם, "מזונות" על עוגות אפויות, "מזונות" על מעשה קדירה (איטריות וכד'), יין, זית, תמר, ענבים-צימוקים, תאנה, רימון, שאר פירות העץ, פרי האדמה, "שהכל" וברכת הריח.

בפירות העץ פרי שלם קודם לחצי פרי, אם כולם שלמים או חצאים - החביב קודם. וכן הדין בפירות האדמה. אבל פרי העץ קודם תמיד לאדמה. יש אומרים שפירות שבעת המינים שגדלו בארץ ישראל קודמים לאלה שגדלו בחו"ל. ופירות שגדלו בארץ קודמים לפירות חו"ל.

סימן נו א) על הכל חוץ ממים ומלח שברך "בורא מיני מזונות" - יצא (בא"ח בלק יג).

והקדים לברך על פרי האדמה ונתפון לפטור בזה גם את פרי העץ, יצא, שהרי גם העץ יונק מן האדמה. אבל אם ברח על פרי האדמה "בורא פרי העץ" - לא יצא. ולכן אם הוא מספק באיזה פרי אם הוא פרי העץ או פרי האדמה ואי אפשר לו לברך בשום אופן, יברך עליו "בורא פרי האדמה".

ג] טעה וברך על היין "בורא פרי העץ" - אם נזכר מיד, יאמר תוך כדי דבור "בורא פרי הגפן". ואם לא נזכר מיד - יצא בדיעבד^(ב).

ד] על כל דבר אפילו על הפת ועל היין, אם טעה וברך "שהכל" - יצא (ועיין לעיל סימן נ' ס"ב).

ה] אף על פי שלכתחלה צריך לדקדק ולכוון על מה שהוא מברך (כמו שכתבתי בסמן נ' סעיף ג'), מכל מקום בדיעבד אם טעה בכונה, כגון שלקח בידו כוס קסבר שהוא יין וברך על דעת שהוא יין וקדם שאמר "בורא פרי הגפן" נזכר שהוא מים או שכר וסיים "שהכל נהיה בדברו", אין צריך לחזור ולברך, דמשום טעות בכונה אין צריך לחזור ולברך. וכל שכן אם טעה בהפוך שהיה סבור שהוא שכר או מים וברך על דעת לומר "שהכל" וקדם שאמר "שהכל" נזכר שהוא יין וסיים "בורא פרי הגפן" שיצא. שהרי אפילו אם היה מסים כפי הכונה היה יוצא^(ט).

יד שבט

ו] אפילו אם סיים כל הברכה בטעות אלא שנזכר תוך כדי דבור ותקן אמירתו, כגון שלקח כוס מים או שכר קסבר שהוא יין וברך "בורא פרי הגפן", ונזכר מיד שהוא מים או שכר וסיים "שהכל נהיה בדברו", וכך היתה אמירתו "בורא פרי הגפן שהכל נהיה בדברו" - יצא^(י).

ז] ואם לא נזכר תוך כדי דבור, צריך לברך מחדש ברכת "שהכל" אם הוא רוצה לשמות כוס זה. ואם היה בדעתו לשמות גם מן אחר^(י), יקח יין וישתה מיד ואינו צריך ברכה שניה כל שלא הפסיק בדבור (עיין לעיל סימן נ' ס"ד וס"ה). ואפילו טעם תחלה מן הכוס ועל ידי טעימתו נודע לו שהוא מים או שכר, מכל מקום לא הוי הפסק בדיעבד (ולענין קדוש עין לקמן סימן ע"ז סעיף י"ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (ב) ברוך על לחם או על מזונות "בורא פרי האדמה" - יצא (עיין כ"מ הלכות ברכות פ"ד ה"ז).
 (ג) לכתחילה יברר כל אדם על מה הוא מברך לפני שמתחיל הברכה, כיון שהלכה זו במחלוקת שנויה, ונפסקה הלכה ככתוב בפנים מפני ספק ברכות להקל (עיין שו"ע רט סעי' א ולחוננים עליו).
 (ד) עיין הערה בסעיף ה'. אבל אם נזכר "אחר כדי דיבור" יאמר "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" ויחזור ויברך כמו שצריך (עיין שו"ע שם וכת"ח ס"ק י).
 (ה) כל הדין הזה דווקא באופן שהיין היה לפניו (שו"ע שם בהגהה).

סימן נז

דין בִּרְךְ עַל מֵאָכַל אוּ מִשְׁקָה וְאַחֵר כִּף חֲבִיאוֹ לוֹ עוֹד

ובז' סעיפים.

א] בִּרְךְ עַל הַלֶּחֶם וְלֹא הָיָה בְּדַעְתּוֹ לֵאכֹל יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהֵכִין לוֹ, כְּגוֹן שֶׁקָּנָה לוֹ לֶחֶם אוּ גְלוּסְקָא וְסִבֵּר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ דֵּי, וְשׁוּב נִתְּאָה לֵאכֹל יוֹתֵר וְשָׁלַח לְקִנּוּת לוֹ עוֹד, אֶפְלוּ יֵשׁ לְפָנָיו עוֹד מִמָּה שֶׁהֵכִין לוֹ בְּתַחֲלָה, מִכָּל מְקוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית "הַמוֹצֵיא" עַל מָה שֶׁחֲבִיאוֹ לוֹ מִשּׁוּם דְּהוּי "נִמְלֵךְ"^(א), אֲבָל מִי שִׁישׁ לוֹ לֶחֶם בְּבֵיתוֹ וְחָתָךְ לַעֲצֻמוֹ חֲתִיכָה שֶׁהָיָה סְבוֹר שֶׁיִּהְיֶה לוֹ דֵּי, וְאַחֵר כִּף נִתְּאָה לְיוֹתֵר וְחָתָךְ לוֹ עוֹד, אִף עַל פִּי שְׂאִין לוֹ עוֹד מִן הָרֵאשׁוֹן אִין צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית, דְּזֶה לֹא מְקַרֵּי נִמְלֵךְ כִּי הַדֶּרֶךְ הוּא כִּף.

ב] בִּרְךְ עַל הַפְּרוֹת שֶׁהוּא אוֹכֵל וְחֲבִיאוֹ לוֹ אַחֵר כִּף עוֹד פְּרוֹת, אִם בְּשַׁעַת הַבְּרָכָה הָיְתָה דַּעְתּוֹ עַל כָּל מָה שֶׁיִּבְיאוֹ לוֹ, אִזִּי אֶפְלוּ אִם אִין לוֹ עוֹד מִהָרֵאשׁוֹנוֹת וְאֶפְלוּ אִין מִמֵּין הָרֵאשׁוֹן אֲלֵא שֶׁבְּכֹחֵתִיהֶן שׁוּוֹת - אִינוּ צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית עַל אֵלוֹ שֶׁחֲבִיאוֹ לוֹ^(ב). וְאִם הוּא נִמְלֵךְ מִמֶּשׁ דְּהִינּוּ שֶׁמִּתְחַלֵּה לֹא הָיְתָה דַּעְתּוֹ לֵאכֹל רַק אֵלוֹ שֶׁהֵם לְפָנָיו וְאַחֵר כִּף נִמְלֵךְ לֵאכֹל יוֹתֵר, אִזִּי אֶפְלוּ הֵם מִמֵּין הָרֵאשׁוֹן וְגַם יֵשׁ לְפָנָיו עוֹד גַּם מִהָרֵאשׁוֹנוֹת, מִכָּל מְקוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית עַל אֵלוֹ שֶׁחֲבִיאוֹ לוֹ.

ג] וְאִם מִתְחַלֵּה הָיְתָה דַּעְתּוֹ סֵתֵם לֹא כִף וְלֹא כִף, אִזִּי יֵשׁ חֲלוּק שְׂאֵם בְּשַׁעַת שֶׁחֲבִיאוֹ לוֹ הַשְּׁנִיִּים לֹא הָיָה לוֹ עוֹד מִהָרֵאשׁוֹנוֹת - צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית. אֲבָל אִם הָיוּ לוֹ אִזִּי עוֹד מִהָרֵאשׁוֹנוֹת, יֵשׁ סִפֵּק אִם צָרִיךְ לְבָרֵךְ שְׁנִית עַל הַשְּׁנִיִּים אוּ אִינוּ צָרִיךְ^(א), לְכֵן טוֹב לְזַהֵר שֶׁכִּשְׁהוּא מְבָרֵךְ תִּהְיֶה דַּעְתּוֹ עַל כָּל מָה שֶׁיִּבְיאוֹ לוֹ, וְאִם לֹא הָיְתָה דַּעְתּוֹ כִּף אֲלֵא בְּסֵתֵמָא, כִּיִּן דְּאִכָּא סְפִיקָא בְּבְרָכָה יֵשׁ לוֹ לְמַנוּעַ אֶת עֲצֻמוֹ מִלְּאֲכֹלִים^(ב).

ד] חֲבִיאוֹ לוֹ פְּרִי שֶׁהוּא חֲשׁוֹב וְחֲבִיב עָלָיו יוֹתֵר מִן הָרֵאשׁוֹנוֹת אוּ שֶׁהוּא מִמֵּין שֶׁבְּעָה, אֶפְלוּ יֵשׁ לְפָנָיו עוֹד מִהָרֵאשׁוֹנוֹת צָרִיךְ לְבָרֵךְ עַל זֶה שֶׁחֲבִיאוֹ לוֹ. כִּי מָה שְׂאִינוּ חֲשׁוֹב אִינוּ יָכוֹל לְפִטוֹר אֶת הַחֲשׁוֹב דֶּרֶךְ גִּרְרָא אֲלֵא דּוֹקָא כְּשֶׁנִּתְּכֹן לְפִטְרוֹ^(ד) (כְּדִלְעִיל ס' י' סע' יא).

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נז (א) (משנה ברורה רו ס"ק כב) מ"מ אם הביאו לו המין האחר בעוד שלא כלה מין הראשון, נראה שאין לברך כיון שהביאו לו בשעה שהיה עוסק עדיין באכילה. וכן נראה להלכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן נז (א) אבל אם לא חשב ואכל בסתם והביאו לו אח"כ עוד לחם אחר - אם נשאר על השולחן ממה שהביאו בתחילה, אינו צריך לברך עליו (עיין בא"ח בלק ז). (ב) אם חשב בשעת הברכה על כל מה שיביאו לו - אינו מברך אח"כ אפילו אין לפניו לא מהפירות הראשונים ולא פירות אחרים (בא"ח בלק ז). (ג) כשאכל סתם ונשאר מהראשונים ואח"כ הביאו עוד, לדעת בא"ח (בלק ז), יאכל ויברך בלי שם ומלכות, ויהרהר שם ומלכות בליבו. כל הנזכר לעיל הוא דוקא כשאוכל בדרך ארעי, אבל אם קבע לאכול פירות - כל זמן שיושב על השולחן אינו מברך שנית (בא"ח שם). (ד) כל עוד שיש על השולחן מסוג הפרי שברך עליו - אינו חוזר ומברך על פרי שיביאו, אפילו יהא חשוב ביותר (בא"ח בלק ט כה"ח רו ס"ק טל).

[ח] בדרך על השכר ונתכון לפטור כל מה שיביאו לו מברכת "שהכל", והביאו לו דגים, אינו צריך לברך על הדגים. אבל אם היתה דעתו סתם, אפלו אם בשעה שהביאו לו את הדגים עדין היה שכר לפניו, מכל מקום צריך לברך על הדגים⁽¹⁾. ולא דמי לפירות אפלו שאלו תפוחים ואלו אגוזים מכל מקום הכל מין אוכל הוא. אבל שכר ודגים המה לגמרי שני מינים מחלקים זה אוכל וזה משקה, ואינן פוטרין זה את זה אלא אם כן היו לפניו בשעת ברכה או שהיתה דעתו עליהם.

טו שבט

[ו] כל זאת לא מירי אלא באדם האוכל משלו, אבל אם הוא אוכל אצל חברו, כיון שברך על מין אחד, פוטר כל מה שיביאו לו אפלו אין לו עוד מהראשונים, דהכל תלוי בדעת בעל הבית, אף אם נמלה ממש או צריך לברך שנית. ואם לא היה בדעת בעל הבית להביא יותר רק לבקשת האורחים נתן להם, גם כן אינן צריכין לברך לפי שהאורחים סומכין בדעתם שבעל הבית מסתמא יתן להם כל צרכם⁽²⁾.

[ז] מי שבא לסעודה ונתנו לו כוס וברך עליו ואחר כך שוב נתנו לו כוסות - אם המנהג הוא כן, מסתמא היתה דעתו על כלם ואין צריך לברך עוד.

סימן נח

דין ברכת הריח

ובו י"ד סעיפים.

[א] כשם שאסור לאדם להנות ממאכל או משקה קדם שיברך, כך אסור לו להנות מריח טוב קדם⁽¹⁾ שיברך עליו, שנאמר: "כל הנשמה תהלל יה" איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו? הוי אומר זה הריח. אבל לאחריו אין צריך לברך משום דכשם מפסיק הריח מחטמו כבר עברה הנאתו והוי כמו אכל שנתעכל במעיו⁽²⁾.

[ב] כיצד מברך על הריח הטוב? אם זה שיוצא ממנו הריח הוא פרי שהוא ראוי לאכילה, בין שהוא פרי העץ בין שהוא פרי האדמה אף על פי שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי תערובת כגון אגוז מוסקט, לימון ואתרוג (בשאר ימות השנה חוץ סכות שיתבאר בסיומן קל"ז סעיף ו'), מכל מקום כיון שעקרו לאכילה מברך "אשר נתן" (והוא אומרים הנותן) ריח טוב בפרות". ודוקא כשנתכון להריח בו, אבל אם לא נתכון להריח אלא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ה] אם אוכל דגים כדי להעביר חריפות השכר אינו מברך עליהם (עין לעיל סימן נד). (1) טוב שהאורח יכוון בברכה על כל מה שיביא לו בעל הבית (בא"ח בלק י).

סימן נח (א) אם אדם מסופק אם יש ריח בענף שבידו או שיש לו "נזלת" והוא מסופק אם יכול להריח - מותר לו לנסות ולהריח ואחר כך לברך ולהריח שנית (עין בא"ח ואתחנן ב). (ב) אין מברכים שהחיינו על ריח חדש (בא"ח ואתחנן א).

לאכילה והריח בא לו ממילא, אין צריך לברך על הריח^(א). המריח בקפה קלוי שיש לו ריח טוב מברך "אשר נתן ריח טוב בפרות"^(ב).

ג] אם זה שיוצא ממנו הריח הוא עץ או מין עץ, מברך "בורא עצי בשמים". ולכן על ההדס ועל ורד שקורין "ראזען" ועל הלבונה וכיוצא בהם מברכין "בורא עצי בשמים" דכיון דעקרו אינו לאכילה אלא להריח לא הוי פרי. על פלפלין ועל זנגביל (אונגבער), יש אומרים דמברכין ויש אומרים דאין מברכין^(א), על כן אין להריח בהם^(ב).

ד] על עשב וירק מברכין "בורא עשבי בשמים" (העין בחירק והפי"ת רפוייה כי החירק היא תנועה קלה, וגם הבית של בשמים רפוייה דסמוך לאהו"ס). והסימן לידע מה הוא עץ ומה הוא ירק, כל שהגבעול הוא קשה^(א) כגבעול של פשתן ומתקנים משנה לשנה ומוציא עליו זהו עץ, ואותן שהגבעול לעולם רך הוי ירק ומברך "בורא עשבי בשמים"^(ב).

ה] אם אינו לא מן עץ ולא מן עשב כמו המוסק (מור, פיזאם, הבא מן החי) מברך עליו "בורא מיני בשמים". וכן על פטריות (שזועמליה) יבשים שיש להם ריח טוב, אם מריח בהם נראה לי דיש לברך "מיני בשמים".

ו] על שמן אפרסמון הגדל בארץ ישראל, לחשיבותו שגדל בארץ ישראל קבעו לו ברכה בפני עצמה ומברכין עליו "בורא שמן ערב".

ז] ברך על של עץ "עשבי בשמים" וכן להפך - לא יצא. אבל אם ברך "בורא מיני בשמים" על כל המינים - יצא. ולכן בכל דבר שהוא מספק בברכתו ואי אפשר לו לברך, מברך עליו "בורא מיני בשמים" ונראה לי דאם ברך על פרי העץ^(א) "בורא

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נח א] (משנה ברורה רצ"ז ס"ק א) על פלפלין שקורין ענגיליש"ע פפעער הוא בכלל בשמים אבל בסתם פלפלין יש דעות, ובשעה"צ רט"ז אות י"ב כתב איזה ברכה יש לברך עליהם ע"ש. ב] (באור הלכה ס"ר רט"ז ס"ג ד"ה עצי בשמים כו') יברך בורא מיני בשמים כל שאין בו סימני אילן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] נוסח הברכה הוא "הנותן ריח טוב בפירות". ומברכים אותה רק כאשר לא מתכוין לאכול כעת את הפרי. ויש שנמנעים מברכה זו, אבל אין המנהג כמותם. (ר) על קפה עם ריח מברכים "בורא מיני בשמים" כשלא מתכוין לאוכלו או לשתותו. ודוקא כשהקפה בידו, אבל אם עובר ליד בית קלית קפה אינו מברך. ויש נמנעים מלהריח קפה בכדי לא להכנס לספק ברכות (עיין להנ"ל בא"ח ואתחנן טו וכה"ח רטז ס"ק פו). (ה) על פלפל וזנגוויל וכד' יברך כברכתם אם נהנה מהם (עיין שו"ע שם). (ו) אם הקלח רך ונשאר משנה לשנה יברך "בורא מיני בשמים" (עיין בא"ח ואתחנן ה ואחרונים). (ז) אם ברך "בורא עשבי בשמים" על עץ עם ריח או על פרי אדמה - יצא. על ציפורן מברכים "בורא עצי בשמים" (בא"ח ואתחנן ו). על קליפת תפוז או לימון מברכים "בורא מיני בשמים" (עיין למחבר"ר רטז) אבל מי שמריח לימון ממש עם הפרי והקליפה מברך "הנותן ריח טוב בפירות" וכן יברך אם מריח אתרוג. אך לא יברך כן על אתרוג של מצווה בסוכות (עיין שו"ע שם יג ולחונים עליו).

עצי בשמים" יצא. וע"כ נראה לי כי על צפרן^(א) (נעגליד), וכן על קלפת תפוחי זהב (מערנאנצען) ולימונים (וויטראנען) יש לברך "בורא עצי בשמים".

טז שבט

ח] שמן או מים שבשמו בבשמים, אם בעצי בשמים - מברך "עצי בשמים", ואם בעשבי בשמים - מברך "עשבי בשמים". ואם היו בו עצים ועשבים - מברך "בורא מיני בשמים". וכן בכל מקום שיש ריח מערב ממינים שונים - מברך "בורא מיני בשמים". אם הוציאו הבשמים מן השמן ומן המים יש ספק אם מברכין עליהם כיון שלא נשאר שם העקר, על כו^(י) אין להריח בהם^(י).

ט] היו לפניו פרי המריח ועצי בשמים ועשבי בשמים ומיני בשמים, מברך על כל אחד ברכה הראויה לו ומקדים לברך תחלה על הפרי^(י), ואחר כך על העץ, ואחר כך על עשבי בשמים, ואחר כך על מיני בשמים^(כ).

י] מגמר, דהיינו שמשמין בשמים על גחלים שיעלה ריח טוב, מברכין עליו משיעלה העשן קדם שיגיע לו הריח כמו בכל ברכת הנהנין^(י), אבל לא יברך קדם שעולה העשן, דבעינן ברכה סמוך להנאה. אם המגמר הוא מין עץ מברך "עצי בשמים", ואם של עשב מברך "עשבי בשמים", ואם של שאר מינים מברך "בורא מיני בשמים", ודוקא כשמגמר בשביל להריח, אבל מה שמעשנין בשביל לבטל הסרחון כדרך שנותנין בשמים אצל המתים, אין מברכין עליו כלל.

יא] וכן כל דבר שאינו עומד להריח, כגון בשמים המנחים בחדר לסחורה וכן מגמר שמגמרין בו את הכלים, שלא נעשה להריח בעצמו רק לתן ריח בכלים - אין מברכין עליהם אף על פי שהוא מתפון להריח.

יב] הנכנס לתוך חנות של בשמים או בית מרקחת^(א) (אפאטהקע) ונתכוון להריח^(י), מברך "בורא מיני בשמים" כי הבשמים שבחנות עומדים להריח, דניתח לזה לבצל החנות שיריחו בני אדם ויקנו. נכנס ויוצא נכנס ויוצא, אם היה דעתו מתחלה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (משנה ברורה שם ס"ק ט"ז) טוב יותר לברך בורא מ"ב על ריחה. ד' (משנה ברורה שם ס"ק ל"ב) דמי שאינו רוצה להחמיר על עצמו - מתיר לו לכתחלה להריח ולברך "בורא מיני בשמים". ז' (משנה ברורה שם ס"ק מ) מה שהוא חביב לו תמיד יותר צריך להקדימו, אך אם שניהם חביבים אצלו בשוה - נכון יותר להקדים העצי בשמים כו'. 1] (משנה ברורה ר"ז ס"ק ב') רבים חולקין ע"ז וס"ל דאפילו אינו מריח במתכוין, כיון שהבשמים נעשים כדי להריח בהם והוא נהנה - מברך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] נתגו לברך על כל מי בושם "בורא מיני בשמים" אלא אם כן ברור לו שהמים הם מי-ורדים. (עיין בא"ח ואתחנן יא.) ט] אם היו כל הבשמים באגודה אחת וריחם מעורב, מברך על כולם "בורא מיני בשמים" (בא"ח שם ח). י] מי שאין לו חוש ריח באופן קבוע או זמני, לא יברך. המסופק אם יש לו חוש ריח, או אם יש לעלים ריח, יכול להריחם לבדיקה לפני הברכה (עיין לכה"ח רט"ז ס"ק ג ובא"ח ואתחנן ב). יא] שמוכרים שם בושם.

לחזור - אין צריך לברך. ואם הסית דעתו או שיצא ושהה זמן מרבה או שנכנס לחנות אחרת - צריך לברך בכל פעם.

יג] ריח שאין לו עקר כגון בגדים שהם מגמרים, או שהיו בשמים מנחים בכלי וקלט ריח, וכן הממשמש באתרוגים או בשאר פרות המריחים ונשאר בידו או בבגדו ריח - אין מברכין עליו^(י).

יד] בסמך קנ"ב סעיף ח' יבאר דאסור להריח בבשמים של אשה^(י). ובסמך קס"ז ס"ז יבאר דאסור להריח ברֶיח שנעשה לעבודה זרה ומכל שכן דאסור לברך עליהם.

סימן נט

דין ברֶכַת "שהחינו" ו"הטוב והמיטיב"

ובו כ"א סעיפים.

א] על שמועות טובות ששמע מפי אדם נאמן שראה את הדבר ומכל שכן אם הוא בעצמו ראה את הדבר, אם היא טובה רק לו לבדו מברך "שהחינו". ואם היא טובה לו וגם לאחרים, מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך עולם הטוב והמיטיב", כלומר טוב לו וגם מיטיב לחברו. אם בשעה שהוא רואה או שומע את השמועה אינו יכול לברך מחמת גופו או מחמת מקומו, יכול לברך אחר כך, וכן בברכת דין האמת.

יז שבת

ב] חיב האדם לברך את ה' יתברך שמו גם על הטובה וגם על הרעה, שנאמר: "ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך". "בכל לבבך" - בשני יצריה ביצר טוב וביצר הרע (פרוש, גם כשהוא עוסק בעניני עוה"ז יקום "בכל דרכי דעה". עין לעיל סימן ל"א). "ובכל נפשך" - אפלו הוא נוטל את נפשו. "ובכל מאדך" - בכל ממונה. דבר אחר, "בכל מאדך" - בכל מדה ומדה שהוא מודד לה בין מדה טובה בין מדת פורענות הרי מודה לו. מה הוא מברך? על שמועות רעות מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דין האמת". אם בא לו כמה שמועות בבת אחת בין טובות בין רעות - די לו בברכה אחת. וחיב אדם לברך גם על הרעה בדעה שלמה ובנפש חפצה כמו שהוא מברך על הטובה, שנאמר: "חסד ומשפט אשירה לה ה' אומרה". אם "חסד" אשירה, ואם "משפט" אשירה, כי גם הרעה לעובדי ה' יתברך שמו היא שמחתם וטובתם כיון שמקבל באהבה מה שגזר עליו ה' יתברך שמו באמונתו, כי הכל כפרת עוונותיו. נמצא כי בקבלת רעה זו הוא עובד את ה', והעבודה היא שמחה לו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) מטפחת או בגד שספגו בושם - אין לברך עליהם (שו"ע ר"י ס' ג). (יג) בושם של אשה שאסור לברך עליו הוא בושם שנמצא עליה או שהיה עליה. אבל בושם המיוחד לנשים סתם ונמצא בארון מברכים עליו (עין לכה"ח ר"י ס"ק ח"י).

ג] הגיע אליו טובה או ששמע שמועה טובה, אף על פי שהדברים מראין שטובה זו תגרום לו רעה, כגון שמצא מציאה ואם ישמע הדבר למלך יקח כל אשר לו, מכל מקום מברך "הטוב והמיטיב". וכן אם נגעה אליו רעה או שמע שמועה רעה, אף על פי שהדברים מראים שרעה זו גורמת לו טובה, כגון שבא לו שטף על שדהו ומזיק תבואתו וכשיעבר השטף טובה היא לו שהשקה את שדהו, מכל מקום מברך דין האמת, שאין מברכין על העתיד להיות אלא על מה שארע עתה.

ד] לעולם יהא אדם רגיל לומר "כל מה דעביד רחמנא לטב עביד".

וז] ילדה אשתו זכר מברך "הטוב והמיטיב", וגם האשה תברך כך. ואם מתה האשה בלדתה מברך "שהחינו" דהא ליכא הטבה לאחרני. וכן אם מת האב קדם שילדתו, היא מברכת "שהחינו"^(א).

ו] מת אביו או אחד משאר קרוביו, או אפלו אינו קרובו אלא שהוא אדם פשוט וכל שכן תלמיד חכם שהוא מצטער עליו, מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם דין האמת". ועל שאר אדם שאינו מצטער כל כך אומר "ברוך דין האמת" בלא שם ומלכות. אם נשאר מאביו ממנו לירש מברך גם כן "שהחינו", ואם יש לו עוד אחים לחלוק בירשה אזי במקום ברכת "שהחינו". מברך "הטוב והמיטיב"^(ב).

ז] בנה או קנה בית, או קנה כלים או מלבושים חשובים, אפלו היה לו כיוצא באלה תחלה אלא שאלו לא היו שלו מעולם (לאפוקי מכרן וחור וקנאן) והוא שמח בהם, מברך "שהחינו". ויש לברך בשעת הקנין או גמר הקנין אף על פי שעדין לא נשתמש בהם, כי אין הברכה אלא על^א שמחת הלב שהוא שמח בקניתו^(ג).

ח] וכשילבש המלבוש יברך "מלביש ערומים". ואף שכבר ברח בשחרית "מלביש ערומים"^ב חזר ומברך כשילבשו. אף אם לבשו בשחרית - נפטר בברכה זאת. יש אומרים דהקונה כובע, כשמשימו בראשו יברך "עוטר ישראל בתפארה", ובאזור יברך "אזור ישראל בגבורה", ויש חולקין. על כן טוב ללבשן פעם הראשונה שחרית ויכון לפטרן בברכות אלו שאומר אותן בסדר הברכות. קנה לו טלית של מצוה, אזי לאחר שעשה בו את הציצית יברך "שהחינו". ואם לא ברח אז, יברך בעטוף הראשון לאחר שברך "להתעטף בציצית"^(ד).

יח שבט

ט] קנה כלים שישתמשו בהם הוא ובני ביתו - מברך "הטוב והמיטיב"^(ה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן נט א] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שעל שאר כלי תשמישו של אדם חוץ מבית ומלבוש אפילו כלי כסף וזהב - אין לברך כלל. ב] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים לברך בלא שם ומלכות, וטוב ללבשו קודם ברכות השחר לפוטרו בברכת "מלביש ערומים" שבשחר, רז"ש.

[י] אם נתנו לו במתנה מברך "הטוב והמטיב" שהיא טובה לו וגם לנותן טובה, כי אם זה המקבל הוא עני הרי היא טובה לנותן שזכהו השם יתברך לתן צדקה, ואם המקבל הוא עשיר, שמח הנותן שזה מקבל ממנו מתנה^(י).

[יא] על ספרים חדשים שקנה אינו מברך "שהחינו"^י משום דמצוות לאו להנות נתנו^(י).

[יב] על דבר שאינו חשוב כל כך. כגון חלוק או מנעלים ואנפלאות אין לברך ואפלו אם הוא עני ששמח בהם. ועשיר גדול שקנה פלים חדשים שראוי לבינוני לשמח בהם אלא שהוא לעשור אינם חשובים אצלו כל כך ואינו שמח בהם, גם כן לא יברך^(י).

[יג] נוהגין לומר למי שלבש בגד חדש "תכלה ותחדש". ועל מנעלים או שאר בגדים שנעשו מעורות אפלו מבהמות וחיות טמאות, ואפלו אם העורות הם תפודים רק תחת הבגד, אין אומרים "תכלה ותחדש", כי אם יחדש בגד כזה צריכין מתחלה להמית בעל חי, וכתיב: "ורחמיו על כל מעשיו"^(י).

[יד] פרי שהוא מתחדש משנה לשנה, בפעם הראשונה שהוא אוכלו יברך "שהחינו". ויברך תחלה "שהחינו" ואחר כך ברכת הפרי^(י). ואם שכח וברך תחלה ברכת הפרי, יכול לברך גם אחר כך "שהחינו" ולא הוי הפסק. ואם לא ברך באכילה

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ג] (קצור מסגרת השולחן) ויש חולקין, ויש לחוש לדבריהם ולברך "שהחינו" שהיא ברכה הראויה ואינה לבטלה לדברי הכל. ד' (משנה ברורה רכ"ג ס"ק י"ג) אם היה מהדר אחר זה הספר ושמח בקנייתו כו' - אין למחות ביד המברך.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

סימן נט (א) מנהגינו שהאב מברך "שהחינו" בעת הברית. אם האב לא היה נוכח בברית, לא יברך אחר או האשה. והאב כשיראה את בנו אח"כ לראשונה יברך "שהחינו" (בא"ח ראה ח).
(ב) נהגו לברך ברכת "ברוך דיין האמת" בשם ומלכות רק על מי שחייב להתאבל עליו או על רבו מובהק. ולא נהגו לברך "שהחינו" או "הטוב והמטיב" על הירושה (אחרונים). (ג) לא נהגו לברך על בית וכלים. אלא בעת חנוכת הבית יביא בגד או פרי חדש ויברך עליו ועל הבית. וכן יעשה על רהיט חדש ששמח בו (בא"ח ראה ו). כשמברכים "שהחינו" על בגד חדש - מברכים כן לפני שלובשים אותו ולא בשעת קנייתו (בא"ח ראה א). (ד) בציצית אנו לכתחילה מברכים "שהחינו" בעת העטיפה. אם רוצה לברך "מלביש ערומים" ו"עוטר ישראל", ילבש את הבגד לפני ברכות השחר ואחרי ברכות השחר יברך "שהחינו". (בא"ח ראה א). ויכול גם לברך "מלביש ערומים" ו"עוטר ישראל", בלי שם ומלכות. (ה) לא נהגו כן. ויש שמברכין ללא שם ומלכות (עיין בא"ח ראה ה). (ו) נהגו לברך בעת השימוש ברכת "שהחינו" בלבד. ולא נהגו שהנותן גם יברך (עיין בא"ח ראה ב). (ז) ואם שמח במיוחד יברך "שהחינו" בלי שם ומלכות (אחרונים). (ח) על נעלים מעור לא מברכים "שהחינו" אפילו שמח בהם. ויש נוהגים כך על כל בגד עור (אחרונים). ויש אומרים שעל מעיל פרוה חשוב - יברך "שהחינו" (עיין כה"ח משם שדי חמד רכב ס"ק מח). (ט) נהגו לברך על הפרי ואח"כ לברך "שהחינו" (כה"ח רכ"ה ס"ק כד).

הראשונה שוב אינו מברך. אם יש לפניו כמה מינים חדשים, די בברכת "שהחנינו" אחת לכלם^(י). שני מינים אף על פי שהם דומים קצת כמו קירשען ויינקסל (מיני דובדבנים) ואפלו אין חלוקין בשמות אלא בטעם, כמו תאנים לבנות ותאנים שחורות^(יא) אם בדרך "שהחנינו" על מין אחד, כשנודמן לו אחר כך מין השני מברך גם עליו "שהחנינו" כי שתי שמחות הן^(יב).

[טו] אם בדרך "שהחנינו" על ענבים, יש אומרים דאין צריך לברך עוד "שהחנינו" על היין החדש כי שמחה אחת היא שהיין יוצא מן הענבים, ויש אומרים דמכל מקום צריך לברך "שהחנינו" גם על היין החדש משום דיש בו שמחה יתירה מבצענבים. ועל כן טוב שאם בדרך "שהחנינו" על ענבים אזי כששותה יין חדש יברך תחלה "שהחנינו" על איזה מין חדש לפטור גם את היין. אבל אם בדרך תחלה "שהחנינו" על היין לכלי עלמא אינו מברך עוד על ענבים. וכל זה דוקא כשהוא שותה את היין כשהוא תירוש שהוא נכר שהוא יין חדש, אבל אם אינו שותה עד שהוא יין, אפלו לא בדרך "שהחנינו" על הענבים אינו מברך עליו "שהחנינו" משום דאינו נכר בין חדש לישן^(יג).

[טז] אינו מברך "שהחנינו" על הבסר אלא כשהבשילו האשכולות ענבים, וכן בכל פרי אחר גמרו^(יד).

[יז] נוהגין שאין מברכין "שהחנינו" על ירקות ומיני לפתות^(טו) מפני שהן מתקיימין זמן רב על ידי שמטמינין אותן בקרקע ובחול, וגם הם מצויין, וגם אין בהם שמחה כל כך^(טז).

[יח] אין מברכין "שהחנינו" על הריח משום דמן הריח נהנית הנשמה, והנשמה היא נצחית.

[יט] "עתיד אדם לתן דין וחשבון על כל מה שראתה עינו ולא אכלו" ר' אלעזר הוי מצמצם ליה פריטי וקנה לו מכל דבר פעם אחת בשנה ואכל^(כ) (ירושלמי סוף קידושין).

העזות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ז] (שעה"צ רכ"ה אות י"ח) הוא מחלוקת ישנה בין הגדולים ודעבד כמר עבד ודעבד כמר עבד וטוב יותר שיקח פרי של מין חדש כו'. [ז] (משנה ברורה רכ"ה ס"ק י"ח) על מיני לפתן שקורין מיירין וריביין ואוגרעקעס - מברכין עליהם שהחנינו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) אם כולם לפניו (כה"ח רכ"ה ס"ק ח). (יא) על שני מיני ענבים שחורים ולבנים מברכים פעם אחת "שהחנינו" אפילו אינם לפניו (עיין בא"ח ראה יג). (יב) אנו לא מברכים על יין "שהחנינו" כיון שלא ניכר בין חדש לישן, והוא הדין בכל פרי שלא ניכר בו חידוש. (כה"ח רכ"ה ס"ק טל). (יג) אם אכל מהפרי בוסר ואח"כ הביאו לו פרי בשל, יש אומרים שלא יברך "שהחנינו" ולכן יברך ויהדרר שם ומלכות בליבו (בא"ח ראה יד). (יד) אנו מברכים "שהחנינו" על כל פרי האדמה וירק המתחדשים משנה לשנה (בא"ח ראה יב ועיין שו"ע רכ"ה סע' ו). (טו) יש אומרים שדין זה קיים רק אם מתאוה לאכול (אחרונים).

יט שבט

כ] ה'רואה את חברו לאחר שלשים יום (עיין סימן שאח"ו סעי' י"ב) והוא חביב עליו מאד וכל שכן אדם שהוא גדול ממנו כגון אביו או רבו ושמת בראיתו, מברך "שהחיינו" אף על פי שבתוך הזמן קבל ממנו מכתב. ואם רואהו לאחר י"ב חדש מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם מחיה המתים", (מפני שנשכח מן הלב כמו שהמת נשכח לאחר שנים עשר חדש דכתיב: "נשכחתי כמת מלב הייתי ככלי אבד", מה כלי מי שאבד אותו ולא מצאו בתוך שנים עשר חדש מתיאש ממנו, אף המת נשכח מן הלב לאחר י"ב חדש), ואינו מברך "שהחיינו". אבל אם קבל ממנו מכתב בתוך הזמן או ששמע בתוך הזמן משלומו. אינו מברך "מחיה המתים" אלא "שהחיינו". ואין חלוק בין זכרים לנקבות דאפילו האיש שהוא רואה את אשתו או את אמו או אחותו או בתו. וכן האשה שהיא רואה את בעלה או אביה או אחיה או בנה - מברכין כן^(טז).

כא] חברו שלא ראה אותו מעולם אלא שעל ידי מכתבים שהריצו מזה לזה נעשו אהבים, אם רואהו אחר כך אינו מברך על ראיתו כיון שלא התראו מעולם פנים אל פנים אין האהבה גדולה כל כך שיהא שמח בראיתו. (הטוב והמטיב על יין - סימן מ"ט).

סימן ס

דין ברכות הראיה

ובו ט"ו סעיפים.

א] ה'רואה אילני מאכל שמוציאין פרח מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שלא חסר בעולמו פלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להנות בהם בני אדם". ואינו מברך אלא פעם אחת בכל שנה^(טז). ואם אחר מלברך עד שגדלו הפרות, לא יברך עוד. יש אומרים דאם לא ברח בפעם הראשונה שראה את הפרחים, שוב לא יברך^(א) (מתצית השקל י' רכ"ו).

ב] על הזיקים והוא כוכב היורה כחץ בארץ השמים ממקום למקום ונמשך אורו כשבת, ועל הכוכב שיש לו זנב ושבת של אורה, ועל רעידת הארץ, ועל רוחות שנשבו בזעף, ועל הפרקים, על כל אחד מאלו מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ס {מב רכ"ו ס"ק ה'} קודם שגדלו הפירות יוכל לברך, ואפילו לא בירך בשעת ראיה ראשונה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) מהדין צריך לברך "שהחיינו" בשם ומלכות בעת שרואה את חברו, אך לא נהגו לברך אלא בהרהור. ובברכת "מחיה המתים" לא נהגו כלל (בא"ח עקב י"ד).

סימן ס (א) ברכה זו בחודש ניסן בלבד. לא לפניו ולא לאחריו (עיין כה"ח רכ"ו ס"ק א). יש מדקדקים לברך ברכ"ח משום זרירות ויש מברכים בא' של חול המועד משום ריבוי עם, ושכולם לבושים לבוש נאה. במחזוריים יש נוסח מיוחד לכך. וטוב לברך במקום שיש בו שתי אילנות אפילו שניהם מאותו מין (כה"ח שם אות ב).

העולם עושה מעשה בראשית". (ואינו מברך על הזיקים כי אם פעם אחת בלילה אף על פי שראה עוד כוכב אחד רץ. ועל הכוכב שיש לו זנב כיון שברך עליו אינו מברך עוד אלא כשלא ראהו עד לאחר ל' יום). ועל הרעם אם שמעו לאחר שעבר הברק מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שפכו וגבירתו מלא עולם". ואם ראה את הברק ושמע את הרעם ביחד מברך רק ברכה אחת "עשה מעשה בראשית". וכן אם ברוך על הברק "עשה מעשה בראשית" ובתוך כדי דבור^א לברק נשמע הרעם, אינו צריך לברך עליו כי נפטר בברכה שעל הברק. אין מברכין על הברק או על הרעם אלא תוך כדי דבור, אבל אם הפסיק יותר שוב לא יברך^ב).

ג] כל זמן שלא נתפזרו העבים^א, נפטר בברכה אחת. נתפזרו העבים והשמים נזדככו בין ברק לברק ובין רעם לרעם צריך לחזור ולברך. והברקים שנראים בלא רעם אלא מחמת החם, אינם כברקים ממש ואין מברכין עליהם.

ד] הרואה קשת מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם זוכר הברית ונאמן^א בבריתו וקים במאמרו". אסור להסתכל הרבה בקשת.

ה] על הימים ועל ההרים הגבוהים המפרסמים בעולם מחמת גבהם מברך "עושה מעשה בראשית"^ה.

כ שבט

ו] הרואה חמה בתקופתה. והיא מכ"ח לכ"ח שנה, שתקופת ניסן אז בתחלת ליל רביעי מברכין ביום רביעי בבקר כשהיא זורחת "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית". וקדם הברכה יש לומר המזמור "הללויה הללו את ה' מן השמים וגו', ואחר כך אומרים הברכה, ואחר כך "אל אדון" וכו' עד "ונחית הקדש", ואחר כך "מזמור השמים מספרים כבוד אל" וגו', ואחר כך "עלינו לשבח" וקדיש^ה (פרס שלמה בשם הגאון בעל חת"ס זצ"ל).

ז] לכתחלה יש לברך בבקר מיד בהנץ החמה משום דזריזין מקדימין למצוות^א. וטוב אם אפשר לברך באסיפת עם משום "דברוב עם הדרת מלך". (ויש להכריז ביום שלפניו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ב] (משנה ברורה רכ"ז ס"ק ה') אם בירך על הברק ונתכוין לפטור הרעם הבא אחריו יצא בדיעבד ע"כ (ולא מחלק בין חז"ד ולאחר כ"ד). ג] (משנה ברורה שם ס"ק ח') ומשמע בירושלמי דדוקא באותו יום, אבל ביום אחר בכל גוונא צריך לחזור ולברך. ד] (קצור מסגרת השולחן) כ"כ בשע"ת בשם מחבר"ר. אבל בספר דה"ח כתב דאם השמים זכו בעיניו, יכול להמתין עד שיצא בשחרית מבית הכנסת ומתאספים כולם ומברכים בקהל, אבל אם נראה עננים ברקיע אין להמתין עד אחר שיצאו מבית הכנסת, דשמא יתקשרו בעננים ולא יהא נראה אחר כך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

ב] כל הברכות האלו ללא שם ומלכות (בא"ח עקב טו). ג] נהגו לברך ללא שם ומלכות (בא"ח עקב יז). ד] נהגו לברך ללא שם ומלכות. ה] עיין בבן איש חי סדר הברכה. (ש"ס עקב י"ט).

למען ידעו להתאסף). ואם אי אפשר להתאסף תיכף בבקר, אל יתאחרו בשביל זה, אלא כל אחד יברך מיד כשרואה וריחת השמש. כי ענין "וריון מקדימין" וענין "ברב עם" בדיעבד אם לא ברך בבקר - יכול לברך עד ג' שעות של היום, ובשעת הדחק עד חצות היום. ולכן אם בבקר יש עננים המכסים אותה - ימתין עד קרוב לחצות אולי תתגלה ויברך בשם ומלכות, ואם לא נתגלה יברך בלא שם ומלכות. (שנת ברכת החמה היתה שנת תרכ"ט, תרנ"ז, תרפ"ה, תשי"ג תשמ"א, ותהיה אם ירצה השם בשנת תשס"ט. יהי רצון שנוכה לאור שבעת ימי בראשית).

ח] מי שעשה לו הקדוש ברוך הוא נס שלא כדרך הטבע, כשרואה את המקום שנעשה לו שם הנס מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שעשה לי נס במקום הזה" (ועין סימן ס"א וס"ג). וגם בנו וכן בנו אפלו אותם שנולדו קדם שנעשה הנס גם כן מברכין. כיצד מברכין? בנו מברך "שעשה נס לאבי במקום הזה". ואם הם רבים אומרים "לאבינו". כן בנו אומר "לאבותי". ואם הם רבים אומרים "לאבותינו". ומי שנעשה לו נסים הרבה, בהגיעו לאחד מכל המקומות שנעשה לו נס צריך להזכיר כל שאר המקומות, ויכלול כלם בברכה אחת ויאמר "שעשה לי נס במקום הזה ובמקום פלוני". וכן בניו מזכירין כל שאר המקומות⁽¹⁾.

ט] הרואה חכם גדול מישראל מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מתכמתו לידאיו" (לפי שישראל הם חלק אלה הדבקים בו לכן אומר שחלק). והרואה חכם גדול מאמות העולם מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מתכמתו לבשר ודם"⁽²⁾.

י] הרואה מלך ממלכי אמות העולם מברך "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן מכבודו לבשר ודם". ואפלו אינו רואה את המלך ממש אלא שהוא רואה בכבודו ויודע בברור שהמלך הוא שם, יכול לברך ברכה זו. וסומא יברך בלא שם ומלכות. ומצוה להשתדל לראות בכבוד מלכים. ואם ראה אותו פעם אחד אל יבטל יותר מלמודו לראותו אלא אם בא אחר כך בחיל יותר ובכבוד גדול יותר.

יא] הרואה קברי ישראל מברך ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר יצר אתכם בדין וכו'⁽³⁾. ועל קברי גוים אומר "בולשה אפכם מאד חפצה יולדתכם הנה אחרית גוים מדבר ציה ועדבה"⁽⁴⁾. (ידמ' נ' י"ב).

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(1) נס שמברכים עליו הוא דוקא אם פגע בו כגון שנפלה עליו אבן ולא נפגע, אבל אם נפלה לידו לא מברך. וכן אם עברה לידו מכונית לא מברך אך אם הפילה אותו ועברה עליו ולא ניוק מברך (עין בא"ח עקב יב). כל ברכה שכזאת היא רק כאשר עברו לי יום ולא ראה את אותו מקום. - לדעת הבא"ח אין יוצאי ירכו צריכים להזכיר את שאר המקומות שנעשה לאביהם נס (עקב יז ועין כה"ח רי"ח ס"ק כא). ויש אומרים שרק הבנים והבנות שנולדו אחרי הנס צריכים לברך (עין כה"ח שם ס"ק ט). (2) ברכה זו נהגו לברך ללא שם ומלכות (בא"ח עקב יג ועין כה"ח רכז ס"ק יט). (3) ברכה זו יש שנהגו לברך ללא שם ומלכות (עין שו"ע רכ"ד סע' יב ובא"ח עקב טו). (4) הרואה כיום בתי ישראל מפוארים וכן בתי כנסת יפים מברך "ברוך מציב גבול אלמנה" ללא שם ומלכות (עין כה"ח רכז ס"ק לה).

יב] כל ברכות הראיה הנזכרות, אם חזר וראה אותם הדברים בעצמם אינו חוזר ומברך אלא אם כן היתה בין ראייה לראיה שלשים יום, דהיינו חוץ מיום הראיה הראשונה וחוץ מיום הראיה הזאת יהיה שלשים יום. אבל אם ראה דבר אחר כזה שראה אז כגון מלך אחר וקברים אחרים וכדומה, חוזר ומברך גם בתוך שלשים יום.

יג] הרואה כושי, וגיחור דהיינו שהוא אדם הרבה, והלבקן דהיינו שהוא לבן הרבה, והקפח דהיינו שהוא ארץ ודק, והננס, וההדרקונה דהיינו מי שהוא מלא יבלות, ופתויי הראש שכל שערוותיו דבוקות זו בזו, ואת הפיל ואת הקוף מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם משנה הבריות"^(י), ואינו מברך אלא בפעם הראשונה שהשנוי עליו גדול מאד.

כא שבט

יד] הרואה את החגר, ואת הקטע, דהיינו שנקטעו ידיו, ואת הסומא, המכה שחין, ובוהקנין והוא מי שמגמר בנקודות לבנות, אם הם ממעי אדם, מברך בפעם הראשונה שהוא רואה אותם "משנה הבריות". ואם נשתנו אחר כך והוא מצטער עליהם, מברך דין האמת.^(יא)

טו] הרואה אילנות טובות ובריות נאות אפלו גויים^(יב) (שראה אותו בראיה בעלמא, כי אסור להסתכל בו) או בהמה, מברך "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם שצכה לו בעולמו". ואינו מברך עליהם אלא פעם ראשונה ולא יתיר^(יג) לא עליהם ולא על אחרים אלא אם כן היו נאים מהם^(יד).

סימן סא

ברכת הגומל ועוד קצת ברכות פרטיות

ובו י' סעיפים.

א] ארבעה צריכים להודות: יורדי הים כשיגיעו למחוז חפצם, וכן הולכי מדבריות או בשאר דרך שמחזק שיש בו סכנה כשיגיעו למחוז חפצם. ובכלל זה גם מי שהיה בסכנה אחרת ונצל הימנה כגון, שנפל עליו כהל או נגחו שור או שבאו עליו לסטים בדרך ושודדי לילה ונצל מהם וכדומה. ומי שהיה חולה שיש בו סכנה, כגון מכה של חלל, או שהיה מוטל במטה ג' ימים מחמת החלי ונתרפא והולך על בריו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ה] (משנה ברורה רכ"ה ס"ק ל"ב) ועכשיו לא נהגו כלל לברך ברכה זו ומ"מ נכון לברך בלא שם ומלכות. ו] (בשעה"צ שב אות ל"ד) אבל להיש אומרים גם כזה צריך לברך לאחר ל' יום (בלא שם ומלכות כנ"ל באות הקודם).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

י] נהגו כיום לברך ללא שם ומלכות (אחרונים). יא] נהגו כיום לברך ללא שם ומלכות (אחרונים). יב] ברכה זו נהגו לברך ללא שם ומלכות (עיי' כה"ח רכ"ה ס"ק פס).

ומי שהיה חבוש בבית האסורים אפלו רק על עסקי ממון ויצא. וסמנך "וכל החיים" ידוק סלה". חולה, יסורים, ים, מדבר^(א). מה מברך? "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם הגומל לחיבים טובות שגמלני כל טוב". והשומעים אומרים, "מי שגמלה טוב הוא יגמלה כל טוב סלה"^(ב).

ב צריך לברך ברכה זאת בפני עשרה חוץ ממנו, ושנים מהם יהיו תלמידי חכמים שעוסקים בהלכות, שנאמר: "וירוממוהו בקהל עם ובמושב זקנים יהללוהו". ואם אינם נמצאים לו תלמידי חכמים אינו מעכב. ונוהגין לברך כשעולה לתורה לאחר שברך ברכה אחרונה. ולכתחלה אין לאחרת יותר משלשה ימים. ולכן אם היה אבל שאינו ראוי לעלות לתורה, לא ימתין אלא יברך מיד. ויברך מעמד בפני עשרה כמו שכתבנו ובדיעבד אם אחר יותר משלשה ימים יכול לברך גם אחר כך^(ג).

ג מי שנעשה לו נס יש לו להפריש לצדקה ממון כפי השגת ידו, ויחלק ללומדי תורה ויאמר "הריני נותן מעות אלו לצדקה, ויהי רצון שתהא נחשב כאלו הקרבתי תודה" (ועין סדר אמירת קרבן תודה בספר חיי אדם סוף חלק א'). וטוב וראוי לו לתקן איזה צרכי רבים בעיר, ובכל שנה ביום הזה יתבודד להודות לה' יתברך שמו ולשמוח ולספר את הנס.

ד הנכנס להקזיז דם וכן קדם שיאכל או ישתה או יעשה איזה דבר לרפואה^(ה), יתפלל קדם תפלה קצרה ויאמר "יהי רצון מלפניך" א' ה' אלהי ואלהי אבותי שיהיה לי עסק זה לרפואה כי רופא חנם אתה". ואם דבר זה שהוא אוכל או שותה לרפואה צריכין לברך עליו (עין לעיל סימן ג' ס"ח) יאמר תחלה תפלה זאת ואחר כך יברך (כגון).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן סא א' {קצור מסגרת השולחן} ד' אלקי שיהא עסק זה לי לרפואה כו' (כן הוא הנוסח בגמרא וטו"ש"ע).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן סא א' אנו מברכים "הגומל" רק על חולה או המפליג בים או ההולך במדבר או שהיה בבית הסוהר, אך על דברים אחרים לא מברכים (שו"ע ריש סע' ט). נהגו שהנוסע יותר משבעים ושחים דקות בין עיר לעיר צריך לברך "הגומל", ואם נוסע במקום סכנה אפילו בפחות מכך יברך "הגומל". חולה שהבריא מברך אפילו לא היתה לו סכנה. וכן אם היה שוכב במיטה ג' ימים אפילו שלא מעת לעת יברך "הגומל" (עין בא"ח עקב ז). אפילו מי שנחבש על עסקי ממון מברך כשיצא (בא"ח עקב ט). (ב) לפני הברכה אומר: "אודה ה' בכל לבב בסוד ישרים ועודה" ואחרי דברי השומעים הוא אומר: "אמן כן יהי רצון" (בא"ח עקב א). (ג) יברך לפני עשרה ויש אומרים שהוא בכללם (עין בא"ח עקב ב). יש אומרים שלא מברכים הגומל כלילה, ואם חושש שישכח מותר (בא"ח סם). נשים מברכות בכל האמור לעיל וגם אחר הלידה, ותעשה כן בפני עשרה בצנעה. ילד קטן שנתחייב בברכה יכול לברך אפילו פחות מבן י"ג שנים (בא"ח עקב ד ה). (ד) לפני שלוקח תרופה או שנכנס לרופא או מקיז דם וכד' יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חנם אתה. ברוך אתה השם רופא חולים" (בלי שם ומלכות) (שו"ע ר"ל סע' ד ולכה"ח שם).

לעיל שלא להפסיק בין הברכה לאכילה). לאחר שהקיז גם מברך ואומר^ג, "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם רופא חולים".

[ח] המתעטש אומר לו חברו "אסותא", והוא יאמר לו "ברוך תהיה", ואחר כך אומר "לישועתך קייתי ה'", והמתפלל על חברו הוא נענה תחלה^ה

כב שבט

[ו] המתפלל על מה שעבר, כגון שמע קול צוטה בעיר ואומר "יהי רצון שלא יהא קול זה בתוך ביתי" או שהיתה אשתו מעברת. לאחר ארבעים יום לעבורה מתפלל ואומר "יהי רצון שתלד אשתי זכר" - הרי זו תפלת שוא, כי מה שהיה היה. אבל בתוך ארבעים יום מועיל תפלה ויכול להתפלל. לאחר ארבעים יום יכול להתפלל שיהא הולד זרע של קימא טוב לשמים וטוב לבריות.

[ז] הנכנס למוד את גרנו וכיוצא בו יתפלל ויאמר "יהי רצון מלפניך ה' אלהי שתשלח ברכה בכרי הזה". התחיל למוד אומר "ברוך השולח ברכה בכרי הזה" (ואומר בלא שם ומלכות). מדד ואחר כך התפלל הרי זו תפלת שוא, שאין הברכה מצויה אלא בדבר הנעלם מן העין.

[ח] מי שנעשה בנו בר מצוה, כשעולה לתורה בפעם הראשונה, לאחר שברך ברכה אחרונה על ספר התורה^א מברך האב ואומר "ברוך אתה ה' אלוקינו מלך העולם אשר פטרני מענשו של זה" (עיין בספר ח"א). ומצוה על האב לעשות סעודה ביום שנעשה בנו בר מצוה דהיינו ביום שנכנס לשנת הארבע עשרה. ואם הנער דורש הוי סעודת מצוה אפלו אינו באותו יום^ב.

[ט] אם היתה עצירת גשמים אפלו במדינותינו שהגשמים תדירים ואינן נעצרים כל כך אם ארע שנעצרו כל כך עד שהיה העולם בצער, אזי כשירדו הגשמים, אם ירדו כל כך ורבו על הארץ שמעלים אכעבונות מן המטר והולכין זה לקראת זה, צריכין לברך עליהם.

[י] מה מברך? אם אין לו שדה אומר "מודים אנחנו לך ה' אלהינו על כל טפה וטפה שהורדת לנו. ואלו פיגו מלא שירה כים" וכו' (כמו שהוא בברכת נשמת) עד^ה "ויקדישו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) ולא ראיתי נוהגין אף בהקזה שיאמר בשם ומלכות ("פרי מגדים"). ג (קצור מסגרת השולחן) וכבר נדפס הנוסח בסידורים בלא שם ומלכות (כהכרעת רמ"א). ד (קצור מסגרת השולחן) ו"פרי מגדים" כתב בשם נ"ד דבמדינות אלו שאפילו הגשמים נעצרים, אין נעצרים כל כך - אין מברכין עליהם, וכתב שם שכן דעת רמ"א. עיי"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ה] היום נוהגים לומר "לבריאות" ולא "לישועתך קייתי ה'". ויש נוהגים לומר "לישועתך קייתי השם" בלי שם אדנות (עיין כה"ח רל ס"ק כ). (ו) נהגו לברך "ברוך שפטרני" ללא שם ומלכות. וטוב שיחדש הנער טלית או בגד חדש ביום הבר מצוה ויברך עליו "שהחיינו" ויכון על שמחת המצוה. וכן תעשה הבת בהגיעה למצות בגיל י"ב שנה (כא"ח ראה יו). (ז) "הן הם יודו ויברכו את שמך מלכנו. ברוך רוב ההודאות" וברכה זו נהגו לברך ללא שם ומלכות.

וימליכו את שמך מלכנו ברוך אתה ה' אל רב ההודאות" ותשבחות". ואם יש לו שדה בשתפות עם ישראל אחר, מברך "הטוב והמיטיב", ואם אין לו שתף ישראל בשדה אף על פי שיש לו אשה ובנים, מברך "שהחינו". ברכת "הטוב והמיטיב" וברכת "שהחינו" מברך אף על פי שאינו רואה את הגשמים אלא שהוא שומע שיורדים גשמים, אבל ברכת "מודים אנחנו" אינו אומר אלא מי שהוא רואה את הגשמים.

סימן סב

הלכות משא ומתן

ובו י"ח סעיפים.

א] צריך לזהר מאד שלא להונות את חברו. וכל המאנה את חברו, בין שהמוכר מאנה את הלוקח, בין שהלוקח מאנה את המוכר עובר בלאו, שנאמר: "וכי תמכרו ממכר לעמיתך או קנו מיד עמיתך אל תונו איש את אחיו". והיא השאלה הראשונה ששואלין את האדם בשעה שמכניסין אותו לדין: נשאת ונתת באמונה? (א) (שבת לא).

ב] כשם שיש אסור אונאה במשא ומתן, כך יש אסור אונאה בשכירות ובקבלנות ובחלוקה מטבעות (ב).

ג] הנושא ונותן באמונה אינו חושש לאונאה. כיצד? חפץ זה בכך וכך לקחתיו, כך וכך אני רוצה להשתכר בו, אף על פי שהוא נתאנה בלקיחתו, וכל המתאנה אינו רשאי להונות אחרים בשביל זה, מכל מקום זה מתר, שהרי זה כמפרש לו שלא יסמוך על שווי המקח אלא על הדמים שנתן הוא בעדו (ג).

כג שבת

ד] מי שיש לו איזה דבר למכור, אסור לו ליפותו כדי לרמות בו, כגון להשקות בהמה מי סובין שמנפחין וזוקפין שערוותיה כדי שתראה שמנה, או לצבוע כלים ישנים כדי שיתראו כחדשים וכל כיוצא בזה.

ה] וכן אסור לערב מעט פרות רעים בהרבה פרות יפים כדי למכרם בחזקת יפים, או לערב משקה רע ביפה. ואם היה טעמו נכר מתר לערב, כי הלוקח ירגיש (ה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ז] (קצור מסגרת השולחן) "ותשבחות". ובשר"ע לא נזכר תיבה זו. ועב"י סי' רכ"א.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

סימן סב (א) אסור מהתורה לגנוב אפילו פחות משהו פרוטה. אמנם מותר ליקח דבר מועט שאין דרך להקפיד עליו כלל כגון קיסם עץ מגדר לנקות את שיניו. ומידת חסידות לימנע גם מדבר זה (ע' בא"ח כי תצא ח). (ב) הנכנס לחנות וטועם משהו כאילו כדי לקנות ואין כוונתו לקנות כלום, הרי זה גונב דעת הבריות וגם גזל בידו, כי אין בעל החנות מוחל אלא למי שרוצה לקנות באמת (ע' בא"ח כי תצא ט). (ג) מי שהחליף מעיל או מטריה וכד', בטעות במקום ציבורי אסור לו להשתמש בחפץ שנמצא בידו אלא אם כן ברור לו שהחליף עשה כן בכוונה (ע' בא"ח כי תצא י). (ד) אין חיוב לברר את התבואה מהפסולת המעורבת בה ואין איסור לנקותה מהפסולת. ומותר לערב שני סוגים שאחד רע מחבירו ובלבד שיהא ניכר (עיין בא"ח כי תצא יא).

[ז] מתר לחנוני לחלק קליות ואגוזים לתינוקות כדי להרגילם שיקנו ממנו, וכן יכול למכור בזול יותר מהשער כדי שיקנו ממנו, ואין בני השוק יכולין לעכב עליו^(ה).

[ז] המודד או שוקל חסר לחברו או אפלו לנכרי עובר בלאו, שנאמר: "לא תעשו עול במדה במשקל ובמשורה" (ועיין לקמן סימן קפ"ב ס"א וד'). וענש המדות והמשקלות קשה מאד שאי אפשר למודד או לשוקל שקר לשוב בתשובה הגונה, שאינו יודע מה ולמי חייב. ואף שיעשה צרכי רבים, אין זאת תשובה הגונה^(ו).

[ח] כתיב: "לא יהיה לה בכיסף אבן ואבן גדולה וקטנה. לא יהי לה בביתה איפה ואיפה גדולה וקטנה. אבן שלמה וצדק יהיה לה, איפה שלמה וצדק יהיה לה וגו'^(ז)". ותבת "בכיסף" וכן תבת "בביתה" נראין לכאורה כמיתרין. ודרשו רבותינו זכרונם לברכה: לא יהיה לה בכיסף ממון. מה טעם? משום "אבן ואבן". לא יהיה לה בביתה צרכי. מה טעם? משום "איפה ואיפה". אבל "אבן שלמה וצדק" אם יהיו בביתה, יהיה לה ממון. וכן "איפה שלמה וצדק" אם יהיו בביתה, יהיו לה צרכי. עוד אמרו חכמינו זכרונם לברכה "מה יעשה אדם ויתעשר? ישא ויתן באמונה ויבקש רחמים ממי שהעשר שלו, שנאמר: "לי הכסף ולי הזהב".

[ט] צריך למדד ולשקול בעין יפה שיהיה עודף על המדה שנאמר: "איפה שלמה וצדק יהיה לה". מה תלמוד לומר "וצדק", אמרה תורה "צדק משלה ותן לו"^(ח).

[י] צריך למדוד כמנהג המדינה ולא ישנה כלל. מקום שנהגו לגדוש לא ימחוק אפלו ברצון הלוקח שפחת לו מדמים. ומקום שנהגו למחוק לא יגדוש אפלו ברצון המוכר שמוסיף לו דמים, כי התורה הקפידה על צוות המדות פן תצא תקלה על ידי זה, שיראה הרוצה שמודדין כף וידמה לו שכף היא מדת העיר, וימדד פן לאחר שאינו יודע גם כן את המנהג, ויטעהו.

[יא] חייבים ראשי הקהל להעמיד ממנים שיהיו מחזירים על החניות, וכל מי שנמצא אחר מדה חסרה או משקל חסר או מאזנים מקלקלים, רשאים להכותו ולקנסו כנראה בעיניהם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) התירו לחלק קליות וכד' רק מפני שגם חבריו יכול לעשות כן (שו"ע חו"מ רכח סע' יח ובה"ג שם). (ז) אסור לגנוב אפילו כל שהוא בין מישראל ובין מנכרי, בין גדול ובין קטן. וגזל גוי קשה במיוחד כיון שבודאי לא ימחל לו. ויש עוד טעמים ע"פ הסוד (שו"ע חו"מ רלא סע' א ובה"ח כי תצא ו' i). (ז) צריך לזהר מאד שלא ימצא ליכלוך על המשקל בכדי שלא ימצא גונב את כל הקונים גניבה שאי אפשר להחזירה (בא"ח כי תצא ה).

(ח) יש חיוב להוסיף במשקל לטובת הקונה. אחד מארבע מאות (1/400). בחומר יבש כגון פירות. ואחד ממאה (1/100). בחומר לח כגון שמן. ואם שוקל במאזנים צריך שהכף של הקונה תהיה נמוכה בטפח מהכף של המשקולות. (עיין שו"ע חו"מ רלא סע' יד ובה"ח כי תצא א). וכיום שהמאזנים והמשקולות שונים משהיו - יעשה המוכר כמנהג היום, וטוב להכריע לטובת הקונה (כנ"ל).

יב] אסור לאדם להשהות מדה חסרה בביתו או בחנותו אף על פי שאינו מודד בה. ואם שוה עובר בלאו, שנאמר: "לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה. לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה". ואפילו לעשות את המדה עביט למי רגלים אסור, שמה יבוא מי שאינו יודע וימדד בה. ואם יש מנהג בעיר שאין מודדין אלא במדה הרשומה ברשם הידוע וזו אינה רשומה - מתיר להשהותה^(ט).

יג] המחזיר אחר דבר לקנותו או לשכרו בין קרקע בין מטלטלים, בין מנכרי בין מישךאל, וכבר השוו על הדמים, וקדם שגמרו את הקנין בא אחר וקנאו או שכרו, נקרא "רשע". אבל אם עדין לא השוו על הדמים אלא שהמוכר רוצה בכך והקונה רוצה בפחות - מתיר לאחר לקנותו. ואסור להסיג גבול רעהו בשכירות בתים וכדומה מגוי.

יד] הנותן מעות לחברו לקנות לו קרקע או מטלטלים, והלך השליח וקנה את החפץ במעותיו בשביל עצמו, הרי זה "רמאי". ואם קנאו ממעות של המשלח, מחייב לתנו לו אף על פי שקנאו לעצמו^(י).

כד שבת

טו] מי שנתן אפילו רק מקצת דמים על המקח או שרשם על המקח סימן בפני המוכר, או שאמר לו המוכר רשום מקחך, אף על פי שהוא בענין שלא קנה בזה^(יא), מכל מקום כל החוזר בו בין הלוקח בין המוכר לא עשה מעשה ישראל וחיוב לקבל "מי שפרע", דהיינו שאורדין אותו בבית דין ואומרים "מי שפרע מאנשי דור המבול ומאנשי דור הפלגה ומאנשי סדום ועמורה וממצרים שטבעו בים הוא יפרע ממי שאינו עומד בדבורו".

טז] וראוי לו לאדם לעמוד בדבורו^(יב), שאפילו לא נתן עדין מעות ולא רשם את הדבר ולא נגמר הקנין, אם הושוו על המחיר אין לשום אחד מהם לחזור. ומי שהוא חוזר בין הלוקח ובין המוכר הרי זה מ"מחסרי אמונה" ו"אין רוח חכמים נוחה הימנו". כי ראוי לאיש ישראל לעמוד בדבורו כמו שכתוב "שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב". וירא שמים יש לו לקים אפילו מחשבת לבו. שאם חשב וגמר בלבו למכור לו בסכום זה והלה לא ידע ממחשבתו והוסיף לו על סכום זה, לא יקח ממנו כי אם סכום זה שגמר בלבו, לקים מה שכתוב "ודובר אמת בלבבו". וכן הלוקח שגמר בלבו לקנות בסכום כך וכך, אין לו לחזור בו. וכן כל פיוצא בזה בשאר דברים שבין אדם לחברו יש לו לקים מחשבות לבו אם גמר בלבו לעשות איזה טובה ויש בידו לעשותה. אבל צרכי עצמו, כל שאין בהם סרך מצוה אינו צריך לקים אפילו מוצא שפתיו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) אסור לאדם להשאיר בביתו שטר פרוע, או צ'ק שאינו שלו, או כסף מזויף אע"פ שלא משתמש בו. שהמשאיר בביתו דבר זה עובר בלאו כל זמן שחפץ כזה נמצא בביתו, אפילו בשעת נעילה של יום כיפור (עיין בא"ח כי תצא ב). (י) ועיין עוד תנאים בענין זה בשו"ע חו"מ קפ"ג סע' א' ב' ג'. (יא) יש מקומות שנהוג בהם שכל העושה סימן על המקח הרי זה קנה אותו. ובמקומות אלו הרי זה נחשב כמו קנין (סיטומתא). ואין לשנות המנהג (שו"ע חו"מ רא). (יב) ראוי לאדם לעמוד בדבורו אפילו אם השתנה המחיר.

[יז] וכן מי שאומר לחברו לתן לו איזה מתנה קטנה, שזה סמך בדעתו שבודאי יתן לו, אם חזר ולא נתן לו הרי זה מ"מחפרי אמנה". אבל במתנה מרבה אין בה חסרון אמנה שהרי זה לא סמך דעתו על זה. ומכל מקום בשעה שהוא אומר לתן לו צריך להיות בדעת גמורה ולא יהא בדעתו לשנות, כי לדבר אחד בפה ואחד בלב אסור מן התורה שנאמר: "איפת צדק והין צדק יהיה לכם", מה תלמוד לומר "הין צדק", והלא "הין" בכלל "איפה" היא, אלא שיהא הן שלף צדק ולא שלף צדק. וכל זאת לעשר. אבל האומר לתן לעני בין מתנה מועטת בין מתנה מרבה אינו יכול לחזר בו מן הדין מפני שנעשה כמו נדר. ואפלו גמר בלבו לתן^א צריך לקים מחשבתו^ב.

[יח] הרוצה למכור קרקע או בית, וכאו שנים כל אחד אומר "אני אקח בדמים אלו", ואין אחד מהם בעל המצר, אם היה אחד מהם מיושב עירו והשני מעיר אחרת, - בן עירו קודם. היו שניהם מיושבי עירו ואחד מהם שכנו - שכנו קודם. ואם השני הוא חברו הרגיל עמו, ושכנו אינו רגיל עמו כלל - חברו קודם. היה אחד מהם חברו ואחד מהם קרובו - חברו קודם, שנאמר: "טוב שכן קרוב מאח רחוק". אבל לשאר כל אדם, קרובו קודם חוץ מתלמיד חכם שקודם אפלו לשכנו וחברו הרגיל אצלו. אבל אם היה אחד מהם בעל המצר - הוא קודם לכלם. ואפלו לאחר שמכרו לאחר, יכול בעל המצר לתן את הדמים ללוקח ולסלק אתו. ואפלו הלוקח הוא תלמיד חכם ושכן וקרוב למוכר, והמצרן הוא עם הארץ ורחוק מן המוכר, המצרן קודם ומסלק את הלוקח. וכל קדימות אלו מצות חכמים הם לקיים מה שכתוב: "נעשית הישר והטוב בעיני ה' אלהיך".

סימן סג

אסור לחונות בדברים ולגב דעת הפריות

ובו ה' סעיפים.

[א] כשם שאונאה אסורה במקח וממכר כך אסורה אונאה בדברים^א, שנאמר: "ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיך", זו אונאת דברים. וגדולה אונאת דברים

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן סב א) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דודאי כשהאדם לא הוציא מפיו כלום אף שהיה במחשבה שלו ליתן שום דבר לצדקה אין שום חיוב עליו. אך אם הוציא מפיו ליתן לצדקה, ולא הוציא מפיו מהו שרוצה ליתן או כמה, וחשב במחשבתו על דבר או סך ידוע, אז צריך לקיים מה שחשב (פת"ש).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יג) לדעת מרן אין דין נדר במחשבה, אפילו אם חשב לתת צדקה (עיין שו"ע חו"מ ריב סע' ח).
סימן סג א) וכן במעשים כגון: הזורק ברשות הרבים נבלה או מים סרוחים, עתיד ליתן על כך את הדין. ומי שבונה בנין מותר לו להוציא פסולת על מנת שיפונה כמנהג המקום, עם כל זה ישתדל עד כמה שיכול שלא יפגעו ממנה העוברים ושבים, ויפנה את הפסולת מוקדם כמה שאפשר אפילו שעל פי הנהגה הוא יכול להשאיר את הפסולת יותר זמן (בא"ח כי תצא יד).

מאונאת ממון, שזה נתן להשבון וזה לא נתן להשבון. זה בממונו וזה בגופו. והצוץ על אונאת דברים נענה מיד. וצריך לזהר ביותר מאונאת אשתו שלא לצערה בדברים, לפי שהאשה רפה בטבע, ועל צער מעט היא בוכה. והשם יתברך מקפיד על הדמעות. ושערי דמעה לא ננעלו^(ב).

כה שט

ב] כיצד הוא אונאת דברים? לא יאמר לחברו: בכמה אתה רוצה לתן חפץ זה? והוא אינו רוצה לקנותו. היה אחד מבקש לקנות תבואה, לא יאמר לו: לך אצל פלוני, והוא יודע שאין לו למכור. אם היה חברו בעל תשובה, לא יאמר לו: זכור מעשיך הראשונים. אם באו יסורים על חברו רחמנא לצלן לא יאמר לו כדרך שאמרו חברי איוב לאיוב: "הלא יראתך כסלתך, זכר נא מי הוא נקי אבד" (והם שאמרו לו בן מפני שהיה מעות דברים כלפי השנאת הש"י ומדותיו). אם שאלו מאתו איזה דבר חכמה, לא יאמר למי שאינו יודע אותה חכמה: מה אתה תשיב בדבר הזה? וכן כל כיוצא בדברים אלו שהם צער הלב.

ג] מי שיש לו שם כנוי לגנאי, אף על פי שהוא רגיל באותו כנוי ואינו מתביש בו, אם זה כונתו לבישו אסור לקרותו בכנוי זה משום אונאת דברים.

ד] אסור לגנב דעת חבריות (פרוש, לדמות בדברים אף על פי שאין בו חסרון ממון) אפלו דעת נכרי. ולכן אסור למכור לו בשר נבלה בחזקת שחוטטה. אם מוכר איזה דבר שיש בו מום אף על פי שהדבר שונה כמו שהוא מוכרו, מכל מקום צריך להודיע ללוקח את המום (ועיין לקמן סימן קפ"ב, ס"ד) (ובמתנה ליכא משום גניבת דעת).

ה] לא יבקש מחברו שיאכל אצלו כשהוא יודע שלא יאכל^(א). לא יתן לו מתנה כשהוא יודע שלא יקבל. וכן כל כיוצא בזה שהוא אחד בפנה ואחד בלב, יראה לחברו שהוא מכבדו, ואין כונתו שלמה - אסור. אלא יהא תמיד פיו ולבו שוים. וינהוג^(א) בשפת אמת ורוח נכון ולב טהור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן סג א] (קצור מסגרת השולחן) דע אף על פי שאמרו "מותר לשנות בדברי שלום", אם יבוא נכרי או יהודי ויאמר לאדם תלוה לי מעות ואינו מלוה לו ברצון כי ירא פן לא יפרע לו, אינו יכול לומר לו "אין לי". כי מה שאמרו שמותר לשנות בדברי שלום זה כשכבר עבר הדבר (ספר חסידים, הביאו "מגן אברהם") ועי' בחו"מ, ובתוס' ב"מ, ורש"י. שנראה שאין דעתם כן ואין חילוק. גם בשו"ע רז"ש השאיר דברי ספר חסידים הנ"ל בצ"ע.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) וכן יזהר ביותר בהונאת הגר (שו"ע חו"מ רכח סע' ב). (ג) המומין את חברו בכדי לכבדו, אף על פי שיודע שלא יבוא אך כוונתו לכבד את חברו - מותר. אך לא יפציר בו ולא יעשה כן בכדי שיחזיק לו טובה (בא"ח כי תצא יב).

סימן סד

שלא לעשות סחורה בדבר האסור

ובו ד' סעיפים.

א] כל דבר שאסור מן התורה באכילה, אף על פי שהוא מתר בהנאה, אם הוא דבר המיוחד למאכל אסור לעשות בו סחורה או להלוות עליו. ואפלו לקנותו להאכילו לפועלו הנכרי, אסור. אבל דבר שאינו עומד לאכילה, כגון סוסים וחמורים, מתר לעשות בהם סחורה. ו"חלב" גם כן מתר בסחורה שהרי נאמר בו "יעשה לכל מלאכה".

ב] אם נזדמן לאדם באקראי דבר אסור, כגון שצד דגים ועלה במצודתו דג טמא^(א), וכן מי שנזדמנה לו נבלה וטרפה בביתו, מתר למכרם כיון שלא נתכונן לכך. וצריך למכרו מיד ולא ימתין עד שתהא שמנה אצלו, ויכול למכרו גם על ידי שליח אף על פי שהשליח ירויח בו. אבל לא שיקנה השליח לחלוטין, דאם כן הוא אצלו סחורה.

ג] וכן מתר לגבות בחובו דברים טמאים וימכרם מיד, דאסור להשהותן כדי להשתכר בהם. אבל מתר להשהותן כדי שלא יפסיד מן הקרן.

ד] דבר שאין אסורו אלא מדרבנן כגון גבינות של גויים, מתר לעשות בו סחורה.

סימן סח

הלכות רבית

ובו ל' סעיפים.

כו שבט

א] לפי שנפשו של אדם בטבעו חומד ומתאנה אל הממון, וקרוב יותר שיהא האדם נכשל באסור רבית מבשר אסורין שבממון, כי בגזל ואונאה וכדומה, הרי זה משגיח על עצמו שלא יהא נגזל ושלל יתאנה, וגם זה שהוא רוצה לגזול או להונות את חברו, לפעמים הוא נמנע מחמת בושה או מחמת יראה. מה שאין כן ברבית, כי הלווה נותן לו ברצונו הטוב, והוא שמח כי מצא מקום ללוות על כל פנים ברבית, וגם המלוה חושב בדעתו כי הרי הוא עושה טובה גדולה עם הלווה שיוכל להרויח בממון זה כפלי כפלים יותר מן הרבית, ולכן נקל מאד שיהא האדם נתפתה חס ושלום מן היצר הרע להיות נכשל באסור זה. על כן החמירה תורתנו הקדושה מאד באסור זה, והרבה לאוין נאמרו בו. המלוה עובר בששה לאוין ולא יקום בתחית המתים, שנאמר: "בנשך נתן ותרבית לקח וחי? לא יחיה". הלווה עובר בשלשה לאוין. הסופר והעדים והערב עוברים כל אחד בלאו אחד^(א). וכן הסרסור שהיה ביניהם או שסיע לאחד מהם, כגון שהורה מקום ללווה ללוות או שהורה מקום למלוה להלוות גם כן עובר בלאו אחד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

סימן סד (א) רק לציד מותר למכור דבר טמא שנצוד באקראי.

סימן סח (א) הסופר והעדים המעידים על הלואה בריבית - עוברים בשני לאוים "לא תשימן עליו נשך" ו"לפני עיורור לא תתן מכשול" (עיין ב"מ עה: ותוס' שם, בא"ח ואתחנן א).

(ב) מי שנכשל ולקח רבית - מחייב להחזירה (מלבד רבית מקדמת ורבית מאוחרת דלקמן ס"ו).

ג] אפלו לא פסק עמו את הרבית בשעת הלואה אלא שהלוה לו בחנם עד זמן פלוני, או שמכר לו איזה סחורה בהקפה עד זמן פלוני, או שחייב לו בענין אחר לשלם לו, יהיה מאיזה ענין שהיה, ובהגיע זמן הפרעון פוסק לו איזה דבר בשביל שירחיב לו את הזמן - גם זאת היא רבית^(א).

ד] אפלו אם הלוה נותן לו יותר מדעתו בשעת הפרעון, שלא התנה עמו ואינו אומר שנותנו לו בשביל רבית - גם כן אסור.

ה] אפלו אומר לו הלוה בשעת נתינת הרבית שהוא נותנה לו במתנה, גם כן אסור לקבלה ממנו. אבל אם כבר לקח ממנו רבית, והמלוה עושה תשובה ורוצה להחזירה ללוה והוא מוחל לו - מתר.

ו] אסור להקדים את הרבית או לאחר אותה. כיצד? היה ראובן רוצה ללוות משמעון מעות, ומקדים שולח לו מתנה ופרש לו בשביל שילוהו, או שהיא מתנה מרבה דמסתמא הוי כאלו פרש לו שהיא בשביל שילוהו - זהו רבית מקדמת. לזה ממנו והתחזיר לו מעותיו והיה שולח לו מתנה בשביל מעותיו שהיו בטלות אצלו - זהו רבית מאוחרת^(א).

ז] אם אחד מלוה מעותיו לחברו על זמן מה כדי שיחזור זה וילוהו פעם אחרת סך יותר לזמן כזה או סך כזה לזמן ארך יותר, זהו רבית גמורה. ואם מלוה לו על מנת שילוה לו פעם אחרת סך כזה לזמן כזה, יש אומרים שגם כן אסור, ויש אומרים דמתר. ויש להחמיר. אף אם לא התנו כן אלא שהוא מלוה לו ברצונו פעם אחרת, אף על פי שאינו עושה כן אלא מחמת שזה גם כן כבר הלוהו, בזה יש להקל.

ח] צריך המלוה לזהר שלא להנות מן הלוה שלא מדעתו כל זמן שמעותיו בידו אפלו בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו. שכיון שנהנה שלא ברשותו, נראה שסומך עליו שבשביל מעותיו שבידו ימחול לו. אבל אם נהנה ממנו מדעתו, מתר בדבר שהיה עושה לו אף אם לא הלוהו, ובלבד שלא יהא דבר של פרהסיא.

כו שכת

ט] אם לא היה הלוה רגיל להקדים למלוה "שלום" בפעם אחרת, אסור להקדים לו. ואסור לכבדו באיזה כבוד בבית הפנסט או במקום אחר אם לא היה רגיל כן בפעם אחרת. וכן שאר רבית דברים בעלמא אסור, שנאמר: "נשף כל דבר אשר

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) יש ריבית שאסורה מדאורייתא ויש דרבנן. הכלל הוא שכל תוספת כסף עבור המתנת המעות - אסורה (עין שו"ע יו"ד קסא בא"ח ואתחנן ו). (ג) יש מקילין לתת מתנה מועטת אחרי שמחזיר את החוב. ומתנה זו לא בגלל ההלואה אלא להכרת תודה וכד'. ויש מתירין אם שולח למלוה מתנה אחרי ימים רבים מהפרעון. וטוב להחמיר ולא לעשות כן (בא"ח ש"ש ואתחנן ט).

ישראל, אפלו דבור אסור. וכן המלוה מזהר על רבית דברים, כגון אם אומר ללווה "הודיעני אם יבוא פלוני ממקום פלוני" אף על פי שאינו מטריחו אלא באמירה בעלמא, אם לא היה רגיל עמו בזה קדם לכן, ועתה סומך על הלוואתו לצוות עליו מפני שהוא נכנע לו - הרי זה רבית. ואם תאמר והא כתיב: "עבד לווה לאיש מלוה", זהו אינו אלא לענין שאם נפל ביניהם דין ודברים ואומר המלוה גלף לבית דין הגדול לדון שם, והלווה אומר לדון כאן, מחייב הלווה לילף כמו שרוצה המלוה^(י), והמלוה אינו מחייב ללכת לבית דין הגדול שבמקום אחר, משום שנאמר: "עבד לווה לאיש מלוה".

י] אפלו טובת הנאה שאינה ממון אסור למלוה ליהנות מן הלווה. כגון שאם המלוה הוא בעל מלאכה והלווה הזה אין דרכו לתן לו מלאכה בפעם אחרת רק עתה מחמת שהוא הלווה רוצה לתת לו מלאכתו - אסור.

יא] אסור להלוות לאחד סאה תבואה שיחזיר לו אחר כך סאה תבואה אפלו מין במינו כי שמא תתיקר בינתיים התבואה ונמצא זה מחזיר יותר ממה שלוח. אף יעשו דמים שאם תתיקר התבואה לא יתן לו רק הדמים. ואם יש ללווה אפלו רק מעט ממין זה מתר ללוות אפלו כמה כורין. וכן אם יש לאותו מין שער קבוע בשוק, מתר ללוות אף על פי שאין ללווה כלום מזה המין. וכל זה מין במינו, אבל מין בשאינו מינו כגון להלוות סאה חטין בסאה דחן, אסור בכל ענין אף על פי שהן בשער אחד ויש לו דחן. ובדבר קטן שאין דרך להקפיד ביוקרא וזולא, מתר בכל ענין. ולכן מתרת אשה להלוות כפר לחם לחברתה^(י).

יב] המלוה מעות על משכון בית או שדה או מקום בבית הכנסת והמלוה יקח את הפרות מהמשכון, צריך להיות ב"נכיתא", דהיינו שינכף לו מן החוב דבר קצוב לכל שנה, שזו תהיה השכירות שנותן המלוה. ואפלו השכירות שוה יותר ממה שקצבו ביניהם - מתר. אבל לא יחזור המלוה וישכירו ללווה עצמו. ועוד יש בענין "משכנתא" הרבה חלוקי דינים ואין לעשות כי אם על פי שאלת חכם.

יג] דבר שיש לו שער ידוע, אסור למכרו ביותר מן השער מפני שממתין לו את המעות. אבל דבר שאין לו שער ידוע, אף על פי שאם היה נותן לו עתה את המעות היה נותנו לו בפחות, ובשביל שהוא ממתיין את המעות מוכר לו קצת ביותר, מתר ובלבד שלא יעלהו הרבה (וכתב בחור"ד דהיינו שתות או יותר) עד שזכר לכל

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן סה א] (קצור מסגרת השולחן) בחור"ד לא כתב אלא בפחות משיעור אונאה (שיעור אונאה הוא שתות) לא מקרי "מעלהו הרבה", אבל לא החליט הדבר שיקרא בשתות - "מעלהו הרבה".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

יד] יש אומרים שאם יש ב"ד קבוע בעיר - לא יכול המלוה לכוף את הלווה ללכת למקום אחר (עיין שו"ע חו"מ יד סע' א). (יד) מותר להלוות לחם ולהחזיר קמח כי זה נקרא מינו. ובלבד שיש ללווה מעט קמח או לחם. וכל זה מותר רק במעט לחם, סיכר או תפוחי אדמה וכד'. אבל הרבה אסור. (בא"ח עקב א ב).

שבשביל המתנת המעות הוא מעלהו. וגם אם לא מעלהו הרבה אלא שהוא מפרש ואומר "אם תתן לי מיד את המעות הרי הוא לך בעשרה, ואם בהקפה, תתן לי אחד עשר" - אסור. וכן אם הקונה קונה את הסחורה ביקר כדי למכרה מיד ולהפסיד בשביל שיהיו המעות בידו איזה זמן - גם כן אסור⁽¹⁾ (מהרלב"ח ועיין חת"ס סימן קל"ו).

יד] מי שיש לו שטר חוב על חברו מתר למכרו לאחר בפחות ואפלו קדם זמן הפרעון. ויכתב המוכר ללוקח "אני מוכר לך שטר זה וקני לך איהו וכל שעבודיה"⁽²⁾. וצריך שתהא האחריות על הלוקח. רק אחריות שבאה מחמת המוכר כגון שהשטר פרוץ וכדומה, יכול להיות על המוכר. וכשם שיכול למכור את השטר לאחר בפחות, כמו כן יכול למכרו גם ללווה בעצמו.

טו] ובאפן זה יכולין להועיל כגון ראובן שצריך למעות בניסן הולך אצל שמעון, ושמעון נותן לו שטר חוב על עצמו שהוא חייב לפרוע לראובן מאה זהובים בחודש תשרי (ויכנגד זה נותן גם ראובן שטר חוב כזה לשמעון שהוא חייב לפרוע לו מאה זהובים בתשרי כדי שיהא שמעון בטוח), והולך ראובן ומוכר את השטר חוב שיש לו על שמעון ללוי עתה בניסן בעד תשעים זהובים (חור"ד, ומכל שכן שאם יש לשמעון שט"ח על יהודה אשר זמן הפרעון הוא לאחר זמן, שהוא יכול למכרו לראובן בהקפה עד הזמן, וראובן יתן לו שט"ח על זאת, ושוב ימכור ראובן את השט"ח הנה בעד כמה שיוכל). אבל אם ראובן יכתב שטר חוב על עצמו למכרו לשמעון אפלו על ידי שליח - אסור.

כח שכת

טז] אסור לקנות תבואה או שאר דבר בהקדמת מעות ושייתן לו את התבואה לאחר זמן, דחישנין שמא בינתיים תתיקר התבואה אחר כך בזמן שייתן לו את התבואה, ונמצא הלוקח נוטל יותר משעור מעותיו בשביל שהקדים את המעות. אבל אם יש להמוכר גם עתה כל התבואה שהוא מוכר, אף על פי שלא יתנגד ללוקח עד לאחר זמן, מתר. כי מה שיש להאדם יכול למכור אפלו בזול הרבה כרצונו ואפלו התבואה לא נגמרה עדין לגמרי כראוי אלא שצריכה עוד מלאכה אחת או שתי מלאכות, נחשב כאלו היא גמורה ומתר. אבל אם מחסרת עוד שלש מלאכות, אסור. (ועיין בסימן שלאחר זה התר להקדמת מעות על סחורה).

יז] ואם הקבע השער לתבואה, יכול לקנות בהקדמת מעות כפי השער אף על פי שאין למוכר כלום, שהרי אפלו תתיקר אחר כך התבואה אין הלוקח מרויח בעד שהקדים את המעות כיון שהיה יכול לקנות אז תבואה במעותיו בשער זה. ומאחר שפסק

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וב"ח החיים

(1) אם המחיר בתשלומים הוא קבוע ויש "הנחה" על תשלום מיד כמוזמן - אין בכך רבית. ויש אוסרים גם באופן זה (בא"ח ש"ס ואתחנן י"ז). יש מקומות רבים שהמוכר לא מקנה את החפץ לקונה עד סיום התשלומים. כמקרה זה יכולים להתשיב את ההפרש שבין מחיר המוזמן למחיר בתשלומים כדמי שימוש בחפץ ששייך עדין למוכר. (1) כי אותיות נקנות בכתיבה ומסירה, ובנוסח מיוחד (עיין שו"ע חור"מ טו) אולם כתב הבא"ח (ואתחנן כג) כי היום דרך העברה של שטר או צ"ק היא כחתימה בלבד, וזה מנהג המדינה.

בהתר, אף על פי שנתיקרה אחר כך התבואה בשעת הפרעון ואינו רוצה לתת לו את התבואה שפסק עליה, יכול לשומה על סחורה אחרת שיתן לו, או שיתן לו מעות כשווי של עתה (וציין בקנטרס שער דעה בסוף הספר שער משפט סימן קעה סק"ב ודלא כמו שכתוב בש"ע של התניא סעיף כ"ח).

יח] מי שיש לו סחורה שנמכרת כאן בזול ובמקום אחר ביקר, ואומר לו חברו תנה לי סחורה זאת ואוליכנה למקום היקר ואמכרנה שם ואעשה צרכי במעות עד זמן פלוני ואפרענה לה כפי מה שהיה שוה שם לאחר נכיון ההוצאות שעלו על הסחורה. אם האחריות בהליכה היה על הלוקח - אסור. ואם האחריות על המוכר - מתר. והוא שיתן ללוקח איזה דבר בשביל טרחו.

יט] מתר להלוות לחברו מאה דינרין שיקנה בהם סחורה על הידיד ובשובם לביתם יתן לו הלווה מאה ועשרים דינרין בעדה, ובלבד שיקבל המלוה את הסחורה ויוליכנה לביתו ויהיה אחריות הדרך על המלוה, דהוי כמו שיש לו חלק ברוח הסחורה הואיל ומקבל עליו אחריות.

כ] ראובן שהולך למקום שקונים סחורה בזול, יכול שמעון לומר לו "הבא לי סחורה משם ואני אתן לך רוח כך וכך", ובלבד שתהא אחריות הסחורה על ראובן עד שהוא מוסרה לשמעון.

כא] מתר להרבות שכר הקרקע. כיצד? השכיר לו את החצר ואמר לו קדם שהחזיק בו: אם תתן לי את השכירות מיד, הרי הוא לך בעשרה זהובים לשנה. ואם תשלם לי בכל חדש, תתן לי בעד כל חדש זהוב אחד - מתר. והטעם בזה משום דמצד הדין שכירות אינה משתלמת אלא לבסוף, הלכך כאשר לוקח ממנו זהוב בכל חדש דהוי ליה י"ב זהובים, אין זה שכר המתנת המעות, שהרי אינו מחייב לשלם לו במקדם, ומה שאמר לו "אם תתן לי מיד הרי היא לך בעשרה" אז היה מוחל לו שני זהובים לפי שמקדים לו לשלם קדם זמן הפרעון, וזאת מתר.

כב] ודוקא בשכירות קרקע מתר לו להרבות בענין הזה, מפני שהקרקע נקנית לו מיד. אבל להרבות בשכירות פועל - אסור בענין זה, דהיינו שאם שוכר את האדם שיעשה לו מלאכתו לאחר זמן ומקדים לו שכרו היום קדם שנכנס למלאכה ובשביל זה יעשה לו את המלאכה בפחות מן הראוי - זאת אסור, דכיון דהפועל אינו משתעבד מהשתא, הוי כמו הלואה. אף אם הפועל נכנס למלאכתו מיד, אף על פי שלא יגמור את המלאכה עד לאחר ימים הרבה, מתר להקדים לו שכרו בשביל שיעשה בזול, דכיון שיתחיל מיד במלאכה - הוה ליה שכירות ולא הלואה.

כט שבט

כג] מתר להרבות בנדוניא חתנים, כגון שפסק נדוניא לבתו והתנה עם חתנו שכל שנה שניניו יצאו את הנדוניא יתן לו כך וכך שכר - מתר, שאין זה אלא כמוסיף לו נדוניא, וכאלו אמר לו אני נותן לך מתנה כך וכך לזמן פלוני, ואם לא אתן לך

לזמן פלוני עוד אני מוסיף לה כך וכך דמטר. ודוקא פשהתנו כן מיד בשעת כתיבת התנאים, דכיון דעד עתה לא היה עליו שום חיוב אם כן הכל הוא חיוב אחד, אבל אם בשעת כתיבת התנאים נתחייב בסתם סך גדוניה, ובשעת החתנה רוצים להתפשר לתת לו דבר מה בשביל הרחבת הזמן - אסור, וצריכין לעשות בדרך התר(י).

כד[ישראל שלוח מגוי ברבית וישראל אחר יהיה ערב, אם הוא בענין שאין הגוי יכול לתבוע תחלה אלא את הלוחה, ואף כשלא יהיה אפשר לגבות מן הלוחה אז יכול לתבוע מן הערב - מתר. אבל אם הוא בענין שהגוי יכול לתבוע תחלה את הערב, אם כן הוי כאלו הערב לווה מן הגוי והלוה לישראל הלוחה ואסור. וכן גוי שלוח מישראל ברבית וישראל אחר הוא ערב, אם הוא בענין שאין המלוה יכול לתבוע תחלה אלא את הגוי הלוחה ואף כאשר לא ימצא אצל הגוי הלוחה אז יגבה מן הערב - מתר. אבל אם הוא בענין שיכול לתבוע תחלה גם את הערב אם כן הערב הוא כמו לווה ואסור. ואם הישראל ערב רק בעד הקרן ולא בעד הרבית - מתר. וברין ישראל שלוח מישראל וישראל אחר יהיה ערב, והלוה משלם לו עבור זה ה"טורי והב" וה"שפתי כהן" ב"קדוה הכסף" מקליו, הגה דעת ה"חיות דעת" להתמיר ע"י שם.

כה[גוי שאמר לישראל: "לוה בשבילי מעות ברבית מישראל על משכון זה", או אפלו אינו נותן לו משכון אלא שטר חוב, והמלוה סומך את עצמו רק על המשכון או על השטר של הגוי, ועל השליח אין שום אחריות - מתר. ואפלו אם הישראל השליח מביא את הרבית למלוה, מתר לקבלו, ובלבד שהמלוה יגמור זאת בדעתו שכל אחריות המשכון והמעות בין בהבאה בין בחזרה הכל על אחריותו, ועל השליח לא תהיה שום אחריות.

כו[וכן ישראל שנתן משכון או שטר חוב לישראל חברו שלוח בשבילו על זה מעות ברבית מגוי, אם הגוי אינו סומך רק על המשכון או על השטר, ועל השליח אין שום אחריות - מתר. וכן אם הישראל הלוחה תחלה לישראל חברו על משכון ואחר כך אמר הלוחה למלוה "לוה מעות מגוי ברבית על משכון זה ועלי לשלם הקרן והרבית", אם הגוי סומך את עצמו על המשכון לבד - מתר.

כז[ישראל שהלוה לגוי על משכון ברבית כך וכך לחדש, ואחר כך בא הישראל לחברו שהוא ילוה לו את המעות על משכון זה, ושהוא יטול את הרבית שתעלה מהיום עד הפדעון^ב - מתר^ט. אבל אם הישראל הראשון כבר זקף את

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ב[(קצור מסגרת השולחן) ויש לנהוג כמו שכתבו בשו"ע ו"טורי זהב" ורד"ש, שיאמר לו בעת שיתן לו המשכון: "הריני מוכר לך כל כח חכות ושעבוד שיש לי על משכון זה ואין לי עסק עמך ולא לך עמי". ולא יתחייב ישראל השני להניחו לראשון לאחר זמן שיפדה המשכון אלא אם ירצה מרצונו הטוב ולא בדרך החיוב. ובדרך זה מותר אף אם כבר זקף הקרן עם הרבית לכל זמן ההלוואה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

ד[קנס על איחור בתשלום חוב - אסור (עיין שו"ע י"ד קעז סע' טו). (ט) יש אוסרים את הדרך שמציע הרב, ובשעת דחק ילך אצל חכם וילמדנו את הדרך המותרת.

הקָרָן עִם הָרַבִּית לְכָל זְמַן הַהֲלוּאָה, הָרִי הַכֹּל הוּא כְּקָרָן שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְאִסּוּר לְלוּוֹת
עַל מִשְׁכּוֹן זֶה מִיִּשְׂרָאֵל חִבְרוּ בְּרַבִּית, דִּהְיִי כְּאֵלוֹ נָתַן אֶת הָרַבִּית מְכִסּוֹ.

[כח] מְעוֹתָיו שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִפְּקָדוֹת בֵּיד גּוֹי וְהִלּוּהוּ אוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל בְּרַבִּית, אִם הָיוּ
בְּאַחֲרִיּוֹת הַגּוֹי שָׂאֵם יֹאבֵד הַחֹב יִתְחַיֵּב הוּא לְשֹׁלֵם בְּמְעוֹתָיו - מִתְּרִי^(י). וְאִם אֵינָן
בְּאַחֲרִיּוֹת הַגּוֹי - אִסּוּר. וְלִכֵּן בְּמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ קְבוּצַת מְעוֹת (שְׁפָרָקָאסֶע) קֶפֶת חֶסֶד וְכִדּוּמָה
שֶׁיֵּשׁ לְיִשְׂרָאֵלִים חֲלָקִים (אֲחוּיִם - אֲקִצִּיטָן - מְנִיּוֹת) בָּהֶם וְיִשְׂרָאֵלִים לוֹוִים מִשֵּׁם בְּרַבִּית,
אֶף עַל פִּי שְׁהִמְמָנִים הֵמָּה גּוֹיִים, מְכַל מָקוֹם נִרְאָה לִי דְאִסּוּר גָּמוּר הוּא, וְלִכֵּן אִסּוּר
לָתֵן לְשֵׁם מְעוֹת (כִּי שְׂמָא יִלּוּהוּ יִשְׂרָאֵל שְׂאִינוּ הַגּוֹי), וְכֵן אִסּוּר לְלוּוֹת מִשֵּׁם (כִּי שְׂמָא נָתַן לְשֵׁם
יִשְׂרָאֵל שְׂאִינוּ הַגּוֹי).

[כט] שֶׁתִּפְּנִין שְׂצָרִיכִין לְלוּוֹת מְעוֹת בְּרַבִּית מַגּוֹי, יַעֲשׂוּ שְׂאֵלַת חֶכֶם אִידָּךְ לַעֲשׂוֹת (עֵס"ז
ק"ע סק"ג, חו"ד שם סק"א ובש"ע הַתְּנָא הַל' רַבִּית סע' פ"ד).

[ל] מוֹמָר אִסּוּר לְלוּוֹת מִמֶּנּוּ בְּרַבִּית, וְגַם לְהִלּוּוֹת לוֹ בְּרַבִּית יֵשׁ לְהַחֲמִיר^(יא).

סימן סו

הַלְכוֹת עֶסְקָא

ובו י"ב סעיפים.

ל שבט

[א] הַנּוֹתֵן לְחִבְרוּ מְעוֹת שִׁיתְעַסֵּק בָּהֶן וְהָרוּחַ יִהְיֶה לְחֻצָּאִין, וְגַם הַהֶפְסֵד יִהְיֶה עַל שְׁנֵיהֶם
בְּשׁוּהָ, זֶהוּ נִקְרָא "עֶסְקָא" וְאִסּוּר, מִפְּנֵי כִּי הַחֲצִי מִמְּעוֹת אֵלּוּ הוּא "מִלְוָה" בֵּיד
הַמִּקְבֵּל שֶׁהָרִי הוּא בְּאַחֲרִיּוֹת שְׁלוֹ וְהוּא נוֹטֵל אֶת הָרוּחַ, וְגַם הַהֶפְסֵד עָלָיו. וְהַחֲצִי הוּא
"פְּקֻדוֹן" אֲצִלּוֹ, שֶׁהָרִי הוּא בְּאַחֲרִיּוֹת הַנּוֹתֵן, וְהוּא לּוֹקֵחַ אֶת הָרוּחַ מִחֲצִי זֶה, וְגַם הַהֶפְסֵד
מִחֲצִי זֶה עָלָיו. וְהַמִּקְבֵּל שֶׁהוּא מִתְעַסֵּק וְטָרַח בְּחֲצִי הַפְּקֻדוֹן שֶׁהוּא שִׁיד לְנוֹתֵן זֶהוּ דָק
מִפְּנֵי שְׁנוֹתָן לוֹ אֶת הַחֲצִי בְּהִלּוּאָה וְהָרִי רַבִּית וְאִסּוּר. וַיֵּשׁ הֵתֵר לָזֶה אִם הַנּוֹתֵן נוֹתֵן
לְהַמִּקְבֵּל אֵיזָה שְׂכָר בְּשִׁבִּיל הַעֲמָל וְהִטְרַח שֶׁהוּא מִתְעַסֵּק בְּחִלְקוֹ. וַיֵּשׁ לְקַצֵּץ אוֹ שִׁיתֵּן
לוֹ מִיד בְּשַׁעַת נְתִינַת הַמְּעוֹת שְׂכָרוֹ, וְדִי אֶפְלוּ בְּדָבָר מְעֻט.

[ב] יְכוּלִין לְהַתְנוּת שְׁלֵא יֵהָא הַמִּקְבֵּל נֶאֱמָן לוֹמַר שֶׁהֶפְסִיד מִן הַקָּרָן כִּי אִם עַל פִּי עֲדִים
כְּשֵׁרִים, וְעַל הָרוּחַ לֹא יֵהָא נֶאֱמָן כִּי אִם בְּשִׁבּוּעָה.

[ג] גַּם יְכוּלִין לְהַתְנוּת שֶׁהִבְרִיחַ הָיָא בֵּיד הַמִּקְבֵּל, שָׂאֵם יִרְצֶה לָתֵת לְנוֹתֵן כָּד וְכָד בְּעַד
חֲלָק הָרוּחַ שְׁלוֹ תֵּהָא הָרְשׁוּת בֵּידוֹ, וְכָל מוֹתֵר הָרוּחַ יִשְׁאֵר לוֹ. וְדִרְךָ זֶה הוּא נִכּוֹן
כִּי מִסְתַּמָּא הַמִּקְבֵּל לֹא יִרְצֶה לִישָׁבַע וְיִתֵּן לְנוֹתֵן כְּפִי מָה שִׁיקְצָבוּ בִּינֵיהֶם, וְהָיוּ

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) כשעושים באופן המותר, צריכה ההלואה להתבצע על ידי הגוי. (יא) ולדעת בא"ח (ואתחנן
ה) מותר להלוות בריבית למומר לנצרות אבל אסור ללוות ולהלוות בריבית לקראים ולמומרים
לאיסלם.

"התר עסקא" הנהוג בינינו. ואפילו אם המקבל יודע אחר כך בעצמו שלא הרויח או אפילו אם הפסיד יכול לתן לגותן את הקרן עם הרוח שקצבו ביניהם ואין כאן שום אסור, דכיון שיש עליו חיוב שבועה, יכול לפטור את עצמו בממונו מן השבועה.

ד] אבל שיקנה המקבל את חלק הרוח של הגותן בכך וכך שיהיה מחיב לתת לו אחר כך 'כך וכך בכל אפן' - זהו אסור, אלא צריך שיהיה למקבל הבררה.

ה] נתן לו עסקא על זמן, ונתעכבו אצלו המעות גם אחר זמן הפרעון, צריך המתעסק לתן לו רוח גם בעד הזמן שאחר כך, כי מסתמא נשאר בידו על תנאי הראשון. ומכל מקום טוב יותר לכתב תיכף בתוך השטר עסקא שאם ישארו המעות אצל המקבל לאחר הזמן יהיה גם כן בתנאי זה.

ו] נסח שטר עסקא^(א): "מודה אני החתום מטה שקבלתי לידי מאת ראובן ישראל מירושלים סך מאה זהובים בתורת עסקא לחצי שנה מיום דלמטה, והתחייבתי את עצמי שכל סחורה טובה שתהא נראה בעיני שהיא היותר קרובה להרויח בה מחיב אני לקנות בעד סך הנזכר לעיל, והם קודמין למעותי, וכל הרוח שיתן ה' לידי מאותה סחורה יהיה מחצה הרוח לי והמחצה לר' ראובן הנזכר לעיל וכן חס ושלום ההפסד הוא חלק כחלק. ומיד לאחר כלות חצי שנה מיום דלמטה אני מחיב להחזיר לר' ראובן הנזכר לעיל את הקרן וגם חצי הרוח שלו, ולא תהא לי נאמנות לומר הפסדתי אלא על פי שני עדים כשרים, ועל הרוח לא אהא נאמן רק בשבועה. ואולם תנאי היה בינינו שאם ארצה ליתן לו בעד חלק הרוח שלו עשרה זהובים אזי אין לו עלי שום תביעה כי המותר שיף לי לבד אפילו יברר שהיה הרבה רוח, וכל דין תורת נאמנות לבצל

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן סו (א) נוסח שטר עסקא הנהוג אצלנו: בפנינו העדים החתומים מטה הודה (שם הלוח) שקיבל מ (שם המלוה) סך (סכום ההלוואה) בתורת עסקא ל (זמן ההלוואה) והתנו בניהם שיתעסק (שם הלוח) בסך הנזכר בזמן הנזכר בכל מין עסק וריוח שיזדמן לו בכל מאמצי כוחו כדי לקרב הריוח והתועלת ולהרחיק הנזק ח"ו. וכל מין ריוח ותועלת שיזמין לו השם יתברך בעסק הנ"ל בכל משך הזמן הנ"ל יתחלק בניהם לחצאין חלק כחלק, וכן להפכו ח"ו. וימצאו ברכה. והודה (שם הלוח) שקיבל מ (שם המלוה) שכר טרחה בהקדמה חלף עבודתו וטורחיו במשך הזמן הנזכר. והתנו בניהם שלא ישמור (שם הלוח) מעות העסקא אלא תחת הקרקע, ואם יעבור על תנאי זה מעתה ומעכשיו מתחייב (שם הלוח) בכל אחריות ונזק שיארע בענין העסק ח"ו, ואפילו אונס מליסטים מזוין. עוד התנו בניהם שאם יעלה מחצית הריוח לחלקו של (שם המלוה) עד (סכום הריוח המוסכם) בהמשך הזמן הנזכר, הנה מה טוב ומה נעים. ואם יהיה שם מותר נוסף על (סכום הריוח המוסכם), יהיה אותו המותר ל (שם הלוח) המתעסק נוסף על מחצת ריוח המגיע לו. ואם יפחות מחצית ריוח המגיע לחלקו של (שם המלוה) ולא יגיע ל(סכום הריוח המוסכם), מעתה ומעכשיו קיבל עליו (שם הלוח) להשבע שבועה חמורה על דעתו ועל רצונו של (שם המלוה) שלא הרייח לתשלום ה (סכום הריוח המוסכם). וקנינו מיד (שם הלוח) ומיד (שם המלוה) על כל פרטי הדברים הנזכרים לעיל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי. ונשבעו שניהם אחד לאחד לגמור ולקיים כל הכתוב עליו לעיל בלי שום שינוי ותחבולה כלל ועיקר. והכל שריר ובריר אמת ונכון וקיים (תאריך) (חתימת שני עדים) (מובא בארץ החיים ו"ד קע"ז בשם "גינת ורדים").

השטר אף לאחר זמן הפרעון. וכל זמן שלא אחזיר את המעות הנזכרות לעיל הם בידי בעסקא באפן הנזכר לעיל וקבלתי שכר עמלי. ירושלים כ"ח שבט תשל"ח לפ"ק. שמעון יעקב (שם המתחייב) בפנינו עדים: לוי אברהמי, יהודה יצחקי. (שמות העדים)

א אדר

[ז] אם השעה דחוקה ואי אפשר להם לכתוב שטר עסקא, יכולין להתנות כל הדברים הנזכרים לעיל בצל פה^(ז).

[ח] אם מקדים מעות על הסחורה, יכתבו שטר התר עסקא בענין זה: מודה אני הקתום משה שקבלתי מאת ר' ראובן ישראלי מירושלים סך מאה זהובים להתעסק במעות אלו במכונה שאני מחזיק בכפר מוצא עד ראש חדש ניסן הבא עלינו לטובה והרוח שיעלה לערף מעות אלו לאחר נכיון כל ההוצאות יהיה מחצה שלי ומחצה לר' ראובן הנזכר לעיל, וכן חס ושלום ההפסד יהיה חלק כחלק, ומיד בראש חדש ניסן הבא עלינו לטובה אני מחייב להחזיר לר' ראובן הנזכר לעיל את הקרן עם חלק הרוח שלו, ולא אהא נאמן לומר הפסדתי אלא בברור על פי שני עדים כשרים, ועל הרוח לא אהא נאמן כי אם בשבועה. אך זאת התנה בינינו שאם ארצה בראש חדש ניסן הבא עלינו לטובה לתן לר' ראובן הנזכר לעיל בצד הקרן וגם בצד חלק הרוח שלו סך חמש מדות ספירט, אזי אין לו עלי עוד שום תביעה יותר. וכל דין תורת נאמנות לבעל השטר אף לאחר זמן הפרעון, וקבלתי שכר עמלי. ירושלים י"א תשרי תשל"ח לפ"ק. שמעון יעקב בפנינו עדים: לוי אברהמי, יהודה יצחקי.

[ט] אם הנותן רוצה שהמקבל יתן לו שטר חוב פשוט ואמיץ כחק המדינה בכדי שאם המקבל יסרב לפרוע או ימות יהא לו נקל לגבות מעותיו על ידי ערכאות, אלא שבעל פה הם מתנים שמעות אלו הם בתורת עסקא - לא מהני. ואפלו אם השטר אינו אלא על הקרן לבד דכיון שהנותן יכול לגבות כל המעות כשטר חוב שבידו, אפלו אם יהיה הפסד ברור - אסור. ואפלו אם המקבל מאמין לנותן והוא אדם חסיד, מכל מקום לא מהני. ואפלו אם המקבל נותן לנותן גם שטר עסקא שכתוב בו כי המעות שנכתבו בשטר חוב הם בתורת עסקא, גם כן לא מהני דאיכא למיחש שמא הנותן או יורשיו יעלימו אחר כך את השטר עסקא ויגבשו בשטר חוב. ואין התר לזה אלא שישלישו את השטר עסקא ביד שלישי, או שהנותן יחתום את עצמו על השטר עסקא ויהא מנח ביד המקבל, או שיקתבו על השטר חוב שהוא על פי אפן המבאר בשטר עסקא, או לכל הפחות ייחדו עדים שהשטר חוב הוא בתורת עסקא. ובכל אופנים אלו, אפלו אם נכלל בשטר חוב הקרן עם הרוח שפיר דמי.

[י] שטר עסקא לא מהני להתיר אלא אם האמת כן הוא שהוא נוטל את המעות לעשות בהן איזה עסק, אבל אם אינו נוטל את המעות לצורך עסק אלא לפרוע

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אם אינם יודעים את הנוטח ורק יודעים את התוכן יכולים לומר "לפי היתר עיסקה" ואח"כ יכתבו את השטר (אחרונים).

איזה חוב וכדומה^(א), אז לא מהני שטר עסקא כיון שהוא שקר^(א). אבל יכולין לעשות באופן זה, כגון ראובן שהוא צריך למעות ויש לוי איזה סחורה אפלו במקום אחר, יכול למכרה לשמעון אפלו בזול גדול, ובתנאי שהבררה ביד ראובן שאם לא ימסרה לידי שמעון עד יום פלוני, יתן לו בצדה כך וכך, ושמעון יתן לראובן את המעות^(א) ויעשו קנין סודר^(א) לקיום המקח, דהיינו ששמעון הלוקח יתן קצת מבגדו לראובן שיתפס בו, ובזה הוא קונה את הסחורה של ראובן ואפלו שלא בפני עדים, והסחורה היא באחריותו של שמעון הקונה.

ב ארד

יא] וכן ראובן^(א) שהיה חייב לשמעון מעות, ובהגיע זמן הפרעון אין לו מעות לראובן, והתפשרו ששמעון ימתין לו איזה זמן, בזה גם כן אין תקנה בשטר עסקא, אלא שראובן ימכור לשמעון איזה סחורה שיש לו באופן הנזכר לעיל, ושמעון יחזיר לו את השטר חוב שהיה לו עליו מכבר, וראובן יתן לו שטר על הסחורה אשר קנה מאתו באופן הנזכר לעיל^(א).

יב] ישראל שנותן לחברו בהמה לגדלה ושיחלקו אחר כך ברות, דינו כמו שנותן לו מעות בעסקא^(א) (ועיי' ביו"ד ספ"ד קע"ז).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ס' א] (קצור מסגרת השולחן) ובחור"ד סי' קסז כתב דאיסור גמור הוא לעשות באופן זה. ב] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב דאם יש לו איזה סחורה שעוסק בה להרויח רשאי להוציא המעות ביציאותיו מדעת הנותן, ולעשות עמו היתר עיסקא על הסחורה ההיא דהיינו שמקנה לו הסחורה בעד המעות שנותן לו שיהיה חצי פקדון וחצי מלוה וכו', ודוקא שהסחורה ההיא שזה עכשיו עכ"פ המעות שנותן לו עתה. אבל ב"חכמת אדם" כלל קמ"ג כתב דהסחורה שכתב קנו סחורה ואחר כך לוקחין מעות, לא יפה הן עושין בעשיית ההיתר עיסקא שאחר כך. ג] (קצור מסגרת השולחן) ולהאומרים שכל קנס יש בו משום אסמכתא אף שקנו ממנו בקנין סודר, אלא אם כן קנו ממנו בב"ד חשוב וכן עיקר, גם כאן צריך לקנות ממנו בב"ד חשוב, וגם צריך לומר מעכשיו. ובב"ד חשוב, יש אומרים דבעינן בב"ד חשוב שבעיר. ד] (קצור מסגרת השולחן) ומדברי רז"ש משמע דאין צריך הקנין סודר אלא בשביל הקנס, אבל בשביל המקח לבד לא היה צריך כלל להקנין סודר. ז] (קצור מסגרת השולחן) גם בכאן פסק רז"ש דאם יש לו איזה סחורה שעוסק בה להרויח, שיוכל להקנותה לו בהיתר עיסקא בעד המעות שחייב לו מכבר. אלא שבחור"ד כתב בזה דכיון שהוא מלוה צריך להקנות לו הסחורה בקנין סודר על פי היתר עיסקא, אבל בלא קנין סודר - לא מהני כיון שהוא מלוה. וכתב בדגול מרובה דאם קנו ממנו או שעשו שטר עיסקא משתעבד אפילו אחר ההלוואה. עכ"ל. אבל בהיתר שכתב המחבר בפנים, כתבתי למעלה בשם החור"ד שאסור לעשות כן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] צריך להזהר שלא למשוך משיכת יתר (או כרדראפט). מהבנק בשביל אוכל לבני ביתו, שאין על זה דין "עיסקה". ובשעת הדחק ישאל לחכם. כשמלוה על סחורה שיש לו במקום אחר ומוכר אותה בזול, צריך להקפיד שהסכום יהא סביר ולא מוגזם. וימכור אותה אח"כ בסכום המקובל. ד] יש חוששין לזה. ולכן יעשו שאלת חכם. וזמן הזה מותר להלות ולהצמיד את החוב לדולר או למטבע אחר. ובלבד שמשתמשים בדולר באותה מדינה ואין המלכות מקפדת בזה. אמנם אסור להצמיד את ההלוואה ליוקר המחיה או למדד וכד'.

סימן סז

הלכות נדרים ושבועות

ובו י"א סעיפים.

א] אל תהי רגיל בנדרים^(א), כל הנודר כאלו בונה במה בשעת אסור הבמות, והמקימו כאלו הקריב עליו קרבן שחייב משום שחוטאי חוץ, כי טוב יותר שישאל על נדרו ויתירו לו. והני מלי בשאר נדרים, אבל נדרי הקדש מצוה לקימן, שנאמר: "נדרי לה' אשלם", ולא ישאל עליהם אלא בשעת הדחק^(ב).

ב] וכן יתרחק מן השבועה. אבל אם עבר ונשבע על איזה דבר, לא ישאל עליו אלא יעמוד בשבועתו אף על פי שהוא מצטער, שנאמר: "נשבע להרע ולא ימיר" וכתוב אחריו "עושה אלה לא ימוט לעולם". ואין נשאלין על השבועה אלא בשעת הדחק.

ג] צריך לזהר שלא ידר שום דבר. ואפלו לצדקה אין טוב לדר אלא אם יש לו בידו מה שהוא רוצה לתן, יתן מיד. ואם אין לו, ימתין עד שיהיה לו ויתן בלא נדר. ואם פוסקים צדקה וצריך לפסוק עמהם, יאמר בפרוש שהוא פוסק "בלי נדר"^(ג). וכן כשמוכרין נשמות שנודרין לצדקה, יש לו לומר "בלי נדר" (ועיין לעיל סימן ל"ד ס"ט). אם הוא בעת צרה - מתר לו לנדר.

ד] אם דעתו לקבוע לו איזה למוד בתורה או לעשות איזה מצוה והוא ירא פן יתרשל אחר כך, או שהוא מתירא פן יסיתהו היצר לעשות איזה אסור או למנוע מלעשות איזה מצוה, מתר לו לזרוזי נפשיה בנדר או בשבועה, דאמר רב: מזין שנשבעין לקיים את המצוה? לזרוז את עצמו אף על פי שהוא משבע ועומד מהר סיני, שנאמר: "נשבעתי ואקימה לשמור משפטי צדקה". ואפלו אם לא אמר בלשון נדר או שבועה אלא בדבור בעלמא, הוי נדר ומחייב לקיים. ולכן צריך האדם לזהר כשהוא אומר שיעשה איזה דבר מצוה שיאמר "בלי נדר"^(ד). וטוב שירגיל האדם את עצמו פן אפלו באמרו לעשות דבר רשות כדי שלא יפשל חס ושלום בעוון נדרים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן סז (א) דיני נדרים רבים, לפעמים צריך שיאמר "אעשה כך וכך, בנדר" ולפעמים "בנדר, לא אעשה כך וכך". האומר דבר וחזר עליו שתי פעמים - לפעמים זו שבועה ולפעמים כך "לשון בני אדם" ואינו שבועה. האומר "אעשה מצוה פלונית" או "אתן צדקה" או "אלמד מחר בשיעור פלוני" - הרי זה נדר. ועל כן צריך אדם ללמוד הלכות נדרים שאם לא כן על כל שיחה ושיחה יצטרך לשאול שאלת חכם (עיין בא"ח ראה ד). (ב) אע"פ שעושים תנאי בערב כיפור יש צורך לשאול שאלת חכם על כל נדר שהוא. כיון ש"התרה" שעושים בערב כיפור היא על נדר לא ידוע כדי שלא יענש (עיין שו"ע יו"ד ריא סע"ב). (ג) יאמר "בלי נדר, אתן כך וכך", ולא יאמר "אתן כך וכך, בלי נדר" אפילו שאומר "בלי נדר" תוך כדי דיבור (עיין ביצה כ. תוס' ד"ה "נזיר").

[ח] מי שנודר נדרים כדי לתקן מדותיו הרי זה זריז ומשכח. כיצד? הרי שהיה זולל ונדר שלא יאכל בשר איזה זמן, או שהיה שוגג בינו ואסר עליו את היין ושאר משקין המשכרין, וכן מי שהיה מתגאה בפייו וקבל עליו נזירות, וכיוצא בזה, נדרים כאלו המה עבודת השם יתברך שמו, ועל אלו אמרו חכמינו זכרונם לברכה: "נדרים סיג לפרישות". ומכל מקום גם בנדרים כאלו אין לו לאדם להדגיל את עצמו אלא יש לו להתגבר על יצרו גם בלא נדרים.

ג אור

[1] אין הנדר חל אלא אם היה פיו ולבו שוים^א, אבל אם נדר בטעות שלא היתה דעתו כמו שהוציא בשפתיו^ב, או שהרהר בלבו נדר ולא הוציאו בשפתיו, אין זה נדר^ה.

[2] מי שנהג איזה חמרא בדברים המתירים מדינא, מחמת סיג וגדר ופרישות, כגון תעניות שבימי הסליחות, או שלא לאכל בשר ושלא לשנות יין משבעה עשר בתמוז ואילך, וכיוצא בזה, אפלו לא נהג כן רק פעם הראשונה אלא שהיה בדעתו לנהוג כן לעולם, או שנהג כן שלשה פעמים אף על פי שלא היה בדעתו לנהוג כן לעולם, ולא התנה שיהיה "בלי נדר", ורוצה לחזור מפני שאינו בריא, צריך התרה, ויפתח בחרטה שהוא מתחרט על מה שנהג כן לשם נדר. לכן מי שהוא רוצה לנהוג באיזה חומרות לסיג ופרישות, יאמר בתחלה שאינו מקבל עליו כן בנדר, וגם יאמר שאין בדעתו לנהוג כן אלא בפעם ההיא או בפעמים שירצה ולא לעולם.

[3] כיצד מתירין את הנדר או השבועה? הולך אצל שלשה אנשים בני תורה, ואחד^ב מהם יהיה בקי בהלכות נדרים שיצא איזה נדר יכולין להתיר ואיזה מהן אינן יכולין להתיר, ואיך מתירין, והם יתירו לו. ומי שנדר בחלום, טוב שיתירו לו עשרה בני תורה^ה.

[ט] אף על פי שלענין כל המצוות שבתורה אין הכן נעשה גדול עד שיהיו לו שלש עשרה שנה והביא שערות, והבית אינה גדולה עד שיהיו לה שנים עשרה שנה והביאה סימנים, אבל לענין נדר ושבועה יש להם קדימה שנה אחת, שהקטן כן שנים

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן סז א) (קצור מסגרת השולחן) מי שהתנה ואמר: "כל נדרי שאדור עד זמן פלוני יהיו בטלים" ונדר בתוך הזמן, אם הוא זוכר לתנאו בשעת הנדר - נדרו קיים, שהרי מבטל תנאו בשעה שנודר, ואם אינו זוכר לתנאו בשעת הנדר - התנאי קיים והנדר בטל. ויש אומרים שאין התנאי מועיל לבטל הנדר אלא אם כן יזכרנו אחר הנדר תוך כדי דיבור לנדר, ויאמר בלבו שהוא סומך על התנאי, ויש לחוש לדבריהם. ב) (קצור מסגרת השולחן) ובשו"ע ואחרונים ריש סימן רכ"ח משמע שצריכים כל השלושה להיות בקיאים בדיני התרת הנדר. ע"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) יש להחמיר בכותב או חותם על נדר או שבועה אע"פ שלא הוציאה מפיו (עיי' בא"ח ראה יד). ה) אם התכוין לידור ולאסור את עצמו מלחם חטים ויצא מפיו לחם שעורים מותר בשניהם. אם התכוין לידור ולאסור את עצמו מלחם חטים ויצא מפיו לחם סתם אסור מלחם חטים כי סתם לחם הוא מחיטים (בא"ח שם יג). ו) התרת נדרים אצל ג' בני תורה או לפחות "גמירי וסבירי" שהם אנשים שיבינו אם יסבירו להם. ההתרה יכולה להיות על ידי "פתח" או על ידי "חרטה",

עשרה שנה ויום אחד והקטנה בת אחת עשרה שנה ויום אחד, אפלו לא הביאו סימנים, אם מבינים לשם מי נדרו ונשבעו, נדריהן נדר ושבועתן שבועה⁽¹⁾, אבל פחותים מזמן זה אפלו מבינים אין דבריהם כלום. ומכל מקום גוערין בהם ומכין אותן שלא ידגילו לשונם בנדרים ושבועות. ואם הוא דבר קטן וקל שאין בו ענוי נפש גוזרין עליהם שיקימוהו.

[י] האב מפר נדרי בתו עד שתתבגר דהיינו שיהיו לה שנים עשרה שנה וששה חדשים. והוא שלא נשאת. והבעל מפר נדרי אשתו. כיצד מפירין? אומר שלש פעמים "מופר" או "בטל" או⁽²⁾ שאר לשון המורה שהוא עוקר את הנדר מעקרו, בין שאומר כן בפניה או שלא בפניה. אבל לשון התרה לא מהני באב ובבעל. וגם אין יכולין להפר רק ביום שמעם. דהיינו אם שמעו בתחלת הלילה מפירין כל הלילה וכל היום שלאחריו, ואם שמעו ביום סמוך לצאת הכוכבים אין מפירין רק עד צאת הכוכבים⁽³⁾, ויותר אינן יכולין להפר. בשבת לא יאמר לה "מופר ליכ" כמו בחול אלא מבטל בלבד ואומר לה "טלי אכלי" וכיוצא בזה⁽⁴⁾. ואם האב או הבעל אמר תחלה שהוא מרצה על הנדר אף על פי שלא אמר בפרוש אלא שאמר לשון שהוא מורה שהוא מרצה ואפלו, אם רק בלבד חושב שהוא מרצה בנדרה שוב אינו יכול להפר. (ואם תלטה הנדר במעשה צ"ן ש"ך סמן רל"ד ס"ק מ"ה).

[יא] איזה נדרים יכולין האב או הבעל להפר?⁽⁵⁾ דוקא דברים שיש בהם ענוי נפש, כגון רחיצה, קשונט, כחול, פרנס וכיוצא בזה. והבעל יכול להפרי' גם דברים שאין בהם ענוי נפש אם הם מן הדברים שבין איש לאשתו וגורמים איבה ביניהם. אבל אלו אינן מתרים אלא כל זמן שהיא יושבת תחתיו, ולאחר שנתאלמנה או נתגרשה אסורה בהן⁽⁶⁾.

העדות "ע"פ שו"ע ורב ומשנה ברורה

ג) (קצור מסגרת השולחן) עיין בשו"ע חילוקי דינים בשאר לשונות. ולכן אין לומר אלא "מופר" או "בטל" כמ"ש בסמוך. ד) (קצור מסגרת השולחן) המחבר לא ביאר בסעיף זה כל הצורך וכו'. ולכן מי שנדרה אשתו או בתו מאיזה מאכל או מדברים שכתב המחבר בפנים, לא יסמוך על הפרתו עד שישאל למי שלמד בשו"ע סי' רל"ד אם יכול להפר נדר זה, ואם תהיה מותרת לעולם בהפרתו או לא, והוא הדין לשבועת בתו ואשתו.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

וכיום עושים "פתח מתוך חרטה". אמנם מי שנדר בחלום צריך להתיר לכתחילה על ידי עשרה בני תורה, ובדיעבד מספיק שלשה. וצריך הוא פתח וחרטה כרגיל. אשה שנדרה בחלום אין בעלה יכול להפר לה, ותעשה כנ"ל. וכן החולם על חבירו והחבר מאמין לחולם יעשה כדרך זו, (שו"ע יו"ד ר' עינין סימן רכח. בא"ח ראה טו כד כה). (ז) יש מחלוקת אם ניתן להישאל ולהתיר נדר קטן, ומחמירים ולא מתירים (כא"ח ראה לו). (ח) הפרת נדרים של אב ובעל רק עד השקיעה (כא"ח ראה לו). (ט) "התרת נדרים" אסורה בשבת, אלא אם כן היא לצורך השבת. "הפרת נדרים" מותרת בשבת כיון שאם לא יפר לה יעבור זמן של ההפרה (עיין שו"ע או"ח שמא). (י) מאחר שיש הרבה חילוקי דינים בהפרת נדרים בעת ובזמן ההפרה וכן בכך שלא על כל דבר אפשר להפר. על כן בעל או אב ששמעו נדר מהבת או האשה יאמר מיד "מופר לך" או "מופר לה" (וטוב שיאמר ג פעמים) ואח"כ ישאל שאלת חכם, ולא יסמוך על עצמו. (יא) ב"ד שמתיר נדרים,

סימן סח

דין תפלת הדרך ושאר דברים שצריכין לזהר בדרך

ובו י"ב סעיפים.

ד אדר

א] היוצא לדרך בין מביתו בין ממקום שהיה לו בדרך, וכן בחזרתו לביתו, לאחר שיצא מעבורה של העיר, דהיינו שבאים אמה ושני שלישי אמה לאחר שכלו כל הבתים, מתפלל תפלת הדרך, "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום" וכו'. אומרה בלשון רבים, רק "ותתני לחן" אומר בלשון יחיד. ויותר טוב לאמרה לאחר שיצא מיל מעבורה של עיר. וכשהוא כבר בדרך ולן באיזה עיר, יכול לאמרה בבקר גם קדם שיצא^(א).

ב] אין להתפלל אותה אלא אם כן יש לו ללכת לכל הפחות פרסה^(ב). ולכתחלה יש לו להתפלל בתוך פרסה הראשונה. ואם שכח יכול להתפלל כל זמן שהוא בדרך, ובלבד שעדין לא הגיע לתוך פרסה הסמוכה לעיר שהוא רוצה ללון בה.

ג] תפלת הדרך צריכין לאמרה סמוך לברכה אחרת. ולכן אם הוא יוצא בבקר ואומר בדרך ברכות השחר, או שהיה לו בדרך באיזה עיר (שאז יכול לומר תפלת הדרך גם קדם שיצא) ואומר אפלו קדם שיצא ברכות השחר - יאמרה אחר ברכת "הגומל חסדים טובים לעמו ישראל". ואם הולך לאחר התפלה מביתו - יאכל או ישמה איזה דבר על הדרך ויברך ברכה אחרונה^(א) וסמוך לה יאמר "תפלת הדרך", או יטיל מים ויברך "אשר יצר" ויסמכה לה^(ב).

ד] יש לאמרה בעמידה. ואם הוא רוכב או הולך בעגלה, אם אפשר להעמיד הבהמה יעמידנה משום דרוכב כמהלך דמי, ואם לאו, יאמרה כף^(ר).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן סח א] (משנה ברורה ק"י ס"ק כ"ח) ומקום שאין יכול כו' אעפ"כ מותר לו לומר תפלת הדרך.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

יכול להתיר גם בלילה ויכול להתיר גם על ידי קרובים. בעל לא מצטרף להתיר לאשתו. אין עושים "שליח" להתיר נדרים. בעל שרוצה להיות שליח לאשתו ישאל שאלת חכם. הנודר או נשבע צריך לפרט את הנדר לפחות לפני אחד המתירים (עיין לכל הנ"ל בא"ח שם).

סימן סח א] אם יוצא מיד אחרי התפילה הטוב ביותר הוא לומר "תפילת הדרך" בבית הכנסת ב"שמע קולינו". ויש נוהגים שאם לא אמרה בשומע תפילה - יאמר אותה בדרך ללא שם ומלכות: "ברוך אתה השם שומע תפילה" כיון שאין היא סמוכה לברכה אחרת. (וכך הוא בנוסח הרמב"ם. עיין בה"ח קי ס"ק ג.) ב] כשהדרך בחזקת סכנה אומר "תפילת הדרך" אפילו על פחות מפרסה. וטוב לאומרה בלי הזכרת ה' (בה"ח קי ס"ק נו.) ג] אם לא יכול לסמכה לברכה אחרת - אינו מעכב (לשון בא"ח עקב יח "ראוי"). ד] הנוהג ברכב ישתדל לאומרה לפני הנסיעה או שיעצור כדי לאומרה. ואם קשה לו לעצור - יאמר "תפלת הדרך" בעת הנהיגה (אתרונים).

[ח] אין אומרים אותה אלא פעם אחת בכל יום שהוא הולך. אבל אם חנה באיזה עיר על דעת ללון שם, ואחר כך נמלה ויצא ממנה לעבור חוצה לה או לשוב לביתה, אומרה פעם שנית. אם הולך ביום ובלילה או שהיה לן שלא במקום ישוב, פעם הראשונה אומרה בחתימה ובשאר הימים אומרה בלא חתימה, כי כל זמן שלא לן במקום ישוב נחשב הכל לדרך אחד.

[ו] טרם צאתו לדרך יש לו לתן צדקה, שנאמר: "צדק לפניו יהלך וישם לדרך פעמיו". ויש לטול רשות מהגדולים שבציר שיברכו אותו שיצליח בדרך. ויש להשתדל שילוו אותו איזה אנשים. והמלוה את חברו, כשהוא פורש ממנו צריך לעמוד במקומו עד שההלך יתעלם מעיניו (מהריע"ץ). המברכים להולך בדרך לא יאמרו לו "לה בשלום" אלא "לה לשלום", שהרי דוד אמר לאבשלום "לה בשלום" הלא ונתלה. ויתרו שאמר למשה "לה לשלום" עלה והצליח. כשהוא בדרך יעסוק בתורה, שנאמר: "ובלכתך בדרך". ויאמר בכל יום איזה מזמורי תהלים בכונה והכנעה. ויזהר שתהא לו פת עמו אפלו הולך במקום קרוב. גם יש לו לקח עמו ציצית שמא תפסל לו ציצה ולא ישיג אחרת ויתבטל ממצהו^(ה). "לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב". פרוש כשיכנס ערבית לבית המלון, נכנס בעוד החמה זורחת, ולמחר ימתין עד הנץ החמה ויצא ואז טוב לו, כמו שכתוב "וירא אלהים את האור כי טוב". לא יאכל הרבה כשהוא בדרך.

[ז] באכסניא שהוא אוכל שמה צריך לדקדק אם בעל הבית ואנשי ביתו המה כשרים ונאמנים. ואם רוצה לאכל בשר במקום שאינו ידוע לו, צריך לחקור ולדרוש היטב מי הוא השוחט ומי הוא הרב המשגיח עליו, כי בעונותינו הרבים רבה המכשלה, והמשכיל יבין. ומכל שכן ביין אשר בעונותינו הרבים רבו המתפרצים, וצריכין חקירה ודרישה.

ה אדר

[ח] כשהוא מתפלל תפלת שחרית בדרך, יזהר להתעטף בטלית גדול כמו שהוא מתפלל בבית הכנסת, כי הטלית קטן רחוק שיהיה כשעור. אם הולך ברגליו, אזי כשאומר הפסוק "שמע ישראל" וגו' ו'ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד' צריך לעמד שיכון לבו היטב, ואם רוכב או יושב^(ב) בעגלה - מתר, ובתפלת שמונה עשרה יעמוד. ואם הוא נחוץ לדרך, אם יכול לעמוד לכל הפחות^(ג) בשלש ברכות ראשונות ובשלש ברכות אחרונות מוטב^(ד), ואם לאו, יתפלל מישב בעגלה ויעשה הכריעות מישב. ואמנם טוב יותר שיתפלל אפלו מיד^(ה) בעלות^(ו)

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (קצור מסגרת השולחן) וי"א דאף יושב בעגלה אם הוא בעצמו מנהיג הסוסים צריך לעמוד. (ג) (קצור מסגרת השולחן) ושו"ע ואחרונים לא כתבו רק שיעמוד במקום הכריעות אם אפשר לו, כדי שיהא כודע מעומד ופוסע ג' פסיעות. (ד) (בשו"ע צד ס"ד) ויש מחמירין לעמוד באבות (מ"ב ס"ק יז) וכן ברוכב על הבהמה יעמידה עד גמר ברכת אבות אבל א"צ לירד ממנה. (ה) (קצור מסגרת השולחן) כ"כ בח"א. ואין כן דעת שו"ע, מג"א, ורד"ש להקדים ק"ש ותפילה כל כך, אא"כ הגיע זמן ק"ש. שאז יקרא ק"ש ויתפלל כראוי. (ו) (מ"ב פ"ט ס"ק מ') דוקא אחר שהאיר המזרח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) וכמוכן יקח עימו טלית ותפילין, ויזהר בכבודם להניחם במקום ראוי ולא להכנס עמהם

השחר^(י), וגם מנחה אפלו מיד חצי שעה אחר תצות היום, כדי שיוכל להתפלל מעמד וכראוי. (השעור שהוא מחייב לחזר אחר מים וכדי להתפלל בעשרה. כתוב בסימן יב סע' ה וסע' ח ע"ש).

ט] המהלך בדרך והגיע עת האכל ולא מצא מים, נתבאר בסימן מ' סעיף י"ד. ובסימן מ"ב סעיף י"ט שהאוכל פת אסור לצאת ממקומו עד שיברך "ברכת המזון". ובסימן מ"ד ס"ו נתבאר שצריך לברך מישב דוקא. ואמנם אם אכל בדרך כשהוא מהלך, מתר לברך "ברכת המזון" גם כן כשהוא מהלך, מפני שאין דעתו מישבת עליו אם יצטרך להתעכב. אבל אם אכל מישב, גם "ברכת המזון" צריך לברך מישב^(י).

י] קצת נוהגין שבהיותם בדרך ואוכלים בבית נכרי, אין מברכין בזמון משום דלא הוי קביעות, ומכל מקום אם קבעו עצמן שם לאכל ביחד, אינו נכון לבטל הזמון, ויאמרו "הרחמן הוא ישלח לנו ברכה מרבה במקום הליכתנו ובמקום ישיבתנו עד עולם". ואם אוכלים משל אחד יכולין לומר "הרחמן הוא יברך את בעל הבית הזה" וקאי על בעל הסעודה, ואם לאו, יאמרו "הרחמן הוא יברך אותנו"^(י). ע' לעיל ס"ס מד.

יא] מדינא אסור לילך בערב שבת יותר מן שלש פרסאות בין לביתו בין למקום אחר, כדי שיוכלו להכין צרכי סעודות שבת כראוי. ובמדינות אלו אין נזהרין בזה מפני שרב בני אדם מכינים ברות, ומכל מקום צריך כל אדם לזהר מאד שיכנס לאושפיוא בעוד היום גדול, כי הרבה חלול שבת בא על ידי מה שמתאחרים, לכן יהא נזהר מאד ולא יסיתנו היצר לומר עוד היום גדול ודרך טוב^(י).

יב] מי שהוא ביום שבת קדש בדרך במלון ויש לו מעות, אם יכול להפקידן או להצניען, אסור להחזיקן בכיסו, שהרי הם מקצה. ואם מתירא שמא יגנבום ממנו, יתפרן ערב שבת בבגדו וישב בבית ולא יצא בהם במקום שאין ערוב. אף אם יש לחוש שמא מחמת זה שאינו יוצא כל היום מביתו ירגישו שיש לו מעות ויגזלום ממנו, מתר לצאת בהם כשהם תפורים בבגדו. אבל אם הם בכיסו - בכל ענין אסור. (ע"ע ס' קפ"ט דברים שצריכין לזהר בדרך).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

למקומות המטונפים, ויעטפם בשני כיסויים (אחרונים). (ו) הנוהג ברכב צריך לעצור בעת שקורא פסוק ראשון של "שמע ישראל" ו"ברוך שם וכו'". ויעמוד במשך כל תפילת י"ח. ואם ממחר לדרכו - יעמוד לפחות בעת שכורע ומשתחוה בתחילת שמונה עשרה, בסופה ובעת שפוסע ג' פסיעות. היושב ברכב ואינו נוהג ולא יכול לעמוד וחושש שיעבור זמן התפילה - יתפלל בישיבה. אפשר בדיעבד להקדים תפילה לפני תחילת "זמן קריאת שמע" ובלבד שיגיע ל"יוצר" ב"זמן הנחת תפילין" (עד שעה קודם הנץ). ולפני "יוצר" יניח תפילין בברכה. (עיין שו"ע צד ולחוננים עליו). (ז) ההולך בדרך יכול לברך ברכת "המוציא" במקום אחד על דעת לאכול בלכתו בדרך, וטוב שישב במקום שסיים ושם יברך ברכת המזון. ואם קשה לו יכול לברך בעודו מהלך (שו"ע קפג סע' יא). (ח) אם יושב עם נכרים יאמר: הרחמן הוא יברך כל אחד ואחד ממנו בני ברית. (ט) בזמן שיש עיכובים בדרך ובפרט בימי החורף יש לאדם להקדים בנסיעה במקום למקום לפחות זמן כפול מהרגיל (אחרונים).

סימן סט

דיני תפלת מנחה

ובו ט' סעיפים.

א] אמר ר' חלבו אמר רב הונא לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה, שהרי לא נענה אליהו אלא בתפלת המנחה, שנאמר: "ויהי בעלות המנחה ויגש אליהו". והטעם שתפלת המנחה היא חשובה כל כך, מפני כי תפלת השחר זמנה ידוע בבקר, בקומו ממטתו יתפלל מיד קדם שיהא טרוד בעסקיו, וכן תפלת ערבית בלילה זמנה ידוע בבואו לביתו והוא פנוי מעסקיו. אבל תפלת המנחה היא בעוד שהיום גדול והאדם טרוד בעסקיו והוא צריך לשים אל לבו ולפנות מכל עסקיו ולהתפלל, על כן שכרה הרבה מאד.

ו אדר

ב] עקר זמנה הוא בתשע שעות ומחצה ולמעלה. והיא נקראת "מנחה קטנה". ובשעת הדחק כגון שהוא צריך לצאת לדרך או שהוא צריך לאכל, יכול להתפלל מיד לאחר שש שעות ומחצה והיא נקראת "מנחה גדולה"^(א). והמשך זמנה הוא לכתחלה עד שעה ורביעית שעה קדם הלילה ולא יותר. וזה נקרא "פלג המנחה". כי משעת מנחה קטנה עד הלילה הוא שתי שעות ומחצה, והחצי מזה הוא שעה ורביעית. ובדיעבד או בשעת הדחק יכול להתפלל עד "צאת הכוכבים"^(ב). וכן נוהגין עתה ברב הקהלות שמתפללין מנחה סמוך ללילה. ושעות אלו הנה שעות זמניות, דהיינו לפי ערך היום מזריחת החמה עד שקיעתה^(ג) מתחלק היום ל"ב חלקים^(ד), ואם היום גדול י"ח שעות, אזי שעה ומחצה נחשבת לשעה.

ג] אסור להתחיל לאכל אפילו סעודה קטנה סמוך למנחה קטנה. וסמוך היינו חצי שעה קדם. ואם אינו קובע עצמו לסעודה אלא שאוכל או שתה דרך עראי פרות או תבשיל אפילו מחמשת מיני דגן יש מתירין. אבל יש להחמיר גם בזה. וכן אסור לכנס למרחץ או להסתפר סמוך למנחה קטנה. וסעודה גדולה כגון סעודת נשואין או ברית מילה וכדומה, אסור להתחיל אפילו סמוך למנחה גדולה, דהיינו מחצות היום אסור, אלא ימתינו עד זמן מנחה גדולה ויתפללו קדם הסעודה. ובמקום שקורין לבית הכנסת והוא רגיל לילך לבית הכנסת להתפלל בצבור, מתיר להתחיל סעודה קטנה סמוך

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן סט א] (מ"ב רלג ס"ק ד') יש אומרים מ"עמוד השחר" עד "צאת הכוכבים", וכן סתם המחבר.

דרכי זלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן סט (א) הצריך לאכול סעודה גדולה, יכול להקדים ולהתפלל מנחה גדולה (בא"ח ויקהל ג). וכן נהגו להתפלל מנחה גדולה בשבת. (ב) זמן תפילת מנחה עד השקיעה ויש מקילין עד י"ג דקות אחרי השקיעה (בא"ח ויקהל ט). (ג) חישוב שעות זמניות נעשה על ידי חלוקת היום לשתיים עשרה, מ"עלות השחר" עד "צאת הכוכבים" (בא"ח ויקהל ד ח).

למנחה קטנה וגם אחר כך, ובלבד שמיד שקורין לבית הכנסת יפסיק ממה שהוא עוסק להתפלל. וסעודה גדולה סמוך למנחה קטנה אסור להתחיל אפלו במקום שקורין לבית הכנסת, ואפלו סמוך למנחה גדולה יש להתמיר^(י).

[ד] לתפלת מנחה צריכין גם כן נטילת ידים עד הפרק כמו לתפלת שחרית^(י) וכמבאר לעיל בסימן י"ב סעיף ה' וסעיף ו'. עין חיי אדם כלל ל"ג ס"ו ובש"ע של התניא סימן צ"ב במראה מקום אות כ"ג. וכן לתפלת מעריב אם הפסיק אחר מנחה, וכן למוסף אם הפסיק אחר שחרית צריך לטול ידיו^(י).

[ה] אין לומר "אשרי" שקדם מנחה עד שיהא מנין בבית הכנסת, כדי שהשליח-צבור יאמר הקדיש על מה שאמרו בעשרה, ואם אמרו "אשרי" בלא מנין ואחר כך נשלם המנין, יאמרו איזה מזמור ואחר כך יאמר שליח-הצבור "קדיש", ויש לשליח-צבור להתעטף בטלית קדם "אשרי", שלא להפסיק בין "אשרי" ל"קדיש". ואם לא היתה טלית עד לאחר שאמר "אשרי", יתעטף ויאמר איזה פסוקים שעליהם יאמר "קדיש"^(י).

[ו] אם השעה דחוקה וקרוב ללילה, מתחיל שליח-הצבור מיד אחר "קדיש" ה"שמונה עשרה" בקול רם. והצבור לא יתפללו אלא שומעים ועונים עד שאמר "האל הקדוש", אז עונים "אמן" ומתפללים בלחש. ואם השעה דחוקה ביותר ויש לחוש שאם ימתינו על שליח-הצבור עד לאחר שאמר "האל הקדוש" לא יסימו תפלתם בעוד יום, יכולין להתפלל מיד עם שליח-הצבור בלחש מלה במלה עד "האל הקדוש". וטוב אם אפשר שיהא לכל הפחות אחד שיענה על ברכות שליח-הצבור "אמן"^(י).

[ז] מי שבא לבית הכנסת ומצא צבור מתפללין "שמונה עשרה", מתפלל עמהם "שמונה עשרה" ויאמר "אשרי"^(י) לאחר ה"שמונה עשרה"^(י). ואם לא יוכל לגמור

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

(ב) (משנה ברורה שם ס"ק ט"ז) ואם נטל ידיו לתפלת מנחה ולא הסיח דעתו משמירתו אין צריך כו' (ובס"ק י"ח) לתפלת מוסף כו'. והא"ר כתב דכל זמן שהם בבהמ"ד מן הסתם אין כאן היסח הדעת - וכן המנהג. ג) (משנה ברורה ק"ח ס"ק י"ד) ועיין ב"מגן אברהם" דמדברי הוהר משמע שלא יאמרנה כו' רק כקורא בתורה.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) בסעודה גדולה מחמירים החל מחצות היום. בסעודה קטנה מקילים אחרי זמן מנחה גדולה, ואוסרים בזמן מנחה קטנה. ולא סומכין על כך שיקראו לו (עיין בא"ח ויקהל יג). (ה) נטילת ידים למנחה צריך רק אם לא שמר ידיו (עיין שו"ע רלג סע' ב). (ו) אנו מתחילים מנחה ב"למנצח" "פיטום הקטורת" ו"אשרי". ואם אמרו "אשרי" בלי מנין ואח"כ כשהושלם המנין כבר סיימו "אשרי", טוב לחזור על "אשרי" או לפחות לקרוא את ג' פסוקי האחרונים (עיין צו"ח ויקהל ה). (ז) בכל מקרה הציבור עוצמים את עיניהם ומתחילים התפילה עם החזן וכשמגיע החזן ל"קדושה" עונים עימו עד סוף "האל הקדוש" ואח"כ ממשיכים בלחש. (עיין קכד סע' ג וכה"ח שם ס"ק י). (ח) כשאומר "אשרי" אחר שמונה עשרה יאמרנו בניגון כקורא בתורה (עיין כה"ח קח ס"ק ב).

"שמונה עשרה" קדם שיבוא שליח-הצבור לקדשה, ואם ימתין עד לאחר שיגמור שליח-הצבור כל השמונה עשרה עם הקדיש יעבר זמן התפלה, ימתין ויתפלל בלחש עם שליח-הצבור בחזרת התפלה מלה במלה, ואומר עמו כל נסח ה"קדשה" וגם ל"דור ודור" וכו' כמו שהוא אומר, ויסים עמו בשוה ברכת "האל הקדוש" וברכת "שומע תפלה", וגם "מודים" יאמר בשוה כדי שישחה עם הצבור, רק ביום תענית צבור לא יאמר עם שליח-הצבור "עננו" אלא אומר ב"שומע תפלה" כמו שאר יחיד. וכן אם רוצה להתפלל מעריב עם הצבור, ואם ימתין עד אחר חזרת שליח-הצבור את התפלה, יצטרף להתפלל ערבית ביחידות, יתפלל מנחה עם חזרת הש"ץ. ואם בא סמוך ל"קדשה", ימתין עד לאחר שיאמר שליח-הצבור "האל הקדוש" ויענה "אמן" ואז יתפלל. ואף שיפסיד ענית "אמן" שלאחר "שומע תפלה" וגם "מודים" (שהם חיובים), מכל מקום הכי עדיף טפי מלהפסיד תפלת ערבית עם הצבור, ומכל שכן אם השעה עוברת מזמן מנחה (ועין לעיל סימן כ' סעיף י"א).

ז אדר

[ח] אם נמשכה תפלת המנחה עד הלילה לא יאמרו "תחנון", כי אין אומרים "תחנון" בלילה^(ט). וצריכין לזהר ולהשגיח שלא תמשך עד הלילה ממש, כי אז אין אומרים "קדיש תתקבל"^(י) על התפלה^(י) שהתפללו ביום, כיון שהלילה שיר ליום המחרת^(י).

[ט] מי שבא בערב שבת למנחה בבית הכנסת והקהל כבר קבלו שבת או יום טוב, דהיינו בשבת אמרו "מזמור שיר ליום השבת", וביום טוב אמרו "ברכו", לא יתפלל מנחה בבית הכנסת הזה אלא ילך חוץ לבית הכנסת ויתפלל. ואם שומע שהשליח-הצבור אומר "ברכו" לא יענה עם הצבור, שאם יענה "ברכו" שוב אינו רשאי להתפלל אחר כך תפלה של חול. (ואם טעה וענה, יתפלל שתיים כדלעיל סימן כ"א). ואם בא סמוך לקבלת שבת יום טוב, אף על פי שלא יוכל לגמור ה"שמונה עשרה" קדם שיקבלו שבת או יום טוב, יכול להתפלל כיון שמתחיל בהתרת^(יא).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ד] (משנה ברורה ק"ט ס"ק י"ד) ובספר א"ר האריך מכמה פוסקים דאפילו לכתחלה מותר להתחיל עם הש"ץ בשוה כו' ויש להקל בזה ע"י צורך קצת (ובכאור הלכה שם) לדין דנהגין בלאו הכי כה"טורי והב" לקמן בס"י ככ"ה לאמר "נקדש" תו לא שייך להחמיר בזה כו'. (ה) (קצור מסגרת השולחן) והא"ר חולק בזה, ויכול לומר "תתקבל". [ז] (משנה ברורה ל"ד ס"ק ז') אבל אם אירע שהתפלה עצמה נמשכה בלילה (וכמו נעילה) אומרים קדיש "תתקבל".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ט] בין השמשות אומרים רק וידוי וי"ג מידות ואין אומרים "תחנון" (לדוד) (עין בא"ח כי תשא ח). (י) תמיד אומרים בסוף התפילה "קדיש תתקבל" למרות שמסמיים התפילה בלילה. (כה"ח ר"ד ס"ק ז'). (יא) המתפלל אחרי שקיבל הציבור שבת - יתפלל מחוץ לבית הכנסת. וקבלת שבת כיום נעשית באמירת "בואי כלה" (שו"ע רסג סע' טו ולחונים עליו).

סימן ע

דינו תפלת מעריב

ובו ה' סעיפים.

א) זמן קריאת שמע של תפלת ערבית הוא משנראין שלשה כוכבים קטנים. וביום המענן ימתין עד שיצא הספק מלבן. ועכשיו נוהגין להתפלל בצבור מעריב תיכף אחר מנחה אף על פי שעדין אינו לילה, מפני טרח הצבור שהוא טרח לאסוף הצבור שנית, ובלבד שלא יהא קדם "פלג המנחה" כי אז אפלו בדיעבד אינם יוצאין. ואשרי למי שיתפלל ערבית בצבור בלילה, ובין מנחה למעריב עוסק בתורה לחבר הלילה עם היום בתורה שהוא ענין גדול. ועל כל פנים ראוי לכל ירא שמים שאם התפלל בצבור קדם הלילה, לא יאכל קדם הלילה אלא ימתין, ומיד לאחר "צאת הכוכבים" יקרא ג' פרשיות של קריאת שמע. ומי שאינו מתפלל בצבור אסור לו להתפלל תפלת ערבית קדם צאת הכוכבים^(א).

ב) לכתחלה צריך להתפלל ערבית מיד בצאת הכוכבים. ואסור להתחיל לאכל או לעשות שום דבר^(ב) ואפלו ללמד^(ג) חצי שעה קדם צאת הכוכבים^(ד), כמו סמוך למנחה קטנה (ועין לעיל סימן ס"ט ס"ג). ואם אין לו פנאי כגון שהוא לומד ברבים על כל פנים לא יאחר יותר מחצות הלילה. ובדיעבד אפלו אחר חצות עד שלא עלה עמוד השחר, יצא^(ה).

ג) מי שבא לבית הכנסת לתפלת ערבית ומצא שהצבור עומדין להתפלל "שמונה עשרה", אפלו עדין אינו לילה אלא מפלג המנחה ולמעלה, מתפלל עמהם "שמונה עשרה", ואחר כך כשיהיה לילה יאמר הקריאת שמע עם הברכות. ואם הצבור עומדין באמצע קריאת שמע וברכותיה ויש לו שהות לומר קדם שיגיעו לתפלת "שמונה עשרה" קריאת שמע עם הברכות עד "שומר עמו ישראל לעד" יעשה כן וידלג "כרוך"

הקרות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ע א) (משנה ברורה ר"ה ס"ק י"ז) מיהו ללמוד לכו"ע שרי בסמוך לה ואדרבה מצוה הוא.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ע א) לדעת חכמים "זמן מנחה" הוא עד השקיעה, וזמן תפלת ערבית וקריאת שמע הוא אחר "צאת הכוכבים". לדעת רבי יהודה "זמן מנחה" הוא עד "פלג המנחה" ("פלג המנחה" - כשעה ורבע לפני סוף השקיעה בשעות זמניות. "סוף שקיעה" - כעשרים דקות אחר השקיעה) אחרי "זמן מנחה" אפשר להתפלל ערבית. אפשר לנהוג כאחת משתי הסברות דלעיל, אך אי אפשר להתפלל מנחה אחרי "פלג המנחה" ומיד אחר כך ערבית כיון שזה "תרת דסתר". עם כל זה הקלו למתפללים בציבור, והקלו גם לאשה המתפללת, אך יחיד שהתפלל מנחה אחרי "פלג המנחה" יתפלל ערבית רק אחרי "צאת הכוכבים" (עיין בא"ח ויקהל ז שגם יחיד יכול להקל כציבור אם יש לו סיבה מיוחדת). (ב) אסור לאכול ולעסוק במלאכה סמוך לזמן "קריאת שמע" של ערבית. אם התחיל לאכול ולעסוק במלאכה - מפסיק וקורא "קריאת שמע" (שו"ע רלה ס"ע ה). (ג) לימוד תורה - מותר (כה"ח שם ס"ק יד). (ד) אם לא קרא "קריאת שמע" של ערבית יכול לאומרה עד עלות השחר עם ברכותיה, ואם נאנס יקרא "קריאת שמע" עד "הנץ החמה" בלי ברכת "השכיבנו". ותפילה לא יתפלל אלא עד "עלות השחר" (שו"ע שם ס"ע ד והחוגים עליו).

ה' לעולם" וכו' ואינו צריך לאמרו אחר כך לאחר התפלה (מהריעב"ץ). ואם הוא לא התפלל עדין מנחה, יתפלל תפלת "שמונה עשרה" למנחה בשעה שהצבור אומרים קריאת שמע עם הברכות, וישהה מעט לכל הפחות כדי הלוי ארבע אמות, ויתפלל אחר כך שמונה עשרה עם הצבור למעריב, ואחר כך כשיהיה לילה יאמר קריאת שמע עם הברכות^(ה).

[ד] מן "ברוך ה' לעולם" עד "יראו עינינו" יש לומר בישיבה, ואסור להפסיק מן תחלת "והוא רחום" עד לאחר ה"שמונה עשרה". ומה שהשמש מכריז "יעלה ויבא" "וטל ומטר" - לא הוי הפסק משום דהוי צריך התפלה^(ו).

[ה] אם נשאר אדם יחידי מתפלל מעריב בבית הכנסת בלילה, חייב תבירו להמתין עד שייסיים תפלתו כדי שלא תתבלבל מחשבתו. ואם התחיל להתפלל בשעה שלא יוכל לסיים תפלתו עם הצבור, אינו חייב להמתין עליו שהרי מוכתא מלתא דאדעתא דהכי נכנס שאינו מפתח^(ז).

סימן עא

סדר הלילה

ובו ה' סעיפים.

ח אדר

[א] אחר תפלת ערבית צריך לקבוע עת לתורה לקים "והגית בו יומם ולילה", ויש לחוש בלילה אם יאכל תחלה תחטפנו שנה מתוך שהוא יגע, והטבע מבקש המנוחה, ונמצא מתבטל מתורה, על כן יש לזהר שיקבע לו עת ללמוד קדם האכילה. אף אם הוא רעב ולבו חלש שלא אכל ביום לשבע, יטעום מעט כדי לישב דעתו, ואחר כך ילמד קצת, ואחר כך יאכל סעודתו די צרכו, ויחזור ללמוד תורה איש איש כפי השגתו. אמרו רבותינו זכרונם לברכה "לא אברא לילא אלא לגרסא", והיינו בלילי חרף. ומכל מקום גם בלילות הקצרים צריך ללמוד מעט בכל לילה לקים "והגית בו יומם ולילה", ומן ט"ו באב ואילך יוסיף מעט מעט. ואמר ריש לקיש "כל העוסק בתורה בלילה, חוט של חסד נמשך עליו ביום", שנאמר: "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי", מה טעם "יומם יצוה ה' חסדו", משום "ובלילה שירה עמי". ואיכא דאמרי אמר ריש לקיש "כל העוסק בתורה בעולם הזה שהוא דומה ללילה, הקדוש ברוך הוא מושך עליו חוט של חסד בעולם הבא, שהוא יום, שנאמר: "יומם יצוה ה' חסדו ובלילה שירה עמי". ומכל שכן מי שיש לו חק קבוע ללמוד בכל יום ונתבטל ביום, שהוא צריך להשלים חקו בלילה^(א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) מוטב להתפלל ביחיד ולא לשנות את סדר תפילת ערבית (עיין כה"ח רלו ס"ק כב). (ו) לא אומרים בארץ ישראל "יראו עינינו וכו'". ואין השמש מכריז "יעלה ויבא" וכד'. (ז) אף על פי כן מאחר שיש בזה סכנה חמורה - עדיף להמתין לו (אחרונים).

סימן עא (א) לפי חכמי המקובלים אין ללמוד מקרא בלילות. ונוהגים לקרוא תהילים אחר חצות לילה. ואם לא יודע ללמוד תורה שבעל פה - יכול ללמוד תהילים גם בלילה (עיין ח"ש ח"ב ס' כ"ה ר"פ ח"ב ב בא"ח פיקודי ז כה"ח רלו ט).

בן ראוי לאדם בינוני הבריא למעט בסעודת הלילה, וזה קלה מסעודת היום, וירויח בזה ארבעה דברים. (א) ישמור בריאותו. (ב) יהא נשמר מדבר רע, שלא יבוא לידי מקרה לילה שבא מחמת אכילה גסה ודברים המחממים. (ג) שיהיו חלומותיו נוחים ומישיבים, כי מרב אכילה ושתיה הרבה פעמים באים חלומות קשים וזרים. (ד) שלא תכבד שנתו עליו, וייקץ בזמן הראוי. ודי לאדם הבריא לישון שש שעות. ויזהר שלא לישון בחדר יחידי^(א). ולא יישן במקום חם ביותר ולא במקום קר ביותר.

ג' ראוי לכל ירא שמים שקדם הליכתו לישון, יפשפש במעשיו שעשה כל היום, ואם ימצא שעשה עברה, יתחרט ויתודה עליה, ויקבל על עצמו בלב שלם שלא לעשותה עוד, ובפרט בעברות המצויות, כגון חניפות, שקרים, ליצנות ולשון הרע צריכין בדיקה ביותר. גם יתן האדם אל לבו למחול לכל אדם שחטא כנגדו שלא יענש שום אדם מחמתו, דאיתא בגמרא "כל מי שחברו נענש על ידו, אין מכניסין אותו במחצתו של הקדוש ברוך הוא". ויאמר ג' פעמים: "שרי לכל מאן די צערין". ואחר כך יאמר: "רבונו של עולם הריני מוחל" וכו'.

ד' אם לא קרא ג' פרשיות של קריאת שמע כשהיה לילה, אזי יאמר כל הג' פרשיות בקריאת שמע שעל המטה^(א). אבל אם אמרם בלילה אינו צריך לאמרם בקריאת שמע שעל המטה כי אם פרשה הראשונה בלבד. ומכל מקום למצוה מן המבחר יאמר כל הג' פרשיות, ואחר כך אומרים מזמורי ופסוקי דרחמי כמו שנדפס בסדורים. ואולם ברוב הסדורים נדפס ברכת "המפיל" קדם קריאת שמע^(א), ויותר טוב לומר ברכת "המפיל" בסוף, שתהא הברכה סמוכה לשנה. ויאמר קריאת שמע עם המזמורים קדם שהולך למטתו, וברכת "המפיל" יאמר כשהוא על מטתו. וקדם שילך למטתו, ילך אל המוזה ויניח אצבעותיו עליה ויאמר "ה' שומרי" וגו' ואחר כך יאמר ז' פעמים "בכל דרכיך" וגו'. ולאחר שאמר ברכת "המפיל" לא יאכל ולא ישתה^(א) ולא ידבר עד שיישן. אם אינו יכול לישון יאמר עוד הפעם קריאת שמע והמזמורים ופסוקי דרחמי וחזור וקורא עד שתחטפנו שנה. או יאמר כמה פעמים פסוקים אלו: "תורה צוה לנו" וגו', "אש תמיד" וגו', "סעפים שנאתי" וגו', "אור זרוע" וגו', עד שתחטפנו שנה, והיא סגולה להנצל ממקרה לילה רחמנא לצלן. וזהו פנותו בשנה לחזק כחו לעבודת קונו ואז נחשבת לו לעבודת שמים. אם צריך לשמש מטתו לא יאמר תחלה ברכת "המפיל", אלא אחר כך קורא לכל הפחות פרשה

הערת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ע"א {סי' רל"ט הג"ה} ואין אוכלין ושותים ולא מדברים אחר ק"ש (משנה ברורה סק"ד) ואם תאב

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) בשעת דחק שצריך לישון לבד - ידליק נר או חשמל (עיין לה"ח רל"ט ס"ק יז ואחרונים).
(ג) ישב ויאמר קריאת שמע, ולא יאמר בשכיבה, אלא אם כן אינו מרגיש בטוב (אחרונים). (ד) וכן נוהגים. כל מי שישן אחר חצות לא מברך "ברכת המפיל" עם "שם ומלכות". וכן נוהגים מראש השנה עד שמחת תורה, בימי העומר ובליל שבת.

הראשונה של קריאת שמע ואומר ברכת "המפיל"^(ה).

ט אדר

(ה) יפשיט מלבושיו מעליו ולא יישן במלבושיו. כשחולץ מנעליו ופושט בגדיו חולץ ופושט של שמאל תחלה. ולא יניח מלבושיו תחת מראשותיו^כ כי משכח למודו. וצריך לזהר מאד להרגיל את עצמו לשכב על צדו. ואסור גדול לשכב פרקדן דהיינו גבו למטה ופניו למעלה, או בהפוך פניו למטה וגבו למעלה, אלא דוקא על צדו. וטוב שישכב בתחלת שנתו על צד שמאל ובסוף על צד ימין והוא טוב לבדיאות הגוף, כי הכבד מנח בצד ימין והאצטומכא בצד שמאל, וכאשר יטה על צד שמאל אזי יהיה הכבד על האצטומכא ויחממה החמו, וכזה יתעכל המזון מהרה. ואחרי שנתעכל המזון ראוי לו שיטה על צד ימין כדי שתנוח האצטומכא ותרד פסלת המאכל. ולא יתהפך מצד אל צד פעמים הרבה. (הלכות צניעות יבוארו אם ירצה השם בסימן ק"ו).

סימן עב

גדל קדשת שבת

והמחלל הרי הוא כמו עכו"ם, ודינו הכנת שבת

ובו כ"ג סעיפים.

(א) שבת קדש היא האות הגדול והברית שנתן לנו הקדוש ברוך הוא לדעת "כי בששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ" וכל אשר בהם ושבת ביום השביעי, והוא יסוד האמונה. ואמרו רבותינו זכרונם לברכה: "שקולה שבת ככל המצוות". "כל המשמר את השבת כהלכתו, כאלו מקים כל התורה כלה, וכל המחלל את השבת כאלו כפר בכל התורה כלה", וכן הוא אומר בעזרא, "ועל הר סיני ירדת ותתן תורה ומצוות ואת שבת קדשה הודעת להם".

(ב) וכל המחלל את השבת בפרהסיא הרי הוא כגוי לכל דבריו. אם נוגע ביין אוסרו, והפת שהוא אופה הוי כמו פת נכרי, וכן התבשיל שהוא מבשל הוי כמו בשולי נכרי^(א). (ועיין לעיל סימן ל"ח). ופרהסיא הוי בפני עשרה מישדאל. ולא דוקא שעושה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לשתות או לדבר איזה ענין נחוץ. נראה שמותר. אך יחזור ויקרא פרשת שמע. אכן אם כבר אמר ברכת "המפיל" יזהר בזה כי יפסיק בין הברכה להשינה. (ב) (משנה ברורה ב' ס"ק ב') ואפשר אם מניח דבר אחר המפסיק בין ראשו לבגדיו - אין קפידא.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

(ה) אחרי "קריאת שמע שעל המיטה" לא שותים אוכלים ולא מדברים. ואם תאב לשתות יחזור ויקרא אח"כ "קריאת שמע" פעם שניה. ואם כבר ברך ברכת המפיל לא יפסיק, ולכן יש נוהגים שלא לברך "ברכת המפיל" עם "שם ומלכות" (עיין ספר הלכה עמוד קמה אות נא נו).
סימן עב (א) יש אומרים שאין לאסור פת ואוכל של מחלל שבת בפרהסיא כמו פת ותבשיל של עכו"ם (עיין פ"ת י"ד קיב א ק"ג א). וכן נוהגים. המחלל בפני עשרה שומרי שבת נקרא מחלל שבת

בפניהם ממש אלא שיודעין מהעברה (ש"ד סימן קנ"ז סק"ד), דהכי מוכח בש"ס ופוסקים גבי והא אסתר פרהסיא הוה, וכן כתב הפרי מגדים (יו"ד סימן ב' שפ"ד סק"ו) פרוסום הוי עשרה מישאל או שידע שיתפרסם.

ג] לפיכך משבח הנביא ואומר "אשרי אנוש יעשה זאת וכן אדם יחזיק בה שומר שבת מחללו" וגו'. וכל השומר את השבת כהלכתו ומכבדו ומענגו כפי כחו, גם כן מפרש על פי הנביא שכרו גם בעולם הזה חוץ מן השכר הרב הצפון לעולם הבא, שנאמר: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפציה ביום קדשי, וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד, וכבדתו מעשות דרכיה, ממצוא חפצה ודבר דבר. אז תתענג על ה', והרכבתיה על במתי ארץ, והאכלתיה נחלת יעקב אביה כי פי ה' דבר".

ד] כתיב: "זכור את יום השבת לקדשו", פרוש, שיזכר בכל יום ויום את יום השבת לקדשו^(א). שאם נזדמן לו דבר מאכל חשוב שאינו שכיח בכל יום והוא דבר שאינו מתקלקל, יקנהו לכבוד שבת. ובערב שבת מצוה שישכים בבקר לקנות צרכי שבת, ויכול לקנות גם קדם התפלה ובליכוד שלא יאחר על ידי זה תפלת הצבור^(ב). וטוב יותר לקנות בערב שבת לכבוד שבת מלקנות ביום חמישי, אך דבר שצריך הכנה יקנה ביום ה'. ועל כל דבר שהוא קונה יאמר "לכבוד שבת". מתקנת עזרא שיהיו מכבסין הבגדים בתמישי בשבת לכבוד שבת, ולא בערב שבת^(ג), מפני שבערב שבת צריך להתעסק בצרכי שבת.

י אדר

ה] מצוה על כל אדם שאף על פי שיש לו כמה משרתים, מכל מקום יעשה גם הוא בעצמו איזה דבר לכבוד שבת כדי לכבדה, כדמצינו באמוראים, רב חסדא היה מחתך את הירק דק דק, ורבה ורב יוסף היו מבקעים עצים, ור' זירא היה מדליק את האש, ורב נחמן היה מתקן את הבית ומכניס פלים הצריכים לשבת, ומפנה כלי החול. ומהם ילמד כל אדם ולא יאמר לא אפגם בכבודי, כי זהו כבודו שהוא מכבד את השבת^(ה).

ו] המנהג בכל ישראל לאפות בבתיהם לחמים לכבוד שבת^(ו), לא מבטיא אם

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

בפרהסיא. ואין צריך שיראו דחקא, אלא די בכך שיודעים (רב פעלים ח"ב י"א). ויש אומרים שאם מתבייש לחלל שבת בפני אדם גדול נקרא מחלל שבת בצנעה (עיין משנ"ב שפה ס"ק ו'). (ב) ספירת הימים שנהגו בה ישראל לפני אמירת שיר של יום "היום יום אחד בשבת קדוש" יש בה משום מצות "זכור את יום השבת" (רמב"ן עה"ת). (ג) יכול לקנות לשבת קודם התפילה רק אם לא ימצא טוב כזה אחריה (בא"ח ש"ש לך-ב). (ד) אפשר לכבס לשבת גם ביום רביעי שניכר שמכבס לשבת. ואם יש לו הכרח יכבס גם לפני כן. ואם גאנס ולא כבס, יכול לכבס גם בע"ש (בא"ח ש"ס ח). (ה) טוב לעשות הכנה לשבת גם לפני כניסתה. וכתוב בספר הכוונות שהקב"ה מוחק את העונות בזיעה של העבודה בערב שבת. (בא"ח ש"ש לך-ג ד). טוב לנקות קורי העכביש מהבית ביום ו' ועדיף קודם חצות (בא"ח יג). (ו) אם חלות המאפיה יותר משובחות תאפה עוגות. ואם גם הן יותר משובחות ויש לה אפשרות לקנותם אין חיוב לאשה לאפות (שם).

אוכלים בימי החול פת פלטר נכרי שיש לזהר לאכל ביום שבת קדש פת ישראל, אלא אפלו אם בחול אוכל פת פלטר ישראל, מכל מקום לכבוד שבת יאפו בבית כדי שתקיים האשה מצות הפרשת חלה, כי האדם הראשון נברא בערב שבת והיה חלתו של עולם, והאשה בחטאה אבדתו, ועל כן צריכה היא לתקן דבר זה^(ז). ועושין שלש לחמים, גדול ובינוני וקטן. הבינוני לסעודת הלילה, והגדול לסעודת היום להראות כי כבוד היום עדיף, והקטן לסעודה שלישית^(ח).

[ז] יכין בשר ודגים יפים ומטעמים ויין משבח כפי יכולתו, כי מצוה לאכל בכל סעודה מסעודות שבת דגים אם אינם מזיקין לו, אבל אם מזיקין לו או שאינם ערבים לו, לא יאכלם, כי השבת לענג נתן ולא לצער. וישחיו את הסכין שזהו גם כן מכבוד השבת. ויתקן את הבית, ויציע את המטות^(ט), ויפרוס מפה על השלחן, ותהא פרוסה כל יום השבת. ויש מדקדקין לפרוס שתי מפות. וישמח בביאת השבת, ויחשב בדעתו אלו היה מצפה שיבוא אליו איזה אדם יקר וחשוב אף היה מתקן את הבית לכבודו, ומכל שכן לכבוד שבת מלכתא. בקצת מקומות עושין פשטידא או מליטא לסעודת ליל שבת וזכר למן שהיה מנח כמו בקופסא, טל למטה וטל למעלה^(י). יש לטעום בערב שבת את התבשילין שנעשו לשבת^(יא).

[ח] אפלו עני שבִּישְׂרָאֵל יזדרז ויתאמץ לענג את השבת. ויצמצם בכל השבוע כדי שיהיו לו מעות לכבוד שבת, ואם אין לו מעות ילוה^(א) אפלו על משכונות לצרכי שבת. ועל זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה: "בני, לוו עלי ואני פורע". וכל מזונותיו של אדם קצובים לו מראש השנה, חוץ מהוצאות שבת ויום טוב. שאם מוסיף מוסיפין לו^(ב). ואם השעה דחוקה לו ביותר, על זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות", ומכל מקום אם אפשר לו יראה על כל פנים לעשות לכבוד שבת איזה דבר מעט כגון דגים קטנים וכדומה. מי ששולחו לו איזה דבר לאכלו בשבת, יש לו לאכלו בשבת ולא להשאירו לחול^(ג).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עב (א) (בשעה צ משנה ברורה אות יב) ובעטרת זקנים משמע דלא ילוה אלא אם כן הוא משער שיהא לו במה לפרוע. ונראה דהכל לפי הענין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) יש נשים הנותנות צדקה לפני הפרשת חלה, טבילת מצוה, והדלקת נר שבת. וסימנך: חנ"ה-חלה נדה הדלקה. (ח) אין נוהגים בשלש לחמים מגדלים שונים (כה"ח רמ"ב כח). אך נוהגים ליקח י"ב חלות קטנות כמנהג האר"ל. וכשאשה אופה חלות לביתה טוב שתאפה י"ב חלות. (ט) "הצעת המיטות" נעשית בימינו בכיסוי המטה בבגד המיוחד לשבת או לאורחים. (י) לא יפחות משני תבשילים לשבת. (יא) היישוב בתענית יחיד בערב שבת, יטעם ממאכלי שבת ולא יבלעם. (יב) אם אין לו כלל והוא מתפרנס מצדקה, יקח כדי מזון ג' סעודות לעונג שבת. אך אם יש לו בצימצום כדי מזון ב' סעודות משלו, לא יקח מצדקה בכדי לענג את השבת או לצורך סעודה שלישית. אבל גבאי הצדקה חייבים ליתן לו עבור מזון ג' סעודות, ויש אומרים גם עבור סעודה רביעית (כה"ח ס"ק ט"ז). ובענין ההלואה הכל לפי ביטחונו של האדם.

(ט) אין לעשות מלאכה בדרך קבע בערב שבת ממנחה קטנה ולמעלה (עין לעיל סימן ס"ט ס"ב), אבל בדרך עראי מתר, ולצורך שבת גם אחר כך מתר. ולעשות בגדי חברו בשכר - אסור. אך מי שהוא עני ורוצה להשתכר לצורך שבת, מתר לו כל היום כמו בחול המועד. לספר את ישראל, מתר כל היום אפלו מעשה אמן, אפלו בשכר, מפני שהתספרת נכרת שנעשתה עכשיו בשביל השבת. יש לסגר את החניות שעה אחת לפני השבת^(י). (אם הוא בדרך עין לעיל סימן ס"ח סעיף י"ב).

(י) מתשע שעות ומניות ולמעלה מצוה למנוע מלקבוע סעודה אפלו מה שהוא רגיל בחול. וסעודה שאינו רגיל בה בחול אפלו היא סעודת מצוה אם היה אפשר לעשותה ביום אחר, אסור לעשותה בערב שבת כל היום אפלו בבקר. אך סעודת מצוה שזמנה קבוע היום כגון מילה ופדיון הבן וכדומה מתר, ומכל מקום נכון להקדימה בבקר ולא ירבה בה, ומכל שכן שלא לאכל אכילה גסה, כדי שיאכלו סעודת שבת לתאבון^(י).

טו אדר

(יא) חייב כל אדם להשלים פרשיותיו עם הצבור דהיינו שיקרא בכל שבוע פרשת השבוע שנים מקרא ואחד תרגום. ומיום ראשון ואילך חשוב עם הצבור (שכר התחילו הצבור פרשה זו בשבת במנחה). אבל המצוה מן המבחר היא לקרותה בערב שבת אחר חצות היום^(יב). ויש לקרות כל פרשה^(יג) דהיינו פתוחה או סתומה שתי פעמים ואחר כך התרגום עליה (כן הסכים הגאון מהרא"י וצ"ל) ואפלו הפרשה מסימת באמצע פסוק, יפסיק שם. ובגמרא יש לומר אחר התרגום פסוק אחד בתורה. כדי לסים

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (משנה ברורה רפ"ה ס"ק ב') יש אומרים שיקרא כל פסוק שני פעמים ותרגום עליו כו', ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יג) מותר לכתוב מכתב או חידושי תורה לעצמו, אך לכתוב מזוזות וכד' לאחרים אסור. האר"י ז"ל היה מקפיד להסתפר קודם חצות בין בחול בין בערב שבת. וגם מי שאינו מקפיד בכך מותר לו להסתפר רק אם התפלל מנחה או יש לו כמה מספרים. והמתגלח בערב שבת במכונת חשמל במקום שיש לחוש להפסקת חשמל, יקדים להתגלח לפני מנחה קטנה, ובפרט בחורף. ואעפ"כ טוב שיכין לעצמו מכונת גילוח על סוללות בכדי שלא יכנס לשבת וחציו מגולח. (יד) יש נמנעין ואין אוכלים מחצות ואילך אלא ארוחה קלה. ויש שאוכלים מזונות ופירות (בה"ח רמז ט). סעודת פורים או בר מצוה או פדיון הבן כיומם נחשבת סעודת מצוה. (טו) כיום שיש יקרא שנים מקרא ואחד תרגום. יש קוראים אחרי שחרית ויש אחר חצות היום. ויש להקפיד לקרוא דוקא שני פסוקים מקרא בטעמים ואחד תרגום ללא טעמים, וכסוף חזור על פסוק אחרון שבפרשה. ואם לא קרא בערב שבת יקרא לפני קידוש של יום שבת. ואם לא קרא יקרא כל היום. ואם לא קרא ישרים עד יום ד'. ואם לא קרא יש אומרים שאעפ"כ מתי שזכר יכול להשלים, ויש מקפידים להשלים כיום שמחת תורה.

בתורה. וטוב שלא יפסיק בשיחה בין הקריאה. ונוהגין לקרות גם ההפטרה^(ט). ויש נוהגין עוד לומר אחר כך שיר השירים. ומי שהוא בדרך ואין לו רק חמש בלי תרגום יקרא שתי פעמים מקרא, וכשיבוא למקום שיהיה לו תרגום, יקרא התרגום. וגם יש לכל ידא שמים ללמוד פרוש רש"י על הסדרה, ואם לאו בר הכי הוא ילמד פרוש אשכנזי (פרוש לע"ז) על הסדרה כגון ספר "צאינה ודאינה" וכדומה שיבין ענין הסדרה^(י).

[יב] מצוה על כל אדם לרחץ בכל ערב שבת^(י"א) פניו ידיו ורגליו בחמין. ואם אפשר, ירחץ כל גופו בחמין. ויטבול את עצמו במקוה. (והגאון מהריעב"ץ כתב שלא ירחץ כל גופו משום דקשה לתשמיש באותו יום).

[יג] אסור לרחץ עם אביו וחמיו ובעל אמו ובעל אחותו. ובמקום שנוהגין לכסות ערותן בבית המרחץ - מתיר. וכן התלמיד לא ירחץ עם רבו. ואם רבו צריך לו שישמשנו - מתיר.

[יד] ומצוה לחוף את הראש ולגלח הצפרנים, וכן לגלח שערות ראשו אם היו גדולים. ואין לקוץ צפרני ידיו ורגליו ביום אחד. גם אין לקוץ צפרניו או לגלח שערות ראשו בראש חדש אפילו חל בערב שבת. יש מקפידין שלא לטול את הצפרנים כסדרן אלא בדלוג, דהיינו בימין מתחילין באצבע הסמוך לאגודל והסימן בדאג"ה, ובשמאל מתחילין באצבע הרביעית והסימן דבהג"א^(י"ב). גם יש מקפידין שלא לטול הצפרנים ביום ה' כי מתחילין לגדל ביום שבת שהוא יום השלישי. טוב לזהר לשרוף את הצפרנים.

[טו] בכל ערב שבת יפשפש במעשיו, ויתעורר בתשובה לתקן כל הקלקולים שעשה בששת ימי המעשה. כי ערב שבת כולל כל ימי השבוע כמו ערב ראש חדש שכולל כל החדש^(י"ג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) נהגו לקרוא גם את ההפטרה הקבועה של הפרשה, אע"פ שבבית הכנסת יקרא למחרת הפטרה אחרת, כגון שבת ור"ח (עין שו"ע רפה, בא"ח ש"ש לך-לך ט-יא). (יז) טוב לקרוא חק לישראל שתיתקן רבינו האר"י זצ"ל דבר יום ביומו, ואם לא קרא יום אחד יקרא למחרת את של היום הקודם ואח"כ של יומו. ובלי לשישי אחר חצות יקרא כ"ז פסוקים מקרא בלבד. מי שלא קם בחצות יקרא כ"ז הפסוקים בתחילת הלילה. (יח) אם יהיה טרוד ביום שישי יכול להתרחץ בליל שישי (אחרונים). (יט) אין אנו מקפידים באזהרות אלו ונוטלים ציפורני ידים ורגלים אפילו ביום אחד. וכן נוטלים בכל ימי השבוע ואפילו בר"ח. וטוב לקוץ ציפורני ידיו ורגליו לכבוד שבת בערב שבת. ואין מקפידים ליטול לפי הסדר שבספר דוקא, אלא ימין ואח"כ שמאל. וכשקוצץ לא ניחם על בגדיו או על מנעליו אלא על נייר וכד'. יורקם בבית הכסא בזוירות שלא יתפזרו וישפוך עליהם מים. ואם אי אפשר - ישרפם. אם נפל אחד מהם, יחפש אחריו. ואם לא נמצא יטאטא כל החדר ויזרוק הליכלוך בבית הכסא או באשפה (עין כה"ח רס ס"ק יא טו טוב ובא"ח לך-לך יד). (כ) צריך האדם להכין עצמו לשבת במחשבה בדיבור ובמעשה. במעשה היינו ההכנות לשבת שצריך האדם להיות שותף בעצמו בהם. בדיבור היינו לימוד חק לישראל במשך השבוע

טז] ישתדל שיהיו לו בגדים נאים וגם טלית של מצוה נאה לכבוד שבת, דכתיב "וכבדתו" ודרשינן שלא יהא מלבושו של שבת כמלבושו של חול. ואפלו אם הוא בדרך בין הגויים, מכל מקום ילבש בגדי שבת, כי אין המלבושים לכבוד הרואים אלא לכבוד השבת.

יז] התבשילין צריכין להשגיח להסירן מן הגחלים קדם שבת (עיין לקמן סימן פ' סעי' ה'). ואם שכח ולא הסירו, אזי אם יבוא בשבת לקחת את הקדרה וגחלים בוערות סביב לה, שאם יקח את הקדרה יזיז את הגחלים - אסור לישראל לקחת אותה. ועל ידי גוי מתיר (כא').

יח] התבשילין שמטמינין בתנור ליום השבת כנהוג אף על פי שהפתח אינו טוח בטיט - מתיר. ואסור לפתח את התנור בלילה, כי שמא יש קדרות שעדין לא נתבשלו כל צרכן, ועל ידי שיפתחם אחר כך את התנור יגרום בשול (כב').

יט] הא דמתיר להטמין גם כשאין התנור טוח בטיט זהו דוקא כשמטמינין בשר, וכן אפלו כשמטמינין מיני קטניות ומיני בצק אלא שמטמינים זמן הרבה קדם הלילה באפן שיוכל להתבשל קדם הלילה קצת עד שיהא ראוי לאכילה על ידי הדחק. אבל כשמטמינין מיני קטניות ומיני בצק סמוך ללילה, צריכין דוקא לטוח את התנור בטיט (כי מן הסתם אינו גרוף וקטום כראוי) וצריכין לזהר בזה, כי אם לא עשו כן אז אפלו בדיעבד המאכלים אסורים עד למוצאי שבת בכדי שיעשו (כג').

יו אדר

כ] בשבת כשפותחין את התנור שהוא טוח בטיט יש לפתחו על ידי גוי, ואם אין גוי יש לפתחו על ידי קטן, ואם אין קטן מתיר גם לגדול לפתחו, ויש לעשות על ידי שנוי.

כא] המטמין קפה בערב שבת בתוך הגמא לצורך שבת ומכסהו בכרים וכדומה שיהא חם, אם הוא מטמינו בתוך חול (כד'), אסור להטמין כל הפלי בתוך החול, ואפלו אינו מטמין כל הפלי אלא מקצתו, ועל מקצתו מכסה בבגדים וכדומה, באפן

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ' החיים

כתקנת האר"י כ"ו הפסוקים ושנים מקרא ואחד תרגום. וצריך אדם להכין עצמו במחשבה לקבל אור תוספת שבת. מיום רביעי יכוון לקבל תוספת נפש, ומיום חמישי תוספת רוח, ומיום שישי תוספת נשמה. ותוספת נשמה עוזבת את האדם בסוף יום ראשון, תוספת רוח בשני ונפש בשלישי. ואנשי משמר לא היו מתענים ביום שישי וראשון בגלל תוספת הנשמה (כא"ח ש"ס לך-לך ט יב). (כא) לדעת מרן כל שהקדירה נוגעת בגחלים ממש היא הטמנה ואסור אפילו אם התנור והכירה קטומים (שו"ע רנ"ג א). ועיין לקמן דיני שהיה והטמנה. (כב) יש להזהר לא להחזיר מכסה או שמיכה על סיר שלא התבשל לגמרי, שהרי בהחזרה זו הוא מבשל. (כג) לכתחילה צריך התבשיל להיות מבושל כל צרכו, ובכל אופן אין להניח בתנור בע"ש תבשיל שאינו מבושל כמאכל בן דרוסאי דהיינו שאינו ראוי לאכילה על ידי הדחק ואפילו התנור טוח בטיט (כה"ח רנ"ג יג). (כד) כל זה רק בחול חם שמוסיף חום לקפה (עי' שו"ע רנז).

שְׁכַל הַכְּלִי מִכֶּסֶה מִכָּל הַצְדָּדִים גַּם זֶה אֲסוּר. אֲלֵא צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת בְּאִפְּן זֶה - שֶׁהַכְּלִי אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ הַקֶּפֶה יִטְמִינוּ רַק עַד תְּצִיז אוֹ עַד שְׁלִישִׁיתוֹ בְּתוֹךְ הַחוּל, וְהַמּוֹתֵר יִהְיֶה בְּאֵיזֶר, וְיִתֵּן עַל הַגִּמָּא דָּף אוֹ יִכְפֶּה עָלָיו כְּלִי שִׁיחָא אֲוִיר בֵּינוּ וּבֵין הַכְּלִי שֶׁבְּתוֹכוֹ הַקֶּפֶה, וְאִזּוּ יִכּוֹל לִתֵּן עֲלֵיהֶם בְּגָדִים וְכָרִים וְכַדּוּמָה. (יתר דיני הטמנה בשו"ע ס' רנו - ט).

כב] סמוך לחשכה ישאל לאנשי ביתו בלשון רפה "הפרשתם חלה", ויאמר להם "הדליקו את הנר" (כה).

כג] חייב אדם למשמש בבגדיו בערב שבת קדם חשכה אם אין מחט תחובה בהם או אם אין איזה דבר בכיסים ואפלו במקום שיש ערוב, שמא יש בהם איזה דבר מקצה (כו).

סימן עג

באיזה אופן מתיר לתת קדם שבת מלאכה לגוי ולחשואל ולהשכיר לו כלים

ובו י"א סעיפים.

א] אסור להניח לגוי שיעשה מלאכת ישראל בשבת, וסמכוהו על הפסוק "כל מלאכה לא יעשה", דמשמע אפלו על ידי גוי. ואם מוסר לגוי (א) את המלאכה בערב שבת, אף על פי שהגוי עושה בשבת מתר, אבל רק באלו האפנים. (1) שהגוי יקח את החפץ מביתו של ישראל קדם השבת ולא בשבת.

ב] (2) שיקצץ להגוי שכרו, שאז הוא עושה את המלאכה בשביל עצמו שיקבל שכרו. ולכן מי שיש לו משרת גוי לזמן ידוע, אסור להניח לו לעשות מלאכה בשבת, מפני שהמלאכה היא רק לתועלת הישראל. וגוי הנוסע לאיזה מקום וישראל נותן לו אגרת שישארה שמה וישארה גם בשבת, צריך הישראל לתת לו איזה שכר כדי שהגוי יעשה בשביל שכרו ולא בחנם.

ג] (3) שהשכר יהא קצוב לכל המלאכה, ולא יהא הגוי שכיר יום.

ד] (4) שלא יקבע להגוי שיעשה המלאכה בשבת, ואפלו אם אינו קובע לו בפרוש שיעשה בשבת אלא שהוא קובע לו זמן שיגמר המלאכה סמוך לאחר השבת,

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(כה) בארץ ישראל יש לשאול גם על המעשר, אלא אם כן הוא קנה במקום שמעשרים או שעושר בעצמו. וישאל עוד שאלות בימינו שראוי לשאלם (שעון שבת, מגורת מקרר וכדו). ובכל מקום ראוי לשאול אם עירבו עירובי תבשילין בערב יו"ט (עין שו"ע רס סע' יב). (כו) במקום שיש ערוב, הבדוק מחשש מוקצה תבוא עליו ברכה. אמנם המחליף בגדי חול לבגדים המיוחדים לשבת אינו חייב לבדוק אם דרכו להזהר במצאי שבת לא להכניס לבגדיו מקצה. ראוי במיוחד לבדוק במעילי גשם וכדו' שמצוי בהם מוקצה.

סימן עג (א) אסור ליתן מלאכה ליהודי אפילו בערב שבת אם יש חשש שיעשנה בשבת.

וידוע כי אי אפשר שיגמור את המלאכה עד יום זה אם לא יעשה גם בשבת, גם כן אסור. וכן אם שולח בידו אגרת ואומר לו "דאח שתיביא שמה ביום פלוני", וידוע כי אי אפשר להגיע שמה אלא אם כן ילך גם בשבת, גם כן אסור. וכן אם יום השוק הוא ביום השבת, אסור לתת לגוי מעות בערב שבת שיקנה לו איזה דבר שיודע שאינו מוצא לקנותו כי אם בשבת, וכן אסור לתן לו איזה דבר למוכרו בענין זה. ואולם אפן זה שאינו קובע לו בפרוש שיעשה בשבת אינו אסור אלא בנותן לו בערב שבת, אבל קדם לכן, מתר לתת לו החפץ לעשות או מעות לקנות. וטוב שלא לדור כלל בעיר שיום השוק הוא בשבת, כי אי אפשר שלא יחטא. ואם השוק אינו בשכונת היהודים, אין לחוש^(א).

יח אדר

[ה] (5) שהמלאכה לא תהא במחבר לקרקע, כגון בנין או עבודת השדה. אבל עבודת הבנין אסור שיעשה גוי בשבת אף על פי שהישראל קצץ עמו כל שכן הבנין לגמרי ובשעת דחק גדול יעשה שאלת חכם. ואפלו לסתם אבנים או לתקן קורות לצורך בנין^(א), אם ידוע שהמה של ישראל, והגוי עושה ברחוב במקום פרהסיא, אסור שיעשה בשבת. וכן עבודת השדה כגון לחרוש או לקצור וכדומה, אפלו אם שכן את הגוי שיעשה כל המלאכה בעד סכום ידוע ואינו שכיר יום - אסור. אבל אם הגוי נוטל חלק מן התבואה, והמנהג הוא כן באותן המקומות שהעובד את האדמה נוטל חלק בתבואה - מתר. ואם השדה הוא במקום רחוק שאין ישראל דר בתוך תחום שבת ממנו, מתר גם בשכירות בסכום ידוע, ובלבד שלא יהא הגוי שכיר יום^(ב).

[ו] אם בנו גויים לישראל בית בשבת באסור, נכון להחמיר שלא יכנס בו (ויש בזה כמה חלוקי דינים).

[ז] מי שיש לו שדה או ריחים, מתר להשכיר לגוי ואף על פי שהגוי עושה בהם מלאכה בשבת, אבל מרחץ אסור להשכיר לו. ואם המרחץ אינו של ישראל אלא בשכירות מגוי, יעשה שאלת חכם איך ינהג בו. וכן מי שהוא מחזיק מכס, (וויקסוויז)

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עג א) (קצור מסגרת השולחן) ב"חיי אדם" כלל ג' כתב וז"ל: מלאכת תלוש לצורך מחובר כגון לפסול האבנים ולתקן קורות בתוך התחום "אם הוא מפורסם שהוא של ישראל" אע"פ שהנכרי עושה בביתו דינו כמחובר לכל דבר עכ"ל. אבל רז"ש בסיומן רמ"ד ס"ז כתב וז"ל: אפילו לעשות בתלוש אם הוא לצורך מחובר כגון לפסול האבנים ולתקן הקורות כדי לשקעם בבנין צריך למחות בידו, אם הוא בתוך התחום "ואף כשאינו מפורסם שהוא של ישראל", ואפילו עושה בביתו שכיון שסופן לשקעם בהבנין הרי דינם כהבנין עצמו, עכ"ל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אין ליתן מלאכה לגוי אם מוכרח שתעשה המלאכה בשבת, כגון שנותנה לו סמך לשבת ואומר לו שיקחה במוצאי שבת. אך אם לא קצב לו להשלים המלאכה למוצאי שבת והיתה המלאכה מוכנה מותרת מהדין. (ג) אבנים שסותתו לצורך ישראל לא בפרהסיא מותרים בדיעבד. בארץ ישראל אסור להשכיר לגוי שדה (כה"ח רמג ס"ק ח עפ"י שו"ע י"ד קנא סע' ח). דבר שיודע שהוא של יהודי אפילו אינו מחובר (כגון אוטו שרשום עליו שם של מוסד יהודי או מספר של יהודי). אסור לתת לגוי לעבוד בו בשבת בפרהסיא אפילו בקבלנות.

פונדק, (ציגעל הוטטע, גלאו הוטטע) בית יציקה ללבנים או לזכוכית וכדומה, צריך לעשות שאלת חכם איך ינהג בהם.

[ח] בביתו של ישראל אסור להניח לגוי שיעשה מלאכה בשום אופן. ואפלו משרת גוי שרוצה לעשות מלאכה בשביל עצמו - צריכין למחות בו⁽¹⁾.

[ט] אמן גוי שעשה מלבוש בשביל ישראל והביאו לו בשבת - מתר ללבשו. ואם ידוע שגמרו בשבת, אין ללבשו כי אם לצורך גדול. אבל אסור לקח כלים ומלבושים מבית האמן אפלו מאמן ישראל בשבת ויום טוב. וגוי שאינו אמן אלא שיש לו חנות שמוכר מנעלים וכדומה, מתר לישראל המכירו לקח ממנו בשבת ולנעלם⁽²⁾, ובלבד שלא יקצץ צמו דמי המקח, וגם לא יהיו דברים שהובאו מחוץ לתחום.

[י] כלים שעושין בהם מלאכה כגון מחרשה וכיוצא בה, אסור להשכיר לגוי בערב שבת. ואף על פי שאין אנו מצוים על שביתת כלים, מכל מקום כיון שהוא נוטל שכר והשכירו בערב שבת מחוץ כאלו הגוי הוא שלו. וביום ה' מתר לו להשכירו. ולהשאיל לו מתר אפלו בערב שבת, ואפלו כלים שעושין בהן מלאכה, ובלבד שיקחם הגוי מביתו של ישראל קדם הכנסת שבת. אפלו אם מתנה עם הגוי שהוא ישאיל לו עבור זאת כליו בפעם אחרת - מתר, ולא אמרינן בכי האי גוונא דהוי כשכירות. וכן להשכיר לו כלים שאין עושין בהם מלאכה, מתר אפלו בערב שבת כשהגוי מוציאם קדם שבת⁽³⁾.

[יא] הא דמתר להשכיר כלים לגוי באפנים הנזכרים, דוקא כשאינו נוטל שכר שבת בפני עצמו אלא בהבלעה תוך שאר ימים, כגון שמשכיר לחדש או לשבוע ואומר לו "בעד כל שבוע או בעד כל חדש תתן לי כך וכך", או אפלו בעד כל ב' ימים או כל ג' ימים, אבל שכר שבת בפני עצמו אסור לטל אפלו השכיר לו לשנה וחושבים ימים נפרדים, שאומר "אני משכיר לך לשנה או לחדש, ובעד כל יום ויום תתן לי כך וכך", אף על פי שאחר כך משלם הגוי בעד כל הימים בבית אחת, אסור לטול שכר המגיע לשבתות, כיון שמחשבין ימים נפרדים⁽⁴⁾. ואסור לטול "שכר שבת" שלא בהבלעה אפלו בעד כלים שאין עושין בהן מלאכה, ואפלו בעד חדר לדור בו. ואסור שכר שבת הוא בין מגוי בין מישראל⁽⁵⁾.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (מ"ב רנ"ב ס"ק ל"ג) וגם בזה מפקפקים בתו"ש והפמ"ג דהוי עכ"פ עובדא דחול. ג) (קצור מסגרת השולחן) ועיין רד"ש סי' ש"ו דיש אומרים שבמקום מצוה לא גזרו על שכר שבת שאין איסורו אלא משום גזירת שכירות, שהיא עצמה אינה אסורה, אלא משום גזרה שמא יכתוב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) אם הגוי הדליק נר וכד' בשביל עצמו מותר. ואם הכין הגוי לעצמו אוכל מותר רק בשעת דחק גדולה. ואם קטף לעצמו פרי וכד' אסור עד הערב. ואם עשה לישראל מלאכה בשבת באיסור אסור ליהנות ממנה עד מוצא"ש בכדי שיעשו (ע' שו"ע שכה). (ה) יש מתירים בשעת דחק להשכיר כל כלי לגוי אפילו בערב שבת ובלבד שיציאו מבית היהודי קודם השבת (עיין שו"ע רמז סברה א). (ו) יש אומרים שהשוכר חדר במלון יכוון בתשלום על ערב שבת ומוצאי שבת בכדי לא לשלם שכר שבת (עיין כה"ח שו"ע ס"ק לד).

סימן עד דין המפליג בספינה

ובד' קעיפס.

יט אדר

[א] אין מפליגין בספינה על הים פחות משלשה ימים קדם שבת, דהיינו מיום רביעי ואילך - אסור. אבל אם הולך לדבר מצוה - מתר אפלו בערב שבת^(א).

[ב] על הנהרות מתר להפליג בספינה בכל ענין אפלו בערב שבת ובלבד שלא יצטרך הישראל לעשות שם מלאכה בשבת, ואפלו אם בהמות מוליכות את הספינה, מתר^(ב).

[ג] היכא דמתר להפליג בספינה בערב שבת, אם נכנס בה בערב שבת וישב שם עד חשכה, אף על פי שחזר לביתו ולן בביתו, מתר ליכנס בה אחר כך ביום השבת, ובלבד שלא תלך הספינה בשביל ישראלים לחוד. אך מאחר שהיה בביתו בשבת, קנה שביתה בביתו, ולכן אם הלכה הספינה יותר מתחום שבת ובאה בשבת ליבשה, אין לו שם אלא ארבע אמות, ויותר מזה אסור לו ללכת שמה^(ג). ועין לקמן סימן צ"ה.

[ד] ללכת בספינה בשבת כדי להתפלל בעשרה או למצוה אחרת, אם הספינה הולכת גם בשביל אחרים, יש להתיר^(ד). ומכל מקום יש להישדאל לכנס לתוך הספינה בערב שבת בעוד יום לישב שמה עד שתחשך, ואחר כך יכול לחזור לביתו, וחזור בשבת לתוך הספינה. אבל שתלך הספינה בשביל הישראל לבד, אין להתיר^(ה). (עין בספר נתיב חיים סימן רמ"ח שהאר"י בענין זה)

סימן עה דין הדלקת הנרות

ובד' קעיפס.

[א] חייב כל אדם להפריש את עצמו ממלאכה ולהדליק את הנרות לכל הפחות חצי שעה קדם צאת הכוכבים. ואם אמרו בבית הכנסת "מזמור שיר ליום השבת", אף

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עד (א) (קצור מסגרת השולחן) ורד"ש אוסר, אלא אם כן היה בספינה בבין השמשות. כדבסמוך.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן עד (א) כשמפליג בע"ש צריך להתנות עם בעל הספינה שלא ישוט בשבת. ואם בעל הספינה יפר את הבטחתו - אין בכך כלום. וטוב להתנות כך גם כשמפליג ג' ימים לפני שבת. אם המלחים יהודים והאניה שטה גם בשבת - אין לעלות עליה אפילו לא מיום ראשון. (עין שו"ע רמ"ח סע' א.)
(ב) אם קרקע הנהר אינה עמוקה י' טפחים או שמושכים את הספינה בהמות אין להכנס אליה בערב שבת (שם). (ג) אם הספינה מפליגה בשבת, יכנס לה בע"ש ולא יצא (שם סע' ג.)

על פי שְׁעֵדֵינוּ יֵשׁ שְׁתֵּי שְׁעוֹת^(א) עַד הַלַּיְלָה, מְכַל מְקוֹם חָל שַׁבָּת עַל הַמַּעֲט וְאַסוּרִים בְּכָל הַמְּלָאכּוֹת. וְאַפְלוּ מִי שָׁבָא מַעִיר אַחֲרֵת לְכָאן, חָל עָלֵיו שַׁבָּת מִד כְּשֶׁאֱמָרוּ בְּצִבּוֹר "מִזְמוֹר שִׁיר לַיּוֹם הַשַּׁבָּת". וּבַעִיר שֵׁשׁ בָּה שְׁנֵי בְּתֵי כְּנַסְיוֹת, אֵין אֶחָד נִגְרָר אַחֵר חֲבָרִי^(ב).

ב[מְצוּה לַהֲרַבּוֹת בְּנֵרוֹת לְכַבּוֹד שַׁבָּת. יֵשׁ נוֹהֲגִין לְהַדְלִיק עֶשְׂרֵה וַיֵּשׁ מְדִלִיקִין שְׁבַע^(ג). וְעַל כָּל פָּנִים רְאוּי שְׁלֹא לְפָחוֹת מִשְׁנֵי נֵרוֹת נֶגֶד "זְכוֹר וְשִׁמּוֹר", וְאַךְ בְּשַׁעַת הַדַּחֲק גַּם בְּחֹד סָגִי. וַיְהִי אֲרָפִים שִׁידְלָקוּ לְכָל הַפָּחוֹת עַד לְאַחַר הָאֲכִילָה. וַיְהִי דֶרֶךְ לְקִנּוּת נֵרוֹת יָפִים. דָּאָמַר רַב הוֹנָא "הֶרְגִּיל בְּנֵר שַׁבָּת לְהַשְׁתַּדֵּל בּוֹ לַעֲשׂוֹת יָפֵה, הוֹיֵן לוֹ בָּנִים תַּלְמִידֵי חֻכְמִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "כִּי נֵר מְצוּה וְתוֹרָה אוֹר", עַל יְדֵי נֵר מְצוּה בָּא אוֹר תוֹרָה. וְלִכֵּן רְאוּי שֶׁתַּתְּפִּלל הָאִשָּׁה בְּשַׁעַת הַדְּלָקָה^(ד) שִׁיתֵּן לָהּ הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בָּנִים זְכָרִים מְאִירִים בְּתוֹרָה, וְטוֹב שֶׁתִּתֵּן מִקֵּדָם אֵיזָה פְּרוּסוֹת לַצְדָּקָה. וְאִשָּׁה קִשְׁת רֹחַ בְּגִדוֹל בָּנִים אוֹ שְׂאִין לָהּ כָּלָל, סָגְלָה שֶׁתֹּאמַר לְאַחַר הַדְּלָקָה הַנֵּרוֹת הַהִפְסָרָה שֶׁל יוֹם רִאשׁוֹן דֶּר"ה, וְטוֹב שֶׁתִּבִּין מֶה שֶׁהִיא אוֹמֶרֶת, וְתֹאמַר בְּכוֹנָה.

ג[מְצוּה מִן הַמִּבְחָר לְהַדְלִיק בְּשֶׁמֶן זֵית. וְגַם שֶׁמֶן הַרְגִּיל בִּינִינוּ שְׁקוֹרִין בְּלוּמְעַנְעֵהֶל כֶּשֶׁר, אֲבָל שְׂאֵר שְׁמָנִים יֵשׁ מֵהֶם שְׂאִינָם כֶּשֶׁרִים. וְגַם הַפְּתִילָה יִהְיֶה שֶׁתִּהְיֶה מְצֻמָּה גִּפְּוֹ" אוֹ פִּשְׁתָּן^(ה) אוֹ קִנְבוּס^(ו), כִּי בְּשֶׂאֵר דְּבָרִים יֵשׁ מֵהֶם שְׂאִינָם כֶּשֶׁרִים. וּבְמִדִּיתָנוּ נוֹהֲגִין לְהַדְלִיק בְּנֵרוֹת הָעֲשׂוּיִים מִחֵלֶב וְהֵם כֶּשֶׁרִים. אֲבָל לְהַנִּיחַ חֲתִיכַת חֵלֶב בְּתוֹךְ כָּלִי וּבְתוֹכּוֹ פְּתִילָה אֲסוּר לְהַדְלִיק כֵּן. הַמְדִּלִיק צָרִיךְ שִׁידְלִיק עַד שִׁיאֲחֹז הָאוֹר בְּרַב אוֹתָהּ חֲתִיכַת פְּתִילָה הַיּוֹצֵאָה מִן הַנֵּר, וְכֵן בְּנֵרוֹת הָעֲשׂוּיִים מִחֵלֶב צָרִיךְ שִׁיאֲחֹז הָאוֹר בְּרַב הַפְּתִילָה הַיּוֹצֵאָתָ^(ז).

כ אדר

ד[כְּבֵר יְדוּעַ שְׁכָל הַמְּצוּוֹת מְבָרְכִין עֲלֵיהֶן עוֹבֵר לַעֲשִׂיתָן, אֲבָל בְּהַדְלָקַת הַנֵּרוֹת לְשַׁבָּת, כִּיּוֹן שֶׁבְּהַדְלָקָה מְקַבֵּלֶת הָאִשָּׁה שַׁבָּת עַל עֲצָמָהּ, וְהַבְּרָכָה הִרִי הִיא הַתְּחִלָּה לְהַדְלָקָה, וְאִם כֵּן אִם תִּבְרַךְ תְּחִלָּה לֹא תוּכַל עוֹד לְהַדְלִיק, וְעַל כֵּן הִיא מְדַלֶּקֶת תְּחִלָּה, וְכִדִּי שֶׁתִּהְיֶה

הַעֲרוֹת " ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עה א[קצור מסגרת השולחן נפוצה דוקא.

דרכי הלכה " ע"פ מרן השו"ע, כן איש חי וכף החיים

סימן עה א[עיקר קבלת שבת היא מ'פֿלג המנחה' ואילך, ו'פֿלג המנחה' הוא שעה ורבע (ומנחת) לפני "צאת הכוכבים" ויש אומרים לפני השקיעה, ולכן "שעתיים" שכתב הרב לאו דוקא, אלא העיקר שיהיה אחרי "פֿלג המנחה" (עיין כה"ח רס"ח ס"ק כא). ב[מצות "תוספת שבת" היא לקבל שבת לפני השקיעה. יש מקומות שמוסיפים עשרים דקות. בחיפה ובצפת ובעוד מקומות בצפון ארץ ישראל נהגו להוסיף שלושים דקות. בירושלים נהגו להוסיף ארבעים דקות. נהגו לקבל שבת באמידת "בואי כלה", ולא ב"מומר שיר". האומר "בואי כלה" לא יכול יותר להתפלל מנחה. הנמצא בבית כנסת שאמרו שם "בואי כלה", לא יתפלל מנחה באותו מקום. (בענין "בואי כלה" עיין לכה"ח רס"ח ס"ק כז). ג[ויש נוהגות להדליק כמספר בני הבית. ד[אחרי ההדלקה. ה[פשתן מנופץ דוקא. ו[מחמירים שלא להדליק בקנבוס (עיין שו"ע רס"ד ס"א א וכה"ח ס"ק ג). ז[גוש חלב ביחד עם שֶׁמֶן נוזלי מותר. בנר חלב יש להזהר שלא יטפטף על הצלחת. אך כיום אין מצוי נרות חלב ולכן מותר להדביק נרות לצלחת.

הברכה עובר לעשייתו, פורשת ידיה כנגד פניה שלא תראה הנרות, ומברכת ומסירה את הידים ורואה את הנרות והוי כאלו ברכה קדם ההדלקה, (ומשום לא פלוג נוהגות כך גם ביום טוב)¹. ועקר הנרות שבהן הוי מקבלת שבת, הן אלו שעל השלחן שאוכלין עליו, ועל כן תדליק אותן באחרונה. ובשעת הצורך כגון שהיא צריכה ללכת לטבילה או לחפה או לשאר דבר נחוץ, תוכל להתנות שאינה מקבלת שבת בהדלקה (עין לקמן סימן ק"ס סעיף ה')² ואז תוכל לברך קדם הדלקה ואפלו תנאי בלב סגי³.

ה' מצות הדלקת הנרות חלה בין על האנשים בין על הנשים, אלא שהנשים מזהרות בה יותר מפני שהן מצויות בבית, ועוד מפני שהאשה כבתה נרו של עולם, שהחטיאה לאדם הראשון והחשיכה נשמתו שקרויה נר כמו שכתוב "נר ה' נשמת אדם", ולכן צריכה היא לתקן זאת בהדלקת הנרות לכבוד שבת. ולכן אם האשה בביתה, היא קודמת למצוה זאת. ומכל מקום יש לו להאיש גם כן לסייע במצוה ויתקן את הנרות ויהבהב אותן, דהיינו שידליקו ויכבדו כדי שיהיו נוחים אחר כך להדליק. ואשה יולדת, בשבת הראשונה ידליק הבעל ויברך. אבל אחר כך וגם בכל פעם שהיא נדה, מדלקת ומברכת⁴.

1] נוהגות הנשים שקדם הדלקת הנרות, רוחצות ולובשות בגדי שבת ואשרי להן. וצריכות להתפלל מנחה תחלה, כי בהדלקת הנרות היא מקבלת שבת על עצמה ואינה יכולה להתפלל אחר כך מנחה של חול⁵. ואשה שנתאחרה בעסקיה ובאה לביתה קרוב לחצי שעה קדם שבת, שאם תרחץ ותלבש תוכל לבוא לידי ספק חלול שבת, מצוה יותר שתדליק כמות שהיא משתבוא חס ושלום לידי ספק חלול שבת. ואם הבעל רואה שהיא מתאחרת מלבוא, מצוה גדולה שידליק הוא ואל ישגיח ברגזה.

2] אם האיש מדליק הנרות, והוא צריך לעשות אחר כך איזו מלאכה, טוב גם כן שיתנה שאינו מקבל שבת בהדלקה זו. אבל בדיעבד אם לא התנה, יכול לעשות אחר כך מלאכה, כי בהדלקת הבעל אין מנהג שהוא מקבל שבת.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1] (משנה ברורה רס"ג ס"ק כ"ו) אבל הרבה אחרונים סבירא ליה ביו"ט תברך ואח"כ תדליק. 2] (קצור מסגרת השולחן) כ"כ בחיי אדם, ולפמ"ש בסמוך בשם הסד"ה נראה דגם בזה מברכת אחר ההדלקה משום לא פלוג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

3] בנרות שבת נוהגים לברך אחר ההדלקה (בא"ח ש"ש נח ח). וביו"ט מברכים "להדליק" ו"שהחיינו" ואח"כ מדליקים. וראוי להדליקם ביו"ט לפני השקיעה, ואם האשה לא הספיקה - תדליקם לפני האוכל. ובדיעבד תדליק בעת האוכל ולא אחריו (עין בא"ח שם י). 4] אנו נוהגים שאשה יולדת הנמצאת בבית היא תדליק את הנרות אם היא יכולה. ואם הבעל ידליק, יברך קודם ההדלקה (שם). 5] אם האשה עשתה תנאי בדיבור או במחשבה שאינה מקבלת שבת בהדלקת נרות, לא חלה עליה השבת ויכולה להתפלל מנחה (עין ר"פ ח"א כב).

ח] צריכין להדליק במקום שיאכלו שיהא נכר שמדליקין לכבוד שבת, ולא להדליק במקום אחד ולהניחם אחר כך במקום אחר. אך בשעת הדחק כגון שהאשה חולה ואינה יכולה ללכת אל השלחן, מדלקת כשהיא במטה, ומעמידין אותן אחר כך על השלחן בבית זה^(י), כי כל הבית נחשב מקומו. ונשים שמדליקות הנרות בסכה ואחר כך נושאות אותן לתוך הבית^(כ), לא יפה הן עושות. גר שהיה דולק מערב שבת, צריכין לכבותו ולחזור ולהדליקו לכבוד שבת כדי שיהא נכר שמדליק לכבוד שבת^(כ).

ט] צריך להדליק הנרות בכל החדרים שמשתמש שם. מי שהוא בביתו אצל אשתו, כיון שהיא מברכת על הנרות שבחדר אחד, אין צריכין לברך על ההדלקה שבשאר חדרים. אבל אם הוא במקום אחר, אם יש לו שם חדר מיוחד צריך להדליק ולברך. ואם הם רבים שנתאכסנו בחדר אחד, ישתתפו לקנות נרות, וידליק אחד ויברך ויכון להוציא את כלם בברכתו, וגם הם יכוננו לצאת בברכתו. ואם אין לו חדר מיוחד, אלא שהוא בחדר אחד עם בעל האושפיזא ישראל, אינו צריך להדליק כיון שאשתו מדלקת עליו בביתו. ובחורים הלומדים במקום אחר, אם יש להם חדר מיוחד, צריכין להדליק בברכה. וישתתפו גם כן לקנות נרות, ואחד יברך ויוציא את כלם. וצריכין שיהיו הנרות דולקים עד שיבואו שמה. ואם אין להם חדר מיוחד, כיון שאין להם נשים שמדליקות, צריכין לתת פרוטה לבעל הבית שתהיה להן שתפות בנרות. ומי שהוא סמוך על שלחן בעל הבית, הוא בכלל בני ביתו ואינו צריך להשתתף^(י).

כא אדר

י] נוהגין שאפלו כמה נשים מדליקות נרות בבית אחד וכל אחת מברכת על נרות שלה, כי מה שנתוסף אורה יש בה שמחה יתרה, ואף יש לזהר שלא ידליקו שתיים במנורה אחת. ובשעת הדחק מקליין גם בזה^(כ).

יא] אין לתן מים אפלו מבעוד יום לתוך נקב המנורה שמכניסין שם את הנר של חלב או של שעווה כדי שכשיגיע לשם יתכבה^(כ). ובמקום צרף יש להקל אם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש בק"א סי' רס"ה סק"ג, לא התיר זה אלא לצורך גדול.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) הכוונה באותו חדר, ולכתחילה אין לטלטל נר שהודלק לכבוד שבת (עיין שו"ע רסג סע' י ולחונים עליו בא"ח שם יג ד). (יב) אשה חולה מדליק במקום האכילה. ואם אינה יכולה לילך ידליקם הבעל. האוכלת בבית אחר, צריכה להדליק בביתה נרות שיאירו עד שעה שתחזור ליהנות מהם, או שתדליק במקום שבו היא אוכלת (עיין בא"ח ש"ש נח יא). (יג) אם הדליקה לפני "פלג המנחה" לא מועיל אפילו אם הודלק לשם שבת. ואם הדליקה אחרי "פלג המנחה" מועיל אפילו אם לא הודלק לשם שבת (שו"ע שם סע' ד וכה"ח ס"ק לג). (יד) בכתי מלון וכד' כשמדליקות כל הנשים בחדר אוכל - צריכות להדליק בלי ברכה (שו"ע רסג סע' ח). (טז) כששתי נשים בבית אחד, צריכה האורחת להדליק בחדר אחר או במטבח. ואם שתיהן מדליקות בחדר אחד, תשמע האורחת את הברכות מהמארחת ותדליק בלי ברכה. חדר גדול שלא מגיע אור מקצה אחד לשני נחשב כשני חדרים (עיין שו"ע רסג סע' ח).

נותן מבעוד יום. אבל להעמיד כלי עם מים תחת מנורה התלויה כדי שאם יפלו ניצוצות יתכבו, אסור גמור הוא אפילו להעמידו מבעוד יום. ולהעמיד כלי בלי מים לקבל הניצוצות - מתר אפילו משחשכה, כי ניצוצות אין בהם ממש. ולהעמיד הכלי בשביל שיטפטף לשם השמן או החלב משחשכה - אסור, דכיון שאם יטפטף יאסר הכלי בטלטול, נמצא שהוא מבטל כלי מהיכנו ואסור משום דהוי כאלו דבקו שם, אבל להעמיד מבעוד יום - מתר. ואם נטף לתוכו שמן, אסור להסתפק ממנו בשבת והכלי אסור בטלטול. ואם לא נטף לתוכו, לא נאסר הכלי בטלטול על ידי מחשבה בעלמא^(ט).

[יב] טוב להניח את החלות על השלחן קדם שמדליקין את הנרות כדלקמן פ"ט סעיף ב'.

[יג] אשה סומא אם יש לה בעל, ידליק הבעל ויברך. ואם אין לה בעל והיא דרה לבדה, מדלקת ומברכת. ואם דרה עם אחרים בבית אחד והאחרים מדליקין, מדלקת הסומא בלא ברכה. אף אם היא עקרת הבית, תדליק היא תחלה ותברך, ואחר כך ידליקו האחרים ויברכו^(י).

[יד] אשה ששכחה פעם אחת להדליק, תדליק כל ימיה נר אחד יותר ממה שהיתה רגילה. וכן אם שכחה כמה פעמים, תדליק תמיד נר אחד יותר, והוא משום דכר שתהא זכירה מכאן ולהבא. ולכן אם מחמת אנס לא הדליקה, אינה צריכה להוסיף^(יז).

סימן עו

דיני התפללות בשבת וביום טוב

ובו כ"ג סעיפים.

[א] נוהגין להקדים תפלת ערבית של שבת יותר מבימות החול, ונכון הוא כדי להקדים קבלת שבת בכל מה שאפשר, רק שיהא מפלג המנחה ולמעלה. ואף הנוהגין להתפלל כל ימי החול מעריב בזמנה דהיינו בצאת הכוכבים, יכולין להקדים בשבת^(א). ואפילו שלפנימים בימות החול מתפללין מנחה בשעה שמתפללין עתה ערבית, אין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' החיים.

[בז] מותר להניח בערב שבת מים תחת השמן כדי להגביה השמן אך לא כדי לכבות הניצוצות (שו"ע רס"ז ס' ד). ואף על פי שבד"כ מותר להפעיל מלאכה מערב שבת. כאן אסור חכמים, כדי שלא יאמר אין בכך כלום ויעשה כן אף בשבת (עיין בה"ח שם ס"ק כא). (יז) יש אומרים שאשה סומא כשהיא לבדה תדליק בלי ברכה, ונהגו לברך (עיין למחבר"ר תרעה אות ה, ובא"ח נח יב וישב טו בה"ח רס"ג ס"ק כח). (יד) יש אומרים שעדיף ליתן צדקה כסכום מחיר הנר. ובמיוחד היום שאין מעלה בריבוי נרות (אחרונים).

סימן עו (א) המתפללים ערבית לפני השקיעה צריכים להתפלל מנחה לפני "פלג המנחה" דהיינו שעה ורבע (זמניות) לפני "צאת הכוכבים". ו"צאת הכוכבים" הוא כעשרים דקות אחר השקיעה. ויש נוהגים להקל בציבור להתפלל מנחה וערבית אחרי פלג המנחה ולפני השקיעה. וביחיד לא יעשה כן (עיין בא"ח ויקהל ז).

חוששין בזה" בתפלת ערבית של שבת שיש בה מצוה שמוסיף מחול על הקדש^(ב).

[ב] בברכת "השפיכנו" אין חותמין כמו בחול, "שומר עמו ישראל". כיון שבכרה זו היא על כללות עם ישראל, וכללות עם ישראל אינם צריכים שמירה בשבת, כי השבת מגן עלינו, אלא אומרים "ופרוס" וחותמין "ברוך אתה ה' הפורס" וכו', וכן ביום טוב. אם טעה וסיים כמו בחול, אם נזכר מיד לאחר תבת "לעד" יאמר מיד "הפורס סכת שלום" וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דבור, אין צריך לאומרו עוד^(ג).

[ג] נוהגין לומר בתפלת ערבית "וינוחו בזה", ובשחרית ובמוסף "וינוחו בו", ובמנחה "שבתות קדש וינוחו בם".

[ד] אחר תפלת הלחש בערבית בשבת, אומרים כלם ביחד "ויכלו". ויש לאמרו מעמד, לפי שבזה אנו מעידים להקדוש ברוך הוא במעשה בראשית, והעדים צריכים להעיד מעמד^(ה).

כב אדר

[ה] אחר כך אומר שליח הצבור ברכה אחת מעין שבע, דהיינו, "ברוך אתה ה' אלהינו ואלהי אבותינו וכו' מגן אבות וכו' אלוהינו ואלהי אבותינו" וכו' ומסיים "ברוך אתה ה' מקדש השבת". ויש להקהל לעמוד בשעה שהשליח צבור אומר ברכה זאת, וישמעו היטב. ונוהגין שאומרים עמו "מגן אבות" עד "זכר למעשה בראשית"^(ו), וגם המתפלל ביחידות יכול לומר "מגן אבות" עד "זכר למעשה בראשית", אבל יותר לא יאמר^(ז).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עו א) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום צריך לזהר שלא להתפלל מנחה בו ביום עצמו אחר פלג המנחה שלא יעשה ב' קולות הסותרות זה את זה בזמן אחד. וסי' דה"ח כתב דצבור מותרין לעשות כן ע"ש הטעם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) ויכולים לקדש מיד ולאכול לפני השקיעה. והמתפללים ערבית מוקדם לפני השקיעה, לא ימתינו ללילה ודאי לקידוש (עיין שו"ע רסו סע' ב ובא"ח בראשית יג). (ג) אחרי ברכת "הפורס" אומרים "אמן" ובשבת מוסיפים "ושמר". וביו"ט "אלה מועדי ה'". בשבת ויו"ט אומרים את שניהם. בר"ה וביו"ט אומרים "כי ביום הזה" (עיין בה"ח רסו ס"ק טוב). אם סיים בשבת "שומר עמו ישראל לעד. אמן" יאמר אח"כ "ופרוש" בלי שם ומלכות (שם). בלילה בעת אמירת "בואי כלה" יכוון האדם לתוספת נפש יתירה, ובעת אמירת "ברכו" יכוון האדם לתוספת רוח יתירה, ובעת אמירת "ופרוש עלינו" יכוון האדם לתוספת נשמה יתירה. ובעת אמירת שלושתם טוב לעמוד. ולכן טוב לעמוד גם בעת אמירת הקדיש שקודם תפילת ערבית (בה"ח רסו ס"ק יא ועיין בא"ח ש"ש וירא ג). (ד) גם המתפלל ביחיד יאמר "ויכולו". ולכן מי שהיה מתפלל בעת שהחזן אמר "ויכולו" - לא יפסיק, אלא יאמר "ויכולו" אחרי העמידה ביחיד. יש אומרים "ויכולו" בישיבה ואנו נוהגים בעמידה (בה"ח רסו ס"ק לו). (ה) אין אנו נוהגים לומר עם שליח הציבור "מגן אבות וכו'". ובמקום שנהגו לאמר עם הש"ץ כנ"ל, נהגו כן כדי שלא יבואו לדבר בעת הזו, ולכן ימשיכו במנהגם. ומכל מקום לכל אחד יש להזהר במיוחד לא לדבר בשעת ברכת "מעין שבע" (עיין שו"ע רסו סע' ח יב). (ו) המתפלל ביחיד לא אומר כלום מברכה זו.

[1] בכל שבתות השנה אומרים ברכה זאת אפלו ביום טוב, ובשבת שחל לאחר יום טוב. אך כשחל יום טוב ראשון של פסח בשבת, אין אומרים אותה⁽¹⁾.

[2] אין אומרים אותה אלא במנן קבוע. אבל במקום שאין מתפללין בעשרה אלא באקראי כגון בבית החתן או בבית האבל, אין אומרים אותה. ואם קבעו מקום להתפלל בעשרה איזה שבועות כמו בירידים, יש לאומרה⁽²⁾.

[3] במדינות אלו נוהגין שהשליחצבור מקדש בבית הכנסת בלילי שבתות ויום טוב⁽³⁾ (חזן משני לילות הראשונים של פסח), וכיון שהוא אינו יוצא בקדוש זה ואסור לו לטעם קדוש, לכן כדי שלא תהא ברכתו לבטלה, נותנים לטעום לקטן שהגיע לחנוכה, והקטן ישמע את הברכה ממנו ויוצא בה, ונמצא שלא ברך לבטלה (ומתיר להאכיל את הקטן קדוש כמו שיתבאר לקמן בסמ"ח קס"ה אם ידעה השם). ואם אין קטן בבית הכנסת, יכון המקדש או אדם אחר לצאת בקדוש זה, וישתה שעור רביעית כדי לברך ברכה אחרונה, ואף על פי כן יכול הוא לחזור ולקדש בביתו להוציא את אשתו ובני ביתו אם אינן יודעין לקדש בעצמן. והא דיוצא בקדוש שבבית הכנסת, אף על גב דאין קדוש אלא במקום סעודה, בשעת הדחק סומכין על הפוסקים דסבירא להו דדי אם שותה רביעית שלמה מן הכוס. וטוב שישתה רביעית חוץ מכמלא לגמיו, דהיינו כמלא לגמיו משום קדוש, ועוד רביעית משום סעודה⁽⁴⁾.

[4] נוהגין לומר פרק "במה מדליקין", ואין אומרים אותו ביום טוב שחל בשבת, ולא כשחל יום טוב בערב שבת, ולא בשבת חול המועד⁽⁵⁾.

[5] נוהגין שבשבת אין משפמיין כל כך לבוא לבית הכנסת כמו בחול, משום דשנה מענג שבת הוא, ואסמכיה אקרא, דבקרבו התמיד של ימות החול נאמר: "בבקר", ובשבת נאמר: "וביום השבת" דמשמע אחר, ומכל מקום צריכין לזהר שלא לאחר זמן קריאת שמע ותפלה⁽⁶⁾.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) המקובלים אומרים אותה אף כשחל יום א' של פסח בשבת (עיין כה"ח שם ס"ק מו). (2) אומרים אותה גם בבית חתנים ובבית אכלים אע"פ שאין שם ס"ת (עיין כה"ח שם ס"ק נ בא"ח וירא י). (3) מנהג זה נתקן לצורך האורחים האוכלים בבית הכנסת. אבל יותר טוב להנהיג שלא לעשות קידוש בית הכנסת וכן מנהג ארץ ישראל (שו"ע רס"ט ס"א). (4) השותה רביעית יין יכול בשעת צורך להחשיבו כקידוש במקום סעודה ואין צריך לשתי רביעיות. (ע' בא"ח ש"ש בראשית ז). (5) אומרים "במה מדליקין" לפני ערבית, ויש אומרים אותו לפני קבלת שבת (שו"ע ער). אף אומרים במה מדליקין בימים הבאים; בשבת וי"ט, ביום טוב בערב שבת, בשבת חול המועד, בשבת חנוכה, בבית אבל, ובשבת ויום הכיפורים. בימים אלו אומרים "כל ישראל וכו'" "א"ר אלעזר וכו'" וקדיש על ישראל (כה"ח שם). (6) יש מתפללים בשבת מוקדם כמו בחול (כה"ח רפ"ח ס"ק ג). ויש להזהיר את הציבור שלא יאחרו לקרוא קריאת שמע אחר זמנה, ובמיוחד בקיץ שעלולין להפסיד גם זמן שאפשר לברך בו ברכות ק"ש (אחרונים).

[א] זמן תפלת מוסף הוא מיד^(י) אחר תפלת שחרית, ואין לאחרה יותר מעד סוף שבע שעות, ואם התפלל אותה אחר שבע שעות נקרא "פושע", ואף על פי כן יצא ידי חובתו, מפני שזמנה כל היום.

[ב] היו לפניו להתפלל שתי תפלות, אחת של מנחה ואחת של מוסף, כגון שאחר מלהתפלל מוסף^(ב) עד שש שעות ומחצה, צריך להתפלל תחלה מנחה ואחר כך מוסף, משום דמנחה תדידה יותר, וקיימא לן "תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם", ומכל מקום בצבור אין לעשות כן^(י).

[ג] בקדשה דמוסף שאומרים "שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד" ומיד אומרים הקהל "אחד הוא אלהינו" וכו', הוא טעות, כי אסור לומר תבת "אחד" שתי פעמים רצופות. אלא יאמר "ה' אחד הוא אלהינו" וכו'. אך שליח הצבור שהוא ממתיך על הצבור יכול הוא להתחיל בתבת "אחד" כיון שהפסיק ביניהם^(ט).

כב ניסן

[ד] במנחה^(ט) קדם קריאת התורה אומרים "ואני תפילתי" וגו', והוא על פי מה שדרשו רבותינו זכרונם לברכה בפסוק "ישלחו בי יושבי שער ונגינות שותי שכר", וכתיב אחריו "ואני תפילתי" וגו', אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: רבוננו של עולם אניין אמה זו כשאר אמות העולם. אמות העולם כשהם שותים ומשתכרים הולכין ופוחזין, ואנו לא כן, אלא אף על פי ששתינו, "ואני תפילתי" וגו'. ולכן

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (עפ"י השו"ע ומשנה ברורה רפז, ד) ויש אומרים דהיינו דוקא אם צריך עתה להתפלל מנחה כגון שרוצה לאכול סעודה גדולה באופן שאסור לאכול עד שיתפלל מנחה כמו שנתבאר בשו"ע סי' רל"ב, אבל אם אין צריך עתה להתפלל מנחה, יכול להקדים מוסף, ומיהו אם הגיע זמן מנחה קטנה, יתפלל מנחה תחלה. ויש אומרים שבצבור אין מקדימין מנחה למוסף.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[יג] מעיקר הדין אין להפסיק בין קריאת ס'ת לתפילת מוסף. ומה שנהגו הרבנים לדרוש בשעה זו הוא משום "עת לעשות לה'" (עיין שו"ע רפז סע' א וכה"ח שם ס"ק ו). (יד) ע"פ דברי האר"י יש להקדים תמיד תפילת מוסף. וגם בשו"ע יש סברא להקדים מוסף אם אינו מתכוון לאכול או להתפלל מנחה, ועל כן יקדים מוסף למנחה. ואין להאריך בתפילת שחרית או בעולים לס'ת כדי שלא תהא תפילת מוסף אחרי חצי שעה אחרי חצות. וכל שכן שאין לאחר אותה שעה מחצות (עיין שו"ע רפז סע' ד ולכה"ח שם). (טז) בשבת בבוקר באמירת "נשמת" יכוון לתוספת נפש של יום שבת. ובאמירת "ה' שפתי תפתח" שבשחרית יכוון לתוספת רוח. ובאמירת "איה" שבקדושת "כתר" יכוון לתוספת נשמה (עיין בא"ח ש"ש תולדות א' יג כג). בקדושת "כתר" במוסף גם הציבור וגם שליח הציבור אומרים "הוא אלוקינו" (עיין כה"ח רפז ס"ק טז). (טז) ע"פ הסוד הטעם לאמירת "ואני תפילתי לך ה' עת רצון וכו'" הוא כי בשעת מנחת שבת מתגלה בחינה עליונה ומתפשט בעולם אור עליון הנקרא "רצון". ולכן אומרים אותו פעמים.

אומרים אותו לפני קריאת התורה להודות ליוצרנו שלא שם חלקנו כהם, ואפלו הריקים שבנו באים לשמוע תורה. וביום טוב שחל בחול שאין קורין בתורה, אין אומרים אותו. אבל בשבת אף על פי שאין ספר תורה לקרות, מכל מקום אומרים אותו, ואומרים אותו אז קדם ה"חצי קדיש" כדי שלא להפסיק בין הקדיש לתפלת שמונה עשרה^(י).

טו] לאחר חזרת הש"ץ נוהגין לומר "צדקתך צדק", והמה שלשה פסוקים כעין צדוק הדין על שלשה צדיקים שנפטרו בשעה זאת, יוסף, משה ודוד, ואם הוא ביום שאם היה חול לא היו אומרים תחנון, אין אומרים אתו. אף כשמתפללים בצבור בבית אבל אומרים אותו, דאם לא יאמרוהו הוי פרהסיא, ואין אכלות פרהסיא בשבת^(י).

טז] אם טעה בשבת או ביום טוב והתחיל ברכות אמצעיות של חול ונזכר באמצע ברכה - צריך לגמור כל אותה ברכה שהתחיל ואחר כך מתחיל ברכה אמצעית של שבת או של יום טוב. והטעם הוא משום דמן הדין היה ראוי לתקן גם בשבת יום טוב כל ברכות האמצעיות כמו בחול, ולהזכיר קדשת היום בברכת רצה כמו בראש חדש וחול המועד, אלא מפני כבוד שבת ויום טוב לא הטריחו חכמים, ותקנו ברכה אחת אמצעית לקדשת היום, אבל זה שהתחיל ברכה של חול, יש לו לגמור אותה ברכה, כיון שהיא ראיה לאמרה עתה מן הדין^(י).

יז] אפלו לא התחיל רק תבה אחת מן הברכה ונזכר מיד, צריך לגמור כל הברכה. חוץ מברכת "אתה חונן", שאם לא אמר עדין רק תבת "אתה", כיון שגם תפלות שבת ערבית ומנחה מתחילין "אתה", לכן בתפלת ערבית או מנחה אף על פי ששכח שהוא שבת והתחיל תבת "אתה" על דעת לומר "אתה חונן", אם נזכר מיד שהוא שבת אינו צריך לומר ברכת "אתה חונן" אלא גומר ואומר "קדשת" וכו', ואם ארע לו פן בשחרית, אזי אם היה הטעות מחמת שהיה סובר שהוא חול, צריך לגמור ברכת "אתה חונן". אבל אם ידע שהוא שבת ושצריך לומר "ישמח משה", אלא שנכשל בלשונו מחמת הרגלו ואמר תבת "אתה", אין צריך לגמור ברכת "אתה חונן" אלא אומר "ישמח משה", דכיון שיש בתפלות שבת גם פן תפלות שמתחילין "אתה", הוי ליה כמו שטעה בתפלות שבת מזו לזו, מאחר שידע שהוא שבת ולא אמר עדין רק תבת "אתה"^(כ).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יז) עולים שלשה לס' והשלישי לא אומר קדיש. אחר קריאת התורה אומרים "מזמור שיר ליום השבת" "חצי קדיש" ועמידה. (עיי' בא"ח ש"ש חיי שרה א-ד). (יח) אין אומרים "צדקתך" בבית אבל או בבית חתן או בבית תינוק הנימול (עיי' כה"ח רצב ס"ק יח). (יט) שליח ציבור שטעה והתחיל של חול - פוסק באמצע וחוזר לשל שבת (שם כה"ח תולדות י). המסופק אם התפלל של שבת - אינו חוזר, מן הסתם לא טעה מחמת קדשת שבת (בא"ח תולדות יב כה"ח שם יט). (כ) וכן פסק בא"ח תולדות י'.

(יח) אם לא נזכר עד הברכות האחרונות (דהיינו מן "דצה" ולהלן) - פוסק באמצע ברכה במקום שנזכר ומתחיל בשל שבת או יום טוב וגומר כפסדר. ואם לא נזכר עד לאחר שהתחיל לומר "יהיו לרצון", חוזר לראש התפלה (כא).

(יט) בתפלת המוספין אם טעה בברכות אמצעיות של חול, פוסק באמצע ברכה שנזכר בה ומתחיל ברכה אמצעית של תפלת מוסף, כי בתפלת מוסף לא היה כלל מן הדין להתפלל כל ברכות האמצעיות כמו בחול אלא ברכה אחת של מוסף.

(כ) מי שטעה והתחיל תפלה של חול בשבת, סימן רע לו, ויפשפש במעשיו כל ימי השבוע הבא ויעשה תשובה.

(כא) טעה בברכה אמצעית של תפלות השבת מזו לזו, אם נזכר קדם שאמר את השם מחתימת הברכה, חוזר לתחלת הברכה שהיה לו להתפלל עתה. אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את ה', גומר ואומר "מקדש השבת" ויוצא בדיעבד. לפי שהעקר מברכות האמצעיות היא "רצה נא במנוחתנו", והיא שוה בכל התפלות.

(כב) כמה דברים אמורים, בתפלות ערבית שחרית ומנחה. אבל בתפלת מוסף, אם התפלל במקומה תפלה אחרת - לא יצא, הואיל ולא הזכיר קרבן מוסף. וכן אם במקום ערבית או שחרית או מנחה התפלל מוסף - לא יצא, הואיל והזכיר קרבן מוסף ואמר שקר לפני המקום ברוך הוא (כב).

כג ניסן

(כג) אם טעה בתפלת יום טוב, שהיה לו לחתום "מקדש ישראל והזמנים" וחתם "מקדש השבת", אם חזר בתוך כדי דבור ואמר "מקדש ישראל והזמנים", יצא, ואם לאו, צריך לחזור ולהתחיל "אתה בחרתנו" וכו' (כג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ג) (קצור מסגרת השולחן) וב"מגן אברהם" ופמ"ג סי' תכ"ב, משמע דדוקא אם סיים הפסוק "יהיו לרצון" - אז חוזר לראש התפלה. ד' (קצור מסגרת השולחן) ואם חל בשבת, יש אומרים דיצא אם הזכיר שניהם באמצע, אף על פי שחתם בשבת לבד או יום טוב לבד (ע"י באחרונים סי' תפ"ז).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובין החיים

(כא) לאחר "יהיו לרצון" השני חוזר לראש אע"פ שלא אמר "עושה שלום" ולא עקר רגליו (עיין שו"ע ק"ז ס' ו' וכה"ח שם, בא"ח תולדות יא). הטועה בליל שבת והתפלל את כל התפילה של חול יכול לצאת ידי חובה בברכת "מעין שבע" ששומע מהחזן. מי שהתפלל תפלה של חול והזכיר "שבת" באמצע התפילה, כגון ב"שומע תפלה" - אינו חוזר (שו"ע רסח סע' ד יג ובא"ח ש"ש תולדות יב). (כב) יש אומרים שכל תפילות שבת אם החליף ביניהם - יצא ידי חובה (שו"ע רסח סע' ו' וכה"ח שם ס"ק ט). (כג) אם התחיל תפילת שבת ביום טוב, מפסיק באמצע הברכה וממשיך "אתה בחרתנו". וכן להפך. אם בשבת ויום טוב הזכיר את שניהם באמצע התפילה, אך בחתימת הברכה הזכיר רק אחד מהם - יצא ידי חובה (מג"א תפ"ז).

סימן עז

דיני הקדוש והסעודות בלילה וביום

ובו כ"ד סעיפים.

א] מצות עשה מן התורה לקדש את יום השבת בדברים, שנאמר: "זכור את יום השבת לקדשו", כלומר זכרהו וזכירות שבת בקדוש. וצריך לזכרו בכניסתו בקדוש, וגם ביציאתו בהבדלה. ותקנו חכמים שתהא זכירה זו על כוס יין בין בכניסתו בין ביציאתו^(א).

ב] יכולין לקדש ולאכל אף על פי שעדין אינו לילה. אף הנהגין כל ימות החול להתפלל מעריב בזמנה, ובשבת מקדימין (כמו שכתוב בסימן שלפני זה), אלו אסורין לאכל משהגיע חצי שעה קדם צאת הכוכבים, ולכן אם אין יותר מחצי שעה עד הלילה, צריכין להמתין עד הלילה, ואז יקראו תחלה שלש פרישות של קריאת שמע ואחר כך יקדשו^(ב). אסור לטעום כלום ואפלו מים^(ג) קדם קדוש^(ד).

ג] מצוה לקדש על יין ישן, ומצוה לברור יין יפה. ואם אפשר, יש להדר אחר יין אדם. ובמקום שאין יין כשר כראוי מצוי, מקדשין גם על יין צמוקין. "ויכלו" יש לומר מעמד, ומסתכל בנרות ואחר כך ישב, ומסתכל בכוס ומברך "בורא פרי הגפן" ויאשר קדשנו וכו'. ואם אין לו יין, מקדשין על הפת ולא על שאר משקין^(ה).

ד] גם הנשים חייבות בקדוש, על כן ישמעו היטב את הקדוש ויענו "אמן", אבל "ברוך הוא וברוך שמו" לא יאמרו, (עין לעיל סימן ו' ס"ט). וקטן אפלו הוא בן י"ג שנה, אם אינו ידוע שהביא שתי שערות, אינו מוציא את האשה, ולכן תקדש האשה בעצמה. ואם אינה יודעת, תאמר עם הקטן מלה במלה. וגם אם שומעת את הקדוש מן

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עז א] (קצור מסגרת השולחן) אפילו אם התחיל לאכול מבעוד יום, צריך להפסיק כשמגיע בין השמשות, ולפרוס מפה על השולחן לכסות הפת ולקדש (ויש אומרים שצריך לפרוס מפה על כל מה שעל השולחן). ואם היו שותים יין תחילה - אינו אומר אלא קידוש בלבד בלא ברכת היין. ואחר הקידוש צריך לחזור ולברך "המוציא" אם אינו מקדש על הפת. ויש אומרים שאין צריך לחזור ולברך "המוציא". וספק ברכות להקל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן עז א] נוהגים לומר כוונה זאת בפירוש ב"לשם יחוד" מלשון חכמים הכתוב בסידורים. (ב) אלו שהתפללו ערבית אחרי פלג המנחה יכולים לקדש ולאכול מיד. אך יזכרו לחזור ולקדש קריאת שמע אחרי צאת הכוכבים פעם נוספת (כה"ח רסו ז). והמחמירים לקדש כשיהיה לילה ודאי - תבוא עליהם ברכה, אך אלה יתפללו ערבית סמוך לסעודתם. (ג) האיסור מתחיל "בין השמשות" (עיין בא"ח ש"ש בראשית יח). (ד) נוהגים לאמר "אומר בשבחין" וכו' "יום השישי, ויכול" בעמידה. גם ברכת היין והקידוש מברכים בעמידה, אח"כ יושבים ושותים היין (עיין בא"ח ש"ש בראשית כט).

הבעל או מאיש אחר, יותר נכון הוא שתאמר עם המקדש מלה במלה^(ה) (עיין דג"מ ובשו"ע התניא. אם יש כמה בעלי בתים בבית אחד, איך יתנהגו בקדוש, עיין לקמן ס' קל"ה ס"ו).

ח) יין שנתחמץ, אין מקדשין עליו^(ו). וכן יין שיש לו ריח רע, אף על פי שלא נתחמץ אלא ריחו וטעמו יין (שמכרכין עליו "בודא פרי הגפן"), רק שמסדיח קצת מחמת שהיא בכלי מאוס, וכן אם הוא מריח אחר החבית^(ז) (תוספת שבת בשם ש"א), אין מקדשין עליו. וכן יין שעמד מגלה איזה שעות (אף על גב דהאידנא לא קפדינן אגילוי), אין מקדשין עליו, משום "הקריבהו נא לפחתה הירצה או הישא פניה". יין שיש בו קמחין יש לסגנו^(ח). ואם^(ט) אי אפשר לסגנו - מקדשין עליו כף. אבל אם יש עליו קרום לבן אין מקדשין עליו, דמסתמא פג טעמו.

ו) מקדשין על יין מבשל ועל יין שיש בו דבש. אף יש אומרים שאין מקדשין עליהם כיון שאינן ראויין למזבח. על כן אם אפשר, יש להדר אחר יין אחר^(י).

ז) הכוס צריך להיות שלם ונקי. וכל הדינים שהן בכוס של "ברכת המזון" (לעיל סימן מ"ה ס"ג וס"ד), יש גם בכוס של קדוש בין ביום בין בלילה, וכן בכוס של הבדלה. וטוב לקדש בלילה על כוס גדול שישיר ממנו לקדוש היום ולהבדלה^(י).

ח) החלות תהיינה מכסות בשעת קדוש. ואפלו הוא מקדש עליהן, תהיינה מכסות בשעת קדוש, וזכר למן שהיה מכסה בטל מלמטה ומלמעלה^(יא).

כד ניסן

ט) המקדש ישתה מן הכוס לכל הפחות במלא לגמיו בלי הפסק. ומצוה שיטעמו כלם מכוס של ברכה. מי שאינו שותה יין מחמת נדר או מחמת שמזיק לו וכדומה, אין לו^(יב) לקדש על היין על סמך שישתו המסבין^(יג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (קצור מסגרת השולחן) ויש אוסרין לקדש עליו אלא אם כן יסגנו תחילה להעביר הקמחין. (רמ"א בשם י"א וכ"פ בסד"ה). ג) (קצור מסגרת השולחן) כן דעת ה"מגן אברהם" וח"א, אבל דעת רמ"א. ורו"ש וסד"ה, דיכול לקדש על סמך שישתו המסובין.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה) רק כאשר אינו שומע טוב את המקדש או שחושש שלא מכוון עליו - יאמר עימו את הקידוש ואת ברכת היין מילה במילה בלחש אף על פי שהגביע אינו בידו (בא"ח ש"ש בראשית טו). (ו) יין שריחו חומץ וטעמו יין מקדשין עליו (בא"ח ש"ש בראשית כו). (ז) פירוש: נקלט בו ריח אחר על ידי החבית (עיין ביאור הלכה ושה"צ רעב ס"ק ב). (ח) נראה שיסגן בערב שבת ולא בשבת. (ט) נהגו להחמיר בזה רק הפוסקים כדעת הרמב"ם. (י) כוס ששתה ממנו בלילה ונשאר בו יין אינו יכול לקדש עליו ביום או להבדיל עליו. ואם אין לו מספיק יין - ישפוך מכוס הקידוש לכוס אחרת וישתה ממנה (שו"ע רעא סע' יא ובא"ח ש"ש בראשית כב). (יא) המקדש על הפת - נוטל ידיו, אומר "ויכולור", מגלה את הפת, מניח את שתי ידיו עליהם, מברך "המוציא" ומברך ברכת הקידוש עד "מקדש השבת". אחר כך בוצע (עיין בא"ח בראשית כח). (יב) אם המקדש לא יכול לשותו, יטעם ואחר כך יתן לאחד השומעין שישתה מלא לוגמיו. כדיעבד מצטרפין כל השומעין ששתו יין, ובלבד שבין כולם ישנו רביעית (שו"ע רעא סע' יד).

[י] יין של קדוש לפי שהוא מצרכי הסעודה, אינו טעון ברכה לאחריו ד"ברכת המזון" פוטרתו¹. אך יש פוסקים דסבירו להו דאינה פוטרתו. על כן אם אפשר, יש לו להדר שלאחר "ברכת המזון" יברך על כוס יין וישתה רביעית, ויברך ברכה אחרונה לפטור גם את הכוס של קדוש².

[יא] על היין שבתוך הסעודה אינו צריך לברך, שנפטר בברכת "בורא פרי הגפן" שבקדוש³.

[יב] קדש על הכוס וסבר שהוא יין ואחר כך נמצא שהוא מים או שאר משקה, יחזור ויקדש על היין. ואם עמד לפניו יין על השלחן⁴ והיה דעתו לשתות יין גם בתוך הסעודה, אין צריך לקדש שנית, דהוי כאלו קדש על היין. ואם לא היה יין לפניו על השלחן אבל היה יין בביתו והיה דעתו לשתות בתוך הסעודה, אין צריך לברך "בורא פרי הגפן" אלא "אשר קדשנו" וכו' (ועין לעיל סימן נ"ו ס"ז). ואם היה הכוס של שכר או מעד (מי דבש) במקום שהוא חמור מדינה (ועין לעיל סימן מ"ה ס"א), בכל אופן אין צריך לקדש שנית אלא יברך "שהכל" וישתה. ובמקומות שנוהגין לקדש אחר נטילת ידיים קדם בציצית הפת, גם כן אין צריך לחזור ולקדש⁵ אלא מברך "המוציא" והוי כאלו קדש על הפת⁶.

[ג] גם ביום בסעודת שחרית צריך לקדש על הכוס, דהיינו שמברך עליו "בורא פרי הגפן" וזהו הקדוש. וגם נשים חובות בקדוש זה. וגם קדם קדוש זה אסור לטעום כלום ואפלו מים כמו בקדוש הלילה (ועין לעיל סימן ח' ס"ב). ומצוה מן המבחר שיהיה קדוש זה גם כן על היין דוקא. ואם חביב לו יין שרף ומקדש עליו - גם כן יוצא, אך יזהר שיהא הכוס מחזיק רביעית, וישתה מלא לגמיו בלי הפסק. ואם מקדש על היין ורוצה לשתות גם יין שרף או קפה⁷.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ד] (קצור מסגרת השולחן) ובשו"ע ואחרונים פסקו בסתם דברכת המזון פוטרתו בין שהוא על הכוס בין שאינו על הכוס. [ה] (משנה ברורה רע"א ס"ק ע"ח) או על הספסל. [ו] (בשעה"צ שם אות פ"ו) ודע דבדבר"ח הלכות קידוש כתב בהדיא להיפך, ומסתברא כוותיה כו'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[יג] אין נוהגים כן. (שו"ע רעב סעי' י). [יד] גם שאר משקין נפטרים בברכת היין, וטוב לכוון על כך במפורש לפני הקידוש. [טו] קדש על יין ונשפך או דיבר דברים בטלים לפני ששתה, אינו חוזר לקדש. ואם חשב לשתות יין בתוך הסעודה, שותה יין אחרי הקידוש בלי ברכה, ואם לא חשב כן, חוזר לברך ברכת הגפן בלבד (שו"ע רעב סעי' טו וכה"ח שם ס"ק ק). [טז] מי שלא מרגיש טוב יכול לאכול מעט בלי קידוש קודם תפילת שחרית של שבת כדי לסעוד את ליבו. אך לשם הנאה אסור כמו לפני שחרית בכל יום. אמנם מים מותר לשתות. נשים הרגילות להתפלל יעשו כן אף הן, אך נשים שאינן רגילות להתפלל חלה עליהם חובת הקידוש מיד בקומן בבוקר ואין להם לאכול או לשתות כלום עד שיעשו קידוש (כה"ח רפ"ו ל). גם בבוקר ישתדל לקדש על יין ולא שאר משקין (עיין שו"ע ערב סעי' ט).

יד] בין בלילה בין ביום אין קדוש אלא במקום סעודה, שנאמר: "וקראת לשבת ענג" ודרשו רבותינו זכרונם לברכה במקום שאתה קורא לשבת, כלומר קריאה קדושה, שם תהא ענג. ואם קדש בבית זה ואוכל בבית אחר אפילו אם בשעת קדוש היה בדעתו פן אינו יוצא ידי קדוש. וגם צריך לאכל מיד לאחר הקדוש. ואם לא אכל מיד לאחר הקדוש לא יצא ידי קדוש. וביום אף שאינו רוצה לאכל מיד סעודה קבועה, יכול לקדש ולאכל קצת פת כסנין, ואז צריך לשתות מן הפוס רביעית כדי לברך ברכה אחרונה "צל המחיה ועל פרי הגפן". וזאת יכול לעשות גם קדם מוסף אם לבו חלוש (עין סעי' הבא). ומוהל שהוא צריך לברך על כוס המילה ועדין לא קדש, ישתה מן הפוס כמלא לגמיו ועוד רביעית^(י) (עין סימן קודם סעי' ח').

טו] מתר לטעום אחר תפלת שחרית קדם תפלת מוסף^(י). וטעימה הינו פת כביצה ולא יותר. ופרות, אפילו הרבה כדי לסעד את הלב, ובלבד שיקדש תחלה וישתה כמלא לגמיו ועוד רביעית יין (דלעת הצרך סמכין דזאת הוי קדוש במקום סעודה), או ישתה רביעית יין ויאכל בזית מחמשת מיני דגן.

כה ניסן

טז] כל אדם מישאל בין איש בין אשה חייבים לאכל בשבת שלש סעודות אחת בלילה ושתיים ביום. וחייב לאכל בכל סעודה פת. ואפילו בסעודה שלישית יזהר מאד לאכל פת דוקא. (וכיון שהוא נוטל ידיו ומברך על הנטילה, צריך לאכל פת כביצה עין לעיל סימן מ' ס"א). לכן יזהר כל אדם שלא למלאות כרסו בסעודת שחרית כדי שיוכל לקים מצות שלש סעודות. ואם אי אפשר לו כלל לאכל פת גמורה, יאכל לכל הפחות פת כסנין, או שאר מאכל העשוי מחמשת מיני דגן שמברכין עליו "בזרא מיני מזונות" שהוא נקרא מזון. ואם גם זאת אי אפשר לו, יאכל על כל פנים דברים שדרך ללפת בהם את הפת כגון בשר ודגים וכיוצא בהם. ואם גם בזאת אי אפשר לו, יאכל על כל פנים פרות מבשלים. זמן סעודה שלישית הוא משיגיע זמן מנחה גדולה, דהיינו משש שעות ומחצה ואילך^(ט).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

{ (משנה ברורה רפ"ט ס"ק ט') נראה דאם חלש לבו יכול גם פת לאכול עד שתתיישב דעתו אפילו יותר מכביצה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יז) שתיית רביעית יין (חזק מהקידוש). או אכילת כזית עוגה הוי כ"קידוש במקום סעודה". ובשעת צורך מספיק רביעית אחת. ויש נוהגים שהמוהל שותה כוס המילה ומתכוין גם לקידוש (עין שו"ע רע"ג סעי' ה וכה"ח שם ס"ק לח). יש אומרים שאם רואה ממקום הקידוש את מקום האכילה אפילו שהם בשני בתים שונים - מועיל הקידוש בדיעבד. ובאותה דירה אפילו אם חשב עליו בלבד - מועיל בדיעבד, וכ"ש אם רואה את מקום אכילה. וצריך לאכול מיד אחרי הקידוש. ובדיעבד מועיל הקידוש אם חשב לאכול מיד אחרי ונאנס ונתעכב זמן רב. וכן אם חשב מלכתחילה לאכול כשעה שעתים אחר הקידוש ואכל מיד אח"כ - מועיל בדיעבד (שו"ע רע"ג סעי' א ג). (יח) לא סומכין על כך אלא רק בשעת הדחק. ויש אומרים שצריך לחזור ולקדש אחרי מוסף (עין שו"ע רפ"ג סעי' ג וכה"ח שם ס"ק כז). (יט) סעודה שלישית אחרי מנחה (עין שו"ע רצ"א סעי' ב וכה"ח שם ס"ק טו). וישתדל האדם לקיימה בפת (כה"ח רצ"א ס"ק לד).

[ז] וְחִיב לְבַצוֹעַ בְּכָל סְעוּדָה עַל שְׁתֵּי כְּכָרוֹת שְׁלָמוֹת. וְאוֹחֲזִי שְׁתֵּיהֶן בְּיָדוֹ בְּשַׁעַת בִּרְכַּת "הַמוֹצֵיא" וּבּוֹצֵעַ אַחַת מֵהֶן. וְנוֹהֲגִין לְרִשּׁוֹם בְּסִפְיוֹ עַל הַכֶּכֶר בְּמָקוֹם שְׂרוּצָה לְבַצוֹעַ, וְהַטָּעַם, מִפְּנֵי שֶׁבַח לְצִיכּוֹן לְחַתוּךְ קֶצֶת סָבִיב הַפֶּת קֹדֶם בִּרְכַּת "הַמוֹצֵיא" כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּסִימָן מ"א סַעִיף ג', וּבִשְׁבֹּת אִי אֶפְשָׁר מִשּׁוּם דְּבַעֲיָנָן שְׁתֵּיהֶן הַפֶּת שְׁלָמָה בְּשַׁעַת הַבִּרְכָּה, וְלָכֵן עַל כָּל פָּנִים רוֹשְׁמִין מָקוֹם הַחֲתוּךְ כְּדֵי שִׂידַע הֵיכָן יַחַתוּךְ וְלֹא יִצְטָרֵךְ לְהַפְסִיק הַרְבֵּה וּלְעֵין בְּאִיזָה מָקוֹם יַחַתוּךְ. וְיֵשׁ לְהַנִּיחַ הַכְּכָרוֹת שֶׁתִּהְיֶה זֶה שֶׁהוּא רוּצָה לְבַצוֹעַ אוֹתָהּ לְפָנָיו, כְּדֵי שֶׁלֹּא יִצְטָרֵךְ לְהַעֲבִיר עַל הַמִּצְוָה. וְאֶפְלוֹ אוֹכֵל כְּמָה סְעוּדוֹת צָרִיךְ בְּכָל סְעוּדָה שְׁתֵּי כְּכָרוֹת שְׁלָמוֹת. וְכֵן כְּשֶׁמִּקְדָּשׁ בְּיוֹם בְּשַׁחֲרִית קֹדֶם הַסְּעוּדָה הַקְּבוּצָה וְאוֹכֵל פֶּת כֶּסֶן, יֵשׁ לְקַחַת שְׁתֵּים שְׁלָמוֹת^(כ) (כֵּן רֵאִיתִי לְהוֹג אֶצֶל גָּדוֹל אֶחָד).

[ח] אִם אֵין לְכָל הַמִּסְבִּין בְּשִׁלְחוֹן לֶחֶם מִשְׁנָה אֶלָּא לְפָנָיו אֶחָד, יִבָּצַע הוּא לְהוֹצִיא אֶת כָּלָם. וְגַם בְּבִרְכַּת "הַמוֹצֵיא" יֵצְאוּ בְּמָה שֶׁבִּרְךְ הַבּוֹצֵעַ. וְקֹדֶם שִׁיבִרְךְ "הַמוֹצֵיא" יֹאמֵר "בְּרִשּׁוֹת מוֹרֵי וְרַבּוֹתֵי". וְלֵאחֶר שְׁטַעַם הוּא מְפֹרֶסֶת "הַמוֹצֵיא" נוֹתֵן לְכָל אֶחָד פְּרוֹסָה, וְאוֹכְלִים.

[ט] אִם לֹא קָרָא הַפָּרָשָׁה בְּעֶרֶב שַׁבָּת, לֹא יֵאָכֵל שַׁבָּת שַׁחֲרִית עַד שִׁיקְרָאָנָה^(י). וְאִם לֹא קָרָא קֹדֶם הָאֲכִילָה יִקְרָא עַל כָּל פָּנִים קֹדֶם מִנְחָה, וּבִדְעַבְדַּ עַד סוֹף יוֹם שְׁלִישִׁי^(י).

[כ] אֲסוּר לְהַתְעַנּוֹת בְּשַׁבָּת לְשֵׁם תַּעֲנִית אֶפְלוֹ זְמַן קָצֵר. וְאֶפְלוֹ שֶׁלֹּא לְשֵׁם תַּעֲנִית אֲסוּר עַל כָּל פָּנִים לְהַתְעַנּוֹת עַד חֲצוֹת.

[כא] אֲסוּר לְהַצְטַעַר חֵס וְשְׁלוֹם עַל אִיזָה צָרָה רַחֲמָנָא לְצַלּוֹ, אֶלָּא יִבְקֹשׁ רַחֲמִים מִבְּעַל הָרַחֲמִים.

[כב] מִצְוָה לְהִרְבּוֹת בְּפִרְיוֹת וּמִגְדָּנוֹת וּמִיַּי רִיחַ כְּדֵי לְהַשְׁלִים מֵאָה בִּרְכוֹת. וּמִצְוָה לְעַנּוֹג בְּכָל דְּבָר שֶׁהוּא לוֹ לְעַנּוֹג, שְׁנֵאמַר: "וְקִרְאתָ לְשַׁבָּת עֲנֹג".

[כג] אַחֵר סְעוּדַת שַׁחֲרִית אִם דָּגִיל לִישׁוֹן - יִישׁוֹן, אָבֵל אֵל יֹאמֵר "אִישׁוֹן מִפְּנֵי שְׁאֵנִי צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה" אוֹ "לִלְכֹת בְּדֶרֶךְ בְּלִילָה".

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ח] (משנה ברורה רפ"ה ס"ק ט) מ"מ פשוט דאין לעכב מחמת זה האכילה עד אחר חצות. ט) (משנה ברורה רפ"ה ס"ק י"ג) ואם לא השלים, ישלים עד שמחת תורה ויש לו לקרות אז שנים מקרא ואחד תרגום, וכ"ז בדיעבד אבל לכתחלה לכו"ע לא יאחר יותר מיום השבת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כ) אין נוהגים לסמן על הכיכר לפני הברכה. אין נוהגים ליקח שני עוגות בבוקר. משתדלים שגם בסעודה שלישית יהיה לחם משנה. יש נוהגים ב"ב לחמים ובשתי אגודות הדס בכל הסעודות. בליל שבת בוצעים על החלה התחתונה וביום שבת על העליונה. ולכן יקריב אליו לפני הברכה את הלחם שממנו הוא חושב להתחיל, שיהא קרוב לבצוע ממנו (עיי' כה"ח רעד ס"ק יא, ואחרונים).

כד] אחר כך קובעים ללמוד תורה. בפרשת שבת נאמר: "ויקהל משה", ודרשו רבותינו זכרונם לברכה למה נאמר בפרשה זו ויקהל ולא נאמר כן בכל התורה כלה? אמר הקדוש ברוך הוא למשה, "רד ועשה לי קהלות גדולות בשבת, כדי שילמדו הדורות הבאים אתריף להקהיל קהלות בכל שבת ללמוד תורה ברבים". עוד אמרו, "לא נתנו שבתות וימים טובים לישראל אלא לעסוק בהם בתורה". כי הרבה אנשים טרודים כל ימי החול במלאכתם ואין להם פנאי לעסוק בתורה בקביעות, ובשבת ויום טוב שהם פנויים ממלאכתם יכולין לעסוק בתורה כראוי. לפיכך בעלי מלאכה ובעלי בתים שאינם עוסקים בתורה כל ימי השבוע, המה מחייבים יותר לעסוק בתורה ביום שבת קדש, איש איש כפי השגתו ויכלתו.

סימן עז

הלכות קריאת ספר תורה בשבת ויום טוב וחיוגם.

ובו י"א סעיפים.

כ ניסן

א] כשמוסיפין בשבת, יכולין לקרות כהן או לוי לאחרון, כיון שכבר השלימו ז' גברי וגם שהוא האחרון מעקר הקרואים (וחי מן המפטיר). וכן למפטיר יכולין לקרות כהן או לוי. ואפלו כהן אחד לאחרון וכהן אחד למפטיר יכולין לקרות, כיון שה"קדיש" מפסיק ביניהם. ובשמחת תורה שמוציאין שלשה ספרי תורה, יכולין לקרות כהן אחד לחתן תורה ואחד לחתן בראשית ואחד למפטיר, כיון שכל אחד קורא בספר תורה אחר. אבל בראש חדש טבת שחל להיות בשבת אף על פי שמוציאין גם כן שלשה ספרי תורה, אפלו אם רוצים לקרות בספר תורה הראשון שמונה גברי, אין רשאין לקרות להכהן שיהיה השמיני כיון שעדין אין משלימין הקריאה בספר הזה, והמשלים הוא בספר השני שקורין בו פרשת ראש חדש ואז יכולין לקרותו. וכן הדין בשבת פרשת שקלים ופרשת החדש כשהם בראש חדש^(א).

ב] אם קראו לכהן או ללוי באמצע המנין, יעלה אחר במקומו והוא ימתינ אצל התבה ויעלה למפטיר או לאחרון לאחר מנין הקרואים^(ב).

ג] בשבת שקורין שתי סדרות, יש לחבר הסדרות עם העולה הרביעי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

סימן עז עיין בסימנים כג כד הלכות קריאת ס"ת. (א) מותר להוסיף עולים בשבת ואין ראוי להוסיף יותר משבעה. ויש מקומות שתיקנו לא להעלות יותר משלשה "מוסיפים" מפני טורח ציבור, ודבר טוב הוא (כה"ח רפ"ב ס"ק י). ומנהג בית אל על פי הסוד לא להעלות שום "מוסיף" (כה"ח קלה ס"ק כ). אין מעלים כהן אחר כהן אלא כאשר עולה ישראל ביניהם, ויאמר החזן "אע"פ שהוא כהן" (כה"ח קלה ס"ק סא). כהן יכול לעלות "מפטיר" אחרי כהן שעלה "משלים" כשיש שני ספרים. ויש מקילין גם בספר אחד. (ב) אין נוהגים כן ועיין הערה א'.

ד] קללות שבפרשת "בחקתי" ובפרשת "כי תבא"^(א) אין מפסיקין ביניהן וצריך להתחיל פסוק אחד מקדם. אך למען לא יתחיל בפרשה פחות משלשה פסוקים, צריך שיתחיל שלשה פסוקים קדם הקללות, ולבסוף צריך גם כן לקרות לכל הפחות פסוק אחד אחר הקללות, אך יראה שלא יסים פחות משלשה פסוקים מן התחלת הפרשה. (עין לעיל סימן כ"ג סע' כ' כ"א כ"ב.) בפרשת "כי תשא" קורין עם הלוי כל פרשת העגל עד "ומשרתו יהושע" וגו', והטעם כי בני לוי לא היו בעשיית העגל. ונוהגין לקרות בקול נמוך מן "ויתן אל משה ככלותו" עד "ויחל משה". וכשמתחיל "ויחל" חוזר וקורא בקול רם עד "ויפן וירד משה". וכשמתחיל "ויפן" חוזר וקורא בקול נמוך עד "ומשה יקח את האהל", וחוזר וקורא בקול רם עד סוף הפרשה. וגם הקללות שבפרשת "בחקתי" ובפרשת "כי תבא" קורין בקול נמוך, ואת הפסוק "וזכרתי את בריתי יעקב" קורין בקול רם, ואחר כך הפסוק "והארץ תעזב" וגו' נמוך, ו"אף גם זאת" בקול רם עד הסוף. ובפרשת "כי תבא" "ליראה את השם הנכבד" עד סוף הפסוק בקול רם, ואחר כך נמוך עד "ואין קונה". וגם בפרשת "בהעלותך" נוהגין לקרות בקול נמוך מן "ויהי העם כמתאוננים" עד "והמן כזרע גד", והטעם להראות שהם מתחרטים. וכל מה שקורא בקול נמוך צריך שיהא על כל פנים הקול נשמע לצבור, דאם לא כן אינם יוצאים ידי חובת קריאה (פרי חדש). ארבעים ושנים מסעות שבפרשת "ואלה מסעי", אין להפסיק בהם שהוא נגד שם מ"ב ב"ר (מ"א).

ה] בין גברא לגברא צריכין לגלול את ספר התורה ואין צריכין לכסותו, אך קדם מפטיר שאומרים "קדיש" ויש זמן ארץ צריך לכסותו במעיל שלו. וכן בכל מקום שיש זמן ארץ כגון שמזמירין לחתן וכיוצא בו. ונראה דהוא הדין כשמאריכין ב"מי שברך"^(ה).

ו] אם טעו בשבת וקראו עם הששי עד גמר הסדרה, לא יאמר "קדיש" אלא יקראו מיד את המפטיר וישלים גם למנין שבעה קרואים, ולאחר שיאמר ההפטרה עם הברכות אז יאמר ה"קדיש"^(א). וכן ביום טוב אם טעו וקראו עם הרביעי עד הגמר, לא יאמרו "קדיש" אלא יקראו מיד את המפטיר לספר תורה שני, ואחרי ההפטרה והברכות יאמרו ה"קדיש"^(ה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ע"א (משנה ברורה רפ"ב ס"ק ל"ג) אם נזכר קודם שאמר קדיש, או צריך לקרות אחד לשביעי. ועיין שם בשע"צ.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) אין מפסיקין באורוין שבפרשת "כי תבא" וקוראים אותם בקול נמוך (כה"ח ס"ק לא). (ד) נהגו שהרב קורא בפרשת הקללות ועשרת הדברות ושירת הים. ויש מקומות שהש"ץ עולה לקללות, ויש שעולה המשרת בקודש, ויש נוהגים שכל הרוצה לעלות יעלה (עיין שו"ע תכח וכה"ח ס"ק לד לה מא). אין מפסיקים באמצע קריאה זו. לא בעשרת הדיברות ולא בשירת הים (כה"ח קלח ס"ק יג). (ה) כשהספר תורה מונח בארגז מיוחד, מכסים את הקלף בין גברא לגברא, וסוגרים כשיש הפסק מרובה (עי' בא"ח ש"ש תולדות יח). (ו) אם נזכר קודם שאמר קדיש, יחזור ויקרא עוד אחד לשביעי. ואפילו אם אמר קדיש, טוב שיקרא עוד אחד מלבד המפטיר. (כה"ח רפ"ב ס"ק סא). ואם נזכרו אחרי מפטיר, הוא עולה למנין שבעה.

[ז] כְּשֶׁצְרִיכִין לְהוֹצִיא שְׁלֹשָׁה סְפָרֵי תוֹרָה וְאֵין לָהֶם אֶלָּא שְׁנַיִם, לֹא יְגוּלְלוּ אֶת הַשְּׁנַיִם לְקֵרוֹת בּוֹ מֵהַ צְרִיכִין לְקֵרוֹת בְּשָׁלִישִׁי, אֶלָּא יִקְחוּ אֶת הָרֵאשׁוֹן לְקֵרוֹת בּוֹ^(ז).

כו ניסן

(ח) אִם נִמְצָא פְסוּל בְּסֵפֶר תוֹרָה, נִתְבָּאֵר הַדִּינִים בְּסִימָן כ"ד. וְאִם נִמְצָא הַפְסוּל בְּאַמְצַע קְרִיאַת הַמִּפְטִיר, אִם הוּא מִפְטִיר שֶׁל חוֹבֵת הַיּוֹם, כְּגוֹן בְּיוֹם טוֹב וּבְשַׁבָּת רִאשׁ חֹדֶשׁ אוֹ שְׁקָלִים וְכַדּוּמָה שְׁמוּצִיאִין סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר לַמִּפְטִיר, אִזְּדִינוּ כְּמוֹ בְּפֶרֶשׁ אַחֶרֶת. אֲבָל בְּשַׁבָּת פְּשוּט שֶׁהַמִּפְטִיר חוֹזֵר וְקוֹרֵא מֵהַ שְׁקָרָא הַשְּׁבִיעִי שְׁאִין זֹאת אֶלָּא מִשּׁוֹם כְּבוֹד הַתּוֹרָה (שֶׁלֹּא יִהְיֶה כְבוֹד הַתּוֹרָה וּכְבוֹד הַנְּבִיא שׁוֹיִם, שֶׁהַקּוֹרֵא בַּתּוֹרָה מִכַּרְךְ תַּחֲלָה וְסוּף, וְגַם הַקּוֹרֵא בְּנִבְיָא מִכַּרְךְ תַּחֲלָה וְסוּף, לְכֵן תִּקְנוּ שֶׁהַמִּפְטִיר יִקְרָא תַּחֲלָה גַם בַּתּוֹרָה לְהַרְאוֹת שֶׁהַקְרִיאָה בַּתּוֹרָה הִיא הַעֲקָר) בְּזֶה אֵין מוּצִיאִין סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר, אֶלָּא גּוֹמְרִין בְּסֵפֶר תוֹרָה זֶה וְאִינוּ מִכַּרְךְ בְּרִכָּה אַחֲרוֹנָה, וְהַהֲפָטָרָה אוֹמֵר בְּבִרְכוֹת. וְאִם נִמְצָא הַפְסוּל^(ח) קֶדֶם שֶׁבִּרְךְ בְּרִכָּה רִאשׁוֹנָה, נִרְאֶה דִּישׁ לְהוֹצִיא סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר. וְאִם אֵין סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר, אִזִּי מִי שֶׁעָלָה בְּאַחֲרוֹנָה הוּא יֹאמֵר הַהֲפָטָרָה עִם הַבְּרָכוֹת. וְאִם עֲדִין לֹא אָמְרוּ הַ"קְדִישׁ", יֹאמְרוּהוּ לְאַחֵר הַהֲפָטָרָה^(ח) (בְּדִלְעִיל סעי' ו').

ט] בְּסִימָן כ"ד ס"א נִתְבָּאֵר דָּאם נִמְצָא טַעוֹת בְּחֶסֶד וְיִתֵּר, כָּל שְׁאִינוּ מִשְׁתַּנָּה לֹא הַקְרִיאָה וְלֹא הַפְּרוּשׁ, אֵין מוּצִיאִין סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר^(ט). מִכָּל מְקוֹם אִם נִמְצָא כֵּן בְּשַׁבָּת, אִף עַל פִּי שְׁאִין מוּצִיאִין סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר, עַל כָּל פְּנִיִּם לֹא יִקְרָאוּ בְּסֵפֶר תוֹרָה זֶה יוֹתֵר מִשְׁבַּעַת קְרוֹאִים, וְהַשְּׁבִיעִי יִקְרָא הַהֲפָטָרָה בְּבִרְכוֹת, וְלֹא יֹאמְרוּ "קְדִישׁ" עַד לְאַחֵר קְרִיאַת הַהֲפָטָרָה וְהַבְּרָכוֹת (וְהִינוּ בְּשַׁבָּת פְּשוּט, אֲבָל כְּשֶׁהַמִּפְטִיר הוּא מַחֲבֵת הַיּוֹם כְּמוֹ בְּסַעֲיָן שְׁלֹפְנִי זֶה, וְדֹא צְרִיכִין לְקֵרוֹת לַמִּפְטִיר). וּבִמְנַחָה לֹא יוֹצִיאֻהוּ (תְּשׁו"מ ח"א סִימָן נ"א, וְעֵין לְעִיל בְּסִימָן כ"ד ס"א בַּפֶּה"ש הַעֲרָה שְׁנִיָּה בְּסוּפָה).

י] בְּיוֹם שְׁמוּצִיאִין שְׁנֵי סְפָרֵי תוֹרָה וְנִמְצָא פְסוּל בְּרִאשׁוֹן, וְיֵשׁ עוֹד סְפָרֵי תוֹרָה בְּהִיכָל, וְרוֹצִים לְקַחַת עֵתָה אֶת הַסֵּפֶר הַשְּׁנִי לְקֵרוֹת מִתּוֹכוֹ וְאַחֵר כֵּךְ יוֹצִיאוּ סֵפֶר תוֹרָה אַחֵר לְקְרִיאָה הַשְּׁנִיָּה, לֹא יַעֲשׂוּ כֵן, כִּי צְרִיכִין לְקֵרוֹת מִתּוֹךְ סֵפֶר הַתּוֹרָה מֵהַ שְׁהוּכֵן בְּשִׁבְלֵוֹ.

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) {קצור מסגרת השולחן} ודעת ה"מגן אברהם" ופמ"ג וסד"ה, דאם נמצא הפסול אחר אמירת הקדיש, יקרא המפטיר שלשה פסוקים בלא ברכה ויפטיר. ואם נמצא קודם אמירת הקדיש, יפטיר האחרון, והקדיש יאמרו אחר ברכת הפטרה.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) כשמוציאים שני ספרי תורה, אומרים קדיש אחרי כל קריאה בספר תורה (כה"ח קמז ס"ק מד). וכשמוציאים שלושה ספרים, קוראים בראשון ששה עולים בלי קדיש, ואחרי קריאה בספר תורה השני אומרים קדיש, וכן אחרי השלישי. ואם העלו מסיפין בספר הראשון וקראו שבעה או יותר אומרים גם אחרי קדיש (כה"ח שם). (ח) אנו נוהגים שגם אם נמצאה טעות במפטיר של שבת רגילה מוציאים ספר תורה אחר. אם נמצא פסול בספר בקריאת "בראשית" בשמחת תורה, אין צריך להוציא ס"ת אחר. אך אם נמצא טעות ב"וזאת הברכה" צריך להוציא ס"ת אחר כי הוא מחובת היום (כה"ח קמז ס"ק כה). (ט) כבר התבאר בסימן כ"ד שאנו מוציאים ס"ת אחר בכל טעות ובכל מקום בו תמצא.

וכן ביום שמוציאין שלשה ספרי תורה, (עין פמ"ג א"א סוף סימן קמ"ג). וכן אם החלפו ספר התורה שלקחו תחלה את המוכן לאחר כף, יגלוהו ויקחו את השני לקרות מתוך כל ספר תורה למה שהוכן.

יא] סדר החיובים הקדם קדם: (א) חתן ביום חתן. (ב) חתן בשבת שלפני החתונה שמומדין לו, דהיינו שהוא בחור. ונער שנעשה בר מצוה באותו שבוע - המה שוים. (ג) סנדק ביום המילה, והוא התופס את התינוק בשעת המילה. (ד) סנדק ביום המילה, שמכניס את התינוק לבית הכנסת למולו. (ה) בעל היולדת שילדה בת והולכת לבית הכנסת. (ו) בעל היולדת שילדה בן והולכת לבית הכנסת. ואם אינן הולכות לבית הכנסת אין הבעלים חייבים אלא אם הוא יום אחד וארבעים לזכר או יום אחד ושמונים לנקבה שאז הוא זמן הבאת הקרבן. (ז) חתן שהיתה חתנתו מיום רביעי ואילך בשבת שלאחר החתונה, ודוקא כשהיה בחור או היא בתולה. (ח) יארציט בו ביום. (ט) אבי התינוק ביום המילה. י יארציט שיהיה לו בשבוע שלאחר שבת. יא) מוהל ביום המילה. יב) הסנדק ואחריו אבי הבן ואחריו המוהל בשבת שלפני המילה. שני חייבים שוים, תלוי בדעת הסגן, או יטילו גורל. מי שאין לו ערנות - אינו דוחה שום חיוב. נוהגין לקרות למי שעתיד לצאת לדרך אחר שבת, או שבא מן הדרך. וכן נוהגין לחלוק כבוד לאורח נכבד לקרותו, אבל אין דוחין שום חיוב.⁽¹⁾

סימן עט

דיני מפטיר

ובו י' סעיפים.

א] קדם שקורין למפטיר, אומרים "חצי קדיש". וכשאומרים ה"קדיש" יהיה ספר התורה שקראו בו עתה וגם ספר התורה שיקראו בו מפטיר, שניהם על השלחן. וביום שיש שלשה ספרי תורה, אין צריכין להניח גם את הראשון.^(א)

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) הקודמים לעלות לתורה הם לפי סדר זה: בעל ברית (סנדק). אבי הבן, חתן, ואם יש שני חתנים וכד' תלמיד חכם קודם. ואם שניהם תלמידי חכמים ואחד "פוסק" והשני "למדן" ה"פוסק" קודם. אם שנים שוים יעשו בניהם גורל (כה"ח קלה ס"ק כא). גם במקום שנהגו למכור את ה"עליות" לתורה כדי למנוע מחלוקת, עם כל זה עליהם להתחשב בבעלי השמחות שאין באפשרותם להתחרות בבעלי הממון. וטוב לעשות תקנות בבית כנסת לצורך זה (אחרונים). עליית השישי היא היותר חשובה ואחריה שלישי, כהן, לוי, רביעי, חמישי ושביעי. עלית "מפטיר" תועיל לאבל יותר מ"משלים" (כה"ח קלה ס"ק יט). אם אין כהן, יעלה ישראל במקום כהן וישראל אחר במקום לוי. ולא יעלה לוי לראשון או לשני (עין שו"ע קלד סעי' ו ולעיל סימן כב ס"ק ט).

סימן עט (א) אנו נוהגים להניח את שני הס"ת או השלשה על השולחן כל זמן הקריאה. ואומרים קדיש אחרי הקריאה בספר התורה הראשון ואחרי הקריאה בשני.

כח ניסן

[ב] המפטיר^א לא יתחיל בברכות ההפטרָה עד לאחר שהגולל כָּרַךְ את סֵפֶר התורה במטפחת.

[ג] בברכה ראשונה לאחר "הנאמרים באמת", אין עונים "אמן" עד לבסוף שמסים "וצדק", כי הכל ברכה אחת היא. וכן בברכה הראשונה מהברכות האחרונות אין עונים "אמן" אחר "אמת וצדק", כי גם "נאמן אתה" וכו' שיה' לברכה זו. ולפי שיש טועים לענות "אמן" במקומות אלו, לכן טוב שהמפטיר לא יעשה שם שום הפסק, למען ידעו כי אין שם סיום הברכה.

[ד] אסור לדבר בשעה שהמפטיר קורא את ההפטרָה.

[ה] עקר הדין: שזה שעלה למפטיר הוא בלבד יאמר ההפטרָה, והצבור יאמרו אחריו בלחש. ומה שנהגו שהצבור אומרים בקול רם עם המפטיר, אין זה רק מחמת חסרון ידיעה, ונכון לבטל המנהג^(א). וגם יש שעושין שהות באמירת ההפטרָה, שאף אחר שסים המפטיר ההפטרָה והתחיל הברכות, אין רוצים להפסיק מאמירת ההפטרָה, ולא יפה הם עושים, שאם אומרים בקול רם, אינם שומעים קול דברים בהתחלת ברכות המפטיר, ולפעמים גורמים שגם אחרים הסמוכים להם אין שומעין. לכן יש לנהוג כי מיד שישמע שהמפטיר סים ההפטרָה ומתחיל הברכות אף על פי שהוא עדין לא סים, יהיה מתון בשתיקה עד שייסיים המפטיר הברכות, ואחר כך יסיים הוא אמירת ההפטרָה. וגם המפטיר יהיה זהיר שלא יתחיל אמירת הברכות עד שיפסוק קול ההמון הרב לגמרי.

[ו] בשבת ששתי פרשיות מחבדין, מפטירין בהפטרָה של פרשה שניה, לבד ב"אחרי" ו"קדושים" כשהן מחברות שאז מפטירין "הלא כבני כושיים". בקצת חמשים נרשם לפרשת "וישלח" ההפטרָה "ויברח יעקב", והוא טעות, כי הפטרָה זו שיכת לפרשת "ויצא", והפטרָה "וישלח" היא "חזון עובדיה"^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עט א (קצור מסגרת השולחן) והעולם נוהגין שממתין המפטיר בברכה, עד שגלגל הס"ת לבד ולא עד שיכרוך המפה והמטפחות ("פרי מגדים").

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ב) בכתבי האר"י כתוב שצריך לשמוע את ברכות ההפטרָה מפי הקורא ולקרוא את ההפטרָה בספר. וראוי שהציבור יקראנה בלחש כדי שמי שאינו בקי יוכל לשומעה מהקורא (כה"ח רפד ס"ק לב). ואם אין בציבור מי שאינו בקי, יקראו הציבור עם הקורא בקול, והמפטיר יקרא בקול רם את הפסוקים האחרונים, ויברך. (ג) מנהג הספרדים להפטיר בפרשת "ויצא" בהושע י"א "ועמי תלואים". ומוסיפים שני פסוקים מהפטרָה "ויברח" עד "נשמר". בפרשת "וישלח" מפטירים בעובדיה "חזון עובדיה". בפרשת "אחרי מות" מפטירים ביחזקאל כ"ב "התשפוט". בפרשת "קדושים" מפטירים ביחזקאל כ' "בן אדם דבר". בפרשת "אמור" מפטירים ביחזקאל מ"ד "והכהנים והלוים".

[ז] ראש חדש שחל להיות בשבת מפתירין "השמים כסאי". ואם טעה וקרא ההפטרָה של פֿרשֶׁת השבוע, אם עדין לא אמר הברכות האחרונות, יאמר גם "השמים כסאי", ויברך אחר כך. ואם לא נזכר עד לאחר הברכות, יאמר השמים כסאי בלא ברכות. ואם חל ראש חדש באחד בשבת מפתירין מחר חדש. ואם טעה דינו כמו בשבת ראש חדש. חל ראש חדש בשבת וביום הראשון, מפתירין "השמים כסאי"^(ז).

[ח] בשבת חול המועד פסח, אין מוכירין בברכות ההפטרָה של פסח, לא באמצע ולא בחתימה, אלא מסים "מקדש השבת". אבל בחול המועד סכות (בין שאומרים הלל שלם, וגם חלוק בקרבנות), מזכירין כמו ביום טוב של סכות שחל בשבת^(ח).

[ט] קטן שהגיע לחנוך שיודע למי מברכין ויודע לחתך את האותיות בטוב, עולה למפתיר בשבת וביום טוב^(י), מלבד בפֿרשֶׁת זכור ובפֿרשֶׁת פֿרה^(י) (וכללן סימן ק"מ). ובשבת שובה, וכן ביום ז' של פסח שמפתירין השירה, נוהגין שאין קטן עולה למפתיר. וכן ביום א' דשבועות שמפתירין במדכבה דיוחזקאל נוהגין לקרוא דוקא גדול ותכם, וכן בשבת חוון נוהגין לקרוא את הרב למפתיר^(י) (עמ"א סימן רפ"ב סק"ב).

[י] לא נתקנה קריאת הפֿטרָה עם ברכות אלא לאחר שקראו בתורה בברכות כל הקרואים הראויים. אבל אם נמצא פסול בספר תורה בשבת פשוט, אפלו בשביעי ולא היה ספר תורה אחר ולכן לא ברך באחרונה, וכן כשמפתירין בחובת היום (עין לעיל סימן ע"ח ס"ח) אפלו נמצא במפתיר, אזי אין מברכין ברכות ההפטרָה, אלא אומרים אותה בלא ברכות. אבל בשבת פשוט, אם לאחר שקראו ז' קרואים בברכות נמצא הפסול הן בקרואים שהוסיפו, הן במפתיר, נראה דיש לקרות ההפטרָה בברכות^(י). (ועין לעיל סימן ע"ח סוף פֿעיף ח').

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (קצור מסגרת השולחן) ודעת רמ"א, ו"מגן אברהם", ורז"ש סי' רפ"ב, דקטן עולה למפתיר אפילו לפרשת זכור ואין צריך לומר לפרשת פרה, זולת הבאה"ט כתב בסי' רפ"ב דקטן אינו עולה לפרשת זכור. (ג) (בבאור הלכה רפ"ב ס"ד ד"ה או בד' פרשיות כו') ובחי' רע"א מצאתי שכתב שבתשובת פרח שושן העלה לעיקר דקטן לא יקרא בד' פרשיות.

דרכי הלכה - ע"פ מנחם השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) חל ר"ח בשבת וראשון מפתירין "השמים כסאי" ואומר אח"כ פסוק ראשון ואחרון מהפטרָה "מחר חודש" (שו"ע תכה סע' ב). (ה) אנו לא מזכירים את החג לא בשבת חוה"מ פסח ולא בשבת חוה"מ סוכות. אמנם במקום שנהגו להזכיר ימשיכו במנהגם ולא יעשו מזה מחלוקת (עין כה"ח ס"ק תצ). (ו) מותר להעלות קטן לכל מפתיר שהוא, חוץ מארבע פרשיות שהם "זכור" "שקלים" "פרה" ו"החודש". כמו כן אין להעלותם בהפטרות המיועדות לרבנים (כה"ח רפב ס"ק מ). (ז) אם נמצא פסול בס"ת ואין להם ספר תורה אחר להחליף, קוראים את ההפטרָה בלי ברכה.

סימן פ

קצת ממלאכות האסורות בשבת

ובו צ"ג סעיפים

כט ניסן

עקר המלאכות שנאסרו לנו לעשותם בשבת כבר נודעו לרוב בני ישראל ולא נכתב כאן רק הדברים שלא נודעו לרבים והמה דברים שכיחים

א] אסור להשתמש לאור הנר דבר שצריך^א עיון קצת, דגזרו רבנן שמא ישכח ויטה את הנר לקרב את השמן אל הפתילה ויתחייב משום מבעיר. ושנים מתרין לקרות מתוך ספר אחד בענין אחד, שאם יבוא אחד להטות, חברו יזכירהו^א. ובגזרות שלנו שהחלב או השעווה כרוף על הפתילה, נוהגין להתיר^ב. אך צריך לעשות^ג איזה הכר שלא יבוא לקצץ ראש הפתילה שנעשה פחם, ולהרמב"ם הוי אסור דאורייתא. ואפלו על ידי גוי אסור לקצץ ראש הפתילה.

ב] אסור לפתח דלת או חלון נגד נר דולק כשהוא קרוב להם, שמא יכבה על ידי זה. אבל מתר לסגור דלת וחלון. ופתח התנור שיש בו אש, אסור בין לפתח בין לסגור, כי על ידי זה הוא מבעיר או מכבה^כ.

ג] אסור לערות רטב רותח על חתיכות לחם או מצות, אלא יערה תחלה את הרטב לתוך הקערה ויתקרב קצת עד שיהא ראוי לאכילה ואחר כך יתן שמה את הלחם או המצות. אבל כל זמן שהרטב הוא רותח, אפלו הוא בקערה, אסור לתן לתוכו לחם או מצות. וכן אין לתן מלח או תבלין לתוך הרטב אפלו הוא בקערה ומכל שכן לתוך הקדירה כל זמן שהוא רותח, אלא ימתין עד שיתקרב קצת שיהא ראוי לאכילה. ובמלח שנעשה על ידי בשול יש מקליו. והמחמיר גם בזה, תבוא עליו ברכה^ד. וכן אין לערות

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פ א] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו ה"פרי מגדים" ו"חיי אדם" כלל מ"ו. אבל רז"ש כתב דוקא דבר שצריך עיון הרבה. ב] (משנה ברורה ערה"ס ס"ק ד') והא"ר כו' וכ"כ בהגר"א דבנר של שעווה וה"ה של חלב שייך ג"כ שמא יטה. ומ"מ נ"ל דבגזרות הטובים שלנו (שקורין סטריין) מותר לקרות לפניהם לכו"ע. ג] (קצור מסגרת השולחן) מה שכתב המחבר שצריך לעשות איזה היכר, לא מצאתי זה בפוסקים. ד] (בשעה"צ שי"ח אות צ"ו) עיין שע"ת כו' ולכן לא החמרתי בכלי שני במלח שלנו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן פ א] אסור לקרות יחידי לאור נר של שמן וגם נר של שעווה אסור, אבל בשנים מותר. וכן אם אומר לאחר או לאשתו לשמור עליו - מותר (שו"ע ערה ס"א ג). ויש מחמירין גם בחשמל. ב] מותר לסגור דלת וחלון שהם רחוקים מהנר כשאינו גורם הבערה או כיבוי. נר הנמצא אחרי הדלת ממש - אסור לפתוח או לסגור את הדלת. ואם הנר מונח בכותל אחרי הדלת - עליו להזהר לפתוח את הדלת בנחת. ואין זה משנה אם מדובר בנר שעווה או בנר שמן, ובפרט בגזירות הרגילים היום (עיין בשו"ע רעז ס"א ב ולחונים עליו).

קפה או תה רותח לכלי שרוצים לשותות בו אם יש שם סכר, אלא יערה תחלה את הקפה והתה ואחר כך יתן לתוכו את הסכר. ובמקום צרף יש להקל^(ט).

ד] אסור לתן פרי או מים על התנור לאחר שהסק, משום דאפשר שירתית המים ושיצלה הפרי. ואפלו אין דעתו אלא לחמם אותם קצת, מכל מקום אם במקום הזה אפשר שיתבשלו או יצלו, אסור לתממן שם. וכן פשטידא^(י) שיש בה שמן, אין להעמידה נגד המדורה או על התנור במקום שתוכל להרתית אף על פי שאין דעתו אלא לחממו^(י). אבל במקום שאי אפשר שיתבשלו אלא יתחממו קצת שם, מתר לתנן ואפלו נקדש השמן או המים מחמת הקדש^(י). אבל לתוך התנור שהטמינו בו, אסור לתת שום דבר צונן שיתחמם אף על פי שאי אפשר להרתית שם. ולצרף קצת חולה, יעשה שאלת חכם. קצת נוהגין להחזיר בשבת המאכלים לתוך התנור שהטמינו בו, כיון שהם עדין חמים, אף אם נצטננו לגמרי אוסרים. ובעל נפש יש לו להתמיר בכל ענין.

ה] בשבת אסור להטמין בשום דבר (אפלו בדבר שאינו מוסיף הכל). לכן אם נוטל קדרה שיש בה תבשיל שנתבשל בה או שנתחמם בה, אסור לכרכה או לכסותה בכרים וכסותות וכדומה לשמור חמה^(י).

ו] דבר שאי אפשר כלל לאוכלו בלי הדחה, אסור להדיחו בשבת^(י) אפלו בצונן^(י). ודג מלוח מתר לשרותו במים צוננים לפי שגם קדם השריה ראוי לאכילה.

ז] חרדל ותמכא (תצרת, קריין) ושאר מיני טבולין שלא נתן בהם חמץ מבעוד יום, אסור לתן בהם בשבת אלא בשנוי, דהיינו שיתן תחלה את החמץ בכלי ואחר כך

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה בדורה

ז] (מ"ב שיח ס"ק ק' כתב) שמותר זהו דבר יבש כו' ע"ש. 1] (משנה ברורה שם ס"ק ל"ז) בצונן מותר להדיחו ואף לשרותו ואפילו בדבר שע"י שריה בצונן נעשה ראוי לאכילה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] יש אומרים שמותר ליתן שקדי מרק וכד' לתוך מרק רותח בכלי שני בצלחת, ויש נוהגים להחמיר. וכן מותר ליתן מלח בתוך כל אוכל הנמצא בצלחות או בקערות, אבל לא בסירים. מותר ליתן מים מכלי ראשון על סוכר אבל לא על קפה ותה, ומכלי שני מותר על קפה או תמצית תה. אבל לא ישפוך מים חמים על עלי תה או שקית תה שהם מ"קלי בישול". ויש אומרים שזה איסור דאורייתא (ע"י שו"ע שיח סע' ה וכה"ח ס"ק סה וכא"ח ש"ש בא ו 1). מותר להניח תבלין בתוך כלי שני (ע"י שו"ע שיח סע' י). ד] מותר להניח פשטידא מבושלת כדי שתתחמם לחום שהיד סולדת בו אף שיש בתוכה שומן. ומותר להניחה רק מול המדורה או על סיר באופן שאינו נראה כמבשל. אך אין להניחה בשום אופן על "פלטה חשמלית" או על כירה, אפילו היא גרופה וקטומה (שו"ע שיח סע' טו). דה] יש מחמירים אם נקדש השומן ואנו נוהגים להקל. וכל זה על המיחם או על סיר אבל לא על כירה אפילו היא גרופה וקטומה ולא על פלטה חשמלית (שם) 1] סיר שהיה מכוסה בערב שבת מותר להחליף כיסוי. 2] יש מתירין להדיחו בצונן ואוסרים במים חמים. ואם הוא מ"קלי בישול" - אסור מהתורה (ע"י כה"ח שיח סק עד).

יתן לתוכו את החרדל או התמכא. ולא יעשנו בלילה עבה, אלא ישפך חמץ הרבה שתהא בלילתו רפה, וגם לא יערבו בכף וכדומה אלא באצבעו, או שינענע בכלי עד שיתערב^(ח).

[ח] פרות שנמצאו תחת אילן, אסורים אפלו בטלטול שמא נפלו היום. וכן כל פרות שאצל הגוי אם יש להסתפק שמא נתלשו היום, אסורים אפלו בטלטול. (ולענין חשש חוץ לתחום עין לקמן סימן צ"ה סעיף י"ז).

ל ניסן

[ט] אסור לרדות דבש המחבר בכורת. וכן אסור לרסק חלות דבש אפלו נתלשו אתמול מהכורת. ואם לא רסק אותן קדם שבת. אזי הדבש הזב מהם בשבת אסור. אבל הדבש הזב בכורת מתר.

[י] פרות שנתפזרו במקום אחד בבית או בחצר - מתר לקבצם. אבל אם נתפזרו אחת הנה ואחת הנה דאיכא טרחה לקבצם, אסור לקבצם לתוך הסל אלא מלקט ואוכל^(י).

[יא] קטניות וכדומה שהם בקלפתן שקורין שרביטין שישו, אם הקלפות עדין לחות וראויין גם כן לאכילה - מתר לפתחן ולקחת מהן את הקטניות (דהוי כמפריד אכל מאכל). אבל אם הקליפות נתיבשו ואינן ראויין עוד לאכילה, אסור לקחת מהן את הקטניות. וכן יש לזהר מלהוציא את האגוזים מתוך הקלפה הירקה שלהן, וכן השמשמין מתוך הקלפה^(י).

[יב] אסור לסחוט פרות לצדף המשקין. ולכן אסור לסחוט לימונים ציטראנען לתוך המים לעשות משקה שקורין לימונדה. ואפלו למצוץ פרי בפיו יש אוסרין. ויש לזהר על כל פנים בענבים שלא למצוץ את המשקה ולזרוק את הקליפות. אבל אם אין

הזערית - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ז] (קצור מסגרת השולחן) כ"כ ב'חיי אדם' ונ"א אבל במדינתנו המנהג לסחוט לימונים לתוך המים לעשות לימונאד"ע, ויש להם על מי שיסמכו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ח] מותר לערבב טחינה עם מים וכד'. אך ימנע מלערבב גוש טחינה קשה הנמצא לעיתים בתחתית הקופסה משום לש. ויש לפעמים ששופכים בבת אחת הרבה מים לטחינה, והיא נהפכת לגושים קטנים ואחרי העירובב הם חוזרים להיות כדרכם. עירבוב זה אסור משום מלאכת "לש". ועל כן יש להוסיף את המים והלימון לאט לאט. יש להזהר עוד בעשיית הטחינה לא לתתוך את השום בשבת דק דק, משום שזה נחשב לטחינה, אלא יתכחו חתיכות גדולות מיד סמוך לאוכל (שו"ע שכא סע' יב). (ט) סוכריות וכד' שאינם גידולי קרקע אם נתפזרו - מותר לאוספם (עיין שו"ע שלה סע' ה ואחרונים). (י) גרעינים שחורים או לבנים, שקדים, אגוזים, בוטנים עם קליפה וכד' מותרים באכילה כדרך. ואף אם מפרק ומניח לאוכלן תוך שעה מותר (שו"ע שי"ט ו כה"ח שם נ"ז). האבטיח מנער בידו קודם האכילה להוציא הגרעינים ויכול להוציא את הנשירים בשינוי קצת. אין להוציא גרעיני הצימוקים אלא בפיו. וכן יש נוהגים לעשות עם גרעיני האבטיח (כא"ח בשלח ה ז, כה"ח שיט ס"ק מז מת).

צריך למשקין היוצאין^(ח) - מתר לסחטן. ולכן מתר לסחוט חסה סאלט ומלפפונים גורקעו שהמים הולכין לאבוד^(יא).

(ג) לא תקלח אשה חלב מדדיה לתוך הכוס או לתוך הקדרה ותיניק את בנה, אבל מתרת לקלח מהחלב כדי שיאחוז התינוק את הדד ויניק. ואסור להתז מחלבה על איזה דבר לרפואה במקום שאין בו סכנה ולא צערא יתירא.

(ד) מתר לתן שמן קרוש על מאכל חם אף על פי שהוא נמות. השלג והברד אין מרסקין אותן בידים, דהיינו לשברם לחתיכות כדי שיזובו מימיהם, אבל נותן הוא לתוך הכוס של יין או מים כדי לצננם, והם נמוחים מאליהם ואין חושש. וצריך לזהר בחורף שלא ישול ידיו במים שיש בהם שלג או ברד, ואם ישל יזהר שלא ידחקם בין ידיו שלא יהא מרסקי^(יב). ומתר לשבר קרח כדי לטול מים מתחתיו^(יג). ולהשתין בתוך השלג, טוב לזהר אם אפשר. וכן יש לזהר שלא להשתין על גבי טיט או לתוך עפר תחנות.

טו] אכל המערב עם פסלת - מתר לברור את האכל מתוך הפסלת, אבל לא את הפסלת מתוך האכל. וגם את האכל אסור לברור על ידי כלי אלא דוקא ביד, ודוקא מה שהוא צריך לאכל מיד. ואפלו במאכלים שרוצים לברור מה שיאכלו עתה ומה שישאירו, צריכין לזהר לברור מה שרוצים לאכל עתה ולא לברור מה שרוצים להניח, כי מה שרוצים לאכל עתה חשוב "אכל", ומה שרוצים להניח חשוב "פסלת". אפלו לקלף שום או בצלים ולהניח אסור משום בורר. ואינו מתר לקלוף אלא מה שצריכין לאכל מיד. והקלפה העליונה שעל השום המסבבת כל החלקים יש לאסור להסירה אפלו לצורך אכילה מיד^{טו}, משום דהוי מפרק תולדה דדישה^(יד) (פרי מגדים הניח בצ"ע עיין שם).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ח) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום זיתים וענבים אסור לסחוט אף אם אין צריך להמשקין היוצאין, דגורנין שמא יסחוט לצורך המשקין, (פמ"ג. ט) במ"ב לא חילק בזה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

(יא) מותר לסחוט לימון רק על אוכל מוצק כגון דג או סוכר. אך לא לתוך מים או נוזל אחר (בא"ח ש"ש יתרו ה). ומותר למצוץ כפה פירות. ודאוי להחמיר שלא למצוץ בפיו ענבים (או זתים) (בא"ח ש"ש יתרו ח ועיי' שו"ע שכ סע' א). (יב) לדעת השו"ע מותר להניח קרח או שלג בתוך כוס בלי מים שיהא נימוח מאליו, ולדעת הרמ"א אסור אלא אם כן יש בכוס מים (עיי' שו"ע שכ סע' ט ומשנ"ב שם ס"ק לה). (יג) ויש מתירין רק אם המים נמצאים בכלי, אבל בנהר או בבאר אסור לדעתם לשבור קרח צף כי הוא מחובר ויש בו משום סתירה. ויש מתירין בכל ענין. ולדעת הבן איש חי (בא"ח יתרו י) יש להתיר רק לצורך טבילת מצוה וכד'. (יד) הכלל בבורר: פסולת מתוך אוכל - אסור. אוכל מתוך פסולת - מותר, ובלבד שיהא דרך אכילה. ויאכלנו "מיד" דהיינו תוך שעה. מותר לקלוף את קליפת שום לצורך כך. בכל מקרה אין לברר בכלי המיועד לכך כמסגנת וכד'. (בא"ח ש"ש בשלח ה).

טז] אַפּלוּ בַּמִּדִּי דְּלֹא בַר אָכִילָה שִׁיף אָסוּר בְּדֶרֶךְ, כְּגוֹן בְּכָלִים וְכִיּוּצָא בּוּ, דְּמָה שֶׁהוּא רֹצֵה לְהִשְׁתַּמֵּשׁ בּוּ עֲתָה הוּי כְּמוֹ אֶכֶל וְהִשְׁאָר הוּי כְּמוֹ פִּסְלֹת.

א אייר

יז] אִין לִסְגֹּן שׁוּם מִשְׁקָה כִּי יֵשׁ בָּזֶה כְּמָה חֲלוּקֵי דִינִים^(ט), אָבֵל מִתָּר לִשְׁתּוֹת עַל יְדֵי מִפֶּה, דְּלֹא שִׁיף בּוֹרֵר אֲלָא בְּמִתְקוֹן הַעֲנִין קֹדֶם אָכִילָה אוֹ הִשְׁתִּיָּה, אָבֵל בְּעֵינֵין זֶה אֵינּוּ אֲלָא מַעֲכָב אֶת הַפִּסְלֹת שֶׁלֹּא תִכְנֶס לְתוֹךְ פִּי. וּמִכָּל מָקוֹם לִשְׁתּוֹת מִים כֶּךָ עַל יְדֵי מִפֶּה יֵשׁ אוֹסְרִין מִשׁוּם כְּבוֹס. וְיֵשׁ לְהַקֵּל בְּשַׁעַת הַדַּחַק כְּשֶׁאֵין לוֹ מִים נְקִיִּים לִשְׁתּוֹת, וּמִכָּל מָקוֹם לֹא יִשְׁתֶּה דֶּרֶךְ בֵּית יָד מִן הַכֶּתֶנֶת שֶׁלּוֹ, דְּבָזֶה אֵיכָא לְמִיחָשׁ טַפִּי שְׂמָא יִסְחֹט.

יח] מִשְׁקָה הַקֶּפֶה שִׁישׁ בְּתַחֲתִיתוֹ הַקֶּפֶה מִמֶּשׁ שֶׁהוּא הַפִּסְלֹת, וְכֵן שְׂאָר מִשְׁקָה שִׁישׁ בְּתַחֲתִיתוֹ שְׂמָרִים אוֹ שְׂאָר פִּסְלֹת, כְּשֶׁמַּעֲרִין אוֹתוֹ צְרִיכִין לְזַהֵר שֶׁלֹּא לַעֲרוֹת כָּל הַצִּלּוּל אֲלָא יִשְׁאִיר מַעֲט אֲצֵל הַפִּסְלֹת^(י). וְחֻלָּב שֶׁהַעֲמֵד אָסוּר לְקַלּוֹט מֶה שֶׁלְּמַעֲלָה הַנִּקְרָא שְׂמֶנֶת סַמְעִין רַק מֶה שֶׁצָּרִיף לְאָכֵל עֲתָה^(יא), וְגַם בָּזֶה יִזְהַר שֶׁלֹּא יִקַּח הַכֹּל רַק יִשְׁאִיר קֶצֶת עַל הַחֻלָּב הַתַּחְתּוֹן^(יב).

יט] אִם נָפֵל זָבוּב וְכַדּוּמָה לְתוֹךְ הַמֶּאֱכָל אוֹ הַמִּשְׁקָה, לֹא יִסֵּר אֶת הַזָּבוּב לְבָדּוֹ, אֲלָא יִקַּח גַּם קֶצֶת מִהַמֶּאֱכָל אוֹ מִהַמִּשְׁקָה וְיִזְרַק עִמּוֹ.

כ] אִם צָרִיף לְדוֹךְ פִּלְפִּלִין אוֹ מֶלַח וְכִיּוּצָא בּוּ לְתֵת לְתוֹךְ הַמֶּאֱכָל - מִתָּר לְדוֹךְ בְּקֵתָא דְּסַכִּינָא עַל הַשֵּׁלַחֵן וְכִיּוּצָא בּוּ, אָבֵל לֹא בְּמִדּוּכָה וְלֹא בְּמִכְתָּשֶׁת.

כא] אָסוּר לְחַתּוֹךְ בְּצִלִּים וְשְׂאָר יִרְקוֹת אֲלָא דּוֹקָא סְמוּךְ לְסַעוּדָה, וְגַם אִזּוֹ לֹא יִתְחַכֵּם דֵּק דֵּק מְאֹד.

כב] דְּבַר שֶׁהַמֶּלַח פּוֹעֵל בּוּ לְדַרְכּוֹ אוֹ לְהַפִּיג חֲרִיפּוֹתוֹ אָסוּר לְמַלְחוֹ מִשׁוּם דִּהְיִי כְּמוֹ "מַעֲבֵד". וְלִכֵּן אָסוּר לְמַלֵּחַ קִשּׁוּאִים, מִלְּפֹנוֹנִים (גּוֹרָקֶען) חֵיין. וְכֵן צָנוּן אוֹ בְּצִלִּים אָסוּר לְמַלֵּחַ אֲפֵלוּ מֶה שֶׁצָּרִיף לְאוֹתָהּ סַעוּדָה, אֲלָא מִטְבִּיל בְּמִלַּח חֲתִיכָה חֲתִיכָה וְאוֹכֵל. אָבֵל בִּיצִים וּבִשָּׁר מְבֻשֵׁל וְכִיּוּצָא בּוּ שְׂאִין הַמֶּלַח מוֹעִיל לָהּ אֲלָא שִׁיתֵּן בָּהֶם טַעַם מֶלַח, מִתָּר לְמַלְחָם לְאָכֵלם בְּאוֹתָהּ סַעוּדָה. אָבֵל בְּשִׁבִּיל לְהַנִּיחֵם לְסַעוּדָה אַחֲרֵת - אָסוּר.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

י) (במ"ב שיט ס"ק נה) אם דעתו לשתות לאלתר מיד - מותר. יא) (קצור מסגרת השולחן) רז"ש כתב דאם רוצה לאכול השמנת מיד אין צריך להניח ממנה כלום עם החלב, וכשאינו רוצה לאכול השמנת רק החלב שלמטה, צריך שישאר קצת השמנת על החלב.

ידרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

טו) קומקום תה שיש בתוכו עלים ומים, ובפיו יש מסננת - יש אומרים שלהוציא ממנו תמצית זה איסור תורה (בית מנוחה) ויש מקילים (חזו"א) ונהוג לאסור כיון שזה "בורר אוכל מפסולת בכלי" (אתרוגים) טז) יש להזהר לא להוציא המים מתוך גביע של אשל או לבן, כי זה בורר פסולת מאוכל (עיין בא"ח בשלח יט וכה"ח שיט ס"ק קכט).

כג) אין למלח בִּיחַד הרבה פולין וקטניות מבשלות, כי המליחה מועלת להן לרפכו, ואפלו כדי לאכלן לאלתר אסור.

כד) חסה (סאלאט) מלפפונים (גורקען), וכן שאר מיני טבולין שעושין מבצלים וכדומה, מתר למלחן סמוך לסעודה, שכיון שנותנים לתוכן מיד^(ב) שמן וחמץ, מחלישין כח המלח. אבל אסור למלחן ולהשהותן איזה זמן^(י).

כה) אסור בונה שיף גם במאכל, כגון המגבן גבינה או שמדבק פרות^(א) ומשנה אותן שיהיו יפין. ולכן כשחותכין בצלים עם ביצים או עם "חלב" מדג מלוח הרינג יש לזהר שלא להשוותן ולִיפותן, אלא יניחם כמות שהם^(יח).

כו) כשמדיחין כלים במים רותחין לא יערה המים על הכלים, אלא יערה את המים לתוך כלי אחר ואחר כך יתן בהם את הכלים. ולא ידחם במפה משום אסור סחיטה, אלא מדיחם בסמרטוט המיוחד לכך שאינו מקפיד עליו לסחטו גם בחול. וכשמדיח כלי וזוכית, לא ידחם בשבלת שועל וכדומה. ואסור להדיח כלים בשבת אלא אותן שצריכין לשבת. (דין טבילת כלים בשבת ויום טוב עין לעיל סוף סימן ל"ו).

ב אייר

כז) כל דבר שהישראל אסור לעשותו, אסור גם כן על ידי גוי. ומכל מקום בימי החורף כיון שמתרין להסיק את התנור כדי לחמם את הבית על ידי גוי^(יב) (כמו שכתבנו לקמן סימן צ' ס"ח). נוהגין שהגוי מעמיד את התבשילין שנצטננו על התנור קדם שהוא מסיקו ואחר כך מסיקו, דכיון שאין הכוונה בהסקה זאת לחמם את התבשילין אלא לחמם את הבית - יש מתירין. ודוקא שיעמידם קדם ההסקה ולא אחר כך. ופשיטא שאם אין הכוונה בהסקה בשביל הבית אלא בשביל התבשילין ודאי אסור בכל ענין. ויש אוסרין אפלו אם הכוונה היא בשביל לחמם את הבית. ואף על פי שהמנהג כהמתירין, מכל מקום כל בעל נפש יש לו להחמיר על עצמו במקום שאין שם צורך כל כך. ומכל שכן באותן תנורי ברזל העשויין לבשל עליהן תמיד (שפאר קיכע) אף על פי שמסיקין בהן בשבת לצורך חמום הבית וגם הגוי מעמיד עליו את התבשילין קדם ההסקה, מכל מקום הירא את ה' ימנע מזה^(יג).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יב) (קצור מסגרת השולחן) ר"ל שמן או חומץ ("טורי זהב". "מגן אברהם". ורז"ש).
יג) (קצור מסגרת השולחן) ולפי מה שכתב רז"ש סי' ש"מ צריך להחמיר בכל זה אף על פי שאינו מכוין שיהיו יפין. מכל מקום אסור לדבקם משום מלאכת מעמר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יז) מותר למלוח צנון או בצל אם יש עימו מים או שמן. והוא הדין בכל דבר שלא רגילים לעשות ממנו "כבוש" (עי' בא"ח ש"ש בא יו, מעשה ניסים על בא"ח הנ"ל). (יח) המערבב אוכל משני מינים חייב משום לש אע"פ שאינו מכון להשוות אותם או ליפותם (עיין בא"ח ש"ש משפטים יח).
יט) אם הקור גדול (עיין שו"ע רעו סע' ה). (כ) לא נוהגים בהיתר זה (עיין שו"ע רגו סע' ה' ולחונים עליו).

[כח] יי' השופך משקים במקום שהקרקע מצמחת, חייב משום "זורע", שהרי המשקה גורם שתצמיח הקרקע. ועל כן יש לזהר מלאכל בגנה, כי בקשי יכול לזהר שלא לשפוך משקים על הארץ, ומלבד זאת יש בגנה אסור טלטול (עיין סימן פ"ג).

[כט] ספוג שאין לו בית אחיזה - אין מקנחין בו.

[ל] אסור לרוק במקום שהרוח יפזר את הרקטי.

[לא] בתולה אסורה לקלוע שערותיה בשבת ולא להתיר קליעתה, אבל יכולה לתקן שערותיה בידיה. ובמסרק העשוי משער חזיר אם הוא קשה מאד שאי אפשר שלא יעקור שערות - אסור לסרוק בו. אבל אם אינו קשה מתרת לתקן בו שערותיה, ומכל שכן אם היא מיוחדת אותו לכף (כא).

[לב] בגד וכיוצא בו שיש עליו איזה לכלוך, מקנחו בסמרטוט וכיוצא בו, אבל לא ישפך עליו מים, משום דנתינת המים הוי כמו כבוס. ולכן אם תינוק השתין על איזה בגד, אסור לשפוך עליו מים, (אבל השתין על הקרקע או על כלי עץ או עור - מותר לשפוך שם מים). וכשאדם נוטל ידי ורוצה לנגבן במפה^{טו}, טוב לשפשפש היטב זו בזו להסיר המים כדי שלא ישאר עליהם רק מעט מים (דבמעט מים שהוא מנגבן כיון שהוא דרך לכלוך, לא הוי כבוס). ובמפה צבועה אין לחוש בכל ענין (כב) (ולא שיהי' בה^{טז} כבוס כ"כ).

[לג] חבית שיש בה מים וכיוצא בו, אסור לפרוס עליה בגד שאינו מיוחד לה לכסותה בו, דחשינן שמא יבוא לידי סחיטה. אבל בכגד המיוחד לה מתיר לכסותה, דכיון דמיוחד לה, לא חיישינן שיסחט (ועין לקמן סעיף פ').

[לד] אם נשפך מים על השלחן וכדומה אסור לקנחו בבגד שהוא מקפיד עליו, דכיון דאיכא מים מרבים חיישינן שמא יסחוט. וכן לא ינגב במפה כוסות או שאר כלים^{טז} שפיהן צר, דמחמת דוחקן נסחט המשקה (כז).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יד {קצור מסגרת השולחן} המשקה מים לזרעים חייב משום "חורש" ומשום "זורע", אבל מותר להטיל עליהם שאר משקים מפני שהם שורפים אותם ואין מצמיחים אותם אלא מים בלבד, וראוי לזהר אף במשקים. ומכ"ש ב"מעד" ו"שכר" שיש בהן מים. טו {משנה ברורה שיי"ט ס"ק ט"ז} ולא ראינו מי שחושש לזה כו' ועיין בה"ל. טז {קצור מסגרת השולחן} והמנהג להקל בזה. יז {קצור מסגרת השולחן} לא מצאתי זה בפוסקים, ואדרבה רז"ש כתב להדיא דאין חילוק בכל זה בין בגדים לבנים לצבועים. וכן נראה משו"ע ואחרונים ריש סימן ש"ב. יח {קצור מסגרת השולחן} כן הוא לשון חיי אדם, ולא דקדק בלשון דב"מגן אברהם" כתב כיון שהכוס צר אי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כא) מותר להסתרק במברשת רכה המיוחדת לשבת אבל במסרק אסור (עי' שו"ע שג סע' כו ולחונים עליו). וכן יש להחמיר בסירוק פאה נוכרית (אחרונים). (כב) אנו לא מחלקים בין צבועים ללבנים ואוסרים בכל מקום שיש חשש לסחיטת המגבת. אמנם במגבת עבה שאין חשש מותר (אחרונים). (כג) יש אוסרים לנגב כוסות אפילו במגבת המיועדת לכך, וטוב להחמיר (עי' שו"ע שב סע' יב ולכה"ח שם).

לה] הִיָּה הוֹלֵךְ וַיֵּרְדוּ גַּשְׁמִים עָלָיו וְעַל בְּגָדָיו - מִתֵּר לֵילֵךְ לְבִיתוֹ, וּכְשֶׁפֹּשֵׁט אֶסּוּר לְשִׁטְחָן כְּדִי שִׁיתִּיבְשׁוּ, וְאֶפְלוּ הֵיוּ לַחִים רַק מִן הַזֶּה אֶסּוּר לְשִׁטְחָן, וְכָל שֶׁכֵּן דָּאֶסּוּר לְשִׁטְחָן נֶגֶד הָאֵשׁ, וְאֶפְלוּ אִם לְבוּשׁ בָּהֶם, אֶסּוּר לְעֲמוֹד נֶגֶד הָאֵשׁ בְּמָקוֹם שֶׁהוּא חֵם הַרְבֵּה. וְכֵן אֶסּוּר לְנַעַר בְּגֵד מִן הַמַּיִם. וּבְגֵד שֶׁהוּא מְקַפֵּיד עַל מִימּוֹ, אֶסּוּר אֶפְלוּ לְטַלְטֵלוֹ לְאַחֵר שֶׁפָּשְׁטוּ מֵעָלָיו דְּחִישִׁינָן שְׂמָא יִסְחָטוּ.

ג אייר

לו] הִיָּה הוֹלֵךְ וְהִגִּיעַ לְאַמַּת הַמַּיִם, יָכוֹל לְדַלֵּג וּלְקַפֹּץ עָלָיו אֶפְלוּ הוּא רָחֵב. וּמוֹטָב שִׁידְלֵג מִמָּה שִׁיקִיף מִפְּנֵי שֶׁמְרַבֵּה בְּהַלּוֹךְ. וְאֶסּוּר לְעַבּוֹר בּוֹ, שְׂלֵא יָבוֹא לִידֵי סְחִיטָה. וְאֶפְלוּ בְּמָקוֹם אַחֵר בְּמָקוֹם שֶׁיָּכוֹל לְהִתְחַלֵּק וּלְפוֹל בְּמִים, אֶסּוּר לֵילֵךְ בְּשִׁבְתָּ, שְׂמָא יִשְׁרוּ בְּגָדָיו וַיָּבוֹא לִידֵי סְחִיטָה^(כז).

לז] הִיָּה הוֹלֵךְ לְדָבָר מְצוּה כְּגוֹן לְהַקְבִּיל פְּנֵי אָבִיו אוֹ רַבּוֹ אוֹ מִי שֶׁגָּדוֹל מִמֶּנּוּ בְּחֻכְמָה, יָכוֹל לְעַבּוֹר בְּנֶהֱרָ, וּבִלְבָד שִׁיעֲשֶׂה שְׁנוּי, כְּגוֹן שְׂלֵא יוֹצִיא יָדוֹ מִתַּחַת שִׁפְתֵי הַלּוֹקוֹ כְּדִי שִׁיזְכֹּר וְלֹא יָבוֹא לִידֵי סְחִיטָה. וְאֶסּוּר לְעַבּוֹר בְּסִנְדֵּלוֹ, דְּכִיּוֹן דָּאיְנוּ יָכוֹל לְהִדְקוֹ וּלְקַשְׁרוֹ יָפֵה חִישִׁינָן דְּלִמָּא נָפַל וְאִתִּי לְאַתּוּי^(כח), אָכֵל בְּמִנְעָלוֹ מִתֵּר. וְכִיּוֹן שֶׁהִלֵּךְ לְדָבָר מְצוּה - מִתֵּר לוֹ אֵף לְחֹזֶר. וְאִם הוֹלֵךְ לְשִׁמּוֹר פְּרוּתָיו (דְּשִׁמְרִית מְמוּנָה הִיא גַּם כֵּן קֶצֶת מְצוּה), מִתֵּר לוֹ לְעַבּוֹר בְּהַלִּיכָהּ אָכֵל לֹא בְּחֻזְרָה.

לח] טִיט שֶׁעַל בְּגָדוֹ אִם הוּא לַח מְגִרְדוֹ בְּצִפְרָן אוֹ בְּסָפִין, אָכֵל אִם הוּא יָבֵשׁ, אֶסּוּר לְגִרְדוֹ מִשּׁוּם דִּהְיִי כְּטוֹחַן^(כט).

לט] בְּגֵד שֶׁחֹר אֶסּוּר לְנַעַר מִן הַשֵּׁלֵג אוֹ מִן הָאֵבֶק, אָכֵל לְהַסִּיר מֵעָלָיו הַנוּצוֹת בִּידוֹ מִתֵּר. וַיֵּשׁ חוֹשְׁשִׁין^(ל) גַּם בְּזֹאת^(ל).

מ] טִיט שֶׁעַל רִגְלוֹ אוֹ מִנְעָלָיו, יָכוֹל לְהַסִּירוֹ בְּדָבָר שֶׁמִּתֵּר לְטַלְטֵלוֹ, אוֹ שִׁיקְנָחוֹ בְּקוֹרָה, אָכֵל לֹא יִקְנָחוֹ לֹא בִּכְתָל וְלֹא בְּקֶרֶקֶע. וּבְשַׁעַת הַדָּחֵק כְּגוֹן שֶׁצּוֹאָה עַל רִגְלוֹ אוֹ עַל מִנְעָלָיו וְאִין לוֹ דָּבָר שֶׁמִּתֵּר לְטַלְטֵלוֹ, יָכוֹל לְקַנֵּחַ בִּכְתָל. וְאִם אֵין כְּתָל, יִקְנֵחַ בְּקֶרֶקֶע. וְאִם יֵשׁ לוֹ מַיִם, יָכוֹל לְרַחֵץ הַמִּנְעָל גַּם בְּמַיִם אִם הוּא שֶׁל עוֹר (כִּי בְּעוֹר שֶׁכְּשׁוֹךְ בְּעֵלְמָא

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע והרב ומשנה ברורה -

אפשר דלא אתי לידי סחיטה, ואידי בסתם כוס, ולאפוקי ספסל או שלחן דבסמוך. וכן מבואר ברד"ש. ואם כן אין לנו להקל יותר מדברי מג"א ורד"ש. (יט) (כשעה"צ ש"ב אות ט' כתב) סתם בזה במשנה ברורה להקל.

ודברי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים -

(כד) כיום גשום שיש בכביש מים רבים אסור לעבור במים אלא ידלג או יקיף. ואם הולך לדבר מצוה - מותר לעבור בשינוי כדלקמן (עי' שו"ע שא"ס ע"ג). (כה) נראה שבסנדלים של היום אם הם מהודקים - מותר (עיין כה"ח ס"ק כד). (כו) טיט לח מגרדו מצידו הפנימי, ויבש אסור גם מבפנים וגם מבחוץ (עי' בא"ח ש"ש יוחי טז משפטים ו). (כז) כן כל בגד שמקפיד עליו, בכל צבע שהוא אסור לנקותו מאבק ביד או במברשת (עיין בא"ח ויחי ח).

לא הוי כבוס אלא כשמשפשו צד זה על צד זה כדרך הכובסים). אבל בסכין אסור לגרד הטיט והצואה מן המנעל של עור. והכרזל שלפני הבית שעשוי לכה, אם הוא חד אסור לגרד בו, ואם אינו חד מתר.

מא נתלכלכה ידו בטיט, לא יקנחה במפה שמקנחין בה הידים ^(כח) (דחשיגן שמה יכבסה).

מב אסור לצבוע שום דבר אפלו בצבע שאינו מתקים. ולכן אסור לאשה לצבוע פניה ^(כט). ויש לזהר כשידי צבועות מפרות שאכל, שלא יגע בבגדו מפני שצובעו. וכן דם חוטמו ודם מכתו לא יקנח ^(ל) במפה ^(ל) (ועין לקמן סימן צ"א סעיף י"א).

מג אין לתן פרכוס לתוך התבשיל ^(לא) מפני שצובעו ^(לב) (כ"ב בספר חיי אדם).

מד אסור לקלוע או לשזור אפלו שני חוטין או שערות התלושות ^(לב).

מה הדרך הוא כשצריכין לקשור איזה דבר בשני חוטין או משיחות או שמסובבין חוט או משיחה אחת וקושרין שני הקצוות יחד כדרך החגורה, עושין שני קשרים זה על גב זה, כי בקשר אחד לא יתחזק. ואסור לעשות כן בשבת שני קשרים זה על גב זה אפלו בדבר שדרכו להתיירו בו ביום. וצריכין לזהר ^(לג) במספחת שכורכין סביב הצואר (האלטוד) שלא לעשות בו בשבת שני קשרים ^(לד). וכן בערב שבת לא יהיו בו שני קשרים, דאם כן אסור להתיירו בשבת כדלקמן. וכן לעשות אפלו קשר אחד בראש אחד של חוט או משיחה או לטול שני הקצוות זה אצל זה ולעשות בשניהם ביחד קשר אחד אסור, כיון דבזה גם קשר אחד מתקים. ולעשות בשני קצוות זה עם זה קשר אחד ועליו עניבה, אם הוא דבר שדרכו להתיירו בו ביום - מתר, ואם לאו אסור אפלו אם

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כ (מ"כ ש"כ ס"ק נ"ט) ויש מקילין בכל זה כיון שהוא דרך לכלוך ויש לסמוך עליהם היכא דאי אפשר לו ליהדר בזה. **כא** (משנה ברורה ש"כ ס"ק נ"ו) וכן מותר ליתן יין אדום בתוך יין לבן כו', ואפילו אם מכין לעשות מראה כו' ג"כ מסתברא דאין להחמיר. כן נראה מהפמ"ג. ולפמ"ש בני"א נכון למנוע מזה אם מכין לכתחלה לעשות מראה בהמאכל (ובשעה"צ ש"ח אות ס"ה כתב), באופן זה יותר טוב כו' לצאת בזה גם דעת החוששין לצביעה. **כב** (קצור מסגרת השולחן) ע"י בבכ"י שכתב וז"ל: ובגלילותינו פשט המנהג לקשור שני קשרים בחגורתו שאינו של קיימא והוא של הדיט ^(פ) שאינו חזק כקשר אומן) ולית דחש לה אלא מיעוטא דמיעוטא עכ"ל ^(שע"ת). ומכל מקום אם אינו עומד להתיירו ביומו ודאי אסור.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובני החיים

(כח) אלא ירחץ אותם במים ואחר כך ינגב במגבת רגילה שרגילים לנגב בה (עיין שו"ע שב סע' יא ולחונים עליו). **(כט)** וכן אין לה לצבוע שפתייה או עיניה (עיין שו"ע שג סע' כה). **(ל)** ראשית ירחץ את ידי וואחר כך יקנח. ויש אומרים שאם מנגב ידי במגבת מיוחדת או בנייר - מותר (עיין שו"ע שב סע' כ ולחונים עליו). **(לא)** לתוך אוכל יבש מקילים ובלבד שלא יתכוון לצבוע, אבל לתוך משקה אסור כי יש צביעה במשקין (עי' בא"ח ש"ש פקודי ג ד). **(לב)** יש להזהר מלסוכב חוט ברזל סביב שקית לסוגרה משום "שזור". ובדיעבד ישזור שלא בדוחק. (אחרונים). **(לג)** ויש מקילין בצעיף אם הוא לא מהודק, ויש מחמירים. ועל כן יקשור קשר ועניבה.

הוא דעתו להתירו בו ביום. אבל לעשות שתי עניבות זו על גבי זו מתר, ואפלו הרבה, ואפלו אם דעתו שיצמוד כן ימים רבים.

ד אייר

[מז] קשר שאסורין לעשותו, קשר כזה אסורין גם כן להתיר. ובמקום צער, יש להתיר^{מז} על ידי גוי.

[מז] דרך החיטים שקדם שתופרין את הפגד כראוי, מחברים את החתיכות בתפירות מרוחות ואחר כך מסירין את החוטין מאלו התפירות ואסור להסירן בשבת.

[מח] בגדים העשויים להכניס בהם משיחה או רצועה כגון מכנסים או מנעלים או חלוק, אם הפגד חדש^{מח}, אסור להכניסו בהם משום דהוי "תקון מנא". ובישן - אם אין הנקב צר שאין טרח להכניסו מתר, ואם יש טרח אסור^{מח}.

[מט] לפעמים איזה תפירה מתקלקלת והחתיכות מתפרדות קצת זו מזו, ומושכין בחוט התפירה והן מתהדקות ומתחברות. אסור לעשות כן בשבת משום דהוי תופר.

[נ] גירות שנדבקו שלא בכונה, כמו שלפעמים נדבקו דפי ספרים מחמת הצבע שצבען הכורך או שנדבקו איזה דפין בשערה, מתר לפתחן^נ (ועיין לקמן סעיף סב).

[נא] כלים שכרכו סביב פיהם במטלית וקשרוה במשיחה - מתר לקרען בשבת שזה מקלקל ומתר לצרר שבת.

[נב] אסור לצוד שום בעל חי בשבת (ועיין לקמן סימן פ"ו סעיף כ', כ"א). ואפלו פרעוש אסור לתפוס. ואף אם הוא על גוף האדם ועוקצו, משום צער אסור לתלו ולזרקו. אבל אסור להרגו, כי אסור להרוג שום בעל חי. אף הכנים כיון שהם מתהווים רק מן הזעה - מתר להרגן. ומכל מקום אלו שבבגדים אסור להרגן, אלא נוטלן וזורקן. רק אלו שנמצאו בראש מתר להרגן^{נב}.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(כג) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום בב' קשרים זה על זה שקשרו לזמן ארוך אין להתיר אף על ידי אינו ישראל. (כד) (במשנה ברורה ש"י ס"ק י"ח) כתב רצועה חדשה שלא היתה שם מתחלה אסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(לד) אנו מחמירים ולא משחילים רצועה או חוט לתוך בגד אלא אם כן הם היו בתוכו לפני שבת. וכמו כן אין משחילים שרוך חדש בנעל (עי' שו"ע שיו סע' ב ולכה"ח ס"ק לה ומשנ"ב ס"ק יח). (לה) דפי ספר או עיתון שלא נחתכו מתחילה - אסור לפותחן (עי' שו"ע שמ סע' יד ולכה"ח ס"ק צ ומשנ"ב ס"ק מה). וכן אם נדבקו האותיות - אסור (כה"ח ס"ק צא). (לו) אין אנו בקיאים מה היא הכינה המותרת בהריגה, ולכן אוסרים להרוג כל כינה (אחרונים).

[ג] יש לזהר פשוט להסתם תבה או כלי שיש שם זבובים, שיפריחם תחלה משם, כי כאשר הוא סותמו המה נצודים שמה. ומכל מקום אינו צריך לדקדק ולבדוק שלא ישאר שם כלל אלא יפריח מה שנראה לו.

[נד] אסור להוציא דם. ואפלו דם שבין השנים אסור למצוץ. וכן אסור להניח על המכה רטיה המוציאה דם וליחה, ומכל שכן דאסור לדחוק את המכה להוציא דם או ליחה (עיין לקמן סימן צ"א סי"א).

[נה] ציצין שהן כמין רצועות דקות שפרשו מעור האצבע סביב הצפרן, אסור להסירן בין בכלי בין ביד בין בשנים. וצפרן שנפרש רבו וקרוב להנחתו ומצער - מתיר להסירו ביד אבל לא בכלי. ואם לא פירש רבו אסור להסירו אפלו ביד.

[נו] אסור לשפך לתוך החמץ שאר משקין שיתונו גם כן חמץ.

[נז] בשר שלא נמלח וכל יום שלישי שלו בשבת שאם לא ידיחוהו יהא נאסר, יש להדיחו על ידי גוי, אבל על ידי ישראל (ל"ו) - אסור (כ"ה).

[נח] אסור למרוח רטיה וכן שעוה או זפת. לכן אסור לתן שעוה או שמן עב בנקב לסתמו או לדבקו על איזה דבר לסימן. אבל אכל מתיר למרוח כגון חמאה על הלחם וכדומה.

[נט] אסור לשבר או לחתוך כל דבר שאינו מאכל. אבל מה שהוא מאכל אפלו רק לבהמה - מתיר. ולכן מתיר לחתוך קש לחצוץ בו שני. ועצי בשמים (התלושים מערב שבת) מתיר למלול ולקטום כדי להריח בהם ואפלו הם קשים כעץ. אבל לקטום אותם כדי לחצוץ שני - אסור.

[ס] אילן בין שהוא לח בין שהוא יבש אין משתמשים בו שום תשמיש, ואף על פי שאינו מנידו (דאם מנידו בלא"ה איכא אסור מקצה). אין עולין בו, ואין נתלין בו. ואסור להניח עליו איזה חפץ או לטול ממנו או לקשור בו בהמה וכל כיוצא בו. ואפלו בצדדי האילן אסור להשתמש. ולכן אם סל תלוי עליו אסור לטול איזה דבר מתוך הסל או לתן לתוכו, דהסל הוי צדדי האילן. אבל אם יתד תקוע באילן ועליו תלוי סל, מתיר לטול מתוכו או לתן לתוכו, משום דאז הוי הסל צדי צדדין. והסל אסור לקח משם או לתלותו שם משום דמשתמש ביד יתד דהוי צדדי אילן.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

[כז] (משנה ברורה שכ"א ס"ק כ"א) ועיין בא"ר ובתשובות נודע ביהודה שכתבו דאם א"א על ידי אינו יהודי - מותר גם על ידי ישראל, אך אם מונח הבשר בכלי, טוב יותר שירחוק ידיו עליו עד שיהיה שרירי הבשר במים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

[לז] ובשעת דחק יכול ליטול את ידיו עליו. ונראה שבומנינו שאין אוכלים בשר לא מבושל - אסור לטלטלו. וכשרצו להדיחו על ידי נכרי, טוב שיאמר לנכרי אחד שיאמר לנכרי שני שידחנו (בא"ח ש"ש קדושים טו וע"י וב"צ סט ס"ק קס').

זו אייר

[סא] כלי שזורעין בו מיני עשבים או שושנים לנוי או להרית, אסור לתלש ממנו כמו שאסור לתלוש מן האילן. וצריכין לזהר שלא לטלטלו מעל גבי קרקע להעמידו במקום אחר, דכיון שהוא עומד על הקרקע, מריח הארץ הוא גדל. אם כן הנוטלו משם - הוי כמו תולש. וכן אם עומד במקום אחר, אסור לטלו ולהעמידו על הקרקע משום דבזה הוי כמו זורע. וצריכים לזהר בכל זה בין שהוא של עץ בין שהוא של חרס, בין שהוא נקוב בין שאינו נקוב^(לח).

[סב] אסור לכתב או לעשות איזה ציור אפלו באצבעו עם המשקין שעל השלחן או על ההבל שעל החלון וזכוית, וכן בכל דבר אף על פי שאינו מתקים, ואפלו לעשות רשם בעלמא בצפרנו על איזה דבר לסימן - אסור. נמצא שעה וכדומה שנטף על הספר ואפלו על אות אחת - אסור להסירו ונעין לעיל סימן כ"ד סעיף י"ב.

[סג] כשם שאסור לכתב כף אסור למחוק כל מה שנכתב. ומכל מקום אותן עוגות שעשו עליהם אותיות וציורים - מתר לשברם ולאכלם^(לט) בשבת^(ס) אם אף נעשו כן לסגלה לקטנים - יש להחמיר בהם.

[סד] ספרים שעל חדי הגליונות מבחוץ נכתבו אותיות, יש אוסרין לפתחן או לסגרן בשבת, ויש מתירין וכן נוהגים. ומכל מקום מאחר שיש אוסרין, יש למנוע מלכתוב כן^(ט).

[סה] מתר לומר לחברו "מלא לי כלי זה" אפלו הוא מיוחד למדה, ואפלו הוא של מוכר אלא שהלוקח נוטלו ומוליכו לביתו. ומכל שכן שאם הלוקח מביא כלי שלו ואומר "מלא לי כלי זה" דודאי מתר. אבל למדד בכלי המיוחד למדה של המוכר ולשפוף לתוך כלי של לוקח - אסור. וכן מתר לומר לחברו תן לי חמשים אגוזים וכדומה, ובלבד שלא יזכיר לו שם מדה ולא דמים, וגם לא יעשה חשבון לומר הרי שיש לה בידי חמשים אגוזים תן לי עוד חמשים ויהיו לה בידי מאה. ומכל שכן שלא יזכיר לשון מכר אפלו אינו קוצץ הדמים, ואפלו לצורך שבת. ועל ידי גוי אסור לקנות בשבת, והוא הדין בשכירות.

הערות - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

[כו] (משנה ברורה ש"מ ס"ק ט"ו) ודוקא בשכותבין על העוגות אותיות מדבר אחר, אבל כשהכתיבה היא מעוגה עצמה בדפוס כו' - שרי, דאין שם כתיבה עליה. (ובס"ק י"ז כתב) ויש להקל בשאינו שובר כו' רק בפיו (ובס"ק י"ד כתב). ומותר ליתנו לתינוק.

ודכח הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לח) מותר להסיר בשמים מכלי של מים ולהחזירם לאותם המים, אבל פרחים שעשויים להפתח, אין להוציאם ולהחזירם (עי' שו"ע שלו יא וכה"ח ס"ק עה עו). (לט) אם הכתב טבוע או בולט, והוא ממין העוגה - מותר. אך אם הכתב מחומר אחר או שיש עליו ציור מחומר אחר - אסור (עי' שו"ע שם ס"ג ג' ולנו"כ). (מ) ואם יש לו ספר אחר - לא ישתמש בספר זה.

סו] מתר לומר לחברו "מלא לי כלי זה" או "תן לי בו עד הרשם הזה, ולמחר נמדד אותו או נשקול אותו" (פא).

סז] כשם שאסור לעשות אפלו בנין עראי בשבת כפ' אסור להוסיף על בנין קבועי¹ אפלו תוספת עראי. ולכן פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר אלא לעתים רחוקות, אם עשה לה דלת שאינה סובבת על ציריה (ציר הוא עץ או ברזל הבולט מן הדלת שמכניסין בחור שלמטה באסקפה ולמעלה במשקוף שתהא הדלת חודת לכאן ולכאן, והוא הדין במה שנוהגין במדינתנו לתקן את הדלתות באנגלען), אלא שקשרה שם ותלאה שם לנעול בה, אם יש ציר בדלת זו, או אפלו אין בה עתה אלא שהיה לה ציר ונשבר ומקומו נכר - מתר לנעול בה בשבת ואפלו אם הוא בענין שכשפותחין אותה היא נגררת על הארץ וכשנעלים בה מגביהין אותה ומעמידין אותה על האסקפה, מכל מקום מתר, דכיון שהיא קשורה ותלויה וגם יש בה הכר ציר, נכר שהיא דלת העשויה לנעילה ופתיחה ואינו נראה כבונה, ומכל שכן אם יש לה עדין ציר, ובלבד שלא יחזיר למקומו דבזה הוי בונה.

1 אייר

סח] אבל אם אין לה הכר ציר אסור לנעול בה בשבת, דכיון שהפתח אינו עשוי להפתח אלא לעתים רחוקות והדלת אינה נכרת כדלת, נראית הנעילה כמו בנין. אך אם היא קשורה ותלויה יפה בענין שאף כשהיא פתוחה אינה נגררת על הארץ אפלו אינה גבוהה מן הארץ אלא כמלא נימא, נכרת היא שהיא דלת ומתר לנעול בה. סט] אם אינה קשורה ותלויה כלל וכשפותחין שומטין אותה לגמרי, אסור לנעול בה בשום אופן פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר. אבל פתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר מתר לנעול בה, ואפלו אין בה הכר ציר.

ע] דלת העשויה מלוח אחד אין נועלין בה פתח שאינו עשוי לכניסה ויציאה תדיר. ואפלו יש לה ציר, אם אינה סובבת על ציריה, דכיון שאינה אלא מלוח אחד ואינה סובבת על ציריה נראה כבונה וסותם מקום הפתוח. אבל בפתח העשוי לכניסה ויציאה תדיר, יש להקל לנעול בה. ודוקא כשיש שם אסקופה דאז נכר שהוא פתח.

עא] פקק החלון כגון לוח או שאר כל דבר שסותמין בו את החלון, יכולין לסתמו בו אפלו אם אינו קשור שם, והוא שכבר סתם בו פעם אחת קדם השבת, או שחשב עליו קדם השבת לסתם בו, אבל אם לא סתם בו מעולם וגם לא חשב עליו,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כז] (קצור מסגרת השולחן) ע"י ב"מגן אברהם" ורו"ש דאינו אסור אלא כשהתוספת היא קבועה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(מא) אין מחדדים במדויק בבבבבב תינוק וכד' על מנת להכין לו אוכל, אלא יוסיף או יפחית מעט (אחרונים).

אסור לסתם בו בשבת אם הוא דבר שדרך לבטלו שם שיהא שם^ח לזמן ארוך. אבל בדבר שאין דרך לבטלו שם אלא לזמן קצר. כגון בגד וכיוצא בו - מתר לסתום בו בכל ענין (עין בח"א).

עב) דלתות וחלונות אף על פי שהן תלויות על צירי ברזל שנקל להסירן ולהחזירן, מכל מקום אסור בשבת להסירן או לתלותן, כי התולה אותן הוי כבונה, והמסירן הוי כסותר.

עג) אסור לכבד את הבית אפילו הוא מרצף באבנים או בנסרים. ועל ידי גוי - מתר. ואם עושה על ידי שנוי גדול, כגון על ידי כנף אוזן וכדומה - מתר^ט אפילו על ידי ישראלי^י.

עד) לא ישפשוף^{יב} ברגלו רק שעל גבי הקרקע^{יג}, אבל מתר לדרס עליו בלא שפשוף.

עה) אסור לפנות בשדה ניר בשבת (ובשל חברו אסור אפילו לפניו ואפילו בחול כדלקמן סימן קפ"ג סעיף ה').

עו) מחצה אפילו היא עראית, אם נעשית להתיר איזה דבר, אסור לעשותה בשבת וביום טוב. ולכן אסור לעשות מחצה על ידי וילון וכדומה בפני אור הנר כדי שישמש מטתו. וכן לפני ספרים כדי לשמש או לעשות צרכיו (עין לקמן סימן ק"ג ס"ו), דכיון שהמחצה מתרת, היא חולקת שם רשות בפני עצמה, והרי זה כעושה אהל. אבל מתר לכסות הספרים בשני פסיון זה על זה שאין בזה משום אהל. ואם הוילון התלוי לפני המטה היה מבעוד יום פרוס טפח בין מן הצד בין מלמעלה - מתר בשבת לפרסו כלו משום דהוי רק תוספת אהל עראי. אבל מה שהוילון תלוי תמיד בקצה אחד מקפל, לא מצטרף לטפח פיון שאינו לשם אהל. וכן מחצה מתקפלת שקורין שפאניש וואנד אסור לפתחה אלא אם כן היתה פתוחה קצת מערב שבת, אבל מה שהיא עומדת מקפלת אף על פי שהדפן רחב יותר מטפח לא מהני. אבל מחצת עראי שאינו עושה להתיר איזה דבר אלא להגן בפני החמה או בפני הרוח שלא יכבה הנרות וכדומה - מתר לעשותה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כח) (קצור מסגרת השולחן) ודעת "מגן אברהם" ורו"ש דאם אין פקק זה עשוי להפתח תדיר, אלא לעיתים רחוקות - אסור לפקק בו בכל ענין. מפני שהוא כמוסיף בנין הקבוע הכותל. כט) (באור הלכה של"ז ס"ב ד"ה ויש מחמירין כו') אם כל בתי העיר או עכ"פ רובם מרוצפים כו' ורוצה עתה לכבד הבית בענפי תמרה הרכים או כמה שאנו קורין בארש"ט - בודאי אין להחמיר כו' ובענפי האילן שבזמנינו אין ההיתר ברור כו' ומ"מ מי שמיקל בזה אין למחות בידו. ל) (משנה ברורה שט"ז ס"ק מ"ט) ועל גבי רצפה, תליא כפלוגתא דסי' שלו ב' גבי כבוד הבית.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(מב) נוהגים להקל לטאטא במקום מרוצף, ועדיף במטאטא משערות רכות (עי' שו"ע שלו סע' ט ולחונים עליו). (מג) מותר לשפשף הרק ברגלו במקום מרוצף (עי' שו"ע שלו סע' ב).

ז אייר

עז] ואהל, דהיינו גג המאהיל, אף על פי שאינו נעשה אלא להגן מפני התמה או מפני הגשמים וכדומה אפילו הוא אהל עראי, אם הוא טפח על טפח ברום טפח אסור לעשותו. ולכן עריסה של תינוק שנותרים בה חשוקים של עץ ופורסים עליהם סדין, אסור לפרוס אותו בשבת וביום טוב אלא אם כן היה מבעוד יום פרום טפח דהוי רק תוספת אהל עראי דמתר. וכן אם החשוקים סמוכין זה לזה בפחות משלשה טפחים נחשבים כאהל (כי הלכה למשה מסיני היא שכל פחות משלשה טפחים חשוב כלבוד, פרוש כמחבר וסתום) ומתר לפרוס עליהם סדין.

עח] תבה שהכסוי שלה אינו מחבר לה בצירים, אסור ליטלו משם דהוי סותר אהל. וכן אסור לכסות בו משום דעושה אהל^(מז). וכשנותרים טבלא על חבית להיות לשלחן, צריכין להעמיד את החבית בצד הפתוח למטה, שאם יתן את הדף על הצד הפתוח, הרי הוא עושה אהל.

עט] פי העשן (פתח הארובה), אם הוא מן הצד, שהפתימה היא כמו תוספת מחצה מתר לסתמו, אבל אם הוא למעלה בשבת וביום טוב אסור לסתמו משום דעושה אהל. ואם קבועה שם דלת של ברזל סובבת על צירים מתר לסתום בו, דכיון שהיא קבועה שם הוי לה כדלת הסובבת על צירים (עין פרי מגדים סימן שט"ו, א"א סק"ז).

פ] בגד ששוטחין על פי חבית לכסותה, אם החבית אינה מלאה לגמרי, אלא שיש בין המשקים שבתוכה להכסוי חלל טפח, אזי לא יכסה אותה על פני כלה, משום אהל^(מח), אלא יניח מקצת פיה מגלה^(מא) (ועין לעיל סעיף ל"ג).

פא] כל מחצה או אהל שאסורין לעשותו, אם הוא עשוי - אסורין להסירו משום דהוי סותר אהל.

פב] אסור לשאת מכסה העשוי להגן מפני התמה או מפני הגשמים (שקורין שירם, שמשיה, מטריה) מפני שהוא עושה אהל^(מב).

פג] פלים שהם של פרקים תחובים זה בזה ונפרדו, אם דרכם להיות תמיד רפויים מתר להתזירם כף, אבל אם דרכם להיות מהדקים בתוק, אסור להתזירם אפילו ברפיון. וכן אם הם מחברים על ידי חריצים (שריף, הכרה) כיון שדרכם להיות מהדקים בתוק, אם הם פרוזים אסור לתבנם אפילו ברפיון. אף כסויי פלים מתר להסירו וכן לחברו, כיון שאינן עשויין לקיים רק לפתחו ולסתמו תדיר.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לא] (משנה ברורה סוף שט"ו) והנהגין להקל בזה אין למחות בידם שיש להם על מי לסמוך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(מד) כל זה מדובר בכיסוי של בגד או בכיסוי שאינו מיוחד להם. אבל כיסוי המיועד להם כגון כיסוי סירים - מותר אפילו הוא גדול מאוד. וכן הדין בתיבות וארגונים (עי' בא"ח ש"ש שמות יא). (מה) בכיסוי המיוחד שאינו בגד - מותר בכל ענין (עי' בא"ח ש"ש שמות יא). (מו) אסור לילך עם מטריה אפילו אם פתח אותה מע"ש (בא"ח ש"ש שמות ח).

פד] מכבש (פרעס) והם שני לוחות זה על זה וכובשין ביניהם בגדים, אם המכבש הוא של בעל הבית מתר לפתחו לקחת הבגדים לצרף שבת ויום טוב, אבל אין כובשין אותו לפי שהוא לצרף חול. ומכבש של כובסין או שאר אִמְנִין אסור לפתח, דכיון שהוא מהדק בחזק, פתיחתו דומה לסתירה. ואפלו אם היה פתוח מבעוד יום - אסור לקחת משם את הבגדים בשבת ויום טוב, משום גזרה שמה יבוא לפתחן עתה.

פה] ספסל שנשמטה אחת מרגליו - אסור להחזירה, וגם אסור לסמכו על ספסל אחר אלא אם כן כבר ישב עליו כפ' (מ"ו). אבל מתר להניח דף על ספסלים או על חתיכות עצים שהכינם מערב שבת לכך.

פו] כלי המורה את השעות (אוהר, זייגער, שעון) אפלו שעדן הולך, אסור להעריכו בשבת וביום טוב שלא יפסיק הליכתו. וביום טוב שני יש להקל כל זמן שעדן הולך להעריכו לצרף היום, אבל לא לצרף יום שלאחריו. ולצרף חולה יש להתיר בכל ענין^{ל"ב} אם אינו נמצא גוי בנקל^(מ"ח).

ח א"ר

פז] אסור להשמיע קול של שיר בשבת בכלי או באבריו (חזן מבפיו), אפלו להכות באצבעותיו זו על זו או על הלוח להשמיע קול או לקשקש באגוז או בזוג לתינוק שלא יבכה. ולא מטפחין יד על יד, ולא מרקדין^(מ"ט). ולכבוד התורה מתר לטפח ולרקד. וגם העושה לתינוק כדי שלא יבכה אין מוחין כיון שיש מתירין.

פח] קול שאינו דרך שיר מתר להשמיע. ולכן מתר להקיש על הדלת כדי שיפתחו לו וכיוצא בזה. ויש אומרים שאף על פי כן אסור להשמיע קול בכלי המיוחד לכך, כגון להקיש על הדלת בטבעת הקבוצה בה או בפעמון המיוחד לזה. וכן אותן כלי שעות (אוהר, זייגער, שעונים) שהן עשויין לקשקש השעות על ידי מה שנידחוקין בהן או שמושכין בחוט המיוחד לכך, אין לעשות כן בשבת וביום טוב^(נ).

פט] המשמר פרות או זרעים מפני חיה ועוף, לא יספק כף אל כף, ולא יטפח כפיו על ידכו. ולא ירקד ברגליו כדי להבריחם בדרך שהוא עושה בחול.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לב] (קצור מסגרת השולחן) ובחיי אדם כלל מ"ד משמע להדיא דכשאינו הולך - אין להתיר אף לצורך חולה שאין בו סכנה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' החיים

(מז) אם הרגל שנשמטה, נזרקה או נמצאת בבית אחר - מותר לסמוך את הספסל על ספסל אחר (ע"י שו"ע שח סע' טז ושיג סע' ח ולחזנים עליו). (מח) נוהגים לאסור בשבת, ולהקל ביו"ט. ובשעונים חשמלים אסור בכל ענין. (אחרונים). (מט) מותר לרקד ולמחוא כף בשינוי (ע"י שו"ע שלט). (נ) מותר לכוון שעון מע"ש שיצלצל בשבת. ומותר להפסיקו אם לא מחובר לחשמל ולא עובד על סוללות. ובלבד שאינו תוקע. מותר להקיש על דלת נעולה בטבעת נחושת אם אילולי כן לא ישמעו דפיקתו. אין להכנס בפתח שבהפתחו משמיע צילצול וניגון (ע"י משנ"ב שלח ס"ק ו).

צ] אין שוועקן באַגוזים וכיוצא בהם על גבי קרקע אַפּלו מַרְצָף. ומכל מקום אין למחות בנשים וקטנים לפי שבודאי לא ישמעו, ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים^(א).

צא] בענין קפול בגדים יש הרבה חלוקי דינים ואין לקפל שום בגד.

עב] טלית שאחז בה האור - מתר לשפוך עליה שאר משקין שלא במקום האש כדי ששגיגה למקום המשקים, יכבה. אבל מים אסור לשפוך עליה.

עג] אין מציעין את המטה משבת למוצאי שבת. ואף על פי שיש שהות ביום שיכול לישון עליה בשבת עצמה, מכל מקום כיון שאין דעתו לישון עליה עד למוצאי שבת הרי הוא מכין משבת לחול ואסור^(ב).

סימן פא

ארבע רשויות לשבת

ובו ה' סעיפים.

א] ארבע רשויות לשבת: רשות היחיד, רשות הרבים, כרמלית, ומקום פטור. ונבאר קצת מהן בקצרה.

ב] איזהו רשות היחיד? מקום שהוא לכל הפחות ארבעה טפחים על ארבעה טפחים (שהוא מקום חשוב שראוי להשתמש בו), ומקף במחצות גבוהות לכל הפחות עשרה טפחים אפלו אינו שלמות לגמרי. וחריץ צמק עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים גם כן דינו כמחצה, (עין ח"צ סימן ה'), וכן בור שהוא צמק עשרה ורחב ארבעה על ארבעה, וכן חל שהוא גבוה עשרה ורחב ארבעה על ארבעה. ואפלו כלי כגון תבה אם גבוה עשרה או חבית שהיא עגלה ויש בה לרבע ארבעה על ארבעה, כל אלו אפלו הן ברשות הרבים או בכרמלית, הרי הן נחלקות לעצמן והן רשות היחיד. ואויר רשות היחיד הוא רשות היחיד עד לרקיע. והמחצות עצמן שהן מקיפות לרשות היחיד על גביהן גם כן דין רשות היחיד. והחורים שבמחצות שכלפי רשות היחיד אפלו הן מפלשות מעבר לעבר, כיון שיכולין להשתמש בהן ברשות היחיד, הרי הן בטליון אצלו ונחשבים ברשות היחיד^(א). (ואם הם רק כלפי חוץ יתבאר בסעיף שלאחר זה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(נא) מותר לשחק באגוזים וכד' במקום מרוצץ (עי' שו"ע שלו סע' ב וסימן שלח סע' ה'). (נב) מותר להציע המיטות בכדי שיהא החדר מסודר (אחרונים).

סימן פא (א) יש אומרים שרשות היחיד צריכה חלל פנימי של ארבעה על ארבעה טפחים, ולא רק היקף מחיצות בגודל זה. בין כך ובין כך כשהרשות היא רשות היחיד, גם תוך התיבה או הכלי או החבית הוא רשות היחיד (עי' שו"ע שמה סע' יט ולכה"ח ס"ק ט וס"ק קיז).

ט אייר

ג] איזו רשות הרבים? רחובות ושוקים שהן שש עשרה אמה על שש עשרה אמה, שכן היה רחב הדרך במחנה ליה שבמדבר. וכן דרכים שעוברין בהם מעיר לעיר ורחבים ט"ז אמה הרי הן רשות הרבים^(ב). וכל דבר שהוא ברשות הרבים אם אינו גבוה שלשה טפחים מן הקרקע, אפילו הם קוצים או צואה שאין רבים דורסים עליהם, מכל מקום בטל הוא לגבי הקרקע והרי הוא כרשות הרבים. וכן גמא ברשות הרבים אם אינה עמקה שלשה טפחים, הרי היא כרשות הרבים. והחורים שבכתלים כלפי רשות הרבים ואינם מפלשים לפנים לרשות היחיד, אם גמזים משלשה טפחים לקרקע, בטלי לגבי רשות הרבים והרי הן כרשות הרבים. ואם הן למעלה משלשה טפחים, נדונין לפי מדותיהן אם יש בו ארבע על ארבע והוא למטה מעשרה טפחים, הרי היא כרמלית. ולמעלה מעשרה טפחים הוי רשות היחיד. ואם אין בו ארבע על ארבע, הרי הוא מקום פטור בין שהוא למעלה מעשרה בין שהוא למטה מעשרה. המבואות שגבולותיהם לרשות הרבים, לפעמים הן רשות הרבים ולפעמים הן כרמלית, ויש בזה הרבה חלוקי דינים. יש אומרים שכל שאין ששים רבוא אנשים עוברים בו בכל יום כדגלי מדבר, אינו רשות הרבים אלא כרמלית. ולכן בזמן הזה אין לנו רשות הרבים, וכל ירא שמים יחמיר לעצמו.

ד] איזו כרמלית? מקום שאין הלוך לרבים וגם אינו מקף במחצות כראוי, כגון השדות, ונהר שהוא עמק לכל הפחות, עשרה טפחים ורחב לכל הפחות ארבעה טפחים ומבואות שיש להן שלש מחצות, ואצטונות (הוא מקום שלפני התניות שהסוחרים יושבים) ואצטבא (הוא מקום שפניחים עליו פרקמטיא) שלפני העמודים ברשות הרבים, והיא רחבה ארבעה וגבוהה שלשה טפחים או יותר עד עשרה טפחים^(ג). וכן מקום שיש בו ארבעה על ארבעה מקף במחצות שאינן גבוהות עשרה, ותל שיש בו ארבעה על ארבעה וגבוהה משלשה ועד עשרה, ובוד שהוא ארבעה על ארבעה ועמק משלשה ועד עשרה, ועוד יש הרבה שהן כרמלית^(ד). (ולשון כרמלית הוא לשון רך מל, פרוש, לא לח ולא יבש אלא בינוני, הקא נמי לא רשות היחיד לפי שאין לו מחצות כראוי וגם לא רשות הרבים לפי שאין רבים הולכים שם).

ה] איזו מקום פטור? כל מקום ברשות הרבים שאין בו ארבעה על ארבעה והוא גבוה משלשה ולמעלה, או בור שאין בו ארבעה על ארבעה ועמק משלשה ולמטה, וכן מקום שאין בו ארבעה על ארבעה ומקף במחצות משלשה ולמעלה. וכל אלו דוקא כשהן ברשות הרבים הן מקום פטור, אבל אם הן בכרמלית הרי הן גם כן כרמלית^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ' החיים

(ב) יש אומרים שמעיקר הדין כל מקום הרחב ט"ז אמה ויותר אע"פ שלא עוברים שם שישים ריבוא - הוי רשות הרבים מדאורייתא ובלבד שהרחובות מפולשים. אם יש חומה לעיר ויש בה דלתות שלא ננעלות כלילה והשערים מפולשים - יש לה דין רשות הרבים (ע"י שו"ע שמה סע' ז וכה"ח ס"ק טז). (ג) באופן שאין רבים משתמשים בו, אחרת דינו כרשות הרבים אפילו בתשעה טפחים (ע"י שו"ע שמה סע' י). (ד) רשות הרבים שיש עליה תקרה דינה ככרמלית (שו"ע שמה סע' יד). (ה) יש אומרים שגם בכרמלית יש מקום פטור ויש לסמוך עליהם בשעת דחק (ע"י שו"ע שמה סע' יט כרמ"א וכה"ח שם ס"ק קכב).

סימן פב

אסור העברה והוצאה מרשות לרשות

ובו י"ג קעיפוס.

א] ברשות הרבים ובכרמלית אסור לטלטל שום דבר ארבע אמות בין לשאת אותו בין לזרוק אותו בין להושיט אותו. ולטלטלו איזה פעמים פחות פחות מארבע אמות גם כן אסור^(א).

ב] אסור לשאת או לזרוק או להושיט שום דבר מרשות היחיד לרשות הרבים או לכרמלית, וכן מרשות הרבים או מכרמלית לרשות היחיד, וכן מרשות הרבים לכרמלית או מכרמלית לרשות הרבים. אבל מקום פטור מתר להוציא ולהכניס ממנו לרשות היחיד ולרשות הרבים ולכרמלית ומהם לתוכו^(ב) ובלבד שלא יטלטל את החפץ ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית. ולפי שיש הרבה חלוקים מהו רשות הרבים ומהו כרמלית ומהו רשות היחיד, (מלבד אלו שכתבנו בסימן שלפני זה), לכן בעיר שאינה מתקנת בערובין מי שאינו בקי צריך לזהר שלא לטלטל שום חפץ ממקום שהוא מנח למקום החלוק ממנו כי אם במקומות שההתר ברור לו.

י אייר

ג] נטילת החפץ ממקום שהוא מנח נקראת עקירה, והנחת החפץ נקראת הנחה. וגם עקירה בלא הנחה או הנחה בלא עקירה אסור לעשותה. ולכן אסור לישראל שיתן לגוי איזה חפץ לידו שיוציאו מרשות היחיד לרשות הרבים או לכרמלית, כי הישראל עושה בזה את העקירה, אלא הגוי בעצמו יקח את החפץ. וכן כשמביא הגוי איזה חפץ לא יקחהו הישראל מידו, כי בזה עושה הישראל את ההנחה, אלא הגוי בעצמו יניח את החפץ. וצריכין לזהר בזה בתינוק שהגוייה נושאת אותו לבית הכנסת למול, שתקח בעצמה את התינוק בבית, ובבואו אל חצר או עזרת בית הכנסת תניחהו ותקחהו ישראלית^(ג).

ד] חצר שיש בה פרצה, אם נשאר מן המחצה בצד אחד רחב ארבעה טפחים בגובה עשרה טפחים מן הקרקע, או שנשאר משני צדדי המחצה בכל צד רחב טפח^(ד) בגובה עשרה טפחים, אזי אם אין בפרצה יותר מעשר אמות אינו צריך שום תקון, כי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן פב (א) טילטול חפץ, וזיקתו והושטתו הוי מדאורייתא. והלכה פחות פחות מארבע אמות מדרבנן. (ב) פירוש במקום פטור לרשות היחיד או מרשות היחיד למקום פטור וכן הפירוש לרשות הרבים. אבל העומד במקום פטור ולוקח חפץ מרשות היחיד ומעבירו לרשות הרבים או איפכא - אסור. אבל להעביר מרשות היחיד לכרמלית דרך מקום פטור או להפך וכן מרשות היחיד לכרמלית דרך מקום פטור לדעת השולחן ערוך - מותר ולדעת הרמ"א יש להחמיר (עי' שו"ע שמו סע' טו ולחונים עליו). (ג) בעצם הדין במקום שיש רשות הרבים דאורייתא - אם מותר לה לגוייה להביא תינוק מהבית לבית הכנסת (עי' שו"ע רסו סע' ו וסימן שלא סע' ו ולחונים עליו). (ד) בשעת הדחק אפשר להקל פחות מטפח ובלבד שישאר שם משהו (עי' כה"ח שסג ס"ק יד).

הפרצה הזאת נחשבת כמו פתח. אבל אם הפרצה יתרה מעשר אמות, וכן אם לא נשאר מן המחצה מצד א' רחב ארבעה טפחים או משני הצדדים מכל צד רחב טפח, ומכל שכן אם נפרץ במלואו דהיינו שאין שום מחצה בצד אחד כזה:

אזי אפלו אם אין בפרצה רק ג' טפחים, אסורין לטלטל בתצר זה עד שיתקנו אותו שם (והתקון המבחר הוא) בצורת הפתח. (ואם דרים שם שני בעלי בתים או יותר, צריכין עוד לעשות ערובי חצרות, ויבאר אם ירצה השם בסימן צ"ד).

[ז] זה שאמרנו דאם אין בפרצה שבחצר יותר מעשר אמות נחשב כמו פתח ואינו צריך תקון, זהו רק בפרצה אחת. אבל בשתיים או יותר, צריכין שיהא העומד הנשאר על כל פנים כמו הפרוץ. אבל אם היה הפרוץ מרבה על העומד, כל שהפרצה יותר^א משלשה טפחים צריכה תקון (עין ח"א כלל ע"א סימן ט').

[ו] מהו צורת הפתח? נועץ קנה מכאן וקנה מכאן, כל אחד לא פחות מגבה עשרה טפחים, ונותן עליהם קנה או חוט. וצריך שיהיה הקנה או החוט דוקא על ראשיהן ולא מן הצדדין. ואם תחב מסמרות בראשי הקנים וכורך החוט עליהם, שפיר דמי (פרי מגדים משבצות סימן שס"ג ס"ק י"ט). וצריך שכל קנה לא יהא רחוק מן המחצה שלשה טפחים וגם לא יהא גבוה מן הקרקע שלשה טפחים (עין שערי תשובה סימן שס"ג). ובשעת הדחק שאי אפשר לעשות צורת הפתח רק בענין שהקנים יהיו רחוקים מן הכתלים שלשה טפחים^ב יש להקל (תשו' רע"א סי"ח ע"ש).

[ז] חצר או בית שפתחו לתוך הרחוב והדלת נפתחת לפנים, והמזוזות עם המשקוף שעל גביהם והאסקפה שבתחתית הן לצד הרחוב, הנה המקום הזה לפעמים הוא רשות היחיד ולפעמים הוא פרמלית. ולפי שאין הכל בקיאות בזה, לכן מטילין עליו מספק חמר רשות היחיד וחמר פרמלית, אסור להוציא משם לרחוב שהוא רשות הרבים או פרמלית ולא מן הרחוב לשם, כי שמא הוא רשות היחיד. וכן אסור להוציא מן הבית או מן החצר לשם ולא משם לתוכם כי שמא הוא פרמלית. ולכן אם הפתח נעול וצריכין לפתחו, צריכין לזהר שהגוי יכניס את המפתח בתוך המנעול, ולאחר שיפתחו את המנעול טרם יפתח ישראל את הדלת יסיר הגוי את המפתח, כי אם יפתח ישראל את המפתח בעוד שהמפתח תוך המנעול, הרי הכניס את המפתח מפרמלית לרשות היחיד.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פב א) (קצור מסגרת השולחן) לאו דוקא יותר דאפילו פירצת ג' טפחים מצומצמים צריך לתקן אם הפרוץ מרובה על העומד. ב) (קצור מסגרת השולחן) י"א שצריך שלא יתחוב הקנים של צורת הפתח בתוך הבית, או בתוך גדר המוקף מארבע רוחותיו, שהלחי של צורת הפתח בעיניו שתעמוד בחוץ בשביל היכר, דמה שעומד בתוך דבר המוקף לאו כלום הוא דדבר המוקף כמאן דמליא דמיא (אכן יש לומר דלהפך הנ"ל שמתירין בהרחקת קנים של צורת הפתח מהכותל ג"ט מטעם שאין לדמות קנים של צורת הפתח ללחי, יש לומר שגם לפסק זה אין מקום לפי דכריהם).

[ח] בהרבה מקומות יש בתים אשר הגג נמשך מן כתל הבית לתוך הרחוב ונסמך שם על עמודים, אסור להוציא מן הבית לשם או להכניס משם להבית. וכן אסור לסלטל שם ארבע אמות משום דדינו כמו הרחוב, רשות הרבים או כרמלית. ואף שהגג נתון על העמודים והוי צורת הפתח דדינו כמחצה, מכל מקום הרי מן הצדדים אין מחצה. ולכן צריך להעמיד מקצה מזה קנה אחד אצל הכתל של הבית נגד העמוד שהגג עליו שיהא גם כן צורת פתח, וכן מקצה השני. ואם כמה בתים סמוכים זה אצל זה, בענין זה די להם שיצטוו כן בקצה הבית אשר מקצה מזה, ובקצה הבית אשר מקצה מזה, ויעשו ערובי חצרות.

יא אייר

[ט] מתר לתן לפני גוי מזונות בחצר או בבית אף על פי שידוע שיוציאן לחוץ, רק שלא יתנם לתוך ידו דאם כן הוא עושה את העקירה. ודוקא כשיש לגוי רשות לאכלם שם אם ירצה, אבל אם אין לו רשות לאכלן שם או שהם מזונות מרבים שאי אפשר שיאכלם שם, וכן שאר חפצים שנכר הדבר שיוציאם לחוץ, אסור מפני שנראה כנותן לו על מנת להוציא.

[י] האשה מדדה את בנה אפלו ברשות הרבים ובלבד שלא תגדרהו, אלא יהא מגביה רגלו האחת ויניח השניה על הארץ וישען עליה עד שיחזור ויניח רגלו שהגביה, שנמצא לעולם הוא נשען על רגלו האחת, אבל כשהיא גוררת שתי רגליו, הרי זה כנושאתו ואסור אפלו בכרמלית. ולשאת אותו ממש, אפלו אם הוא גדול כל כך שיכול לילך ברגליו לבדו, אסור ואפלו בכרמלית, שלא אמרו החי נושא את עצמו אלא לפטור מחטאת, אבל על כל פנים שבות איכא, ובכרמלית הוא שבות דשבות. וצריכין להזהיר לרבים שטועין בזה^(א) (ובשו"ע של התניא ש"ח ס' פא ועיין תשו' רעק"א סימן כ"ח).

[יא] אמת המים העוברת בתוך החצר, אסור למלאות מים ממנה. (ובשו"ע סימן שנ"ו מבאר איד' ותקנו).

[יב] לא יעמוד אדם ברשות היחיד וישתין או ירק לרשות הרבים או לכרמלית, וכן מרשות הרבים או מכרמלית לרשות היחיד. וכן מרשות הרבים לכרמלית או מכרמלית לרשות הרבים^(ב). וכן לא ילך ארבע אמות ברשות הרבים או בכרמלית או מרשות לרשות ורקו בפיו אם כבר תלשו בפיו ממקום למקום^(ג).

[ג] מתר לשפך שופכין בחצר שיש בו ארבע אמות על ארבע אמות אף על פי שיוציאן לרשות הרבים.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[א] (משנה ברורה ש"ח ס"ק, קנ"ד) ומ"מ טוב למנוע מלומר להם שבדאי לא ישמעו לנו ומוטב שיהיו שוגגין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ב] אבל אם מתגלגל לכרמלית - מותר (כה"ח שם שנ"ק יג). (ו) ויש מקילין בכרמלית. (כה"ח שם ס"ק כב).

סימן פג

חקף המחצות לא מהני אלא כשהקף לדירה

ובז' ו' קעיפיים.

א) הקף מחצות לטלטל בתוכם^(א), לא מהני אלא כשהקף לדירה. ומהו נקרא מקף לדירה? זה שבנה לו בית דירה או שפתח פתח מביתו ואחר כך הקיף שם במחצות בדרך שעושין החצרות לבתים, אז אפלו אם הוא גדול הרבה מאד, הוי רשות היחיד גמורה. אבל כל שהקף שלא לשם דירה כגון גנות ופרדסים שאין המחצות עשויות אלא לשמור מה שבתוכן, באלו יש חלוק בגדלן. אם אינו גדול מבית סאתים (שיבאר בסעיף שלאח"ו) מתדין לטלטל בתוכו (ועיין לקמן סעיף ג'), אבל אם הוא גדול מבית סאתים - דינו ככרמלית.

ב) כמה הוא שעור סאתים? כמו שהיה חצר המשכן מאה אמה ארך וחמשים אמה רחב. ואם הוא מרבע עולה בחשבון שבעים אמה וארבעה טפחים על שבעים אמה וארבעה טפחים (ובאמות שלנו חמשים ושלש על חמשים ושלש ומעט יותר)^(ב). ואם המקום עגל או כשאר ציור, צדיכין גם כן לחשוב כן שיעלה בתשפדת (ברבוע) חמשת אלפים אמה (ובאמות שלנו שלשת אלפים שבע מאות וחמשים). אך אם ארך יותר על פי שנים ברחבו אפלו רק אמה אחת, אז נחשב כיותר מבית סאתים כיון שאינו דומה לחצר המשכן.

יב אייר

ג) מקום שמקף שלא לשם דירה והוא אינו גדול מבית סאתים שהוא מתר לטלטל בתוכו, אם יש בסמוך לו חצר - מתר גם כן להוציא מתוכו לחצר ומחצר לתוכו כלים ששבתו בתוכו או בחצר, כי נחשב לרשות אחת עם החצר. אבל אינו רשות אחת עם הבית, שהכלים ששבתו בתוכו אסור להכניסן לתוך הבית, והכלים ששבתו בבית אסור להכניסן לשם.

ד) מקום שהקף שלא לשם דירה, דהיינו, שמתחלה הקיף במחצות ואחר כך בנה שם בית דירה או שפתח לשם פתח מביתו, מאי תקנתיה לעשותו מקף לדירה? יפרוץ במחצות מקום יתר על עשר אמות (כי עשר אמות חשוב כפתח ויותר מכן הוי פירצה), ונתבטלו המחצות, ואחר כך יגדר אותה, ונחשב מקף לדירה.

ה) חצר שהוא יתר מבית סאתים ונטע בו אילנות, אפלו ברבו, לא נתבטל בזה הדירה ועדין חשוב מקף לדירה, שכן דרך האדם להסתופף בצל אילנות. אבל אם זרע בו זרעים, אם הוא ברב החצר (אפלו אינו במקום אחד אלא מפוזר), נתבטלה בזה הדירה וחשוב כלו כגנה. ואם הוא במעט החצר, אם הוא פחות מבית סאתים בטל לגבי החצר

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן פג (א) מדין תורה כל שהוקף מחיצות - דינו כרשות היחיד. ומדברנן אם לא הוקף לדירה והוא יותר מבית סאתים - דינו ככרמלית לרוב ההלכות ולא ככרמלית ממש. (ע' שו"ע שמו סע' ג וכה"ח כד כה וסימן שנה סע' א וכה"ח ח' י'). (ב) עיין בלוח השיעורים בסוף הספר.

וְכָל דִּינֵי כְּחָצֵר. אָבֵל אִם הוּא יוֹתֵר מִבֵּית סֵאתִים (בְּמָקוֹם אֶחָד), הָרִי מְקוֹם הַזֶּרַע כְּמוֹ כְּרַמְלִית, וְהַשָּׂאֵר מִן הַחֲצֵר הָרִי הוּא פְּרוֹץ בְּמִלּוּאָה לְמָקוֹם הָאֲסוּר, וְאֲסוּר לְטַלֵּל גַּם בּוֹ רַק בְּאַרְבַּע אַמּוֹת^(א).

[ו] וְכֵן חָצֵר שֶׁאֵין בּוֹ אֵלָא בֵּית סֵאתִים אוֹ פָחוֹת וְזֶרַע בְּמִקְצָתוֹ, גַּם כֵּן נִדוֹן אַחֵר הָרֵב, וְאִם רָבוּ זֵרֵעַ, אָף עַל פִּי שְׁמַתְרִין לְטַלֵּל שֵׁם כִּיּוֹן שֶׁאֵינוֹ יוֹתֵר מִבֵּית סֵאתִים, מְכַל מְקוֹם כָּלִים שֶׁשָּׁבְתוּ בְּבֵית, אֲסוּר לְהוֹצִיא לְשֵׁם (כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב בְּסֵעִי' ג'), וְלָכֵן צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מַחֲצָה בְּפָנֵי הַגֶּנֶז שֶׁיֵּהָא מֵתֵר לוֹ לְהוֹצִיא מִן הַבֵּית אֶל הַחֲצֵר.

סימן פד

דיני חוצאה דרך מלבוש ותכשיט

ובו י"ט סעיפים.

[א] כָּל דִּבְרֵי שֶׁאֵינוֹ לֹא מִלְבוּשׁ וְלֹא תַכְשִׁיט, אֲסוּר לְצֵאת בּוֹ לְרִשּׁוֹת הָרֵבִים אוֹ לְכְרַמְלִית. וְלָכֵן אֲסוּר לְצֵאת בְּמַחַט הַתְּחוּבָה בְּבִגְדוֹ, וְאֶפְלוֹ בְּמַחַט שֶׁאֵין בָּהּ נֶקֶב, וְאֶפְלוֹ לְצַרֵּף לְבִישָׁה יֵשׁ לְהַחְמִיר בְּאִישׁ^(א). אָבֵל אִשָּׁה כִּיּוֹן שֶׁדֶּרֶךְ הַנָּשִׁים לְהַעֲמִיד קְשׁוּרֵיהֶן כְּגוֹן הַצְעִיפִים וְכְדוּמָה בְּמַחֲטִין, מִתֵּר לְצֵאת בָּהֶן לְצַרֵּף הַלְּבִישָׁה, וְדוֹקָא בְּמַחַט שֶׁאֵינָה נְקוּבָה, אָבֵל לֹא בְּמַחַט נְקוּבָה.

[ב] בְּתַכְשִׁיטִין יֵשׁ גַּם כֵּן דִּבְרִים שֶׁאֲסוּר רְבוּתֵיהֶן וְזִכְרוֹנָם לְבִרְכָּה לְצֵאת בָּהֶם בְּשִׁבְתָּ לְרִשּׁוֹת הָרֵבִים. יֵשׁ תַּכְשִׁיטִין שֶׁאֲסוּר לְאַנְשִׁים וְיֵשׁ תַּכְשִׁיטִין שֶׁאֲסוּר לְנָשִׁים, וְהֵינּוּ, תַּכְשִׁיטִין שֶׁיֵּשׁ לְחוּשׁ שְׁמָא תְּסִירָם לְהִרְאוֹתָן. וְעַכְשִׁיו נִתְפַּשֵּׁט הַמִּנְהַג לְהַתִּיר^(ב), וְהַפּוֹסְקִים כְּתָבוּ טַעְמִים לָזֶה. וִירָא שְׁמִים יֵשׁ לוֹ לְהַחְמִיר עַל עֲצָמוֹ (עֵינֵי שו"ע סִימָן ש"א וְסִימָן ש"ג). וּבִפְרָט יֵשׁ לְזַהֵר שֶׁלֹּא יֵצֵא אִישׁ בְּטַבְעוֹת שֶׁאֵין עָלָיו חוֹתָם מִפְּתַח^(ג) (עֵינֵי תו"ש סִימָן ש"ג ס"ק ל"ט). וּמִכָּל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא יֵשָׂא אֲצִלּוֹ שְׁעוֹן, (כָּלִי הַשְּׁעוֹת אַחֵר, זִיגְעֵר) וְאֶפְלוֹ קְשׁוּר בְּרִבִּיד הַזֶּהָב שֶׁהוּא נוֹשֵׂא עַל צִנְאוֹרוֹ וְהוּא תַכְשִׁיט. אָבֵל כָּלִי הַשְּׁעוֹת הַמִּנְחָ בְּתוֹךְ הַכִּסִּי, הוּא מִשָּׂא וְאֵין לוֹ הַתִּיר^(ד).

[ג] מִפְּתַח שֶׁל כֶּסֶף אָף עַל פִּי שֶׁהוּא נַעֲשֶׂה לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בּוֹ, כִּיּוֹן שֶׁהוּא גַּם לְתַכְשִׁיט, נוֹהֲגִין לְצֵאת בּוֹ בְּשִׁבְתָּ^(ה). אָבֵל בְּתֵי עֵינַיִם (מִשְׁקָפִיִּים בְּרִילֵל) אָף עַל פִּי שֶׁהֵן מְשַׁבְּצוֹת בְּכֶסֶף

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ג] וִישׁ אוֹמְרִים שְׁבוּמָן הַזֶּה שְׁעוֹשִׂים גִּינוֹת נוֹי מוֹרְעִים וְלֹא רַק מַעֲצִים, דִּינָם שֶׁל הוֹרְעִים כְּעַצְמָם. וּבְכָל אֹפֶן לֹא יִסְמַךְ אָדָם עַל עֲצָמוֹ בְּדִינָם אֵלּוֹ אֵלָא יִשְׁאֵל רַב. (אֲחֵרוּנִים).

סימן פד (א) יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁגַּם לְאִישׁ מוֹתֵר לְצֵאת בְּמַחַט שְׁמִטְרָתוֹ לְחֹבֵר בְּגָד, וִישׁ חוֹלְקִים. וִישׁ לְהַקֵּל בְּסִיכַת בִּיטְחוֹן. (עֵינֵי כוה"ח שֶׁא ס"ק מו. בִּיאור הַלְכָּה שֶׁם). (ב) נִהְגוּ הַנָּשִׁים לְהַחְמִיר בְּתַכְשִׁיטִין. (ג) וִישׁ אוֹמְרִים שְׁבוּמָן הַזֶּה שֶׁבְּטַבְעוֹת אֵין חוֹתָם, מוֹתֵר גַּם לְגַבְרִים לְצֵאת בְּטַבְעוֹת כְּאֵלּוֹ (עֵינֵי שו"ע שֶׁג סֵע' יח וְכוה"ח סִימָן שֶׁא ס"ק נא). (ד) אִמְנָם יֵשׁ מִקְיָלִין בְּשְׁעוֹן יָד הַקְשׁוּר עַל הַיָּד שֶׁהוּא דֶּרֶךְ לְבִישָׁה וְאֵינוֹ דוּמָה לְשְׁעוֹנֵי הַכִּסִּי שֶׁל פַּעַם. וִישׁ מַחְמִירִין וְתוֹבֵא עֲלֵיהֶם בְּרַכָּה (ע"י לכה"ח שֶׁא ס"ק סז). (ה) מִפְּתַח כֶּסֶף לְדַעַת מִרְיָן מִשְׁמַע לְאֲסוּר (שֶׁא סֵע' יא).

אסור לצאת בהן^(ז).

ד] אסור לאשה לתת בגד על צעיפה וכן האיש על הכובע שלו מפני הגשמים, שאין זה דרך מלבוש. ואם פונתן שלא יציעו אותן הגשמים - מתיר^(י).

יג אייר

זה החגר, וכן החולה שעמד מחליו, וכן זקן מפלג שאי אפשר לו כלל לילף בלא מקל - מתיר לו לילף במקל בידו. אבל אם אפשר לו לילף בלא מקל, ובתוך ביתו הולך בלא מקל, אלא כשהולך לחוץ נוטל אותו להחזיק בו - אסור. וכן הסומא אסור לצאת במקל בעיר שאינה מתקנת בערובין. ומי שאינו צריך כלל למקל, אסור לו לצאת בו אפילו^(א) במקום שיש ערובין, משום זילותא דשבת.

ו] מי שהוא אסור בשלשלאות - מתיר לצאת בהן.

ז] אין יוצאין בקשרים, והם עצים גבוהים שיש בהם מושב לכף הרגל והולכים בהם בטיט ובמים.

ח] יוצאים ברטיה שעל המכה (וכלכד שלא יניח אותה בשבת על גבי המכה כדלקמן סימן צ"א ס"י) כי לפי שהיא מרפאת הרי היא כתכשיט. ויכול לכורכה במטלית שאינו חשוב ובטל לגבי הרטיה. אבל דבר חשוב^(ב) כגון מטפחת וכדומה, אסור לכוף עליו לפי שאינו בטל לגבי הרטיה, וגם לא הוי דרך מלבוש, והוי משא.

ט] יוצאין במוף שנותנים באון לבלע ליחה של צואת האון. ודוקא כשהוא קשור ומתקן שם היטב שלא יוכל לפול. וכן יוצאין במוף ובקש שבסנדל אם הוא באפן שאינו יכול לפול משם.

י] לא תצא אשה במוף שהתקינה לנדתה שלא לטנף בגדיה. וכן לא תצא בסינר שהיא לובשת בשביל זאת אלא אם כן הוא מלבוש גמור. אבל אם נותנת את המוץ או את הסינר בשביל להציל את עצמה מן הצער שאם יפל הדם על בשורה ויתביש יהא לה צער - מתיר לצאת בהן^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פד א] (קצור מסגרת השולחן) עיין בק"א של רז"ש סק"ז שמקיל בזה. ב] (קצור מסגרת השולחן) מותר לתלות מצנפת בצוארו למי שיש לו מכה בראשו או בורעו ולצאת בו לרשות הרבים. וכן מותר לכרוך סמרטוט על המכה שבידו או באצבעו ולצאת בו לרשות הרבים (רז"ש) ועיין בלבוש ומחה"ש סוף הסימן שחולקים על זה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) משקפי ראייה אין לאסור כיון שאין רגילות להסירם ברחוב. אמנם מי שנוהג להסיר משקפיו לא יצא עימהם לרשות הרבים במקום שאין ערוב (עי' לכה"ח ס"ק מה ור"פ ח"ב ס"י מח). (ז) ובלבד שיהא מודק שלא יפול או יעוף ברוח (עיין שו"ע שא"ס יא). (ח) ולפיכך מה שנקרא היום פד או טמפון - מותר גם במקום שאין עירוב. (אחרונים).

(יא) במקום רפש וטיט מתר להגביה קצת בגדיו שלא יתלכלכו. אבל להגביהם לגמרי - אסור.

(יב) מתר לצאת בשבת בשני מלבושים זה על גב זה, ואף על פי שאינו צריך לעצמו את המלבוש השני, אלא שמוציאו לצורך חברו וכדומה. ודוקא כשדרכו לפעמים גם בחול ללבוש שני מלבושים כאלו דהוה דרך מלבוש (ואף על פי שדרכו פעמים אינו לובש כן), אבל אם אין הדרך לעולם ללבוש שני מלבושים כאלו, אסור לצאת בהן בשבת, משום דהשני הוי כמו משא. וכן הדין בשני אנפלאות ובכובע גדול על כובע קטן (כפה, קאפל) וכדומה.

(יג) ושתי תגורות זו על גב זו, אם מנהג המקום לתגור כך למטה תגורה גרועה ועליה תגורה חשובה - מתר לתגור כך גם בשבת, ואף על פי שעמה אין לו צורך רק באחת והשניה מוציאה לצורך חברו. אבל אם אין הדרך לתגור בשתי תגורות, אף על פי שהוא רוצה לתגור כך בשביל עצמו - אסור, דכיון שיש לו די באחת, הוי השניה כמו משא. ובכל מקום מתר לצאת בשתי תגורות כשיש מלבוש מפסיק ביניהן, כגון התחתונה על המכנסים והעליונה על גבי הסרבל שאז יש לו הנאה ותועלת משתייהן.

(יד) מטפחת שמקנחין בה את האף, נוהגין לכרכה תחת בגד העליון על המכנסים. ויזהר שלא לעשות בו שני קשרים זה על גב זה (עין לעיל סימן פ' סעיף מ"ה). וירא שמים אם הוא נוהג לישא רצועות המחזיקות את המכנסים (כתפיות, הויזענטרעגער) יסידם בשבת כדי שתהא לו המטפחת לצורך. ויש נוהגין לכרכה סביב הצוואר. וזה אינו מתר אלא אם אין לו שם מטפחת אחרת והוא רגיל לפעמים לכרוך שם מטפחת מפני הקור, ויקשרנה בהתר. אבל אם נותנה רק על הצוואר והקצוות תלויות לו לפניו, זהו אסור גמור. וכן לכרכה סביב הרגל או סביב היד ולצאת בה - אסור^(ט).

(טו) בתי ידיים (כפפות, האנדרשוה) יש מתירין לצאת בהן בשבת ויש אוסרין. ובזה העשוי לתחם שתי הידיים ביוחד (מוף) יש להקל טפ"י^(י).

יד אייר

(טז) מתר לצאת בטלית מציצת בדרך מלבוש^(יא), אבל אם מקפלה סביב צווארו במקום שאין הדרך ללבושה כך - אסור.

(יז) בגד שיש לו שתי רצועות או משיחות לקשרו בהן, או שיש לו קרסים לחברו ונפסק אחד מהן, אף על פי שהשני שנשאר כנגדו אינו חשוב, מכל מקום אם

_____ דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

(ט) היום שלא נוהגים לילך עם מטפחת סביב הצוואר אסור לצאת כך בשבת. ואם יחבר את המטפחת לבגד בסיכת ביטחון, הוי חלק מהבגד ומותר (עיין ר"פ ח"ב מה. מעשה ניסים סי' טו אות ג).
(י) טוב לחבר לבגד בערב שבת את הכפפות בקשר או בתפירה. (שו"ע שא סע' לו). (יא) מותר לצאת בטלית גדולה כשרה, וראוי לבדוקה לפני כן. והוא הדין בטלית קטן, רק ששם יש לבדוק שגודלה הוא כשיעור המופיע בשו"ע סימן טו, ואם הטלית קטנה מזה יש אוסרים, וראוי להחמיד ברשות הרבים דאורייתא. (שו"ע שא סע' לח. סימן יג סע' ב ולנו"כ).

דעתו לתקנו אחר כך להביא לו בן זוגו, אם כן זה שנשארו אינו בטל לגבי הבגד והוי כמו משא, ואסור לצאת בבגד זה. אבל אם אין דעתו לתקנו, אם כן כיון שזהו שנשארו אינו דבר חשוב, הרי הוא בטל לגבי הבגד ומותר לצאת בו. ואם הוא דבר חשוב כגון משיחה של משי או קרס של כסף, אף על פי שאין דעתו לתקנו, אינו בטל לגבי הבגד ואסור לצאת בו.

[ח] בעלי הקרחה שמנחין על ראשיהן פשתן סרוק או צמר מנפץ שיהא נראה כשער בראשיהן - מתריין לצאת בו בשבת לרשות הרבים^(יב) שתכשיט שלהם הוא^(י), (ובלבד שהוכנו מערב שבת).

[ט] הנושא קמיע צריך לעשות שאלת חכם אם מותר לצאת בו בשבת או לא, כי לא כל הקמיעות שוים. ואשה הנושאת אבן הנקרא "שטערנשוס" כדי שלא תפיל, מתרת לצאת בה בשבת.

סימן פה

דין אם נפלה דלקה בשבת

וב' ח' קעיפס.

[א] אם חס ושלום נפלה דלקה בשבת, חשו רבותינו זכרונם לברכה כי בעל הבית ובני ביתו אשר שם הדלקה, אם יתעסקו בהצלה והמה נחפזים ובהולים על ממונם, שמא מתוך כך ישפחו שהיום שבת ויכבו את הדלקה, על כן^(א) אסרו להציל אפלו חפצים שהן מתריין בטלטול למקום שמתריין להוציא, ורק מה שהוא צריך לו להיום מותר לו להציל. כיצד? נפלה דלקה בליל שבת קדם הסעודה, מציל מזון ג' סעודות^(ב), הראוי לאדם - לאדם, הראוי לבהמה - לבהמה, ובשחרית מזון ב' סעודות, ובמנחה מזון סעודה אחת. ואם יש בכלי אחד מאכלים הרבה כגון סל מלא כפרות

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ג] (קצור מסגרת השולחן) ויש אוסרין לצאת בהן אלא אם כן עשה בהם מעשה מבעוד יום שצבעו או שכרכו או שהניחם בראשו פעם אחת מבעו"י, אבל מחשבה ויחוד אין מועילים אלא לענין טלטול שאם חישב עליהם בע"ש שיהיו מיוחדים לכך או שחשב עליהם להניחם בראשו בשבת מותר לטלטל בשבת ואין בו משום מוקצה, ולא לענין הוצאה.

סימן פה א) (קצור מסגרת השולחן) יש אומרים שלא אסרו להציל יותר מג' סעודות וכלי תשמישו הצריכים לו היום, אלא כשמציל לחצר המעורבת, או למבוי המעורב שהם סמוכים לרשות הרבים וגם אינם מקורים, ודומה קצת לרשות הרבים, אבל לכית אחד שעירב עמו יכול להוציא כל מה שירצה. ואף לחצר לא אסרו אלא לחצר חבירו שהיא צריכה לערב עמו אף על פי שעירב עמו. אבל לחצר שלו שאין צריך עירוב כלל יכול להציל כל מה שירצה. ויש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וב"ח החיים

[יב] ונהגו להקל באשה, ויש מקילין רק ברשות הרבים דרבנן (שו"ע שג סעי' יח).

סימן פה א) כולל פת וליפתן ומשקאות לכל בני הבית. (עין שו"ע שלד והחונים עליו).

וחבית מלאה יין וכדומה, כיון שמוציאו בפעם אחת - מתר. וכן אם פירס סדין וכדומה וקבץ בו כל מה שיכול להוציא ממאכלים ומשקאות ומוציאן בפעם אחת - מתר. גם מתר לו להוציא כל הכלים שהוא צריך להשתמש בהם היום^(ב).

[ב] ואומר לאחרים "בואו והצילו לכם", וכל אחד ואחד מציל מזון שהוא צריך לו או כלי אחד שמחזיק אפלו הרבה, והרי הוא של המציל, כיון שבצל הבית הפקיר וזכה זה מן ההפקר. ואם הוא ירא שמים ומחזיר לבצל הבית מה שהציל כיון שיודע שלא הפקיר בדצונו - מתר לו לקחת שכר ההצלה ואין זאת שכר שבת, כיון שמצד הדין הכל הוא שלו. ומכל מקום מדת חסידות שלא לטול שכר על טרח הצלה בשבת אף על פי שאינו שכר שבת, כי החסיד יש לו לומר משלו בכל דבר שיש בו נדנד עברה.

[ג] וכל זאת רק למקום שמתרין להוציא לשם. אבל למקום שאסורין להוציא, אסור להציל שום דבר. אך בגדים שיכולין ללבשם - מתר לו ללבוש ולעטוף כל מה שיכול ומוציא אפלו לרשות הרבים, ופושט וחוזר ולובש ומוציא אפלו כל היום, ויכול לומר גם לאחרים "בואו והצילו", ומצילין כן.

טו אייר

[ד] והבתים שאין שם הדלקה, אלא שהם קרובים ויראים שתגיע גם להם, כיון שהם אינם בהולים כל כך מתרין להציל כל דבר למקום שמתרין להוציא לשם. יש אומרים דגם מעות ושאר דברים יקרים אף על פי שהן מוקצין מתר להצילן מן ההפסד הגדול הפתאומי כגון דלקה או שטף מים או גזלה, על ידי מה שמנחין עליהם איזה דבר מאכל ומטלטלין אותן כן ביחד, (אבל במקום אחד אין שום תמך לטלטל כן מקצה). ויש מקלין עוד יותר שאפלו לבדן יכולין לטלטלן, משום דבמקום הפסד גדול פתאומי נדחה אסור מקצה, ובלבד שלא יוציא למקום שאסורין להוציא^(ו).

[ה] כל ספרי קדש בין שהן בכתב בין שהן בדפוס מצילין אותן מפני הדלקה או שטף מים וכדומה, אפלו לחצר או למבוי שאסורין להוציא לשם מחמת שלא עשו ערוב, והוא כשהן מתקנין בענין שהיה מועיל ערובי חצרות או שיתנפי מבואות. ועל ידי גוי מתר להצילן אפלו דרך רשות הרבים. (הצלת המת מן הדלקה צ"ל לקמן סימן פ"ח סעיף ט"ז).

[ו] מצילין תיק הספר עם הספר, ותיק התפלין עם התפלין.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

אומרים שאין חילוק כלל בכל זה, שכיון שטעם האיסור הוא משום חשש כיבוי מה לי חצר, מה לי בית, מה לי לחצר חבירו, מה לי לחצרו, ויש לחוש לדבריהם (שו"ע ורו"ש).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) אם הוא מציל לחצר שלו או לבית קרוב שאפשר לטלטל אל תוכו, יש אומרים שבשעת הדחק יכול להציל לשם כל דבר (עי' שו"ע שלד סעי' יא ולחונים עליו). (ג) בבית שאין בו דליקה מותר להציל גם למי שאינו בעל הבית, אך רק למקום שיש בו עירוב (שו"ע שלד סעי' א ולנו"כ).

[ז] ספר תורה קדם להציל לשאר ספרים.

[ח] כשיש חשש ספק סכנת נפשות מתר לכבות את הדלקה^(י). ולכן במקומות שהישראלים דרים בין הגויים - מתר לכבות את הדלקה אפלו הוא בבית גוי, והכל לפי הענין. ודוקא לכבות מתר, אבל אסור לחלל שבת כדי להציל ממון. ואם עבר וחלל, ילך אל הרב לבקש שיורהו תשובה.

סימן פו

דיני רחיצה

וב' ז' סעיפים.

[א] אסור לרחץ כל גופו או אפלו רב גופו במים חמים אפלו הוחמו בערב שבת. ואפלו לרחץ שלא בפעם אחת אלא אבר אבר, אסור ברב גופו. ואפלו להכנס למרחץ^א רק להזיע גם כן אסור. אבל מתר לרחץ פניו ידיו ורגליו בחמין שהוחמו בערב שבת.

[ב] המים שהם ממקורם נובעים חמים כמו חמי טבריה וכדומה, אם הם בקרקע ואין המקום מקרה - מתר לרחץ בהם אפלו כל גופו. אבל אם הם בכלי או שהמקום מקרה - אסור. ואפלו לכנס רק לבית המרחץ להזיע - אסור. ויש אומרים דכל שהם בקרקע אפלו המקום מקרה - מתר לרחץ בהם.

[ג] מתר לטבול כל גופו בצונן^(א), אבל לא יעמוד אחר כך נגד התנור להתחמם, משום דהוי כרוחץ בחמין. ואפלו רחץ רק ידיו במים צוננים, לא יחמם אצל התנור בעודם לחים, משום דהוי כרוחץ במים שהוחמו היום^(ב), דאסור לרחץ בהם אפלו אבר אחד, אלא צריך לנגבם תחלה יפה. ועין לעיל סימן פ' סעיף ל"ב^ב שישפשפם קדם הנגוב שלא ישאר עליהם רק מעט מים.

[ד] הרוחץ צריך לזהר שלא לסחוט שערו. וכן צריך לזהר שלא לשוט, כי אסור לשוט בשבת וביום טוב. וכן אסור להשיט איזה דבר כגון הקיסמין שעל פני

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פו (א) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שאפילו לעבור במרחץ במקום שיכול להזיע אסור, אף על פי שאינו מתכוין לכך. (ב) (קצור מסגרת השולחן) והמנהג להקל בזה.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) כיום שיש בבתים חשמל, הסכנה היא גדולה יותר ועל כן בכל חשש מותר לחייג בשינוי בטלפון ולהזמין "מכבי אש". אבל אם אין חשש סכנה אלא רק הפסד ממון - אסור. (אחרונים).
סימן פו (א) נהגו לטבול בשבת במקוה במים פושרים שהוחמו בערב שבת (ע"י כה"ח שכו ס"ק לג). (ב) אבל אם יתחממו המים שעל גופו או שעל ידיו עד כדי שהיד סולדת בהם - אסור משום כישול. (עיין לחונים על סעיף ד ה שם).

המים. ואם רוחץ במקום שאסור לטלטל, צריך עוד לזהר שקדם צאתו יסיר תחלה המים שעל גופו ושלצדו, וינגבם יפה שלא ישארו עליו מים ויוציאם מרשות לרשות. וגם בנהר עצמו צריך לזהר שלא ישא את המים שעליו ארבע אמות, כי הנהר הוא כרמלית. ולפי שאין כלם יודעים להזהר, על כן נתפשט המנהג במדינות אלו שלא לרחץ כלל בשבת אפילו בצונן כי אם לצרף מצוה כגון אשה נדה (כדלקמן סימן קס"ב ס"ו) ואיש לקריו⁽¹⁾.

ה) מתר לעמוד על שפת הנהר ולרחץ ידיו בנהר, ואין זה אסור במה שהוא מוציא את המים שעל ידיו מן הנהר על שפתו, לפי שהנהר הוא כרמלית, ושפת הנהר הוא גם כן כרמלית, ומתר להוציא מכרמלית לכרמלית בפחות מארבע אמות, רק שיזהר לנגב ידיו היטב קדם שילף ארבע אמות.

טו אייר

ו) מתר לשוף ידיו במרסן אף על פי שהידים רטבות, ובלבד שלא יתן את המים על המרסן ממש. אבל אסור לשוף ידיו במלח וכל שכן בבבית (סבון, ויין) משום דנימוח⁽²⁾.

ז) מים שאין הדרך לרחץ בהם אלא לרפואה, כגון שהם רעים או מאוסים, אסור לרחץ בהם בשבת כיון שנכר שהוא מכון לרפואה (עין לקמן סימן צ"א). במה דברים אמורים כששוקה בהם, אבל אם אינו שוקה בהם מתר, שאינו נראה אלא כמקור. ובחמי טבריא וכדומה אם אין הדרך לרחץ בהם אלא לרפואה, אסור לרחץ בהם בשבת לרפואה אפילו אינו שוקה בהם.

סימן פז

דברים שצריך לזהר בבהמות, חיות ועופות

ובו כ"ד קעופים.

א) כתיב: "למען ינוח שורך וחמורך" וגו', הרי כי הזהירה התורה שגם הבהמה של ישראל תנוח, ולא בהמה בלבד, אלא כל בעלי חיים ולכן אסור להניח לבהמתו שתוציא איזה משא, שאפילו יצאה מאליה לרשות הרבים והוציאה משא, עבר הוא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) אשה שמתחילה לספור שבעה נקיים בשבת, יכולה לרחוץ חלק התחתון שבגופה במים שהוחמו בערב שבת. ותזהר מסחיטת שער או בגד. (עי' כה"ח שכו ס"ק לא.) וכן מותר לה לטבול בליל שבת אפילו אחרי ז' נקיים בפושרין רק תזהר מסחיטת בגד. ועל שיערה תניח מגבת שתספוג את המים שבשער, וכדאי שתהיה מגבת עבה. (עי' כה"ח שכו ס"ק לא בא"ח פקודי ב.) מנהג יש בין הנשים לטבול בע"ש בין השמשות ולבוא לבית רק אחרי צאת הכוכבים. (עי' דרכי טהרה פרק יז.) (ד) בסכון נוזלי מותר לרחוץ ידיו אך לא בסכון קשה (עי' כה"ח שכו ס"ק מג כא"ח יתרו טו.) סימן פז לא הערנו בסימן זה שאינו שכיח, ובמקום ששכיח יעשו שאלת חכם.

עליה על מצות עשה של תורה. ואף דבר שהוא לה לגוי, מכל מקום הוי משא. אבל דבר שהוא לרפואתה, כמו אגד שעל המכה, מתרת לצאת בו. וכן דבר שהיא צריכה לשמירתה, הוי לה כמו מלבוש לאדם ומתרת לצאת בו. ואף מה שהוא רק לשמירה יתרה - אסור. וכן דבר שבהמה זו אינה נשמרת בזה, אף על פי שבהמה אחרת נשמרת בו, הוי לה לגבי בהמה זו משא ואסור.

[ב] הסוס יוצא באפסר או ברסן, אבל לא בשניהם. ומתר לכרך חבל האפסר סביב צוארו ויצא בו, רק שיהא כרוך ברפיון קצת כדי שיוכל להכניס ידו מהרה בין הכריכה לצוארו כדי למשכה אם תרצה להשמט. ומתר לטלטל האפסר ולתנו עליה ובלבד שלא ישען עליו, משום דאסור לסמוך בשבת על בעל חיים. אבל החמור לא יצא ברסן של ברזל, לפי שזהו לשמירה יתרה אצל החמור. ושור ופרה שאינן צריכין שמור, אסורין לצאת בחבל סביב צוארם אלא אם רגילין לברות. אם קשר חבל בפי הסוס הרי זה משא, לפי שאינו משתמר בו שהוא נשמט מפיו, ואינו דומה לאפסר שהוא קשור בראשו.

[ג] סוס וכן שאר בהמות לא יצאו במרדעת. ואף החמור יוצא במרדעת שלא יתקרה, מפני שטבעו להתקרה. ואם קשר לו המרדעת מערב שבת - מתר שיצא בו בשבת שמלבושו הוא. אבל אם אינה קשורה לו, לא יצא בה, גזרה שמא תפול מעליו ויביאנה בידו. ובשבת אי אפשר לקשרה לו מפני שצריך להתקרב אליו ולסמוך עליו. ואף כשהחמור בחצר - מתר לתת עליו מרדעת מפני הצנה, ובלבד שלא יצא בו. אבל על הסוס לא יתן מרדעת כלל אם לא כשהקר גדול שמזיק גם להסוס. וכן בימות החמה שהזבובים רבים ומצערם אותו - מתר לתת עליו מרדעת, ובלבד שיהא נזהר שלא יסמוך עצמו על הבהמה בשעת הפסיו. ולהסיר מרדעת בשבת בין מן החמור בין מן הסוס, אסור כיון דלית ליה צער - לא יסירנה.

[ד] אסורה לצאת בזוג, אף על פי שהוא פקוק ואינו מקשקש. ואפלו בעיר שהיא מתקנת בערובין, אסור שתצא בו. רק בחצר מתר שיהיה עליה. ואם אינו פקוק ומקשקש, אפלו בחצר אסור להיות עליה.

[ה] מתר להוליך את הסוס בחבל שברסן, ובלבד שיאחו בקצה החבל שלא יצא מידו טפח, וגם לא יגיע החבל שבין ידו לבהמה עד טפח הסמוך לארץ. ואם החבל ארך הרבה - יכרכו על צואר הסוס.

[ו] שתי בהמות או יותר שהן קשורות זו בזו, והוא תופס בידו אפסר אחד וכלן נמשכות זו אחר זו, אסור לעשות כן בשבת אפלו בעיר המתקנת בערובין. אבל מתר לתפוס כמה אפסרי בהמות בידו להוליכן כדרך שנתבאר בסעיף שלפני זה.

יו אייר

[ז] אין התרנגולין יוצאין בחוטין שקושרין בהם לסימן או שלא ישברו פלים. אבל אם קושרין רגליהן שלא יוכלו לברות, וכן סוסים הרועים בשדה וקושרין שתי

ידיהן יחד שלא יוכלו לברוח - מתר ובלבד שלא יקשר עקוד או רגול. "עקוד" - היינו שקושר יד עם רגל. ו"רגול" - הינו שקושר אחת מרגליו כלפי מעלה שלא תלך רק על שלשה, שזהו אפלו בחול אסור משום צער בעלי חיים.

[ח] מי שיש לו משרת גוי ורוכב על הבהמה בשבת כשמוליכה להשקותה, אין צריך למנועו, כי אסור הרכיבה בשבת אינו משום משא הבהמה, כי החי נושא את עצמו (ואינו אסור רק מדרבנן, ובהמה לא גזרו), אלא האסור הוא על האדם, שהישראל אסור לרכוב בשבת, והגוי לית לן בה. ואפלו הוא נותן אכף או בגד לרכוב עליו, הם בטלים לגבי הרוכב, רק שאר דבר לא יניח על הבהמה.

[ט] מתר^א לומר לגוי לחלוב הבהמות בשבת משום צער בעלי חיים כי החלב מצערה. והחלב אסור בו ביום אפלו בטלטול, אלא הגוי יעמידנו במקום המשתמר. וכן מתר לומר לגוי להברות האוזות פעם אחת ביום משום צער בעלי חיים.

[י] אסור להשאיל או להשכיר בהמתו לגוי אלא בתנאי שיחזירנה לו קדם שבת. ואם ארע שלא החזירה, יפקירה הישראל קדם השבת אפלו בינו לבין עצמו כדי להנצל מאסור. אבל לכתחלה אסור להשאיל או להשכיר על סמך זה.

[יא] לא ימדוד אדם שעורים לתת לפני בהמתו, אלא משער באמד דעתו.

[יב] אגדת שחת אם אינה קשורה בקשר של קימא (דהיינו שני קשרים זה על גב זה) - מתר להתירה ולתנה לפני בהמה. ומתר לחתוך דלועין קשים לפני בהמה, והוא כשנחלשו מאתמול. ואם הדלועין רכים ויכולה לאכלן כה, אסור לחתכן.

[יג] מתר להעמיד בהמתו על גבי עשבים מחברים כדי שתאכל, כי אין זאת מלאכה אצלה מה שתעקר העשבים, אדרבא גיח לה. אבל עשבים שתלשן גוי בשבת שהם מוקצים, אסור להעמיד שם בהמה שתאכל אלא אם כן אין לה מה לאכל, אז מתר משום צער בעלי חיים. וכן אם אין לה מה לשותות - מתר לומר לגוי להביא לה מים מן הבאר שבכרמלית.

[יד] אין תולין על בהמה כיס או כלי שתאכל מתוכו, כיון שזה אינו אלא לתענוג בעלמא לבהמה שלא תצטרך לשות צוארה, ואסור לטרוח בשבת בשביל תענוג הבהמה. אבל עגלים וסיחים שצוארון קצר ומצטערים לאכל מן הקרקע - מתר לתלות להן כלי עם מאכל בחצר, אבל לא יצאו בו מפני שמשא הוא להן.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פו א (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש פסק כדעת יש אומרים בשו"ע שצריך לקנות החלב אחר השבת מן האיני יהודי בדבר מועט שלא יהא נראה כחולב לצורך ישראל. אבל ה"מגן אברהם" כתב שהעולם נוהגין כסברא ראשונה שאין צריך לקנות החלב מן האיני יהודי. ומכל מקום בשפחות המושכרות לשנה מדה רז"ש שאין צריך לקנות החלב מהם וכן כתב הב"ח ו"טורי זהב".

[טו] אין להשליך תבואה לעופות במקום לח שיכול להיות שישאר שם קצת ויצמח אחר כך.

[טז] הנותן מספוא לבהמות, אסור לתנו תחלה בכברה להוציא המוץ ולנקותו. אבל אם אינו מכוין לכך - מתר לקחת אתו בכברה ולתנו באבוס.

[יז] הנותן מרסן לבהמות או לעופות, אסור לתת לתוכן מים, ואם נתן בהם מים ערב שבת, אסור לגבולו בשבת. אבל מתר לנעדרו מכלי אל כלי כדי שיתערבו.

יח א"ר

[יח] בהמות, חיות ועופות הגדלות בבית שמוזנותיהן מטליו עליה - מתר לתת להם מזונות בשבת. אבל אותן שאינן גדלות בבית ואין מוזנותיהן עליה, אסור לטרוח בשביל לתן להם מזונות. ואפלו להשליך לפנייהם - אסור. ולכן אסור לתן מזונות לפני היונים לפי שיוצאין ואוכלין בשדה. נותנין מזונות לפני כלב, ואפלו של הפקר יש קצת מצוה לתן לו מעט מזונות, שהרי הקדוש ברוך הוא חס עליו על שמוזנותיו מעטין ומשקה אכילתו במעיו ג' ימים. יש נוהגין לתת חטים לפני העופות בשבת שירה, ואינו נכון שהרי אין מוזנותיהן עליה.

[יט] מתר לזמן גוי לביתו לאכל עמו בשבת, ואף על פי שאסור ביום טוב משום גזרה שמא ירבה בשבילו (פדלקסן סימן צ"ח), אבל בשבת אין לחוש לזאת, ומתר לתת אפלו לו לבדו מזונות. ואף על פי שאין מוזנותיו עליה, מכל מקום כיון שמפרנסין גויים מפני דרכי שלום, חשוב כמוזנותיו עליה (ועין לעיל סימן פ"ב ס"ט).

[כ] בהמה, תיה ועוף שלא הרגלו עדין לבוא בערב לפלוב שלהם, וכן אפלו אם הרגלו אלא שעתה מרדו וברחו, אסור להכניסן לתוך הפלוב או לתוך הבית. ואפלו אם הם בבית או בפלוב אלא שהדלת פתוחה, אסור לסגרה משום דבזה המה נצודים והוי אסור צידה.

[כא] ואם כבר הרגלו והמה בני תרבות שדרךן לבוא בערב למקומם ויצאו והוא חושש שלא יגנבו אותם¹ - מתר לדחותן שילכו למקום המשתמר, אבל לא יקח אותם בידיים שהרי הם מקצים.

[כב] אין מילדין את הבהמה בשבת. ואפלו לסעדה, הינו שאוחז את הגלד שלא יפול לארץ - אסור.

[כג] מכה בתחלתה, שיש לבהמה צער ממנה, סכין אותה בשמן. אבל בסוף, שאין הסיקה אלא משום תענוג - אסור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) רמ"א ו"מגן אברהם" ומח"ה ורו"ש. אוסרין גם זה בחיה ועוף משום איסור צידה מדברי סופרים, (אלא אם כן דוחה אותן לבית גדול כ"כ שאינו יכול לתופסו שם כמרצה אחת, אז מותר בעופות וחיות שדרךן לבוא בערב למקומם. וכו').

כד] אם אכלה כרשינין הרבה וכדומה ומצטערת, יכול להריצה בחצר כדי שתתיגע ותתדפא. אם אחזה דם, יכול להעמידה במים כדי שתצטנן. ואם הוא ספק שמא אם לא יקיוזו לה דם תמות - מתר לומר לגוי להקיוזה, וכן שאר רפואות עושין לה על ידי גוי.

סימן פח

דיני מקצה בשבת

ובו י"ח סעיפים.

א] מקצה מדעת, דהיינו שהקצהו האדם מדעתו מלאכלו בשבת מחמת שאינו ראוי לאכילה אלא על ידי הדחק, או שראוי לאכילה אפלו בלא דחק אלא שהקצהו לסחורה אף על פי שנתנו לאוצר, וכן דבר שהוא ראוי היום למאכל כלבים אף על פי שבערב שבת לא היה עומד לכך כגון בהמה ועוף שנתנבלו בשבת^(א), וכן דבר שנשתנה היום ממה שהיה אתמול, אבל מכל מקום גם היום עדין ראוי לאותה תשמיש כגון כלים שנשתברו היום ועדין ראויין להשתמש בהן^(ב) מעין תשמישן הראשון לקבל בהן איזה מאכל או משקה^(ג), וכן עצמות^(ד) שנתפרקו היום מן הבשר והן ראויין לכלבים^(ה), כל אלו מתדין לטלטל בשבת חוץ ממה שדחה בידים כגון גרוגרות וצמוקין.

יט אייר

ב] דברים שאינם ראויים כלל לאכילת אדם כמו שהן אפלו על ידי הדחק שצריכין בשול, ואף על גב שראויים לבהמות או לכלבים הרי כיון שהם מוכנים למאכל אדם לאחר זמן^(א), אינם עומדין לבהמות ולכלבים, וכן דברים שאינם ראויין בשבת לשום תשמיש כגון עצים, ונוצות של עופות, ועורות בהמות, וצמר או פשתן, וכל בעלי חיים אפלו שהן בתוך ביתו, וקלפי אגוזים, וקלפי ביצים, ועצמות הקשות שאינן ראויין אפלו לכלבים, ודלתות וחלונות הבית (דאסור לתלותן בשבת), וכן שכרי כלים שאינן ראויין עוד לשום תשמיש, כל אלו והדומה להם אסורין בטלטול. ומכל מקום פלי זכוכית שנשתברו במקום שיכולין להזיק - מתר לפנות השברים.

הערת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פח א] (משנה ברורה שכ"ד ס"ק י"ז) ובספר א"ר מסתפק בבריאה דלא היתה דעתו כלל מבעוד יום שתמות כו' וכן בהגר"א לא ברידא ליה בזה. ב] (קצור מסגרת השולחן) זהו דוקא ביום טוב דחמיר משבת בדברים אלו. אבל בשבת די שיהיו ראויים לשום מלאכה. ג] (קצור מסגרת השולחן) אבל ביום טוב יש להחמיר שלא לטלטל העצמות שנתפרקו היום מן הבשר אף אם ראויים לכלבים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן פח א] כלי שנשבר כולו, ובשבר ניתן להשתמש שימוש כל שהוא, אינו מוקצה. אבל אם הכלי עוד ניתן לשימוש, אם אפשר להשתמש בשבר כעין השימוש בכלי - אינו מוקצה. (כה"ח שם שק סו בא"ח ש"ש מקצ' י'). כלי שנשבר מערב שבת ונתנו באשפה - מוקצה. (עי' שו"ע שם סצ' ז). ב] מפני שכלבים מצוים בכל מקום. ואם נמצא במקום שאין בו כלבים כלל - אסור לטלטל. (עיין כה"ח שם ס"ק קצה ובא"ח מקצ' טו). ג] קמח או תפוחי אדמה לא מבושלים הם מוקצה כיון שמיועדים לאדם, ולא ראויים לאכילה, וכן כל הדומה לזה (אחרונים).

ג] מאכל שהוא אסור באכילה ומתיר בהנאה והוא ראוי לגוי כמו שהוא, כגון בשר מבשל וכדומה, ויכול הוא לתנו לגוי, שהוא שלו - מתיר לטלטלו. אבל אם אינו ראוי לגוי כמו שהוא כגון בשר חי, (ונם לכלבים אינו עומד פיון שראוי לגוי), או שאינו יכול לתנו לגוי מפני שאינו שלו אלא של אחר, אסור לטלטלו¹.

ד] נולד, והיינו דבר שנתחדש היום כגון אפר מן אש שהסק היום על ידי גוי וכן ביצה שנולדה היום, ומים הזוחלין מן האילנות בימי ניסן, וכן אפילו לא נתחדש היום אלא שבא מכח מעשה שהיו אסורין לעשות היום, כגון פרות שנפלו מן האילן או שתלשן גוי. וחלב שנחלב היום וכדומה, גם כן אסורין בטלטול. ופת שאפאה גוי בשבת בעיר שרבה גויים דמסתמא אדעתא דגוי אפאה, אם היא שעת הדחק⁽¹⁾ או לצרף מצוה, מתיר לישראל לאכלה בשבת.

ה] כלים שהם מיחדים לעשות בהם מלאכה האסורה לעשות בשבת, כגון מכתשת וריחים וקרנס (פטיש, האמר) וקרדם, ומכבדות שמכבדין בהן את הבית⁽²⁾, ושופר, ומנורה, ומחט שתופרין בה, ונרות שלמות⁽³⁾ בין של חלב בין של שעה, ופתילות מצמר גפן, ובגד שעטנז⁽⁴⁾ שאסור ללבושו, וכן כל כיוצא באלו, מתירין לטלטלן לצרף גופן, כגון קרנס לפצוץ בו אגוזים, קרדם לחתוך בו דבר מאכל, מחט שלמה לטול בה את הקץ⁽⁵⁾, (אבל אם גטל עקצה או חדה אסור בכל טלטול)⁽⁶⁾. וכן מתירין לטלטלן לצרף מקומן, דהיינו שצריך להשתמש במקום שהכלי מנח שם. וכיון שנטלו בהתר, וכן אם שכח ונטלו בידו - מתיר לטלטלו גם יותר ולהניחו במקום שירצה⁽⁷⁾. אבל שלא לצרף גופן ושלם לצרף מקומן, אלא לטלטלן בשביל עצמן לבד שלא יגנבו או יתקלקלו, אסור לטלטלן. ותפלין גם כן אסורין לטלטל. אך אם מנחים במקום בזיון שייכלו להתלכלך - מתיר לטלטלן ולהניחם במקום דמשתמדין.

ו] מקצה מחמת חסרון כיס, דהיינו שהאדם מקצה מדעתו להשתמש בהם מפני שהוא מקפיד עליהם שלא יתקלקלו, כגון כלי אומנות שמקפיד עליהם שלא יפגמו, וספין שמתקנים בו את הקולמוס, וספין של שחיטה, וספין של מילה, וכן ניר העומד

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (בשעה"צ שכ"ב אות א') עיין בא"א סק"א שמסתפק היכא שהתרנגולת עומדת לאכילה ורוצה ליתן הביצה לעו"ג. ה] (משנה ברורה ש"ח ס"ק ל"ד) ובספר מור וקציעה מחמיר דאפילו נר שלם ולצורך מקומו אסור לטלטל שאין עליו שם כלי כלל. ו] (משנה ברורה שם ס"ק ק"ס) ואפילו לצורך גופו ומקומו אסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

ד] כי באוכל מחמירים אם נעשה על ידי גוי, וכאן יש גם חשש מוקצה כיון שבין השמשות היה הלחם קמח שאינו ראוי לאכילה. (שו"ע שכח ד ובא"ח תרומה ח). ד] (בומננו שהבתים מרוצפים - מטאטא אינו מוקצה. (אחרונים). ו] מותר ליטול מחט שלמה על מנת ליטול בה את הקוץ או לחצוץ בה שיניו, ובלבד שיזהר שלא להוציא דם (עי' בה"ח ס"ק צו בא"ח ש"ש מקצ"ב). ז] מחט שנשברה לפני שבת ויחד אותה לתשמיש אחר - אינה מוקצה. ח] מוקצה שהותר לטלטלו לצורך מקומו או ששכח ונטלו בידו, אסור להעבירו מיד ליד (בה"ח ס"ק כז).

לכתיבה, ושטרי חובות, וכתבי חשבונות, ואגרות שהוא מקפיד עליהן לשמרן, וכלים היקרים שאינו משתמש בהם כלל, וכן כל דבר שמחמת שמקפיד עליו הוא מיוחד לו מקום ואינו משתמש בו, וכן כלים שבחנות שעומדים למכירה^(ט) אפלו הם כלי סעודה, אם אין דרכו להשאילן (אבל אם דרכו להשאילן לפעמים אינן מקצה), כל אלו והדומה להם, וכן כים המיוחד למעות, הנין מקצה מחמת חסרון כים¹ ואסורין בטלטול אפלו לצרף גופן או לצרף מקומן.

כ אייר

ז] דבר שאין עליו שם כלי כלל, כגון עצים ואבנים וחתיכות ברזל וכדומה, ואסורין גם כן בכל טלטול אפלו לצרף גופן וצרף מקומן אלא אם כן יחדו בערב שבת לאיזה תשמיש שישתמש בו לעולם. ולכן אסור לטול קיסם לחצץ בו שניו. גרות שאינן שלמות גם כן אין שם כלי עליהם ואסורין בכל טלטול. וכן סלם של עליה אין עליו תורת כלי.

ח] כלי שמלאכתו להתר או אפלו לאסור ולהתר^(י) כגון קדרות¹ ואפלו כלים מאוסים (דבשבת מקצה מחמת מאוס מתר) - מתר לטלטלן אפלו רק בשביל הפלי שלא יגנב או ישבר. אבל שלא לצרף כלל, אסור לטלטלו. וכתבי הקדש ואוכלין - מתר לטלטלן אפלו שלא לצרף כלל.

ט] כשם שאסור לטלטל את המקצה או את הנולד, כך אסור לתן כלי תחתיהן כדי שיפלו לתוכו, כיון שעל ידי זה הוא מבטל את הפלי שלא יוכלו לטלטלו עוד, והרי זה כאלו חברו שם בטיט (עין לעיל סימן ע"ה סעיף י"א). אבל מתר לכפות סל לפני האפרוחים כדי שיעלו וירדו בו, כי לאחר שלא יהיו עליו מתר לטלטלו. ואם היו עליו בין השמשות, נאסר הסל בטלטול לכל היום.

י] עפר וחול הצבור בזוית בחצר או בבית מתר לטלטלו. דכיון דצברו, זו היא הזמנתו לתשמיש. אבל אם הוא מפזר, בטל לגבי קרקע ואסור בטלטול. וכן אם חתך קדם שבת ענף מן האילן להניף בו ולהברית הזבובים וכיוצא בהם - מתר להשתמש בו בשבת, כיון שיחדו לכך ועשאו כלי. אבל אסור לקח בשבת בד מן המכבדות, שהרי הוא מקצה. ואפלו נטלו גוי אסור לטלטלו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ז] (משנה ברורה ש"י ס"ק כ"ז) דאף שהכיס מיוחד למעות כל שאין דרכו להקפיד להניח בו דברים אחרים איננו בכלל מקצה מחמת חסרון כים רק כסתם כלי שמלאכתו לאיסור. {ח} (משנה ברורה שם ס"ק כ') קדרה שמלאכתה לבישול ורק לפעמים משתמשין בה למים ולפירות, היא בכלל כלי שמלאכתו לאיסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט] מי שקבל או קנה בגדים כלים וכד' ורוצה ליתנם מתנה לאחרים ולא משתמש בהם שישאר ארוזים יפה. לא יכול לשנות דעתו בשבת ולהשתמש בהם (אחרונים). (י) סירי בישול, הרי הם מיוחדים לאיסור ומקצים בשבת. ואם לפעמים שומרים בהם מים או פרות הרי הם מיועדים להיתר ולאיסור ואינם מקצה (ע"י בה"ח ס"ק לה ומשנ"ב ס"ק כ).

(יא) נסרים של בעלי בתים שאינם עומדין לסחורה - מתר לטלטלן^(א). ושל אמן אסור אלא אם כן חשב עליהם מבעוד יום להשתמש בהם בשבת.

(יב) כל מקצה אינו אסור אלא בטלטול, אבל בנגיעה בעלמא^ט שאינו מנדנדו שרי^(ב). ולכן מתר לגע במנורה העומדת אפלו נרות דולקים^(ג) בה^י. וכן מתר לקח דבר התר המנח על גבי מקצה. אבל אסור ליגע במנורה התלויה כי גם בנגיעה בעלמא הוא מנדנדה. ומתר לכסות דבר מקצה בדבר שאינו מקצה מפני הגשמים וכדומה.

(יג) טלטול כלאחר יד מתר במקצה. ולכן אם שכח איזה דבר מקצה על איזה כלי או שנפלה שם בשבת, אם צריך לכלי המתר או למקומו - מתר לנערו או לשא את הכלי למקום אחר ולנער את המקצה^(ד). וכן יכול לעשות אם שכח מעות בפס שבבגדו והוא צריך לבגדו. אבל בשביל המקצה לחוד אסור לעשות כן. (ואם הניח קדם שבת בכונה דבר מקצה על כלי, נעשה בסיס לדבר האסור, ויבאר אם ירצה השם בסימן שאח"כ).

(יד) אבל בשאינו צריך להכלי המתר, אסור לטלטלו אם יש עליו דבר מקצה. ולכן אסור לטול בידיו תינוק אפלו ברשות היחיד אם יש בידו אבן או שאר דבר מקצה. אף אם יש להתינוק געגועין שאם לא יטלוהו יחלה וגם אי אפשר להשליך מידו האבן וכדומה מפני שיצחק ויבכה, או מתר לטול בידיו ברשות היחיד. ואם יש בידי התינוק איזה מטבע, אסור אפלו לאחוז בידו והוא מהלך בדגליו ואפלו ברשות היחיד ואפלו יש לו געגועין, משום דאיכא למיחש שמא תפול המטבע מידי התינוק וזה ישכח שהיום שבת ויגביהו, ונמצא מטלטל מקצה בטלטול גמור, ואסור אפלו במקום סכנת חולי כיון שאין שם שום סכנת נפש אם לא יטלנו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ט) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שלצורך המוקצה אסור אפילו נגיעה על ידי הכלי, כגון לכפות כלי על דבר מוקצה אסור, אם הכלי נוגע במוקצה. (קצור מסגרת השולחן) וזה מותר אפילו מתנדנד המוקצה (רו"ש).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(יא) נסרים של בעל הבית, אם הם חלקים ומיועדים לשימוש מסוים - הרי הם מוקצה ואסורים בטלטול (אחרונים). (יב) ויש אוסרים מוקצה גם בנגיעה בלבד, וכן נוהגים. (יג) בימינו שמדליקים בנרות שעה ובראשם מתקבצת שעה נזולית. יש להיזהר ביותר שלא ליגע בהם ולהזיזם מחשש הבערה או כיבוי. ועדיף שלא ליגע בשום מוקצה אע"פ שאינו מיוז כגון מכונית וכד' (עי' כה"ח שם ס"ק ל לא ועי' שו"ע שם סע' ג מב). (יד) מותר לנער את המוקצה מעל הבגד רק כאשר שכח שם את המוקצה, אבל הניחו בכונה - הבגד נהיה "בסיס לדבר האסור" והוי מוקצה (עי' שו"ע שם סע' ד).

כא אייר

טו] מת אסור לטלטלו בשבת. אבל מתד לשמט את הכר מתחתיו שלא יסדית, ובלבד שלא יזיז בו שום אבר. ואם היה פיו נפתח והולך, קושר את הלחי בענין שלא יוסיף להפתח, אבל לא כדי שיסגר מה שכבר נפתח שאם כן היה מזיז אבר. (ועין לקמן סוף סימן קצ"ד).

טז] אם נפלה דלקה ויראים שלא ישרף המת, מתרין לטלטלו אגב דבר התר, דהיינו שמניחין עליו או אצלו איזה דבר מאכל ומטלטל שניהם ביחד. ואם אין דבר מאכל, מניחין עליו איזה כלי או מלבוש שמתר בטלטול. ואם גם זאת אין, אזי מטלטלין אותו לבדו. בין כך ובין כך אין מטלטלין אותו אלא למקום שמתרין להוציא^(א) לשם, אבל למקום שאסורין להוציא, אין להוציאו כי אם על ידי גוי.

יז] כל דבר מטנף, כגון רעי וקיא וצואה, בין של אדם בין של תרנגולים, אם הם בבית או בחצר שיושבים שם בני אדם - מתר להוציאם לאשפה. וכשמוציא גרף של רעי או עביט של מי רגלים, כל זמן שהכלי עדין בידו מתר^(ב) להחזירו^(ג) כדין כל מקצה שבעודו בידו מתר לטלטלו להניחו במקום שירצה. אבל לאחר שהניחו מידו, אסור לטלטלו משום דמאס טפי (וגרע משאר מקצה מחמת מאוס). ואף כשצריכין לו משום כבוד הבריות - מתר להחזירו. וכן אם יכול לתת בתוכו מים שיהיו ראויין לשתיית בהמה, יכול להחזירו כף^(ד).

יח] מתר לתן כלי תחת הדלף בשבת. ואם נתמלא שופכו ומחזירו למקומו, והוא שיהא הדלף ראוי לריחצה. אבל אם המים מאוסים, אסור לתן שם כלי משום דאין עושין גרף של רעי לכתחלה. ואם עבר ונתנו והוא במקום דמאס עליו - מתר להוציאם. (דין מקצה במקום הפסד גדול, עין לעיל סימן פ"ה ס"ד, ודיני מקצה ביום טוב ודין מקצה מחמת מצוה יבארו אם ירצה השם במקומם).

סימן פט

דין בסיס לדבר האסור

ובו ו' סעיפים.

א] כלי שלו שהניח עליו בערב שבת דבר מקצה בכונה והיתה דעתו שיהא מנח שם בהכנסת שבת, נעשה הכלי בסיס לדבר האסור. ואפלו נטל משם המקצה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יא] {קצור מסגרת השולחן} ואין כן דעת ה"טורי זהב" ורז"ש סי' שיי"ח ע"ש. יב] (משנה ברורה שם ס"ק, קל"ז) ועיין בא"ר ופמ"ג שמפקקין בזה. יג] (משנה ברורה שם ס"ק קל"ח) ועיין בא"ר דאם הוא מקום שמשומר לא יכניסנו שלא לצורך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

טו] כשמחזיר גרף של רעי, מותר להחזירו כשעדין בידו. וטוב להחזירו עם מים בתוכו (עי' כה"ח שח ס"ק כז).

ביום השבת, מכל מקום כיון שהיתה מנחת שם בין השמשות ונעשה אז הכלי בסיס לדבר האסור, אסור לטלטלו גם אחר כך כל היום^(א) אפלו לצדך גופו ולצדך מקומו.

[ב] היה מנח שם בהכנסת שבת גם דבר התר ונעשה הכלי בסיס לדבר האסור ולדבר המתיר. אם הדבר המתיר יותר חשוב לו - מתיר לטלטלו. ואם הדבר האסור יותר חשוב לו אסור לטלטלו. ולכן טוב להניח על השלחן את החלות קדם בין השמשות, כדי שיהיו המפה והשלחן בסיס להנרות והחלות ויהיו מתירין בטלטול. ואם לא עשאו כן הרי נעשו המפה והשלחן בסיס לדבר האסור לחדו ואסורין בטלטול. ומכל מקום בדיעבד אם יש צדך גדול, כגון שנפל נר על השלחן וצריכין לנצרו, יש לסמוך על הפוסקים דסבירי להו דלא נעשה בסיס אלא אם דעתו שתשאר שם המקצה כל יום השבת, והרי המנהג להסיר בשחרית את המנורות על ידי גוי ולא נעשה בסיס^(ב) (ובשו"ע של התניא כתב והמפה בלא"ה לא הוי בסיס כמו שכתוב בסימן ש"ט ס"ט).

[ג] היה מעות בכיס התפוד בבגדו - מתיר לטלטל את הבגד, שאין כל הבגד נעשה בסיס אלא הכיס, והכיס בטל לגבי הבגד, אבל אין ללבושו אפלו בביתו דחישנין שמא יצא בו לרשות הרבים. (ואם הוא צדד ויש לו מעות צד לציל סימן ס"ח ס"ג). אבל תבה שבתוך השלחן (מגרה, שובלדא) ויש מעות בתבה, אסור לטלטל את השלחן^(ג) משום דהתיבה היא כלי בפני עצמו ולא בטלה לגבי השלחן^(ד).

כב אייר

[ד] לא נעשה בסיס אלא אם כן המקצה היה מנח שם בין השמשות. אבל אם לא היה שם בין השמשות רק אחר כך הניחו שם, לא נעשה בסיס ומתיר לטלטל את הכלי אפלו בשעה שהמקצה עליו. ולכן מתיר לנצר את השלחן או את המפה מעצמות וקלפין^(ה), כשאין השלחן והמפה נעשו בסיס מכח הנרות כמו שכתוב לציל סעיף ב'.
[ה] ולא נעשה בסיס אלא אם הניחו בכונה שיהא מנח שם בין השמשות, אבל אם נשאר שם מחמת שכחה או שנפל מעצמו לשם, לא נעשה בסיס.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן פט א' (משנה ברורה ש"י ס"ק ל"א) וכן כשיש מעות תוך תיבה שבשלחן ועשוי בענין שא"א להוציא לגמרי מן השלחן, וע"כ נתבטל לעיקר השלחן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן פט א' (א) וכן אסור לנצרו כל אחר יד (בא"ח ויגש י). (ב) אם עשו תנאי מערב שבת שרוצים לטלטל נרות שבת אחרי שיכבו - מותר לעשות כן. (שו"ע רעט סעי' ד). וממילא גם המפה והשלחן אינם מוקצה. (ג) מגירה רגילה ששימושה גם להיתר וגם לאיסור אינה אוסרת את השולחן בטילטול אם יש בה כסף (בא"ח ויגש ש"ש יא יב, כה"ח שי ס"ק מא מג). (ד) קליפות שלא ראיות אפילו למאכל בהמה (קליפות ביצים אגוזים וכדו). אסורות בטילטול, אבל מותר לנצר את המפה והן נופלות מאליהן דהוי טילטול מן הצד. ובשעת הדחק יכול להניח על השולחן לחם וכדו' ולטלטל את כל השולחן עימם. כמו כן יכול להסיר את הקליפות בשינוי, דהיינו לגוררם על ידי בד או

[1] ולא נעשה בסיס אלא כלי שלו. אבל אם הגיח דבר מקצה על כלי של אחר, לא נעשה בסיס, דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו בדלא ניתא ליה לחבריה.

סימן צ

דין עשיית חפציו בלא מלאכה, ומלאכה על ידי גוי

ובו כ"ג סעיפים.

[א] יש דברים שהם אסורין בשבת אף על פי שאינן דומין למלאכה ואינם מביאין לידי מלאכה, ומפני מה נאסרו? משום שנאמר: "אם תשיב משבת רגלך עשות חפציו ביום קדשי" וגו', וכבודתו מעשות דרכיה ממצוא חפצה ודבר דבר. מהא דכתיב "וכבודתו מעשות דרכיה" דרשו רבותינו זכרונם לברכה: "שלא יהא הלוקה בשבת כהלוקה בחול"^(א). לפיכך אסור לרוץ בשבת. אבל לדבר מצוה מתר לרוץ (מדכתיב "דרכיה" משמע דרכיה אסורים אבל דרכי שמים מתירין) ומצוה לרוץ (עין לעיל סימן י"ב ס"א).

[ב] ומהא דכתיב: "ממצוא חפצה", דרשו רבותינו זכרונם לברכה, חפציה אסורים אפלו אינה עושה מלאכה, כגון שהוא מעין בנכסיו מה הם צריכין למחר גם זאת אסור^(ב). וכן אסור לטיל בעיר כדי למצוא סוס או ספינה או קרון לשכרם אחר השבת אם נפר הדבר שהולך בשביל כך. אבל לשמור חפציו או חפצי חברו מתר.

[ג] אסור להחשיף על התחום, דהיינו, לילך בשבת עד סוף התחום או פחות ולהתעכב שם עד שתחשף כדי למהר דרכו לילך משם ולהלאה, שכיון שהולך משם ולהלאה במוצאי שבת, נפר הדבר שעקר הלכו היה בשביל כך, ודוקא כשמחשיף שם כדי לילך ולעשות דבר שאי אפשר בשום אופן לעשותו בשבת, כגון, לשכר פועלים או לחלוש פרות או להביא פרות המוקצין, שאין שום התר לעשות דברים אלו בשבת. אבל מתר להחשיף על התחום כדי להביא בהמתו, כיון שאם היו בתים עד שמה קרובים זה לזה שבעים אמה, היה מתר להביאם גם בשבת. וכן להביא פרות התלושין שאינן מקצין - מתר, כיון שאם היו מתצות מקיפות כל הדרך היה מתר גם בשבת, וכל כיוצא בזה. וכן מתר לילך בשבת תוך התחום אל הגנה לחלוש שם פרות במוצאי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

חפץ אחר (שו"ע שח סע' כז בא"ח ש"ש מקץ יד טו). אין ליתן בשבת קליפות או שאר מוקצה לתוך כלי ריק כיון שבכך הוא מונע טילטול של הכלי וזה נקרא "ביטול כלי מהיכנו". אמנם אם מונחים בתוך כלי זה לחם או פרי מקודם לכן, לא נמנע טילטול הכלי כשיניחו בתוכו מוקצה, ומותר ליתן בתוכו קליפות וכד' (שו"ע שי סע' ו ובא"ח ש"ש מקץ טז).

סימן צ (א) יש אומרים ש"פסיעה רחבה" היא פסיעה שהמרחק בין עקב הרגל האחת לבין ראש הרגל השניה גדול יותר מעשרים וחמש ס"מ שהוא גודל כף הרגל. וזהו "הילוך חול" (עין כה"ח שא ס"ק ה). (ב) אסור אם ניכר הדבר, כגון העומד ליד שדהו או מקום המלאכה. (עין בא"ח וישלח יא).

שבת משום דאינו נכר שהלך בשביל זה, אלא הרואים יאמרו שהלך לטיל או לבקש בהמתו שנאבדה לו ואחר כך כשהיה שם נמלך ונשאר עד הלילה כדי לתלוש פרותיו.

[ד] ומהא דכתיב: "ודבר דבר", דרשו רבותינו זכרונם לברכה, שלא יהא דבורה של שבת כדבורה של חול. הלכך אסור לומר דבר פלוני אעשה למחר או סחורה פלונית אקנה למחר. והיינו, דבר שהיום אי אפשר לעשותו בשום אופן. אבל דבר שהיה איזה צד לעשותו היום אף על פי שעתה אין זה הצד - מתר (וכמו שכתוב בס"ג). ולכן מתר לומר "למקום פלוני אלף למחר"^(ג), רק שלא יאמר לשון המשמע שילך בקרוז, וגם לא ירבה לדבר בזה. ואפלו בשיחת דברים בטלים אסור להרבות. ואסור לספר בשבת דבר של צער. אסור לאדם לחשוב חשבונות בפיו בשבת בין חשבון שעתיד להיות בין חשבון שכבר עבר אלא שצריך לו עדין לידע אותו, כגון כך וכך הוצאתי על בנין פלוני לשכר הפועלים ועדין נשאר בידו משכר הפועלים שצריך הוא לדעת את החשבון - אסור. אבל חשבונות שאין לו בהם צרך - מתר לחשבון^(ה), ובלבד שלא ירבה בהם שאסור להרבות בשיחה בטלה בשבת כמו שכתבנו לעיל.

כג איר

[ה] מדכתיב "חפצה", למדו רבותינו זכרונם לברכה דאין אסורין אלא חפצי האדם, אבל חפצי שמים מתריין. לפיכך מחשיכין על התחום משום צרכי מצוה. וכן מתר לפקח על עסקי רבים בשבת, כגון לילך לשלטון או לבית ועד השרים לדבר בשבילם, שצרכי הרבים הם כמו חפצי שמים. וכן מתר לדבר עם מלמד אודות תינוק אם ירצה לקחתו ללמד עמו ספר או אפלו אומנות, שזהו גם כן מצוה שאם לא תהא לו אומנות לפרנס את עצמו ילסטם את הבריות. אבל אסור לשכור את המלמד בשבת, כי השכירות היא שבות גמור ולא התר אפלו בשביל מצוה, ורק מה שאינו אסור אלא מפני "ממצוא חפצה ודבר דבר", זהו התר בשביל מצוה ומתיר להכריז על אבדה בשבת, שהשבת אבדה מצוה היא.

[ו] מדכתיב "ודבר דבר" למדו רבותינו זכרונם לברכה, דדוקא דבור אסור אבל הרהור מתיר. ולכן הרהור בעסקיו מתיר. ומכל מקום משום ענג שבת, מצוה שלא יחשוב בהם כלל. ויהא בעיניו כאלו כל מלאכתו עשויה, וזהו שכתוב "ששת ימים תעבד ועשית כל מלאכתך", והרי אין אדם יכול לעשות כל מלאכתו בשבוע אחד, אלא יראה האדם בכל שבת כאלו מלאכתו עשויה, ואין לה ענג גדול מזה. ומכל שכן שלא ירהר בדבר שגורם לו טרדה או דאגה^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) אבל אין לומר "למחר אסע למקום פלוני" או "מחר אתקשר אליך". ומותר לומר "מחר נפגש" או "מחר נדבר". (ד) כתב החיד"א אף שמותר לחשב חשבונות שאין בהם צורך, שומר נפשו ירחק מהם (בא"ח ש"ש וישלח ה). (ה) כי צריך להיות השבת מנוחה שלום השקט ובטח (בא"ח וישלח יט).

[ז] מתר לומר לפועל "הנראה בעיניך שתוכל לעמוד עמי לערב?" אף על פי שמתוך כך מבין שצריך לו לערב לשכרו למלאכה, לפי שלא נאסר אלא דבור מפרש. אבל לא יאמר לו "היה נכון עמי לערב" שזהו כמדבר בפרוש שרוצה לשכרו.

[ח] השוכר את הפועל לשמר לו איזה דבר, אסור לפועל לקח שכר שבת בפני עצמו אבל אם היה משכר לשבוע או לחדש - מתר לטול בהבלעה גם שכר שבת^(ז) (ועין לעיל סימן ע"ג).

[ט] אסור לתן מתנה לחברו אלא דבר שהוא לצורך שבת^(ח). וכן אסור לתן משכון לחברו אלא אם כן הוא לצורך מצוה או לצורך שבת. ולא יאמר לו הילך משכון, אלא נותן סתם.

[י] שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלת שלום, אסור אפלו לעין בהם בלי קריאה, ואף על פי שאינו אלא מהרהר מכל מקום אסור. ולא אמרו דהרהור מתר אלא כשאינו נכד שמהרהר בחפצים האסורים, אבל כאן שנכד לכל שמהרהר בחפצים האסורים הרי זה בכלל אסור ממצוא חפצה^(ט). ומי שנשתלחה לו אגרת ואינו יודע מה כתוב בה - מתר לעין בה כי שמא יש בה דבר שצריך לו לגופו^(י), אבל לא יקרא בפיו. ואם יודע שאינה רק מענייני משא ומתן, אסור אפלו לעין בה, וגם אסור בטלטול משום מקצה.

[יא] כתל או טבלא שיש בו איזו צורות או דיוקנאות (פאטרעטן) וכתוב תחתיהן זו צורת פלוני וזה דיוקן פלוני, אסור לקרות כתב זה בשבת, ואפלו לעין בו בלי קריאה אסור^(י). וכן ספרי מלחמות וספרי דברי הימים של מלכי אמות העולם, וכן מליצות ומשלים של שיחת חליו, כגון ספר עמנואל, ומכל שכן דברי חשק, אסור לקרותן בשבת ואפלו לעין בהם בלי קריאה בפיו, ואף בחול אסור משום מושב לצים אפלו הם כתובים בלשון הקדש. ובדברי חשק יש עוד אסור שמגדה יצר הרע בעצמו. אבל אותן ספרי דברי הימים שיוצא מהם ענייני מוסר ויראת שמים, כגון ספר יוסיפון

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) יש אומרים שהשוכר חדר במלון יכוון בתשלום על ערב שבת ומוצאי שבת בכדי לא לשלם שכר שבת (כה"ח שו"ס ק"ג, רמז ס"ק ח ומשנ"ב שם). (ז) הרוצה לתת מתנה בשבת צריך ליתנה ביד מישהו אחר בערב שבת שיזכה בה בשביל המקבל, ואח"כ יכול ליקחה מידו וליתנה למקבל בשבת. וטוב שיאמר למקבל שכבר זכו לו במתנה בערב שבת. ואם לא עשה כן, יתן את המתנה ויאמר למקבל שהמתנה לא תהיה שלו עד מוצאי שבת. וכל זה מותר רק במתנה שאינה מוקצה ויכול להשתמש בה בשבת (כה"ח שו"ס ק"ד מד מז, ועיין משנ"ב שם ס"ק לג). (ח) ולכן אסור לעיין בעתון במדור עסקים או מכירות וכד'. ונירות עסקים גם הם מוקצה ואסורים בטלטול (עיין כה"ח שו"ס ק"ח, שו"ס ק"ד, משנ"ב שו"ס ק"ס סג). (ט) אסור לפתוח מכתב סגור, ומותר לפותחו על ידי גוי (בא"ח ש"ס וישלח יג). (י) ולכן אסור לעיין בתמונות שכתוב תחתיהם בכתב יד של מי הם אפילו אם הן של רבנים, וכל שכן אם כתוב על התמונה עצמה. והוא הדין באלבום תמונות שכתוב בו פרטים על התמונות (אחרונים).

וכיוצא בו, אפלו כתובים בלשון לע"ז מתר לקרותם אפלו בשבת. ומכל מקום אין ראוי להרבות בהם.

[יב] אסור למדוד בשבת איזה דבר אם הוא לצרך, אלא אם כן הוא לצרך מצוה.

[יג] במקום פסידא מתר לדבר בצרכיו בין עם ישראל בין עם גוי^(א).

[יד] כל דבר שהישראל אסור לעשותו, אסור לומר לגוי לעשותו, דאמירה לגוי הוי שבות. ואפלו לרמוז לו לעשותו אסור. ואפלו לומר לו קדם שבת שייעשה בשבת גם כן אסור. וכן אסור לומר לגוי בשבת שייעשה לאחר שבת, ודבר זה אינו משום שבות כיון דהמלאכה נעשית בשעת התר, אלא אסור משום "ממצוא חפצה", ולכן לצרך מצוה - מתר.

כד אייר

[טו] אפלו אם הגוי בא מעצמו לעשות איזה מלאכה בשביל ישראל, צריך הישראל למחות בו. ולכן גוי שרוצה להסיר הפחם מנרות של ישראל כדי שידלקו יפה, צריכין למחות בו^(ב).

[טז] אם רואה אדם שיוכל לבוא לידי הפסד כגון שנתרועעה לו חבית של יין וכדומה. מתר לקרות לגוי לשם, אף על פי שיודע שהגוי בודאי יתקנו, ואפלו במלאכה גמורה, ובלבד שיזהר הישראל שלא לומר לו שום רמז צווי לתקן. אבל מתר לומר לפניו כל מי שיציל הפסד זה לא יפסיד שכרו. ואין לעשות זאת אלא במקום הפסד מרבה.

[יז] דבר שאינו מלאכה גמורה ואינו אסור אלא משום שבות, אם הוא צרך מצוה או במקצת חלי - מתר לומר לגוי לעשותו. ומזה נהגו לשלוח גוי בשבת להביא שכר או שאר דבר לצרך שבת אף במקום שאין ערוב. ואין להתיר אלא בשעת הדחק שאין לו מה לשפות, אבל בשביל תענוג בעלמא אין להתיר. ולומר לגוי להביא מחוץ לתחום, אפלו בדיעבד אסור בשבת מה שהביא. ויש אומרים דהוא הדין במקום הפסד, כגון, לטלטל סחורה הנפסדת מן הגשמים - מתר על ידי גוי. ויש לסמך על דבריהם במקום הפסד גדול^(א).

[יח] בעת הקר מתר לומר לגוי להסיק^(ב) את התנור משום דהכל חולים אצל הצנה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן צ א) (קצור מסגרת השולחן) עיין בנ"א כלל ס"א שסתר זה. ב) (משנה ברורה ש"ז ס"ק

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) מה שהתירו על ידי גוי במקום מצוה או חולי הוא רק במלאכות שאינן דאורייתא (עיין שו"ע שכת סע' יז). (יב) מה שהתירו לומר לגוי להדליק התנור בעת הקור, הוא דוקא בארצות הקרות ביותר או עבור זקנים וקטנים (שו"ע רעו סע' ה והחזונים עליה).

אָבֵל אַם אַינז מְכָרַח כָּל כֶּף, אַינז לעשׂוֹת זאָת. וְגַם אָסוּר לְהַנִּיחַ לְגוֹי שׁוֹסִיק אֶת הַתְּנֹנֶר בְּשֶׁבֶת אַחֵר חֲצוֹת הַיּוֹם כְּדִי שֶׁיֵּהָא חֶם בְּלִילָה.

יט) אָסוּר לְשַׁלַּח גּוֹיִים חוּץ לְתַחֲנוּם בְּשֶׁבִיל קְרוֹבֵי הַמֶּת אוֹ בְּשֶׁבִיל סִפְדּוֹ (וְעַיִן לִקְטָן סִימָן קצ"ג ס"ח).

כ) גּוֹיִים הַמְּבִיאִים תְּבוּאָה לְיִשְׂרָאֵל בְּחֻבוּבוֹתֵיהֶם וְהַיִּשְׂרָאֵל נּוֹתֵן לוֹ אֶת הַמִּפְתָּח לְאוֹצְרוֹ וְהַגּוֹי מוֹדֵד וּמוֹנֶה לְשָׁם - מֵתָר, מִשּׁוּם דְּהַגּוֹי בְּמִלְאֶכֶת עֲצָמוֹ הוּא עוֹסֵק, כִּי אֵינְ הַתְּבוּאָה שֶׁל יִשְׂרָאֵל עַד לְאַחֵר הַמְּדִידָה. וְהַיִּשְׂרָאֵל מֵתָר לוֹ לְעֲמוּד שָׁם שְׁלֹא יִטְעֶה אוֹתוֹ, וּבִלְבָד שְׁלֹא יִדְבֵּר עִמּוֹ כָּלֵל מִן הָעֵסֶק. אָבֵל אַם הִבִּיאוּ לוֹ תְּבוּאָה שְׁלֹו, אָסוּר לוֹמַר לָהֶם לִפְנוֹתָה מִן הָעֲגָלוֹת לְתוֹךְ אוֹצְרוֹ, וְאַפְלוּ אַם מִעֲצָמָם רוֹצִים לִפְנוֹתָה צְרִיךְ לְמַחֲוֹת בָּהֶם.

כא) גּוֹי הָעוֹשֶׂה גְבִינָה מְחַלֵּב שְׁלֹו וְהַיִּשְׂרָאֵל רוֹאֶה אֶת הַחֲלִיבָה וְהַגְּבֹנִן כְּדִי שֶׁתֵּהָא מִתָּר לְיִשְׂרָאֵל וְיוֹכֵל לִקְנוֹתָה לְאַחֵר הַשְּׁבֵת, אָף עַל פִּי שֶׁהַגּוֹי מִתְּכַוֵּן בְּשֶׁבִיל הַיִּשְׂרָאֵל לְמִכְרָה לוֹ הָרִי זֶה מֵתָר, כִּיּוֹן שֶׁהַגְּבִינָה עֲדִין שֶׁל הַגּוֹי הִיא וּלְטוֹבַת עֲצָמוֹ הוּא עוֹשֶׂה. וּמֵתָר לְהַיִּשְׂרָאֵל אֶפְלוּ לוֹמַר לוֹ שֶׁיַּעֲשֶׂה, וְאַפְלוּ בְּשֶׁבֶת, שֶׁמֵּתָר לוֹמַר לְגוֹי עֲשֵׂה מִלְאֶכֶתָּה אֶפְלוּ מִגִּיעַ מִזֶּה רוּחַ לְהַיִּשְׂרָאֵל.

כב) גּוֹי שֶׁקָּנָה סְחוּרָה מִיִּשְׂרָאֵל וְכֵא בְּשֶׁבֶת לְקַחְתָּהּ, אַם אֶפְשָׁר יֵשׁ לְמַנְעוֹ.

כג) מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ יֶאֱרֻצִּיט בְּשֶׁבֶת וְשִׁכַח לְהַדְלִיק נֵר שֶׁל יֶאֱרֻצִּיט, יִכּוֹל לוֹמַר לְגוֹי בֵּין הַשְּׂמֻשּׁוֹת שֶׁיִּדְלִיק. אָבֵל לֹא בְּשֶׁבֶת (מִגֵּן אֲבֵרֶם סִימָן רס"א סק"ו).

סימן צא

דִּין מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַחוּשׁ וְחוּלָה שְׁאִין בּוֹ סִפְנָה

וּבִי"ח סְעִיפִים.

א) מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַחוּשׁ וְהוּא מִתְּחַזֵּק וְהוֹלֵךְ כְּמוֹ בְּרִיא, אָסוּר לַעֲשׂוֹת לוֹ שׁוּם רְפוּאָה^(א) אֶפְלוּ בְּדִבְרֵי שְׁאִין בּוֹ מִשּׁוּם מִלְאֶכֶה וְאַפְלוּ לְסוּף בְּשֶׁמֶן^(ב), בֵּין בְּעֲצָמוֹ בֵּין עַל יְדֵי אַחֲרִים וְאַפְלוּ עַל יְדֵי גוֹי.

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ע"י) כְּשֹׁאוֹמֵר "הֵנָּה אֵינִי מֵאִיר יפה" אוֹ "אֵינִי יִכּוֹל לְקַרְתָּ לְאוֹר הֵנָּה הַזֶּה שִׁישׁ בּוֹ פָּחִם" וְשׁוֹמֵעַ הָא"י וּמִתְקַנֵּה שְׂרִי כו' דֹּאֵין זֶה הִנָּהוּ כָּל כֵּךְ דְּגַם מִקְדָּם הִיָּה יִכּוֹל ע"פ הַדָּחֵק לְקַרְתָּ לְאוֹר וְכ"ש שְׁאִין צְרִיךְ לְמַחֲוֹת.

דְּרַכֵּי הַלָּכָה - ע"פ טַרְנַן הַשּׁוּ"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

סימָן צא (א) כְּדוֹר נֶגֶד כֹּאבִים - אָסוּר אֵלֹא אַם כֵּן נִחְלָה כָּל גּוֹפוֹ וְנִפְל לְמַשְׁכָּב (עֵינִי שו"ע שֶׁכֵּה סע' א וְהַחֲנוּמִּים עֲלָיו, בִּא"ח תְּצוּה ה). (ב) בְּמִקּוֹם שְׂרָגִילִים לְסוּף בְּיוֹם חוּל כְּמוֹ שֶׁמֶן לְתִינוּק וְכד' - מוֹתָר (עֵינִי שו"ע שֶׁכֵּה).

כה אייר

[ב] כל אוכלים ומשקין שהם מאכל בריאים - מתר לאכלן ולשתותן לרפואה אף על פי שהם קשים לקצת דברים ומוכחא מלתא דלרפואה עביד אפילו הכי שרי. וכל שאינו מאכל ומשקה בריאים אסור לאכלו ולשתותו לרפואה. מתר לאכל שרפים מתוקים (ועפסל) ולגמוצ ביצה חיה כדי להנעים את הקול, ואין בו משום רפואה כיון שאין בו מכה בגרונו^(א).

[ג] החושש בשניו במחוש בעלמא ואין לו צער גדול^(י) (ועין בסימן שאח"ז סעיף ד') לא יגמע בקו חמץ או שאר משקה לרפואה ויפלט את המשקה, אלא מגמע וכולע או טובל בו פת ואוכל כדרךכו. וכן החושש בגרונו לא יערערנו באיזה משקה^(ה), אלא בולע ואם נתרפא - נתרפא.

[ד] החושש במתניו וכדומה וכן מי שיש לו חטטין בראשו, במדינות אלו כיון שאין נוהגין לסוף בשמן כי אם לרפואה, אסור לסוף בשבת משום דמוכחא מלתא דלרפואה קעביד.

[ה] הגונח מכאב לב שרפואתו לינוק בפיו מן העז - מתר לו לינוק בשבת (משום דיניקה הרי מפרק בלאחר יד, ומשום צערא דחולה לא גזרו רבנן).

[ו] החושש במעיו מתר לתן עליהם כוס שערנו ממנו חמין^(א) אף על פי שעדין יש בו הקבל (ועין לעיל סימן ל"ג סעיף י"ב). וכן מתר להחם בגדים ולהניח עליהם.

[ז] מי שנגפה ידו או רגלו - צומתה ביין כדי להעמיד הדם, אבל לא בחמץ מפני שהוא חזק ויש בו משום רפואה. ואם הוא מענג, אף היין לו כמו החמץ ואסור. ואם הוא על גב היד או גב הרגל או שנעשה על ידי ברזל - מתר לרפאות בכל דבר דלקמן סימן צ"ב ס"ה.

[ח] יש לו איזה מחוש בעיניו, לא יתן עליהם רק תפל (פרוש, רק שבפיו בעוד שלא טעם כלום), דמוכחא מלתא דלרפואה עביד^(א). אבל מי שאינו יכול לפתח עיניו - מתר ללחלחן ברק תפל, כי אין זאת לרפואה אלא לפתח העינים קמכוין.

[ט] מי שמצטער מרב המאכל שאכל - מתר לתחוב אצבעו לתוך גרונו כדי שיקיא^(א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) מאכל מרפא שהוא גם מאכל בריאים - מותר גם לחולה לאוכלו. מאכל מרפא שאינו מאכל בריאים אסור לחולה לאוכלו, ומותר לבריא לאוכלו אם אהבו (שו"ע שכח סע' ז). (ד) אבל אם נחלש כל גופו יכול לגמוצ חומץ ושכר וכד' ולפלוט. (ה) החושש בגרונו ונחלש כל גופו - יכול לערערנו במשקה שרגילים לשתותו (כה"ח ס"ק קצו. ועיין בא"ח תצהו ב). (ו) וכן מותר להניח עליו גומי עם מים חמים ובלבד שהכיסוי מוכרג היטב ולא נוטפים ממנו מים (עיין כה"ח שכו ס"ק ד). (ז) כל זה במחוש בלבד, אבל אם הוא חולה בעיניו - דינו כחולה שיש בו סכנה. (שו"ע שכח סע' ט). (ח) מי שאכל הרבה לא יקח כדור או רפואה להקאה, (שו"ע סע' לט) אלא אם כן יש

[י] מִכָּה שְׁאִין בֶּה סִכְנָה לֹא יִנִּיחַ עָלֶיהָ רְטִיָּה אֶפְלוּ עֲשָׂא מֵאֲתָמּוּל, וְלֹא כָל דְּבָר שֶׁהוּא מְשׁוּם רְפוּאָה, אֶפְלוּ עָלֶיהָ אוֹ חֲתִיכַת בֶּגֶד יִבֵּשׁ וְיִשֵּׁן שֶׁהוּא מְרַפָּא גַם כֵּן. אָבֵל נוֹתֵן עָלֶיהָ אֵיזוֹ דְּבָר לְשִׁמְרָה שְׁלֵא תִסְרֵט. הִיָּה עָלֶיהָ רְטִיָּה מֵאֲתָמּוּל, מְגַלָּה קִצְתָּהּ וּמְקַנֵּחַ פִּי הַמִּכָּה וְחוֹזֵר וּמְגַלָּה קִצְתָּהּ הַשְּׁנִי וּמְקַנֵּחַ, וְרְטִיָּה עֲצֻמָּה לֹא יִקְנֹחַ מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְמַרְת. נִפְלָה הֶרְטִיָּה מֵעַל גְּבִי הַמִּכָּה עַל גְּבִי הַקֶּרֶקֶע - לֹא יִחְזִירָנָה. נִפְלָה עַל גְּבִי כְּלִי - יִחְזִירָנָה. וְאִם מִצְטָעֵר הֶרְבֵּה - מִתֵּר לֹמֵר לְגוֹי לְהַחְזִירָהּ. אָבֵל אֲסוּר לֹמֵר לְגוֹי לַעֲשׂוֹת רְטִיָּה בְּשִׁבְת, כִּי מְרוּחַ הֶרְטִיָּה הוּא אֲסוּר דְּאוֹרִיתָא וְאֲסוּר אֶפְלוּ עַל יְדֵי גוֹי אִם לֹא כְּשִׁחְלָה כָּל גּוֹפּוֹ (כְּדִלְקֶמֶן סְעִיף ט"ז).

[יא] אֲסוּר לְהִנִּיחַ בֶּגֶד עַל מִכָּה שְׁיוּצֵא מִמֶּנָּה דָּם, מִפְּנֵי שֶׁהָדָם יִצְבֵּעַ אוֹתוֹ, ^(א) וּמִכָּל שֶׁכֵּן בֶּגֶד אָדָם שֶׁהוּא מְתַקְנֵנו ^(ב). וְגַם אֲסוּר לְדַחֵק בְּמִכָּה לְהוּצִיא אֶת הָדָם. אֲלֵא כִּי צִד עוֹשֶׂה, רוֹחוּץ בְּמִים אוֹ בִּינֵי לְהַעֲבִיר הָדָם וְאַחֵר כִּךְ יִכְרֹךְ עָלָיו סְמֶרְטוּט. וְאִם אֵין הָדָם פּוֹסֵק עַל יְדֵי רְחִיצָה, יִנִּיחַ שָׁמָּה קוֹרֵי עֲכָבִישׁ וְיִכְרֹךְ עָלֶיהָ סְמֶרְטוּט, אֲךָ יֵשׁ מִפְּקָפְקִים בְּזֶה מְשׁוּם דְּקוֹרֵי עֲכָבִישׁ מְרַפָּאִים, עַל כֵּן אִם אֶפְשָׁר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי גוֹי.

[יב] הַפּוֹתַח מְרַסָּא כְּדֵי לְהַרְחִיב פִּי הַמִּכָּה כְּדֶרֶךְ שֶׁהָרֹפֵאִים עוֹשִׂים שֶׁהֵם מְתַכְנְנִים לְרְפוּאָה לְהַרְחִיב פִּי הַמִּכָּה הִרִי זֶה חַיִּב שְׁזוֹ הִיא מְלֹאכֶת הָרֹפֵא. וְאִם פְּתָחָה דַּק כְּדֵי לְהוּצִיא מִמֶּנָּה אֶת הַלֶּחֶה שֶׁמִּצְעָרְתָּ וְאִינוּ חוֹשֵׁשׁ אִם תִּחְזוֹר וְתִסְתָּם מִיָּד, הִרִי זֶה מִתֵּר מְשׁוּם צִעְרוֹ ^(א). וְדוֹקָא לְנִקְבָּה עַל יְדֵי מַחֵט וּבִדְוֹמָה אָבֵל לֹא בְּצַפְרָנִי, מְשׁוּם דְּתוֹלֵשׁ קִצְתָּה מֵעוֹר הַמְּרוֹסָא וְיֵשׁ בְּזֶה חֵיבוֹב. וְגַם עַל יְדֵי מַחֵט וּבִדְוֹמָה, כִּיּוֹן שִׁישׁ לְחוּשׁ שְׁמָא יִתְכַּוֵּן שֶׁתִּשְׁאַר פְּתוּחָה כְּדֵי שֶׁתּוּצִיא לָחָה גַם אַחֵר כִּךְ, עַל כֵּן אִם אֶפְשָׁר יֵשׁ לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי גוֹי.

[יג] מִי שִׁישׁ לוֹ נִקְבַּ בְּזָרוּעַ שְׁקוֹרִין אֶפְטוֹרָא (פּוֹנְטִינֶעֶלְלֶע, אִימְפֶּעֶרֶאטוֹר) אִם נִסְתָּם הַנִּקְבַּ קִצְתָּה, אֲסוּר לִתֵּן לְתוֹכּוֹ קְטִינִית שִׁיפְתָּה דְּהָא כּוֹנֵנָתוֹ שִׁישְׁאָר פְּתוּחָה ^(א). וְרְטִיָּה (שְׁנַעֲשִׂית מֵאֲתָמּוּל) ^(ב) - מִתֵּר לִתֵּן עַל הָאֶפְטוֹרָא שֶׁהִיא דַּק לְשִׁמְרָה. אֲךָ אִם יוֹדֵעַ שֶׁהֶרְטִיָּה

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צא א (משנה ברורה שכ"ח ס"ק קמ"ז) ובמקום הדחק הסכימו האחרונים דיש להקל דהוא דרך לכולך. ב (קצור מסגרת השולחן) ויש מי שאוסר ליתן על האפטורה (משמעות ראב"ן), ויש לחוש לדבריו.

דוכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לו צער גדול ונחלה כל גופו. מותר לאכול מאכל שגורם שילשול או עצירות. מותר להניח פתילה נגד עצירות בשינוי ובנחת. אבל אסור לבלוע רפואה לעצירות או לשילשול אלא אם כן נפל למשכב. (בא"ח תצוה ז - ח). אסור להכין בשבת פתילות לעצירות מסבון וכד', אלא ישתמשו בפתילות המוכנות מע"ש. ט יש אומרים כי בשעת הדחק אפשר להניח תחבושת על פצע כיון שהיא בגד המיועד לכך, ואין הדם אלא כליכלוך. ועדיף לשטוף את הפצע קודם לכן לחוש לסוכרים שיש בכך משום צובע (עיין כה"ח שכת ס"ק רסד משנ"ב ס"ק קמז). י מותר לפתוח מרסא רק כדי להוציא את הליחה אפילו אם היא מעורבת בדם. ובלבד שלא ילחץ להוציא (בא"ח תצוה ג). יא אם מתכוין שישאר פתוח מותר ויש להכין את העלה או הקיטנית מע"ש (בא"ח תצוה ד).

מוציאה לחה או דם - אסור. וכן אם בא לקנחה, אם יודע שעל ידי הקנחה יצא דם או לחה, אסור לקנחה (ולא דמי לפותח מרסא דהתם במרסא הלחה והדם כנוס ועומד בפני עצמו ואינו עושה חבורה. אבל כאן שהלחה והדם מבלעים בבשר, אם מוציאם עושה חבורה).

כו אייר

[יד] מכה שנתרפאה נותנין עליה רטיה^(יב) שעשאה מאתמול שאינו אלא לשמרה. ומתיר להסיר גלדי מכה.

טו] נתחב לו קוצ - מתיר להוציאו במחט ובלבד שיזהר שלא יוציא דם, דעביד חבורה^(יג).

טז] חולה שנפל מחמת חליו למשכב ואין בו סכנה, או שיש לו מחש שמצטער וחלה ממנו כל גופו, שאז אף על פי שהוא הולך כנפל למשכב דמי, אומרים לגוי לעשות לו רפואה ולבשל בשבילו. ומתיר לו לאכל בשבת בשולי גויים כיון שהתיר לו היום הבשול על ידי גוי (ועין לעיל סימן ל"ח ס"ט).

[יז] ומתיר לו לאכל ולשתות סמי רפואה, וכן לעשות לו איזה רפואה בין בעצמו בין אחרים, ובלבד שלא יהא בדבר איזה אסור מלאכה אפלו אסור דרבנן. אבל כל שיש בו אפלו אסור דרבנן אסור לעשותו כי אם על ידי גוי ואם אין גוי יש להתיר לעשות על ידי ישראל^(יד) אסור דרבנן על ידי שגוי.

[יח] רופא גוי שהוא מצמיח (מדיכ) אבעבועות (בלאטון, אומפפון) לילדים, אם יכול הישראל לפיסו בממון שיעשה לאחר השבת, יעשה כן. ואם לאו וצריכין לעשות בשבת, אל יחזיק ישראל אז את הילד, אלא גוי יחזיקו.

סימן עב

דין חולח שיש בו סכנה ודין אנוס לעברה

וב' י' קצופים.

[א] דחוייה^(א) היא שבת אצל סכנת נפשות כמו שאר כל המצוות שבתורה. לכן חולה שיש בו סכנה והוא אדם כשר ואף על פי שלפעמים עושה עברה לתאבון (עין י"ד סימן קנ"ח וח"מ סימן תכ"ד) ואפלו הוא תינוק בן יומו, מצוה לחלל עליו את השבת.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

[ג] (באור הלכה ש"ח סי"א ד"ח הקץ כו') ור"ל שלא יעשנה בענין שיהיה פסיק רישא להוצאת דם כו' ומכל מקום אפילו בזה חלק עליו בעל חמד משה וס"ל דמותר, דבמקום צערא לא גזרו רבנן אף באופן זה וכן משמע בסה"ת כחמד משה.
[ד] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב שעל ידי שינוי מותר לעשות אפילו מלאכה גמורה, שכיון שמשנה בעשייתה, אינה אסורה אלא מדברי סופרים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים.

(יב) מה שמותר לתת רטיה בשבת, זה דוקא באופן שאינו ממרח את המשחה (אחרונים).

סימן עב (א) כן משמע מהב"י שדחוייה ולא הותרה (עין כה"ח שכתב ס"ק פה).

ואם החולה אינו רוצה, כופין אותו על כך. ועון גדול הוא בידו להיות חסיד שוטה שלא להתרפאות בשביל איזה אסור, ועליו נאמר: "ואף את דמכם לנפשותיכם אדרוש" (א). והזריז לחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה, הרי זה משבח. ואפלו יש גוי לפנינו, משתדלין לעשות על ידי ישראל (ב). וכל מי שחלל שבת בשביל חולה שיש בו סכנה אף על פי שלא הצרף לו הרי זה יש לו שכר. כגון שאמר הרופא חולה זה צריך גרגרת אחת ורצו עשרה אנשים ותלש כל אחד גרגרת והביא, כלם יש להם שכר טוב מאת ה' יתברך שמו אפלו הכריא החולה בראשונה. וכן בשביל כל פקוח נפש ואפלו ספק פקוח נפש מצוה לחלל עליו את השבת ולעשות בשבילו כל אסורי דאורייתא, שאין לה דבר שעומד בפני פקוח נפש, כי לא נתנה התורה אלא למען החיים, שנאמר: "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" ודרשינו, "וחי בהם" ולא שימות בהם, חוץ מעבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים שהם ב"הרג ואל יעבר".

[ב] כל אדם^א שהוא אומר מכיר אני באותו חולה שהוא מסכן, אם אין שם רופא ממחה שמכחישו, נאמן ומחללין עליו השבת. ואפלו אינו אומר בכדור אלא אומר שנראה לו שצריכין לחלל עליו את השבת, שומעין לו ומחללין עליו משום דספק נפשות להקל. אם רופא אחד אומר שהוא מסכן ושהוא צריך לרפואה פלונית, ורופא אחד אומר שאין צריך או שהחולה אומר שאינו צריך, שומעין להרופא שאומר שהוא צריך. ואם החולה אומר שהוא צריך לרפואה פלונית ורופא אומר שאין צריך, שומעין להחולה. אף אם הרופא אומר שרפואה זו תזיקהו, שומעין להרופא (ב).

כו אייר

[ג] אם רופא בקי, אפלו הוא גוי, או שאר מבין אומר שאף על פי שעתה עדין אין החולה בסכנה מכל מקום אם לא יעשו לו רפואה זאת אפשר שיכבד עליו החלי ויכול לבוא לידי סכנה אפלו החולה אומר שאינו צריך, שומעין להרופא ומחללין את השבת. ואם הרופא אומר שאם לא יעשו לו רפואה זאת ודאי ימות ואם יעשו יכול להיות שיחיה, מחללין גם כן את השבת. עין עוד בסימן קל"ג מן סעיף י"ג עד סעיף י"ח.

[ד] כל מכה שבפנים הגוף דהיינו מן השפה ולפנים וגם השנים בכלל, והיינו קלקול שמחמת מכה או בוצה וכיוצא בזה, מחללין עליו את השבת ואין צריך אמד, שאפלו אין שם בקיאים וחולה אינו אומר כלום, עושים לו כל מה שרגילים לעשות בחול. אבל כשיודעים ומכירים באותו חלי שממתין ואין צריך לחלול שבת, אין

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן עב א) (קצור מסגרת השולחן) והמנהג דאם אפשר לעשותו על ידי נכרי בלא איחור כלל, עושין על ידי נכרי, ומכל מקום יגלה לרבים באותו פעם שיש היתר לישראל עצמו אלא שהנכרי הוא מזומן כאן.

ב) (בשו"ע שכ"ח ס"י) כתב ריש אומרים דוקא ישראלים ובמ"ב שם כתב: "וכן עיקר".

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) והשואל שופך דמים (כה"ח שכח ס"ק פה). (ג) גדול ובר דעת (שו"ע שכח סעי' יב). (ד) ואם החולה רוצה אוכל מסוים והרופא אומר שמזיק - שומעין לחולה (כה"ח שם ס"ק מז).

מחללין. מחושים אין נקראין מכה^(ה). ומי שחושש בשנו^(ו) ומצטער עליו מאד עד שחלה ממנו כל גופו - מתר לומר לגוי שיוציאו.

זח] מכה שעל גב היד ושעל גב הרגל, וכן על כל מכה שנעשית מחמת ברזל ועל שחין שבפי הטבעת, וכן מי שבלע עלוקה או שנשכו כלב שוטה או אחד מזוחלי עפר אפלו ספק אם ממית אם לאו, וכן מי שיש בו קדחת חזקה ביותר, מחללין עליו את השבת. אבל על קדחת המצוי אין מחללין אלא עושין על ידי גוי.

ו] מי שאחזו דם, מקיזין אותו מיד. וכל שהקיז דם ונצטנן, עושין לו מדורה להתחמם אפלו בתקופת תמוז.

ז] החושש בשתי עיניו^(א) או שהיה באחת מהן ציר או שהיו שותתות או שהיה דם שותת או שאר דבר שהוא סכנה לעין - מחללין עליו את השבת.

ח] חולה שיש בו סכנה שצריך לבשר ויש כאן בשר אסור, שוחטין עבורו^(ב) ואין מאכילין אותו בשר אסור, משום דחשיבין שמא כשידע לו שהאכילו אותו בשר אסור, יקוץ בו. אבל במקום דליכא למיחש לשמא יקוץ בו כגון שהוא קטן או שדעתו מטופת, מאכילין אותו בשר אסור ואין שוחטין עבורו בשבת^(ג).

ט] המבשל בשבת בשביל חולה, אסור לבריא^(ד) לאכלו בשבת, אבל למוצאי שבת מתר מיד גם לבריא אם בשלו ישראל^(ה) (ועיין לעיל סימן ל"ח ס"ט).

י] מי שרוצים לאנוס אותו שיעבר עברה לפי שעה אפלו היא עברה תמורה, אין מחללין עליו שבת כדי להצילו מן העברה. אבל אם רוצים לאנוס אותו להמיר את הדת ולהוציאו מכלל ישראל^(ו) אפלו הוא קטן או קטנה, החיוב הוא על כל מי שבדיו להשתדל להצילו, אפלו צריך לחלל שבת באסורי דאורייתא, כמו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

(ג) (קצור מסגרת השולחן) מחללין עליהן אם יצילם ברדאי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) אבל בכאבים של כל הגוף או שחושש והחולה אומר שצריך - שומעים לו. (עיין כה"ח שם ס"ק טוב וגר"א שם). (ו) חולי חניכיים - מותר על ידי ישראל (כה"ח שם ס"ק יד). (ז) לשון השו"ע: "החושש בעיניו או בעינו" (סעיף ט וכה"ח ס"ק מ). (ח) אם מספיק עוף או כבש קטן - לא ישחט גדול. ואין לשוחט לחקור בזה (עיין ר"פ ח"א כ"א בא"ח תצוה טז). (ט) ויש לכך טעם נוסף. כי באכילת טרף יש איסור בכל כזית וכזית, ובשחיטה יש איסור אחד. ואע"פ ששניהם הותרו לחולה זה, עדיף לשחוט כדי למעט באיסורים. אמנם אם האוכל דחוף לחולה ואי אפשר לחכות לשחיטה ומליחה וכד' יאכילוהו דבר איסור. וקטן דינו כמו גדול בזה (עיין שו"ע שכתב סעי' יד ונו"כ). (י) וכן לחולה שאין בו סכנה. (יא) ואם בשל גוי - מותר בו ביום אפילו לחולה שאין בו סכנה. ולמוצאי שבת אסור לבריא לעולם, ומותר לחולה רק אם אין אוכל אחר. (עיין שו"ע סעי' יט ולחונים עלי כה"ח בא ד).

שְׁמַחֲבִין לְחַלֵּל שַׁבָּת בְּשָׁבִיל חוֹלָה שִׁישׁ בּוֹ סִכְנָה, דְּכָתִיב: "וְשִׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת", אֲמָרָה תוֹרָה: חָלַל עָלָיו שַׁבָּת אַחַת כְּדִי שִׁישְׁמֵר שַׁבָּתוֹת הָרַבָּה. וְאָפְלוּ אִם הוּא סָפֵק אִם תּוֹעִיל הַהִשְׁתַּדְּלוּת אוֹ לֹא, מִכָּל מְקוֹם חִיבִין לְחַלֵּל שַׁבָּת לְהִשְׁתַּדֵּל בְּכָל מֵה דְאָפְשֵׁר כְּמוֹ שְׁמַחֲלִין בְּשָׁבִיל סָפֵק פְּקוּחַ נֶפֶשׁ. אָבֵל מִי שֶׁפָּשַׁע וּרְוָצָה לְהַמִּיר, אֵין מְחַלְלִין עָלָיו אֶת הַשַּׁבָּת בְּאִסּוּר דְּאוֹרִיתָא, דְּכִינּוּן שֶׁפָּשַׁע, אֵין אוֹמְרִים לְאָדָם: חֲטָא בְּשָׁבִיל שְׂיֻזְכָּה חֲבֵרָה. וּמִכָּל מְקוֹם בְּאִסּוּר דְּרַבֵּנָן כְּגוֹן לִלְכַת חוּץ לַתְּחוּם וְלִרְכַב עַל גְּבִי סוּס אוֹ לִילֵךְ בְּעֶגְלָה, וְכֵן לְטַלְטֵל מְעוֹת וְכַדוּמָה, יֵשׁ מַתִּירִין לְחַלֵּל שַׁבָּת בְּשָׁבִיל לְהַצִּילוֹ.

סימן צג

דיני יולדת

ובו ה' סעיפים.

כח אייר

[א] מִיֵּד כְּשֶׁהִתְחִילָה הָאִשָּׁה לְהַרְגִּישׁ סִימָנֵי לְדָה, אָפְלוּ הִיא מִסְפֶּקֶת, קוּדְאִין לָהּ מִיֵּלֶדֶת^(א) אָפְלוּ מִמְּקוֹם רְחוּק כְּמָה פֶּרְסָאוֹת^(ב).

[ב] יוֹלְדֶת הָרִי הִיא כְּחוֹלָה שִׁישׁ בּוֹ סִכְנָה^(ג), וּמְחַלְלִין עָלֶיהָ אֶת הַשַּׁבָּת לְכָל מֵה שֶׁהִיא צָרִיקָה. אֲךָ אִם אָפְשֵׁר לַעֲשׂוֹת עַל יְדֵי שְׂנוּי אוֹ עַל יְדֵי גוּי, עוֹשִׂין^(ד). וְנִקְרָאת יוֹלְדֶת מִשְׁתַּשֵּׁב עַל הַמִּשְׁבֵּר אוֹ מִשְׁעָה שֶׁהֵדֵם שׁוֹתֶת יוֹרֵד, אוֹ שְׁאִין בָּהּ כַּח לִלְכַת בְּעֶצְמָה. גַּם הַמַּפְלֵת לְאַחֵר מ' יוֹם מִטְּבִילָתָה דִּינָה כִּיּוֹלְדֶת.

_____ דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

סימן צג (א) או זומינים לה מכונית או מונית או אמבולנס בטלפון שתסיע אותה. וכשמתקשר - יתקשר בשינוי. וכשנוסע יסע כרגיל שלא יבוא לחשש סכנה לו או לאחרים (אחרונים). (ב) בזה קל דינה של יולדת מחולה שיש בו סכנה שהיא יכולה להחליט מראש על בית חולים מסוים אפילו שהוא רחוק מביתה. וכן יכולה להחליט על מילדת או רופא מסוים שסומכת עליו ומביאים אותם. וכן אם יולדת מבקשת להדליק אור ביום במקום שאין בו אור מספיק או תוספת אור כלילה וכד' מחללין שבת. לעומת זאת חולה אפילו מסוכן לא יוכל לקבוע באיזה רופא או בית חולים יקבל טיפול. (ג) חמור דינה של יולדת מחולה שיש בו סכנה בכך שאנו מעדיפים שגוי יבשל לה או יחלל עליה שבת. ואם אין גוי - יעשה יהודי בשינוי. וכל זה דוקא אם אין עכוב במציאתם. אבל בחולה מסוכן עדיף ישראל ולא גוי ובוה חמור דינה מחולה. (ד) אשה בחודש התשיעי צריכה להכין מערב שבת תיק ובו תעודותיה, אישורים רפואיים וכל מסמך הנדרש לה. ואם הולכת לבית חולים יהודי עליה להכין מספר מדבקות ובהם רשומים כל הפרטים הדרושים לבית חולים (שם). משפחה. שם בעל. הורים. תאריך לידתה. סוג דם. מספר לידות. וכד'. יש מקומות שבהם ניתן לעשות רישום מוקדם לידלת לפני שבת ובית החולים מדפיס פתקים אלו עבודה. במקומות שאין הכנה לשבת או שהפתקים שהכינה אינם טובים לבית חולים והם מדפיסים אחרים - אין זה ענינה. כמו כן תניח בתיק זה ממתקים ועוגות כדי שהתיק לא יהיה מוקצה ותכין בו כסף שלפי דעתה צריך לשלם למונית או אמבולנס. ובשבת תאמר לנהג שיקח את הכסף מהתיק. ותשאיר אור בביתה כל ליל שבת ותכין כל דבר שחושבת שתצטרך לו להמעיט בחילול שבת. (עיין בא"ח תצהר יד).

ג] כל שלשה ימים הראשונים אפלו אומרת שאינה צריכה, מחללין עליה את השבת^(ה). ואחר כך אם אין בה חלי אחר רק צער הלדה, עד שבועה ימים^(ו) אם אומרת צריכה אני מחללין עליה, ואם אומרת שאינה צריכה, אין מחללין^(ז). ומונין ימים אלו מיום הלדה ולא מעת לעת. כגון אם ילדה ביום רביעי לעת ערב, הרי היא ביום שבת לאחר שלשה. ואם ילדה בשבת לעת ערב, הרי היא בשבת הבא לאחר שבועה. ואם יש קצת חשש סכנה שהאשה חלושה בטבעה, המקל למנות ימים אלו מעת לעת, לא הפסיד^(ח).

ד] לאחר ז' ימים אפלו אומרת צריכה אני, אין מחללין עליה, אלא הרי היא עד ל' יום כחולה שאין בו סכנה, ועושין כל צרכיה על ידי גוי. אבל להסיק עבודה - מתר אפלו ישראל (כשלא נמצא גוי בנקל), ואפלו בתקופת תמז, משום דיוולדת כל ל' יום מסכנת^(ט) היא בצנח^(י).

ה] הולד שנולד מרחיצין אותו, וחותרין את טבורו, ומישרין אבריו, ועושין לו כל צרכיו. אך אם אינו בן קימא כגון שנולד לשמונה חודשים, אסורין לטלטלו^(כ), אלא אמו שוחה עליו ומניקתו מפני צער החלב המצער אותה.

סימן עד

דיני ערובי חצרות

ובו כ"ז קעיפוס.

א] שני ישראלים או יותר הדרים בחצר אחת, כל אחד בחדר בפני עצמו, אסור לטלטל לא מן הבתים לחצר, ולא מן החצר לבתים, ולא מבית לבית ואפלו בלא

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צג א] (קצור מסגרת השולחן) וכן לענין שלשים שבסעיף ד'. ומ"ש המחבר להקל למנות מעת לעת איני יודע מקום לזה לפי פסק השו"ע, ומג"א, ורז"ש, בסימן של ותר"ז וכו'. ב] (משנה כרורה של ס"ק כא) ועיין בבה"ל שהבאתי דעת הרבה גדולי הראשונים שסוברין דחיה אחר שבעה דינה לענין מדורה ג"כ כשאר חולה שאין בו סכנה. ובבה"ל שם בסופו כתב קשה מאד להקל לעשות מדורה על ידי ישראל עד ל'. וצ"ע למעשה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה] בשלשה ימים ראשונים אם אמרה שצריכה, שומעין לה אפילו אם יאמרו מאה רופאים שאינה צריכה (כה"ח ס"ק כד). ו] תוך שבועה ללידה אם רופא אומר צריכה והיא אומרת לא צריכה - שומעים לרופא. אמנם אם חברותיה אומרות צריכה והיא אומרת לא צריכה - שומעים לה (כה"ח של ס"ק כג). ז] בענין "מעת לעת" עיין כה"ח של ס"ק כא שכתב כי יש פוסקים רבים שמקילין לחשב ימים אלו מעת לעת. וסומכים עליהם באשה חלשה. ח] לגבי הקור כל יולדת נחשבת כחולה שיש בה סכנה (שו"ע של סעי' ו). ט] היום קשה לקבוע מתי תינוק הוא בן שמונה חודשים בדיוק, וכיום יש אמצעים רבים להחיותו על ידי אינקובטור וכד', ואם יאמר רופא שיש לו סיכוי לחיים מחללין עליו את השבת. (אחרונים).

דרך החרצר, כגון שיש פתח או חלון בין ביתו של זה לביתו של זה - אסורין לטלטל דרך שם (עין מגן אברהם סימן שס"ז ס"א). ומצוה עליהם לעשות "ערוכי חצרות" שלא יבואו לידי מכשול^(א).

(ב) שתי חצרות שיש ביניהם פתח^(ב), אם רוצים, עושים כל בני חצר ערוב אחד בפני עצמם, ומתרים כל בני החצר לטלטל בחצר שלהם, אבל אסורים לטלטל מחצר לחצר כלים ששבתו בבית. ואם רוצים, עושים כל הדרים בשתי חצרות ערוב אחד כדי שיהיו מתרין לטלטל גם מחצר לחצר אפלו כלים ששבתו בבית. ואם יש בין החצרות אפלו רק חלון שהוא לכל הפחות רחב ארבעה טפחים וגבוה ארבעה טפחים והוא בתוך עשרה טפחים סמוך לארץ ואין בו סריגה, גם כן יכולין לערב ביחד. אבל בפחות מזה, אין יכולין לערב ביחד. ואם יש חלון בין שני בתים אפלו הוא גבוה למעלה מעשרה טפחים, יכולין לערב ביחד (משום דביתא כמאן דמליא דמי).

כט אייר

(ג) שתי חצרות זו לפני זו, ובני החצר הפנימית אין להם דרך אל הרחוב רק דרך החצר החיצונה, שיש פתח בין החצרות ודרך שם הולכין, אם רוצים, מערבים ערוב אחד ביחד. אם לא ערבו ביחד, אם בני הפנימית לבדם ערבו, הם מתרים לטלטל בחצר שלהם ובני החיצונה אסורים. ואם בני הפנימית לא ערבו אלא בני החיצונה לבדם, לא מהני להם הערוב, כי מאחר שבני הפנימית יש להם דריסת הרגל דרך החצר החיצונה, הם אוסרים עליהם. והיו דוקא אם בני הפנימית לא ערבו דאז כיון שהם אוסרים זה על זה במקומם דהוי לה רגל האסורה במקומה, ורגל האסורה במקומה אוסרת גם במקום אחר. אבל אם ערבו גם הם בפני עצמם שאז מתרים לטלטל במקומם והוי לה רגל המתרת במקומה, אינם אוסרים גם על החיצונה. וכן אם בפנימית אינו דר רק ישראל אחד שאינו אוסר במקומו, גם על החיצונה אינו אוסר. ואם בפנימית דרים שנים ולא ערבו, אף על פי שבחיצונה אינו דר אלא אחד, כיון דהוי לה רגל האסורה במקומה, אוסרים גם על היחיד.

(ד) בתים הבנויים בעליה (שטאק) ולפניהם מרפסת (גאניג) שממנה יורדים במדרגות לתוך החצר ומחצר לרשות הרבים, דינם גם כן כשתי חצרות זו לפני זו, והמרפסת היא כמו חצר פנימית.

(ה) בית שיש בו שתי דירות דהיינו, שיש פרוזדור (פארהוז, קיכע) אשר דרך זה נכנסים לדירה זו וגם לדירה זו, ודרים בשתי הדירות שני בעלי בתים, אסורים להוציא אפלו מבית לפרוזדור. וכן אפלו בדירה אחת שהיא חלוקה לשני חדרים ודרים בהם שנים, אף על פי שהפנימי אין לו פתח אלא להחיצון ומן החיצון יוצאין לחצר, מכל מקום אסורים לטלטל אפלו מחדר לחדר עד שיעשו ערוב. (ואם שני הבתים או הדירות

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן עד (א) אם אין ערוב, יהיה מותר לטלטלם רק בחצר ורק כלים ששבתו בחצר. (עין שו"ע שע"ב סע' א.) (ב) רחב ארבע טפחים וגבוה עשרה טפחים. (עין כה"ח שעב ס"ק כט.)

ש"כים לאיש אחד והוא השכיר דירה לתקנו ויש לו גם כן שם תפיסת יד, עין בזה בשו"ע סימן שע ובח"א כלל עג סימן ג' וסימן ד').

ו] כיצד עושין את הערוב (מן המבחר)? אחד מבצלי הבתים שבחצר לוקח בערב שבת כפר אחד שלם משלו ומזכה אותו על ידי אחר לכל הדרים בחצר, דהיינו, שאומד לאחד בלשון שהוא מבין ענין זה: "קח כפר זה וזכה בו בשביל כל הישראלים הדרים בחצר זו" (או בחצרות אלו), ולוקח זה את הכפר ומגביהו טפת, והמערב לוקחו ממנו ומברך: ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות ערוב, ואומר: "בהדין ערובא יהא שרי לנא לאפוקי ולעיולי מן הבתים לחצר ומן החצר לבתים ומבית לבית לכל ישראל הדרים בבתיים שבחצר הזו"⁽¹⁾. וכיון שכלם זכו בכפר זה, ובהכנסת שבת הוא מנח בבית הזה של המערב, נחשבים כאלו כלם דרו בבית הזה, ולכן מתרים לטלטל מבתיים לחצר ומחצר לבתים ובכל החצר.

ז] צריך לזכות דוקא על ידי אחר. ולכן לא יזכה על ידי בנו ובתו הקטנים, אף על פי שאינם סמוכים על שלחנו משום דידם כידו. אבל על ידי קטן אחר יכול לזכות (דבמדי דרבנן קטן וזכה לאחרים). ואם אפשר, לא יזכה על ידי אשתו שמעלה לה מזונות, וגם לא על ידי בנו ובתו הגדולים אם הם סמוכים על שלחנו, משום דיש אומרים דגם אלו נחשבים כידו. ומכל מקום בדלית ליה איש אחר, יכול לזכות על ידיהן. ואם הבן נשא אשה אף על פי שסמוך על שלחנו אביו, לכולי עלמא יכול לזכות על ידו.

ח] כמה הוא שעור הערוב? בזמן שהם שמונה עשר בעלי בתים או פחות, שעורו כגרגרת (שהוא כמו שליש ביצה) לכל אחד. חוץ מזה שהוא עושה את הערוב ומניחו בתוך ביתו (פי הוא אינו צריך לתן פת כיון שכלאו הכי הוא דר שם). ואם הם יותר משמונה עשר, אפלו הם אלה, שעורו מזון שתי סעודות, שהם שמונה עשרה גרוגרות שהם" כמו שש ביצים, ויש אומרים, שהם כמו שמונה ביצים⁽²⁾ (ולפי זה כגרגרת הוא כשליש ותשיעית ביצה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן עד א) (קצור מסגרת השולחן) וכן עיקר (רו"ש ושו"ע ו"טורי זהב").

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(א) העירוב צריך להעשות על ידי חכם המכיר את ההלכות. נוהגים לעשות עירוב בערב פסח לכל העיר. סדר העירוב כדלקמן: רב העיר או עושה העירוב יתן במתנה חצי קילו מצות לכל בני העיר על ידי אדם אחר ויאמר לו: "זכה בעירוב זה לאחינו בני ישראל הדרים פה עמנו ושיבוא לדור בעיר הזאת שיסמכו לטלטל על ידו מרשות לרשות בשבת וביום טוב". ויגביה הזוכה את המצות טפת, ואחר כך יקח הרב את המצות ויברך: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם. אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות עירוב: ויאמך אחר כך: "בדין עירובא. יהא שרי לנא לאפוקי ולעיולי ולטלטולי מבית לבית ומבית לחצר ומחצר לבית ומבית לבור ומבור לבית ומגג לגג ומעליה לתחתית ומתחתית לעליה ומוזית לזוית ומרשות לרשות כל מאי דצריך לן בכל שבתות השנה וימים טובים. לנו ולכל המסתופפים עמנו מכאן ולהבא מפסח זה עד פסח של השנה הבאה שיבוא עלינו לשלום בעזרת האל יתברך שמו לעד". (ד) וכן נוהגים. ונוהגים לכתחילה להחמיר ולקח

א סיון

ט] צריך שלא יקפיד על הערוב אם יאכלנו חברו, ואם מקפיד עליו אינו ערוב. לכן צריך לזהר שלא לערב בדבר שהכין לצורך שבת.

י] הערוב צריך להיות מנח במקום שכל אחד מן הבעלי בתים שנעשה בשבילם, יכול לבוא שמה בין השמשות⁽¹⁾. ולכן אם היה שם או בשכונה מת רחמנא לצלו, ואחד מן הבעל הבית הוא כהן ולא היה יכול לבוא בין השמשות אל הערוב, בטל הערוב (עין פרי מגדים משבצות ס"ס שס"ו).

יא] יש לעשות ערובי חצרות בכל ערב שבת⁽²⁾. ובשבת יבצע עליו כדלקמן סימן ק"ב סע' ב', (כי אינו צריך להיות קים רק בהכנסת שבת). אך אם יש לחוש פן ישכח פעם אחת, יכול לערב בכפר אחד לכל השבתות שעד הפסח⁽³⁾. וכשאומר "בהדין" וכו' יסים "בכל השבתות שעד הפסח הבא עלינו לטובה". וצריך שיעשה הכפר דק ואפוי היטב שלא יתקלקל. ועל השבת שבתוך הפסח, יעשה הערוב במצה כשרה.

יב] אין עושין ערובי חצרות ביום טוב. ואם חל יום טוב בערב שבת צריכין לעשותו בערב יום טוב.

יג] מי שאוכל במקום אחד וישן במקום אחר, מקום אכילתו הוא העקר לענין זה, ושם הוא אוסר אם אוכל שם משלו בחדר מיוחד. אבל במקום שהוא ישן, אינו אוסר.

יד] המתארח בחצר, יש אומרים דאפלו נתארח בבית בפני עצמו, אם לא נתארח דרך קבע אלא לשלשים יום או לפחות, אינו אוסר על בני החצר וכלם מתרין לטלטל בין מבתי בעלי הבתים בין מבית האורח. ואפלו אם האורחים רבים ובעל הבית אחד. ודוקא בדאיכא בעל הבית קבוע ואפלו הוא גוי (עין יד אפרים) דאז האורחים בטלים לגביה. אבל אם כלם הם אורחים, אוסרין זה על זה אם יש לכל אחד חדר מיוחד לאכילה. ואם יש ביניהם גוי צריכין לשכור רשותו כדלקמן. ויש אומרים שאין חלוק

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכן החיים

כחצי קילו מצה. ועדיף שיהא ביחידה אחת ואם אי אפשר - כורכים את המצות יחד. (ה) מנהג ארץ ישראל להניח את מצות העירוב בבית הכנסת, במקום בולט. ויש שעושים קופסה נאה ועליה כתבים: "עירוב חצרות", ובתוכה מניחים את המצות. (עין להחיד"א בכרכ"י שפו ועין באורך כנהר פקוד עמוד נא בענין המקום ובענין השיתוף ועירובי חצרות). (ו) יש נוהגים לעשות בכל ערב שבת "עירוב חצרות" בחצרות כסכרת האר"י ז"ל. ועושים זאת על ידי איסוף קמח מבני החצר או על ידי שמוכים להם קמח או מצות. ואלו יכולים להמשיך במנהגם אע"פ שיש המזכים לכל העיר ועושים עירוב כללי כיון שהיו כאילו התנו שאין הם מסכימים בעירוב חצרות שעושים בבית הכנסת או המרא דאתרא. (ז) כיום עושים עירובי חצרות במצות כשרות ומהודרות. ועושים זאת בדרך כלל בערב פסח. ויש שנהגו לעשות בשבת חול המועד. ויעשו את העירוב אחרי מנחה, לפני השקיעה ולפני כניסת שבת או חג. ואם אין שהות לכך, יעשו עירובי חצרות לפני מנחה.

בין אורח לבצל הבית, דכל שיש לו חדר מיוחד לאכל שם דינו כבצל הבית (עין בספר אהעו"ו). וכן יש להחמיר לכתחלה. ויש להם לערב בלא ברכה. ובדיעבד יש לסמוך על סברא הראשונה.

טו] ישראל הדר עם גוי בחצר אחת, אין הגוי אוסר עליו, ומתר לטלטל מבית לחצר ומחצר לבית. ואפלו הם שני ישראלים או יותר רק שהם דרים באפן שהם לא היו צריכין לערוב כמבאר לעיל סעיף י"ג, אז גם כן אין הגוי אוסר עליהם. אבל אם הם שני ישראלים או יותר שהיו צריכין לערב, אז אם דר שם גם גוי הוא אוסר עליהם ואינם יכולים לערב עד שישכרו ממנו את הרשות^(ח). ואם דרים שם שני גויים או יותר, צריכין לשכר מכל אחד ואחד.

טז] אפלו אם הגוי דר בחצר אחרת אלא שאין לו דרך לרשות הרבים רק דרך החצר שהישראלים דרים בו, או שהוא דר בעליה, והמדרגות הן לתוך החצר, גם כן אוסר עליהם.

יז] אם החצר הוא של ישראל אלא שהשכיר או השאיל שם דירה לגוי, אינו אוסר, כי לא השכיר או השאיל לו על דעת שיאסור על בני ישראל, ואפלו אם בעל החצר בעצמו אינו דר שם.

יח] כיצד שוכרין. אומר לו הישראל "השכר לי רשותך במעות אלו", ואינו צריך לפרש לו כדי להתיר הטלטול. אבל אם אמר לו "תן לי רשות", אף על פי שמפרש לו "כדי שאוכל לטלטל בחצר" - לא מהני.

יט] יכול לשכר אפלו מאשתו ואפלו ממשרתו.

כ טיון

כ] שכר את הרשות סתם, מהני לכל זמן שלא חזר בו הגוי והוא דר שם. אבל אם יצא משם גוי זה ונכנס אחר במקומו, צריכין לשכר מחדש מזה השני. ואם שכר לזמן, ובתוך הזמן השכיר הגוי דירתו לגוי אחר, די בשכירות הראשון. אבל אם מת או שמכרה לאחר בתוך הזמן, צריך לחזור ולשכר מהיורש או מהלוקח^(ב). ואם שכר ממשרתו, אם שכר סתם לא מהני אלא כל זמן שהמשרת הזה הוא שם. ואם שכר לזמן, אפלו נסתלק המשרת, מהני השכירות עד הזמן.

כא] ככל מקום שנתבטלה השכירות וצריכין לחזור ולשכור, צריכין גם כן לעשות ערוב מחדש, דאין ערוב חוזר ונעור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (שעה"צ שפ"ב אות ל') ובפמ"ג נשאר בזה בצ"ע. ולכתחלה בודאי נכון בזה להחמיר לשכור מהלוקח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) כיום נוהגים לקנות או לשכור את העיר מראש העיר או שר המשטרה או קצין צבא האחראי על המקום.

כב] אם אי אפשר לשכר ממנו את הרשות, יבקש ממנו אחד מן הישראלים שישאלו לו מקום ברשותו המיוחד לו להניח שם איזה חפץ, ויניח שם את החפץ, ובה קונה הישראל את המקום. ואפלו לקח את החפץ משם קדם שבת, מכל מקום כיון שהיה להישראל רשות להניח שם חפצו גם בשבת, נחשב כאלו יש לו שם חלק בדירה, ויכול הישראל הזה להשכיר את הרשות לכל בני החצר.

כג] ישראל מומר או שהוא¹ מחלל שבת בפרהסיא (יש אומרים אפלו רק באסור דרבנן)² הרי הוא כגוי וצריכין לשכר ממנו רשות.

כד] בהרבה קהלות מתקנים כל המבואות והרחובות בערובין (דהיינו בצורת הפתח וכדומה) ושוכרין רשות מן הגויים למען יוכלו לטלטל בכל העיר, וצריכין לעשות כל התיקונים על ידי רב ממחה ובקי. ובמקומות אלו נוהגין להניח את ערובי החצרות בבית הכנסת (משום דיש לו דין שתוף ואינו צריך דוקא בית דירה).

כה] אבל במקומות שאין העיר מתקנת בערובין, גם כשעושין ערובי חצרות בשביל הדירין שבתצר בית הכנסת, אסור להניח את הערוב בבית הכנסת, אלא צריכין להניחו בבית דירה (עין מחה"ש ס"ס שס"ה בשם הח"צ).

כו] עיר המתקנת בערובין ונתקלקל הערוב בשבת, אזי כל החצרות שהן כתקונן ואין בהן פרצה האוסרת (עין לעיל סימן פ"ב סעיף ד' ה') אפלו יש בחצר כמה בתים, מתרין לטלטל שם כל אותה השבת. ואף על פי שהערובי חצרות הוא ברשות אחד שנחלק עתה מחצר זה, מכל מקום מתר, משום דלענין זה אמרינן, שבת כיון דהתרה התרה. וכיון שיש חשש גדול שלא יפשו רבים לשאת גם במקום שנאסר כיון שהרגלו בהתר, על כן אם אפשר לתקנו על ידי גוי מתר. ואם נקרע החבל שבצורת הפתח ואפשר שהגוי יתקנו בעניבה או בקשר אחד ועניבה על גביו, מה טוב³.

כז] אם חל יום טוב בערב שבת ונתקלקל אז הערוב, אף על גב דהערוב מועיל גם ליום טוב לענין דברים שאינם לצורך (כדלקמן סימן צ"ח סעיף ל"ד), לא אמרינן הואיל והתר ליום טוב התר גם לשבת משום דיום טוב ושבת שתי קדשות הן.

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) ודוקא כשרגיל בכך ואינו נזהר כלל, אבל לא כשחיללו פעם באקראי בעלמא כשהיה דחוק לפי שעה. ודעת הש"ך ביור"ד, ורו"ש, דנעשה מומר בפעם אחת. ואפשר דלענין עירוב מקילינן כהפוסקים דבחד זמנא לא מקרי מומר. ד] (קצור מסגרת השולחן) וכן הלכה.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט] עיר שמוקפת עירוב צריכה לעשות עירוב חצרות. ואם נקרע העירוב הכללי אי אפשר לסמוך על עירוב חצרות לטלטל בחצרות.

סימן עה

דיני ערובי תחומין

ובו י"ח סעיפים.

א] אסור לצאת בשבת וביום טוב ממקום ששבת, יותר מתחום שהוא שני אלפים אמה ומקומו של אדם הוא ארבע אמות. והיינו אם היה בין השמשות בשדה, אבל אם שבת בתוך עיר, כל העיר הוא מקומו. ועבורה של עיר נחשב גם כן לה"עיר". ואיזה הוא עבורה? שבעים אמה ושני שלישי אמה, ושיך לה"עיר" אף על פי שאין שם בנין, והוא הנקרא קרפף העיר. וממקום שיכלה, מתחילין למדד תחום שבת.

ג סיון

ב] עיר שהיא מקפת חומה, אפלו היא גדולה מאד, מהלך את כלה ועבורה ומשם תחום שבת וכן עיר שאינה מקפת חומה והבתים סמוכים זה לזה, כל שאין בין בית לבית יותר מן שבעים אמה ושני שלישים, נחשב חבור ושיך להעיר אפלו הוא מהלך כמה ימים, ומבית האחרון מודדין את הקרפף ותחום שבת^(א).

ג] אין נותנין קרפף אלא לעיר. אבל לבית אחד אין נותנין קרפף אלא תיכף מקיר הבית וחוצה מתחיל למדד תחום שבת^(ב).

ד] היו שתי עירות סמוכות זו לזו, נותנים קרפף לזו וקרפף לזו. ולכן אם אין ביניהן יותר משעור שתי קרפפות, נחשבות שתיהן לעיר אחת.

ה] יש כמה דברים בענין מדידת תחום שבת להקל, ואין לעשות כי אם על ידי בקי.

ו] הנצרך ללכת בשבת או ביום טוב יותר מתחום שבת, צריך להניח בערב שבת או בערב יום טוב ערובי תחומין. וצריך להניחו בתוך תחום העיר במקום שהיה מתר לו ללכת שם (עין מגן אברהם סימן ת"ח סק"א). ובמקום שהניח את הערוב, נחשב לו כאלו הוא דר שם, ולכן יש במקום ההוא ב' אלפים אמה לכל צד. וממילא מוכן, כי מה שהוא מרויח בצד זה שהוא מניח את הערוב, הוא מפסיד מצד האחר. דרך משל, אם הניח את הערוב בסוף שני אלפים אמה לצד מזרח, אסור לו ללכת כלום לצד מערב, שהרי כבר הוא רחוק ממקום דירתו תחום שבת^(ג).

ז] כיצד עושין את הערוב? לוקח פת כדי מזון שתי סעודות (עין לעיל סימן צ"ד ס"ח כמה הוא) או לפתן כגון בצלים או צנון וכדומה שיש בו שעור לאכלו עם פת שהוא כדי מזון שתי סעודות^(ד), חוץ מן המלח ומן המים שאין מערבין בהם, והולך אל המקום

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן עה (א) יש חולקים וסוברים שיש שירים רק לעיר ולא לבית (עין שצ"ח ה). (ב) אפילו בנין אחד עם כמה קומות אין לו קרפף אלא צריך שלוש חצרות שיש בהן שתי דירות קבועות. (עין שו"ע שצח סע' ז י כה"ח ס"ק בן משנ"ב ס"ק לח). (ג) ואם הניח עירוב בסוף אלף אמה למזרח יש לו אלף אמה למערב. (ד) לדעת מרן בשו"ע סי' ת"ט שיעור שתי סעודות הוא לפי מה

שהוא רוצה להניחו, ומברך "ברוך אתה ה' אמ"ה אקב"ו על מצות ערוב" ואומר: "בזה הערוב יהא מתר לי לילך ממקום זה אלפים אמה לכל רוח" וחוזר לביתו. יכול להניח ערוב אחד לכמה שבתות ובלבד שיניחנו במקום המשתמר, שלא יהא נאבד או מתקלקל.

ח] יכול לשלוח את הערוב על ידי שליח שיניחנו בשבילו, ויברך השליח ויאמר: "בזה הערוב יהא מתר לפלוני לילך" וכו'. וצריך שיהא השליח גדול ובר דעת, אבל על ידי קטן אין שולחין. ואפלו לא חזר השליח אל משלחו, יכול לסמוך עליו, ד'חזקה - שליח עושה שליחותו".

ט] יכולין לערב בערוב אחד בשביל כמה אנשים, והוא שיהא בערוב שעור לכל אחד ואחד^(ה). וצריך לזכות להם על ידי אחר כמו בערובי תצרות (סימן צ"ד ס"ז ו'). ואין מערבין ערובי תחומין לאדם אלא לדעתו. והמניחו אם הוא שליח לכלם, אומר "יהא מתר לפלוני ולפלוני". ואם מניחו גם בשבילו, אומר "לי ולפלוני ולפלוני".

י] צריך שיהא הערוב מנח במקום שאפשר לאכלו בין השמשות בלי עשיית אסור דאורייתא. ולכן אם הניחו בגומא וכסהו בעפר - לא הוי ערוב. כסהו באבן - הוי ערוב. נתנו באילן, אם האילן קשה - הוי ערוב. הניחו על אילן או קנה רך - אינו ערוב.

יא] אם נותן את הערוב בתוך עיר, אזי כל העיר נחשבת לו למקום ערובו ויכול ללכת כל העיר אפלו היא גדולה מאד וגם חוץ לעיר כדי עבודה ותחום שבת שהרי נחשב כאלו הוא דר באותה העיר.

ד סיון

יב] אם יש בתוך התחום איזה עיר שהיא מקפת חומה או שהיא מתקנת בערובין, אינה נמדת ואינה עולה לחשבון אלא לארבע אמות. ודוקא כשתחום שבת מגיע עד מחוץ לעיר, כגון שמן הערוב עד העיר יש חמש מאות אמה, וארץ העיר היא אלף אמה, אז העיר אינה נחשבת אלא לארבע אמות, ויש לו מחוץ לעיר עוד אלף וארבע מאות ותשעים ויש אמות. ואין חלוק בין צד זה שלפני הערוב בין הצד שלאחר הערוב. אבל אם התחום שבת כלה באמצע העיר, אסור לו ללכת יותר, כיון שהוא חוץ לתחום, כי בענין זה לא נחשב לו כל העיר לארבע אמות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

שאוכל האדם לפי מה שהוא. ולכן זקן או חולה שאוכלים מעט יניחו מעט בלבד כמאכלם מסוג האוכל המתאים להם. (שאל"כ יצטרכו שיעור שתי סעודות הרגיל). ורק מי שרגיל לאכול הרבה או רעבתן צריך להניח שש בצים או לחומרא שמונה בצים (כחצי ק"ג) (עיין כה"ח סע' ו'). (ד) ואין זה כעירובי תצרות שמספיקות שתי סעודות אפילו לאלף איש. וכאן צריך שתי סעודות לכל אחד ואחד.

[ג] וכן הדין כשהניח את הערוב קרוב לשני אלפים אמה מחוץ להעיר, וכשהוא חוזר אחר כך לעירו כלו אלפים האמה ממקום ערובו בתחלת העיר קדם ביתו, אסור לו אפלו לשוב לביתו (וכן הוא דעת רב הפוסקים וכן עקר, עין אליהו רבא)¹⁸.

[ד] אין מערבין ערובי תחומין אלא לדבר מצוה, כגון להתפלל בעשרה, או להקביל פני רבו או תברו שבא מן הדרך, או לסעודת מצוה, או לפקח על עסקי רבים, או שהוא בא מן הדרך ורוצה לילך לביתו וכדומה.

[טו] אין מניחין ערובי תחומין לא בשבת ולא ביום טוב. ולכן אם חל יום טוב בערב שבת והוא רוצה ללכת בשבת, צריך להניח את הערוב בערב יום טוב. וכן ביום טוב לאחר השבת ורוצה ללכת ביום טוב, צריך להניח את הערוב בערב שבת. (דין המקרב כרגליו, בשו"ע סימן ת"ט ס"ו. ודין יום טוב הסמוך לשבת או שני יום טוב של גליות ורוצה לערב ליום ראשון לצד זה וליום שני לצד זה, בסימן ת"ו).

[טז] כליו ובהמותיו של אדם הרי הם כרגליו. ובמקום שהוא אינו רשאי להלך, גם אותן אין אדם רשאי להוליכן. ואם השאילן לאחר או השכירן או מסרן לשמירה, הרי הן כרגליו של זה שהם אצלו. ואפלו הוא גוי, קנו הכלים והבהמה שביתה אצלו¹⁹. ולא עוד אלא גם החפצים של עובד כוכבים קונים שביתה במקום שהיו בין השמשות.

[יז] גוי שהביא פרות שאין לחוש בהם שנתלשו היום (וכן בכל דבר שאין לחוש שנעשה בו היום מלאכה), אלא שיש אסור תחומים, אם הביאם בשביל עצמו או בשביל גוי אחר - מתרין לישראל מיד אפלו באכילה, אלא שאסורין לטלטלם חוץ לארבע אמות, אלא אם כן הביאם לתוך הבית או שהעיר מתקנת בערובין, אזי מתרין בטלטול בכל העיר, שכל מקום שמתרין לטלטל שם, נחשב כמו תוך ארבע אמות. ואם הביאן בשביל ישראל, אסורין לישראל זה ולכל בני ביתו²⁰ עד לערב כדי שיעשו²¹, (דהיינו²² זמן

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צ"א) (משנה ברורה ת"ח ס"ק י"א) הב"ח ושאר אחרונים פסקו דאף שהניח ערובו רחוק אלפיים מביתו שבעיר, הואיל ולן בתוך העיר, נחשבת כל העיר כד"א לענין שהיה מותר להלך בכולה. אבל לענין מדת התחום, גם לדעה זו חשבינן העיר במדת אלפים. ב) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דאין הלילה עולה מן החשבון לפי שאין רגילות להביא בלילה ממקום רחוק רק צריך להמתין למחר ביום כדי שיעשו, ויש לחוש לדבריהם לענין שבת אבל לענין יום טוב - יש להקל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) הזמן הקובע לכך הוא ערב שבת בתחילת בין השמשות. שאם היו ברשותו בזמן זה הרי הם כרגליו, ואם היו ברשות אחר הרי הם כרשות האחר. (שו"ע שצו). (ז) אם נכרי הביא פירות לעצמו או ליהודי מסוים מותר לאחרים לאוכלם בו ביום. (ח) יש אומרים ששיעור "בכדי שיעשו" הוא הזמן האמיתי שבו יכולה להגיע סתורה לעיר, ואם לא רגילים להביא פירות בלילה והובאו ביום שבת, הם אסורים עד למחרת ביום. ויש אומרים שהשיעור הוא רק בשעות, ומחשבים כמה שעות עבודה צריך להביא פירות לעיר ואח"כ יהיה מותר להשתמש בפירות. (עיין שו"ע

שהיו יכולים להביאם. ומכל מקום מתרין לו בטלטול תוך ארבע אמות או במקום המתיר בטלטול. ובספק אם הובאו מחוץ לתחום, גם כן אסורין אלא אם כן יש לתלות יותר שלא הובאו מחוץ לתחום.

[ח] קימא לן ד"אין תחומין למעלה מעשרה טפחים"^(א). ולכן מי שבא לתוך ספינה בערב שבת קדם הכנסת שבת והלכה הספינה אפלו דרך רחוקה, מכל מקום כשהגיע בשבת לנמל ויצא, יש לו משם אלפים אמה לכל צד, כי מסתמא בהליכת הספינה הוא תמיד למעלה מעשרה טפחים מהקרקע, ולא קנה שביתה עד המקום שהוא בא ליבשה. אבל אם בתוך השבת יצא מהספינה וחזר ונכנס לתוכה, מאחר שהיה בשבת ביבשה קנה שם שביתה. ואם הלכה הספינה אחר כך חוץ לתחום, אזי אין לו שם אלא ארבע אמות כדין יוצא חוץ לתחום. וכן אם היתה הספינה בשבת במקום אחד שאין שם עשרה טפחים עד הקרקע, קנה שם שביתה. ואם מסתפק אם היתה במקום כזה או לא, אזלינן לקולא.

סימן צו

דיני תפלת ערבית ודיני הבדלה

ובו ט"ו סעיפים.

ה סיון

[א] נוהגין שמאחרין תפלת ערבית^(א). ובאמירת "והוא רחום" ו"ברכו" ממשיכין בנגון כדי להוסיף מחול על הקדש. בתפלת ערבית אומרים "אתה חוננתנו", ואם שכח ולא אמר, אם נזכר קדם שאמר את השם מן הברכה, אומר במקום שנזכר וגומר ואומר "וחננו" וכו'. אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם, גומר את הברכה "חונן הדעת" ואינו חוזר, שהרי יבדיל אחר כך על הכוס, רק שיזהר מאד שלא לעשות שום מלאכה ושלל יטעם כלום קדם שיבדיל על הכוס. ואם עשה מלאכה^(ב) או טעם, צריך לחזור ולהתפלל^(ב). (ומי שאין לו כוס להבדיל עליו ושכח לומר "אתה חוננתנו", יש לו דינים אחרים)^(ג).

הערוך - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צו א (באה"ל רצה ס"א ד"ה ואס טעם) אין להחמיר בדיעבד לחזור להתפלל בעשה מלאכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) בשו"ע (סימן תד סע"א) פסק שיש ספק אם יש תחומין למעלה מעשרה טפחים. ועל כן באיסור דאורייתא - מחמירים, ובאיסור דרבנן - מקילין.

סימן צו א (א) זמן תוספת שבת במוצאי שבת משתנה ממקום למקום. בירושלים נהגו כ-35-40 דקות ויש מקילין חצי שעה אחר השקיעה. בשעת דחק שיש זקן או חולה שצריך לאכול - מקילין ומאחרין רק 20 דקות אחר השקיעה. (בא"ח ויצא א). (ב) אם שכח לומר הבדלה בחונן הדעת ורוצה לעשות מלאכה לפני ההבדלה על הכוס, יאמר "אתה חוננתנו" בשומע תפילה. ואם לא אמר בשומע תפילה יאמר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" ויוכל לעשות מלאכה. ואם שכח ועשה מלאכה ולא הבדיל כלל, אינו חוזר להתפלל, אלא מבדיל על הכוס בלבד (עיין בא"ח ויצא ג, וביאור הלכה רצד ד"ה ואס טעם, ועיין בה"ח שם ס"ק ח). (ג) אם לא יהיה לו יין בלילה ולא למחר - ושכח

ב] לאחר שמונה עשרה אומרים "חצי קדיש". אחר כך אומרים "ויהי נועם" לפי שהוא מזמור של ברכה שבו בדרך משה את ישראל בשעה שסימו מלאכת המשכן^(ה), ויש לאמרו מעמד. ונוהגין לכפול את הפסוק האחרון "אדר ימים וגו'". אחר כך אומרים "ואתה קדוש וגו'"^(ה) וסדר קדשה ששיר "ויהי נועם", שעל ידי מלאכת המשכן שרתה שכנה בישראל, וזהו "ואתה קדוש יושב תהלות ישראל". אם חל יום טוב בשבוע הבא אפלו בערב שבת, אין אומרים "ויהי נועם" ואתה קדוש, דכיון שאומרים בויהי נועם "ומעשה ידנו כוננהו", צריך שיהיו כל ששת ימים ראויין למלאכה, וכיון שאין לומר "ויהי נועם", גם "ואתה קדוש" אין אומרים, דשיכי להדידי^(ו). לאחר "ויהי נועם" ואתה קדוש" אומרים "קדיש" שלם^(ו), ואחר כך אומרים "ויתן לה" "ועלינו". וכל זה האריכות שמאריכין לאחר תפלת ערבית במוצאי שבת, הוא כדי שישוה ישראל בהשלמת סדריהם כדי להאריך לרשעים מלחזור לגיהנם, כי ממתינים להם עד שישלימו כנסיה האחרונה שבשדאל את סדריהם.

ג] כשם שמצוה לקדש את השבת בכניסתו על כוס יין^(ה), כך מצוה לקדשו ביציאתו על כוס יין דהיינו בהבדלה, ומברכים גם על הבשמים ועל הנר. וגם נשים חיבות בהבדלה^(ט), ועל כן ישמעו היטב ברכת הבדלה. במקום שאין למצוא יין^(ז), מבדילין על שכר או מעד (מי דבש) או שאר משקה שהוא חמר מדינה (עין לעיל סימן מ"ה סעיף א')^(א) חוץ מן המים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לומר "אתה חוננתנו" ב"אתה חונן - אומרה ב"שומע תפילה". לא אמר - חוזר ומתפלל. (עין שו"ע שם ונ"כ ובא"ח ויצא ג). (ד) ולכן הוא גם סימן ברכה לכל מלאכת השבוע שמותרת החל ממוצאי שבת. (ה) לפני כן אומרים "הריני מכין עצמי לקבל וכו'" "שוכה ה'" "ויהי נועם" ואח"כ מתישבים ואומרים "ואתה קדוש". (ו) לפי הקבלה אומרים בכל מוצאי שבת "ויהי נועם" ואתה קדוש" גם במוצאי שבת של חול המועד. (ז) אחר "ואתה קדוש" אומרים קדיש תתקבל, שיר המעלות, קדיש יהא שלמא, ברכו ועלינו לשבת. ואין אנו מאריכין אחרי ערבית בפיוטים שונים, ויש שעושים כן בכיתם אחרי או לפני הבדלה (עין כה"ח רצה ס"ק ט יא ובא"ח ויצא ו). (ח) צריכין לחזור אחרי כוס להבדלה ואין חיוב לפי הפשט לחזור אחרי בשמים ונר. ולפי הקבלה - צריך לחזור אחריהם. (בא"ח ויצא יא). (ט) מצוות הבדלה מדאורייתא. וגם נשים חייבות בה ואם אין לאשה מי שיכדיל לה, תכדיל לעצמה ותשתה רביעית יין או שתטעם מעט ותתן לאחר לשתות. ואפילו אם בעלה שמע הבדלה בבית הכנסת - חוזר ומכדיל לאשתו אם לא יודעת להכדיל לעצמה. (בא"ח ויצא א כב. כה"ח רצו ס"ק גן דן).

(י) לא נותנים מים לתוך כוס הבדלה ואפילו לא לתוך הבקבוק. אם יש בכוס רביעית יין והכוס אינה מלאה - יכול להכניס לתוך היין אגוזים או סוכריות והיין יעלה אל גדות הכוס. ואם אין בו רביעית וכשיוסיפו מים עדן יהיה טעמו טעם יין - יוסיפו את המים בבקבוק. (בא"ח ויצא ח). (יא) עיין שם מה נקרא "חמר מדינה".

ד' כִּיּוֹן שֶׁהִגִּיעַ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת אֲסוּר לֶאֱכֹל אוֹ לִשְׁתּוֹת שׁוּם דְּבָרִי^(יב), חוץ מִן הַמִּיָּם^(יג), קֹדֶם הַבְּדִלָּה. אֵף מִי שֶׁמֵּאֲרִיךְ בִּסְעוּדָה שְׁלִישִׁית אֶפְלוּ עַד תּוֹךְ הַלֵּילָה - מֵתָר כִּיּוֹן שֶׁהִתְחִיל בְּהִתְרִי^(יד). וּמֵתָר לוֹ לִשְׁתּוֹת גַּם מִכּוֹס שֶׁל "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן" מִפְּנֵי שֶׁהוּא גַּם כֵּן שִׁיךְ לִסְעוּדָה. וְדוֹקָא כְּשֶׁדָּרְכוּ תָּמִיד לְכַרֵּךְ עַל הַכּוֹס, אֲבָל מִי שֶׁמֵּבָרֵךְ לַפְעָמִים בְּלֹא כּוֹס (מִפְּנֵי שְׁטוּמָךְ עַל הַפּוֹסְקִים ד' בִּרְכַּת הַמְּזוֹן" אֵינָה טְעוּנָה כּוֹס) אֲסוּר לוֹ לִשְׁתּוֹת עִתָּה מִכּוֹס "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן" קֹדֶם הַבְּדִלָּה.

ה' גַּם מִלֵּאכָה אֵין לַעֲשׂוֹת קֹדֶם הַבְּדִלָּה, וְהַנָּשִׁים שֶׁצָּרִיכִין לְהַדְלִיק נֵרוֹת קֹדֶם הַבְּדִלָּה יֵאמְרוּ תַּחֲלָה^(טו) "בִּרְוֹךְ הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל, בֵּין אוֹר לַחֹשֶׁךְ, בֵּין יִשְׂרָאֵל לַעַמִּים, בֵּין יוֹם הַשַּׁבָּת לַשִּׁשִּׁת יָמֵי הַמַּעֲשֶׂה, בִּרְוֹךְ הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל"^(טז). וְאִם חָל יוֹם טוֹב בְּיוֹם א', יִסִּימוּ "הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַקֹּדֶשׁ"^(טז).

ו סיון

1] מִי שֶׁמֵּאֲחֵר לְהִתְפַּלֵּל עֲרֵבִית בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת אוֹ שֶׁמִּמְשִׁיךְ סְעוּדָתוֹ בְּלֵילָה - מֵתָר לוֹ לומר אֶפְלוּ לְיִשְׂרָאֵל שֶׁכָּבֵר הַתְּפִלָּה וְהַבְּדִיל בַּתְּפִלָּה שֶׁיַּעֲשֶׂה לוֹ מִלֵּאכָה. וּמֵתָר לוֹ לַהֲנוֹת וּלֶאֱכֹל מִמִּלֵּאכָתוֹ אֵף עַל פִּי שֶׁאֲחֵר כִּךָּ מִזְכִּיר עֲדִין שֶׁל שַׁבָּת ב' "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן"^(יז).

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב' (קצור מסגרת השולחן) והאריז"ל הזהיר מאד שלא לשתות מים קודם הבדלה, אך אם נמשכה סעודה ג' עד הלילה מותר לשתות תוך הסעודה. ג' (קצור מסגרת השולחן) 1) מה שכתב המחבר שיאמרו כל הנוסח, אין זכר לזה בשו"ע ואחרונים. ועב"י בשם הרא"ש בפסחים שכתב דאין צריך לומר כל הנוסח להיתר עשית מלאכה רק "ברוך המבדיל בין קודש לחול" בלא שם מלכות. 2) ביום טוב שחל במוצאי שבת צריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לקודש" אם רוצה לעשות מלאכה המתרת ביום טוב קודם שהבדיל בתפילה. ויש אומרים שביום טוב יש לומר כל הנוסח הכתוב בהבדלה של קידוש של מוצאי שבת ליום טוב בלא שם ומלכות. 3) כל בעל נפש יחמיר לעצמו לחוש לדברי הזהיר שלא להדליק ולא לעשות שום מלאכה במוצאי שבת לחול עד אחר סדר קדושה של ויהי נועם ואתה קדוש, אבל בטלטול הנר אין להתמיר אחר שהבדיל בתפילה, או שאמר המבדיל בין קודש לחול (אחרונים).

ודכּי הִלְכָה - ע"פ מִרְן הַשׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

יב' אִנּוּ מַחְמִירִין שֶׁלֹּא לִשְׁתּוֹת אֶפְלוּ מִים (כּה"ח רצא ס"ק טוב, וס"י רחץ ס"ק ו). ג' דהיינו שֶׁהִתְחִיל לֶאֱכֹל רִבְעָה שְׁעָה קֹדֶם הַשְּׁקִיעָה, שֶׁאֵל"כ מוֹתֵר לֶאֱכֹל עַד הַשְּׁקִיעָה. (עיין בא"ח שם יח). יד' נָשִׁים שֶׁהִבְדִּילוּ בַּתְּפִלָּה יִכּוּלוֹת לַעֲשׂוֹת מִלֵּאכָה וְלֹא לֶאֱכֹל כִּמוֹ גְּבָרִים. וְאִם לֹא הִבְדִּילוּ בַּתְּפִלָּה יֵאמְרוּ רַק "בִּרְוֹךְ הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל". וְלִדְעָת בֹּא"ח (ויצא כז) טוֹב לְהַחֲמִיר וּלְאֵלֶּיךָ "בִּרְוֹךְ הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַחֹל" אֶפְלוּ אִם אָמְרָה "אַתָּה חוֹנֵנֵתָנוּ" בַּתְּפִלָּה. וְלִדְעָת הַזּוֹהָר הַקָּדוֹשׁ טוֹב לְהַחֲמִיר וְלֹא לַעֲשׂוֹת מִלֵּאכָה עַד אַחֲרֵי "וְאַתָּה קֹדֶשׁ". טו' בַּתְּפִלָּה עֲרֵבִית בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת שֶׁהוּא לֵיל יו"ט גַּם גְּבָרִים וְגַם אוֹ נָשִׁים צָרִיכִים לומר "וְתוֹדִיעֵנוּ". אִם לֹא אָמְרוּ וּרְוִצִּים לַעֲשׂוֹת מִלֵּאכָה הַמּוֹתֵר בְּיו"ט יֵאמְרוּ "בִּרְוֹךְ הַמִּבְדִּיל בֵּין קֹדֶשׁ לַקֹּדֶשׁ". אֵךְ עַל פִּי הַזּוֹהָר הַקָּדוֹשׁ יֵשׁ לְהַמְתִּין עַד אַחֲרֵי הַקִּדּוּשׁ (עיין רצט סע' וְלַחֲנוּנִים עֲלֵיו). טז' מִי שֶׁקִּיבֵל עֲלָיו לַחֲשׁוֹשׁ מִהַדִּין כִּרְ"ת שִׁצָּאת שַׁבָּת אַחֲרֵי ע"ב דְּקוֹת מִהַשְּׁקִיעָה, אֵינּוּ יִכּוּל בּוֹזֵן זֶה לומר לַאֲחֵר לַעֲשׂוֹת לוֹ מִלֵּאכָה. אִמְנֵם אִם רַק מַחְמִיר עַל עֲצֻמוֹ כִּרְ"ת - מוֹתֵר (אֲחֲרֹנִים).

[ז] כשמוזג את הכוס להבדלה, ימלאו על כל גדותיו עד שישפך קצת ממנו, וזהו לסימן ברכה. ונוטל את הכוס בימין ואת הבשמים בשמאל עד אחר שמברך "בורא פרי הגפן" ואחר כך נוטל את הכוס בשמאל והבשמים בימין ומברך "בורא מיני בשמים", ואחר כך מברך על הנר, ואחר כך שוב נוטל את הכוס בימין ומברך ברכת המבדיל. ולאחר הגמר יושב^(י) ושותה כל הכוס כלו בעצמו^(יח), והמעט שנשאב בכוס, שופכו ומכבה בו את הנר, ורוחץ בו עיניו לחבוב מצוה. ונוהגין שאין הנשים שותות מכוס הבדלה^(יט).

[ח] יש לתן בתוך הבשמים קצת פיזעם (מוסק) לפי שעליו מברכין לכלי עלמא "בורא מיני בשמים"^(כ). ויש לקח גם הדס, הואיל ואתעביד ביה מצוה חדא זימנא - ליתעביד ביה נמי מצוה אחריטא^(כא).

[ט] הנר, מצוה שיהא משעוה מאיזה נרות קלועות יחד, שהיא אבוקה. ואם אין לו, יברך על שני נרות אחרות שיתקדבו יחד בשלהבת שתהא אבוקה. ונוהגין שלאחר ברכת "מאורי האש" מסתכלין בצפרנים^(כב). ויש לראות בצפרני יד ימין. גם נוהגין להסתכל בכף יד ימין. ויש לכפף ארבע האצבעות על האגודל לתוך כף היד, ומסתכל בצפרנים ובכף היד בבת אחת, ואחר כך פושט את האצבעות ומסתכל בצפרנים מאחוריהם.

[י] סומא אינו מברך על הנר. ומי שאינו מרית, לא יברך על הבשמים.

[יא] אם לאחר שברך על היין ואוחז את הבשמים בידו ונתפון לברך עליהם, טעה בלשונו ואמר "בורא מאורי האש", ותוף כדי דבור נזכר וסוים עוד "בורא מיני בשמים" - עלתה לו הברכה להבשמים ומברך אחר כך על הנר. אבל אם נתפון בברכתו על הנר - עלתה לו על הנר ומברך אחר כך על הבשמים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יז) בציבור נוהגים לעמוד בהבדלה ובכית נוהגים לשבת. (יח) על המבדיל לשתות לפחות רביעית מכוס של הבדלה - ואם אינו יכול יתן לאחר. והשותה רביעית יין יברך ברכה אחרונה. (יט) עיין הערה על סע' ג' (עיין בא"ח ויצא כא). (כ) במצאי שבת כמו בכל ימי השבוע מברכים על עץ בשמים - "בורא עצי בשמים". על עשבים מברכים - "בורא עשבי בשמים". על תערובת או על בושם מן החי מברכים - "בורא מיני בשמים". גם אבל (כר מיון) מברך על הבשמים. (כא) בושם שאשה רגילה לתלות על גופה - אין לברך עליו אפילו אינו על גופה. בושם המונח בארון אפילו מיוחד לאשה - מתיר לברך עליו. (עיין שו"ע ונ"י ר"ז רצד). (כב) יהיה קרוב לנר כשמברכים עליו כדי שיוכל להנות מאורו. וקירבה זו היא באופן שיוכל להבחין בין מטבעות שונים אף שאין חשמל דולק, ונוהגים להבחין בשען את השעה. ואין לברך על אור החשמל. ובדיעבד שאין לו נר לא יברך על של פלאורסנט.

יב] מִצְוָה לְהַרְבּוֹת קֶצֶת בְּנֵרוֹת בְּמוֹצָאי שַׁבָּת, וְלומר הַזְמִירוֹת לָלוֹת אֶת הַשַּׁבָּת בִּיצִיאָתוֹ דֶּרֶךְ כְּבוֹד כְּדֶרֶךְ שְׁמִלּוּי אֶת הַמֶּלֶךְ בִּיצִיאָתוֹ מִן הָעִיר. וּמִזְכִּירִין אֵלֵיהֶו הַנְּבִיא וּמִתְפַּלְלִין שִׁיבּוֹא וַיְבָשֶׁר לָנוּ הַגָּאֻלָּה, לִפִּי שְׁאִין אֵלֵיהֶו בָּא בְּעֶרֶב שַׁבָּת, שֶׁלֹּא לִבְטֹל אֶת יִשְׂרָאֵל מֵעַסְקֵי צָרָכֵי הַשַּׁבָּת. וְגַם בַּשַּׁבָּת אֵין מִתְפַּלְלִין שִׁיבּוֹא כִּיּוֹן דְּמִסְפָּקָא לָן דְּלָמָּא יֵשׁ תַּחֲמוּמִין לְמַעַלָּה מִעֲשָׂרָה וְאֵינוּ יָכוֹל לְבֹא בַשַּׁבָּת, וְעַל כֵּן לְאַחַר שֶׁעָבַר הַשַּׁבָּת שִׁיכּוֹל לְבֹא אָנוּ מִתְפַּלְלִים שִׁיבּוֹא וַיְבָשֶׁר לָנוּ טוֹב. וְעוֹד אֵיתָא בַּמְדְּרָשׁ, דְּבָכָל מוֹצָאי שַׁבָּת אֵלֵיהֶו נִכְנָס לְגַן עֵדֶן וַיּוֹשֵׁב תַּחַת עֵץ הַחַיִּים וְכוּתֵּב זְכוּתוֹן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַמְשַׁמְרִים אֶת הַשַּׁבָּת, וְלָכֵן מִזְכִּירִין אוֹתוֹ אֶז לְטוֹבָה.

יג] מִי שֶׁאִפְשָׁר לוֹ, יִקְיָם סְעוּדַת מְלוּיָה מַלְכָּה בַּפֶּת וּתְבַשִּׁיל חֶם, וַיְסַדֵּר שְׁלַחְנוּ יָפָה לְכַבּוֹד הַלְוִיֹּת הַשַּׁבָּת. וְמִי שֶׁאֵי אִפְשָׁר לוֹ לֶאֱכֹל פֶּת יֶאֱכֹל לֶכֶל הַפָּחוֹת מִיָּנִי מְזוֹנוֹת אוֹ פְּרוֹת^(כ).

יד] מִי שֶׁהִבְדִּיל כְּבָר^(כ), יָכוֹל לְהִבְדִּיל בְּשִׁבִּיל בְּנֵיו שֶׁהִגִּיעוּ לַחֲנוּךְ לְהוֹצִיאָן יָדֵי חוּבָתָן, וּמִכָּל שָׁכֵן בְּשִׁבִּיל גָּדוֹל. וְדוֹקָא כְּשֶׁאֵינוּ יָכוֹלִין לְהִבְדִּיל בְּעַצְמָן. אָבֵל מִי שֶׁיּוֹדֵעַ לְהִבְדִּיל בְּעַצְמוֹ, יִבְדִּיל בְּעַצְמוֹ. וְהַמְבְּדִיל בְּשִׁבִּיל אַחֲרִים, כְּשֶׁמְבָרֵךְ "בּוֹרָא מִיָּנִי בְּשָׁמַיִם" צָרִיךְ לְהַרִיחַ בָּהֶם שֶׁלֹּא תִּהְיֶה בְּרַכָּתוֹ לִבְטָלָה (וְדִבְרַת "בּוֹרָא מִיָּנִי בְּשָׁמַיִם" הַבְּדִלָּה לֹא נִתְקַנָּה אֶלָּא בְּשִׁבִּיל הַנָּתַת הָאָדָם). וּבְשִׁבִּיל נָשִׁים לַחֲוֹד אֵין לְהִבְדִּיל מִי שֶׁהִבְדִּיל כְּבָר^(כ) (מִשּׁוֹם דִּישׁ אוֹמְרִים דְּפִטְרוֹת).

ז סיון

טו] שָׁכַח אוֹ נֶאֱנַס אוֹ הִזִּיד וְלֹא הִבְדִּיל בְּמוֹצָאי שַׁבָּת^י, יָכוֹל לְהִבְדִּיל עַד סוֹף יוֹם שְׁלִישִׁי^(כ). אָבֵל לֹא יִבְרָךְ לֹא עַל הַבְּשָׁמַיִם וְלֹא עַל הַנֵּר רַק בְּרַכַּת "בּוֹרָא פְּרִי הַגֶּפֶן" וּבְרַכַּת "הַמְבְּדִיל". וְלֹאֲחַר שְׁכָלָה יוֹם שְׁלִישִׁי, אֵינוּ יָכוֹל לְהִבְדִּיל עוֹד, כִּי שְׁלֹשָׁה יָמִים הָרֵאשׁוֹנִים שֶׁל הַשְּׁבוּעַ נִקְרְאוּ יָמִים שְׁלֹאֲחַר הַשַּׁבָּת וְהָרִי הֵן בְּכָלֵל מוֹצָאי שַׁבָּת, אָבֵל שְׁלֹשָׁה יָמִים הָאַחֲרוֹנִים נִקְרְאוּ יָמִים שְׁלִפְנֵי שַׁבָּת הַבָּא וְאֵין לָהֶם עֲנִין לַשַּׁבָּת שֶׁעָבְרָה.

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד) (קצור מסגרת השולחן) הלשון אינו מדקדק דצריך להבדיל עד סוף יום ג' (כמ"ש כש"ע ורמ"א וכו').

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כג) יש להקפיד לאכול פת בסעודה רביעית ויסדר שולחנו בעת סעודה רביעית. ואם לא יכול לאכול לחם - יאכל כנ"ל (עיין בא"ח שם כו). (כד) בבית הכנסת בזמן שהחזן מבדיל - יסתכל על הכוס שביד החזן אם רוצה לצאת ידי חובה. (בא"ח ויצא טו טז). (כה) אנו נוהגים להבדיל לנשים גם אם יצא ידי חובה (בא"ח ויצא כב). (כו) מתוך ספק ברכות אין אנו מבדילים עם ברכה רק במוצאי שבת במשך כל הלילה. ואם מבדיל תוך ג' ימים - יאמר ברכת "המבדיל" ללא שם ומלכות וברכת הגפן עם שם ומלכות וישתה. במוצאי ט' באב שחל ביום ראשון מברכים בשם ומלכות (עיין בא"ח ויצא כג).

סימן צו

חלכות ראש חדש וקדוש לבנה

ובו ט"ו סעיפים.

א) יש נוהגין להתענות בערב ראש חדש. ואומרים סדר יום כפור קטן לפי שבו מתכפרין כל העוונות של כל החדש, דומיא דשעיר ראש חדש, וכמו שאנו אומרים במוסף "זמן כפרה לכל תולדותם". וכל מקום לפי מנהגו^(א) (עין פרי חדש).

ב) מצוה להרבות בסעודה בראש חדש. ואם חל בשבת יעשה תבשיל אחד יותר מבשאר שבתות^(ב).

ג) ראש חדש מתר בעשית מלאכה. ונשים נוהגות שלא לעשות בו מלאכה^(ג), ומנהג הגון הוא, ואין להקל להם.

ד) הלל צריך לאמרו בעמידה ולא יפסיק בו. וישתדל לאמרו עם הצבור. ולכן אם בא לבית הכנסת סמוך להלל, יאמר "הלל" עם הצבור ואחר כך יתפלל^(ד). ואם הוא עומד ב"פסוקי דזמרה" (דהיינו מן "הודו" עד אחר "אז ישיר"), יקרא "הלל" עם הצבור ולא יברך לא בתחלה ולא בסוף^(ה), כי ברכת "ברוך שאמר" וברכת "ישתבח" עלו לו גם ל"הלל". ודוקא בראש חדש יכול לעשות כן שאומרים ה"הלל" רק בדלוג, וכן בחול המועד וימים אחרונים של פסח, אבל כשאומרים "הלל" שלם, אינו יכול לעשות כן. ומי שאומר "הלל" שלא בצבור, אם יש שנים אחרים, יאמר לפניהם "הודו לה'" וגו' כדי שיענו הם, דכיון שאומר "הודו", משמע שאומר לאחרים. (דין אמירת הלל בבית האבל רחמנא לצלן עין לקמן סימן ר"ז).

ה) לאחר "הלל" אומרים "קדיש" שלם ומוציאין ספר תורה^(ו) וקורין ארבעה. הכהן קורא שלשה פסוקים שהם "וידבר", "צו", "ואמרת", והלוי חוזר וקורא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן צו (א) נכון לכל מי שמתענה בער"ח לקבל את התענית בשעת מנחה ביום שלפניו, ומי שאינו רגיל לצום בער"ח צריך לעשות כן. אם חל המולד בער"ח, מתענים יום לפניו. ואם חל ער"ח בשבת - לא מתענים ביום שישי (עין בא"ח ש"ש ויקרא ד ז). (ב) אם אינו יכול להרבות בסעודה לפחות יוסיף פרי. וטוב להדליק נר לכבוד ר"ח (בא"ח ויקרא י יא). אומרים "יעלה ויבוא" בר"ח בברכת המזון. אם שכח לאמרו אינו חוזר ויכול לאמרו ב"הרחמן" ואם נזכר לפני שהתחיל ברכה רביעית - יאמר שם: "ברוך שנתן לעמו ישראל לזכרון" בלי שם ומלכות. (עין בא"ח ויקרא כא). (ג) כל היום. (ד) גם מי שאיחר לתפילה יתפלל כסדר ויאמר את ההלל במקומו. (ה) נוהגים בארץ ישראל וברוב הקהילות בחו"ל לומר בר"ח הלל בדלוג בלי ברכה. ולכן כל הפירוש בדברי הרב אינו נוגע לנו למעשה (עין שו"ע תכב סע' ב). (ו) ואומרים "ברוך שמי"ה" וכו' בלבד. יש נוהגים לומר "ואברהם זקן", ויאמרוהו רק אחרי קדיש תתקבל.

"וְאָמַרְתָּ, וְקִוְרָא אֶת "הַכֶּבֶשׂ אֶחָד", וְעִשְׂרִית הָאִיפָה. וְיִשְׂרָאֵל קִוְרָא "עוֹלֶת תָּמִיד" עַד "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁים". וְרִבְעִי קִוְרָא "וּבְרָאשֵׁי חֲדָשִׁים" וְגו'." (ז).

[ז] ראש חדש אסור בתענית ובהספד, ואין אומרים בו צדוק הדין^(ח) (עין בשו"ע א"ח סימן ת"כ בט"ו ומגן אברהם ומפרשים).

[ז] חִבִּינִין לְקֹדֶשׁ אֶת הַלְבָנָה בְּכָל חֹדֶשׁ. וְאִין מְקַדְשִׁין אוֹתָהּ אֶלָּא כְּשֶׁהוּא וְדַאי לִילָה שְׁנֵרָאִית זְרִיחָתָה עַל גְּבִי הַקֶּרֶקַע וְרָאִי לַהֲנוֹת מְאוּרָה. אִם נִתְכַּסְתָּה בְּעַב אִין מְקַדְשִׁין אוֹתָהּ אֶלָּא אִם כֵּן הוּא דֵּק וְקָלוּשׁ^(ט). וְאִם הִתְחִיל לְבָרֵךְ וְאַחֲרֵי כֵן נִתְכַּסִּית בְּעַב, גּוֹמֵר אֶת הַבְּרָכָה, אֲבָל אִם הוּא מְשַׁעַר שְׁלֹא יוּכַל לְגַמּוֹר אֶת הַבְּרָכָה קֹדֶם שֶׁתִּתְכַּסֶּה, אָסוּר לוֹ לְהִתְחִיל.

[ח] אִין לְקֹדֶשׁהּ רַק תַּחַת הַשָּׁמַיִם וְלֹא תַחַת גִּג. אִף אִם אִין לוֹ מְקוֹם נָקִי אוֹ מִחְמַת אָנָּס אַחֵר, יָכוֹל לְקֹדֶשׁהּ גַּם בְּתוֹךְ הַבַּיִת בְּעַד הַחֲלוּן.

[ט] מִצְוָה מִן הַמִּבְחָר לְקֹדֶשׁהּ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת כְּשֶׁהוּא מְבָשֵׁם וּמְלַבֵּשׁ בְּבִגְדִים נְאִים. אִף אִם מוֹצָאֵי שַׁבָּת יִהְיֶה לְאַחֵר עֲשָׂרָה יָמִים מִן הַמּוֹלָד, אוֹ שֵׁשׁ אִיזָה חֲשֵׁשׁ שְׁמָא לֹא יוּכַל לְקֹדֶשׁהּ, אִין מִמְתִּינִין לְמוֹצָאֵי שַׁבָּת. מִצְוָה לְקֹדֶשׁהּ בְּאַסְפַּת עִם מְשׁוּם ד' כֶּרֶב עִם הַדָּרַת מִלֵּךְ. אֲבָל אֵל יִתְעַכֵּב בְּשִׁבִּיל זֶה^(י), כִּי מִצְוֹת זְרִיזוֹן מְקַדְמִין דְּחֵי לְמִצְוֹת בֶּרֶב עִם. (עֵיין לְעִיל סִימָן ס' סִפְיָא ז').

ח סיון

[י] אִין מְקַדְשִׁין אוֹתָהּ עַד שֶׁיַּעֲבִרוּ עָלֶיהָ לְכָל הַפְּחוֹת שְׁלֹשָׁה יָמִים מִן הַמּוֹלָד. וְיִשׁ מִמְתִּינִין עַד שְׁבַעָה יָמִים^(י). וְכִשְׁחָל מוֹצָאֵי שַׁבָּת קֹדֶם שְׁבַעָה יָמִים, אִין לְהַמְתִּין אֶלָּא יְקֻדְשׁוּהָ בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת. וְאִין מְקַדְשִׁין אוֹתָהּ אֶלָּא עַד חֲצִי עֲשָׂרִים וְתִשְׁעָה יָמִים שְׁתִּים עֲשָׂרָה שָׁעוֹת, שְׁבַע מְאוֹת תִּשְׁעִים וּשְׁלֹשָׁה חֲלָקִים שֶׁהוּא אַרְבָּעָה עֶשְׂרֵי מֵעֵת לַעֲת

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צז (א) (באור הלכה תכ"ז ס"ב ד"ה אלא כו') ולפי מה שהוכיח הח"א דבשלשה נמי נקרא ברוך עם א"צ בשביל עשרה להמתין עד ליל י"ד ובפרט בחורף בימי העננים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) והרביעי אומר חצי קדיש ואח"כ אשרי, ובא לציון, בית יעקב, שיר של יום, חצי קדיש ומחזירים ס"ת. חולצים תפילין, מתפללים מוסף ואחרי החזרה אומרים "ברכי נפשי" ומסיימים כמו כל יום. (ח) אומרים "יעלה ויבוא" בר"ח בתפילה. אם שכח לאמרו בתפילת ערבית אינו חוזר ויכול לאמרו ב"אלקי נצור". אם שכח במנחה או בשחרית צריך לחזור, אם נזכר אחרי שאמר "ברוך אתה ה'" לפני שאמר "המחזיר שכנינו וכו'" יאמר במקום "למדני חוקיך" ויחזור ויאמר "יעלה ויבוא" וימשיך כסדר. אם סיים את הברכה ונזכר לפני שאמר מילת "מודים" - יאמר "יעלה ויבוא" וימשיך כסדר. אם התחיל מודים ונזכר בכל מקום שהוא, יחזור ל"רצה". אם נזכר אחרי שאמר "יהיו לרצון" השני אע"פ שלא עקר רגליו, חוזר לראש התפילה. מי שנזכר אחרי תפילת מוסף שלא אמר בשחרית "יעלה ויבוא" - מתפלל מנחה שתיים. (עין בא"ח ויקרא יב). (ט) אנו מחמירין ואין מקדשין הלבנה אפילו יש עליה עב דק וקלוש (בא"ח ויקרא כג). (י) אין מברכין על הלבנה קודם שיעברו שבעה ימים מהמולד. וטוב להמתין אח"כ למוצאי שבת

ושמונה עשרה שעות ועשרים ושנים מינוטין (דקות) מן המולד^(א).

יא אין לקדשה קדם תשעה באב, וכן כשהוא אבל אלא אם כן לא ישרים אבלותו עד שיהיו עשרה מעת לעת מן המולד או יקדשה בימי אבלו. ואין לקדשה כשהוא בתענית עד שיטעם מקדם. ומכל מקום במוצאי יום הכפורים כיון שאז יוצאים מבית הכנסת בשמחה על מחילת העונות, מקדשין אותה מיד.

יב אין לקדשה לא בליל שבת ולא בליל יום טוב אלא בשעת הדחק, כשבמוצאי שבת יעבר הזמן^(ב).

יג סומא^(ג) מתר לקדשה^ה.

יד אם הלבנה זורחת בתחלת הלילה קדם שהתחילו להתפלל מעריב, אם יש עוד זמן איזה לילות לקדשה, מתפללין תחלה מעריב ואחר כך מקדשין אותה משום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, ועוד דקריאת שמע הוי דאורייתא. אבל אם אין עוד זמן רק שנים או שלשה לילות, בזמן קצר כזה יש לחוש שמא תתכסה בעבים. ובעת הגשמים גם כשיש עוד זמן ארבע לילות, יש לחוש לכסוי עננים ויש להקדים קדוש לבנה. ואם נראתה הלבנה בעת שאומרים קריאת שמע וברכותיה, אם הזמן מצמצם כל כך שבועוד שיגמרו תפלת שמונה עשרה יעבר זמן קדושה, יכולין להפסיק אפלו באמצע ברכות קריאת שמע או באמצע קריאת שמע לקדש אותה. אף אם אפשר, יגמרו את הפרק לקדשה בין הפרקים (עין לעיל סימן ס"ו פ"א) (נוב"ק סימן מ"א).

טו אם בחודש אדר לא נראתה הלבנה עד ליל ארבעה עשר שהוא זמן קריאת המגלה, יקדשו תחלה את הלבנה ואחר כך יקראו את המגלה. ואם נראתה באמצע קריאת המגלה, אם הוא בזמן שגם לאחר שיגמרו את הקריאה יהיה עוד שהות לקדשה, אין מפסיקין באמצע קריאת המגלה. אבל אם עד שיגמרו את המגלה יעבר זמנה, אזי אם כל הקהל עדין לא קדשו אותה, יפסיקו^(ד) לקדש אותה ואחר כך יגמרו את המגלה. אבל אם רק יחיד לא קדש אותה, שאם יפסיק לקדשה יצטרף אחר כך לגמר את המגלה ביחידות, לא יפסיק משום דפרסומי ניסא עדיף (נ"ב שם).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב (באור הלכה תכ"ז ס"א ד"ה ונהנין כו') יותר טוב שלא יברך בעצמו ויבקש לאחר שיוציאו בברכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

שהוא מבושם ובגדיו נאים. יש מהדרין שלא לחכות למוצ"ש, ולקדשה מיד אחר שבעה ימים מהמולד. וטוב לעשות כמותם בחורף (עין שו"ע תכ"ז ס"ד). **יא** אפשר לקדשה רק אחרי שבעה ימים ורק עד חצי חודש הלבנה החדש כ"ט י"ב תשצג). ובשעת דחק עד ליל ט"ו (שו"ע תכ"ז ס"ד). **יב** אין מקדשין בליל שבת וחג אפילו בשעת דחק אלא אם כן זה היום האחרון שאז יקדשה בלי שם ומלכות (כה"ח תכ"ז ס"ק לב לג). **יג** סומא ישמע מאחרים שיכונו להוציאו ידי חובה והוא לא יברך. ואם אין אחרים יברך בלי שם ומלכות (עין בא"ח ויקרא כד). **יד** אנו פוסקים שקריאת מגילה בלילה היא מדברי קבלה, ואין מפסיקים בקריאתה בכדי לקדש על הלבנה.

סימן צח הלכות יום טוב

ובו ל"ז סעיפים.

טו תשרי

א כל מלאכה שאסור לעשותה בשבת, אסור לעשותה ביום טוב. וכמו שבשבת אסור לעשות אפילו על ידי גוי, כמו כן ביום טוב. וכשם שאדם מצוה על שביתת בהמתו בשבת^(א), כך הוא מצוה ביום טוב. ואין בין יום טוב לשבת אלא אכל נפש בלבד, שנאמר: "אך אשר יאכל לכל נפש הוא לבדו יעשה לכם" דהיינו לישא, אפיה, שחיטה ובשול^(ב). והוצאה והבערה^(ג) מתרים ביום טוב גם שלא לצורך אכל נפש אלא לצורך אחר, כמו שקבלו רבותינו זכרונם לברכה דאמרינן בהו "מתוך שהתירו לצורך אכל נפש, התירו נמי שלא לצורך אכל נפש"^(ד) אלא לצורך אחר. ונר של יארצייט, אין להדליק ביום טוב^(ה) (עין שו"ת אמרי אש או"ת סימן מ', ועין לעיל ס"י צ').

ב אין עושין גבינה ביום טוב, ואין עושין תמאה ביום טוב. וכן אין מעמידין חלב על ידי קיבה או שאר דברים שיתקבץ החלב ויקפה. וכן אסור לקלט שמן החלב (סמעתון) מן החלב^(א) אלא שיניח מעט על החלב התחתון כמו בשבת, וגם זאת אינו מתיר אלא מה שהוא צריך לבו ביום, אבל לצורך מחר אסור משום הקנה. ואם חושש להפסד - מתיר לקלוט בענין הנזכר על ידי גוי.

ג תבלין שאם יטחון אותם קדם יום טוב יפיגו טעמן - מתיר לדוכן ביום טוב על ידי שינוי, כגון, שיטה את המכתשת לצדדין, או שידוך על השלחן וכיוצא בו^(א). וכן תמכא (תונת, כריין) שגוררין אותו על המורג (מגדלת, ריב איזוען), לא יגרור לתוך קערה פדרכו בחול, אלא על מפה. וקפה אין לטחון בריחים אלא ידוכו במדוכה ועל

הקדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן צח א (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דאין אדם מצווה על שביתת בהמתו ביום טוב, ויש להחמיר. **ב** (באור הלכה תקי"ד ס"ה ד"ה גר כ"י) ידליקנו בבהכ"נ ויצא מחשש נר של בטלה ובשעת הדחק אפשר דיש להתיר בכל גווני.

דרכי הלב - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן צח א קצירה וטחינה ועימור (הכנת צומרים). וטחינה והרקדה (ניפוי). וסחיטת פירות ותלישה מן המחובר ודישה וכל כיוצא בזה, אסרום חכמים אפילו על ידי שינוי כי דברים אלו עושים בד"כ הרבה ביחד ויש לחוש שמא יעשה ביו"ט מלאכה לצורך יום חול. שאר המלאכות מלישה ואילך מותרות. (עין שו"ע תצח ס"ב ב ולנ"כ. בא"ח במדבר ח). **ב** כל הבערה שמותרת היינו דוקא העברה מאש לאש. אבל ליצור אש בגפרור, מצית, מעורת חשמל וכד' אסור גם ביום טוב (עין בא"ח במדבר טו). **ג** לכן מותרת הוצאה והבערה שלא נעשית לצורך אכילה ובלבד שיהיה בזה צורך קצת, ולכן נוהגים להדליק נר יאר צייט ביום טוב, שהוא לצורך הנשמה (כה"ח תקיד ס"ק עט ותקמח ס"ד). **ד** מותר לעשות לבן ביום טוב. (בא"ח במדבר י). מותר להקפיא מים ביום טוב. **ה** אסור לטחון או לרסק ביום טוב על ידי מטחנת יד או פומפיה (וכ"ש במטחנת חשמל). אפילו בשינוי ואפילו יפוג טעם המאכל אם יעשהו בערב יו"ט, אבל לטחון במכתשת בשינוי או לרסק בשינוי על ידי מזלג מותר.

ידי שנוי, אבל טוב יותר לעשות הכל מערב יום טוב^(א). ודברים שאינם מפיגין טעמים, ודאי צריכין לזהר לדוכן מערב יום טוב, אך אם שכת, יש להתיר גם כן על ידי שנוי. וכל הנזכר אינו מתר אלא מה שהוא צריך לאותו היום ולא למחר. ויש להתמיר שלא לעשות אלא מה שצריך לו עתה לאותה סעודה. וגם בדיכת מצה יש לזהר בזה^(ב).

ד] אסור לבקע עצים או אפילו לשברן ביד^(ג). ואסור ללקט עצים ממקום שהם מפזרין.

ה] כשהוא עורך את העצים על האבנים להבעיר אש, אסור משום דעושה אהל דהוי כמו שתי מחצות וגג על גביהן. וצריך שיעשה שנוי, דהיינו שיאחז את העצים בידי ויתן את האבנים תחתיהם. וכן כשמעמיד קדרה על אבנים להבעיר תחתיה, צריך שיאחז את הקדרה בידו ומכניס את האבנים תחתיה, אבל לא יניחנה על גבי האבנים^(ד).

ו] אין נופחין אש במפוח כדי שלא יעשה כדרך שהאמנין עושין. והעולם נוהגין התר במפוח של בעלי בתים על ידי שנוי להפכו למעלה למטה, אבל במפוח של אמנין, אפילו על ידי שנוי - אסור^(ה).

ז] מתר לברר קטניות מה שהוא צריך לאותו היום, אבל לא בנפה ולא בכבדה. וגם לא יתנם לתוך המים כדי שיצוף הפסלת או האכל, אלא יברור בידו וילקט מה שהוא נוח לו יותר. אם נוח לו ללקט הפסלת - ילקט הפסלת. ואם נוח לו ללקט האכל - ילקט האכל^(ו).

טז תשרי

ח] קמח שכבר היה מרקד אלא שהוא רוצה לרקדו שנית, יש לרקדו על ידי גוי. או על ידי שנוי^(ז) דהיינו, שירקד באחורי הנפה^(ח), וכן יעשה במצות דוכות. וקמח

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ב"חיי אדם" וז"ל: "אם נפל בו צרור ביו"ט נ"ל דיש לרקדו שנית ביום טוב כדי שיהא הפת נאה, צריך שינוי קצת כגון על גבי שלחן וכו'. ד] (קצור מסגרת השולחן) ומה שכתב המחבר "במצות דוכות" לרקדם באחורי הנפה הוא מחי"א ונ"א שם. אבל דעת רז"ש לאסור לרקדם אפילו על ידי שינוי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ו] לא נוהגים להשתמש בשום קצוץ דק דק ביו"ט כיון שיש בקציצתו טחינה, ומלבד זאת אין להשתמש תמיד בשום קצוץ או מקולף מבעוד יום מכיון ששורה עליו רוח רעה (נדה יז.). (ז) מותר לרסק או לפורר מצות ביד כי אין טוחן אחר טוחן (שו"ע תקד, כה"ח שם). (ח) אם העצים ראויים להסקה כמות שהם - אין לטרוח ולבקעם. ואם אינם ראויים להסקה כגון שהבקעת גדולה - מותר לבקעם בסכין (שו"ע תקא סע' א ב בא"ח שם יד.). (ט) אם יש אבנים או עצים מונחים מערב יום טוב, מותר להניח קדרה או עצים על גביהן (עיין שו"ע תקב סע' א.). (י) במניפה - מותר. (יא) כשבורר ביום טוב בדרך המותרת, לא יברור בדרך שהוא בורר ביום חול כמגש אלא על שולחן וכד'.

שְׁעֵדִין לֹא הָיָה מְרָקָד, אֲסוּר לְרַקְדּוֹ אֲלֵא עַל יְדֵי גוֹי וּבִשְׁנוּי^(יב). אֲסוּר לְבָרֵךְ פֶּסֶלֶת מִתּוֹךְ הַקָּמָת, כְּגוֹן שֶׁנֶּפֶל לְתוֹכָהּ צִירוֹת וְכִדּוּמָה. וְאִפְלוּ לְבָרֹךְ מִתּוֹךְ מִצּוֹת כְּתוּבוֹת אֶת הַפְּרוּרִים הַגְּדוּלִּים - אֲסוּר.

ט [לִישָׁה מְתֵרֶת בְּיוֹם טוֹב. וּמִכָּל מְקוֹם לֹא יִמָּדַד אֶת הַקָּמָת, אֲלֵא יִקַּח בְּאֵמֶד הַדַּעַת. וְאִם אֵינוֹ מִצְמָצֵם אֶת הַמֶּדָּה, אֲלֵא פוֹחַת אוֹ מוֹסִיף - מֵתָר.]

י [בְּצֶק מִחֻתָּף שֶׁמִּבְשָׁלִין לְאָכְלוֹ עִם רֶטֶב (וְאֶטְרִיּוֹת, נוֹדַעַל, פַּעֲרַפֵּל), יֵשׁ לְלוֹשׁ בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב כִּי הַיִּשְׁנִים יוֹתֵר טוֹבִים. וְאִם לֹא לֵשׁ מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב, יְלוֹשׁ בְּיוֹם טוֹב עַל יְדֵי שְׁנוּי, דְּהֵיִינוּ שֶׁאִם דָּרְכוּ לְלוֹשׁ עַל דָּף, יְלוֹשׁ עַל מִפָּה וְכִדּוּמָה. וְגַם תִּבְשִׁיל שֶׁאֵינוֹ מִתְקַלֵּל, כְּגוֹן פֵּרוֹת יְבֻשִׁים וְכִדּוּמָה, יֵשׁ לְבִשְׁלֵם בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב^(יג).]

יא [עֶסֶה שְׁלֵשָׁה בְּיוֹם טוֹב - מֵתָר לְהַפְרִישׁ מִמֶּנָּה חֵלֶה. אֲבָל אֲסוּר לְשַׂרְפָּה, דָּאִין שׁוֹרְפִין קִדְשִׁים בְּיוֹם טוֹב. וְגַם אֲסוּר לְאִפּוֹתָהּ, מִשּׁוּם דָּאִינָה רְאוּיָה לְאֲכִילָה, שֶׁהָיָה כָּלֵנוּ טְמְאֵי מֵתִים, וְאֲסוּרָה גַּם בְּטִלְטוּל, רַק בְּעוֹדָה בְּיָדוֹ יִנְיָחָה בְּמָקוֹם הַמְשֻׁתָּמֵר עַד מִצְאֵי יוֹם טוֹב וְיִשְׁרָפָנָה. וְעֶסֶה שְׁלֹשׁ בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב, אֲסוּר לְהַפְרִישׁ מִמֶּנָּה חֵלֶה בְּיוֹם טוֹב אֲלֵא^(יד) אוֹפָה וְאוֹכֵל וּמִנִּיחַ קֶצֶת פֶּת שִׁפְרִישׁ מִמֶּנּוּ בְּמוֹצָאֵי יוֹם טוֹב^(טו). וְצִרִּיף שֶׁיִּנְיַח פֶּת כְּדִי שִׁפְרִישׁ מִמֶּנּוּ וְיִשְׁאַר עוֹד קֶצֶת (עֵין לְעִיל סִימָן ל"ה ס"ט).]

יב [אֲסוּר לְגַבֵּל טֵיט בְּיוֹם טוֹב, וְאִפְלוּ עַל יְדֵי גוֹי. וְלִכֵּן אִם צִרִּיף לְסִתּוֹם אֶת הַתְּנֹור שֶׁמִּטְמִינִין בּוֹ לְצַרֵּף שֶׁבֶת צִרִּיף שֶׁיִּכְיִין לוֹ טֵיט מִגִּבֵּל מֵעֶרֶב יוֹם טוֹב. גַּם לִקַּח רֶפֶשׁ מִהֶרְחֹב אֲסוּר^(טז) אֲלֵא אִם כֵּן הִכִּינוּ בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב וְהִנִּיחוּ בְּקֶרֶן זָוִית. וְנִכּוֹן לְזַהֵר שְׁלֹא לְטוֹחַ אֶת הַטֵּיט אוֹ הַרְפֵּשׁ^(יז), אֲלֵא יִסְתַּמּוּהוּ בְּלֹא טִיחָה, מִשּׁוּם דִּישׁ אוֹסְרִין מִמֶּרֶחַ אִפְלוּ לְצַרֵּף אֲכָל נֶפֶשׁ (עֵין ח"א כָּלֵל צ"ב סִימָן א').]

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

זא { (קצור מסגרת השולחן) ורד"ש כתב דיש להחמיר לשייר מקצתה בעודה עיסה ולא יאפה המשויר ביו"ט רק אחר יו"ט יפריש חלה מן המשויר ויפטור כל העסה שאפה ואכל ביו"ט. זב { (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בחיי אדם. אבל "מגן אברהם" ורד"ש כתבו דדוקא בטיט שעל שפת הנהר שעדיין מחובר לקרקע צריך לנתקו מאתמול ולעשות בו סימן, אבל טיט שמונח ברחוב, תלוש הוא ולא בעי סימן ולכן די אם היה דעתו עליו הבעוד יום. זג { (ס"ב תק"ז ס"ק ל"ז) מירוח שאני שא"א לעשותה מעיו"ט ומותר לצורך אכילה.

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יב { קמח שלא ניפחו מערב יו"ט כלל אסור לנפותו אפילו על ידי שינוי ואפילו על ידי גוי. ואם ניפחו מערב יום טוב ורוצה לנפותו שנית לא ינפחו על ידי גוי, אלא ינפחו בשינוי, ושינוי זה יכול שיהיה על ידי שינפה אותו על שולחן ולא לתוך קערה. ואם ניפחו בערב יום טוב ונפל לתוכו ביו"ט לכלוך כל שהוא, יכול לנפותו אף בלי שינוי, ויש מחמירים גם בזה והמחמיר תבוא עליו ברכה (עין בא"ח במדבר יח ועיין בה"ח שם ס"ק כא). יג { אוכל נפש - אין חיוב להכין מערב יום טוב. מכשיר אוכל נפש - צריך להכין בערב יום טוב. ועל כן פירות יבשים ואטריות שלא הכינם מערב יום טוב, מותר להכיןם ולבשלם ביו"ט בלי שינוי, וטוב לשנות (עין בה"ח תצה ס"ק י). יד { בארץ ישראל לא אוכלים מעיסה שלא הפרישו ממנה חלה על סמך שישאיר מעט

[ג] עופות שהם בביתו או בתצר העומדים לאכילה והם כבר הרגלו בבית שאפלו יוצאין לחוץ באים לערב לביתו - מתר לצודן אפלו חוץ לתצר לצרף יום טוב לשחטן. אבל שלא לצרף אכילה - אסור לצודן. ואם הם חדשים שלא הרגלו - אסור לצודן אפלו לצרף אכילה, אפלו כשהן בביתו. אף בלילה כשהן יושבין - מתר לקחתן. ובכל ענין יש לזהר שיברור מערב יום טוב איזה שהוא רוצה לשחוט ביום טוב, כי שמא זה שיטול ימצא כחוש ונמצא שטלטל שלא לצרף. ועופות שאינן עומדין לאכילה אלא לביצים" - הן מקצה.

יו תשרי

[ד] יוני שוכף ויוני עליה אף על פי שכבר הרגלו לבוא לקניהן, אסור לצודן אפלו הזמין מערב יום טוב^(פ).

[טו] האגד שעל רגלי העופות - מתר לאחר שחיטה לחתכן או לשרפן. ומתר לתפור עופות שממלאין אותן, אף צריך לזהר להכניס את החוט בתוך המחת בערב יום טוב. ואם לא הכניסו מערב יום טוב, אסור להכניסו ביום טוב. לאחר שתפרו - מתר לשרוף את החוט הנשאר^(פ).

[טז] דגים שבביבר אם אי אפשר לתפסן בידיים אלא בכלי, אסור לתפסן. אבל אם אפשר לתפסן בידיים" - מתר לתפסן אפלו בכלי^(פ). ואם יש שם דגים הרבה, צריך שיזמין בערב יום טוב זה שהוא רוצה לקחת ביום טוב שיעשה בו איזה סימן. ואם צריך לכלם, יזמין את כלם, דהיינו, שיאמר בערב יום טוב, "כל אלו הדגים אני מזמין ליום טוב"^(פ).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ח) (קצור מסגרת השולחן) ורו"ש סי' תצ"ה פסק כדעת היש"ש להקל בזה. ט) עיין בשו"ע ורו"ש ותראה שאסור לתפסן מביבר או מאמת המים אף באופן זה.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

פת בסוף, ולכן אין אוכלין מעיסה של ערב יו"ט שלא הופרשה ממנה חלה. ויכול ללוש ביום טוב עיסה נוספת ויחבר אותה עם העיסה שנלושה בערב יום טוב ויפריש משניהם יחד חלה אחת (שו"ע יו"ד שכג ועיין כה"ח תקו ס"ק כט). (טו) יונים קטנים שהזמין מערב יום טוב מותרים. (עיין שו"ע תצו סע' ט). (טז) אין נוהגים לשרוף את שאריות החוט (תק"ט סע' ג). אך אם החוט ארוך ורוצה לתפור עוד עוף ממולא יכול לשרוף את החוט ולא לחותכו. וכן אם השחיל את החוט מערב יום טוב לתוך המחת ונשלף - מותר להשחיל גם ביו"ט. ובדוחק גדול כגון שיש אורחים וכד' מותר להשחיל חוט במחת גם אם לא השחיל בערב יום טוב. ובכל מקרה לא יקרע או יחתוך את החוט, אלא ינתק אותו על ידי שישורף. (עיין כה"ח שם ס"ק כה). (יז) אין צדין בכלי. (יח) עיין לקמן סימן צט סעיף א.

יז] ספק צידה וספק מוכן - אסור. ולצורך גדול יש להקל^י ביום טוב שני, אף לא בראש השנה.

יח] כל בעלי חיים מוקצין, אסור להשקותן או לתן להם מזונות בסמוך להם אלא ברחוק קצת^{יא}.

יט] שחט עוף ונמצא טרפה, אסור לטלטלו כמו שאר מקצה^{יב}. אבל אם שחט בהמה ונמצאת טרפה - מתיר להצניעה במקום שלא תתקלקל. ואם אי אפשר להצניעה שלא תתקלקל - מתיר למכרה לגוי באפן שלא יקצץ דמים ולא ישקל. ואולי גם אונות פטומות דשכיח בהו טרפות יש להקל.

כ] אין לשחט בהמה ביום טוב אלא לצורך גדול^{יג}. ואסור למכור את הבשר במשקל ולא בקציצת דמים, אלא נותן לו איזה חלק סתם ולאחר יום טוב ישלם לו.

כא] השוחט בהמה, טוב שלא לבדק את הראה עד לאחר שיפשיט את העור. כי אם יבדק ותמצא טרפה, אסור להפשיטה. מתיר לטלטל את העור מבהמה ששחטה היום כדי להצניעה, אבל לא לשטחה על גבי יתדות. ושאר עורות אסורין בטלטול. וכן הנוצות מעוף ששחטו היום - מתיר לטלטלן להצניען, אבל שאר נוצות אסור לטלטלן.

יח תשרי

כב] מתיר למלח בשר להכשירו מדמו, אפילו היה אפשר למלחו מאתמול. ודוקא אם יש בו לצורך היום. ואם יש לו בשר יותר והוא מתירא שלא יתקלקל - מתיר למלח הכל ביחד אפילו הרבה גם מה שאינו לצורך היום, דהכל חדא טרחא היא^{יד}. אבל בשר שפבר נמלח מדמו, וכן דגים שהיה אפשר למלחן בערב יום טוב, אסור למלחן ביום טוב.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

י) (קצור מסגרת השולחן) ומה שכתב להקל ביו"ט שני, פירושו שביום טוב שני יש ספק אם ניצוד היום או אתמול, בזה מקיל ה"חיי אדם" לצורך גדול. אבל "מגן אברהם" ורז"ש אוסרין אף ביו"ט שני. יא) (משנה ברורה תצ"ז סק"ד) כתב אבל לקמן סתם המחבר כדעת הפוסקים דתלוי הדבר בצידה, דכל שאין מחוסרין צידה מותר ליתן לפניהם מזונות וכתב הפ"ח דכן נוהגין העולם וכן הוא עיקר, ע"ש. וכתב עוד דבהמה טמאה מותר לכו"ע.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יט) (הלכה נהגו לטלטלן כמו "גרף של רעי" זאת אומרת שאם ה"טרפה" נמצאת במקום שמפריעה, מטלטלין אותה (כה"ח ס' תצ"ז ס"ק קו). ב) יש מקומות שנהגו לשחוט גם בלי צורך גדול (ע"י נהר מצרים). ויש מקומות שלא היו שוחטים כלל (כרם חמר). ובכל מקום נהגו להקל בעופות לשוחטן ביו"ט, רק יזהר שלא למרוט את הנוצות שבצוארן קודם השחיטה, ובעופות גדולים - ימרוט בערב יום טוב. ויזהר להכין עפר לכסות דמן מערב יום טוב (עיין שו"ע תצ"ז סע' יג יד). כא) מותר למלוח הרבה ביחד רק כשהם מונחים יחד על כלי מנוקב ולוקח בידו הרבה מלח ומולח את כולם ביחד. אבל אין למלוח אחד אחד (שו"ע וכה"ח תק ס"ק מו).

כג [כשעושה מעשה אופה ביום טוב, אסור לעשות בו ציורים על ידי דפוס או ביד לעשות מן העסה איזה ציורים כעופות וכדומה.

כד [אסור למרח שום דבר ביום טוב כמו בשבת. ולכן אסור לחמם נר של שעה או של חלב לדבקו במנורה או בכתל, שמא ימרח^(כג). ואם השפופרת ממלאת בחלב, יכול לנקותה בדבר שאינו מקצה.

כה [אסור לכבות אש ביום טוב. ואפלו לגרם כבוי - אסור^(כד). ולכן אסור להעמיד נר דולק במקום שיכול לנשב הרוח ולכבותו, ואף על פי שענתה אין הרוח מנשב. וכן אסור לפתח דלת או חלון כנגד הנר הדולק כדי ללעיל סימן פ' סעיף ב'.

כו [מתר לכסות את האש בכלי או באפר מוכן (עין לקמן סימן צ"ט ס"ד). ואף על פי שאפשר שיכבה קצת על ידי הכסוי, מכל מקום כיון שאינו מכוון לכבוי (וגם הוי מלאכה שא"צ לגופה) - מתר לצרף יום טוב^(כז). ודוקא לצרף אותו היום, אבל לצרף הלילה, אסור, דהא הלילה שייך ליום ב'.

כז [אין מגעילין ואין מלבנין כלים שנאסרו^(כח). ודין טבילת כלים עין לעיל ס"ס ל"ו.

כח [דין הדחת כלים ביום טוב כמו בשבת (בסימן פ' סכ"ו) ואסור להדיחן מיום טוב ראשון ליום טוב שני.

כט [אסור להסיק כדי לחמם את הבית^(כט) אלא אם הקר גדול שהמאכלים נקרשים והוי צרף אכל נפש. אבל אם אין הקר גדול - אסור^(ל), רק על ידי גוי מתר.

ל [מתר לחמם מים לרחץ ידי^(כ) אבל לא כל גופו^(כא). ולצרף תינוק אם צריכין לרחצו, אסור גם כן לחמם מים בשבילו אפלו על ידי גוי. אך^(כב) יכולין להרבות בשבילו, דהיינו, כשצריכין קצת מים לבשול - מתר לחמם אפלו יורה גדולה, רק

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יב (כשו"ע תקי"א ס"א) כתב הרמ"א ונהגו להקל וכן סתם המ"ב. יג) (קצור מסגרת השולחן) כן בחיי אדם. אבל "מגן אברהם" ורו"ש אוסרין לרחצו אף בחמין שהוחמו בעיר"ט עיי"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

כב [צריך להדביק את נרות יו"ט בפמותיהן מערב יום טוב. וכשחל יום טוב בצמוד לשבת או כשיש שני ימים טובים צריך להכין נרות מדובקים בפמותות מיום חול. כמו כן יכול להכין ניר כסף חתוך מערב יום טוב ולהניחו בפמוט ולתקוע שם את הנר (עין כה"ח תקיד ס"ק מא מב ומש"ב ס"ק יח. ואחרונים). **כג**) כן אסור להנמיך פתילה אפילו לצורך בישול ביום טוב, אבל להנמיך אש של גז לצורך בישול מותר. שאם לא כן האוכל ישרף - כי הנמכת הגז מדרבנן. (אחרונים). **כד**) דוקא באופן שלא ודאי תכבה מותר. (שו"ע תקב). **כה**) בשעת הצורך יעשה שאלת חכם. (עין שו"ע תכט ונו"כ). **כו**) לדעת שו"ע מותר לחמם את הבית, ובלבד שיהיה בדרך המותרת ביום טוב כגון שיוסיף עצים או שיעביר אש ממקום אחר. אבל אסור להדליק הסקה על ידי חשמל (עין שו"ע תקא סע"א). **כז**) פניו ידיו ורגליו, **כח**) אם המים הוחמו מערב יו"ט יכול לרחוץ בהם אפילו כל גופו, אבל לא באמבטיה אלא במקלחת אפילו בביתו. אשה שצריכה לספור

שיתן כל המים קדם שהעמידו על האש, ולא יוסיף אחר כך. ואם התינוק חולה קצת - מתר לחמם בשבילו על ידי גוי.

לא אסור להוציא אש^(כט) בין מאבן בין מזכוכית (ברענגלאז) בין מעצים הנעשים בגפרית (גפרורים, צינדהעלצע).

לב) אין עושין מגמר, דהיינו לפזר מיני בשמים על הגחלים, בין להריח בין לגמר את הבית או כלים, דכתיב "לכל נפש", ובעינן דבר השנה לכל נפש, אבל מגמר אינו נצרך אלא למפנקים ומענגים. ובעינן עשון הסיגריות (שיטון, טאבעק רויכען) נחלקו הפוסקים ז"ל. וגם להמקלים צריכין לזהר^(ל) שלא להדליק בנר ולא בגחלת, משום דכשזורקן על הארץ נעשה כבוי, ובנזקל יוכל לטעות לעשות כן ביום טוב כיון שרגיל לעשות כן בחול. ואם כתובים על הנר אותיות בכתב או בדפוס והוא שורפו, איכא גם אסור מחיקה (עין פמ"ג), אלא צריך להדליק משלהבת. וגם אין לעשן מתוך מקטרת (כלי פייף) חדש. גם אסור לחתוך את הטיטון ביום טוב. ונראה דהוא הדין דאסור להסיר את הקצוות מן סיגארין.

יט תשרי

לג) דבר שאינו מלאכה גמורה ואסור לעשותו בשבת משום רפואה לחולה שאין בו סכנה (כמבאר לעיל סימן צ"א), גם ביום ראשון של יום טוב וכן בשני יום טוב של ראש השנה (עין לקמן סימן צ"ט ס"ב) אסור לעשותו כי אם על ידי גוי, אבל ביום טוב שני (חוץ מר"ה) מתר לעשותו גם על ידי ישראל. אבל מלאכה גמורה אסור לעשות לחולה שאין בו סכנה אפלו ביום טוב שני כי אם על ידי גוי (עין שלחן ערוך סימן תצ"ו ס"כ ויש לעשות שאלת חכם).

לד) הוצאה - מתר ביום טוב אפלו מה שאינו לצרך אכל נפש, ובלבד שיהא בה איזה צרך אחר (כמו שאמר בסעיף א'), אבל שלא לצרך כלל, אסור^(ל) להוציא כי אם במקום שמתר להוציא בשבת. וגם לצרך אכל נפש כגון כדי יין, לא ישא משא

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יד) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בשע"ת. והמנהג להקל גם בזה. וכן נראה מדברי הפ"מ, וצריך לזהר עכ"פ שלא לזרקם, כדי שלא יבוא לידי כבוי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ז' נקיים יכולה לרחוץ חלק מגופה במים שהוחמו ביו"ט ואם יש צורך יכולה לרחוץ כל גופה במים שהוחמו מערב יו"ט ותזהר שלא תבוא לידי סחיטה (עין שו"ע תקיא סע' ב ונו"כ). (כט) כמו כן אין להוציא אש ממצית או מגפרור, וכל שכן שאין להדליק חשמל וכד' (עין בא"ח במדבר טו ור"פ ח"ב נח נט). (ל) אם יש ספק שמא יצטרך לו - מותר. ולכן מותר להוציא אף מחוץ לעירוב שעון מטפחת, טלית, אולר, מפתח וכד'. אבל סידור שמונח באופן קבוע בכיס ואין לו בו צורך באותו היום, לא יטלטלנו לטיול, אבל הולך הוא איתו מביחו לביהכנ"ס וחזרה (בא"ח במדבר ט).

גדול כמו שהוא עושה בחול אלא ישנה. ואם אי אפשר לשנות, כגון שיש לו הרבה אורחים, עושה כדרך.

לה] כל המלאכות המתרות לעשות ביום טוב, זהו דוקא לצורך אדם, אבל לא לצורך בהמה, דכתיב "עשה לכם", ודרשינו "לכם ולא לבהמה". ולכן אסור לבשל או להוציא איזה דבר לצורך בהמה כמו בשבת.

לז] אסור לבשל או לאפות לצורך גוי. אך מי שיש לו משרת גוי, יכול להוסיף ולבשל בקדרה אחת שיהא בה גם בשביל המשרת. אבל בשביל גוי מכבד אסור אפלו להוסיף^(לא). ולא עוד אלא אפלו אם בשל הישראל או אפה בשביל עצמו, אסור להזמין גוי שיאכל עמו. ואף גוי שאינו מתכבד בו - מתר לתת לו איזה דבר ממה שבשל או אפה. ולאפות פת אפלו בשביל גוי משרתו, אסור.

לז] אסור להוציא שום דבר בשביל גוי כי אם במקום שמתר להוציא בשבת.

סימן עט

דיני מקצה ביום טוב

ובז' ה' סעיפים.

א] כל מקצה האסור בטלטול בשבת, אסור גם ביום טוב^(א). ויש אומרים דגם מקצה מדעת ומקצה מחמת מאוס אף על פי שמתרין בשבת, אסורין ביום טוב^(א). ולכן פרות שהקצה אותם לסחורה, אסורין ביום טוב^(ב), אלא צריך שיזמינם בערב יום טוב, דהיינו שיאמר "מפרות אלו אכל למחר". ובפרות העומדין למכר מעט מעט, יש להקל.

ב] ביצה שנולדה ביום טוב, אסורה אפלו בטלטול. אבל מתר לכפות עליה כלי שלא תשבר. ואם נולדה ביום ראשון, מתרת ביום שני. ואם יום טוב שני הוא שבת, אסורה גם בשבת. וכן אם יום ראשון הוא שבת ונולדה בו, אסורה גם למחר, שהוא יום טוב שני. וכן שבת הסמוך ליום טוב בין לפניו בין לאחריו, נולדה בזה אסורה בזה. ובראש השנה גם אם נולדה ביום ראשון, אסורה גם בשני (פי שני הימים של ראש

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה בדורה

סימן עט א] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש פסק כדעת היש"ש דאין להחמיר במוקצה ביו"ט יותר מבשבת, רק בגולד יש להחמיר ביום טוב כמו שיתבאר בסעיף ה'. ב] (משנ"ב תצ"ח ס"ק כ"ח בא"ד) ולפי מנהג מדינותינו שאין אסורין מוקצה ביו"ט אלא נולד כמו שפסק הרמ"א כו'.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לא) אם בא הגוי לבקר בבית הישראל ביו"ט יכול להכין קפה שישתה הגוי יחד עם כל בני הבית שישתו מאותם מים חמים (בא"ח במדבר כ"ב).

סימן עט א] דעת השו"ע להחמיר במוקצה ביו"ט יותר משבת. ולפיכך מוקצה מחמת מיאוס או פירות שעומדים לסחורה וכד' אסורים בטלטול. (עיין שו"ע תצה סע' ד ולחונים עליו ובא"ח במדבר יא).

השנה כיומא אריכתא דמיא, והיינו לחמרא כמו הכא, אבל לענין מה שבשאר יום טוב אסור לעשות מיום א' ליום ב' כדלקמן בסימן ק"א, אין חלוק בין שאר יום טוב לראש השנה, דגם בראש השנה אסור, דלקולא לא אמרינן כיומא אריכתא דמיא). ואם חל ראש השנה ביום ה' וביום ו', אפלו נולדה ביום ה', אסורה גם בשבת. שחט תרנגולת ומצא בה ביצים, אפלו הן גמורות - מתרות אפלו בו ביום. (דין החלב צ"ן לקמן סימן ק"א ס"ה).

כ תשרי

ג] עצים לא התירו בטלטול אלא לצדף הסקה, אבל שלא לצדף הסקה אסורים בטלטול. ולכן אין סומכין לא את הקודרה ולא את הדלת בבקעת.¹

ד] אפר כירה שהסק מערב יום טוב - מתיר לטלטלו ביום טוב, מפני שהוא מוכן לכל צרכי האדם, לכסות בו צואה או רק וכדומה. ואם הסק ביום טוב, אם הוא עדין חם שראוי לצלות בו ביצה - מתיר לטלטלו לכל צרכי האדם. אבל אם נצטנן, אסור בטלטול משום דהוא ליה נולד, אתמול היה עצים והיום אפר, וגרוע ממקצה (ע"ן לעיל סימן פ"ח ס"ד).

ה] אגוזים שאכלן קדם יום טוב - מתיר להסיק בקלפתן. אבל אם אכלן ביום טוב, אסור להסיק בקלפתן, ואפלו לטלטלן אסור. וכן שאר קלפות אף על פי שראויין לבהמה, משום דהוי ליה נולד, דאתמול היו עומדין לאדם²).

סימן ק

הלכות נשאת כפיים

ובו כ"ב סעיפים.

א] מצות עשה מן התורה על הכהנים שיברכו את העם, שנאמר: "כה תברכו את בני ישראל" (א). וכל כהן שאין בו מדברים המעכבים אותו ואינו עולה לדוכן,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ג] (משנה ברורה תק"כ ס"ק כ"א) ודעת כמה אחרונים דהמחבר אזיל לשטתו כו' אבל לדעת הפוסקין המתירין מוקצה ביו"ט, מותר לסמוך בבקעת יבשה כו' וכתב בבית מאיר דבשעת הדחק יש לסמוך להקל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

ב] עיין הערה קודמת. ויש להדגיש כי בענין "נולד" מחמיר גם הרמ"א ולכן עצמות וקליפות שנתפרקו ביום טוב הרי הם "נולד", ולמרות שבשבת מותר לטלטלם מכיון שהם ראויים למאכל בהמה, החמירו חכמים ביום טוב ואסרו לטלטלן כדי שלא יבואו לזלזל בקדושת יום טוב. ולכן האוכל אוכל שיש בו עצמות, אסור לטלטל העצמות אע"פ שראויות לבהמה וכל שכן שאסור לטלטל קליפות בצים שאינן ראויות לבהמה. ולכן יניח אוכל בקערה ויזריק לתוכה את העצמות והקליפות, ואח"כ יכול לטלטל את הקערה שהיא "בסיס לדבר המותר והאסור" (עיין משנ"כ תצה ס"ק יז).

סימן ק (א) שלשה מצות עשה יש בברכת כהנים, וכהן שקוראים לו ואינו עולה לברך כאילו עבר על שלוש מצוות עשה (שו"ע קכח סע' ב).

עובר בעשה. ואינו עובר אלא כשקוראין אותו, שנאמר: "אמור להם, ותרגום אונקלוס" כד ימרון להון" (ועין לקמן סעיף ח'). והמנהג במדינותינו שאין נשיאת כפים אלא ביום טוב^(ב), משום דאז שרויים בשמחת יום טוב, וביום הכפורים יש בו שמחת מחילה וסליחה, וטוב לב הוא לברך (ועין לעיל סימן מ"ה ס"ה), מה שאין כן בשאר ימים אפלו בשבתות השנה, שטרודים בהרהורים על מחיתם ועל בטול מלאכתם. ואפלו ביום טוב אין נושאין כפיהם אלא בתפלת מוסף שיוצאין אחר כך מבית הכנסת וישמחו בשמחת יום טוב (ועין לקמן סימן קל"ח ס"ח). עוד נוהגין במדינותינו, שביום טוב שחל להיות בשבת אין נשיאת כפים אלא ביום הכפורים שאפלו חל בשבת נושאין כפיהם. ויש מקומות נוהגין שבכל יום טוב, אפלו חל בשבת, נושאין כפיהם, וכן נכון יותר^(ג).

ב] אין נשיאת כפים אלא בעשרה, והכהנים מן המנין לפי שגם הם בכלל הברכה, שנאמר "ואני אברכם".

ג] קדם נשיאת כפים לא ישתה הכהן לא יין ולא שאר משקה ממשיקים המשכרין^(ה). ואם לבו חלוש ורוצה לאכל פת כסנין קדם מוסף, ישמע קדוש מאחר (עין לעיל סימן ע"ז סעיף ט"ו).

ד] קדם הדיוכן צריך הכהן לטול ידיו עד הפרק, שהוא חבור היד עם הזרוע, בדרך שהיו מקדשין את ידיהם במקדש לעבודה, שנאמר: "שאו ידיכם קדש וברכו את ה'". ויש ספק אם צריכין לברך על נטילה זו או אין צריכין לברך, פיון שברך על נטילת ידים בקומו ממטתו, ומספיקא נוהגין שלא לברך. ואם נגע בינתיים במקום מטנף, היה ראוי לברך על נטילה זו אלא שלא נהגו. וראוי לכל כהן ירא שמים לשמור היטב ידיו מנטילת ידים שחרית שלא לגע במקום המלכלך כדי שלא יצטרך לברך שנית^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) מנהגינו לשאת כפים בכל תפילה שיש בה נשיאות כפים. בחול בשבת או ביום טוב. בכל מקום בארץ או בחו"ל, ולא מבטלים מצוה יקרה זו. (כספר אר"י להגרמ"ט עמוד כב ושם כתב כי) בארץ ישראל גם האשכנזים נושאים כפיהם בכל התפילות. (ג) יש נוהגים לשאת כפיהם בתשעה באב במנחה בלבד. ומנהג חסידי בית אל לשאת כפיהם בט' באב גם בשחרית. בשאר תעניות ציבור אין הכהנים נושאים כפיהם במנחה אלא בחצי שעה הסמוכה לשקיעה. ומי שנושא כפיו לפני כן אחרי "פלג המנחה" אין למחות בידו. כל פעם שנושאים כפים במנחה יש להתעטף בטלית (שו"ע קכח סע' מג' מד' ולחונים עליו, קטא א', בא"ח תצהר ד' כג'). (ד) אם שתה רביעית לא ישא כפיו ויש להזהר בזה בעיקר בשמחת תורה שעושים קידוש לפני מוסף. (עין ספר אר"י שם). (ה) אנוס או חולה שאינו יכול ללכת ליטול ידיו יכול בשעת דחק לסמוך על נטילת שחרית אם נוהד שלא טימא את ידיו מאז (ע' כה"ח קכח ס"ק לה). בט"ב וביום הכיפורים יטלו ידיהם עד סוף קשרי אצבעותיו (ע' כה"ח תריג ס"ק טו וקכח ס"ק טל).

כא תשרי

ח] הלוי יוצק את המים על ידי הכהנים, על שם שנאמר: "וגם את אחיך מטה לוי" וגו' "הקרב אתה וילוו עליה וישתתוף". ואם אין שם לוי, יצק בכור פטר רחם שהוא קדוש על ידו⁽¹⁾. ואם גם בכור אינו, מוטב שהכהן בעצמו יצק ולא יצק ישראל. הלוי או הבכור אשר יצק מים על ידי הכהנים, אם אין ידיו נקיות, יש לו לרחץ ידיו תחלה⁽²⁾.

ו] אסור לעלות לדוכן במנצלים⁽³⁾. ויחלץ המנצלים קדם נטילת ידים. וטוב לזהר להצניע המנצלים תחת הספסלין שלא יהיו מגלין ונראין, מפני כבוד הצבור.

ז] כששליח-צבור מתחיל "רצה", צריכין כל הכהנים לעקור ממקומותיהם לעלות לדוכן⁽⁴⁾. ועל כן יטלו את ידיהם קדם לכן, כדי ששליח-צבור "רצה" יעקרו ממקומם לעלות לדוכן עם ידים ראויות לברכה. ובדיעבד, גם אם נטלו ידיהם אחר כך, שפיר דמי.

ח] כשעלו לדוכן עומדים ופניהם כנגד ארון הקדש שבמזרח, ואומרים מודים דרבנן עם הצבור⁽⁵⁾, ואחר כך אומרים: "יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא ברכה זו שצויתנו לברך את עמך ישראל ברכה שלמה ולא יהא בה שום מכשול ועון מעתה ועד עולם", ומאריכין בתפלה זו עד שיכלה שליח-הצבור "ולך נאה להודות", כדי שיענו הצבור "אמן" גם על תפלה זאת. שליח-הצבור אומר "אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה" וכו' בלחש, ותבת "כהנים" אומר בקול רם⁽⁶⁾, ובזה הוא קורא את הכהנים שיברכו, ושוב אומר בלחש "עם קדושך" כאמור. ולאחר שקרא השליח-צבור "כהנים", מתחילים ומברכים כלם ביחד: "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו בקדשתו של אהרן", והופכין פניהם כלפי העם ומסיימים את הברכה:

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) אין נוהגים כיום ליתן לבכור ליטול ידי הכהן (כה"ח קכח מ. בא"ח שם ז). ואפילו הלוי ת"ח - לא יצוק מים הבכור. (ז) לכתחילה צריכים ליטול בכלי ובמים הכשרים לנטילה (כה"ח קכח מג בא"ח תצוה ח). יש מקומות שנוהגים כיום טוב ובנעילת יוה"כ לערכב במי הנטילה ריח טוב. ויש להם להיזהר לעשות כן מערב חג (מדין נולד, כה"ח קכח ס"ק מד). (ח) יש מחמירין שלא לעלות לדוכן בגרבי עור. וטוב ויפה לכהן לעלות עם גרבי בד, ולא יחף שהוא דרך גנאי (עיין שו"ע קכח סע' ה כה"ח ס"ק לד. בא"ח תצוה ו). טוב שיהיה מקום עמידת הכהנים גבוה מקרקע בית הכנסת אך זה אינו מעכב (בא"ח תצוה ה). (ט) גם כהן שמקומו הקבוע בתפילה הוא במקום שמברכים שם הכהנים, צריך לעקור רגליו ב"רצה". ואם לא עקר רגליו עד שסיים הש"ץ "המחזיר שכינתו לציון" - שוב אינו עולה. (עיין בא"ח תצוה ט וכה"ח קכח ס"ק ז). (י) לפני ברכת הכהנים טוב שיאמרו הכהנים "לשם יחוד קודשא בריך הוא ושכינתיה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו הנה אני מוכן לקיים מצוות עשה לברך את ישראל ברכת כהנים בנשיאות כפים לעשות נחת רוח ליוצרינו ולמשיך שפע וברכה לכל העולמות, ויהי נעם ה' וכו'" (בא"ח תצוה יב). ויקפיד הכהן לענות אמן על ברכת "הטוב שמך ולך נאה להודות". (יא) השליח הציבור אומר "כהנים" בלבד, ואח"כ מתחילים הכהנים לברך. ואם יש רק כהן אחר - יתחיל לברך בלי קריאת "כהנים". ולא יאמר "אלוקינו ואלוקי אבותינו וכו'" רק כשאין כהנים כלל. (עיין שו"ע קכח סע' י. בא"ח תצוה יג).

גם להצדידן כדי לברך את כלם. וכן הופכין גם בתבת "שלום" לפי שהוא סיום הברכות^(ט). ובשעה שמאריכין בנגון של התבות שבסוף הפסוקים דהיינו "וישמרה" "ויחנך" "שלום", אומרים הצבור "רבונו של עולם" וכו'. והמקרא אפלו אינו שליח-הצבור, לא יאמר "רבונו של עולם כו'" מפני הטירוף, ומכל שכן שאם הוא שליח-הצבור שלא יאמרו מפני הפסק בתפלה. ולא ינגנו הכהנים אלא נגון המיוחד מפני טוהף הדעת^(י).

ג] בשעה שהכהנים אומרים את התבות אין לצבור לומר שום פסוק, רק ישמעו היטב בכונה את התבות מפי הכהנים, כי כלום יש עבד שמברכים אותו ואינו מאזין ומכון לברכה. ואם אומרים הפסוקים, אינם יכולים לכוון בברכה. אך קצת נוהגים לומר פסוקים^(י), ויזהרו שלא לאמרם אלא בשעה שהשליח-הצבור או הכהנים מנגנים ולא בשעה שאומרים את התבות.

יד] אחר כך מתחיל שליח-הצבור "שים שלום", ואז הכהנים מחזירים את פניהם כלפי ארון הקדש שבמזרח, ואומרים "רבונו העולמים" וכו', ואריכו בתפלה זו עד שיסיים שליח-הצבור "המברך את עמו ישראל בשלום" כדי שיענו הצבור "אמן" גם על תפלתם^(י). ואם אינם יכולים להאריך כל כך, יאמרו עוד "אדיר במרום" וכו'. ובראש השנה ויום הכפורים, שמנגנים "היום תאמצנו" וכו', לא יתחילו הכהנים "רבונו העולמים וכו'" עד קרוב לסוף, כדי שיסימו בשוה עם שליח-הצבור.

טו] אין הכהנים רשאים להתחיל ברכת "אשר קדשנו" וכו', עד שיכלה לגמרי תבת "כהנים" מפי המקרא. אין המקרא רשאי להתחיל "יברכה", עד לאחר שיכלה "אמן" מפי כל הצבור. וכן ב"אמן" שעונין אחר "וישמרה" "ויחנך" שלום, ימתין המקרא ולא יתחיל "יאר", "ישא", "שים שלום", עד לאחר שיכלה "אמן" מפי כל הצבור. ואין הכהנים רשאים להתחיל פניהם מן הצבור להיכל, עד שיתחיל השליח צבור "שים שלום". ואינם רשאים לכוף אצבעותיהן מפשיטתן, עד שיחזרו פניהם מן הצבור. ואינם רשאים לעבור מן הדוכן, עד שיסימו הצבור "אמן" לאחר "את עמו ישראל בשלום"^(י).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ק א) (קצור מסגרת השולחן) וא"ר, ופ"מ, וסדה"ת, וחיי אדם, כתבו שלא לאמרם כלל.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טו) והש"ץ עצמו ב"יברכה ה'" - ירכין ראשו מול ההיכל. "וישמרה" - לימין. "יאר ה' פניו" - מול. "אליך, ויחונך" - שמאל. ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום" - מול. (בא"ח תצה ג)
(טז) לא ינגנו החזנים מנגינות שונות אלא מנגינה אחת בעת ברכת כהנים. (יז) יתחילו הכהנים לבקש "ריבונו של עולם וכו'" קרוב לסוף ברכת שליח הציבור כדי שיענו הציבור אמן על שניהם (עיי' שו"ע קכח סע' טו ובא"ח תצה טו). (יח) אין החזן אומר "כהנים" עד שתכלה "אמן" מפי הציבור על ברכת "להודות". אין הציבור עונה "אמן" ו"ברוך הוא וברוך שמו" עד שיסיימו הכהנים.

טז] כשמתוירין הפנהים את פניהם בין בתחלה בין בסוף, לא יחזירו אלא דרך ימין. לכן בתחלה כשעומדים ופניהם למזרח, יפנו לדרום ואחר כך למערב. ואחר הדוכן כשהופכים פניהם למזרח, פונים דרך צפון. וכשהם יורדים מן הדוכן, יהיה פניהם קצת לנגד ארון הקדש, ויפסעו לאחוריהם כתלמיד הנפטר מלפני רבו. כשנעלין המנעלים, לא יגעו בהם. ואם נגעו, צריכין לטול ידיהם.

כג חסד

יז] משתדלים שהשליתיצבור לא יהיה כהן ואם הוא כהן, לא יעלה לדוכן, וגם לא יקרא לפני הכהנים, אלא איש אחר ישמר אצלו שיקרא כהנים וגם יקרא לפניהם את המכות "יברכה" וגו'. והשליתיצבור עומד ושותק עד "שים שלום". ואינו עובר במה שאינו עולה לדוכן אף שזה קרא "כהנים" בקול, כי אין הכונה אלא על מי שאינו עומד בתפלה ועקר רגליו ב"רצה". ואם אין שם כהן אחר אלא הוא^א, אזי כדי שלא תתבטל מצות נשיאת כפיים יעלה הוא לדוכן וסומק^ב על נטילת ידים של שחרית. כיצד עושה, עוקר רגליו קצת כשאומר "רצה" ואומר עד "ולך נאה להודות", ואחר אומר "אלקיני ואלקי אבותינו ברכנו בברכה" וכו', והשליתיצבור עולה לדוכן, וזה האחר מקריא לו, וחוזר שליתיצבור ואומר "שים שלום", ולא יאמר "ברוך העולמים" וכו'. עד לאחר ה"קדיש". ואם לא עקר רגליו ב"רצה", אינו רשאי לעלות^ג.

יח] צבור שכלם כהנים, אם אין שם אלא עשרה, כלם עולים לדוכן. למי מברכין, לאחיהם שבשדות. ומי עונה אחריהם "אמן", נשים וטף. ואפלו אין נשים וטף, ענית "אמן" אינו מעכב. ואם יש יותר מעשרה, היתרים מעשרה יעלו לדוכן, ועשרה ישארו לענות "אמן".

יט] כהן שנשא את כפיו ואחר כך הלך לבית הכנסת אחרת, אם רוצה, יכול לעלות לדוכן גם כאן. ואם אינו רוצה, אף ששומע קוראין "כהנים"^ה, אינו צריך לעלות

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ב] (שעה"צ קכ"ח אות ס"ד) ודעת הפ"ח להקל בזה כשמבטח, אף ביש כהנים אחרים ודלא כהשו"ע ומקום שנהגו כוותיה אפשר שאין למחות בידם וכן משמע מ"מגן אברהם" ג. (קצור מסגרת השולחן) ובחיי אדם כתב דסומך על הנטילה שנטל קודם התפלה. ד' (כאור הלכה שם סכ"ב ד"ה ויקרא, כהנים) ובספר חמד משה כתב דלא מצרכינן לעיל בסעיף י' לומר או"א אלא בש"ץ כדי שיכול לומר מלת כהנים כו' וגם הש"ץ לא יאמר כיון שלא יקרא הפסוקים והביאו הפמ"ג. ה] (קצור מסגרת השולחן) וכמדומה שנוהגין בזה שיוצא מבית הכנסת קודם רצה אם אינו רוצה לעלות כדבסומך סעיף כ'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

יט] כששליח ציבור כהן ואין כהן אחר, יחלוץ הש"ץ מנעליו ויטול ידיו לאחר תפילת לחש ויחזור למקומו. ואם אינו יכול לחלוץ כגון בחורף שמפחד מהקור, יחלוץ את נעליו לפני "רצה" ויקפיד לא ליגע בהם בידי. וכשיגיע ל"רצה" יעקר רגליו מעט. כשגומר "לך נאה להודות" ילך להיכל ויעמוד כדרך הכהנים ויברך "אשר קידשנו וכו'" והופך פניו לצד ימין כדין. כשמסיים מסתובב ופונה לצד ימין כדרך הכהנים ואח"כ חוזר למקומו שעמד בתחילה בתפילה ומסיים ברכת "שים"

כיון שִׁכְבַּר עָלָה^(כ).

[כ] מי שיש לו מום בפניו, במדינותינו, שנוהגין שכל הפהגנים משלשלים את הטליתות על פניהם - מתר לשא את כפיו. אבל מי שיש לו מום בידיו, כגון שהם בזהקניות (פרוש, מין נגע לבן), או מגמרים בנקדות דקות, או שהם עקמות או שאינו יכול לחלק את אצבעותיו, לא ישא את כפיו, מפני שהעם יסתכלו בו ויסיחו דעתם^(כא). ואם הוא רגיל בעירו שִׁכְבַּר שָׁהָ שם שלשים יום ומפירים אותו, נושא את כפיו. היו ידיו צבועות, לא ישא את כפיו, מפני שהעם מסתכלין בהם. ואם רב העיר מלאכתו בכך, ישא את כפיו. ומי שאינו יודע לחתך האותיות היטב, וקורא שין ימנית כמו שמאלית, לא ישא את כפיו^(כב), אם לא שכל העיר (הקהל) קורין כן. וכל כהן שאינו נושא את כפיו, יצא קדם "רצה" מבית הכנסת לחוץ עד שיגמרו נשיאת כפיים.

[כא] הרג את הנפש במזיד, אפלו עשה תשובה. לא ישא את כפיו. ואם הרג בשגגה ועשה תשובה, נושא את כפיו^(כג). וכן מומר שעשה תשובה, נושא את כפיו. נשא גרושה או חלוצה, או שנצטמא למת שאסור לו לטמא אליו, לא ישא את כפיו, עד שיעשה תשובה על פי תלמיד חכם. ושאר עבירות אין מונעין מנשיאת כפיים. חלל אינו נושא את כפיו.

[כב] אוֹנֵן אינו נושא את כפיו. ואבל תוך י"ב חדש על אביו ואמו או תוך שלשים על שאר קרובים, אינו נושא את כפיו, וצריך לצאת מבית הכנסת קדם "רצה" עד אחר נשיאת כפיים¹. ואם אין בבית הכנסת שני כהנים אחרים - מתר לאבל לשא את כפיו תוך י"ב חדש על אביו ואמו, ותוך שלשים על שאר קרובים. אבל תוך שבועה, כגון, הקובר מתו ברגל, אפלו אם אין שם שני כהנים אחרים, אינו נושא את כפיו^(כד).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[1] (משנה ברורה שם ס"ק קנ"ו) בדיעבד אם לא יצא וקראוהו לעלות לדוכן כו' צריך לעלות דאל"כ עובר בעשה. בדיון הובא חוץ לתחום עיין לעיל צ"ה סעיף י"ז.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכן החיים

שלום". אם כל הקהל נמצא לפניו אינו צריך לעלות לדוכן אלא מברך במקומו. לא יעלה שליח ציבור כהן לברך את הקהל אלא אם כן ברוד לו שיכול לחזור לתפילתו (עיין ספר הלכה סע' נג). (כ) כהן שכבר בירך ואינו רוצה לחזור ולברך, יצא מבית הכנסת מפני החשד (אחרונים). (כא) במקום שמכסים בטלית גם את הידים יכול לשאת כפיו גם כהן שידי צבועות וכד' או שיש בהם מום (שו"ע קכח סע' לא). (כב) אם יש כהנים אחרים המברכים בקול, יכול לברך בלחש כהן שאינו מחתך את האותיות היטב. (אחרונים). (כג) כהן שהרג את הנפש אפילו בשוגג ואפילו מומר - ישאל לחכם. (כד) מנהג ירושלים שכהן נושא כפיו אפילו תוך שבועת ימי האבלות, כל שכן בתוך שנה (עיין ספר הלכה סע' עג) וגם בבית אבל, ואפילו אבל בעצמו - נושא כפיו. וכן נוהגים. (עיין בספר אר"י להגרמ"ש עמ' כב).

סימן קא

דין הקנה מיום טוב ראשון ליום טוב שני או לחול

ובו וסעיפים.

טו ניסן

א] כל המלאכות המתרות לעשותן ביום טוב, זה דוקא לצורך אותו היום, אבל להכין מיום ראשון ליום שני (אפלו בראש השנה) ומכל שכן ליום חול - אסור. אך אם הוא צריך לבשל בשביל היום - מתיר לו לקחת קדרה יותר גדולה ולמלאות אותה בשר וכיוצא בו, אף על פי שאינו צריך היום כל כך, ויותר גם ללילה או למחר. ודוקא בתבשיל בקדרה מתיר, מפני שהתבשיל מטעם יותר כשמתבשל הרבה בשר ביחד, ובלבד שלא יאמר בפה שהמותר יהיה לצורך הלילה או לצורך מחר אלא יבשל סתם. אבל בשאר מאכלים, אסור להוסיף בדבר שיש קצת טרחה במה שהוא מוסיף.

ב] אפלו דבר שאינו מלאכה, כגון להביא מים או אפלו יין לקדוש או להבדלה, אסור להכין. וכן אסור להעמיד את הנרות במנורה או לתקן את הפתילות והעששיות ביום טוב ראשון לצורך הלילה, אלא אם הוא צריך להשתמש בהם גם קדם הלילה, או לכבוד בית הכנסת^(א).

ג] גוי שהביא ביום טוב ראשון דגים או פרות שיש לחוש שמא נצודו היום, או נתלשו היום^(א), או הובאו מחוץ לתחום, אסורים היום בטלטול, ולעצב מתירים. שאם הגוי מכירו ונותנם לו בלא קציצת דמים - מתיר לקחתם ולאכלם^(ב) (וע"ע בסימן צ"ט ס"ב ותלמוד לקאן), חוץ מיום טוב של ראש השנה, שאפלו הובאו ביום ראשון, אסורים גם ביום שני^(ג).

ד] אם הביאם הגוי בשביל ישראל לדורון או למכרם לו, יש לאסור גם ביום טוב שני^(ד). ואם חל יום טוב ביום ה' וביום ו', והביא ביום ה', אם יש צורך גדול

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קא א] (קצור מסגרת השולחן) צ"ע גדול על הרב המחבר ז"ל שהשוה בסעיף זה ובסעיף שאחר זה דבר שהובא מחוץ לתחום ודבר שיש בו חשש צידה או מחובר, והוא נגד הגמרא וכל הפוסקים, ואפשר שט"ס הוא תיבות אלו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וב"ח החיים

סימן קא א] אין להכין שולחן תג מיום טוב אחד לשני (אחרונים). ב] אם הנכרי הביא דברים שלא שייך בהם קטיף או צידה. או שברור שלא נקטף או ניצוד ביו"ט והובא עבור נוכרים - מותר אפילו בו ביום. אבל אם הובא עבור ישראל או שיש חשש שנקטף או ניצוד ביו"ט - אסור לישראל ולבני ביתו בו ביום, ובערב מותר "בכדי שיעשו". "בכדי שיעשו" הוא הזמן שהיה לוקח לנכרי במוצאי יו"ט להביא פירות אלו (ועיין לעיל סימן צה סעיף יז בענין "בכדי שיעשו"). ג] ראש השנה בארץ או בחו"ל הוא נחשב לחומרא כיומא אריכתא, ומה שאסור בראשון אסור גם בשני. וכן הדין בשבת אם צמודה אחריהם. (עיין שו"ע תקטו סע' א ב. בא"ח במדבר כח כט). ד] לדעת מרן מותרים כליל שני של יו"ט "בכדי שיעשו" (ולא בשני ימי רה"ש. עיין שו"ע תקטו סע' א).

מתר לטלטל ביום ו' ולבשלם לכבוד שבת. וביום טוב של ראש השנה גם זאת אסור.

ח) חלב שחלבו גוי ביום ראשון וישראל רואהו - מתר ביום שני. ואם חלבו בשבת, יום ראשון הוא יום טוב, אסור ביום ראשון (וע"ע בסימן צ"ט ס"ב ותלמוד גם לכאן). ובראש השנה אם חלבו ביום ראשון של יום טוב, אסור גם ביום שני. וגם בשבת הסמוך לו (כמו שכתבנו לעיל בסימן צ"ט ס"ב).

ו) פתילות שהדליק בהן ביום טוב ראשון וכבו - מתר להדליק בהן ביום טוב שני. אך בשני ימים טובים של ראש השנה^(ה), אסור^(ה) להדליק ביום טוב (שני) בפתילה שכבתה ביום ראשון ואפילו בקצה השני^(ו). ומכל מקום מתרין בטלטול להסירן ולתת חדשות. וכן ביום טוב שלאחר שבת (טורי זהב סוף סימן תק"א).

סימן קב

דיני ערוב תבשילין

ובו ז' סעיפים.

א) יום טוב שחל להיות בערב שבת, אסור לאפות או לבשל בקדרה מיוחדת לשבת אלא על ידי ערוב תבשילין שעושה בערב יום טוב, דהיינו, שלוקח איזה תבשיל^(א) או צלי שראוי ללפת בו את הפת, וגם פת, ומברך "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מצות ערב". ואומר: "בהדין ערובא יהא שרא לנא לאפויי ולבשולי ולאטמוני^(ב) ולאדליקי שרגא ולמעבד כל צרכנא מיומא טבא לשבתא". ואם אינו מבין לשון זה, יאמר בלשון שהוא מבין. (בערוב הזה יהיה מתר לנו לאפות, לבשל ולהטמין ולהדליק גר ולעשות כל צרכינו מיום טוב לשבת, דרך דיוען ערוב וייע אונו ערלויבט צו באקען צו קאכען די שפייע. ווארם צו ערהאלטען ליכטער אנצוצינדען אויף איבערהויפט אללעס נעטיגע פאן יום טוב אויף שבת צו פערריכטען).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב דגם בשני ימים טובים של ראש השנה מותר. ג) (משנה ברורה תק"א ס"ק ל"ד) אם לא הכין, יראה עכ"פ להדליק הפתילות מצד השני.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה) אפשר להשתמש ביום טוב שני בפתילות שכבו בראשון גם בראש השנה, והמחמיר תבא עליו ברכה (כה"ח תקא ס"ק נג בא"ח שם כו). ומכל מקום אין חותכין פתילה בסכין כדי לעשותה לשתי פתילות, אבל אם צריך לשתייהן אפשר לחותכה ע"י שמדליקה באמצע. (שו"ע תקיד סע' ח בא"ח שם).

סימן קב (א) התבשיל שמכניס ל"ערוב" צריך להיות כזה שלא יבאיש או יתקלקל. ונהגו בביצה שלוקה. בשעת הדחק ניתן להשתמש באוכל כבוש כגון קופסת שימורי דגים (עין שו"ע תקכו סע' ה, בא"ח צו א). (ב) מוסיפים "ולתקוני" ואם צריך לשחוט יאמר גם "ולאשחוטי" ורב שעושה עירוב לתושבי עירו מוסיף: "לנא ולכל בני העיר הזאת".

יוניסן

ב] צריך שיהא התבשיל דבר שזרכו לאכלו עם פת, כגון בשר דגים וביצים, אבל דבר שאין דרכו לאכלו עם פת, לא מהני. שעור התבשיל, כזית. והפת, כביצה⁽¹⁾. ויש להדר אחר מנה יפה לכבוד המצוה. וגם הפת יהא שלם, ויניחו בשבת ללחם משנה, ובסעודה שלישית יבצע עליו, כיון דאתעביד בה מצוה חדא זימנא, יתעביד בה נמי מצוה אחריתא⁽²⁾.

ג] אין ערוב תבשילין מועיל אלא להתיר לעשות כל צרכי שבת ביום טוב בעוד היום גדול, דהיינו, שיש שהות ביום שאם היו מזדמנים לו אורחים שלא אכלו היום, היו אוכלים ונהנים בו ביום קדם בין השמשות ממלאכתו שעשה ביום טוב. אבל אם אין שהות ביום להנות ממלאכתו, אינו מועיל הערוב תבשילין. ולכן נוהגין כשחל יום טוב בערב שבת, מקדימין להתפלל ערבית של שבת מבעוד יום, שיהיו זריזין למהר לגמור הכל קדם שאומרים "מזמור שיר ליום השבת". והתבשילין שמטמינים לשבת, צריכין להטמינם בעוד היום גדול, שיתבשלו קדם בין השמשות לכל הפחות שליש בשולן⁽³⁾.

ד] לא התיר לאפות ולבשל על ידי ערוב תבשילין אלא בערב שבת, אבל אם חל יום טוב ביום חמישי וביום ששי, אסור לבשל או לאפות ביום חמישי בשביל שבת⁽⁴⁾.

ה] צריך שיהא הערוב קים עד שהכין כל צרכי שבת. אם נאבדה או נאכלה הפת, אין בכך כלום, ומתיר אפלו לאפות. ואם נאבד או נאכל התבשיל. אם נשאר כזית גם כן לא הפסיד. אבל אם לא נשתיר ממנו כזית אסור לו לבשל כאלו לא ערב כלל⁽⁵⁾. וכיצד עושה מי שלא ערב? אם לא נזכר עד אחר סעודת שחרית ואין שם במקום ההוא ישראל אחר שערב, אינו מתיר לו אלא לבשל קדרה אחת, ולאפות פת אחת, ולהדליק נר אחד לשבת. ואם נזכר קדם שמבשל לסעודת שחרית, יכול לבשל מכל מין בקדרה גדולה ולהותיר לשבת. ואם יש שם מי שערב, יתן לזה במתנה קמחו ובשרו וכל השיך לזה, והוא יזכה בדברים אלו בהגבהה, ויבשל ויאפה עבורו, ואפלו בביתו של זה שלא ערב⁽⁶⁾.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

ג) בדיעבד מספיק פת כזית, וכשאין לו פת, יכול לעשות עירוב תבשילין רק על כזית תבשיל (עיין שו"ע תקצו סע' ב). (ד) יש שבוצעים על הלחם בערב שבת ואוכלים את התבשיל בסעודה שלישית. (אחרונים). (ה) אנו מחמירים להכין הכל מערב יום טוב. ואם לא הכין מערב יו"ט יכול לבשל עד זמן הדלקת נרות של כל שבת, וטוב להחמיר ולהקדים להכין הכל מבעוד יום שאפשר יהיה לאכול מהן ביום טוב (עיין כה"ח שם ס"ק ד ובא"ח צו ח). (ו) ולא מיום חמישי ליום שישי. (ז) ויש אומרים שאם נשאר הפת יכול לאפות - ונוהגים להחמיר. (ח) אם לא הניח ערוב ולא הניחו אחרים בשבילו, ונזכר בע"ש אחרי תפילת שחרית, יכול לבשל סיר אחד אפילו גדול מאוד לצורך יו"ט והנשאר יהיה לשבת. ועדיף לתת לאחרים שיבשלו לו ממה שיאכל בשבת בציימצום (שו"ע תקצו סע' כ).

[1] כל בעל בית צריך לעשות ערוב תבשילין בעצמו. ואפלו אשה שאין לה בעל, אם יודעת, מחיבת לעשות בעצמה, ואסור לסמוך על הערוב של גדול העיר. ומי ששכח מחמת אנס ולא עשה ערוב תבשילין, או שעשה ונאבד, אם יש בעיר מי שמערב בשביל כל בני העיר (דהיינו שמוכה להם את התבשיל ואת הפת כמבואר בשו"ע), יכול זה לסמוך על ערוב זה, אבל מי ששכח מחמת עצלות או שסמך עצמו לכתחלה על ערוב זה^(א), לא מהני ליה ודינו כדלעיל סעיף ה'.

[2] אם חל יום טוב ביום חמישי וביום ששי ונזכר ביום חמישי שלא עשה ערוב תבשילין, יכול לעשות היום, ויברך את הברכה^(ב), ואחר כך יאמר אם היום קדש איני צריך לעשות ערוב, ואם היום חול בהדין ערובא וכו'. אבל בראש השנה, אינו יכול לעשות כן (עין לעיל סימן צ"ט ס"ב).

סימן קג

דיני שמחת יום טוב

ובו י"ד סעיפים.

[א] כשם שמצוה לכבד את השבת ולענגו, כך מצוה לכבד כל ימים טובים ולענגו, שנאמר "לקדוש ה' מכבד". וכל ימים טובים נאמר בהם "מקרא קדש".

[ב] איזהו כבוד? זה שאמרנו רבותינו זכרונם לברכה, שמצוה על האדם לגלח בערב יום טוב כדי שלא יכנס לרגל כשהוא מגול. וכן מצוה לרחץ בחמין ולחוף ראשו ולטול צפרניו בערב יום טוב כמו בערב שבת. וכן מצוה ללוש פת בביתו בערב יום טוב לכבוד יום טוב כמו בערב שבת^(א). וכן^(ב) אסור לאכל בערב יום טוב מן המנחה ולמעלה כמו בערב שבת כדי שיאכל סעודת יום טוב לתאבון. ואם חל ערב יום טוב בשבת, יאכל סעודה שלישית^(ג) קדם מנחה קטנה. וכן הדין ביום טוב ראשון שהוא ערב יום טוב שני.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קג [א] (קצור מסגרת השולחן) לשון רז"ש סי' תקכ"ט מצוה להמנע מלקבוע סעודה בערב יום טוב משעה עשירית ולמעלה [ב] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב קודם שעה עשירית.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ט] בימינו אם שכח להניח עירוב, אפשר בדיעבד להקל לסמוך על רב העיר שמוכה בפירוש לאחרים, ומצוה על כל אדם לערב לעצמו. מצוה על כל גדול העיר לערב על כל בני עירו, וכשמוכה לכל בני עירו ייזכה על ידי אחר שיזכה לכל בני העיר. אשה שאינה יודעת לעשות עירוב, תעשה שליח לערב לה או שתסמוך לכתחילה על רב העיר (עין שו"ע תקנו סע' 11 ובא"ח צו). (י) לדעת כה"ח יעשה עירוב בלי ברכה (כה"ח תקנו ס"ק קלח).

סימן קג [א] טוב שלא לאכול בערב סוכות מתצות היום ומעלה. ובערב פסח שמאריכים בהגדה, לא אוכלים ארוחה משעה עשירית ומעלה אבל פירות וכד' - מותר, ובלבד שלא ימלא כרסו מהם. (בא"ח האזינו ג).

יח ניסן

ג] איזוהי ענג? זע שאמרו רבותינו זכרונם לברכה, שחייב לאכל ביום טוב בכל יום שתי סעודות, אחת בלילה ואחת ביום. אכל סעודה שלישית, אין נוהגין בו. וחיוב לקדש על היין קדם סעודה, ויבצע על שתי כפרות שלמות כמו בשבת. וידבר בבשר ויין ומגדנות כפי יכלותו (ועין לעיל סימן ע"ב סעיף ו' ח').

ד] בכל יום טוב, בקדוש שבליילה אומרים לאחרי ברכת "שהחיינו" על שמחת התג חוץ מליל שביעי של פסח וליל שמיני שאין מברכין "שהחיינו" כיון שאינו רגל בפני עצמו. והנשים בשעת הדלקת הנרות אין להן לברך "שהחיינו" בשום יום טוב (כ). וקצתו נוהגות לברך "שהחיינו" (חוץ מליל ו' וליל ח' של פסח) ולא מחינן להו (שאלת יעב"ץ).

ה] חייב לשמח את אשתו ובניו וכל הנלוים אליו, כל אחד כראוי לו. הקטנים, נותן להם אגוזים ומגדנות. והנשים, בבגדים ותכשיטים כפי יכלותו. והאנשים, בבשר (י). וינוהגין להרבות במיני מאכלים ביום טוב יותר מבשבת, כי ביום טוב נאמר בו "שמחה" ולא בשבת. וגם בגדי יום טוב יהיו יקרים יותר משל שבת.

ו] ביום שני של פסח, יש לעשות בסעודה איזה דבר, לזכר סעודת אסתר שהיתה ביום זה, שבו ביום נתלה המן.

ז] ביום ראשון של שבועות נוהגין לאכל מאכלי חלב, ויש בזה כמה טעמים, ורמז "מנחה חדשה לה' בשבעתיכם" ר"ת מחלב. ויש לאכל גם מאכלי דבש מפני שהתורה נמשלה להם, שנאמר: "דבש וחלב תחת לשונך" (פ"ח בשם כל בו). וכיון שאוכלים מאכלי חלב וצריכין גם כן לאכל בשר, שהרי מצוה לאכל בשר בכל יום טוב, צריכין לזהר שלא יבואו לידי אסור (י). (ועין לעיל סימן מ"ו סעיף ו' י"א י"ב).

ח] אף על פי שהאכילה והשתיה במועדות היא מצות עשה, לא יהא אוכל ושותה כל היום כלו, שהרי כבר נאמר "עצרת לה' אלהיך". ואף על פי שנאמר: "עצרת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) עיין בנ"א שכתב שיוצאין ידי חובת שמחה בבשר או ביין. אבל רז"ש כתב דבזמן הזה שאין מקריבין שלמים, אין יוצאים ידי חובת שמחה אלא ביין, ומכל מקום יש מצוה באכילת בשר ע"ש. ד] (באור הלכה תקכ"ט ס"ב ד"ה כיצד משמחין כו') בשר אין חובה לאכול עכשיו כו' ומ"מ מצוה יש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ב] מנהג רוב הקהילות שהנשים מברכות "שהחיינו" בהדלקת הנרות בכל יום שיש ברכת "שהחיינו" בקידוש. וכן נוהגות לברך "שהחיינו" בהדלקת נרות בערב יום הכיפורים (עי' בא"ח כמדבר א וכה"ת תקי"ד ס"ק קי"ב) ג] בזמן הזה השמחה לא דוקא בבשר, אלא בכל מאכל שאוהב. ויש מחמירים לחייב בשר דוקא. ומכל מקום חייב לשתות יין בסעודה (עיין שו"ע תקט"ז ס"א וכה"ת ס"ק כב כח). ד] אין שום קולא בשבועות באכילת בשר וחלב, ואין חיוב לאכול בשר למי שרוצה דוקא מאכלי חלב. (אחרונים).

תהיה לכם", כִּבְר פָּרְשׁוּ רַבּוֹתֵינוּ זְכוֹרֵנוֹם לְבִרְכָּה "חֲצִיזוּ לָהּ וְחֲצִיזוּ לָכֶם". לְפִיכָךְ צָרִיכִין לַעֲסוֹק גַּם בַּתּוֹרָה^(ט).

ט] וּכְשֶׁהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה, חַיֵּב לְהֹאכִיל גַּם לַגֵּר לִיתּוֹם וּלְאַלְמָנָה עִם שְׂאֵר הָעֲנִיִּים הָאֲמֻלָּיִם. שֶׁנֶּאֱמַר: "וְהָלוֹי וְהַגֵּר וְהִיתּוֹם" וְגו'. אֲבָל מִי שֶׁנֹּעֵל דְּלִתִּי חֲצָרוֹ וְאוֹכֵל וְשׁוֹתֶה הוּא וְאִשְׁתּוֹ וּבָנָיו וְאִינוּ מֹאכִיל וּמִשְׁקָה לְעֲנִיִּים וּלְמָדֵי נֶפֶשׁ, אֵין זֶה שְׂמִחַת מִצְוָה אֲלָא שְׂמִחַת כְּרִסוֹ. וְעַל אֵלוֹ נֶאֱמַר "וּבְחִיָּהֶם כָּלֶחֶם אוֹנִים לָהֶם כָּל אֲכִלְיוֹ יִטְמָאוּ כִּי לַחֲמֵם לְנִפְשָׁם". וְשְׂמִיחָה כְּזֹאת קָלוֹן הוּא לָהֶם, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְזָרִיתִי פָּרַשׁ עַל פְּנֵיכֶם פָּרַשׁ תְּגִיבֶם".

י] כְּשֶׁאָדָם אוֹכֵל וְשׁוֹתֶה וְשִׂמְחָה בְּרַגְלֵי, לֹא יִמְשֹׁךְ בֵּינָן וּבִשְׁחוֹק וּבִקְלוֹת רֹאשׁ וַיֹּאמֶר כָּל מֶה שְׂיוֹסִיף בְּזֶה יִרְבֶּה בְּמִצְוֹת שְׂמִיחָה, כִּי הַשְׂכָּרוֹת וְהַשְׁחוֹק וְקְלוֹת הָרֹאשׁ אֵינָה שְׂמִיחָה, אֲלָא הוֹלָלוֹת וְסִכְלוֹת. וְלֹא נִצְטְוִינוּ עַל הַהוֹלָלוֹת וְהַסִּכְלוֹת אֲלָא עַל הַשְׂמִיחָה שֶׁיֵּשׁ בָּהּ עֲבוֹדַת יוֹצֵר הַכֹּל, שֶׁנֶּאֱמַר: "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עֲבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשְׂמִיחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרַב כָּל". הֵא לְמַדָּת שֶׁהַעֲבוֹדָה הִיא בְּשְׂמִיחָה, וְאִי אִפְשָׁר לַעֲבוֹד אֶת ה' לֹא מִתּוֹךְ קְלוֹת רֹאשׁ וְלֹא מִתּוֹךְ שְׂכָרוֹת.

יא] מִדַּת הַחֲסִידִים אֲשֶׁר ה' לִנְגָדָם תָּמִיד וּבְכָל דְּרָכֵיהֶם יִדְעוּהוּ, בְּעֵת שְׂמִיחָתָם אִזּוֹ יוֹתֵר וַיֹּתֵר הֵם מְבָרְכִין וּמְשַׁבְּחִין לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֲשֶׁר שִׂמַּח אוֹתָם. וַיֹּאמֶר הָאָדָם בְּלִבּוֹ בְּעֵת שְׂמִיחָתוֹ וְהִנָּאֲתוֹ, אִם כֵּךְ הִיא שְׂמִיחַת הָעוֹלָם הַזֶּה אֲשֶׁר הִיא הֵבֵל, כִּי יֵשׁ אַחֲרֶיהָ תוֹגָה וְצָעַר, מֶה תִּהְיֶה שְׂמִיחַת הָעוֹלָם הַבָּא הַתְּמִידִית שְׁאִין אַחֲרֶיהָ תוֹגָה. וַיִּתְפַּלֵּל לְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁיִּטֶּה לָבוֹ לַעֲבֹד וּלְעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ בְּלֵב שָׁלֵם, וְשִׁישְׂמִיחָתוֹ בְּשְׂמִיחַת עוֹלָם, וַיִּזְכְּנוּ לַחֲיֵי הָעוֹלָם הַבָּא לְאוֹר בְּאוֹר פְּנֵי מֶלֶךְ חַיִּים.

יט ניסן

יב] חַיֵּב כָּל אָדָם לְהִשְׁגִּיחַ עַל בְּנֵי בֵיתוֹ שֶׁלֹא יִטְלוּ בְּמָקוֹם שֶׁיְבוֹאוּ חֵס וְשָׁלוֹם לִידֵי קְלוֹת רֹאשׁ בְּהַתְעַרְבָם עִם קָלִי הַדַּעַת, רַק יִהְיוּ קְדוּשִׁים כִּי קְדוֹשׁ הַיּוֹם.

יג] בְּמוֹצָאי יוֹם טוֹב לַחֹל אוֹ לַחֹל הַמוֹעֵד אוֹמֵר בְּתַפְלָה "אַתָּה חוֹנֵנֵתָנוּ", וּמְבַדִּיל עַל הַכּוֹס, אֲבָל לֹא עַל הַנֵּר וְלֹא עַל הַבִּשְׁמִים.

יד] נוֹהֲגִין לְהַרְבוֹת קֶצֶת בְּאֲכִילָה וּשְׂתִיָּה בְּיוֹם שְׁלֹאֲחַת הַחֵג בְּכָל שְׁלֹשׁ רִגְלִים וְהוּא "אֲסֻרוֹ חֵג" וְנוֹהֲגִין שְׁאִין מִתְעַנִּין בּוֹ אִפְלוּ חֲתָן וְכֻלָּה בְּיוֹם חֲתָן וְלֹא יֵאָרְצִיט. וּבְאֲסֻרוֹ חֵג שְׁלֹאֲחַת חֵג הַשְּׁבוּעוֹת גַּם מִצַּד הַדִּין אֲסוּר לְהַתְעַנּוֹת בּוֹ, לְפִי שֶׁבְּזִמְנָן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הָיָה קִיָּם, אִם חָל שְׁבָעוֹת בְּשִׁבְתָּ, הָיָה יוֹם טְבוּחַת הַקָּרְבָּנוֹת בְּיוֹם שְׁלֹאֲחֵרֵיו. אֲבָל שֶׁל פֶּסַח וְשֶׁל סִכּוֹת, הֵיוּ מְקַרְיָבִין בְּיוֹם רִאשׁוֹן דְּחוֹל הַמוֹעֵד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) במיוחד צריך להיזהר בשבועות לאכול ולשתות ולשמוח וללמוד תורה ביום, אע"פ שעוסקים בתורה כל הלילה. ונוהגים להשלים את לימוד הלילה בלימוד תרי"ג מצוות עם פירוש, ובלימוד תהילים שזה יום פטירת דוד המלך. (עיין בא"ח במדבר ו).

סימן קד דיני חול המועד

ובו כ"א סעיפים.

א] חול המועד אסור בקצת מלאכות, ומתיר בקצתו^(א), דהיינו, כל מה שהוא לצורך אכילה לחול המועד או ליום טוב. וכן מלאכה בדבר האבד, דהיינו, שאם לא יעשה יבוא לידי הפסד - מתיר לעשותה. וצריך לזהר מאד שלא לעשות בחול המועד מלאכה האסורה, כי אמרו רבותינו זכרונם לברכה "המחלל את חול המועד כאלו עובד עבודה זרה".

ב] עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה, "המבזה את חול המועד, אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים, אין לו חלק לעולם הבא". והמבזה - היינו, שאינו מכבדו במאכל ובמשקה ובכסות. ולכן כל אדם חייב לכבדו כפי כחו, וללבוש בגדים מכבדים^(ב).

ג] מלאכת דבר האבד יכול לעשות גם על ידי ישראל אחר אפילו בשכר^(א). אבל מה שאינו דבר האבד אלא שהוא לצורך המועד, אין לעשות על ידי ישראל אחר בשכר, אלא על ידי גוי. ואם אינו מוצא גוי וגם בעצמו אינו יכול לעשות - מתיר אפילו על ידי ישראל בשכר^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע ודרכי משה ופוסקים

סימן קד א] (באור הלכה תקל"ו סעיף ט"ז) ד"ה לבצרו: ועיין בלבוש. והנה לדידיה בכל דבר האבד אסור לשכור לזה ישראלים שיש להם לאכול, אם לא שאין לו עכ"ם. ותמה הא"ר דמנין לו זה. ועכשיו מצאתי לו חבר הריטב"א, ובבאור הלכה סי' תקמ"ב ס"א ד"ה ודבר האבד כתב ולענ"ד אין דין זה ברור כו'. אכן אם א"א לו להשיג עכ"ם או לישראל בחנם יכול להקל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

סימן קד א] יש אומרים שאיסור מלאכה בחול המועד הוא מדאורייתא (כה"ח תקל"א). (ב] יש מצוה מיוחדת ללמוד תורה בחול המועד. (ג] אלו המלאכות המותרות. (א] מלאכה פשוטה שאינה דורשת מקצועיות כגון נסיעה, הדלקת חשמל וכד'. (ב] מלאכה הנעשית בשינוי מהרגיל. (ג] מלאכה לצורך אוכל נפש. (ד] מלאכה לצורך המועד ומותר לעשותה בצנעה, אלא אם כן ניכר שהיא לצורך המועד. מלאכה זו מותר לעשות אפילו אם כיון מלאכתו למועד (שו"ע תקל"ג סעי' א' ה', תקמ"ב, כה"ח תקל"ג כ"ה). (ה] ב"דבר האבד" שמפסיד מהקדן מותר לו לעשות כל מלאכה. אמנם אם מפסיד רק מהרווח אסור לעשות מלאכה. וכשמותר - מותר לצורך כך לשכור פועל אפילו שיש לו מה לאכול. אמנם עדיף לשכור פועל יהודי שאין לו מה לאכול (שו"ע תקל"ז). ועדיף לעשות בצנעה (שו"ע תקל"ז סעי' ב'). כל חמשת המלאכות המותרות דלעיל יכול אדם לעשותם בעצמו או שחבר יעשה לו אותם ללא תשלום. ואם לא מצא, מותר לשכור פועל שאין לו מה לאכול. ואם לא מצא פועל שכזה, ישכור פועל אפילו שיש לו מה לאכול (שו"ע תקמ"ב סעי' א' ב'). כל שאר המלאכות האחרות מותר לעשותם ע"י פועל שאין לו מה לאכול. ועדיף שתהיה בצנעה (שו"ע תקמ"ב סעי' ב', וכה"ח ס"ק י').

ד] הא דמתר לעשות דבר האבד, והו דוקא אם לא היה אפשר לעשותו קדם יום טוב. אבל אם היה אפשר לו לעשותו קדם יום טוב והניחו עד חול המועד, אסור לעשותו בחול המועד.

ה] כל מלאכות האסורות לעשות בחול המועד, אם יש כאן ישראל שאין לו מה לאכל כראוי לחול המועד ויום טוב - מתר לעשותן על ידו כדי שיהא לו מה לאכל. ומכל מקום יעשה בצנעא. ואסור לעשותן על ידי גוי, אף לצורך מצוה מתר.

ו] אפלו מלאכות המתרות - אסור לעשותן בשביל גוי.

כ גינסן

ז] אסור לזבל שדהו. ואפלו להכניס שם צאן בשביל שיעשו שם זבל - אסור, ואפלו על ידי גוי⁽⁷⁾.

ח] זריעה, אסורה. ואם יש לו זרעים שאם לא ישקם במים יפסדו לגמרי - מתר להשקותם⁽⁸⁾.

ט] אסור לתלוש או לקצץ שום דבר מן המחבר אם לא יתקלקלו הפרות עד לאחר יום טוב, כי אם מה שהוא צריך לאכל במועד. ואין צריך לצמצם אלא תולש בהרוחה, ואם יותיר יותיר. וכן עצים שהוא צריך להסקה במועד - מתר לקצצם ממחבר⁽⁹⁾. (ואם צריך לתלוש בשביל להאכיל לבהמה - יעשה בשינוי) ואסור ללקט עצים מן השדה ליפותו לחרישה. ואם נכר שמכון לצרכו שצריך לעצים, כגון, שנוטל הגדולים ומניח הקטנים - מתר. וכן אסור לקצץ ענפי האילן לתקנו. ואם נכר שמכון בשביל הענפים להאכילן לבהמתו ולא לתקנו, כגון, שקוצץ כלן מצד אחד - מתר.

י] מי שיש לו גן אצל גן גוי, והגוי לוקט פרותיו, ואם הישראל לא ילקט יבוא לידו הפסד - מתר לו ללקטם. ואם המה דברים שיתקלקלו בתלוש אם לא יעשה לצדכם גם מלאכה אחרת - מתר לעשות הכל, אפלו לדרוך ענבים לעשות יין וכדומה לזה, ובלבד שלא יניח בכונה מלאכתו לחול המועד⁽¹⁰⁾.

יא] אסור לגלח בחול המועד אפלו גלח את עצמו גם בערב יום טוב, אלא מי שיצא מבית האסורים⁽¹¹⁾. ואפלו יצא בערב יום טוב, אלא שלא היה לו פנאי לגלח אז (וע"ע לקמן סימן ר"כ ס"ו).

יב] ולקצץ הצפרנים גם כן אסור⁽¹²⁾. אף אם קצצן בערב יום טוב - מתר לקצצן גם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) זה לא נזכר בגמ' ופוסקים, רק כתבו שצריך לעשות היכר שמתכוין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] עיין סימן תקלז סע' יד דרכים המותרים על ידי גוי. (ה) עיין שם סע' א ב מה משקין וכיצד. (ו) וכל שכן שלא יקנה ענבים לעשות מהם יין במועד. (ז) היוצא מבית האסורים יגלח בצנעה (שו"ע תקלא סע' א). (ח) לדעת השו"ע מותר לקצוץ ציפורנים בין של יד ובין של רגל, ואפילו על ידי מספרים (שו"ע תקלב סע' א).

בחול המועד. וכן אשה לצרף טבילה, מתרת.

יג) אסור לכבס שום דבר אפילו לצרף המועד אלא אם לא היה אפשר לו בשום אופן לכבס קדם יום טוב. וכן מטפחות שמלפפין בהן את התינוקות (חיתולים) כיון שמשתינים תדיר וצריכין להם הרבה - מתר לכבסן ויזהרו לכבסן בצנעא.

יד) כל דבר שהוא לצרף רפואה^(ט) - מתר לעשות בין לאדם בין לבהמה.

טו) חשבונות וכיוצא בזה, שאם לא יכתבם ישפחם - מתר לכתבם משום דהוי דבר האבד^(י). וכן מה שהוא לצרף המועד - מתר לכתב^י. אבל שאר דבר, אסור לכתוב. ואגרת שלומים שכותב אדם לחברו, נוהגין לכתוב בשנוי קצת, דהיינו, שכותבין שורה הראשונה עקמה. ולכל מה שמתר לכתב - מתר גם כן לתקן קולמוס ודיו.

טז) מי שצריך למעות^(יא) אפילו שלא לצרף המועד, אלא שהוא חושש פן לא ימצא ללוות לאחר המועד, והמלוה אינו רוצה להלוות לו פלי שטר - מתר לו לכתב את השטר.

יז) אין נושאין נשים בחול המועד, משום דאין מערבין שמתה בשמתה. אבל מתר להתזיר גרושתו. ומתר לעשות משתה לברית מילה ולפדיון הבן. גם מתר לעשות משתה לכתובת תנאים^(יב).

יח) מתר לשכור פועלים ואפילו ישראלים שיעשו מלאכתו לאחר המועד.

יט) מתר ללכת חוץ לתחום בין ברגליו בין בקרון בין רכוב.

כ) אין מעליו בהמה זכר על נקבה להרביעה, משום דלא הוי דבר האבד.

כא) אין מושיבין תרנגולת על ביצים לגדל אפרוחים. ואם הושיבה קדם המועד וברחה, אם הוא בתוף ג', ימים לבריתה - מתר להתזירה. אבל לאחר ג' ימים,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

לדבר המותר, כגון שקוצץ כולן מצד אחד כדלהלן. ג) (משנה ברורה תקמ"ה ס"ק ל"ה) וכמה אחרונים כתבו דבמדינתנו נהגו להקל בכתב משיט"א וכן בכתב שלנו דאינו מעשה אומן, ויש להם על מה שיסמיכו. והמחמיר יחמיר לעצמו. ונוהגין לשנות קצת לעשות שורה עלינה עקומה כו'.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

מ) אפילו מלאכה דאורייתא ואפילו לחולה שאין בו סכנה. (שו"ע תקל"ב ס"ע יג). (י) וטוב לכתוב לכתחילה ביד בכתב יד (לא דפוס לא כתב אשורי) ובדיעבד במחשב ובשינוי. (עיין בה"ח תקמה ס"ק לו). (יא) אין להכניס כסף לבנק או להוציא ממנו כיון שזה מצריך כתיבה לפקיד יהודי. אלא אם כן אי אפשר בדרך אחרת או שחושש לדבר האבד. ובכספומט - מותר (אחרונים). (יב) יש מתמירים ולא עושים סעודה בעת עריכת "שידוכים". אבל אם הסעודה לא בבית המשוודת או שלא בזמן בשעת כתיבת התנאים - מותר. (עיין שו"ע תקמו ס"ע א ובה"ח ס"ק ד ה).

אָסור לִהְיוֹת אֶפְלוּ יִפְסִידוּ הַבִּיצִים. וְלִהְיוֹשִׁיב אַחֲרֵת תַּחְתִּיהָ, אֶפְלוּ תוֹךְ ג' יָמִים אָסור^(י).

סימן קח

דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם טַרְחָא

ובו ב' סעיפים.

כא נישן

א] אָסור לִהְסִיעַ וּלְשֹׂא מִטְלָטְלִיו וְכָלִי בֵּיתוֹ בַּחוּל הַמוֹעֵד מִדִּירָה שֶׁבַחְצֵר זֶה לְדִירָה שֶׁבַחְצֵר אַחֲרָת, אֶפְלוּ מִדִּירָה כַּעֲוִירָה לְדִירָה נֶאֱחָה. אָבֵל מִבֵּית לְבֵית בַּחְצֵר אַחֲת, מֵתָר. וְכֵן אִם שְׁתֵּי הַחֲצֵרוֹת סְמוּכוֹת וְיֵשׁ פֶּתַח בֵּינֵיהֶן - מֵתָר לְהוֹצִיא הַחֲפָצִים דְּרָף שָׁם. וּבִמְקוֹם פְּסִידָא - מֵתָר אֶפְלוּ מַעִיר לַעִיר. וְכֵן מִדִּירָה שְׂאִינָה שְׁלוֹ לְדִירָה שֶׁהִיא שְׁלוּ, מֵתָר מִשּׁוּם שְׂמַחַת יוֹם טוֹב, שֶׁשְׂמַחָהּ הִיא לוֹ לְדוֹר בְּדִירָה שֶׁהִיא שְׁלוּ^(א).

ב] אִם צָרִיךְ לְהַכְנִיס פְּרוּתָיו אוֹ שְׂאֵר סְחוּרָה מִפְּנֵי שֶׁהוּא יָרָא מִפְּנֵי גִנְבִים אוֹ מִשְׂאָר הַפֶּסֶד, כָּל מָה שֶׁאֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת בְּצַנְעָא יַעֲשֶׂה. וְאִם אֵי אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת בְּצַנְעָא - מֵתָר לַעֲשׂוֹת אֶפְלוּ בִּפְרָהֲסִיא.

סימן קו

דִּינֵי מִקָּח וּמִמְכָּר בַּחוּל הַמוֹעֵד

ובו ח' סעיפים.

א] כָּל סְחוּרָה אָסוּרָה, בֵּין לְקִנּוּת בֵּין לְמִכּוֹר. רַק אִם נִזְדַּמְּן לוֹ רוּחַ מְרֵבָה, יָכוֹל לְקִנּוּת וּלְמִכּוֹר בְּצַנְעָא. וְיֹצֵא לְכַבּוֹד יוֹם טוֹב^(א) יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיָה בְּדַעְתּוֹ לְהוֹצִיא.

ב] אִם יֵשׁ לוֹ סְחוּרָה שִׁישׁ לְחוּשׁ שְׂאֵם לֹא יִמְכְּרָנָה עֲתָה יִפְסִיד מִן הַקֶּרֶן - מֵתָר לְמַכְרָהּ, מִשּׁוּם דִּהְיִי דְּבָר הָאֵבֶד. אָבֵל אִם אֵין לְחוּשׁ שִׁיפְסִיד אֲלֵא שְׁלֹא יָרוּיחַ אַחֲרֵי כֵן, אָסור לְמַכְרָהּ, כִּי מְנִיעַת רוּחַ לֹא מְקַרֵּי הַפֶּסֶד.

ג] אִם חָל יָרִיד שֶׁהוּא יוֹם הַשּׁוּק הֵבֵא לְפָרָקִים, אוֹ יוֹם הַשּׁוּק שֶׁבָּכֵל שְׁבוּעַ אֲלֵא שֶׁעֲתָה הוּא קֶדֶם הַחֲגָאוֹת^(ב) שֶׁמִּתְאַסְפִּים קוֹנִים הִרְבֵּה - מֵתָר לְמִכּוֹר, דְּכִינּוֹ שֶׁהוּא דְּבָר שְׂאִינוֹ תְּדִיר, חֲשִׁבִּינּוּ גַם מְנִיעַת הַרוּחַ כְּמוֹ הַפֶּסֶד. אָבֵל בְּיוֹם הַשּׁוּק שֶׁבָּכֵל שְׁבוּעַ,

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' החיים

(יג) בזמן הזה שמגדלין אפרוחים על ידי מדגרה מלאכותית, אם התקלקלה המדגרה - ישאלו שאלת חכם. (עיין כה"ח תקלו ס"ק יג).

סימן קח (א) על כן יש מי שמתיר אם לא היה יכול לעבור קודם דהיינו שלא כיון מלאכתו במועד. (עיין כה"ח תקלא ס"ק יא).

סימן קו (א) או לכבוד חול המועד (אחרונים). (ב) ועיין בשו"ע יו"ד סימן קמ"ח אם מותר למכור לפני יום אידם (חגם) של הנוכרים וביום אידם.

אסור. וכשבאים לפעמים סוחרים או ספינות שמוכרים בזול או קונים ביקר מה שאינו שכיח תמיד, גם כן מתר לקנות מהם ולמכור להם.

ד] וכן מי שצריך לקנות יין בעת הבציר שיהא לו לצרכי ביתו לשנות כל השנה ואחר כך יתיקר היין - מתר לו לקנות בחול המועד. אבל למשא ומתן אסור לקנות.

ה] דברים הנצרכים למועד, כגון פרות ותבלין, מוכרין כדרך אפלו בפרהסיא. וכיון שמתרין לפתוח החנות בשביל ישראל, מתרין למכור גם לגוי.

ו] לתבוע חובות, נהגו להקל אפלו מישראל, משום דחושבין לדבר האבד.

ז] להלוות ברבית לגוי הרגיל אצלו - מתר מפני דהוי דבר האבד שלא ירגיל את עצמו אצל אחר. ואם מלוה לגוי שאינו רגיל אצלו, יוציא הרבית משבוע אחת לשמחת יום טוב. ולמכור סחורה למי שאינו רגיל אצלו, אסור ולא מהני מה שיוסיף לשמחת יום טוב. אבל למי שרגיל אצלו - מתר, משום דהוי דבר האבד שלא ירגיל את עצמו אצל אחרים.

ח] א"חלוף מטבעות - אסור^(א).

סימן קז

דיני חדש ניסן

ובו ג' סעיפים.

כג א"ר

א] כל חדש ניסן^(א) אין אומרים "תחנון" ולא "צדוק הדין"^(ב), ואין אומרים "צדקתך" בשבת במנחה. נוהגין מראש חדש ואילך לקרות בכל יום פרשת הנשיא שהקריב בו ביום, וביום י"ג קורין פרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנוחה"

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קז א] (קצור מסגרת השולחן) מקור זה הוא מתוס' ח"ל: "חילוק נראה דחשיב פרקמטיא" עכ"ל. וכן מוכא בב"י ושו"ע אבל כהגהות הב"ח גריס שם בתוס' "נראה דלא חשיב פרקמטיא".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

ג] אדם שרוצה לפרוט כסף גדול אצל חנוני, או להחליף דולרים וכד' למטבע מקומית - אפשר להקל לו וכלבד שלא יעשה דבר זה כקביעות בחול המועד, ולא על ידי כתב. אמנם העוסק בכך בקביעות עובר איסור (עיי' תוס' מ"ק י: ד"ה פרקמטיא והגהות הב"ח שם ושו"ע תקלט סע' יד ועיי' לעיל סימן קד סע' טז ובהערה שם).

סימן קז א] כרח' ניסן מברכים ברכת האילנות. ואם אינו יכול - יברך כל חודש ניסן אבל לא בשבתות וימים טובים. עבר ניסן, יברך בלי שם ומלכות (שו"ע רכו וכה"ס ס"ק א). ב] אין מספידים כל חודש ניסן אלא לחכם בפניו.

שהיא נגד שבט לוי^(א).

ב] אין מתענין בו אפלו תענית יארצייט. אבל תענית חלום מתענין. והבכורים מתענין בערב פסח כאשר יבאר אם ירצה השם בסמן קי"ג. וחתן וכלה גם כן מתענין בו ואפלו בראש חדש ניסן^(ה).

ג] בשבת הגדול במנחה, נוהגין שאין אומרים "ברכי נפשי" אלא "עבדים היינו וכו', לפי שבשבת הגדול היתה התחלת הגאולה והנסים^(ה).

סימן קח

דיני החטין והקמח למצות

ובו ז' סעיפים.

א] כתיב: "ושמרתם את המצות". מכאן שצריכין לשמור את החטין לשם "מצות מצוה" שלא יבוא עליהם מים. ולדעת קצת מגדולי הפוסקים ז"ל צריכין שמירה זו מיד משעת קצירה ואילך. אבל המנהג הוא כהפוסקים דסגי להו בשמירה משעה שמוליכין אותן לטחן ואילך. ואף המדקדקין במצוות חוששין לשמירה משעת קצירה, וכן נכון לעשות^(א). וראוי לדקדק שלא יעמדו השבלים במחבר עד שיתיבשו כל צרכן וילבינו, כי אז אם ירדו עליהם גשמים, יחמיצו אפלו במחבר כיון שאינן צריכין עוד לקרקע. על כן ראוי ונכון לקצר בעוד שיש בהן עוד קצת מראה ירקות. ומי שאפשר לו בחטין שמורין משעת קצירה לכל ימי החג מה טוב. ואם לאו, ראוי לו על כל פנים להדר בזה למצות שעל הסדר בשתי הלילות (עין חיי אדם כלל קכ"ח סמן ל').

ב] חטים שנמצא בהן מבקעות או מצמחות, השאר מתר^(ב) ובלבד שיבררו אותן, או צריכין לדקדק היטב אם יש שם על כל פנים ששים כנגד המבקעות והמצמחות. ולכתחלה יש להדר לברור גם מן החטים שאכלו מהן עכברים או שיהיה ששים כנגדן. והחטים שבאו בספינה או שהיו מנחים בבורות, אם הן יבשות וקשות ולא נשתנה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ' החיים

(ג) אחר פרשת הנשיאים נוהגים לקרוא יהי רצון של הזכרת הנשמות כמובא בסידורים. יש נוהגים ליתן אח"כ ג' פרוטות לעני. (עין סדר ברכת האילנות בספר "אורח חיים"). (ד) יש שאין מתענין בו לא לחתן ולא לכלה. (עין חוקת הפסח, וכה"ח תקט ס"ק לד.) (ה) בשבת הגדול אנו נוהגים כמו כל שבת, אין מוסיפים "עבדים היינו" ולא משנים את סדרי התפילה או האכילה. יש מפטירים בשבת הגדול "וערבה" ואנו נוהגים לומר "וערבה" רק כאשר ערב פסח חל בשבת (עין כה"ח חל ס"ק ג).

סימן קח (א) פוסקים רבים מצריכים למצת מצוה קמח שמור מהקצירה ולדעתם בלי זה אפילו בדיעבד לא יוצאים ידי חובה, וכן נהגו ברוב קהילות ישראל. ויש מחמירים כן כל ימי הפסח, ומי שנהג כך או כך ורוצה לשנות ולאכול מצות השמורות משעת טחינה עליו לעשות התרת נדרים (עין כה"ח תג ס"ק סא סג סד). (ב) אם נמצאו חטים מבוקעות או מצומחות בימינו יש צורך במומחה שיבדקם שמא רובם או כולם החמיצו. וע' רמ"א תסו סע' ט' שכתב כי אין אנו בקיאים מהו ביקוע או ראוי לביקוע. (עין שו"ע תסו סע' ב ו, כה"ח ס"ק תפ קא).

מראיהו - כשרות. ואם היו מנחות בעליה וירדו עליהם גשמים דרך הגג בקצת מקומות
- אסורות. אבל אם נפל עליהם קצת שלג או קצת מים במקום אחד - מסלק אותן שיש
להסתפק בהן, והשאר מתרות.

ג) כבר נהגו ישראל לדקדק בהכשר הרחים לנקר היטב ולנקות בכל האפשרי⁽¹⁾.
וכיסים, לוקחים חדשים. ובמקום שיש תלמידי חכמים, המה הולכים אל הרחים
להשגיח שיהא ההכשר כראוי. ובמקום שאין תלמיד חכם, ראוי לכל ירא שמים שילך
בעצמו להשגיח על ההכשר, דמצוה בו יותר מבשלוחו. ונוהגין כי הקמח הראשון
שנטחן לאחר ההכשר, אין אוכלין אותו בפסח. אם טוחנים ברחים גם תבואה לתותה,
צריכין להפסיק במחצה שלא יתערב בו מן האבק ההוא.

כד אדר

ד) שק עם קמח שנתלחלח ממים, אם הוא במקום אחד בין שהוא עדין לח בין שנתיבש,
יאתו את המקום הזה בידי ויריק השאר ומתר. רק זה שנתלחלח אסור. ואם נתלחלח
בכמה מקומות שאי אפשר לו לעשות כן, אזי אם עדין הוא לת, ירקד את הקמח, ומה
שנשאר על הנפה פורדן, זהו לבד חמץ, והשאר מתר. וכן אם אכלו עכברים מן הקמח,
ירקדנו. אבל אם כבר נתיבש, לא מהני ליה הרקדה, וכל הקמח אסור⁽²⁾.

ה) ביום⁽³⁾ שטחנו את הקמח, אסור לאפותו, מפני שאז הקמח הוא חם וממהר להחמיץ
כשנותנים בו את המים. על כן ישהה אחר הטחינה לכל הפחות מצת לעת⁽⁴⁾.

ו) השקים שמניחים בהם את הקמח, טוב לעשותן חדשים, או לכל הפחות להתיר את
התפירות ולכבס היטב היטב בחמין ובאפר ובשפשוף וחיטיטה⁽⁵⁾.

ז) אסור להניח שק עם קמח על גבי בהמה אלא אם יש עור עב תחתיו, דאם לא כן
יתחמם ויתלחלח מן הזעה. ואם אפשר, יזהר גם כן שלא להניח הרבה שקים זה על
זה, מפני שעל ידי זה מתחמם ויתחמיץ בלישה⁽⁶⁾.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קח א) (משנה ברורה תס"ז. ס"ק י"ח) הרבה אחרונים תופסים לדינא דגם בזה מהני לאחוז
סביב מקום הנשון עם הקמח שאצלו היטב והשאר ירקדנו ויאכל בפסח. ומ"מ ראוי להחמיר
(כשאכלו עכברים דוקא) כה"א, שלא במקום הדחק או הפסד וכ"ז כשהשק מונח במקומו. ב) (משנה
ברורה תנ"ג ס"ק משנה ברורה) ועכ"פ לינת לילה לפחות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג) נהגו לטחון ברחים מיוחדות לפסח, ובטחנות של ימינו צריכים להחליף חלקים שונים וחלק
צריך להכשיר, ובפרט שהחיטה הנטחנת בד"כ היא חיטה לתותה שהיא חמץ. ולכן לוקחים ת"ח
שיכשירים (אחרונים). ד) בטחנות יד לכתחילה עדיף להמתין ימים משעת הטחינה עד האפיה
ואם א"א ישהה לפחות יום אחד, ובשעת דחק בפרט בטחנות של ימינו שטוחנים הרבה במהירות
ואין הקמח מתחמם הרבה - ישאלו שאלת חכם. (ע' כה"ח ס' תנ"ג סע' ט' וס"ק ק"ח. ובא"ח צו יח).
ה) היום מקפידים לקחת חדשים - ואין להקל. (אחרונים). ו) כיום שמעבירים במשאיות -
מעמיסים שקים אחד על השני. אמנם כשהשקים מונחים במאפיות שהאוריר בהם חם - יש לחוש
ואין לאסור. (עיין שו"ע ורמא תנ"ג סע' ז ופירוש הגר"א שם).

סימן קט

דיני המים

ובו ט' סעיפים.

א] אין לשין את המצות אלא במים שלנו הלילה, דהיינו, שישאב אותם בין השמשות ויעמדו בתלוש כל הלילה. ואפלו אם הלילה ארוך יותר מ"ב שעות, אסור ללוש בהן עד אור היום. ואם הלילה קצר ואין י"ב שעות עד אור היום, צריכין להמתין עד שיעברו י"ב שעות משעה שנשאבו. ועמא דארעא נוהגין שמיד באור היום לשין עם המים שלנו אף שעדין לא עברו י"ב שעות. ואף שיש להם על מה שיסמוכו, אבל רב הפוסקים מחמירים בזה, ועל כן צריך לזהר בדבר (עפ"מ"ג ומחה"ש סימן תנ"ה).

ב] אם לא יוכל לשער את הזמן בין השמשות, יקדים קצת ובלבד שלא ישאב קדם שקיעת החמה^(א). והמנהג לסנן את המים ולכסותן. וצריכין להעמידם במקום קר. וכשהוא נושאם ביום לבית, יזהר שלא יבוא עליהם השמש^(א).

ג] יכול לשאב בפעם אחת לכמה ימים. אבל המצוה היא לשאב בשביל כל יום ויום בפני עצמו. ונוהגין שלא לשאב בכלי חרס ישן אפלו הוא של פסח אלא אם כן הוא מצפה (גלעזרט), דכלי חרס ישן שאינו מצפה אינו הדור מצוה, ואין לשנות המנהג.

ד] הנהרות בימי ניסן על פי הרב הן יותר קרים מן הבארות, ועל כן ישאב מן הנהר. אך לפעמים הנהרות גדולים מהפשרת שלגים ואינם קרים כל כך, אז טוב יותר לשאב מן הבארות.

ה] לא ישאבם על ידי גוי אלא על ידי ישראל^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קט א] (משנה ברורה תג"ה ס"ק ד') ונכון לשאוב בין השמשות ממש כו' אלא מפני שא"א לכיין ממש בין השמשות רשא' לשאוב סמוך לבין השמשות ואין להקל לכתחלה

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קט א] לכתחילה ישאב את המים כחצי שעה קודם השקיעה, ואם אי אפשר ישאבם עד יג' דקות אחרי השקיעה, ובשעת דחק יכול לשאובם בעוד היום גדול ויניחם במקום אפל וקר. יש אוסרים להניחם במקור וטוב להניחם במרפסת מקורה שאין בה שמש. יש לסגור את הכלי שלא יפול לתוכו דבר וכן לכסותו בבד כשמעבירים ממקום למקום כדי שלא יתחמם מתום השמש. צריך להמתין עד עמוד השחר כדי לאפות בהם, וטוב שיהיה אחרי יב' שעות מהשאיבה. אם רוצים ללוש קודם עמוד השחר ישאבם ערב קודם לכן. בשעת דחק ילוש בהם אחרי עמוד השחר אע"פ שלא עברו יב' שעות (עיין גר"א תנה ס"ק א. בא"ח צו סו יח. בה"ח ס"ק ח י'). (ב) בדיעבד אם שאב גוי - מותר. וטוב שישראל יעמוד על גביו ואם לא יש לסננם. טוב שלא תגע אשה נדה במים אלו (בא"ח צו יז ובה"ח תנה ס"ק טז ה, רב פעלים אר"ח חלק ד יח).

[ו] לא יתנם בכלי שהיה בו דבש או שאר מי פרות⁽¹⁾, אלא אם הגעילו קדם. מכל שכן שלא יתנם בכלי שהיה בו דבר חריף אפלו לא היה חמץ, משום דעל ידי דבר חריף ממחר להחמיץ ואפלו הגעלה לא מהני לזה. גם לא יתנם בכלי נחשת, שאינו מצנן כמו שאר כלים.

כה אדר

[ז] אם רואה שלא יספיקו לו המים שלנו - מתר להוסיף לתוכן שאר מים ובלבד שיהיה הרב ממים שלנו. ולכתחלה טוב שיהיו שני שלישים ממים שלנו⁽²⁾. ויש להדר אם אפשר, לשאב את המים שמוסיפין, מתוך "פלומפ" או שאר באר מכסה שאין השמש באה על המים.

[ח] כשאופין ביום ראשון, צריכין לשאב ביום חמישי בערב, כי ביום ערב שבת אי אפשר לצמצם בין השמשות⁽³⁾. ובשעת הדחק ולא שאב ביום חמישי, ישאב בערב שבת⁽⁴⁾ לאחר מנחה⁽⁵⁾ או בשבת על ידי גוי.

[ט] אין לשפוך את המים מפני המת ולא מפני התקופה, שנאמר: "שומר מצוה לא ידע דבר רע". ומכל מקום לכתחלה כשיודע שהתקופה תפול, יניח בתוך המים חתיכת ברזל קטן ונקי, כמו מחט, ויהא תלוי בחוט שלא יצטרך אחר כך להכניס את היד לתוך המים.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לשאוב הרבה מבע"י וכ"ש לא לאחר אחר כניסת הלילה, ומ"מ כדיעבד שנשאבו הרבה מבעוד יום אין להחמיר ויכול ללוש בהם לכתחלה אחר לינת לילה כו' וכן אם שאבן בלילה קודם חצות מותר ללוש בהם למחר לכתחלה אך צריך להמתין י"ב שעות מעת ששאבן. (קצור מסגרת השולחן) סמוך לבין השמשות, וזה טוב יותר מלשאוב בשבת על ידי גוי (ח"י רד"ש). (ג) (משנה ברורה תנ"ה ס"ק ט"ז) ובדיעבד ישאבו כע"ש מבעוד היום גדול, אמנם אם שכח להכין מבעו"י יכין בה"ש על ידי גוי ויש מתירין אפילו ע"י עצמו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ג) יש להזהר לא ליקח בקבוקים יין או שאר משקה אלא אם כן הגעילים במים רותחים או הניחם ג' ימים במים קדים מעת לעת. ובקבוקי בירה או ויסקי לא יקחו כלל. לכתחילה לא יניחם בכלי נחושת, ובדיעבד יכול להשתמש בהם. ונהגו ליקח כלים חדשים (ע' מב ס"ק כה). (ד) בשעת דחק יכול להוסיף עד שליש מים שלא לנו, ובשעת דחק גדולה יוסיף יותר משליש ובלבד שיהיה הרוב ממים שלנו. ויש אומרים שאין לבטל לכתחילה (עיין שו"ע תנה סע' ד וכה"ח ס"ק פו פו). (ה) עיין סעיף א' אם יכול לשאוב חצי שעה קודם בין השמשות ביום שישי יעשה כן ולא על ידי גוי, ואין צריך להקדים ליום חמישי בערב. (ובדיעבד אם שאב על ידי גוי עיין לעיל הערה על סעיף ה').

סימן קי

דיני הלישה ואפית המצות

ובו ט"ו סעיפים.

[א] תנור שאפו בו חמץ, כשרוצה לאפות בו מצות, צריך להכשירו על ידי לבון באור, דהיינו שיסיקו כל כך עד שיהיו ניצוצות נתזין ממנו, כי בפחות מזה לא הוי לבון גמור. וצריך לזהר שילכו הגחלים על פני כלו. וטוב וישר הוא לגרפו ולנקותו היטב אחר ההסק ולהמתין עד שיצטנן קצת, ואחר כך יחזור ויסיקהו לאפית המצות, ולא מיד אחר הלבון.

[ב] יש נוהגין לטוח את התנור בקרקע חדשה כדי שלא יצטרכו להכשירו על ידי הסק^(א), שהחמץ הפלוע בגגו ובקירותיו הוא נפלט על ידי לבון מהשלהבת שמסיקין לאפית המצות, ומנהג יפה הוא, ובלבד שיטיחו אותו בקרקע עבה כעבי אצבע^(א) או יותר על פני כלו, אבל טוח מעט אינו מועיל כלום.

[ג] אין לשון ואין עושין את המצות אלא בבית מקרה. ולא כנגד חלון פתוח אפלו אם אין החמה זורחת שמה. אבל אם החלונות נעולים ויש בהן זכוכית - מתר אם אין החמה זורחת שמה. אבל אם החמה זורחת שמה, לא מהני חלון זכוכית אלא צריך לפרוס וילון במקום זריחת החמה. וכן צריכין לזהר שלא יהא הבית מסך וחם.

[ד] אין לשון עסה גדולה יותר משעור חלה^(ב). וטוב למעט, כי שערו רבותינו זכרונם לברכה שאם העסה גדולה יותר משעור חלה, אי אפשר לעסוק בה בפעם אחת, וחלק ממנה מנח בלא עסק, ויש לחוש פן תתחמץ. אם לש עסה רפה, לא יוסיף בה קמח להעבותה^(ג).

[ה] לא ידחק את הקמח תוך המדה, כי יש לחוש שלא יהא גלוש יפה וישאר בתוך המצה משהו קמת, וכשיבוא אחר כך בתבשיל, יתחמץ. גם יזהרו שלא להניח את הקמח סמוך למים. שלא יפול מאבק הקמח לתוך המים. וכן המודד את הקמח, לא יתקרב אל העסה או אל המים. וטוב לזהר שלא להניח את היד על הקמח שלא לצורך, כי היד מחממת קצת^(ד).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קי (א) (באר הלכה תס"א ס"א ד"ה קרקע חדש כו') וכתב הפמ"ג בדיעבד יש להתיר אף בפחות מזה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קי (א) ואעפ"כ יש להסיקו קודם לכן היסק קל (עיי' שו"ע תסא סע' א וכה"ח ס"ק ט). (ב) שיעור חלה לחומרה 1666 גרם. ולברכה 2332 גרם. עיי' סימן לה. וכשלשין עיסה לאפיה במכונה שאופה הרבה בבת אחת, אפשר ללוש עיסה הגדולה משיעור חלה. נוהגים להקל במאפית יד כשיש תנור גדול ולשין רבים שאין חשש שהבצק יעמוד בלי שיתעסקו בו (עיי' כה"ח תנו ס"ק ב כה, ומשנ"ב ס"ק ז). (ג) וילוש עיסה נוספת עבה ויחברנו עם העיסה הרכה. (ד) יקפידו לנקות

ס אדר

[1] הכלי שלשין בו, צריכין להשגיח שלא יהא בו שום נקב או סדק שיוכל להשאיר שם משהו עסה ותתחמץ. ולא יניח הכלי בשעת לישה על כרים וכסתות פן יתחמם. ויזהר שלאחר^ב כל שמונה עשרה רגעים (מנוטין) ינקה את הכלי היטב וגם ירחץ ידיו היטב. וכן הדפין והעצים שמגלגלין בהם, ישגיחו עליהם שלא יהא בהם שום נקב או סדק. ולכל הפחות לאחר כל שמונה עשרה רגעים ינקו אותם היטב. וכן הפלים שמנקבים בהם, שלא יהא עליהם אפלו משהו עסה. וגם המרדה שמכניסין בו את המצות לתוך התנור, צריכין להשגיח שלא יהא בו שום סדק, שלא יכנס בו קצת עסה ויתחמץ^(ה).

[2] אם נפל לתוך העסה איזה דבר חריף כגון מלח^א או תבלין או סיד חי אפלו משהו ונלוש בתוכה, כל העסה אסורה משום דמתחממת שם^(ו). ואם נמצא בתוך העסה גרעין תבואה^(ז) יטול מן העסה כעבי אצבע סביב הגרעין וישליה, והשאר מתר.

[3] יזהרו שלא להניח את העסה אפלו רגע אחת בלי עסק. ומיד כשנגמרת העסה, יחלקה כלה להמגלגלים, ועל פן יש להשגיח שלא לעשות עסה גדולה רק כפי ערך המגלגלים. ואם נשאר מן העסה בידי המחלק, ילוש ויעסק בה שלא תנוח אפלו רגע בלי עסק.

[4] המגלגלים יגלגלו בזריזות ואל ישוהו לעשות את המצה כדמות איזה צורה. וישגיחו שלא יהיו פרוירין מן העסה על הדף. וגם שלא יהא מדבק בידיהם שום עסה. ומיד כשרואין שנדבק בהן קצת עסה, ירחצו ידיהם היטב.

[5] מיד לאחר שנגמרה המצה, ינקבוה בזריזות. ולא יעשו איזה ציור במה שמנקבים, אלא ימהרו בכל מה דאפשר ומיד יתנוה לתוך התנור. ויזהר מאד שלא ישוהה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה בדורה

[6] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ב"חיי אדם" וכן נראה מדברי הח"י. אבל דעת "מגן אברהם", ומח"ה, ורו"ש, לרחוץ ידיו ולגרוד כל הכלים לכתחילה בין כל עיסה ועיסה אם שווין קצת בינתיים ואחר גמר לישת העיסות הנאפות בהיסק תנור אחד ידיח כל הכלים ששימשו בעיסה וינגבם לחזור ולהשתמש בהם פעם שנית. ולא די להם בגרידה בלבד גם אחר גמר הלישה, כי א"א לנקותם לגמרי על ידי גרידה. [7] (קצור מסגרת השולחן) היינו לפלפלין לפי שפלפל הוא חריף מאוד ומחמם את כל העיסה, אבל לא שאר תבלין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

את כלים היטב אחר כל ח"י רגעים ובמיוחד אחר הלישה והאפיה כדי שיהיו נקיים ליום המחרת. ואם שכחו ולא ניקו אי אפשר להשתמש בכלים אלו עד שיגעילום כדינם. [8] יזהרו להחליף או לנקות את המקל כל פעם ופעם שמכניסים בו את המצות לתנור שמה נדבק עליו מעט בצק והחמץ מחום התנור (אחרונים). [9] אם נפל מלח לתוך העיסה ישאל שאלת חכם (ע' כ"ח תנה על סע' ה). [10] אם נמצאה חיטה בקועה בעיסה יורוק את העיסה ובשעת דחק יטול מן העיסה כעובי אצבע סביב החיטה. אם נמצאה חיטה במצה יורוק את אותה מצה. ובשעת דחק אם מצא לפני פסח או בפסח - ישאל שאלת חכם. (עיין שו"ע תסו סע' יא).

אותה אפלו מעט נגד פי התנור, כי שם תמהר להחמיץ. ועל כן צריכין להדר שזה שהוא מושיט את המצות להאופה יהיה בעל תורה וירא שמים שידקדק בזה.

[יא] הירא דבר ה', וזהו שקדם אפית המצות שלו יסיקו היטב מתוך את התנור ולפזר את הגחלים על פני כלו, כי מי יודע אם זה אשר אפה קודם לו היה נוהר ככל הנהירות.

[יב] האופה יזהר מאד להשגיח שלא תתקפל איזה מצה וגם שלא תגע אחת בתורתה. כי במקום הנגיעה וכן במקום שמתקפלת אינה נאפית מהר ומתחמצת. ואם ארע שנתקפלה או שנתנפתה^(א) איזה מצה, צריכין^(ב) לשבור את המקום ההוא והוא תמץ, והשאר מתרת^(ג). אבל אם נגעו זו בזו כשהן עדין לחות בתנור, יש להתיר בדיעבד. מצה נפוחה - היינו, שנכר שנתחלקה המצה בעביה, והחלל הוא כמו רחב אגודל.

ט אדר

[יג] צריכין לזהר שלא להוציא מצה מן התנור כל זמן שלא נאפתה קצת עד שאם היו פורסין אותה לא היו כעין חוטין נמשכין, כי קדם שעור זה הרי היא עדין כמו עסה, וכשהיא חוץ לתנור תמהר להחמיץ. וגם המרדה שהוצאה עליו גם כן אסורה עוד למצות. ואם אי אפשר לידע אם היו חוטין נמשכין ממנה או לא, יש להחמיר מספק. אך אם קרמו פניה יש להקל.

[יד] ראוי לכל ירא שמים שיהא הוא בעצמו עומד ומשגיח בעשיית ואפית המצות שלו ולהזהירם שיעשו בוריונות ובהשגחה. וכך היו עושים גדולי ישראל הראשונים זכרונם לברכה, וכן עושין גם בזמננו.

[טו] המצות שהם לצאת בהן ידי חובת אכילת מצה בשני לילות הראשונים נקראות "מצות מצוה". וצריכין לעשותן לשם מצוה על ידי ישראל גדול בן דעת שהוא בן י"ג שנה ויום אחד ואשה בת י"ב שנה ויום אחד. ובכל העשיות יאמר העושה: "לשם מצת מצוה"^(א) אפלו בשאיבת המים^(ב). (כל הדינים שכתבנו בענין אפית המצות והו למנהגנו שאופין הכל לפני הפסת, אבל במקום הדחק שאופין גם בפסת, יש בזה עוד חמרות יתרות על מה שכתבנו, וכן הנהגין לאפות מצות מצוה בערב פסח^(ג) לאחר חצות היום צריכין זהירות יתרה).

הקדמות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ד) (קצור מסגרת השולחן) ויש אמרים דבנתכפלה צריך להסיר עוד כרוחב גודל סמוך למקום הכפל. ובנפוחה כל המצה אסורה, ויש להחמיר כדבריהם. {משנה ברורה תס"א ס"ק, ל"ב} כתב לענין נתכפלה וסביבו כדי נטילה ולענין נתנפחה כתב שם בס"ק ל"ד כל המצה אף במקום שלא נפחה כו' כיון שנעשה חלל בעביה כו' ועיין שם בס"ק ל"ה לענין מצות דקות שלנו ע"ש. {1} (קצור מסגרת השולחן) ובש"ע, ור"ש, כתבו שלא ללוש עד לאחר חצות היום.

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(ח) אם עלה קרום דק על המצה בדרך שעולה בשעת אפיה - מותר (רמ"א תס"א ה). (ט) ויש אומרים שבדיעבד מועיל גם במחשבה. (כה"ח סימן תס ס"ק יד). (י) כל המשגיחים האופים, הלשים והעורכים צריכים כל שנה לפני שיתחילו את מלאכתם לחזור ולשנן הלכות ואפיה בשו"ע. (אחרונים).

סימן קיא הלכות בדיקת ובטול חמץ

ובו י"ז סעיפים.

- א] בלילה שלפני ערב פסח בודקין את החמץ. וחיבין לבדק מיד בתחלת הלילה. ואסור להתחיל לאכל או לעשות שום מלאכה^(א) חצי שעה קדם הלילה^(א).
- ב] אין בודקין אלא בנר של שעה יחיד. ולא קלוע משום דהוי כאבוקה. ובשעת הדחק שאין לו נר של שעה, יבדק בנר של חלב.^(ב)
- ג] בודק כל החדרים שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ, אפלו המרתפים והעליות והחניות ובית העצים, כל שיש לחוש שמא הכניסו שם חמץ צריכין לבדקו וכן צריכין לבדק כל הכלים שמחזיקים בהם חמץ. וקדם הבדיקה יכבדו היטב כל המקומות וינקו אותם מכל חמץ למען יהא נקל לו אחר כך לבדקו^(ג).
- ד] רפת של בקר שנותנים שמה תבואה לבהמות לאכל, וכן לול של תרנגולים שנותנים להם שם תבואה, אינן צריכין בדיקה, כי שמא לא נתחמצה כלל התבואה, ואם תמצא לומר נתחמצה שמא אכלו הכל ולא שירו כלום. אבל אם נתנו להם שמה תבואה חמוצה, שאין כאן אלא ספק אחד שמא אכלו הכל, אין סומכין על זה, וצריכין בדיקה.
- ה] צריכין לבדק בכל המקומות בחודין ובסדקין כל מה שאפשר^(ד). וגם הכיסים שבבגדים שלו ושל תינוקות שלפעמים נותנים בהם חמץ, צריכין בדיקה. וינצערם היטב למחר בשעת הבעור^(ה).
- ו] החדרים שמוכרים לגוי עם החמץ, פיון שאין מוכרין עד למחר^(ו) אם כן חל עליו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיא א] (קצור מסגרת השולחן) ובסדה"ח, וחיי אדם, כתבו שמותר ללמוד עד בין השמשות.

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי ובן החיים

סימן קיא א] לאכול פירות או פחות מכביצה פת מותר. כשמגיע זמן הבדיקה אפילו ללמוד אסור אלא מיד יבדוק את הבית מחמץ (בא"ח צו ד). ב] לא בודקים בנר חלב או בשמן או בשומן או באבוקה (חששא). שמא יחשוש מהאש ולא יבדוק יפה. ומי שאין לו שעה יבדוק בנרות המצוים היום העשויים פרפין (עין בא"ח צו ב ג). ומי שאין לו שום נר ישתמש לבדיקה בפנס כיס. ומכיון שיש מחלוקת על הברכה, עדיף לברך על גפרור ויבדוק בו וימשיך בבדיקה לאור הפנס. אך אין לבדוק לאור מנורה המחוברת לתקע. (אחרונים). ג] אפילו אם בדק ונקה ביום י"ג את הבית חייב לבדוק בליל י"ד (עין שו"ע תלג ס"ז יא). ולסברת הרמב"ם יש שני חיובים א. ניקוי הבית ב. בדיקת חמץ (עין רמב"ם ח"מ פרק ב ס"ג ג). ד] לא יקוץ בבדיקתו כי לפום צערא אגרא ויבדוק גם תיקי ילדים גברים ונשים מחמץ. (בא"ח ג). ה] אין צורך לנער כיסים ביום י"ד שנית אם ברור לו שלא הכניס לתוכם חמץ (עין משנ"ב תלג ס"ק מז). ו] אם מכר ביתו ביום י"ג - שוב

בלילה חיוב בדיקה וחיוב לבדקם¹.

כח אדר

[ז] קדם שמתחיל לבדק⁽¹⁾ יברך: "אשר קדשנו במצוותיו וצוננו על בעור חמץ". ואף על פי שעתה צדין אינו מבצרו, מכל מקום מברך על בעור, לפי שמיד לאחר הבדיקה יבטל את החמץ שאינו ידוע לו, והוא הבעור לחמץ שאינו ידוע לו. ולא יפסיק⁽²⁾ בין הברכה לתחלת הבדיקה. וטוב שלא יפסיק עד גמר כל הבדיקה אלא במה שהוא מענין הבדיקה. ויכול לבדק כמה בתים בברכה אחת.

[ח] יש נוהגין שקדם הבדיקה מניחין פתיתי לחם⁽³⁾ במקומות שימצאם הבדוק כי חוששין שמא לא ימצא כלום ותהא ברכה לבטלה. ופשיטא, כי מי שאינו בודק כראוי אלא שהוא מקבץ אלו הפתיתים, לא קים מצות בדיקה ועשה ברכה לבטלה.

[ט] החמץ שהוא משיר לאכילה או למכירה, יניח קדם הבדיקה במקום משמר היטב. וכן החמץ שהוא מוצא בבדיקתו וצריך לשפרו למחר, יניח במקום משמר ומקשר שלא יאבד ממנו. ויניחהו במקום שידאהו למחר ולא ישכח לשפרו.

[י] אחר הבדיקה מיד יבטלנו. ועקר הבטול הוא בלב, שיגמר בלבו שכל חמץ שברשותו הרי הוא כאלו אינו, ואינו חשוב כלום, והרי הוא כמו עפר, וכדבר שאין בו צרך כלל. ותקנו חכמים שיוציא דברים אלו גם בפיו ויאמר⁽⁴⁾ "כל חמירא וכו'". ומי שאינו יודע פרושו, יאמר בלשון שהוא מבין. (כל שאור וחמץ שיש ברשותי שלא ראיתי ושלל בערתי, יבטל ויהיה כעפר הארץ⁽⁵⁾), אללער וויערטייג אונד אללעס געזירטע וועלכעס

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (משנה ברורה. סוף ס. 'תל"ו) בתשובת בנין עולם סי' כ' חולק ודעתו דא"צ בדיקה כו' ומ"מ אף דאין למחות ביד המקילין, המוכר ביום י"ג שפיר עדיף טפי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

אין חיוב לבדוק, ודוקא שהשכיר החדר עם החמץ, אבל מכר החמץ בלבד חייב לבדוק. ובכל מקרה יבדוק חדר אחד בדירתו לפני שעזובה, או חדר אחד במקום שאליו הוא הולך שיגור בו כדי שיקיים מצוות בדיקת חמץ. (ע' שו"ע תלו סע' ג.) וצריך להשגיח היטב בענין זה כיון שברוב המקומות אין מכירת החמץ שרגילים לעשות נקראת "מכירה" אלא "מינוי שליחות", שאנו ממנים את הרב שליח למכור את החמץ שלנו, וממנים אותו הרבה לפני המכירה, והוא מוכר ביום יג או יד. ויש נפק"מ בניהם כדלעיל, ועל כן צריך לברר מתי מתבצעת המכירה לגוי ברבנות. (ז) יטול ידיו בלי ברכה קודם הבדיקה. (בא"ח צו א.) (ח) אם דיבר בין הברכה לבדיקה שלא מענין הבדיקה - אומר בשכמל"ץ וחוזר ומברך. ואם דיבר תוך כדי הבדיקה אפילו לא מענין הבדיקה - אינו חוזר לברך. ואעפ"כ יזהר שלא לשמוע בזמן הבדיקה אפילו קלטות של שירים ודברי תורה. (עין בא"ח צו א ה.) (ט) אנו נוהגים כמנהג האר"י ליקח עשרה פתיתים פחותים מכזית עטופים בנייר, לפורם בבית ולשורפם למחרת אחרי שמצאם הבדוק. וכמוכן מציאתם אינה פוטרת מחובת הבדיקה המדוקדקת. בשעת הבדיקה טוב להוליך עם הבדוק קערה עם מלח וסכין (פע"ח המוכב ככה"ח תלכ לא.) (י) נוהגים לומר את הביטול ג' פעמים לחיזוק הענין. ונוהגים לומר "לשם יחוד" ו"היי רצון" המופיע במחזורים לפני הביטול בלילה וביום. (יא) אין מזכירים בו הפקר אלא "ליבטול ולהוי כעפרא דארעא". (שו"ע תלד ב ונו"כ. בא"ח צו ז.)

ז"ה אין מיינעם רשות בעפינדעט דאס איך ניכט געזעהן אונד ניכט וועגעשאפט האבע זאל פערניכטעט אונד דעם שטויבע דער ערדע גלייך געהאלטען זיין^(יב).

יא] אף על פי שבטל את החמץ בלילה לאחר הבדיקה, מכל מקום גם ביום לאחר ששרף אותו יחזור ויבטלנו, ויכלל כל החמץ ויאמר "כל חמירא" וכו', או בלשון שהוא מבין. כל שאור וחמץ שיש ברשותי שראיתיו ושלא ראיתיו, שביערתי ושלא ביערתי, יבטל ויהיה כעפר הארץ. ובאדיש: אללע זויערטייג אונד אללעס געזייערטע וועלכעס זיך אין מיינעם רשות בעפינדעט. דאס איך געזעהן אדער ניכט געזעהן, דאס איך וועגעשאפט אדער ניכט וועגעשאפט האבע, זאל פערניכטעט אונד דעם שטויבע דער ערדע גלייך געהאלטען זיין.

יב] חדר שצריך בדיקת חמץ, ורוצה לעשותו אוצר, פרוש, שרוצה לאצר בתוכו פרות או עצים או שאר דברים שמחמת זה לא יוכל לבדוק כשיגיע ליל י"ד, צריך לבדוק^(יג) תחלה את החמץ שם בלילה כמו שבדקין את החמץ ליל ארבעה עשר. ואפלו יש עוד זמן רב עד הפסח, ואפלו מיד לאחר פסח שעבר. ובדיעבד אם לא בדקו קדם שעשאו אוצר, אם דעתו לפנותו קדם שיגיע זמן בדיקת חמץ^(יד), אינו צריך לטרח עתה לפנותו ולבדוק. אבל אם דעתו לפנותו בתוך ימי פסח, צריך לפנותו עתה ולבדוק ואף על פי שיש טרח רב וחסרון כס.

יג] ואם עושה את האוצר על דעת שלא לפנותו עד לאחר הפסח, אזי יש חלוק בזמן. אם הוא קדם שלשים יום שלפני הפסח, אינו צריך לבדוק (אלא שאם יש שם חמץ ידוע, יבערו תחלה) ויועיל לו הבטול שיבטל כל חמץ בזמנו. אבל אם הוא תוך שלשים יום שלפני הפסח, חל עליו חיוב בדיקה (כיון ששואלין ודורשין בהלכות פסח קדם לפסח שלשים יום) וצריך לבדוק. ואפלו בדיעבד אם שכח ולא בדקו, צריך לפנות את האוצר ולבדוק בלילה תיכף לאחר שזכר.

כט אדר

יד] ואם עושה אוצר בבור מחטים שאינן מחמצות ואחר כך מחמת לחות הבור נתחמצו החטים שבקרקעית הבור ושבקירותיו, אף על פי שאצרון בתוך שלשים יום, אינו צריך לפנות את הבור בליל ארבעה עשר ולבדוק, אלא די לו בבטול, כיון שבשעה שאצר, אצר בהתר. ואם יש ביניהם חטים מחמצות, יש בזה כמה חלוקי דינים ויעשה שאלת חכם^(טו).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) ור"ש כתב דיש להחמיר בזה, אלא אם כן יש שם חסרון כס לפנותו מיד ולחזור ולהכניסו, דאז אין צריך לפנותו עתה אם דעתו לפנותו קודם הפסח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יב] לתחילה יאמר ביטול בלשון שמבין ובדיעבד אם אמר בלשון ארמית ואינו מבינה אך יודע שמשמעותה ביטול חמץ יצא ידי חובת ביטול (אחרונים). התרגום בעברית של "כל חמירא" הוא "כל חמץ ושאור הנמצא ברשותי שלא ראיתיו ושלא ביערתי יהא בטל וחשוב כעפר הארץ". (יג) בלי ברכה. (יא) (עיין שו"ע תלו א כה"ח ומשנ"ב שם).

טו] לא ישליך גרעיני תבואה לתרנגולים במקום לח תוך שלשים יום שמא ישכח מלבערם.

טז] היוצא לדרך, קדם לכתו ימנה שליח שיבדק ויבטל חמצו, ויאמר לו בפרוש שהוא ממנה אותו לשליח על הבדיקה וגם על הבטול. והשליח יאמר בבטול: חמצו של פלוני וכו'. ומכל מקום גם הוא באשר הוא שם בערב פסח בבקר יבטל חמצו שברשותו^(יז).

יז] מצא חמץ בביתו בחול המועד, יוציא^(יח) וישרפו. ואם יש בו כזית, יברך^(יט) מתחלה "על בעור חמץ". אבל על פחות מכזית לא יברך. ואם מצאו ביום טוב או בשבת חול המועד^(כ) וכן בשבת שחל בערב פסח דאסור לטלטלו משום דהוי מקצה, יכפה עליו כלי עד מוצאי יום טוב או מוצאי שבת ואז ישרפו. ואם מצאו בימים האחרונים שאז במוצאי יום טוב כבר עבר הפסח, אינו מברך עליו אלא שורפו בלא ברכה אפלו יש בו כזית.

סימן קיב

איזה חמץ אסור להשהותו בפסח ואיזה מתר להשהותו

וב' ו' סעיפים.

א] כל דבר שיש בו תערובת חמץ, ואפלו אין בו חמץ בעין, רק הטעם מחמץ, כגון שהסירו את החמץ, מפל מקום אסור להשהותו בפסח. אבל דבר שלא היה בו חמץ כלל אלא שנתבשל בכלי חמץ, אפלו היה הכלי בן יומו, או שנכבש בכלי חמץ, מתר להשהותו בפסח. ודוקא שנתבשל או נכבש קדם פסח, אבל אם נתבשל או נכבש בפסח בכלי חמץ, חיבין לבערו^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד' (משנה ברורה סוף ס. 'תלה) וספק ברכות להקל.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) היוצא לדרך או למילואים לפני פורים ואינו חוזר עד אחרי פסח מבער חמץ שבעין ואינו חייב לבדוק, אמנם אם חושב לחזור לפני הפסח או בפסח בודק בלילה לפני הגסיעה בלי ברכה, ואפילו אם נוסע הרבה לפני פסח. ואם יוצא אחרי פורים חייב לבדוק לילה לפני שיוצא בנר בלי ברכה, אע"פ שיחזור אחר פסח. ואם אשתו נשאת בבית אינו צריך לבדוק, אלא תבדוק היא בליל יד' בברכה ותבטל. וכן יכול להניח שליח שיבדוק במקומו בליל יד' בברכה ויבטל. ומכל מקום גם הוא יבטל באשר הוא שם כנ"ל. (עין שו"ע תלו ולחונים עליו, תלד ס"ד ד). (טו) כשמגביה החמץ יכוין לא לזכות בו (אחרונים). (טז) מאחר שאנו שנוהגים לבטל את החמץ בערב פסח, אין אנו מברכים על ביעור חמץ. (עין כה"ח תלה ס"ק יב). (יז) כשמוצא חמץ ביו"ט או בשבת לא יגע בו אלא יכפה עליו כלי וכד' אפילו אם לא ביטלו בערב פסח (עין כה"ח תמו ס"ק ט).

סימן קיב (א) דוקא אם נתבשל בכלי בן יומו. אבל בכלי שאינו בן יומו לכתחילה אסור,

[ב] תבואה שיש בה גרעינים צמוחים או מבקעים ואפלו הם מערבים מעט בהרבה, וכן תבואה שנפלו עליה מים או שרחצה במים, אסור להשהותה. וכן כל הדברים שנעשו מתבואה זו, אסור להשהותן. ומי שמוכר לחברו תבואה שנתלחלה, צריך להודיע לו שלא ישהה אותה בפסח. ולנכרי אסור למכרה במקום שיש חשש שימכרנה הנכרי לישראל וישהה אותה בפסח.

[ג] בגדים שנתכבסו ונתקנו בחלב חטה (צמילן, שטערק) מתר ללבשן בפסח^א. אבל אין להציען על השלחן אם יש עליהם איזה ממשות שיש לחוש שיתפרר מהם איזה פרור, וכל שכן שאסור לתת לתוכן קמח של פסח^ב.

[ד] מתר לדבק נירות בחלון אפלו בתוך שלשים יום לפסח, ובלבד שלא יהא החמץ נראה, דכיון שהדבק אינו חמץ גמור וגם הוא מכסה, לא החמירו בו. אבל אם נראה^ג בחוץ - אסור. וקדם שלשים יום, בכל ענין מתר.

א ניקן

[ה] דיו שנתבשלה בשכר קדם פסח - מתר לכתוב בה בחול המועד פסח, כיון שנפסלה מאכילת הכלב קדם הפסח. וכן כל כיוצא בזה שנפסל ונפסד החמץ לגמרי קדם הפסח - מתר בפסח בהנאה ובשהיה^א. אבל גוי שבשל בפסח דיו בשכר, אסור לישראל בהנאה משום דחמץ של גוי גם כן אסור לישראל בהנאה בפסח.

[ו] כל הכלים שאינו מכשירין לפסח, צריך לשפשפן היטב בערב פסח קדם שעה ששית ולהדיחן בענין שלא יהא חמץ נכר^א, ויצינעם במקום צנוע שאינו רגיל לילך לשם בפסח. וטוב לסגרם בחדר מיוחד ולהצינע את המפתח עד לאחר הפסח.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיב א) (משנה ברורה תמשנה ברורה ס"ק ס"ז) והמדקדקין נוהגין שלא לכבס בגדים בתוך ל' יום בחלב חטה. ב) (קצור מסגרת השולחן) ודו"ש פסק בזה שטוב להחמיר ויגרוד מה שנראה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

אך בדיעבד או בשעת דחק מקילין (עיין שו"ע תמו סע' י וכה"ח ס"ק רכו רכח). (ב) כן יש להזהר במטפחות שמקנחים בהם את הפה וכד'. ולדעת בן איש חי בתקופתו היה אסור גם בגדים (בא"ח צו יא). (ג) תרופות חמץ יכול להשהותם בבית אך אסור להשתמש בהם. ובמקרים מיוחדים ישאל שאלת חכם (אחרונים). (ד) אם לא שפשף וניקה את הכלים ומכר "חמץ שבכלים" לגוי - מותר בדיעבד להשתמש בכלים אלו אחר הפסח, אע"פ שיש מפקפקים על מכירת "חמץ שבכלים". ובכל מקרה אם לא מכר - ינקה תוך הפסח, ואם לא ניקה - ינקה אותם אחר הפסח (עיין כה"ח תנא ס"ק ז).

סימן קיג

דיני ערב פסח ואפית המצות

ובו ט' סעיפים.

א) אין אומרים "מזמור לתודה" ולא "למנצח"^(א).

ב) מתר לאכל חמץ רק עד שליש היום^(ב) (והיום נחשב מן עלות השחר עד צאת הכוכבים)^(א). ובהנאה^(ג) מתר עוד שעה אחת^(ד), ומתר למכרו או לגוי, אבל אחר כך אסור גם בהנאה. וצריך לשרוף את החמץ ולבטלו^(ה) כל זמן שהוא מתר בהנאה.

ג) מחצות היום ואילך אסור בעשיית מלאכה. ואינו מתר לעשות רק מה שמתר לעשות בחול המועד. ועל ידי גוי נוהגין להתיר. ויש מקומות שנוהגין לאסר כל היום במלאכה.

ד) להסתפר וכן לקצץ הצפרנים צריכין קדם חצות. ואם שכח, יכול לקצץ צפרניו גם לאחר חצות. אבל להסתפר, אסור^(ו) כי אם על ידי גוי.

ה) אסור לאכל מצה כל היום^(ז). ואפילו הקטנים והקטנות כל שמבינים ענין יציאת מצרים, אסור לתת להם מצה. אבל תבשילין שעושין ממצות טחונות^(ח) - מתר כל אדם לאכל עד תחלת שעה עשירית, דהיינו, עד הרביעית האחרונה של היום. ומשם ואילך אסור לאכל כי אם^(ט) לעת הצורך מעט פרות או בשר ודגים. ויזהר שלא ימלא פרוסו כדי שיאכל בלילה מצה לתאבון.

ו) הבכורים, בין בכור לאב בין בכור לאם^(י), מתענים בערב פסח אפילו חל בערב

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיג א) (משנה ברורה תמ"ג ס"ח) וי"א מנץ החמה עד השקיעה וכ"ד הגר"א ולכתחלה טוב להחמיר כדעה א' (זה דעת הקש"ע). ב) (קצור מסגרת השולחן) בדיעבד אם שכח למכור חמץ אם הוא עדיין יותר קצת משעה שזה (שהו כ"ד כמעט לעת) קודם חצות מתר למכרו לאינו יהודי אף שהיום ארוך יותר מ"ב שעות, (אחרונים). ודו"ש ופמ"ג כתבו היתר זה בהפסד מרובה דוקא. ג) (קצור מסגרת השולחן) זה אינו נזכר בפוסקים רק כתבו בסתם דמותר לאכול לאחר שעה עשירית מעט פירות כו' כמ"ש בפנים.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קיג א) אנו אומרים בחול המועד מזמור לתודה, אך אין אנו אומרים "למנצח יענך" ו"תפילה לדוד" כל החודש. (עיין כה"ח תכס ס"ק טל). ב) היום נחשב מעלות השחר עד יג' דקות אחר השקיעה (בא"ח צו ח, וכה"ח תמג ס"ק כא). ג) זמנית. ד) נוהגים לשרוף את החמץ ורק אח"כ לבטלו. ה) נוהגים להקל ולהתגלח בבית במכונה אחר חצות וטוב להתגלח קודם חצות (אחרונים). ו) נוהגים להחמיר מליל ערב פסח. אפילו במצות מבושלות אם יש עליהן צורת מצה. וכן גם במצות רגילות שאינן שמורות. (אחרונים). ז) דוקא אם הם מקמח שנטחן לפני ליל ערב פסח, שלא היה עליהם שם "מצה" בערב פסח, וטוב לבשלם לפני ערב פסח (רכ פעלים ח"ג כז). ח) בנות בכורות לא נוהגות להתענות.

שבת. וגם הבא אחר הנפלים צריך להתענות (עין דג"מ). וכל זמן שהבכור קטן, האב מתענה תחתיו^(ט). בסעדת מצוה אם מתרים לאכל, תליא במנהג המקומות^(י).

[ז] בכור המתענה, אומר בתפלת המנחה "עננו". ואם הם כמה בכורים ומתפללין בצבור, לא ירד בכור לפני התבה, כי אין לומר "עננו" בתזרת התפלה בקול, כיון שהוא חדש ניסן.

ב ניסן

[ח] המהדרים אופין המצות של מצוה בערב פסח אחר תצות היום, שהוא זמן הקרבת קרבן פסח, וכיון שאז הוא אחר זמן אסור חמץ, טוב שיבטל בפרוש את הפרורים, ויאמר בלשון שהוא מבין ענין זה: כל פרורים שיפלו בשעת לישה ועריכה, וכן הבצק שידבק בכלים, אני מבטל ומפקיר אותם.

[ט] והמים שרוחצין בהם את הכלים, צריכין לשפכן במקום מדרון^(א), ושלא יהיה רצפת אבנים, כדי שיבלעו מהרה בקרקע, שאם ישפכן שלא במקום מדרון או אפלו במקום מדרון והוא רצפת אבנים, יש לחוש שמא יתקבצו במקום אחד ויחמיצו קדם שיבלעו בקרקע, ונמצא שיהיה חמץ ברשותו.

סימן קיד

דין מכירת חמץ

גב' י"ג סעיפים.

[א] ישראל שהיה לו חמץ שלו ברשותו בפסח, עובר בכל רגע ורגע על "בל יראה ובל ימצא". והחמץ אסור בהנאה לעולם ואפלו בטלו קדם פסח. ולכן מי שיש לו הרבה חמץ שאינו יכול לבערו מן העולם, צריך למכרו לגוי קדם הפסח בשעה שהוא עדין מתר בהנאה. ולא יהא ענין מכירת חמץ אצל האדם כמו מצות אנשים מלמדה, אלא צריך שיגמר בדעתו שהוא מוכרו באמת לגוי מכירה גמורה וחלוטה. ולא ימכור ביקר מן המחיר הראוי. ולאחר הפסח יבקש מאת הגוי שישלם לו את החוב. וכאשר ישיבהו שאין לו כסף, יבקש ממנו שיחזור וימכר לו את החמץ (עם החדר) בעד כף וכף. ולא יהא הדבר כחוכא בעלמא, אלא כדרך הסוחרים ממש^(א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ב] אין אנו נוהגים כן. אבל נוהגים לתוך את הקטן שילך לשמוע סיום מסכת. (י) נוהגים לכתחילה לשמוע סיום מסכת ולא להתענות ובלבד שיבין מה שאומרים שם (כה"ח תע"ק ח ושם, ועיין רב פעלים ח"ד לה). (יא) כיום שנוהגים שלא לשפוך מים במקום מדרון וכד' - ישפכום לכיור או לנוחית וישפוך מים אחריהם. (אחרונים).

סימן קיד (א) כתבו אחרונים שלא ימכור אדם את חמצו לגוי אלא על ידי חכם ומומחה לדבר כיון שיש כמה סוגי קנינים שמקנים לגוי לצאת חובת כל הדעות. ואחרי הפסח יש לקנות את החמץ מהגוי ולא להסתפק בביטול המכירה בגלל חוסר תשלום. (עיין שדי חמד ד כג. ומשנ"ב תמ בביאור הלכה. אחרונים).

ב) החמץ שהוא מוכר לגוי צריך שלא יהא בביתו של ישראל. ואם הגוי לוקח את החמץ לתוך ביתו, מה טוב. ואם אי אפשר שיקחהו לביתו, צריך להשכיר לו את החדר שהחמץ מנח בו^(א). וצריך לכתב בשטר שם הקונה, ובכמה השכיר לו את החדר, ושגב קרקע הקנה לו את החמץ המנח שם, ויפרט את כל החמץ בכמה מכר לו, אבל אינו צריך לפרט סכום המדות ויוכל לכתוב רק בעד כמה כל מדה עד למדידה (עין פרי מגדים). וכל מה שכתוב בשטר, ידבר עם הקונה גם בעל פה. ויקבל ממנו ערבון^(א) (דמי קדימה, דראנגאבע), ושאר המעות יקף עליו במלוה. ויהא הכל כתוב בשטר. וגם ימסור לו את המפתח מן החדר. חמץ שהוא בתוך כלי הצריך טבילה (פסולקחו מגוי) לא ימכרנו עם הכלי, כי לאחר הפסח כשיחזר ויקנהו מן הגוי, יצטרף טבילה מחדש^(א).

ג) לאחר שמכר לו את החמץ, אם ירא פן יקלקל שם הקונה, יכול גם הוא לתלות שם מסגרת^(א) לשמירה^(ב), או אם הקונה רוצה להפקיד אצל הישראל את המפתח, רשאי^(א). אבל אסור שיניח הישראל חותם על החמץ (עין פרי מגדים).

ד) אם אינו יכול להשכיר לו כל החדר, מפני שהוא צריך גם פן להשתמש בו, יעשה מחצה לפני החמץ, וישכיר לו את המקום שעד המחצה ויכתב פן בתוך השטר. גם יכתב שיש להקונה דריסת הרגל ללכת כרצונו אל המקום ההוא, וגם שאם ירצה הגוי הזה הקונה למכור את החמץ לגוי אחר בתוך הפסח או לישראל באסרו חג דפסח, יש לקלם דריסת הרגל ללכת שמה. וכן אם משכיר או מוכר לגוי חדר שצריכין ללכת שמה דרך רשותו של המוכר, צריך לכתב פן בשטר, שיש לגוי הקונה ולכל הקונים שיבואו שמה דריסת הרגל ללכת שמה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיד א) (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו האחרונים. אבל רו"ש כתב בסי', דת"ח, דצריך ליטול מהאינו יהודי המעות בעד כל דמי המכירה או שיקח ממנו מעט ובעד השאר יעמיד לו ערב קבלן שישלם לו כל המעות לזמן פרעון שקבע לו בענין שלא יהא לו טענה ומענה על הנכרי בעד המעות כי אם על הערב קבלן, ולכן שינה נוסח השטר מכירה ממ"ש המחבר בסוף הסימן. ב) (משנה ברורה תמ"ח ס"ק י"ב) ואיסור גמור הוא להניח שום חותם או מסגר על החדר וע"ש בשעה"צ. ג) (קצור מסגרת השולחן) וב"ח"י אדם" כתב שגם זה מותר אחר המכירה וכן נראה דעת הפמ"ג ע"ש. והמוכר שהקונה יפקיד אחר המכירה את המפתח אצל הישראל מרצונו הטוב, וכן נוהגין עכשיו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ב) בשעת דחק יכול להניח את החמץ בביתו במקום מיוחד עם מחיצה או כיסוי מיוחד. וימכור את החמץ וישכיר את מקומו לגוי (עיי' שו"ע תמח ס"ג ולחונים עליו). ג) וכדי להמנע מכר, ישאיל בעת המכירה את הכלי לנכרי כדי שיהא החמץ בתוך כליו של קונה. ובמקום שצריך להטביל - יטביל בלי ברכה. (עיי' פ"ת קכ ס"ק יג. בא"ח צו ט). ד) אין אנו נוהגין כן. ויש שחוששין להערמה ולפיכך לא ינעול את החדר או שיתן את המפתח ממש לנכרי (עיי' כה"ח תמח ס"ק מג מד).

ג ניקן

[ח] אם הבית הוא אצל הישראל רק בשכירות מישראל אחר, אזי אינו יכול להשכירו לגוי לבית דירה בלי רשות המשכיר. לכן יתנה בפרוש עם הגוי שאינו משכירו לו לדור בו, רק להחזיק בו כליו ומטלטליו. אבל לא ישכירו בפרוש להחזיק בו את החמץ, רק סתם להחזיק בו כליו ומטלטליו כרצונו. ומכל מקום אם המשכיר בעידר¹, יקח ממנו רשות להשכירו². וכן מי שנוסע לדרך קדם פסח, ואשתו תמכר את החמץ, יתן לה רשות בפרוש שתשכיר את החדר.

[ו] אסור לעשות תנאי עם הגוי שלאחר הפסח מחייב הגוי למכרו לו, או שהישראל מחייב לחזור ולקנותו ממנו. אבל יכול להבטיחו שיחזור לקנותו ממנו ושיתן לו רוח.

[ז] אסור למכר את החמץ למומר או למומרת, ולא לבן מומרת אף על פי שילדתו מגוי לאחר שהמידה, כי לענין זה דינם כמו ישראל, והוא חמצו של ישראל שעבר עליו הפסח דאסור בהנאה.

[ח] מי שיש לו חמץ במקום אחר או בדרך בעגלות או בספינה³, יכול למכרו גם כן אגב קרקע שבמקומו, ומכל מקום יפקירו גם כן בפני בית דין או שלשה אנשים. ואם הובא לו החמץ בפסח, הגוי הקונה הוא ישלם שכר העגלה ויתר ההוצאות. ואם הובא לו חמץ אשר שלח לו גוי סחורה והוא לא בקשה ולא ידע, יקבלה גם כן הגוי וישלם מה שמגיע להמביא, והישראל לא יתעסק בה כלל, ואדרבה, יפקירה גם כן בפני בית דין או בפני שלשה אנשים.

[ט] מי שיש לו רחים, והטוחנים נותנים מכס תבואה מתמצת, צריך למכר או להשכיר את הרחים קדם פסח לגוי.

[י] בענין מכירת בהמות שיאכילם הגוי חמץ, יש מחלוקת בין הגדולים ז"ל, ומי שאפשר לו להזהר, טוב לו. ואם אי אפשר לו, יעשה על פי הוראת חכם.

[יא] מתר להלוות לישראל כפר חמץ קדם הפסח שיחזיר לו לאחר הפסח. ויש מקומות שנוהגין בזה אסור.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ד] (קצור מסגרת השולחן) ובשע"ת בשם הר הכרמל, ובחיי אדם. כתבו כסתם שיוכל להשכיר להאינו יהודי את החדר, ולא זכרו כלל נטילת רשות מהמשכיר גם לא זכרו שצריך להתנות עם האיני יהודי שאינו משכיר לו לדור בו, ומכ"ש עכשיו שנתפרסם לכל אדם ענין מכירת חמץ ולא שכיח כלל משכיר כזה שלא יניח להשוכר להשכיר את החדר בתוך השטר מכירת חמץ.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ד] אין אנו נוהגים לקבל רשות להשכיר מבעל הבית (אחרונים). (ו) מי שיש לו חמץ שנשלח לו בדואר, או קנה חמץ ונמצא באניה - יעשה שאלת חכם. (אחרונים).

יב] אם חמצו של ישראל הוא ברשות גוי או בהפוך חמצו של גוי ברשות ישראל, יעשה שאלה היאך יתנהג בו כי יש בזה הרבה חילוקי דינים.

ד ניסן

יג] צריכין לזהר שלא להנות לאחר הפסח מחמצו של ישראל שהוא חשוב שלא מכרו כדת.

נסח שטר מכירת חמץ⁽¹⁾:

אנכי החתום מטה מכרתי להערל (פלוני) את כל הספידט שיש לי במרתף (קעללער) ברידה שאני דר בה. והמרתף הוא בתוך החצר מצד צפון. השני מצד מזרח, כל הספידט שיש לי שם הן בחביתין בינוניות הן בחביתין גדולות (קיפעס) הכל מכרתי להנזכר לעיל עם הכלים בער מאתים ועשרים והובים עסטערדייכישע וועהרונג. וגם אראק שיש לי שם בצלוחית גדולה לערך שבע מרות מכרתי לו בער חמשה והובים אעס"ו בלי הכלים וגם שליוואוויטץ (שאניו נקי) שיש לי שם בחבית קטנה (אנטיל) מכרתי לו בער שנים עשר והובים אעס"ו וחמשים צ"ל עם הכלי, וגם מכרתי לו שש חביות ריקנות שהיה בהם שפידטוס. ושתי חביות גדולות (קיפעס) בחשוקי ברזל גם כן ריקנות משפידטוס שיש לי שם כלם מכרתי לו בער שמונה והובים וחמשים צ"ל אעס"ו. גם חמשה שקים קמח חטים שיש לי בתוך התרד הנקרא שפייו השיף להרידה שאני דר בה מכרתי להנזכר לעיל עם השקים בער תשעה ושלשים והובים אעס"ו, וגם כל הכלים מחמץ שיש לי שם רהיינו ערבות ותבות מקמח מכרתי לו בער ארבעה והובים וחמשים צ"ל אעס"ו, גם גריסי שעורים (גערשטל) בשק קטן שיש לי שם מכרתי לו בער אחר והוב וחמשים צ"ל אעס"ו עם השק, וקבלתי מאתו ערבון (רדאיגאבע) עשרה והובים אעס"ו והמותר וקפתי עליו במלוה. וזמן הפרעון לא יאחר מן עשרה ימים מיום דלמטה, והשכרתי להקונה הנזכר לעיל את המרתף הנזכר לעיל ואת התרד הנזכר לעיל מעכשיו עד עשרה ימים מיום דלמטה בער ארבעה והובים אעס"ו וקבלתי ערבון שלשה והובים אעס"ו והמותר וקפתי עליו במלוה שישלם לי לא יאחר מעשרה ימים מיום דלמטה, ואגב קרקע המשכר לו רהיינו המרתף והתרד הנזכר לעיל הקניתי לו כל המטלטלין הנזכרים לעיל, ואני מודה בהוראה גמורה שהשכרתי לו המרתף והתרד הנזכרים לעיל והקניתי לו כל המטלטלין הנזכרים לעיל בכל מיני קנינים המועילים באיזה מהם שיהיה הקנין חל על פי רין תורתנו הקדושה ועל פי גימוסי הקיסר ירום הודו והמרינה בלי שום טענה ומענה, ורשות בירו לעשות בכל הנזכר לעיל ככל חפצו ורצונו, למכור ולתן במתנה ולהשכיר בלי שום מוחה, וכן יש רשות בירו לקח מיר כל הנזכר לעיל לביתו, ואף אם ישאר אותם כאשר המה שמה מעתה הכל הוא באחריותו של הקונה ואין עלי שום אחריות ואפלו אחריות אגס, ונתתי לו דריסת הרגל דרך חצרי ודרך ביתי לילך להמרתף ולהתרד הנזכרים לעיל המשכרים לו, וכן אם ירצה בתוך משך ימי השכירות למכר מהמטלטלין לאיש אחר. לכל הבאים מרצתו לכלם יש להם דריסת הרגל, גם מסרתי לו את המפתחות מן המרתף ומן התרד הנזכרים לעיל, כל זה נעשה בכל אפן היותר מועיל על פי רין תורתנו הקדושה, ועל פי גימוסי המרינה, אויגואר י"ד ניסן תרל"ד ראובן בר' שמעון איזראעלאוויטש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ז) אין אנו נוהגים לעשות מכירה פרטית אלא דרך הרב. והרב שמוכר לכל הקהל ישתדל לעשות המכירה בנוסח שטוב לכל הדעות.

עיין לקמן עמוד 669 נוסח שטר מכירת חמץ הנהוג כיום על פי רוב ככל השיטות.

סימן קטו דינו ערב פסח שחל להיות בשבת

ובו ו' סעיפים.

א] ערב פסח שחל להיות בשבת^(א), בודקין את החמץ בליל שלשה עשר, דהיינו בלילה השיד ליום הששי. ואחר הבדיקה מבטלו ואומר "כל חמירא" וכו', כמו בפעם אחרת, וביום הששי שורפו גם כן בזמן שהוא שורפו בכל ערב פסח, אבל אינו צריך לומר "כל חמירא", אלא בשבת לאחר האכילה מבטלו ואומר "כל חמירא" וכו'.

ב] הבכורים מתעניין ביום החמישי. ואם קשה לו להתענות עד לאחר בדיקת חמץ, יכול לטעם איזה דבר מוצט קדם הבדיקה או יעשה שליח לבדק.

ג] אין מבשלים לשבת זה תבשילי קמחין וגריסין שיכולין להתדבק בקדרות, ואסור להדיחן. על כן יבשל רק מאכלים שאינם מתדבקים, ואחר האכילה מנער היטב את המפה. ומצניע אותה עם כל כלי החמץ בחדר שאינו רגיל ללכת שמה בפסח. ואם נשאר לו מעט פת יתננה לגוי, רק יזהר מאסור הוצאה (עין לעיל סימן פב סע' ט'). ומכבדין את הבית על ידי גוי או בדבר המתיר (עין לעיל סימן פ סעיף ע"ג).

וזניקו

ד] בבקר, מתפללין בהשכמה שלא לאחר הזמן שמתרין באכילת חמץ^(א). ונכון לחלק סעודתו לשתיים, דהיינו, שיברך "ברכת המזון" ומפסיק מעט בהליכה ובדברי תורה או בטיול, וחוזר ונוטל ידיו ואוכל קצת ומברך שנית "ברכת המזון", כדי לקיים מצות סעודה שלישית.^(ב)

ה] נוהגין להפטיר במלאכי "וערבה" וגו', לפי שכתוב שם: "הביאו המעשר אל בית האוצר" וגו', והוא מענינא, כי (לפי יש אומרים) היה זמן הבעור בערב פסח של שנה הרביעית שבשמיטה, ובערב פסח של שנה השביעית שבשמיטה, שכל המעשרות שהפריש כל שלש שנים מתבואתו והיו מנחים בביתו, מחזיבים אז לתנם להלוי.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קטו א] א. עבש"ע ורד"ש סי' רצ"א, דאינו יוצא ידי סעודה שלישית קודם זמן מנחה גדולה. ולכן יקיים סעודה שלישית בשבת זו כזמנה, במעט בשר או דגים או עכ"פ במעט פירות, דיש אומרים דיוצא בזה גם בשאר שבת, כדלעיל סי' ע"ז סט"ז.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קטו א] עיין הלכות ערב פסח שחל בשבת באריכות עמוד 656 בסוף הספר. (ב) נוהגים לקום להתפלל מוקדם כדי להספיק לאכול סעודת שבת בלחם לפני סוף זמן אכילה. ואנו עושין סעודה שלישית אחרי מנחה במצה טחונה מערב שבת כשהיא מבושלת או בפירות שברכה אחרונה שלהם "מעין שלוש" או בפירות ותפוחי אדמה או בבשר ודגים. וגם אלו שאינם נוהגים לאכול אורז בפסח, נוהגים לאכול בערב פסח.

[1] בערב שבת יזהר כל אדם במאד מאד לשאול אם הפרישו חלה מן החלות שאפו לכבוד שבת כי אם לא הפרישו חלה ונזכרו בשבת, יש בזה מבוכה גדולה מה לעשות, כי אסור להפריש חלה בשבת וגם אסור להשהותו. ודעת ה"מגן אברהם" שצריך לתן כל החלות לגוי במתנה גמורה קדם שעה שנאסרין בהנאה, ויש חולקין וכתבו תקנות אחרות וכלן דחוקות, ועל כן צריכין לזהר בדבר.

סימן קטז

דיני הגעלה

וב"ח קעיפים.

[א] כל כלי חרס שנשתמש בו חמץ, לא מהני ליה לא הגעלה ולא לבון^(א). אבל התנורים והכירות^(ב) הבנויים^(ג) מאבנים ולבנים, מהני להו לבון (ועין לעיל סימן ק"ו ס"א וס"ב). בתנורים שיש בבית החרף, נוהגים דלא מהני להו הכשר. וכשרוצים להעמיד על התנור איזה קדירה בפסח, צריכין להניח תחלה טס של ברזל ועליה מעמידין הקדירה, וזה מהני גם בתנור העשוי מתרסים (קאכעלן).

[ב] כלי עץ וכלי מתכות וכלי אבן וכלי עצם מהני להו הגעלה. אף אם הוא דבר שמתקלקל ברותחין, כגון פלים המדבקים בדבק (ליים), ואפילו אם רק הקטא מדבק באיזה דבק, לא מהני ליה הגעלה משום דחישנין שמא לא יגעילו יפה.

[ג] קדם שמגעיל את הכלי, צריך לנקותו היטב מן החלודה (ראסט) וכדומה, שיהא נקי לגמרי^(ד). אבל מראות (פתמים, פלעקן) אין בהם קפידא. ואם יש גומות בפלי

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן קטו [א] (קצור מסגרת השולחן) עיין באחרונים ריש סימן תנ"א דגם לתנור של חרס מועיל ליבון.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים.

סימן קטו (א) יש אומרים שאם כלי חרס בלע חמץ פגום שאינו ראוי לאכילה והחמץ היה בחום של כלי שני, יכול להכשירו בעירוי רותחין. ולכן ניתן להכשיר כיור חרסונה ע"י שמנקים בכל החורים והסדקין, מיבשים אותו, ואחר כך מערים עליו מים רותחין מכלי ראשון. יש מחמירים ואחרי ההכשרה הנ"ל מכסים אותו במכסה פלסטיק או מתכת ותבוא עליהם ברכה. (עיין שו"ע י"ד ס' ק"ה ס' ב'. עיין כה"ח תנ"א ס"ק טו"ב כ' פ"ד. מש"ב ס' י"א ל"ז). כיור מתכת מנקים בכל החורים והסדקין ואחר כך מערים עליו מים רותחין מכלי ראשון. משולשים ורשתות שבכיוור אפשר להגעילם ברותחין בין אם הם עשויים מתכת ובין אם הם עשויים פלסטיק. אמנם יש לנקות היטב את כל החורים הנמצאים בהם, או לשרוף את החורים. וכבר נהגו להחליפם. (ב) כידים של גוי יש לנקות את כל החלקים היטב, יש ללבן את החצובות ליבון קל. על מכסה הגאז ומושב הכיריים המגש והכפתורים יערה מים רותחים. עם כל זה טוב לצפות את מושב הכיריים בניר כסף, וגם את החצובות אחרי שילבן אותם כדין. (עיין סע' כו רמ"א סע' ד ור"פ ח"ד ז). ראשי הגו צריכים שיפשוף והבערה. (ג) יש מחמירים לא להכשיר מיחם שחוששין שמא נפל חמץ וכוסה על ידי האבן שבתחתית. בעת הצורך יש לנקות את החול כמה שאפשר לפרק את הכרו ולהגעילם כדין.

צריך לנקדם היטב. ואם הוא כלי מתכת, ישים על הגמות גחלים ללפן שם ואחר כך יגעילו. ואם אי אפשר לנקות היטב הגמות והסדקים וגם אי אפשר ללפן שם, אין לו תקנה^(ה). לכן בספינים עם קתות, צריכין לדקדק היטב אם מועיל להם הגעלה. ומצוה מן המבחר למי שאפשר לו, שיקנה לו ספינים חדשים לפסח^(ה).

ד] כלים שמשתמשים בהם על ידי האור בלי מים, צריכין לבון^(ו). ולכן האגנות והמחבתות^(ז) שאופין בהן חמץ צריכין לבון. והלבון צריך להיות לכתחלה לבון חזק עד שיהיו ניצוצות נתזין ממנו^(ח). והמרדה (שופעל) של עץ אין לו תקנה.

ו ניסן

ה] כלי שיש בו טלאי אם הוא בענין שיש לחוש שמא יש תחת הטלאי משהו חמץ בעין^(ט), אזי צריך מקדם ללפן אותו מקום עד שידע בברור שאם היה שם משהו חמץ היה נשרף, ואחר כך יגעילו. ואם אין חשש שיהא שם חמץ בעין, אזי אם היה הטלאי נעשה קדם שהשתמשו בו חמץ, יכול להגעילו כמו שהוא, דכמו שבלע את החמץ, כך יפליטו בהגעלה. אבל אם נשתמש תחלה בהכלי חמץ ואחר כך נתנו את הטלאי, אזי לא מהני ליה ההגעלה למקום שתחת הטלאי, אלא צריך לתן גם כן קדם ההגעלה גחלים על הטלאי ללפן את המקום ההוא. ואם הטלאי נתחבר בהתכת בדיל או כסף וכדומה, יכול להגעילו כמו שהוא, כי בליעת החמץ נשרפה אז בהתכה.

ו] מדוכה במקום שדרכה לדוף בה דברים חריפים עם חמץ ביחד, צריכה לבון קל, דהיינו, שממלאין אותה גחלים בוערות שתתית כל כך עד שהקש נשרף עליה מבחוץ. ובמקום שאין דרכה לדוף בה רק פלפלין וכדומה, סגי בהגעלה.

ז] כלים שהחזיק בהם יין שרף לקיום, אין טעם וריח היין שרף נפלט על ידי הגעלה, רק אם בשל אותן היטב במים עם אפר עד שנסתלק מהם הריח לגמרי מועילה להם אחר כך הגעלה.

ח] הגעלת החבית יעשה בדרך זה: ילפן אבנים וישימם בה, ויערה עליהם מים רותחין מפלי ראשון, ויגלגל את החבית כדי שתגיע ההגעלה לכל מקום. והחבית

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) לכן לכלי עץ סדוק - לא מעילה הגעלה. (כה"ח שח ס"ק כד). (ה) נהגו שלא להגעיל ספינים עם קתות ומסמרים (כה"ח תנא ס"ק לו). (ו) - תנור אפיה - צריך שאלת חכם. פלטה של שבת יש לנקות היטב, לערות מים חמים, ויש מקילים לחממה היטב ולעוטפה בנייר כסף. סירי טפלון רצוי לא להגעיל בגלל שלפעמים מבשלים בהם ללא נזולים. סירי אמאיל אפשר להגעיל ברותחין, וטוב להגעילם ג' פעמים. (ר"פ ח"ג כח). (ז) ניתן להכשיר מחבת נקיה בליבון קל (עין שו"ע תנא סע' יא ועין מש"ב ס"ק יא). (ח) הכלל הוא שכל כלי שמועילה לו הגעלה - יכול ללבנו ליבון קל, דהיינו לחמם אותו עד שישרף עליו קש מבחוץ. אבל כלי שצריך ליבון ממש דהיינו שיתזו ממנו ניצוצות - אינו יכול להסתפק בליבון קל אפילו בדיעבד. (עין רמ"א תנא סע' ד). (ט) מיקסר - צריך שאלת חכם.

שלנו שהם עשויים ממכה דפים מחברים בחשוקים, אם עמד בהם חמץ, כגון יין שרף, או שהחזיק בהם קמת, לא מהני להו הגעלה.^(י)

ט] כל דבר שצריך הגעלה, לא מהני ליה קלפה אלא דוקא הגעלה.

י] כל כלי שאי אפשר לנקותו היטב, כגון הנפה וכיס של ריחים וכן סלים שמשתמשים בהם חמץ וכן מגרדת ריבאיו וכן כלי שפיו צר ואי אפשר לשפשו מפנים או שיש לו קנים, לא מהני ליה הגעלה.^(יא)

יא] התבות שמצניעים בהן מאכלים כל השנה ולפעמים נשפך שם מרק מן הקדרות, צריכין הכשר קל, דהיינו, שמערין עליהן רותחין, ודוקא מתוך הפלי שהרתיחו בו את המים, ולא יזרק את המים אלא ישפכם עליהן בקילוח. והשלחנות^(יב), נוהגין גם כן ללבוש אבנים ומניחן על השלחן ושופכין עליהם רותחין ומוליכין את האבנים ממקום למקום באפן שיהיו מים רותחים על פני כלו. וצריכין לשפשו מוקדם, ואחר מצת לעת יכשירום. ומכל מקום יש נוהגין שלא להשתמש גם אחר ההכשר בשלחנות ובתבות אלא בפריסת מפה או דבר אחר.^(יג)

יב] ידות הכלים צריכין גם כן הכשר^(יד). ומכל מקום אם אינו נכנס לתוך היורה, יכול להכשיר את היד בשפיכת רותחין עליו.

יג] כל כלי שתיה^(טו) וכלי המדות^(טז), צריכין גם כן הגעלה. וכלי זכוכית^(יז) נוהגין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכן החיים

(י) מדיח כלים - לאחר כ"ד שעות בלי עבודה יש לנקות אותו היטב ולהפעיל את המדיח פעם אחת בלי כלים בחום המקסימלי. וטוב להחליף את הרשתות המסננת והמגשים או לערות עליהם מים רותחים. (יא) כלי שאי אפשר לנקותו מחמץ הדבוק עליו, ישפוך על החמץ הדבוק ושבסדקים חומר ניקוי בכדי לפגום את החמץ מאכילה, ויצניע את הכלי עד לאחר הפסח (עיין שו"ע תנא סע' א). ואם לא ינקו קודם הפסח צריך לנקותו תוך הפסח. ואם לא ינקו אחר הפסח כיון שהחמץ הדבוק אסור באכילה כדין חמץ שעבר עליו הפסח (כה"ח תנא ס"ק ז מש"ב ס"ק ו). (יב) שולחן או שיש מטבח שערכו עליו בצק או שבלע מרותחין, יניח עליו אבן או ברזל מלובן ויערה עליו רותחין (עיין שו"ע תנא סע' יז ונו"כ שם). ואם יש חשש שיתקלקל יערה עליו רותחין מכלי ראשון ללא אבן מלובנת ויכסהו במפה. (יג) שולחנות שלא בלעו רותחין כגון שולחנות סלון שאין בהם חריצים, הכשרם בעירוי מים חמים אפילו מכלי שני, והמכסה אותם אחר כך גם במפה - תבא עליו ברכה. ואם יש בו חרצין חייב לכסותם (כה"ח תנא ס"ק רלב). שיש מלאכותי אין לו הכשר וצריך לכסותו אחר הניקוי. (יד) צריך להכשיר את מכסה הסיר כמו הסיר עצמו (עיין שו"ע תנא סע' יד). (טו) שינים תותבות - מנקה ומכשיר במים רותחים בכלי ראשון או כלי שני. (טז) מקרר, מהדין מספיק רחיצה בקרים, ונהגו לשטוף בחמין. ברזי מים וברזי מיחם טוב להגעילם, ובדיעבד מספיק רחיצה. (כה"ח שם ס"ק שיד). גביע קידוש והצלחת שלו צריכים הגעלה בגלל פירורי הלחם המתעבים לפעמים ביין על השולחן. ובדיעבד מספיק רחיצה. (כה"ח שם ס"ק שג). (יז) הכלל בזה שכל כלי הולכים אחר רוב תשמישו, אבל אם אפשר בקלות להגעילו מגעילים אותו (עיין שו"ע תנא סע' ו כה רמ"א ונו"כ שם). לפיכך כוסות שתיה שהשתמשו בהם רק במשקאות קרים דינם בשטיפה. כוסות שהשתמשו בהם בחמין בחמץ והם מזכוכית או ממתכת

במדינות אלו דלא מהני להו הגעלה^(י). וכן כלי מתכות שהן מהתכין מבפנים בהתוך (זכוכית (שמעלץ), אין להם תקנה בהגעלה, אבל סגי להו בלבון קל כמו מדוכה בסעיף ו' (עיין חת"ס יו"ד סימן ק"ג).

יד] אין מגעילין אלא במים^(י), ולא יהא בהם שום תערובת, אפלו אפר וכדומה. אם הגעיל הרבה כלים ביורה עד שזעכרו המים כעין ציר, אין מגעילין עוד בהם.

ז ויסו

טו] אם מגעיל על ידי צבת שמחזיק בה את הכלי, צריך לרפות את הכלי ולחזור ולתפסו, דאם לא כן הרי לא באו מימי ההגעלה במקום הצבת. וטוב יותר לשים את הכלים ברשת (מחרוזה, נעטץ) או בתוך סל. ולא יניח כלים הרבה בפעם אחת לתוך הכלי שהוא מגעיל בו, כדי שלא יגעו זה בזה, דאם כן, במקום נגיעתן אינו נגעילין.

טז] אין להגעיל אלא כלי שאינו בן יומו, דהיינו שפכר עבר מעת לעת משעה שבשלו בו חמץ^(ב). וכן היורה שמגעילין בה לא תהא בת יומה. וישגיח שבכל פעם שהוא נותן את הכלי לתוך היורה יעלו המים רתיחות. ואם צריך להגעיל את היורה, אזי כשהמים מעלין רתיחות תהא היורה מלאה ויזרק בה אבנים מלבנות כדי שישטפו המים הרותחין על שפתה. ואין להגעיל רק עד חצות היום.

יז] נוהגין שאחר ההגעלה שוטפים את הכלים במים קרים^(כא).

יח] אם אפשר, יש להגעיל בפני פעל תורה הפקי בדיני הגעלה^(כב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

די בעירורי רותחין מכלי ראשון. ונוהגים להחמיר ולא מגעילין זכוכית שהשתמשו בחמין, ובודאי לא כלי בישול או אפיה מזכוכית שהשתמשו בהם לכך. אבל כלי זכוכית שהשתמשו בהן בקרים כגון בירה, ויסקי וכד', משרים אותם במים קרים ג' ימים מעת לעת או שופכים עליהם מים רותחין מכלי ראשון (עיין שו"ע תנא סע' כו רמ"א ונר"כ שם. בא"ח צו יד. ר"פ ח"ג אר"ח כט). כלי פלסטיק וגומי שאין בהם חריצים דינם ככלי מתכות. בקבוק תינוק פלסטיק או זכוכית - טוב להחליף שמצוי בו חריצים. ואם לאו מספיק עירורי מכלי ראשון. ויש מצריכים הגעלה. (יח) תרמוס, אם השתמשו בו רק למים חמים צריך פירוק, ניקוי ועירורי רותחין, אמנם אם השתמשו בו בחמץ ממש אי אפשר להכשירו כיון שדינו כדין כלי זכוכית. (יט) טוב לתת במים מעט סבון כדי שיהיו פגומים. (כ) הכלל בזה שאם מגעיל לפני השעה החמישית בערב פסח יכול להגעיל גם כלים בני יומם. ומנהגנו לפגום את מי ההגעלה על ידי סבון וזה מועיל בכל פעם שמכשיר כלים בני יומם (רמ"א תנב סע' ב ומש"ב ס"ק יג ובה"ח ס"ק לד). אם רוצה להכשיר בחול המועד פסח - ישכיר על ידי ליבון, ואם נזקק לכלים שהכשרם בהגעלה - ישאל שאלת חכם (עיין רמ"א תנב סע' א). (כא) ובדיעבד אין לחוש (כה"ח תנב ס"ק עד עה מש"ב ס"ק לד). (כב) כתב המהרש"ל "כי עתה בעוונות המרובים היודעים מועטים והמורים מרובים" (כה"ח תנב ס"ק כה).

סימן קיז

קצת דינים מלקטים לפסח

ובו י"ג סעיפים.

א] אם נמצאה איזו תערובת חמץ בערב פסח עד הלילה, הרי היא כמו שאר אסורין שבטל בששים. ולכן אם נמצא גרעין בעוף ובתבשיל, וזרקו, והשאר מתר לאכל אפלו בפסח. אבל בתוך הפסח, חמץ אוסר אפלו במשהו גם בהנאה. ובכל מקום שנמצא איזה גרעין מחמשת מיני דגן או משהו חמץ, צריכין לעשות שאלה.

ב] באר מים שנמצאו בה גרעיני תבואה, אין להסתפק מזה המים אלא בדחק גדול, כגון, שאין מים אחרים בנמצא. ואם נמצא בה חתיכת פת, אסור אפלו אין מים אחרים, וגם סנון לא מהני.

ג] נוהגין שלא להבהב את העופות בקש שעם השבלים, כי חשינן שמא יש בהן גרעין מחמץ, ולכן מהבהבין בעשבים או חותכין את השבלים מן הקש, ובדיעבד מתראי'. ויזהרו לטול את הזפק מן העוף קדם שמהבהבין אותו^(א).

ד] כל מיני קטניות, אסורים^(ב). וכן כל מיני פרות יבשים, אסורין אלא אם כן נודע שנתבשו בהכשר על גבי קנים או בתנור שהכשר לשם פסח (עין לקמן סימן ק"י ס"א וס"ב). אפלו תאנים יבשים וצמוקים בין גדולים בין קטנים - אסורין. וכן קלפות תפוחי זהב (פאמערנאנצען). ומכל מקום^ב המשקה שעושין מן הצמוקין, נוהגין התר לשותותו. נוהגין שלא ליתן לתוך התבשיל נעגליך וזאפערן מפני שיש בהם חשש חמוץ. ואפלו "זאפערן" הגדלה במדינתנו בגנות, אסורין משום לא פלוג. ושאר בשמים שאין בהן חשש חמוץ^ג, וכן המלח קדם שנותנים אותם לתבשיל, צריך לבדקם^(ד) אם אין איזה גרעין תבואה מערב בהם.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיז א] (קצור מסגרת השולחן) עבמג"א ואחרונים ס"ס תס"ז דאין צריך לזהר כ"כ בזה.
ב] (קצור מסגרת השולחן) ובמדינתנו נוהגין להחמיר גם בזה לעשותה מצימוקים המיוחדים לפסח.
ג] (קצור מסגרת השולחן) והאידנא נוהרים שלא להשתמש בפסח רק במלח ששמרוהו לשם הפסח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קיז (א) מי שנהג לא לקנות עופות בפסח מחשש שימצא בהם חטים ושעורים וריצה לשנות מנהגו - צריך התרת נדרים. הקונה עוף חי יכוין שלא לקנות את החמץ שבזפק ובקורקבן, וכשפותח את העוף יזרוק את החמץ שבו (בא"ח צו מ). (ב) מעיקר הדין לא קיבלו הספרדים עליהם איסור קטניות בפסח, אבל יש שהחמירו בזה. ויש שאסרו רק קטניות יבשות והתירו קטניות קלויות. יש שהתירו קטניות טריות בלבד. יש שאסרו כל קטניות והתירו אורז. ויש שלא השתמשו בשמן ולא בסוכר אלא בשמן זית. והרוצה לשנות מנהגו יעשה שאלת חכם (אחרונים). (ג) הכלל הוא שאין לוקחים תבלין, מלח וסוכר אלא אם כן יש עליו השגחה. ומי שנהג להחמיר בתבלין מסוים ורוצה לשנות עליו לעשות שאלת חכם (אחרונים).

ח ניקן

(ה) דבש אין אוכלין אלא מה שלא נתרסק, או שנתרסק על ידי ישראל לשם פסח.

[1] בשעת הדחק, כגון לצורך חולה או זקן - מתרין לאפות מצות עם מי ביצים או שאר מי פרות, כגון חלב או יין וכדומה, והיא נקראת "מצה עשירה", ובלבד שיזהרו שלא יתערב בהם אפלו מעט מים. אבל בשני לילות הראשונים צריכין לאכל מצה ממש, ואין יוצאין במצה עשירה. שלא לצורך גדול, אסור לאפות מצה עשירה אפלו קדם פסח לשם פסח.

[2] הנותן תבואה או מרסן לפני עופות, יזהר לתתם במקום יבש שלא יתלחלו. אבל לבהמה אסור ליתן מרסן כי יתלחלח מן הרק. וגם אם נותן להם תבואה, יזהר לתת להם מעט מעט שלא ישארו מלחלחים. ואם השאירו, יבערם מיד.

[3] בערב פסח משעה שהחמץ נאסר בהנאה, וכן בכל ימי הפסח, אסור להנות אפלו מחמצו של גוי. ולכן אסור לישראל להוליך או לשמור חמצו של גוי ומכל שכן דאסור לקנות חמץ בשביל גוי אפלו במעותיו של גוי.

[4] וכן אסור להשכיר או לגוי בהמה שתביא לו חמץ, או חדר לשים בו חמץ, מפני שאסור להשתכר באסורי הנאה. אבל מתר להשכיר לו בהמה לשבוע של פסח (חוץ משבת יום טוב) בסתם, שאין הגוי מפרש לו שהוא צריך אותה להביא חמץ, אף על פי שהוא יודע שהגוי יוליך עליה חמץ אין בכך כלום, דכיון שאף אם לא יוליך עליה כלום יצטרך לפרוע להישראל כל שכרו משלם, אין הישראל משתכר כלום מהחמץ. וכן מתר להשכיר לו חדר שידור בו בפסח, אף על פי שיודע שיכניס לתוכו חמץ מכל מקום הישראל אינו נוטל ממנו שכר הכנסת החמץ אלא שכר הדירה, שאף אם לא יכניס לשם חמץ, לא ינכה משכרו.

[5] אסור למסר אפלו זמן הרבה קדם פסח בהמתו לגוי כשיודע שיאכילה חמץ בפסח.

[6] מתר לומר למשרתו גוי אפלו בשעה שהחמץ אסור בהנאה, "הילך מעות וקנה לה מזונות ואכול", אף על פי שהוא יודע שיקנה חמץ. ובשעת הדחק מתר גם כן לומר לו "צא ואכול אצל גוי ואני אפרע לו", או לומר לגוי אחר "תן למשרתי לאכל ואני אשלם לה", אבל אסור להקדים לו את המעות בשביל מה שיתן למשרתו.

ט ניקן

[7] וכן מי שהוא צריך להאכיל לתינוק חמץ, ישאהו אל הגוי ויאכילהו הגוי חמץ ויפרע לו הישראל אחר כך. אבל הישראל לא יאכילהו חמץ^(א). ואם התינוק מסכן, פשיטא דהכל מתר. כמו שכתבנו לעיל סימן צ"ב ולקמן סימן קצ"ב.

[8] לשתות חלב מבהמת גוי האוכלת חמץ בפסח, יש אוסרין ויש מתירין. ושומר נפשו יחמיר. ובפרט במקום שנהגו לאסור, חלילה להתיר^(ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) ואם קשה לו לטלטל את התינוק מתר להאכילו, ובלבד שיתכוין לא לזכות בחמץ וישים עליו משמר (עיי' משנ"ב שמג). (ה) נהגו להחמיר שלא לשתות חלב מבהמת גוי שאכלה חמץ בפסח וכל שכן בהמת ישראל בגלל איסור הנאה מחמץ בפסח (ע"י בא"ח צו מב).

סימן קיח

דיני הקנת הסדר

ובו י"א סעיפים.

א] יהדר אחר יין יפה למצות ארבע כוסות. ואם יש בנמצא יין אדם יפה כמו הלבן, וגם הוא פשוט כמו הלבן, מצוה בו יותר מלבן, שנאמר: "אל תרא יין כי יתאדם", משמע, שחשיבותו של יין הוא כשהוא אדם. ועוד לפי שיש בו זכר לדם, שהיה פריעה שוחט ילדי בני ישראל. ובמדינות שהאמות טפשים וסכלים להעליל עלילות שקרים, נמנעו מלקח יין אדם לפסח.

ב] לצרף טבול הראשון שהוא כרפס, נוהגין הרבה לקח פטרעזעל. וטוב יותר לקחת צעללער שיש לו טעם טוב כשהוא חי. והמבחר הוא לקחת צנון^(א).

ג] לצרף מרור נוהגין לקח תמכא^(ב) (חזרת, חריין), וכיון שהוא חריף מאד יכולין לפררו בריבאיזען (מגדלת) רק שיזהרו שלא יפוג לגמרי. ויש לפוררו כשבאין מבית הכנסת (ועין לעיל סימן צ"ח ס"ג שצריכין לפוררו על ידי שנוי) ובשבת אסורין לפוררו אלא שצריכין לפוררו קדם הלילה, ויכסהו עד הלילה. אבל יותר טוב לקחת חזרת שהיא חסה (סעלאט) ונוח לאכלו ונקראת מרור לפי שכששוהה בקרקע נעשה הקלח מר. ויוצאין גם בלענה הנקרא ווערמוסה. (עלשין ותרחיבא אינם שכחים במדינותינו). כל המינים שיוצאין בהם, מצטרפין זה עם זה לכזית. ויוצאין בין בעליו בין בקלחין, אבל לא בפשרשים, דהיינו שרשים הקטנים המתפצלים לכאן ולכאן, אבל השרש הגדול שבו גדלים העלים, אף שהוא טמון בקרקע הרי הוא בכלל קלת. ומכל מקום טוב יותר לטול העלים והקלח היוצא חוץ לקרקע, כי יש אומרים שמה שהוא בקרקע נקרא שרש. העלים אין יוצאין בהן אלא אם כן הם לחים, אבל הקלחים יוצאין בהן בין לחים בין יבשים, אף לא במבשלין או כבושין.

ד] החרסת צריך שיהיה עב זכר לטיט^(א). ובשעה שהוא צריך לטבל את המרור, ישפוף לתוכו יין או חמץ שיהיה רך זכר לדם, וגם שיהא ראוי לטבל בו. יש לעשות את החרסת מפרות שנמשלה בהם כנסת ישראל, כגון תאנים, שנאמר: "התאנה חנטה פגיה"^(ה), ואגוזים, שנאמר: "אל גנת אגוז", ותמרים, שנאמר: "אעלה בתמר", ורמונים, שנאמר: "כפלח הרמון", ותפוחים, זכר למה שנאמר: "תחת התפוח עוררתיך", שהיו הנשים יולדות שם בניהן בלא עצב, ושקדים על שם ששקד הקדוש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קיח (א) המובחר מן המובחר ליקח כרפס ממש רק שינקנו מתולעים. ואם אין לו כרפס - יקח כל ירק שמברכים עליו "בורא פרי האדמה". רק שלא יקח ירק שיוצאים בו ידי חובת מרור. את הכרפס אוכלים בלי הסבה (בא"ח צו לב). (ב) ומנהגנו ליקח חסה שהיא חזרת והיא המוכחרת מכל המינים, ויש לנקותו מתולעים היטב היטב, ואם אין יכול לבדוקו יקח את הקלח בלבד (שו"ע תעג סע' ה ובה"ח ס"ק עב). (ג) יש שנהגו ליקח לחרוסת מינים שנשתבחה בהם ארץ ישראל. (ד) נוהרים לא להשתמש בתאנים מיובשות מחשש שמא יבשו אותם עם קמח.

ברוך הוא על הקץ לעשות⁽¹⁾. וצריך לתן בתוכו תבלין הדומה לתבן, כגון קנמון וזנגביל שאינן נדכין הדק היטב ויש בהן חוטים כמו תבן. זכר לתבן שהיו מגבלין בתוך הטיט. בשבת לא⁽²⁾ ישפך את הזין או החמץ לתוך התרסת, כי צריך לעשות בשנוי, ויתן את התרסת לתוך הזין והחמץ. ואת מי המלח⁽³⁾ (אפלו כשלא חל יום טוב בשבת) יעשה מערב יום טוב. ואם עושהו ביום טוב, צריך לעשותו בשנוי שיתן תחלה את המים ואחר כך את המלח⁽⁴⁾.

י ויק

ה' משחרב בית המקדש תקנו חכמים שיהיו על השלחן בשעת אמירת ההגדה שני מיני תבשילין, אחד זכר לקרבן פסח, ואחד זכר לקרבן חגיגה שהיו מקריבין בזמן שבית המקדש היה קים. ונהגו שאחד מן התבשילין יהיה בשר, ויהיה מפרק הנקרא זרוע, לזכר שגאלם הקדוש ברוך הוא בזרוע נטויה, ויהיה נצלה על הגחלים, זכר לפסח שהיה צלי אש. והשני יהיה ביצה, משום דביצה בלשון ארמי ביצא, כלומר דבעי רחמנא למיפרק יתנא בדרעא מרממא. ועושין הביצה בין צלויה בין מבשלת⁽⁵⁾ וצריך לצלותו ולבשלו מערב יום טוב בעוד יום. ואם שכח או שהיה שבת, יצלה ויבשל אותם בלילה, אבל צריך לאכלו ביום טוב ראשון. וכן בליל שני, יצלו ויבשלו ויאכלם ביום טוב שני, כי אין מבשלין מיום טוב לחברו, ולא מיום טוב לחול. ולפי שאין אוכלין בשר צלי בשתי לילות אלו, על כן צריך לאכל את הזרוע דוקא ביום⁽⁶⁾. ואף כשצולין אותו בערב יום טוב, אין לזרקה אחר כך, אלא יתנה ביום טוב שני תוך המאכל שמבשלין ויאכלם.

ו' יכין מושבו⁽⁷⁾ מבעוד יום במצעות נאות כפי יכולתו, ובאפן שיוכל להטות ולהסב בשמאלו. ואפלו הוא אטר, יסב בשמאל של כל אדם⁽⁸⁾. גם את הקערה יכין מבעוד

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיח א' (קצור מסגרת השולחן) אלא ירככו מערב שבת. ב' (קצור מסגרת השולחן) ודעת השר"ע ואחרונים דאפילו בשבת יוכל לעשות מי מלח מעט לצורך אותה סעודה סמוך לסעודה, ולפי שקשה הדבר לצמצם כ"כ לכן כשחל בשבת יעשה המי מלח מערב שבת, ואם שכח יעשה בשבת מעט מזער כמו שנתבאר. אבל כשלא חל בשבת נראה מדברי כל האחרונים להדיא (לבד מחיי אדם) דיוכל לעשותו ביום טוב ואין צריך לצמצם כלל. ומכל מקום טוב לזהר בכל זה גם כשעושה ביום טוב שלא חל בשבת. ג' (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בחיי אדם, ומנהגנו שבני ביתו מצייעין מקום מושבו בעוד שהוא בבית הכנסת ומתפלל מעריב. ד' (קצור מסגרת השולחן) ובטוש"ע ורז"ש סי' תע"ג כתבו להביא את הקערה עם כל הדברים אחר הקידוש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה' יש נוהגים ליקח תמרים לבשולם ולהוסיף עליהם אגוזים ושקדים מרוסקים כדי שהחרוסת תהיה סמיכה. ו' מי ששכח יכול להכניס ביו"ט, ואם חל פסח בשבת ושכח להכניס מע"ש, יכין אותם בשבת בשינוי ממה שרגיל להכין ביום חול, אך לא יכין הרבה (עיי' כה"ח ס"ק צו משנ"ב ס"ק מז). ז' נוהגים לשלוק את הביצה במים ולאכול אותה תוך כדי קריאת ההגדה, ויש שאוכלים לפני "מה נשתנה", ויש נוהגים שרק הבכורות אוכלים אותה (בא"ח צו ל עיי' לקמן אות כב). ח' רוב הספרדים נהגו לא לאכול צלי בליל פסח, ומחמירים בכל בשר הצריך שחיטה חוץ מדגים. ויש נהגו לא לאכול צלי גם ביום פסח. ולכל המנהגים מותר לצלות בליל הסדר זרוע עם בשר צלוי.

יום^(ט), כדי שמייד בבואו מבית הכנסת יוכל לעשות את הסדר בלי עכוב.

[ז] אף על פי שבכל השנה טוב למעט בכלים נאים זכר לחרבון, מכל מקום בליל הפסח טוב להרבנות בכלים נאים כפי כחו. ואפלו הכלים שאין צריכין לסעודה, יסדרם יפה על השלחן לנוי, זכר לחרות.

[ח] סדר הקערה כך הוא: מניח שלש מצות על הקערה ופורס עליהם מפה נאה, ועליה מניח את הזרוע נגד הימין שלו, ואת הביצה משמאל. המרור לברכה באמצע. חרסת תחת הזרוע. כרפס תחת הביצה. ומרור לכריכה באמצע. כזה: זרוע ביצה מרור חרסת כרפס מרור^(י).

סדר הקערה לדעת רבינו האר"י ז"ל:

הקערה מלכות

הערות " ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ו) וסידור הקערה דבסמך סי' ח' לא נזכר בדברי טוש"ע. רק הפמ"ג כתב סי' תפ"ו דאנו נוהגין להביא הקערה וכל מה שצריך קודם קידוש. אבל להכינה מבעוד יום הוא מספר עבוה"ק.

דרכי הלכה " ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) את הקערה נהגו להכין מבעוד יום, ויש שנהגו לסדרה לפני הקידוש ויש אחריו, ואין בזה כל עיכוב וכל אחד יעשה כמנהגו. (י) נוהגים כמנהג זה שהוא מנהג האר"י אלא מה שכתוב "ועליה מניח הזרוע" אנו מפרשים לצד ימין ולא על המצות. וכן "למטה חזרת (חסה). ועליה המרור (שהוא עולשין הנקרא הינדבה). ואם אין לו נוהגים להניח ראש החסה למטה והעלים למעלה (כה"ח שם).

יא ניסן

ט] הכוסות יהיו שלמות בלי שום פגמה, ומודחות יפה, ויחזיקו לכל הפחות רביעית.

י] מנהגנו ללבוש את הקיטל^(א), וכינו גם כן מבעוד יום. ומי שהוא אכל רחמנא לצלן אינו לוכשו, אכל בהסבה חייב. רק אם לא נהג אבלות כלל קדם יום טוב, כגון שקבר מתו ביום טוב, נוהגין שאינו מסב^(ב). והלל אומר כי ההלל הוא חייב.

יא] בן אצל אביו, חייב בהסבה^(א). אכל תלמיד אצל רבו, אינו צריך.

סימן קיט

סדר ליל פסח

ובו י"ב סעיפים.

א] אף על פי שבכל שבת ויום טוב יכולין לקדש ולאכל מבעוד יום להוסיף מחול על הקדש, בפסח אינו כן, לפי שמצות אכילת מצה היא דוקא בלילה כמו קרבן פסח, דכתיב ביה "ואכלו את הבשר בלילה הזה". וכן מצות ארבע כוסות היא דוקא בלילה. וכיון שגם הכוס של קדוש היא אחת מארבע כוסות, לכן אין מקדשין עד שהוא ודאי לילה. ילבש את הקיטל^(א) ויתישב על מושבו לעשות את הסדר. ומצוה לחלק לתינוקות שקדים ואגוזים^(ב) וכדומה כדי שיראו שני וישאלו, ועל ידי זה יתעוררו לשאל גם כן על מצה ומרור והסבה. והתינוק שהגיע לחנוכה, דהיינו שהוא יודע מקדשת יום טוב ומבין מה שמספרים מיציאת מצרים, נותנים לו גם כן כוס שישתה ממנו^(א). נוהגין למוזג כוס אחת יותר מן המסבין, וקורין אותו כוס של אליהו הנביא^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קיט א] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש כתב בסתם דאף הקטנים שהגיעו לחינוך חייב אביהם לחנכם במצוות להשקותם כוסות על הסדר שיתבאר. ומה שכתב בעטרת זקנים וכו', מיירי בקטן שלא הגיע לחינוך שצריכים ליתן ד' כוסות גם לקטן שלא הגיע לחינוך (מיהו בזה נראה דלא קיימ"ל כן) ולהם די בפחות מרביעית. ב] (קצור מסגרת השולחן) ובמדינתנו אין נוהגין כן, אלא בכוס ד' קודם שאומרים שפוך חמתך.

דרכי הלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יא] אין אנו נוהגים בלבישת קיטל. יב] אדם אבל חייב בהסבה כמו כולם (אחרונים). יג] ונוהגים שכן, ואשה חייבים בהסיכה וכדיעבד הם או אחרים אם לא הסיכו, חוזרים ושותים את הכוס או אוכלים את המצה. וכן הדין בתלמיד לפני רבו שרבו מרשה לו להיסב (עיין שו"ע תעב סע' ד ה). בתפילת ערבית של ליל חג ראשון אומרים אחרי העמידה הלל עם ברכה, ויכוון לפטור גם קריאת ההלל שבהגדה. וכך נהגו גם חלק מהאשכנזים בארץ ישראל (עיין שו"ע תפז סע' ד וכה"ח ס"ק מה).

סימן קיט א] אין אנו נוהגים בקיטל. ב] לאחר הקידוש. שלא יאכלו מהם לפני הקידוש, ומכנים ד' כוסות לכל ילד או ילדה שמבינים. ג] נוהגים להכין כוס של אליהו רק אחרי הכוס השלישית (אחרונים).

ב] מִשְׁרָתוֹ אוֹ אֶחָד מִבְּנֵי בֵיתוֹ, יִמְזְגוּ אֶת הַכּוֹסוֹת. וְכֵן בְּכָל פֶּעַם שֶׁמִּזְגִּין, יִמְזְגוּ הֵם וְלֹא הוּא בְּעֶצְמוֹ, כְּדִי לְהִרְאוֹת דֶּרֶךְ חֲרוּת. וַיִּזְהִיר לְבְנֵי בֵיתוֹ שִׁישְׁתוּ מִכָּל כּוֹס לְכָל הַפָּחוֹת אֶת הָרֵב בַּפֶּעַם אַחַת^(י), וּמִכּוֹס רְבִיעִי יִשְׁתוּ רְבִיעִית בַּפֶּעַם אַחַת, וַיִּכְוֶנוּ כָּלֵם לַמִּצּוֹת אַרְבַּע כּוֹסוֹת וְסִפּוֹר יֵצִיאת מִצְרַיִם וְאֶכִילת מִצָּה וּמִרּוֹר^(י), כִּי גַם הַנָּשִׁים חִיבוֹת בַּמִּצּוֹת אֵלּוּ, רַק בַּהֶסְכָּה אֵין נוֹהֲגוֹת^(י). יַעֲשֶׂה קְדוֹשׁ כִּפְתּוּב בַּהֲגָדָה, וַיִּשְׁתֶּה בַּהֶסְכָּת שְׁמַאל. וְטוֹב אִם אֶפְשָׁר לַעֲשׂוֹת כַּדַּעַת הַפּוֹסְקִים לַשְּׁתוֹת כּוֹס שְׁלֵמָה בְּכָל אַרְבַּע הַכּוֹסוֹת.

יב ניסן

ג] אַחֵר כֶּף יִרְחֹץ יָדָיו וְלֹא יִכְרֹךְ עָלֵיהֶן, וּמִנְגְּבוֹ, וְחוֹתֵךְ מִן הַכֶּרֶפֶס לַעֲצֻמוֹ וּלְכָל בְּנֵי בֵיתוֹ לְכָל אֶחָד פָּחוֹת מִכּוֹזֵת, וְטוֹבְלִין בְּמֵי מֶלַח^(י), וּמִכְרִיִן "בּוֹרֵא פְּרִי הָאֲדָמָה", וּמִכְוִנִין לַפֶּטֶר בַּבִּרְכָּה זוֹ גַּם אֶת הַמִּרּוֹר^(י), וְאוֹכֵל גַּם כֵּן בַּהֶסְכָּת שְׁמַאל^(י). אַחֵר כֶּף נוֹטֵל אֶת הַמִּצָּה הָאֲמֻצָּעִית וְחוֹלְקָהּ לְשְׁנֵי חֳלָקִים^(י), וּמְנִיחַ אֶת הַחֶלֶק הַגָּדוֹל אֶצֶל מוֹשְׁבֵי לַאֲפִיקוֹמֵן. וְנוֹהֲגִין לְכַרְכּוֹ בַּמִּפָּה, וְזָכַר לָמָּה שֶׁנֶּאֱמַר: "מִשְׁאֲרוֹתֵם צִרּוּרוֹת בְּשִׁמְלוֹתֵם"^(י). וַיֵּשׁ שְׁמִשְׁמִימִים אוֹתוֹ כֶּף עַל שְׁכֻמָּם וְזָכַר לִיצִיאת מִצְרַיִם. וּלְפִי שֶׁהָאֲפִיקוֹמֵן הוּא בַּמָּקוֹם הַפֶּסֶת, לָכֵן הוּא חֲשׁוֹב וַיְהִי הַחֶלֶק הַגָּדוֹל. וְהַחֶלֶק הַקָּטָן מִחֲזִירוֹ לְהַקְעֶרָה לַמָּקוֹמוֹ, וּמִגִּלָּה קֶצֶת אֶת הַמִּצּוֹת^(י), וּמִגִּבִּיָּה אֶת הַקְעֶרָה וְאוֹמְרִים "הָא לַחֲמָא עֲנִיא דִּי אָכְלוּ" וְכוּ', עַד "לְשִׁנָּה הַבָּאָה בְּנֵי חוֹרִין". וְהָאוֹמְרִים "כֹּהָא"^(יב) לַחֲמָא עֲנִיא, "לֹא יֹאמְרוּ תִּבֵּת "דִּי".

ד] אַחֵר כֶּף מִזְגִּין כּוֹס שְׁנִי, וְהַתִּינוֹק שׁוֹאֵל "מָה נִשְׁתַּנָּה". וְאִם אֵין תִּינוֹק,

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] בַּמִּשְׁנָה בַּרְדָּה לֹא נִזְכַּר הַסִּיכָה בַּכֶּרֶפֶס.

דְּרָכֵי הַלָּכָה - ע"פ מֵרֵן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכֵף הַחַיִּים

ד] טוֹב לַשְּׁתוֹת רַב כּוֹס אִפִּילוּ אִם הִיא מִחֻזְקָה יוֹתֵר מִרְבִּיעִית. (בא"ח צו כט). (ה) טוֹב לוֹמַר לְפָנֵי כָל מִצְוָה וּמִצְוָה בְּלִילָה זֶה "לְשֵׁם יְחִיד" כְּכָתוּב בַּמִּחְזָרוֹת. (ו) אִשָּׁה חַיִּיבָת בַּהֶסְכָּה. (ז) יֵשׁ שְׁמִטְבִּילִים בַּחוּמָץ אוֹ בַמֵּים עִם לִימּוֹן. (ח) הַנוֹהֲגִים כַּהֲרַמְבַּ"ם מְבַרְכִּים בְּנִטְלָה רֵאשׁוֹנָה וְאוֹכְלִים כּוֹזֵת מִהַכֶּרֶפֶס לֹא הַסִּיכָה וּמְבַרְכִּים אַח"כ. וְכֵן דַּעַת הַגָּאון (ע"י בא"ח צו לב). (ט) אַחַד כַּצּוֹרֶת ד' וְאַחַת כַּצּוֹרֶת ו'. אֶת הַחֶלֶק בַּצּוֹרֶת ד' יִנִּיחַ בֵּין שְׁתֵּי הַמִּצּוֹת, וְאֶת צּוֹרֶת הו' יִנִּיחַ לַאֲפִיקוֹמֵן. (י) יֵשׁ נוֹהֲגִים לְקַשּׁוֹר חֶלֶק מִהָאֲפִיקוֹמֵן עַל שְׁכֻם הַיָּלְדִים לְהִרְאוֹת כֵּאלִּילוֹ הֵם יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם וּמִשְׁאֲרוֹתֵם צִרּוּרוֹת עַל שְׁכֻמָּם. וּלְפָנֵי "מָה נִשְׁתַּנָּה" יוֹצֵאִים הַיָּלְדִים מִחוּץ לְבֵית וְחוֹזְרִים וּמֵרִאִים אֶת עֲצֻמָּם שְׁבָאִים לִירוּשָׁלַיִם. (יא) בְּכָל שַׁעַת קְרִיאַת הַגִּדָּה יִנִּיחַ אֶת הַמִּצָּה מְגוּלָּה, וּבַעַת שְׁלוֹקָהּ אֶת הַכּוֹס בִּידוֹ יִכְסֶּה אֶת הַמִּצָּה. (יב) כְּשֹׁאוֹמֵר "דָּם וָאֵשׁ וְחִימְרוֹת עֶשֶׂן" "דָּם צִפְרֵדֵּעַ" וְכוּ' וְ"דִצ'ךְ עַד"שׁ בַּאח"ב", שׁוֹפֵךְ עוֹרֵךְ הַסֹּדֵר מִדִּין שְׁבִכּוֹסוֹ לַחוּץ כּוֹס פְּשוּטָה, שְׁבוּרָה, אוֹ כּוֹס פִּלְסְטִיק, שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה פַעֲמִים, וְלֹא יִטִּיפְנוּ בִידוֹ. (ע"י ע"ח צו יד). אֶת הַיֵּין שֶׁשָּׁפַךְ לַכּוֹס הַפְּשוּטָה, יִשְׁפֹךְ לְכִידּוֹ אוֹ לְשִׁירוֹתֵם, וְטוֹב לְזוֹדֹק גַּם אֶת הַכּוֹס שֶׁשָּׁפַךְ אֵלֵיהֶן אֶת הַיֵּין. אֶת הַכּוֹס שֶׁשָּׁפַךְ מִמֶּנָּה יִשְׁטוֹף וְאַחֵר כֵּךְ יִמְלֹא אוֹתָהּ יֵין לְצוּרֵךְ "כּוֹס שְׁנִי" (שו"ע תַּעַנ וְכוּ' ח ס"ק קסג קסד). (יג) כְּשֹׁאוֹמֵר "הָא (בְּצִירָה). לַחֲמָא עֲנִיא" יִגְבִּיָּה אֶת הַמִּצָּה הָאֲמֻצָּעִית בִּידוֹ. יֵשׁ אוֹמְרִים "כֹּהָא" וַיֵּשׁ אוֹמְרִים "הָא" (בַּפֶּתַח).

ישאל בן אחר, או בתו, או חברו, או אשתו, ואחר כך אומרים "עבדים היינו וכו'". והנכון לפרש לבני ביתו דברי ההגדה בלשון שמבינים⁽¹⁾. ואם גם בעצמו אינו מבין לשון הקדש יאמר מתוך הגדה שהיא עם פרוש אשכנז (או שאר לשון) ולאחר כל פסקא יאמר בלשון אשכנז. ומכל שכן המאמר "רבו גמליאל היה אומר" וכו', שצריכין להבין את הטעם של פסח מצה ומרור. כשמגיע ל"והיא שעמדה" וכו', יכסה את המצות (שלא יראה הפת בשתו שמניחין אותו ונוטלין את הכוס), ונוטלין את הכוסות בידיהם ואומרים "והיא שעמדה" וכו' עד "מידם", וחוזר ומגלה את המצות⁽²⁾. וכשמגיע ל"מצה זו", נוטל את מתצית המצה שבקערה⁽³⁾ ומראה לבני ביתו ואומר "מצה זו" וכו'. וכן במרור זה, מגביה את המרור. אבל כשאומר "פסח שהיו אבותינו אוכלים וכו'", לא יגביה את הזרוע שהוא זכר לפסח, שלא יהא נראה כאלו הקדישה לכך. וכשמגיע ל"לפיקך", מכסה את המצות, ונוטל כל אחד את הכוס בידו ומגביהו עד שחותם: "גאל ישראל", ומברכין על הכוס: "בורא פרי הגפן"⁽⁴⁾, ושותין בהסבת שמאל.

ה] אחד כך רוחצין ידיהם ומברכין "על נטילת ידים" ומברך "המוציא" על המצות. ולפי שביום טוב צריך לבצע על שני כפדות שלמות ומצות אכילת מצה היא מן הפרוסה שהמצה נקראת לחם עני ודרכו של עני בפרוסה, על כן בשעה שהוא מברך "המוציא" אוחו שתי המצות השלמות בידי ופרוסה ביניהן, ומברך "המוציא", ומניח את המצה התחתונה מידי, ואוחז רק בעליונה וגם בפרוסה ומברך "על אכילת מצה", ובוצע מן העליונה וגם מן הפרוסה מכל אחד כזית, וכן הוא נותן לכל אחד מבני ביתו, ואוכל שניהם יחד בהסבה שמאלית⁽⁵⁾. ואם קשה לו לאכלם בפעם אחת, אוכל תחלה את ה"כזית" "המוציא", ואחר כך הכזית מן הפרוסה, רק שלא ישהה ביניהם כלל, ויאכל שתיהן בהסבה. ונוהגין במדינות אלו, שבבילי פסח אין טובלין את המצה במלח לא של "המוציא" ולא של מצה⁽⁶⁾.

יג יקן

[1] מי שאינו יכול ללעס מצה - מתר לשרותה במים⁽¹⁾ לרככה ובלבד שלא תהא נמחה לגמרי. ומי שהוא זקן או חולה ואינו יכול לאכלה שרויה במים, יכול לשרותה בין

הערות - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

ד] {קצור מסגרת השולחן} עי' במרא, ורמב"ם, וטוש"ע, ורז"ש, דחייב גמור על האב לפרש לבן ההגדה בלשון שמבין, כפי דעתו וחכמתו של בן.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) לפני "מה נשתנה" מוציאים את הקערה מהשולחן ומניחה במקום אחר. כשמתחילין "עבדים היינו" מחזירים את הקערה למקומה. (טו) כשאומר "מצה זו" מגביה את המצה השלמה העליונה. ויש מגביהין את חצי המצה. (טז) אין נוהגים לברך בורא פרי הגפן על כוס שניה ורביעית, והנוהגים כרמב"ם מברכים עליהם. (יז) טוב לאכול משתיהן תוך כדי "אכילת פרס", דהיינו עד 4 דקות. זקן או חולה יאכל כזית אחת ויכין בזה גם על אכילת מצה. (כא"ח צו לד). (יח) נוהגים להטביל במלח. (יט) אם אין אנו מחמדים במצה שרויה, ומי שהחמיר ורוצה להקל בזה צריך "התרת נדרים" על ידי חכם. (אחרונים).

או בשאר משקים. כששורין את המצה לצאת בה צריכין לזהר שלא לשרותה מעת לעת כי אז נחשבה כמבשל ואין יוצאין בה. גם צריכין לזהר בשאר דברים שלא יפסיד דין לחם עין לעיל סימן מט ס"ו.

[ז] אחר כך נוטל כזית מרור, וכן הוא נותן לכל אחד מבני ביתו, וטובלו בחרסת, ומנער את החרסת מעליו שלא יתבטל טעם המרור, ומברך "על אכילת מרור", ואוכלו בלא הסבה. אחר כך נוטל מן המצה התחתונה גם כן כזית וגם כזית מרור, ונכון לטבולו גם כן בחרסת ולנער מעליו^(כ), ומניח את המרור תוך המצה ואומר "כִּן עֲשֵׂה הַלֵּל" וכו'^(כא), ואוכל בהסבה. שעור כזית כתבנו ב"כללים" שהוא כמו חצי ביצה^(כב). אמנם יש אומרים שהוא קצת פחות מכשליש ביצה. וכיון דמרור בזמן הזה דרבנו, לכן מי שקשה עליו לאכל מרור, יכול לסמוך על דעה זאת לאכל רק פחות קצת מכמו שליש ביצה ויברך עליו (עין שו"ע תניא). ומי שהוא חולה שאינו יכול לאכל מרור כלל, ילעס על כל פנים קצת מהמינים שיוצאין בהם או שאר עשב מר עד שירגיש טעם מרירות בפיו לזכר בעלמא בלא ברכה.

[ח] אחר כך אוכלין הסעודה. ויש לאכל כל הסעודה בהסבה. ונוהגין לאכל ביצים^(כג). והחכם עיניו בראשו שלא למלאות כרסו, למען יוכל לאכל את האפיקומן כמצותו ולא לאכילה גסה. ואין אוכלין בשר צלי בשני הלילות אפלו של עוף. ואפלו בשלוהו ואחר כך צלאוהו בקדרה, אין אוכלין. יש נוהגין שלא לאכל בלילות אלו שום טבול, חוץ משתי טבולים של מצוה, כדי שיהא נכר שאלו הם לשם מצוה^(כד). לאחר גמר הסעודה אוכלין אפיקומן, וזכר לקרבן פסח שהיה נאכל בסוף הסעודה שיהא גמר כל השביעה. ויש לאכל כשני זיתים, אחד זכר לפסח ואחד זכר למצה שהיתה נאכלת עם הפסח. ועל כל פנים לא יפחת מכזית, ואוכלו בהסבה^(כה). ואחר האפיקומן אסור לאכל שום דבר^(כו). אחר כך מוזגין כוס שלישי לברכת המזון. וצריך לדקדק בו אם הוא נקי משיורי כוסות, דהיינו, אם אין בו שיורי יין ששרה בו מצה בשעת הסעודה. כי אם אינו נקי צריך שטיפה והדחה (עין לעיל סימן מ"ה ס"ד). ומצוה להדר שיהיה לו מזמן, אבל לא ילכו מבית לבית לצורך מזמן כי כל אחד צריך לברך "ברכת המזון" במקום שאכל. ונוהגין שבעל הבית מברך בזמון, שנאמר: "טוב עין הברך" (עין לעיל סימן מ"ה סעיף

ודכי והלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) נהגו לטבל את "הכורך" בחרסת. (כא) מנהגו לומר "זכר למקדש כהלל וכו'". יזהר שלא ידבר בדברים חיצונים מתחילת אכילת מצה עד אכילת מרור ויסביר למסובין הכל לפני הנטילה. (עין בא"ח לד ואחרונים). (כב) שיעור "כזית" הוא 27 גרם. ומקילים לוקח וחולה ומחשבים כזית 20 גרם. (כג) יש שאוכלים לפני "מה נשתנה" חצי ביצה כדי לא להכנס לספק ברכה אחרונה. ויש שאוכלים בסעודה ביצה שלמה או יותר. ואומרים "זכר לקרבן חגיגה". (כד) אין אנו מקפידין לא להטביל באמצע הארוחה (אחרונים). (כה) עיקר מצות אפיקומן הוא ב"כזית" אחד והמחמיר לאכול כשתי זיתים תבוא עליו ברכה. ולפני שאוכל אפיקומן אומר "זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע" (עין כה"ח תעו ס"ק א). וטוב לאכול את האפיקומן ולגמור את ההלל לפני חצות (עין שו"ע תעו ס"א). (כו) חוץ משתי כוסות יין אחרונות ומים (עין שו"ע תעו).

ה), והוא מקרי "טוב עין" שאמר "כל דכפין ייתי ויכול" וכו'. ואחר כך מברכין על הפס (כ) ושותין בהסבה. ואסור לשתות בין כוס זה לכוס רביעי^ה.

יד ויקו

ט] אחר "ברכת המזון" מוזגין כוס רביעי. ונוהגין לפתוח את הדלת לזכר שהוא ליל שמורים, ואין מתיראין משום דבר. ובזכות האמונה יבוא משיח צדקנו, והקדוש ברוך הוא ישפך חמתו על הגוים ולכן אומרים "שפך חמתך" וכו'. ומתחילין "לא לנו" ואומרים כסדר. וכשמגיע ל"הודו", אם הם שלשה אפילו עם אשתו ובניו שהגיעו לחנוכה, יאמר "הודו" והשנים יענו כמו שאומרים בצבור. מן הפס הרביעי, צריכין לשתות רביעית שלמה ומברכים אתריו ברכה אחרונה, ואחר כך גומרין כסדר ההגדה ואחר הארבע כוסות אסור לשתות שום משקה, רק מים. אם אין שנה חוטפתו, יאמר אחר ההגדה "שיר השירים". ונוהגין שאין קורין קריאת שמע שעל המטה, רק פרשת שמע (עין לעיל סימן ע"א ס"ד) וברכת "המפיל", להורות שהוא ליל שמורים מן המזיקין ואין צריך שמירה^{כח}.

י] מי שאינו שותה יין כל השנה מפני שמזיק לו, אף על פי כן צריך לדחוק את עצמו לשתות ארבע כוסות, כמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה על רבי יהודה בר רבי אלעאי שהיה שותה ארבע כוסות של פסח, והיה צריך לחגור צדעיו עד שבועות. ומכל מקום יכול למזגו במים, או לשתות יין צמודים^{כט} (עין לעיל סימן נ"ג ס"ו וסימן מ"ט ס"ג) או שישתה מעד (מי דבש) אם הוא חמר מדינה.

יא] אם נאכד האפיקומן, אם יש לו עוד מצה מאלו שנעשו לשם מצת מצוה, יאכל ממנה כזית. ואם לאו, יאכל ממצה אחרת כזית.

יב] מי ששכח לאכל את האפיקומן, אם נזכר קדם "ברכת המזון", אף על פי שכבר נטל מים אחרונים או שאמר: "הב לן ונברך", אוכלו ואינו צריך לברך ברכת "המוציא". ואף על גב דאסח דעתיה מלאכל, לא חשיב הסח הדעת כיון שהוא מחיב לאכל, ואתכא דרחמנא קסמכינן. ומכל מקום יש לו לטול ידיו ולא יברך "על נטילת ידים". ואם לא נזכר עד לאחר "ברכת המזון" קדם שברך "בורא פרי הגפן" על כוס

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ה) (קצור מסגרת השולחן) עיין פמ"ג ורז"ש, דאין לשתות תיכף לאחר אפיקומן חוץ מדברים שיתבארו בסעיף ט' שמותר לשתותם גם אחר ד' כוסות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

כז) יכון בברכת "הגפן" שמברך על הכוס השלישית לפטור את הכוס רביעית. וחייב לשתות בכוס שלישית או בכוס רביעית שיעור שתיה (רביעית-86 גרם). ויברך ברכה אחרונה אחרי כוס רביעית (בא"ח צו כט). (כח) קריאת שמע קוראין כמו כל לילה עם כל הפסוקים, וטוב לאומרה קודם חצות למרות שהוא לא הולך לישון ולא אומר ברכת המפיל (עיין בא"ח צו לח וכה"ח תפה ס"ק יג יד). חייב אדם לעסוק בהלכות פסח וביציאת מצרים ולספר בניסים ובנפלאות שעשה הקב"ה לאבותינו עד שתחטפינו שינה (עיין שו"ע תפא סע"ב). ולפי הוזהר הקדוש אדם זה משוכח למעלה (בא"ח צו לו). (כט) או מיץ ענבים.

שלישי, יטול ידיו וגם כן לא יברך "על נטילת ידים" (פרי מגדים עין מסגרת השלחן סימן קי"ט סעיף קטן כ"ג), ויברך ברכת "המוציא", ויאכל כזית, ואחר כך יברך "ברכת המזון", ויברך על כוס שלישי וישתה. אבל אם לא נזכר עד לאחר שברך "בורא פרי הגפן" על כוס שלישי, ישתה את הכוס. ואם רגיל בפעם אחרת לברך "ברכת המזון" בלא כוס, יטול ידיו ויאכל אפיקומן^(א) ויברך "ברכת המזון" בלא כוס. אבל אם הוא נזהר לברך תמיד "ברכת המזון" על הכוס, ועתה לא יוכל לברך על הכוס משום דהוי מוסיף על הכוסות, לכן לא יאכל אפיקומן ויסמוך על המצה שאכל תחלה^(ב).

סימן קכ

הלכות ספירת העומר וימי הספירה

ובו י"א סעיפים.

טו ניקסן

א] בליל שני של פסח^(א), מתחילין לספור ספירת העומר, וסופרין מעמד^(ב). המצה היא לספור תכף בהתחלת הלילה אחר צאת הכוכבים, ובדעבד זמנה כל הלילה. בבית הכנסת, בלילי שבת ויום טוב סופרין לאחר הקדוש, כדי להקדים קדשת היום. ובמוצאי שבת ויום טוב סופרין קודם הבדלה, כדי לאחר יציאת היום. וכשחל יום טוב האחרון במוצאי שבת שאומרים קדוש והבדלה על כוס אחת, סופרין גם כן קדם כדי לאחר את ההבדלה.

ב] מי ששכח כל הלילה ולא ספר - יספור ביום בלא ברכה^(ג), ובלילות שאחר כך

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(1) (קצור מסגרת השולחן) וטוב שימזוג כוס קודם ברכת המזון ולא ישתנו מיד אחר ברכת המזון, אלא יגמור עליו ההלל וההגדה ואחר כך ישתנו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ל) אם שכח לאכול אפיקומן ונזכר אחרי שבירך ברכת המזון ולפני שבירך "בורא פרי הגפן" על כוס שלישי, יטול ידיו בלי ברכה (כי אוכל רק כזית) ויברך "המוציא", יאכל כזית אפיקומן ויברך ברכת המזון באותה כוס שלישית. אם נזכר אחרי ברכת המזון וכוס שלישי ואכל כזית מצה שמורה בתוך הארוחה יסמוך עליה ופטור מלאכול עוד. אם נזכר אחרי ברכת המזון ושתה כבר כוס שלישי, ולא אכל באמצע הארוחה כזית ממצה שמורה, יטול ידיו בלי ברכה, יברך "המוציא", יאכל "כזית" לאפיקומן, יברך ברכת המזון, יברך הגפן, וישתה שוב כוס שלישית. אם נזכר באמצע ההלל, יטול ידיו בלי ברכה ויברך המוציא ויאכל כזית, ויברך ברכת המזון על כוס, ויברך הגפן וישתה כוס שלישית, ויאמר הלל וישתה כוס רביעי. אם נזכר אחרי שתיית כוס רביעי יטול ידיו בלי ברכה ויברך המוציא ויאכל כזית, ויברך ברכת המזון על כוס ויברך הגפן וישתה. אמנם אין צריך לחזור שנית על ההלל ועל הכוס הרביעי (שו"ע תעו ב' והזנים עליו בא"ח צו ל"ו).

סימן קכ (א) בחו"ל בלילה שני יש שנהגו לספור ספירת העומר אחרי ערבית כמנהג הרש"ש (הגדת אורח חיים ריח). ויש שנהגו לספור אחרי ה"סדר" של הלילה השני כדעת החיד"א. וכל אחד יעשה כמנהגו. (ב) אומרים "לשם יחוד" לפני הספירה, "אנא בכח" ו"למנצח וכו'" אחרי הספירה ככתוב במזוזרים. (ג) נוהגים לספור בשחרית את ספירת העומר בלי ברכה (נהר מצרים).

יספר בברכה. ואם שכח גם כל היום - יספר אחר כך בכל הלילות בלא ברכה^(י).
ואם נסתפק לו אם ספר בלילה או לא - אף על פי שלא ספר ביום שלאחריו, מכל
מקום יכול לספור שאר הלילות בברכה.

ג] השואל מחברו בין השמשות או אחר כך: "כמה מונים היום?", יאמר לו: "אתמול
היה כך וכך", שאם יאמר לו כמה מונים היום, אינו רשאי לברך אחר כך על
הספירה^(י).

ד] לכתחלה קדם שיברך, צריך שידע על מה הוא מברך, דהיינו שידע כמה ימים הוא
בספירה. ובדיעבד אם לא ידע ופתח וברך על דעת שיספור כמו שישמע מחברו,
גם כן יצא. וכן אם ברך על דעת לספור ארבעה ימים, ולאחר שברך נזכר שצריך לספור
חמשה, סופר חמשה ואינו צריך לברך שנית. וכן אם טעה בספירה, כגון שהיה צריך
לומר ששה ימים ואמר חמשה ימים, אם נזכר מיד, סופר כראוי ואין צריך לברך
שנית^(י), אבל אם הפסיק קצת, צריך לברך שנית.

ה] בכל יום טוב אם חל ליל ראשון בשבת שאין אומרים אז "מערבית"^(י), אזי
בליל שני אומרים המערבית מליל ראשון, חוץ מפסח שאפילו חל ליל ראשון
בשבת, מכל מקום בליל שני אומרים מערבית ששיף לו, מפני שמדבר בקצירת
העמר שהיה בליל זה.

ו] בימי הספירה מתו תלמידי רבי עקיבא בשלשה ושלשים יום, ולכן נוהגין בימים
האלו קצת אבלות שאין נושאים נשים ואין מסתפרים. ויש חלוקי מנהגים במספר
ל"ג ימים אלו. יש מקומות נוהגין שחושבין אותן מיום ראשון דספירה, ולכן אוסרין
עד ל"ג בעומר. אך כשתחל ראש חדש איר בשבת דיש בו שתי קדשות, קדשת שבת
וקדשת ראש חדש, אז מתירין לישא וכן להסתפר בערב שבת^(י). וביום ל"ג בעומר

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) רוב הפוסקים מצריכים שכל אחד ואחד יספור בעצמו וחלק פוסקים שאדם יוצא ידי חובה
בספירת חברו מדין "שומע כעונה" (עיין ביאור הלכה וכה"ח ס"ק יג). על כן טוב לומר לשליח ציבור
לכוין בברכתו על כל מי שלא יכול לברך (שלא ספר לילה ויום). וכל מי שלא מברך צריך לזכור
שחייב הוא לספור בכל ערב אפילו שסופר בלי ברכה, ואדם זה יכוין לצאת בברכת שליח הציבור
או בברכת אדם אחר שמכוין להוציאו. ואם אין מי שיכוין להוציאו - יברך ללא שם ומלכות
ויהרהר שם ומלכות בליבו (הגדה אורח חיים רי). (ד) אם אמר לשואל ימים או שבועות בלבד
אינו יכול לחזור ולספור באותו ערב עם ברכה, ויספור בלי ברכה. ויש מתמירים אפילו לפני בין
השמשות, וטוב להיזהר מ"פלג המנחה" (הגדה אורח חיים ריא). (ו) אם בעת הברכה ידע את היום
הנכון ורק בספירה טעה י"א שאינו חוזר ומברך אלא חוזר וסופר בלי ברכה. וטוב שיהרהר שם
ומלכות בליבו. (עיין שו"ע תפס סע' ו' ולחונים עליה). (ז) אין אנו מוסיפים דבר בתפילה, אולם אחרי
התפילה מוסיפים סדר "קצירת העומר" ויהי רצון הכתוב בסידורים. (ח) אנו נוהגים לא להסתפר
או לישא אשה עד ל"ד בעומר בבוקר. כן לא שומעים בימים אלו שירים בכלי נגינה או ברדיו.
ואם חל ל"ג בעומר בערב שבת מסתפרים בו אבל אם חל ל"ג בעומר ביום ראשון - לא מסתפרין
ביום שישי (שו"ע תצג סע' ב וכה"ח ס"ק לג).

וכן משם ואילך, מתירין, מפני שביום ל"ג בעומר פסקו מלמות, ולכן מרבים בו קצת שמחה, ואין אומרים בו תחנון. ואף שגם בו ביום מתו קצת, אמרינן "מקצת היום ככלו", ולכן אין להסתפר או לישא עד לאחר שהאיר היום ולא מבערב. אף כשחל ל"ג בעומר ביום ראשון, מסתפרין בערב שבת שלפניו לכבוד השבת.

[ז] ויש מקומות שמתירין עד ראש חודש איר ועד בכלל, שהן ששה עשר יום, ונשארים ל"ג יום באסור עד חג השבועות (ומסתפרין בערב התג). ומכל מקום ביום ל"ג בעומר בעצמו מתירין (וכשחל ביום ראשון מתירין בערב שבת כמו שכתבתי לעיל). ויש מקומות שמתירין עד ראש חודש איר ולא עד בכלל, וביום א' דראש חודש מתחיל האסור, ויום א' דהגבלה הוא יום הל"ג ואמרינן בו מקצת היום ככלו, ומתירין לישא^(א) ולהסתפר בהן, וגם ביום ל"ג בעומר מתירין (וכמש"ל). וצריכין לנהג בכל קהלה מנהג אחד^(ב), ולא ישנו לעשות מקצתן כך ומקצתן כך.

[ח] הסנדק (הוא התופס את התינוק בשעת מילה) והמוהל ואבי הבן מתירין להסתפר ביום שלפני המילה סמוך לערב קדם הליכה לבית הכנסת^(ג).

[ט] לעשות שדוכין אפלו בסעודה מתירין בכל הימים, אף רקודים ומחולות אסורין^(ד).

[י] נוהגין שלא לעשות מלאכה אחד אנשים ואחד נשים כל ימי הספירה משקיעת החמה עד לאחר ספירת העומר^(ה), ורמז לזה שנאמר: "שבע שבתות" מלשון

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכ א' (קצור מסגרת השולחן) ובשם האריז"ל כתבו שלא להסתפר כלל בימי הספירה עד ערב חג השבועות. וכן הוא מנהגינו רק בל"ג בעומר מסתפרין קצת. וכ' באגרות הרמ"ז ססי' ב' שלפי מנהג האר"י ז"ל אף אם יודמן ברית מילה אין להסתפר בכל זמן העומר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) במקום שיש שתי קהילות או עדות - כל אחד ינהג כמנהגו. (אחרונים). (י) אבי הבן המוהל או הסנדק יכולים להסתפר בערב קודם הברית, וחסידיים ואנשי מעשה נוהגים כהאר"י הקדוש שלא להסתפר עד ערב שבועות אפילו סנדק ואבי הבן. (עיין כה"ח תצג ס"ק יג לה לו). (יא) בימים אלו שממעטים בהם בשמחה, יש נוהגים שאין מברכים "שהחינו" לא על בגדים ולא על פירות, ויש נוהגים שלא מברכים "שהחינו" על בגדים אבל מברכים על פירות. ולנוהגים כך מתיר לקנות בגדים חדשים וללובשם אח"כ. יש שאין נוהגים בחומרות אלו כלל ומברכים "שהחינו" על כל דבר - וכן נוהגים (עיין משנ"ב ס"ק ב' ועיין הגדת אורח חיים רמז וכה"ח ס"ק ד). (יב) יש שנהגו איסור מלאכה עד הבוקר. ויש מקומות שרק נשים נוהרו מכך ולא אנשים. ואעפ"כ לא נוהרים באיסור זה. על כן טוב שלפחות הנשים תזהרנה לשמור מנהג זה מהשקיעה עד צאת הכוכבים. (עיין שו"ע תצג סע' ד ולכה"ח ומשנ"ב שם).

שבות, שבזמן הספירה דהיינו, משקיעת החמה ואילך יש לשבות ממלאכה עד לאחר הספירה.

[א] בליל א' דשבועות מאחרין מלהתפלל ערבית עד צאת הכוכבים, שאם יתפללו קדם ויקבלו קדשת יום טוב, חסר מעט מן מ"ט ימי הספירה, והתורה אמרה "שבע שבתות תמימות תהיינה".

סימן קכא

הלכות תענית צבור

ובו י"א סעיפים.

י טבת

[א] מצות עשה מדברי הנביאים להתענות בימים שארעו צרות לאבותינו. ותכלית התענית היא כדי לעורר את הלבבות לפקח על דרכי התשובה, ותהי זאת זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיו כמעשינו עתה עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. ובזכרון הדברים האלה נשוב להיטיב, כמו שנאמר: "והתודו את עונם ואת עון אבותם". ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותן הימים לפשפש במעשיו ולשוב מהו, כי אין העקר בתענית, כמו שנאמר באנשי נינוה: "וירא האלהים את מעשיהם", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה "וירא את שקם ואת תעניתם" לא נאמר, אלא "וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרך הרעה". ואין התענית אלא הכנה לתשובה. לכן אותן אנשים שכשמתענים הולכים בטיול ומבלים את היום בדברים בטלים, תפסו את הטפל והניחו את העקר.

[ב] ואלו הן הימים: שלשה בתשרי^(א). בו נהרג גדליה בן אחיקם. שלאחר שתרב בית המקדש, השאירו נבוכדנצר בארץ ישראל, וישימהו לראש על ישראל. ועל ידי שנהרג גז כלן ונהרגו מהם לאלפים ונכבה גחלת ישראל הנשארת.

[ג] עשרה בטבת, בו סמך מלך נבוכדנצר הרשע על ירושלים והביאה במצור ובמצוק, ומזה נמשך החורבן^(א).

[ד] שבעה עשר בתמוז, בו ארעו חמש צרות. נשתברו הלחות כשירד משה מן ההר כמו שנאמר בתורה, וזה היה ביי"ז בתמוז. ונתבטל קרבן התמיד^(ב). והבקעה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכא (א) (קצור מסגרת השולחן) עיין ב"י ו"טורי זהב" סי' תקמ"ט דבראש השנה נהרג, ונדחה תעניתו ליום חול (ביום יא טבת סדר הלימוד חוזר כרגיל לעיל עמוד צד').

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קכא (א) בשבת לפני י"ז בתמוז ו' בטבת מכריז החזן על התענית לפני תפילת מוסף או לפני קריאת התורה. ואומר "אחינו בני ישראל שמעו, צום פלוני יחול ביום פלוני וכו'". (שו"ע תקן סע' ד). (ב) בבית ראשון (רמב"ם תענית ה').

העיר בחרבן בית שני. אף על גב דבחרבן הראשון הבקעה בט' לחדש, דכתיב (ירמיה' י"ב) "בחדש הרביעי בתשעה לחדש ויחזק הרעב בעיר וגו' ותבקע העיר וגו'", אבל בחרבן השני בשבעה עשר בו הבקעה העיר, וחרבן בית שני חמירא לן. (ועוד איתא בירושלמי דגם בראשנה היה ב"ז, אלא שמפני הצרות טעו בחשבון). ושרף אפוסטומוס הרשע את התורה. והעמד צלם בהיכל על ידי רשעי ישראל^(ג), וזה גרם חרבנו וגלותנו.

ח' ותשעה באב, בו ביום נגזר על אבותינו שבמדבר שלא יכנסו לארץ ישראל, כי אז חזרו המרגלים, ובכו ישראל בכיה של חנם, ונקבע לבכיה לדורות. ובו ביום היה החרבן הגדול שנחרב בו בית המקדש הראשון וגם השני. ונלכדה העיר ביתר שהיתה עיר גדולה, והיו בה אלפים ורבעות מ ישראל. ובו ביום^(ד) חרש טורניסרופוס את ההיכל ואת סביביו, ונתקם הפסוק "ציון שדה תחרש". (ועוד יש תענית צבור, תענית אסתר, לקמן סימן קמ"א ס"ב).

יו תמוז

א' אם חלו תעניות אלו בשבת, דוחין לאחר השבת. אבל אם חל עשרה בטבת בערב שבת - מתענין ומשלימין^(ה).

ז' חתן שחל אחד מארבע תעניות אלו בתוך שבועה ימי משתה שלו, אף על גב שאלו הימים המה לו כמו רגל, מכל מקום חייב להתענות, כיון דרגל שלו הוי רגל דיחיד אתיה אבלות ותענית דרבים ודחי ליה, ועוד הא כתיב "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתה"^(ו) (ריטב"א סוף מסכת תענית).

ח' חלוק יש בין שלשה תעניות הראשונות לתשעה באב. בשלשה תעניות הראשונות אוכלים בלילה שלפניהם עד שיעלה צמוד השחר. והוא שלא יישן שינת קבע, אבל אם ישן שנת קבע, אסור אחר כך לאכול או לשנות אלא אם כן התנה קדם שישן. ואם הוא רגיל לשנות לאחר השנה, אינו צריך להתנות על השתיה^(ז). ובתשעה באב צריכין להפסיק מבעוד יום שלפניו. שלשה תעניות

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) יש אומרים שאפוסטומוס העמיד צלם בהיכל (עיין כה"ח תקט"ו ס"ק ד). (ד) המוכן לפורענות (רמב"ם שם). (ה) במנחה של יום שישי קוראים "ויחל", ואין אומרים "תתננו" ונפילת אפים, ובתפילת לחש וחזרה אומרים "עננו". בליל שבת מקדש וטועם מהיין אחר צאת הכוכבים אפילו אם התפלל ערבית קודם לכן (עיין כה"ח תקן ס"ק יט. אחרונים). (ו) תענית אסתר - לא יצום. אבל י' בטבת יצום וכן צום גדליה וי"ז בתמוז - יצום, ואם הם דחיים משבת לראשון יש נוהגים שחתן או בעל ברית מתענה, ויש נוהגים שאינו מתענה. לגבי תשעה באב עיין לקמן קכה סע' ח' (כה"ח תקט"ו ס"ק עז). חתן שבימי החופה שלו חל צום אחר כגון תענית בכורות או תענית ערב ראש השנה או יארצייט וכד' - לא יצום. ואם רגיל בכך - טוב לעשות התרת נדרים (כה"ח תקט"ו ס"ק ט). (ז) לפי השו"ע רק אם התנה יכול לאכול או לשנות. (שו"ע תקסד). ולפי הוזהר הקדוש גם אם התנה לא יאכל. ונוהגים להקל בשתיה. (כה"ח תקפ"א ס"ק ט).

הראשונות - מתרים ברחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה. ובתשעה באב, אסורין בכלן. ומי שהוא בעל נפש ואדם בריא^ב יחמיר בכלן כמו בתשעה באב^ה, ורק בנעילת הסנדל לא יחמיר משום חובא וטלולא. ובתשמיש המטה אם הוא ליל טבילה יקים עונתו בשלש תעניות הראשונות.

ט] עוד יש קולא בשלש תעניות הראשונות, דעברות ומניקות המצטרות פטורין מלהתענות, וכן חולה אף על פי שאין בו סכנה, לא יתענה. ומכל מקום אף מי שמתר לו לאכל לא יענג את עצמו, אלא יאכל מה שהוא צריך לבריאות גופו. וכן הקטנים אף על פי שאינם חייבים להתענות, מכל מקום אם יש בהם דעת להתאבל, ראוי לחנכם שלא להאכילם רק לחם ומים, להתאבל עם הצבור.

י] לרחץ פיו במים בשחרית^ג, אסור בכל תענית צבור. והרק אם אפשר לפלט, יפלט^ה, ואם אי אפשר, בולעו אפלו ביום הכפורים, שאינו מכוון להנאתו^ו. לטעם המאכל, אפלו יפלט אסור בתענית צבור. אבל בתענית שהוא מקבל על עצמו - מתר לטעום ולהפליט^ז. וכן רחיצת הפה, מתרת בתענית יחיד.

יא] מצוה על כל עדת ישראל, שעל כל צרה שלא תבוא, יתענו ויתפללו על צרתם לפני ה' ית"ש. ואם אין העת מכשרת להתענות, כגון הנדפסים שאינם רשאים להתענות שלא לשבר כחם, יקבלו עליהם להתענות כף וכך תעניות לכשינצלו, ונחשב להם כאלו התענו עתה, כדמצינו בדניאל, דכתיב "ויאמר אלי אל תירא דניאל, כי מן היום הראשון אשר נתת לבך להבין ולהתענות לפני אלהיך נשמעו דבריך".

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (קצור מסגרת השולחן) עיין פמ"ג ושע"ת דברחיצה אין צריך להחמיר, רק ברחיצת כל גופו בחמין. ג) (קצור מסגרת השולחן) בשו"ע סי' תקס"ז כ' הלשון לא כשר למעבד הכי, וכתב הפמ"ג שם דבאמת אין בזה איסור ע"ש. ולכן יש להקל למי שיש לו ריח הפה בבוקר ואי אפשר לו להזכיר כך דבר שבקדושה, שירחץ פיו אף בתענית ציבור לכד מיום הכפורים ותשעה באב. רק שיזהר שלא יבוא לו מים בגרונו. ומה שכתב ב"חיי אדם" דבמקום צער גדול יש להתיר רחיצת הפה אף בתשעה באב, אף דלענין הדין נראה כדבריו, מכל מקום אין להקל בזה בט"ב, כיוון שהוא פשוט בעיני העולם לאיסור בט"ב באב. ד) (משנה ברורה סוד תקס"ז) ולענין לבלוע רוקו מתיר ה"מגן אברהם" אף ביו"כ כו', כיון שאין כונתו כלל לשתיה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) מי שמחמיר ברחיצה אוסר רק כל גופו בחמין, אמנם אם חל י' בטבת בע"ש - מתיר ברחיצה אפילו בחמין לכבוד שבת. (עיין כה"ח תקו ס"ק יב). ט) בענין הרוק אין אנו מקפידים אפילו לא ביום כיפור (עיין כה"ח תקסו ס"ק כ). י) עד רביעית - אם יודע שלא יבלע. (שו"ע שם ב).

סימן קכב דינים מן י"ז בתמוז עד ט' באב

ובו י"ז סעיפים.

ב אב

א] כיון שבשבעה עשר בתמוז התחילו צרות החרבן, לכן נוהגין קצת אבלות מיום זה עד אחר תשעה באב. וראוי לכל ירא שמים לעשות תקון חצות בכל יום לאחר חצות היום. אין נושאים נשים^(א) אפלו מי שעדין לא קים מצות פרו ורבו, אבל לעשות שדוכין, אפלו בסעודה מתר עד ראש חדש אב. ומראש חדש ואילף אף על גב דמתר גם כן לעשות שדוכין, מכל מקום אסור לעשות סעודה, אף יכולין לאכל מיני מרקחת וכדומה. ישראל שפרנסה שלו בכלי זמר - מתר לנגן בבית גוי בכדי פרנסתו עד ראש חדש, אבל מראש חדש עד אחר התענית אסור, ויום י"ז בתמוז עצמו גם כן אסור וכן עשרה בטבת. ויש נוהגין שלא לאכל בשר ושלא לשנות יין מ"ז בתמוז^(ב) עד אחר תשעה באב אם לא בשבת או בסעודת מצוה.

ב] נוהגין שאין מברכין "שהחינו" בימים אלו. ולכן אין קונין^(ג) ואין לובשין בגד חדש משום דהיה צריך לברך "שהחינו"^(ד). ועל פדיון הבן מברכין "שהחינו" שלא להחמיץ את המצוה^(ה). ועל פרי ים להקל^(ו) לברך "שהחינו" בשבת^(ז). או אפלו בחול אם לא ימצא פרי זה לאחר תשעה באב. לא יכו התלמידים או הבנים בימים אלו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכב א] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו הפוסקים. אבל בכתבי האר"י ז"ל אסר אפילו בשבת.

דרכי הלב - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קכב א] יש מקומות שנהגו לשאת בהן נשים עד ר"ח אב. ומכיון שאין בכך סימן ברכה נהגו בהרבה קהילות להמנע מנישואין מ"ז בתמוז ומנהג טוב הוא. ויש שנהגו להימנע גם מאירוסין, ובכגד נהגו להקל באירוסין בלי סעודה עד ר"ח אב (עיין כה"ח תקנא ס"ק מג מד ובא"ח דברים ז). ב] אנו מחמירים בבשר ויין ממוצאי ראש חודש אב (עיין כה"ח תקנא ס"ק קכה קכו). והחל מליל י"ז בתמוז לא שומעים שירי קודש בכלי שיר, וכל שכן בשירים שאסורים כל השנה. כולל רדיו הקלטה וכד'. בסעודת מצוה ברית שבע ברכות מותר לשיר בפה בלבד. (כה"ח תקנ"ה ס"ק טל מ מא). ג] מראש חודש אב מותר לקנות דברים חדשים רק כאלה שאינם לצורך חופה וכד' אך אין ללבושם, וטוב למעט בכך. ובאלה מותר לקנות דבר חדש שלא ימצא אותו אחר כך בשוק או ימצא אותו יותר ביוקר (אפילו לצורך חופה). וישתמש בו אחר תשעה באב. ד] מצד הדין אסור ללבוש בגד חדש בשבוע שחל בו תשעה באב אפילו כאלה שאין מברכים עליהם "שהחינו" כגון גופיה וכד'. ונהגו לא לאכול או ללבוש דבר חדש שמברכים עליו "שהחינו" כל שלשת השבועות. נעלים של תשעה באב מותר ללבושן לראשונה בתשעה באב. אמנם טוב ללבושן ראשונה ביום הכיפורים (שו"ע תקנא ולחונים עליו). ה] בברית או פדיון הנערכים בימים אלו יברך אבי הבן שהחינו. ו] אין מברכין "שהחינו" אפילו בשבת. אמנם אם שכח וברך על פרי חדש יברך עליו "שהחינו". ומעוברת המתאוה לפרי חדש, תאכל ותברך "שהחינו".

ג] וכן נוהגין שאין מסתפרין בימים אלו⁽¹⁾ לא שערו ה'ראש ולא שערו הזקן ולא כל שער שבגופו. ואסור לגדולים לספר את הקטנים.

ד] השפה העליונה שבזקן, כל שמעכב את האכילה, נראה לי דיש להתיר לגלחו עד השבוע שחל בו תשעה באב. אבל בשבוע שחל בו תשעה באב⁽²⁾, יש לאסור⁽³⁾.

ה] קציצת הצפרנים אין לאסור רק בשבוע שחל בו תשעה באב⁽⁴⁾. ואשה לצרף טבילתה מתרת גם אז. וכן המוהל יכול לתקן צפרניו לצרף הפריעה.

ו] בשלש שבחות שבין שבועה עשר בתמוז לתשעה באב, מפטירין ג' דפורענותא, שהן: "דברי ידמיהו", "שמעו דבר ה'", "חזון ישעיהו". וסימנם דש"ח. ואם טעה וקרא בשבת הראשון ההפטר של פרשה דיומא, מפטירין בשבת הבאה "דברי ידמיהו" וגם "שמעו" מפני שהן סמוכות זו לזו. חל ראש חדש אב להיות בשבת מפטירין "השמים כסאי", ויש מקומות שמפטירין "שמעו"⁽⁵⁾.

ג אב

ז] משנכנס אב, ממעטין בשמחה. אין בונין בנין של שמחה או בנין שהוא רק לרוחה. ואם קצץ עם הגוי לציר לו את ביתו, אם יכול לפיסו בדבר מועט שימתין עד אחר תשעה באב נכון הדבר. ואם לאו - מתר. ובר ישראל דאית ליה דינא בהדי גוי, לשתימט מינה משום דריע מזליה. אם אפשר, ישתמט כל החדש^(א) ולכל הפחות עד לאחר תשעה באב. אין מקדשין את הלכנה עד לאחר תשעה באב.

ח] מנהג בכל ישראל שלא לאכל בשר ושלא לשותות יין בתשעת הימים שמן ראש חדש^(ב) עד לאחר תשעה באב. ואסור אפילו בתבשיל שנתבשל בו בשר או שיש בו שמן. ואפילו בשר עוף אסור. אך מי שמאכלי חלב מזיקין לו, יכל לאכל בשר עוף. ולצרף חולה, הכל מתר. ומכל מקום אם אינו קשה לו, יש לו להפסיק שלא לאכל מן ז' באב ולהלן. וכן נוהגין קצת יולדות להמנע מבשר ויין מו' אב ואילך, כי

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (בשעה"צ תקנ"א אות צ') בא"ד ואין להחמיר בעניינינו דבלא"ה פסק הגר"א שם דהעיקר כהרמב"ן דאף אבל בתוך ז' מותר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ז] אנו נוהגים איסור תספורת רק בשבוע שחל בו תשעה באב. והרוצה להחמיר כמנהג האר"י מ"ז בתמוז תבוא עליו ברכה. אמנם אם חל תשעה באב בשבת ונדחה ליום ראשון או שחל ביום ראשון ראוי להחמיר גם בשבוע שקודם לו ולא להסתפר ולהתגלח כדי להכנס לתשעה באב כשהוא לא מסופר (עיין בא"ח דברים יב). (ח) שער המעכב את האכילה מותר לגזור אפילו בשבוע של תשעה באב (בה"ח תקנא ס"ק קע'). (ט) אם הציפורניים עודפים על הכשר - מותר לגרזם גם בשבוע שחל בו תשעה באב כי ציפורניים אלו נותנים מקום לשליטת החיצונים באדם. אדם שיצא מבית האסורים בתשעה באב יכול לגרזם גם בתשעה באב (בא"ח דברים יג). (י) ר"ח אב שחל בשבת מפטירים "השמים כסאי" (עיין שו"ע תכה). (יא) אין צריך כל החדש, אלא עד ז' באב (עיין בא"ח דברים א). (יב) בר"ח עצמו מותר בשר ויין ומתחילים באיסור מליל ב' אב.

באותו היום נכנסו הגויים להיכל (כדלקמן סימן קכ"ד ס"כ). ובסעודת מצוה, כגון מילה ופדיון הבן וסיום מסכתא^(י), גם כן מתרין בבשר ויין. וחנץ מאבותיו ואחיו ובניו וחנץ מאלו שיש להם שיכות במצוה, יכול להזמין עוד עשרה אנשים לרעות, אבל רק אותן שגם בפעם אחרת היו באין אליו אל המשתה. וכל זאת מתר אפלו בערב תשעה באב קדם תצות היום. אבל לא אחר כך. והסעודה שנוהגין לעשות בלילה שלפני המילה, אינה סעודת מצוה (עיין לקמן ס"ס קס"ג) ואסורין בבשר ויין, אלא יש לעשותה במאכלי חלב. וכוס של הבדלה במוצאי שבת^(י), אם יש תינוק^(י), שישתה רב הפוס נותנין לו, ואם לאו, יכול המבדיל בעצמו לשתות.

ט] וכן אין מכבסין בתשעה ימים אלו^(י). ואפלו חלוק או בגד שאינו רוצה ללבוש עד אחר התענית, ואפלו לתתם לכוכסת גויה אסור. וישראלית מתרת לכבס בגדי גויים, ומכל מקום בשבוע שחל בו תשעה באב יש לה לזהר. וכן אסור בתשעה ימים אלו ללבוש או להציע אפלו המכבסין מקדם, רק לכבוד שבת מתר ללבוש בגדי פשתן, ולהציע על השלחנות לבנים, ולהחליף מטפחות הידים (מגבות) כדרך שעושין בשאר שבתות, אבל סדינים לבנים אסור להציע^(י). ואשה שצריכה ללבוש לבנים לספר שבועה נקיים, מתרת לכבס וללבוש. וכן המטפחות שמלפפין בהן את התינוקות שמלכלכין אותן תדיר - מתר לכבסן.

י] אין עושין בתשעה ימים אלו בגדים חדשים או מנעלים חדשים או לארוג אנפלאות (ואקקען שטרומפף) אפלו על ידי אמן גוי. ולצרף גדול כגון לנשואין שיהיו מיד אחר תשעה באב - מתר על ידי אמן גוי, אבל לא על ידי ישראל. וקדם ראש חדש, מתר בכל ענין לתת אפלו לאומן ישראל, ומתר לו לעשותן אפלו אחר כך^(י).

יא] נשים שנוהגות שלא לסדר החוטין לאריגה משום דזה נקרא "שתי", וכיון שבטלה אבן השתיה שהיתה בבית המקדש התמירו עליהן בזה, אסור להתיר להן^(י).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

א] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו הפמ"ג וס"י דה"ח. וכפי הנראה היה די בכמלא לוגמיו של התינוק.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יג) הוא הדין בסעודת בר מצוה שהנער דורש בדברי תורה וזהו זמנה או ברית או פדיון אף שלא בזמנם. ויש נוהגים לא לאכול בשר גם באירועים אלו (עיין בא"ח דברים טו). (יד) יין של הבדלה ישנה המבדיל בעצמו. אמנם אין לברך על כוס יין בברכת המזון אלא אם כן בסעודת מצוה. בשר הנשאר משבת או ר"ח מותר לאוכלו בסעודה רביעית בלבד (עיין שו"ע תקנא סע"י). (טו) אנו נוהגים איסור בכיכוס ובלבישת המכובסים רק בשבוע שחל בו תשעה באב. ויש מחמירים מר"ח (סידור חוקת עולם). (טז) אין אנו משנים כלום בשבת זו. (יז) מותר לתקן בגד משומש אפילו בשבוע שחל בו תשעה באב. פועל שקיבל בגד לתפירה קודם ראש חודש מותר לתופרו עד שבוע שחל בו תשעה באב. פועל שאין לו מה לאכול מותר גם בשבוע שחל בו אם קיבל את העבודה לפני כן (עיין בא"ח דברים ט). (יח) אפילו מר"ח (בא"ח דברים ט).

ראב

יב] אין רוחצין בתשעה ימים אלו^(י) אפלו בצונן. אף לרפואה, כגון יולדת או מעברת שקרובה ללדת שטוב לה לרחץ, וכן אדם חלוש שצוה אותו הרופא לרחץ, מתרין לרחץ אפלו בחמין. וכן נדה, רוחצת וטובלת כדרכה. ואם טובלת בלילה שלאחר תשעה באב^י ואי אפשר לרחץ, אזי יכולה לרחץ בערב תשעה באב^י. וכן כשלוכשת לבנים יכולה לרחץ מעט כדרכה, כיון שאינה עושה לתענוג.

יג] ראש חדש אב שחל בערב שבת, מי שרגיל לרחץ בחמין בכל ערב שבת - מתר גם עתה לרחץ אפלו בחמין. אבל בערב שבת חזון אסור לרחץ בחמין אפלו למי שרגיל בכך, כי אם פניו ידיו ורגליו. וכן מי שרגיל בחפיפת הראש כל ערב שבת, מתר לו גם עתה אף לא בבורית (סבון, וייף) ולא במי אפר (לויג). ומי שרגיל לטבל כל ערב שבת - מתר לו גם עתה לטבל בצונן^{כא}. אבל מי שמבטלה לפעמים, אסור לו.

יד] אבל שחל יום ל' שלו ביי"ח בתמוז או אחר כך עד ערב ראש חדש אב - מתר לו להסתפר. אבל מראש חדש ואילף^{כב}, גם בכהאי גוונא אסור בכבוס ובתספורת (עין א"ר סימן תקנ"א סקל"ב).

טו] מילה שהיא בט' ימים אלו, נוהגין שהמוהל והסנדק ואבי הבן ואמו לובשין בגדי שבת, אבל המכניס את התינוק (געפאטער) אסור. אף האשה המכנסת את התינוק, נוהגת ללבוש בגדי שבת כיון^{כג} שזהו כל מצותה. וגילוח יש להתיר להם קדם שבת חזון, אבל אחר כך אסור^{כד}.

טז] ככר כתבנו בסעיף ט' כי בשבת חזון לובשין בגדי פשתן לבן, דהיינו, הכתנת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו רמ"א וחיי אדם וסד"ה, אבל לפי מסקנת הש"ך ביו"ד סי' קצ"ט גם כאן צריכה לתוף בערב ט"ב, ולחזור ולתוף במוצאי ט"ב. ז] (קצור מסגרת השולחן) ועין באחרונים שכתבו הלשון לפי שזה הוא עיקר מצותם.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יט) ע"פ הבן איש חי נהגו איסור ברחצה מראש חודש, אמנם רוב הספרדים נהגו איסור רק בשבוע שחל בו. וגם לאוסרים - אין לאסור פנים ידים ורגלים בצונן, רק כל הגוף. ופועל המזיע או מי שהתלכלך - מותר כל הגוף כיון שאינו לתענוג. (אחרונים). כ) תחוף שנית במוצאי תשעה באב ותטבול (עין כה"ח תקנא ס"ק קצה). כא) הרגיל לטבול בכל יום או ביום שבת בבוקר ואינו מבטל מנהגו, וכן הרגיל לטבול אחר תשמיש וכן מי שראה קרי או סנדק, יכולים לטבול אף בשבוע שחל בו תשעה באב (עין בא"ח דברים ט ולכה"ח תקנא ס"ק קצ). כב) אנו נוהגים איסור רק בשבוע שחל בו תשעה באב, ולכן אם קרה כנ"ל בשבוע שחל בו תשעה באב יגזור שער ראשו בסכין אך לא יעשה תספורת נאה. וירחוף בגדיו במים ללא אבקות כביסה (אחרונים). כג) אנו נוהגים איסור תספורת רק בשבוע שחל בו תשעה באב (עין הערה לסעיף ג).

ונפוזמקאות שאינן אלא מפני הזעה. אבל שאר בגדי שבת תליא במנהג המקומות אם להחליפין או לא. ובבית הכנסת מחליפין את הפרכת והמפות והמעילים בשבת חזון אך לא בשבת שחל בו תשעה באב (כד).

(יז) נוהגין בשבת חזון לקרות למפטיר את הרב שהוא יודע לקונו, ולא יעלה או לשלישי (כה).

סימן קכג

דיני ערב תשעה באב

ובו ה' סעיפים.

[א] ברית מילה וכן פדיון הבן שחל בערב תשעה באב, עושין הסעודה קדם חצות היום (א). (ועין לעיל סימן קכ"ב סעיף ח').

[ב] לא יטיל בערב תשעה באב. ונוהגין שלא ללמוד אחר הצהריים כי אם בדברים שמתרים ללמד בתשעה באב (ב).

ה אב

[ג] בענין סעודה המפסקת יש כמה דינים. והמנהג הישר הוא לאכל קדם מנחה סעידת קבע, ואחר כך מתפללין מנחה, ואין אומרים "תחנון" משום דתשעה באב אקרי מועד. דכתיב "קרא עלי מועד". וסמוך לערב יושבין על הארץ (ד), ואין צריך לחלץ המנעלים. ולא ישבו שלשה ביחד, שלא יתחיבו בזמון (ה). ואוכלין רק פת עם ביצה מבשלת קשה וקרה (ו). וטובלין קצת פת באפר ואוכלין. וצריך לזהר להפסיק מבעוד יום (ז). (אם מתר לאכל אחרי כן, עין סימן קל"א סעיף י"ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כד) אין משנים כלום בשבת. (כה) לא נוהגים כזה, ולא קוראים שום קטע מהתורה, מהתפילה או מהפטרה במנגינה של קינה.

סימן קכג (א) משמע מהפוסקים שלפני חצות היום מותר לאכול בשר ויין אפילו ליותר מעשרה ובלבד שיהיו קרובים. אולם לדעת בא"ח (דברים טו) וכה"ח (תקנ"א ס"ק קסה) אפילו מראש חודש לא עושים שום סעודות מצוה בבשר אלא בדגים או במאכלי חלב. וכל שכן בערב תשעה באב. (עין לעיל סימן קכב סעי' ח בהערה). (ב) ערב תשעה באב שחל להיות בשבת וכן אם חל תשעה באב בשבת ונדחה - יש מקילין ללמוד תורה בשבת אחר חצות, ויש לסמוך עליהם. (בא"ח דברים יח). (ג) לא ישב בסעודה זו על הארץ ממש אלא על שמיכה או שטיח וכד' ולא ישב על דבר שגבוה טפח או יותר (שמונה ס"מ). אין מקפידים לאכול סעודת קבע לפני מנחה. (ד) אם ישבו שלשה לא יזמנו. (בא"ח דברים כ). (ה) מותר לאכול בסעודה מפסקת סוג אחד של תבשיל בלבד, אע"פ שיש בו כמה מינים ובלבד שכך מבשלים אותו תמיד. ומותר לאכול סוגים שונים של ירקות או פירות או מצרי חלב לא מבושלים, אך טוב להתרחק מהם כדי למעט הנאותיו. ביצה רכה וביצה קשה הם שני מינים (עין בא"ח דברים יט). (ו) אין אנו מפסיקים אלא זמן מועט קודם השקיעה ואם הפסיק מוקדם יותר יוכל לחזור ולאכול אלא אם כן אמר בפירוש שלא יאכל עוד (שו"ע תקנ"ג סעי' א). ויש מחמירים גם אם חשב בליבו שלא לאכול (עין כה"ח ס"ק ד).

ד' מי שמתענה כל ימות השנה שני וחמשי וארע בו ערב תשעה באב, ישאל על נדרו^(א). ומי שיש לו יארצייט בערב תשעה באב, יתנה בפעם הראשונה שלא להתענות רק עד אחר חצות היום, ויתפלל מנחה גדולה, דהיינו חצי שעה לאחר צהרים, ויאכל סעודה, ואחר כך סמוך לערב יאכל סעודה המפסקת.

ה' בין השמשות, אסור בכל מה שאסור בתשעה באב, ולכן צריכין לחלץ את המנעלים קדם בין השמשות.

סימן קכד

הלכות תשעה באב

ובו כ"ב סעיפים.

א' ערבית, נכנסין לבית הכנסת וחולצין המנעלים (כמו שנאמר בסוף סימן הקודם). ונוהגין להסיר את הפדחת מארון הקדש משום דכתיב "בצע אמרתו". ואין מדליקין רק גר אחד לפני הש"ץ. ומתפללין ערבית בנחת ודרך בכי כאבלים. ואין אומרים "נחם" עד למחרת במנחה^(א). ואחר תפלת שמונה עשרה אומרים "קדיש" שלם עם "תתקבל", ויושבים לארץ, ומדליקין קצת נרות רק בכדי שיוכלו לומר "איכה" וקניות^(ב). ואומרים "איכה" וקניות גם כן בנחת ודרך בכי. ומפסיק ב"איכה" מעט בין כל פסוק ופסוק, ומעט יותר בין כל "איכה" ו"איכה". ובכל "איכה" מגביה הש"ץ קולו קצת יותר^(ג). ופסוק האחרון שבכל "איכה" אומרים בקול רם. וכשמגיע לפסוק "השיבנו וגו'", אומרים אותו הקהל בקול רם, ואחר כך מסים הש"ץ וחוזר הקהל ואומרים "השיבנו וגו'" בקול רם, וכן הש"ץ. אחר כך אומרים "ואתה קדוש" וקדיש שלם בלא "תתקבל", לפי שאמר ב"איכה" "שתם תפלתי". וכן למחר בשחרית מדליגין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) אם אין מי שיתיר נדרו יתחייב לצום יום אחר כנגד ערב תשעה באב. מי שיש לו יארצייט עדיף שיתנה להתענות עד סמוך לשקיעה ואז יאכל סעודה מפסקת. ואם תזיק לו התענית יתענה עד חצות (עיין שו"ע תקנב סע' יא וכה"ח שם ס"ק נו חו).

סימן קכד (א) רבים נהגו לומר "עננו" בכל התפילות אפילו בערבית ו"נחם" במנחה. ויש נוהגים לומר "עננו" ו"נחם" בשחרית מנחה וערבית. ומנהג בית אל הוא שבשחרית הציבור אומרים עננו בתפילת לחש והחזן אומר בחזרת הש"ץ "נחם" ו"עננו" ובמנחה גם הציבור אומר "נחם" ו"עננו" בתפילת לחש. (ב) מנהג ירושלים וצפת ת"ו שאחרי קריאת איכה בערבית יאמר החזן בבכי בקול רם ובהכרזה: אחינו בני ישראל שמעו היום כך וכך לחרבן בית קדשנו ותפארתינו (בשנת תשנ"ח אלף תשע מאות שלושים). ואחר כך מתחילים הקינות, ונהגו כך בהרבה מקומות (כה"ח תקנ"א). רבים נהגו לומר לפני ערבית "האזינו" "על נהרות בבל" ואחרי ערבית אומרים "קדיש תתקבל" איכה וקניות. אחרי הקינות אומרים "אחינו וכו'" (יש מוסיפים קינת "על היכלי"). ואח"כ אומרים "ואתה קדוש" "קדיש דהוא עתיד" "שיר המעלות" "קדיש יהא שלמא" "עלינו לשבח" והולכים לביתם ללא אמירת שלום. (ג) אין נוהגין להגביה הקול ב"איכה". ולא הש"ץ. (אחרונים).

"תתקבל" עד למנחה^(י). גם מי שהוא ביחידות שאין לו מנין אומר "איכה" וקנינות.

ב] יש לאדם להצטער בענין משכבו^(י), שאם רגיל לשכב על שני כרים ישכב עתה על אחד. ויש נוהגין לשכב בליל תשעה באב על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו וזכר למה שנאמר: "ויקח מאבני המקום" וגו', שראה את החרבן ואמר: "מה גורא" וגו'. והכל לפי מה שהוא אדם.

ג] ב'בשחרית אין מניחין תפלין'^(י), משום דתפלין נקראין פאר. וגם אין לובשין טלית גדול, משום דכתיב "בצע אמרתו", ומתרגמין בזע פורפיךא דילה, אלא לובשין טלית קטן בלא ברכה. ומשכימין קצת לבית הכנסת ואין מדליקין נר תפלה כלל, ומתפליין גם כן בנחת ודרך בכי, ואומרים "מזמור לתודה". והשליח צבור בחזרת התפלה אומר ענגו בין "גואל" ל"רופא" כמו בכל תענית צבור, ואינו אומר ברכת פהגים. ולאחר התפלה אומר "חצי קדיש". אין אומרים לא "תחנון" ולא "אל ארך אפים" משום דאקרי מועד. ומוציאין ספר תורה^(י) וקורין "פי תוליד בנים" וגו', תלתא גברי. ונכון שהעולה יאמר בלחש קדם הברכה "ברוך דין האמת". אחר קריאת התורה אומרים "חצי קדיש", ומפטירין "אסוף אסיפם" בגגון "איכה", ומחזירין את ספר התורה, ויושבים על הארץ ואומרים קנינות, ויש להאריך בהם עד סמוך לצהריים. אחר כך אומרים "אשרי", ואין אומרים "למנצח" אלא "ובא לציון" וגו', ומדליגין את הפסוק "ואני זאת" וגו' לפי שהיה נראה כמקים ברית על הקנינות, ועוד דלא שיק לומר "ואני זאת בריתי" וגו' "לא ימוש מפיה" וגו' כיון שהכל בטלים ואסורים בדברי תורה, אבל בבית האבל בכל השנה חוץ מתשעה באב אומרים אותו, שאף על גב שהאבל בטל מדברי תורה המנחמים אינן בטליון. ואומרים "ואתה קדוש" וגו', ואומרים "קדיש" שלם בדילוג "תתקבל". "עלינו". קדיש יתום. ואין אומרים לא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] נהגו לומר קדיש תתקבל אחרי תפילת ערבית ושחרית כרגיל. ה] נוהגים להניח מזרון על הארץ ולשכב עליו. ולהניח אבן קטנה מתחת לכרית (עיי' שו"ע תקנה ס"ב). ו] אין מברכים "שעשה לי כל צרכי", שהרי אין נועלים נעלים בתשעה באב. (כא"ח וישב ט דברים כג). ז] המנהג בענין לבישת טלית והתפילין הוא ללבושם בבית לפני התפילה ולברך עליהם, לומר קריאת שמע ולחולצם, ואח"כ הולכים להתפלל בבית הכנסת ללא טלית ותפילין. לפני "ואתה קדוש" אומרים איכה והקנינות. ומסיימים התפילה כרגיל. ומנהג חסידי בית אל הנוהגים ע"פ דברי האר"י ז"ל להתפלל בציבור את כל התפילה כרגיל בטלית ותפילין ואומרים קדיש תתקבל, ורק אחר עלינו לשבח חולצים תפילין, ואומרים שירת האינו איכה וקנינות ולבסוף אומרים קדיש דהוא עתיד. יש ממשכים בקריאת איוב. ויש בתי כנסיות רבים שנוהגים כמותם (עיי' כה"ח תקנה ס"ק ד). ולפי כל המנהגים אומרים שירת הים ומברכים ברכת כהנים, ואין אומרים "תחנון" ומדליגים מ"ובא לציון גואל" עד "ואתה קדוש" ואומרים פיתום הקטורת ועלינו לשבח וכו' ולא משנים מאומה מסדר התפילה. ח] בקריאת התורה אין אומרים "מי שברך" ואין אומרים "ברוך דין האמת" (ויש אומרים אותו בלחש). מנהג בני ספרד להפטיר בשחרית "אסוף אסיפם" (ויש מתרגמים ההפטרה לשפת המדינה). ובמנחה מפטירים "שובה" ומברך ברכה אחת לפניו וג' לאחרים ומסיים "מגן דוד".

"שיר היחוד" ולא "שיר של יום" ולא "פטום הקטורת". ונכון שכל אחד יקרא אחר כך מגלת "איכה".

א 1

ד] אם יש אבל בעיר, הולך לבית הכנסת בלילה וגם ביום עד שיגמרו הקינות, ומתן לו לעלות לתורה ולקרות ההפטרה, שהרי כלם אבלים הם.

ה] דברי תורה משמחין את הלב, שנאמר: "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ולכן אסור בתשעה באב ללמד תורה כי אם בדברים שמעציבים את לבו, כגון בספר ירמיה בדברים הרעים שבו, ופסוקי נחמה שבו ידלג. וכן פורעניות על אמות העולם שכתובים שם ידלג. וכן מתן ללמוד בספר איוב, ומדרש "איכה", וגמרא פרק "אלו מגלחין" וכו', דמיירי בדיני אבל ומגדה, ובהגדה דפרק הנזקין, וירושלמי סוף מסכת תענית דמיירי מתרבן. ואף באלו שהוא מתן ללמד, אסור לעין בהם איזה קושיא ותרוע או דרוש, כי משמחים את הלב. וכל מה שמתן האדם ללמוד בעצמו - מתן ללמוד גם עם תינוקות. מתן לקרות כל סדר היום אפלו "איזהו מקומן". ו"סדר מעמדות" אין לומר, אפלו מי שרגיל לאמרו בכל יום^(ט).

[1] אפלו עברות ומיניקות, אף על פי שמצטערות הרבה, צריכות להשלים התענית, אם לא במקום שיש לחוש חס ושלום לסכנה, אבל חולה אף על פי שאין בו סכנה, יש להקל שלא ישלים התענית, רק יתענה איזה שעות, ומכל שכן אם הוא חלוש בטבעו. ויולדת לאחר ז' ימים עד ל' יום נמי דינה כחולה שאין בו סכנה, אף על פי שאינה חולה^(י). אף אם מרגשת בעצמה שהיא בריאה לגמרי והתענית לא יזיק לה, יש לה להשלים. ואלו שצריכין לאכל בתשעה באב, לא יתענגו במאכלים אלא בכדי צורך בריאות הגוף.

[2] רחיצה אסור בין בחמין בין בצונן ואפלו להושיט אצבעו לתוך מים אסור. ואינו אסור רק רחיצה של תענוג אבל שלא לתענוג - מתן. ולכן רוחץ ידי בשתרית, ויזהר שלא ירחץ רק אצבעותיו שזוהו עקר הרחיצה בשתרית מפני שרוח רעה שורה על האצבעות, ולאחר שנגבם קצת ועדין לחות קצת, מעבירן על עיניו. ואם עיניו מלכלכות ודרכו לרחצם במים, רוחצם גם עתה כדרך ואינו חושש. וכן אם היו ידיו מלכלכות בטיט וכדומה - מתן לרחץ במקום המלכלך. וכן כשעשה צרכיו - מתן לרחץ ידי קצת כדרך תמיד. וכן לתפלת מנחה, ירחץ אצבעותיו^(יא).

[3] נשים המבשלות וצריכות להדיח המאכלים, מתרות, דהא אין מתכונות לרחיצה. ההולך לצרכי מצוה ואין לפניו דרך אחרת רק לעבר במים, עובר במים בין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

(ט) וכן לא לומדים "חק לישראל" ומשלימים ביום שאחרי. (י) אינה מתענה כלל אלא אם כן היא בריאה לחלוטין (עיין שו"ע תקנד ס"ה). (יא) נוהגים לרחוץ עד סוף קשרי אצבעותיו בשתרית וכן ביציאה מהשירותים אך לא לפני תפילה אלא אם כן ידיו מלוכלכות או שהוא רגיל לרחוץ ידי לפני כל תפילה (עיין בא"ח דברים כב כה"ח תקנד ס"ק נא).

בהליכתו בין בחזרתו ואינו חושש. אבל אם הולך בשביל ממונו, בהליכתו - מתר ובחזרתו אסור. הבא מן הדרך ורגליו כהות - מתר לרחצם במים^(א).

[ט] אף על פי שאינה אסורה כי אם רחיצה של תענוג, מכל מקום אשה שחלה טבילתה בליל תשעה באב, לא תטבל כיון דאסורין בתשמיש (ולענין לבישת הלבן עין לקמן סימן קנ"ט).

[י] סיכה גם כן אינה אסורה אלא של תענוג אבל מי שיש לו חטטין או לצרף שאר רפואה - מתר לסוך.

[יא] נעילת הסנדל אינה אסורה אלא של עור, אבל של בגד וכדומה אם אינו מחפה בשולים בעור - מתר. ההולכים בין הגויים נוהגים ללבש מנעלים שלא יהיו ללעג ויש לתן עפר בתוך המנעלים, ומכל מקום בעל נפש יחמיר על עצמו. והיושבים בחניות, ודאי אסורים. המהלך בדרך רחוקה ברגליו, כיון שהוא טרח גדול, לא אסרו חכמינו זכרונם לברכה, ומתיר בנעילת הסנדל. אף כשמגיע לעיר, חולץ. ואם יושב בעגלה, אסור בנעילת הסנדל.

ז אב

[יב] תשמיש המטה אסור. ויש להחמיר אפילו בנגיעה באשתו^(א).

[יג] אסור לשאל בשלום חברו בתשעה באב. ואפילו לומר "צפרא טבא" וכיוצא בו, אסור. ואם עם הארץ או גוי שואלין בשלומו, משיב בשפה רפה שלא יקפידו עליו. וכן אסור לשלח דורון לחברו^(א), שזהו בכלל שאלת שלום.

[יד] לא יטיל בשוק, שלא יבוא לידי שחוק ושמחה. עשון טאבאק יש אוסרין, ויש מתירין לאחר צהרים בצנעא בתוך ביתו^(א).

[טו] בענין מלאכה, אנו נוהגין שכל מלאכה שיש בה שהוי קצת אפילו אינו מעשה אמן אלא מעשה הדיוט, אסורין בלילה וביום עד הצהרים. אבל דבר שאין בו שהוי, כגון הדלקת נרות וקשירה וכיוצא בו, מתר. ולאחר צהרים עושין כל המלאכות. וכן משא ומתן נוהגין לאסר קדם צהרים, ולאחר צהרים מתירין. אבל מי שהוא ירא שמים, יש לו להחמיר כל היום, בין במלאכה בין במשא ומתן, שלא יסיח דעתו מן האבלות^(א). ועל ידי גוי מתר לעשות כל מלאכה. ודבר האבד מתר לעשות גם בעצמו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכד א) (קצור מסגרת השולחן) ובסי' דה"ח כתב דפרקמטיא אסור לקנות ולמכור קודם חצות אפילו על ידי אינו יהודי משום דהוי פרסום, אלא אם כן שיירות באים או ביריד דהוי דבר האבד, או מותר למכור ולקנות על ידי אינו יהודי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) הבא מן הדרך יכול לרחוץ רגליו אף במים חמים (עיין כה"ח תקנ"ד ס"ק סג). (יג) וכן לא יושיט דבר מידו לידה. (כא"ח דברים כג). (יד) מותר לשלוח דורון לעני כל היום (כא"ח דברים כד). (טו) נהגו להחמיר בטיול כל היום, ונהגו להקל בעישון אחר חצות בצנעה.

להחליב הפרות טוב לעשות על ידי גוי ואם אי אפשר מתר בעצמו.

טז] נוהגין שאין יושבים על ספסל לא בלילה ולא ביום עד לאחר הצהרים כי אם על הארץ^(טז), ולאחר צהרים מתרין. אבל שאר דברים האסורים, אסורים עד צאת הכוכבים.

יז] נוהגין שלא להכין צרכי סעודה עד אחר צהרים. אבל לצורך מצוה - מתר.

יח] אם יש תינוק למול, מלין אותו אחר שגמרו את הקינות^(יז). ואבי הבן ואמו והסנדק והמוהל מתרין ללבש בגדי שבת לכבוד המילה, ואחר כך פושטין אותו. ומדליקין נרות לכבוד המילה. והכוס בותנים לתינוק לשותות^(יח) (עין לעיל סימן קכ"ט סעי' ח).

יט] במנחה מניחין טלית ותפלין בברכות^(יט), ואומרים "שיר של יום" ושא"ר הדברים שחסרו בשחרית^(כ) ואומרים "אשרי" ו"חצי קדיש", וקורין בתורה, ומפטירין כמו בשאר תענית צבור, ומכניסין את ספר התורה ואומר שליח-הצבור "חצי קדיש", ומתפללין שמונה עשרה ואומרים "נחם" בברכת "ולירושלים"^(כא). ואם שכחו שם, אומרו אחר "ענגנו"^(כב), ולא יסיים "ברוך מנחם" וכו' אלא "כי אתה שומע" וכו'. ואם גם שם לא נזכר עד לאחר שאמר "ברוך אתה ה'", גומר הברכה "שומע תפלה" ומתפלל כסדר ואינו צריך לחזור (עין פרי מגדים). שליח-הצבור בחזרת התפלה אומר ברכת כהנים, ואחר התפלה "קדיש" שלם עם "תתקבל", וחולצין התפלין, ומתפללין מעריב. ואם הלכנה זורחת, מקדשין אותה. ועין לעיל סימן צ"ז סעיף י"א שאריכים לטעם תחלה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (משנה ברורה תקנ"ז סק"ב) ואם שכח, אומר בעבודה דהיינו קודם ותחזינה וא"צ לחתום "ברוך מנחם ציון" (וכבאר הלכה שם) בדיעבד אם הזכיר בשומע תפילה - א"צ להזכיר עוד בעבודה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

טז] לא ישב בלילה וביום לפני חצות על הארץ ממש אלא על שמיכה או שטיח וכד' ולא ישב על דבר שגבוה טפח או יותר (שמונה ס"מ). (יז) יש מלין אחר חצות ויש אחר מנחה וכן ראוי. (יח) המברך לא יטעום כלום רק ילד קטן שמבין בברכה. ולא לובשים בגדים לבנים ממש, ולא גועלים נעלים ולא מתגלחים ולא מסתפרים (עין שו"ע תקנ"ט סעי' ז ובה"ח ס"ק סה). (יט) יש אומרים שפרשיות "קדש" "זהה כי יביאך" הן חלק מהתפילה ומותר לאומרם, ויש אומרים שהם דברי תורה שאסור לאומרם בתשעה באב. ולכן כשמניח תפלין בשחרית יכול לאומרם כי שם הוא מקומם, אמנם אם מניח תפלין במנחה לא יאמרם שם. (ועין שו"ע תקנ"ה סעי' א ובה"ח ס"ק ז' ובא"ח שם כ"ה). (כ) מתחילים מנחה מ'למנצח" בלי "פתח אליהו" וממשיכים עד אחרי "אשרי" אומרים חצי קדיש מוציאים ס"ת וקוראים "יחל" אחרי הקורא השלישי אין אומרים קדיש, מפטירים "שובה ישראל", מברכים כמו בשחרית (אות ג). אומרים חצי קדיש ותפילת י"ח. קדיש תתקבל, פסוקי נחמה, שיר המעלות בשב"ח, קדיש יהא שלמא, עלינו לשבח. (כא) בתפילת לחש ובחזרה אומרים "נחם" ו"ענגנו".

(כ) תניא, "בשבעה באב נכנסו גויים להיכל, ואכלו ושתו וקלקלו בו שביעי שמיני, ותשיעי לעת ערב הציתו בו את האש, והיה דולק והולך כל יום העשירי עד שקיעת החמה". והא דלא קבעו את התענית ליום העשירי אף שרבו של היכל נשרף בו, מפני שהתחלת הפרענות חמיר טפי. ואיתא בירושלמי ר' אבין התענה תשיעי ועשירי. רבי לוי התענה תשיעי וליל עשירי, מפני שלא היה בו כח להתענות כל היום העשירי התענה רק הלילה. ואנו תש כחנו ואין מתעניין רק תשיעי לבד, אף מחמירין שלא לאכל בשר ושלא לשנות יין בליל י' ולא ביום י' עד חצות היום (כב) כי אם בסעודת מצוה. וכן אין לברך "שהחינו". גם אין לרחץ ולא להסתפר ולכבס עד חצות יום עשירי. ומי שמחמיר על עצמו בכל הדברים הנזכרים כל יום עשירי, הרי זה משבח. אם יום העשירי חל בערב שבת - מתיר לרחץ ולהסתפר ולכבס מיד בשחרית מפני כבוד השבת.

ח אב

(כא) יולדת, אף שמתענה לאחר שבעה, מתרת ליל עשירי בבשר ויין.

(כב) נכון שלא לשמש מטתו ליל עשירי אם לא כשהיא ליל טבילה או כשהוא יוצא לדרך או בא מן הדרך (שערי תשובה סימן תקנ"ח ס"ק ב').

סימן קכה

דינו תשעה באב שחל בשבת או באחד בשבת

ובו ח' סעיפים.

(א) תשעה באב שחל באחד בשבת או שחל בשבת ונדחה לאחד בשבת אוכלין בשבת בשר ושותין יין. ואפלו בסעודה שלישית שלאחר מנחה מתיר בכל, אף לא ישוב אז"ל בסעודת חברים^(א). ואם חל ברית מילה, יעשו הסעודה קדם מנחה, אבל מתיר לאכל עם בני ביתו ויכול לברך בזמון. וצריך להפסיק מבעוד יום, כי בבין השמשות אסור באכילה ושתיה ורחיצה. אף המנעלים לא יחליץ עד לאחר "ברכו". והשליח צבור חולץ קדם שמתחיל "והוא רחום", כדי שלא לבלבל דעתו. ויאמר מתחלה ברכת "המבדיל בין קדש לחול" בלא שם ומלכות^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן קכז (א) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דמי שרגיל בכל שבת לסעוד סעודה זו עם חבריו ומידעו אין למנוע בשבת זו, דהוי ליה כאכילות דפריהסיא.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(כב) לדעת מרן ראוי לאסור כל יום עשירי באכילת בשר ושתית יין. ומי שהשעה דוחקת לו יכול להתרחץ במצאי תשעה באב ולכבס בעשירי בבוקר (עיין שו"ע תקנח).
סימן קכה (א) אוכלים סעודה שלישית כרגיל עד זמן מועט לפני השקיעה, (ב) יש נוהגים להביא נעלי תשעה באב לבית כנסת מערב שבת, ולפני ברכו אומרים "ברוך המבדיל"

[ב] ליל שבת שחל בו תשעה באב, אסור בתשמיש המטה אם לא כשחל אז ליל טבילה^(א).

ג] אומרים "אב הרהמים" ומזכירין נשמות בשחרית^(א). אבל במנחה אין אומרים "צדקתך צדק".

ד] תשעה באב שחל בשבת, יש להחמיר שלא ללמד כי אם דברים המתירים ללמד בתשעה באב, ולכן אין אומרים פרקי אבות, אבל לקרות הסדרה שנים מקרא ואחד תרגום - מתר, ומכל שכן קדם חצות היום. ואם חל בערב תשעה באב, אסור לאחר חצות היום בלמוד כמו בשאר ערב תשעה באב^(א).

ה] קדם ערבית אין אומרים "למנצח בנגינות", ואין אומרים "ויהי נעם" קדם "ואתה קדוש", משום דנתיסד על הקמת המשכן, ועתה נחרב. גם אין אומרים "ויתן לה", ואין מברכין את הבנים^(א).

ו] משתחשף, כשהוא רואה את הנר מברך "בורא מאורי האש"^(א). ובשמונה עשרה אומרים "אתה חוננתנו", אבל אין מבדילין על הכוס עד מוצאי תשעה באב ואז הוא מבדיל על הכוס^(א), אבל אינו מברך לא על הבשמים ולא על הנר אפלו לא ברוך עליו במוצאי שבת. וזהיר לבני ביתו שלא יעשו מלאכה עד שיאמרו "המבדיל בין קדש לחול" בלא שם ומלכות. אם שכח לומר "אתה חוננתנו", אינו צריך לחזור אלא גומר תפלתו (כמו שכתבנו לעיל סימן צ"ו), שהרי יבדיל במוצאי תשעה באב על הכוס. ולא יטעם קדם. ואם צריך לעשות מלאכה^(א), יאמר תחלה "המבדיל בין קדש וכו'" בלא שם ומלכות.

ז] תשעה באב שחל בשבת ונדחה ליום ראשון, בלילה שלאחר התענית אסורין בכשר ויין כמו בשאר תשעה באב מפני אכלות היום, אבל למחר מתירין מיד בכל.

ח] אם יש מילה בתשעה באב שנדחה - מתר לבצלי הברית, דהיינו, אבי הבן ואמו והמוהל והסנדק להתפלל מנחה גדולה, היינו, חצי שעה לאחר הצהריים, ואז מתר להבדיל על הכוס ולאכל ולרחץ^(א), אבל סעודה לא יעשו עד הלילה. וכן בפדיון הבן בזמנו, האב והכהן לא ישלימו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ומחליפים נעליהם. אך כיום נוהגים להמתין בבית עד אחרי בין השמשות, אומרים "ברוך המבדיל בין קודש לחול", נועלים נעלי תשעה באב וחולכים לבית הכנסת (עיין שו"ע תקנ"ב ס' ב וסימן תקנ"ג ס' ב ולחוננים עליו). (ג) תשמיש המטה מותר, וטוב להחמיר אם האשה מוחלת (עיין שו"ע תקנ"ד ס' יט ולחוננים עליו). (ד) מתפללים כרגיל בשחרית. (ה) דעת הרב בן איש חי שעד חצות מותר הכל. ואחר חצות אפשר לסמוך להקל (בא"ח דברים יח). (ו) מתפללים ערבית כמו בכל מוצאי שבת. (ז) אנו נוהגים לברך "בורא מאורי האש" אחרי קדיש תתקבל שאחרי ערבית ואח"כ מתחילים איכה. (ח) עושים הבדלה על הכוס בלבד במוצאי יום ראשון (עיין שו"ע תקנ"א ס' א). אך מי שצריך לאכול בתשעה באב שחל בראשון יבדיל לפני אכילתו. אך לא ישתה יין אלא מיץ ענבים או בירה וכד'. ויכול להוציא אחרים ידי חובת הבדלה אף שאינם אוכלים (כה"ח תקנ"ו ס' ט). (ט) כגון לנסוע ברכב או להדליק חשמל וכד'. (י) כן הוא הדין אולם נהגו להחמיר

סימן קכו לעשות זכר לחרבן

ובו ד' סעיפים.

ט אב

[א] משחרב בית המקדש, תקנו חכמינו זכרונם לברכה שבכל שמחה יהא בה זכר לחרבן, כמו שאמר הפתוב "אם אשכחך ירושלים" וגו' "אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתך". וגזרו שלא יבנה לו ישראל בנין מסיד ומציר^(א) כבנין המלכים, ולא יסיד את כל ביתו בסיד אלא טח ביתו בטיט וסד בסיד ומניח בו אמה על אמה כנגד הפתח בלא סיד כדי לזכר החרבן. ומה שלא נהגו כן עתה, לא ידענו טעם ברור^(א).

[ב] וכן תקנו שהעורף שלחן לעשות סעודה לאורחים, אפלו סעודת מצוה, לא יתן כל התבשילין הראויין לסעודה^(ב). וכן האשה לא תתקשט בכל תכשיטיה בפעם אחת. והחתן קדם חפתו נותנים אפר על ראשו במקום הנחת תפלין^(ג). והמכסה שמכסים בו את הפלה לא יהיה בו חוטי כסף או זהב. גם נוהגין שבשעת כתיבת התנאין אחר קריאתן שוברין קדרה לעשות זכר לחרבן, אבל יש לקח קדרה שבורה. ותחת החפה שובר החתן כלי זכוכית, וזה יכול להיות כוס שלם.

[ג] וכן גזרו שלא לשמוע שום כלי שיר ואפלו שיר בפה^(ד). ואין לשורר בסעודה אלא הזמירות שנתקנו כמו בשבת, אבל פיוטים אחרים אסור לשורר.

[ד] השמר לה מלראות קניגנאות (ציד) של גויים, וכן מחולתם או שום דבר של שמחתם. ואם תשמע קולם שמחים, תאנח ותצטער על חרבן ירושלים ותתפלל להקדוש ברוך הוא עליה. ואפלו לקניגנאות של ישראל אסור ללכת משום דהוי מושב

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכו (א) (משנה ברורה תק"ס ס"ק א') אבל דעת הטור דאפילו סדין בסיד ומציירין נמי מהני שיר אמה על אמה וכן המנהג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

גם בתשעה באב שנדחה לראשון. ומתענים כל היום רק המוהל, אבי הבן, הסנדק והאשה הסנדקית מחליפים את הבגדים (עיין בה"ח תקנט ס"ק עד).
סימן קכו (א) נוהגים אף היום להניח אמה על אמה לא מסוידת. אך אם קנה או שכר בית מסויד נהוג לא לקלף הסיד וטוב לקלף (עיין שו"ע תקס ס"ע א). (ב) בסעודה לאורחים משאירים מקום פנוי או בלי צלחת או מקפלים המפה. (ג) אין נוהגים לתת אפר בראש חתן (התימנים נוהגים ליתן). אך שוכרים כוס ואומרים בצער אם אשכחך ירושלים וכו' (עיין בה"ח תקס ס"ק יח כא). (ד) שיר בפה אסור אם שותים יין אפילו של מצוה, אלא אם כן שרים שירי הודאה ושבת לה'. ומותר כלי נגינה, רדיו או הקלטה וכד' רק לצורך מצוה (ובלבד שאינו שיר עגבים) (עיין שו"ע תקס ס"ע ג ולחונים עליו).

לצים. וכל מיני שמחה אסורים, אלא לשמח חתן וכלה מתר בין בשיר בפה בין בכלים, וגם שם אין לשמח ביותר. ואסור לאדם שימלא שחוק פיו בעולם הזה אפלו בשמחה של מצוה, שנאמר: "אז ימלא שחוק פינו"^(ה).

סימן קכו

הלכות תענית יחיד

ובו י"ח סעיפים.

י מנחם אב

א] כשם שמצוה על הצבור להתענות ולהתפלל על כל צרה שלא תבוא, כך מצוה על כל יחיד שאם באה עליו חס ושלום איזה צרה, כגון, שהיה לו חולה בתוך ביתו, או שהוא תועה בדרך, או חבוש בבית האסורים על ידי עלילה, מצוה עליו שיתענה (ועין לקמן ס"י קנ"א), ויתפלל אל ה' ויבקש רחמים מאתו יתברך שמו שיושיע לו. ודבר זה מדרכי תשובה הוא, שלא יאמר האדם חס ושלום מקרה היא הצרה, שנאמר: "והלכתם עמי בקרי והלכתי גם אני עמכם בחמת קרי", פרוש, כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו, אם תאמרו שהוא קרי, אוסיף עליכם חמת אתו קרי, אבל צריך האדם לדעת כי בחטאיו הביא עליו האלהים את כל הרעה הזאת, ויפשפש במעשיו, וישוב אל ה' וירחמנו.

ב] יחיד שהוא רוצה להתענות צריך לקבל עליו ביום שלפניו בתפלת המנחה. דהיינו בברכת "שמע קולנו" יתרה בלבד שהוא מקבל עליו להתענות^א, וקדם "יהיו לרצון" יאמר "רבונו העולמים הרי אני לפניה בתענית וכו'" (כמו שנדפס בסדורים). ואף על פי שאוכל ושותה אחר כך עד שיעלה עמוד השחר (עין לעיל סימן קכ"א ס"ח), אין בכך כלום, וכן אם רוצה להתענות איזה ימים זה אחר זה, אף על פי שיאכל וישתה בלילות שביניהם, סגי בקבלה אחת, אבל אם מקבל עליו איזה ימים שאינם רצופין, כגון שני חמישי ושני, יש לקבל עליו כל יום במנחה שלפניו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכו א] (קצור מסגרת השולחן) משמע שאמרו לאחר "אלקי נצור", וכן נראה דעת השו"ע. וב"טורי זהב" וחיי אדם, כתבו לאמרו קודם "אלקי נצור", וכפי הוראה אין נפקא מינה בזה, ומכל מקום יש לומר תחילה הפסוק יהיו לרצון (כמו שכתבתי לעיל סי' יח סעיף יב).

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה] הרואה את מקום המקדש בידי הישמעאלים צריך לומר: "בית קדשנו ותפארתנו אשר היללך אבותינו בך, היה לשרפת אש וכל מחמדינו היו לחרבה" וקורע בגדו כמו אבל (שו"ע תקסא ס' ב ועיין כה"ח ס"ק יב כיצד צריך להתנהג, ולהוסיף "מוזמר לאסף בא וכו'"). ואם עברו שלושים יום ושוב חוזר לאותו מקום חוזר וקורע. והבא בשבת אינו קורע, ונהגו שהבא ביום שישי אחר חצות או בר"ח או בחול המועד אינו קורע. ואם בא פעם נוספת תוך שלושים יום אינו קורע (מנהגי ירושלים).

[ג] מי שהוא רגיל להתענות בעשרת ימי תשובה או ביום א' דסליחות וערב ראש השנה, אין צריך לקבלם, שהם מקבלים מכת המנהג. וכן תענית חלום אין צריך קבלה. וכן תענית בה"ב שלאחר פסח וסכות אם ענה "אמן" אחר ה"מי שברך" והיה דעתו להתענות, די בכך, ואין צריך קבלה אחרת. ומכל מקום אם מתחרט ואינו רוצה להתענות - רשאי, כיון שלא קבל עליו בפרוש ולא הוציא בפיו שהוא רוצה להתענות^(א).

[ד] אף אם לא קבל עליו את התענית בפיו, אלא בהרהור קבל עליו^(ב) וגמר בדעתו להתענות למחר. ואפלו שלא בשעת תפלת מנחה אלא קדם תפלת מנחה או אחר כך בעוד שהוא יום, הוי קבלה וחיב להתענות^(ב).

[ה] כל השרוי בתענית, לא ינהג עדונין בעצמו, ולא יקל ראשו, ולא יהא שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן, כמו שאמר הפתוב "מה יתאונו אדם חי גבר על חטאיו".

[ו] בתענית יחיד מתר לרחץ את פיו במים בשחרית.

[ז] אם קבל עליו סתם להתענות, חיב להשלים עד צאת הכוכבים^(א) אפלו בערב שבת.

[ח] המתענה ומפרסם את עצמו להתפאר, הוא נענש על כך. אבל אם מפצירין בו לאכל - מתר לגלות שהוא מתענה.

[ט] המתענה אפלו תענית יחיד בין תענית נדבה בין תענית חלום, אומר בתפלת המנחה ב"שמע קולנו", "עננו", כמו בתענית צבור. (ואף על פי שהוא יחיד, אומרו בלשון רבים ואל ישנה ממטבע שטבעו חכמים). וקדם "יהיו לרצון" אומר "רבון העולמים וכו'".

[י] מי שנזדר להתענות יום אחד או עשרה ימים, ולא פרט איזה יום או ימים, אלא שאמר סתם, אף על פי שקבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אם ארע לו צרף גדול לאכל, כגון שקורין אותו לסעודת מצוה, אף על פי שאינו שיף להסעודה, או שאדם גדול מפציר בו לאכל וקשה לו לסרב כנגדו או שהוא מצטער, הרי זה לווה תעניתו ויכול לאכל היום אף על פי שכבר התחיל להתענות, ומתענה תחת יום זה יום אחר. ודוקא בענין זה דמה שקבל עליו התענית הזה רק בשביל לקיים את הנזדר, אבל

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) ועיין באחרונים סי' תקס"ב דמקילים אף בגמר בלבו אם הוא קודם תפלת המנחה. [ג] (קצור מסגרת השולחן) ודעת רמ"א ואחרונים בסי' רמ"ט דלא ישרים בע"ש אלא מיד שיוצאים מבית הכנסת יאכל דזה מקרי השלמה שמתענה עד אחר קבלת שבת, וטוב לפרש כן בשעת קבלת התענית, ותענית חלום ישרים אף בערב שבת.

ודרכי הלב - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

סימן קכז (א) בתענית שני חמישי שני יכול לקבל על עצמו את שלשתם בענית "אמן" על "מי שברך" אע"פ שאינם רצופים, אך מהיות טוב לקבל כל אחד במנחה שלפניו. וענית אמן בלבד אינה כנדר, אלא אם כן קיבל בליבו, שאז ראוי להחמיר (כה"ח תקס"ב ס"ק ס' סא). (ב) לדעת מרן בשו"ע תקס"ב ס' ב מועיל דבר זה רק בשעת מנחה או לאחריו ולא לפני כן. (ועיין כה"ח שם ס"ק

אם לא נדר מתחלה רק שקבל עליו בשעת מנחה להתענות למחר, אפילו מצטער אחר כך הרבה, אינו רשאי ללוות תעניתו לפרעה ביום אחר^(א) (ועין בסעיף י"ב).

יא מנחם אב

יא] וכן אם בשעת נדרו פרט ימים ידועים וגם קבל עליו בשעת מנחה, שוב אינו יכול ללוות תעניתו.

יב] מי שקבל עליו להתענות ומצטער הרבה בתעניתו, יכול לפדותו במקוון כפי עשרו ונותן את הדמים לעניים. אבל בתענית שמחמת נדר לא מהני פדיון. וכן בתענית שגזרו הצבור לא מהני פדיון אלא אם כן התנו כן הצבור.

יג] מי שנדר להתענות שני חמישי ושני מתר לו להחליף ולהתענות חמישי שני וחמישי אבל לא ימים אחרים, כי מסתמא היתה פונתו להם מפני שהם יומי דדינא.

יד] תענית שני חמישי ושני שלאחר פסח ושל אחר סכות, וכן בעשרת ימי תשובה, שלא קבלו בשעת מנחה אלא שהוא מתענה מכח המנהג, ואפילו כון בשעת ענית "אמן" על "מי שברך" כל שלא קבלו בשעת מנחה אם ארע ברית מילה או פדיון הבן או שאר סעודת מצוה, מצוה לאכל ואין צריך התרה, כי כל המתענה בימים אלו על דעת המנהג הוא מתענה, והמנהג לא נתיסד להתענות במקום סעודת מצוה.

טו] במקום שמתרין לאכל בסעודת מצוה, נפסק התענית לגמרי ומתר לאכל אחר כך גם בביתו, אבל קדם הסעודה אסור לאכל, רק אבי הבן ביום המילה והסנדק יכולין לאכל גם לפני הסעודה, כיון שהוא כמו יום טוב להם.

טז] אבל אם אכל^(י) שלא בהתר ביום התענית בין בשוגג בין במזיד, חייב להשלים את התענית גם לאחר האכילה, ויש לו להתענות אחר כך שני חמישי ושני לכפרה^(י) על מה שאכל ביום התענית, ומפל שפן אם היה יום התענית מחמת נדר שצריך להשלים נדרו אחר כך.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] וכ"ז באכל כזית בכדי אכילת פרס או שתה כמלא לוגמיו, אבל אם אכל פחות מזה אף שלכתחלה אסור לאכול משוה מ"מ בדיעבד לא איבד תעניתו בזה (עפ"י מ"ב תקס"ח). א] נדר להתענות יום אחד ולא קבע יום מסויים ואח"כ קבל על עצמו במנחה להתענות למחר, והתחיל להתענות, ואח"כ אכל - איבד תעניתו ויכול לאכול ואין צריך להשלים וחייב לצום יום אחד.

ב] לא נדר מתחלה להתענות יום מסויים רק אמר "הריני בתענית למחר" ואכל אפילו הרבה, לא יאכל יותר ומשלים תעניתו אותו יום ואין צריך להתענות יום אחר, אלא אם כן מכין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] בנוסח קבלת תענית של החיד"א המובא בספר "מורה באצבע" (סימן כזו) כתוב "ריבון העולמים הריני לפניך על תנאי בתענית, ואם לא אוכל או לא ארצה כשאומר "מזמור לדוד ה' רועי" אוכל להפסיק וכו'" ואם אמר נוסח זה אינו צריך להשלים. ד] כזית תוך ארבע דקות או שתיה כמלוא לוגמיו (עין שו"ע תקס"ח ס"ק יד טו).

[ז] יחיד המתענה על צרתו ועברה, או שמתענה בשביל חולה ונתרפא או מת, צריך להשלים כל התעניות שקבל עליו^(ה). וכן אם קבל עליו תעניות או שאר מצוה עד שיצטוו בנו בר מצוה ומת הבן קדם, צריך הוא לקיים את נדרו עד השעה שהיה ראוי להיות בנו בר מצוה (עין יו"ד סימן ר"כ ברמ"א ס"ו). אבל אם נודע לו שקדם שקבל עליו להתענות כבר עברה הסבה, דהוה קבלה בטעות, אינו צריך להשלים.

[ח] יפה תענית עם התשובה לבטל חלום רע כאש לנערת, ודוקא בו ביום. ומכל מקום אינו מחייב להתענות^(ו), דאמר שמואל "החלומות שוא ידברו" אבל מחייב לעשות תשובה ולעסוק כל היום בתורה ותפלה. ולענין תענית חלום בשבת עין באו"ח סימן רפ"ח.

סימן קכח

דיני חודש אלול

ובו ט"ז סעיפים.

טז אלול

[א] מראש חודש אלול עד אחר יום הכפורים המה ימי רצון. ואף כי בכל השנה הקדוש ברור הוא מקבל תשובה מן השבים אליו בלב שלם, מכל מקום ימים אלו מבחרים יותר ומזמנים לתשובה להיותם ימי רחמים וימי רצון, כי בראש חודש אלול עלה משה אל הר סיני לקבל לוחות שניים ונשתתה שם מ' יום, וירד בעשרה בתשרי שהיה אז גמר כפרה. ומן אז הקדשו ימים אלו לימי רצון ויום "בתשרי ליום הכפורים. ומנהג ברוב המקומות להתענות בערב ראש חודש אלול ולעשות סדר יום כפור קטן כדי שיכינו לבם לתשובה^(ב). ואם חל ראש חודש בשבת, מקדימים ליום ה' שלפניו. האר"י ז"ל כתב, "ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו ושמתו לה", ר"ת אלול, לומר כי חודש זה הוא עת רצון לקבל תשובה על החטאים שעשה בכל השנה, וגם רמז שגם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לכפרה בעלמא. ויש מחמירין גם בזה דאף שחייב להשלים - מכל מקום חייב להתענות יום אחר גם כן.

[ג] אם נדר להתענות יום מסוים, או שהיה לו יום ידוע להתענות, כגון יום שמת בו אביו וכו' או תענית חלום וכ"ש בד' צומות או שאר ת"צ ואכל - חייב להשלים וא"צ להתענות יום אחר לכ"ע אם לא שכונתו לכפרה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) אלא אם כן התנה במפורש. "אם יחיה" או "אם יתרפא" וכד' (עין כה"ח תקסט ס"ק א).
(ו) ואין מתענים תענית חלום אלא רק על מקרים מיוחדים וראוי לאדם שלא ירגיל עצמו בתענית חלום ויתפלל אל ה' וירחמהו. ואם רוצה לצום ובפרט ביום שבת ישאל שאלת חכם (עין שו"ע רפח ולחונים עליו).

סימן קכח (א) המנהג לעשות ארבע פעמים "התרת נדרים" (1) ב"ט אב שהוא ארבעים יום קודם ראש השנה. (2) ערב ראש חודש אלול שהוא שלושים יום לפני ראש השנה. (3) ערב ראש השנה. (4) ערב יום כיפור (עין כה"ח תקפא ס"ק יב יט).

על השגגות צריך לעשות תשובה בחדש הזה. עוד אמרו דורשי רשומות, "ומל' ה' את לבבך ואת לבב זרעך", ר"ת אלול. וכן "אני לדודי ודודי לי", ר"ת אלול. וכן "איש לרעהו ומתנות לאביונים", ר"ת אלול. רמז לשלשה דברים, שהם: תשובה תפלה צדקה, שצריכין להודרו בהם בחדש זה. "ומל' ה' וגו'", רומז לתשובה. "אני לדודי וגו'", רומז לתפלה, שהיא רנת דודים. "איש לרעהו ומתנות לאביונים", רומז לצדקה.

ב] נוהגין לתקע שופר בחדש זה^(ב). ומתחילין ביום ב' דראש חדש ותוקעין בכל יום לאחר תפלת שחרית תשר"ת, חוץ מערב ראש השנה שמפסיקין בו כדי להפסיק בין תקיעות רשות לתקיעות מצוה^(ג). וטעם התקיעות בחדש זה, כדי לעורר את העם לתשובה, כי כן הוא הטבע של השופר לעורר ולהחריד, כמו שאמר הכתוב "היתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו". עוד נוהגין במדינות אלו מיום ב' דראש חדש אלול עד שמיני עצרת אומרים בבקר ובערב לאחר התפלה את המזמור "לדוד ה' אורי וישעי"^(ד), והוא על פי המדרש, "ה' אורי" בראש השנה "וישעי" ביום הכפורים, "כי יצפנני בסכה" רמז לסכות. עוד נוהגין לומר תהלים בצבור בכל מקום לפי מנהגו. משנכנס אלול עד יום הכפורים, כשכותב אדם אגרת לחברו צריך לרמוז בו בתחלתו או בסופו שהוא מבקש עליו ומברכו שיזכה בימי הדין הבאים לטובה להכתב ולהחתם בספר חיים טובים.

ג] אנשי מעשה נוהגין לבדק בחדש זה תפלין ומזוזות שלהן, וכל אשר ימצא שם בדק בשאר מצוות יתקנו.

ד] משבת שלאחר תשעה באב ולהלן מפטירין בז' שבתות ז' דנחמא. ואם חל יום א' דראש חדש אלול בשבת דוחין "ענייה סוערה" ומפטירין "השמים כסאיי", מפני שיש בה גם כן מנחמות ירושלים. ובשבת פרשת "כי תצא" שאז מפטירין "רני עקרה", משלימין עליה גם "ענייה סוערה" שהיא סמוכה לה. אם טעה בשבת ראש חדש אלול ואמר "ענייה סוערה", אם נזכר קדם שברך לאחריה, יאמר גם "השמים כסאיי" ויברך לאחריה. ואם לא נזכר עד לאחר הברכות, יאמר "השמים כסאיי" בלא ברכות. ואם חל ראש חדש אלול באחד בשבת, דוחין הפטרת "מחר חדש" שאין בה מנחמות ירושלים, ומפטירין "ענייה סוערה"^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) מנהג הספרדים לומר סליחות מליל ב' באלול לפנות בוקר שהיא עת רצון, אך לא יאמרו סליחות לפני חצות לילה. יש נוהגים לתקוע בעת אמירת י"ג מידות ויש נוהגים לתקוע בקדיש לפני "תענו ותערתו" ויש שאין תוקעים כלל. (ג) לכל המנהגים אין תוקעים בערב ראש השנה אמנם אם רוצה לנסות השופר או להתרגל - יתקע בחדר סגור. (שו"ע תקפא סע' א וכה"ח ס"ק יג בא"ח ניצבים ח). (ד) אין אנו נוהגים לומר "לדוד ה'" בחדש זה במיוחד. ואנו נוהגים לאומרו כל השנה אחרי תפלת שחרית (מנהגים). (ה) אם חל א' דר"ח בשבת אנו מפטירין "ענייה סוערה", (שו"ע תכא א). אח"כ אומר פסוק ראשון ואחרון מהפטרת "השמים כסאיי"

יו אלול

[ה] מיום ראשון שקדם ראש השנה ואילך משכימין לסליחות. ואם חל ראש השנה ביום ב' או ביום ג', מתחילין מיום ראשון בשבוע הקודם. וכשמשכימין צריכין לטול ידיהם ולברך "על נטילת ידים" ו"ברכת התורה", ואחר הסליחות יטול ידיו שנית פלא ברכה⁽¹⁾.

[ו] שליח-הצבור שאומר סליחות יתעטף בטלית⁽²⁾ מציצת קדם שמתחיל "אשרי". ולפי שיש ספק אם יברך ברכה על טלית שלו כשלוכשו בלילה או לא יברך, על כן לא יטול את שלו וגם לא טלית הקהל אלא ישאל לו טלית מאחר. ואם אין בנמצא טלית כלל, יכולין לומר סליחות ושלש עשרה מדות גם בלא טלית. יש מקומות נוהגין שהמתפלל סליחות מתפלל גם שחרית ומנחה וגם מעריב שלפניו והוא קודם לאבל ולמוהל וליארציט⁽³⁾. טוב לעמוד באמירת הסליחות. ומי שקשה לו יעמד לכל הפחות באמירת "אל מלך יושב" וגו' ו"שלש עשרה מדות"⁽⁴⁾. דין אמירת הודוי עין לקמן סימן קל"א סעיף ט.

[ז] ידקדקו לבחור ש"ץ שיתפלל סליחות ובימים נוראים איש שהוא הגון וגדול בתורה ובמעשים טובים כפי מה שאפשר למצוא, וגם שיהיה בן שלשים שנה שאז כבר נח רתיחת הדם של בחרותו ונכנע לבו, וגם יהא נשוי ויהיו לו בנים שהוא שופך לבו ומפיל תחנונים מקירות הלב. וכן ידקדקו לבחור תוקע שיתקע שופר בראש השנה וכן המקריא לפני התוקע שיהיו בעלי תורה ויראה כפי מה שאפשר להם למצא. מיהו כל ישראל כשרים לכל, רק שיהא מרצה לקהל. ואם רואה שיש מחלקת בדבר, ימנע עצמו אף על פי שיהיה מי שאינו הגון.

[ח] אבל כל שנים עשר חדש אחר אביו ואמו⁽⁵⁾, לא יהא שליח צבור בראש השנה ויום הכפורים ולא תוקע בראש השנה אלא אם אין אחר הגון כמוהו. ואם הוא תוך "שלשים" על שאר קרובים, אם החזיק מכבר להתפלל או לתקע, מתר, כיון שראש השנה ויום הכפורים מבטלין גזרת "שלשים". אבל אם לא החזיק ויש אחר הגון כמוהו, יש להתמיר. אבל כל ימי הסליחות אפלו בערב ראש השנה מתר לכל אבל להיות שליח צבור אף לא בתוך "שבעה".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ופסוק ראשון ואחרון מהפטרת "מחר חודש". ואם חל א' דר"ח ביום ראשון מפטירין "עניה סוערה" ופסוק ראשון ואחרון מהפטרת "מחר חודש" (עין כה"ח ס"ק יא יב). (ו) עיין הערה ב'. משכימים בעוד לילה, נוטלים ידים בברכה, אומרים ברכות השחר וברכות התורה, אומרים תיקון חצות ואח"כ סליחות (אם אין זמן לתיקון חצות וסליחות, יאמר קודם תיקון חצות ואם ישאר זמן יאמר סליחות). אם הנטילה הראשונה היתה קודם עלות השחר, יטול ידיו שנית בלי ברכה אחרי עלות השחר לפני התפילה (עין שו"ע ד סע' יד כה"ח תקפא ס"ק ד). (ז) הש"ץ בסליחות ללא טלית. (ח) אין נוהגים בדינים אלו אלא מי שנקבע יכול להתפלל. (ט) עומדים בסליחות רק בוידי ב"אל מלך" ובי"ג מידות. (י) גם אבל תוך יב' חודש יכול להיות ש"ץ ואפילו תוך ל' אם הוא ראוי להתפלל. ותוך שבעה לא יהא ש"ץ לא בתפילה ולא בסליחות אם יש ש"ץ אחר. (עי' יו"ד שפ"ד ג. אחרונים).

ט] יחיד האומר סליחות, אינו רשאי לומר "שלש עשרה מדות" דרך תפלה ובקשה, אלא דרך קריאה בתורה בנגון ובטעמים. וכן במקום שנזכר שלש עשרה מדות, בנגון, "וזכר לנו היום ברית שלש עשרה" וכדומה, יש לו לדלג. וכן הבקשות שהן בלשון ארמי^(יא) בנגון מחי ומסי וכו', מרן די בשמיא וכו', לא יאמרם אלא בעשרה.

י] אבל אסור לצאת מביתו ללכת לבית הכנסת לומר סליחות מלבד בערב ראש השנה שמרבבים בסליחות^(יב).

יא] שליח הצבור שיתפלל בימים נודאים וכן התוקע צריכין לפרש את עצמן שלשה ימים לפני ראש השנה מכל דבר המביא לידי טמאה, וילמדו כפי יכלתם פרושי התפלות הפיוטים והלכות תקיעות, וגם ילמדו ספרי מוסר המעוררים את לב האדם ויראו מפתח ה' ומחדר גאונו בקומו לשפט את הארץ^(יג). אם לא נמצא להם תוקע שהוא בעל תורה, יראו על כל פנים שיהא המקריא בעל תורה ויהא בקי בהלכות תקיעות שופר, שאם תארגע איזה טעות בתקיעות ידע מה לעשות וגם שיידע לבדק את השופר אם הוא כשר.

יח אלול

יב] הרבה נוהגין להתענות בעשרת ימי תשובה. ולפי שחסרים ארבעה ימים שאינם מתענים בהם, דהיינו ב' ימים ראש השנה שבת וערב יום הכפורים, על כן מתעניין תמורתן ארבעה ימים בימי הסליחות שקדם ראש השנה, דהיינו יום א' דסליחות וערב ראש השנה, ועוד ב' ימים בינתיים, ובחורים ביום ב' וה'. ואם ארע להם סעודת מצוה, יכולין לאכל ויתענה יום אחר תמורתו. או אם יודע שתהיה לו סעודת מצוה יתענה מקדם יום אחר תמורתו. עין לעיל סימן קכ"ז סעיף ג' וסעיף י"ד.

יג] נוהגין לילך בערב ראש השנה אחר תפלת שחרית לבית הקברות להשתטח על קברי הצדיקים^(יד), ונותנים שם צדקה לעניים, ומרבבים תחנונים לעורר את הצדיקים הקדושים אשר בארץ המה שימליצו טוב בעדנו ביום הדין. וגם מחמת שהוא מקום קבורת הצדיקים, המקום הוא קדוש וטהור, והתפלה מקבלת שם ביותר בהיותה על אדמת קדש, ויעשה הקדוש ברוך הוא חסד בזכות הצדיקים. אבל אל ישים מגמתו נגד המתים השוכנים שם, כי קרוב הדבר שיהיה בכלל "ודורש אל המתים". אך יבקש מהשם יתברך שמו שירחם עליו בזכות הצדיקים שוכני עפר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) אנו נוהגים לומר את הבקשות שבלשון ארמי גם ביחידות ואעפ"כ ישתדל לאומרם במנין (עיין תול"ש מט. כה"ח תפא"ס"ק כו). ואם אין מנין אומרים יג' מידות בטעמים (שם ועי' ר"פ ח"א יא). (יב) אם אין מנין בביתו - ילך לבית הכנסת. שם הוא ידלג ויודי ונפילת אפים. והקהל יאמר סליחות כרגיל. (אחרונים). (יג) דיני ש"ץ בר"ה רבים ועליו ללמודם לפני ר"ה. (יד) יש נוהגים לילך בערה"ש על קברי צדיקים. ומתפללים ליד הקבר שהצדיק יתפלל עלינו או שה' ישמע תפילתנו בזכות הצדיק. ונוהגים להניח אבן על ציון הצדיק, ויש שמסירים האבן כשהולכים.

כְּשֶׁבָא אֶל בֵּית הַקְּבֵרוֹת, אִם לֹא רָאָה אֶת הַקְּבָרִים שְׁלִשִּׁים יוֹם צָרִיךְ לְבָרֵךְ: "אֲשֶׁר יַצַּר אֶתְכֶם בְּדִין" וְכו' (לְעִיל סִימָן ס' י"א). כְּשֶׁבָא אֶל הַקְּבָר, יֵשׁ לוֹ לומר: "יְהִי רָצוֹן שְׁתָּהָא מְנוּחָתוֹ שֶׁל (פְּלוֹנִי) הַקְּבוֹר פֶּה בְּכָבוֹד וְזִכְרוֹתוֹ יַעֲמוֹד לִי". כְּשֶׁמְשִׁים יָדוֹ עַל הַקְּבָר, יֵשׁ לְשׁוֹם יָד שְׂמָאלוֹ דּוֹקָא וְלֹא יְמִינוֹ, וְיֹאמַר אֶת הַפָּסוּק "וְנָחָה ה' תְּמִיד וְהִשְׁבִּיעַ בְּצַחֲצָחוֹת נִפְשֶׁךָ וְעֲצָמוֹתֶיךָ יִחְלִיץ וְהָיִיתָ כְּגֹן רוּחַ וּכְמוֹצָא מַיִם אֲשֶׁר לֹא יִכְוֹבוּ מִיָּמִיו. תִּשְׁכַּב בְּשָׁלוֹם וְתִישָׁן בְּשָׁלוֹם עַד בּוֹא מְנַחֵם מִשְׁמִיעַ שְׁלוֹם". (וּכְשֶׁמְשִׁים יָדוֹ יִכּוֹן בְּפָסוּק "וְנָחָה" שֵׁשׁ בּוֹ ט"ו תְּבוֹת כְּמִנֵּן קִשְׁרֵי הָיִד. בְּרַכִּי רַכ"ד). אֵין לִילֵךְ עַל קְבָר אֶחָד שְׁתֵּי פְעָמִים בְּיוֹם אֶחָד^(ט). הַקּוּרָא כְּתֹב שְׁעַל גְּבִי הַמַּצְבָּה, אִם הוּא כְּתֹב בּוֹלֵט קֶשֶׁה לְשַׁכְּחָה. וְסִגְלָה לומר "אֶהְבָּה רַבָּה" עַד "וְלִיִּחְדָּה בְּאֶהְבָּה".

(יד) בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה נִהְגוּ כָּלֵם לְהַתְעַנּוֹת^(ט) עַד אַחֵר מְנַחָה שְׁאֵז טוֹעֲמִין אֵיזָה דְּבָר שֶׁלֹּא לִכְנֵס לְיוֹם טוֹב כְּשֶׁהוּא מַעֲנָה. וְכָל הַיּוֹם יַעֲסוֹק בַּתּוֹרָה וּבְמִצְוֹת וּבְתַשׁוּבָה, וּמִכָּל שָׂכָן מַעֲבֵרוֹת שֶׁבִּין אָדָם לְחֻבְרוֹ. וְלֹא יִמְתִּין עַד עֶרֶב יוֹם הַכַּפּוּרִים, אֲלֵא יִקְדִּים אֶת עֲצָמוֹ הַיּוֹם לְבַקֵּשׁ מִחֻבְרוֹ מְחִילָה.

(טו) מְכַבְּסִין וּמְסַתְפְּרִין בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה לְכַבּוֹד יוֹם טוֹב. וְיֵשׁ לְזַהֵר לְגַלַּח קֶדֶם חֲצוֹת הַיּוֹם. וְטוֹבֵלִים^(י) וְלוֹבָשִׁים בְּגָדֵי שַׁבַּת בְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה, לְהִרְאוֹת, שְׁאֵנוּ בְּטוֹחִים בַּחֲסִדוֹ יִתְבָּרֵךְ שְׁמוֹ שְׂיוֹצִיא לְאוֹר מִשְׁפָּטָנוּ.

(טז) נוֹהֲגִין לַעֲשׂוֹת הַתֵּרַת נְדָרִים^(י) בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה. וְמִי שְׁאֵינוּ מִבֵּין מַה שֶׁהוּא אוֹמֵר בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ יֹאמַר בְּלִשׁוֹן אֲשַׁכְנֶנּוּ כְּמוֹ שֶׁהוּא מִבֵּין.

סימן קכט

הלכות ראש השנה

וב' כ"ג סעיפים.

יט אלול

א] בְּכָל הַ"קְּדִישִׁים" שְׁאוּמְרִים מִרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם הַכַּפּוּרִים כּוֹפְלִין תַּבַּת "לְעֵלָא", דְּהֵינּוּ, שְׁאוּמְרִים "לְעֵלָא"^(א) לְעֵלָא (וְלֹא בּוֹי וְלֵעִילָא). וְכֵינּוּן שֶׁבְּ"קְדִישׁ" צָרִיכִין

דְּרַבֵּי הַלְכָה - ע"פ מִרְן הַשּׁוּ"ע, בֵּן אִישׁ ח' וּכְף הַחַיִּים

(טו) מוֹתֵר לַחֲזוֹר לְקַבֵּר פְּעָמִים בְּיוֹם אִם חָשַׁב כֵּךְ בְּלִבּוֹ כַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה (עֵיין בִּא"ח נִיציבִים ב רמ"א תקפ"א ס"ד וכה"ח שם). (טז) לֹא יִצּוֹם מִי שֶׁחֹשֵׁשׁ שֶׁהַתְּעִנִּית תּוֹזִיק לוֹ אוֹ יִהְיֶה חֲלַשׁ בְּעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה. (ומי שֶׁמְתַעֲנֶה וּמִשְׁלִים עֵינָיו כַּה"ח תַּקְפָּא ס"ק סב סג אחרונים). (יז) מִי שֶׁלֹּא יִכּוֹל לִילֵךְ לְמִקְוֵה יִשְׁפּוֹךְ עַל גּוֹפוֹ תִּשְׁעָה קִבּוּיִם מִיָּם (כ-15 לִיסֵר מִיָּם) (בִּא"ח נִיציבִים ג). וְאִם גַּם זֶה קֶשֶׁה לוֹ - יַעֲשֶׂה נְטִילָה אַרְבָּעִים פְּעָמִים עִם כּוֹנוֹת שֵׁם ע"ב. (כְּמוֹ שְׁמוּפָרֶשׁ בְּלִשָּׁם יִחוּד בְּסוּד יִשְׂרָאֵל ח"ד ג). (יח) בְּשַׁחֲרִית עֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה לֹא אוֹמְרִים וִידוּי. נוֹהֲגִים לַעֲשׂוֹת הַתֵּרַת נְדָרִים גַּם בְּעֶרֶב רֹאשׁ חוֹדֶשׁ אֱלוּל שֶׁהוּא אַרְבָּעִים יוֹם לִפְנֵי יוֹם כִּיפּוּר כַּדִּי לְהַתִּיר אֶת נְדָרָיו שֶׁכָּל מִי שֶׁהוּא בְּנִידוּי אֵין תְּפִילָתוֹ מְקוּבֵּלָה עַד אַרְבָּעִים יוֹם. וְלִכֵּן יֵשׁ נוֹהֲגִים לַעֲשׂוֹת הַתֵּרַת נְדָרִים גַּם אַרְבָּעִים יוֹם קוֹדֶם רֹאשׁ הַשָּׁנָה (רַמּוֹ לִכְךָ "לֹא יִתֵּל דְּבָרוֹ כְּכֵל", סוֹפֵי תִּיבוֹת אֱלוּל. כַּה"ח ס"ק יב יט).

סימן קכט (א) אֵין אֲנוּ אוֹמְרִים לֹא "לְעִילָא וְלֵעִילָא" וְלֹא "לְעִילָא לְעִילָא" כַּעֲשֵׂרַת יָמֵי תַשׁוּבָה כִּי צָרִיכִין לִהְיוֹת כַּח תִּיבוֹת מ"הָא שְׁמִיהָ רַבָּא" עַד "בְּעֵלְמָא" וְכֵן צָרִיכִים לִהְיוֹת כַּח אוֹתִיוֹת מ"הָא שְׁמִיהָ" עַד "עֵלְמָא". (עֵיין כַּה"ח נו ס"ק יג).

להיות כ"ח תבות ובכל השנה אומרים "לעלא מן כל ברכתא", אומרים עתה "לעלא לעלא מכל ברכתא".

[ב] יש נוהגין להתפלל בראש השנה וביום הכפורים כל תפלות "שמונה עשרה" בכריעה ובכפיפת הראש. ואמנם כיון שצריכין לכרע בברכת "מגן אברהם" וב"מודים" בתחלה ובסוף, על כן קדם שמגיע למקומות אלו צריך לזקוף את עצמו כדי שיכרע כמצות חכמינו ז"ל. גם אסור לכרע בתחלת ברכה ובסוף ברכה במקום שלא תקנו חכמינו זכרונם לברכה. וטוב יותר להתפלל באברים זקופים ובלב כפוף ובדמעות. ומה שנוהגין להתפלל בקול רם יש לבטל, כי יש להתפלל בלחש כמו בכל השנה. ויש מתדיין להגביה קולו מעט^(ב) אבל לא הרבה. יזהר לדקדק בתפלתו היטב שלא ישנה שום נקדה. ויהדר אחר סדור או מחזור שהוא מדיק היטב להתפלל מתוכו.

[ג] כל השנה אומרים בתפלה: "האל הקדוש", "מלך אוהב צדקה ומשפט", חוץ מן ראש השנה עד לאחר יום הכפורים שצריכין לומר: "המלך הקדוש", "המלך המשפט", לפי שבמים אלו הקדוש ברוך הוא מראה מלכותו לשפט את העולם. אם טעה ואמר "האל הקדוש", או שהוא מספק אם אמר "האל הקדוש" או "המלך הקדוש", אם נזכר תוך כדי דבור, אומר "המלך הקדוש" ואין צריך לחזור לראש, וכן הדין ב"המלך המשפט". אבל אם לא נזכר עד לאחר כדי דבור^(א), אזי ב"המלך הקדוש" צריך לחזור לראש התפלה (אפילו מספקא) מפני ששלוש הברכות הראשונות נחשבות כאחת (כמו שאמר בסיומן י"ט ס"ב). ואפילו שלייתהצבור בחזרת התפלה צריך לחזור לראש, וצריכין לומר "קדשה" שנית^(א). אבל ב"המלך המשפט" אפילו יחיד אין צריך לחזור אפילו לאותה ברכה כגון שהזכיר תבת "מלך" בברכה זאת. בכל השנה אם טעה ואמר "המלך הקדוש", "המלך המשפט", אינו צריך לחזור^(א).

[ד] בשבת ערבית בברכת מעין שבע "מגן אבות" וכו', אומרים גם כן במקום "האל הקדוש" - "המלך הקדוש". ואם טעה שלייתהצבור ואמר "האל הקדוש", אם נזכר^(א) מיד תוך כדי דבור, חוזר ואומר "המלך הקדוש" וכו', אבל לאחר כף אינו חוזר^(א) (פרי חדש ופרי מגדים).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קכט א) (קצור מסגרת השולחן) ורו"ש וסד"ה, כתבו לומר "לעילא ולעילא", וכן הוא הנוסח כסידורים שלפנינו. גם מה שכתב המחבר דבקדיש צריך להיות כ"ח תיבות אין הבנה לדבריו וצריך לומר כוונתו מן "הא שמיה רבא" עד "דאמירן בעלמא". ב) (קצור מסגרת השולחן) ובסדה"ח כתב דדוקא אם חתם הברכה אינו חוזר לראש, אבל אם לא חתם חוזר ל"המלך הקדוש" ולזה נוטה דעת ה"פרי מגדים".

דרכי הזכרה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) לפי הוזהר הקדוש יש להקפיד ולהתפלל בלחש ממש (עיי' כה"ח תקפב ס"ק ז). (ג) יש אומרים שכל עוד לא אמר "אתה" של "אתה חונן" יאמר מיד "המלך הקדוש" (כה"ח ק"ח ובסימן תקפב ס"ק ט). (ד) כן נוהגים גם הספרדים (עיי' בא"ח האזינו יח יט). (ה) ולפי האר"י חוזר לראש, לפיכך

[ה] אם שָׁכַח "זְכַרְנוּ", או "מִי כְמוֹד", "וְכָתַב בְּסֵפֶר חַיִּים", וְלֹא נִזְכַּר עַד שְׁאָמַר "בְּרוּךְ אַתָּה ה' ^(ו) כִּינּוּ שְׁאָמַר אֶת הַשֵּׁם, גּוֹמֵר אֶת הַבְּרָכָה וּמִתְפַּלֵּל כְּסֹדֶר וְאֵין צָרִיד לַחֲזֹר. וְכֵן אִם שָׁכַח לִזְמַר "וּבָכֵן תֵּן פְּחָדֶךָ" וְחַתָּם "הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ", וְאָפְלוּ לֹא אָמַר עֲדֵינוּ רַק "בְּרוּךְ אַתָּה ה'", חַתָּם "הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ" וְאוֹמֵר "אַתָּה בְּחֵרְתָּנוּ" וְכו'.

[ו] בְּסִיּוֹם הַשְּׂמוֹנָה עֶשְׂרֵה יֵשׁ מְסִימִים "עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם" וְיֵשׁ שְׁאִינָם מְשַׁנִּין אֶלֶּא אוֹמְרִים "הַמְּבָרֵךְ אֶת עַמּוֹ יִשְׂרָאֵל בְּשָׁלוֹם", וְאָךְ בְּ"קִדְּוִשִׁים" אוֹמְרִים "עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו וְכו'" ^(ז).

[ז] אִם חָל רֹאשׁ הַשָּׁנָה בַּשַּׁבָּת ^(ח), יֵשׁ מְקוֹמוֹת שְׁאוֹמְרִים "לִכּוֹ נִרְנְנָה" כְּמוֹ בַּשָּׂאֵר שַׁבָּת, וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁמִּתְחִילִין "מְזֻמֹּר לְדוֹד", וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁמִּתְחִילִין "מְזֻמֹּר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת". וְכָל מְקוֹם יִחְזִיק בְּמִנְהָגֵיו ^(ט).

כ אלול

[ח] לְאַחֵר גָּמַר תְּפִלַּת מַעְרִיב בְּלֵיל רֵאשׁוֹן ^(י), נוֹהֲגִין לִזְמַר כָּל אֶחָד לְחִבְרוֹ "לְשֹׁנָה טוֹבָה תִּכְתֹּב וְתַחֲתִים", וְלִנְקָבָה אוֹמְרִים "תִּכְתְּבִי וְתַחֲתִמִּי", אָבֵל בְּיוֹם אֵין אוֹמְרִים לְפִי שֶׁכָּבֵר נִגְמְרָה הַתְּחִיבָה קֹדֶם חֲצוֹת הַיּוֹם ^(י). וּבְלֵיל שְׁנֵי יֵשׁ נוֹהֲגִין לְאָמְרוֹ כִּי לְפַעְמִּים נִדְּוִנִין בְּיוֹם שְׁנִי ^(יא).

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ג] (קִצּוֹר מִסְגֵּרַת הַשּׁוֹלְחַן) בְּמִדְּיוֹתֵינוּ אֵין נוֹהֲגִין לְאָמְרוֹ רַק בְּלֵיל א' וְאוֹתָן הַנוֹהֲגִין לְאָמְרוֹ בְּלֵיל ב' יוֹכְלוּ לְאָמְרוֹ ג' כ' בְּיוֹם א' אַחֵר חֲצוֹת, דִּמְתַּפַּלֵּל עָלָיו שִׁיכְתֹּב לְמַחֵר לַחַיִּים טוֹבִים אִם יִדְּוֵנוּ בּו'.

דְּרָכֵי הַלְכָּה - ע"פ מִנְיַן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

אִם נִזְכַּר לְפָנֵי שְׁמֵי ה' שֶׁל "בְּרוּךְ אַתָּה ה' מִקְדֵּשׁ הַשַּׁבָּת" חֹזֵר לְ"הַמֶּלֶךְ הַקָּדוֹשׁ שְׁאֵין כְּמוֹהוֹ". אִם אָמַר ה' - יֹאמַר "לְמַדְנִי חוֹקֶיךָ". אִם סִיּוֹם "מִקְדֵּשׁ הַשַּׁבָּת" - יִחֲזֹר לְרֹאשׁ "מַעֲיֵן שִׁבְעִי". (עֵינֵי מַחֲבָר יג. בִּא"ח הָאוֹיֵנוּ יח כה"ח תִּקְפֹּב ס"ק יח.) (ו) אִם לֹא אָמַר ה' - חֹזֵר וְאוֹמֵר כָּל תּוֹסֶפֶת בְּמִקְוָמָה וּמִמְשִׁיךְ. וְאִם הִזְכִּיר שֵׁם ה' - אֵינוֹ חֹזֵר, אֶךְ טוֹב לְהִזְכִּיר בְּקִשָּׁה זוֹ בְּ"שׁוֹמַע תְּפִילָּה" לְפָנֵי "כִּי אַתָּה שׁוֹמַע תְּפִילַת כָּל פֶּה". וּבַשַּׁבָּת יִזְכָּר בְּ"אַלְקֵי נִצּוֹר" לְפָנֵי "הֵיוּ לְרִצּוֹן" הַשְּׁנִי. וְכָל זֶה בְּ"זִכְרָנוּ" וְ"כְּתוּב" וְ"בְּסִפְרָךְ" שֶׁהֵם בְּקִשּׁוֹת, אֲבָל בְּ"מִי כְמוֹךָ" שֶׁהוּא שִׁבַּח - אִם שָׁכַח, לֹא אוֹמְרוֹ בְּ"שׁוֹמַע תְּפִילָּה" אוֹ "אַלְקֵי נִצּוֹר". (בִּא"ח נִיצָבִים כ. כה"ח ס"ק לא.) (ז) אִם מִשְׁנִים וְאוֹמְרִים "עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם" רַק בְּתְפִילַת י"ח בְּלִחּוֹשׁ וְלֹא בְּשׁוֹם קִדִּישׁ. אֲמֵנָם בְּקִדִּישׁ "תִּתְקַבֵּל" שְׁאֲחֵרִי חֹזֵר הַשֵּׁץ בְּשַׁחֲרִית וּבִמְנַחָה אוֹמְרִים "הַשְּׁלוֹם" כִּיּוֹן שֶׁ"עוֹשֶׂה הַשְּׁלוֹם" שֶׁל קִדִּישׁ זֶה הוּא הַמִּשְׁךְ תְּפִילַת י"ח (כה"ח נו ס"ק לח.) (ח) כְּשֶׁחָל רֹאשׁ הַשָּׁנָה בְּיָמֵי חֲמִישִׁי וְשִׁישִׁי אֶסּוּר לְבַשֵּׁל בָּהֶם לְכַבּוֹד שַׁבָּת, אֲלֵא אִם כֵּן יַעֲשֶׂה עִירוֹב תְּבִשְׁלִין בְּיוֹם רִבְעִי. אִם מְדִלִיקִים נִרוֹת רִגְלִים, יֵשׁ לְהַכִּין שְׁלוֹשׁ מַעֲרֻכּוֹת שֶׁל פְּמוֹטִים וְיִנִּיחַ בְּתוֹכָם אֶת הַנִּרוֹת כְּבֵר מִיּוֹם רִבְעִי. וְיִשְׁאִיר "נֵר נִשְׁמָה" דּוֹלֵק לְהַעֲבִיר מִמֶּנּוּ אֶשׁ לְהַדְלִיק עוֹד נֵר נִשְׁמָה וְנִרוֹת רֹאשׁ הַשָּׁנָה וּשְׁבַת, וּלְבַשֵּׁל. אִם חָל רֹאשׁ הַשָּׁנָה בַּשַּׁבָּת וְרֵאשׁוֹן יֵשׁ לְהַכִּין כְּנִ"ל וְשְׁתֵּי מַעֲרֻכּוֹת פְּמוֹטִים. וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת אוֹמְרִים "וְתוֹדִיעֵנוּ", וּבְקִדִּישׁ יִקְנֶה"ז. וְאֵין לְאִשָּׁה לְהַדְלִיק נִרוֹת יו"ט שְׁנֵי בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת עַד אַחֲרֵי צֵאת הַכּוֹכָבִים וְאִמְרִית "וְתוֹדִיעֵנוּ" אוֹ "בְּרוּךְ הַמְּבַדִּיל בֵּן קוֹדֵשׁ לְקֹדֶשׁ". (ט) אֵין אִינוֹ מִשְׁנִים מִסְדֵּר הַתְּפִילָּה כָּלִל. אֲבָל בַּשַּׁבָּת שֶׁהוּא גַּם יוֹם טוֹב אֵין אוֹמְרִים "בְּמָה מְדִלִיקִים". בַּשַּׁבָּת שׁוֹבָה, וּבְרֹאשׁ הַשָּׁנָה וְיוֹם כִּיפּוּר שְׁחָלִים בַּשַּׁבָּת - אוֹמְרִים בְּמוֹסָף וּמְנַחָה "מִי כְמוֹךְ אֵב הַרְחָמִים". (עֵינֵי בִּא"ח נִיצָבִים כא.) (י) לְפָנֵי הַקִּדִּישׁ הָאַחֲרוֹן אוֹמְרִים "לְדוֹד מְזֻמֹּר" וְתְפִילָּה עַל הַפְּרִנְסָה. (כה"ח תִּקְפֹּב ס"ק טוּב.) (יא) יֵשׁ אוֹמְרִים "שָׁנָה טוֹבָה וְכו'" מֵא' דְּרֹאשׁ הַשָּׁנָה עַד יוֹם כִּיפּוּר (עֵינֵי כה"ח תִּקְפֹּב ס"ק טד).

ט] בסעודת הלילה נוהגין לעשות סימנים לשנה טובה^(יב). טובלין פרוסת "המוציא" בדבש, ואחר שאכל כזית^(יג), אומר "יהי רצון שתחדש עלינו שנה טובה ומתוקה". ואחר כך טובל קצת תפוח מתוך בדבש ומברך עליו "בורא פרי העץ" ואוכלו, ואחר כך אומר גם כן "יהי רצון" וכו'. ונוהגין לאכל ראש של בעל חי ואומרים "יהי רצון שנהיה לראש" וכו', ויש להדר אחר ראש כבש שיהיה גם כן זכר לאילו של יצחק. גם אוכלים אותן הירקות שיש להם במדינה ההיא שם המורה לטובה, כמו במדינתנו מעהרען, ואומרים "יהי רצון וכו' שירבו זכויותנו". ויש נוהגין גם כן להדר לאכל דגים, שיש רמז לפרות ולרבות כמו הדגים, ואין לבשל אותם בחמץ כי אין אוכלים דברים חמוצים או מרירים בראש השנה. ואוכלים בשר שמן וכל מיני מתיקה, גם נוהגין שלא לאכל אגוזים ולוזים כי אגוז בגמטריא ח"ט, וגם מרבים פתה וניעה המבטלים את התפלה. ויש ללמד על השלחן תורה, ונוהגין קצת ללמוד משניות מסכת ראש השנה.

י] נכון שלא לשמש מטתו בשני לילות דראש השנה אפלו כשחל בשבת. אך אם הוא ליל טבילתה, לא יבטל עונתה^(יד), ויטבל את עצמו בבקר מטמאתו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) זה אינו מבואר בפוסקים. ולפי מה שכתבתי לעיל (ס' מ"א ס"ה) יוכל לומר יהי רצון קודם שאכל כזית אחר שבלע מעט מפרוסת המוציא.

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) מנהגנו בזה לומר "פתח אליהו" (ואם חל בשבת אומרים "שלום עליכם" וכו' ואח"כ "פתח אליהו"). והמנהג להקדים "פתח אליהו". ואח"כ אומרים פסוקי ברכה לפני הקידוש ככתוב במחזור. מקדשים בעמידה, נוטלים ידים מברכים המוציא, ואח"כ מטבילים את הלחם במעט מלח לקיים מה שנאמר "ולא תשבית מלח ברית" וגם בסוכר או בדבש. (וטוב לאכול כזית פת). אח"כ מברכים "בורא פרי העץ" על תמר ומכוונים לפטור כל פירות העץ, אוכלים ממנו ואח"כ אומרים "יהי רצון וכו'" ואוכלים ממנו שנית. (אם אוכלים הסימנים שלא בעת הארוחה לוקחים פרי אדמה ומברכים עליו "בורא פרי האדמה" ומכוונים לפטור כל פירות האדמה. וכשאוכלים בעת הארוחה אין צורך בזה כיון שרוביא כרתי וקרא הם חלק מהארוחה ופטורים מברכה). ואח"כ אומרים בקשות לפי הסדר הכתוב במחזוריים (חמר, רוביא, כרתי, סלקא, קרא, רימון, תפוח בדבש, ראש כבש או תרנגול). יש נוהגים שכל אחד מברך לעצמו ואומר את הבקשה לעצמו. ומי שלא יכול לאכול או שאין לו מאותו המין - יאמר רק ה"יהי רצון" (בלי ברכה כמו: כה"ח ס"ק ו'). יש שאינם אוכלים דג בסעודה זו אפילו חל בשבת ויש שמהדרים אחרי דגים. יש שאינם אוכלים שום סוג ענבים. יש שמהדרים לאכול שומשום או ריאה. וכל אחד יעשה בזה כמנהגו. אם יש לאדם פרי או בגד חדש ישאיר אותו לשימוש ראשון בלילה השני. ואם יש לו שני דברים חדשים ורוצה להשתמש באחד מהם בלילה הראשון, יכול לברך עליו "שהחיינו" אם לא היה על השולחן בעת ברכת "שהחיינו" שבקידוש (עיי' כה"ח תפג ס"ק כה בא"ח ניצבים ד). (יג) אם יש חשש לשז"ל - מותר (בא"ח ניצבים ט).

יא] בראש השנה כשאומר "אבינו מלכנו חטאנו לפניך" (י), אין להכות באגרוף על החזה כמו בחול וביום הכפורים, כי אין אומרים ודוי בר"ה שהוא יום טוב, אלא¹⁰ יכון הפרוש "אבינו מלכנו חטאנו לפניך", כלומר, אבותינו חטאו לפניך שעבדו עבודה זרה אבל אנחנו "אין לנו מלך אלא אתה", לכן "אבינו מלכנו עשה עמנו למען שמך".

יב] (ט) בשעת הוצאת ספר תורה נוהגין לומר "שלש עשרה מדות" (ט), ויש להתחיל מן "ויעבר", ויאמר: "ויעבר ה' על פניו ויקרא ה' ה' וגו'. ובשבת יש מקומות שאין אומרים לא י"ג מדות ולא "רבנו של עולם".

יג] (י) שעור התקיעות לכתחלה צריך להיות כך: התרועה היא תשעה כחות קצרות, והשברים יעשה שלשה שברים זה אחר זה (י), וכל שבר יהא ארך כמו ג' כוחות קצרות מן התרועה, ונמצא שגם השברים היא כמו תשעה כוחות. ויזהר מאד שלא להאריך בשברים עד שיהא כל שבר כמו תשעה כוחות, כי בזה אפלו בדיעבד אינו יוצא. והתקיעות המה הברות פשוטות. ובסדר תקיעה שברים תרועה תקיעה תהא כל תקיעה ארבה כמו השברים עם התרועה, דהיינו, כמו שמונה עשר כוחות (ט). ובסדר תקיעה שברים תקיעה תהא כל תקיעה ארבה כמו השברים, דהיינו, כמו תשעה כוחות (כ). וכן בסדר תקיעה תרועה תקיעה בתקיעות שקדם תפלת מוסף יש לעשות השברים עם התרועה בנשימה אחת, ולכן המקריא יקרא בפעם אחת שברים תרועה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

זא (קצור מסגרת השולחן) ור"ש ו"חיי אדם" לא הזכירו מזה כלל, ודעתם נראה לדלגו ולא לאמרו כלל בר"ה וכן רשם רז"ש בסידור שלו, וכמדומה שכן המנהג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יד) בראש השנה אומרים "אבינו מלכנו" אחרי שחרית ומנחה כולל "קרע רוע גזר דיננו". רק מדלגים על "אבינו מלכנו חטאנו", "מחה", "מחול" ו"מחוק". כשראש השנה חל בשבת או בשבת שובה מדלגים גם על "קרע רוע גזר דיננו". (שו"ע תקפד כה"ח ס"ק ד ת. תול"ש קסא. כה"ח תקפב ס"ק טו). (טו) נהגו להוסיף פיוטים בתפילות ראש השנה, ומקפידים לא להוסיפם באמצע העמידה או החזרה, אלא לפני "ברוך שאמר" או אחרי העמידה. וגם מי שנהג לאומרם לפני "נשמת" או לפני "יוצר" טוב שיאמרם כדלעיל, אך אסור לעשות מחלוקת לשם כך (אחרונים). (טז) אנו אומרים ג' פעמים י"ג מידות אפילו בשבת (ומתחילים ה. ה. וכו'). ואומר התזן "לעולם ה' דברך נצב בשמים" שתיים עשרה פעמים והציבור חזר אחריו. (יז) נהגו שרב אומר דברי כיבושין לפני התקיעות. אח"כ "למצא לבני קרח מזמור" - ז פעמים ופיוטים. יש לומר "לשם יחוד" קודם תקיעות, חלקם לתוקע בלבד וחלקם גם לציבור. (יח) וכל שבר יהא ארוך כמו ג' כוחות ונמצא שגם השברים בסך הכל הם כמו ט' כוחות, ואם עשה ד' או ה' שברים בלי הפסק ביניהם - יצא (שו"ע תקצ סע' ב). (יט) בסדר תשר"ת תהא כל תקיעה ארוכה כמו השברים עם התרועה, דהיינו כמו ח"י כוחות דהיינו ארבע שניות לכל תקיעה, ואם תקע פחות משתי שניות - אף בדיעבד לא יצא, וצריך לחזור ולתקוע את התקיעות (ועיין שו"ע תקצ סע' ג ולחונים עליו). (כ) בסדרים תשר"ת או תר"ת תהא כל תקיעה ארוכה כמו השברים או התרועה, דהיינו כמו ט' כוחות שהם שתי שניות כל תקיעה. ואם עשה כל תקיעה פחות משתי שניות לא יצא וצריך לחזור ולתקוע את התקיעות. יש אומרים שיי"ח כוחות הם כחמש שניות, וטוב לחוש להם לכתחילה ולכן ישתדל בתשר"ת להאריך בתקיעה חמש שניות, ובתשר"ת ובתר"ת יאריך בתקיעה כדי שתי שניות וחצי, שלוש ואפ' ארבע.

ובתקיעות שבתוך החזרת התפלה יש לעשות בשתי נשימות, ומכל מקום לא יפסיק ביניהן אלא יהיו תכופות זו לזו, והמקריא יקרא גם כן שתייהן בפעם אחת.

כא אלול

יד] כשהתקע אומר את הברכות^(כא), אל יאמרו הקהל "ברוך הוא וברוך שמו" (עין לעיל סימן ו' ס"ט) אף ישמעו היטב את הברכות ואחר כל ברכה יאמרו בכונה "אמן". ואסור להפסיק מכאן עד לאחר כל התקיעות שבחזרת התפלה. ועל כן אין להשמש להכריז: שתיקה יפה בשעת התפלה, אף שהוא נוהג כן בפעם אחרת.

טו] נוהגין העולם לומר בין הסדרים^(כב) יהי רצון וכו' כמו שנדפס במחזורים, וצריך לזהר מאד שלא להוציא בפה שמות המלאכים הנזכרים שם. ובהרבה קהלות אין אומרים כלל את ה"יהי רצון" וכן נכון יותר. והעקר הוא להתעורר אז בתשובה בלב שלם, וכמו שכתב הרמב"ם זכרוננו לברכה (בהל' תשובה פ"ג ה"ד) הנה לשוננו: "אף על פי שתקיעת שופר בראש השנה גזרת הכתוב, רמז יש בה, כלומר, עורו ישנים משנתכם ונרדמים הקיצו מתרדמתכם וחפשו במעשיכם וחזרו בתשובה וזכרו בוראכם, אלו השוכחים את האמת בהכלי הזמן ושוגים כל שנתם בהכל וריק אשר לא יועיל ולא יציל, הביטו לנפשותיכם והיטיבו דרכיכם ומעלליכם, יעזב כל אחד מכם דרכו הרעה ומחשבתו אשר לא טובה וכו'" עד כאן לשונו.

טז] בחזרת התפלה, כשאומר שליח הצבור "ואנחנו כורעים", נוהגין שגם הצבור אומרים עמו, וגם כורעים ומשתחווים^(כג), אבל^(כד) אין נופלים על פניהם רק ביום הכפורים בסדר העבודה. וגם שליח הצבור כורע על ברקיו, אבל אסור לעקר ממקומו בשעת התפלה. ולכן נוהגין שיעמד קצת רחוק מן העמוד כדי שיוכל לכרע על ברקיו בלי עקירה ממקומו, והעומדים אצלו מסייעים אותו לעמוד שלא יצטרך לעקור רגליו. התקיעות שבתוך החזרת התפלה, אין לשליח צבור לתקע אלא אם הוא בטוח שלא תתבלבל דעתו על ידי כך.

יז] בתקיעות שבתוך החזרת התפלה יש מנהגים שונים כמה תוקעין, וכל מקום^(כה)

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(1) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ב"מגן אברהם" סס"י קל"א. אבל מדברי רמ"א ורד"ש סי' תרכ"א נראה דנופלים על פניהם ב"עלינו לשבח" כמו בעבודה, וכן המנהג במדינתנו גם כ"ה. וע"ל (סי' קל"ג סכ"ג) איך יתנהגו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כא) טוב שהתקע יאמר "לשם יחד" שמכוין להוציא הקהל ידי חובה. נהגו לעמוד בברכות ולשבת קודם התקיעות. (כב) בין התקיעות יתודה בלחש כמובא במחזור. (עין בא"ח ניצבים יג). (כג) לא נוהג לכרוע בתפילות ר"ה אלא לכוף את הראש. (כד) לפני התפילה תוקעים שלושים קולות "דמיושב" (כי הקהל יושב). ג"פ תשר"ת. ג"פ תש"ת. ג"פ תר"ת. בתפילת לחש נוהג לתקוע לפני הרת עולם תשר"ת תש"ת תר"ת ב"מלכויות" ו"זכרונות" ו"שופרות" סה"כ ל' קולות. וכסדר הזה גם בחזרת הש"ץ. בתפילת לחש כשמראים לתקוע את התקיעות בסידור לא יוציא

יחזיק מנהגו. וכן בתקיעות שלאחר התפלה יש מנהגים שונים^(כה). ולאחר שגמרו כל התקיעות כפי מנהג המקום, יש להצניע את השופר ולא יתקעו יותר. אפלו מי שרוצה להיות תוקע ביום שני, אין לו לתקע ביום ראשון להתלמד.

[יז] אם יש מילה, מלין לאחר ההפטרות קדם תקיעת שופר, והרמז "זכור ברית אברהם (זו מילה), ועקדת יצחק" (זה שופר). ובשבת מלין אחר "אשרי". ואם צריכין למול אצל היולדת, מלין אחר היציאה מבית הכנסת.

[יט] מי שיצא בתקיעת שופר וצריך לתקע בשביל אחרים, יכול גם כן לברך את הברכות. ומכל מקום יותר נכון שזה שהוא צריך לצאת הוא יברך את הברכות^(כו) והתקע בשביל נשים, אם הוא כבר יצא, לא יברך את הברכות, אלא האשה תברך^(כז), כיון דמצד הדין נשים פטורות מתקיעת שופר משום דהוי מצות עשה שהזמן גרמא. ויש אומרים דמי שיצא לא יתקע כלל בשביל נשים, והרוצה לתקע בשביל נשים, יתקע קדם שישמע התקיעות בבית הכנסת, ויברך על התקיעות ויכון שיצא בהן, ובלבד שלא יהיה בשלש שעות הראשונות של היום, כי אז אין לתקע ביהדות, או שיתקע להן בשעה שתוקעין בבית הכנסת, או לאחר התקיעות שבבית הכנסת אלא שיכון שלא לצאת בתקיעות אלו אלא בתקיעות שהוא יתקע לפני האשה ויברך עליהן. ואף על גב שהולך אחר כך לבית הכנסת להתפלל מוסף ולשמע התקיעות שבתפלה, אין ההפסק מצריכו לברך שנית, דכלהו תקיעות חדא מצוה גינהו. ואם האשה חלושה וצריכה לאכל קדם התקיעות, יכולה לאכל^(כח).

כב אלול

[כ] כשיוצאין מבית הכנסת יש ללכת בשובה ונחת שמח וטוב לב. בבטחון כי שמע ה' בקול תפלתנו ותקיעותינו ברחמים. ואוכלין ושותין כיד ה' הטובה, ומכל מקום יזהר שלא לאכל אכילה גסה, ותהא יראת ה' על פניו. ויש ללמד תורה על השלחן.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ז] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בחיי אדם. אבל דעת "מגן אברהם", ורו"ש, וסד"ה, דאם השומע יכול לברך בעצמו יברך בעצמו ולא התוקע.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

קול מפיו. (כה) אחר החזרה תוקעים תשר"ת תש"ת בתוך קדיש תתקבל. אחר התפילה תוקעים תרועה גדולה, כדי להשלים למאה ואחת קולות. (עיין שו"ע תקצב א ולנו"כ כה"ח ס"ק א ה) (כו) וכן נוהגים. אלא אם כן השומע לא יודע לברך - שאז יברך לו התוקע. וכן יברך מי שתוקע לציבור אע"פ שיצא כבר ידי חובה. (כז) ואשה לא תברך וכן לא יברכו בשבילה על תקיעת שופר אלא אם כן התוקע לא יצא ידי חובה (עיין שו"ע תקפט סע' ו). אשה שנהגה להחמיר על עצמה ולשמע תקיעות שופר ופעם אחת אינה יכולה לבוא לביהכ"ס, תביא תוקע לביתה שיתקע לה בלי ברכה. ואם אינה יכולה בכך, תעשה התרת נדרים מיוחדת בערב ראש השנה (עיין בא"ח ניצבים יז). (כח) אסור לאיש לאכול לפני התקיעות אלא אם כן הוא זקן או חולה. (עיין שדי חמד מערכת ראש השנה).

לאחר "בדרכת המזון" אין לישון אלא הולכין לבית הכנסת ואומרים תהלים בצבור עד תפלת מנחה. ואף מי שראשו כבד עליו יכול לישון מעט קדם שילך לבית הכנסת.

כא לאחר תפלת מנחה, הולכין אל הנהר לזכר זכות העקדה. דאיתא במדרש כשהלך אברהם אבינו עם יצחק בנו לעקדה עשה השטן את עצמו כמו נהר לעכבו ועבר אברהם אבינו עליו השלום בנהר עד צוארו ואמר: "הושיעני אלהים כי באו מים עד נפש". ועוד יש טעם, מפני שאנו ממליכין היום את הקדוש ברוך הוא עלינו, והדרך הוא למשח את המלכים אצל הנהר לרמו שתמשך מלכותו. וטוב שיהיה מחוץ לעיר, ויש בו דגים^(כ) לזכר שאנו משולים כדגים חיים הללו שנאחזים במצודה, כך אנו נאחזים במצודת המות והדין, ומתוך כך נהרהר יותר בתשובה. עוד טעם, לסימן שלא ישלט בנו עין הרע כמו בדגים, ונפרה ונרבה כדגים. ויש אומרים הטעם כי לדגים אין גבינים ועיניהם פקוחות תמיד כדי לעורר עינא פקיתא דלעלא. ואם אין שם נהר שיש בו דגים, הולכין לנהר אחר או לבאר, ואומרים הפסוקים "מי אל כמוך וכו'" ככתוב בסדורים סדר "תשליך", ומנערים שולי הבגדים, והוא לרמו בעלמא לתן לב להשליך את החטאים ולחפש ולחקר דרכיו מהיום והלאה שיהיו בגדיו לבנים ונקיים מכל חטא. אם חל יום ראשון בשבת הולכין ביום שני^(ל).

כב לאחר שחזרין לבית הכנסת ועדין לא הגיע זמן ערבית, יזהר מחברת מרעים שלא יבוא חס ושלום לדברים בטלים, אף יעסוק בתורה או בתהלים או בספרי מוסר, כי קדוש היום לאדוננו.

כג שני ימים טובים של ראש השנה כיום אחד ארץ הן חשוכים^(לא), וקדשה אחת הן (עין לעיל סימן צ"ט ס"ב), ולכן נחלקו הפוסקים אם לברך בליל שני בקדוש וכן בהדלקת הנרות וכן בתקיעות של יום ב' "שהחיינו" או לא, כי יש אומרים כיון דקדשה אחת הן וכבר ברך "שהחיינו" בראשון, אין צריך לברך עוד בשני. וע"כ נוהגים שבקדוש ליל ב' מניחין על השלחן פרי חדש, שתהא ברפת "שהחיינו" שבקדוש גם על הפרי, או שלובש בגד חדש. ואם אין לו אינו מעכב^(לב), ואומר "שהחיינו" בקדוש (כי אנו תופסין העקר כהפוסקים שאומרים שצריך לברך "שהחיינו"). וכן האשה בהדלקת הנרות לליל ב' (אם נוהגת לברך "שהחיינו") אזי על כל פנים אם אפשר תלבש בגד חדש או תניח פרי חדש שתהא ברפת "שהחיינו" גם על זה. ואם אין לה אינו מעכב. וכן התקע ביום שני, אם אפשר יש לו ללבש בגד חדש. ואם חל יום ראשון בשבת, אינו צריך דהא עדין לא ברכו "שהחיינו" על השופר^(לז).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כט) אין מקפידים על דגים ועושים תשליך גם בבקר. ובשעת דחק גם בגיגית של מים.
(ל) עושים תשליך גם ביום שבת אך במקום שאין עירוב - יזהרו לא לטלטל (עין בא"ח ניצבים יב. כה"ח תקפג ס"ק ל לא לב). **(לא)** לא יכינו מיום טוב אחד לשני כלום, אפילו לא יסדרו את השולחן. **(לב)** בקידוש ובהדלקת נרות יברכו "שהחיינו". וטוב להכין פרי או בגד חדש ביום השני ולברך "שהחיינו" על היום ועל הדבר החדש, אך אף אם אין דבר חדש יברך "שהחיינו" **(כא"ח ניצבים ח. (לג))** אין מברכים "שהחיינו" ביום השני בתקיעות אלא אם כן היה היום א' בשבת.

סימן קל דיני עשרת ימי תשובה

ובו ו' סעיפים.

כג אלו

א] עשרת ימי תשובה, שמם מורה עליהם שהם מיוחדים לתשובה. וכל אדם מחיב אז לשוב בתשובה שלמה לפני ה' יתברך שמו קדם בוא היום הגדול והנורא יום הכפורים, שנאמר: "לפני ה' תטהרו". ונאמר: "דרשו ה' בהמצאו", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה, אלו עשרה ימים שבין ראש השנה ליום הכפורים. לכן צריך האדם בימים אלו לפשפש במעשיו ולשוב ממעשיו הרעים^(א). וספק עברה צדיקה יותר תשובה מעברה ודאית, כי יותר מתחרט האדם כשהוא יודע שעשה עברה מאם אינו יודע. ולכן קרבו אשם תלוי צריך להיות יותר ביקור מקרבו חטאת. וירבה בתורה ובמצוות ובצדקה וימעט בעסקיו. וכתב ר' משה קורדוברו זכרוננו לברכה, שיהיו ימים אלו כמו חול המועד, שלא יעשה בהם אלא מלאכה הכרחית. וביותר צריך האדם לתקן דברים שבינו לבין חברו אשר עליהם אין כפרה עד שיחזיר את הגזל ואת העשק, ויפיוסו שימחל לו^(ב).

ב] ראוי לאדם שיתנהג בימים אלו גם בחמרות שאינו נוהג בהם כל השנה, כי גם אנו מבקשים מאת ה' יתברך שמו שיתנהג עמנו בתסידות^(ג). והאוכל כל השנה פת פליטר, לא יאכל בימים אלו כי אם פת ישראל. וכדומה לזה^(ד).

ג] ב"ברכת המזון" יש נוהגין לומר "הרחמן יחדש" וכו' כמו בראש השנה.

ד] נוהגין שלא לעשות נשואין בימים אלו^(ה).

ה] בשבת "שובה" יש לקרות למפטיר אדם חשוב^(ו).

ו] יש נוהגין שאין מקדשין את הלכנה עד מוצאי יום הכפורים שאז שמחים ומקדם היו בדאגה. ויש אומרים דאדרבה, טוב לקדשה קדם כדי להוסיף בזכות^(ז), והכל לפי הזמן. במקום שמצוי לקנות אתרוגים לולבין והדסים, נוהגין אנשי מצשה להיות זריזין מקדימים לקנות בימים אלו כדי שתצטרף גם המצוה היקרה הזאת לזכותינו.

_____ דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

סימן קל (א) על כן טוב שילמד ספרי מוסר לידע מה עליו לחקן. ויש לאדם למצוא בימים אלו זמן להתבודד לפשפש במעשיו. (כה"ח תרג ס"ק י ג). (ב) אע"פ שתשובה יפה לעולם. בעשרת ימי תשובה היא מתקבלת מיד ויפה ביותר. (רמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ו). (ג) תשתדל האשה לאפות עוגה או לחם (2332 גרס לפחות). ותפריש "חלה" בברכה. (בא"ח ניצבים כה). (ד) טוב לאכול פת בעשרת ימי תשובה ולברך ברכת המזון בכוונה. (בא"ח ניצבים כד תול"ש קמ). (ה) אין אנו נוהגים בכך (עיין שדי חמד מערכת ראש השנה). (ו) נוהגים שהחכם דורש לעורר את העם בתשובה. (עיין כה"ח תרג ס"ק כג). (ז) נהגו לקדשה במוצאי כיפור.

סימן קלא דינו ערב יום פפור

ובו י"ו סעיפים.

כד אלול

א] נוהגין לעשות כפרות בערב יום הפורים באשמרת הבקר שאז הרחמים גוברין. לוקחין תרנגול שאינו מסרס לזכר, ותרנגולת לנקבה, ולאשה מעברת תרנגול ותרנגולת^א. תרנגול, שמא הולד הוא זכר. ואם הולד היא נקבה, די לאמה ולבתה בתרנגולת אחת^ב. ואפלו שאר בני אדם יכולין שנים לקח כפרה אחת. ובחרים בלבנים על שם שנאמר: "אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו", אבל אין לחזור בפרוש בשעת קנין אחר לבנים ולקנותם ביקר, כי זהו כעין דרכי אמורי, אלא כשיזדמן לו לבן שקנה אותו בין אחרים, יבחר בו. לוקח כל אחד כפרתו בידו הימנית, ואומר הפסוקים "בני אדם" וכו', ומסבבה סביב ראשו ואומר: "זה חליפתי" וכו' ג' פעמים. אם מסבב לאחרים, אומר: "זה חליפתך". ויש לו לסבב תחלה לעצמו ואחר כך לאחרים. וטוב שתהא השחיטה גם כן באשמרת הבקר מכף לאחר הסבוב. ואל יחשוב האדם שזוהי כפרתו ממש, אלא יחשב, כי כל מה שעושין בעוף הזה, היה ראוי לבוא עליו בעונותיו, ויתאונן על חטאיו, והקדוש ברוך הוא ברחמיו יקבל תשובתו. ונוהגין לזרק בני מעיהם הכבד והכליות של הכפרות על הגגות או בחצר מקום שהעופות יכולים לקחת משם, לפי שראוי לרחם על הבריות ביום זה, כדי שירחמו עליו מן השמים, ועוד מפני שאכלו גזל, כדי שיתן האדם אל לבו להרחיק את עצמו מן הגזל. אם אין תרנגולים מצויים, יכול לקח אנו או שאר בעלי חיים שאינו ראוי להקרבה, ויש אומרים אפלו דגים, אך לא תורין ובני יונה שהן ראויין להקרבה ויהא נראה כאלו מקדיש קדשים בחוץ. יש נוהגין לתן את הכפרות לעניים, אבל יותר טוב לפדות את הכפרות בממון ולתן את הממון לעניים^א.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלא א (משנה ברורה תר"ה ס"ק ג) ויש שלוקחין למעוברת שתי תרנגולות ותרנגול אחד. ב (במשנה ברורה שם ס"ק ג) אם אין ידם משגת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קלא א (א) מי שחושש שהשחיטה בערב יום כיפור לא תהיה כהלכתה או שקשה לו לשחוט בשעה זו, ישחוט כפרות באחד מעשרת ימי תשובה ובכל שעה מהיום או הלילה ובלבד שהשחוט יהיה עירני (בא"ח וילך ב. שדי חמד). בשעת הכפרות מקפידים לא לומר שום פסוקים, (כה"ח תרה ס"ק ה). אלא אומרים: "זה חליפתי תמורת כפרתי וכו' (ראשי תיבות שם קדוש חת"ך). זה העוף ילך לשחיטה, ונכנס אנחנו לחיים טובים ולשלום" (בא"ח וילך ב.). נוהגים ליתן כסף בערך הכפרות לעניים. ומי שאין לו תרנגולים יעשה כפרות בסכום כסף כערכם ויאמר: זה חליפתי תמורת כפרתי, זה הכסף ילך לצדקה וכו'. ומי שאין לו כסף כנ"ל יעשה כפרה בעוף אחד לכל המשפחה (עיין כה"ח תרה ס"ק יא). ישתדל אדם לקיים מצוות כיסוי דם בברכה בשעה זו של כפרות (עיין כה"ח תרה ס"ק טו בא"ח וילך ג.).

ב] אין אומרים "מזמור לתודה" ולא "תחנון" ולא "למנצח", גם אין אומרים "אבינו מלכנו" (כ) רק כשחל יום הכפורים בשבת אז אומרים ערב יום הכפורים בשחרית "אבינו מלכנו".

ג] מצוה להרבות בסעודה ולאכל ולשתות. וכל האוכל ושותה בערב יום הכפורים לשם מצוה, נחשב לו כאלו התענה גם היום. ומצוה לאכל דגים בסעודה הראשונה^(א).

ד] עברות שבין אדם לחברו, אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, שנאמר: "מכל חטאתיכם לפני ה' תטהרו", כלומר חטאתיכם, שהם לפני ה' לבד, יום הכפורים מכפר, אבל מה שבין אדם לחברו אין יום הכפורים מכפר עד שירצה את חברו, לכן צריך כל אדם לדקדק שאם יש בידו ממון של אחרים שלא כדיו, יחזיר לו ויפייס אותו. ואם יש בידו ממון שהוא מספק בו אם הוא שלו על פי דין או לא, יודיע לחברו שהוא רוצה לעמד עמו מיד לאחר יום הכפורים לדין תורתנו הקדושה, ויקבל עליו באמת לקים כאשר יצא מפי הבית דין. וגם אם לא חטא כנגד חברו אלא בדברים, צריך לפייסו, ומחויב ללכת בעצמו לפייסו. אך אם קשה עליו או שהוא מבין כי יותר קרוב שיתפייס על ידי אמצעי, יעשה על ידי אמצעי. והאיש אשר מבקשין ממנו מחילה, ימחל בלב שלם ולא יהא אכזרי, כי אין זה ממדת ישראל אלא ממדת עשו, שעליו נאמר: "ועברתו שמרה נצח", וכן הוא אומר על הגבעונים לפי שלא מחלו ולא נתפייסו, "והגבעונים לא מבני ישראל המה". אבל דרכן של זרע ישראל הוא להיות קשה לכעס ונוח לרצות. וכשהחוטא מבקש ממנו למחל, ימחל בלב שלם ובנפש חפצה, ואפלו הצר לו הרבה, ולא יקם ולא יטר. ואדרבה, אם החוטא אינו מתעורר לבוא אליו לבקש מחילה, יש לו להאיש העלוב להמציא את עצמו לאותו שחטא כדי שיבקש ממנו מחילה. ומי שאינו מעביר שנאה ביום הכפורים, אין תפלתו נשמעת חס ושלום. וכל המעביר על מדותיו מעבירין לו על כל פשעיו^(ה).

כה אלול

ה] אם מת זה האיש אשר חטא כנגדו, מביא עשרה אנשים ומעמידן על קברו ואומר: "חטאתי לאלקי ישראל ולזה האיש (פלוני) שחטאתי לו", והם ישיבו לו "מחול לך, מחול לך, מחול לך". ויש לו לילך יחף. גם יש לו לפרט את החטא אם אינו בזיון להמת. אם קבר המת הוא חוץ לשלש פרסאות ממקום שדר בו החוטא, אינו צריך לילך בעצמו לשם אלא ישלח שלוחו, והשליח יקח שם עשרה אנשים וילך על קברו ויאמר:

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובני החיים

(ב) נוהגים לומר "מזמור לתודה" ו"אבינו מלכנו" (עיין כה"ח תרד ס"ק כג כה). אין אומרים "תחנון" בערב כיפור אלא בתפילת לחש של מנחה. אם התחילו סליחות לפני עמוד השחר, יאמרו וידיו אפילו אחרי "עמוד השחר" אבל את התחנון "והוא רחום" שבסוף הסליחות אין אומרים אחרי "עמוד השחר". אם התחילו סליחות אחרי עמוד השחר לא יאמרו "ידיו" ולא "תחנון" (עיין כה"ח תקפא ס"ק עג). (ג) טוב לאכול ביום זה שש סעודות ואסור לצום אפילו תענית חלום (בא"ח וילך א כה"ח תרד ס"ק יג). (ד) מי שלא מחלו לו יביא ג' אנשים ויפייס למי שחטא לו, ואם לא מחל יעשה כן עוד פעמיים ואם לא מחל לו - פטור, אלא אם כן היה רבו. ונוהגים שבבילי כיפור יכריז הש"ץ שכל אחד ימחול לחברו, ויאמרו כל הציבור "מחלנו" (שו"ע תרו סע' א ועיין בא"ח וילך ה).

"הנני שלוח של פלוני מודה ברבים ששלחני פלוני לבקש מחילה על מה שחטא" וכו'. אם חרף אדם לאחר מותו, אינו צריך לילך על קברו אלא יבקש ממנו מחילה במקום שחרפו. ואם הוציא עליו שם רע, צריך לקבל על עצמו תשובה על שעבר חרם הקדמונים שלא להוציא שם רע על מתים.

11 מצוה על כל אדם לטבל את עצמו בערב יום הכפורים לטהר מטמאת קרי^(ה), ועוד משום תשובה, וכמו גר שנתגיר צריך טבילה, ולכן גם נערים ובתולות^(ו) יש להם לטבל. ויש לדקדק שלא תהא עליו שום חציצה (עין לקמן ס' קסא). ועקר זמן הטבילה הוא לאחר חצות היום. אשה ששמשו מטתה יכולה לטבל שכתב זרע בתוך ג' ימים לאחר כך והרי היא כמו בעל קרי, ולא הועילה לה הטבילה לענין זה. והתקנה היא שקדם הטבילה תרחץ היטב בחמין ולא תפלט אחר כך עוד. ואמנם אם שמשו סמוך לטבילה או סמוך לוסתה, שאז רגילה להתעבר, אסור לה להשחית זרע ההריון, ולכן לא תרחץ בחמין, ומכל מקום יש לה לטבל בצונן. מי שהוא אבל רח"ל אפלו בתוך שבועה יכול לרחץ ולטבל את עצמו כמו שעה או שתי שעות קדם הלילה, אפלו קדם מנחה. אבל שאר כל דיני אבלות, כגון ישיבה על גבי קרקע ובלא מנעלים, נוהג עד הלילה^(ז).

12 נוהגין שכל בעל הבית עושה נר לביתו, מפני שביום הכפורים ירד משה עם הלחות השניות, והתורה נקראת נר^(ח), ועוד נר אחד בשביל נשמות אביו ואמו שמתו לכפר עליהם. ונוהגין שמדליקין אחד בביתו שידלק עד שעת הבדלה ויבדיל עליו (עין לקמן סימן קל"ג סכ"ח), ואחד מדליקין בבית הכנסת. ולא יעשו נרות אלו משעוה של בתי עובדי כוכבים. ומהיות שקצת מקפידים אם ארע שקבה נרו ביום הכפורים, אף כי באמת אין בזה שום חשש, מכל מקום טוב למנע מזה ויתן את הנר להשמש שהוא יעמידו במקום שירצה, והאיש לא ידע כלל מקום נרו. ויש לשא את הנר לבית הכנסת כשהולך לתפלת מנחה להעמידו על מכונו ולהדליקו אחר כך קדם בין השמשות, כי בעת שבאים אחר כך לבית הכנסת לערבית הזמן בהול.

13 כשהולכין לבית הכנסת לתפלת מנחה, נוהגין ללבש בגדי שבת. בתפלת המנחה אומרים לאחר ה"שמונה עשרה" את הודוי, דהיינו קדם "אלהי נצור" אומרים את הפסוק "יהיו לרצון" ומתחילין "אלהינו ואלהי אבותינו תבוא לפניך" עד "והלואים רעים", ואחר כך אומרים "אלהי נצור" וכו' ואומרים עוד הפעם הפסוק "יהיו לרצון" וכו'. אם בעוד שהוא אומר את הודוי חוזר שליח הצבור את התפלה כיון שהוא כבר אמר את הפסוק "יהיו לרצון", יכול לענות "אמן" ולומר "קדשה" ו"מודים"^(ט).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) עיין סימן קכח הערה יד. (ו) יש שנמנעו מטבילת בתולות מטעמי צניעות. (ז) יכול האבל לטבול רק אחרי מנחה, ויאכל סעודה מפסקת על גבי שולחן (ועיין שו"ע תקמח סעי' כה"ח תרו"ס"ק סו). (ח) לא נהגו בנרות אלו, אך מי שהוריו אינם בחיים ידליק נר בבית הכנסת לעילוי נשמתם (עיין כה"ח תרי"ט ס"ק כז). ובענין נר של הבדלה בבית ובבית הכנסת עיין לקמן סימן קלג. (ט) לפני "אלקי נצור" אומרים וידוי ואח"כ "על חטא" על סדר א-ב' ואח"כ וידוי על סדר תשר"ק. ובחזרה של מנחה אין הש"ץ אומר וידוי (עיין כה"ח תרו"ס"ק יט). אם בעת שאומר וידוי

ט] צריך לומר את הודוי מעמד¹⁾, וישחה²⁾ כמו ב"מודים"³⁾. וכשמצביר את החטא, יכה באגרף⁴⁾ על הלב, כלומר, אתה גרמת לי שחטאתי. סדר הודוי כפתיב בסדורים, אומרים כלם בשוה. ומי שהוא יודע בעצמו חטא שלא נזכר בוודוי, כיון שהוא אומר את הודוי בלחש, נכון שיפרט את החטא ההוא ויתודה עליו במרירות הלב ובדמעות שליש. וכן אם החטא הוא אחד מהמפרשים בהודוי, אזי כשמגיע אליו יתמרמר עליו ביותר. עונות שהתודה עליהם ביום הכפורים שעבר אף על פי שהוא יודע שלא עשה אותם יותר, מכל מקום יכול לחזור ולהתודות עליהם, והרי זה משבת, שנאמר: "וחטאתי נגדי תמיד".

כו אלול

י] לאחר תפלת המנחה אין אומרים "אבינו מלכנו" בין שחל יום הכפורים בחול בין שחל בשבת^(א).

יא] אחר תפלת המנחה נוהגין להלקות. ואף על פי שאין מלקות זה מלקות ממש, מכל מקום מתוך כך ישים אל לבו לשוב מעברות שבדור. ויש לקח רצועה של עגל אף על פי שאינה רחבה טפח. הנלקה יהא מטה ושוטה על בדכיו, פניו לצפון ואחוריו לדרום. ונוהגין לומר וידוים בשעה שנלקה, והמלקה אומר: "והוא רחום" וגו' ג' פעמים שהם ל"ט תבות כנגד ל"ט מלקות.

יב] לעת ערב אוכלין סעודה המפסקת. ונוהגין לטפל פרוסת "המוציא" בדבש כמו בראש השנה^(ב). ואין לאכל אלא דברים שהם קלים להתעכל, כגון בשר ועוף. ונוהגין שאין אוכלים דגים בסעודה זו. ולא יאכל ולא ישתה דברים המחממים כגון מאכלים המתבילים בבשמים וכרפם. וצריך לזהר מאד להוסיף מחול על הקדש, דהיינו שיפסיק מלאכל בעוד יום קצת קדם בין השמשות, ויריזין מקדימין להפסיק כמו שעה קדם הלילה^(ג). ואם מפסיק מלאכל בעוד יום גדול ודעתו לאכל או לשותות אחר כך,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

ג] (קצור מסגרת השולחן) עיין בלשון רז"ש שכתב וטוב לשחות כו' דאינו חיוב כ"כ, ולכן אם מתביש בפני אחרים שאינם נוהגים לשחות ועל ידי זה מתבלבל בכוונתו - אין צריך לשחות כ"כ וכו'. ד] (משנה ברורה תר"ז סק"י) וטוב שישחה כמו במודים ולא יסמוך על דבר שאם ינטל אותו דבר יפול ואם סמך צ"ע אם יחזור ויתודה, והעמידה צ"ל עד אחר על חטא שאנו חייבים (שעה"צ אות ו') והכונה טוב לכתחילה כו' ואם כבוד לו השחיה יש להקל ודי שיכוף מעט את ראשו ובפרט בירודי השני שחזור ואומר עם הש"ץ. ה] (קצור מסגרת השולחן) ויש נוהגין להכות על החזה מטעם הידוע להם.

דרכי הליכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

זה החל הש"ץ בחזרה ושמע המתפלל קדיש או קדושה או מודים, יש אומרים שהוא כמו בין יוצר לתפילת י"ח ולא יכול לענות על הכל. יש אומרים שיכול לענות על הכל כיון שהוא אחרי התפילה כמו בין ברוך שאמר ליוצר, (בא"ח בשלה כב) ויכול לענות על כל דבר שבקדושה. וכדי לצאת מהספק יאמר שוב "יהיו לרצון וכו'" ויענה כל דבר שבקדושה ואח"כ ימשיך בוודוי (עי' לשו"ע קכב וכה"ח שם. עיין עמוד 695). י) נוהגים להתכוף קצת בוודוי. אבל ב"על חטא" לא מתכוופים ולא מכים על החזה (כה"ח חרו"ס ס"ק כד). יא) אומרים "אבינו מלכנו" בלי דילוג (עיין כה"ח חרו"ס ס"ק כה). יב) טובלים הלחם במלח וגם בדבש או סוכר (עיין בא"ח וילך ד). יג) יפסיק את הסעודה 40 דקות לפני השקיעה ובשעת הדחק די ב-30 דקות. (עיין בא"ח וילך ד יא).

צריך שיתנה קדם "ברכת המזון" ויאמר בפרוש או לכל הפחות יהרהר בלבו שאינו מקבל עליו עדין את התענית.

יג] המנהג במדינות אלו שאין מטמינין בערב יום הכפורים לצרף מוצאי יום הכפורים בדרך שמטמינין מערב שבת לשבת, משום דהוי כמכין מיום הכפורים לחול, וגם משום דמחזי כרעבתנותא^(יז).

יד] כתיב: "לקדוש ה' מקבד", ודרשינן זה יום הכפורים שאין בו אכילה ושתייה, מצוה לכבדו בכסות נקיה ובגרות. לכן מציעין גם בבית הכנסת מצעות גאות ומרבין בגרות שנקראו כבוד, שנאמר "בארים כבדו ה'", ומתרגמינן "בפנסיא יקרו ה'". קדם בין השמשות פורסין מפות על השלחנות, ומדליקין נרות בבית כמו בערב שבת. ויש להדליק נר בתוך שאשתו שוכבת שם כדי שלא יבוא לידי תשמיש^(יח). ומברכין על הנרות "להדליק נר של יום הכפורים", ואם חל בשבת מברכין "להדליק נר של שבת ושל יום הכפורים"^(יט) (ולענין ברכת "שהחיינו" עין לעיל סימן ק"ג סעיף ד').

טו] נוהגין ללבש את הקיטל, שהוא בגד מתים^(כ), ועל ידי זה לב האדם נכנע ונשבר. וגם האכל יכול ללבשו. וכיון שהוא בגד מיוחד לתפלה לא ילך בו לבית הכסא. גם הנשים לובשות בגדים לבנים ונקיים לכבוד היום, אף לא יקשטו את עצמן בתכשיטין, מפני אימת הדין.

טז] המנהג שהאב והאם מברכין את הבנים ואת הבנות קדם שנכנסין לבית הכנסת שאז כבר חל קדשת היום ושערי הרחמים נפתחו^(כא). ומתפללים בברכה זו שיחתמו לחיים טובים ושיהא לבם נכון ביראת ה'. ומתחננים בבכי ובדמעות שתקבל תפלתם. וגם הבנים והבנות מתעוררים שילכו בדרך טובים וארחות צדיקים ישמרו. ויש שהולכים גם לקרוביהם שהם תלמיד תכם וצדיקים שברכו אותם, ומבקשים מהם שיתפללו גם בעדם ביום הקדוש והנורא. ויש להקדים לעשות כן בעוד היום גדול, כי לצת ערב ראוי שיהיו נכונים לקבל קדשת היום בהשקט וישוב הדעת. נסח הברכה ישימך וגו', יברכה וגו', ועוד מוסיף כל אחד כפי צחות לשונו. ויש לומר תפלה זאת: "ויהי רצון מלפני אבינו שפשמים שיתן בלבם אהבתו ויראתו ותהא יראת ה' על פניו"

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1] (קצור מסגרת השולחן) עיין ב"מגן אברהם" ורו"ש שכתבו להיפך, אבל המנהג כמ"ש המחבר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) נוהגים להטמין, ובפרט למי שיש תינוקות וילדים קטנים (עיין שו"ע תרט). (טז) לא נוהגים כזה. (טז) גם אשה שלא מברכת "שהחיינו" בהדלקת נר ביום טוב רגיל, תברך בערב יום כיפור, ומשעה זו נאסרת היא בחמשה עינים (בא"ח וילך ט ועיין כה"ח תרי ס"ק ז ט). (יז) אין אנו נוהגים בקיטל אך משתדלים ללבוש בגדים לבנים ע"פ דעת המקובלים ומותר ללכם בהם לשירותים כי זה דרך לבוש. (עיין שו"ע תרי סע' ד, אחרונים). (יח) טוב שהבנים יבקשו מחילה מהוריהם, אשה מבעלה ובעל מאשתו, ואף אם לא ביקשו מחילה - ימחלו להם (בא"ח וילך ו).

כל ימי חייה שלא תחטא ותהי חשקה בתורה ובמצוות, עיניה לנכח יביטו, פיה ידבר חכמות ולבה יהגה אימות, ידיה יהיו עוסקים במצוות, רגליה ירצו לעשות רצון אביה שבשמים, ויתן לה בנים ובנות צדיקים וצדקניות עוסקים בתורה ובמצוות כל ימיהם ויהי מקורך ברוך, ויזמין לה פרנסתה בהתר ובנחת וברוח מתחת ידו הרחבה ולא על ידי מתנת בשר ודם, פרנסה שתהא פנוי לעבודת ה', ותכתב ותחתם לחיים טובים וארכים בתוך כל צדיקי ישראל, אמן" (יט).

כו אלול

[ז] נוהגין ללבוש את הטלית, ויש לזהר ללבוש בעוד יום ויברך עליו (כ). ואם נתאחר עד בין השמשות - לא יברך עליו.

סימן קלב

סדר ליל יום הכפורים

ובו ה' סעיפים.

א] במדינות אלו נוהגין (א) קדם כל נדרי, מוציא הגדול שבקהל ספר תורה ומסבב עמו סביב הבימה, והאנשים מחבקים ומנשקים את ספר התורה, ומבקשים מחילה וסליחה על מה שפגמו בכבוד התורה, ומקבלים עליהם מהיום ואילך ללכת בדרכה. ואומרים כמה פעמים הפסוק: "אור זרוע" וגו', ועומד עם ספר התורה אצל שליח-הצבור מימנו, ועוד אחד מחשובי הקהל עומד אצלו משמאלו, גם כן עם ספר תורה ואומרים שלשתן: "בישיבה של מעלה" וכו'. והשליח-הצבור אומר "כל נדרי" שלש פעמים בנגון הידוע. ויש לכל אדם לומר עם שליח-הצבור בלחש. ויש להתחיל כל נדרי בעוד יום ולהמשיך בו עד הלילה. ולאחר שאמר שליח-הצבור "ברכו" וצענו "ברוך" וכו', מחזירין את ספר התורה להיכל וחוזרין למקומן. ובשבת יכולים לחזור למקומן בתחלת "מזמור שיר ליום השבת".

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלב א] (קצור מסגרת השולחן) ומנהגנו שמחזירין הס"ת להיכל אחר אמירת פסוק אור זרוע וכו'.

ודרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יט) וכל אחד יברך כפי לשונו ורחשי לבו. (כ) ואם הגיע בלילה יתעטף בטלית בלי ברכה. ונשארים עם הטלית עד אחרי ערבית. ולפני השקיעה טוב לומר אומרים "לשם יחוד וכו' הרני בא לקיים מצוות עשה דאורייתא להתענות וכו'" (עיין כה"ח תריס ועיין סידור "אהלי יעקב" יד). **סימן קלב א]** מנהג הספרדים לומר עם כניסתם לביהכ"ס את הפיוט "לך אלי תשוקתי" שיש בו וידוי, ואח"כ "שמע קולי" ומציאים כל ס"ת כשרים שבהיכל והש"ץ או מי שזכה תופס ס"ת הכי מהודר ואומר: בישיבה של וכו', כל נדרי ג' פעמים. (ויש נוהגים שכל פעם אומר משהו אחר) ולידו יהיו עוד שנים כדי שיהיו ב"ד. וגם הם יאמרו בלחש "כל נדרי" וטוב שגם כל אחד מהציבור יאמר כן (כדי להתיר לאחרים ולמתירים עצמם). ואח"כ אומרים "אור זרוע" ב' פעמים, ומברכים "שהחינו". ואומרים "קם רבי שמעון וכו'", "מי שברך וכו'". ונושאי הס"ת מסובבים את התיבה וכל אחד ישתדל לנשק ולחבק את ספרי התורה, ומחזירים ספר התורה להיכל ואומרים

ב] כשהשליח צבור אומר ברכת "שהחינו" יכון להוציא את הצבור. ומכל מקום נכון שהשומע יכון שלא יצא בברכת שליח הצבור אלא יברך בעצמו בלחש^(ב), וימנהר לסים קדם שליח הצבור כדי שיענה "אמן". והנשים שברכו בהדלקת הנרות "שהחינו", וכן איש אם הדליק וברך אז "שהחינו", לא יברכו עתה "שהחינו".

ג] ליל יום הכפורים ויומו אומרים: "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" בקול רם.

ד] יש שעומדים על רגליהם בכל סדר תפלת ערבית וכל היום^(א). ואם נחלשו יכולים לסמוך לאיזה דבר. וטעם העמידה להיות דגמת המלאכים, ולכן הנשים לא יעמדו. מי שעמד פעם אחת על דעת לעשות כן כל ימיו ואחר כך רוצה לחזור, צריך התרה.

ה] יש נוהגין ללון בבית הפנסט ולומר שירות ותשבחות כל הלילה. וכשצריך לישון ירחיק את עצמו מן ארון הקדש. והחזנים לא יעורו פי על ידי זה מאבדין קולן. קדם השכיבה יאמר ארבע מזמורי תהלים הראשונים שהם מסגלים להנצל מקרי רחמנא לצלן^(א), פי יש בהם ש"י תבות וארבע מזמורים, עולה ש"י כמנין קרי. וראשי וסופי המזמורים עולה קכ"ו, וארבע מזמורים והכולל ביחד עולה קל"א כמנין סמאל, יכון לסלקו מעליו. וטוב שלא יתעטף בכרים ובכסותות המחמין ועל כל פנים לא יכסה רגליו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

פסוקי "ימלך" ואח"כ "מזמור לדוד הבו וכו'" ולא אומרים "והוא רחום", ואומרים קדיש בניגון מיוחד, ואח"כ מתחילים להתפלל ערבית. כשחל יוה"כ בשבת, אומרים קבלת שבת אחרי החזרת ספרי התורה למקומם. וטוב להתחיל להתפלל מבעוד יום כדי שיאמרו "כל נדרי" ביום, וכל שכן שאם חל בשבת יודרו לקבל תוספת יום הכיפורים ושבת מבעוד יום. (בא"ח וילך יא יג, עיין כה"ח תריט על סע' א). (ב) טוב שיברך לעצמו אם אינו שומע היטב את שליח הציבור, או אם אינו בטוח שהוא מכין להוציא את הרבים ידי חובתם או אם רואה שהציבור מאחרים לברך שהחינו אחרי השקיעה. ובמקרה זה יעמוד ויאמר בשקט "אני מקבל עלי את תוספת יום כיפור" ויברך "שהחינו". וטוב גם שיאמר בשעה זו "לשם ייחוד לקבלת תענית והודעה על הסליחה ככתוב במחזורים. ויזהר לא לברך פעם שנית "שהחינו" בשעה שהציבור מברכים (עיין כה"ח תריט ס"ק כב מה). (ג) בימינו שירדה חולשה לעולם, גדול החשש שלא יכונו בתפילה אם יהיו עייפים ולכן כל אדם יבדוק בעצמו אם דרך זו ראויה לו. (עיין שו"ע תריט סע' ה והחזנים עליו). (ד) אנו אומרים מזמורים אלו בציבור אחרי קדיש "תתקבל", ואח"כ אומרים "לדוד מזמור" ובקשה על הפרנסה. קדיש, ברכו, "עלינו לשבח" (כה"ח תריט ס"ק מט). ואחר התפילה טוב לשהות בבית הכנסת ולקרוא פרקי תהילים או משניות יומא. וטוב ללמוד סדר העבודה עם פירוש, או ספרי מוסר. ולא יאבד זמן יקר זה בדברים בטלים. ויש נשואים ערים ולומדים לימוד מיוחד לליל כיפור ולאשמורת הבוקר ככתוב במחזורים. (אחרונים ועיין כה"ח תריט ס"ק מט נ סידור "אהלי יעקב מט: סע' ד).

סימן קלג הלכות יום הכפורים

ובו ל"א סעיפים.

כח אלו

[א] יום הכפורים אסור באכילה ובשתיה, ברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל ובתשמיש המטה. ואסור בכל מלאכה וטלטול כמו בשבת^(א). וכיון שצריכין להוסיף מחול על הקדש, לכן אסורים בכל אלו מבעוד יום איזה זמן קדם בין השמשות^(ב), וכן במוצאי יום הכפורים זמן מעט לאחר צאת הכוכבים.

[ב] לגע באוכלין ומשקין כשצריכין לתת לקטנים, יש מתירין ויש מחמירין. ואם אפשר יש לזהר^(ג).

[ג] אסור רחיצה עין סימן קכ"ד סעיף ז' ח' ט'. וגם ביוה"כ אינו אסור רק ברחיצה של תענוג^(ד) (וע"ע בסימן קנ"ט). וצריך לזהר מאד שלא ירחץ יותר ממה שמכרח לו^(ה). ולתפלת נעילה ומנחה ומעריב, כיון שעומד כל היום בבית הכנסת ועוסק בתפלות ופיוטים הרי הוא משמר ידיו, ולא ירחצם.

[ד] הכהנים שעולים לדוכן, כיון שלדוכן צריכין נטילת ידים עד הזרוע, ואם לא נטלו ידיהם בשחרית רק האצבעות, אף שברכו אז על נטילת ידים, מכל מקום כיון שהנטילה היא לא הועילה להם לדוכן, אם כן כשנוטלין עתה עד הזרוע, צריכין לברך שנית על נטילת ידים^(א). וטוב יותר שיטלו ידיהם גם בשחרית עד הזרוע ולא יצטרכו עתה לברך שנית^(ב).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלג [א] (משנה ברורה קכ"ח ס"ק כ"ד) וא"ר כתב דבכל גווי א"צ לברך על נטילה זו דשמא לא נתקן כלל ברכה על נטילה זו וכן נהגו שלא לברך בשום גווי, וכן בס' תרי"ג ס"ק ו' כתב והנטילה הוא עד הפרק, ולא הזכיר לברך ענט"י.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קלג [א] העובר על איסור במזיד בשבת חייב סקילה, ובכיפור חייב כרת (שו"ע תרי"א סע' ב ועין שם בכה"ח ס"ק ד ה על מה חייב כרת ביוה"כ ומה איסור דאורייתא או דרבנן). (ב) יתחיל בעינוי כיפור כארבעים דקות לפני השקיעה ובשעת הדחק די בכשלושים דקות. (עין סידור "אהלי יעקב יד סע' ב). (ג) נוהגים להתיר בזה לאשה או לאיש שרוצים להאכיל את הילדים. אמנם כשאין צורך - אין נוגעים במאכלים (שו"ע תרי"ב סע' י והחונים עליו, עין בא"ח וילך טז). (ד) בנטילה של הבוקר נוטל עד סוף קשרי אצבעותיו ובעודם לחים מנקה את עיניו. ואם לא הוסר הלכלוך מהעין, מותר לרחוץ את העין במים. וכן היוצא מהנחיות בין עשה צרכיו ובין לא, נוטל עד סוף קשרי אצבעותיו. (עין בא"ח דברים כב). (ה) אם התלכלכו ידיו או שצריך לרחוץ אוכל להאכיל לקטן - ירחץ ולא יתכוין לתענוג. (ו) יש כהנים הנוטלים ביוה"כ עד הזרוע ויש עד קשרי האצבעות וכן נוהגים. וכן יעשו ליום שנוהגים ליטול לעצמם קודם שנוטלים לכהנים. בכל מקרה אין מברכין על נטילות ידים אלו לדוכן (כה"ח תרי"ג ס"ק טז).

ח] החולה אֶפְלוּ אֵין בּוֹ סַכָּנָה, רוּחָץ כְּדָרְכוֹ. כִּלְה בַּתּוֹךְ שְׁלֹשִׁים יוֹם מִשְׁנֵשָׁא רֹחֶצֶת פְּנֵיהָ כְּדִי שְׁלֹא תִתְגַּנֶּה עַל בַּעֲלָהּ^(א).

ו] הַרוּאָה חֹס וְשָׁלוֹם קָרִי בְיוֹם הַכִּיפּוּרִים אִם לֹח הוּא מְקַנְחוּ בַּמֶּפֶה. וְאִם כֶּכֶר נִתְיַבֵּשׁ רוּחָץ מְקוֹמוֹת הַמְּלוּכָלִים לְבַד^(ב) דְּדִינוּ כְּצוֹאָה. וְלֹא יִרְחֹץ בְּבִגְד שְׁלֹא יָבוֹא לְיָדֵי סַחֲיָטָה^(ג). וְאִסּוּר לְטַבֵּל אֶף עַל פִּי שֶׁהוּא רָגִיל לְטַבֵּל בְּשֶׁאֵר יָמוֹת הַשָּׁנָה. וַיִּגְלֶה צַעְרוֹ לְתַלְמִיד חֶכֶם מִה שְׁאֵרַע לוֹ בְיוֹם הַקָּדוֹשׁ וְהַנּוֹרָא, וְהוּא יוֹרֵהוּ מִה לַעֲשׂוֹת שְׁתַּתְּכַפֵּר לוֹ וַיֵּאָרִיךְ יָמִים^(ד). (עֵין בְּקֶרְבֵּן נִתְנָאֵל שְׁעַל הָרֹא"שׁ פ' יוה"כ סִימָן כ"א וּבס' עֲבוֹדַת הַקֹּדֶשׁ הַחֲדָשׁ קִנְטֶרֶס יוֹסֵף בְּסֹדֶר סִימָן א' וּבִהְיוֹת הַגָּאוֹן מוֹרֵנֵי הָרֵב בְּרוּךְ פְּרָגֵל זצ"ל לֹא"ח סִימָן חֲרַט"ו).

ז] סִיכָה אִסּוּרָה אֶפְלוּ בְּשִׁבִּיל לְהַעֲבִיר הַזֹּהֶמָא, וְאֶפְלוּ עַל מַקְצֵת גּוֹפּוֹ. אֵךְ חוֹלָה אֶפְלוּ אֵין בּוֹ סַכָּנָה סֹךְ כְּדָרְכוֹ. וְמִי שֵׁישׁ בּוֹ חֲטָטִין, בְּמִדִּינוֹתֵינוּ שְׁאֵין נוֹהֲגִין הַבְּרִיאָם לְסוּף בַּחַל, אִסּוּר לוֹ לְסוּף מִשּׁוֹם דְּמוּכָח שֶׁהִיא מִשּׁוֹם רְפוּאָה (כ"כ בְּדַה"ח). וְע"ל ס' צ"א.

ח] נְעִילַת הַסַּנְדָּל, יֵשׁ אוֹסְרִין אֶפְלוּ בְּסַנְדָּל שֶׁל עֵץ^(א) שְׁאֵינוּ חֲפוּי בַּעֲוֹר. אֲבָל שֶׁל גָּמִי אוֹ קֶשׁ אוֹ בִּגְד - מֵתָר. וְיֵשׁ לְהַחֲמִיר בְּנְעִילַת הַסַּנְדָּל אֶפְלוּ בְּמָקוֹם רָפֶשׁ וְטִיט וּגְשָׁמִים. וְאֶפְלוּ הוֹלֵךְ בֵּין גּוּיִים - אִסּוּר. וְאִם הוּא מְצֻטָּעַר הַרְבֵּה לִילֵךְ בְּמָקוֹם רָפֶשׁ וְטִיט וּגְשָׁמִים בְּלִי סַנְדָּל, יִנְעַל סַנְדָּלִין שֶׁהֵם בְּלִי עָקֵב, אוֹ מְנַעֲלִים שֶׁהֵם עִם עָקֵב אֲלֹא יַחֲלִיפֵם שֶׁל שְׂמָאל לְיָמִין וְשֶׁל יָמִין לְשְׂמָאל אִם יֵשׁ חֲלוּק בֵּינֵיהֶם^(ב), וְלִפְנֵי פֶתַח בֵּית הַכְּנֶסֶת יַחֲלוּץ אוֹתָם וַיִּצְנִיעֵם. וַיִּזְהַר שְׁלֹא לִגַּע בָּהֶם לֹא בְנְעִילָה וְלֹא בַּחֲלִיצָה שְׁלֹא יִצְטָרֵךְ לְרַחֵץ יָדָיו^(ג).

כט אהל

ט] מֵתָר לַעֲמוֹד עַל כְּרִים וּכְסָתוֹת אֶפְלוּ הֵן שֶׁל עוֹר, אֲבָל בַּתְּפִלַּת שְׂמוֹנֶה עֶשְׂרֵה^(א) אִסּוּר לַעֲמוֹד עַל שׁוֹם דְּבָר. אֵךְ מִי שֶׁהוּא אִישׁ מְצָנִן - מֵתָר לוֹ לַעֲמוֹד עַל קֶצֶת עֶשְׂבִּים^(ב).

י] כָּל חוֹלָה אֵף עַל פִּי שְׁאֵין בּוֹ סַכָּנָה, אוֹ מִי שֵׁישׁ לוֹ מִכָּה בְּרַגְלוֹ, וְכֵן הַיּוֹלֵדֶת כָּל שְׁלֹשִׁים, מֵתָרִין בְּנְעִילַת הַסַּנְדָּל^(א).

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דמעיקר הדין אינו כצואה כלל, רק דנכון להחמיר בו כמו בצואה. ג] (קצור מסגרת השולחן) ויש מתירין לעמוד על שאר דברים (חוץ מן כרים וכסתות)

דרכי הלכה - ע"פ טרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ז] דוקא שהחולה צריך לכך למחלתו והכלה לצורך בעלה (עין כה"ח תריג ס"ק מח). (ח) אם הבגד מלוכלך בקרי, יחליף אותו (עין כה"ח תריג ס"ק בן). (ט) רואה קרי ביום כיפור ידאג כל השנה עין כה"ח תרסו ס"ק יא תישן לכך. (י) נוהגים להקל בסנדלי עץ (עין כה"ח תריד ס"ק יא). (יא) נהגו לא להחליף ולהוריד עקב אלא להניח עפר בנעל. (יב) בכל מקרה אם נגע בנעלי יום כיפור העשויים מכל חומר שהוא - ירחץ ידי עד סוף פרקי אצבעותיו (עין כה"ח תקנ"ד ס"ק עג בא"ח וילך יז). (יג) נוהגים להקל לעמוד על דבר הנמוך מטפח (עין כה"ח תריד ס"ק כא כב). (יד) כיום שיש מנעלים שאינם מעור ואינם מעבירים קור - אין להקל. (כה"ח תריד ס"ק כד כה).

יא] אסור לגע באשתו אפלו ביום^(י). ויחזיקנה כל יום הכפורים כמו נדה.

יב] מעוברות ומניקות מתענות ומשלימות ככל אדם. ומיניקה שולדה חולה ומסכן ואינו רוצה לינק כי אם ממנה ואם מתענה תהא סכנה לולד - לא מתענה^(י).

יג] מעברת^(י) שהריחה איזה מאכל ומתאנה לו, וידוע שאם אין נותנין לה ממה שהיא מתאנה היא וולדה מסכנים, לכן אם אמרה: "צריכה אני לאכל" אף על פי שאין פניה משתנים, או שרואים שפניה משתנים אף על פי שאינה אומרת כלום - לוחשין לה באזנה שהיום הוא יום הכפורים, כי לפעמים מתישבת דעתה בכך. ואם לא נתישבה דעתה מאכילין אותה בענין זה: מתחלה נותנין לה דבר מעט, שטובלין אצבע ברטב וכדומה ונותנין לתוך פיה, כי לפעמים בטפה אחת מתישבת דעתה, ואם לאו, נותנין לה פחות מפשיעור (עין לקמן סעי' ט"ו), ואם עדין לא נתישבה, נותנין לה די צרכה. וכן כל אדם שהריח מאכל ונשתנו פניו, מסכן הוא (ועין לעיל סימן ל"ג ס"ה) ונוהגין בו כמו שכתבנו. אבל כל זמן שלא נשתנו פניו אין מאכילין אותו אף על פי שאומר צריך אני^(י).

יד] יולדת^(י) וכן חולה שיש בו סכנה, לענין אכילה ושתייה וחלול יום הכפורים דינם כמו בחלול שבת (עין לעיל סימן צ"ב וסימן צ"ג). אלא דלענין אכילה ושתייה אפלו כמה רופאים אומרים שאינו צריך, ואפלו אומרים שהאכילה או השתייה תזיק לו והחולה אומר שהוא צריך, ואפלו הוא אומר שעדין אינו מסכן אלא שאם לא יאכל

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) בשעת הצורך מותר למסור מיד ליד ביום אם אינה נדה. ובכל מקרה אסור לישון במיטה אחת. מלבד זאת יש להרחיק את כל הרחקות הרגילות (שו"ע חרשו כה"ח ס"ק ב. ד. בא"ח וילך טו). (טו) תאכל בשיעורים כדלהלן, אם זה יספיק לחלב לתינוק. (כה"ח חריו ס"ק ב). (טז) יש אומרים אפילו תוך ארבעים יום (כה"ח חריו ס"ק ד). (טז) יש אומרים שלוחשים גם לחולה, ובכל מקרה אין לוחשים לחולה או מעוברת שנשתנו פניהם. (עין כה"ח חריו ס"ק טו) ומי שהריח מאכל ואומר "צריך אני" שאני כמו חולה - מאכילין אותו אף אם לא נשתנו פניו (עין שו"ע תרי"ח ס"ע א' וכה"ח ס"ק י', ועין שו"ע חריו ס"ע ג'). (יז) היושבת על המשכב ביום כיפור ועדיין לא ילדה - אינה מתענה (עין כה"ח חריו ס"ק ח'). אשה שילדה בליל ח' תשרי לא תצום ביום כיפור. שזהו 'תוך ג' ימים ללידתה'. ודבר זה אינו נתון לשיקול דעת. תאכל פחות מהשיעור, ואם קשה לה תאכל כרגיל (שו"ע חריו ד כה"ח ס"ק יט). אשה שילדה בין ד' תשרי לו' בתשרי אחרי הצהריים - צריכה לצום. ואם היא מרגישה צורך לאכול ואמרה "צריכה אני" - תאכל, אפילו רופא אומר שאינה צריכה. ואוכלת לשיעורים אלא אם כן אמרה שהיא חלשה (שו"ע חריו ס"ע ד וכה"ח ס"ק כ). אם היא בספק - צריכה לאכול. וטוב שתאכל לשיעורים (משנ"ב חריו ס"ק יא). אם ילדה לפני ד' תשרי אפילו ביום ג' תשרי אחרי הצהריים ולפני כן הרי היא כשאר כל אדם ואם אמרה "צריכה אני" בגלל הלידה - לא אוכלת. ואם אמרה "צריכה אני" מחמת חולשה או חולי - דינה כדין כל חולה אחר דלעיל (שו"ע חריו ס"ע ד וכה"ח ס"ק כא). מפלת שהפילה אחרי ארבעים יום מיום העיבור - דינה כיוולדת. ונוהגים להחשיב את "ליל הטבילה" כ"יום העיבור" (עין שדי תמד מערכת יום כיפור ג א בסופו).

יכבד עליו החלי ויסתכן, שומעין לו ומאכילין אותו, כי לענין אכילה ושתייה הוא יותר מבין על עצמו, "ולב יודע מרת נפשו" (יח).

טו) כשמאכילין את המעבֵר או את היוֹלֵד או את החולה, מניחין לפניהם את המאכל ואומרים להם: "אם יודע אתה שאפשר שתסתכן אם לא תאכל די מחסורך, תאכל בסדר עד שתבין כי די לך, אבל אם אפשר לך שלא תאכל בפעם אחת כשעור, עשה כך". ויאכל בפעם אחת כשעור שני שלישי ביצה (כי שעור אכילה להתחייב כרת ביום הכפורים היא ככותבת הגסה שהוא פחות מעט מכביצה בינונית בלא קליפתה), וישנה קצת ושוב יאכל כך, וישנה בין אכילה לאכילה עד שתהא מסוף האכילה הראשונה עד תחלת האכילה השנייה לכל הפחות שעור כדי אכילת פרס. וכן יכול לאכל אפלו הרבה פעמים, רק שלא יהיו שתי אכילות בתוך שעור אכילת פרס אם אפשר ודי לו (יט) (כי שתי אכילות שהן בכדי אכילת פרס מצטרפות ונחשבות כאכילה אחת). ובשתייה ישנה בפעם אחת קצת פחות ממלא לגמיו וישנה גם כן קצת ויחזור וישנה, ושהיות אלו תהינה גם כן לכל הפחות כדי אכילת פרס, או על כל פנים לפחות כדי שתיית רביעית (כ). ויש לשער קדם יום הכפורים שעודים אלו על כלי שעות (שעון, אהרן, וזיגער) כדי שיודעו אותם על נכון.

א תשרי

טז) מי שאחזו בולמוס והוא חולי מחמת רעבון, וסימניו שעיניו פהות, ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו.

יז) בכל אלו שמאכילין אותן משום סכנה, אם אין שם מאכל החר - מאכילין אותן מאכל אסור, (ועין בשלחן ערוך סימן תרי"ח סעיף ט'). ואם מאכילין אותן דבר אסור, נראה דיש להאכילן פחות פחות מכזית (כא) אם די להן בכך.

יח) אם דעתו מיושבת מברך לפניהם ולאחריהם (כב), אבל קדוש לא יעשה, ובברכת

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(יח) אבל בענין רפואה, אם רופא אומר שמזיק - שומעים לרופא (עיין רדב"ז פו. שאר הלכות וכן אם יש חילוקי דעות בין הרופאים עיין בהלכות שבת סי' צב צג). (יט) מאכילים חולה פחות מארבעים גרם ומשקים אותו כמות כזו ובלבד שלא יטביל האוכל במשקה. ויש סוברים 35 גרם, ונוהגים לכתחילה להאכילו פחות מ-30 גרם. בין אוכל לאוכל ובין משקה למשקה ימתין "שיעור אכילת פרס" שלענין זה הוא כתשע דקות. ושיעור זה הוא לחומרא ואם אינו יכול להמתין כל כך, ימתין ארבע דקות (עיין שו"ע תריח סע' ז וז ולחונים עליו וכה"ח ס"ק מג). (כ) חולה שיצטרך לאכול ביום כיפור ימדוד בעצמו בערב יום כיפור כמה הוא השיעור שלו של "מלוא לוגמיו" כי יש גדולים בגופם ויש קטנים. והמדידה היא שימלא פיו מים בצד אחד, אף שהלחי מנופחת. (כה"ח שם ס"ק מד מה. ונוהג לחשב 30 גרם ובשעת הדחק 40 גרם). (כא) יש אומרים שיברך עליו תחילה וסוף (שו"ע קצו סע' ט). (כב) אם אוכל פחות מכזית פת מאוכל כשר - לא נוטל ידים. פחות מכביצה - נוטל בלי ברכה. כביצה - נוטל ידים עם ברכה. אכל כזית פת תוך כדי אכילת פרס - מברך ברכה אחרונה. יותר מכדי אכילת פרס - לא מברך ברכה אחרונה. "אכילת פרס" לענין זה - 4 דקות. כשמברך ברכת המזון - אומר "יעלה ויבוא" ומוכיר "יום הכיפורים הזה" (עיין שו"ע תריח סע' ו).

הַמְזוֹן אוֹמֵר יַעֲלֶה וַיָּבֹא, וְאִם חָל בְּשַׁבָּת אוֹמֵר גַּם רָצָה, וְאִם שָׁכַח אֵינּוּ צָרִיד לַחֲזוֹר וּלְבָרְךָ, שָׂאִין חַיִּיב הַיּוֹם לֶאֱכֹל פֶּת.

יט] קָטָן וְקִטְנָה פְּחוּתִים מִתֵּשֶׁע שָׁנִים אֶפְלוּ אִם רוֹצִים לְהַתְעַנּוֹת קֶצֶת - אֵין מְזַיְחִין אוֹתָן שְׁלֵא יִבּוֹאוּ חֹס וְשָׁלוֹם לַיָּדִי סִכְנָה. אָבֵל מִשִּׁישׁ לָהֶם תֵּשֶׁע שָׁנִים שְׁלֵמוֹת וְהֵם בְּרִיאִים, מִחֲנֻכִּים אוֹתָן שִׁיתַּעֲנוּ קֶצֶת וְלֹא יֵאָכְלוּ עַד י' לְאַחַר אֵיזָה שְׁעוֹת מִמָּה שֶׁהֵם רְגִילִים לֶאֱכֹל. וּבִנְעִילַת הַסְּנָדֵל וּרְחִיצָה וְסִיכָה יֵשׁ לְחֻנְכָם גַּם קִדְּם תֵּשֶׁע שָׁנִים (כ').

כ] טוֹב לְהִרְיֵחַ אֵיזָה פְּעָמִים בְּבִשְׁמִים וּלְבָרְךָ עֲלֵיהֶם, כְּדִי לְהַשְׁלִים מֵאָה בְּרָכוֹת. וְאִמְנֵם כָּל זְמַן שְׁלֵא הִסִּיחַ דַּעְתּוֹ, אֲסוּר לְבָרְךָ שְׁנִית דְּהוּי בְּרָכָה לְבִשְׁלָה, עַל כֵּן צָרִיד לְהַפְסִיק בִּינְתָיִם זְמַן גָּדוֹל שֶׁיֵּהָא הֶסֶח הַדַּעַת בִּינְתָיִם. וְטוֹב שִׁירִיחַ בְּכָל פְּעַם בְּבִשְׁמִים אַחֲרִים, אִף שֶׁהוּא מִמִּין אֶחָד, וּמִכָּל שָׁכָן אִם יֵשׁ לוֹ שְׁלֹשָׁה מִינִים כְּגוֹן עֲצֵי בִשְׁמִים עֲשָׂבִי בִשְׁמִים וּמִינֵי בִשְׁמִים. וְאִם יִכּוֹן" לְכָל בְּרָכוֹת שְׁלִיחַ הַצְּבוֹר וְהַקּוֹרְאִים בַּתּוֹרָה וְהַמַּפְטִירִין, לֹא יִחְסְרוּ לוֹ רַק שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת לְתִשְׁלוּם מֵאָה, וְיִשְׁלִים בְּאֵלוֹ שְׁעַל הַבִּשְׁמִים (כ').

כא] מְזַכִּירִין נְשָׁמוֹת בְּיוֹם הַכַּפּוּרִים (כ'), מִשּׁוּם דְּזִכִּירַת הַמֵּתִים מְשַׁבֵּרַת וּמְכַנִּיעָה לְבוֹ שֶׁל אָדָם, וְעוֹד לְפִי שֶׁגַּם הַמֵּתִים צָרִיכִין כְּפָדָה, כְּדֹאִיתָא בְּסַפְרֵי: "כִּפּוּר לְעַמְּךָ יִשְׂרָאֵל" - אֵלוֹ הַחַיִּים. "אֲשֶׁר פָּדִיתָ" - אֵלוֹ הַמֵּתִים. מִלְּמַד שֶׁהַמֵּתִים צָרִיכִין כְּפָדָה. וְנוֹדְדִים צָדָקָה בְּעִבּוּרָם (וְעַיִן לְעִיל סִימָן ס"ז סִיפֵי ג' שִׁישׁ לּוֹמֵר בְּלִי נִדְרִי), וְסִמְךָ לְזוֹה בְּסוֹף פְּרִשְׁתַּת תְּצַוָּה כְּתִיב: "אַחַת בַּשָּׁנָה יִכְפֹּר" וְסִמְךָ לִיה: "וְנִתְּנוּ אִישׁ כֶּפֶר נַפְשׁוֹ לֵה". וּמוֹעִילָה הַצָּדָקָה בְּעִבּוּר הַמֵּתִים, כִּי ה' בּוֹחֵן לְבָבוֹת שֶׁאֵם הָיָה זֶה הַמֵּת חַי, גַּם כֵּן הָיָה נוֹתֵן צָדָקָה. וְהַחַי יִכּוֹל לְבַקֵּשׁ לְהַקֵּל דִּין הַמֵּת כְּמוֹ דּוֹד שֶׁהִתְפַּלֵּל עַל אֲבִשְׁלוּם (סוֹטָה י:). וְהַמֵּתִים הַצָּדִיקִים מְלִיצִים עַל צָאצְאֵיהֶם. גַּם בְּיוֹם אַחֲרוֹן שֶׁל פֶּסַח וּבְיוֹם שְׁנֵי דִשְׁבוּעוֹת וּבִשְׁמִינֵי עֶצֶרֶת מְזַכִּירִין נְשָׁמוֹת לְפִי שְׁקוּרִין בָּהֶם כָּל הַבִּכּוּר, וְכְתִיב שָׁם: "אִישׁ כְּמַתְּנָת יָדוֹ", לְכֵן נוֹדְרִין מִתְּנוּת לְצָדָקָה, וְכִינּוּ שְׁנוֹדְרִין לְצָדָקָה. נִהְגוּ לְתַנֶּה בְּעִבּוּר הַנְּשָׁמוֹת

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

אִם אֵינּוּ גְבוּהִים ג' טַפְחִים מִן הָאָרֶץ. ד') בֵּן יָא שְׁנִים שְׁלִימוֹת בֵּין זָכָר בֵּין נִקְבָּה מִתְעַנֵּן וּמִשְׁלִימִין מִדְּבָרֵי סוֹפְרִים כְּדִי לְחַנּוּךְ בְּמִצְוֹת, (ש"ע). וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁאֵין צָרִיכִין לְהַשְׁלִים מִדְּרַבָּנָן כָּלֵל עַד שְׁנַת־מֵלָא י"ב שָׁנִים לְנִקְבָּה וּי"ג לְזָכָר שֶׁאֵם מִשְׁלִימִין מִדְּאֻרִייתָא, וְיֵשׁ לְסַמֵּן עֲלֵיהֶם בְּנֶעֱר שְׁהוּא כְּחוֹשׁ וְאֵינּוּ חֹזֵק לְהַתְעַנּוֹת, וְה' לְקַטְנָה הַכְּחוּשָׁה (ע"ש בַּפְּנִים). ז') (קִצּוֹר מִסְגֵּרַת הַשּׁוּלְחָן) עֵינִן ב"מִגֵּן אֲבֵרָה" סִימָן מ"ו דְּחִשְׁבוֹן זֶה אִם אֵינּוּ מְכֻיִן לְבָרְכוֹת הַשְּׁלִיחַ צְבוֹר, רַק לְבָרְכַת הַקּוֹרְאִין בַּתּוֹרָה וְהַמַּפְטִירִין.

דְּרִכֵּי הַזֵּבֶה - ע"פ מִרְן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכִי הַחַיִּים

(כג) מוֹתֵר לִילֵד הַגְּדוֹל מִתֵּשֶׁע שָׁנִים לְצוּם מִסְפֵּר שְׁעוֹת לְפִי כּוֹחוֹ, וּבְגִיל 11 שָׁנָה מְעוֹדִידִים לְצוּם יֵלֵד בְּרִיא. בֵּת 12 וְכֵן 13 - חַיִּיבִים לְצוּם מִהַתּוֹרָה (עֵינִן שו"ע תְּרִסוֹ ס' ב' בִּא"ח וִילָךְ יב). (כד) וְיֵשׁ מַחֲמִירִין וְלֹא מְרִיחִין בִּשְׁמִים בְּיוֹם כִּיפּוּר. וְעַל כֵּן מִי שֶׁמְרִיחַ - יַעֲשֶׂה כֵּן בְּצַנְעָה. (עֵינִן כְּה"ח תְּרִיב ס"ק לג). (כד) אֵין אֲנוּ נוֹתֵגִים בְּהִזְכֵּרַת נְשָׁמוֹת, וְאֵין יוֹצֵאִין מִבֵּית הַכְּנֶסֶת, אִךְ מִי שֶׁעוֹלָה לְתוֹרָה אוֹמֵר לִשְׁ"ץ לְעִשּׂוֹת לְנַפְטָרִים "הַשְּׁכֵכָה".

שיזכר אותם אלהים לטובה, וגם אותנו יזכר עמם לטובה בזכותיהם. ונוהגין כי מי שיש לו אב ואם יוצא מבית הכנסת בשעת הזכרת נשמות. גם נוהגים שבתוך שנה ראשונה למיתת האב או האם, יוצא גם כן מבית הכנסת (ועין השעם בספר ב"רם שלמה אור"ח סימן תרס"ח ובספר שערי אפרים פתחי שערים שער י' אות ל"ב).

ב תשרי

כב) אם יש תינוק למול, מלין קדם אשרי^(כ), ומברכין ברכת המילה בלא כוס. ובמדינותינו נוהגין לברך על הכוס ונותנין ממנו מעט להתינוק הנימול^(כ) מלבד מה שנותנים לו כשאומרים: "בדמיה חיי". אבל^(כ) לתינוק אחר אין לתן לטעום מן הכוס (דחמיר מתשעה באב). הנוהג למצוץ ביו, לא יזלפו בפה רק ביד, ומוציץ בזה כדרכו^(כ).

כג) נוהגין לשטוח עשבים בבית הכנסת, והטעם הוא לפי שנוהגין להשתחוות ולפל על הפנים בשעת העבודה וזכר למקדש^(כ), ומקום שהקרקע מרוצץ באבנים^(כ) אסור להשתחוות כן, ואפלו במקום שאינו מרוצץ יש קצת אסור, על כן שוטחין עשבים להפסיק בין הקרקע. ואם אין שם עשבים יפסיק בטליתו או בדבר אחר.

כד) (י) זמן תפלת נעילה הוא כשהחמה היא בראש האילנות, כדי שישלים אותה עם צאת הכוכבים^(א). ולפעמים נמשכת קצת בתוך הלילה ואפלו הכי אומרים חתמנו^(ב), לפי שאין הדין מסתלק עד שיגמרו ישראל את סדריהם למטה. והחרו היום יפנה וכו', אם יצאו הכוכבים לא יאמר כן משום דהוי דובר שקרים אלא יאמר: "היום פנה, השמש בא ופנה^(ג)". שליתיהצבור אומר ברכת כהנים ושים שלום אף על פי שהוא לילה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום הנוהגים להטעים לתינוק אחר אין למחות בידם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כו) אם צריכים לבוא אנשים מבתי כנסת אחרים מלים את התינוק אחרי תפילת מוסף (אחרונים).
(כז) אנו אומרים לילד בן 6-7 לכוון לברכת היין, מברכים ונותנים לו לשחות (עין כה"ח תרכ"א ס"ק טו).
(כז) מוצצים בפה בלי יין (כה"ח תריב נו תרכ"א יח). (כח) כשאומרים "והכהנים והעם" הש"ץ לא כורע ומשתחוה. כשאומר הש"ץ "כורעים" - הציבור כורע על הברכיים. כשאומר הש"ץ "ומשתחוים" - מורידים את הראש כלפי הקרקע ואומרים יחד עם הש"ץ בקול "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד". (כט) גם על מרצפות אסור, ולכן נוהגים לפרוס שטיחים על הקרקע לצורך זה או יפרוס מטפחת ואפילו נייר. ואם אין לו - יפרוס חלק מהטלית (עין כה"ח קלא ס"ק קיג).
(ל) מקצרים בפיוטים בתפילת שחרית ומוסף על מנת שיגיעו למוסף לפני חצי היום. ובדיעבד מתפללים מוסף גם אחרי שבע שעות ואח"כ מנחה (עין כה"ח תרכ"א ס"ק ח סידור היום. "אהלי יעקב קב: סע"א). לפני קריאת התורה בבוקר קוראים קטע מהזוהר הקדוש בענין שני בני אהרן. מקצרים בפיוטים במנחה ונעילה על מנת לברך ברכת כהנים בשעה חשובה זו לפני השקיעה. אחרי השקיעה אין מברכים ברכת כהנים. (עין כה"ח תרכ"א ס"ק כב ויש מקילים בכין השמשות סידור "אהלי יעקב קצט: סע"ג). (לא) יש אומרים שזה כ-40 דקות לפני השקיעה, ואפשר להתחיל אפילו שעה לפני השקיעה. (עין כה"ח תרכ"א ס"ק ו' ח). (לב) נוהגים לפתוח דלתות ההיכל כל תפילת נעילה. אומרים "אשרי" לפני הנעילה. אומרים "וחתום" במקום "וכתוב". (לג) אין בנוסח הספרדים חרוז "היום יפנה".

כה] יש לבטל המנהג שהנכרי מדליק נרות לצורך אמירת הפיוטים בנעילה, אלא הנרות הדולקות יפורם בכל הבית הכנסת, דזה הוי שבות דשבות.

כו] לאחר תפלת נעילה אפלו חל בשבת וגמרו ביום, מכל מקום אומרים "אבינו מלכנו". ואומרים "שמע ישראל" פעם אחת, "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד" - ג' פעמים, "ה' הוא האלקים" - ז' פעמים, ללוות את השכינה שמתעלה למעלה משבעה רקיעים⁽¹⁾. ואומר שליח הצבור "קדיש" שלם בניגון של שמחה, ואחר כך תוקעין תקיעה אחת, והיא סימן לסילוק שכינה למעלה במו שהיה במתן תורה, ששעלתה השכינה נאמר: "במשוך היוכל" וגו', ונאמר: "עלה אלקים בתרועה", וגם הוא זכר לתקיעת יום הכפורים ביובל. ויכולין לתקע אף על פי שעדין לא יצאו כוכבים אלא שהוא בין השמשות ואפלו הוא שבת, אבל בעוד יום אין לתקע. לאחר התקיעה אומרים כלם ג' פעמים "לשנה הבאה בירושלים".

ג תשרי

כז] לאחר צאת הכוכבים מתפללין מעריב. ויש להעמיד שליח צבור הגון, ויתפלל בנחת ובכוונה, ויש לגעור בהחוטאים. אומרים בתפלת שמונה עשרה "אתה חוננתנו", אם חל בשבת אומרים "ויתן לך", אבל אין אומרים "ויהי נועם" ו"אתה קדוש". ולאחר התפלה מקדשין את הלבנה ופוקדין איש את רעהו בשמחה וטוב לב כמו ביום טוב⁽²⁾.

כח] בהכדלה של מצאי יום הכפורים צריכים לברך דוקא על נר ששבת, ולא על נר שהוציאו עתה מן האבנים וכדומה, ולא במה שהודלק ממנו. והמבחר הוא להדליק נר אחר מן הנר שהדלק אתמול בביתו ולברך על שניהם. ואם אין לו נר בביתו, יביא את הנר הדולק מבית הכנסת ולהדליק עוד אחד מזה הנר ולברך עליהם. ובשעת הדחק מברכין על הנר שהדלק מנר של גוי, או מהאור שהוציאו מאבנים⁽³⁾.

העדות - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

(1) (באור הלכה, חרכ"ד ס"ד ד"ה ו"א) אף שראיתי לאיזה אחרונים שכתבו במקום הדחק יש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לד) אומרים "שמע ישראל" פעם אחת ואחר כך "ברוך שם" פעם אחת. יש אומרים שבע פעמים "ה' הוא האלוקים" רצוף ואחר כך שבע פעמים "קראתי בכל לב", (ויש מתחילים "קראתי בכל לב" לפני "ה' הוא האלוקים") ויש שקוראים פעם אחת "ה' הוא האלוקים" וכו' ופעם אחת "קראתי בכל לב" ותחורים בסדר זה לסירוגין עוד ששה פעמים. ובכל הנ"ל הש"ץ מתחיל והציבור קורא אחריו בקול. ואח"כ אומרים קדיש ולפני תענו ותערתו תוקעים תשר"ת תש"ת תר"ת, ואחרי גמר הקדיש תוקעים תרועה גדולה. תקיעות אלו יהיו לפחות עשרים דקות אחרי השקיעה (עיין שו"ע תרנג סע' ו וכה"ח ס"ק כט ל לא לה). אחרי תרועה גדולה נועלים דלתו ההיכל ואומרים "כל כלי יוצר עליך לא יצלח". ואחרי "עלינו" אומרים "יבואו ויגידו צדקתו לעם נולד כי עשה" - "לך אכול וכו'". ואם יש זמן, טוב לומר בקשה מלשון חכמים (חלק א כו) ואם אי אפשר יאמרו אחרי ערבית. (לה) במוצאי שבת אומרים ויהי נועם ואתה קדוש כמו כל מוצאי שבת. ולפני ברכת לבנה מבדילים ומשתדלים לטעום משהו כדי לברך בשמחה (אחרונים).

וכדומה^(ל). ואין מתחילין "הנה אל ישועתי" אלא מברכין על הכוס ועל הנר והמבדיל. ואין מברכין על הבשמים. ואם היה שבת מברכין גם על הבשמים, וגם מתחילין "הנה אל ישועתי"^(ל) כמו בשאר מצאי שבת.

כטו] אוכלין ושותים ושמחים במוצאי יום הכפורים. דאיתא במדרש במוצאי יום הכפורים בת קול יוצאת ואומרת: "לך אכול בשמחה לחמך ושתה בלב טוב יינה כי כבר רצה האלקים את מעשיך".

לו] המדקדקין במצוות מתחילין מיד במוצאי יום הכפורים בעשיית הסכה, לקיים "ילכו מחיל אל חיל"^(לח).

לא] ביום שלאחר יום הכפורים נוהגין להשכים לבית הכנסת. ובימים שבין יום הכפורים לסכות אין מתעניין אפילו תענית יארציט, ואין אומרים "תחנון" לפי שהם ימי שמחה שהיו מחנכין בהם את המזבח בימי שלמה^(לט). וגם אנחנו עוסקים במצוות בנין סכה והקנת אתרוג ושאר המינים, לכבוד אדון האדונים, מקדש ישראל והזמנים.

סימן קלד

הלכות סכה

ובו ט"ו סעיפים.

א] מצוה לבנות את הסכה מיד ביום שלאחר יום הכפורים^(א) ואפילו הוא ערב שבת, דמצוה הבאה לידו אל יחמיצנה. ויבחר מקום נקי להעמידה שם. ומצוה על כל אדם שיצטק בעצמו בעשיית הסכה ובהנחת הסכה. ואף על פי שהוא אדם נכבד זהו כבודו שעוסק בעצמו במצוה. ומן הראוי היה לברך "שהחינו" על עשיית הסכה אלא שאנו סומכין על "שהחינו" שאומרים בקדוש. ויהיה ליפות את הסכה ולהנאותה בכלים נאים ומצעות נאות כפי כחו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

לסמוך על דעה זו ולברך במוצאי יום כיפור על נר שהדליקו מן האור של אבנים, נראה שהוא רק דעת יחידי, לכן לא העתקתי דברי המקילין.

סימן קלד א] (משנה ברורה תרכ"ה סק"ב) ואפילו הוא ע"ש - עד חצות. אחר זה י"ל דאסור.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע. בן איש חי וכף החיים.

(לו) אם אין נר שדלק כל יום כיפור, מדליק גפרור וממנו מדליק את נר ההבדלה (שו"ע תרכ"ד סע' ד). אם לא אמר אתה חונגתנו בתפילה, יאמר לפני ההדלקה "ברוך המבדיל בין קודש לחול". (לו) הבדלה בנוסח הרגיל אך אין מברכים על הבשמים אפילו במוצאי שבת (עיין שו"ע תרכ"ד סע' ג ועיין כה"ס ס"ק ט). וכתב ברב פעלים (ח"א לח) מי שרוצה לברך על בשמים - יעשה כן אחרי ברכת "על הגפן" שאחרי ההבדלה, ותבוא עליו ברכה. (לח) אם קשה להתחיל לבנות סוכה, לפחות ילמד את הלכותיה או יתכנן את בניתה (עיין כה"ס תרכ"ד ס"ק לה). (לט) אין אומרים "תחנון" עד סוף חודש תשרי (שו"ע קלא).

סימן קלד א] ישתדל לגמור הסוכה למחרת יום כיפור (עיין כה"ס תרכ"ד ס"ק לד וסימן תרכ"ה ס"ק

ד תשרי

[ב] בענין דפנות הספה יש הרבה חילוקי דינים ואין הכל בקיאים. על פן צריכין לעשות דפנות שלמות וחזקות שלא יהא הרוח מניע אותם, וגם שלא יכבה הרוח את הנרות. ומי שאין לו די צרכו לדפנות, מוטב שיעשה שלש שלמות מארבע שאינן שלמות. ומי שיזדו משגת, מצוה לו שתהיה לו ספה בנויה עם גגות שנפתחים ונסגרים על ידי צידים לסגורם בשעת הגשמים, וכשפסקו הגשמים נפתחים הגגות והסכך הוא נגוב ויכול לקים מצות סכה כראוי.

[ג] גם בסכך יש כמה דינים. וכיון שאנו נוהגין לסכך בענפי אילנות או בקנים, כיון שהם גדולי קרקע והמה תלושים ואינם מקבלים טמאה ואינם קשורים יחד, אין בהם שום חשש.

[ד] לכתחלה ראוי להחמיר שלא להניח על הסכה דבר המקבל טמאה שיניח עליו את הסכך, כגון סלמות שיש בהן בית קבול השליכות^(א), וכל שכן שאר כלים כגון מעדד (מרא) ומגדפה, ואפלו לתן אותם על הסכך להחזיקו יש להחמיר. ובדיעבד או שאין לו שאר דברים הכל מתריג^ב, דקימא לו דמתר להעמיד את הסכך בדבר המקבל טמאה^(ב).

[ה] צריך להניח סכך עד שתהא צלתה מרבה מחמתה. שאם היה חמתה מרבה מצלתה פסולה מן התורה. ולכן צריכין לזהר להניח כל כך, שאפלו לאחר שיתביש תהא צלה מרבה^(ג). גם צריכין לזהר שלא יהא במקום אחד אור ג' טפחים. ולכתחלה צריך שיהא אור קצת בין הסכך כדי שיצאו הכוכבים, ומכל מקום אם היתה מעבה שאין הכוכבים נראים כשרה. אבל אם היתה מעבה כל כך שאפלו אם יורדים גשמים הרבה אינם יורדים לתוכה, אם כן הוי כעין בית ופסולה^(ד).

[ו] בסכת הבנויות לפעמים בולטים דפים למעלה על הכתלים ועל דפים אלו מנחים הכלונסאות שעליהם הסכך. ומאחר שאין הדף רחב ארבע אמות אינו פוסל את הסכה משום סכך פסול, כי הלכה למשה מסיני היא דבפחות מארבע אמות אמרינן דפן עקמה, פרוש שנחשב אל הדפן וחשבינן לזה כאלו הדפן נתעקמה שם למעלה, אלא שאין יושבים ואין ישנים תחת הדף^(ה) כי שם אין לו דין סכה^(ו), ואפלו אינו רחב אלא

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ב] (קצור מסגרת השולחן) הלשון אינו מדוקדק דהא לכתחילה אסור כמבואר באחרונים.
[ג] (קצור מסגרת השולחן) וי"א דיש להחמיר שלא לישב תחתיו אף אם הוא פחות מד' טפחים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(א¹) ונהגו להחמיר בכל סולם אף שאין לו שליבות אלא מסמרים. (עין כה"ח תרכט ס"ק מח).
(ב) אף שאין להעמיד הסכך בדבר המקבל טמאה, בשעת הדחק כשר. וכשיוכל לתקן - יתקן (עין כה"ח תרכט ס"ק ג). (ג) אם החמה והצל שווים מלמעלה - פסולה. אם הם שווים על הרצפה - כשר. (שו"ע תרלא ס"ק א). (ד) מעובה כמין בית - יתקן על ידי שימעט הסכך אפילו ממקום אחד, ובשעת הדחק כשרה (כה"ח תרלא ס"ק י). (ה) אבל אם יש סכך פסול שאינו רחב ג' טפחים (24 ס"מ). והוא בטל בסוכה ברוב - מותר לישון תחתיו. (ע"י שו"ע תרלב ס"א).

אֲרֻבָּעָה טַפְחִים, אֲבָל יֵתֵר הַסֵּכָה כְּשֶׁרָה. אִךְ אִם מִנְחִים אֵצֶל הַדָּפֵן דְּפִים בְּרֹחַב אֲרֻבָּע אַמּוֹת או יוֹתֵר, זֶהוּ נִקְרָא סֶכֶךְ פְּסוּל וּפּוֹסֵל אֶת כָּל הַסֵּכָה. וּמִכָּל מְקוֹם אִם אֵינוּ בֵּין אֵלָּא בְּצֵד אֶחָד, כְּמוֹ שֶׁהֻדְרָךְ הוּא בְּקֻצֵּת סִכּוֹת בְּנוּיּוֹת שְׁעוֹשִׁין קֻצֵּת תִּקְרָה מִצַּד אֶחָד (כ"ד) לַפְּנוֹת לָשֵׁם אֶת הַכֵּלִים תִּכְף בְּהַתְחַלֵּת הַגְּשָׁמִים) זֶה אֵינוּ מְזִיק, דְּכִיּוֹן שְׁאֵינוּ אֵלָּא מִצַּד אֶחָד, הָרִי יֵשׁ כָּאֵן עוֹד ג' דְּפָנוֹת כְּשֶׁרוֹת שֶׁמִּנְחָה עֲלֵיהֶם סֶכֶךְ כְּשֶׁר, וְסֵכָה מְשַׁלֶּשֶׁה דְּפָנוֹת גַּם בֵּין כְּשֶׁרָה וּבִלְבָד שִׁיהָא שָׁם שְׁעוֹר סֵכָה, דִּהְיִינוּ לְכָל הַפְּחוֹת שְׁבָעָה טַפְחִים עַל שְׁבָעָה טַפְחִים בְּמִרְבָּע, וְלֹא יֵשְׁבוּ תַּחַת הַתִּקְרָה.

ה' תשרי

ז) הָעוֹשֶׂה סֵכָחוֹ תַּחַת עֲנָפֵי אֵילָן הָרִי הִיא פְּסוּלָה. וְאִפְּלוּ אִם מִחֲמַת הָעֲנָפִים בִּלְבָד הֵיְתָה חֲמַתָּה מְרֻבָּה מִצִּלָּתָהּ, וְאִם כֵּן בְּסֶכֶךְ שֶׁהֵנִיחַ עָלֶיהָ עָשָׂה אֶת הַסֵּכָה, מִכָּל מְקוֹם פְּסוּלָה. וְאִפְּלוּ אִם יִקּוּץ אֶחָד כֶּךָ עֲנָפֵי הָאֵילָן מִכָּל מְקוֹם הַסֵּכָה נִשְׁאַרְתָּ בְּפְסוּלָה דְּכִתִּיב: "חֹג הַסִּכּוֹת תַּעֲשֶׂה לָךְ" וְדִרְשִׁינוּ: תַּעֲשֶׂה וְלֹא מִן הָעֲשׂוּי (ע"ז סימן טו). וְלָכֵן לְאַחֵר שֶׁקִּצַּץ הָעֲנָפִים צָרִיךְ הוּא לְהַגְבִּיחַ כָּל עֲנָף מִן הַסֶּכֶךְ^(ה') וַיִּחְזֹר וַיִּנְיֶחֱנוּ לָשֵׁם סֵכָה. וְכֵן אֲסוּר לְהֵנִיחַ אֶת הַסֶּכֶךְ קֹדֶם שֶׁעָשָׂה אֶת הַדְּפָנוֹת, דְּבָעִינָן שֶׁבִּהְנַחַת הַסֶּכֶךְ תִּהְיֶה סֵכָה כְּשֶׁרָה^(ו').

ח) וְכֵן בְּסֵכָה הָעֲשׂוּיָה בְּגִגּוֹת הַנִּפְתָּחִים צָרִיךְ לִפְתּוֹחַ אֶת הַגִּגּוֹת קֹדֶם שֶׁמֵּנִיחַ אֶת הַסֶּכֶךְ, אִף שְׁאַחֵר כֶּךָ סוּגֵר אֶת הַגִּג וְחוֹזֵר וּפּוֹתֵת, אֵינוּ מְזִיק דִּהְיוּ כְּאִלוּ פּוֹרֵס עָלֶיהָ סִדִּין וְחוֹזֵר וְנוֹטְלוֹ. וּמִכָּל מְקוֹם יֵשׁ לְהַחֲמִיד שִׁיהָא הַגִּג פְּתוּחַ בְּהִכָּנְסַת הַחֹג (מטה אפרים). עוֹד צָרִיכִין לִזְהֹר בְּאִלוּ הַסִּכּוֹת שִׁיהָא הַגִּג פְּתוּחַ הֵיטֵב עוֹמֵד בְּשׂוּהָ עִם דָּפֵן הַסֵּכָה, שְׁאִם אֵינוּ עוֹמֵד בְּשׂוּהָ אֵלָּא נוֹטֶה קֻצֵּת עַל הַסֶּכֶךְ, אִפְּלוּ אֵינוּ שְׁעוֹר גָּדוֹל שֶׁתִּפְסֵל הַסֵּכָה בְּכָךְ, מִכָּל מְקוֹם צָרִיךְ לִזְהֹר שֶׁלֹּא יֵשֵׁב בְּמְקוֹם הַזֶּה שֶׁהַגִּג מְשַׁפֵּעַ שֶׁמִּנְחָא יוֹשֵׁב תַּחַת הַגִּג (ע"ז) לְעִיל סַעֲיָי ו'). אִף עַל פִּי שִׁסְכַּת הַחֹג פְּטוּרָה מִן הַמְּזוּזָה, מִכָּל מְקוֹם אֵלוּ הַסִּכּוֹת הַבְּנוּיּוֹת שֶׁמְשַׁתְּמָשִׁים בָּהֶם כָּל הַשָּׁנָה וְנִתְחַיְבוּ בְּמְזוּזָה^(ז'), גַּם בְּחָג לֹא נִפְטְרוּ, וְאִין צָרִיכִים אַחֵר הַחֹג לְקַבּוֹעַ אֶת הַמְּזוּזָה מִחֲדָשׁ^(ח').

ט) יוֹצֵאִין בְּסֵכָה שְׂאוּלָה, אֲבָל לֹא בְּסֵכָה גְּזוּלָה. וְלָכֵן אֲסוּר לַעֲשׂוֹת סֵכָה בְּרִשּׁוֹת הָרִבִּים. וּבִשְׁעַת הַדָּחַק שְׂאִין לוֹ סֵכָה אַחֲרֵת בְּשׁוּם אֶפֶן, יוֹשֵׁב בְּה"י וּמִבְּרֶךְ עָלֶיהָ.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בשו"ת ארבעה טורי אבן. אבל הפמ"ג (במ"ז סס"י תרמ"ג) כ' דאעפ"כ פטורה בחג, דבז' ימים לאו קבע מקרי, ומכל מקום העולם נוהגין שלא להסירה אחר החג ולקבעה מחודש, יע"ש. ה) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בא"ר והביאו בפמ"ג וחי אדם. אבל דעת "מגן אברהם" ודו"ש וסד"ה שלא לכרך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה) (ה') שהיה מחובר ונקצץ. (ו) צריך שהדפנות יהיו קיימות לפני הסכך, וכדיעבד כשרה (ע"ז שו"ע תרלה סע' א וכה"ח ס"ק יח ולדעת בא"ח האזינו ב פסול אף בדיעבד). אם עשה סוכה כשרה ונפלו הדפנות - ותקן והכשיר אותם - כשרה אפילו שהסכך קדם. (ע"ז שו"ת רב פעלים ח"א לד.) (ז) יש אומרים שאם הסיר את התקרה והחזירה אחר סוכות אינו חייב להסיר את המזוזה ולהחזירה, וטוב להחמיר להסיר את המזוזה ולקובעה שוב ללא ברכה. (אחרונים).

[י] יש לזהר שלא יקצץ הישראלי בעצמו סכך לסכתו אלא יקנה מאחר^(ח). ובשעת הדחק יכול לקצץ בעצמו אלא שיטול רשות מבצל הקרקע.
ואם מתר לעשות סכה בחול המועד.

[יב] עצי סכה בין מהדפנות בין מהסכך אסורין בהנאה עד לאחר שמחת תורה, כיון שהקצו למצוה. ואפלו לטול מהם קיסם לחצוץ שניו אסור. ואפלו אם נפלו אסורין ולא מהני בהו תנאי. ואם חל שמחת תורה בערב שבת, אסורים גם בשבת. וכן נוי סכה אסורים בהנאה אפלו נפלו. וכיון שאסורין בהנאה לכן בשבת וביום טוב אסורין בטלטול משום מקצה. ומכל מקום אתרוג התלוי בסכה לנוי - מתיר להריח בו ולא הקצה מדיח. ובנוי התלוי בסכך נוהגין שאפלו תנאי לא מהני, אבל בנוי התלוי בדפנות מהני תנאי. והסדינין המצידים שתלויים בסכה לנוי נוהגין לטלטלן שלא יתקלקלו מן הגשמים ואפלו לא התנה בפרוש, כי מסתמא מתחלה אדעתא דהכי תלאן. ומכל מקום טוב להתנות תחלה בפרוש, דהיינו קדם בין השמשות הראשון יעמוד שם ויאמר: "אני מתנה שאהא מתיר לאכל ולהשתמש בנוי סכה זו מתי שאדצה"^(ט). וצריך לזהר בנוי סכה אשר בדעתו לטלו בתוך יום טוב שלא לקשרו בקשר אלא בעניבה^(י) (עין לעיל סימן פ' סעיף מ"ה מ"ו).

ו תשרי

[ג] גם לאחר החג כשסותר את הסכה, לא יפסע על העצים ולא ישתמש בהם לדבר מגנה, משום דתשמישי מצוה נינהו כמו ציצית (עין לעיל סימן ט' סעיף י"ט).

[יד] אסור לחקוק פסוק "בסכות תשבו" וגו' או שאר פסוק, על דלעת וכיוצא בו לנוי סכה משום דיבוא אחר כך לידי בזיון, ועוד דאסור לכתב פסוק שלא לצורך.

[טו] ערב סכות לאחר חצות היום^(א) לא יאכל פת^(א), כדי שיאכל בסכה לתאבון. ויש להרבות בצדקה בערב סכות^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

[1] (משנ"ב תרל"ט ס"ק כ"ז) האחרונים הסכימו לדינא דאינו אסור כ"א מתחלת שעה רביעית אחר חצות היום.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) כל הנ"ל או בחו"ל או בקרקע של גוי בארץ ישראל שהיא בחזקת גזולה שאז יש להמנע מלקצוץ ממנה בעצמו. אמנם אם הגוי קצץ ומכר לו, מותר להשתמש בסכך. ובגינה שלו או ברשות בעל הבית יכול לקצוץ בעצמו. (עין שו"ע תרלו בהגה ולחונים עליו). (ט) אנו נוהגים לומר כערב סכות לפני השקיעה תנאי זה: "אני שם את הקישוטים בסוכה אך אשתמש בהם בכל עת שארצה". ואפשר לומר "אני בודל מהם כל בין השמשות" ותנאי זה מועיל רק לנוי סוכה ולא לדפנות עצמם. (שו"ע תרלח ס"ב). (י) את קישוטי הסוכה התלוים יש להניח תוך ד' טפחים (23 ס"מ). לסכך, אך מגורה וכד' שיש בה סכנה ירחיקנה מהסכך ואסור לישן תחתיה (עין שו"ע תרכו ס"ב). (יא) אבל מעט פירות שלא ישבע - מותר. (בא"ח האוינו ג ט). (יב) וטוב לעשות כן בכל לילה מלילי חג הסוכות, ויש שולחין בכל לילה תבשיל או מעות למי שזקוק (עין בא"ח האוינו ט כה"ח תרכה ס"ק טו תרלס ס"ק י').

סימן קלה דיני ישיבת סכה ובז"ב סעיפים.

א] כתיב: "בסכת תשבו שבַּעַת ימים", פרוש: תדורו בסכות. אמרה תורה שידור בסכה שבַּעַת ימים כמו שהוא דר בביתו כל השנה, כן תהא עתה עקר דירתו בסכה, שיכניס לתוכה כליו הנאים ומצעות הנאות, ואוכל ושותה ולומד ומטיל וישן בסכה. ואפלו אם מספר עם חבירו יספר בסכה^(א). וכן אם מתפלל ביחידות, יתפלל בתוך הסכה. וכתיב: "למען ידעו דרתיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציא אותם מארץ מצרים". ולכן צריכין^(ב) לכוון בישיבת הסכה שצוננו הקדוש ברנך הוא לישב בסכה וזכר ליציאת מצרים. וסכות אלו שאמר הכתוב: "כי בסכות הושבתי" נחלקו בהם תנאים, ר' אליעזר אומר המה ענני הכבוד שהקיף בהם הקדוש ברנך הוא את אבותינו לבל יכם שָׂדֵב וְשָׁמֶשׁ, ור' עקיבא אומר סכות ממש שעשו להם בשַׁעַת חֲנִיתָן מִפְּנֵי הַחֲמָה. ואף על פי שיצאנו ממצרים בחדש ניסן, לא צוננו לעשות הסכה באותו הזמן, לפי שהוא התחלת ימי הקיץ ודרך כל אדם לעשות אז סכה לצל, ולא היתה נכרת שהיא במצות הבוֹרֵא יתְבַרֵךְ שְׁמוֹ, לכן צוה אותנו לעשותה בחדש השביעי שהוא זמן הגשמים ודרך כל אדם לצאת מסכתו ולישב בביתו, ואנחנו יוצאין מן הבית לישב בסכה, בזה יראה לכל כי מצות המלך היא עלינו לעשותה^(כ).

ב] צריך להחזיק את הסכה בכבוד שלא תהינה מצוות בזויות עליו. ולכן לא יכניס לתוכה כלים שאינם מכבדים, כגון קדרות וכד ששואבים בו מים וכלים שמשהים בהם קמח ועריבה ויורה מחבת ומכתשת וכיוצא בהן. וגם הקצרות לאחר האכילה צריך להוציאן לחוץ. אבל כלי שתיה יהיו בסכה. ונוהגין שלא להכניס לתוכה נר של חרס משום דמאייס. וכן לא יעשה בה תשמיש בזוי, כגון שטיפת קדרות וקצרות אבל כוסות מתר לשטוף. וכל שכן דאסור להשתין בה אפלו לתוך כלי אף על

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלה א] (קצור מסגרת השולחן) ויש לכוין גם כן שהשיבנו ה' לענני כבוד, כמבואר בפנים לחד דעה. עיין בטוש"ע ואחרונים, שכתבו בסתם כדעה זו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קלה א] רק דברים המותרים, אבל לא לשון הרע רכילות או ליצנות שאסורים גם בבית ובמיוחד בסוכה שהיא "צילא דמיהמנותא". ב] טוב לומר בכל לילה לפני כניסתו לסכה "עולו אושפיון וכו'" ככתוב במחזוריים ואח"כ "לשם יחוד וכו'" לקיים בסוכות תשבו וכו' למען ידעו וכו'". ויש נוהגים להכין כסא לאושפיון ומניחין עליו ספרי קודש, ויש מדליקין נר מיוחד כל לילה לשם האושפיון. וטוב ללמוד כל לילה בסוכה אחרי הזמנת האושפיון. וחשוב במיוחד לשם יחוד זה כי יש סוברים שאם לא כיון לקיים מצות סוכה וטעמה לא יצא ידי חובה. ולכן אומרים "זכר לענני כבוד" ו"זכר ליציאת מצרים" לצאת ידי חובה של כל הדעות (עיין בא"ח האוניו ז כה"ח תרכה ס"ק ג תרלט ס"ק ח ט משנ"ב ס"ק א). ב¹] חרס מצופה זכוכית או חרסינה - מותר

פי שְׁעוּשָׁה כֵּן בַּתוֹךְ בֵּיתוֹ. אֲבָל תִּשְׁמִישׁ הַמָּטָה מֵתָר בִּסְכָּה שֶׁהָרִי עָקַר מִצּוֹתָהּ אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ. אִם הִכְנִיס לְתוֹכָה כְּלִים בְּזוּיִים אֵינָה נִפְסֶלֶת בְּכָךְ⁽¹⁾, אֶךְ בְּשָׁעָה שֶׁהֵם בָּהּ אֵין לְבָרֵךְ לִישֵׁב בִּסְכָּה עַד שִׁוְצִיאָם⁽²⁾.

ז תשרי

ג] אֲכִילָה בִּסְכָּה בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן הִיא חוֹבָה, שְׁצָדִיף לֶאֱכֹל בִּסְכָּה פֶת לְכָל הַפְּחוֹת כְּפִזִּית⁽¹⁾. וְאִפְלוּ מִצְטָעַר חַיֵּב לֶאֱכֹל בִּסְכָּה. וְאִם יוֹרְדִים גְּשָׁמִים (עֵין לִקְמָן ס"ט) אִם מִדְּמָה שִׁיפְסְקוּ לְאַחַר שָׁעָה אוֹ שְׁתֵּי שָׁעוֹת, יִמְתִּין וְאַחֵר כִּךְ יִקְדֹּשׁ וַיֵּאֱכֹל בִּסְכָּה כְּדָאוֹי. וְאִם רֹאֶה שְׁלֹא יִפְסְקוּ הַגְּשָׁמִים, אוֹ שֶׁהִמְתִּין וְלֹא פָסְקוּ, מִקְדֹּשׁ בִּסְכָּה וּמִבְרָךְ "שֶׁהִחֲיִינוּ" וּמִכּוֹן בִּ"שֶׁהִחֲיִינוּ" גַּם עַל הַסְּכָּה, אֲבָל אֵינוֹ מִבְרָךְ "לִישֵׁב בִּסְכָּה". וְנוֹטֵל יָדָיו וּמִבְרָךְ "הַמוֹצֵיא" וְאוֹכֵל שֵׁם כְּפִזִּית פֶת בְּלִי הַפְּסָק⁽²⁾, וְהוֹלֵךְ לְתוֹךְ הַבֵּית וְגוֹמֵר סְעוּדָתוֹ. וַיֵּשׁ לוֹ לְכוֹן בְּשָׁעַת נְטִילַת יָדַיִם וּבְשָׁעַת בִּרְכַּת "הַמוֹצֵיא" שְׁדַעְתּוֹ לֶאֱכֹל גַּם בְּבֵית (עֵין לְעִל סִימָן מ"ב סְעִיף י"ט כ"א). וְאִם פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים קֹדֶם שֶׁבִּרָךְ "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן", הוֹלֵךְ שׁוֹב לְתוֹךְ הַסְּכָּה וּמִבְרָךְ לִישֵׁב בִּסְכָּה וְאוֹכֵל קֶצֶת יוֹתֵר מִכְּבִיצָה פֶת וּמִבְרָךְ "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן". וְאִם פָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים לְאַחֵר שֶׁבִּרָךְ "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן", הוֹלֵךְ גַּם כֵּן לְתוֹךְ הַסְּכָּה וְנוֹטֵל יָדָיו שְׁנִית וְאוֹכֵל יוֹתֵר מִכְּבִיצָה פֶת בְּבִרְכַּת לִישֵׁב בִּסְכָּה וּמִבְרָךְ "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן"⁽³⁾. אִם בִּסְכָּה שְׁלֹו אֶף לְאַחֵר שֶׁפָּסְקוּ הַגְּשָׁמִים עַדִּין הַמֵּים מִטְפֹּטְפִין מִן הַסְּכָּה, וַיֵּשׁ בְּשִׁכּוֹנָתוֹ סְכָּה שֶׁהִיָּתָה מִסְגֶּרֶת בָּגָג וְלְאַחֵר הַגְּשָׁמִים נִפְתָּחָה, יֵלֵךְ שָׁמָּה וַיֵּאֱכֹל פֶתוֹ בְּטוֹב לֵבָב.

ד] בְּלִילָה הַשְּׁנִי⁽⁴⁾ גַּם כֵּן חוֹבָה לֶאֱכֹל בִּסְכָּה וְאִפְלוּ הוּא מִצְטָעַר, וְדִינוֹ כְּמוֹ בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן וְכְמוֹ שֶׁכָּתְבֵנוּ, אֲלֹא חֲלוּק אֶחָד יֵשׁ בִּינֵיהֶן, שֶׁאִם רָאָה שְׁלֹא יִפְסְקוּ הַגְּשָׁמִים, אוֹ הִמְתִּין וְלֹא פָסְקוּ, מִקְדֹּשׁ בְּבֵית וְאוֹכֵל שֵׁם, וְקֹדֶם "בִּרְכַּת הַמְּזוֹן" הוֹלֵךְ

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (שְׁעָה"צ שֵׁם אוֹת י"ג) מִן הַנִּכּוֹן לְכַתְחֹלָה לְהַחֲמִיר בְּזֶה. ג] (קָצוֹר מִסְגֶּרֶת הַשּׁוֹלְחָן) עֵיין בְּאַחֲרוֹנִים דַּאיִנו חַיִּיב כ"כ, וּמִכָּל מְקוֹם לַעֲנִין מַעֲשֵׂה אֵין לֹזֵחַ מִדְּבָרֵי הַמַּחֲבֵר.

דְּרָכֵי הַלָּכָה - ע"פ מֶרֶן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

ג] אִם הִכְנִיס לְסִכָּה כְּלִים בְּזוּיִים וְלֹא הוֹצִיאָם אוֹ שֶׁאֵינוֹ יֹכֹל לְהוֹצִיאָם - מוֹתֵר לְבָרֵךְ "לִישֵׁב בְּסוּכָה" (עֵיין כְּה"ח תְּרֵלֶס ס"ק טז בִּא"ח הַאֲוִינו ט). וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שֶׁהִסִּידִים שֶׁל הַיּוֹם נִקְיִים הֵם וּמִכְנִיסִים אוֹתָם לְבֵית וּמִבִּיאִים לְשׁוֹלְחַן וּמִי שֶׁרָגִיל בְּכֵךְ יֹכֹל לְהִכְנִיסָם גַּם לְסִכָּה. (אַחֲרוֹנִים). מִי שֶׁיֵּשׁ לוֹ סוּכָה גְדוֹלָה יֹכֹל לְהַקְצוֹת מְקוֹם בַּקְצָה הַסּוּכָה לְכָלִים שֶׁאֵין חֶפֶץ בָּהֶם. וַיַּעֲשֶׂה כֵן מִעֲרֵב סוּכוֹת אִפִּילוֹ בְּמַחֲשָׁבָה. וּבִפְרָט אִם סוּכְתוֹ רְחוּקָה מִהַבֵּית. וְטוֹב שֶׁהִסְכֵּךְ שֵׁם יִהְיֶה מְדוּלְדֵל. (אַחֲרוֹנִים). ד] וְטוֹב לֵאכּוֹל כְּבִיצָה. ה] בַּתוֹךְ אַרְבַּע דְּקוֹת. ו] לְדַעַת הַשּׁו"ע אִם יוֹרְדִים גְּשָׁמִים וְהוּא מִצְטָעַר אֵין הוּא מִקְבֵּל שֶׁכֵּר עַל יִשְׁיבָה בְּסוּכָה וְאֵינוֹ יֹכֹל לְבָרֵךְ "לִישֵׁב בְּסוּכָה". (עֵיין סֵע' ט' מִהוּ מִצְטָעַר) וְעַל כֵּן אִם יִרְדּוּ גְשָׁמִים בְּלִילָה הָרֵאשׁוֹן, יִמְתִּין זְמַן מוֹעֵט עַד שִׁיפְסֵק הַגְּשֵׁם וְאַחֲ"כַי יִקְדֹּשׁ בְּסוּכָה וַיִּבְרָךְ וַיֵּאֱכֹל כְּדִין אִפִּילוֹ דֶּק כּוֹזִית. וְכֵל זֶה בְּאוֹפֶן שֶׁאֵין בְּהַמְתָּנָה צָעַר לְבִנֵּי בֵיתוֹ אוֹ לְאוֹרְחִים. וְאִם לֹא נִפְסַק הַגְּשֵׁם - יִקְדֹּשׁ וַיֵּאֱכֹל בְּבֵית וְלֹא יִבְרָךְ "לִישֵׁב בְּסוּכָה" וַיִּבְרָךְ בְּקִדּוּשׁ "שֶׁהִחֲיִינוּ". וְאִם לֹא בִּרְךְ בְּלִילָה בְּסוּכָה "שֶׁהִחֲיִינוּ", כְּשִׁיכְנֵס לְסִכָּה לְמַחֲרָת לֵאכּוֹל - יִבְרָךְ "שֶׁהִחֲיִינוּ" וְ"לִישֵׁב בְּסוּכָה". וְטוֹב לִיקַח פְּרִי אוֹ בָּגַד חָדָשׁ לְבִרְכַּת "שֶׁהִחֲיִינוּ", אֶךְ בְּדִיעֵבַד אֵינוֹ מַעֲכָב (עֵיין שו"ע וְנו"כ תְּרֵלֶס וְתֵרָמָא).

לתוך הסכה ואוכל שם לכל הפחות כזית פת בלא ברכת לישב בסכה וחוזר לביתו ומברך "ברכת המזון".

ה' ערבית, כשבא מבית הכנסת נכנס לסכה ומקדש מיד, רק לא יקדש אלא כשהוא יודאי לילה. וכשהוא מברך בקדוש לישב בסכה, יכון לפטור בברכה זו סעודה זו וגם השנה ושאר צרכיו שיעשה בסכה עד הקידוש שביום המחר. ובברכת "שהחיינו" יכון שהוא מברך "שהחיינו" על החג וגם על הסכה. ולכן בלילה הראשון מברכין תחלה לישב בסכה ואחר כך "שהחיינו"⁽¹⁾, שתהא ברכת "שהחיינו" גם על הסכה. ובלילה השני מברך תחלה "שהחיינו" ואחר כך לישב בסכה.

1] כשאוכלים כמה בעלי בתים בסכה אחת, ויש שם גם הנשים ושאר בני בית שצריכין לשמץ היטב את הקדוש לצאת בו, אם יקדשו כל בעלי הבתים ביחד, תרי קלי לא משתמצי ולא ישמעו היטב את הקדוש. על כן טוב יותר שיקדשו בזה אחר זה. ואם מקדשים ביחד כגון אם אין שם מי שצריך לצאת בשמיצת קדוש, אם קדם אחד וסיים ברכת "בורא פרי הגפן" או ברכה אחרת ואחר כך סים חברו, אין להראשון לענות "אמן" אחר ברכת חברו, משום דאמן הוי הפסק בין ברכת "בורא פרי הגפן" לשתייה. והעולם נוהגים להמתין זה על זה ועונין "אמן", וזהו שלא כדון, אלא יש להם לומר הכל ביחד.

ח תשרי

2] בשאר הלילות וכן בכל הימים¹ אין חיוב לאכל בסכה, אלא שאם הוא רוצה לאכל אכילת קבע או לישן צריך לאכל או לישן בסכה. ומהי אכילת קבע? פת יותר מכביצה אפלו לא קבע עליה, ואפלו היא² פת כסנין. וכן תבשיל העשוי מחמשת מיני דגן יותר מכביצה וקבע עליו, חיוב בסכה ולברך עליו "לישב בסכה"⁽³⁾. אבל פרות אפלו אכל הרבה וקבע עליו - מתר לאכל חוץ לסכה. וכן יין או שאר משקים או בשר וגבינה - מתר לאכל ולשתות חוץ לסכה, ודוקא כשלא קבע עליהם, אבל אם רוצה לשתות יין או שאר משקים בדרך קבע, או שרוצה לאכל בשר או גבינה דרך קבע צריך

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד' (קצור מסגרת השולחן) עיין ב"מגן אברהם". ומח"ה. ורז"ש, דבשבת ויום טוב צריך לכתחילה לאכול פת יותר מכביצה מעט אם אפשר לו, וממילא דבעי סוכה, רק בשעת הגשם אין צריך לאכול בסוכה חוץ מלילה הראשונה ושניה. ה' (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום אין לברך על פת כיסנין אלא אם כן קבע עליו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ז' בלילה הראשון ישב אחרי ברכת "לישב בסכה" לפני ברכת "שהחיינו" (בא"ח האזינו ה). ח' אנו נוהגים לברך רק על אכילת לחם יותר מכביצה (54 גרם). או על תבשיל דגן או עוגות שקבע עליהם סעודה דהיינו שאוכל 240 גרם או יותר. (יש אומרים 224 גרם) על שאר דברים לא יברך. האוכל עוגה או תבשיל דגן יותר מכביצה - יאכל בסוכה אך לא יברך "לישב בסוכה". קבע לאכול יין, פירות או בשר - טוב לאוכלם בסוכה, אך לא יברך "לישב בסוכה". כל עת שמברך "לישב בסוכה" - יכון לפטור כל אכילה, או שינה וישיבה שיעשה עד הפעם הבאה שיברך "לישב בסוכה". (שו"ע תרל"ט ס"ב ב ח כה"ח ס"ק ט"ל מ בא"ח האזינו ח).

סָכָה, וְלֹא יִבְרַךְ עֲלֵיהֶם "לִישֵׁב בְּסָכָה". וְטוֹב שִׁיאָכַל קֶדֶם פֶּת"י כְּדֵי שִׁיבְרַךְ. וְכָל זֹאת מְדִינָא. אֲבָל מִי שֶׁמְחַמֵּיר עַל עֲצֻמוֹ שֶׁאֵפְלוּ מִיָּם אֵינוֹ שׁוֹתֵה חוּץ לִסְכָּה, הֲרִי זֶה מְשַׁבֵּחַ.

[ח] "שְׁנָה" אָפְלוּ אֲדָעִי, מְדִינָא צְרִיךְ סָכָה. וְכֵן עוֹשִׂין הַמְדַּקְדָּקִין בְּמַצּוֹת שֶׁאֵפְלוּ שְׁנֵת אֲדָעִי אֵינָם יֹשְׁנִים חוּץ לִסְכָּה. וְעַתָּה שְׁנוֹהֲגִים הִרְבָּה לְהַקֵּל בְּשָׁנָה, כְּתָבוּ הָאֲחֵרִים ז"ל כְּמָה טַעֲמִים לְלַמֵּד קֶצֶת זְכוּת עֲלֵיהֶם. אֲבָל כָּל יָדָא שְׁמִים רְאוּי לוֹ לְהַחֲמִיר וּלְעֲשׂוֹת סָכָה שֶׁיִּכּוֹל לְדוֹר שֶׁם עִם אֲשֶׁתּוֹ כְּמוֹ שֶׁהוּא דָר בְּכָל הַשָּׁנָה כְּלָה אִם אֲפָשָׁר לוֹ. וְלִכְלֵל הַפְּחוּת שֶׁתִּהְיֶה רְאוּיָה לִישׁוֹן שֶׁם הוּא לְבָדוֹ, וְאִם אֵינָה כֵן אֵפְלוּ בְּדִיעֲבָד הִיא פְּסוּלָה^(ט).

[ט] יָרְדוּ גִשְׁמִים, פָּטוֹר מִן הַסָּכָה. בְּאִיזָה גִשְׁמִים פָּטוֹר? אִם יָרְדוּ כָּל כֶּף שֶׁהוּא מְשַׁעַר שֶׁאִם הָיוּ נוֹפְלִים כֶּף לְתוֹךְ הַתְּבָשִׁיל הִיָּה מִתְקַלְקֵל, אֵפְלוּ אִין לְפָנָיו הַתְּבָשִׁיל, אוֹ שֶׁהוּא מְשַׁעַר שֶׁאִם הָיוּ נוֹפְלִים לְתוֹךְ הַחֹדֶר שֶׁהוּא בּוֹ, הִיָּה יוֹצֵא מִשָּׁם לְחֹדֶר אֲחֵר, אוֹ יֵצֵא גַם מִן הַסָּכָה לְבֵית. וְאִם הַתְּחִיל לֵאכֹל בְּסָכָה וְאַחֵר כֶּף יָרְדוּ גִשְׁמִים וְנִכְנַס לְתוֹךְ הַבֵּית וְהִתְחִיל לֵאכֹל גַּם בְּבֵית, אוֹ שֶׁמְחַמֵּת הַגִּשְׁמִים הַתְּחִיל מִתְחִלָּה לֵאכֹל בְּבֵית, וְאַחֵר כֶּף פָּסְקוּ הַגִּשְׁמִים, גּוֹמֵר סְעוּדָתוֹ בְּבֵית וְאֵינוֹ מַחֲיֵב לָלֶכֶת בְּאֲמָצַע הַסְּעוּדָה מִבֵּיתוֹ לְתוֹךְ הַסָּכָה. וְכֵן כְּשֶׁהִצֵּת קָרָה וְהַמְאָכְלִים נִקְרָשִׁים בְּתוֹךְ הַסָּכָה, ^(י)פָּטוֹר מִן הַסָּכָה וְאוֹכֵל בְּבֵית.

[י] לְעֲנִין שְׁנָה בְּסָכָה גַם גִּשְׁמִים מַעֲטִין הִי צָעַד לִישׁוֹן וְיָכוֹל לְצֵאתָ. וְאִם יֵצֵא לְבֵיתוֹ וְהִשְׁכִּיב אֶת עֲצָמוֹ לִישׁוֹן וְאַחֵר כֶּף פָּסְקוּ הַגִּשְׁמִים, אוֹ שֶׁמְתַחֲלָה שָׁכַב בְּבֵיתוֹ לִישׁוֹן מִפְּנֵי הַגִּשְׁמִים וְאַחֵר כֶּף פָּסְקוּ, אִין מְטָרִיחִין אֹתוֹ לִילֵךְ לִסְכָּה כָּל הַלַּיְלָה אֲלֵא יִשֹּׁן בְּבֵיתוֹ עַד הַבֹּקֶר^(יא).

[יא] כְּשֶׁהוּא פָּטוֹר מִן הַסָּכָה וְאֵינוֹ יוֹצֵא מִשָּׁם, נִקְרָא הַדְּיוּט וְאֵינוֹ מְקַבֵּל שְׂכָר עֲלָיו, וְאֵינוֹ רְשָׁאי לְבָרֵךְ מִשּׁוֹם דִּהְיוּ בְּרָכָה לְבִטְלָה. וְכִשְׁיוֹצֵא מִן הַסָּכָה בְּשִׁבִּיל הַגִּשְׁמִים, לֹא יִבְעֵט בְּסִכָּתוֹ וְיֵצֵא, אֲלֵא יֵצֵא בְּהִכְנָעָה כְּעֲבָד שְׂמוֹג כּוֹס לְדָבָר וְשָׁפַף לוֹ דָּבָר קִיתוֹן עַל פָּנָיו.

[יב] נוֹהֲגִין שְׁאִין מְבָרְכִין "לִישֵׁב בְּסָכָה" אֲלֵא בְּאֲכִילַת קֶבֶע. וְנוֹהֲגִין שֶׁמְבָרְכִין תְּחִלָּה "הַמוֹצֵיא" וְאַחֵר כֶּף "לִישֵׁב בְּסָכָה" קֶדֶם שְׁטוּעַם^(יג). וְשָׁאֵר הַדְּבָרִים שֶׁהוּא אוֹכֵל בְּסָכָה

הַעֲדוּת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(1) (תרל"ט ס"ק לא) וכתב בבכורי יעקב דאם אפשר לתקן בלא טורח גדול שלא יקראו המאכלים, כגון שיניחם על קערה שמים חמים בתוכה - צריך לתקן, ואינו פטור על ידי כך מסוכה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח^א) כביצה. (ט) אם הסוכה אינה ראויה לשינה, בדיעבד אינה פסולה לאכילה (כה"ח תרמ"ט ס"ק ל לג). (י) וכן אם יש חם כבד ואין אפשרות לישב בסוכה - יפעיל מאור או מזגן כמו שעושה בבית. ואם זה לא מועיל ומצטער - יצא מהסוכה בכפיפת קומה. (עין ע"ז ג). (יא) יש אומרים שאם התעורר בביתו אחרי עמוד השחר ורוצה להמשיך לישון חייב לילך לסוכה (כה"ח תרל"ט ס"ק פו). (יב) מנהגינו הוא, בעת שיש קידוש מברך בקידוש לישב בסוכה. וכשאין קידוש יברך ברכה זו אחרי הנטילה לפני ברכת "המוציא". ואם ברך המוציא קודם אין זה מעכב. ומנהגנו לכוון בעת הברכה לפטור כל מה שיאכל או ישתה עד לסעודת קבע הבאה (בא"ח האזינו ה).

כל היום וכל מה שהוא יושב^(יב) ועושה שם ואפלו אם ישן שם, נפטר הכל בבכרה שברך בשעת אכילת קבע עד שיאכל שנית בקבע. ואם לא יצא מן הסכה לעסקיו או לבית הכנסת בין סעודה לסעודה, כיון שברך פעם אחת שוב אינו צריך לברך בסעודה שניה שאוכל. ואפלו כל שבעת ימי החג אם ישב ואכל ולמד והתפלל וישן תוך סכתו, אין צריך לברך רק פעם אחת כיון שלא הסיח דעתו מן הסכה. ואפלו יצא יציאת ארעי ודעתו לחזור מיד, לא הוי הסח הדעת. ואין צריך לברך בסעודה שניה רק כשיצא לעסקיו או לבית הכנסת וכדומה, ואפלו הלך לתוך ביתו ללמד שם או לעשות שם איזה דבר שהוא שוה בו, גם כן הוי הסח הדעת וצריך לברך בסעודה שניה.

ט תשרי

יג] מי שהולך אפלו באמצע סעודתו לסכת חבירו ואוכל שם שעור דחייב בסכה, צריך לברך גם שם לישב בסכה¹.

יד] מי ששכח לברך "לישב בסכה" ונזכר באמצע סעודה, או אפלו לאחר שגמר אכילתו, צריך לברך^(יז), כי גם הישיבה שישב שם אחר כך, היא מצוה.

טו] נשים פטורות מסכה, ואף על פי כן רשאין לברך^(יח). קטנים גם כן פטורים. ומכל מקום כל שהוא מכן חמש שנים ולמעלה, חייב אביו לחנכו שיאכל בסכה. ואפלו אין אביו בביתו, אין להניחו שיאכל חוץ לסכה.

טז] "חולה ומשמשיו" פטורים מסכה. אם הוא חולה שאין בו סכנה, אין המשמשין פטורין אלא בשעה שהוא צריך להם. אם הוא חולה שיש בו סכנה, פטורין גם בשעה שאין צריך להן כל כך.

יז] "מצטער" גם כן פטור מן הסכה בשאר הלילות וכן כל הימים. והיינו שמצטער מחמת צנה או מדוח או מריח רע וכיוצא בו. וכן אם כבו לו הנרות בסכתו בשבת ויש לו טרח גדול לילך לסכת חבירו, יכול לילך לביתו במקום שיש לו נרות דולקות. ודוקא אם מתחלה עשה סכתו כראוי ואף במקרה בא לו הענין שהוא מצטער לישב או לישן בתוכה, אבל אם מתחלה עשה במקום ריח רע וכדומה, או במקום שמתירא

הערות - ע"פ שו"ע הדב ומשנה ברורה.

יז (משנה ברורה שם ס"ק מ"ח) אם היה בדעתו בשעת ברכה שילך באמצע הסעודה, דעת

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(יב¹) כשבא מבית הכנסת בליל י"ט א' של סוכות יעמד בפתח הסוכה ויאמר "לשם יחוד" "עולו אושפזין" יכנס, יקדש בעמידה, יברך "לישב בסוכה", ישב ויברך "שהחיינו". (יג) אין מברכים אלא אם כן יאכל לפחות עוד כזית (עי' כה"ח תרלט ס"ק ק ובא"ח האזינו ה). (יד) למנהגנו אין נשים מברכות על מצות עשה הקשורה בזמן אלא אם כן נהגו אחרת. ולכן לא תברכנה על סוכה שופר וכד', ואעפ"כ יש להן מצווה בשיבת סוכה וכד'. נהגו הנשים לברך על לולב. (עין סוד ישרים ח"א יב שבבית הבא"ח נהגו הנשים לברך) כשיש ילד החייב בסוכה מדין חינוך, גם אמו חייבת בחינוכו. (בא"ח האזינו יא כה"ח תרמ ס"ק יא). (יד¹) מצוה להדליק נרות שבת בסוכה. אבל אם יש חשש סכנה כגון שסוכתו קטנה - אם אפשר להדליק בבית במקום שנראה מהסוכה - תדליק עם ברכה. ואם אי אפשר - תדליק בבית עם ברכה רק כאשר נהנין מהנרות כבואם מבית הכנסת או אחרי הארוחה. (עין שו"ע רסג ס"ע ט ורעג ס"ע ז ותרמ ס"ע ד ולנו"כ).

לישון בה, אינו יוצא בה אפלו באכילה ביום^(ט). אם בא הרוח לכבות הנרות דרך הדפנות, מתר לפרוש שם סדין או בגד.

[יח] "הולכי דרכים" ביום, פטורין מן הסכה ביום, כיון שאין להם שהות לטרח אחר סכה, כיון שצריכין לילך תיכף לדרך. אבל אם יכול לישב בסכה בלי טרח, חייב לישב בסכה. ובלילה כשהוא במלון שהוא רוצה ללון שם, צריך להטריח את עצמו לישב בסכה. אפלו הוא במקום שאין שם סכה, אם יכול לעשות סכה^(י) במצט ממון, חייב להשתדל שיהיה לו סכה לישון בתוכה. ואם הולך גם בלילה, דינו כמו ביום. וההולכים בכפרים לגבות חובות בחול המועד, אם אין יכולין לעשות להם סכה, יחמירו על עצמם לחזור לבתיהם בכל לילה לקים מצות סכה^(י).

[יט] "שלוחי מצוה" אפלו בלילה כשהם במלון, אם צריכים לטרח אחר סכה, או שאינו נוח להם לישון בסכה ואם יישנו יהיו למחר יגעים ויתעכבו מן המצוה, פטורין מסכה. אבל בלאו הכי חייבים.

[כ] שומרי גנות ופרדסים ותבואה וכיוצא בהם, אם אפשר לשמור כלו במקום אחד, יעשה לו שם סכה וישב בה.

[כא] העושים יין אצל הגויים, פטורין מן הסכה בין ביום בין בלילה משום דצריכים לשמור שלא יגע בו הגוי. ואם הוא בענין שאינו צריך שמור - חייבין.

[כב] היושבים בחנות אף על פי שהם דרים חוץ לעיר והחנות היא בעיר, ורגילין כל השנה ברב פעמים לאכל שם ביום, מכל מקום בסכות חייבים לאכל בסכה.

סימן קלו

הלכות לולב ושאר המינים

ובו י' סעיפים.

י תשרי

[א] כבר נהגו ישראל שמי שהוא קונה אתרוג ולולב והוא אינו מבין, מראה אותן למורה הוראה אם הם כשרים או לא, כי יש הרבה חלוקי דינים. ויש להדר לקנות לולב חדש, כי לולב היבש אינו כשר אלא בשעת הדחק. ויש אומרים דכל שכלה הירקות שבו, הוי יבש^(א). שעור הלולב שיהיה השדרה חוץ מן העלין העליונים

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

כמה אחרונים שא"צ לברך, וספק ברכות להקל (ובשעה"צ שם). ועיין בספר בית מאיר כו' ומשמע לדידיה אפילו לא היה דעתו בשעת ברכה ג"כ א"צ לברך מיהו כיון דאיכא דיעות, ג"כ אין כדאי לצאת באמצע סעודה. {ז} (משנ"ב תר"מ ס"ק מ"ב) השתדל ולא מצא סוכה סביבותיו, יכול

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(טו) סוכה העשויה במקום סכנה וריח רע בדיעבד, יש אומרים שכשרה (כה"ח תרמ"ס"ק לג).

(טז) או יאכלו פת פחות מכביצה (אחרונים). סימן קלו (ענין לקמן עמודים 703-707 דינו ד' מינים)

(א) אם כלתה ירקותו - הוי יבש ופסול, וכן הלכה (ענין שו"ע תרמה ס"ב ב וכה"ח ס"ק לה).

אֲרֻבָּה טַפְחִים. וּבִשְׁעַת הַדַּחֲק י"ג אֲגוּדָלִין וּשְׁלִישׁ גּוּדָל - סָגִי.

ב] הַהֶדֶס צָרִיךְ לִהְיוֹת מְשֻׁלָּשׁ, דִּהְיִינוּ שִׁיּוּצָאִין בּוֹ מִכָּל קוֹ וְקוֹ שְׁלֹשׁ עֲלִין בְּשׁוּדָה אַחַת בְּשׁוּהָ שְׁלֹא יִהְיֶה אֶחָד גְּבוּהָ אוֹ נְמוּךְ מִחֻבְרֵיו. וְצָרִיכִין שִׁיְהִיו הָעֲלִין חוּפִין אֶת עֲצוֹ, דִּהְיִינוּ שְׂרָאשׁ כָּל עֵלָה יִגִּיעַ לְמַעְלָה מֵעַקְצוֹ שֶׁל הָעֵלָה שְׁלִמְעָלָה^א. וּבִתְוֹךְ אֵלּוּ הַהֶדְסִים הַמְּוֹבָאִים מִמָּרְחָק, בְּדַחֲק שִׁימְצָאוּ כְּשָׂרִים, וְצָרִיכִין לְבַדָּקָם. וְהִירָא דְּבַר ה' יִתְדַר לְקִנּוּת הַדְּסִים לְחִים יְדוּקִים מְשֻׁלָּשִׁים וּמִהֲדָרִים. וְהַגְדָּלִים בְּמִדְּיָנָתָנוּ צָרִיכִין לְדַקָּדָק בָּם אִם אֵינָם מְרַכְבִּים^ב וְאִם לֹא גָדְלוּ בְּעֲצִין שְׁאִינוּ נְקוּב^ג. וְכֵן צָרִיכִים לְדַקָּדָק בְּזֶה בְּלוּלָבִין הַגְדָּלִים בְּמִדְּיָנָתָנוּ. אִם אֵינוּ בְּנִמְצָא הַדְּסִים מְשֻׁלָּשִׁים, יִטּוּל שְׁאֵינָם מְשֻׁלָּשִׁים וְלֹא יִכְרֹךְ. י"א תשרי

ג] שְׁעוֹר הַהֶדֶס שְׁלֹשָׁה טַפְחִים. וּבִשְׁעַת הַדַּחֲק סָגִי בַּעֲשֶׂרָה אֲגוּדָלִין. וְיִהְיֶה כָּל הַהֶדֶס מְלֻמָּטָה עַד לְמַעְלָה מְשֻׁלָּשׁ. וּבִשְׁעַת הַדַּחֲק אִם לְמָטָה הַמַּעֲט אֵינוּ מְשֻׁלָּשׁ וְהָרֵב שְׁלִמְעָלָה מְשֻׁלָּשׁ, גַּם כֵּן כְּשֶׁר. צָרִיכִין לְדַקָּדָק שְׁלֹא יִשְׁרֻ הָעֲלִין מִן הַהֶדֶס^ד, כִּי אִם נִשְׂרֻ אֶפְלוּ מִקְצַת עֲלִין^ה יֵשׁ כְּמָה חֲלוּקֵי דִינִים וְצָרִיכִין לַעֲשׂוֹת שְׂאֵלַת חָכָם.

ד] צָרִיכִין לְהַשְׁגִּיחַ שְׁלֹא יִהְיֶה נִקְטָם רֹאשׁוֹ, דִּהְיִינוּ רֹאשׁ הָעֵץ. וְאִם אֵין לוֹ רֶק קְטוּמִים^ו, יַעֲשֶׂה שְׂאֵלַת חָכָם^ז. אֲבָל הָעֲנָפִים הַקְּטָנִים שִׁיּוּצָאִין בֵּין הַקְּנִים, צָרִיכִים לְקַטֵּם אוֹתָם שְׁלֹא יִפְסִיקוּ בֵּין הַקְּנִים^ח.

ה] הָעֲרֻכָּה יְדוּעָה. הָעֵלָה מְשׁוּךְ, וּפִיָּה חֲלָק, וְהַקְּנָה אָדָם. וְאֶפְלוּ בְּעוֹדוֹ יֵרוּק כְּשֶׁר, כִּיּוֹן שֶׁכְּשֶׁהוּא שׁוּהָ בְּאֵילָן מִתְאַדָם. וְרֹב מִין זֶה גָדֹל אֲצֵל הַנְּחָלִים, וְעַ"כּ נִקְרָא עֲרֻבֵי נָחַל. וְאֶפְלוּ הַגְדָּלִים בְּמָקוֹם אַחֵר כְּשָׂרִים, אֲלָא שְׁאֵם אֶפְשָׁר יֵשׁ לְהַדָּר לְקַח מֵאוֹתוֹן הַגְדָּלִים אֲצֵל נָחַל. שְׁעוֹר הָעֲרֻכָּה כְּשְׁעוֹר הַהֶדֶס.

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע וְהַדָּב וּמִשְׁנֵה בִּרְוּרָה

לֹאכּוֹל וּלְלִין בְּאוֹתוֹ מָקוֹם בְּלִי סוּכָה וְאֵינוּ מְחַוִּיב לַעֲשׂוֹת סוּכָה (וּכְתַב בִּב"ה שֶׁמֶ"ה הוֹלֵכִי, בִּא"ד) דָּאִם יִצְטָרֵךְ לַעֲשׂוֹת סוּכָה אִ"כּ יַעֲמוֹל בָּהּ רֹב הַלֵּילָה אוֹ עַכ"פּ אִיזוּה שְׁעוֹת וְזֶה לֹא כַּעֲיֵן תְּדוּרוֹ. סִימָן קל"א (בִּמ"ב לֹא הִבִּיא דִּין זֶה וְעֵינֵין שְׁעִית ס"ק ו'). ב] (מִשְׁנ"ב תְּרַמַּח ס"ק סה) בְּסִתְמָא מִשְׁמַע מֵאַחֲרֹנִים שְׁאִין לַחוּשׁ דְּסִתְמָא אֵינָן מוֹרְכָבִים. ג] (קִצּוֹר מִסְגֵּרַת הַשּׁוּלְחָן) נוֹטֵלֵן בְּבִרְכָּה.

דְּרֵכֵי הַלְכָה - ע"פ מֶרֶץ הַשּׁו"ע, בֶּן אִישׁ חֵי וּכְפֵי הַחַיִּים

ב] אֵין חוֹשְׁשִׁים לְהִדָּס מוֹרְכָב אוֹ שְׂגָדֹל בַּעֲצִין שְׁאִינוּ נְקוּב (עֵינֵין כִּה"ח תְּרַמּוֹ ס"ק כד כה). וְאִם מוֹרְכָב אוֹ גָדֹל בַּעֲצִין שְׁאִינוּ נְקוּב - יִשְׁאֵל רַב. (עֵינֵין שְׂדֵי חֲמֹד ד' מִינִים בִּי אֲוִתִּית ד' ה) וְצָרִיךְ לְהַקְפִּיד שֶׁהָעֲלִין יִהְיוּ חוּפִין אֶת הָעֵץ (כִּה"ח תְּרַמּוֹ ס"ק כג). ג] עַלִי הַדָּס יִבְשִׁים שְׁצַבְעָם לִבֵּן - פְּסוּלִים (שׁו"ע תְּרַמּוֹ ס"ק ו' ז) ד] אִם הָרֹב מְלֻמָּטָה אוֹ מְלֻמָּעָה מְשׁוּלָּשׁ, הַהֶדֶס כְּשֶׁר (שׁו"ע תְּרַמּוֹ ס"ק ה' וְהַחוּזִים עֲלִיו). ד] אִם נִקְטָם רֹאשׁ הַהֶדֶס יִטְלֹנוּ בְּלִי בְּרִכָּה, (י"א שִׁיבְרֵךְ וְלֹא נוֹהֲגִים כֵּן כִּי סב"ל. עֵינֵין שׁו"ע תְּרַמּוֹ ס"ק י' כִּה"ח ס"ק טו. וְכִה"ח תְּרַמּוֹ ס"ק ז). ו] יֵשׁ אוֹמְרִים שִׁישׁ לְהַקְפִּיד בְּכָךְ, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שְׁאִין לְהַקְפִּיד, וְכֵן נוֹהֲגִים. (עֵינֵין לִט"ז תְּרַמּוֹ ס"ק א. מַחֲה"ש. כִּה"ח ס"ק ו' וּמִשְׁנ"ב וְשִׁע"צ ס"ק לג).

[ו] עֲרֵכָה שִׁיבְשָׁה או שִׁנְשָׁרוּ רַב הָעֲלִין שָׁלָה או שְׁנָקֵטם רֹאשׁ הָעֵץ - פְּסוּלָהּ. וַיֵּשׁ אֹמְרִים דָּגָם אִם נִדְלָדְלוּ הָעֲלִין מִן הַקָּנָה וּתְלוּיִם לְמִטָּה פְּסוּלָהּ. וְצָרִיכִים לְהַשְׁגִּיחַ מֵאֵד גַּם בְּעֲרֵכָה, כִּי לְפַעְמִים מִחֲמַת שְׁתוּחֲבִין אוֹתָהּ אֶל הַלּוּלָב או עַל יְדֵי הַנְּעֻנּוּעִין, נוֹשְׂרִין הָעֲלִין וְאִזּוּ פְּסוּלָהּ^(א).

[ז] צָרִיךְ לִזְהֹר שְׁלֹא יִקְצֹץ הַיִּשְׁדָּאֵל בְּעֻצְמוֹ מִן הָאֵילָן^(ב) אֶחָד מֵאַרְבַּעַת הַמִּינִים לְצָדְכּוֹ אִפְלוּ נָתַן לוֹ בְּעַל הַקֶּרֶקַע רְשׁוּת, אֲלֹא הִגִּיז או יִשְׁדָּאֵל אֶחָד יִקְצָצֵם וַיִּקַּח מֵהֶם^(ג).

[ח] לִוְקָחִין שְׁלֹשָׁה בְּדֵי הָדָס וּשְׁנֵי בְּדֵי עֲרֵכָה (וְאֵין לְהוֹסִיף)^(ד) וְאוֹגְדִין אוֹתָם עִם הַלּוּלָב שִׁיְהִי כֵּלָן אֶגְדָּה אַחַת^(ה). וְצָרִיכִין לְהַשְׁגִּיחַ שִׁיְהִי כָלָם כְּדֶרֶךְ גְּדִילָתָן, דְּהֵיִינוּ מְקוֹם הַחֲתָךְ לְמִטָּה, שֶׁאִם נִתְהַפֵּךְ אִפְלוּ דָק בַּד אֶחָד גַּם בְּדִיעֲבַד אֵינוֹ יוֹצֵא. וַיֵּשׁ לְאֶגוֹד אֶת הַהֶדֶס^(ו) מִיָּמִין הַשְּׁדָרָה אֶל הַלּוּלָב, וְאֶת הָעֲרֵכָה מִשְׁמָאלוֹ, דְּהֵיִינוּ שְׁכַשְׁיטוֹל אֶת הַלּוּלָב וְהַשְּׁדָרָה נֶגֶד פָּנָיו, יִהְיֶה הַהֶדֶס נֶגֶד יָמִינוֹ וְהָעֲרֵכָה נֶגֶד שְׁמָאלוֹ, וַיְהִי לְמִטָּה הַכֹּל שׁוּיִם, כְּדֵי שְׁכַשְׁיטוֹל אֶת הַלּוּלָב יֵאָחֵז כָּלָם. וּמִכָּל מְקוֹם יֵשׁ לִרְאוֹת שִׁיְהִי הַהֶדֶס מַעֲט גְבוּהָ מִן הָעֲרֵכָה. וְצָרִיךְ לְהַשְׁגִּיחַ שֶׁתֵּצֵא הַשְּׁדָרָה מִן הַלּוּלָב לְמַעַלָּה מִן הַהֶדֶס לְכָל הַפְּחוֹת טַפַּח. קוֹשֵׁר כָּלָם בִּיחָד בְּקֶשֶׁר גָּמוּר, דְּהֵיִינוּ שְׁנֵי קֶשֶׁרִים זֶה עַל גִּבּוֹ. וּמִלְכַּד מֶה שֶׁקָּשֶׁר אֵלוֹ הַמִּינִים בִּיחָד, יַעֲשֶׂה עוֹד בְּלוּלָב שְׁלֹשָׁה^(ז) קֶשֶׁרִים^(ח), דָּק טַפַּח אַחֵר מִן הַלּוּלָב לְמַעַלָּה יִהְיֶה בְּלִי קֶשֶׁר כְּדֵי לְכַסֵּס^(ט) בּוֹ בִּשְׁעַת הַנְּעֻנּוּעִים. אִם יֵשׁ חוּט כְּרוּךְ עַל הַהֶדֶס צָרִיךְ לְהַסִּירוֹ קֹדֶם הָאֶגוֹד שְׁלֹא יִהְיֶה חֲצִיצָה. אִם הִתְרָה הָאֶגְדָּה בְּיוֹם טוֹב, אֲסוּר לְאֶגְדָּה בְּיוֹם טוֹב בְּקֶשֶׁר אֲלֹא בְּעֻנִיכָה, או כְּמוֹ שְׁנוּהֲגִין שְׁכוּרְכִים סְבִיבוֹתֵיהֶם וְתוּחֲבִין רֹאשׁ הַפְּדִיכָה לְתוֹךְ הָעֶגּוֹל הַכְּרוּךְ^(י).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ד] (קצור מסגרת השולחן) והאר"י ז"ל כתב לאגוד שלש הדסים, אחד בצד ימין ואחד בצד שמאל (כשהשדרה נגד פניו כמ"ש בפנים) ואחד באמצע נוטה לצד ימין, ושתי ערכות אחד בימין ואחד בשמאל. [ה] (קצור מסגרת השולחן) ורד"ש כתב שיהא שדרו של לולב יוצא מלמעלה מקשר העליון טפח, כמו שכתב בסמוך בפנים אצל ההדס.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

[ז] שדרת הלולב תהיה גבוהה לפחות ארבעה טפחים, וההדס והערכה גובהם שלשה טפחים (טפח - שמונה ס"מ). עלי הלולב לא יהיו פתוחים או סדוקים, ההדס משולש ולא קטום ולא יבש. הערכה ירוקה ולא קטומה. האתרוג צריך להיות צהוב או ירוק העומד להצטיב, לא מורכב, משקלו לפחות ששים גרם, (ויש אומרים מאה גרם). לא חסר ואין בו שינוי מראה או חזוית. אם יש שינוי מהנ"ל - ישאל שאלת חכם (שו"ע). [ח] של נכרי (עיין ס' תרמט סע' א ולחונים עליו) (ט) קרקע של גוי בארץ ישראל היא בחזקת גזולה ויש להמנע מלקצוץ ממנה בעצמו. אמנם אם הגוי קצץ ומכר מותר להשתמש. כמו כן לא יקצוץ מבלי לקבל רשות מבעל הבית (עיין שו"ע תרלו סע' ג בהגה ולחונים עליו). [טא] הנוהגים כרמב"ם - מוסיפים בהדסים. (י) מנהג האר"י לאגוד הדס אחד בימין והדס אחד בשמאל (כשהשדרה באמצע מול פניו). והדס אחד באמצע נוטה לצד ימין. ערכה אחת בימין וערכה אחת בשמאל. וכן נוהגים. ולענין זה איטר דינו כאדם רגיל. (עיין בה"ח ס"ק יד טו). (יא) קושרים את הלולב עד ראשו ממש. ויש קושרים י"ח קשירות ויש קושרים כחוט עד סופו לנאותו. ויש קושרים בעלי הלולב ויש קושרים בחוטים שאינם מינו ולאין זה חציצה. (תרנ"א א עיין בה"ח ס"ק טוב טו משנ"ב ט). (יב) אין מכסכים בו אלא מוליכים אותו כולו בעת הניענוע לצדדים או מעלה ומטה. (עיין בה"ח תרנא ס"ק יד טוב צו). (יג) אם שכח לקשור מערב

טו ערבה שנתלשה ביום טוב, בין ביום טוב הראשון בין ביום טוב שני, אסורה היום אפלו בטלטול בעלמא, כי היא מקצה גמור. ואם נתלשה ביום טוב ראשון כשרה ביום טוב שני. אך אם חל יום ראשון בשבת ונתלשה, אסורה גם ביום שני. אם הובאו מחוץ לתחום אתרוג או שאר מינים - מתרין לטלטלן ולצאת בהם. אך אם אין העיר מתקנת בעירובין, אסורין לטלטל לחוץ מן הבית שהם שם, וילכו כלם שמה לצאת בהם.

יז מי שאין לו כל ארבעת המינים מבחרים, טוב לו יותר^(יז) לצאת בשל חברו^(יז) וצו פ"י שלחא"ז סעיף ח'. ומכל מקום מצוה לו שיהיו לו גם כן ארבע מינים כפי השגת ידו, לעשות בהם הנענועים בהלל ובהקפות.

סימן קלו

דיני נטילתן וסדר החקפות

ובו י"ג סעיפים.

יב תשרי

א נוטל את הלולב עם האגוד וסדרת הלולב כנגד פניו בימינו, ואת האתרוג בשמאלו. וכיון שבכל המצוות צריכין לברך עליהן קדם עשייתן, וגם האתרוג צריכין להחזיק דרך גדילתו דהיינו שהעוקץ שבו נחתך מן האילן יהיה למטה והשושנתא למעלה, על כן כשהוא נוטל את האתרוג קדם שמברך, יטלהו בהפוך, העוקץ למעלה והשושנתא למטה, שלא יצא בו^(א), ומברך מעמד על נטילת לולב לפי שהלולב גבוה מכלן, חשוב הוא ונקראת כל האגדה על שמו. וביום הראשון מברך גם "שהחיינו". ואם חל יום ראשון בשבת שאין נוטלין בו לולב, אזי מברך "שהחיינו" ביום שני^(ב). ולאחר שברך, מהפכו בידו ומקרבו אל הלולב שלא יהיה פרוד ביניהם, ומנענע לארבע רוחות כסדר הזה^(א) מזרח, דרום, מערב, צפון, מעלה מטה^(א). וכן בנענועים

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

יז (משנה ברורה תרנ"ח ס"ק ל"ט) ומ"מ כיון שאין הכל יודעין להקנות, לכן כתבו כמה אחרונים שמוטב לברך על שלו אם יש לו כל ד' מינים כשרים אע"פ שאינם מהודרים כמו של חברו (וכ"ז ביום ראשון של י"ט). סימן קלז א (קצור מסגרת השולחן) מ"ש המחבר בסדר הנענועים מזרח דרום כו', כן הוא ע"פ ש"ע ואחרונים, אבל בבאה"ט ושע"ת הביאו בשם האר"י ל לעשות כסדר הזה דרום, צפון, מזרח, מעלה, מטה, מערב.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יום טוב - יעשה כמו שכתב הרב בפנים. ומה שנוהגים לתחוב שלשה מינים בתוך סלסלה מעלי לולב (קוישקלד) - לא נקרא קשירה. (עין שו"ע תרנ"א ס"ק א כה"ח ס"ק יא משנ"ב ח). (יד) אם שלו כשרים ושל חברו מהודרים - ביום הראשון יברך על שלו. (תרנ"ח כה"ח פ משנ"ב לט).

סימן קלז (א) יש נוהגים לברך כשהלולב בידם והאתרוג מונח על השולחן, וכל הדרכים טובות הן. (שו"ע תרנ"א ס"ק ה) אחרי הברכה יטול את האתרוג ביד שמאל כדרך גדילתו ויהכרנו ללולב שבימינו ויחברם יחד בשתי ידי ולא ביד אחת וינענע. וטוב לאמר לפני כן "לשם יחוד" ככתוב בסידור. (בא"ח האוינו יד). (ב) אם לא נטל לולב ביום א' או אם שכח לברך "שהחיינו" - יברך ביום אחר כשנוטל לולב. (עין כה"ח תרמ"א ס"ק ז' ומשנ"ב תרנ"א ס"ק כט) (ג) מנענעים דרום צפון

שְׁבִהֲלֵל וְכֵן בִּהְקֵפָה יִזְהַר לְקָרֵב אֶת הָאֲתָרוֹג אֶל הַלּוּלָב שֶׁלֹּא יִהְיֶה פְּרוּד בִּינֵיהֶם. אִם הֶפֶךְ וְנִטַּל אֶת הָאֲתָרוֹג בִּימִין וְאֶת הַלּוּלָב בְּשְׂמָאל, יִחְזוּר וְיִטַּלֵּם בְּלֹא בִּרְכָּה.

ב] אֲטֵר, נוֹטֵל אֶת הַלּוּלָב בִּימִינוֹ שֶׁהוּא שְׂמָאל כָּל אָדָם, וְאֶת הָאֲתָרוֹג בְּשְׂמָאלוֹ^(י). וְאִם הֶפֶךְ, חוֹזֵר וְנוֹטֵלִם בְּלֹא בִּרְכָּה. וּמִי שֶׁהוּא שׁוֹלֵט בְּשְׁתֵּי יָדָיו, הָרִי הוּא כָּכָל אָדָם.

ג] נִכּוֹן שֶׁיִּחַלֵּץ אֶת הַתְּפִלִּין קֹדֶם נְטִילַת לּוּלָב. וְלִכְּל הַפָּחוֹת יִסִּיר אֶת הַרְצוּעָה מֵעַל יָדוֹ שֶׁלֹּא תִּהְיֶה חֲצִיצָה^(י). גַּם נִכּוֹן לְהִסִּיר הַטְּבָעוֹת שֶׁבְּאַצְבָּעוֹתָיו^(י).

ד] סֵדֶר הַנִּעְנוּעִים שֶׁבִּהְלֵל כָּךְ הֵם^(י): בְּהוֹדוֹ יֵשׁ שֵׁשׁ תְּבוּת חוּץ מִן הַשֵּׁם^(ב). וַיִּנְעֻנֶנּוּ בְּכָל תְּבָה לְרוּחַ אַחַת, וּבִשֵּׁם לֹא יִנְעֻנֶנּוּ. "בְּהוֹדוֹ" לְמוֹרָחַ. "כִּי" לְדָרוֹם. "טוֹב" לְמַעְרָב. "כִּי" לְצָפוֹן. "לְעוֹלָם" לְמַעְלָה "חֲסִדוֹ" לְמַטָּה^(ג). שְׁלִיחַ הַצְּבוֹר אֵינוֹ מִנְעֻנֶנּוּ אֶלָּא^(ד) "בְּהוֹדוֹ" וּבִ"אֲמַר נָא יִשְׂרָאֵל", וְהַצְּבוֹר בְּכָל פֶּעַם שְׂאוֹמְרִים "הוֹדוֹ". וְ"בְּאֲנָא", שְׁלִיחַ הַצְּבוֹר וְגַם הַצְּבוֹר מִנְעֻנֶנּוּ רַק "בְּאֲנָא ה' הוֹשִׁיעָה נָא". וְכִיּוֹן שֶׁמִּלְכַּד הַשֵּׁם יֵשׁ בּוֹ שְׁלֹשׁ תְּבוּת, מִנְעֻנֶנּוּ בְּכָל תְּבָה לְשְׁתֵּי רוּחוֹת. וּבְהוֹדוֹ שֶׁבְּסוֹף הַלֵּל גַּם כֵּן מִנְעֻנֶנּוּ שְׁלִיחַ הַצְּבוֹר וְהַצְּבוֹר. כְּשֶׁמִּנְעֻנֶנּוּ לְמַטָּה^(ה), יִשְׁפִּיל רַק יָדָיו לְמַטָּה, וְהַלּוּלָב עִם שְׂאֵר הַמִּינִים יִשְׁאָרוּ בְּדֶרֶךְ גְּדִילָתוֹ. וַיֵּשׁ נוֹהֲגִין שֶׁמִּהֲפֹכִין אֶת הַלּוּלָב לְצַד מַטָּה. וְאֵל יִשְׁנֶה אָדָם מִן הַמִּנְהֶג. אֵין צָרִיךְ לְהַפּוֹךְ פָּנָיו לְהַצֵּד שֶׁהוּא מִנְעֻנֶנּוּ, רַק רֹאשׁ הַלּוּלָב יִטָּה. וְהַנְעֻנֶנּוּ אֵין צָרִיךְ שִׁיְהִיָּה בְּחֻזֶּק, אֶלָּא כְּסָכוֹס מַעֲט כְּדִי שִׁיתְּנֻנְעוּ הָעֲלִין סָגִי^(ו).

ה] אֲסוּר לֵאכֹל קֹדֶם נְטִילַת לּוּלָב. וּמִי שֶׁהוּא בְּדֶרֶךְ וּמַצִּיָּה שִׁיבּוֹא לְמָקוֹם שִׁישׁ שֵׁם אֲתָרוֹג וְלּוּלָב, וְכֵן הַדָּרִים בִּישׁוּבִים וּמִשְׁלָחִים לָהֶם אֲתָרוֹג וְלּוּלָב, צָרִיכִין לְהַמְתִּין עַד חֲצוֹת הַיּוֹם וְלֹא יוֹתֵר, כִּי אֲסוּר לְהַתְּעַנּוֹת בְּיוֹם טוֹב וּבְחֹל הַמוֹעֵד יוֹתֵר. וּמִי שֶׁחָלַשׁ

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ובכל הנענועים יביא סוף הלולב נגד החזה (כתבים מג"א ס"ה) ורז"ש בסידור כתב בלשון זה: ובכל הובאה יגיע סוף הלולב ומיניו והאתרוג לחזה שלו ממש. ג] (קצור מסגרת השולחן) כן הוא ע"פ דעת רמ"א ואחרונים. אבל מנהגינו הוא כמ"ש רז"ש בסידור, דהש"ץ והצבור אין מנענעין בהלל רק ארבע פעמים דהינו פעם אחת ב"הודו לה" שבתחילה, ושתי פעמים באמירת השתי פעמים "אנא ה' הושיעה נא", ופעם אחת ב"הודו" לבסוף.

דרכי הזכרה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

מורח מעלה מטה מערב. וכשמנענע אינו מכסס אלא מוליך ומביא ג' פעמים את ארבעת המינים מהחזה אל הדרום וכן אל כל רוח ורוח. וכשפונה מרוח לרוח יפנה דרך ימין ויפנה את כל גופו (עיין כה"ח תרנא ס"ק צו' ג'). ד] איטר נוטל בימין של אדם רגיל. (שו"ע תרנא ס"ק ג'). ה] אין אנו מניחים תפילין בחול המועד כלל. ו] מי שיש טבעת בידו יוציאנה, ובדיעבד אינו מעכב (עיין בא"ח תאזינו יג'). ז] סדר הניענועים: ב"הודו" כל מילה - הודו-דרום, לה-אין מנענעים, כי-צפון, טוב-מזרח, כי-מעלה, לעולם-מטה, חסדו-מערב. ב"אנא" כל הברה - א-דרום נא-צפון ה-אין מנענעים, הו-מזרח, שי-מעלה עה-מטה נא-מערב. ח] אין הבדל בין ש"ץ לקהל בכך. ט] נוהגים לנענע ה' פעמים או בשעת הברכה. ב] "הודו לה" הראשון שבהלל. ג] אנא ה' הושיעא נא ד] אנא ה' הושיעא נא ה] "הודו לה" בסוף ההלל. (עיין שו"ע תרנא ס"ק ח ולחונים עליו). י] עיין לעיל אות א' כיצד מנענע (עיין כה"ח תרנא ס"ק פכ תל"ש קפד).

לבו להמתין עד חצות, יכול לטעום איזה דבר קדם. אבל מי שאין לבו חלש, יש לו להחמיר אפלו בטעימה.

[ו] מתר להחזיר הלולב ביום טוב למים ולהוסיף עליו מים, אבל לא יחליף. ובחול המועד מצוה להחליף את המים כדי שישאר הלולב לח ומהדר. ונוהגין לקח בחול המועד בכל יום ערבה חדשה ללולב, והוא הדור מצוה.

[ז] הדס של מצוה אסור להריח בו בכל שבועת ימי החג אפלו בשבת. אבל באתרוג מתר להריח בו בשבת ומברכין עליו הנותן ריח טוב בפרות^(א). ובשאר ימי החג אין להריח בו אפלו שלא בשעת נטילתו לצאת בו, משום דיש ספק ברכה. הלולב אסור לטלטלו בשבת אפלו לצדך גופו ומקומו, משום דהוי מקצה^(ב). אבל האתרוג כיון שיכולין להריח בו, אינו מקצה ומתר לטלטלו. ומתר לתנו לתוך המוכין שהיה בו קדם יום טוב שכבר קלט הריח. אבל לא יתנו לתוך מוכין חדשים או לבגד משום דמוליד ריחא^(ג).

יג תשרי

[ח] ביום טוב הראשון אין יוצאין בלולב ושאר מינים שאולים, אלא צריכין שהיו שלו ממש, דכתבי: "ולקחתם לכם ביום הראשון", ודרשינן "לכם" משלכם להוציא את השאול. ולדידן בני חוץ לארץ שעושין שני ימים טובים מספיקא, גם ביום טוב שני אין מברכין עליו. ואם אחר נותנם לו במתנה על מנת להחזיר, הוי מתנה ויוצא בהם. ואפלו נותנם לו סתם לצאת בהם, נחשב כאלו אמר לו בפרוש שהוא נותנם לו במתנה על מנת להחזיר^(ד). אם אין האיש בכיתו והאשה רוצה לתנם לאחר לצאת בהם, תליא באמון דעת הפעל אם הוא גברא דקפיד או לא.

[ט] שתפים שקנו להם אתרוג ושאר המינים, מסתמא אדעתא דהכי קנאום דבשעת מצותן כל אחד מקנה חלקו לחברו. ולכן המנהג שהקהל קונים אתרוג וכל הקהל יוצאין בו. וכל מי שיזדו משגת מחיב לתת דמי אתרוג. ועם כל זאת מוטב לצאת באתרוג של יחיד אשר לו כל המינים מהדרים^(ה), כי מה שהיחיד מקנה לחברו צדיף טפיל.

[י] ביום הראשון לא יתנו להקטנים לטול לולב ואתרוג עד לאחר שיטלו הגדולים, כי הקטן קונה ואינו מקנה מן התורה^(ו).

[יא] בכל ימי החג^(ז) לאחר תפלת מוסף, נוהגין להעלות ספר תורה על הבימה,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ד) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב הטור. אבל בשעת סימן תרנ"א הביא בשם קרבן חגיגה.

דרכי הולכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יא) י"א שמספק לא ריח בו גם בשבת. (עיין שו"ע תרנ"ג וכה"ח ס"ק ד ה ותרנ"ג ס"ק ה). (יב) וכן הדס וערבה. (כה"ח תרנ"ג ס"ק ד). (יג) מותר ליתן אתרוג בבגד אם לא מתכוין להוליד ריח ואין לו מקום אחר להניחו. (כה"ח תרנ"ג ח מ"ב ושה"צ שם). (יד) וחייב להחזיר, ואם לא החזיר לא יצא ידי חובה. (עיין שו"ע תרנ"ג ד ה ולנו"כ). (יד¹) יש אומרים שיחיד המבין בהלכה ויודע שזו מתנה על מנת להחזיר - אפילו אם של הקהל מהודר ושל היחיד כשר בלבד, יקח של היחיד. וכ"ש שאם לקהל וליחיד מהודר ולו כשר - שינענע בשלו. (כה"ח תרנ"ג פ מ"ב לט). (יד²) עד שיהיה בגיל 13. ואם האב או בעל המינים תופסם בידו עם הקטן - מותר. (שו"ע תרנ"ג ו כה"ח סד).

ומנחין את ארון הקדש פתוח עד לאחר אמירת ההושענות שאז מחזירין את ספר התורה, וכל מי שיש לו אתרוג ולולב מקיף את הבימה שעליה ספר התורה בשעת אמירת ההושענות. בכל יום מקיפין פעם אחת, וכיום השביעי שהוא הושענא רבה מוציאים כל ספר התורה^(ט) ומעלין אותן על הבימה, ומקיפין ז' פעמים זכר למקדש שבכל יום היו מקיפין את המזבח פעם אחת וכיום השביעי שבע פעמים. ההקפות צריכין להיות לצד ימין. ולפי שספר התורה על הבימה וכל הצבור צריכין להפוך פניהם כלפי ספר תורה שעל הבימה קדם שיתחילו להקיף ואז הוי צפון ימין שלהם, לכן מקיפין דרך צפון. כל מי שיש לו אתרוג ולולב ואינו מקיף, רעה הוא עושה. בקצת מקומות נוהגין בהושענא רבה ובשמחת תורה לאחר שהוציאו כל ספר התורה מן ארון הקדש מעמידין לתוכו נר דולק (לחמו תורה אור, שבשאיין שם תורה צריכין לאור אחר), ואין זה מנהג יפה ויש לבטלו, כי אסור להשתמש בארון הקדש תשמיש חול אפלו לפי שעה (טורי זהב סימן קנ"ד סק"ו). אבל באלה רבא סימן תרס"ט מביא מנהג זה בשם הס' מאוני צדק.

יב) בשבת אין מקיפין, שגם במקדש לא היו מקיפין. ולכן אין מעלים ספר תורה על הבימה אלא פותחין את ארון הקדש עד לאחר אמירת ההושענות^(י).

יג) מי שארע לו אבל בחג, וכן אבל^(י) כל שנים עשר חדש על אביו או אמו, נוהגין שאינו מקיף^(י). ויש לו לכבד באתרוג ולולב שלו את מי שאין לו, שיקיף הוא.

סימן קלח

דיני הושענא רבה, שמיני עצרת ושמחת תורה

ובו י' סעיפים.

א) ביום השישי של חל המועד הוא הושענא רבה. נוהגין להיות נעזרים בלילה שלפניו לעסוק בתורה כמו שנדפס הסדר, לפי שבחג גדוהין על המים, שכל חיי האדם תלויים במים, והיום הוא יום האחרון של החג והכל הולך אחר החתום. בשחרית מדברים קצת בנרות בבית הכנסת כמו ביום הכפורים, והשליח-צבור לובש את הקיטל.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

שמנהג ירושלים תובכ"א, לומר ההושענות אחר ההלל הוא מנהג ותיקין, עכ"ל. וכן הוא מנהגינו. ז) (קצור מסגרת השולחן) ובדג"מ כתב בזה להקיף, ויש להקל כדבריו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

טו) לפי הסוד נוהגים להוציא ס"ת אחד, ועושים סביבו הקפות בארבעת המינים. ואמרים הושענות אחרי ההלל ולפני קריאת ס"ת. וקדיש תתקבל אחרי הושענות. בהושענה רבה מוציאים ס"ת אחד ומקיפין ז' פעמים, בארבעת המינים בלבד בלי הערכות של ה"הושענות". ואמרים קצת סליחות בכל הקפה, ואמרים בקשה ותחנונים, ואח"כ קדיש תתקבל וקוראים בתורה (עין שו"ע תרס ולחונים עליו). טז) מנהג ירושלים וארץ ישראל לא לומר הושענות בשבת (עין כה"ח תרס ס"ק כג). יז) נוהגים שהאבל מקיף כרגיל (עין כה"ח תרס ס"ק טוב).

אומרים "למנצח" כמו ביום טוב ואומרים גם "מזמור לתודה" ואין אומרים "נשמת". ואומרים "אין כמוך" "שמע ישראל" כמו ביום טוב, ובקדשת מוסף "נעריצך"^(א).

יד תשרי

ב] מנהג נביאים שכל אחד יטול ביום זה ערבה מיוחדת מלבד הערבה שבולב. וכל הפוסל בערבה שבולב פוסל בערבה זו. לכן לא יקצצנה הישראל בעצמו לצרכו (כמו שפיתבנו לעיל סימן קל"ו ס"ו). אלא שאם נשרו אפלו רב העלין - כשרה, ואפלו עלה אחד בבד אחד כשרה. ומכל מקום הדור מצוה הוא שיהיו בה עלין הרבה, והבדים ארכים. והמנהג היפה לקחת חמש בדין ואוגדין אותם בעלי לולב^(ב).

ג] אין לוקחין אותה עם הלולב ביחד, אלא^(א) כשמגיע ל"תענה אמונים" מניחים את הלולב והאתרוג ונוטלין אותה לפי שאז מתפללין על המים^(ב). ולאחר גמר ההושענות מנענעין עמה ואחר כך חובטין אותה^(ג) בקרקע^(ד) חמש פעמים^(ה) ודי בזה אפלו לא נחסרו עליה^(ו). ולאחד החבטה^(ז) לא יורקנה על הקרקע משום בוזי מצוה. וטוב להצניעה להשליכה בתוך האש שאופין מצות, הואיל ואיתעבד בה חדא מצוה לתעבד בה מצוה אחריתא^(ח).

ד] ליל שמיני עצרת יש להמתין שלא לקדש עד הלילה. ומברכין בקדוש "שהחינו" לפי שהוא רגל בפני עצמו. ואין מברכין "לישב בסכה"^(א), לפי שבתפלה ובקדוש

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלח א (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בשל"ה והביאו במה"ש. אבל בכתבי האריז"ל כתב שלא ליקח הערבה בידו עד אחר קדיש תתקבל. ומכל מקום צריך לנענע בה קודם החבטה כמ"ש רמ"א וחי אדם.

דרכי חלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קלח א (א) לפי הוזהר הקדוש החותם החיצון נחתם רק בהושענה רבה, ואפשר עוד להתעורר בתשובה. ולפיכך נהגו להיות ערים כל הלילה וללמוד לימוד מיוחד הכתוב במחזורים. ואין נוהגים לומר יג' מידות. כמו כן אין נוהגים בקיטל או שאר שינויים בתפילה פרט לכך שאומרים "שיר למעלות ממעמקים לפני ישתבח ואחרי הושענות אומרים קדיש "תענו". (עיין כה"ח תרסד ס"ק ה יא). (ב) מנהג האר"י לחבוט על הקרקע בחמש ערבות כשרות הקשורות יחד בעלי לולב או בחוט וכד'. וכן נוהגין. (עיין כה"ח תרסד ס"ק לג ובא"ח וזאת הברכה ו). (ג) אין אנו אומרים פיוט "תענה אמונים". וכל מקרה אנו נוהגים לנענע כלולב בלבד ולא מנענעים בחמשת הערבות. (ד) מנהג האר"י לחבוט אחרי קדיש תתקבל שאחר ההושענות. ויש חובטין אחרי מוסף. (ה) יש לחבוט על קרקע ועפר ממש, ואם אין אפשרות יחבוט על קרקע מרוצפת. (עיין כה"ח תרסד ס"ק לו לו). (ו) נהגו לחבוט חמש פעמים ואומרים "חביט חביט ולא בריך" וכן אומרים תפילות מיוחדות הכתובות במחזורים (עיין כה"ח תרס ס"ק ג ד). (ז) לא יחבוט חזק מידי כדי שלא ישדו העלים וישארו הערבות כשרות גם בחבטה החמישית. (עיין בא"ח וזאת הברכה ו). (ח) יש נוהגים לומר "נשמת כל חי" אחר עלינו לשבח. ואומרים עד "ומעולם ועד עולם אתה אל". אח"כ אומרים "הרי אנתנו מקבלים וכו'" ככתוב במחזורים (עיין כה"ח תרס ס"ק לג טל). (ט) ביום הושענא רבא קוראים שנים מקרא ואחד תרגום לפרשת "וזאת הברכה", ואם שכח יקרא אותה ביום "שמחת תורה" אחרי מנחה (עיין בא"ח וזאת הברכה טו). טוב לאכול דבר מה בסוף יום הושענא רבא בסוכה ואח"כ לומר "הי רצון מלפניך וכו'" שבזכות קיום מצות סוכה נזכה וכו'" (עיין כה"ח תרסד ס"ק ח). (י) בארץ ישראל "שמיני עצרת" ו"שמחת תורה" חד הם, אין יושבים ביום זה בסוכה כלל, מקדשים בערב חג בבית, ומברכים "שהחינו" בקידוש. ואומרים "שמיני חג העצרת

אומרים^ב "יום השמיני חג העצרת הזה", ואם היו מברכין "לישב בסכה" הוי תרתי דסתר.

ז[ליל שמיני עצרת וכל היום, אוכלין בסכה אלא שאין מברכין כמו שכתבנו. ולאחר הגמר אומרים יהי רצון וכו'. ובענין השנה בסכה, יש מקלין וכן נוהגין. אבל הנכון להחמיר^א.)

י[בשמיני סמוך לחשכה יכול לפנות את הכלים מן הסכה לתוך הבית אבל לא יסדרם ביום משום דהוי כמכין מיום טוב לחברו.

ז[יום אחרון של החג שהוא גם כן "שמיני עצרת", נקרא "שמחת תורה", לפי שמסימין בו את התורה ושמים בה. ערבית לאחר התפלה עושין הקפות ואחר כך מכניסין ספרי התורה ומשירין אחד שקורין בו תלתא גברי בפרשת וזאת הברכה. ויש מקומות שנוהגין לקרות בפרשיות נדרים. אחר קריאת התורה אומרים "חצי קדיש", ומכניסין את ספר התורה ואומרים "עלינו"^כ.)

ח[ביום שמחת תורה נוהגין בהרבה מקומות שהכהנים נושאים כפיהם בתפלת שחרית ולא במוסף, משום דבמוסף יש חשש שכרות^י. ואין אומרים "ותערב" בתפלת שחרית.

ט[ביום, אחר ההקפות, משירין שלשה ספרי תורה^י ומרבים בקרואים בספר תורה אחד בפרשת "וזאת הברכה" כמה פעמים עד "מענה", ובסוף קוראים כל הנערים. והנכון שהגדול שבהם יברך והשאר ישמעו. וקורין להם פרשת "המלאך הגואל" וגו'. אחר כך קוראין לחתן תורה וקורא מן "מענה" עד גמירא. ובספר תורה

_____ הערות - ע"פ שו"ע הדב ומשנה ברורה _____

ב[(קצור מסגרת השולחן) ובסידורים נרשם הנוסחא "יום שמיני עצרת החג הזה" כמ"ש רש"ל ו"טורי זהב".

_____ דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

הזה"ל ולא "חג הסוכות הזה" ואם טעה ויודע שהיום שמיני עצרת - לא חוזר (עיין שו"ע תרסח תרסט בא"ח וזאת הברכה יב). (יא) דעת הבא"ח לחייב לישן בסוכה בשמ"ע בחו"ל (שם יג). (יב) אין אנו קוראים בס"ת בלילה, אלא אחר עלינו לשבח של ערבית מוציאין ס"ת אחד ומניחין אותו על הבמה ומקיפין ו' פעמים עם ספר תורה אחר או עם מספר ספרי תורה. ובכל הקפה אומרים "שמע ישראל" "יהי רצון" וכו' ככתוב בסידורים. (יג) הכהנים עולים בשחרית ובמוסף. אך כהן ששתה יותר מרביעית יין וכדומה ולא פג יינו אינו יכול לעלות לברך. (יד) סדר קריאת התורה כך הוא: מוציאין שלשה ספרי תורה, (ובהוצאה אומרים "מי לא יראך") בספר הראשון קוראים חמשה עולים בפרשת "וזאת הברכה" עד "ובגאותו שחקים". וכאן מעלים עולים נוספים. וקוראים הקטנים עם ברכה או קוראים להם מ"ולאשר אמר" עד "ובגאותו שחקים". ונוהגים שבסוף המוספים עולים קטני הקטנים עם גדול אחד שלא עלה, ומברך להם ופורסים עליהם טלית וקוראים כנ"ל ואח"כ מברכים הכהנים אותם בברכת "המלאך הגואל" ו"ברכת כהנים". אח"כ מעלים "חתן מעונה" שקורא "מעונה אלקי קדם" עד "על במתימו תדרך". אח"כ עולה "חתן תורה" ("חתן מסיים"). וקורא או קוראים לו מתחילת "וזאת הברכה" עד סיום הספר ומברך ברכה

השני קורא חתן בראשית, ואומרים "חצי קדיש", וקורין בשלישי מפטיר (ועין לעיל סימן ע"ט ס"א). ונוהגין בהרבה מקומות לדקדק לקרות לחתן תורה אדם חשוב. ואפלו מי שעלה כבר בפרשת "וזאת הברכה", מכל מקום עולה לחתן תורה או לחתן בראשית. במקום שאין להם אלא שני ספרי תורה, קורין בראשון "וזאת הברכה" ובשני "בראשית" וחוזרין ולוקחין את הראשון ל"מפטיר"^(ט).

י' נוהגין שחתן תורה וחתן בראשית נודרין נדבות, וקורין לכל מרעיהם ועושיין משתה ושמחה לסינימה של תורה ולהתחלתה. דאיתא במדרש: (תחלת קהלת) "ויבא ירושלים ויעמד לפני ארון ברית ה' וגו' ויעש משתה לכל עבדיו", אמר ר' יצחק מכאן שעושיין סעודה לגמרה של תורה.

סימן קלט

הלכות חנכה

ובו כ"ו סעיפים.

כה כסלו

א' בבית שני כשמלכה מלכות יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחום לעסוק בתורה ובמצוות. ופשטו ידיהם בממונם ובבנותיהם. ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו את הטהרות, וצר להם לישראל מאד מפניהם ולחצו לחץ גדול, עד שרחם עליהם אלהי אבותינו והושיעם מידם והצילם. וגברו בני חשמונאי הפהנים הגדולים והרגום והושיעו את ישראל מידם. והעמידו מלך מן הפהנים וחזרה מלכות ישראל יתר על מאתים שנה עד החדבן השני. וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום, בכ"ה בחדש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד שהיה מנח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שפכתו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שמתחילין בכ"ה בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקים בהם הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה בשמונה הלילות להראות ולגלות הנס. וימים אלו נקראים חנכה, רצה לומר "חנו כ"ה", שביום כ"ה חנו מאוֹיביהם. ועוד מפני שבמים אלו עשו חנכת הבית שהצודרים טמאוהו. ולכן יש

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

אחרונה "אשר נתן" ולא אומרים "קדיש" ו"מי שברך" ומיד אח"כ עולה "חתן בראשית" והסומך (לא החזן ולא הקורא) אומר "בסימנא טבא" ומתחיל "בראשית ברא" עד "ברא אלקים לעשות". ואחרי קריאתו אומרים קדיש ביחד שני החתנים האחרונים. ואומרים יהי רצון והדרן ככתוב במחזורים. ורק אח"כ אומרים "מי שברך" והשכבות כדי לא להפסיק בין סיום התורה להתחלה. המפטיר קורא בספר שלישי בפרשת פנחס "וביום השמיני" ואומר חצי קדיש והפטרה. (עיין כה"ח תרסט ב ד ו). (טו) לפני מוסף אומרים פיוטים לתיקון הגשם, וממוסף מתחילים לומר "משיב הרוח וכו'" (הלכות בעמוד 702) יש מקיפים אחרי קריאת ספר תורה לפני מוסף, ויש אחרי מוסף. ואומרים "שמע ישראל" "ה' מלך" "אנא ה'" וכו' ככתוב במחזורים. ומקיפין גם במנחה אחרי "עלינו לשבח" וגם במוצאי יום טוב אחרי הבדלה. (עיין כה"ח תרסט ס"ק ב ד לא).

אומרים^א שמצוה להרבות קצת בסעודה בחנכה. ועוד מפני שמלאכת המשכן נגמרה בימים אלו. ויש לספר לבני ביתו ענין הנסים שנעשו לאבותינו בימים אלו (עין יוסיפון). ומכל מקום לא הוי סעודה מצוה^א אלא אם כן אומרים בסעודה שידות ותשבחות. ומדברים בצדקה בימי חנכה כי הם מסגלים לתקן בהם פגמי נפשו על ידי הצדקה, וביחוד ללומדי תורה העניים להחזיקם.

ב] אין מתעניין בימי חנכה. אבל ביום שלפניהם וביום שלאחריהם מתדין בהספד^ב ובתענית.

ג] חנכה מתר בעשית מלאכה. אך הנשים נוהגות שלא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות שבבית דולקות ואין להקל להם^ג. והטעם שהנשים מחמירות יותר, מפני שהגזרה היתה קשה על בנות ישראל שגזרו בתולה הנשאת תבעל להגמון תחלה. ועוד מפני שהנס נעשה על ידי אשה, בת יוחנן כהן גדול היתה יפת תאר מאד, ובקשה המלך הצורך שתשכב עמו ואמרה לו שתמלא בקשתו, והאכילתו תבשילי גבינה כדי שיצמא וישתה יין וישתכר וישן וירדם. וכן היה וחתכה את ראשו והביאתו לירושלים, וכראות שר צבאם כי אבד מלכם, וינוסו. ולכן קצת נוהגין לאכל מאכלי חלב בחנכה, וזכר לנס שנעשה על ידי חלב.

ד] כל השמנים כשרים לגר חנכה. ומכל מקום מצוה מן המבחר לקח שמן זית דומיא דנס שבמקדש שהיה בשמן זית. ואם אינו מצוי יברור שאר שמן שאורו זך ונקי או נרות של שעה שגם כן אורן זך^ד. ולא יהיו שנים קלועים ביחד משום דהוי כמדורה, אלא כל נר יחידי. ולא יעשה משעוה של בתי עובדי כוכבים משום דמאס.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קלט א] (קצור מסגרת השולחן) לשון רמ"א "ויש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות משום וכו'". וכן כתב בחיי אדם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קלט א] יש אומרים שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות בחנוכה, ונהגו להרבות בסעודות שבת חנוכה יותר משאר שבתות וכן בר"ח טבת שחל בחנוכה, וכל שכן אם חל ר"ח בשבת. וסעודות אלו הם לפרסום הנס. נהגו להדליק שמן למאור לעילוי נשמת ר' מאיר בעל הנס בר"ח טבת (עיין בא"ח וישב כח). ב] מספידים בחנוכה לחכם בפניו (עיין שו"ע תרעג סע' ג). ג] נהגו הנשים לא לעשות מלאכה כל זמן שהנרות דולקים דהיינו חצי שעה מהדלקתם שהוא זמן החיוב. ובלבד שכיון מראש שידולקו למצוה רק לחצי שעה. ואם לא כיון מראש יש להחמיר וכשם שאין להשתמש בהם כל זמן שהם דולקים כך אין הנשים עושות מלאכה כל זמן שהנרות דולקים. ויש נשים נוהגות לא לכבס ולתפור וכד' כל היום ראשון והאחרון של חנוכה אם לא שמלאכתן בכך. ויש קבלה בידי חכמי ירושלים שאשה הנמצאת בסכנה תקבל על עצמה לא לעשות מלאכה בחנוכה יום או יומים, ותנצל (עיין כה"ח תרע ס"ק ז ת. בא"ח וישב כז). ד] אם אין לו מספיק שמן לא ידליק חלק משמן וחלק מנרות, ויש אומרים שבדיעבד מותר (עיין בא"ח וישב יג כה"ח תרעג ס"ק כא כב).

וכן כל הפתילות כשרות לנר חנכה, ומצוה מן המבחר לקח צמר גפן (בויס וואל), ואינו צריך בכל לילה פתילות חדשות אלא מדליק גם בראשונות עד שיכלו.

כו כסלו

ה) אם מדליק בנר של חרס, כיון שהדליק בו לילה אחד נעשה ישן ואין מדליקין בו בלילה שני משום דמאיס. ועל כן יהיה לו מנורה נאה של מיני מתכות. ומי שידו משגת יקנה מנורה של כסף להדור מצוה.

ו) מנהג פשוט במדינותינו⁽¹⁾ כ"מהדרין מן המהדרין" שמדליקין כל אחד ואחד מבני הבית בלילה הראשון נר אחד, ובשני, שני נרות, וכן מוסיפין עד שבלייל שמיני מדליק שמונה. וצריכין לזהר שיתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהיה הכר כמה נרות מדליקין. ולא ידליקו במקום שמדליקין נרות כל השנה, כדי שיהיה היכר שהם נרות חנכה.

ז) מצות נר חנכה להדליק בפתח הסמוך לרשות הרבים משום פרסומי ניסא וכך היו עושין בזמן המשנה והגמרא. ובזמן הזה שאנו דרים בין האמות מדליקין בבית שהוא דר בו⁽²⁾. ואם יש לו חלון לרשות הרבים ידליקם שם. ואם לאו מדליקין אצל הפתח. ומצוה שיניחנה בטפח הסמוך לפתח משמאל, שתהא מזוזה מימין ונר חנכה משמאל ונמצא שהוא מסבב במצוות. ויותר טוב להניחם בחלל הפתח.

ח) מצוה להניחם למעלה מג' טפחים מן הקרקע, ולמטה מעשרה טפחים. ואם הניחם למעלה מעשרה - יצא⁽³⁾. אבל אם הניחם למעלה מעשרים אמה - לא יצא, משום דלמעלה מעשרים לא שלטא עינא. ומי שהוא דר בעליה, יכול להניחם בחלון אף על פי שהוא גבוה מעשרה טפחים. אבל אם החלון למעלה מעשרים אמה מקרקע רשות הרבים, דלא שלטא בהו עינא מההולכים ברשות הרבים, אזי טוב יותר להניחם אצל הפתח.

ט) הנרות יהיו בשורה אחת בשורה⁽⁴⁾, לא אחד גבוה ואחד נמוך⁽⁵⁾. ויהיה הפסק בין נר לנר שלא יתקרב הלהב של זה לזה ויהיה כמו מדורה⁽⁶⁾. ובנרות של שצוה יהיה הפסק שלא יתחמם זה מזה ויטיף השצוה ויתקלקלו. מילא קצרה שמן והקיפה פתילות, אם כפה עליה כלי כל פתילה עולה בשביל נר אחד. לא כפה עליה כלי אפלו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (משנה ברורה תרע"א ס"ק ט"ו) היינו שלעשות אחד נכנס ואחד יצא ג"כ אינו כדאי שלא יבוא לעשות בעיגול. ג) לא הובא במ"ב.

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה) מנהגנו שאפילו אם בני הבית רבים, רק אחד מדליק לכולם ומוסיף והולך. וטוב שיעמדו כולם לידי בשעת הברכה (שו"ע תרע"א ס"ב ובא"ח וישב א). (ו) נוהגים להדליק בבית בפנים ליד דלת הכניסה, ואם חלוננו סמוך לרשות הרבים ואינו גבוה עשרים אמה (כעשר מטר). ידליק שם (עיין בא"ח וישב ד). (ז) טוב להניחם בגובה שבעה עד עשרה טפחים, ואם הניחם למטה מג' טפחים (24 ס"מ). בדיעבד יצא (בא"ח וישב ה. כה"ח תרע"א ס"ק ז). (ח) כשמדליק נרות, יקפיד שיהיו דומים. ולא יקריבם אחד לשני יותר מידי שמא יתחממו וידלקו פחות מחצי שעה.

לְנֶדֶר אֶחָד אֵינָה עוֹלָה לְפִי שֶׁהִיא כְּמִדּוּדָה^(א). נֶדֶר שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁתֵּי פִּיּוֹת אוֹ יוֹתֵר, לֹא יִדְלִיקוּ בּוֹ שְׁנַיִם אֶפְלוֹ בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן מִשּׁוּם דְּלִיכָא הֵכֵר כְּמָה נִדּוֹת מְדִלִיקִין.

(י) זְמַן הַדְּלָקָתָן מִיָּד בְּצֵאת הַכּוֹכָבִים וְלֹא יֵאָחֵר^(א). וְאִסּוּר לַעֲשׂוֹת שׁוּם דְּבָר קֹדֶם הַהֲדָלָקָה אֶפְלוֹ לְלִמּוּד, רַק אִם לֹא הִתְפַּלֵּל מִעֲרִיב יִתְפַּלֵּל תַּחֲלָה וְאַחֵר כִּף יִדְלִיק^(א). וְקֹדֶם שִׁידְלִיק יִקְבֹּץ כָּל בְּנֵי בֵּיתוֹ לְפָרְסוּמֵי מִלְּתָא. וְצָרִיד לַתֵּת שְׁמֵן שִׁידְלִיקוֹ לְכָל הַפְּחוֹת חֲצִי שְׁעָה. וּבִדְעֵבֵד אִם לֹא הִדְלִיק מִיָּד, יָכוֹל לַהֲדִלִיק בְּבִרְכָּה כָּל זְמַן שֶׁבְּנֵי בֵּיתוֹ נִעְוָרִים. אֲבָל לְאַחֵר שֶׁבְּנֵי בֵּיתוֹ יֵשְׁנִים תּוֹ לִיכָא פָּרְסוּמֵי נִסָּא, וִידְלִיק בְּלֹא בְּרָכָה. אִם לֹא יִהְיֶה לוֹ פָּנָאִי לַהֲדִלִיק בְּלִילָה, יָכוֹל לְהַקְדִּים אֶת עֲצָמוֹ וְלַהֲדִלִיק מִפְּלַג הַמִּנְחָה וּלְמַעֲלָה^(ב), דִּהְיִינוּ שְׁעָה וּדְבִיעִית קֹדֶם צֵאת הַכּוֹכָבִים (וְהֵינּוּ שְׁעָה זְמַנִּית וּלְפִי עֶרֶךְ הַיּוֹם - עֵין לְעִיל ס' ס"ט ס"ב). וּבִימֵי הַחֲנוּכָּה שֶׁהַיָּמִים קָצְרִים, אִם הַיּוֹם אָרְךָ רַק י' שְׁעוֹת (עַל הָאוּרֶה - שְׁעוֹן) אֲזִי פֶלַג הַמִּנְחָה הָיָה שְׁעָה אַחַת וּשְׁנֵי (מִנּוּטִין) רִגְעִים וְחֲצִי, וּבִלְבָּד שִׁיתֵּן שְׁמֵן כְּדִי שִׁיְהִיו דּוֹלָקוֹת עַד חֲצִי שְׁעָה לְאַחֵר צֵאת הַכּוֹכָבִים. וְאִם אֵינֶן דּוֹלָקוֹת כִּף לֹא קָיִים הַמְצָה^(א).

(יא) סֵדֶר הַדְּלָקָתָן כְּפִי מִנְהַגֵּנוּ: בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן מְדִלִיק הַנֶּדֶר שֶׁכָּנָגֵד יְמִינוֹ, וּבְלִילָה הַשֵּׁנִי מוֹסִיף עָלָיו נֶדֶר כָּנָגֵד שְׁמָאלוֹ, וְכֵן בְּכָל לֵילָה מוֹסִיף כָּנָגֵד שְׁמָאלוֹ. וְזֶה שֶׁהוּא מוֹסִיף, מְדִלִיק בְּרִאשׁוֹנָה וּפּוֹנֶה וְהוֹלֵךְ לְיְמִינוֹ.

כז כסלו

(יב) בְּלִיל רִאשׁוֹן מְבָרֵךְ הַמְדִלִיק קֹדֶם הַהֲדָלָקָה שְׁלֹשׁ בְּרָכוֹת: "לַהֲדִלִיק"^(א), "שְׁעָשָׂה נִסִּים", "שֶׁהַחֲיָנוּ". וּבִשְׁאֵר הַלֵּילוֹת אֵינוֹ מְבָרֵךְ "שֶׁהַחֲיָנוּ"^(ב). לְאַחֵר שֶׁבָּרַךְ הַבְּרָכוֹת מְדִלִיק נֶדֶר אֶחָד^(א), וּבַעֲדוֹ^(ב) שֶׁמְדִלִיק הָאַחֲרוֹת אוֹמֵר "הַנִּדּוֹת הַלָּלוּ"

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ד) (קִצּוֹר מִסְגֵּרַת הַשּׁוֹלָחַן) כֵּן דַּעַת רַש"י וְאַחֲרוֹנִים. אֲבָל מִדְּבָרֵי רַז"ש בְּסִידוֹר נִרְאָה לומר "הַנִּדּוֹת הַלָּלוּ" אַחֵר הַדְּלָקָת כָּל הַנִּדּוֹת. וְזֶה נוֹטָה דַּעַת ה"פֵּרִי מִגְדִּים", וְכֵן נִרְאָה מִלְּשׁוֹן הַטּוֹרֵש"ע.

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) כֹּאשֶׁר כּוֹפֶה כְּלִי עַל קַעְרָה שֶׁמֶן - יִכְפֶּה לִפְנֵי הַהֲדָלָקָה (עֵינֵי רַמ"א תִּרְעָא ס' ד' וְלַחֲנוּמִים עֲלִיו, כה"ת ס"ק כו). (י) לְכַתְּחִילָה יִדְלִיק מִיָּד עִם צֵאת הַכּוֹכָבִים, לֹא הִדְלִיק מִיָּד - יִדְלִיק תּוֹךְ חֲצִי שְׁעָה מִצֵּאת הַכּוֹכָבִים. עֵבֶר וְלֹא הִדְלִיק - יִדְלִיק כָּל הַלֵּילָה וּבִלְבָּד שִׁישׁ בְּבִיתוֹ שְׁנֵי אֲנָשִׁים עֲרִים אוֹ שְׁבִיתוֹ אֵינוֹ גְּבוּהַ מִרְשׁוֹת הָרִבִּים יוֹתֵר מִעֲשָׂרִים אִמָּה (כַּעֲשֶׂר מִטָּר). וְיֵשׁ שֵׁם עוֹבְרִים וּשְׁבִים, וְאִם אֵין שֵׁם עוֹבְרִים וּשְׁבִים, יִדְלִיק בְּלִי בְּרָכָה. (יא) אִם הִגִּיעַ זְמַן הַדְּלָקָה וְהוּא בְּבִיתוֹ יִדְלִיק וְאַח"כּ יִתְפַּלֵּל. (עֵינֵי כה"ת תִּרְעַב ס"ק ה). (יב) הַפּוֹסְקִים כְּרַמְב"ם מְדִלִיקִים עִם הַשְׁקִיעָה. וְאִנּוּ מְדִלִיקִים עִם צֵאת הַכּוֹכָבִים, וּבִדְעֵבֵד יָכוֹל לַהֲדִלִיק מִפְּלַג הַמִּנְחָה (שְׁעָה וּרְבַע לִפְנֵי הַשְׁקִיעָה בִּשְׁעוֹת זְמַנִּיּוֹת). (שו"ע תִּרְעַב ס' א ב). (יג) כֹּאשֶׁר אֵין בְּנֵר יְכוּלָּת לְדָלוּק חֲצִי שְׁעָה אַחֵר הַשְׁקִיעָה מִחוּסֵר שְׁמֵן אוֹ בְּגִלְל הִיּוֹתוֹ בַּמָּקוֹם לֹא מוֹגֵן וְכֹד' לֹא יִדְלִיקוּ. וְאִם הִדְלִיק - יִכְבְּנוּ וְיִחְזוֹר וְיִדְלִיק כְּרֹאזִי בְּלִי בְּרָכָה. (עֵינֵי בא"ח וִישׁב ת ט). (יד) נּוֹסֵחַ הַבְּרָכָה הוּא "לַהֲדִלִיק נֶדֶר חֲנוּכָּה". (טו) שִׁכַּח וְלֹא בִּרַךְ וּנְשָׂאָרָו עוֹד גִּירוֹת שְׁצָרִיק לַהֲדִלִיק - יִכְרֹךְ וַיִּמְשִׁיךְ לַהֲדִלִיק, וְאִם גָּמַר לַהֲדִלִיק וְעָדִין לֹא עֲבָרָה חֲצִי שְׁעָה מִהַהֲדָלָקָה - יִכְרֹךְ "שְׁעָשָׂה נִסִּים" בִּלְבָּד. וּבַיּוֹם הָרִאשׁוֹן יִכְרֹךְ גַּם "שֶׁהַחֲיָינוּ". מִי שֶׁלֹּא

וכו"ה. גר אומר "שעשה נסים לישראל" (י). ואם אמר "לאבותינו" - יצא. "אונן" רחמנא ליצלו, אם יש אחר, ידליק האחר בבדכות והוא יענה "אמן". ואי ליכא אחר ידליק הוא בלא ברכות.

יג] קימא לן הדלקה עושה מצוה. פרוש, ההדלקה היא המצוה. ובשעת ההדלקה צריכין להיות הנרות במקומן הראוי ובשעור הראוי, לאפוקי אם הדליקו למטה מג' טפחים^א או למעלה מכ' אמה ואחר כך כשהן דולקות הניחם במקומן - פסולין. וכן אם בשעת ההדלקה לא היה שמן בשעור ואחר כך הוסיף - לא מהני. וכן אם העמידו במקום שהרוח שולט ועומדין לכבות, לא קיים המצוה ותיב להדליקו שנית אבל לא יכרך. אבל אם העמידו כראוי ועל ידי מקרה כבו, כבר קיים המצוה, ומכל מקום נוהגין שחוזר ומדליקו. ונוהגין להתמיר שלא להדליק מנר לנר אלא מדליקו מן השמש או מנר אחר (יח).

יד] כל זמן מצותו^א דהיינו חצי שעה אסור להננות מאורן^ב, ולכן נוהגין להניח אצלן את השמש שהדליקו בו, כדי שאם ישתמש אצלן, ישתמש לאור השמש. וצריכין להניחו קצת למעלה מן הנרות שיהא נכר שאינו ממנין הנרות.

טו] מדליקין נרות בבית הכנסת משום פרסומי ניסא ומברכין עליהן. ומניחין בכתל דרום. ומדליקין בין מנחה למעריב^א. ואין אדם יוצא בנרות של בית הכנסת

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

{א} (מ"ב תרעו סק ח) ומ"מ מי שנוהג לומר לאחר שהדליק הכל - נמי שפיר דמי. {ב} (מ"ב תרעו סק כו) כדעבד יצא. {ג} (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום אין להשתמש לאורן גם אחר החצי שעה דהרואה יאמר דמותר להשתמש לאורן גם תוך החצי שעה, וכן אסור

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ברך "שהחיינו" ביום הראשון - יברך תוך חצי שעה להדלקה. אם נזכר אחר כך - יברך כשמדליק בלילה השני או בלילה שנוכר בכך. (עיין שו"ע תרעו סע' א ולחונים עליו). {א} יש אומרים הנרות הללו אחרי הדלקת נר אחד ויש אומרים אחרי הדלקת כל הנרות (עיין כה"ח תרעו ס"ק כח). אחרי "הנרות הללו" יאמר "מזמור שיר חנוכת הבית" ו"למנצח בנגינות". {ב} גר אומר לכתחילה "לאבותינו" (שו"ת הרמב"ם רצג. ועיין בא"ח וישב י). {ג} בכל הנ"ל לא יברך (עיין בא"ח וישב ח ט). {ד} בימינו אין רגילות לכבותם אחר חצי שעה, ולכן הם מוקצים למצותם כל משך זמן דליקתם. ואם רוצה ללכת מביתו וחושש משריפה, יעשה תנאי ברור שהוא לא מקצה את הנרות ליותר מחצי שעה. וכשמכבה את הנרות יכבה אותם בצינעה מפני "מראית עין" (עיין שו"ע תרעב סע' ב וכה"ח ס"ק כא). {ה} המדליק את הנרות בבית הכנסת יהיו פניו לדרום, בלילה הראשון ידליק את הנר המערבי ביותר בתחילה. בלילה השני יניח נר לידו ויתחיל להדליק ממנו ממזרח למערב משמאל לימין. ואם הניחו בצד דרום ולא בכותל ועומד מאחרי ופניו לצפון ידליק בלילה הראשון את הנר המזרחי ביותר ולמחרת יניח נר לידו ויתחיל להדליק ממנו משמאלו לימינו

וְצָרִיף לְחֹזֵר וּלְהִדְלִיק בְּבֵיתוֹ^(כא). וּמִי שֶׁהוּא אָבֵל רַח"ל לֹא יִדְלִיק בְּלִילָה הָרִאשׁוֹן בְּבֵית הַכִּנְסָת מִשּׁוּם דְּצָרִיף לֹמַר "שֶׁהֲחִינּוּ", וְאָבֵל אֵין לוֹ לֹמַר "שֶׁהֲחִינּוּ" בְּצָבוֹר^(כב). אָבֵל בְּבֵיתוֹ מְבָרֵךְ "שֶׁהֲחִינּוּ".

טז] נָשִׁים חֲבִיבוֹת בְּנֵר חֲנֻכָּה שָׂאָף הֵן הָיוּ בְּאוֹתוֹ הַנֶּס (עֵין לְעִיל סְעִיף ג'). וַיְכֻלָּה אִשָּׁה לְהִדְלִיק בְּעַד כָּל בְּנֵי בֵיתָהּ^(כג). וְקָטָן שֶׁהִגִּיעַ לְחֻנּוּף גַּם כֵּן חֵיב^(כד). סוּמָא אִם יָכוֹל לְהִשְׁתַּתֵּף עִם אֶחָד בְּפִירוּטָה, מוּטָב, וְאִם יֵשׁ לוֹ אִשָּׁה, הִיא מְדַלֶּקֶת בְּשִׁבְלִי, וְאִם אֵין לוֹ אִשָּׁה וַיֵּשׁ לוֹ דִּירָה מִיְחַדָּת שְׂאִין לוֹ בְּמִי לְהִשְׁתַּתֵּף, מְדַלֶּק עַל יְדֵי סִיוֹעַ אַחֵר^(כה).

יז] בְּעֶרֶב שַׁבָּת מְדַלִּיקִין תַּחֲלָה נֵר חֲנֻכָּה וְאַחֵר כָּף נֵר שַׁבָּת, וּבִלְבָד שִׁיָּהָא לְאַחֵר פֶּלֶג הַמִּנְחָה, וּמִתְפַּלְלִין תַּחֲלָה מִנְחָה. וְצָרִיף שִׁיתּוּ שָׁמֶן כְּדֵי שִׁידְלִיקוּ עַד חֲצִי שְׁעָה לְאַחֵר צֵאת הַכּוֹכָבִים^(כז), דְּאִל"כ הוּא לִיה"י בְּרָכָה לְבִטְלָה. וְאִם הִדְלִיק אֶצֶל הַפֶּתַח צָרִיף לְזַהֵר לְהַפְסִיק בְּאִיזוֹ דְּבָר בֵּינָם לְבֵין הַדֶּלֶת שֶׁלֹּא יִכְבֵּם הָרוּחַ בְּפִתִּיחַת וּנְעִילַת הַדֶּלֶת.

יח] בְּמוֹצָאי שַׁבָּת מְבַדִּילִין וְאַחֵר כָּף מְדַלִּיקִין נֵר חֲנֻכָּה^(כח). וּבְבֵית הַכִּנְסָת מְדַלִּיקִין קֹדֶם וַיִּתֵּן לָהּ.

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

לְטַלְטֵל הַנְּרוֹת בַּעֲד שְׂדוּלָקִים אֶפִּילוּ אַחֵר חֲצִי שְׁעָה מִפְּנֵי הָרֹאָה שֶׁלֹּא יֵאמַר לְהִשְׁתַּמֵּשׁ נִטְלוּ. כֵּן כָּתַב בַּס"י דה"ח בִּשְׁם א"ר. אֲכַן כָּל הָאֲחֻרּוֹנִים (בַּס"י תַּעֲר"ב וּבַס"י תַּרְע"ה) לֹא הֻזְכְּרוּ אִיסוּר זֶה, רַק תוֹךְ הַחֲצִי שְׁעָה. ח) (קְצוֹר מִסְגֵּרַת הַשּׁוּלְחָן) עֵיין "פְּרִי מִגְדִּים" דַּאִין זֶה בְּרוּר כָּל כָּךְ.

דְּרָכֵי הַלְכָה - ע"פ מֶרֶץ הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

(עֵיין שו"ע תַּרְע"ד ס' ז' וְכַה"ח ס"ק ט.) אֵין מְדַלִּיקִים בְּבֵית הַכִּנְסָת אִלָּא אִם כֵּן יֵשׁ שֵׁם עֲשֵׂרָה. וְאִם אֵין מִנִּין יִדְלִיקוּ בְּלִי בְּרָכָה אִף אִם אַח"כ יִבְאוּ עֲשֵׂרָה (עֵיין כַּה"ח תַּרְע"א ס"ק ע"ב ע"ח). וְנוֹהֲגִים לְהִדְלִיק נְרוֹת בְּבֵית הַכִּנְסָת בְּבוּקֵר בְּלִי בְּרָכָה (עֵין נֵהר מִצְרִים הַלְכוֹת תְּנוּכָה). (כא) מִי שֶׁהִדְלִיק בְּבֵית הַכִּנְסָת וְאֵין בְּבֵיתוֹ אִלָּא הוּא, יִחְזוֹר יִדְלִיק בְּבֵיתוֹ בְּבִרְכָּה דֶּק לֹא יִבְרַךְ "שֶׁהֲחִינּוּ". וְכֵן אִם חָל לֵילָה רִאשׁוֹן שֶׁל חֲנוּכָה בְּשַׁבָּת וְהָאֲנָשִׁים הִדְלִיקוּ כְּבֵר בְּבֵיתָם וּבִידְכוּ "שֶׁהֲחִינּוּ", לֹא יִחְזוֹר וַיְבָרֵךְ "שֶׁהֲחִינּוּ" זֶה שֶׁמְדַלֶּק בְּבֵית הַכִּנְסָת (בַּא"ח וַיֵּשֶׁב י"א). (כב) גַּם אָבֵל בְּתוֹךְ י"ב חוֹדֶשׁ מְדַלֶּק בְּבֵית הַכִּנְסָת וּמִבְּרַךְ "שֶׁהֲחִינּוּ" (כַּה"ח תַּרְע"א ס"ק ע"ג). (כג) אִשָּׁה יָכוֹלָה לְהִדְלִיק נְרוֹת לְבַעֲלָהּ כֹּאשֶׁר אֵינְנָה בְּבֵית, וּמוֹצִיָּאָה אוֹתוֹ יְדֵי חוּבָה (עֵיין שו"ע תַּרְע"ה ס' ג' וְכַה"ח ס"ק יט). (כד) קָטָן, וְאֶפִּילוּ גְדוֹל שְׂאִין לוֹ בֵּית נִפְרֵד, סוּמָךְ עַל נְרוֹת אֲבִיו, וְאִם יֵשׁ לוֹ בֵּית נִפְרֵד - מְדַלֶּק בְּתוֹכוֹ (עֵיין שו"ע תַּרְע"ה ס' ב). וַיְכֻלֵּן בֵּן גְּדוֹל לְהִדְלִיק לְאֲבִיו שְׂאִינּוֹ בְּבֵית. (כה) סוּמָא - מְדַלֶּק בְּלִי בְּרָכָה (עֵיין בַּא"ח וַיֵּשֶׁב טו). (כו) רֹאִי שִׁידְלִקוּ הַנְּרוֹת בְּשַׁבָּת עַד שִׁיחְזוּרוּ מִבֵּית הַכִּנְסָת. וְאִם לֹא יָכוֹלִים הַנְּרוֹת לְדַלּוֹק חֲצִי שְׁעָה אַחֵר צֵאת הַכּוֹכָבִים הוּא כְּבִרְכָה לְבִטְלָה. וַיִּקְפִּיד שֶׁלִּפְחוֹת נֵר אֶחָד מִהַנְּרוֹת יִדְלֹק כְּשֶׁעָה וְחֲצִי (עֵיין שו"ע תַּעֲר"ב וְכַה"ח ס"ק יב, כַּה"ח תַּרְע"ג ס"ק ז'). (כז) בְּבֵית מְבַדִּילִים קוֹדֶם הַהִדְלָקָה, בְּבֵית הַכִּנְסָת מְדַלִּיקִים קוֹדֶם כְּדֵי שִׁידְאוּ אוֹת הַנְּרוֹת וְהָא פֶּרְסוּמִי נִיסָא, וְכֵדִי לְאַחֵר אוֹת צֵאת הַשַּׁבָּת. וְכִשְׁמְדַלֶּק בְּבֵית הַכִּנְסָת אִם לֹא אִמַּר "אַתָּה חוֹנֵנִתּוּ" יֵאמַר לְפָנֶי שֶׁמְדַלֶּק "בְּרוּךְ הַמְבַדִּיל בֵּין קוֹדֶשׁ לְחוֹל" (שו"ע תַּרְע"א ס' ב וְכַה"ח ס"ק ג, בַּא"ח וַיֵּשֶׁב כ"א).

יט] מי שהוא אינו בביתו אלא במקום אחר, אם ידוע שאשתו מדלקת בביתו, ידליק הוא במקום שהוא בלא ברכות. וטוב אם אפשר שישמע תחלה את הברכות ממי שמדליק שם ויכון לצאת בברכותיו ויענה "אמן", ואחר כך ידליק הוא בלא ברכות. ואם אין אשתו מדלקת בביתו, וכן הבחורים באכסניא שלהן, צריכין להדליק בברכות או ישתתפו עם בעל הבית שיתנו לו איזו פרוטה שיהיה להם גם כן חלק בשמן ופתילה, ובעל הבית יוסיף קצת שמן על השעור בשביל השתף. אבל יש להם להדר שידליקו כל אחד בפני עצמו^(כח). ומי שהוא בעירו אלא בבית אחר, כשהגיע זמן הדלקה צריך לשוב לביתו ולהדליק^(כט).

נח כסלו

כ] השמן שנשאב במנורה לאחר חנוכה וכן הפתילות, עושה להן מדורה ושורפן משום דהקצו למצותו^ט ואסור להנות מהם אלא אם כן התנה מתחלה שאינו מקצה מה שישאר^(ל).

כא] כל שמונת ימי חנוכה אומרים בשמונה עשרה "על הנסים". ואם שכח ולא אמרו, אם נזכר קדם שאמר את השם מן ברכת "הטוב שמך" וכו' חוזר ומתחיל "על הנסים". אבל אם לא נזכר עד לאחר שאמר את השם - גומר את הברכה ואינו חוזר^(לא). (ובברכת המזון, עין לעיל סימן מ"ד ס"ז).

כב] כל שמונת ימי חנוכה גומרים את ההלל^(לב), ואין אומרים לא "תחנון", ולא "אל ארך אפים", ולא "למנצח", ולא "צדקתך צדק". (דין הלל בבית האבל רח"ל עין לקמן בסימן ר"ו ס"ו).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ט) (קצור מסגרת השולחן) כן דעת הב"ח. אבל דעת הש"ע ואחרונים, להתיר ליהנות מן השמן לאחר שדלקו שיעור חצי שעה. ומכל מקום לכתחילה טוב להתנות שאינו מקצה רק כפי השיעור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כח) בחורים בישיבה וכד' שהוריהם לא מדליקים עליהם צריכים להדליק בברכות או להשתתף עם בעל הבית בפרוטה (ואין בעל הבית חייב להוסיף משהו). אבל בחורים שמדליקים עליהם בביתם לא יכולים להדליק בברכה, ואם יש להם חדר נפרד טוב שידליקו בלי ברכה בחדרם (עין שו"ע תרעו וכה"ח ס"ק בה, בא"ח וישב טז). (כט) החייב להדליק שאינו יכול להדליק ולא מדליקים עליו ולא עתיד להדליק, כשרואה נרות של אחרים תוך חצי שעה להדלקתם או לצאת הכוכבים יברך "שעשה ניסים", וביום הראשון יברך גם "שהחיינו". (עין שו"ע תרעו ס"ג ג). (ל) נהגו לא להשתמש בשמן למרות התנאי, וכל שכן בפתילות הספוגות שמן (עין כה"ח תרעו ס"ק כז). (לא) ומי ששכח לומר על הניסים בתפילה - יאמרנו ב"אלקי נצור". ומי ששכח בברכת המזון - יאמרנו ב"הרחמן". וכך יאמר: הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה וכו' (עין שו"ע תרפב). (לב) מברכים על ההלל תחילה וסוף ואין אומרים אחריו קדיש תתקבל. ויש לומר הלל זה במיוחד בשמחה (כא"ח וישב כב. ועין כה"ח תרפג ס"ק ב).

כג] קורין בכל יום תלתא גברי בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא^(לג). ביום הראשון מתחילין לכהן מן "ויהי ביום כלות משה" עד "לחנוכת המזבח". ללוי "ויהי המקריב ביום הראשון וגו'" עד "מלאה קטרת". ולישראל "פר אחד וגו'" עד "בן עמינדב". ביום השני, לכהן וללוי "ביום השני וגו'", ולישראל "ביום השלישי וגו'". וכן בכל יום לכהן וללוי היום שעומדין בו, ולישראל היום שלאחריו. וביום השמיני לכהן וללוי "ביום השמיני", ולישראל מתחילין "ביום התשיעי" וגומרין כל הסדר וגם בפרשת בהעלותך עד "כן עשה את המנורה".

כד] בשבת חנכה^(לד) מוציאים שני ספרי תורה. בראשון קורין פרשת השבוע ובשני המפטיר בשל חנכה יומו, ומפטירין רבי ושמוחי. ואם יש עוד שבת אחת מפטירין בו במלכים בגרות דשלמה. בראש חדש טבת בחול מוציאים שני ספרי תורה. בראשון קורין תלתא גברי בשל ראש חדש, ואחר כך הרביעי בספר תורה השני בשל חנכה יומו, משום דראש חדש תדיר טפי וקיימא לן תדיר ושאינו תדיר קדם, ולכן מקדימין ראש חדש. ואם טעו והתחילו לקרות בשל חנכה, ואפלו עדן לא התחילו לקרות אלא שכבר בדרך העולה, אין צריכין להפסיק אלא העולה גומר קריאתו ואחר כך קוראין להנשארים בשל ראש חדש. אם קראו ראשונה בשל ראש חדש כראוי אלא שטעו וקראו גם את הרביעי בשל ראש חדש אפלו נזכרו מיד לאחר שברך הקורא, אם לא הוציאו רק ספר תורה אחד אין צריכין לקרות יותר, אבל אם הוציאו שני ספרי תורה שיש כאן חשש משום פגמו של ספר תורה שלא יאמרו פסול הוא, צריכין לקרות בו חמישי בשל חנכה, ואחר החמישי יאמרו "חצי קדיש".

כה] חל ראש חדש טבת בשבת, מוציאים ג' ספרי תורה. בראשון קורא ששה גברי בפרשת השבוע^(לה). בשני שביעי בשל ראש חדש, ומתחילין "וביום השבת" (ועין לעיל סימן ע"ח ס"א וסימן ע"ט ס"א) ואומרים "חצי קדיש", ובשלישי מפטיר בשל

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לג) בפתיחת ההיכל אין אומרים "ברוך שמי" אלא רק בראש חודש או בשבת. ביום הראשון של חנוכה הכהן מתחיל בפרשת "ברכת כהנים" עד "ויקריבו אותם לפני המשכן" לוי קורא עד "את קרבנם לפני המזבח" שלישי קורא עד סוף המקריב הראשון "נחשון בן עמינדב". ביום השני קורא הראשון עד "מלאה קטורת" השני קורא עד "נתנאל בן צוער" והשלישי חוזר וקורא מתחילת "וביום השני" עד "נתנאל בן צוער". וכן יעשו בכל יום עד היום השמיני וביום השמיני קורא הכהן "ביום השמיני" עד "מלאה קטרת". לוי קורא משם עד "גמליאל בן פדהצור". שלישי חוזר וקורא מ"ביום השמיני" עד סוף פרשת נשא ומתחיל פרשת בהעלותך וקורא עד "כן עשה את המנורה". בכל הימים אחרי קריאת התורה אומרים חצי קדיש, אשרי, קדיש תתקבל, מחזירים ס"ת, בית יעקב וכו', היום יום פלוני בשבת קודש ולא יסיים "השיר שהיו הלויים אומרים על הדוכן", שיר של יום, "מזמור שיר חנוכת הבית", ומסיימים התפילה כרגיל (עין שו"ע תרפד ולחונים עליו ובא"ח וישב כה כו). (לד) אין אומרים בשבת חנוכה "במה מדליקין" ו"צדקתך". קוראים בתורה בשבת זו ככתוב בפנים, אך אומרים חצי קדיש אחרי קריאת פרשת השבוע וגם אחרי קריאת היום. בראש חודש שחל בחול - אין אומרים קדיש אחרי קריאת ראש חודש (אחרונים). (לה) אם בשבת זו עלו שבעה עולים בס"ת ראשון - יאמרו חצי קדיש גם אחריו.

חנכה יומו, ומפטירין רבי ושמיחי. ואף על גב דתדיר קדם, זהו בקריאה שקורין שניהם אבל בהפטרות שאין מפטירין אלא אחת, דוחין של ראש חדש וקוראין של חנכה משום פרסומי ניסא^(ל).

כו] בט"ו בשבט, ראש השנה לאילנות, אין אומרים בו תחנון. ונוהגין להרבות בו במיני פרות אילנות^(ל).

סימן קמ

סדר ארבע פרשיות

ובו ג' סעיפים.

יא אדר

א] שבת שלפני ראש חדש אדר הסמוך לניסן הוא שבת פרשת שקלים. ואם חל ראש חדש בשבת אזי הוא שבת שקלים, ומציאין ג' ספרי תורה. בראשון קורין ששה בפרשת השבוע, בשני קורין "השביעי" בשל ראש חדש, ומתחילין "וביום השבת", ואומרים "חצי קדיש" (עין לעיל סימן ע"ח ס"א וסימן ע"ט ס"א). ובשלישי קורין "מפטיר" בפרשת שקלים ומפטירין הפטרת שקלים. אם טעו והתחילו לקרות תחלה בפרשת שקלים - גומרים, והמפטיר קורא בשל ראש חדש ומפטיר גם כן הפטרת שבת וראש חדש^(א).

ב] שבת שלפני פורים הוא שבת פרשת זכור^(ב). והשבט שלפני ראש חדש ניסן הוא

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לו) אחרי הפטרת "רוני ושמיחי" יאמר המפטיר פסוק ראשון ואחרון של הפטרת ראש חודש "השמים כסא". ואם ראש חודש גם ביום ראשון יאמר גם פסוק ראשון ואחרון מהפטרת "מחר חודש" (עין שו"ע תרפד ולחונים עליו). (לז) יש נוהגים ללמוד בליל טו בשבט בסדר "פרי עץ הדר". כשמברך על הפירות יקפיד לברך על החשוב יותר אם רוצה לאכול ממנו, והחשוב הוא זה המופיע קרוב ביותר לארץ בפסוק "ארץ חיטה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש". ולכן הסדר הוא: לחם לסוגיו, עוגות, יין, זית, תמר, ענבים, תאנה, רימון, שאר פירות העץ, פירות האדמה, ברכת "שהכל", ברכת הרית. אחרי הברכה אין חשיבות לסדר האכילה. עדיף לאכול פירות ארץ ישראל ולברך עליהם תחילה אם הם מאותו סוג פירות תו"ל (עין בא"ח מטות ואחרונים).

סימן קמ (א) כאשר יש שני ספרי תורה, קוראים בראשון שבעה עולים ואומרים קדיש. וקוראים בספר השני מפטיר ואומרים אחריו קדיש. כאשר יש שלושה ספרי תורה, קוראים בראשון ששה עולים ואין אומרים קדיש. וקוראים בספר השני שביעי ואומרים אחריו קדיש. וקוראים בספר השלישי מפטיר ואח"כ אומרים קדיש. אם יש שלושה ספרי תורה וקראו בראשון שבעה עולים, אומרים אחריו קדיש. קוראים בספר השני ואומרים אחריו קדיש. קוראים בספר השלישי מפטיר ואומרים אחריו קדיש (עין בכה"ח קמז ס"ק מד). אם שכחו לקרוא פרשיות מיוחדות אלו וזכרו אחרי ההפטרות, יוציאו ספר תורה ויקראו את הפרשה ואת ההפטרות בברכות. (ב) בשבת "זכור" אומרים "לשם יחוד" לפני קריאת "זכור". ויש מקומות שהקורא אומר לקהל לכוון לצאת ידי חובה. ויש עושין כן בכל ארבע פרשיות. נוהגים לומר בשבת "זכור" פיוט "מי כמוך" (עין לכה"ח תרפ"ח ס"ק לג).

שַׁבַּת פְּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ. וְאִם חָל רֹאשׁ חֹדֶשׁ בְּשַׁבַּת אִזּוּ הוּא פְּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ, וְדִינוּ כְּמוֹ רֹאשׁ חֹדֶשׁ אֲדָר שְׁחָל בְּשַׁבַּת. וְהַשַּׁבָּת שֶׁלִּפְנֵי פְּרִשְׁת הַחֹדֶשׁ הוּא שַׁבַּת פְּרִשְׁת פָּרָה.

ג] יֵשׁ אוֹמְרִים כִּי פְּרִשְׁת זְכוֹר וּפְּרִשְׁת פָּרָה חִיבִים לְקְרוֹתָם מִדְּאוֹרֵיתָא^(ג), וְאִין קוֹרִין בָּהֶם קָטָן לַמַּפְטִיר. וּבְנֵי הַיְּשׁוּבִים שְׁאִין לָהֶם מִנִּין צְרִיכִין שִׁיבֹאוּ לְמָקוֹם שֶׁיֵּשׁ מִנִּין, וְאִם אֵי אִפְשָׁר לָהֶם, לְכָל הַפְּחוֹת יִקְרְאוּ אוֹתָן בְּגִיטוֹת כְּרֹאוּי.

סימן קמא

הַלְכוֹת מַגְלָה

ובו כ"ג סעיפים.

א] מְשַׁנְכָּנס אֲדָר מְרַבִּים בְּשִׁמְחָה. וְיִשְׂרָאֵל שִׁישׁ לוֹ דִּין וּדְבָרִים עִם גּוֹי יִשְׁפּוֹט עִמּוֹ בַּחֹדֶשׁ זֶה.

ב] בִּימֵי מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר נִקְהְלוּ הַיְּהוּדִים בְּשִׁלְשָׁה עָשָׂר לַחֹדֶשׁ אֲדָר לַעֲמוּד עַל נַפְשָׁם וּלְהִנָּקֵם מֵאוֹיְבֵיהֶם, וְהָיוּ צְרִיכִין לְבַקֵּשׁ רַחֲמִים מֵאֵת ה' יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ שִׁיעֲזָרָם. וּמִצִּינוּ שֶׁכֹּאֲשֶׁר הָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמַלְחָמָה הִתְעַנּוּ שִׁיעֲזָרָם ה'. וְגַם מֹשֶׁה רַבֵּנוּ עָלָיו הַשְּׁלוֹם בְּיוֹם שֶׁנִּלְחַם עִם עֲמֶלֶק הִתְעַנָּה. וְאִם כֵּן מִסֵּתֵמָא גַם אִזּוּ בִּימֵי מְרַדְכִי וְאַסְתֵּר הִתְעַנּוּ בְּיוֹם י"ג בְּאֲדָר, וְלָכֵן קִבְּלוּ עֲלֵיהֶם כָּל יוֹם זֶה לַתַּעֲנִית צָבוּר וְנִקְרָא תַעֲנִית אֲסֵתֵר כְּדִי לְזָכוֹר שֶׁהַבּוֹרָא יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ רוֹאֶה וְשׁוֹמֵעַ תְּפִלַּת כָּל אִישׁ בַּעַת צָרְתּוֹ כֹּאֲשֶׁר יִתְעַנֶּה וְיִשׁוּב אֵל ה' בְּכָל לִבּוֹ, כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה לְאַבּוֹתֵינוּ בִּימֵי הָהֶם. וּמִכָּל מָקוֹם אֵין תַּעֲנִית זֶה חוֹבָה כָּל כֶּךָ כְּמוֹ אַרְבַּעַת הַתַּעֲנִיּוֹת שֶׁכְּתוּבִים בַּמִּקְרָא (עֵין לְעִיל סִימָן קכ"א), וְלָכֵן יֵשׁ לְהַקְלִי בּוֹ בַּעַת הַצָּר, כְּגוֹן מַעֲבָרוֹת וּמַנִּיקוֹת אוֹ אִפְלוּ חוֹלָה קָצַת בְּכָאֵב עֵינַיִם, שְׁאֵם מַצְטַעְרִים הַרְבֵּה לֹא יִתְעַנּוּ. וְכֵן יוֹלֵדֶת כָּל שְׁלִשִּׁים יוֹם. וְכֵן חֲתָן בַּתּוֹף שֶׁבַעַת יָמֵי הַמִּשְׁתָּה שְׁלוֹ אֵינוֹ צָרִיךְ לְהִתְעַנּוֹת^(א). וְיִפְרְעוּ אֶת הַתַּעֲנִית אַחֵר כָּךְ^(א) אֲבָל שְׂאֵר הַבְּרִיאִים לֹא יִפְרְשׁוּ אֶת עֲצָמָם מִן הַצָּבוּר. וְאִפְלוּ מִי שֶׁהוֹלֵךְ בְּדֶרֶךְ וְקָשָׁה עָלָיו הַתַּעֲנִית, מִכָּל מָקוֹם צָרִיךְ לְהִתְעַנּוֹת.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמא א] (קצור מסגרת השולחן) בשע"ת סי' תרפו כתב דחתן אין צריך לפרוע אחר כך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] מי שלא יכול לשמוע קריאת "זכור" במנין, יקרא בספר תורה בלי מנין או בחומש. ובכל מקרה צריכים אלו שלא שמעו קריאת "זכור" בס"ת במנין, לכוון לצאת ידי חובה בשעת קריאת "ויבא עמלק" בפורים או בפרשת "זכור" כשיגיעו לפרשת "כי תצא". ויגידו גם לקורא לכוון להוציאם ידי חובה (עין כה"ח תרפה ס"ק לד ואחרונים, ועין מש"ב ס"ק כו).

סימן קמא א] חתן לא מתענה בתענית אסתר, אבל בד' תעניות אחרות מתענה כדכתיב "ואעלה את ירושלים על ראש שמחתי". אבי הבן, הסנדק והמוהל צמים גם בתענית אסתר. ומי שלא צם בתענית אסתר לא נהגו שיפרע צום אחר במקומו. (עין כה"ח תתקמט ס"ק ט, תרפו ס"ק כב).

ג] ביום י"ד באדר הוא פורים. ואם חל פורים ביום א' מקדימין להתענות ביום ה'. ואם יש אז ברית מילה - יעשו את הסעודה בלילה, אבל הסנדק ואבי הבן מתרין לאכל ביום ואין צריכין להתענות ביום ו' (ב). אבל אדם אחר ששכח ואכל ביום ה', יתענה ביום ו'.

יב אדר

ד] לכבוד המגילה יש ללבוש בגדי שבת מבערב. וכשיבוא מבית הכנסת ימצא בביתו גרות דולקות ושלחן ערוך ומטה מצעת. ערבית לאחר שמונה עשרה אומרים "קדיש" שלם עם "תתקבל" וקורין את המגילה. אחר כך אומרים "ואתה קדוש" (שהוא בזמור למנצח על אילת השחר שנאמר על אסתר, ושם נאמר, אלהי אקרא וגו' דנאמר על מקרא מגילה, דאמר ריב"ל חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום, שנאמר: "אלהי אקרא יומם ולא תענה ולילה ולא דמיה לי, וסמך ליה ואתה קדוש וגו', ואחר כך "קדיש שלם" בלא "תתקבל", ובמוצאי שבת "ויהי נועם", "ואתה קדוש", "קדיש שלם" בלא "תתקבל" "ויתן לה", ומבדילין על הכוס, "עלינו" (א).

ה] נוהגין לתן קדם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, "זכר למחצית השקל" (ר) שהיו נותנים באדר לצרף קרבנות הצבור. ומנהג לתן ג' מחציות, משום דבפרישת כי תשא כתיב ג' פעמים "תרומה". ונותנין בערב"ל לפני קריאת המגילה. ומחלקין אותם לעניים. קטן פטור (ה). ואם אביו נתן בשבילו פעם אחת חייב לעולם. בן י"ג שנה יש אומרים דחייב ויש אומרים דפטור עד שיהא בן עשרים. [ו] בפורים ערבית שחרית ומנחה אומרים "על הנסים". ואם שכח דינו כמו בחנכה (עין לעיל סימן קל"ט סכ"א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (קצור מסגרת השולחן) וברמ"א ופמ"ג כתבו קודם שמתפללים מנחה. ויש מקומות שנותנין בשחרית קודם קריאת המגילה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) יש נוהגין שגם הסנדק ואבי הבן, מתענים ואוכלים רק במוצאי התענית (עין כה"ח תרפו ס"ק כח תקמט ס"ק י). (ג) לפני ערבית מוסיפים "למנצח על אילת השחר". (תהילים כב) בתפילת י"ח מוסיפים "על הניסים". אחרי תפילת י"ח אומרים "יהי שם" ו"חצי קדיש" וקוראים המגילה ואחר כך אומרים "ואתה קדוש" ו"קדיש תתקבל". ואומרים "שיר המעלות לדוד לולי ה' שהיה לנו" ו"שיר המעלות אשא עיני אל ההרים", "קדיש יהא שלמא" "ברכו" ו"עלינו לשבח" (עין כה"ח תרצג ס"ק א). במוצאי שבת מוסיפים בתפילת ערבית גם "על הניסים" וגם "אתה חוננתנו". ואחרי העמידה אומרים "יהי שם" "חצי קדיש" "שובה" "ויהי נועם" עד "ואראנו כישועת" מדליקים נר ומברכים "בורא מאורי האש". קוראים את המגילה ומסיימים את התפילה כרגיל. אחרי התפילה עושין "הבדלה" על כוס יין ללא ברכת "מאורי האש" (עין כה"ח תרצג ס"ק ט י). (ד) יזהרו לומר "זכר למחצית השקל" ולא "מחצית השקל". וטוב לומר "רבש"ע וכו'" ו"לשם יחוד" ככתוב בסידורים. ונותנים צדקה בשווי של עשרה גרם כסף טהור. ואם אין לו - נותן חצי מהמטבע המקובל באותה מדינה. (עין כה"ח תרצד ס"ק כא) (ה) נהגו ליתן עבור הנשים ועבור הילדים הקטנים חצי מטבע הנ"ל. (עין כה"ח תרצד ס"ק כז).

[ז] חייב כל אדם בין איש בין אשה לשמוע קריאת המגילה בלילה וביום. ולכן גם הבתולות יש להן ללכת לבית הכנסת. ואם אינן הולכות, צריכין לקרות לפניהן בבית^(ז). וגם את הקטנים חייבים לחנך אותם שישמעו קריאת המגילה. ומכל מקום לא יביאו לבית הכנסת קטנים ביותר שמבלבלים דעת השומעים.

[ח] מגלה של לילה אסור לקרות קדם צאת הכוכבים אף על פי שמצטער הרבה מחמת התענית^(ח), אף יכול^א לטעום קצת קדם המגילה כגון קפה וכדומה כדי להתחזק מעט מחלשת התענית^(ח).

[ט] מצוה מן המבחר לשמוע את המגילה בבית הכנסת במקום שיש רב אנשים משום דברב עם הדרת מלך. ולכל הפחות יראה לשמוע אותה במנין עשרה. ואם אי אפשר לקרותה במנין, יקרא אותה כל יחיד מתוך מגלה כשרה עם הברכות שלפניה. ואם אחד יודע לקרותה והשאר אינם יודעים, יקרא זה שהוא יודע והם ישמעו ויוציאין אף על פי שאינם עשרה. אבל ברכה שלאחריה אין אומרים רק בעשרה. ואף בלא שם ומלכות יכול גם יחיד לאומרה^(ט).

[י] מנהג בכל ישראל שהקורא אינו קורא מתוך מגלה כרוכה אלא פושט אותה וכוף לה דף על דף כמו אגרת מפני שנקראת אגרת הפורים, אבל השומעים אינם צריכים לפשטה^(י).

[יא] הקורא את המגילה בין ביום בין בלילה, מברך לפניו שלש ברכות: "על מקרא מגלה", "שעשה נסים" ו"שהחנינו". ולאחר קריאתה כורכה כלה ומניחה לפניו ומברכין ברכת "הרב את ריבנו" וכו'. אם אבל קורא את המגילה, יברך אחר את הברכות, משום ברכת "שהחנינו"^(יא).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ג) (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום אין להקל בזה אלא לצורך גדול.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) מי ששמע קריאת מגילה ויצא ידי חובה - קורא לנשים בלי ברכה (כא"ח תצוה א). (ז) מי שלא יכול לקרוא בלילה כגון היוצא לדרך או חיל היוצא לשמירה, יוכל בשעת דחק זו לקרוא מגילה מפלג המנחה (שו"ע תרצב סע' ד). וכמובן אינו יכול לטעום כלום קודם המגילה. (ח) זקן או חולה שקורא את המגילה בלילה, וכן מי שחלש מאוד מחמת הצום יכול לטעום מעט, ואם טעימה אינה מספקת - יכול לאכול. אך יבקש מחבר (שומר) להזכיר לו לקרוא קריאת מגילה. (עין שו"ע תרצב סע' ד ולחוננים עליו). (ט) אנו אומרים את הברכה האחרונה גם ביחיד, ולא יאבד היחיד ברכה יקרה זו (כא"ח תצוה יג). (י) יש נוהגים כדברי הרב, ואנו נוהגים שכל מה שקורא החזן לא יכרוך אלא ישאירנו פשוט כאגרת. (עין שו"ע תרצ סע' יז וכה"ח ס"ק קב). (יא) אפילו אבל בתוך "שבעה" מברך כל הברכות כולל "שהחנינו". אמנם אם בבית הכנסת יש אחר שיודע לקרוא מגילה בדיקדוק כמו האבל - יקרא אותה אחר. (כה"ח תרצו ס"ק כז ואחרונים).

יב] בברכת "שהתינו" של יום יכוננו גם על מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים וסעודת פורים. וכן שליית-הצבור צריך שיכונן להוציא את הצבור גם על מצות אלף. (יב)

יג] הקורא את המגילה צריך לכוון להוציא את כל השומעים^(י), וגם השומע צריך לכוון לצאת ולשמוע כל תבה ותיבה, שאפילו אם רק תבה אחת לא שמע אינו יוצא. ולכן צריך הקורא להשגיח מאד שבשעה שמרעישין ומבלבלין בהכאת המן ישחק עד יעבר הרעש לגמרי^(י). ומכל מקום ראוי ונכון שיהיה לכל אחד מגלה כשרה כדי שיאמר בעצמו מלה במלה בלחש, פן לא ישמע תיבה אחת מן הקורא^(י). וכן כל אשה חכמת לב שעומדת בעזרת נשים, אם אפשר מה טוב להיות לה מגלה כשרה לקרות מתוכה, כי שם קשה לשמוע, והנשים חזקות כמו האנשים. (אם לא קדשו את הלכנה ונראתה בשעת קריאת המגילה. עין לעיל סוף סימן צ"ז).

יג אדר

יד] הקורא צריך שיאמר את עשרת בני המן וגם תבת עשרת, הכל בנשימה אחת, להודיע שכלם נהרגו ונתלו כאחד. ונוהגין לכתחלה לומר מן "חמש מאות איש" הכל בנשימה אחת. ובדיעבד אפילו הפסיק בין עשרת בני המן - יצא. ומה שנוהגין בקצת מקומות שכל הקהל אומרים עשרת בני המן, אינו מנהג נכון אלא הקורא לבד יאמרם והקהל ישמעו כמו כל המגילה. כשאומר הקורא "כלילה" שהוא נדדה וגו', יגביה קולו, כי שם מתחיל עקר הנס. וכשאומר "האגרת הזאת" ינענע את המגילה^(י).

טו] מי שיש לפניו מגלה פסולה או חמש, לא יקרא עם שליית-הצבור, כי אם הוא קורא, אינו יכול לכוון לשמוע מן שליית-הצבור. ואפילו אם הוא יכוון, שמא ישמע אחר מה שהוא קורא ולא יכוון לקריאת שליית-הצבור. וכן לא יסייע שום אדם בעל פה לשליית-הצבור. ולכן אותן ארבעה פסוקי גאלה שאומרים הקהל בקול רם, צריך שליית-הצבור לחזור ולקרותם מתוך המגילה הכשרה.

טז] מי שכבר יצא בקריאת מגלה וקורא להוציא אחר, אם זה שהוא צריך לצאת יודע בעצמו^(י) לברך את הברכות, יברך בעצמו. ואם היא אשה, טוב יותר

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (תרצ"ב ס"ק י) יש פוסקים שסוברין לענין ברכה, אם יודעין בעצמן לברך - יברכו בעצמן וכו' ומנהג העולם להקל להוציאן בכל גווני.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) אין מברכים ברכת "שהחינו" ביום. ויכוננו כוונה זו בלילה. (שו"ע תרצב וכה"ח ס"ק ד).
(יג) וטוב לומר "לשם יחוד קודם קריאת המגילה. (עיין לשון חכמים ח"א לט) (יד) נהגו להכות כשאומר הש"ץ "המן". (רמ"א תרצ ס"ק יז) והש"ץ ימתין כשיכלה הרעש ויחזור לקרוא. ומנהג הבא"ח להכות ב'המן" הראשון והאחרון המוזכר במגילה. (בא"ח תצנה י). (טז) אם אין לו מגילה כשרה ולא שמע מספר מילים מהקורא, יקרא מתוך מגילת דפוס שבידו את המילים שלא שמע מהקורא, ודינו כמי שקרא חלק מהמגילה בע"פ, שיצא. (תרצ סעיף ג). (טז) בתפילת הבוקר כשאומרים "ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר" - ינשק את התפילין במילה "ויקר".

שֶׁהָקוּרָא יִבְרָךְ וַיֹּאמֶר "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ לְשִׁמּוֹעַ מִגְּלָה"^(י).

[יז] בַּשָּׁבֶת (שְׁאִינוּ פוּרִים) מִתְּדִין לְטַלְטֵל אֶת הַמְּגִלָּה. וּמִכָּל מָקוֹם אִם חָל פּוּרִים בְּיוֹם א', אֵין לְהֵבִיא בַּשָּׁבֶת אֶת הַמְּגִלָּה לְבֵית הַכִּנְסָת וְאֶפְלוּ בְּעִיר שֶׁהִיא מְתַקֶּנֶת בְּעִירוֹבֶיהָ, מִשּׁוֹם דִּהְיִי מִכִּין מִשְׁבֶּת לְחוּל.

[יח] צָבוּר שְׁאִין לָהֶם ש"ץ שִׁיכּוּל לְקִרְוֹת אֶת הַמְּגִלָּה עִם הַטַּעֲמִים כְּרָאוּי, יָכוּל לְקִרְוֹת גַּם בְּלֹא טַעֲמִים, רַק שִׁיקְרָא אֶת הַתְּבוּת כְּרָאוּי שֶׁלֹּא יִשְׁתַּנָּה הָעֵינִין. שְׁאִם קָרָא בְּמָקוֹם "וּמִרְדְּכִי יוֹשֵׁב" - "יֹשֵׁב", אוּ בְּמָקוֹם "הָמֵן נוֹפֵל" - "נָפַל" וְכַדּוּמָה, אֶפְלוּ בְּדִיעֵבַד אֵינוּ יוֹצֵא. וְיִכּוּלִין לַעֲשׂוֹת בְּמִגִּלָּה נְקוּדוֹת וְטַעֲמִים שִׁיקְרָא כְּהֶגְוִי^(י) כִּיּוֹן שֶׁהוּא שַׁעַת הַדַּחֲק. וְהָכִי עֲדִיף טַפִּי מִמָּה שִׁיקְרָא אַחֵר מִתּוֹךְ הַחֲמֵשׁ בְּלַחֲשׁ, דְּכִיּוֹן שֶׁזֶה הַקּוּדָא מִתּוֹךְ הַחֲמֵשׁ אֶפְלוּ הוּא קוּרָא בְּלַחֲשׁ, אֵינוּ יָכוּל לְכוֹן דַּעְתּוֹ שִׁישְׁמַע מִהַשְׁלִיחַ צָבוּר, וְנִמְצָא שִׁיקְרָא רַק מִתּוֹךְ הַחֲמֵשׁ וְאֵינוּ יוֹצֵא. וְאִם אֵרַע כָּךְ, צָרִיךְ לְחֹזֵר וּלְשִׁמְעָה מִתּוֹךְ מִגְּלָה כְּשֶׁרָה.

[יט] צָבוּר שְׁאִין לָהֶם מִגְּלָה כְּשֶׁרָה כְּדִינָה, מִכָּל מָקוֹם אִם הִיא כְּתוּבָה עַל קֶלֶף כְּהַלְכָתָהּ, רַק שֶׁחֲסֻרוֹת אֵיזוּ תְּבוּת בְּאֻמְצָעָה, כִּיּוֹן שֶׁלֹּא חָסַר בָּהּ עֵינִין אֶחָד שְׁלֵם, יָכוּלִין לְקִרְוֹת מִתּוֹכָהּ עִם הַבְּרָכוֹת, וְהַטַּעֲמִים יִקְרָא הַקּוּדָא בְּעַל פִּהּ, אוּ יֹאמַר לְפָנָיו בְּלַחֲשׁ מִתּוֹךְ הַחֲמֵשׁ. אָבֵל אִם אֵין לָהֶם מִגְּלָה כָּלֵל אוּ שֶׁחָסַר בָּהּ עֵינִין אֶחָד שְׁלֵם, אוּ שֶׁחָסַר בָּהּ בְּתַחֲלָה אוּ בְּסוֹף^(י), קוֹרִין מִתּוֹךְ הַחֲמֵשׁ כָּל אֶחָד בְּפָנָיו עֲצָמוֹ וְאֵין מְבָרְכִין. וְיִחִיד שְׁאִין לוֹ רַק מִגְּלָה פְּסוּלָה, קוּרָא בָּהּ בְּלֹא בְּרָכוֹת.

[כ] אָבֵל תּוֹךְ שְׁבָעָה, נוֹהֵג בְּכָל דִּינֵי אֲבִלוּת, וְאִסּוּר לְרֹאוֹת כָּל מִינֵי שְׂמֻחָה. אֶף בְּנַעֲלִית הַסַּנְדֵּל וְיִשִּׁיבָה עַל גְּבִי סִפְסָל מִתָּר מִפְּנֵי שֶׁהֵן דְּבָרִים הַנִּרְאִין לְכָל. בְּלִילָה, אִם יָכוּל לְאִסּוֹף מִנֵּין לְבֵיתוֹ לְקִרְוֹת הַמְּגִלָּה מוֹטֵב, וְאִם לֹא, יִתְפַּלֵּל בְּבֵיתוֹ וְיִלְךְ לְבֵית הַכִּנְסָת לְשִׁמּוֹעַ הַמְּגִלָּה. וְאִם חָל בְּמוֹצָאֵי שָׁבֶת יִלְךְ לְבֵית הַכִּנְסָת לְאַחַר סְעוּדָה שְׁלִישִׁית בְּעוֹד יוֹם, וּבְיוֹם הוֹלֵךְ לְבֵית הַכִּנְסָת לְתַפְּלָה וּלְמִגִּלָּה^(י).

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

[ח] (קצור מסגרת השולחן) ומדברי ה"מגן אברהם" נראה דקורין מתוך מגילה הפסולה בלא ברכות, דיש אומרים דיוצא בה בשעת הדחק, ומה שחסר יקרא בעל פה או מתוך החומש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

העומד ליד התיבה, יגע בס"ת כשאומר "אורה" (אחרונים). נוהגים לומר ד' פסוקי גאולה שבמגילה בקול רם בציבור ואחר כך הש"ץ חוזר עליהם והם: "איש יהודי", "בלילה הוא" "ומרדכי יצא" "ליהודים היתה". יש מוסיפים "כי מרדכי היהודי". כשאומר "בלילה הוא" יגביה קולו בניגון מיוחד (עיין בא"ח תצוה כו. כה"ח תרצו ס"ק כז) (יז) אם קורא לאשה או אשה קורא לעצמה, יקראו בלי ברכה (עיין בא"ח תצוה א). (יח) אין מנקדים או כותבים טעמים במגילה הכתובה על הקלף ואם אין מי שיוודע לקרוא יעמוד אחר על ידו ויקריא לו בלחש. ובדיעבד אם ניקדו את המגילה לא נפסלה בכך. ואם אין מגילה כשרה יקראו ממנה בלי ברכה (קול יעקב תרצא ס"ק לג לד). (יט) אין נוהגים ביום י"ד וביום ט"ו מנהגי אבילות, ודינו כדין שבת (עיין שו"ע תרצו סע' ד וכה"ח ס"ק כב).

כא] מי שמת לו מת בתענית אסתר, ובלילה הוא "אונן" - קדם הקבורה^(א), ישמע קריאת המגילה מאחר, ולא יאכל בשר ולא ישנה יין, כי בלילה אינו חיב במשנה. וביום לאחר יציאה מבית הכנסת קורין את המת ואחר כך יתפלל ויקרא את המגילה או ישמע מאחר. ואם שמע קריאת המגילה קדם הקבורה - יצא, ומכל מקום נכון שיחזור ויקרא בלא ברכות. ותפלן לא יניח אפלו אחר הקבורה, כיון שהוא יום ראשון באבלו. ואונן בפורים ביום - מתר בכשר ויין^(ב).

יד אדר

כב] שחרית, משכימין לבית הכנסת. לאחר שמונה עשרה אומרים "חצי קדיש" וקורין בתורה בפרשת ויבא עמלק תלתא גברי ואחר כך "חצי קדיש". ולאחר שמכניסין את ספר התורה, קורין את המגילה. לאחר ברכה אחרונה, אין אומרים בשחרית "אשר הניא". ולאחר שסיים "האל המושיע", אומרים "שושנת יעקב" וכו'^(א), ואומרים "אשרי", "ויבא לציון", "קדיש" עם "תתקבל". ואין לחלץ את התפלן עד לאחר קריאת המגילה משום דכתיב בה "ויקרא", ודרשין "אלו תפלן". אם יש מילה - מלין קדם קריאת המגילה, משום דכתיב "וששון" - זו מילה.

כג] עיר שהיא מקפת חומה מימות יהושע בן נון, קורין בה בחמשה עשר^(א). ולא שכיחי במדינותינו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

1] (קצור מסגרת השולחן) אכן לפי פסק המחבר לקמן (סי' קצ"ו סעיף י"ד) בליל יום טוב שני, נראה דגם כאן פטור אף בלילה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ב) "אונן" - קודם הקבורה ישמע קריאת מגילה מאדם אחר. ואין אין משהו אחר - יקרא בעצמו בלי ברכה. ואם נפטר ביום תענית אסתר ונקבר בפורים - נוהגים להניח תפלן לאחר הקבורה ובלי ברכה (אחרונים). (כא) אחרי קריאת המגילה ג' פעמים מברכים ברכה אחרונה, ואח"כ אומרים בין ביום ובין בלילה "ארור המן ברוך מרדכי ארורה זרש ברוכה אסתר ארורים כל הרשעים ברוכים כל ישראל וגם חרבונה זכור לטוב". בפרשת "ויבוא עמלק" כופלים את הפסוק האחרון כדי להשלים לעשרה פסוקים. ואחרי קריאת ספר תורה משאירים אותו על התיבה ואומרים "אשרי", ובא לציון" עד "ואתה קדוש". קוראים את המגילה, אומרים "ואתה קדוש" ואח"כ קדיש תתקבל. לפני "הושיענו" אומרים "למנצח על איילת השחר" (עין שו"ע תרצ"ד וכה"ח ס"ק כה כח). (כב) בירושלים קוראים את המגילה בט"ו בלבד. בצפת, לוד טבריה ועכו ועוד שהן ספק מוקפות חומה - נוהגים כל מנהגי הפורים בי"ד. אך בט"ו קוראים את המגילה בלי ברכה. ואומרים בט"ו "על הנסים" בתפילה ב"אלוקי נצור", ובברכת המזון אומרים "על הנסים" ב"הרחמן". ונוהגים בט"ו משלוח מנות, ומתנות לאביזנים בשמחה ובמשנה, אך לא מרבים בהם כמו ביום י"ד (ארץ החיים). כשחל ט"ו באדר בשבת, מתחלקות שש המצוות המיוחדות של פורים בירושלים לשלושה ימים. ביום שישי - קוראים את המגילה בערב ובבוקר. ביום זה גם נותנים מתנות לאביזנים. ביום שבת - קוראים בתורה "ויבוא עמלק" ואומרים בתפילה "על הנסים".

סימן קמב

משלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים וסעודת פורים

ובו י' סעיפים.

א] חייב כל אדם לשלוח לכל הפחות לאדם אחד שתי מתנות^(א), דכתיב "ומשלוח מנות איש לרעהו" משמע שתי מתנות לאחד. וכל המרבה לשלוח מנות לרעים, הרי זה משבח. ומכל מקום מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובמשלוח מנות לרעים, כי אין שמחה גדולה ומפוארת לפני הקדוש ברוך הוא אלא לשמח לב עניים ויתומים ואלמנות. והמשמח לב האמללים האלו דומה לשכינה, שנאמר: "להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים".

ב] לא נקרא "מנות" אלא דבר שראוי לאכל כמות שהוא בלי תקון, כגון בשר ודגים מבשלים^(ב) ולא חזין. או מיני מתיקה, או פרות, או פוס יין ומי דבש וכיוצא בו^(ג).

ג] כל אדם אפלו עני שבש"מ המקבל צדקה, חייב לתן לכל הפחות שתי מתנות לשני עניים^(ד), דהיינו מתנה אחת לכל אחד, דכתיב "ומתנות לאביונים", משמע שתי מתנות לשני אביונים^(ה). ואין מדקדקין במעוץ פורים, אלא כל הפושט יד לטול, נותנים לו. ומי שהוא במקום שאין שם עניים, יעכב את המעוץ אצלו עד שיזדמנו לו עניים או ישלחם להם.

ד] גם הנשים חייבות במשלוח מנות ומתנות לאביונים. משלוח מנות תשלח אשה לאשה ואיש לאיש, אבל מתנות לאביונים יכולה גם אשה לשלוח לאיש וכן

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמב א] (משנ"ב תרצ"ה ס"ק כ') וי"א דכיון שהוא שחוט וראוי להתבשל מיד - שרי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ביום ראשון - סועדים סעודת פורים ושולחים משלוח מנות. (יש מחמירים ומוסיפים כשבת בסעודה ואמרים "על הניסים" ברחמנו, ושולחים מנות במקום שיש עירוב). ההולך בימי הפורים מערים המוקפות חומה, לערים שאינן מוקפות, או להיפך, יעשה שאלת חכם לפני נסיעתו כי לפעמים מתחייב בשני המקומות ולפעמים יש ספק.

סימן קמב א] טוב לומר לפני הפעם הראשונה "לשם יחוד" ככתוב בסידורים. (עיין כה"ח תרצה ס"ק לו). ב] לא ישלח שתי מנות של משקה. ספק ודוחק אם זה נחשב כמנה אחת (עיין כה"ח תרצה ס"ק טל ומשנ"ב ס"ק כ). ג] טוב לומר לפני הפעם הראשונה "לשם יחוד" ככתוב בסידורים. (עיין כה"ח תרצה ס"ק ד). ד] מתנה לאביון צריכה להיות סכום כסף שיכול לקנות בו ארוחה, ויש מקילים שיתן סכום השווה ל- 180 גרם לחם, ומהראוי לכל הפחות שיתן ארוחה מזערית. וצריך לתת לכל הפחות לשני אביונים (עיין בא"ח תצוה טו). אם נתן משלוח מנות או מתנות לאביונים לפני יום פורים לא יצא ידי חובה, אלא אם כן יתכוון לזכות למקבל רק ביום הפורים (עיין כה"ח תרצה ס"ק טו).

בהפך. קצת נשים סומכות על בעליהן שהן שולחים גם בשבילם, ואינו נכון, אלא יש להחמיר^(ה).

(ה) חייבים לאכל ולשתות ולשמוח בפורים. גם בליל י"ד ישמח וירבה קצת בסעודה. וכשחל במוצאי שבת, אף שצריך לעשות בשבת סעודה שלישית, ימנע קצת באכילתו ביום, לתן מקום לסעודת ליל פורים. ומכל מקום בסעודה שעושין בלילה אין יוצאין ידי חובתן, דעקר הסעודה מצותה שתהא ביום, דכתיב "ימי משתה"^(ו). ויש להדליק נרות דרך שמחה ויום טוב גם כשעושין הסעודה ביום. וגם בליל ט"ו צריך לשמוח קצת. גם מתנות לאביונים ומנות לרעהו צריך להיות ביום. ומשום דטרידי במשלוח מנות, עושין מקצת סעודה בלילה. ומתפללין מנחה בעוד היום גדול, ועושין את הסעודה לאחר מנחה^(ז). וצריכין לעשות על כל פנים רב הסעודה ביום. וכשחל בערב שבת עושין אותה בשחרית מפני פבוד שבת^(ח). וטוב לעסוק קצת בתורה קדם שמתחיל הסעודה, וסמוך לדבר, "ליהודים היתה אורה" ודרשינן "אורה - זו תורה". יש אומרים שיש לאכל מיני זרעונים בפורים, וזכר לזרעונים שאכלו דניאל וחביריו בבבל, וזכר לזרעונים שאכלה אסתר, דאיתא בגמרא "וישנה ואת נעוריה לטוב - שהאכילה זרעונים". (ויני על הנסים ב"ברכת המזון", עין סימן מ"ד סעיף ט"ז י"ז).

טו אדר

[1] כיון שכל הנס היה על ידי היין, ושתי נטרדה במשתה היין ובאה אסתר במקומה, וכן ענין המן ומפלתו היה על ידי יין, לכה חייבו חכמינו זכרונם לברכה להשתכר ביין, ואמרו "חייב אינש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי". ולפחות ישתה יותר מהרגלו כדי לזכור את הנס הגדול ויישן, ומתוך שיישן אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי. ואולם מי שהוא חלוש בטבעו, וכן מי שיועד בעצמו שעל ידי כן יזול חס ושלום באיזו מצוה בברכה או בתפלה, או שיבוא חס ושלום לקלות ראש, מוטב שלא ישתכר, וכל מעשיו יהיו לשם שמים.

[2] האבל אפלו תוך שכחה חייב במתנות לאביונים וגם לשלוח מנות לרעהו^(א). ומכל מקום לא ישלח דבר של שמחה. אבל להאכל אין שולחין מנות^(ב) כל י"ב חדש

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

(א) (קצור מסגרת השולחן) עיין פמ"ג ולכו"ש סי' תרצ"ה שלא כתבו כן. (ג) (משנה ברורה שם ס"ק ט') כחכב א"ר בשם של"ה המשובח מי שעושה סעודה בשחרית. (ד) (קצור מסגרת השולחן) עיין פמ"ג וסד"ה. דלאחר ל' יש להקל לשלוח לו דבר שאינו של שמחה.

ודחי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) וכן נוהגים. (עיין בא"ח שם יז) ולמעשה כל חיובי הפורים שייכים גם בנשים, מגילה, על הניסים, סעודה, משלוח מנות, מתנות לאביונים חוץ ממצות "בסומי" שאינה חייבת ואסור לה. (אחרונים). (ו) טוב לומר לפני כן "לשם יחוד" ככתוב בסידורים. (עיין כה"ח תרצה ס"ק טז). (ז) לדעת חכמי הקבלה יש להוזהר לעשות הסעודה בבוקר אחרי תפילת שחרית מכמה טעמים. (עיין כה"ח תרצה כג). (ח) אבל ישלח רק לאדם אחד. אבל נקרא בענין זה מי שאכל על אביו או אימו בתוך שנה, או אבל על אחרים בתוך חודש. (כא"ח יח).

אָפּלו דָּבָר שְׂאִינוּ שֶׁל שְׂמֵחָה. אַם הוּא עָנִי - מִתֵּר לְשַׁלּוּחַ לוֹ מַעוֹת^(ט) או שְׂאָר דָּבָר שְׂאִינוּ שֶׁל שְׂמֵחָה. וְאִם אֵין בְּמָקוֹם הַהוּא רַק הָאֵבֶל עִם אַחֵר, חֵיב לְשַׁלּוּחַ לוֹ כְּדִי לְקַיֵּם מַצְוֹת מְשֻׁלּוּחַ מְנוּת. (דִּין הָאוֹנֵן עֵין לְעִיל סִימָן קמ"א סעיף כ"א).

ח] אֵין לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּפוּרִים. וּמִי שֶׁעוֹשֶׂה בּוֹ מְלָאכָה, אֵינוּ רוֹאֶה מֵאוֹתָהּ מְלָאכָה סִימָן בְּרָכָה לְעוֹלָם. וְעַל יְדֵי גוֹי מִתֵּר. וּמִתֵּר לְעַסוֹק בְּפִרְקַמְטִיא, וְכֵן מִתֵּר לְכַתּוּב אָפּלו אֲגֵרַת שְׁלוֹם, וְכֵן חוּבוֹתָיו וְכָל דָּבָר שְׂאִינוּ צְרִיךְ עֵינֵן גְּדוּל, וְכָל שָׂכֵן לְכַתּוּב דָּבָר מַצְוָה או לַעֲשׂוֹת שְׂאָר דָּבָר מַצְוָה. וְכֵן לְצִרְךָ פוּרִים מִתֵּר לַעֲשׂוֹת אָפּלו מְלָאכָה גְּמוּרוֹת.

ט] יוֹם ט"ו אָדָר נִקְרָא אֲצִלּוֹ "שׁוֹשֵׁן פּוּרִים". אֵין אוֹמְרִים בּוֹ "תַּחֲנֻן" וְלֹא "אֶל אֶרֶץ אֲפִים" וְלֹא "לְמַנְצָח". וְאִסּוּר גַּם כֵּן בְּהִסְפַּד וְתַעֲנִית^(י), וְנוֹהֲגִין בּוֹ קֶצֶת מִשְׁתָּה וּשְׂמֵחָה, אֲבָל אֵין אוֹמְרִים עַל הַנְּסִים. וּמִתֵּרִין לַעֲשׂוֹת בּוֹ נִשְׁוֹאִין כִּיּוֹן שְׂאִין אֲנִי קוֹרִין בּוֹ אֶת הַמְּגִילָה. אֲבָל בְּיוֹם שְׁקוֹרִין אֶת הַמְּגִילָה שְׂאֵז עַקֵּר הַשְׂמֵחָה, אֵין עוֹשִׂין בּוֹ נִשְׁוֹאִין, מִשּׁוּם דָּאֵין מְעַרְבִין שְׂמֵחָה בְּשְׂמֵחָה^(יא).

י] יוֹם י"ד וְט"ו שְׁבָאָדָר הִרְאִשׁוֹן גַּם כֵּן אֵין אוֹמְרִים לֹא "תַּחֲנֻן" וְלֹא אֶל אֶרֶץ אֲפִים וְלֹא לְמַנְצָח, וְאִסּוּרִין בְּהִסְפַּד וְתַעֲנִית. וּבְיוֹם י"ד מְרַבִּין קֶצֶת בְּסַעוּדָה.

סימן קמג

הלכות כבוד אב ואם

ובו כ"ב סעיפים.

ט סיון

א] צְרִיךְ לְזַהֵר מְאֹד בְּכַבּוּד אָבִיו וְאִמּוֹ וּבְמוֹרָאָם, שֶׁהַשְּׁוֹה אוֹתָן הַכְּתוּב לְכַבּוּד וּלְמוֹרָאוֹ יִתְבַּרְךְ שְׁמוֹ. כְּתִיב "כְּבֹד אֶת אָבִיךָ וְאֶת אִמְךָ", וְכְתִיב "כְּבֹד אֶת ה' מְהוֹנֵךְ". בְּאָבִיו וְאִמּוֹ כְּתִיב "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ", וְכְתִיב "אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ תִירָא". כְּדִרְךְ שְׂצוּהָ עַל כְּבוֹד שְׁמוֹ הַגְּדוּל וּמוֹרָאוֹ, כֵּן צוּהָ עַל כְּבוֹדָם וּמוֹרָאָם. "שְׁלֹשָׁה שׁוֹתֵפִין הֵם בְּאֶדָם. הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא וְאָבִיו וְאִמּוֹ. (אִישׁ מוֹרֵעַ לוֹכֵן שָׁבוּ, אִשָּׁה מוֹרַעַת אָדָם שָׁבוּ, וְהַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא נוֹפֵחַ בּוֹ נִשְׁמָה, מְרָאָה עֵין וּשְׁמִיעַת אָזִן וְדַבָּר). בְּזִמָּן שְׂאֵדָם מְכַבֵּד אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ, אוֹמֵר הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מַעֲלָה אֲנִי עֲלֵיהֶם כְּאֵלוֹ דְּרַתִּי בִּינֵיהֶם וְכַבְּדוֹנִי".

ב] אֵיזֶהוּ מוֹרָא? ^(א) לֹא יַעֲמֹד בְּמָקוֹמוֹ הַמִּיחָד לוֹ לַעֲמֹד שֵׁם בְּסוּד זְקֵנִים עִם חֲבֵרָיו,

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) טוֹב לְשַׁלּוּחַ מַעוֹת לְעָנִי, וּמוֹתֵר לֵאבֹל לְקַבֵּל מְנוּת שֶׁנִּשְׁלַחוּ בְטַעוֹת כְּדִי לִמְנוּעַ מַחֲלוּקַת (עֵיין שו"ע תרצו ס"ק ו' ואחרונים). (י) אֵין בְּפוּרִים דִּינֵי אֲבִלוּת (עֵיין כה"ח תרצו ס"ק כב). (יא) מוֹתֵר לְהַתְחַנֵּן בְּיוֹם י"ד וּבְיוֹם ט"ו (עֵיין שו"ע תרצו ס"ק ח וכה"ח ס"ק נא).

סימן קמג (א) אֵין לְקַרְאוֹ לְאָבִיו בְּשֵׁמוֹ בֵּין בַּחַיִּי וּבֵין לְאַחֵר מוֹתוֹ, כִּמּוֹ כֵּן לֹא יִקְרָא לְאַחֵרִים בְּשֵׁם כִּשֵּׁם אָבִיו לִיד אָבִיו. וְאִם יֵשׁ לְאָבִיו שֵׁם מִיּוֹחַד - אֵין לְקַרְאוֹ לְאַחֵרִים בְּשֵׁם זֶה אִף לֹא לִידוֹ. וְכַשְׁמוֹכִיר שְׁמוֹ יֹאמֵר "אָבִי מוֹרֵי פְלוֹנִי" או "אָבִי" סָתֵם. וְכַשְׁקוֹרָא בְּתַנ"ךְ או בְּגִמ'

או מקום המיוחד לו להתפלל, ולא ישב במקום המיוחד לו להסב בביתו^(ב), ולא יסתור את דבריו, ולא יכריע את דבריו בפניו אפלו לומר נראין דברי אבא. עד היכן מודאם. היה הבן לברוש תמידות ויושב בראש הקהל ובאו אביו או אמו וקראו את בגדיו והכוהו על ראשו וירקו בפניו, לא יכלים אותם ולא יצער בפניהם ולא יכעס כנגדם, אלא ישתוק ויירא מן מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שצוה בכך. אבל יכול לתבוע אתם לדין על ההפסד^(ג).

ג] איזהו כבוד? מאכילו ומשקהו^(ה), מלביש ומכסה, מכניס ומוציא (ועין לעיל סימן ל"ד סעי' ו'), ויתננו לו בסבר פנים יפות, שאפלו מאכילו בכל יום פטומות, והראה לו פנים זועפות, נענש עליו.

ד] היה אביו או אמו יושנים, ומפתח חנותו של הבן תחת ראשיהם, אסור להקיצם משנתם^(א) אף על פי שיפסיד רוח הרבה^(ה). אבל אם יגיע רוח לאביו אם יקיצו, ואם לא יקיצו יצטער על מניעת הרוח, מצוה להקיצו כיון שישמח בזה. וכן מצוה להקיצו ללכת לבית הכנסת או לשאר דבר מצוה, מפני שכלם חייבים בכבוד המקום ברוך הוא (ח"י אדם בשם ס"ח).

ה] היה צריך לאיזה דבר בעירי^ב, ויודע שישלימו חפצו בשביל אביו, אף על פי שיודע שגם בשבילו יעשוהו לו, לא יאמר "עשו לי בשבילי" אלא יאמר "עשו לי בשביל אבא" כדי לתלות הכבוד באביו.

ו] אמרה לו אמו: "עשה זאת!" ועשה, ואחר כך בא אביו ושאל אותו "מי אמר לך לעשות זאת?" והוא מרגיש שאם יאמר שאמו אמרה לו, יכעס אביו על אמו, אל יאמר לו שאמו אמרה לו לעשות הדבר, אף על פי שעל ידי כן יכעס האב עליו^(ה) (ח"א בשם ס"ח).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמ"א {קצור מסגרת השולחן} ואם יהיה לו היזק, כגון אם האב רוצה לזרוק כיסו של הבן לים יכול למנעו שלא יזרוק, אם אין לאב לשלם אחר כך, דהא אינו מחוייב לכבדו רק משל אב ולא משל בן, ויש אומרים דאף אם יש לאב לשלם, יכול הבן למנעו כדי שלא לטרוח למיקם בדינא ודיינא. ב' {קצור מסגרת השולחן} ויש אומרים דבכל גווני יבקש בשביל אביו. אלא אם כן יש באותו מקום שנאה על אביו וממילא כשיזכירו שנאה תעורר מדנים, וגם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לפניו ונזכר שם אביו אין צריך לשנותו והוא הדין בתפילה. מותר לחתום יצחק בן אברהם אע"פ שמזכיר שם אביו. ויש מתחסדים לכתוב יצחק בן לאדוני אבי אברהם. בכל דינים אלו דין אחד לאביו ולאִימו. (עין בא"ח שופטים ד). (ב) לא ישב גם במקום המיוחד לאביו בבית הכנסת וכד'. בכל הנ"ל נהגו להחמיר בין בפניו ובין שלא בפניו. (עין בא"ח שופטים ב). (ג) מותר לבן למנוע מאביו לזרוק את כסף הבן ללא בזיון. ואם יהיה בזיון במניעת הוריקה - אסור. יש אומרים שאינו יכול לתבוע את אביו על הנזק הכספי (עין שו"ע יו"ד רמ"ס ח ולבא"ח שופטים יג ואחרונים). (ד) חייב לפרנס את אביו מכספו של אביו. ואם לאב אין כסף ולבן יש כדי מזון ל' יום - חייב הבן לזון את אביו מדין צדקה (עין בא"ח שופטים ח). (ה) אם אביו בקש להעירו - מותר (אחרונים). (ו) אמר לו אביו עשה כך ואימו אמרה לו עשה אחרת - חייב לשמוע בקול אביו. ואם אימו מגורשת

[ז] חֵיב לַעֲמֹד בְּפָנֵי אָבִיו וּבְפָנֵי אִמּוֹ.^(ז)

[ח] חֵיב לִכְבֹּדָם גַּם לְאַחַר מוֹתָם. וְאִם מְזַכְּרִים^(ח) בְּתוֹךְ י"ב חֲדָשׁ בְּפֶה אוּ בִכְתָב, אוֹמֵר אוֹ כּוֹתֵב "הֲרִינִי כְּפֶרֶת מִשְׁכָּבוֹ" (פְּרוּשׁ, עַלִּי יֵהָא כָּל רַע הָרָאִי לְבֹא עַל נַפְשׁוֹ) אוֹ "מִשְׁכָּבָהּ". וְלְאַחַר י"ב חֲדָשׁ (כְּכָר קָבֵל מֵה שְׁקָבֵל, שְׁאִין מִשְׁפֹּט רִשְׁעֵי יִשְׂרָאֵל בְּגִיחָם אֵלָּא י"ב חֲדָשׁ) אוֹמֵר אוֹ כּוֹתֵב "זְכֻרֹנוּ לְבִרְכָּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא" אוֹ "זְכֻרֹנָה לְבִרְכָּה לְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא"^(ט) (וְעֵין לְעִיל סִימָן כ"ו סכ"ב).

[ט] אָפְלוּ אָבִיו רִשְׁע וּבַעַל עֲבִירוֹת - מְכַבְּדוֹ וּמְתִירָא מִמֶּנּוּ. וְאָפְלוּ מִמֶּזֶר, חֵיב בְּכַבּוּד אָבִיו וּמוֹרָאוֹ. וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּאִינוּ מְחִיב לְכַבֵּד אָבִיו רִשְׁע כָּל זְמַן שְׁלֹא עָשָׂה תְּשׁוּבָה, וְאֵד לְצַעֲרוֹ - אֲסוּר. וְיֵשׁ לְהַחֲמִיר כְּסִבְרָא הָרֵאשׁוֹנָה^(י).

י סיון

[י] רָאָה לְאָבִיו שֶׁעָבַר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, לֹא יֹאמֵר לוֹ "עֲבַרְתָּ עַל דְּבָרֵי תוֹרָה", אֲלֹא יֹאמֵר לוֹ: "אָבָא, כְּתִיב בְּתוֹרָה כֹּךְ וְכֹךְ?" כֹּאֲלוֹ הוּא שׁוֹאֵל מִמֶּנּוּ וְלֹא כְּמִזְהִירוֹ, וְהָאֵב יָבִין מִעֲצָמוֹ וְלֹא יִתְבַּיֵּשׁ^(יא).

[יא] אָמַר לוֹ אָבִיו לְעָבוֹר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה, בֵּין עַל מִצְוֹת עָשָׂה בֵּין עַל מִצְוֹת לֹא תַעֲשֶׂה, אָפְלוּ עַל מִצְוֹתָם שֶׁל דְּבָרֵיהֶם - לֹא יִשְׁמַע לוֹ, דְּכָתִיב "אִישׁ אִמּוֹ וְאָבִיו תִּירָאוּ וְאֵת שְׁבִתוֹתֵי תִשְׁמְרוּ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם", סִמַּךְ שְׁבִת לְמוֹרָא אָב וְאִם, לּוֹמֵר אֵף עַל פִּי שְׁהִזְהַרְתִּיהָ עַל מוֹרָא אָב וְאִם, אִם אָמַר לָהּ חֲלַל אֵת הַשְּׁבִת! - אֵל תִּשְׁמַע לוֹ. וְכֵן בְּשָׂאֵר כָּל הַמִּצְוֹת, "אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם - אֵתָּה וְאָבִיךָ חֵיבִים בְּכַבּוּדִי". לְפִיכָךְ לֹא תִשְׁמַע לוֹ לְבַטֵּל אֵת דְּבָרֵי. וְגַם מִצְוֹת דְּרָבֶנָּה דְּבָרֵי הַשֵּׁם יִת"ש הֵן, דְּכָתִיב "לֹא תִסּוּר וְגו'". אָמַר לוֹ אָבִיו שְׁלֹא יִדְבֹר עִם פְּלוֹנִי וְשְׁלֹא יִמְחֹל לוֹ, וְהֵבֵן הִיָּה רּוֹצֵה לְהַתְפִּיס - אֵין לוֹ לְחוּשׁ לְפִקּוּדֵי אָבִיו, כִּי אֲסוּר לְשַׁנֵּא שׁוֹם יְהוּדִי אִם לֹא כְּשִׂרְאָהוּ שֶׁהוּא עוֹבֵר עֲבָרָה, וְנִמְצָא שֶׁהָאֵב צִוָּהוּ לְעָבוֹר עַל דְּבָרֵי תוֹרָה.

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע דרב ומשנה ברורה

בשביל עצמו לא יעשה - או יבקש בשביל עצמו. (קצור מסגרת השולחן) וחייב לעמוד משיראם מרחוק מלא עיניו עד שיתכסו ממנו. יש אומרים דהוא הדין השומע קול הליכת אביו או אמו אע"פ שאינו רואה אותם - חייב לעמוד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- ישמע למי שרוצה. אם אביו ציוה משהו בחייו ומת, ואימו מצווה אותו אחרת, ישמע לאימו כי כבוד החי עדיף. (עיין שו"ע רמ סע' יד ופ"ת שם ובא"ח יח) (ז) אם אביו ואמו מוחלים לו ואינם דורשים שיעמוד - מותר, וכן נוהגים. (אחרונים). (ח) גם כשאומר דבר תורה משם אביו יאמר "כך אמא אבא מרי, הריני כפרת משכבו". (ט) לאחר יב חודש יכול גם לומר "עליי השלום" (עיין שו"ע י"ד רמ סע' ט בא"ח שופטים יד). (י) הלכה כסברא ראשונה (עיין שו"ע י"ד רמ סע' יח בדעת השו"ע). (יא) אם אין הבן מבין את מעשה אביו, מותר לו לשאול. בשעת לימוד תורה מותר לבן לומר דעה שונה מאביו בדרך של משא ומתן. אבל לא יחלוק כדרך החולקים להתנצת, אלא יאמר סברותיו. אם ישרו בעיני אביו - מוטב, ואם לאו - שותק (עיין בא"ח שופטים ג).

יב] אם הבן רוצה ללכת לאיזה מקום ללמוד תורה מפני ששם יהיה לו תועלת יותר מבכאן, והאב מוחה בידו מאיזה טעם, אינו חייב לשמוע לאביו, דתלמוד תורה גדול מכבוד אב ואם (כדמצינו ביעקב אבינו עליו השלום כשהלך מיצחק נטמן בבהמ"ד של עבר י"ד שנה ועסק בתורה, ואחר כך הלך לבית לבן ונשתתה שם ובדרך כ"ב שנה. ונענש על אלו כ"ב שנה שלא קיים כבוד אב, ונעלם ממנו יוסף כ"ב שנה, ועל אלו י"ד שנה שעסק בתורה לא נענש). וכן אם הבן רוצה לשא אשה, והאב אינו מתרצה, אין הבן חייב לשמוע לו (יב).

יג] אחד האיש ואחד האשה חייבים בכבוד אב ואם, אלא שהאשה הנשואה לבעל כיון שהיא משועבדת לבעל, לפיכך היא פטורה מכבוד אב ואם. ואף אם בעלה אינו מקפיד עליה, מחיבת בכל דבר שאפשר לה.

יד] כל המבזה אביו או אמו אפלו בדברים ואפלו ברמיזה. הרי זה בכלל ארור מפי הגבורה, שנאמר: "ארור מקלה אביו ואמו" (י).

טו] היה קוץ תחוב לאביו או לאמו, לא יוציאנו, שמא יעשה בהם חבורה (שהוא באסור חייב חנק). וכן אם הבן הוא רופא, לא יקוי להם דם, ולא יחתך בהם אבר, אף על פי שהוא מכון לרפואה. במה דברים אמורים, כשיש אחר לעשות, אבל אם אין שם אחר לעשות והן מצטערין, הרי הוא מקיז וחותר כפי צרף הרפואה (י).

טז] מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו, משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירחם ה' עליהם. ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר, יניחם וילך לו^י ויצוה לאחרים להנהיגם כדאוי להם.

יז] אסור לאדם להכביד עלו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם, שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויעלים עיניו מהם, שהאב שמחל על כבודו, כבודו מחול (טז).

יא סיון

יח] אסור להכות את בנו הגדול. ואין גדלות זו תלויה בשנים, אלא הכל לפי טבעו של הבן, כל שיש לחוש שיתריס כנגדו בדיבור או במעשה אפלו אינו בר מצוה,

הקדמות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) כן כתבו הרמב"ם, והשו"ע, וחיי אדם, אבל ב"טורי זהב" כתב שהראב"ד השיג על זה דממה נפשך, אי מהני להם שמירה - למה ילך ויניחם? ואם אי אפשר לשמור - מה מהני ציווי לאחרים בשמירה? וכ"כ בדרישה וכן עיקר עכ"ד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) עם כל זה חייב הבן לנסות לרצות את אביו אף אם אינו שומע לו (אחרונים). (יג) מי שפגע בכבוד אביו ואמו - חייב לבקש מחילתם וישתדל בכבודם. ועיין בן איש חי פרשת שופטים שנה שניה תיקון לענין זה ועוד פירוט הלכות. (בא"ח שופטים כב כג) (יד) ולשון הבא"ח: "דיעשה כל מה שירשוהו לעשות להם". היינו לפי הסכמתם. (בא"ח שם כד). (טז) ועם כל זה צריך הבן לעשות תשובה ותיקון. (עיין בא"ח כב ופ"ח רמ"ק טז).

אסור להכותו, אלא יוכיחו בדברים. וכל המכה את בנו הגדול, מנדין אותו, שהרי הוא עובר על לפני עור לא תתן מכשול^(טז).

יט] חייב אדם לכבד אשת אביו אף על פי שאינה אמו כל זמן שאביו קיים^(יז). וכן חייב לכבד בעל אמו כל זמן שאמו קיימת^(יח). ודבר הגון הוא לכבדם גם לאחר מיתת אביו ואמו.

כ] חייב אדם בכבוד אחיו הגדול ממנו בין שהוא אחיו מן האב בין מן האם^(יט). וחייב אדם בכבוד חמיו וחמותו^(כ) (בדמצינו בדרך המלך עליו השלום שחלק כבוד לשאל המלך שהיה חמיו וקראו אבי שאמר לו אני ראה גם ראה). וחייב בכבוד אבי אביו, אלא שכבוד אביו גדל מכבוד אבי אביו.

כא] מי שהוא רוצה באמת לכבד את אביו ואת אמו, יעסוק בתורה ובמעשים טובים, שזהו הכבוד הגדול להאבות, שאומרים הבריות אשרי לאב ואם שגדלו בן כזה. אבל אם אין הבן הולך בדרך הישר, הרי אבותיו ישאו חרפה עליו, והוא מביש אותם בבושה שאין גדולה הימנה. וכן האב שרוצה לרחם על בניו באמת, יעסוק בתורה ובמעשים טובים, ויהא נוח לשמים ונוח לבריות, ויתכבדו בניו בו. אבל מי שאינו הולך בדרך הישר, גם זרעו מגנה אחריו. וגם בעון אבות בניו מתים, דכתיב פוקד עון אבות על בנים. ואין אכזריות גדולה מזאת, שהוא גורם בחטאי שימותו בניו. ואין לה מרחם על בניו יותר מן הצדיק, כי זכותו עומד לאלף דור.

כב] גר אסור לקלל אביו הגוי ולא יבזהו, שלא יאמרו באנו מקדשה חמורה לקדשה קלה, אלא נוהג בהם מקצת כבוד.

סימן קמד

הלכות כבוד רבו וזקן ותלמיד חכם וכו'

ובו ט' סעיפים.

א] חייב אדם בכבוד רבו ויראתו יותר מבשל אביו, כי אביו מביאו לחיי העולם הזה. ורבו מביאו לחיי העולם הבא^(א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) אם האב רוצה לשרת את בנו - מותר לבן לקבל ממנו. אבל אם האב בן תורה - אסור לבן לקבל שירות, אמנם אם יש לאביו צער ממניעה זו - מותר (אחרונים). (יז) ואע"פ שאימו מקדשת. (יח) ואע"פ שאביו מקפיד. (בא"ח שופטים כח). (יט) וכן חייב בכבוד אחותו. (בא"ח שופטים כט) וכן האשה חייבת בכבוד חמיה וחמותה.

סימן קמד (א) אסור להורות הלכה בפני רבו המובהק שרוב חכמתו ממנו. ומותר להורות אם (א) נתן לו רשות, או (ב) הלכה שלא למעשה, או (ג) בדבר פשוט שאין בו חידוש, או (ד) דבר המפורש בשו"ע ובספרים של פסקי הלכה, או (ה) "לאפרושי מאיסורא" כשרואה משהוא

[ב] כתיב "מפני שיבה תקום והדרת פני זקן". "זקן" זה פרושו תלמיד חכם, כמו שאמר הכתוב "אספה לי שבעים איש מזקני ישראל", (והתם ודאי בחכמה תליא מלתא, בדכתיב אשר ידעת כי הם מזקני העם ושוטריו), לכן מצות עשה^א לקום מפני תלמיד חכם מופלג בתורה אפלו אינו זקן בשנים ואינו רבו^ב, וכן מצוה לקום מפני שיבה דהיינו בן שבעים שנה^ג ואפלו הוא עם הארץ ובלבד שלא יהא דשע. ואפלו זקן גוי מהדרים אותו בדברים ונותנים לו יד לסמכו.

[ג] שלשה שהיו מהלכין בדרך, הרב באמצע, והשנים לאחוריו. וכל אחד מצדד עצמו לצדדין. הגדול לימין והקטן לשמאל^ד.

[ד] עון גדול הוא לבזות תלמיד חכם או לשנאותו. "לא תרבה ירושלים עד שבזו בה תלמידי חכמים". שנאמר "ויהיו מלעיבים במלאכי האלהים ובזוים דבריו ומתעצעים בנבאיו", כלומר בזוים מלמדי דבריו. וכן זה שאמרה תורה "ואם בחקותי תמאסו" - מלמדי חקותי תמאסו. וכל המבזה את החכמים, אין לו חלק לעולם הבא, והוא בכלל "כי דבר ה' בזה". ואסור לשמש במי שהוא שונה הלכות^ה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמד א (קצור מסגרת השולחן) מאימתי חייב לקום מפניהם? משיגיעו לתוך ד' אמותיו וכו', ויקום כך עד שיעבור מכנגד פניו. ויש אומרים עד שיעבור ממנו ד' אמות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

עומד לטעות. ואסור לקרוא לרבו המובהק בשמו כמו שאסור באביו (עיין לעיל רמג הערה א. עיין בא"ח ש"ש כי תצא ב ד). ואסור לומר לו "שלום" כמו שאומר לחברו, אלא שוחה בפניו ואומר לו ביראת כבוד "שלום עליך רבי". ואם רבו אמר לו "שלום", יענה לו "שלום עליך רבי ומורי" (שו"ע רמב סע' טז. בא"ח ש"ש כי תצא ה). לא יחלוץ תפילין בפני רבו. לא יתפלל לא לפניו ולא לאחוריו. לא יכנס עימו למרחץ אא"כ הוא צריך לעזור לו. לא ישב עד שיאמר לו, וכן לא יסב עד שיאמר לו. וכשיצא מרבו לא יסב לו את הגב. (עיין שו"ע שם סע' טז ובא"ח שם יח). (ב) ואפילו הוא רק יניק וחכים (עיין שו"ע רמז סע' א). (ג) על פי דברי האר"י יש לקום לזקן בן שישים ומעלה (עיין בא"ח ש"ש כי תצא יב). אם החכם או הזקן נכנסו לתוך בית או חצר יקום מרגע שנכנסו למקום זה. וברחוב יקום לפניו מרגע שיגיעו לתוך ארבע אמותיו כדי שיהא ניכר שהוא קם לכבודם (עיין בא"ח ש"ש כי תצא יג). וחייב לקום אף אם הם נוסעים ברכב וכד', ובלבד שיהיה ניכר שהוא קם לכבודם. (בא"ח כי תצא יד). חכם יקום מעט לכבוד זקן וכן חכם לחכם או זקן לזקן, ואם רוצים לקום ממש רשאים. וגם רב יקום מעט לתלמידו שהוא חכם (עיין בא"ח ש"ש כי תצא יח). (ד) יש אומרים שחייבים לקום מפני אשת ת"ח כי אשת חבר כחבר. ויש אומרים שזו רק מידת חסידות. ויש אומרים שאין חיוב אפילו לעשות "הידור" - כעין קימה". ולדעת בא"ח טוב לעשות "הידור" לאשת חבר. אדם שהוא "בעל מעשים" טובים, יש אומרים שמצווה לעמוד מפניו. ובשעה שגבאי צדקה עושין מלאכתם בגביה או בחלוקה - נכון לעמוד בפניהם. (עיין בא"ח שם יט). (ה) כתב הבא"ח (כי תצא כ) שכל האיסור הוא דוקא בשימוש של עבדות אבל מה שרגילים לשימוש של חסד - היום מותר, כי אין אפשרות להמנע מכך, ואין היום "רבו מובהק".

[ח] תלמיד חכם שיש לו סחורה למכור, אין מניחין לשום אדם למכור מאותה סחורה עד שימכור הוא תחלה את שלו⁽¹⁾. ודוקא בדלפא גויים דמזבני, אבל אי אכא גויים דמזבני, לא, דהא לית ליה רוחא לתלמיד חכם, ואפסודי להנך בכדי, לא מפסדינן.

[ו] מי שהוא מחזק לתלמיד חכם בדורו, דהיינו שיודע לשא ולתן בתורה, ומבין מדעתו ברב מקומות הש"ס ופוסקים, ותורתו אומנותו, ואפלו יש לו מעט אומנות או מעט משא ומתן להתפרנס בו כדי צרכי בני ביתו ולא להתעשר, ובכל שעה שהוא פנוי מעסקיו הוא עוסק בתורה, מצד הדין הוא פטור מכל מיני מסים ומכסים ואף על פי שהוא עשיר. ואפלו מס המטל על כל איש בפרטות, חיבים בני העיר לשלם עבורו. והכל תלוי בראות עיני טובי העיר.

יב סיון

[ז] תלמיד חכם המזלזל במצוות ואין בו יראת שמים, הרי הוא כקל שבצבור.

[ח] כהן וישראל שהם שוים בתכמה, מצות עשה מן התורה להקדים את הכהן, שנאמר "וקדשתו", ודרשו רבותינו זכרונם לברכה "לכל דבר שבקדשה", כלומר בכל דבר שיראה גדול הוא מקדש, להיות ראשון לקריאת התורה, ולהיות ראש המדברים בכל קיבוץ עם, לדבר ולדרוש תחלה. וכן בישיבה ידבר בראש. וכן בסעודה הוא קדם לברך "המוציא" ו"ברכת המזון", ולתן לו מנה יפה בתחלה לכל המסבין, אלא אם כן יש ישראל גדול ממנו בתכמה אזי יתנו להתכם המנה היפה תחלה⁽²⁾. אבל כשהכהן חולק איזה שתפות עם חברו ישראל, אין צריך לתן לו חלק היפה, שאין זה דרך כבוד שיטול חלק היפה, ש"כל הנותן עיניו בחלק היפה, אינו רואה סימן ברכה לעולם". במקום שאין כהן, טוב להקדים הלוי⁽³⁾ לישראל בכל אלו אם הם שוים בתכמה.

[ט] אסור להשתמש בכהן אפלו בזמן הזה, וכמועל בהקדש הוא, שנאמר: "וקדשתו כי את לחם אלהיה הוא מקריב". ואף עכשיו שאין לנו קרבנות, בקדשתו הוא עומד. ואם הכהן הוא מוחל על כבודו - מתר, כי הכהנה שלו היא ויכול למחול על כבודה ולתן רשות לישראל להשתמש בו, ומכל שכן שיכול לחלוק כבוד לישראל להקדימו בדברים הנאמרים לעיל⁽⁴⁾ (ועין לעיל סימן כג סעי' ט').

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) בכל מקרה שאין ריוח לחכם - אין צריך להפסיק מכירתו (עיין שו"ע רמג סעי' ד). (2) מצוה להקדים כהן תלמיד חכם, לתלמיד חכם שאינו כהן. ויכול הכהן למחול על כבודו ואז יאמר המזמן "ברשות הכהן". (3) אם אין כהן - לא נהגו להקדים לוי לישראל (בא"ח קרח יד). (4) מותר להשתמש בכהן המקבל כסף על שירותו, וכן מותר להשתמש בכהן המציע את עצמו. ובכל מקרה טוב לא להשתמש בו בשירות בזוי (רמ"א אור"ח קכח, כה"ח שם ס"ק רפא-רפג משנ"ב ס"ק קעד-קעה באה"ט ס"ק פג).

סימן קמה הלכות אישות ובו כ"ו סעיפים.

א| חייב כל אדם לשא אשה כדי לפרות ולרבות. ומצוה זו חלה על האדם משנכנס לשנת י"ח. ועל כל פנים לא יעבר מעשרים שנה בלא אשה, רק אם עוסק בתורה בהתמדה ומתירא לשא אשה כדי שלא יתבטל על ידי כך מלמודו - מתר לו להתאחר. והוא כשאין יצרו מתגבר עליו.

ב| כיון שהוליד בן ובת - קיים מצות פריה ורביה. והוא שלא יהא הבן סריס או הבת אילונית. נולדו לו בן ובת ומתו, אם הניחו בנים הרי זה קיים מצות פריה ורביה. במה דברים אמורים, כשהיו בני הבנים בן ובת, ונולדו מן הבן ומן הבת, אף על פי שבנו הוליד בת ובתו ילדה בן, הואיל ובאים מבנו ובתו, קיים מצות פריה ורביה. אבל אם אחד מהם לא הניח זרע, אף על פי שהשני הניח כמה בנים ובנות - לא קיים המצוה.

ג| אף על פי שקיים מצות פריה ורביה, אסור לו לעמוד בלא אשה. וצריך שישא אשה בת בנים אם אפשר לו. אך אם הוא מבין בעצמו שאינו ראוי עוד להוליד, טוב לו יותר לשא אשה שאינה בת בנים. וכן אם יש לו בנים הרבה ומתירא שאם ישא אשה בת בנים יבואו קטטות ומריבות בין הבנים ובין אשתו - מתר לו לשא אשה שאינה בת בנים, אבל אסור לו לישב בלא אשה משום חששא זאת.

ד| נשא אשה ושהתה עמו עשר שנים ולא ילדה, יש לו לגרשה, ויש בזה כמה חלוקי דינים^(א).

ה| אשה אינה מצוה על פריה ורביה. ומכל מקום לא תעמוד בלא בעל משום חשדא.

ו| ישתדל כל אדם ליקח אשה הגונה ממשפחה הגונה. שלשה סימנים יש להם לישראל: בישרים, רחמנים, גומלי חסדים. ומי שאין לו סימנים אלו - אינו ראוי לדבק בו^(ב).

יג סיון

ז| אשה כשרה אף על פי שהוא נושא אותה בשביל המקדש שיש לה - מתר. ודוקא כשנותנים לו את המקדש ברצון טוב, אבל אם מעגן את עצמו וממתין עד שימצא אשה עם מקדש כחפצו, או שעשה שדוכין ופסקו לו מקדש הרבה וחזרו בהם והוא מעגן

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קמה (א) אם יוכל להתחתן ולהוליד ילדים - חייב לגרשה, כשאי אפשר לו לשאת שתי נשים (עין אה"ע א סע' ח ונו"כ). (ב) כל המשפחות בחזקת כשרות, אך משפחה שהיא בעלת מריבות חוששין לה. וכן אם רגילים בני המשפחה להטיל דופי באנשים אחרים יש לחשוש להם, שכל הפוסל במומו פוסל. וכן מי שיש בו עזות פנים ואכזריות ושונא את הבריות ואינו גומל להם חסד וחששים לו (אה"ע ב סע' ב).

את כלתו בשביל זה, או שהוא מתקוטט בעבור זה, כל העושה כן מקרי "נושא אשה לשם ממון" (י) דהוין לו בנים שאינם מהגנים, ואינו מצליח ואין זוגו עולה יפה. כי הממון שאדם לוקח עם אשתו אינו ממון של ישר, אלא כל מה שיתן לו חמיו וחמותו יקח בעין טובה ואז יצליח.

ח [עם הארץ לא ישא בת כהן, שאין זוגם עולה יפה (י). ומאן דקפיד יש לו לדקדק שלא לשא אשה ששמה כשם אמו (י)].

ט [מצוה לשא בת אחותו או בת אחיו (י). אבל שאר קרובה בין שהיא קרובה לו או לאשתו שמתה או שגרשה, או שהיא קרובה להאשה שחלץ לה - לא ישא בלי שאלת חכם.

י [לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, שאין ברכה מצויה בביתו של אדם אלא בשביל אשתו. וכך אמרו חכמים לבני דורם: "כבדו את נשותיכם כדי שתתעשרו" (עין לעיל סימן ס"ג ס"א)].

יא [אסור לשהות עם אשתו אפלו שעה אחת בלא כתבה. ואם נאבדה הכתבה, צריך לזהר מאד שילך מיד לבית דין לכתב לה כתבה אחרת (י)].

יב [כהן אסור בגרושה, בזונה, בחללה ובחלוצה. זונה - היינו, אפלו נבעלה באנס בעילת אסור, נעשתה זונה ואסורה לכהן. וחללה - היינו, שנולדה מכהן שנשא אשה האסורה לו (י)].

יג [כל אשה שנאתלמנה או שנתגרשה, לא תנשא לאיש אחר עד שתמתין תשעים יום חוץ מיום הגרושין או מיתת בעלה וחוץ מיום הנשואין, ואפלו אם היא אשה שאינה ראויה ללדת. אפלו היה בעלה הראשון במדינת הים או חבוש בבית האסורין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) ממון זה אין לו קיום (שם). (ד) יש אומרים שבזמן הזה אין להקפיד בדין עם הארץ וכהנת, ועדיף שיקבלו ברכת רב לפני נישואיהם. (ה) יש מחמירים ולא נושאים אשה ששמה כשם אימו ולא הוא כשם חמיו כמוזכר בספר חסידים. ונכון להזהר באזהרה זו כי יש אומרים שגם האר"י חש לה, ולכן ישנו את השם ותבוא עליהם ברכה. ואם יש לאחד מהם שתי שמות, או שיוסיפו שם במקום לשנות - יועיל (בא"ח שופטים כח ועיין אוצר הפוסקים שם באור). (ו) אסור לאשה להינשא לבן אחותה, וטוב לשאול חכם לפני שמציעים קרוב משפחה למטרת נישואין. (ז) מי שהסכים הכולל הנכתב בכתובת אשתו הינו נמוך ממאתים וזו (כארבעים דולר כשנת תשנ"א). צריך להוסיף תיקון לסכום בכתובתו. ויתחייב בקנין סודר או בחתימה לפני עדים, וגם הם יחתמו על התיקון. ויעשה דבר זה לפני חכם מומחה לדבר. אדם שכתובת אשתו נאבדה צריך לכתוב לה כתובה מיוחדת "כתובה דאירכסא". ומי שנמחקה כתובת אשתו צריך לכתוב לה כתובה מיוחדת. (שו"ע אה"ע סו סע' ג). ויעשה זאת באמצעות רבנות מוכרת. ויש אומרים שבימינו שאי אפשר לגרש אשה בעל כרחיה וגם יש העתק לכל כתובה ברבנות - יש מקום להקל בשעת הדחק לשהות בלי כתובה באופן ארעי עד שיעשה "כתובה דאירכסא" וכד'. (ח) כהן אסור גם בגיורת (שו"ע אבה"ע י"ו סע' ח).

- אין חלוק. ואפלו הפילה נפל בינתיים - לא מהני לה. ואפלו להתקשר בשדוכין אסורה, אלא אם כן ישבע המשדך שלא יכנס לתוך ביתה תוך הזמן^(ט). אבל המחזיר גרושתו - אינו צריך להמתין.

יד] אם היא מעברת או מיניקה, לא תנשא לאחר עד שיהא לולד כ"ד חדש. ואפלו ילדה לאחר שנתגרשה או שנתאלמנה ולא התחילה להיניק - צריכה להמתין. ואם יש איזה ענין גדול בדבר - יעשו שאלת חכם^(י).

טו] אשה שמתו לה שני אנשים, לא תנשא לשלישי בלי שאלת חכם.

טז] אשה ששמעה שמת בעלה במקום אחר, אפלו שמעה מכמה אנשים כשרים, לא תנשא בלי שאלת חכם.

יז] הנחשד על אשת איש וגרשה בעלה או שמת, הרי זו אסורה לזה הנחשד, שכשם שנאסרה לבעל כך נאסרה לבועל. ואפלו גרשה בעלה רק מחמת דבר מכווער שנשמע עליה עם הנחשד - אסור להנחשד שישא אותה.

יח] הנחשד על הנכרית ונתגירה - לא ישאנה^(יא).

יט] נכרי הבא על בת ישראל ואחר כך נתגיר - לא ישאנה.

כ] המגרש את האשה כדי שישא אותה חברו, אפלו לא התנה עמה בפרוש אלא שנכר שמתגרשת בשביל זה - אסור לו שישא אותה.

יר סיון

כא] אותן שאמרו רבותינו זכרונם לברכה שלא ישא אותן, אפלו באותו מבוי שהוא דר לא תדור היא.

כב] מי ששמע על אשתו שזנתה, אף על פי שאין הדבר ברור לו, צריך לעשות שאלת חכם אם מתר לו לדור עמה.

כג] אשה שנתגרשה משום פריצות - אין ראוי לאדם כשר שישאנה.

כד] אשה רעה בדעותיה, שהיא בעלת מריבה ושאינה צנועה כבנות ישראל הכשרות, מצוה לגרשה אפלו בזוג ראשון.

כה] מצות חכמים שישא אדם בנים ובנותיו סמוך לפרקן. שאם יניחן, יבואו לידי זנות או לידי הרהור, ועל זה נאמר "ופקדת נוף ולא תחטא". וכן מצות חכמים על בני ישראל שמי שרואה שאשתו אינה הולכת בדרך ישרה ויש לה איזה קרבות

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ט) אם ישבע - מותר שידוכין ואסור קידושין. (עיין שו"ע אבהע"ז יג סע' א). (י) אם הפסיקה מלהניק ג' חודשים קודם מיתת הבעל, או שלא הניקה כלל - תשאל שאלת חכם (שו"ע אבהע"ז יג סע' יא). (יא) יש חולקים, ולכן ישאל שאלת חכם (רמב"ם שו"ת פאר הדור).

עם אנשים אחרים, שיוכיחו אותה ויזהיר אותה בינו לבינה בנחת ובדרך טהרה כדי להסיר את המכשול ולהדריכה בדרך ישרה. אבל אל יאמר לה בפרוש "אל תסתרי עם פלוגי" ואפלו בינו לבינה (מאחר שעכשיו אין לנו מי סוטה ויש בזה מביכה). וכל מי שאינו מקפיד על אשתו ועל בניו ועל בני ביתו ומזהיר ופוקד דרכיהם תמיד עד שידע שהם שלמים מכל חטא ועון, הרי זה חוטא, שנאמר: "וידעת כי שלום אהלה ופקדת נוד ולא תחטא".

כו] אסור לעשות שתי חפות לשני אחים או לשתי אחיות ביום אחד משום ד"אין מערבין שמחה בשמחה". ויש אומרים דאפלו בשבוע אחד אין לעשותה, וראיה מיעקב אבינו, דכתיב מלא שבוע זאת^(א) (עין טורי זהב ובה"ט או"ח רס"י תקמ"ו).

סימן קמו

מנהגי תענית חתן וכלה

ובו ר' סעיפים.

א] נוהגין שהחתן והכלה מתעניין ביום חפתן מפני^(א) שבאותו יום מוחלין להם עונותיהם. ואומרים בתפלת המנחה "עננו" כמו בשאר תעניות. ונוהגין במדינות אלו שאין מתעניין אלא עד לאחר החפה. ואם נתאחרה החפה בלילה, אזי לאחר צאת הכוכבים יכולים לאכל איזה דבר, ובלבד שלא ישתו משקה המשכר.

ב] בראש חדש^(א) ובאסרו חג דשבועות ובט"ו באב ובט"ו בשבט וכן בחנכה ובשושן פורים - אין מתעניין. אבל בניסן אפלו בראש חדש ניסן - מתעניין. וכן^(ב) בל"ג בעומר ובמים שבין ראש חדש סיון לשבועות ובמים שבין יוה"כ לסכות - מתעניין^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמו א] (קצור מסגרת השולחן) ורז"ש סי' תכ"ט כתב דאין מתעניין אף באסרו חג שלאחר פסח וסוכות. ב] וקצת מקילין שלא להתענות בל"ג בעומר. ועי' פמ"ג בשם א"ר דהמיקל בזה לא הפסיד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) לא עושים חופות לשני אחים בשבוע אחד (עיין באוצר הפוסקים על שו"ע אבה"ע"ז סב סע' ג. ובהכ"ח ומשנ"ב תקמו).

סימן קמו א] שלשה טעמים לצום א. הנושא אשה מוחלים לו כל עונותיו, וצריך תענית כדי שיכנס לחופה מתוך תשובה. ב] שזכות התענית תצטרף למחילת העוון. ג] כדי שיכנסו מתוך כובד ראש לחתונתם ולא מתוך שיכרות או קלות ראש. יש מקומות שלא נהגו הנשים לצום (בא"ח שופטים יג). ויש מקומות שלא נהגו גם החתנים לצום (ברית כהונה ח ג). וכל אחד ינהג כמנהגו, אך יקפידו תמיד להכנס לחופה מתוך כובד ראש והרהורי תשובה (עיין רמ"א אה"ע סא, שדי חמד מערכת חתן וכלה ד). ב] אנו לא מתענים ביום שאין אומרים תחנון.

ג] בימים שאין מתענין צריכין לזהר שלא לדרף אחר מותרות מאכל ומשתה, ומכל שכן שיזהרו מאד ממשקה המשכר (כי יש אומרים טעם התענית משום דחיישינן שמא ישתכרו ולא תהא דעתם מישבת).

ד] צריכין החתן והכלה להתקדש עצמן במאד מאד בהכנסם לחפה, ויעשו תשובה ביום ההוא, ויפשפשו במעשיהם מיום הולדם עד היום הזה, ויתודו ויבקשו מחילה וסליחה וכפרה מהשם יתברך, ויהיו מודים ועוזבים, ויתחדשו חרטה גמורה בשבדון לב, ויעשו הסכמה חזקה מהיום והלאה לעבוד את ה' באמת ובתמים, ולהיותם קדושים וטהורים, ואחר כך יכנסו לחפה ויתפללו שהקדוש ברוך הוא ישנה שכינתו ביניהם, וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה איש ואשה שכינה ביניהם (של"ה דף ק"א ע"ב וע"ש עוד). ונהגין שאומרים הודיי בתפלת מנחה כמו בערב יום הכפורים^(א).

סימן קמז

מנהגי החפה

ובו ה' קעיפים.

טו סיון

א] נוהגין לעשות החפה תחת השמים לסימן ברכה, כה יהיה זרעך ככוכבי השמים^(א). וכן נוהגים שאין נושאים נשים אלא במלוי הלבנה לסימן טוב^(ב) (עי' לקמן ס' קסו ס"ג).

ב] כשר הדבר שלא תנשא עד שתטהר. ועכשיו המנהג שלא לדקדק (ועין לקמן סימן קנ"ט ס"י). ומכל מקום טוב להודיע להחתן קדם החפה שהיא נדה^(ג) (ועין לקמן סימן קמ"ט ס"א).

ג] המנהג במדינות אלו בנשואי בתולה, שחשובי העיר פורסין סודר על ראש הפלה, ומברכים אותה ואומרים לה "אחתנו את ה' לאלפי רבבה"^(ד). וחפה קורין מה שאחר כך פורסין יריעה על גבי כלונסאות, ומכניסין תחתיה החתן והכלה בדרבים, ומקדשה שם, ומברכין שם ברכות אירוסין ונשואין. אבל עקר החפה הוא היחוד שיתבאר אם ירצה השם בסימן שאחר זה^(ה).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף הזחלים

ג] אין אנו נוהגים בוידוי זה, אך האומרו תבוא עלי ברכה. ויש תפילה מיוחדת שחיבר החיד"א ליום זה. נוהגים לילך להתפלל בקבר רחל או בכותל או במקום צדיקים ביום החופה או לפניו. ויתום או יתומה נוהגים לילך לקבר הוריהם (אחרונים).

סימן קמז (א) אין אנו נוהגים לשאת תחת כיפת השמים. **(ב)** משתדלים להנשא במלוי הלבנה אם אפשר, אך אין לעכב את הנישואין בגלל זה. בפרט כיום שעורכים את החופה באולמות ואינם פנויים תמיד בט"ו לחודש. **(ג)** ישאלו שאלת חכם כיצד להתנהג (עין דרכי טהרה פרק ב בענין זה באורך). **(ד)** אין נוהגים במנהגים אלו, אך נהוג כיום שהחתן מכסה את פני הכלה (עין ר מ"א אה"ע נה סע' א). **(ה)** הספרדים לא נהגו לעשות "יחוד" במהלך החתונה. ונהוג שהחתן לובש טלית חדשה כשרה ומברך עליה "שהחיינו" ומתכוין על האשה והשמחה והבית וכליו.

ד) השושבינים מלבישים את החתן בקיטל כדי שיזכר יום המיתה⁽¹⁾ ויתעורר בתשובה. גם נוהגין לתת אפר בראש החתן במקום הנחת התפלין (ועין לעיל סימן קכ"ו סעיף ב'). גם נוהגין שהאבות והקרובים אנשי צורה מברכים את החתן ואת הכלה ומתפללים עליהם שזווגם יעלה יפה.

ה) אחר כך מוליכין את החתן תחת החפה (שפורסין ידיעה על גבי כלונסאות שאנו קורין חפה), ומעמידין אותו פניו למזרח, והשליח צבור מנגן כמנהג המקום. והשושבינות מוליכות את הכלה, והשושבינים ואנשים חשובים הולכים לקראתה, וכשמסתקרים אליה חוזרים לאחוריהם לחפה. והשושבינות מביאין את הכלה ומסבבין עמה ז"פ את החתן, והשליח צבור מנגן גם כן כפי המנהג. אחר כך מעמידין את הכלה לימין החתן, והמברך מצדד את עצמו ופניו למזרח⁽²⁾.

סימן קמח

יחוד שאחר הקדושין

ובו ד' סעיפים.

א) עקר החפה היא מה שאחר הקדושין מוליכין את החתן והכלה לחדר מיוחד, ואוכלים שם יחד במקום צנוע. ויש למנע שלא יכנס לשם שום אדם, כדי שיהיה יחוד גמור, וזהו החפה, הקונה ועושה נשואין^(א).

ב) בבתולה קונה יחוד זה אף על גב דאינו ראוי לביאה כגון שהיא נדה או שבני אדם נכנסין ויוצאין שם. (וכשהיא נדה - בעל כרחו צריכין שיהיו בני אדם נכנסין ויוצאין שם, דאם לא כן אסורין להתיחד קדם ביאה ראשונה).

ג) אבל באלמנה אינו קונה אלא יחוד הראוי לביאה, דהיינו, שהיא טהורה ואין אדם נכנס לשם.

_____ דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

ואם לובשה לפני השקיעה מברך גם "להתעטף בציצית". ואחרי שהוא מעוטף בטלית מספר רגעים מורידים ממנו את הטלית ופורסים אותה מעליו ומעל הכלה ואומרים להם "ויתן לך האלוקים מטל השמים וכו'", ויש מקומות שהחתן נשאר מעוטף בטלית עד גמר החופה. (עין בא"ח שופטים יב וברית כהונה ערך חתן). (א) אין אנו נוהגים בלבישת קיטל. (ז) אין אנו נוהגים בהקפות ולא מקפידים על מזרח. והשושבינים של החתן הם שני האבות ושל הכלה שתי האמהות. ויש נוהגים שהשושבינים של החתן הם הוריו ושל הכלה הם הוריה. ואם אין הורים - אחד מהקרובים. ידיע המקדש לחתן והכלה שיכונו לברכותיו, כדי שיצאו בהם ידי חובה. (בענין הכוונה עין בא"ח שופטים ב).

סימן קמח (א) אין אנו נוהגים לעשות "יחוד" בשעת החתונה מטעמי צניעות, ואנו סומכים על כך שבני הזוג מתיחדים אחר כך בביתם, וסומכים גם על הדעה שהחופה ופריסת הטלית על ראשם היא החופה. אך מי שרוצה לעשות "יחוד" בחתונה מטעמי משפחה או שלום בית - מותר. טוב שהעדים יראו כיסוי פני הכלה, ויראו ויכירו וידעו שם החתן והכלה וסך הכתובה. (עין רמ"א אה"ע נה סע' א ואחרונים).

ד] אין עושין קנין בשבת. ולכן אם הנשואין בערב שבת, צריכין לזהר מאד שיהיה יחוד הקונה קדם שבת. ואז כשנעשה היחוד הקונה מבעוד יום - מתר לבוא עליה ביאה ראשונה בשבת בין בתולה בין באלמנה. אבל אם לא נעשה היחוד הקונה מבעוד יום, אז אסור לבוא עליה בשבת ביאה ראשונה, משום דהביאה עושה הקנין, ואין קנין בשבת^(א) (דין בעילת בתולה עין לקמן סימן קנ"ז).

סימן קמט

דיני "ברכת המזון" בנשואין ומעות שמחת חתן וכלה

ובו י"ג סעיפים.

טו סיון

א] קדם "ברכת המזון" בעשרה אומר המברך "דוי הסר" וכו'^(א). ואומרים "שהשמחה במעוננו". ויש לומר "שאכלנו משלו" בלא "ואו", ולא "ושאכלנו משלו". ואחר "ברכת המזון" לוקח כוס שני ואומר עליו שש ברכות, ואחר כך מברך על הכוס של "ברכת המזון" "בורא פרי הגפן". וטוב שלא למלאות את הכוס לשש ברכות עד לאחר "ברכת המזון"^(ב). צריכין לזהר שלא יאכלו אנשים ונשים בחדר אחד^(ג), שאם אוכלים אנשים ונשים בחדר אחד אין אומרים "שהשמחה במעוננו", כי אין שמחה כשיצר הרע שולט.

ב] בחור שנשא בתולה או אלמנה, וכן אלמן שנשא בתולה, מברכין פן ב"סעודה הראשונה" שאחרי הנשואין אפלו לא אכלוה ביום רק בלילה שלאחר יום הנשואין, או אפלו ביום שלאחריו^(ד) (משום דסעודה ראשונה הוי כפנים חדשות). אבל אחר סעודה הראשונה וכן בכל שבעת ימי המשתה, אם באו פנים חדשות מברכין כן^(ה).

ג] וכשאין פנים חדשות^(ו), אם סועדים עם החתן אנשים שאינם מבני ביתו מחמת שמחת מרעות, אין אומרים "דוי הסר" וכו', ואומרים "נודה לשמך" וכו'^(ז),

ודכוי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) לכתחילה ראוי לחתן להתייחד עם כלתו הבתולה לפני שבת, ובדיעבד מותר לבעול לכתחילה בשבת אף אם לא היה יחוד (עין שו"ע אה"ע סד סע' ה). ודוקא בתולה ולא אלמנה או גרושה. כלה שהיתה נדה בחופתה וטבלה בליל שבת - תשאל שאלת חכם (כה"ח שלט ס"ק סד סו).

סימן קמט (א) אין אנו נוהגים לומר "דוי הסר וכו'". (ב) מקפידים למלא את כוס הברכות לפני ברכת המזון, ומערבים יין משתי הכוסות אחר הברכות לפני השתיה. (ג) בשעת שבע הברכות צריכה הכלה להיות ליד החתן. (ד) "סעודה ראשונה" נחשבת רק באותו יום, אבל לא ביום אחריו, אלא אם כן יש פנים חדשות. (ה) מברכים רק בעשרה גדולים שאכלו. אם שבעה אכלו לחם ושלשה אכלו ירקות או פירות - מברכים. אם אחד מהם קטן - לא מברכין. התחילו סעודה ביום השביעי ונמשכה עד הלילה - לא מברכים שבע ברכות. (ו) פנים חדשות היינו שני בני אדם שלא אכלו איתם קודם. טוב לחזר אחרי בני אדם חשובים שמרבים אוכל בשבילם. (ז) אין אנו נוהגים באמירת "דוי הסר" "נודה לשמך" וכו'.

ו"השמחה במעונו". ואחר "ברכת המזון" לוקח כוס שני ואומר ברכת "אשר ברא ששון ושמחה" וכו' (ט), ואחר כך לוקח הכוס של "ברכת המזון" ואומר עליו "בורא פרי הגפן", ולזה אין צריך עשרה רק גם בשלשה מברכין. אבל אם אינו סועד רק עם בני ביתו לבד - אינו אומר כלום מזה.

ד] אלמן שנשא אלמנה, אם אכלו סעודה הראשונה ביום הנשואין, אף על פי שנמשכה הסעודה גם בלילה (ט), מברכין כמו שכתוב בסעיף א', אבל אם לא אכלו עד הלילה, אי איכא אנשים שאוכלים מחמת שמחת מרעות, מברכין כמו שכתוב בסעיף ג' ואפלו איכא פנים חדשות. וכן בכל הסעודות ג' ימים הראשונים.

ה] פנים חדשות מקרי אם בא לשם אדם מחמת שמחת מרעות" ורוצים להרבות בשבילו ואף על פי שאינו אוכל. שבת ויום טוב ראשון ויום טוב שני הוי כפנים חדשות. ודוקא סעודת הלילה וסעודת שחרית, אבל סעודה שלישית לא הוי כפנים חדשות (י) אלא אם החתן דורש.

ו] אם אדם מזמין את החתן ואת הפלה לאכל שם, אם מיחדין להם שם חדר בפני עצמו שיכולין להיות ביחד לבד ולשמח שם, הוי שם כמו "חפה" דידהו ומברכין שם שבע ברכות. ואם לאו - אין מברכין אפלו "אשר ברא" וכו' ו"השמחה במעונו" (יא).

ז] בני החפה שנחלקו לחבורות הרבה, אפלו לבתים שאינם פתוחים למקום שהחתן שם, מכל מקום מברכים בכל חבורה וחבורה ברכות אלו כיון שאוכלים מסעודה שהתקינו לחפה. אבל השמשים האוכלים אחר סעודת נשואין, אין מברכין ברכות אלו (יב).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קמט א] (קצור מסגרת השולחן) ובב"ח ובח"מ סי' מ"ב כתבו הלשון שדרך להרבות בשבילו, והואיל וראוי להרבות בשבילו אף שלא הרבו, מכל מקום איכא שמחה יתירה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) אם סועד בביתו שהוא עיקר מקום החופה, ואין עשרה ויש שלשה אפילו מבני הבית, נוהגים לברך "אשר ברא" ומספיקה כוס אחת של יין, ומברכים עליה תחילה "הגפן" ואחר כך "אשר ברא" (ארז החיים). (ט) אין מברכים "שבע ברכות" אלא רק ביום הראשון ובסעודה ראשונה. ואם קידש ביום לא יברכו בלילה. (עיין אבה"ע סימן סב בא"ה ופ"ח על סע' ו). (י) יש אומרים שסעודה שלישית בשבת הוי כפנים חדשות, וכן נוהגים. (עיין בא"ח שופטים טו). (יא) אנו מקפידים לברך את "שבע הברכות" בבית החתן או במקום שבו עיקר השמחה, שהחתן לפתות ישן שם, או בבית הוריו. במקום אחר אין מברכין שום ברכה. (עיין שו"ע סימן סב סע' י). (יב) מותר גם לשמשים ולמלצרים המגישים האוכל לברך ו' ברכות אם אכלו עם הציבור.

ח] מחזיר גרושתו, אין אומרים "שהשמחה במעונו". ובסעודה הראשונה ביום הנשואין אומרים שבע ברכות, ומכאן ואילך אין אומרים כלום.

ט] מצוה לשמח חתן וכלה ולרקד לפניו ולומר שהיא נאה וחסודה (מלשון ותשא חן ותסד לפניו). ומצינו שרבי יהודה בר אלעאי היה מרקד לפני הכלה.

י] אסור להסתכל בכלה. אבל מתר להסתכל בתכשיטין שעליה ובפריעת ראשה^(י).

יא] יש נוהגין שאם הכלה היתה טמאה בשעת הנשואין, אזי אחר כך בליל טבילתה עושין סעודה ומזמנים גם אנשים אחרים, ואין זה נכון, ויש לבטל מנהג זה מפני הצניעות. אף אם עושים קצת סעודה לאנשי הבית ואומרים "שהשמחה במעונו", אין למחות. אבל שבע ברכות אסור לברך רק באפן שנתבאר לעיל (עין תשובה מאהבה ח"א ס"ב).

יז סיון

יב] הנושא בתולה צריך לשמח עמה שבעה ימים ונקראים שבעת ימי המשתה. לא יעשה מלאכה^(יד), ולא ישא ויתן בשוק, אלא אוכל ושותה ושמח עמה, בין אם הוא בחור או אלמן. ואפלו היא מוחלת מפל מקום אסור בעשיית מלאכה, ואסור לצאת יחידי בשוק. והנושא בעולה, אם הוא אלמן לכולי עלמא אין צריך שמחה אלא ג' ימים. ואם הוא בחור, יש אומרים דצריך לשמח עמה ז' ימים כיון שמברכין בשבילו שבע ברכות^{יג}, ומכל מקום בזה אשה יכולה למחל על שמחתה. (חתן שחל תענית צבור בז' ימי המשתה שלו, צין לעיל סימן קכ"א ס"ו וסימן קמ"א ס"ב).

יג] הנושא אשה צריך לעמד בעירו שנה תמימה לשמח עמה, שנאמר: "לא יצא בצבא נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמח את אשתו". אבל האשה יכולה למחל.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) עיין בחלקת מחוקק וב"ש (סי' ס"ד) דיש להחמיר גם כאן דאינו מועיל מחילתה להתיר עשיית מלאכה כל שבעה, ולעת הצורך יש להקל גם לענין השמחה שדי בג' ימים אף בלא מחילתה כיון שהיא בעולה. ג] (קצור מסגרת השולחן) אבל בספר החינוך כתב בתחילה בסתם שאינו מועיל מחילתה, ואחר כך הביא יש אומרים שמועיל עיין שם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יג] אין נוהגים להסתכל בפריעת ראש הכלה. ומכל מקום אין להתבונן על תכשיטיה ובוודאי אם הוא עלול לבא על ידי כך להרהור. ויזהר שלא לעבור אפילו לא על איסור קל מדרבנן וכל שכן על ריקודי תערוכת של גברים ונשים. ואפילו לא של נשים ליד אנשים. (עיין בא"ח שופטים יח). (יד) במקרים אלו אין לחתן לעשות מלאכה אפילו בדבר האבד. ומותר לשתפו של החתן לעשות כל מלאכה. ואין האשה יכולה למחול על שמחתה. (עיין בא"ח שופטים טז).

סימן קנ

הלכות צניעות

ובו י"ז סעיפים.

א] ראוי לאדם^(א) להרגיל את עצמו בקדשה יתרה ובמחשבה טהורה ובדעת נכונה בשעת תשמיש. לא יקל ראשו עם אשתו, ולא יגבל פיו בדברי הבאי אפלו בינו לבינה. הרי הכתוב אומר "ומגיד לאדם מה שיחוו", ואמרו רבותינו זכרונם לברכה "אפלו שיחה קלה שבין איש לאשתו - מגידין לו בשעת הדין". לא יספר עמה בשעת תשמיש ולא קדם לכן, אלא מה שהוא צריך בענין תשמיש. ואם היו בכעס שאסור לשמש אז עמה, יכול לדבר עמה לרצותה שתתפס. וישמש בהצנע האפשרי. "הוא למטה והיא למעלה" - זהו דרך עזות. שמשו שניהם כאחד - זהו דרך עקש. אמרו עליו על רבי אלעזר שכל כך היה משמש באימה וביראה עד שהיה דומה כאלו כפאו שד^(א).

ב] בשעת הזווג יש לו להרהר בדברי תורה ובשאר דבר שבקדשה. ואף על פי שאסור לקרות בפיו - הרהור מתד ומצוה, כי הרהור אינו כדבור לענין זה. אף על פי דבמבואות המטנפות אסור אפלו להרהר בדבר שבקדשה, זהו משום דבעינן "והיה מתנה קדוש" אבל היכא דהאסור הוא משום ערוה, כדכתיב "ערות דבר", דרשו רבותינו זכרונם לברכה "דבור אסור, הרהור מתד".

ג] אסור לשמש לאור הנר אף על פי שמאפיל בטליתו. אבל אם עושה מחצה גבוהה עשרה טפחים לפני הנר מתר^(ב) (ועין לעיל סימן פ' סע' ע"ו). וכן אסור לשמש ביום אלא בבית אפל. ובליילה אם הלכנה מאירה עליהם להדיא - אסור. אבל אם אינה מאירה עליהם אף על פי שמאירה תוך הבית, מאפיל בטליתו ומתד. וכן אם יש נר בחדר אחד ומאיר לחדר זה, צריך האפלת טלית.

ד] אסור לאדם לשמש מטתו בפני כל אדם אם הוא נעור, ואפלו על ידי הפסק מחצת עשרה. ובפני תינוק שאינו יודע לדבר - מתד^(ג).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קנ א] (קצור מסגרת השולחן) דברים אלו לקוחים מדברי הרמב"ם וטושו"ע וכוונתם שם משמע להרגיל את עצמו תמיד בזה כדי להנצל מלהכשל בדבר ערוה. ומכל מקום גם דברי המחבר מיושבים ליותר בזה גם כן בשעת תשמיש כמו שכתבו הפוסקים וספרי מוסר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנ א] טוב לומר "לשם יחוד" קודם תשמיש ומופיע בספר דרכי טהרה, ועיין שם באורך הלכות צניעות. ב] ודוקא אם מאפיל בטליתו. והמחיצה צריכה להיות קשורה היטב, גבוהה "טפחים 80 ס"מ). ואורכה ד' אמות (192 ס"מ). ושלא יעבור דרכה אור. (כה"ח רמ"א ס"ק מד). ואין עושים מחיצה כזאת בשבת, אך אם היתה עשויה לפני כן - מותר לסגורה (רמ"א ונו"כ שם). ג] מידת חסידות לא לשמש בפני כל בעל חי (נדה יז. כה"ח רמ"א ס"ק מג).

ה) אסור להסתכל באותו מקום, שכל המסתכל שם אין לו בשת פנים ועובר על "והצנע לכת" ומעביר הבושה מעל פניו. שכל המתביש אינו חוטא, דכתיב "ובעבוד תהיה יראתו על פניכם" - זו הבושה - "לבלתי תחטאו". ועוד דקא מגרה יצר הרע בנפשיה. וכל שכן הנושק שם שעובר על כל אלה ועובר גם על "כל תשקצו את נפשותיכם".

יח סיון

ו) בית שיש בו ספר תורה^(י) אסור לשמש שם אלא צריך שיוציאו לחדר אחר. ואם אין לו חדר אחר יעשה לפניו מחצה גבוהה עשרה טפחים, ותהא מחצה סתומה שלא יראה ספר התורה. והיריעה שסביב המטה לא תשיבה מחצה כיון שהיא נדה, אלא אם כן קשר אותה מלמטה (ועין לעיל סימן פ' סע"ו). ובתפלין וחמשים ושאר כתבי קדש כגון גמרא ומדרשים ומפרשיהם, בין שהם בכתב בין שהם בדפוס, יכול להניח בכלי תוך כלי. ודוקא כשהכלי השני אינו מיוחד להם^(י), אבל כלים המיוחדים להם אפלו הם עשודה, כלם כחד חשיבי. ואם פירש איזה מכסה על הארגז שהספרים בו חשוב ככלי בתוך כלי^(י). וכן המזוזה^(י) אם היא קבועה בפנים החדר, צריכין לכסותה בשני כסויין שתהא ככלי תוך כלי, והשם יהא גם כן מכסה. וכסוי זכוכית לא מהני דצריך שלא יהא נראה.

ז) לא יהא רגיל ביותר עם אשתו אלא בעונה שהוא חייב לפרוע לה עונתה, דכתיב "ועונתה לא יגרע". האנשים הבדיאים והמענגים שפרנסתן במקומם בדיח ואין פורעין מס - עונתן בכל לילה. הפועלים שעושים מלאכה בעידם - עונתן ב' פעמים בכל שבוע. ואם עושין מלאכה בעיר אחרת - עונתן פעם אחת בשבוע, וכן הסוחרים שיוצאים לפקדים עם חמורים להביא תבואה למכר וכן כיוצא בהם - עונתם פעם אחת בשבוע. והמביאין חבילות על הגמלים ממקום רחוק - עונתן פעם אחת בשלושים יום. ועונת תלמידי חכמים מליל שבת לליל שבת. וצריך לקיים העונה גם כשהיא מעברת או מיניקה. ולא יבטל עונתה אלא מדעתה כשהיא מוחלת לו וכבר קים

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) אפילו פסול (שו"ע אר"ח רמ סע"ו). (ה) ספרי קודש המונחים בשני כיסויים - מותר אפילו אם אחד מיוחד להם. כיס תפלין בתוך כיס טלית הוי ככיסוי אחד כי שניהם מיוחדים לו ואסור (רמ"א מ סע"ב). אין נוהגים להחשיב כריכת ספר מודפס ככיסוי אחד (משנ"ב מ ס"ק ד). ספרים הנמצאים מאחרי מחיצה או וילון אינם צריכים כיסוי. בגד מקופל נחשב כשני כיסויים. (כה"ח רמ"ס ס"ק נג). (ו) אם יש ארון קבוע בכותל ויש בו ארבעים סאה (332 ליטר בערך. למשל ארון במידות 45.45.175 או יותר) הרי הוא מקום מיוחד ואין צורך בעוד כיסוי. (אחרונים). (ז) מזוזה הנמצאת בתוך קופסתה ומכוסה גם בנילון בפנים - הוי כשני כיסויים ומותר. ובלבד שהנילון מכון לכיסוי ולשמירה ממים וגשם, אבל אם הוא נועד לשמירה בלבד - אינו כיסוי. אם המזוזה אינה מכוסה - יסגרו את הדלת או יכסה את המזוזה במטלית (שו"ע יו"ד רפו סע"ב וט"ז שם).

מצות פריה ורביה. ואם מונע עונתה כדי לצערה, עובר בלא תעשה, שנאמר: "ועונתה לא יגרע"^(ח).

[ח] כל אדם צריך לפקד את אשתו כליל טבילתה, וכלילתה שלפני יציאתו לדרך אם אינו הולך לדבר מצוה. וכל שרואה שאשתו משדלתו ומרצה אותו ומקשטת עצמה לפניו כדי שיתן דעתו עליה, חייב לפקדה אפלו שלא בשעת עונתה והויין ליה בנים הגונים. אבל אם תבעתו בפה ממש, היא חצופה והרי היא כזונה ואסור לקימה.

[ט] ואף כשהוא אצלה לא יכון להנאתו אלא כאדם שהוא פורע חובו שהוא חייב בעונתה, ולקיים מצות בוראו שיהיו לו בנים עוסקים בתורה ומקיימים מצוות בישראל. וכן אם הוא מכוון לתקון הולד - דאמרו רבותינו זכרונם לברכה: "שלשה חדשים הראשונים (מהריון) תשמיש קשה לאשה וקשה לולד. אמצעים קשה לאשה ויפה לולד. אחרונים יפה לאשה ויפה לולד שמתוך כך יצא מלכן ומזרז - שפיר דמי". ואם הוא מכוון לגדור עצמו בה כדי שלא יתאנה לעברה כי רואה יצרו גובר ומתאנה אל הדבר ההוא, גם בזה יש קבול שכר אף יותר טוב היה לו לדחות את יצרו ולכבש אותו כי "אבר קטן יש באדם, מרעיבו - שבע, משביעו - רעב" אבל מי שאינו צריך לדבר אלא שמעורר תאוותו כדי למלאות תאוותו - זו היא עצת יצר הרע.

[י] מי שנות לו יש לו לזהר שלא לשמש בתחלת הלילה ולא בסופו אלא באמצעיתו. לא יגע באמה אפלו לצורך זוג עד שיטול ידיו כראוי, דהיינו שלש פעמים בסירוגין כמבאר בסימן ב'.

[יא] אסור לשמש בשוקים וברחובות ובגגים ובפרדסים אלא בבית דירה, שלא יהיה בדרך זנות.

[יב] כשיש חס ושלום רעב במדינה, שהוקרה התבואה בכפל אף על פי שהוא יש לו תבואה בתוך ביתו, או שיש חס ושלום שאר צרה, אסור לשמש מטתו כי אם כליל טבילתה^(יג). ולחשובי בנים - מתר בכל עונה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) אסור לשמש ביום כיפור (שו"ע אר"ח תרטו סע' א). או בתשעה באב (שו"ע אר"ח תקנד סע' א). טוב לא לשמש בשבת תשעה באב שנדחה (רמ"א סמ). ראוי לא לשמש בעשרי באב. כליל א' של פסח, כליל שבועות, בראש השנה, בשמחת תורה (בחו"ל בשני הימים). (בא"ח ש"ש וירא כג, משנ"ב תקנת ס"ק ה. כה"ח רמ"ק ס"ק ה). ובימים אלה אין להחמיר כליל טבילת האשה, או כשרואה את אשתו מתאנה לו, או כשחושש משז"ל. יש חסידים ואנשי מעשה שמחמדין בעשרת ימי תשובה, בהושענה רבה, בג' ימי הגבלה, בשאר צומות ובתשעת הימים (שכנה"ג הה"ט א). (ט) יש מחמירים לא לשמש כליל טבילה וכן נוהגים בשנות רעבון אך מקילים בשאר צדות. ובכל מקרה אם אין לו בן ובת או שחושש לשז"ל או להרהור באשה אחרת - מותר (כה"ח רמ"ק ס"ק סה).

יט סיון

ג] לא ישמש עם אשתו אלא מרצונה. אבל כשאינה מרצה לא ישמש עמה, ומכל שכן דאסור לאנסה. וכן לא ישמש^ב כשהיא שנואה לו^א, או שהוא שנוא לה דאמרה ליה לא בעינא לה, ואף על פי שרצויה בתשמיש. וכן אם גמר בלבו לגרשה^ג והיא אינה יודעת אף על פי שאינה שנואה לו - אסור לשמש עמה. גם לא ישמש עמה כשהיא יונה ממש. גם לא ישמש כשהוא שכור או היא שכורה^ד.

יד] אכסנאי אסור לשמש. ואם יחדו לו ולאשתו בית מיוחד - מתר^ה, ובלבד שלא יישן על סדיו של בעל הבית.

טו] מדרכי הרפואה שלא לבעל לא כשהוא שבע ולא כשהוא רעב אלא כשיתעכל המזון שבמעיו. ולא יבעל מעמד, ולא מישב, ולא ביום שנכנס למרחץ. ולא ביום הקנה, ולא ביום יציאה לדרך או ביאה מן הדרך כשהולך ברגליו, ולא לפנייהם ולא לאחריהם^ו.

טז] לא ישמש על מטה שיש שם תינוק לרגליהם כשאין התינוק בן שנה. כשיוצא מבית הכסא קבוע^ז, לא ישמש עד לאחר שעה^ח. אשה מיניקה לא תשמש אלא בשעה שהתינוק ישן, ואחר כך לא תניקה עד לאחר שני שלישי שעה אם לא כשהתינוק בוכה^ט.

יז] שכבת זרע היא כח הגוף ומאור העינים. וכשתצא ביותר, הגוף כלה וחייו אובדים. וכל השטוף בבעילה, זקנה קופצת עליו, וכחו תשש, ועיניו כהות, וריח רע נודף מפיו, ושער ראשו וגבות עיניו וריסי עיניו נושרים, ושער זקנו ושחיו ושער רגליו רכה, ושניו נושרות והרבה כאבים חוץ מאלו באים עליו. אמרו חכמי הרופאים אחד מאלף מת משאר חלאים והאלף מרב תשמיש, לפיכך צריך האדם לזהר.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) בשעת תשמיש, אבל אם היא רצויה בשעת תשמיש אף על פי שהיא שנואה שרי. ג] (קצור מסגרת השולחן) לפי תירוץ האחרון שכתבו הפרישה וכ"ש אסור אף על פי שמודיע לה. ד] (קצור מסגרת השולחן) לאו דוקא, דדי בהמתנת שיעור מהלך חצי מיל וכו' שהוא ט' מינוט^י ולכל היותר י"ב מינוט^י.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

י] יש מתירים לשמש עם שנואה - אם רצויה בשעת תשמיש, בתקוה שהמעשה יקרבם (כה"ח רמ"ס"ק לא). יא] המתעורר משנתו בקישי אבר לא יבעול מאותו קישוי, שאין הוא בגלל אשתו. וימתין עד שימות האבר ואח"כ יתקשה ויבעול, אלא אם כן חושש משו"ל (משנ"ב רמ"ס"ק נד כה"ח כ). יב] אם יש לאורחים חדר מיוחד - מותר. יג] מי שהיה בטיול רגלי או שעשה מאמץ גופני מיוחד לא ישמש, ויפצה את אשתו בדברי אהבה וחיבה (עיין מג"א רמ"ס"ק ב). יד] כשיוצא מבית הכסא לא ישמש עד לאחר כתשע דקות (משנ"ב רמ"ס"ק נד). טו] כשהתינוק בוכה ביותר - טיטול ידיה ותניקנו מיד (סידור בית יעקב חדר המיטות פרק ז חוליא ג אות יב).

סימן קנא

אסור הוצאת זרע לבטלה ותקונים למי שנכשל בו

ובו ז' סעיפים.

א] אסור להוציא שכבת זרע לבטלה^(א) ועון זה חמור מכל עברות שבתורה. ואלו שמנאפים ביד ומוציאים זרע לבטלה, לא די להם שאסור גדול הוא, אלא שהעושה זאת הוא בנדוי, ועליהם נאמר "ידיכם דמים מלאו" וכאלו הורג את הנפש^(ב). וראה מה שכתב רש"י בפךשת וישב בער ואונן שמתו בחטא זה. ולפעמים בענש זה חס ושלום בניו מתים פשהם קטנים או שיהיו רשעים והוא בא לידי עניות.

ב] אסור לאדם שיקשה את עצמו לדעת או שיביא את עצמו לידי הרהור אשה. ואם בא לו איזה הרהור - יסיע את לבו מדברי הבאי לדברי תורה שהיא אילת אהבים ויעלת חן. ואין מחשבת עריות מתגברת אלא בלב פנוי מן החכמה. ויזהר מאד שלא יבוא לידי קשוי. לפיכך אסור לאדם לישן על ערפו ופניו למעלה, או לישן ופניו למטה, אלא לישן על הצדדין שלא יבוא לידי קשוי. ולא יישנו שני רוקים יחד. ולא יסתכל בבהמה חיה ועוף כשמזדקקין זכר לנקבה. ואסור לרכב על בהמה בלא אכף.

ג] כשמשתיין אסור לאחוז במילה להשתין. ואם הוא נשוי ואשתו עמו בעיר והיא טהורה, מצד הדין מתר לו, דכיון שיש לו פת בסלו, אינו בא לידי הרהור וחמום. אך מדת חסידות להחמיר. ושלא לצרף השתנה, גם מצד הדין אסור לו.

ד] בסעודת הלילה לא ירבה באכילה ובשתיה, ולא יאכל דברים המחממים את הגוף כגון בשר שמן וכל מאכלי חלב וגבינה וביצים^(א) ושום. גם לא ישתה משקה המחמם. כי דברים אלו גורמים לחטא זה.

כ סיון

ה] מי שראה חס ושלום קרי בלילה, כשנעזר משנתו יטול ידיו^(א) ויאמר בשברון לב: "רבוננו של עולם, עשיתי זאת שלא בכונה רק בהרהורים רעים ובמחשבות רעות,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קנא א] (קצור מסגרת השולחן) וא"ר ופמ"ג כתבו בשם ספר חסידים דשומים מבטלים התאווה רק שומים צלויים מרבים הזרע. אבל יתר אחרונים כתבו (כסי רפ) בסתם דשומים מרבים הזרע.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנא א] מי שצריך להוציא זרע לצורך בדיקה רפואית - ישאל שאלת חכם כדי שיורה לו באיזה אופן ובאיזה זמן זה מותר (אחרונים). ב] אשה שאמר לה חכם שאסור לה להרות, צריכה לשאול באיזה דרך תימנע את ההריון, בכדי שלא יגיע בעלה להוצאת זרע לבטלה. חייב אדם במצות עונה גם כשאשתו לא ראויה להכנס להריון, כגון בשעה שהיא הרה או זקנה וכד'. ואין בזה הוצאת זרע לבטלה. ואפילו שהוא חכם וחסיד אינו רשאי לבטל ממנה מצות עונה, כי מעשה זה עושה פרי למעלה (בא"ח ש"ש וירא כד). ג] הרואה קרי - יטבול במקוה, וישתדל להודיר

לכן יהי רצון מלפני ה' אלהי ואלהי אבותי מחק ברחמי הרבים עון זה ותצילני מהרהורים רעים וכיוצא בהם לעולם ועד אמן וכן יהי רצון".

1] הרוצה לשמר את עצמו מחטא זה, ישמור את פיו מנבול פה, משקרים, מרכילות ומלשון הרע ומליצנות. וכן ישמר את אזנו משמוע דברים כאלו. גם יהא זהיר לקיים נדרי. ולא ירבה בדאגה. וגם יהא זהיר מהרהורים רעים. וקדם שהולך לישן יעסוק בתורה, או יאמר ארבעה מזמורי תהלים הראשונים (עין לעיל סימן קל"ב ס"ה). ויזהר שלא לישן בחדר יחידי.

2] תקונים למי שנכשל בחטא זה כתבים בספר "יסוד יוסף" אשר לקט ואסף מספרים קדושים קדמונים. ואכתב פה קצת מהם בקצור: להדר להיות סנדק שימולו ילדים על ברכיו, ובפרט להיות סנדק אצל עניים. להרבות בצדקה לעניים. לשמר שבת כהלכתו ולענגו ולהדליק נרות הרבה. לכבד ולאהב לומדי תורה. להתפלל בכונה ובבכי. לבחור במדת הענוה. וכאשר ישמע שמחרפין אותו ישחק וימחל. כאשר יעשה איזה מצוה יעשה בכח ובזריזות עד שיתחמם בה. ובפרט בעשיית המצות לפסח. לגדל בניו לתלמוד תורה ולהדריך ביראת שמים. לגדל יתום בתוך ביתו ויתנהג עמו כמו עם בנו. לעסוק במצות הכנסת כלה. לעלות לתורה לכל הפחות פעם אחת בכל חודש, ויברך הברכות בקול. גם יסתכל בתורה ויקרא בלחש עם הקורא. להיות מן העשרה הראשונים בבית הכנסת. לעמוד בחצות לילה לעשות תקון חצות בבכי. ואם אי אפשר לו לקום בחצות הלילה יעשה אחר כך תקון חצות. לאהב שלום ולרדף שלום (עין לקמן בסימן קצ"ח ס"ז).

סימן קנב

אסור יחוד ושאר קרבות בנשים

ובז"ל סעיפים.

א] אסור להתייחד עם שום אשה, בין ילדה בין זקנה, בין ישראלית בין גויה, בין קרובתא^(א) בין אינה קרובתא^(ב), חוץ מן האב שמתר להתייחד. וזהו. והאם עם בנה, והבעל עם אשתו אף על פי שהיא נדה. (וכלה שהיא נדה עין לקמן סימן קנ"ז).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קנב א] (קצור מסגרת השולחן) ויש מתירין להתייחד עם אחותו יחוד עראי, אבל לדור עמה ביחוד בקביעות אסור, וכן עיקר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לטבול כיום שראה קרי ולכל הפחות ישפוך על גופו תשעה קבין מים בהמשך אחד. (תשעה קבין - כ- 12 ליטר) (בא"ח ש"ש וירא כו ועיין בא"ח ש"א ניצבים ב).
סימן קנב א] סב עם נכדתו או סבתא עם נכדה - מותר. אח עם אחותו כאופן קבוע - יש אוסרים (עיין ערו"ח שופטים א-ב).

[ב] אם היתה אשתו שמה - מתר לו להתייחד גם עם אחרת, מפני שאשתו משמרתו. אבל ישראלית לא תתייחד עם גוי אפילו אשתו עמו. ואפילו הם הרבה גויים ונשותיהם עמם לא תתייחד עמם.

[ג] אשה אחת מתייחדת עם שני אנשים כשרים. ודוקא בעיר וביום, אבל בשדה או כלילה אפילו בעיר בעינין שלשה אנשים כשרים^(ב). ועם פריצים לעולם לא תתייחד אפילו הם כמה אלא אם כן נשותיהם עמם. ואיש אחד עם שתי נשים אסור להתייחד. ועם שלש או יותר, יש מתירין^(ג) אם אין אמנותו או סחורתו בדברים המיוחדים לנשים. ויש אוסדין בכל ענין.

[ד] אשה שבבעלה בעיר, אין חוששין להתייחד עמה, מפני שאימת בעלה עליה.

[ה] בית שפתחו פתוח לרשות הרבים, אין שם אסור יחוד ביום ובתחלת הלילה כל זמן שבני אדם עוברים ושבים ברחוב. ואם היה זה רגיל בה כגון שגדלה עמו או שהיא קרובתו או שבבעלה הזהיר אותה שלא תתייחד עמו, הרי זו לא תתייחד עמו אפילו בעלה בעיר^ג ואפילו בבית שהפתח פתוח לרשות הרבים.

[ו] תינקת שהיא פחותה משלש שנים - מתדין להתייחד עמה. וכן תינוק פחות מתשע שנים - מתר לאשה שתתייחד עמו.

[ז] מי שאין לו אשה, לא יהא מלמד תינוקות, מפני שאמותיהן באות לבית הספר ונמצא מתייחד עם אשה. ואין צריך שתהיה אשתו שרויה עמו בבית הספר, אלא שתהא עמו בעיר אפילו היא בביתה והוא מלמד במקומו. אבל אשה לא תלמד תינוקות אפילו יש לה בעל בעיר אלא אם הוא דר עמה באותו בית (טורי זהב י"ד סימן רמ"ה) מפני אביהם שמביאים את בניהם^(ה).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

(ב) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דבפתח פתוח לרשות הרבים מתר להתייחד אף הרגיל עמה, ויש לסמוך על דבריהם בשעת הדחק. וז"ל ספר היראה לרבינו יונה: "ואיזהו יחוד? פתח נעול במפתח או במנעול שבפנים, וטוב לו ליוזר בפתח הפתוח לרשות הרבים שיהא הפתח פתוח לגמרי עכ"ל" וכן כתב בפת"ש סק"ח בשם תשו' הרשב"א והרדב"ז "דאין יחוד עד שיהא הבית נעול במנעול". אכן דעת רע"א ובית מאיר דטעות סופר הוא בתשובת הרשב"א, וגם בפתח סתם אפילו אינו נעול והוא פונה לרשות הרבים או פתוח לחצר והוא עמה ביחוד בהבית - הרי יחוד. ולכן צריך להחמיר היכא דאפשר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) לדעת השו"ע אין לאשה להתייחד גם עם הרבה אנשים אלא אם אחד מהם הוא בעלה. (ג) אין לאיש להתייחד אפילו עם הרבה נשים אלא אם אחת מהן אשתו. ושלשה גברים עם שלש נשים, יכולים להתייחד ובלבד שהם כשרים. וסתם אנשים כשרים הם (שו"ע אה"ע כב סע' ה-ו). (ד) נוהגים יום להקל בענין זה כי רבים לומדים בבתי הספר ולא באים לכלל יחוד.

כא סיון

ח] צריך האדם להתרחק מן הנשים מאד מאד. אסור לקרץ בידיו או ברגליו ולדמז בעיניו לאשה. ואסור לשחק עמה להקל ראשו כנגדה או להביט ביניה. ואסור להריח בבשמים המיוחדים לאשה^ה, וכל שכן כשהיא אוחזת בידה או שהן תלוין עליה. ואסור להסתכל בבגדי צבעונין של אשה שהוא מכיר אותה, אפלו הבגדים אינם עליה, שמא יבוא להרהר בה. פגע אשה בשוק, אסור להלך אחריה אלא רץ שתשאר לצדידן או לאחוריו. ולא יעבר בפתח זונה אפלו ברחוק ארבע אמות. והמסתכל אפלו באצבע קטנה של אשה ונתפון להנות ממנה, עונו גדול מאד. ואסור לשמוע קול זמר אשה או להסתכל בשערה^ה.

ט] אין שואלין בשלום אשה כלל. ואפלו על ידי בעלה אסור לשלח לה דברי שלומים. ולכן כשכותב אגרת לחברו, אסור לכתב ולומר: "שלום לזוגתך" אבל מתר לשאול לבעלה^ה או לאחר "איך שלומה?". וכן מתר לכתב לחברו "הודיעני משלום זוגתך".

י] המחבק או המנשק אפלו אחת מן הקרובות שאין לו שום הנאה הרי זה עושה אסור, שאין קרובים לערוה כלל חוץ מן האב עם בתו והאם עם בנה, שהם מתירין בחבוק ונשוק.

יא] אין לנהג אפלו עם אשתו בדברים של חבה, כגון לעין בראשה וכדומה, בפני אחרים, שלא יבוא הרואה לידי הרהור.

יב] אסור לאיש שידור בבית חמיו אלא כשיש לו חדר מיוחד לשכיבה.

יג] כבר האריכו גדולי ישראל ז"ל בספריהם הקדושים בתוכחות מוסרים על המנהג הרע באיזה מקומות שאינן בני תורה ויראה, שמתקברים החתן עם הכלה בחבוק ונשוק, וכן עושין רקודים בחורים עם בתולות יחד. ומלבד האסור הגדול אסור נדה, שהרי כל הבתולות מסתמא נדות הן, ואין חלוק באסור נדה בין פנויה לנשואה, וכל הנוגע בה דרך חבה חייב מלקות, עוד מגדה יצה"ר בנפשיה ומביא את עצמו לידי קשוי לדעת והוצאת ודע לבטלה רח"ל. ובדאי כל מי שיש בידו למחות צריך להתאמץ בכל כחו למחות. ולכל הפחות צריך כל איש אשר ידאת ה' בלבבו להיות שורר בביתו ולהשגיח על בני ביתו שיתרחקו מן הפעור הגדול הזה. וכל מי שיש בידו

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) וברמב"ם וטוש"ע כתבו הלשון "או לראות שעה" וי"ל שאסור אף בראיה בעלמא. ד] (קצור מסגרת השולחן) ובח"מ וב"ש כתבו דרך לבעלה מותר לשאול איך שלומה אבל לא לאחר.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובן החיים

ה] אין להריח בבשמים שעל אשה ואפילו אחרי הורדתם, אבל לקנות בחנות המיוחדת לבשמי נשים וכד' - מותר (שו"ע אה"ע כא סע' א. ושו"ע או"ח ריו סע' ד וכה"ח שם).

למחות ואינו מוחה, חס ושלום הוא נתפס בעון זה. וכל המציל את אחרים מן החטא, הציל את נפשו וטוב לו.

יד] אשה שהוא רוצה לשא אותה - מתר לו ודאי לו לראותה אם היא לרצונו, אבל לא יסתכל בה דרך זנות, ועל זה נאמר: "ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה".

טו] מי שגרש את אשתו מן הנשואין, לא תדור עמו בחצר. ואם הוא כהן וכן אפלו אם הוא ישראל והיא נשאת לאחר ונתגרשה גם ממנו, וכן מי שגרש את אשתו משום שהיא אסורה לו, כל אלו צריכין הרחקה יתרה ולא תדור עמו במבוי אם הוא מבוי סתום, אבל במבוי מפלש שדרך הרבים עובר ביניהם מתרים לדור. וגרושה שנשאת ודרה עם בעלה השני, אלו צריכין עוד הרחקה יתרה ולא תדור עם בעלה ראשון בכל השכונה. בכל אלו ההרחקות היא נדחית מפניו. אך אם היה החצר שלה, הוא נדחה מפניה.

טז] מתר לאדם לזון גרושתו, ומצוה היא יותר מבשאר עני, שנאמר: "ומבשרך לא תתעלם", ובלבד שלא יהא לו עסק עמה, רק יזונה על ידי שליח.

יז] "אמר רב ברונא אמר רב, כל הישן בקילעא (בחדר) שאיש ואשתו שרויין בה, עליו הכתוב אומר: 'נשי עמי תגרשון מבית תענוגיה' (שבושין הם מפניו). ואמר רב יוסף: אפלו באשתו נדה".

סימן קנג

הלכות נדה

ובו ט"ז סעיפים.

כב סיון

א] כל אשה שנעקר ממקורה טפת דם אפלו כל שהוא, יהיה באיזה אופן שיהיה, בין בטבעה כדרך הנשים לראות בזמנים ידועים או שלא בזמנה, ואפלו ארע לה איזה אנס^(א) אשר מחמת זה יצא ממקורה דם - הרי היא טמאה נדה עד שתספור שבעה נקיים ותטבל כראוי^(ב). וכל הבא עליה בטמאתה, חיב כרת, וכן היא חיבת כרת. ועל הגניעה דרך חבה - חיבים מלקות^(ג).

ב] אפלו לא הרגישה שיצא דם ממקורה אלא שמצאה כתם דם בבשרה או בחלוקה או בסדינה או בשאר מקום ואין לה לתלות שבא ממקום אחד אלא שבא ממקורה, - הרי היא טמאה^(ד). וכל אשה שמצאה איזה כתם אפלו אינו אדם ממש אלא שאינו

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנג (א) דם היוצא מהרחם בבדיקת רופא - מטמא ואם יאמר הרופא שהדם מפצע - טהורה. (פ"ת קצד ס"ק ד). (ב) עיין לקמן סימן קנט. (ג) אשה רווקה כל ימיה היא נדה. (שו"ע י"ד קפג סע' א). (ד) אשה שלא מרגישה ביציאת הדם והוא לא נמצא בבדיקה פנימית - הרי הוא כתם. כתם הנמצא - ואין בו כגריס (עגול בקוטר 19 מ"מ). - טהור בכל יום שימצא (שו"ע י"ד קצ סע' א ועיין רמ"א קצו י').

לְבֹן מִמֶּשׁ, צְרִיכָה לַעֲשׂוֹת שְׁאֵלַת חֹכֶם, כִּי יֵשׁ בְּזֶה הַרְבֵּה חֲלוּקֵי דִינִים בְּעִנְיַן גְּדֻלוֹת וְקִטְנוֹת הַכֶּתֶם, וְגַם בְּעִנְיַן הַתְּלִיָּה בְּמָה יִכּוּלִין לַתְּלוֹתוֹ וּבְמָה אֵין יִכּוּלִין לַתְּלוֹתוֹ, וְגַם יֵשׁ חֲלוּק בְּאִיזָה זְמַן שֶׁמִּצָּאָה אוֹתוֹ, אִם בְּיָמִים שֶׁהִיא טְהוֹרָה אוֹ בְּיָמִים הָרָאוּשׁוֹנִים מִשְׁבָּעָה נְקִיִּים.

ג] אִשָּׁה שֶׁהִרְגִּישָׁה שֶׁנִּפְתַּח מְקוֹרָהּ, אָפְלוּ בְּדָקָה אֶת עֲצָמָה מִיָּד וְלֹא מִצָּאָה כְּלוּם הָרִי הִיא טְמֵאָה (וְצִרִיכִין לְהוֹדִיעַ זֹאת לְנָשִׁים כִּי הַרְבֵּה נָשִׁים אֵינָן יוֹדְעוֹת זֹאת). אָבֵל אִם מִצָּאָה שֶׁיֵּצֵא מִמֶּנָּה אִיזוֹ לַחֹה לְבָנָה בְּלִי שׁוּם תַּעֲרֻכַּת אֲדָמוּמִית, הָרִי הִיא טְהוֹרָה^(ה).

ד] כְּתִיב "וְאֵל אִשָּׁה בְּנֻת טְמֵאָתָה לֹא תִקְרַב". מִדְּכָתִיב "לֹא תִקְרַב", דִּרְשִׁינוּ שְׁכַל מִיָּנִי קְרִיבָה אֲסוּר. שְׁלֹא יִשְׁחַק וְלֹא יִקַּל רֹאשׁוֹ עִמָּה אָפְלוּ בְּדַבְרֵים הַמְּרַגְלִין לַעֲבָרָה. (צ"ל "אָפְלוּ בְּדַבְרֵים - אִם הֵם מְרַגְלִין לַעֲבָרָה") אָבֵל מִתֵּר לְהַתִּיחַד עִמָּה, דְּכִיּוֹן שְׁכַבְרָה בָּא עָלֶיהָ וְגַם יֵשׁ לָהּ הַתֵּר לְאַחֵר שֶׁתִּטְבֵּל לֹא תִקְיָה יִצְרִיָּה וְלֹא חִישִׁינוּ שֶׁמָּא יָבוֹא עָלֶיהָ בְּאֲסוּר.

ה] לֹא יֵגַע בָּהּ אָפְלוּ בְּאַצְבָּע קִטְנָה. וְלֹא יוֹשִׁיט מִיָּדוֹ לִידָה אָפְלוּ דְּבַר אֶרֶץ. וְכֵן לֹא יִקְבֵּל מִיָּדָה. וְכֵן זָרִיקָה מִיָּדוֹ לִידָה אוֹ מִיָּדָה לִידוֹ - אֲסוּר^(ו).

ו] לֹא יֵאָכֵל עִמָּה עַל הַשְּׁלָחַן אֲלֵא אִם כֵּן יֵשׁ אִיזָה שְׁנוּי, דִּהְיִינוּ שִׁיְהִיָּה אִיזָה דְּבַר מִפְסִיק בֵּין קַעֲרָה שְׁלֹו לְקַעֲרָה שְׁלֵה דְּבַר שְׁאֵין דִּרְכוֹ לְהַנִּיחוֹ שֶׁם בְּפַעַם אַחֲרָת, אוֹ שֶׁתִּשְׁנֶה אֶת מְקוֹמָהּ. וְאִם דִּרְכוֹ שֶׁכִּשְׁהִיא טְהוֹרָה אוֹכְלִין מִתּוֹךְ קַעֲרָה אַחַת וְעַתָּה אוֹכְלִין כָּל אֶחָד מִתּוֹךְ קַעֲרָה אַחֲרָת, סְגִי בְּהִכִּי^(ז).

ז] לֹא יִשְׁתֶּה מִשְׁיוּרֵי הַכּוֹס שֶׁשִּׁתְּתָהּ הִיא^(ח). וְאִם הַפְּסִיק אָדָם אַחֵר בֵּינֵיהֶם אוֹ שֶׁהוֹרֵק אֶל כּוֹס אַחֵר - שָׂרִי. וְאִם שִׁתְּתָהּ וְהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ וְרוֹצֵה לְשִׁתּוֹת מִכּוֹס זֶה, אֵינָה צְרִיכָה לְהַגִּיד לוֹ שֶׁשִּׁתְּתָהּ הִיא מִמֶּנּוּ. (אָבֵל אִם יָדַע שֶׁשִּׁתְּתָהּ אֲלֵא שֶׁלֹּא יָדַע שֶׁהִיא נָדָה, כְּתַבְתִּי בִּסְפָרִי "לָחֵם וּשְׁמֵלָה" כִּי נִרְאָה דְּצִרִיכָה לְהַגִּיד לוֹ). הִיא מִתֵּר לְשִׁתּוֹת מִשְׁיוּרֵי כּוֹס שְׁלֹו. יֵשׁ אוֹמְרִים דְּכֶשֶׁם שֶׁאֲסוּר לְשִׁתּוֹת מִשְׁיוּרֵי כּוֹס שְׁלֵה, כִּךְ אֲסוּר לְאָכֵל מִשְׁיוּרֵי מֵאָכֵל שְׁלֵה.

ח] לֹא יִישֵׁן עִמָּה בְּמִטָּה אַחַת אָפְלוּ אֵין הַמִּטָּה מִיחַדָּת לָהּ. וְאָפְלוּ כָּל אֶחָד בְּבִגְדוֹ וְאֵין נוֹגְעִין זֶה בְּזֶה, וְאָפְלוּ יֵשׁ לְכָל אֶחָד מִצָּע בְּפָנֵי עֲצָמוֹ. וְאָפְלוּ אִם שׁוֹכְבִּים בְּשִׁמְתִי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) אִשָּׁה שֶׁהִרְגִּישָׁה וְלֹא מִצָּאָה כְּלוּם בְּבִדְיָה תוֹךְ חֲמֵשׁ דְּקוֹת - טְמֵאָה, אֲלֵא אִם כֵּן יֵשׁ סִיבוֹת נּוֹסְפוֹת לְהַקֵּל כְּגוֹן מַעֲוֵבֶרֶת אוֹ סִפֵּק בְּהִרְגִּישָׁהּ. וְאִם מִצָּאָה מְרֹאָה טְהוֹר לְאַחֵר זְמַן - גַּם הַדְּבַר בִּסְפֵּק. וְלִכֵּן תִּשְׁאֵל שְׁאֵלַת חֹכֶם בְּמִקְרָאִים אֵלּוּ. (עֵיין דְּרָכֵי טְהוֹרָה פֶּרֶק א.). (ו) בִּשְׁעַת הַצּוּרֶךְ מְקִילִין בּוֹרִיקָה מֵאֶחָד לַשֵּׁנִי (בִּרְכִּי" מִשֶּׁם רִשְׁבִּי"ץ וּמַהֲרִיק"ש חֹסֵד לֵאלֹפִים קֶצֶה ב.). (ז) אִם אוֹכְלִים עִם אֲנָשִׁים אַחֲרִים אֵין צָרִיךְ שִׁנּוּי. אֵין לְאָכֹל מִקַּעֲרָה מְרֻכּוּת אַחַת זֹתִים אוֹ סִלַּט וְכד' אֲלֵא אִם אַחֲרִים אוֹכְלִים מֵאוֹתָהּ צִלַּחַת אוֹ שְׁמַעֲבִירִים מִמֶּנָּה אוֹכֵל לְצִלַּחַת פְּרִטִית וְאוֹכְלִים (עֵיין פ"ח קֶצֶה ה.). (ח) אִיסוּר אֲכִילָה וְשִׁתִּיָּה הוּא דּוּקָא בְּפִנְיָה (רמ"א קֶצֶה ס"ד ד.).

מטות והמטות נוגעות זו בזו, אסורה^(ט). ואם שוכבין על הארץ, לא ישכבו פנים כנגד פנים אלא אם כן יש מרחק רב ביניהם. והוא הדין אם ישנים^א בשתי מטות סמוכות זו לזו בארפון באפן שלפעמים הם פנים כנגד פנים, אף על פי שיש הפסק בין המטות, יש לאסור אלא אם כן יש מרחק רב ביניהם. ואסור לבעל^ב אפילו לישב על המטה המיוחדת לה ואפילו שלא בפניה^י, והיא אסורה לישון על המטה המיוחדת לו. אבל לישב עליה אין להחמיר.

ט [אסורין לישב על ספסל ארץ שהוא מתנגד. ואם אדם אחר מפסיק ביניהם - מתר. ולא ילכו בעגלה אחת או בספינה אחת אם הולכין רק דרך טיול כגון לגנות ולפרדסים וכיוצא בזה. אבל אם הולכין מעיר לעיר לעסקיהם - מתר אף על פי שהם לבדם, ובלבד שישבו באפן שלא יגעו זה בזה.]

כג סיון

י [לא יסתכל בשום מקום מגופה במקום שדרכה לכסות. אבל במקומות הגלויים, מתר לו להסתכל אף על פי שהוא נהנה. אסור להריח בבשמים המיוחדים לה. ואסור לשמוע קול זמר שלה^א.]

יא [ראוי לה שתתרחק לה בגדים לימי נדתה כדי שיהיו שניהם זוכרים תמיד שהיא נדה. ובקשי התירו לה שתכחל ותפקס ותתקשט בבגדי צבעונין בימי נדתה אלא כדי שלא תתגנה על בעלה.]

יב [לא תמזג לו כוס יין בפניו או להביאו לו ולהניחו לפניו על השלחן^א.] ולא תציע לו מטתו בפניו. אבל שלא בפניו, הכל מתר אף על פי שהוא יודע שהיא

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

סימן קנג א (קצור מסגרת השולחן) לא מצאתי זה בפוסקים, והתשב"ץ שהביאו בספר "לחם ושמלה" נראה דלא איירי בשתי מטות. וראיתי הרבה נוהגין להתיר בזה מחמת שיש להם חדרים קטנים מאוד, וכן נראה קצת דעת הש"ך וסדרי טהרה ו"חכמת אדם", וצריכים להזהר עכ"פ שיהיה באופן שלא יגעו לפעמים הכרים זה בזה או במיטה האחרת. ב (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דבישיבה בעלמא אין בו איסור אפילו בפניה, (ש"ך ס"ט), ויש

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ט) אסורים בזה רק כאשר המטות נוגעות בצידן (עיין עירובין סג. ברכ"י יא). ויש להרחיק את המטות שלא יוכלו ליגע אחד בשני תוך כדי שינה (טהר"י קצה ס"ק כז). י) אסור רק כשהיא בעיר. מיטה של האשה שהופכת ביום לספת ישיבה שיושבים עליה גם אחרים - מותרת בישיבה ביום לבעל כיון שמשנתנה שמה וצורתה (אחרונים). יא) כשהאשה שרה כדי להרדים תינוק בוכה וכד' לא ילמד או יתפלל באותה שעה, וישתדל לא לשמוע קולה (בא"ח צו כה, שד"ח מערכת ק מב). יב) איסור המזיגה הוא רק במשקאות חריפים ויין. ויש מחמירים גם באוכל ותבוא עליהם ברכה (ש"ך קצה ס"ק יג).

עֲשֶׂתָּהּ^(י). ואסורה לצוק לו מים לרחץ פניו ידיו ורגליו ואפלו מים צוננים^(י).

יג] כִּשְׁם שֶׁהִיא אִסוּרָה לְמוֹג לוֹ אֶת הַכּוֹס, כִּךְ הוּא אִסוּר לְמוֹג לָהּ. וְלֹא עוֹד אֶלָּא אֶפְלו לְשַׁלַּח לָהּ כּוֹס יֵין הַמֵּיחַד לָהּ אֶפְלו הוּא כּוֹס שֶׁל בִּרְכָּה - אִסוּר^(י).

יד] אם הוא חולה ואין מי שישמש אותו וזולתה, מתרת לשמשו שמוש שאין בו נגיעה רק על ידי דבר אחר, אפלו להקימו ולהשכיבו ולתמכו, רק שתזהר ביותר מהרחצת פניו ידיו ורגליו והצעת המטה בפניו. ואם האשה חולה, אסור לבעלה לשמשה אפלו בלא נגיעה אלא אם כן בשעת דחק גדול שאי אפשר למצוא מי שישמשה. ואם הבעל הוא רופא ואין שם רופא אחר ממחה כמוהו - מתיר לו למשש לה את הדפק כיון שאינו עושה דרך תאוה וחבה^(י).

טו] בכל ההרחקות הנזכרות צריכין לזהר גם בימי לבונה דהיינו בימי ספירת שבועה נקיים. וגם אחר כך אם נתאחרה מלטבל בזמנה - אסורים בכל הנזכר עד לאחר שתטבל.

טז] אשה נדה בימי ראיתה קדם ימי לבונה, נוהגין שאינה נכנסת לבית הכנסת^א ואינה מתפללת^(י). אך בימים נוראים, דהיינו מיום ראשון דסליחות ולהלן שרבים מתאספים בבית הכנסת ויהיה לה עצבון גדול אם לא תלך - מתרת ללכת ולהתפלל. וכן כל כיוצא בזה, כגון שמיארה את בנה או את בתה או כשהיא יולדת שהגיע זמנה ללכת לבית הכנסת - מתרת.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

להקל בזה עכ"פ שלא בפניה. ג] (קצור מסגרת השולחן) ודעת הפר"ח, ו"פרי מגדים", ורז"ש, דצריכות להתפלל בימי נדות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

יג] סידור המטה הוא דוקא בזה הקשור לחיבה, אך סידור המזונות הקשור לטורח וסידור המטה אחר השינה - מותר (שו"ע יו"ד קצה סע' יא). (יד) דברים אלו אסור לעשותם גם לאורחים (עיין אה"ע כא סע' ה). ומותרים בשינוי גם לבעל (יו"ד קצה סע' י). (טז) אם שולח כוס יין לאנשים אחרים והיא בכללם מותר (שו"ע יו"ד קצה סע' יג). ולכן בקידוש שיש עוד אחרים השותים מהכוס - מותר. ואם שניהם בלבד - יניח את הכוס לידו והיא תקח ותשתה (אחרונים). (טז) עדיף לשכור אח או אחות שתשמש את החולה. אך אם אין להם כסף לשכור וחייב ליגע בה - יעשה זאת בהפסק בגד וכד' (עיין רב פעלים ח"ג יב). (יז) חובה ומצוה על הנשים להתפלל בזמן נידתן כמו בזמן טהרתן, ומותר להן גם לבוא לבית הכנסת להתפלל. יש נוהגות להחמיר לא להתפלל בבית הכנסת, אך אין להן להחמיר בימי שמחה, בימים נוראים, בימים שלא רואה דם אף שלא טבלה עדין וכן אם חוששת שבביתה לא תתפלל כראוי. ומכל מקום יש לה להחמיר לא להביט בספר תורה ולא ללכת לבית הקברות (שו"ע אר"ח פת, כה"ח ס"ק יא משנ"ב ס"ק ו ד"מ יו"ד קצה, שו"ע יו"ד רפכ ס"ע ט"י).

סימן קנר

סדר קביעת הוסת ודין בדיקה לפני תשמיש ולאחר תשמיש

ובו ז' קעיפס.

א] כל וסת נקבע בשלש פעמים רצופים. שאם ראתה ג"פ רצופים בזמן שוה כפעם בפעם, אזי זמן זה הוא לה לוֹסֶת קבוע. יש נשים שהן קובעות וסתן בימים שוים בחדש, כגון שראתה ג"פ רצופות כל פעם בראש חדש, והוי לה וסת קבוע בראש חדש. וכן אם ראתה ג"פ בה' ימים בחדש אזי יום ה' בחדש הוא יום וסת קבוע שלה וזה נקרא וסת הימים, שקבעה ביום ידוע בחדש. ואף על פי שמספר הימים אשר בין ראיה לראיה אינו שוה, כי יש חדשים שאין להם רק כ"ט יום, ויש משלשים יום. מכל מקום כיון שהיא למודה לראות ביום קבוע בחדש הוי לה יום זה וסת קבוע.

כד סיון

ב] אבל רב הנשים דרכן לקבוע וסתן בהפלגות שוות, דהיינו, שהיא מפלגת ומחלקת בין ראיה לראיה ימים שוים במספר, כגון שהיא רואה פעם אחת ומפסקת כ"ה יום או ל' יום או ל"ב יום וכדומה, וחוזרת ורואה, אם עשתה ג' הפלגות שוות ורצופות, הוי לה וסת קבוע, וזה נקרא וסת הפלגות. ולאחר שתפליג שוב ימים במספר אלו אזי היום הבא הוא יום וסת קבוע שלה. וכיון שכל וסת אינו נקבע בפחות מג"פ, והפלגה אינה נכרת אלא בשתי ראיות, לכן לוֹסֶת הפלגות צריכות ארבע ראיות. כגון שראתה היום והפליגה כ"ה יום וראתה, ושוב הפליגה כ"ה יום וראתה, ושוב הפליגה כ"ה יום וראתה, הרי ראתה ארבע פעמים אשר ביניהן ג' הפלגות שוות וקבעה וסת^(א).

ג] ויש נשים שאין להם יום קבוע לראות לא בימי החדש ולא בהפלגות שוות, אבל יש להן סימנים בגופן, כגון שדרכה היא שקדם ראיתה היא מפהקת, דהיינו כאדם שפושט זרועותיו מחמת כבד, או כאדם שפוחת פיו מחמת כבד, או כאדם שמוציא קול דרך הגרון מחמת המאכל שאכל, כל אלו עניני פהוק הן. וכן אם מתעטשת דרך מטה או דרך מעלה, או מרגשת איזה מחוש נגד טבוכה או בבית הרחם, או שאחזוה צירי הקדחת או סמרו שערות בשרה, או שראשה ואיבריה כבדים עליה, כל שהחזקה ג"פ רצופים שבא לה אחד ממקרים הנזכרים ואחר כך ראתה דם, הרי זו קבעה וסת. וזה נקרא וסת הגוף. ודוקא פהוק ועטוש כמה פעמים זה אחר זה - הוי סימן וסת וקבעה בהם, אבל משום פהוק ועטוש פעם אחת אין הוסת נקבע כי זה דרך כל האדם. ודוקא שקבעה כל שלשת הפעמים על ידי מקרה אחד, אבל אם פעם במקרה זה ופעם במקרה זה, לא הוי קביעות^(ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנר (א) יש ספרים שיש בהם טעות וחסר "ושוב הפליגה חמשה ועשרים יום וראתה"

(ב) הסימנים לקביעת וסת רק כאשר הם קרו ביום הראיה או ביום שקודם לו (שו"ע י"ד קפט

סע' כ).

ד' ויש שקובעות לימים או להפלגות שוות בצרוף פהוק ועטוש וכדומה, דהיינו שבכל ה' ימים בחדש היא מפהקת או מעטשת ואחר כך היא רואה, או כשהיא מפלגת מדאיה כ"ה יום היא מפהקת או מעטשת ואחר כך היא רואה, וזה נקרא וסת המדרכב, דהיינו, שהוא מדרכב מיום שוה עם סימן הגוף. אם קבעה כן ג"פ, אזי כשמגיע היום המגבל והיא מפהקת או מעטשת, חוששת לו, אבל ביום גרידא^(א), או בפהוק ועטוש גרידא, אינה צריכה לחוש כיון שלא קבעה אלא בתרויהו כהדדי. (יש עוד מיני וסתות, וסת הדילוג, וסת הסירוג, וסת מחמת אנס או מחמת אכילת דברים חריפים, אבל מאחר שאינם שכחים אין לנו עסק בהם פה, והפה מבארים בעז"ה בספרי לחם ושמלה).

ה' כל אשה שיש לה וסת קבוע, הרי זו שלא בשעת וסתה בחזקת טהרה ובעלה בא עליה ואין צריך לשאל אותה כלום. ואפלו היא ישנה קצת, יכול לבוא עליה ואינה צריכה בדיקה לא לפני תשמיש ולא לאחר תשמיש. ואדרבה אין לה לבדק את עצמה בפני בעלה, שלא יהא לבו נוקפו לחשב מסתמא הרגישה, שאם לא הרגישה לא היתה בודקת, ולכן אם תבדק בפניו לפני תשמיש איכא למיחש שמא מחמת שיהיה לבו נוקפו יפרש את עצמו ממנה. ואם תבדק בפניו לאחר תשמיש איכא למיחש שמא יהא לבו נוקפו לחשוב דמסתמא הרגישה בשעת תשמיש ויפרש את עצמו בפעם אחרת וע"כ לא תבדק בפני בעלה, אבל שלא בפני בעלה כל אשה שמרבה לבדק את עצמה הרי זו משבחת.

ו' אשה שאין לה וסת קבוע כלל, יש לה לבדק את עצמה לפני תשמיש ולאחר תשמיש. וגם הבעל יש לקנח את עצמו לאחר תשמיש ולראות אם לא נמצאת איוו טפה דם. ואך כשהיא בחזקת מסלקת מדמים כגון מעברת לאחר שלשה חדשים או מיניקה או זקנה, אלו אינן צריכות בדיקה^(ב).

ז' ויש נשים שאין להם וסת קבוע ממש אבל יש להן על כל פנים מספר ימים ידועים שבהם אינן רואות. כגון אשה שהיא מחזקת שבכל כ"ה יום לאחר ראיתה אינה חוזרת ורואה אלא אחר כך, ואז אין לה יום קבוע שלפעמים היא מאחרת יום או ימים או ג' ימים. אשה כזאת עד כ"ה יום, כיון שהחזקה ג"פ שבימים אלו אינה רואה, דינה בימים אלו כמו אשה שיש לה וסת קבוע, ובימים שלאחר כן שהיא נבוכה בהם ואין לה בהן חזקת טהרה אסורה לבעלה^(ה). (ועין יו"ד סימן קפ"ד ס"ב ברמ"א ובספרי "לחם ושמלה" סימן קפ"ו לחם סק"ו).

דרכי הלכה - ע"פ מדרשו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) אשה שקבעה וסת ליום מיוחד וסימן כלשהו והגיע היום ולא בא הסימן נוהגים להחמיר לכתחילה פעם אחת ביום זה לחשוש באותו יום (שו"ע יו"ד קפט סע' כא). (ד) יש בענין זה מנהגים שונים וכל מי שנהגה במנהג תמשיך בו, ואנו נוהגים כשו"ע והוא המנהג המצוי, שעל האשה לבדוק ג' פעמים רצופות לפני ואחרי תשמיש מיד אחרי התחונה כדי לראות שאינה רואה דם מחמת תשמיש. ובג' פעמים אלו גם הבעל מקנח בבגד נקי מיד אחר תשמיש ובודק, ולהבא אינם צריכים יותר בדיקה. עיין בסעיף הבא (שו"ע יו"ד קפט סע' ב). (ה) בימים אלו שהיא נבוכה בהם אינה אסורה לבעלה אלא היא כאשה שאין לה וסת קבוע, ורק בימים אלו יכולה היא לעשות את ג' הבדיקות שלעיל סעיף ר' (עיין שו"ע יו"ד קפט סע' ג, חור"ד ג, טה"י יב).

סימן קנה

דין פרישה סמוך לוסת והחלוקים שבין וסת קבוע לאינו קבוע

ובו י"ב סעיפים.

כה סיון

א] "תנו רבנן ויהזרתם את בני ישראל מטמאתם" - אמר רבי יאשיה, מכאן אזהרה לבני ישראל שיפרשו מנשותיהן סמוך לוסתן, וכמה? אמר רבא: עונה. ו"עונה" היא או יום או לילה, שאם זמן וסתה הוא ביום, אף על פי שרגילה לראות בסוף היום מכל מקום נאסרה מתחלת היום. וכן אם רגילה לראות בבקר ולא ראתה, מכל מקום עדן היא אסורה כל היום עד הלילה. וכן אם וסתה בלילה אף על פי שהיא רגילה לראות בתחלת הלילה או שהיא רגילה לראות בסוף הלילה, מכל מקום היא אסורה כל הלילה. ולהרבה פוסקים לא לבד בתשמיש היא נאסרה, אלא גם בשאר מיני קריבות היא אסורה^(א), וכן יש להחמיר.

ב] יש אומרים דעונה זו שהוא צריך לפרש את עצמו זוהי עונה שלפני העונה שהוסת בה, דהיינו אם וסתה בלילה, אסורה גם כל היום שלפניה. ואם וסתה ביום, אסורה גם כל הלילה שלפניה, וכן יש לנהג^(ב). ואף כשהוא יוצא לדרך, או שהוא בא מן הדרך, או שחל טבילתה בלילה שלפני עונת הוסת - לא יחמיר^(ג).

ג] אשה שאין לה וסת קבוע, אזי תמיד יום שלשים שלאחר יום ראיתה הוא לה כמו וסת קבוע ונקראה "עונה בינונית". כגון שראתה ביום ב' פדשת נח, אזי יום ד'^(ד) פדשת תולדות הוא לה כמו וסת קבוע. ומלבד זאת, עוד צריכה לחוש לכל ראיה שתראה אם להפלגות או לימי החדש כאשר יבאר אם ירצה השם. וכל זמן שהיא צריכה לחוש שמא תראה, צריך הבעל לפרש ממנה בעונה הסמוכה כאמור.

ד] כל אשה שראתה דם, צריכה היא לחוש שמא גם בפעם אחרת תראה ביום ההוא ובזמן ההוא. לא מבעיא אם אין לה עתה וסת קבוע פשיטא שהיא צריכה לחוש שמא תראה עוד בזמן כזה ותקבע וסת, אלא אפלו אשה שיש לה וסת קבוע אם ארע לה ששנתה וסתה וראתה שלא בשעת וסתה, צריכה היא לחוש גם לראיה הזאת כי

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנה (א) מעיקר הדין מותרות שאר קרבות, אך החושש שדבר זה יכשילנו בביאה או בהוצאת שו"ל ימנע מכך (שו"ע י"ד קכב סע' ב ונו"כ שם זכאי צדק ט בא"ח ש"ש צו ב). (ב) בזמן הזה שהגופות חלושים יש מקום להחמיר ולפרוש עונה קודם היום שצריכה לראות בו. (בא"ח ש"ש צו א). (ג) יוצא לדרך מותר לשמש גם בעונת הוסת, ומכל מקום ישאל שאלת חכם. (שו"ע י"ד קכד סע' י'). (ד) בדוגמא שהביא הרב תהיה אסורה ביום ג' שהוא יום השלושים ולא יום ד' השלושים ואחד. וכן יש לשים לב להבא בכל ההלכות שמזכרת "עונה בינונית" שאנו נוהגים יום ל', ולא יום לא'. (שו"ע י"ד קפט סע' א ד ועוד).

שְׁמָא תִּשְׁנָה וְסֵתָה לִזְמַן אַחֵר. אָבָל אִם לֹא שִׁנְתָּהּ וְסֵתָה, אֲלֹא שְׂאֲרַע לָהּ גַּם רְאִיָּה אַחַת שְׁלֹא בִשְׁעַת וְסֵתָה, אִזּוּ אֵינָה צְרִיכָה לְחוּשׁ לְרְאִיָּה הַזֹּאת, דְּכִיּוֹן דִּישׁ לָהּ וְסֵת קְבוּעַ, אֵינָה צְרִיכָה לְחוּשׁ לְוִסֵת שְׂאִינוּ קְבוּעַ.

[ח] וְנִנְקֵט דְּגַמָּא בְּאִשָּׁה שְׂאִין לָהּ וְסֵת: רְאֵתָהּ (יּוֹם ב' שֶׁל) רֹאשׁ חֹדֶשׁ אִיר וּבִיּוֹם כ"ה בּוֹ - צְרִיכָה הִיא לְחוּשׁ לְרֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיּוֹן כִּי יֵשׁ לָהּ לְחוּשׁ שְׁמָא תְּקַבֵּעַ וְסֵתָה לְרֹאשׁ חֹדֶשׁ, (וְגַם בִּיּוֹם ב' סִיּוֹן צְרִיכָה לְחוּשׁ מִשּׁוּם עֲוֹנָה בִּינוּנִית)^(ט). בֹּא רֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיּוֹן (וְגַם יוֹם ב' סִיּוֹן) וְלֹא רְאֵתָהּ, צְרִיכָה הִיא לְחוּשׁ שְׁמָא תְּקַבֵּעַ לְהַפְלָגוֹת. וְכִיּוֹן שֶׁהַפְלָגָה בֵּין רְאִיָּה לְרְאִיָּה כ"ג יוֹם (מִלְכָּד יוֹם הָרְאִיָּה הָרִאשׁוֹנָה יוֹם הָרְאִיָּה הַשְּׁנִי)^(י), צְרִיכָה גַּם עֲתָה לְמִנּוּת כ"ג יוֹם וְאַחֲרֵי כֵךְ תְּחוּשׁ, וְהִינּוּ בְּחֹדֶשׁ אִיר יֵשׁ לָהּ אַרְבַּע יָמִים, תּוֹסִיף י"ט יוֹם מִחֹדֶשׁ סִיּוֹן, וְחוּשֶׁשֶׁת לְיוֹם כ' בּוֹ. בֹּא יוֹם כ' סִיּוֹן וְלֹא רְאֵתָהּ, חוּשֶׁשֶׁת לְיוֹם כ"ה בּוֹ, שְׁמָא תְּקַבֵּעַ יוֹם כ"ה בְּחֹדֶשׁ (וְגַם בִּיּוֹם כ"ו צְרִיכָה לְחוּשׁ מִשּׁוּם עֲוֹנָה בִּינוּנִית) אָבָל לְרֹאשׁ חֹדֶשׁ תִּמְזוּ אֵינָה צְרִיכָה לְחוּשׁ^(י) כִּי רְאִיתָ רֹאשׁ חֹדֶשׁ אִיר כְּכֹר נַעֲקָרָה עַל יְדֵי מָה שְׁלֹא רְאֵתָה בְּרֹאשׁ חֹדֶשׁ סִיּוֹן (דְּכָל שְׁלֹא קְבָעָה בְּשֶׁלֶשׁ פְּעָמִים נַעֲקָר בְּפַעַם אַחַת כְּדִלְקָמָן).

[ו] וְדַגְמָא לְאִשָּׁה שִׁישׁ לָהּ וְסֵת: הִיָּה לָהּ וְסֵת קְבוּעַ לְרֹאוֹת בְּהַפְלָגָה לְיוֹם כ"ה וְשִׁנְתָּה פַּעַם אַחַת וְלֹא רְאֵתָה עַד יוֹם כ"ח, צְרִיכָה הִיא לְחוּשׁ לְיוֹם כ"ה מִרְאִיָּה זוֹ מִשּׁוּם וְסֵתָה. וְאִם בֹּא יוֹם כ"ה וְלֹא רְאֵתָה, צְרִיכָה לְחוּשׁ לְיוֹם כ"ח מִשּׁוּם רְאִיָּה שְׁעֵבְרָה. רְאֵתָה גַּם עֲתָה בִּיּוֹם כ"ח, עֲדִין הִיא אֲסוּרָה גַּם בִּיּוֹם כ"ה לְרְאִיָּה זוֹ מִשּׁוּם וְסֵתָה. לֹא רְאֵתָה גַּם עֲתָה בִּיּוֹם כ"ה אֲלֹא בִּיּוֹם כ"ח, הִקְבַּע יוֹם כ"ח לְוִסֵתָהּ וְיוֹם כ"ה נַעֲקָר (דְּהֵא עֲקָרְתִּיהָ ג"פ) וְהֵתֵר. וְאִם לֹא הִשְׁוִתָּהּ רְאִיוֹתֶיהָ הָאֲחֵרוֹנוֹת, כְּגוֹן שֶׁרְאֵתָה לְכ"ח לְכ"ט לְל"א, עֲקָרָה וְסֵתָה הָרִאשׁוֹן וְאִין לָהּ וְסֵת חֹדֶשׁ, וְצְרִיכָה תְּמִיד לְחוּשׁ מִרְאִיָּה הָאֲחֵרוֹנָה לְהַפְלָגָה וְלִיּוֹם הַחֹדֶשׁ וְלַעֲוֹנָה בִּינוּנִית עַד שֶׁתְּקַבֵּעַ וְסֵת חֹדֶשׁ.

כו סיון

[ז] הַפְּלָל הוּא לְכָל יֵרֵא שְׁמִים, אִם הָאִשָּׁה אִין לָהּ וְסֵת קְבוּעַ, יֵשׁ לּוֹ לְכַתֵּב תְּמִיד יוֹם רְאִיָּתָהּ וְיֵרֵאָה אִיזוּה יוֹם בְּחֹדֶשׁ הוּא, וְכַמָּה יָמִים הֵם בֵּין רְאִיָּה לְרְאִיָּה, וְיִחוּשׁ תְּמִיד לְהִבָּא לְיוֹם הַפְּלָגָה כְּהַפְלָגָה הָאֲחֵרוֹנָה, וְכֵן לְיוֹם הַחֹדֶשׁ כְּמוֹ שֶׁהִיָּתָה הָרְאִיָּה הָאֲחֵרוֹנָה, וְגַם צְרִיף לְחוּשׁ לַעֲוֹנָה בִּינוּנִית, כְּכֹה יִנְהֵג עַד שֶׁתְּקַבֵּעַ לָהּ וְסֵת קְבוּעַ. וְאַחֲרֵי שֶׁתְּקַבֵּעַ וְסֵת אִם יֵאָרַע שֶׁתִּשְׁנָה וְסֵתָה, צְרִיף גַּם כֵּן לְזַהֵר לְחוּשׁ לְרְאִיָּה הַחֹדֶשֶׁת הֵן לְהַפְלָגָה הֵן לְיָמֵי הַחֹדֶשׁ. וְגַם צְרִיף לְזַהֵר לְזִכּוֹר יוֹם וְסֵת קְבוּעַ שְׁלָהּ, כִּי הַנֶּסֶת הִקְבּוּעַ אֵינוֹ נַעֲקָר אֲלֹא בְּשֶׁלֶשׁ פְּעָמִים כְּדִלְקָמָן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) עיין הערה ד', ולכן לא תחשוש לב' סיון, אלא ראש חודש ועונה בינונית יהיו באותו יום.
(ו) הפלגה מוּנִין מתחילת ראייה אחת לתחילת ראייה שנייה. ולא מסוף הראייה הראשונה לתחילת השנייה. (ז) אם אשה זו תראה באחד מהימים יתבטלו כל חששותיה חוץ מחשש ליום החודש (עיין רמ"א קפט סע' ג).

[ח] אשה שיש לה וסת קבוע, אף אם הגיע פעם אחת או שתי פעמים יום וסתה או סימן וסתה ולא ראתה, אף על פי שברור לה בברור גמור שלא ראתה, כגון שהיה לה כל משך הוסת מוך דחוק, מכל מקום עדין לא נעקר וסתה וצריכה עדין לחוש גם לפעם השלישית. אבל אם הגיעה גם הפעם השלישית ולא ראתה, אם ברור לה בברור גמור שלא ראתה בכל שלשת הפעמים, כגון, שבכל פעם היה לה מוך דחוק כל משך הוסת^(ח), מעתה נעקר וסתה ואינה צריכה לחוש לו עוד, כי כל וסת נעקר בשלש פעמים אפלו היה קבוע כמה שנים^(ט). אבל וסת שאינו קבוע, דהיינו, ראיה שלא קבעתה רק פעם אחת או שתי פעמים, אם הגיע פעם אחת היום הזה או הסימן הזה ולא ראתה, ואף על פי שלא בדקה את עצמה אלא שלא הרגישה שום ראיה, שוב אינה צריכה לחוש לה, כי כל מה שלא נקבע בשלש פעמים נעקר בפעם אחת ואפלו בלא בדיקה^(י).

[ט] אשה שיש לה וסת קבוע, קדם שבאה לה השעה שהיא רגילה לראות, יש לה להכניס מוך דחוק למען תדע בברור, כי יש לחוש שמא יצאה ממנה איזו טפה דם ותאבד והיא לא תדע^(א). ואם לא עשתה כן ועבר זמן וסתה, אסורה לבעלה עד שתבדוק את עצמה היטב^(ב). ואם בתוך הזמן רחצה את עצמה, שוב לא מהני לה בדיקה^(ג), ויש לה להחמיר ולהחזיק את עצמה טמאה, כי חזקה היא שהדם בא בזמנו הקבוע. אבל אם אין לה וסת קבוע אלא שהיא חוששת לו וסת שאינו קבוע, אם עבר הזמן ולא הרגישה, אף על פי שלא בדקה את עצמה, הרי היא אחר כך בחזקת טהרה. אך עונה בינונית שהוא יום השלשים, דינה כמו וסת קבוע וכמו שכתבתי לעיל.

[י] אשה שראתה נמשכת שנים או שלשה ימים שהיא שופעת או מזלפת, יום התחלת הראיה הוא העקר. ויש אומרים דמכל מקום צריכה היא לחוש תמיד לכל הימים עד שיעקרו^(ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' החיים

(ח) וסת קבוע נעקר גם אם לא היה מוך דחוק כל היום, אלא אם בדקה בשעה שהיתה צריכה לראות או בבוקר ובערב ונמצאה נקיה - נעקר וסתה. (ט) הדוגמא שכתוב בפנים היא בוסת החודש, אבל בהפלגה אם לא ראתה פעם אחת בזמנה, אין לה למה לחשוש. (ש"ד קפט סע' מה עיין ס"ז וערוה"ש שם). (י) גם בוסת שאינו קבוע ראוי שתבדוק עצמה ביום המיועד לראיה ואם לא בדקה עצמה טהורה. בכל מקרה אחרי עונה בינונית ואחרי וסת קבוע אסורה לשמש עד שתבדוק (יש מחמירים כן גם בהפלגה וחודש ותע"ב). (שו"ע קפט סע' ד וקפד סע' ט). (יא) הבדיקה הטובה ביותר נעשית על ידי מוך דחוק שנמצא כל אותה עונה באותו מקום וסופגת כל טיפת דם ומונעת חשש שתאבד (פ"ת קפ"ד ס"ק יו). הבדיקה יכולה להיות גם על ידי בגד לבן או בד או גיר סופג שצמוד לגוף. בדיקה כזו עדיפה כשיש חשש לפצע. (יב) אם לא בדקה יש מחמירים גם בחשש חודש והפלגה שלא תשמש עד שתבדוק. (יג) אשה שרחצה עצמה ביום שצריכה לראות בו - תשאל שאלת חכם (עיין שו"ע קפט סע' ט וגו"כ שם). (יד) העיקר לחשוש ליום הראשון שראתה בו בלבד (טור ב"י קפ"ד).

יא] כשם שהאשה חוששת לנסת הימים ולנסת הפלגות בפעם אחת, כמו כן חוששת גם לנסת הגוף ולנסת המרכב בפעם אחת. וכשם שנסת הימים ונסת הפלגות שאינן קבועין נעקרין בפעם אחת, כמו כן נסת הגוף ונסת המרכב נעקרין בפעם אחת. וכשם שנסת הימים ונסת הפלגות הקבועים אינן נעקרין אלא בג' פעמים, כך נסת הגוף ונסת המרכב הקבועים אינן נעקרין אלא בג"פ, דהיינו, אם היה לה נסת הגוף גרידא, כיון שפסקה אחר כך ג"פ ולא ראתה, שוב אין צריך לחוש כאשר תפסק. ואם הוא נסת המרכב, כשהגיע ג"פ יום זה ופסקה ולא ראתה, אז נוסת נעקר. אבל הימים בלא פהוק או פהוק בלא ימים, אינן עוקרין את הנסת המרכב, דבעינן עקירתו דומיא דקביעתו.

יב] מעברת לאחר שלשה חדשים מתחלת עבודה וכן מיניקה, הן בחזקת מסלקות מדמים ואינן חוששות לנסתן אף על פי שהיה להן נסת קבוע, ומכל מקום חוששת לראיה שתראה כדרך שחוששת לנסת שאינו קבוע^(טו). עברו ימי מניקתה, חוזרת לחוש לנסתה הראשון, כגון, אם היה לה נסת לראש חדש, צריכה לחוש מיד לראש חדש הראשון. אבל אם היה לה נסת להפלגות, אינה חוששת עד שתראה פעם אחת ואז חוששת להפלגה שהיתה רגילה לראות.

סימן קנו

דין ראתה דם מחמת תשמיש

וב' ג' סעיפים.

כו סיון

א] אשה שראתה דם מחמת תשמיש, אפלו שלא בשעת תשמיש אלא אחר כך באותה הלילה, מתרת לשמש פעם שנית לאחר שתטהר, אבל מיחש חיישא גם בחדא ומנא שאם ארע לה כן בליל טבילה אזי כשתטבל צריך לפרוש ממנה ליל טבילה^א כי חיישינן שמא הטבילה בצרופי התשמיש גורמים לה לראות דם ושמא תראה בליל טבילה שניה בשעת תשמיש ממש. אבל בליל טבילה שלישית אין צריך לפרש

העדות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קנו א] (קצור מסגרת השולחן) פירוש שתטבל לראיית וסתה שנית, צריכה לפרוש מבעלה שמא תראה מחמת תשמיש בלילה זה כדרך שראתה בליל טבילתה הראשון לפי שהן הפלגות שוות מסוף ראיית וסתה (הקבוע או שאינו קבוע) עד ליל טבילה. כ"כ רז"ש. אבל מדברי שאר האחרונים נראה להדיא שצריך לפרוש בליל טבילה שטבלה אחר ראייה שמחמת תשמיש מטעם המבואר בפנים. ויש להחמיר כדברי שניהם.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טו) מעוברת תוך ג' חודשים ראשונים חוששת להפלגה ועונה בינונית מיום שראתה בו ולא מיום שהיתה צריכה לראות בו (אם היה לה וסת החודש - חוששת לו ג' חודשים) (ש"ך קפט ס"ק מה). אחרי ג' חודשים אינה חוששת לעונה בינונית כלל אפילו אם קרה וראתה. מניקה נקראת כל כ"ד חדש אחרי הלידה אף אם אינה מיניקה כיון שגופה נחלש בעקבות הלידה, וצריכה לחשוש לכל ראייה

משום דעקר החשש היה משום הטבילה, וכיון דבטבילה שניה לא ראתה תו לא חיישינן. וכן אם ארע לה שראתה בליל שני של טבילה, צריך לפרש בטבילה שניה ליל שני ולא בטבילה שלישית^(א).

ב] וכיון דאתיליד ריעותא באשה זו, לכן אפלו אם יש לה וסת קבוע, מכל מקום כשתשמש פעם שניה צריכה בדיקה לפני תשמיש ולאחר תשמיש לברר אם לא ראתה עוד מחמת תשמיש. ותזהר האשה לעסק מיד ברפואות, ומכל שכן אם ארע לה שראתה בשעת תשמיש ממש או בסמוך לאחר תשמיש, כי אם יארע לה כן ג"פ רצופות, נפלה במצדה גדולה, ובקשי גדול ימצא לה התר שתשאר אצל בעלה^(ב).

ג] אשה שהרגישה בשעת תשמיש שנטמאה, מחיבת לומר מיד לבעלה "נטמאתי". ולא יפרש את עצמו מיד באבר חי, כי גם זאת הנאה היא לו. אלא יסמוך על ידיו ורגליו ולא עליה, וימלא פחד ורתת על העברה שבאה לידו. וכשימות האבר, יפרוש את עצמו. וישאל למורה הוראה שיוורה לו תשובה על העברה.

סימן קנו

דיני כלה הנכנסת לחפה

ובז ח' סעיפים.

א] אשה שהיא מכינה את עצמה לנשואין, צריכה לספר תחלה שבעה נקיים, בין שהיא קטנה שעדין לא ראתה דם מעולם, בין שהיא זקנה שכבר פסקה מלראות, מכל מקום חיישינן שמא מחמת חמוד יצאה ממנה אמו טפת דם ונאבדה, לכן מחזיקים אותה כמו נדה ממש. וגם לאחר ספירת שבעה נקיים יש לה לבדק את עצמה בכל יום עד הטבילה, וכן לאחר הטבילה עד בעילת מצוה.

ב] אם נדחו הנשואין מחמת איזו סבה ואחר כך שוב נתפשרו לעשות הנשואין, אף על פי שספדה שבעה נקיים בראשונה, מכל מקום צריכה לספר מחדש כיון שנוולד לה חמוד חדש. ואפלו בדקה את עצמה בכל הימים שבינתיים, לא מהני לה. ואם לא היה דחוי גמור אלא שלא יוכלו להשתוות בעסק הנדוניא וכדומה ומחמת זה נתעכבו הנשואין עד שנתפשרו, או שמדצונם דחו הנשואין מיום שקבעוהו והגבילו

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

שתראה כאילו היא וסת שאינו קבוע אך אינה צריכה לחשוש לעונה בינונית (שו"ע קפט סע' לג לד.) ויש מחמירים בעונה בינונית, (עיין דרכי טהרה.) ותבוא עליהם ברכה.

סימן קנו (א) הרואה מחמת תשמיש תשאל מיד שאלת חכם לפני שישמשו פעם נוספת. (אחרונים.)

(ב) וצריכה ללכת לרופא שיאמר שהבריאה. ועם כל זה תשאל שאלת חכם.

יום אחר, יעשו שאלת חכם אם שבעה נקיים הראשונים מהני לה. אם נתקוטטו בשעת הנשואין ונכנס חתן אחר תחת הראשון, פשיטא דלא מהני לה שבעה נקיים שספדה על דעת חתן אחר, אלא אפלו אם לאחר שנתרצו לחתן אחר שוב נתפס הראשון, לא מהני לה שבעה נקיים הראשונים כיון שהסיחה דעתה ממנו, אלא צריכה לספור מחדש.

ג] יש לזהר שלא תנשא אשה עד שתטהר מטמאתה (ועין לקמן סימן קנ"ט ס"י וסימן קס"ב ס"ב וסימן קס"ו ס"ג). ואם העת דחוק וצריכין לעשות הנשואין בעודה בטמאתה^(א), או אם ארע שפדסה נדה לאחר החפה קדם שנבעלה, לא יתייחדו בלי שמירה עד שתטבל. ונוהגין לקח קטן אצל החתן וקטנה אצל הכלה, ואין מתייחדין אפלו ביום בלא קטן או קטנה. וצריכין שיהיו גדולים קצת שיודעין עניני ביאה, ולא גדולה ממש שכבר לבשה יצרא שיש לחוש שתתפתה, אלא בינונים^(ב). ואין חלוק בזה בין בחור לאלמן ובין בתולה לאלמנה, שכל שלא בעל אשה זו מימיו, חיישינן דתקיף יצריה ואסורין להתייחד בלי שמירה.

כח סיון

ד] מחזיר גרושתו, צריכה לספור שבעה נקיים אפלו גרשה כשהיתה מעברת והחזירה כשהיא מעברת או גרשה כשהיא מינקת והחזירה כשהיא מינקת. ואם עבר וכנסה קדם - מתדין להתייחד, דכיון שכבר בא עליה, תו לא תקיף יצריה כל כך.

ה] צריכין לזהר במאד מאד שלא ישכב החתן אצל הכלה עד הלילה שהוא רוצה לבעל^(א).

ו] הכונס את הבתולה, בועל בעילת מצוה. ואף על פי שהדם שותת ויורד - גומר ביאתו כרצונו ואינו חושש. אכל לאחר שגמר ביאתו, פורש את עצמו ממנה והיא טמאה. ואפלו לא נראה שום דם, חיישינן שמא יצאה טפת דם ונחפה בשכבת זרע, ועל כן מחזיקין אותה כנדה גמורה^(א).

ז] בתולה שלאחר בעילה הראשונה טבלה, וגם בבעילה שניה ראתה דם, וכן בפעם השלישית והרביעית, יש בזה שאלה אם מתרת להשאיר אצל בעלה^(א).

ח] מתר לבעל בתולה בשבת אף על פי שהוא עושה חבורה (ועין לעיל ס' קמ"ח ס"ד).

_____ רדכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

סימן קנו (א) בחופת נדה צריך להקפיד בעת מסירת הטבעת שלא יגע בידה (שו"ע קצה סע' ב). כן ראוי שאמה של הכלה תשקה אותה מכוס היין ולא החתן. (ב) אסורים להתייחד בין ביום ובין בלילה. ואם הם לא באותה דירה אינם צריכים שמירה. ובעת שנמצאים בדירה אחת אם הם ישנים בחדרים נעולים צריכים שומר אחד לחתן ואחת לכלה (אפילו קטנים בני דעה). ואם הם ישנים בחדרים פתוחים צריכים שני שומרים לחתן ושתי נשים לכלה (חזו"א אה"ע לד ג). (ג) אין לדחות בעילת המצוה בגלל שום מנהג שטות שהוא (שו"ע קצב סע' ב ונו"כ שם). ולא ישחוק בדברים הללו. (ד) אך אם לא גמר ביאתו ולא נמצא דם ישאל שאלת חכם (עין רמ"א קצב סע' א). (ה) אם לא פסק הודם, תולים תמיד בדם בתולים (שו"ע קפו סע' יג).

סימן קנח דין יולדת ומפלת

ובו ד' סעיפים.

א] "יולדת" בין ילדה וילד חי בין וילד מת ואפלו נפל, אפלו לא ראתה דם, הרי היא טמאה טמאת לדה. ומצד הדין אם היה הילד זכר, היא טמאה ז' ימים משום לדה, ואחר כך^(א) יכולה לספור שבועה נקיים וטובל. ואם היה נקבה, היא טמאה י"ד יום משום לדה ואחר כך סופרת שבועה נקיים וטובלת^(ב). ויש מקומות שנוהגין שאינן טובלות תוך מ' יום לזכר ופ' יום לנקבה. ובמקום שהמנהג הזה הוא מסכם אצל כלם, אין להקל כי יש קצת טעם בזה^(ג), וכל כזה נאמר "שמע בני מוסר אביה ואל תטש תורת אמה". אבל במדינותינו אין בזה מנהג קבוע. ומה שיש בקצת מקומות מנהג שלא תטבל עד לאחר ששה שבועות לזכר ותשעה שבועות לנקבה וכדומה, למנהגים כאלו אין להם שום טעם וכבר נתבטלו בקהלות קדושות על ידי גאונים זכרונם לברכה.

ב] יש אומרים שצריך לפרש מאשתו ליל מ"א לזכר וליל פ"א לנקבה מפני שאז איכא חששא שמא תראה דם כמו בשעת וסתה, ויש חולקים, ובעל נפש יחוש לעצמו^(ד). ואם הפילה ספק זכר ספק נקבה, יפרש ליל מ"א וליל פ"א.

ג] אשה שהפילה אינה דובר אפלו אין בו צורת וילד כלל אלא כמו חתיכת בשר או עוד וכדומה, צריכה להחמיר ולהחזיק את עצמה בטמאת לדת נקבה, או תעשה שאלת חכם כי לפעמים יש להקל. וכן אם הפילה וילד ואח"כ שליא, אף על פי שהילד היה זכר, צריכה לחוש לטמאת לדת נקבה משום השליא, או תעשה שאלת חכם.

ד] אשה שברור לה שאינה מעברת וטבלה לבעלה, ובתוך מ' יום הפילה, אינה חוששת ללדה כי אין הילד נוצר בפחות ממ' יום, אבל טמאה נדה. ואפלו לא נראה דם, מסתמא היה קצת דם אלא שנאבד, כי אי אפשר לפתיחת הרחם בלא דם.

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

סימן קנח א] (קצור מסגרת השולחן) מעיקר הדין נתבאר דבין יולדת וילד גמור בין מפלת וטבל לספור ה' נקיים תוך הי"ד ימי לידה ולטבול בליל ט"ו, רק אם טבלה קודם ליל ט"ו לא עלתה טבילה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנח א] את השבועה נקיים אפשר לספור במקביל לימי טומאת הלידה (שו"ע קצד סע' א).
ב] יש אומרים שמצוה לבטל את המנהג ואין לדחות את הטבילה ארבעים או שמונים יום אלא אם כן היא חלשה ומצבה הגופני מחייב דחיה בטבילה, וכן ראוי להורות. ולכן אשה שדחתה פעם את הטבילה ארבעים או שמונים תעשה "התרת נדרים". וכלה חדשה לא תתחיל בתומרה זו (רב פעלים ח"ב יו"ד כג). ג] לא נהגו בכך.

סימן קנט דינו לבישת הלבון וספירת הנקיים

ובו י' סעיפים.

כט סיון

א] כל אשה שראתה דם בימי טהרתה, צריכה למנות חמשה ימים עם יום זה, דהיינו, יום הראיה ועוד ארבעה ימים. ואפלו ראתה בסוף היום לאחר שהתפללו הקהל וגם היא ערבית או קבלו שבת אם עדין הוא יום - עולה לה יום זה למנין. וביום החמישי לעת ערב קדם בין השמשות תבדק את עצמה היטב ותרחץ לכל הפחות פניה שלמטה, ותלבש כתנת לבנה ונקיה, וגם שאר בגדיה יהיו נקיים, וזה נקרא "הפסק טהרה". ובליילה תציע על מטתה גם כן סדין לבן ונקי, וגם הכדים והכסות כלם יהיו נקיים, ומיום המחרת מתחלת לספר שבועה נקיים. ואין חלוק בין ראיה מרבה לראיה מועטת, שאפלו לא ראתה אלא טפה אחת או שמצאה רק כתם בימי טהרתה, לעולם צריכה להמתין ה' ימים. וכן אפלו ראתה דם כל חמשת הימים אלא שפסקה קדם בין השמשות, מיד לאחר שפסק הדם יכולה להפסיק בטהרה.

ב] בשעת הדחק, כגון שהיא בדרך ואין לה מים כלל אפלו לרחץ פניה שלמטה, אינו מעכב. רק שתקנח את עצמה היטב בכל מה דאפשר. ואם יכולה לרחץ במי רגלים שפיר דמי. ואם אין לה כתנת לבנה, יכולה ללבוש גם כתנת ישנה, רק שתהא בדוקה שאין עליה כתמי דם.

ג] יש אומרים דאם התפללו הקהל ערבית אף על פי שעוד היום גדול, אינה יכולה עוד להפסיק בטהרה שתמנה מיום המחרת מאחר שהקהל כבר עשו אותו לילה. ויש אומרים דמתרת ואפלו עשו הקהל שבת, ויש לזהר לכתחלה, ובדיעבד אין להחמיר ויכולה להפסיק בטהרה כל שעדין אינו בין השמשות, אבל אם גם היא התפללה ערבית ומכל שכן כשהדליקה נרות לשבת או ליום טוב, אף על פי שעדין היום גדול, אינה יכולה עוד להפסיק בטהרה^(א). בקיץ אשר בהרבה קהלות מתפללין ערבית בעוד היום גדול, שהיא צריכה לכתחלה להפסיק בטהרה קדם לכן כמו שכתבנו, אזי כשיגיע סמוך לבין השמשות, יש לה לבדק את עצמה עוד הפעם, כי עקר הפסק טהרה הוא בעת היותר סמוך לבין השמשות. ובדיעבד אם לא בדקה את עצמה שנית אין להקפיד. ואפלו לא בדקה את עצמה אלא שחרית ומצאה טהרה, בדיעבד סגי בכך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קנט (א) במקום שיש חשש שאם תבדוק קודם קבלת שבת לא תבדוק כראוי, עדיף לבדוק אחרי תפילת קבלת שבת או אחרי ערבית ובלבד שהבדיקה תהיה קודם השקיעה. אין לאשה לדחות הפסק טהרה לאחר שקיעה בגלל שקיבלה שבת והתפללה וכד'. וטוב שתעשה תנאי דביבור או במחשבה שאינה מקבלת שבת בהדלקת הנרות עד אחר הבדיקה (רמ"א קצו סע' א ש"ך ס"ק ד - ה ועיין בא"ח צו א).

ד' לעולם ילמד אדם בתוך ביתו להחמיר לכתחלה שתהא בדיקת הפסק טהרתה במוך דחוק, ושיהא שם כל בין השמשות, שבדיקה זו מוציאה מידי כל ספק^(א).

ה' יש מקומות שנוהגין שאם זמן לבישת לבנים הוא בשבת או ביום טוב, דוחין^(ב) עד לאחר כך. מפני שאין כל אשה יודעת לזהר באסור רחיצה ואסור סחיטה. ובמקום שנוהגין להקל אם רוחצת בצונן, יכולה לרחץ אפלו כל גופה, אבל בחמין צריכה לזהר שלא לרחץ אלא באותו מקום ובין ירכותיה, ודוקא בחמין שהוחמו בערב שבת ובערב יום טוב. גם צריכה לזהר מאסור סחיטה שלא תרחץ בבגד רק בידיה. וביום הכפורים^(ג) לא תרחץ כלל^(ד), רק תקנח את עצמה יפה יפה (דהוי שעת הדחק כמו שכתוב בס"ב דהא אסור ברחיצה), ותלבש כתנת לבנה. ובט"ב וכן בשבעת ימי אבלה גם כן לא תרחץ רק תקנח, וגם כתונת לבנה לא תלבש רק כתונת ישנה שהיא בדוקה שאין עליה כתמי דם^(ה) (עין אליהו רבא סימן תקי"א סק"ט), אבל לאחר שבעה אף על פי שאסורה ברחיצה כל שלשים^(ו), מכל מקום יכולה לרחץ קצת לצורך לבישת לבנים, ותוכל ללבוש כתנת לבנה.

ו' בכל יום משבעת ימי הספירה, צריכה לכתחלה לבדק את עצמה שתי פעמים בכל יום, אחת שחרית ואחת סמוך לבין השמשות. ובדיעבד אפלו לא בדקה רק פעם אחת ביום הראשון ופעם אחת ביום השביעי, יש להקל^(א). ודוקא ביום א' וביום ז', אבל אם בדקה יום א' ויום ח', אין לה אלא יום ח' בלבד וצריכה להוסיף עוד ששה ימים.

ל סיון

ז' כל בדיקות אלו בין בהפסק טהרה בין בשבעת ימי נקיים, צריכין להיות בבגד פשתן לבן ישן או בצמר גפן או בצמר לבן נקי ורר, ותכניסנו בעמק לחורים ולסדקים עד מקום שהשמש דש, ותראה אם אין בו איזה מראה אדמומית. ואם אי

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קנט א' (קצור מסגרת השולחן) ודעת האחרונים כיו"ד ובאו"ח דמותרת לרחוץ בין ירכותיה ובאותו מקום כיון שהוא לצורך מצוה ואינו לתענוג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) לפני הפסק טהרה תרחוץ האשה את עצמה לפחות למטה, (רמ"א קצו סע' ו). ותבדוק עצמה כחצי שעה לפני השקיעה. ואח"כ תניח מוך דחוק באותו מקום עד אחרי צאת הכוכבים (שו"ע קצו סע' א). אם האשה לא מצאה את עצמה נקיה בפעם הראשונה, יכולה לבדוק פעם שניה ושלישית עד השקיעה. אשה שלא הניחה מוך דחוק ורק בדקה את עצמה בדיקה פנימית, בדיעבד עלתה לה בדיקה במקרים מסוימים. ועל כן תשאל שאלת חכם (עיין שו"ע ורמ"א קצו סע' א ונו"כ שם). (ג) אין נוהגים לדחות הפסק טהרה אף אם חל בשבת. (ד) ביום כיפור עושים הפסק טהרה, אך יש להקפיד על דיני שבת ותשעה באב המוזכרים בפנים חוץ מאיסור בגדים מבובסים. ויכולה לרחוץ את עצמה למטה (דרכי טהרה פרק יג). (ה) אם אין לה בגד נקי לא מכובס, תלבש בגד מכובס. (ו) אחרי שבעה בתוך ל' יום יכולה לרחוץ כרגיל לפי מנהג הספרדים. (ז) אם בדקה עצמה פעם או פעמים בתוך שבעה נקיים, אפילו לא בתחילה ובסוף ה"שבעה נקיים", תשאל שאלת חכם. (דרכי טהרה פרק יד).

אפשר לה להכניס כל כך בעמק, תבדק על כל פנים כפי כחה האפשרי. וטוב שלכל הפחות^ב בדיקה אחת תהיה עד מקום שהשמש דש. (וצריך כל איש ללמד את אשתו דין הבדיקות, כי הרבה אינן יודעות). ובתולות שבדקות קדם הנשואין, יבדקו גם כן כפי כחן האפשרי.

ח] הבדיקות צריכות להיות לאור היום ולא לאור הנר. ויש מחמירין אפילו בדיעבד אם לא היתה לכל הפחות בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת ביום השביעי לאור היום^ה).

ט] אם מצאה כתם בימי ספירת הנקיים או אפילו ראתה דם ממש^ו, יכולה להפסיק בטהרה וללבוש לבנים גם ביום זה כל שפסקה קדם בין השמשות, ומיום המחרת תספור שבועה נקיים מחדש.

י] וכן כלה שראתה דם קדם הנשואין, ואם תמתין ה' ימים יהיה יום הנשואין קדם זמן טבילתה וקשה להם לדחות הנשואין, אזי תוכל להפסיק בטהרה מיד ביום שפסקה קדם בין השמשות ולספור ממחרת שבועה נקיים, כדי שתוכל לטבל קדם החפה. וזה עדיף טפי מלעשות החפה בעודה נדה.

סימן קס

הלכות חפיפה

וב' ו' קעיפים.

א] ביום השביעי בעוד יום קדם בין השמשות תרחץ בחמין כל גופה היטב, ובפרט במקומות הקמטין ובבית הסתרים תרחץ היטב ותבדק כל גופה במקום שיכולה לראות ולמשמש בידיה היטב שלא ישאר עליה שום חציצה או שום לכלוך, וגם תחוף^א ותסרק היטב במסרק כל שערוֹתיה ותפספסן שלא יהיו מדבקות או קשורות,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ובש"ע כתב להתמיר בזה בבדיקה של הפסק טהרה ובדיקת יום ראשון מהשבעה, ואם לא עשתה כן בבדיקת יום ראשון תעשה כן פעם אחת מבדיקת שאר הימים. מיהו כדיעבד די בבדיקת חורין וסדיקין כפי כחה כמו שנתבאר. *) כהיום נוהגים לבדוק במטלית או בד לבן.

סימן קס א] (קצור מסגרת השולחן) ועכשיו נהגו לסדק שער ראשון, במסרק, ושאר שער שבה מפספסת אותן ביד' יפה יפה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ח] בימינו ניתן לבדוק גם באור חשמל בהיר בשעות הלילה (דרכי טהרה פרק יד). (ט) אם ראתה דם ממש צריכה הפסק טהרה ומוך דחוק כל בין השמשות. ואם לא עשתה כן - צריכה שאלת חכם.

וזאת נקראת "חפיפה". וצריכה לעסוק בחפיפה עד שתחשוף שתטבל מיד לאחר החפיפה, כי לכתחלה צריכה להיות החפיפה סמוך לטבילה וגם שתהא החפיפה ביום, על פנ המנהג הכשר הוא שתתחיל בחפיפה בעוד יום ותמשיך עד הלילה^(א).

ב] חפיפה שבמקום השערות לא תהא בדבר שמסבך את השערות. ובבורית שאנו קורין סבון (וייף) נוהגין להקל, שהוא מנקה היטב ואינו מסבך^(ב).

ג] במקום שאין מרחץ בבית הטבילה אלא שחופפת בביתה ואחר כך הולכת לטבל, תשא עמה מסרק ותסרק שמה שערותיה עוד הפעם^(ג).

ד] בשעת הדחק שאי אפשר לה לעשות החפיפה ביום, תוכל לעשותה בלילה, רק תזהר לחוץ כראוי ולא תמהר. וכן אם אי אפשר לה לחוץ גם בלילה, תוכל לעשות כל החפיפה ביום.

ה] חל טבילתה בליל שבת, תעשה החפיפה ביום, ותזהר מאד לגמור כל החפיפה קדם בין השמשות שלא תבא חס ושלום לידי חלול שבת. ולענין הדלקת הנרות, המבחר הוא, אם אפשר, שתלך לביתה לאחר החפיפה או שתעשה החפיפה בביתה, ולאחר החפיפה קדם בין השמשות תדליק את הנרות ואחר כך תטבל. ואם אי אפשר ידליק הפעל. ואם גם זאת אי אפשר, תדליק ותברך על הנרות בעוד היום גדול^(ד) ותאמר קדם ההדלקה שאינה מקבלת שבת בהדלקה זאת, כי במקום הצורך מהני תנאי (כדלעיל סימן ע"ה ס"ד). אבל מה שקצת נוהגות לברך אחר הטבילה על גרות דולקות, צריכין לבטל כי היא מברכת ברכה לבטלה.

א תמוז

1] במקום שנוהגין לטבל במוצאי שבת ובמוצאי יום טוב צריכין לשאול למורה הוראה איך תתנהגנה בחפיפה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קס (א) בימינו תחפוף האשה בזמן שהיא יודעת בו שהוא אינו דחוק לה. רק אם חופפת מוקדם תקפיד לשמור עצמה עד הטבילה, ואם חופפת מאוחר תקפיד לחפוף במתינות. ובכל מקרה יש להקפיד שאחרי החפיפה והרחיצה תבדוק אותה הבלנית, וחייבת האשה לבדוק את עצמה בראיה ובמישור וזו הבדיקה חשובה ביותר כיון שיש אומרים שהיא מעכבת את האפשרות לטבול (דרכי טהרה פרק טו). (ב) כל אשה תחפוף עם סוג הסבון המתאים לשערה. (ג) וכן תבדוק עצמה לפני טבילה. (ד) יש להקפיד לא להדליק נרות ולקבל שבת לפני פלג המנחה (כשעה ורבע לפני השקיעה). ולא לאחר כי צריך לקבל שבת לפני השקיעה, כדי לקבל תוספת שבת (בא"ח ש"ש נח ז).

סימן קסא

דינו חציצה

וג' כ' סעיפים.

א] צריכה שתטבל כל גופה עם כל שערוֹתיה בפעם אחת. ולכן צריכה להשגיח במאד מאד שלא יהא עליה בשעת טבילה שום דבר החוצץ, שאפלו אם הוא משהו, לפעמים הוא חוצץ ולא עלתה לה טבילה, לא מבציע על גופה מבחוץ שצריכין המים לבוא שמה וכיון שיש חציצה הרי אין המים באים שמה, אלא אפלו בבית הסתרים שאין המים באים שמה, מכל מקום צריכין שיהיו ראויים לביאת מים. דרך משל, השנים אף על פי שאין צריכין שיבואו המים לתוך פיה, מכל מקום אם יש חציצה בין שניה, לא עלתה לה טבילה כאשר יבאר אם ירצה השם. וצריכה כל אשה לדעת כלל זה שכל המקומות שבגופה צריכין שיהיו נקיים וראויין לביאת המים בשעת טבילה.

ב] צואת העין שחוצץ לעין, חוצץ אף על פי שהוא לח. ושבתוך העין, לח אינו חוצץ, ויבש שהתחיל להוריק - חוצץ^(א).

ג] דם היבש שעל המכה - חוצץ, וריר שבתוכה - אינו חוצץ. יצא הריר, אם לח - אינו חוצץ, יבש - חוצץ לפיכך אשה בעלת חטטים, צריכה לחוף אותם במים עד שיתרככו. וכן גלד שעל גבי המכה^(ב) אפלו אם היא מצטערת להסירו או אבעבועות שחין, צריכה להסירן או לרככן היטב במים.

ד] רטיה שעל גבי המכה - חוצצת^(ג). וגם רטיות שמניחין אותן לזמן שלשה או ארבע חדשים, ואחר כך נופלות מעצמן, ובתוך הזמן אי אפשר להסירן אלא בקריעת

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קסא (א) יש לכתחילה להוריד כל איפור ריסיים גבות וכן משחות וצבע שסכימות העין קודם טבילה, ובדיעבד חוצץ רק האיפור שבדרך כלל לא מתרחצים איתו אף בבית (רמ"א קצח סע' א). עדשות מגע קבועות - אינם חוצצות. ועדשות שמוציאים יום יום - חוצצות. ואם רגילה האשה לפעמים לישון איתן או להתרחץ יחד איתן - בדיעבד אינם חוצצות (דרכי טהרה פרק טז).
(ב) שלש מקומות יש בפצע בהם יכול להיות דם מוגלה או גלד (א) בתוך הפצע, במקום שאינו גבוה מפני העור - תמיד אינו חוצץ. וטוב לרככו על ידי מים חמים. (ב) על הפצע, במקום הגבוה מפני העור - דם או מוגלה יבשים חוצצים, לחים אינם חוצצים. וטוב לרחצו כמים. (ג) מחוץ לפצע, מסביב לפצע - הכל חוצץ ובלבד שנסרך בבשר אך דבר הנמש במים אינו חוצץ. פצע הדבוק היטב וקשה להוציאו - אינו חוצץ. (שו"ע קצח סע' ט טו טז). (ג) תחבושת ספוגה מים - אינה חוצצת. איספלנית (פלסטר) - חוצץ. יוד אינו חוצץ ויש לעשות כל מאמץ להורידו. גבס - שאלת חכם. כויות שמש - אם יש כמין בועות עם נוזל בתוכן - יש אמרים שעליה להסירם, אמנם אם הכויה טריה וההסרה כואבת - אינם חוצצים. אם עור הדק של הכויה התיבש על גופה - יש להסירו על ידי שיפשוף ואם לא ירד - אינו חוצץ. (עיין דרכי טהרה עמוד קסא). חוטי תפרים שעתידיים להספג בבשר, אם הם אינם גבוהים מהעור, אינם נראים ואינם מלוכלכים בדם - אינם חוצצים (דרכי טהרה פרק טז).

העור עמהן, והאשה אומרת שהרגלה עמהן ואינה מקפדת, מכל מקום חוצצין. וכן אשה שיש לה מכה ונפתחה, ונותנים לתוך הנקב תחת הרטיה גרר מבגדים עדים פשתן ואף כשםסירין את הרטיה אינן נראין כי המה בעמק, מכל מקום חייצי (תשובה מאהבה).

ח] לכלוכי צואה שעל הבשר שנעשה מחמת זעה, אם נתיבשו - חוצצין. מלמולין שעל הבשר והוא מה שלפפעים ידיו של אדם מלכלכות בטיט או בבצק או בזעה ומולל ידו האחת על חברתה ונעשה כעין גרגרין - חוצצין.

ו] הדין, החלב והדבש, שרף התאנה ושרף התות ושרף החרוב ושרף השקמה (הוא מין תאנה) יבשים - חוצצין. לחים - אינן חוצצין. ושאר כל השרפים אפלו לחים, חוצצין. וכן הדם אפלו לח, חוצץ.

ז] צבע שצובעות הנשים פניהן וידיהן ושער ראשן - אינו חוצץ^(י). וכן אשה שאמנות שלה לצבע בגדים וכדומה, ומחמת זה ידיה צבועות, וכל הנשים שיש להן אמנות זו דרכן שלא להקפיד בכך - אינו חוצץ.

ח] בצואה שתחת הצפרן יש חלוקים. וכבר נהגו לחתך צפרני ידיהן ורגליהן קדם הטבילה. ותזהר לשרפן^(י), כי אם ידרף עליהן בעלה או אדם אחר - מסכן. ובשבת ויום טוב אם שכחה לחתכן קדם, יש מתירין לחתכן על ידי גויה^(י). אם יש לה נפח על מקום הצפרן ואינה יכולה לא לחתכו ולא לנקר תחתיו, אם נפוחה כל כך שאין הטיט שתחתיה נראה - אינו חוצץ. אשה ששכחה לחתך צפרן וטבלה כך, אם נזכרה קדם שנזקקה לבעלה, צריכה טבילה אחרת. ואם לא נזכרה עד לאחר שנזקקה לבעלה, תעשה שאלת חכם^(י).

ב תמוז

ט] תזהר להסיר קדם טבילה הנזמים^(י) והטבעות^(ט).

י] צריכה לנקר שניה קדם טבילה משום דמצוי הוא שימצא בין שניה שיורי מאכל. ואם טבלה ונמצא איזה דבר ביניהם או דבוק בהן, לא עלתה לה טבילה. ויש נוהגות שלא לאכל בשר ביום לכתן לבית הטבילה, מפני שהבשר נכנס בין השנים

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

(ד) יש לנקות כל לכה. אך לכה שבורה חוצצת, כי אשה מקפידה עליה. וצריך להסירה. ואם אי אפשר לנקותה יש להשלימה ולצובעה כולה. צבע שער אינו חוצץ (דרכי טהרה פרק טז). (ה) אנו נוהגים לקבור ציפורנים או לזרוק בשירותים כי שם מקומם (בא"ח ש"ש לך לך יד). (ו) אשה שצריכה לטבול בשבת - תנקה את ציפורניה בדבר שאינו חורט בציפורן, ותטבול. ויש מחמירים שלא לטבול אם היא מקפידה בדרך כלל לגזור ציפורניה (ז) גם נשים המגדלות ציפורנים לנוי צריכות להורידם ובדיעבד ושעת דחק אם הם נקיות - אינם חוצצות. ואם היו מלוכלכות - חוצצות וצריכה לנקות ציפורניה ולטבול שנית. אשה שאינה מגדלת ציפורנים ושכחה לגזורם וטבלה, תטבול שנית אפילו אם הם היו נקיות. אמנם אם כבר שימשה עם בעלה לא תטבול שנית. (דרכי טהרה פרק טז). (ח) חור העגילים - יש לנקותו. (ט) אשה שיש לה טבעת על האצבע ואינה יכולה להסירה - תשאל שאלת חכם. (דרכי טהרה פרק טז).

יותר משאר אכל, ויש לחוש שאפלו תנקר שניה שמא ישאר ממנו, ומנהג יפה הוא^(י). ובשבת ויום טוב שאוכלין בשר, תזהר לנקר ביותר. וצריכה כל אשה לזהר שלא תאכל שום מאכל בין החפיפה לטבילה. וכל יום הטבילה לא תעסק בבצק או בנרות של שעה, שלא ידבק בה שום דבר. אך בערב שבת, אם דרפה ללוש בעצמה לכבוד שבת, אל תמנע, רק תזהר לרחץ אחר כך ידיה יפה יפה.

יא] אשה שיש לה שן תותבת, תשאל למורה הוראה איך תתנהג בטבילה^(יא). (עין בספר "גדולי טהרה" שו"ת סימן כ"ב ושו"ת "אמרי אש" סימן ע"ה ע"ו ובספר חכמ"א, ועין שם באשה שיש לה סתימת אבר (פלאמבירן) בנקבי שניה, ועין בספר "מי נדה" סימן קצ"ח וס' שו"ת "בנין ציון התדשות" סימן נ"ז). וכן אשה שהיא מכה בשבר ונושאת טבעת ברתמה, תעשה שאלה. (עין נו"ב קמא סימן ס"ד ותנינא סימן קל"ה וסד"ט סימן קצ"ח סקכ"ג).

יב] לא תאחו בה תברתה בשעת טבילה, לפי שלא יבואו המים במקום האחיזה. ובשעת הדחק, תטבל האשה שהיא רוצה לאחו אותה תחלה ידיה במקנה ואחר כך תאחו אותה לא בכח ובדבוק חזק אלא בדבוק בינוני כדרך כל האדם^(יב).

יג] היכא דאפשר אין לטבל במקום שיש בקרקעיתו טיט, משום חשש תציעה. ובשעת הדחק נוהגין להקל משום דסתם טיט שבמים אינו צב כל כך. אבל הטיט שעל שפת הנהר שמתדבק בגלית, הוי תציעה. ולכן צריכה לזהר שבבואה אל תוך הנהר קדם שתטבל תדית היטב רגליה מן הטיט שנדבק בה בשפת הנהר. אם תרצה להניח בתוך הנהר תחת כפות רגליה איזה דבר שתעמד עליו בשעת טבילה, צריכה לשאל למורה הוראה כי יש הרבה דברים שאסור לעמוד עליהם בשעת טבילה.

יד] לא תטבל בקומה זקופה, מפני שיש מקומות שמסתתרים בה על ידי כך. ואל תשחה הרבה עד שידיבוקו סתריה זה בזה, אלא שוחה מעט עד שיהיו סתרי בית הערוה נראים כדרך שנראית בשעה שהיא לשה את הפת שמפסקת רגליה מעט להתחזק וללוש בחזק. ותחת ידיה יהא נראה כדרך שנראה בשעה שהיא מיניקה את התינוק. ואינה צריכה להרחיק ידיה מזה יותר מדי, וגם לא להרחיק ורועותיה מהגוף יותר מדי, אלא יהיו כדרך שהם בעת הלוחה, ואם שחתה ביותר או זקפה ביותר, לא עלתה לה טבילה מפני שנעשים קמטים בגופה ואין המים באים שמה. ולכן צריכין להשגיח שיהיו המים למעלה מטבורה ג' טפחים, דבענן זה יכולה לטבל כראוי. ובשעת הדחק שאין המים גבוהים כל כך^(יג), תשב מתחלה לאט לאט במים עד

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסא א) (קצור מסגרת השולחן) בסדרי טהרה לא כתב לסמוך על זה כשאין המים גבוהים

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) אם אכלה או התעסקה - תגקה את עצמה ולא תדחה את הטבילה (עירובין ס"ג. שו"ע קצו סע"א). (יא) בימינו סתימות ו'כתרים' זמניים וקבועים מחזיקים זמן רב ואינם שונים ממראה השן ולכן אינם חוצצים. שיניים תותבות שמוציאים אותם בלילה - חוצצות. (יב) עזרה לטובלת - רק בשעת דחק (דרכי טהרה פרק יח).

צוארה ואחר כך תטבל, באפן שלא יתהוה תחלה בגופה שחוץ למים שום קמט. ומה שנעשה אחר כך איזה קמט בגופה שבתוך המים, אינו מזיק מפני שכבר קדמו המים שם. ואם המים נמוכים מאד, בשעת הדחק תטבל בשכיבה כמו דג, רק שתתכסה כל גופה עם שערוֹתיה בפעם אחת במים^(י).

טו] אינה צריכה לפתוח פיה כדי שיכנסו המים, ולא תקפץ אותו יותר מדי. ואם קפצה, לא עלתה לה טבילה, אלא תשיק שפתותיה זו לזו דבוק בינוני. נתנה שערה בפיה וטבלה, לא עלתה לה טבילה מפני שלא באו המים על שערה.

טז] לא תעצם עיניה ביותר כי על ידי זה נעשים קמטים למטה, וגם לא תפתחם ביותר כי נעשים קמטים למעלה, אלא תסגרם ברפיון^(י).

יז] צריכה להסיר הצואה משפת החטם גם מבפנים, אבל מה שהוא למעלה בתוך החוטם לא חייץ. וכן צריכה להסיר צואת האוזן. יש אומרים שהאשה צריכה להטיל מים קדם טבילה אם היא צריכה לכך. גם צריכה לבדק עצמה בגדולים ובקטנים שלא תהא צריכה לעצור עצמה ולא יהיו ראויים לביאת מים. ובדיעבד, אינו מעכב.

ג תמוז

יח] לא תטבל באבק שעל רגליה^ב. ואם טבלה, אם היה אבק דק שהעבירוהו המים, עלתה לה טבילה.

יט] סתם כנים ופרעושים, אינן נדבקים בגוף, והמים נכנסים שמה ולא חייצי. אבל מין כנים הדבוקים בבשר ונושכים בעור במקום שער ונדבקים בתוך בבשר, צריכה להסירן על ידי חמין ולגוררן בצפורן. ואם אינה יכולה להסירן, אינן חוצצין. ואותן כנים קטנים הדבוקים בשערות, צריכה להסירן משום דהיינו חציצה^(כ).

כ] אשה שיש לה קליעות שערות דבוקות זו בזו שקורין בל"א מאהרצעפ או מאהרלאקען, ובלשון פולין ורטיא קאלטנים, ויש סכנה לגלחן, לא חייצי. ואפלו יש בתוכן איזה חוטין שאי אפשר להסירן, אם אינן נראין מבחוץ לא חייצי^(כ).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כל כך אלא דרך אפשר בעלמא. ובלבו"ש שם כתב להדיא דכל שאין המים עמוקים שיעור הראוי לא מהני לה טבילה אלא אם כן תשכך בתוך המים כמו דף, ואם לא שטחה יש חשש פסול אפילו בדיעבד ע"ש. ב) (קצור מסגרת השולחן) יש מי שאומר שאינו חוצץ מפני

דרכי הולכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יג) נהגו לטבול פעמים ולברך אחרי הטבילה הראשונה בעודן בתוך המקוה. ושתי טבילות מועילות גם כדי שהמים יכנסו לכל המקומות בגופה ואז תעלה לה טבילה גם אם טעתה בצורת הטבילה. ובכל מקרה אם המים לא מגיעים "זרת" מעל לטבורה - לא תטבול ותשאל שאלת חכם. (דרכי טהרה פרק יח). (יד) ואם עצמה או פתחה וטבלה - צריכה לחזור ולטבול אלא אם כן שימשה עם בעלה. (עיין דרכי טהרה פרק טז עמוד קנג). (טז) כינים יש להסיר לכתחילה - בדיעבד לא חוצץ (דרכי טהרה פרק טז). (טז) לא נוהגים כן.

סימן קסב הלכות טבילה

ובו י"ד קעי"ט.

א] אם בעלה בעיר^(א), מצוה על האשה שתטבל בזמנה שלא לבטל מפריה וורביה אפלו לילה אחד, שהרי מצונו ביהושע שנענש על שבטל את ישראל מפריה וורביה לילה אחד. ואשה שמתאחרת מלטבל כדי לצער את בעלה, ענשה גדול מאד רח"ל.

ב] אסורה לטבל ביום השביעי עד צאת הכוכבים. ואפלו לטבל סמוך לחשכה באפן שלא תבוא לביתה עד שתחשוך, נמי אסור. ואפלו נתאחרה שלא טבלה בלילה שלאחר יום השביעי וטובלת אח"כ, אסורה גם כן לטבל ביום. וגם בענין זה יש להחמיר שלא תטבל אפלו סמוך לחשכה ושלא תבוא לביתה עד שתחשוך, אלא תטבל דוקא בלילה. והכלות הטובלות קדם החפה, יכולות לטבל ביום השמיני או אחר כך ביום. ובשעת הדחק אפלו אם טובלת ביום השביעי, יכולה גם כן לטבל ביום ואפלו בבקר לאחר הניח החמה, אבל לא יעמידו את החפה עד צאת הכוכבים. אבל אם טובלת לאחר החפה, אף על פי שהיא טבילה הראשונה לבעלה, דינה כמו שאר אשה.

ג] היכא דאיכא אנס כגון שיראה לטבל בלילה מחמת צנה או פחד, או שבית הטבילה הוא חוץ לעיר ושערי העיר ננעלין בלילה, יכולה לטבל בשמיני בעוד יום^(ב), אבל בשביעי לא תטבל ביום אפלו במקום אנס. והא דמותרת לטבל במקום אנס בשמיני ביום, דוקא שתעשה גם החפיפה אז סמוך לטבילה, אבל אם יום השמיני הוא שבת או יום טוב שתצטרך לעשות החפיפה ביום שקדם הטבילה וגם תטבל ביום, זהו אסור משום דתרי קלי בהדדי לא מקלינן (דהיינו, טבילה ביום וגם הרחקת חפיפה מטבילה).

ד] לא תעמוד על שום דבר בשעת טבילה. ואם מי המקוה עמקקים וצריכה לעמוד על שליבה, תעשה שאלת חכם.

ה] לא תטבל במקום שיש חשש שיראו אותה בני אדם, מפני שמתוך כך היא ממהרת לטבל וחיישינן שמא לא תטבל יפה. ובדיעבד אם טבלה וידעינן בכורו שטבלה כראוי, עלתה לה טבילה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

שהמים משפשפין אותו. ויש מי שאומר שחוצץ לפי שהאבק נעשה טיט כשיריד למים וחוצץ, אלא אם כן שפשפה או שטבלה בחמין, שהחמין מעבירין הלכלוך כאלו שפשפה (ומ"ש המחבר אם הי' אבק דק וכו' לא מצאתיו בפרוסקים).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קסב (א) נהגו הנשים לטבול גם כשהבעל אינו בעיר. ומי שחוששת מכך, תניח ליד הכר ספר תהילים וכד' (דרכי טהרה פרק יז). (ב) כשיותר לאשה לטבול ביום, תבוא לביתה רק בלילה.

ד תמוז

[1] כְּשֶׁהָיָא טוֹבֵלֶת, צְדִיקָה לַעֲמֹד אֶצְלָה אִשָּׁה יְהוּדִית גְּדוּלָּה יוֹתֵר מִי"ב שָׁנָה וַיּוֹם אֶחָד שֶׁתְּרָאָה שְׂלֵא יִשְׁאָר מִשְׁעָר רֹאשָׁה צָף עַל פְּנֵי הַמַּיִם. וְאִם אֵין לָהּ אִשָּׁה, יָכוֹל גַּם בַּעֲלָהּ לַעֲמֹד אֶצְלָה לְרֹאוֹת שֶׁתִּטְבֵּל יָפָה⁽¹⁾.

[2] מִתְּרַת לִטְבֵּל בְּלִיל שַׁבָּת (עֵין לְעִיל סִימָן פ"ו) אִם עָתָה הִגִּיעַ זְמַן טְבִילָתָהּ שְׂלֵא יָכֹלָה לִטְבֵּל מִקֵּדָם וּבַעֲלָהּ בְּעִיר. אָבֵל אִם אֵין בַּעֲלָהּ בְּעִיר, אוֹ שֶׁהִיְתָה יָכוֹלָה לִטְבֵּל קִדְּם - אֲסוּרָה לִטְבֵּל בְּלִיל שַׁבָּת⁽²⁾. וְאִם הִיא אַחֵר לָדָה, יֵשׁ חֲלוּקֵי דִינִים אִם מִתְּרַת לִטְבֵּל בְּלִיל שַׁבָּת אוֹ לֹא, וְתַעֲשֶׂה שְׂאֵלֶת חֲכָם, וְאִשָּׁה שְׁזָמַן טְבִילָתָהּ בָּא קִדְּם, אֵלֹא שְׂלֵא טְבִילָה מִחֲמַת שְׂלֵא הִיָּה בַּעֲלָהּ בְּעִיר וּבָא בְּעֶרֶב שַׁבָּת, יֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁמַּחֲמִירִין שְׂלֵא לִטְבֵּל בְּלִיל שַׁבָּת. וּבִמְקוֹם שְׂאֵין מִנְהֵג קְבוּצָה, אֵין לְהַחֲמִיר. וּבִמְקוֹמוֹת שְׁנוֹהֲגִין לְהַחֲמִיר בְּלִיל שַׁבָּת, גַּם בְּמוֹצָאֵי שַׁבָּת לֹא תִטְבֵּל. וְאִלְמָנָה שֶׁנִּשְׁאֵת אֲסוּרָה לִטְבֵּל טְבִילָה הָרִאשׁוֹנָה בְּלִיל שַׁבָּת דְּהָא אֲסוּר לְבוֹא עָלֶיהָ בִּיאָה רִאשׁוֹנָה בַּשַּׁבָּת (עֵין לְעִיל סִימָן קמ"ח). וּבְמוֹצָאֵי שַׁבָּת יֵשׁ מְקַלִּין שֶׁתִּטְבֵּל.

[3] לְאַחֵר שֶׁטְבִילָה כְּרָאוּי, בַּעֲדָה עוֹמֶדֶת תוֹךְ הַמַּיִם תִּבְרָךְ "אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצוּנָנוּ עַל הַטְּבִילָה". וַיֵּשׁ לְהַחֲמִיר שֶׁקֵּדֶם הַבְּרָכָה⁽⁴⁾ תִּכְסֶּה אֶת עֲצָמָה לְמִטָּה בְּאִיזוֹ מִטְפַּחַת אוֹ לְכָל הַפָּחוֹת תִּחְבֵּק זְרוּעוֹתֶיהָ עַל גּוּפָהּ לְהַפְסִיק, וְלֹא תִסְתַּכֵּל לְתוֹךְ הַמַּיִם בַּשַּׁעֲה שֶׁהִיא מְבָרַכָת. וְאִם תִּטְבֵּל בְּמְקוֹם שֶׁתּוֹכֵל לַעֲכוֹר אֶת הַמַּיִם בְּרִגְלֶיהָ, טוֹב לַעֲשׂוֹת כֵּן קִדְּם הַבְּרָכָה. יֵשׁ נוֹהֲגוֹת שֶׁלְאַחֵר הַבְּרָכָה טוֹבֵלֶת עוֹד פַּעַם אַחַת, וּמִנְהֵג נָכוֹן הוּא. רַק תִּשְׁגִּיחַ שֶׁגַּם הַטְּבִילָה הַשְּׁנִיָּה תִהְיֶה כְּהֶגֶן⁽⁵⁾.

[4] לְאַחֵר שֶׁטְבִילָה בְּמִקְוֶה כְּרָאוּי, מִתְּרַת לִכְנֹס לְבֵית הַמֶּרְחֵץ לְחַמֵּם אֶת עֲצָמָה וְאֶפְלוֹ הוּא מֶרְחֵץ שֶׁל זָעָה, אָבֵל לְחֹזֵר וּלְרֹחֵץ בְּאִמְבָּטִי, יֵשׁ אוֹסְרִים⁽⁶⁾ וְכֵן נִהְגוּ⁽⁷⁾. וְלִשְׁפֹּף עָלֶיהָ מִיָּם חֲמִים לְחַמֵּם אֶת גּוּפָהּ, יֵשׁ לְהַקֵּל. אֲףּ בְּמִקְוֶה שְׁנֵהֲגוּ לְאַסֵּר גַּם זֹאת, אֵין לְהַקֵּל.

[5] יֵשׁ לְאִשָּׁה לְהִיּוֹת צְנוּעָה בְּטְבִילָתָהּ לְהִסְתִּיר לִיל טְבִילָתָהּ. וְלֹא תִלָּךְ בְּפְנֵי הַבְּרִיּוֹת שְׂלֵא יִרְגִּישׁוּ בָּהּ בְּנֵי אָדָם. וְמִי שְׂאִינָה עוֹשֶׂה כֵּן, נֹאמֵר עָלֶיהָ "אֲרוּר שׁוֹכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה". עוֹד יֵשׁ לָהּ לְזַהֵר כְּשֶׁתִּצָּא מִן הַטְּבִילָה, שֶׁתִּפְגַּע בָּהּ חֲבֵרָתָהּ⁽⁸⁾ וְתִגַּע בָּהּ⁽⁹⁾, שְׂלֵא

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסב א) (קצור מסגרת השולחן) עיין באחרונים דמקילין בכל זה יעו"ש. ב) (קצור מסגרת השולחן) לא ידעתי מאין הוציא דבר זה, ועיין בתויר"ט דיותר יש לאסור בשפיכה מלרחוץ. ג) (קצור מסגרת השולחן) עי' בס"ט שמשיק לבסוף דאין צריך ליגע בה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג) אשה ששערותיה קצרות - יכולה לטבול ללא בלנית ובלבד שהיא בטוחה שכל שערותיה בתוך המים (עיין שו"ע קצח סע' ח, ואחרונים). ד) מקילין בסיבה כל שהיא לטבול בליל שבת (דרכי טהרה פרק יז). ה) נהגו הנשים לטבול ג' פעמים ויש טובלות שבע פעמים והמנהג הרגיל לטבול שתי פעמים ולברך בין טבילה אחת לשנייה (דרכי טהרה פרק יח).

יפגע בה תחלה דבר טמא כגון כלב או חמור או חזיר או סוס או מצרע וכיוצא בהן, או עם הארץ או אינו יהודי. ואם פגעו בה דברים אלו, אם היא ידאת שמים, תחזור ותטבל. מי שפגע באשה יוצאת מן הטבילה, איכא למיתוש חס ושלום לתקלה. והתקנה היא שיאמר שני פסוקים אלו. "שופך בוז על נדיבים ויתעם בתהו לא דרך" (תהלים ק"ו). "שופך בוז על נדיבים ומזית אפיקים רפה" (איוב י"ב).

יא] לחמם את מי המקוה, יש אוסרין ויש מתירין. וכבר נתפשט המנהג בהרבה מקומות להתר. אבל במקום שאין מנהג אין להקל. ובמקום שנוהגין להקל, צריכין להשגיח שביליל שבת כשטובליו, לא יהיו המים חמין ממש אלא פושרין^(ח) (ע' ס' פ"ו).

ה תמוז

יב] בענין הטבילה בנהרות, לדעת הרבה גדולי הפוסקים ז"ל אין הטבילה מועלת בנהר אלא בזמן שהוא קטן כל כך שידוע בברור שלא נתגדל מחמת מי גשמים או מי שלגים, כי מי גשמים ומי שלגים אינם מטהרין אלא בזמן שהם נקיים ועומדים במקוה, אבל כשהם זוחלים על הארץ אינם מטהרין, אלא מי מעין מטהרין גם בזוחליו, ואף בשעת הדחק במקום שאין מקוה, נוהגין להקל ולסמוך על הפוסקים דסבירא ליה כמאן דאמר דאפלו רואים שהנהר מתגדל מן הגשמים, מכל מקום עקר גדולו הוא ממקורו מן התהום, כי בעת הגשמים האויר מלחלח ומקורי המעינות מתרבים ומתגבדים, ונמצא לעולם שהמים שבנהר רבם ממעין ומי הגשמים מתבטלים בתוכו, ומטהרין גם בזוחליו. אבל במקום שיש מקוה, חלילה להקל. וגם במקום שאין מקוה, אם באפשרי, יש להתמיר שאם הנהר נתרבה ממי גשמים תמתין בטבילתה ב' או ג' ימים עד שישוב לאיתנו. וטוב אם באפשרי שלא תטבל במקום שנתרחב אלא במקום שהולך תמיד, דבזה יש קצת להקל טפי^(ט).

יג] ובנהר שמתהווה לגמרי על ידי גשמים ולפעמים מתלבש, אף על פי שבשעת הגשמים גם שאר נהרות שופכים לתוכו, מכל מקום הואיל ולפעמים פוסק לגמרי אין שום היתר לטבל בו כשהוא זוחל עד שיקוו המים ויעמדו.

יד] דיני המקוה רבים הם מאד. ובכל מקום שעושין מקוה, אין לעשותה כי אם על ידי רב ממתה לרבים גדול בתורה וביראה. וכאשר יתהווה בה איזה שנוי גדול או קטן, יעשו מיד שאלת חכם. וכן כאשר יצטרכו לשאב אותה לנקותה, ישאלו איך יתנהגו.^(י)

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (ו) יש לאסור לאשה לרחוץ באמבטיה אחר הטבילה בעודה במקוה, ויש מקילים אם טבלה במים קרים ורוצה להתחמם. אמנם בביתה יכולה לרחוץ כרצונה (עיין רמב"ם הלכות שאר אבות הטומאה פ"ט ה"א). (ז) היום שהבליגית אומרת "כשר" די בכך וטוב שתסתכל בה ביציאתה מהמקוה. (ח) נהגו בכל המקומות לחמם את מי המקוה, גם לשבת (באופן המותר) (עיין שו"ע סוף קצט ורב פעלים י"ד ח"ד). (ט) הרוצה לטבול בים צריכה להזהר בצניעות ומה"זפת" הנדבק ברגלים ומהה תציצה. והרוצה לטבול בנהר צריכה לשאול לחכם כי יש בזה דברים מיוחדים ובמיוחד בחורף. (י) שאיבת מי המקוה וניקיו צריכה לימוד מיוחד. וצריך מומחה לדבר וגם הוא ישאל שאלת חכם על כל שינוי שקורה לו כדי לא להכשיל את כל הטובלים.

סימן קסג

הלכות מילה

ובו ח' סעיפים.

א] מצות עשה על האב למול את בנו, או לכבד ולעשות שליח לישראל אחר שימול אותו. ויש לו להאב לתת את הילד על ברכי הסנדק (עין שער תשובה סימן תקי"א סק"ג) ולהושיט את האוזן לידי המוהל ולעמד אצלו בשעת המילה להראות שהוא שלוחו. ובין חתוך לפריעה^(א) מברך האב "אשר קדשנו במצוותיו וצוננו להכניסו וכו'". ויש לאדם לחזור ולהדר אחר מוהל וסנדק היותר טוב וצדיק. נוהגין שאין נותנין סנדקאות לאיש אשר כבר היה אצלו סנדק בבן אחר. אם כבד למוהל אחד אסור לחזור בו ולכבד לאחר, שנאמר: "שאריט ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו כזב". ואם כבד לאחד ובתוך כך הלך זה המוהל מן העיר וחשב האב כי לא יבוא לזמן המילה ועל כן כבד לאחר ובתוך כך בא הראשון, ימולנו הראשון.

ב] נוהגין^(ב) שכל העם שאצל המילה, עומדים, שנאמר: "ויעמד כל העם בברית", מלבד הסנדק שהוא תופס את התינוק הוא יושב. ולאחר שברך האב "להכניסו" וענו "אמן", אומרים כלם: "כשם שנכנס לברית כן יכנס לתורה ולחפה ולמעשים טובים".

ג] המוהל צריך שידע הלכות מילה (המבארין ביו"ד), וצריך שיחקור אם הילד הוא בריא^(ג), וגם להמילדת יש להזהיר שאם תראה איזה מחוש בילד, תודיע.

ד] וצריכין לזהר במאד מאד שלא למול ולד שיש לו חשש חלי, כי סכנת נפשות דוחה את הכל, שאפשר לו למול לאחר זמן, ואי אפשר להחזיר נפש אחת מישראל לעולם, ועין יו"ד סימן רס"ב וסימן רס"ג מתי מלין תינוק שהיה חולה והבריא. ומיד כשהתינוק ראוי לימול אסור לעכב את המצוה מאיזה טעם להרבות שמחה וכדומה, אלא ימול מיד^(ד) כשהוא ראוי (תשו"ב ר"ש סימן קצ"ב) אך לא בשבת ולא ביום טוב כמו שכתוב ביו"ד סימן רס"ו.

ו תמוז

ה] אשה שמתו שני בניה מחמת מילה, שנראה כי המילה הכחישה את כחם, אין מלין את השלישי עד שיגדל ויתחזק כחו. וכן אשה שמת לה ילד אחד מחמת מילה, וגם לאחותה ארע כן, אזי גם שאר האחיות לא ימולו בניהן עד שיגדלו ויתחזקו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קסג (א) נוהגים לברך לפני החיתוך "להכניסו". ובין חיתוך לפריעה "שהחיינו". ויש נוהגים לברך את שתי הברכות בין חיתוך לפריעה. מצוה למול מקדם כי "זריון מקדימין למצוות". ואם יש חשש למחלוקת בתוך המשפחה אפשר לאחר. ואעפ"כ ישתדל להקדים במה שאפשר. (ב) טוב שאבי הבן, הסנדק והמוהל יטבלו במקוה ביום הברית (עין כרכ"י רסה). (ג) ובזמננו לא ימול עד שידע על יחוס האם (עין נהר מצרים הלכות מילה). (ד) מי שנדחתה מילתו מהיום השמיני אין מלין אותו גם ביום ה' וביום ו' מפני כבוד השבת (עין כ"י רסב ורב פעלים ח"ד כח).

ו' תינוק שנולד בין השמשות או קצת קדם, יעשו שאלת חכם מתי ימול.

ז' תינוק שמת קדם שנמול (בין בתוך ח' ימים בין אחר כך), מלין אותו אצל קברו להסיר חרפתו ממנו שלא יקבר בערלתו כי חרפה היא לו^(י). ואין מברכין על המילה אבל קוראין לו שם, לזכר שירחמנו מן השמים ויחיה בתחית המתים ויחיה בו דעה להכיר אביו ואמו. (ואם מת ביום טוב עין לקמן סימן ר' ס"ח וס"ט). אם שכחו למולו וקברוהו בערלתו, אם נזכרו מיד שעדין אין לחוש שנתגול בקבר, צריכין לפתח את הקבר ולמולו. אבל אם לא נזכרו עד איזה ימים לאחר מותו, אין לפתח את הקבר (נוב"י תנינא סימן קס"ד).

ח' נוהגין לעשות סעודה ביום המילה, שכל מצוה שקבלו ישראל בשמחה (וכמו מצות מילה), עדין עושין בשמחה, וכתב "שש אנכי על אמרתך וגו'", ודרשין "זו מילה". ומי שאפשר לו לעשות סעודה הגונה ומקמץ ואינו עושה אלא בקפה ומיני מתיקה וכדומה, לא יפה עושה. מי שמזמין אותו לסעודת ברית מילה ויודע שיש שם אנשים מהגנים מחיב גם הוא ללכת^(י). עוד נוהגין לעשות סעודה במיני פרות ומשקין בליל שבת שקדם המילה^(י), וגם זוהי סעודת מצוה. עוד נוהגין שבמילה שלפני המילה מתקבצין בבית התינוק ועוסקין בתורה ועושין קצת סעודה, וזו אין לה דין סעודת מצוה שאינה אלא מנהג בעלמא^(י) (מהריעב"ץ).

סימן קסד

הלכות פדיון בכור

ובו י' סעיפים.

א' מצות עשה על כל איש מישראל שיפדה מכהן את בנו שהוא בכור לאמו בה' סלעים. ובמטבעות שלנו צריך שיהיו כל כך עד שיהא בכלם ה' לויט ושליש כסף צרוף^(א) (בראנדילבער) (עין תתם סופר סימן רפ"ט) ויכול ליתן לכהן אפלו שאר חפצים שיהיו שוים כך אבל לא קרקעות או שטרות. ולכן אין פודין בבאנקאט בשטרות כסף. ונוהגין לעשות סעודה למצוה זאת^(ב).

ב' אמר לכהן אחד שיפדה ממנו את בנו, אסור לחזר בו. ואם חזר ופדה אותו מכהן אחר הרי זה פדוי.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (ה) כשמלין על הקבר מלין בצור או בקנה, אבל לא בסכין של מוהלים (עיין שו"ע רסג סע' ה).
 (ו) אין נוהגים להזמין לסעודת ברית, כיון שיש קפידא על מי שמזמנים אותו ולא בא (עיין פ"ת רס"ק יח).
 (ז) אין אנו נוהגים לעשות סעודה בליל שבת. אמנם נוהגים כליל הברית ללמוד זוהר המדבר בענין הברית הנקר "ברית יצחק" וזאת סעודת מצוה (עיין ברית כהונה ערך מילה).
 (ח) נוהגים לא לומר "תתנון" בביהכנ"ס שנמצא בו אבי הבן או המוהל או הסנדק. ולא אומרים כל יום המילה. כמו כן אין אומרים "תתנון" בביהכנ"ס שנערכת בו המילה (עי' ספר הלכה ב קכ).
 סימן קסד (א) והוא ערך של מאה גרם כסף טהור. (ב) עיין בשדי חמד כלל ס אות הן על ערך מעלת סעודת פדיון הבן.

ג] אין פודין את הבכור עד שיעברו עליו ל' יום, וביום ל"א יפדוהו מיד שלא להשהות את המצוה. ואין פודין בשבת וביום טוב, אבל בחול המועד פודין. נוהגין לעשות הפדיון ביום. ומכל מקום אם עבר יום ל"א ולא פדה או שחל בשבת או ביום טוב או בתענית^א יש לפדותו תיכף בלילה שלאחריו, ולא ימתינו עד למחר להשהות המצוה יותר^ב.

ד] האב מייתי ליה לבכור קמיה כהן ומודיע לו שהוא בכור פטר רחם לאמו הישראלית. ומייתי כסף או שוה כסף ה' סלעים ומניח לפני הכהן, ואומר לכהן "זה בני בכורי" וכו' ואחר כך מגיחו לפני הכהן, והכהן שואל אותו: "מאי בעית טפיי" וכו', והוא משיב לו ואומר: "חפץ אני לפדת את בני וכו'".^א ובעוד שהאב מחזיק את המטבעות בידו, קדם שיתנם לכהן, מברך^ב: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון הבן", וגם "שהחינו", ונותן מיד את המטבעות לכהן. והכהן נוטל את הכסף ומוליכו בידו על ראש הבן ואומר "זה תחת זה" וכו'. ואחר כך נותן את ידו על ראש הבן ומברכו ואומר "ישימה אלהים וגו'", "יברכה ה' וישמרה וגו'", "כי ארץ ימים ושנות חיים וגו'", "ה' ישמרה מכל רע וגו'". ואחר כך מברך הכהן על כוס יין. ואם אין יין, מברך על שאר משקה שרגילין לשותות שם^א, אבל אז צריכין לעשות הפדיון קדם גטילת ידים לסעודה, כי בתוך הסעודה אין מברכין על שאר משקים, מה שאין כן כשיש יין, שאז עושין הפדיון אחר ברכת "המוציא".

ז תמוז

ז] אם אין האב במקום הילד, יכול גם כן לפדותו מכהן באשר הוא שם ואומר לכהן יש לי בן בכור לפדותו והכהן אומר לו "מאי בעית טפיי" וכו'.

ח] בענין מה שנוהגין שהכהן מחזיר אחר כך את דמי הפדיון כלו או מקצתו לאב, כתב הט"ז טעם וצ"ע. ומי שרוצה לעשות המצוה כדבעי למהוי, יבחר לו כהן עני בעל תורה ויראה, והאב וגם הכהן יגמרו בדעתם שלא להחזיר, או יתן לו במתנה על מנת להחזיר^א (עין מג"ע למחריעב"ץ ז"ל).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסד א] (קצור מסגרת השולחן) ומדברי הש"ך, ו"מגן אברהם", ודג"מ, אינו נראה כן, רק אם חל יום ל"א בתענית יש לפדות ביום התענית ולעשות הסעודה בלילה, ואם חל

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] וכן נוהגים לפדות במוציא שבת וכד' כששלושים ואחד היה בשבת, וכן כל כיוצא בזה. ואם עלול להגרם חילול שבת, ידחו הפדיון ליום ראשון. ביום התענית יעשו הפדיון ביום ויעשו הסעודה בלילה (עין נהר מצרים הלכות פדיון הבן אות כ כא). ד] לפני הפדיון שואלים את האמא אם הילד הוא בכור פטר רחם, והאם היא כנתנת או לויה. ה] מנהגנו שהאב מוסרו ביד כהן ורק אז מברך. ו] המנהג שאחד מהציבור או תלמיד חכם יברך אחרי ברכת הגפן את הברכה "אשר קידש ידיד במעי אימו" ללא שם ומלכות. ומנהגינו לעשות הסעודה אחר הפדיון (עין נהר מצרים שם). ז] אנו מקפידים שהכהן לא יחזיר המעות. ואם אבי הבן השיג בהשאלה מטבעות מיוחדות לפדיון, ורוצה להחזירם - יתן לכהן את כסף תמורתם.

- [ז] האם אינה חייבת לפדות את בנה. ואם מת האב, בית דין פוֹדֵין אותו^(ח) (עין נה"כ).
- [ח] עבר האב ולא פדה את בנו, או שמת האב ובית הדין לא פדו אותו, חייב הוא בעצמו לפדות את עצמו כשיגדל, ומכר "אשר קדשנו במצוותיו וצוננו על פדיון בכור" ו"שהחינו" (ועין בספר "תשובה מאהבה").
- [ט] כהנים ולויים פטורים מפדיון הבן. ואפלו בת כהן או בת לוי נשאת לישראל, הבן פטור מפדיון. ואם בת כהן נבעלה לגוי ונתעברה ממנו, או אפלו נתעברה אחר כך בהתר, הבן חייב בפדיון, שהרי אמו נתחללה מן הכהנה על ידי בעילת הגוי^(י), וכן על ידי שאר בעילת אסור שהיא מתחללת.
- [י] אשה שהפילה ואחר כך ילדה בן קימא, צריכין לעשות שאלה^(י).

סימן קסה

דין חנוף קטנים וקצת דיני מלמד

ובו ט' סעיפים.

[א] כל אב^(א) חייב לחנוף את בניו הקטנים בכל המצוות, בין במצוה דאורייתא בין במצוה דרבנן, כל מצוה ומצוה לפי דעת הקטן והקטנה, וכן להפרישם מכל דבר אסור, כמו שאמר הכתוב "חנוף לנער על פי דרכו וגו'". ואם לא ינסר בדברים, יפהו בשבט וכדומה, אבל לא יבהו מכות אכזריות כמו השוטים. וכל ערום יעשה בדעת. וביותר צריכין להשגיח עליהם שלא ידברו שקרים^(ב), וללמד לשונם דברי אמת, ולהרחיקם מן השבועות (עין לעיל סימן ס"ו סעיף ט'). ודברים אלו מטלים על האבות ועל המלמדים.

[ב] זמן החנוף למצוות עשה היא בכל תינוק לפי חכמתו והבנתו. כגון היודע מענין שבת, חייב לשמוע קדוש והבדלה, וכל כיוצא בזה. והחינוף במצוות ל"ת בין בדאורייתא בין דרבנן הוא בכל תינוק שהוא בר הבנה שמכין כשאומרים לו שזה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

בשבת יפדנו ביום א', רק אם חל בשבת וביום א' הוא תענית יעשה הפדיון עם הסעודה בליל מצאי שבת.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) יש אומרים לתלות קמיע לתינוק שאין לו אב שכשיגדיל ידע לפדות עצמו. אבל המנהג לא להמתין עד שיגדל. כיון שיש בזה חשש סכנה, ולכן בית דין או סבו או אדם אחר פודה אותו (אחרונים, ועין רמ"א שה סע' י'). (ט) בת לוי שנבעלה לנכרי וכד', בנה פטור מפדיון (שו"ע שה סע' יח). (י) עיין חיים שאל א"ב ז' שיש לברר מה הפילה.

סימן קסה (א) ויש אומרים שגם האם חייבת. (עיין שו"ע או"ח סימן שמג). (ב) אסור להבטיח לתינוק לתת לו דבר מה ואח"כ לא לתת (עיין מס' סוכה דף מו:).

אסור לעשות או אסור לאכל. ויש לחנך הקטנים שיענו בבית הכנסת "אמן" ושאר הדברים. ומעשה שהתינוק עונה "אמן", יש לו חלק לעולם הבא. וצריכין לחנכם שיעמדו בבית הכנסת באימה וביראה. אבל אותן שהם רצים ושבים ומבלבלים, מוטב שלא להביאם.

ג] אפלו מי שאינו אביו של קטן, אסור לו שיתן לו דבר אסור לאכלו^(א) או לצוותו שיעשה איזה אסור. ולרב הפוסקים אפלו דבר האסור רק מדרבנן אסור לתן לו לאכל או לצוותו שיעשה. ואם התינוק חולה קצת וצריך לאכל דבר אסור, יש להתיר לתת לו על ידי גוי דבר שאינו אסור רק מדרבנן. (ולענין חמץ בפסח עין בהלכות פסח).

ח תמוז

ד] דבר שאין בו אסור מצד עצמו אלא שהיום גורם, אין בו מצות חנוכה. ולפיכך מתיר לתת לתינוק לאכל קדם קדוש אף על גב דחייב לחנכו בקדוש. אבל^(א) אסור לתת לו לאכל חוץ לסכה, ודוקא בקדוש שהוא כמו אסור לאו שאסור לאכל קדם קדוש, בזה קיל, אבל לעבור על עשה, אסור לתת לו.

ה] אסור לתת לתינוק אפלו הוא פחות מתשע שנים שיוציא איזה דבר בשבת אפלו לצורך מצוה^(ב), כגון סדור וחמש לבית הכנסת וכדומה (תשו"ר ע"א ס' ט"ו עין שם).

ו] קטן שגנב איזה דבר, אם הוא בעין, מחיבין להחזירו. ואם אינו בעין, פטור מדיני אדם אף לאחר שיגדל. אף לצאת ידי שמים, חייב לשלם כשיגדל. וכן אם עשה שאר עבירות בקטנותו, כשהוא בר הבנה טוב שיקבל עליו איזה דבר לתשובה, ועל זה נאמר "גם בלא דעת נפש לא טוב".

ז] לא יאים על התינוק שיכנה לאחר זמן, אלא אם רואהו עושה איזה מעשה, יכנה מיד או ישחק לגמרי. מעשה בתינוק שברח מבית הספר, והפחידו אביו שיכנה. הלך התינוק והמית את עצמו (מסכת שמחות פ"ב). אמרו רבותינו זכרונם לברכה, "יצר,

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסח א] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב בחיי אדם. וכתב שם דאע"פ שאין אביו כאן אין להקל שיאכל חוץ לסוכה וכו'. אבל רז"ש פסק שם דלא שייך חינוך כ"א באב ולכן מותר לאחר ליתן לפניו לאכול חוץ לסוכה כיון שאינו אומר לו שיאכל חוץ לסוכה, וגוף המאכל אינו אסור, ומכל מקום להאכילו בידים ממש אסור לכולי עלמא. ולא דמי למה שמותר להאכילו קודם קידוש או ביום הכפודים דאין צריך לענותו. אבל בסוכה יכול ליכנס לתוך הסוכה. (קצור מסגרת השולחן) וב"טורי זהב" (סי' שמ"ו) מתיר מטעם דעכשיו אין לנו רשות הרבים, רק כרמלית שהוא מדרבנן, וע"ש ב"פרי מגדים" דאינו מותר רק במקום מצוה, וגם זה צ"ע, ומכל מקום נתפשט המנהג להקל. ואפשר דיש להחמיר עכ"פ ליתנו לו כשעקר רגליו ללכת, וליטלו ממנו כשרוצה לעמוד, כדי שלא יעשה עקירה והנחה.

ודכא הלה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] אסור להאכיל דבר איסור אפילו לתינוק בן יומו. לצורך רפואה ובריאות מותר. ולכן טוב שלא לתת לתינוקות אבקת חלב עכורים, אא"כ אין לו מה יאכל. וכן מותר לתת לתינוק בפסח דייסה מקטניות כשר לפסח אע"פ שהורו אינם אוכלים קטניות. (עיין שו"ע אר"ח שמג ולחונים עליו).

תינוק ואשה תהא שמאל דוחה וימין מקרבת". לא יעשה מורא לתינוק בדבר טמא (כמו שכתבתי לעיל סימן ל"ג סעיף י"ד).

ח] מדינא מתר לתינוק ישראל לינק מגויה (ועין לקמן סימן קס"ו סי"ח). מכל מקום אם אפשר על ידי ישראלית, לא יניחוהו לינק מגויה משום דמטמטם את הלב ומוליד מזג רע. וכן מינקת ישראלית שצריכה לאכל מאכלי אסור לרפואה, אם אפשר, לא תינק בימים ההם את התינוק¹.

ט] כל אב מחיב ללמד את בנו תורה, שנאמר: "ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם". וכשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר: "והודעתם לבניך ולבני בניך".

י] מיד כשהתינוק מתחיל לדבר², ילמדו הפסוק "תורה צוה לנו משה מורשה וגו'", וכן פסוק "שמע ישראל וגו'", (רק יותר מאד שיהא התינוק נקי בשעה שהוא מלמד אותו, עין לעיל סימן ה' סעיף ג'). וכן מלמדו מעט מעט איזה פסוקים עד שיגיע בכחו ללכת אל בית הספר, ואז ישכר לו מלמד. וידקדק לבחור מלמד שהוא ירא שמים למען ירגיל את התינוק מנעוריו ביראת שמים. וכשהגיע התינוק ללמוד מקרא, נוהגין להתחיל עמו פרשת ויקרא שהיא פרשת הקרבנות, דאמרו רבותינו זכרונם לברכה "יבואו טהורים" (דהיינו, תינוקות של בית רבן) ויעסקו בטהורים.

יא] המלמד צריך לישב וללמד את התינוקות כל היום וקצת מן הלילה כדי לחנכם ללמד ביום ובלילה. ולא יבטלו התינוקות כלל חוץ מערב שבת וערב יום טוב בסוף היום. אין מבטלין את התינוקות אפלו לבנין בית המקדש.

ט תמוז

יב] מלמד תינוקות שמניח את התינוקות ויוצא, או שעושה מלאכה אחרת עמהם, או שמתרשל בתלמודו, הרי זה בכלל "ארור עושה מלאכה ה' רמיה". לפיכך אין להושיב מלמד אלא בעל ידאה, מהיר לקרוא ולדקדק. ואין מלמד להיות נעור בלילה יותר מדי, שלא יהיה עצל ביום ללמד. וכן לא יתענה או לעצר את עצמו ממאכל ומשתה או לאכל ולשתות יותר מדי, כי כל אלו הדברים גורמים שלא יוכל ללמד היטב. וכל המשנה ידו על התחתונה ומסלקין ליה.

יג] לא יכה אותם מכת אויב מוסר אכזרי לא בשוטים ולא במקל, אלא ברצועה קטנה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) אסור להשמיע לתינוק שירי עגבים כדי שישן אפילו על ידי רדיו או הקלטה, וירגילוהו בשירי קודש (אחרונים). (ה) מלמדים את הילד בקטנותו לדרך על המאכל. ומותר ללמדו עם הזכרת שם ה' (עין או"ח רטו סע' ג. ואחרונים).

[ד] אין מלמדין את התינוקות בשבת דבר חדש מה שלא למדו צדין, משום טרח שבת. אבל מה שקראו פעם אחת, שונים אותו להם בשבת (ע"ע יו"ד סימן רמ"ה ועין לעיל סימן קי"ב ס"ז).

טו] קטן שמצא מציאה, ומכל שכן אם נתן לו אחר איזה דבר במתנה, אסור לגזלו ממנו.

טז] אין מוסרין תינוק ישראל לגוי ללמדו ספר או ללמדו אמנות, ומכל שכן דאסור למסרו לאפיקורס ישראל, דגרע טפי ואיכא למיחש דילמא ממשיך אבתריה.

סימן קסו

שלא לנחש לעונן ולכשף

ובו ה' סעיפים.

[א] כתיב "לא תנחשו ולא תעוננו". כיצד הוא מנחש? האומר הואיל ונפל פתי מפי, או נפל מקלי מידי, או בני קרא לי מאחורי, עורב קרא לי, צבי הפסיקני בדרך, נחש מימיני, שועל משמאלי, לא אלך בדרך הזה כי לא אצלית, וכן אלו ששומעים צפצוף העוף ואומרים יהיה כף ולא יהיה כף, טוב לעשות דבר זה ורע לעשות דבר זה, וכן מי שמבקשין ממנו מעות^א ואומר בבקשה ממך הניחני צתה שחרית הוא ולא אתחיל תחלת היום בפרעון, או מוצאי שבת הוא, או ראש חדש הוא, וכן אלו שאומרים צריכין לשחט תרנגול זה מפני שקרא ערבית, או תרנגולת זאת מפני שקראה כמו תרנגול, וכן כל פיצא בדברים אלו - הכל אסור. והעושה דבר מדברים אלו, עובר בלאו. יש אומרים דאם אינו אומר הטעם למה הוא מצוה לשחט את התרנגולת או את התרנגול אלא אומר סתם שחטו תרנגולת זאת או תרנגול זה - מתר לשחטם^ב, וכן הוא המנהג^ג.

[ב] בית, תינוק ואשה, אף על פי שאין נחוש, יש סימן. פרוש, שאם בנה בית, או נולד לו תינוק, או נשא אשה, אם הצליח אחר כך ג"פ או לא, הוא סימן לו להבא, ויכול לומר "בית זה מצליח לי וכו'". וכן מתר לשאול לתינוק איזה פסוק למד ולסמך עליו לעשות מעשה, דחשיב קצת כמו נבואה. יש אומרים דמתר לעשות לו סימן בדבר שיבוא לעתיד כמו שעשה אליעזר עבד אברהם או יהונתן בן שאול, ויש אוסרין. וההולך בתום ובוטח בה', חסד יסובבנו.

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסו א] (קצור מסגרת השולחן) ואף אם אינו מוציא הדברים בפיו אלא מחשב בלבו ונמנע מעסקיו על ידי הנחשים האלה אסור. ויש מתירין בזה. ב] (קצור מסגרת השולחן) ועכשיו ראיתי המנהג שאומרים בפירוש שחטו התרנגולת שקראה כתרנגול, ונראה דס"ל כאותן דגורסין בגמרא דמותר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קסו א] וכן נהגו כשלא אומר הטעם אלא חזר סתם (שו"ע יו"ד קעט סע' ג).

[ג] איזהו מעונן? זה שנותן עתים, שאומר באצטגנינות יום פלוני טוב ויום פלוני רע, יום פלוני ראוי לעשות בו מלאכה פלונית, שנה פלונית או חדש פלוני רע לדבר פלוני. ומה שנוהגין שאין נושאים נשים אלא במלוי הלכנה, אין זאת בכלל מנחש ומעונן, שאין עושין זאת אלא לסימן טוב, כדרך שמושחין את המלכים על המעין לסימן שתמשך מלכותו, כן עושין לסימן טוב כמו שהלכנה הולכת ומתמלאת. ומכל מקום אין לעצב את הנשואין בשביל זה, ומכל שכן שאין לעשות חפת נדה בעבור זה. וכן נוהגין להתחיל ללמוד בראש חדש. ומה שנוהגין שאין מתחילין בשני וברביעי, יש מתירין גם כן.

י תמוז

[ד] עוד אמרו רבותינו זכרונם לברכה, איזהו מעונן זה האוחז את העינים. פרוש, שהוא כאלו אוחו עיני בני אדם וסוגרן, שהוא מטעה אותן, שנדמה להם כאלו עושה דברים נפלאים חוץ מדרך הטבע, ובאמת אינו עושה כלום אלא בקלות ידיו ובתחבולות הוא מטעה אותן. והבדחנין שעושין כמעשים אלו על החתונות, עוברים בלאו. והמצנה לעשותן עובר על "לפני עור". ולכן מי שיש בידו למחות - מחיב למחות, וכל שכן שאסור להסתפל ולראותן. אבל אם נכרי עושה כן - מתר לראות.

[ה] אסור לדרש במכשפים אלא במקום סכנת נפשות, או אם בא לו איזה חלי על ידי כשוף או מקרה ורוח רעה - מתר להתרפאות על ידי מכשף גוי^(א).

סימן קסז

הלכות עבודת כוכבים ומזלות

ובו כ' סעיפים.

[א] עבודה זרה - אסורה בהנאה, היא ותשמישה ונויה ותקרבתה. ואם נתערב מדברים אלו אפלו אחד באלף של תר, אוסר כל התערבת בהנאה. איזהו תשמישה? הפלים שהכנה מקטיר בהם לפניה כגון המחתה והגביעים, וכן הפית שמיתדים לה, והבסיס שמצמידין אותה עליו, וכן הכלי שיר שמזמרים בהם לפניה וכדומה. ואיזהו נוי? כגון הנרות שמדליקין לפניה. והמלבושים שמלבישים אותה, או שוטח לפניה בגדים וכלים נאים לנוי, וכן האילנות שרגילין ליטע לפני האליל להיות לו לנוי, הויין נויה ואסורין בהנאה, ולכן אסור לישב בצלן. ואיזהו תקרבתה? כגון מיני מאכל שמזיחין לפניה (ועין יו"ד סימן קל"ט).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

[ג] (קצור מסגרת השולחן) כן דעת הרמב"ם. ועי' בי"י שמביא דעת החולקים בזה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

[ב] ואף על פי כן אל יתקרב אליהם ולא לדרוש בהם, והבוטח בה' חסד יסובבנו (עיין שו"ע קצט סע' ז).

ב] עבודה זרה של גוי וכן תשמישה ונויה, יש להן בטול, כשמבטל אותה הגוי בידיים שלא תהא עוד עבודה זרה או תשמיש או גוי לעבודה זרה - התרו. ושל ישראל מומר, אין להם בטול.

ג] גרות שהדליקו לפניה ואחר כך כבן הגוי לצרף עצמו ומכרן לישראל - מתרין, דכיון שפכו לצרף עצמו - זהו בטולן, ומכל מקום אין לעשות מהן גרות של מצוה^(א). וכן כל דבר של עבודה זרה, אף על פי שנתבטל ומתיר להדיוט, אסור לדבר מצוה משום דמאיסי לגבוה.

ד] המלבושים שלובשים הכהנים כשנכנסים לבית אלילים, יש אומרים דגוי שלהם הן ולא גוי של אלילים ואינן צריכין בטול. ויש מי שמצריך בטול^(ב).

ה] צורת שתי וערב שמשתחוים לה אסורה בלא בטול^(ג). אבל שתי וערב שתולין בצנאר לזכרון בעלמא - מתיר^(ד).

ו] אסור לעשות שום דבר לצרף האלילים ואפלו חלונות לבית. ואסור למכר להם ספרים המיוחדים לעבודה זרה. וכן ספרי תנ"ך המצתקים בשנויים כדי לפקדם ולהחזיק אמונתם. וכן למכר להם דבר לצרף עבודתם, אסור אם לא יוכלו לקנות במקום אחר. ויש אוסרין אפלו אם יוכלו לקנות במקום אחר, וכל בעל נפש יחמיר לעצמו^(ה).

ז] אסור להסתכל באילל ובגוי שלו, שנאמר: "אל תפנו אל האלילים". וצריכין להתרחק מן הבית ומכל שכן מן האילל עצמו אדבע אמות שלא לעבד שם. ואסור לשמוע הכלי שיר או להריח בריח שלהם. ואם שומע הכלי שיר, יאטם אזניו. וכן אם בא ריח, יכנו שלא ליהנות ממנו.

ח] הרוואה בתי עבודה זרה בישובן^(א), אומר: "בית גאים יסח ה'" (משלי ט"ו). בחרבנו, אומר: "אל נקמות ה', אל נקמות הופיע" (תהלים צ"ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קסז (א) אבל אם לא השתמשו בנרות כלל - מותרים לצרכי קדושה. אלא אם כן בעת שיצרו אותם כיונו לעבודה זרה. (עיין כה"ח קנ"ז ס"ק ע"ז פג). **(ב)** ופסק הבא"ח שבגדי הכמרים צריכים בטול (ש"ס מסעי ד). וגם אחרי ביטולם אסורים לדבר מצוה משום דמאיסי. (עיין שו"ע יו"ד קלט י"א ג). הקלטות שירים ששרו בכנסיות אסורים בשמיעה ואסור לשיר פיוט במנגינות נוצרים (מעשה רקת, אחרונים). **(ג)** כל בגד והפץ שרקום או מודפס עליו צלב שתי וערב - הריהו אסור בשימוש (עיין בא"ח ש"ס מסעי ח ואחרונים). **(ד)** אם מנשקים תכשיט זה או שהוא מונח על בגדי כמרים - אסור. (עיין שו"ע קמ"א ס"א ובא"ח מסעי ד). **(ה)** לדעת בא"ח מסעי ז ראוי להתמיר בכל צורה. **(ו)** יש אומרים בתי גוים ממש ויש אומרים כנסיות. ועל כן בבתים יאמר "בית גאים יסח ה'" ובכנסיות יאמר: "ברוך (בלי שם ומלכות) שנתן ארך אפים לעוברי רצונו". ואם ראה כנסיות בחרבנו בארץ יאמר: "ברוך (בלי שם ומלכות) שעבר עבודה זרה מארצנו" ובחו"ל יאמר: "ברוך (בלי שם ומלכות) שעבר עבודה זרה מהמקום הזה". ומסיים בכולם "כשם שעקרת אותה מן המקום הזה כן תעקור אותה מכל המקומות והשב לב עובדיהם לעבדך. (עיין שו"ע רכ"ד ס"א ב י"א וכה"ח שם).

ט] יֵשֶׁב לוֹ קוֹץ בְּרִגְלוֹ, אוֹ נִתְפָּזְרוּ לוֹ מַעוֹת בְּפָנָי עֲבוּדָה זָרָה, לֹא יִשׁוּחַ לְהִסִּיר אֶת הַקּוֹץ אוֹ לְטוֹל אֶת הַמַּעוֹת, מִפְּנֵי שֶׁנֶּרְאָה כְּמִשְׁתַּחֲוֶה לוֹ, וְאִפְלוּ אִין אָדָם רוֹאֶה מְכַל מְקוֹם אֲסוּר, אֲלֵא יֵשֶׁב אוֹ יִפְנֶה אַחֲרָיו אוֹ צִדּוֹ לְצַד הָאֲלִיל וְאַחֵר כִּף יִטּוֹל.

י] יֵשׁ מִי שֶׁאָמַר שֶׁאֲסוּר לְהִלּוּת לְצַרְף בְּנִין עֲבוּדָה זָרָה אוֹ לְתַכְשִׁיטָהּ אוֹ לְמִשְׁמָשִׁיהָ. וְכָל שֶׁכֵּן דָּאֲסוּר לְמַכֵּר לָהֶם תְּשֻׁמִּישִׁים. וְהַמּוֹנֵעַ מִצְּלִית. וְאִין לְכַרְף סִפְרֵי עֲכוּ"ם חוּץ מִסִּפְרֵי הַדִּינִים וְהַסּוּפְרִים. וְאִם חוֹשֵׁשׁ מִשּׁוּם אִיבָה, עַל כָּל פָּנִים כָּל מֶה שֶׁיִּכּוֹל לְהַשְׁמֵט, יִשְׁמֵט.

יא] מְקוֹם שֶׁמִּתְקַבְּצִים גּוֹיִים וְאוֹמְרִים שֵׁשׁ מוֹחֲלִים לָהֶם עֲוֹנוֹתֵיהֶם, אֲסוּר לְשֵׂאת וּלְתַת שֵׁם עֲמָהֶם^(א) (כ"כ ה"ז, וּבַחֲמ"א כָּלל פ"ז סִימָן ה' כְּתֵב דַּע"ע).

יב] אֲסוּר לְהִזְכִּיר שֵׁם עֲבוּדָה זָרָה, בֵּין לְצַרְף כְּגוֹן לֹמֵר לְחִבְרוֹ "הִמָּתֵן לִי בְּצַד עֲבוּדָה זָרָה פְּלוֹנִית" בֵּין שֶׁלֹּא לְצַרְף, שֶׁנֶּאֱמַר: "וְשֵׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים לֹא תִזְכְּרוּ". וְאֲסוּר לְגַרוֹם לְגוֹי שֶׁיִּזְכִּיר שֵׁם אֱלִילִים, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא יִשְׁמַע עַל פִּיהָ" לֹא יִשְׁמַע בְּגִרְמָא שְׁלֵה. וְאִם נִתְחַיֵּב לוֹ גּוֹי שְׁבוּעָה, יֵשׁ מְקָלִין לְהַנִּיחַ לוֹ לִישְׁבַּע^(ב) (עֵין בַּאו"ח סִימָן קי"ו). שֵׁם הַחֲגִים שְׁלֵהם כְּשִׁמּוֹת בְּנֵי אָדָם, אִין חֲשֵׁשׁ לְהִזְכִּירָם, וְהוּא שֶׁלֹּא יִקְרָא כְּמוֹ שֶׁהַגּוֹיִם מְזַכְּרִים אוֹתָם בְּלִשׁוֹן חֲשִׁיבוֹת^(ג).

יא תמוז

יג] כָּל לִיצְנוּתָא אֲסִירָא, חוּץ מִלִּיצְנוּתָא דְעֲבוּדָה זָרָה דְשָׂרְיָא.

יד] אֲסוּר לְתַן מִתְּנַת חֲנָם לְגוֹי שֶׁאִינוּ מְכִירוֹ, דְּכָתִיב "וְלֹא תִחַנֵּם"^(א), וְדַרְשִׁינוּ, לֹא תִתֵּן לָהֶם מִתְּנַת חֲנָם. אֲבָל אִם הוּא מְכִירוֹ^(ב), לֹא הָיָה מִתְּנַת חֲנָם, שֶׁגַּם הוּא יִשְׁלַם גְּמוּלוֹ אוֹ כֶּכֶר שְׁלֵם לוֹ, וְהָיָה כְּמוֹ מְכִירָה.

טו] אֲסוּר לְסַפֵּר בְּשִׁבְחוֹ, אִפְלוּ לֹמֵר כְּמֶה נָאָה גּוֹי זֶה בְּצוּרָתוֹ, וּמְכַל שֶׁכֵּן שֶׁלֹּא לְסַפֵּר בְּשִׁבְחַת מַעֲשֵׂי, אוֹ שֶׁיִּתְכַּבֵּד דְּבַר מַדְבָּרָיו, שֶׁזֶּהוּ גַם כֵּן בְּכָלל "וְלֹא תִחַנֵּם" - לֹא תִתֵּן לָהֶם חֵן. אֲבָל אִם מְכִינֵם בְּשִׁבְחוֹ לְהוֹדוֹת לְקָדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁבָּרָא בְּרִיָּה נָאָה כְּזוֹ - מִתָּר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) אִינוּ אוֹסְרִים לְקַנּוֹת וּלְמַכּוֹר לָהֶם בְּעֶרֶב חֲגִיהֶם וּבְתַג שְׁלָהֶם. וְהָאֲר"י ז"ל הִיָּה אוֹסֵר ג' יָמִים קוֹדֵם הַחַג שְׁלָהֶם (עֵין שו"ע יו"ד קמח ס' יב וְע"ש בַּרְמ"א שְׁמִיכָל). (ח) אִין אִינוּ מְנִיחִין לְנַכְרִי לִישְׁבַּע בְּשֵׁם ע"ז שְׁלוֹ. וּבִלְאוּ הַכִּי רַבִּים חוֹלְקִים עַל סִבְרַת רַמ"א (בַּאו"ח סוּף סִימָן קנ"ו). וְיֵשׁ מְקִילִין בְּשׁוֹתָפוֹת עִם יִשְׁמַעֲאֵלִי (עֵין שֵׁם בַּה"ח. וְעֵין שו"ע יו"ד קמ"ו). (ט) יֵשׁ מִתְמַרְיִין לֹא לְהִיּוֹת שׁוֹתָף עִם רֹשַׁע כִּי אִין בּוֹה בְּרַכָּה. כְּמֵאמַר הַכְּתוּב "בְּהַתְּחַבֵּר לְרֹשַׁע - פֶּרֶץ ה' מַעֲשִׂיךְ" (עֵין כַּה"ח קנ"ו ס"ק יט. וְאַחֲרֵיכֵן). (י) אֲסוּר לְמַכּוֹר אוֹ לְהַשְׁכִּיר לָהֶם בֵּית בֶּאֱרֶץ יִשְׂרָאֵל (שו"ע קנ"א ס' ח). וְאֲסוּר לְהַשְׁכִּיר לָהֶם דִּירָה בֶּאֱרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְהַרְמ"א מִיְקָל (שו"ע קנ"א ס' י וְלַחֲוִנִים עֲלִיו). (יא) אֲסוּר לְיִשְׂרָאֵלִי לְלַכֵּת לְשִׁמְחַת נַכְרֵי הַנְּעֻשִׂית בְּבֵיתוֹ אוֹ בְּמִלּוֹן אִפְלוּ הָאוֹכֵל כֶּשֶׁר (עֵין בַּאו"ח ש"ש מַסְעִי יא).

טז] מתר לפרנס ענייהם ולבקר חוליהם ולקבר מתייהם^(יב) ולהספידן ולנחם אבליהם משום דרכי שלום.

יז] לא יתיחד ישראל עם גוי מפני שהם חשודים על שפיכת דמים (ועין יו"ד סימן קנ"ג).

יח] גויה לא תיניק לילד ישראל בביתה, ואפלו אחרים עומדים על גבה. אבל בבית ישראל, מתרת להניקו (ועין לעיל סימן קס"ה ס"ח) אם אחרים עומדים על גבה או נכנסים ויוצאים, והוא שלא יניחו עמה לבדו בלילה.

יט] ישראלית לא תילד לגויה אלא אם כן היא ידועה למילדת, שאז מתרת (משום איבה). ודוקא בשכר ובחל. ולא תיניק ישראלית לבן גוי אפלו בשכר, אלא אם כן יש לה חלב הרבה ומצער אותה, אז מתרת להניקו.

כ] אסור ללמד אמןות לגוי.

סימן קסח

צורות האסורות

וב' ז' סעיפים.

א] כתיב "לא תעשון אתי אלהי כסף וגו'", וקבלו רבותינו זכרונם לברכה דוהי אזהרה שלא לציר צורות שבמדור העליון ושבמדור התחתון, והיינו, לא תעשון כדמות שמי המשמשין לפני. ולכן אסור לציר צורות ארבע פנים שבמרכבה וצורות שרפים ואופנים ומלאכי השרת. וכן אסור לציר צורות חמה ולבנה וכוכבים, ואפלו אינן בולטות^(א) אסור לעשותן ואפלו בשביל גוי. אבל להשהותן בבית, אם אינן בולטות מתירין^(ב), רק שלא יאמר לגוי לעשותן, משום דאמירה לגוי אסורה בכל האסורין כמו באסורי שבת.

ב] וכן אסור לציר צורת אדם. ואפלו רק פרצוף פני אדם לחוד, נמי אסור. ואפלו להשהותה, אסור עד שיקלקל אותה קצת. ודוקא בצורה שלמה, דהיינו בשתי עינים וחטם שלם, אבל אם אינה רק חצי הצורה מצד אחד כדרך קצת המצירים צד אחד של הצורה, זה אינו אסור^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קסח א] (קצור מסגרת השולחן) א] וצורת אדם דבסעיף ב' אינו אסור אלא בבולטות, אבל אם הן שוקעות מותר. ומכל מקום ראוי להחמיר כדברי האוסר עשיית כל אלו הצורות אף בשוקעות. ב] אריגה שאורגים בבגד, ומה שמציירים בכותל או לוח בסממנים. אין דינו בצורה בולטת אלא כשוקעת. ויש אומרים דמה שמציירין בצבע בסממנין מותר בכל ענין דאינו לא בולט ולא שוקע. ויש להחמיר כסברא הראשונה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) בבתי קברות של גוים ולא של ישראל (רש"י גיטין סא.).

סימן קסח א] אנו אוסרים להשהות בבית אפילו אינן בולטות (עין בא"ח ש"ש מסעי יא.). ב] ויש מחמירין (עין בא"ח ש"ש מסעי י').

ג] טבעת שיש עליה חותם שהוא צורת אדם, אם היתה הצורה בולטת, אסור להשהותה, ומתיר לחתם בה מפני שנעשה שקוע. ואם היתה הצורה שוקעת - מתיר להשהותה^(ג), ואסור לחתם בה מפני שנעשה בולטת.

ד] אסור להסתכל בצורת אדם שהרי נקרא פסל, ועובר משום "אל תפנו אל האילים", אבל בצורות שעל המטבעות כיון שרגילין בהן - מתיר^(ד). והחסיד נזהר גם בזה.

ה] אסור לעשות בית - תבנית היכל כשעור ארכו וגבהו ורחבו, אכסדרה - תבנית אולם, חצר - תבנית עזרה, שלחן - תבנית השלחן שהיה בבהמ"ק, מנודה - תבנית המנודה שהיתה בביהמ"ק, אבל עושה של ה' קנים או של ו' או של ח', אבל של ו' לא יעשה אפלו משאר מיני מתכות, ואפלו בלא גביעים וכפתורים ופרחים, ואפלו אינה גבוהה י"ח טפחים משום דכל אלו גם במנודה שבמקדש לא היו מעכבין.

יב תמו

ו] יש נוהגין לעשות מנודה לשבעה נרות, דהיינו ששה בעגול ואחד באמצע. אבל הרבה פוסקים אוסרים זאת. ויש להחמיר בספק אסור דאורייתא.

ז] העושה שמן המשחה במעשה ובמשקל האמור בתורה, חייב כרת. ובשוגג, חייב חטאת. והוא שעשה אותו כדי להמשח. והעושה קטרת מי"א סממנין שבתורה לפי המשקל, אפלו לא עשה אלא חציה או שלישיתה חייב כרת. עשה להתלמד בה, פטור.

סימן קסט

אסור כתבת קעקע וקריחה על מת

ובג' סעיפים.

א] כתוב בתורה "וכתבת קעקע לא תתנו בכם". מהו כתבת קעקע. כתב המחוקה ושקוע שאינו נמחק לעולם. זהו השורט על בשרו וממלא מקום השריטה בכחול או בדיו או בשאר צבעונים הרושמים. וכן אם צובע תחלה בצבע ואחר כך שורט במקום הצבע, עובר בלאו. ומכל מקום מתיר לתן אפר ושאר דברים על המכה לרפואה אף על פי שישאר הרשם, כי גם ממכתו ישאר רשם ומוכיח עליו שלא עשה משום כתבת קעקע^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) כן כתב ב"חכמת אדם" מדברי התוס' בע"ז דף ג. אבל הב"י הביא בשם תוס' והרא"ש, דדוקא בעשוי' לשם ע"ג אסור. אבל אם הוא לנוי מותר, כדמשמע

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] ויש מחמירין גם בשוקעת (עיין בא"ח ש"ש מסעי ט). (ד) ובלכד שלא יהיה בהם שתי וערב (אחרונים).

סימן קסט (א) מותר לשים יוד כחול או חום על פצע בכדי שיפסק הדם אע"פ שהוא משאר רושם זמן רב גם אחרי שהפצע מגליד. כיון שגם כשיגליד ידעו הכל שהיוד נמרח בזמנו לשם רפואה (עיין שו"ע קפ סע' ג' וט"ז שם).

ב] כתיב "וְשָׂרֵט לְנֶפֶשׁ לֹא תִתְּנוּ בְּבָשָׂרְכֶם", וכתיב "לֹא תִתְּגַדְּדוּ וְלֹא תִשְׂמְנוּ קֶרֶחַהּ בֵּין עֵינֵיכֶם לְמֵת". וגדידה ושריטה אחת הן, ואסורין בין בפני המת בין שלא בפני המת. ואפלו להכות בידו על בשרו עד שדם יוצא - אסור. ואפלו על צער אחר - אסור.

ג] קרחה הוא שתולש משער ראשו על מת, ואפלו בשערה אחת, איכא אסורא. וגם הנשים מזהרות בכל יקרחו, ומכל שכן בכל ישרטו.

סימן קע

אסור גלוח פאות הראש והזקן

ובו ב' סעיפים.

א] פאות הראש הן שתיים בסוף הראש והוא מקום חבורו ללחי מימין ומשמאל אצל האזן. ואפלו לגלחם במספרים כעין תער, דהיינו סמוך לבשר ולא משיר כלום מן השערות סמוך לבשר, יש אוסרין^(א). ולכן אם צריך לגלחם לרפואה, יזהר שלא לגלחם סמוך לבשר ממש. ושעור הפאה, מכנגד שער שעל פדחתו ועד למטה מן האזן מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם.

ב] פאות הזקן לא אסרה תורה להשחית אלא בתער^(ב). והפאות הן חמש, ורבו בהן הדעות. לפיכך ירא שמים^(ג) לא יעביר תער על כל זקנו כלל ואפלו על השפה העליונה או תחת הגרון. ואין חלוק בין תער לאבן חד שחותך את השערות כגון פיגמנט או פיםענשטיין שאסור גם כן, ואותן שמסירין שער הזקן על ידי משחה מסיד עם אוירעם, יש להם לזהר שלא לגרר את המשחה בסכין שמא יחתך שער, רק יגררו בקיסם וכדומה (נוב"י תנינא סימן פ"א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

מבנן של קדושים דלא הי. מסתכל בצורתא דזוזא מכלל דאחרים היו מסתכלים (וכן כתב הש"ך שם לפסק הלכה. ומ"ש התוס' בע"ז היא רק דרך שמא בעלמא).
סימן קע א] (קצור מסגרת השולחן) והאר"ז ל לא היה מגלח כלל לא בתער, ולא במספריים, וזלח בשער שעל השפה המעכב האכילה היה חותך במספריים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קע א] אסור לגלח פאות הראש, אפילו במספרים כעין תער (עיין שו"ע יו"ד קפא סע' ג).
ב] מותר לגלח פאת הזקן במספרים כעין תער, אפילו נראות הלחיים חלקות (עיין שו"ע קפא סע' י). אך לא בתער ממש, ויש מכונות גילוח הפועלות כעין תער ויש כעין מספרים וצריך שאלת חכם על כל מכונה (אחרונים). ולפי הוזהר הקדוש והאר"י ז"ל יש להשאיר את הזקן (שער המצוות - קדושים). כשאדם מסתפר או מתגלח, טוב שיכוון לקיים שתי מצוות לא תעשה: "לא תקיף" וחמש מצוות של "לא תשחית פאת זקנך" (האר"י בשער המצוות קדושים עפ"י קידושין לט: ועיין בא"ח ניצבים ג').

סימן קעא

דברים האסורים משום לא ילבש גבר שמלת אשה

ובו ג' סעיפים.

א] אסור לאיש ללבש אפלו מלבוש אחד של אשה, אף על פי שהוא נכר בשאר מלבושיו שהוא איש. וכן אסור לאשה ללבש אפלו מלבוש אחד של איש. ולא לבד מלבושים אסורים, אלא אפלו כל תכשיט וכל תקון נוי ויופי המיוחד לאשה לפי מנהג המקום, אסור לאיש שיתקשט ויתיפה בו. וכן כל מה שמיוחד לאיש, אסור לאשה^(א).

יג תמוז

ב] אסור לאיש להעביר שער בית השחי ובית הערוה אפלו במספרים כעין תער, דהיינו, שמגלחין סמוך לבשר ממש, מפני שזהו תקון לנשים^(ב). ואסור לחוך ביזו בשער בית השחי ובית הערוה כדי להשירן. אבל על ידי בגדו - מתר. ומי שיש לו חטטין בבית השחי ובבית הערוה ומצטער מחמת השערות - מתר להעבירן.

ג] אסור לאיש ללקט אפלו שערה אחת לבנה מתוך השחורות שזהו נוי אשה ואסור משום "לא ילבש גבר". וכן אסור לו לצבע אפלו שערה אחת לבנה שתהא שחורה. וכן אסור לאיש להסתכל במראה. ואם רואה משום רפואה, או שמספר את עצמו או כדי להסיר הכתמים מעל פניו או הנוצות מראשו - מתר. ובמקום שהדרך הוא שגם האנשים רואים במראה, בכל ענין מתר^(ג).

סימן קעב

הלכות חדש

ובו ג' סעיפים.

א] פתיב "ולחם וקלי וכרמל לא תאכלו עד עצם היום הזה וגו'". פרוש, שאסורין לאכל מתבואה חדשה מחמשת המינים עד לאחר הקרבת העמר שהקריבו בששה עשר בניסן. ובזמן שאין עמר, כל היום אסורין. ולבני חור"ל שעושין יום טוב שני ימים מחמת ספיא, גם כל יום י"ז אסורה עד תחלת ליל י"ח. ותבואה שנזרעה

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעא (א) בגד או צעיף המתאים לנשים ולגברים - מותר בלבישה על ידי שניהם. בגד שצבעו או אופן תפירתו מיוחד לאיש - אסור לאשה, וכן להיפך. (עיי' ד"ת שם). יש מקילין בפורים ללבוש בגדי נשים לגברים ולהפך, ואין נוהגים כן. (עיי' שו"ע תרצו כרמ"א ובכה"ח שם). (ב) כן אסור לאשה להסתפר כמו גבר, וכן לא לקחת מטריה וכד' הניכרת לגברים או לנשים. ויש מתירים בדוחק בימות הגשמים. (אחרונים). (ג) לא יתכוון להתיפות, אלא שלא יהיה פרוע (עיי' שו"ע קנו).

וְנִשְׁרָשָׁה קֹדֶם ט"ז בְּנִיסָן, הָעֶמֶד הַזֶּה הִתִּירָה וּמִתֵּרֶת מִיד לְאַחַר קִצְרֹתָהּ. אָבֵל אִם לֹא נִשְׁרָשָׁה קֹדֶם שְׁשָׁה עָשָׂר בְּנִיסָן, אֲסוּרָה עַד שִׁיבּוֹא עֶמֶד הַבָּא.

ב) לְדַעַת רַב גְּדוּלֵי הַפּוֹסְקִים אֲסוּר זֶה גַם בַּחֲר"ל הוּא מִן הַתּוֹרָה, וְלִכֵּן צָרִיכִין לְהַשְׁגִּיחַ מְאֹד בַּתְּבוּאָה שְׁנִזְרָעָה לַפְּעָמִים אַחֵר הַפֶּסַח אוֹ סְמוּךְ לַפְּנֵי הַפֶּסַח שֶׁלֹּא הַשְׂרִישָׁה קֹדֶם ט"ז בְּנִיסָן כְּגוֹן שְׁעוּרִים וְשִׁבְלֹת שׁוֹעֵל וּבִקְצֵת מְקוֹמוֹת גַּם חֲטִין, שֶׁהֵם אֲסוּרִים עַד לְאַחֵר י"ז בְּנִיסָן הַבָּא. (וְאִם הַשְׂרִישָׁה בְּיוֹם ט"ו, מִתֵּרֶת בַּתְּחִלַּת לַיִל י"ז בְּנִיסָן הַבָּא מִכֵּה מִמ"ג). וְגַם הַשֶּׁכֶר הַנִּעֲשֶׂה מִתְּבוּאָה זֶה, אֲסוּר עַד לְאַחֵר הַפֶּסַח הַבָּא. וְכֵן הַשְּׂמֵרִים אֲסוּרִים. וְאִם חֲמִצּוֹ בָּהֶם עָסָה אִפְלוּ מִתְּבוּאָה יִשְׁנָה, כָּל הָעָסָה אֲסוּרָה מִחֲמַת הַשְּׂמֵרִים. תְּבוּאָה שְׂמִסְתַּפְּקִים בָּהּ אִם הִיא יִשְׁנָה אוֹ חֲדָשָׁה, יַעֲשׂוּ עָלֶיהָ שְׂאֵלֶת חֲכָם.

ג) יֵשׁ אוֹמְרִים דָּאִין אֲסוּר "חֲדָשׁ" אֲלֹא בַּתְּבוּאָה שְׁגָדְלָה בְּרִשּׁוֹת יִשְׂרָאֵל, וְאִפְלוּ הַשְּׂדָה שִׁיךְ לְגוֹי אֲלֹא שֶׁהִישָׁרָאֵל שְׂכָרָה יֵשׁ בַּתְּבוּאָה זֶה אֲסוּר "חֲדָשׁ", אָבֵל בַּתְּבוּאָה שְׁגָדְלָה בְּרִשּׁוֹת גּוֹי אִין בָּהּ אֲסוּר "חֲדָשׁ". וְעַל זֶה סוֹמְכִים הַרְבֵּה בַּשְּׁעֵת הַדַּחֲק. וּמִכָּל מְקוֹם בַּתְּבוּאָה שְׁגָדְלָה בְּרִשּׁוֹת יִשְׂרָאֵל^(א), אִין שׁוּם הֶתֶר. אָבֵל רַבּוֹ הַחוּלְקִים וְאוֹמְרִים דְּגַם בְּשָׁל גּוֹי אִיכָּא אֲסוּר "חֲדָשׁ**". וְהַמַּחֲמִיר תְּבוּאָה עָלָיו בְּרִכָּה^(א).

סימן קעג

הלכות ערלה

ובו ד' קעיפס.

א) כָּל עֵץ מֵאֵכֶל בֵּין שֶׁל יִשְׂרָאֵל בֵּין שֶׁל גּוֹי וְאִפְלוּ בְּעֶצֶץ שְׂאִינוֹ נָקוּב, שְׁלֹשׁ שָׁנִים הָרִאשׁוֹנוֹת מִנְטִיעָתוֹ הַפְּרוֹת וְהַגִּרְעִינִין וְהַקְּלִיפּוֹת הַכֹּל אֲסוּר בַּהֲנָאָה. שְׁלֹשׁ שָׁנִים אִלוֹ אִין מוֹנִים מִיּוֹם לְיוֹם, אֲלֹא אִם נָטַע קֹדֶם ט"ז בָּאָב, כִּיּוֹן שִׁישׁ אַרְבָּעִים וְאַרְבָּעָה יוֹם עַד רֹאשׁ הַשָּׁנָה, נִחְשָׁבֶת לּוֹ הַשָּׁנָה, מִשּׁוּם דְּאַרְבָּעָה עָשָׂר יוֹם הֵמָּה יְמֵי קְלִיטָה, וְאַחֵר כָּךְ שְׁלִשִּׁים יוֹם בְּשָׁנָה נִחְשָׁב שָׁנָה, וְשׁוּב מוֹנָה שְׁתֵּי שָׁנִים מִתְּשַׁרֵּי. אָבֵל אִם נָטַע מִיּוֹם

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קעב א) (קצור מסגרת השולחן) עיין באחרונים באו"ח סוף סימן תפ"ט איזה היתור גם לתבואה של ישראל, וכ"ז אינו אלא ליישב מנהג העולם שאינם נוהרים באיסור חדש, וגם מפני שהיא שעת הדחק ביותר שא"א ליוהר ממנו במדינות אלו. אבל כל בעל נפש יחמיר לעצמו בכל מה שאפשר לו כהסכמת רוב הראשונים והאחרונים, שהחדש נוהג מן התורה אף בחו"ל, ואף בשל נכרים כי כן עיקר (רו"ש ואחרונים) * אמנם לגבי תבואה הגדילה בארץ אפילו אצל אינו יהודי יש עליה כל דיני חדש. ולא נאמרו הדברים רק לגבי איסור חדש בחוץ לארץ.

דרכי הלבנה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעב א) אנו אוסרים בכל ענין בין בארץ בין בחו"ל. בין בתבואת גוי בין בתבואת ישראל. ואיסור זה הוא מהתורה (עיין שו"ע או"ח תפס ולחונים עליו וביו"ד ס' תצג).

ששה עשר באב ואילר, לא נחשבת שנה זאת לכלום, ומונה מתשרי** שלש שנים^(א).

יד תמו

[ב] בשנה הרביעית נקראו הפרות "נטע רבעי" וצריכין פדיון. כיצד פודה אותן? תולשן לאחר שנגמרו כל צרכן, ונוטל מטבע כסף או פרות של התר שוות פרוטה, ואומר "בזה אני פודה פרות נטע רבעי אלו", ונוטל המטבע או הפרות ושוחקן וזורקן בנהר. ואין מברכין בחוץ לארץ על הפדיון^(ב).

[ג] אחד הנוטע גרעין או ענף או שעקר אילן ונטעו במקום אחר, חייבים בערלה. אבל המרכיב ענף באילן אחר, וכן המבריק^(ג) דהיינו, שעושה גמא בארץ ומשפיל אחד מענפי האילן ומטמין אמצעיתו בארץ וראשו יוצא מצד האחר אף על פי שחתכו מעקר האילן, בחוץ לארץ אין בו משום ערלה^(ד).

[ד] אילן שנקצץ, אם נשאר גבוה מהארץ טפת, אזי מה שגדל אחר כך אינו חייב בערלה. אבל אם לא נשאר טפת, חייב בערלה, ומונין השנים משעת הקציצה. ואילן שנקער ונשאר משרשיו מחבר אפלו רק כעבי המחט שמותחין בו הבגד לאחר אריגה, בידוע שיכול לחיות בלי תוספת עפר, ופטור, אפלו הוסיף עליו עפר הרבה^(ה).

הערות - ע"פ שו"ע ודבר ומשנה ברורה

סימן קעג ** אמנם לגבי המעבר מאיסור ערלה לדין נטע רבעי ומדין נטע רבעי לתולין יש להאריך השנה עד ט"ז בשבט של השנה הרביעית ופירות שחנטו לפני ט"ז בשבט של שנה הרביעית אסורים משום ערלה אף שהיה מונה להם שלש שנים שלימות עד ר"ה ופירות שחנטו מט"ז בשבט של השנה הרביעית עד ט"ז בשבט של השנה החמישית הרי להם דין רבעי ויש לפרות אותם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעג (א) לדעת השו"ע אם נטע לפני ט"ז אב תשנ"ז, נחשב לו עד ראש השנה תשנ"ח כשנה אחת. ובראש השנה תש"ס יסתימו שלוש שנות ערלה. אעפ"כ כל מה שיחנטו לפני ט"ז בשבט תש"ס נחשב עדיין ערלה כחלק משנת תשנ"ט. ומה שיחנטו אחרי ט"ז בשבט יהיה נטע רבעי שאפשר לפדותו ולאוכלו (עיין שו"ע י"ד תצד סע' ה). (ב) פדיון או חילול של נטע או כרם רבעי עושים כמו על מעשר שני. ודין הפירות כמעשר שני. ופטורים מתרומות ומעשרות ובארץ מברכים על הפדיון. (ג) המברך חייב בערלה, ומכל מקום יעשה שאלת חכם (עיין שו"ע רצד סע' טז). (ד) כיוון שספק ערלה בחו"ל - מותר, בארץ ישראל - אסור, ואפילו של גוי (עיין שו"ע רצד סע' ט). (ה) דיני ערלה רבים ולכן הקונה שתיל של עץ פרי עליו לברר מתי הוא נשתל במשתלה, וכן יברר האם הוא נשתל בעציץ נקוב. ואח"כ כדאי לנטעו בגינה עם האדמה שעליו כדי שהשנים שהשתיל היה במשתלה יצטרפו למנין שנות ערלה. וכל זה יעשה על פי שאלת חכם.

סימן קעד

הלכות כלאי האילן

ונו ג' סעיפים.

א] כלאי אילנות הרי הם בכלל מה שנאמר: "שדך לא תזרע כלאים". ועל כן אסור להרכיב מין בשאינו מינו, כגון ענף של תפוח באתרוג, או אתרוג בתפוח. ואפלו מינים הדומים זה לזה כגון תפוח בתפוח יערי וכיוצא, כיון שהם שני מינים, אסורים זה בזה. ואסור לישראל להניח לגוי שירכיב לו אילנו כלאים.

ב] אסור לקים המרכב כלאים. אבל הפרי הגדל ממנו - מתר. ומתר לקח ענף מן המרכב ולנטעו במקום אחר.

ג] כלאי הכרם וכלאי זרעים אינם אסורים בחוץ לארץ אלא אם כן זרע שני מיני תבואה או שני מני ירק עם זרע הכרם ביחד^(א).

סימן קעה

הלכות כלאי בחמה

ונו ו' סעיפים.

א] אסור להרכיב זכר על נקבה משני מינים בין בבהמות בין בחיות בין בעופות. ואפלו לגרם שירכיבו - אסור.

ב] אסור לעשות מלאכה בשני מינים, כגון לחרש או שימשכו את הקרון ואפלו להנהיגם בקול בלבד, שהוא צועק עליהם, אסור^(א) אם הם קשורים יחד^(א). ולכן עגלה של גוי שכלאים מושכים אותה, ומשא של ישראל על העגלה, אסור לישראל שילך סמוך להעגלה, דחשינן שמא יצעק עליהם שילכו מהר, וזה אסור משום מנהיג בכלאים.

ג] עגלה שהכלאים מושכים אותה, אסור לישב בה אפלו אינו מנהיג.

טו תמוז

ד] עגלה שמושכין אותה מין אחד, לא יקשר מין אחר לא בצדה ולא לאחריה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קעה א] (קצור מסגרת השולחן) ויש אוסרים להנהיגם אפילו אינם קשורים יחד, ולכן אסור לרוכב למשוך בחבל כלב אצל הסוס.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעד (א) יש הבדל בדיני כלאים בין כלאי עצים לכלאי זרעים או תבואה, ויש חילוק בין עצים לגפן. ויש דינים מיוחדים להרחקות ובפרט בארץ ישראל ועל כן ישאל שאלת חכם. (עיי' שו"ע רצו).

ח] אסור לקשר שני מינים יחד אפלו רק משום שמירה שלא יברחו. ויש לזהר בזה, בעופות שלא לקשר שני מינים יחד, שקצת טועין בזה.

ו] פרד הוא הבא מן הסוס והחמור, ויש בו שני מינים. יש שאביו סוס ואמו חמורה, ויש שאמו סוסה ואביו חמור, והם כלאים זה בזה. ולכן הבא לקשר שתי פרדות, בודק בסימני אונים וזנב וקול, אם דומין זה לזה, בידוע שאמן ממין אחד ומתרים. ויש אומרים דאפלו פרד אחד, הוי כלאים¹ משום דבא משני מינים, ואסור לעשות בו מלאכה או לרכב עליו².

סימן קעו

הלכות פלאי בגדים

ובו ח' סעיפים.

א] צמר רחלים ואילים עם פשתן, אסור משום כלאים, בין שתפר בגד צמר עם בגד פשתן אפלו בחוטי משי או בחוטי קנבוס, בין שתפר בגד צמר בחוטי פשתן או בהפוך, בין שקשר חוטי פשתן עם חוטי צמר או שקלען יחד, כל אלו אסורין משום כלאים¹. התוכף תכיפה אחת וקשרו או שתכף שתי תכיפות אף על פי שלא קשר², הוי חבור לכלאים. ועל כן אסור לחבר בגד צמר בבגד פשתן אפלו על ידי מחט (שפינאדל) בלא חוטי³ (ח"י סימן קמ"ג).

ב] עורות הפכשים שעושין מהן בגדים - מתר לתפרן בחוטי פשתן ואין חוששין לנימות של צמר אף על פי שמתחברין בחוט הפשתן משום דאלו הנימות של הצמר אינן חוטין ולא חשיבי, ובבבלי⁴.

הערות "ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) ובשו"ע פסק בסתם כדעה ראשונה וגם האחרונים לא הביאו יש אומרים אלו כלל, רק הברטנורא בכלאים פ"ח הביא סברא זו בשם הירושלמי, וסיים דאין נוהגין כן. סימן קעו א] (קצור מסגרת השולחן) ע"י ברמ"א ואחרונים סי' ש' שהביאו דעת הרא"ש דלפעמים צריך שתי תכיפות וקשירה ומכל מקום צריך להחמיר כמ"ש המחבר.

דרכי הלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעו א] (א) וטוב להחמיר אפילו אינם קשורים יחד אם הם הולכים בעקבות צעקתו (עיין באר הגולה רצו אות א על סעיף יא). ב] אין אנו אסורים להשתמש בפרד, ואף לא מחמירים בזה (עיין רע"ב כלאים פ"ח משנה א' ושו"ע רצו ס' ט').

סימן קעו א] (א) וכן נוהגים לאסור (עיין שו"ע ש' ס' ב). ב] כל הקונה חליפה לגבר או לאשה וכד' בגד שעלול להיות בו פשתן, יקנהו מאדם נאמן או ימסור אותו לבקי לבודקו מחשש שעטנז, וכן יעשה בשטיח צמר שלפעמים החוטין העבים מפשתן. ולפי הזוה"ק חמור איסור שעטנז עד מאוד ועל כן גם בספק קל יש להזהר בו. ג] יש המחמירים שלא ללבוש בגדי צמר או גרבי צמר כשהשרוכים עשויים פשתן או שהנעלים תפורים בחוטי פשתן (עיין שו"ע ש' ס' ד).

ג] לחבר צמר ופשתן על ידי אמצעי, דהיינו חתיכת עור לתפר או לקשר מצדו האחד צמר ומצדו השני פשתן, להרמב"ם אסור מן התורה, ויש מקליו ולכן לדידהו עורות התפורין יחד בחוטי פשתן מתר לחברם תחת בגד צמר (ואף על פי שאפשר שהחוט של קנבוס שהוא תופר את העורות תחת הבגד של צמר יכנס בתוך חוטי פשתן שתופרין בהן העורות, לית לן בה) והכי נוהגין. אבל בעל נפש יש לו להתמיר כדעת הרמב"ם^(י).

ד] אפלו עשר מצעות זה על גבי זה והתחתון כלאים אסור לישוב על העליון^(י).

ה] בגד גדול שכלאים בקצה אחד ממנו, אסור לכסות עצמו בו אפלו בקצה השני אף על פי שהכלאים מנח על הארץ.

ו] התופר כסות כלאים בשביל גוי, תופרו כדרכו אף על פי שהכסות מנח על ארבעותיו, ובלבד שלא יכון ליהנות ממה שהנח עליו^(י). וכן מוכרי כסות שנושאים אותן על כתפיהן למכרן - מתר ובלבד שלא יכוננו שיגינו עליהם מפני הצינה או מפני הגשמים. ומכל מקום היראים נושאים אותן על גבי מקל.

ז] מטפחת הידים, וכן מטפחת שמקנחין בה אתר הרחיצה, ומטפחת השלחן שאוכלין עליו וכיוצא בזה, וכן מפה שעל השלחן בבית הכנסת שקורין עליו, אסורין משום כלאים. וכן וילון אסור לעשות מפלאים. אבל פרכת שלפני ארון הקדש - מתר.

טו תמוז

ח] עגלות שיש להן מכסה (קוטש, קאלעס) שהשרים הולכין בהם, ויש מהם מחפים מבפנים בבגדי צמר שהם כלאים, כי מסתמא נתפרו בחוטי פשתן - מתר ללכת בהם^(י) ובלבד שיזהר^ב שלא להשען בצדדים שיש שם כלאים, ומכל שכן שיזהר שלא לשבת על הכרים שהן כלאים. ויש מתירין אפלו לישוב על הכרים, כיון שעשויים באפן שאין נכפפים על צדי האדם^(י) (עין באר היטב סימן שא סק"ב ובפתחי תשובה בשם פמ"א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) וב"טורי זהב" ו"חכמת אדם" כתבו שצריך לזהר שלא ליגע באותן הצדדין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) ואנו מחמירים כסברת הרמב"ם (עיין שו"ע ש סע' ה'). (ה) אסור לעמוד יחפים או לשכב על שטיח העשוי כלאים (עיין שו"ע שא סע' א'). (ו) הצנועים תופרים על הארץ (לשון שו"ע שא סע' ו'). (ז) אין לישוב בעגלה המכוסה בכילה העשויה כלאים, ואם המכסה על העגלה מלמעלה ואין נוגעים בו - מותר. (עיין כה"ח תרל ס"ק נ ותרלח ס"ק כו). (ח) אין לישוב על כרים העשויים כלאים (עיין שו"ע ש"א סע' א והחונים עליו).

סימן קעז

הלכות בכור בהמה טהורה

ובו ט"ו סעיפים.

א] ישראל שילדה לו בהמה טהורה שלו בכור, מצוה להקדישו ולומר "הרי זה קדש", שנאמר: "תקדיש לה' אלקיך". ואם לא הקדישו מתקדש מאליהו מרחם ונותנים אותו לכהן בין שהוא תם בין שנפל בו מום אפלו נולד במומו. אבל לא יתנהו לכהן בעודו קטן מאד, שאין זו גדלה לכהן, אלא הבעלים מטפלים בו עד שיגדל מעט דהיינו בדקה שלשים יום ובגסה חמשים יום. ואם אין לו כהן מצוי, חייב לטפל בו עד שיוזמן לו כהן.

ב] אמר לו הכהן תוך הזמן, תנהו ואני אטפל בו, אם אין בו מום אינו רשאי ליתנו לו, מפני שזהו כמו שעושה לו טובה לישראל (שהוא יטפל בו תחתיו) בשביל שיתנהו לו, וזהו אסור דהוי כגזול אחרים. אבל אם נפל בו מום תוך הזמן, ואמר לו הכהן תנהו לי שאוכלנו - מתר, שהרי יכול לשחטו מיד.

ג] אם הכהן אינו רוצה לקבלו, מפני כי בזמן הזה יש בו טרח גדול לגדלו עד שיפיל בו מום, אינו רשאי מפני שנראה כמבזה מתנות כהנה. ומכל מקום הישראל אסור לו לתנו לכהן כדי להקניטו או לנקם ממנו. ואם עושה כן, אין הכהן צריך לקבלו. וכן אם פשע הישראל שהיה יכול למכר את הבהמה לגוי קדם שילדה ולא מכרה, אין הכהן צריך לקבל את הבכור, אלא הוא בעצמו יטפל בו עד שיפיל בו מום ואז יתנהו לכהן (עין חוט השני "כ").

ד] הבכור בזמן הזה צריכין להשהותו עד שיפיל בו מום. וכשנפל בו מום, מראין אותו לשלשה בעלי תורה ואחד מהם יהיה בקי לדעת אם הוא מום קבוע, ומתירין אותו ואחר כך שוחטין אותו^(א). ואם הוא כשר, אוכלין אותו ומתיר גם לישראל, אבל אינו נמכר במקולין, ואינו נשקל בליטרא, אין נותנין ממנו לכלבים, ואין מוכרין או נותנין ממנו לגוי^(ב).

ה] הבכור שנולד בו מום, אם יש במקום ההוא אנשים הראויים להתירו, מראין אותו להם מיד. ומשהתר, אין משהין אותו הרבה, אלא אם התר תוך שנתו, יכולין להשהותו עד שתהא לו שנה. ואם התר סמוך לשנתו או לאחר שנתו, אין משהין אותו יותר משלשים יום. עבר והשקה אותו יותר, אינו נפסל בכך.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קעז (א) יש מומין שאפשר להראות לשלשה ויש שלא, עיין בלבוש סימן שט מה הם. (ועיין שו"ע שט סע' ב). (ב) בשעת דחק ששחט בכור בעל מום ורוצה ליתנו לכלבים או לנכרי ישאל שאלת חכם (עיין שו"ע שח סע' ה ובא"ה ס"ק ת).

[ו] הִכְהֵן צָרִיף לְגַדֵּל אֶת הַבְּכוֹר עַד שִׁפְלָה בּוֹ מוֹם. וַיְכּוֹל לְמַכְרוֹ לְיִשְׂרָאֵל בֵּין שֵׁשׁ בּוֹ מוֹם בֵּין שְׁאִין בּוֹ מוֹם, רַק שֶׁהַיִּשְׂרָאֵל יִנְהַג בּוֹ בְּקִדְשֵׁת בְּכוֹרָה, וְגַם לֹא יִקְנֶהוּ לְסַחֲוֹרָה.

[ז] אִין מְרַגִּילִין בְּבְכוֹר, דִּהְיִינוּ, לְהַפְשִׁיט עוֹרוֹ שְׁלֵם דְּרָךְ מְרַגְלוֹתָיו, דְּנִרְאָה כְּבִזְיוֹן, שְׁבָעוֹד שֶׁהָעוֹר עַל הַקְּדָשִׁים חוֹשֵׁב לַעֲשׂוֹת מִמֶּנָּה מַפּוֹת.

[ח] שְׁחָטוּ וְנִמְצָא טְרֵפָה, עוֹרוֹ וּבָשָׂרוֹ אֲסוּרִים בְּהִנָּא וְטָעוֹן קְבוּרָה. וְהוּא הָדִין אִם מֵת מַעֲצָמוֹ, טָעוֹן קְבוּרָה. וְנוֹהֲגִין שְׁכוּרְכִים אוֹתוֹ בְּסִדִּין וְקוֹבְרִין אוֹתוֹ בְּבֵית הַקְּבוּרוֹת בְּעֶמֶק (תש"מ).

יח תמוז

[ט] הַבְּכוֹר בֵּין תָּם בֵּין בַּעַל מוֹם, אֲסוּר בְּגִזָּה וְעַבְדוּתָהּ. וְאִפְלוּ נִתְּלַשׁ מִמֶּנּוּ צֶמֶר מַעֲצָמוֹ, אוֹתוֹ הִצְמֵר אֲסוּר בְּהִנָּא לַעֲוֹלָם. אֲכָל הַצֶּמֶר שְׁעַל גּוֹפוֹ, אִם נִשְׁחַט בְּמוֹמוֹ, הַשְׁחִיטָה מְתַרְתָּ גַם אֶת הַצֶּמֶר⁽¹⁾ כְּמוֹ שֶׁהִיא מְתַרְתָּ אֶת הַבָּשָׂר וְאֶת הָעוֹר.

[י] הַבְּכוֹר אִין לוֹ הֵתֵר אֲלֵא בְּמוֹם. וְאֲסוּר לְכַנְסוֹ לְכַפָּה כְּדֵי שְׁיָמוּת מַעֲצָמוֹ, מִשּׁוּם דִּמְפָּסִיד קְדָשִׁים.

[יא] אֲסוּר לַעֲשׂוֹת מוֹם בְּבֶכֶר, וְאִפְלוּ לְגֵרֵם לוֹ מוֹם, כְּגוֹן לִתֵּן בָּצֵק עַל גִּבִּי אֲזָנוֹ כְּדֵי שְׁיִטְלֶנּוּ הַכֶּלֶב מִשֵּׁם וַיִּקְטַע אֲזָנוֹ עִמּוֹ וְכִיּוּצָא בְּזָה, אוֹ שִׂיאֵמֶר לְגוֹי לַעֲשׂוֹת בּוֹ מוֹם - אֲסוּר. וּמִתֵּר לִתְנוֹ לְגוֹי לְגַדְלוֹ אוֹ לְשִׁמְרוֹ.

[יב] הַלּוֹקֵחַ בַּהֶמָּה מִגּוֹי וְאִין יָדוּעַ אִם יִלְדָּה כֶּכֶר אוֹ לֹא, וַיִּלְדָּה עֵתָה בְּבֵית יִשְׂרָאֵל, הָרִי זֶה סֶפֶק בְּכוֹר. וְאִפְלוּ הַגּוֹי מְסִיחַ לְפִי תָמוּ שְׁכָכֶר יִלְדָּה, לֹא מִהֲנִי. וְגַם הַסִּימָנִים שְׁבִסְדָּקֵי קֶרְנִים - לֹא מִהֲנִי. וְאִפְלוּ אִם הִיא חוֹלֶכֶת - לֹא מִהֲנִי אֲלֵא אִם כֵּן רוֹאִין שְׁמִינִיקָה עָגֹל. וְאִם הִיא חוֹלֶכֶת וְגַם הַגּוֹי מְסִיחַ לְפִי תָמוּ שְׁלֹא לְהַשְׁבִּיחַ אֶת מִקְחוֹ וְאוֹמֵר שְׁכָכֶר יִלְדָּה - מִהֲנִי בְּפָרוֹת אֲכָל לֹא בְּעִזִּים.

[יג] כֶּהֱנִים וְלוֹיִים חֲיִבִּים גַּם כֵּן בְּבֶכֶר בַּהֶמָּה טְהוֹרָה, אֲלֵא שֶׁהִכְהֵן מִפְּרִישׁוֹ וּמַעֲכָבוֹ לַעֲצָמוֹ וּמִחֲזִיקוֹ בְּקִדְשֵׁת בְּכוֹר.

[יד] אִם יֵשׁ לְגוֹי שְׁתַּפּוֹת עִם יִשְׂרָאֵל בְּבַהֶמָּה וְכֵן הַמִּקְבֵּל בַּהֶמָּה מִן הַגּוֹי לְגַדְלָהּ וּשְׁיַחֲלֶקוּ בּוֹלְדוֹת, פְּטוּרִין מִן הַבְּכוֹרָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "פֶּטֶר כָּל רֶחֶם בְּכִנִּי יִשְׂרָאֵל", עַד שֶׁיְהִיָּה הַכֹּל מִיִּשְׂרָאֵל. וְנִכְרִי הַמִּקְבֵּל בַּהֶמָּה מִיִּשְׂרָאֵל לְגַדְלָהּ וּשְׁיַחֲלֶקוּ בּוֹלְדוֹת, לְהִרְבֵּה פּוֹסְקִים לֹא מִהֲנִי, אֲלֵא צָרִיף הַיִּשְׂרָאֵל לְמַכֵּר אֶת הָאֵם לְגוֹי.

[טו] מִצְוָה לְמַכֵּר לְגוֹי אֶת הַבַּהֶמָּה הַטְּהוֹרָה אוֹ לְהַשְׁתַּתֵּף עִמּוֹ בַּהֶמָּה שֶׁתִּלְדֵּךְ כְּדֵי לַפְטָרָה מִהַבְּכוֹרָה⁽²⁾. וְאִף עַל פִּי שְׁמַפְקִיעַ קְדֻשַׁת הַבְּכוֹר, הִכִּי עֲדִיף טַפִּי שְׁלֹא יָבוֹא לְיָדִי מִכְשׁוֹל בְּגִזָּה וְעַבְדוּתָהּ. וְאִם יִקְנֶה לְגוֹי אֶת הָעֶבֶר, לֹא מִהֲנִי כִּיּוֹן דְּהוּי דְּבָר שְׁלֹא

דְּרַכִּי הַלְכָה - ע"פ מִרְן הַשּׁו"ע, בֵּן אִישׁ חַי וְכַף הַחַיִּים

(ג) צֶמֶר שֶׁנִּתְּלַשׁ בְּעוֹד הַבַּהֶמָּה בְּחַיִּים אִינוּ נִיתֵר בְּשַׁעַת שְׁחִיטָתָהּ (עֵיין שו"ע שו"ס א). (ד) מַעֲרִיק הָדִין אִם יִקְנֶה הַגּוֹי אֶבֶר אֶחָד מִהַבַּהֶמָּה כְּגוֹן וּשְׁטֵט, מִפְּקִיעַ מִדִּין בְּכוֹר, וְכֵן נוֹהֲגִים כּוֹיִם (עֵיין שו"ע שו"ס ג וְהוֹחֲנִים עֲלֵיו).

בא לעולם, אלא צריך להקנות לו את האם. והקנינו יהיה באפן זה:^(א) ישתווה עם הגוי על מחיר הפרה, וגם ישכיר לו את המקום אשר הפרה עומדת שם, והגוי יתן לו פרוטה, ויאמר לו הישראל: "בזו הפרוטה תקנה את המקום אשר הפרה עומדת שמה והמקום הזה יקנה לך את הפרה". או יעשה כן שלאחר שהשוו על מחיר הפרה יתן לו הגוי פרוטה וגם ימשך הגוי את הפרה לרשותו או לסמטא וקונה אותה במשיכה ומעות. ואפלו אם מחזירה אחר כך לרשות ישראל לא אכפת לו^(ב).

סימן קעח

הלכות פטר חמור

וב' ה' סעיפים.

א] ישראל שיש לו חמורה וילדה בכור, מצוה לפדותו. ובמה פודה אותו. בשה מן הכבשים או מן העזים, בין זכר בין נקבה, בין גדול בין קטן, בין תם בין בעל מום, ובלבד שלא יהא טרפה ולא שחוט ולא בן פקועה. ויתן את השה לכהן. ומאימתי חייב לפדותו. משילד עד שימות, אלא שמצוה לפדותו מיד שלא להשהות את המצוה. ולאחר שפדה אותו הרי הוא ביד הישראל חלין גמורים, וגם השה הוא ביד הכהן חלין גמורים.

ב] מיד כשהפריש את הטלה שיהא תחת הפטר חמור, נעשה הפטר חמור חלין אפלו קדם שנתן את הטלה לכהן. לפיכך מיד כשפרישו מברך: "אשר קדשנו במצוותיו וצונו על פדיון פטר חמור"^(א).

ג] קדם שנפדה אסור בהנאה ואפלו נתנו לכהן. גם הכהן אסור להשתמש בו עד שיפדה אותו ויקח את השה לעצמו. ואם מת קדם שנפדה יקבר.

יט תמוז

ד] אם אינו רוצה לפדותו מכהו בקופיץ בערפו עד שימות, ויקברנו מפני שאסור בהנאה, ומצות פדיה קודמת למצות עריפה.

ה] כהנים ולויים פטורים מפטר חמור, וכן בת כהן ובת לוי אכל בעליהם חייבים בפטר חמור שלהם. ושתפות כהן ולוי וכן שתפות גוי גם כן פוטרת, אכל אסור להשתתף עמם או למכר להם כדי להפקיע קדשותו, כיון דאפשר בפדיה או בעריפה.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קעז א] ע"י במ"ש רו"ש סוף הלכות מכירת חמץ להחמיר בקנין זה. ע"ש האיך להתנהג.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) כיום נוהגים להקנות על ידי כסף או שטר וכד' ודי בכך (מדין סיונותא). ואין צורך להקנות קרקע. ואם יש "דינא דמלכותא" בענין מכירת בהמה, כפי החוק יכול להיות המכר (אחרונים ע"פ שדי חמד ופ"ת שכ ס"ק ד ה).

סימן קעח א] יש מחלוקת אם צריך לברך "שהחיינו" על מצוה זו. ועל כן יקנה בגד או פרי חדש ויברך עליהם "שהחיינו" ויכוון גם על המצוה (עיין ברית כהונה ערך פדיון, ושםח נפש).

סימן קעט הלכות הלואה

ובו ט"ו סעיפים

א] מצות עשה להלוות לעניי ישראל, שנאמר: "אם כסף תלוה את עמי את העני עמך וגו'". ואף על גב דכתיב "אם", קבלו חכמינו זכרונם לברכה ד"אם" זה אינו רשות אלא חובה. והכי אמרינן במכילתא: "אם כסף תלוה את עמי" - חובה! אתה אומר חובה, או אינו אלא רשות? (מדכתיב "אם"), תלמוד לומר "העבט תעביטנו", חובה ולא רשות. והא דכתיב בלשון "אם", פירושו אם כסף תלוה - את עמי תלוהו ולא לגויים, ולא יזה מ"עמי"? לאותו שעמך. מכאן אמרו, עני שהוא קרובו קודם לעניים אחרים, ועניי עירו קודמים לעניי עיר אחרת. וגדולה מצות הלואה לעני יותר ממצות צדקה לעני השואל, שזה כבר נצרך לשאל וזה עדין לא הגיע למדה זו. והתורה הקפידה על מי שהוא נמנע מלהלוות לעני, שנאמר: "ורעה עינך באחיקה האביון וגו'". והמלוה לעני בשעת דחקו, עליו הכתוב אומר "אז תקרא וה' יענה"^(א).

ב] אפלו עשיר אם צריך ללוות, מצוה להלוות לו ולהנותו אף בדברים וליעצו עצה ההוגנת לו.

ג] אסור להלוות בלא עדים^(ב) ואפלו לתלמיד חכם, אלא אם כן מלוהו על המשכון. והמלוה בשטר משבח יותר.

ד] אסור לנגש את הלווה כשיודע שאין לו לפרע. ואפלו לעבור לפניו, אסור מפני שהוא נכלם בדאותו למלוה ואין ידו משגת לפרע, ועל זה נאמר: "לא תהיה לו כנושה"^(ג).

ה] וכשם שאסור למלוה לנגש את הלווה, כך אסור ללווה לכבש ממון חברו שבידו ולומר לו "לך ושוב" כשיש לו, שנאמר: "אל תאמר לרעה לך ושוב".

ו] אסור ללווה לקח את ההלואה ולהוציאה שלא לצורך עד שתוכל להאבד ולא ימצא המלוה ממה לגבות, ואפלו אם המלוה הוא עשיר גדול. והעושה כן נקרא רשע, שנאמר: "לווה רשע ולא ישלם". וצו חכמים "יהי ממון חברך חביב עליה כשלך", וכשהמלוה מכיר את הלווה שהוא בעל מדה זאת שלא להשגיח על ממון אחרים, מוטב שלא להלוות לו ממה שילווהו ויצטרך לנגשו אחר כך ויעבר בל פנים משום "לא תהיה לו כנושה".

____ דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

סימן קעט (א) עיין שו"ע יו"ד רמט סע' ו' במעלות הצדקה וחור'מ סימן צו. (ב) בערב שבת שהוא שעת דחק יכול להלוות בשטר בכתב יד הלוה אפילו בלא עדים. ואם זה סכום מועט שדרך אדם למחול יכול להלוות ללא עדים (אחרונים), ועיין שו"ע חור'מ ע סע' א. (ג) כל זה כשיודע שאין לו (עיין שו"ע חור'מ צו סע' סב).

[ז] המלוה על המשכון צריך לזהר שלא ישתמש בו מפני שהוא כמו רבית. ואם הלוח לעני על מרא וקרדום וכיוצא בו ששכרו מרבה ואינו נפתח אלא מעט, יכול להשכירו אף בלי נטילת רשות מהלווה ולנכות לו דמי השכירות בחובו, דמסתמא ניתא ליה להלווה בכך. ויש מי שאומר דדוקא לאחרים יכול להשכירו אבל לא לעצמו, שלא יחשדוהו דמשתמש בו בחנם רק בשביל ההלואה.

[ח] אם רוצה המלוה לקח משכון מן הלווה שלא בשעת הלואה אלא אחר כך, לא יעשה כי אם על פי בית דין.

כ תמו

[ט] לעולם ירחיק אדם את עצמו מן הערבות ומן הפקדונות בכל מה דאפשר.

[י] מי שיש לו שטר חוב על חברו, והשטר בלה והולך להמחק, יבוא לבית דין ויעשו לו קיום.

[יא] אסור להשהות שטר פרוע בתוך ביתו, שנאמר: "ואל תשכן באהלך עולה".

[יב] כמו שצריך לזהר בשמירת פקדון, כך צריך לזהר בשמירת המשכון ביותר מפני שהוא כמו שומר שכר על המשכון. וכשם שהנפקד אינו רשאי למסר את הפקדון לאחר לשמרו כמו שיתבאר בסימן קפ"ח, כך אין המלוה רשאי להפקיד את המשכון ביד אחר או למשכנו שלא מדעת הבעלים.

[יג] המלוה את חברו על המשכון שאם לא יפרענו לזמן פלוני יהא המשכון חלוט לו, יזהר לומר לו בשעת הלואה "אם לא תפדה אותו עד זמן פלוני, יהא קנוי לי מעכשיו".

[יד] מי שהוא יודע שחייב לחברו וחברו אומר לו "ודאי לי שאינך חייב לי" - פטור מלשלם לו, שהרי מחל לו.

[טו] לווה שבא לפרוע למלוה על ידי שליח מיד כשמסר את המעות לידי השליח - זכה השליח במעות עבור המלוה. וכשהלווה מתחרט ורוצה לקחתן מיד השליח ושיפרע לו אחר כך אסור משום דהוי ליה שלא מדעת, וגם על השליח יש אסור להתחזרו ללווה.

סימן קפ

הלכות שמיטת כספים

ובו ט"ז סעיפים.

[א] הסכמת רב הפוסקים דשמטת כספים נוהגת גם בזמן הזה ואפלו בחוץ לארץ, והעולם נהגו להקל וכבר הרעישו על זאת גדולי ישראל, וקצת מהם טרחו ללמד זכות על המנהג שסומכין על קצת מקלין. אבל מי שרוצה לדקדק במצוות, בודאי מחייב לעשות כדעת רב הפוסקים וזכרונם לברכה, ובפרט שיוכל לתקן את הדבר על

ידי פרוזבול ולא יבוא לידי פסידא. ושנת השמיטה היתה בשנת תרל"ה ויתהיה אם ירצה השם בשנת תרמ"ב (והבאה אם ירצה השם: תשס"א וכו').

ב] שביעית משמטת כל מלוה, בין מלוה בעל פה בין מלוה בשטר, ואפלו יש בו אחריות נכסים. ומי שנתן לחברו מעות בתורת עסקא שהדין הוא שחציו מלוה וחציו פקדון^(א), החצי שהוא מלוה - משמטת, והחצי שהוא פקדון - אינה משמטת.

ג] המלוה את חברו על המשכון - אינו משמט^(א). ואם הלווה על משכון קרקע יש בזה חלוקי דינים.

ד] ערב שפרע למלוה וקדם שפרע לו הלווה להעריב הגיעה שנת השמטה - משמט.

ה] מי שנתחייב לחברו שבועה על ממון שאלו היה מודה לו היתה שביעית משמטת את הממון, משמטת גם כן את השבועה.

ו] מי שהיה חייב לחברו ממון וכפר, ועמדו לדין ונתחייב, וכתבו בית הדין פסק דין ונתנוהו לידי המלוה, אין השביעית משמטתו.

ז] המלוה את חברו והתנה עמו שלא תשמטנו שביעית, אפלו הכי משמטתו. אבל אם התנה עמו שלא ישמיט הוא חוב זה, אפלו היתה זאת בשנת השמטה, אינה משמטתו. וכן אם כתב בשטר לשון פקדון - אינה משמטת^(ב).

ח] המלוה את חברו לאיזה שנים והגיע זמן הפרעון לאחר השמטה, אינה משמטתו כיון שלא היה יכל לתבעו קדם.

כא תמוז

ט] המוסר שטרותיו לבית דין ואמר להם "אתם גבו לי חובי" - אינו נשמט.

י] המוכר איזה דבר לחברו בהקפה, הוי ליה כאלו הלווה מעות ומשמט. אבל חנוני המוכר לאחרים בהקפה ואין דרכו לתבוע עד שמתקבץ איזה סך - אינו משמט^(ב). וקפני^(א) עליו במלוה, דהיינו, שחשב הכל ביחד וכתב בפנקסו סך הכולל, אזי הוי כהלואה ומשמט.

יא] שכר שכיר - אינו משמט. ואם זקפו עליו במלוה - משמט^(ר).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קפ א] ויש אומרים דגם החצי של מלוה אינו משמט. ב] (קצור מסגרת השולחן) ונקראת זקיפה משעה שקבע לו זמן לפרעו, והגיע הזמן לפני השמיטה. ויש אומרים משעה שכתב בפנקסו את כל החשבון ביחד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפ א] אינו משמט רק מה שכנגד המשכון (שו"ע חו"מ סז סע' יב). ב] פקדון בבנק דינו כמו הלואה (שו"ע חו"מ סז סע' ט). ג] אנו מחמירים ומחשיבים חישוב הסכום כזקיפת מלוה. ואם נהוג לשלם בצ"ק דחוי לאחר סוף השביעית, אינו משמט, ואעפ"כ טוב לחנוני לעשות פרוזבול על כל חובותיו (אחרונים). ד] קופות גמ"ח וקופות צדקה שלוו מהם אינו משמט.

יב] הבא מכת גוי הרי הוא כגוי. לכן מי שקנה מגוי שטר חוב על ישראל, אינו משמט שהרי הגוי היה גובה בשטרו לעולם. וכן מי שערב לגוי בעד ישראל ולא פרע הישראל, והצרף הישראל הערב לפרוע לגוי, ונטל מן הגוי את השטר שעל הלווה, אינו משמט. אבל אם לא היה שטר אלא שתובע לחברו בעל פה על שהצרף לפרע בעדו לגוי הרי זה פטור.

יג] אין שביעית משמטת כספים אלא בסופה. לפיכך המלוה את חברו בשנת השמטה עצמה, גובה חובו כל השנה, וכשתשקע החמה בערב ראש השנה אבד החוב^(ה).

יד] לוה שבא לפרע למלוה חוב שעבר עליו שמטה, יאמר לו המלוה "משמט אני את החוב וכבר נפטרת ממני". אם אמר לו הלוה "אף על פי כן רוצה אני שתקבל ממני" - מתר למלוה לקבלו ממנו. ואל יאמר הלוה "בחובי אני נותן לך", אלא יאמר לו "שלי הם ובמתנה אני נותנם לך". ויכול המלוה לעשות השתדלות והתפעלות שיאמר הלוה שהוא נותנם לו במתנה. ואם אינו יכול לפעל זאת - אל יקחם.

טו] פרוזבול אינו משמט. מהו פרוזבול? המלוה הולך אצל שלשה בני תורה שיהיו בית דין^(ו), ואומר אליהם, "אתם דינים מוסר אני לכם שכל חוב" שיש לי על פלוני ועל פלוני, שאגבה אותן חובות כל זמן שארצה". והמה כותבים לו פרוזבול בזה הלשון: "במותב תלתא כחדא הוינא, ואתא פלוני המלוה ואמר לפנינו, מוסר אני" וכו'. ושלשתן חותמין למטה^(ז) בלשון דינים או בלשון עדים^(ח). ויכולים לעשות זאת גם בסוף השנה, דהיינו בערב ראש השנה קדם שקיעת החמה. ויש אומרים שאינן צריכין דוקא לכתוב את הפרוזבול, אלא די במה שהוא אומר לפניהם. ואפלו אם אין במקומו בית דין יכול לומר "אני מוסר שטרתי לבית דין שבמקום פלוני".

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ג] (קצור מסגרת השולחן) כן הוא הנוסחא בגיטין דף ל"ז וכו', אבל ברמב"ם ובשו"ע כתוב הלשון של המשנה דמס' שביעית פ"י, שכל חוב שיש לי שאגבנו כל זמן שארצה, וכפי הנראה דכן יש להקל בשביעית בזמן הזה דרבנן. ד] (קצור מסגרת השולחן) וטוב יותר שיחתמו בלשון דיינים. ה] (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום לכתחילה יש להחמיר לעשותו בסוף שנה ששית, דיש אומרים שמשנכנסה שנת השביעית אסור לתבוע חוב רק כשהלוה פורע מעצמו אין צריך לומר משמט אני, כמו שצ"ל אחר שביעית. ואם לא עשה פרוזבול. בסוף ששית יעשה בשביעית עד סוף השנה. 1] (קצור מסגרת השולחן) ובתומים חולק על זה. וכן נראה דעת רז"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

וה] כשהמלוה והלוה גרים בארצות אחרות עדיף לעשות את הפרוזבול לפני ראש השנה כפי שיחול במקום המוקדם ביותר כדי לצאת ידי חובת כל הדעות. 1] לדעת הרמ"א אע"פ שאין צורך בבית דין חשוב, לא יעשו פרוזבול בפני סתם שלשה ממתפללי ביה"כ אלא בפני שלשה תלמידי חכמים או ב"ד, וטוב יותר שימסרו החוב לביה"ד של העיר. ויאמר להם הנוסח הכתוב בפרוזבול. והשני עדים ימלאו את הכתוב בשטר ויחתמו בו ויתנו אותו ביד המלוה. עיין נוסח הפרוזבול בסוף הספר.

[טז] לא מהני פרוזבול אלא אם יש ללווה קרקע. ואפלו כל שהוא סגי. ואפלו אין לו אלא עציץ נקוב, סגי. ואפלו אין ללווה כלום אלא שיש לערב או שיש למי שהוא חייב לו ללווה זה, נמי מהני. ואם גם לאלו אין להם כלל, אם יש למלוה קרקע כל שהוא, יכול לזכות לו ללווה ואפלו על ידי אחר ואפלו שלא בפניו ומהני לפרוזבול^(ז).

סימן קפא

הלכות טוען ונטען ועדות

ובו כ"ב סעיפים.

[א] כשנפל בין שני בני אדם איזה סכסוך, ראוי להם להתפשר בטוב ושיותר כל אחד נגד חברו כדי להתרחק מזילותא דבי דינא בכל מה דאפשר.

[ב] אם אי אפשר להם להתפשר בטוב ומכרחים לבוא במשפט, יבואו לפני בית דין ישראל^(א), ואסור לדון בפני דיני גויים ובעדכאות שלהם אפלו בדין שדנים כדיני ישראל. ואפלו נתרצו שני בעלי דינים לדון בפניהם - אסור. ואפלו נתקשרו בקנין על זה או שכתבו כן בשטר, אינו כלום. וכל הבא לדון בפניהם, הרי זה רשע וכאלו חרף וגדף והרים יד בתורת משה רבינו עליו השלום. ואפלו בדבר המתיר למעבד דינא לנפשיה כאשר יתבאר אם ירצה השם בסעיף ט', מכל מקום אסור לעשותו על ידי גוי. ואפלו אינו דן לפני גוי אלא שכופהו על ידי גוי שיעמד עמו לדין ישראל, ראוי למתחו על העמוד.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) אפשר לכתוב פרוזבול גם בלילה. אפשר גם על ידי שליח. איש או אשה שלוו כיכר לחם או חבילת סוכר וכד' משכניהם זה כמו מלוה, וצריכים לעשות פרוזבול או לוותר על החוב. אך צורך לפרט שמות האנשים שחייבים לו. ואם רוצה להחמיר על עצמו ולפרט שמות החייבים לו יכול לרשום שמם מאחורי שטר הפרוזבול. וכתב הרב בעל בן איש חי: והנה יש מתחסדים אחד שכותבין הפרוזבול, מלוה לחבירו סך מה. ועל זה הסך לא יחול הפרוזבול כיון שהלוהו אחד זמן הפרוזבול. ואז אחר ראש השנה כשיביא לו חבירו המעות לפרועו יאמר לו "משמט אני" ולא יקבלם ממנו. ויאכל הלוח ולחדי (וישמח). במעות אלו והמלוה ליחדי במצות השמטת כספים שקיים אותה בפועל. ותהילות לאל יתברך הנהגתי מצוה זו פה עירנו בגדאד יע"א. הדפסתי שטרות של פרוזבול וחלקתי אותם לכמה בני אדם ועשאו. וגם לימדתי אותם שיעשו כן להלות אחר זמן הפרוזבול סך מה ולקיים המצוה בפועל כאמור לעיל. אשריהם ישראל אוהבי מצוות ה' ועושים אותם בשמחה. וגם אם לוהו אדם מחבירו כיכרות לחם אפילו ככר אחת נוהג כזה דין שמיטה. על כן טוב שתלוה האשה יום ערב ראש השנה ככר או שנים או שלוש לחבירתה. ואחר ראש השנה כשתפרע לה תאמר לה "משמט אני" והרי זו מקיימת מצוות שמיטה. ועיין חיים שאל ח"ב ס' לח אות יג' וכן עשו קצת נשים פה עידנו יע"א כי דרשתי דבר זה בעזרת ה' ברבים. אשריהם ישראל. עכ"ל. (סוף ניצבים).

סימן קפא (א) טוב להתדיין בכית דין של זבל"א. דהיינו שהתובע בורר לו דיין אחד והנתבע בורר דיין אחד ושני הדיינים בוררים דיין שלישי (עיין שו"ע חו"מ יג סע' א).

[ג] היתה ידם תקיפה ובעל דינו גבר אליהם, יתבענו לדיני ישראל תחלה. אם לא רצה לבוא נוטל רשות מבית דין ומציל בדיניהם^(ב).

[ד] מי שתובעים אותו ממון שהוא מחזק בו, אסור לו לבקש צדדים להשמיט כדי שיתרצה הלה לעשות עמו פשרה וימחל לו על השאר. ואם עבר ועשה כן, אינו יוצא ידי שמים עד שיתן לו את שלו.

כב תמוז

[ה] אסור לבעל דין^(א) לספר ענין המשפט לפני הדין שלא בפני בעל דין חברו. ולא יקדים את עצמו לבוא לפני הדין קדם לחברו, שלא יהא נחשד שמקדים כדי לסדר טענותיו שלא בפני חברו (סמ"ע).

[ו] כשם שהדין הלוקח שחד אפלו לזכות את הזכאי עובר ב"לא תעשה", כך הנותן את השחד עובר ב"לא תעשה" ד"לפני עור לא תתן מכשול".

[ז] אסור לטען שקר בכל ענין. ואפלו אם יודע בעצמו שהוא זכאי, ואם יטען האמת יתחייב בדין, מכל מקום לא יטען שקר. הכי איתא בגמרא, "תנו רבנן מנין לנושה בחברו (פרוש, שהלה להברו) מנה, שלא יאמר אטעננו במאתים כדי שיוודה לי במנה ויתחייב לי שבועה ואגלגל עליי שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר "מדבר שקר תרחק". מנין לנושה בחברו מנה וטענו מאתים, שלא יאמר הלווה אכפרנו בבית דין ואודה לו חוץ לבית דין כדי שלא אתחייב לו שבועה ולא יגלגל עליי שבועה ממקום אחר, תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק". מנין לשלשה שנושין מנה באחד, שלא יהא אחד בעל דין ושנים עדים כדי שיוציאו המנה ויחלקו, תלמוד לומר: "מדבר שקר תרחק".

[ח] לפעמים בעלי הדין בוררים להם אנשים שיעשו פשרה ביניהם אם בצרוף בית דין או שלא בבית דין, ודבר זה הגון הוא שכל אחד הוא מצדד בזכותו של זה אשר בחרו ויצא הפשר כראוי. ודוקא לצדד בדרך הישר, אבל חס ושלום לעות את הפשר, שכשם שמזהרין שלא להטות את הדין, כך מזהרין שלא להטות את הפשר.

[ט] יכול אדם לעשות דין לעצמו. אם רואה חפץ שלו ביד אחר שגזלו, יכול לקחתו מידו^(א). ואם האחר עומד כנגדו, יכול להכותו עד שיניחנו אם לא יוכל להציל בענין אחר, אפלו הוא דבר שאין בו הפסד אם ימתין עד שיעמידנו בדין. ואם יש

דרכי הדין - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) כתבו אחרונים שנהגו לא לתת כתב סירוב אלא למי שלא בא לב"ד שלוש פעמים כשהומינוהו. אבל אם כתב או אמר שאינו מוכן להתדיין בב"ד, נותנים כתב סירוב אפילו בפעם אחת. והכל לפי ראות עיני הבי"ד. (עיין שו"ע חו"מ כו סעי' ב ולחונים עליו). (ג) וכן אסור לדיין לשמוע צד אחד שלא בפני בעל הדין השני (עיין שו"ע חו"מ יז סעי' ה). (ד) וכל שכן שיכול אדם למנוע מחבירו לקחת או לגנוב מרכושו, וכן יכול להזמין משטרה וכד' ולא צריך להמתין עד שיזמין אותו לבית דין (עיין שו"ע חו"מ ד ולחונים עליו).

עדים הרואים שהוא תופס את החפץ מיד האחר, אינו יכול לתפסו על ידי הכאה אלא אם כן יוכל לברר אחר כך שנטל את שלו, כי אם לא יברר לא מהני ליה תפיסתו כיון שהיו עדים בדבר. אבל אם אין עדים דאז מהני תפיסתו, יכול לעשות כן אף על פי שלא יוכל לברר.

י[בני העיר שמעמידין להם בית דין, צריכין לידע שיש בכל אחד מהם שבעה דברים אלו. חכמה בתורה, ענוה, יראה, שנאת ממון אפלו שלהם, אהבת האמת, אהבת הבריות להם, בעלי שם טוב במעשיהם. וכל המעמיד דין שאינו הגון, עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תכירו פנים במשפט", כלומר לא תכירו פני איש לומר פלוני עשיר הוא, קרובי הוא, אושכנו בדין. וכל דין שנתמנה בשביל כסף וזהב, אסור לעמוד לפניו או לכבדו בשאר כבוד. ועליו דרשו רבותינו זכרונם לברכה "אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם".

יא[עירות שאין בהם חכמים הראויים להיות דינים, ממנים הטובים והחכמים שבהם לדעת אנשי העיר והם ידונו אף על פי שאינם ראויים לדינים כדי שלא ילכו לפני ערפאות של גויים. וכיון שקבלום עליהם בני העיר אין אחר יכול לפסלן. וכל מעשיהם יהיו לשם שמים.

יב[כל מי שידע עדות לחברו וראוי להעידו, ויש לחברו תועלת בעדותו, והוא תובעו שיעיד לו בפני בית דין, חייב להעיד לו, בין שיש עוד עד אחר עמו, בין שהוא לבדו. ואם כבש עדותו, חייב בדיני שמים. ואסור לאדם להעיד בדבר שאינו יודע אף על פי שאמר לו אדם שידע בו שאינו משקר. ואפלו אמר לו בעל הדין בא ועמוד עם עד אחד שיש לי ולא תעיד, רק שיפחד בעל חובי ויסבור שיש לי שני עדים ויודה לי, לא ישמע לו, שנאמר: "מדבר שקר תרחק".

יג[הא דעד אחד מעיד, זהו דוקא בדבר שבממון דמהני גם עד אחד לענין שבועה. וכן בדבר אסור, אם עדין לא נעשה האסור, יעיד כדי לאפרושי מאסורא. אבל אם כבר נעשה האסור, לא יעיד עד אחד, דכיון דעד אחד אינו נאמן, אינו אלא כמוציא שם רע על חברו.

כג תמוז

יד[הנוטל שכר להעיד, עדותו בטלה. ודוקא כשכבר ראה המעשה, דמחייב להעיד בחנם, אבל לילך לראות את הענין שיהיה אחר כך עד בדבר - מתר לו לקח שכר, אבל רק שכר הראוי לפי הטרחה שלו ולא יותר. וכן אם יש לו טרחה ללכת לפני בית הדין, יכול לטול שכר טרחה כפי הראוי בעד טרחה זו ולא יותר.

טו[כל עדות שיש לאדם הנאה בה ואיזה צד נגיעה אפלו בדרך רחוקה, פסול להעיד.

טז] כתיב: "ואשר לא טוב עשה בעמיו", ודרשין זה הבא בהרשאה ומתעבר על ריב לא לו. ודוקא כששני בעלי הדין המה בעיר. אלא כגון" שהלווה הוא אלים ובעל טענות וירא המלוה לטעון עמו ומרשה לאחר, זהו "מתעבר על ריב לא לו". אבל אם הנתבע הוא בעיר אחרת והתובע אינו יכול להטריח את עצמו ומרשה לאחר, זה המרשה מצוה קעביד להציל העשוק מיד עושקו¹. ויש אומרים דהבא בהרשאה כדי ליהנות מן השכר לא בשביל אלמות - מתר².

יז] לעולם ירחיק אדם את עצמו אפלו משבועת אמת בכל מה דאפשר.

יח] מי שחברו נתחב לו שבועה ורואה בו שהוא רוצה לישבע לשקר חס ושלום, יתפטר עמו כפי האפשרי ולא יניחנו לישבע לשקר, שנאמר: "שבועת ה' תהיה בין שניהם", ודרשין מלמד שהשבועה חלה על שניהם.

יט] ישראל היודע עדות לגוי שיש לו דין עם ישראל בערכאותיהם, אם יגרם בעדותו לחיב את הישראל יותר ממה שהיה חיב בדיני ישראל, אסור להעיד לו. ואם לאו - מתר להעיד לו. ואם מתחלה יחדו הגוי לישראל שיהיה לו עד, הואיל ויהיה חלול השם אם לא יעיד לו, יעיד לו בכל ענין.

כ] כל זמן שהאדם זוכר, יכול להעיד לעולם ואינו חושש שמא מתוך שנתישן הדבר הרבה אינו זוכרו על בריו. ואפלו אינו נזכר לעדות אלא מתוך הכתב, שכשמסרוהו לו כתבו בפנקסו לזכרון דברים, ושכח את הדבר ואינו נזכר אלא מתוך הכתב, יכול להעיד. ודוקא שכאשר ראה את הכתב נזכר לדבר. וכן אם נזכר לדבר על ידי אחר שהזכירו לו, יכול להעיד אפלו היה המזכיר העד השני. אבל אם בעל הדין בעצמו מזכירו ונזכר, לא יעיד. אף יכול בעל הדין למסר את הדברים לאחר והוא יזכירו, דהוי ליה נזכר על ידי אחר.

כא] עד שהוא קרוב לאחד מבעלי הדין, או לאחד מהדיינים, או שהעדים קרובים זה לזה ואפלו קרבה על ידי נשותיהם, לפעמים פסולים להעיד. ואפלו קרובים רק לערב ולא ללווה, גם כן פסולים להעיד ללווה. וזה שפסלה התורה עדות הקרובים, לא מפני שחזקתם אוהבים זה את זה, שהרי פסולים להעיד בין לזכותו בין לחובתו, אלא גזרת הכתוב היא, ואפלו משה ואהרן לא היו כשרים להעיד זה לזה. לכן כל עד

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קפא א) (קצור מסגרת השולחן) כן כתב הש"ך. אבל בתומים השיג על זה. דזה מצוה קעביד להציל עשוק מיד עשוק, ולכן פירש הוא כמו שכתבו רמ"א ורו"ש שהבא בהרשאה הוא אלם, והמלוה מרשה את זה מפני שהוא בעל טענות יותר. ונמצא שהוא מתעבר על ריב לא לו. ב) (קצור מסגרת השולחן) לא מצאתי זה בפוסקים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) כיום נוהגים למנות מורשה (עורך דין) בין התובע בין הנתבע. וחייב המורשה לטעון אמת ורק לפי הדין ואפילו אם זה לרעת שולחו. (עיין ערוך השולחן סי' קכב קכד).

שהוא איזה קרוב לאחד מן הנזכרים, או שהיה קרוב ונתרחק והדינים אינם יודעים, צריך להודיע להם, והם יגידו לו על פי התורה אם יש בקרבה זו כדי לפסלו או לא.

[ב] שני עדים שאחד יודע בחברו שהוא רשע ופסול לעדות מן התורה ואין הדינים מכירים בדשעו⁽¹⁾, אסור לו להעיד עמו אף על פי שהיא עדות אמת, שנאמר: "אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס", וגזרת הכתוב היא שכל העדות בטלה אפלו הם רבים אם אחד ביניהם פסול. ואיזהו רשע שפסול לעדות מן התורה? כל שעבר על דבר שפשט בישראל שהוא עברה, והוא דבר שב"לא תעשה" מן התורה, ועבר בזדון ולא עשה תשובה. אבל אם יש לחלות שעשה בשגגה או בטעות שלא ידע את האסור, לא נפסל לעדות.

סימן קפב

הלכות גנבה וגזלה

ובו ט"ז סעיפים.

[א] אסור לגלל אי לגנב אפלו כל שהוא בין מישאל בין מגוי. איתא בתנא דבי אליהו "מעשה באחד שספר לו שעשה עולה לגוי במדידת התמרים שמכר לו, ואחר כך קנה בעל המעשה שמן ונשבר הכד ונשפך השמן, ואמרתי: ברוך המקום שאין לפניו משוא פנים, הכתוב אומר "לא תעשוק את רעהו ולא תגזל", וגזל הנכרי גזל"^(א).

כד תמוז

[ב] אם הוא דבר נזק כל כך שאין מי שיקפיד עליו כלל, כגון לטול מהחבילה קיסם לחצץ בו שני - וזוהי. ומדת חסידות להמנע גם מזה^(ב).

[ג] אפלו לגנב על דעת להחזיר אלא שרוצה לצערו קצת או בדרך שחוק, גם כן אסור.

[ד] אסור לעשוק את חברו אפלו כל שהוא, שנאמר: "לא תעשוק את רעהו". ואיזהו עשוק? זה שבא ממון חברו לידו ברצון חברו, כגון שיש לו בידו הלואה או שכירות ואינו רוצה לשלם לו, או שמדחהו ב"לך ושוב לך ושוב". וכיון דכתיב "רעה", אינו אסור בגוי, והוא שאין חלול השם בדבר, כגון שלוח מגוי ומת רשאי לכחש לבנו, שאינו יודע בברור שהוא משקר. אבל כשהגוי יודע שהוא משקר אסור

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(1) יש פסול מהתורה ויש מדרבנן ויש שלפי הדין כשר אך טוב להמנע. ולכן החושד בעד שהוא רשע, לא יפסול אותו בעצמו אלא יודיע חשדו לבית הדין, והם יפסקו על כשרות העד (אחרונים).
סימן קפב (א) גזל הגוי קשה ביותר, חדא דודאי לא ימחול לו, ועוד שגורם שהשר של עכו"ם גונב וגוזל שפע קדוש הנשפע לישראל מלמעלה מדה כנגד מדה. ויש בזה ענינים עמוקים, לכך צריך להזהר מאוד. (לשון בא"ח כי תצא ז). (ב) לשון השו"ע: "ואף זה אוסר בירושלמי ממידת חסידות" (שו"ע שנט סע"א. ועיין בא"ח כי תצא ח אופן שאסור מתדין).

מפני חלול השם. ואף במקום שאינו יודע אינו רשאי אלא להפקיע הלואתו או שאר חוב שהוא חייב לו, אבל חפץ שהוא בעין אסור לכפר שהרי זה הרי גזל ממש. ולא עוד אלא אפלו קנה ממנו חפץ, אסור להטעות אותו בחשבון בנתינת המעות, כמו שנאמר: "ונחשב עם קוֹנהוֹ" דמירי בגוי שהרי אינו מקנה לו החפץ אלא בעד הסכום שהשתוו, והמטעהו בחשבון המעות, הרי זה כגונב את החפץ ולא כמפקיע חובו. ואפלו גנבת דעת שאין בה חסרון מעות, אסור במשא ומתן כמו שכתוב בסימן ס"ג. ומכל מקום אם הגוי טעה בעצמו - מתר אם לא יהיה חלול השם בדבר, שלא יודע לו, ונכון שיאמר לו הישראל, "ראה שעל חשבונך אני סומך".

(ח) כל החומד ביתו או כליו של חברו, או כל דבר שאין בדעת חברו למכרו, והוא הרבה עליו רעים או שהפציר בו בעצמו עד שמכרו לו, הרי זה עובר ב"לא תחמוד". ומשעה שנפתה בלבו וחשב איך יקנה חפץ זה, עבר ב"לא תתאוה", כי אין תאוה אלא בלב בלבד, והתאוה מביאה לידי חמוד. והקונה את הדבר^א שהתאוה לו, עובר בשני לאוין. ולכך נאמר "לא תחמוד" ו"לא תתאוה"⁽¹⁾.

ו] מצות עשה על הגזל להחזיר את הגזלה עצמה אם היא בעינה ולא נשתנית, שנאמר "והשיב את הגזלה אשר גזל", והוא הדין לגנב, ואינו יוצא ידי חובתו בנתינת דמים אפלו אם כבר נתיאשו הבעלים, אבל אם אבדה או שנשתנית בשנוי שאינו חוזר לבריתו או ששקעה בבנין שיהיה לו הפסד גדול לסתור את הבנין, יוצא ידי חובתו בנתינת דמים כמו שהיתה שוה בשעת הגזלה. ואם הנגזל הוא במקום אחר, אינו צריך לשלח את המעות למקומו, אלא מודיעו שיבוא וישלם לו⁽²⁾. אם מת הנגזל, יחזיר ליוֹרְשֵׁיו.

ז] הגזל את הרבים, כגון שהיה חנוני ומדד במדה חסרה או ששקל במשקל חסר וכדומה, או שהיה ממנה בקהל והקל על קרוביו והכביד על אחרים, וכן מי שנטל

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קפב א) (קצור מסגרת השולחן) בהפציר שהפציר בו עובר בשני לאוין (ש"ע ור"ש).

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג) לפירוש הרב "תאוה" היא במחשבה ו"חמודה" היא במעשה ובשניהם חושב כיצד יעשה השתדלות והפצרה שהשני יסכים למכור לו. לדעת הרמב"ם "תמודה" היא מעשה ממש כגון שהפציר בו בדיבור ושלח לו אנשים שישפיעו עליו זה למכור. ולדעת הראב"ד כל האיסור הוא רק אם מתכוין לקחת את החפץ בעל כורחו, אולם אם אדם רק חושב ומתאוה בליבו שבעל החפץ יתרצה למכור ואני אקנה אינו עובר ב"לא תתאוה". ואיסור זה גם אם מפציר בחבירו שיתן לו את חפץ במתנה, ואפילו אם מדובר בספר קודש וכד' (רב ברכות אות ל סעיף ב ובא"ח כי תבוא יו). (ד) אם הגזלן נשבע לנגול שאינו חייב לו ואח"כ חזר ומודה, חייב לחפש את הבעלים ולרדוף אחריהם עד שיחזיר להם (עיין שו"ע ח"מ שסז סע' א). בכל מקרה כשמתזיר את הגניבה או הגזילה לא נמחל לו עד שיבקש מחילה מהנגזל (רמב"ם הלכות תשובה פ"א ה"א).

רבית מרבים תשובתו קשה^(ה), לפיכך יעשה צרכי רבים^(ו) שגם הגזולים יהנו מהם ומכל מקום אותן שהוא יודע שגזל מהם, מחיב להתחזיר להם, ואינו יוצא ידי חובתו במה שעשה צרכי רבים.

(ח) אסור לקנות מהגנב או מהגזול את החפץ שגנב או גזל. ואין חלוק בין שהוא ישראל או נכרי, כי גם הנכרי נצטוו על אסור גנבה וגזלה אפלו מנכרי חברו, והוא משבוע מצוות שנצטוו עליהם. ועון גדול הוא לקנות מן הגנב או מן הגזול, שהרי הוא מחזיק ידי עוברי עברה, ועל זה נאמר: "חולק עם גנב שונא נפשו", וגורם לגנב שיגנב עוד גם גנבות אחרות. ואם לא ימצא לוקח לא יגנב. ואף על פי שאפשר לו להוליך את הגנבה למקום שאין מכירין אותו, אין זאת מצוי לו כל כך. ואם הקונה מתכוון לטובת הבעלים להתחזירו להם כשיתחזירו לו מעותיו - מתר. ודוקא כשלא היה באפשרי לבעלים בעצמם להציל. וכן אסור לקבל בפקדון דבר שנראה שהוא גנוב או גזול.

(ט) אפלו ליהנות שום הנאה מן הגנבה או מן הגזלה כל זמן שהיא ביד הגנב או הגזול - אסור. ואפלו הנאה מועטת שגם בעליה לא היו מקפידים עליה, כגון חלוף מטבעות בשוין, אסור במעות גנובות או גזולות. וכן לפנס בבית גזול בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים או לעבר בשדה גזולה - אסור.

(י) ולכן מי שהוא גנב או גזול מפרסם שאין לו מלאכה אחרת אלא זאת, וכל ממנו בחזקת גנוב או גזול, אסור ליהנות ממנו, ואסור לעני לקחת ממנו צדקה.

(יא) וכן אם אחד רוצה למכר איזה חפץ שנראה שהוא גנוב, כגון שומרי פרות שמוכרים פרות במקום צנוע, או מוכר אחר שנושא איזה דבר בהצנע למכרו או שאומר לקונה "הטמן", אסור לקנות. ואפלו לקנות מאשה איזה דבר שיש לחוש שהיא מוכרת שלא מדעת בעלה. או לקנות מאיש דבר מתכשיטי האשה ומלבושיה שיש לחוש שהוא מוכרם שלא מדעת אשתו - אסור.

כה תמוז

(יב) מי שנתחלפו לו כליו בבית המשתה וכדומה. הרי זה לא ישתמש בכלים אלו שבאו לידו ואינם שלו, וכשיבוא בעל החפץ, צריך להתחזירו לו, ואף על פי שתפץ שלו נאבד. וכן אם הפוכסת המכבסת לרבים הביאה לו חלוק שאינו שלו, אסור ללבושו אלא צריך להתחזירו לבעליו ואף על פי ששלו נאבד. אף אם מנח אצלו ימים רבים עד שאי אפשר שלא חקרו הבעלים בינתיים אחר שלהם, אז מתר לו ללבושו, כי מסתמא סלקה הכובסת את בעליו ושלמה בעד החלוק הזה^(י).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) אדם שגזל ורוצה לחזור בתשובה ויש חשש שאם יודע לו שצריך להחזיר כל מה שגזל ימנע ולא ישוב. יש לשאול שאלת חכם אם צריך להחזיר (עיין שו"ע חו"מ סע' א). **(ו)** צרכי רבים בימינו זה לקנות ספרים ולהניחם בבית כנסת מרכזי או בכותל המערבי (עיין שו"ע חו"מ סע' ב). **(ז)** אם המחליף החליף בכוונה, שלקח נעל חדשה ושם במקומה נעל ישנה וכד' מותר לשני להשתמש בנעל הישנה. ואם חשש שמא הוחלף בשגגה - אסור לשני להשתמש בישנה (עיין בא"ח כי תצא י').

(יג) אסור ליהנות משום דבר של חברו שלא מדעתו. אף על פי שברור לו שכשיודע לבן יניח ויגילו מפני אהבתם אותו, מכל מקום אסור. לפיכך הנכנס לפרדס או לגנח חברו, אסור לו ללקט פרות שלא מדעת הניצלים. אף על פי שבעל הפרדס ובעל הגנח אוהבו ורעו אשר כנפשו ובודאי ישמח ויגיל כשיודע לו שנהנה זה מפרותיו, מכל מקום כיון שעכשיו אינו יודע מזה הרי הוא נהנה באסור. וצריך להזהיר לרבים שנכשלין בזה מחמת חסרון ידיעה.

(יד) ומכל מקום מתר לבן ביתו של אדם לתן פרוסה לעני או לבנו של אוהבו של בעל הבית שלא מדעתו לפי שכך נהגו בעלי הבתים, ואין זה נקרא שלא מדעת הבעלים כיון שכך נהגו והבעלים יודעין מזה המנהג. ומשעם זה מתר לקבל דקה מן הנשים דבר מעט שלא מדעת הבעלים הואיל ודרך בכה ויודעין הבעלים שדוּן בכה. וכן בפרדס אם הוא רגיל בו לאכל מפרותיו מדעת הבעלים - מתר, וכן כל כיוצא בזה.

(טו) המוצא פרות בדרך תחת אילן שהוא נוטה על הדרך, אם הם פרות שדרך לפול מן האילן ובנפילתן הם נמאסות, או אפלו אינן נמאסות אלא שרב העוברים שמה המה גויים, או שהן פרות שדרך הבהמות לאכל אותן והן עוברות דרך שם, הרי הבעלים כבר נתאשו מהן ומתרות. אבל אם הן פרות שאינן נמאסות בנפילתן, ורב העוברים שמה המה ישראלים, אסורין ומשום גזל. ואם הן של יתומים קטנים, אסורין בכל ענין, כי הקטנים אין היאוש והמחלה שלהם כלום.

(טז) דינא דמלכותא דינא^(ח).

סימן קפג

הלכות נזקי ממון

ובז' סעיפים.

(א) אסור להזיק ממון חברו אפלו על דעת לשלם, כמו שאסור לגנב ולגזל על דעת לשלם. ואפלו לגרם נזק לחברו בין במעשה בין דבור, אסור, כגון ראובן שמזכיר סחורה לגוי ובא שמעון ואמר לו שאינה שוה כל כך, אף על פי שהאמת כן, אסור, שהרי אונאתו מתרת. וכל הגורם נזק לחברו אפלו בענין שפטור מדיני אדם, חייב בדיני שמים עד שיפיס את חברו.

(ב) אפלו מי שבא איזה נזק עליו, אסור לסלקו מעליו אם על ידי זה יגרם שיבוא על חברו, כי אסור להציל את עצמו אפלו בגרם נזק ממון של חברו. אבל קדם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) עיין בשו"ע ח"מ סימן שסט מתי אומרים "דינא דמלכותא דינא" ומתי לא.

שְׂבֵא הַנֶּזֶק עָלָיו - מִתֵּר לְדַחֲתוֹ שְׂלֵא יָבֹא עָלָיו אִף עַל פִּי שְׁעַל יָדֵי זֶה יָבֹא עַל חֲבֵרוֹ, כְּגֹון אִמֶּת הַמִּים שְׂבֵאָה לְשֹׁטֵף שְׂדֵהוּ, עַד שְׂלֵא נִכְנָסָה לְשְׂדֵהוּ מִתֵּר לַגֹּדֶר בְּפָנֶיהָ אִף עַל פִּי שְׁעַל יָדֵי זֶה הִיא שׁוֹטֶפֶת שְׂדֵה חֲבֵרוֹ. אֲבָל מִשְׁנִכְנָסָה לְשְׂדֵהוּ, אֲסוּר לְהוֹצִיאָהּ בְּעֵינָן שְׂתַגִּיעַ לְשְׂדֵה חֲבֵרוֹ, שְׂכִינֹן שְׂהַנֹּז מִטֵּל עָלָיו, אִינוֹ רִשְׁאִי לְסַלֵּקוֹ מֵעָלָיו וּלְהַטִּילוֹ עַל חֲבֵרוֹ.

ג] וְכֵן חֵיל מֶלֶךְ שְׂבֵא לְעִיר, וּבְנֵי הָעִיר מַחֲיִבִּים לָתֵן לָהֶם אֲכִסְנִיא, אֲסוּר לְאַחַד לָתֵן שָׂכָר לְשֵׁר הַחֵיל לְפָטְרוֹ, כִּי עַל יָדֵי זֶה יִגְרַם נֹזֶק לְיִשְׂרָאֵל אַחֵר. וְכֵן בְּכָל שָׂאָר עֲנִינֵי מַסִּים, אֲסוּר לְהַשְׁתַּדֵּל אֲצֵל הַשֵּׁר לְפָטְרוֹ, אִם עַל יָדֵי זֶה יִכְבִּיד עַל אַחֲרִים. וְהָעוֹשֶׂה כֵּן, נִקְרָא "מְסוּר".

כו תמוז

ד] אֲסוּר לְמִסֵּר יִשְׂרָאֵל בְּיַד גּוֹי בֵּין גּוֹפוֹ בֵּין מְמוֹנוֹ, בֵּין בְּמַעֲשֵׂה בֵּין בְּדַבּוּר, לְהַלְשִׁין עָלָיו אוֹ לְגַלּוֹת מַצְפּוֹנָיו. וְכָל הַמוֹסֵר, אִין לוֹ חֵלֶק לְעוֹלָם הַבָּא. וְאִפְלוּ רָשָׁע וּבַעַל עֲבֵרוֹת, אֲסוּר לְמִסְרוֹ, לֹא גּוֹפוֹ וְלֹא מְמוֹנוֹ. וְאִפְלוּ הוּא מַצֵּר לוֹ וּמַצְעֵרוֹ תָּמִיד בְּדַבְרִים. אֲבָל אִם חֲבֵרוֹ מוֹסֵר אוֹתוֹ, וְאִי אִפְשָׁר לְהַצִּיל אֶת עַצְמוֹ אֲלֹא עַל יָדֵי שִׁמְסָר אוֹתוֹ, מִתֵּר.

ה] אֲסוּר לְכַנֵּס לְתוֹךְ שְׂדֵה נִיר שֶׁל חֲבֵרוֹ, מִפְּנֵי שֶׁהוּא דָשׁ נִירוֹ וּמִקְלָקְלוֹ.

ו] אֲסוּר לַעֲמֹד עַל שְׂדֵה חֲבֵרוֹ לְהַסְתַּכֵּל בָּהּ בְּשָׂעָה שֶׁהִיא עוֹמֶדֶת בְּקִמּוֹתֶיהָ, שְׂלֵא יִזְקָנָה בְּעֵין הָרֶעַ. וּמִכָּל שָׁכֵן שֶׁאֲסוּר לְהַסְתַּכֵּל בְּחֲבֵרוֹ בְּעֵינָן שִׁישׁ לְחוּשׁ שִׁיזִיקוֹ בְּעֵין הָרֶעַ. וְאִפְלוּ בְּעַסְקִיו וּבְמַעֲשָׂיו שֶׁאִין בָּהֶם חֲשֵׁשׁ הֹזֵק עֵין הָרֶעַ, אִם עוֹשֶׂה בְּבֵיתוֹ וּבִרְשׁוֹתוֹ, אֲסוּר לְרֹאוֹת שְׂלֵא מַדְעָתוֹ, כִּי שְׂמָא אִינוֹ חַפֵּץ שִׁידְעוּ אַחֲרֵים בְּמַעֲשָׂיו וְעַסְקִיו. וְדֶרֶךְ אֶרֶץ הוּא כְּשֶׁאֶחָד רּוֹאֶה שֶׁחֲבֵרוֹ עוֹסֵק בְּמַלְאכָתוֹ, יִבְרַכְנוּ וַיֹּאמֶר לוֹ "תַּצְלִיחַ בְּמַעֲשֶׂיךָ" (א).

ז] אִפְלוּ לַעֲשׂוֹת בְּרִשׁוֹת שְׁלוֹ דְּבַר שֶׁהוּא מְזִיק לְשִׁכְנוֹ אֲסוּר. לֹא יִזִּית בְּחֲצֵרוֹ סְמוּךְ לְכַתֵּל שֶׁל חֲבֵרוֹ כֹּל דְּבַר שִׁישׁ בּוֹ חֲמִימוֹת וּמוֹצִיא הֶבֶל וּמְזִיק אֶת הַחוּמָה כְּגֹון וְכָל וְכְדוּמָה אֲלֹא אִם כֵּן הִרְחִיק ג' טַפָּחִים. וְכֵן צָרִיךְ לְהִרְחִיק שְׂלֵא לְשַׁפֵּךְ מִים סְמוּךְ לְכַתֵּל חֲבֵרוֹ. וְלִכֵּן צָנוּר הַמְקַלַּח מִן הַגֵּג, צָרִיךְ לְהִרְחִיקוֹ מִכַּתֵּל חֲבֵרוֹ ג' טַפָּחִים, וּמִכָּל שָׁכֵן שְׂלֵא לְשַׁפֵּךְ עֲבִיט שֶׁל מִי רִגְלִים סְמוּךְ לְכַתֵּל חֲבֵרוֹ. וְלְהַשְׁתִּין מִים סְמוּךְ לְכַתֵּל חֲבֵרוֹ, אִם הוּא כַתֵּל שֶׁל אֲבָנִים אוֹ שֶׁל עֵץ בְּלִי טֵיט, דִּי כְּשֶׁמִּרְחִיק טַפַּח אֶחָד. וְאִם הֵיוּ הָאֲבָנִים צָחִית סֵלַע, אִין צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק כָּלֵל, וּמִשְׁתִּין אִפְלוּ עַל הַכַּתֵּל. וְאִם הוּא כַתֵּל שֶׁל אֲבָנִים אוֹ שֶׁל עֵץ מְחֻפָּה בְּטֵיט, צָרִיךְ לְהִתְרַחֵק ג' טַפָּחִים (וע"ע בְּסִימָן שֵׁאח"ז),

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפ (א) טוב לומר "ה' עמך" או "ה' יצליח מעשיך" או "ה' עמך בכל אשר אתה עושה".

סימן קפד הלכות נזקי הגוף

ובו י"א סעיפים.

א] אסור לאדם להכות את חברו. ואם הכהו, עובר בלא תעשה, שנאמר: "והיה אם בן הכות הרשע וגו' ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף וגו'", אם הקפידה התורה בהכאת הרשע שלא להכותו יותר על רשעו, קל וחמור בהכאת צדיק. וכל המרים יד על חברו להכותו, אף על פי שלא הכהו, נקרא רשע, שנאמר: "ויאמר לרשע למה תכה רעך", למה הכית לא נאמר אלא "למה תכה", אף על פי שעדין לא הכהו, נקרא רשע. (וכל מי שהכה את חברו, הרי הוא מחרם בחרם הקדמונים, ואין לצרפו למנוע עשה לכל דבר שבקדשה עד שיתירו לו בית דין את החרם כשמקבל עליו לשמע דינם. ואם אחד מכה אותו או לישראל אחר ואי אפשר להציל את עצמו או את חברו מיד מכהו אלא על ידי שיכה אותו – מתר להכותו).

ב] אפלו משרתו שאינו שומע בקולו, אסור להכותו. אבל מתר להכות בניו הקטנים או יתום שהוא מגדל בתוך ביתו כדי להדריכם בדרך ישרה, שזוהי טובתם.

ג] צריך לזהר שלא להשליך שבדי כלי זכוכית וכדומה במקום שיוכלו להזיק^(א).

ד] אם יש לשכנו חלי הראש רחמנא ליצולן וקול ההכאה מזיק לו, לא יכתש אפלו בביתו ריפות וכיוצא בהם דברים שקול הכאתם מגיע לבית שכנו ומזיק לו.

ה] יש עוד הרבה דברים בענין נזקי שכנים או לבני רשות הרבים. והכלל הוא שאסור לעשות שום דבר אפלו ברשותו ומכל שכן ברשות הרבים דבר שיכול להגיע ממנו איזה הזק לשכנו או לעוברים ברשות הרבים אם לא בדבר שפשט המנהג שעושה כן כל מי שרוצה, שהרי זה כאלו מחלו כל אנשי העיר כדי שיוכל כל אחד לעשות כן כשיצטרף לזה הוא ובנו אחריו.

כו תמוז

ו] המבעית את חברו כגון שצעק עליו מאחוריו או שנראה לו באפלה וכיוצא בזה, חייב בדיני שמים.

ז] החובל בחברו אף על פי שנתן את הממון לנחבל מה שנתחייב לו עבור החבלה, וכן גנב או גזלן אף על פי שהחזירו או שלמו, מכל מקום אין מתכפר להם עד שיבקשו מחילה מאת הנחבל או הנגזל או הנגנב על הצער שהיה להם והם ימחלו ולא יהיו אכזרים (עין סימן קל"א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפד (א) בעת שאדם בונה לעיתים מתירה העיריה להניח חומרי בנין או פסולת זמן קצוב ברשות הרבים. וצריך לשאול על כך שאלת חכם. (עין שו"ע חו"מ תמוז סע' ה ו. בא"ח כי תצא יד טו).

[ח] הִרְוָאָה אֶת חֲבֵרוֹ בְּצִרָה רַחֲמָנָא לִיצְלָן וְיָכוֹל לְהַצִּילוֹ הוּא בְּעֶצְמוֹ אוֹ לְשֹׁכֵר אֲחֵרִים לְהַצִּילוֹ, חַיֵּב לְטָרַח וּלְשֹׁכֵר וּלְהַצִּילוֹ, וְחֻזֹּר וּנְפָרַע מִמֶּנּוּ אִם יֵשׁ לוֹ. וְאִם אֵין לוֹ, מִכָּל מְקוֹם לֹא יִמָּנַע בְּשִׁבְלֵי זֶה, וְיִצְלִיז בְּמִמּוֹן שְׁלוֹ. וְאִם נִמָּנַע, עוֹבֵר עַל "לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ". וְכֵן אִם שָׁמַע אִיזָה רְשָׁעִים מְחַשְׁבִּים רָעָה עַל חֲבֵרוֹ אוֹ טוֹמְנִים לוֹ פֶּחַ וְלֹא גָלָה אֲזָנוֹ לְהוֹדִיעֲוֹ, אוֹ שִׁיכּוֹל לְפִיָּסָם בְּמִמּוֹן בְּגִלְלֵי חֲבֵרוֹ וּלְהַסִּיר מִה שֶׁבִּלְכֶּם וְלֹא פִיָּסָם, וְכִיּוֹצֵא בְּדִבְרֵים אֵלֶּה, עוֹבֵר עַל "לֹא תַעֲמֹד עַל דָּם רֵעֶךָ". וְכָל הַמְּקוֹמִים נִפְשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל, כָּאֵלֶּה קִיָּם עוֹלָם מֵלֹא^(ב) (וְעַיֵן יו"ד סִימָן קנ"ח).

[ט] מִי שְׁעוֹסֵק בְּזִיוּפִים וְיֵשׁ לְחוּשׁ שִׁסְכָן בְּזֶה רַבִּים, דִּינוֹ כְּמוֹ רוֹדֵף, וּמִתְרִין בּוֹ שְׁלֹא יַעֲשֶׂה. וְאִם אֵינוֹ מְשַׁגֵּחַ - מִתֵּר לְמַסְרוֹ לְמַלְכוּת וְלֹמַר שְׂאִין אַחֵר מִתַּעֲסֵק בְּזֶה אֲלֹא פְלוֹנִי לְבָדוֹ. וְכֵן יְחִיד שְׁמַעֲלִילִים עָלָיו בְּגִלְלוֹ, יָכוֹל לֹמַר לָהֶם אֲנִי אֵינוֹ עוֹשֶׂה אֲלֹא פְלוֹנִי, לְבָדוֹ.

[י] נוֹהֲגִין שְׁשֹׁבְעָה טוֹבֵי הָעִיר דָּנִין דִּינֵי קְנָסוֹת כְּגוֹן עַל חֲבָלוֹת וְחֲרוּפִים וְכַדּוֹמָה, וְאֵין לָהֶם לַעֲשׂוֹת דְּבַר בְּלִי בֵּית דִּין^(ז), כִּי יֵשׁ בְּעֵינֵינִים אֲלוֹ הַרְבֵּה חֲלוּקֵי דִינִים וְאֵין לַעֲשׂוֹת יוֹתֵר מִן הָרְאוּי עַל פִּי הַדָּת, וְאֵל יֵהִי קָל בְּעֵינֵיהֶם כְּבוֹד הַבְּרִיּוֹת.

[יא] מִעֲבַרְתָּ שֶׁהִיא מְקֻשָּׁה לִילָד, כָּל זְמַן שֶׁהַעֲבוּר בְּתוֹךְ מַעִיָּה, מִתְרִים לְחַתְּכוֹ בֵּין בָּסֶם בֵּין בֵּיד. שְׁכָל שְׁלֹא יֵצֵא לְאוֹיֵר הָעוֹלָם, אֵין שֵׁם נֶפֶשׁ עָלָיו, וּבְשִׁבְלֵי לְהַצִּיל אֶת הָאֵם - מִתְרִין לְחַתְּכוֹ מִשּׁוֹם דְּהוּי לִיָּה כְּמוֹ רוֹדֵף אַחֵר חֲבֵרוֹ לְהַרְגּוֹ. אָבֵל מִשְׁהוּצִיא רִאשׁוֹ, אֵין נוֹגְעִין בּוֹ, שְׂאִין דּוֹחִין נֶפֶשׁ מִפְּנֵי נֶפֶשׁ, וְזֶהוּ טַבְעוֹ שֶׁל עוֹלָם^(ח).

סימן קפה

הלכות שאלה ושכירות

ובו ו' סעיפים

[א] הַשּׁוֹאֵל אוֹ הַשּׁוֹכֵר בְּהֶמָּה אוֹ מִטְלָטְלִין מִחֲבֵרוֹ, אֵינוֹ רִשְׁאִי לֹא לְהַשְׂאִילָם וְלֹא לְהַשְׁכִּירָם לְאַחֵר שְׁלֹא מִדַּעַת הַבְּעָלִים. אֲפֹלוּ סִפְרִים שִׁישׁ מִצּוֹה בְּהַשְׂאִילָתָם, אֵין אוֹמְרִים מִן הַסֵּתֶם נִתְּחַא לְבַעֲלִים שֶׁתַּעֲשֶׂה מִצּוֹה בְּמִמּוֹנָם, כִּי שְׂמָא אֵין רְצוֹנָם שִׁיָּהּ דְּבַר שְׁלָהֶם בֵּיד אַחֵר שְׂאֵינוֹ נֶאֱמָן בְּעֵינֵיהֶם, אָבֵל מִתֵּר לְשׁוֹאֵל סִפֵּר לְהַנִּית לְאַחֵר לְלַמֵּד בּוֹ בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ, וּבִלְבָד שְׁלֹא יִלְמַד רַק יְחִידִי וְלֹא שְׁנִיָּהֶם בֵּיתָד. וְאִם יָדְעוּ שְׁדַרְכָּם שֶׁל הַבְּעָלִים לְהֶאֱמִין לְזֶה הַשְּׁנִי בְּדִבְרֵים כָּאֵלֶּה - מִתֵּר הַשּׁוֹאֵל לְהַשְׂאִיל לוֹ וְהַשּׁוֹכֵר לְהַשְׁכִּיר לוֹ.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (ב) אִם עַל יְדֵי זֶה הוּא נִכְנָס לְסַפֵּק סִכְנָה, עָלָיו לְשׁוֹאֵל שְׂאֵלָת חֲכָם. (שו"ע חו"מ תכ"ו ופ"ת שם).
 (ג) וְיִכּוֹלִים לְחַקֵּן תַּקְנוֹת שֶׁל קְנָסוֹת אַע"פ שְׂאִין הַיּוֹם מוֹמַחִין (עַיֵן שו" חו"מ סִימָן א ס"ב ב וְסִימָן ב).
 (ד) וּמִכָּאֵן אוֹזֶהֱרָה לְנִשְׁיָם שְׂאִסּוֹר לָהֶם לְהַפִּיל אֶת הוֹלֵד אוֹ לְגִרְמָה לִכְךָ. וְיֵשׁ לָהֶן דִּין שֶׁל רִוצְחוֹת. וּבִזְהָרָה הַקְדוּשׁ פִּרְשַׁת שְׁמוֹת כְּתוּב שְׁכּוֹחוֹת נָשִׁים שְׁלֹא הִפִּילוּ אֶת עוֹבְרֵיהֶן בְּמִצְרִים עַל אִף כָּל קוּשִׁי הַשִּׁיעֲבֹד - יִצְאָנוּ לְחֲרוֹת עוֹלָם.

ב] מצוה לתת שכר פעלת שכיר בזמנו. ואם אחר, עובר בלא תעשה, שנאמר: "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש". וכמו כן מצוה לתת שכר בהמה או כלי בזמנו ואם אחר, עובר בלאו, שנאמר: "לא תעשק שכיר עני ואביון וגו' ביומו תתן שכרו". ואיזהו זמנו? אם כלתה המלאכה ביום, זמנו כל היום. ואם עבר היום ולא נתן לו, עובר על "ביומו תתן שכרו ולא תבוא עליו השמש". ואם כלתה המלאכה לאחר שיצא היום ונכנס הלילה, זמנו כל הלילה. ואם עבר הלילה ולא נתן לו, עובר על "לא תלין פעלת שכיר אתה עד בקר". וכן שכיר שבוע, שכיר חודש, שכיר שנה, יצא ממלאכתו ביום, יש לו זמן כל היום. יצא ממלאכתו בלילה, יש לו זמן כל הלילה ולא יותר^(א).

ג] וכן אם נתן טליתו לאמן לתקנה בקבלנות והביאה לו ביום, יש לו זמן כל היום בלבד^(ב). הביאה לו בלילה, יש לו זמן כל הלילה בלבד. אבל כל זמן שהטלית ביד האמן, אף על פי שנגמרה וכלתה מלאכתו, אין בעל הבית עובר ואפילו היא אצל האמן כמה ימים. ואפילו הודיעו שיביא לו מעות ויטל את שלו, מכל מקום אינו עובר.

ד] אינו עובר משום כל תלין "ולא תבא עליו השמש" אלא אם כן תבעו השכיר ויש לו מעות לתן לו, אבל אם לא תבעו השכיר או שתובעו ואין לו מעות, אינו עובר. ומכל מקום מדת חסידות הוא ללוות ולפרוע לשכיר בזמנו, כי הוא עני ואילו הוא נושא את נפשו^(ג). ומי שדרכו שלא לפרע לפועלים עד לאחר החשבון, אפילו תבעו ממנו דבר מעט שבודאי מגיע להם, מכל מקום אינו עובר, שפיון שידוע שדרכו כן, על דעת כן נשכרו אצלו^(ד).

כח תמוז

ה] שכיר שעשה מלאכה לבעל הבית והפסידה, אפילו בפשיעה, באפן שעל פי הדין הוא חייב בתשלומים, מצוה על בעל הבית להכנס עמו לפני משורת הדין ולמחול לו, שנאמר: "למען תלך בדרך טובים". ואם השכיר עני הוא ואין לו מה לאכל, מצוה לתן לו שכרו, שנאמר: "וארחות צדיקים תשמר". וזהו ארח צדיקים לשמר דרך ה' לעשות צדקה ומשפט לפני משורת הדין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפח (א) המאחר שכר שכיר עובר בחמשה לאוין. (א) בל תעשוק. (ב) בל תגזול. (ג) בל תעשוק שכיר. (ד) בל תלין. (ה) לא תבוא עליו השמש. ומבטל עשה אחר. (א) ביומו תתן שכרו. יש חובה לשלם לשכיר שעות בסוף עבודתו אפילו באמצע היום (עיין בא"ח כי תבא א). יש ספק אם יוצאים ידי חוב כשנותן צ"ק לפועל כלילה או ביום שישי אחר חצות שאינו יכול לפדותו (אחרונים). (ב) וצריכות הנשים שמוסרות בגד לתפירה או לתיקון או למכבסה לשלם מיד כשמביאין להם את הבגד (עיין בא"ח כי תבא כה). וכן כל כיוצא בזה. (ג) האר"י ז"ל לא היה רוצה להתפלל מנחה עד שיפרע שכר שכיר. ואם לא היה לו, היה לווה כסף מאחרים ופרע שכר שכיר (עיין בא"ח ויקהל ה, וכי תבא כז). (ד) ובמקום שרגילים לשלם משכורת בסוף החודש או מספר ימים אחר כך - אין בזה משום "בל תלין" אולם אם יש לבעל הבית כסף - חייב לשלם מיד. (אחרונים).

[ו] כִּדְרָךְ שְׁבַעַל הַבֵּית מְזַהֵר שְׁלֹא לַגְזוֹל שְׂכָר הָעֲנִי וְלֹא לְאַחֲרוֹ, כִּךְ הָעֲנִי מְזַהֵר שְׁלֹא יִבְטֹל מִמְּלֶאכֶת בַּעַל הַבֵּית וְחַיִּב לַעֲבֹד בְּכָל כָּחוֹ, כִּמוֹ שֶׁאָמַר יַעֲקֹב אֲבִינוֹ עָלִיו הַשְּׁלוֹם "כִּי בְּכָל כְּחִי עֲבַדְתִּי אֶת אֲבִיכֶן". לְפִיכָךְ אֵין הַפּוֹעֵל רִשְׁאֵי לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּלִילָה וּלְהַשְׁכִּיר עֲצָמוֹ בַּיּוֹם (וּשְׁכָר נִחַלֵּשׁ מִהַלִּילָה). וְכֵן אֵינוֹ רִשְׁאֵי לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה בְּבִהְמָתוֹ בְּלִילָה וּלְהַשְׁכִּירָה בַּיּוֹם. וְאֵין הַפּוֹעֵל רִשְׁאֵי לְהַרְעִיב וּלְסַגֵּף עֲצָמוֹ שֶׁהֵרִי מַחֲלִישׁ כָּחוֹ וְלֹא יוֹכֵל לַעֲשׂוֹת מְלָאכֶת בַּעַל הַבֵּית כְּרָאוּי. וְכֵן הוּא דִּין הַמְּלַמֵּד (עֵין לְעִיל סִימָן קס"ה סי"ב).

סימן קפו

הלכות לא תחסום

ובו ד' סעיפים.

[א] כָּל הַמוֹנֵעַ אֶת הַבִּהְמָה מִלְּאָכּוֹל בְּשַׁעַת מְלָאכָתָהּ לֹקָה, שֶׁנֶּאֱמַר: "לֹא תַחֲסֹם שׂוֹר בְּדִישׁוֹ". אֶחָד שׂוֹר וְאֶחָד כָּל מִינֵי בִּהְמָה וְחִיָּה בֵּין טְמֵאִים בֵּין טְהוֹרִים, וְאֶחָד הַדִּישָׁה וְאֶחָד כָּל שֶׁאֵר מְלָאכֹת שֶׁל גְּדוּלֵי קֶרֶעַ. וְלֹא נֶאֱמַר: "שׂוֹר בְּדִישׁוֹ" אֶלָּא בַּהוֹנָה. וְאִפְלוּ חֲסָמָה בְּקוֹל, דִּהְיִינוּ שֹׁעֵק עָלֶיהָ וְעַל יָדֶיּ זֶה לֹא תֹאכֵל, חַיִּב מְלָקוֹת.

[ב] יִשְׂרָאֵל הִדָּשׁ אִפְלוּ בַּפֶּרֶתוֹ שֶׁל גּוֹי וּתְבוּאָה שֶׁל גּוֹי עוֹבֵר מִשׁוֹם "לֹא תַחֲסֹם".

[ג] אִם הַבִּהְמָה אֵינָה יְכוּלָה לֶאֱכֹל מִפְּנֵי שֶׁהִיא צְמָאָה, צָרִיךְ לְהַשְׁקוּתָהּ.

[ד] בִּהְמָה שֶׁהִיא עוֹשֶׂה בְּדָבָר שֶׁהוּא רָע לְבָנֵי מַעֲיָה - מֵתָר לְחֲסָמָה, שֶׁלֹּא הַקְפִּידָה הַתּוֹרָה אֶלָּא עַל הַנֶּאֱתָה וְהֵרִי אֵינָה נִהְנִית.

סימן קפז

הלכות אבדה ומציאה

ובו ח' סעיפים.

[א] הַרְוָאָה אֲבֵדָה יִשְׂרָאֵל, חַיִּב לְטַפֵּל בָּהּ לְהַשִּׁיבָהּ לְבַעֲלֶיהָ, שֶׁנֶּאֱמַר: "הֲשִׁב תְּשִׁיבָם". וְכֵן כָּל מָמוֹן שֶׁל חֲבֵרוֹ שֶׁאָדָם יְכוּל לְהַצִּיל שְׁלֹא יֵאבֹד, חַיִּב לְהַצִּיל, וְהוּא בְּכָלֵל הַשְּׁבֵת אֲבֵדָה^(א).

[ב] אִף עַל פִּי שֶׁמֶן הַדִּין בְּמָקוֹם שֶׁרַב גּוֹיִים מְצוּיִים, אִפְלוּ נִתֵּן בָּהּ יִשְׂרָאֵל סִימָן, אֵינוֹ חַיִּב לְהַחְזִיר מִשׁוֹם דִּסְתֵּמָא כְּכֹד נִתְיָאֵשׁ הַיִּמְנָה^(ב), מִכָּל מָקוֹם טוֹב וַיִּשׁוֹר לַעֲשׂוֹת

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפז (א) נוהגים היום לפרסם מודעה בבית כנסת וכד' הקרובה למקום האבדה. ולאחר שלוש יום ישאל שאלת חכם מה לעשות באבדה (אחרונים). ומי שמתעלם מהשבת אבידה עובר על איסור "לא תוכל להתעלם" ומבטל מצוות "השב תשיבם" (עין בא"ח כי תבא א). (ב) לדעת השו"ע והבא"ח רק כאשר ברור שהמאבד התייאש הרי אלו שלו, כגון שכנראה הרגיש המאבד מיד בעת הנפילה. שאם לא כן חייב להחזיר (שו"ע רנט סע' ג, בא"ח כי תבא ד).

לפנים משורת הדין להחזיר לישראל שנתן בה סימן, וכופין על זה. ואם המוצא הוא עני ובעל האבדה הוא עשיר, אין צריך לעשות לפנים משורת הדין. ובמקום שיש דינא דמלכותא להחזיר אבדה, חייב^א בכל ענין להחזיר.

ג] כל המוצא אבדה בין שיש בה סימן בין שאין בה סימן, אם מצאה דרך הנחה, כגון טלית וקרדם בצד הגדר, ואפלו יש להסתפק אם הניחם שם בכונה או אבדם שם, אסור לגע בהם.

ד] מי שהוא זקן מכבד ומצא אבדה והוא דבר מבזה שאפלו היה שלו לא היה נוטלו להביאו לביתו משום דהוי ליה בזיון, אינו חייב לטפל בה. ומכל מקום יש לו לעשות^ב לפנים משורת הדין ולטפל בה אף שאינה לפי כבודו^ג.

ה] מצא מציאה ואינו יודע מי אבדה, בין שיש בה סימן או אין בה סימן, יש בענינים אלו הרבה חלוקי דינים, ויעשה שאלת חכם אף יעשה^ד.

סימן קפח

הלכות פקדון

ובו ה' סעיפים.

כט תמוז

א] המפקיד מעות אצל חברו, עתה בזמן הזה שכל עסקינו במשא ומתן והכל צריכין למעות, מן הסתם נתרצה המפקיד שהנפקד יוציאם כשיצטרף, ולכן מתר לו להוציאם והרי הן אצלו כמו מלוה אלא אם כן גלה המפקיד דעתו שאין רצונו בכך כגון שחתמם או קשרו בקשר משנה, אז אין הנפקד רשאי להוציאן.

ב] המפקיד שאר חפץ אצלו חברו, אסור לנפקד להשתמש בחפץ זה לצרכו. ואף על פי שאין החפץ מתקלקל כלל בתשמיש זה, מכל מקום הוי שואל שלא מדעת,

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

סימן קפז א) (קצור מסגרת השולחן) ובקצות החושן כתב אף בזה דאין העני מחוייב להחזיר במקום דאינו חייב מעיקר הדין, וכן נראה דעת רד"ש. ב] (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים שהחכם אינו רשאי לזלזל בכבוד תורתו, אלא אם בא לעשות לפנים משורת הדין ישלם מכיסו.

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

ג] לדעת הרמ"א אין לזלזל בכבוד התורה והרוצה להחמיר ישלם מכיסו (שו"ע רסג סע' ג).
ד] מצא מעות או מציאה אחרת שאין בה סימן בחצר חבירו בשעה שרבים מבקרים בחצר, אם יש סימן - יכריז עליהם המוצא, ואם לאו - הרי אלו שלו. ואם מצאם המוצא בחצר חבירו בשעת ביקור פרטי - הרי הם של חבירו אלא אם כן ברור שנפלו מאחרים. אם מצא מעות בחנות מחוץ לדלפק - הרי אלו שלו. מצא באולם חתונות כאילו מצא ברשות הרבים ואם אין סימן ולא ידועים הבעלים הרי אלו שלו, ואינם לבעל האולם או לבעל השמחה (עיין בא"ח כי תבא ד ה).

ושואל שלא מדעת - גזלן הוא. ואם יודע בברור שאין המפקיד מקפיד עליו - מתר. ויש אוסרין גם בזה משום דפקדון אפלו בדבר שאין דרך בני אדם להקפיד - אסור משום דהוי שולח יד בפקדון גם בכי האי גונא ויש להחמיר^(א).

ג] חייב לשמר את הפקדון באפן היותר טוב כפי הדרך לשמר חפצים כאלו. ואפלו אם הוא אינו מדקדק כל כך בשמירת חפצים שלו, בפקדון חייב לדקדק יותר.

ד] אין הנפקד רשאי להפקיד את הפקדון ביד אחרים אפלו כשרים ונאמנים יותר ממנו אלא אם כן המפקיד גם כן רגיל להפקיד דברים כאלו אצלם.

ה] כשבא להחזיר את הפקדון, לא יחזירו לאחד מבני ביתו של המפקיד שלא מדעתו. וכן כשבא להחזיר לו איזה חפץ שהשאל לו או לפרע חובו. אבל יכול להחזיר לאשתו כי מן הסתם היא נושאת ונותנת בתוך הבית והבעל מפקיד כל אשר לו בידה.

סימן קפט

הלכות פריקה וטעינה

וגו' סעיפים.

א] מי שפגע בחברו בדרך, ובהמתו רובצת תחת משאה, בין שהיה עליה משא הראוי לה בין שהיה עליה יותר ממה שראוי לה, הרי זה מצוה לסייעו לפרק מעליה, שנאמר: "עזוב תעזוב עמו". ולאחר שפרק לא יניח את חברו בצער וילך לו אלא יעזר לו לחזור ולטען על זה, שנאמר: "הקם תקים". ואם הניח את חברו ולא פרק ולא טען, בטל מצות עשה ועבר על מצות לא תעשה, שנאמר: "לא תראה את חמור אחיד וגו'".

ב] פרק וטען וחזרה ונפלה, חייב לפרק ולטען פעם אחרת ואפלו מאה פעמים, שנאמר: "עזוב תעזוב", "הקם תקים עמו". לפיכך צריך לילך עמו עד פרסה שמא יצטרך לו, אלא אם כן אומר לו בעל המשא "איני צריך לך".

ג] מצות פריקה צריך לעשות בחנם, אבל לטען אינו מחייב אלא בשכר. וכן בעד מה שהולך עמו מחייב לשלם לו.

ד] בהמת גוי אם היה הגוי מחמר אחר בהמתו, בין שהמשא הוא של ישראל בין שהוא של גוי, אינו חייב רק לפרק משום צער בעלי חיים, ויכול לקבל שכר על

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפח (א) הפקיד ספרים (לא ס"ח ולא תנ"ך). אסור ללמוד בהם ואפילו להעתיק מהם אות אחת. אבל אם הפקיד ספרים בידי תלמיד חכם מותר ללמוד בהם כיון שאנו מניחים שעל דעת כן נתנם בידו. ואם אנו יודעים שהמפקיד מקפיד על כך אסור גם לתלמיד חכם. אם הספרים היו כמשכון על הלואה אסור גם לת"ח להשתמש בהם כיון שיש בכך ריבית (עיי' שו"ע ח"מ רצב סע' כ, בא"ח כי תבא טו).

זה, אבל לטען, אינו חייב כלל רק אי איכא משום איבה. ואם אין שם גוי אלא ישראל מחמר אחר הבהמה, חייב גם כן לטען משום צער הישראל. וכן בהמת ישראל והמשא של גוי, חייב לפרק ולטען משום צער הישראל.

ה' כתיב: "כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו וגו'", שונא זה לא מהגויים הוא (שהרי אינם במצות טעינה ופריקה אלא משום צער בעלי חיים) אלא מישראל, והיאך יהיה ישראל שונא לישראל והכתוב אומר "לא תשנא את אחיך בלבבך". אמרו חכמים כגון שהוא לבדו ראהו שעבר עברה והתירה בו ולא חזר, הרי מצוה לשנאתו עד שיעשה תשובה וישוב מרשעתו. ואף על פי שעדין לא עשה תשובה, אם מצאו בצער על משאו, מצוה לפרק ולטען עמו ולא יניחנו כך, כי שמא ישהה בשביל ממונו ויבוא לידי סכנה, והתורה הקפידה על נפשות ישראל בין רשעים בין צדיקים מאחר שהם גלויים אל ה' ומאמינים בעקר הדת, שנאמר: "אמור אליהם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפץ במות הרשע כי אם בשוב רשע מדרכו וחיה".

א מנחם אב

11 בני חבורה שארע לאחד מהם שרגלי חמורו רעועות, אין בני חבורה רשאים לפרד עם חמוריהם ולהניחו לבדו בדרך. אבל אם נפל חמורו ואינו יכול עוד לילך כלל, רשאים לפרד ממנו ואין צריכין להתעכב בשבילו יותר מדי. וכן בני חבורה שנוסעין בעגלות וארע לאחד מהם איזה קלקול שצריך לשהות מעט לתקן, אין חבריו רשאים לפרד ממנו אלא אם כן צריך להתעכב הרבה יותר מדי^(א).

סימן קצ

הלכות שמירת חגוף ובל תשחית

ובו ג' סעיפים.

א מצות עשה לעשות מעקה לגגו, שנאמר: "ועשית מעקה לגגך"^(א). גבה המעקה אין פחות מעשרה טפחים, ותהא חזקה כדי שישען אדם עליו ולא יפל. גגין שלנו שאין משתמשין עליהם - פטורין. ואמנם לא הגג בלבד חייב במעקה, אלא כל דבר שיש בו סכנה שיכשל בו אדם וימות, חייב במעקה ותקון. וכל המניחו בלי מעקה, בטל מצות עשה ועבר על לא תעשה, שנאמר: "ולא תשים דמים בביתך". כגון מי שיש לו בור בתוך חצרו, חייב לעשות לו חליא גבוהה עשרה טפחים או לעשות לו כסוי שלא יפול בו אדם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קפ"ט (א) וגם כיום יש מצוה לסייע לרכב התקוע בצד הדרך (אחרונים). פסק מרן שאם שני חמורים רוצים לעבור במעבר צר, אחד טעון משא ואחד שרוכבים עליו, זכות הקדימה לחמור הטעון. וכן לשתי ספינות וכד'. וכיום זכות הקדימה קבועה בחוקי התעבורה וצריכים לנהוג על פי כללים אלו מדין מנהג המדינה שכך קיבלו עליהם (אחרונים ועיין שו"ע ס' ערב).

סימן קצ (א) ומברך "אשר קידשנו במצוותיו וציונו לעשות מעקה". וטוב שבעל הבית יבקש מהבנאי או מעושה המעקה שישאיר לו את הקטע האחרון שהוא יברך ויעשה (עיין שו"ע חו"מ

תכו ופ"ת ס"ק א').

ב] וכן כל מכשול שיש בו סכנת נפשות מצות עשה להסירו ולהשמר ממנו ולהזהר בדבר יפה, שנאמר: "השמר לך ושמר נפשך מאד". ואם הניח ולא הסיר את המכשולים המביאים לידי סכנה. בטל מצות עשה ועבר ב"לא תשים דמים", כגון אם סלם רעוע עומד בביתו וחצרו^(א), וכן המגדל כלב רע.

ג] כשם שצריך האדם להזהר בגופו שלא לאבדו ושלא לקלקלו ושלא להזיקו, כמו שנאמר: "השמר לך ושמר נפשך מאד", כך צריך לזהר בממונו שלא לאבדו ושלא לקלקלו ושלא להזיקו. וכל המשבר כלי, או קורע בגד, או מאבד מאכל או משקה או ממאסם, או זורק מעות לאבוד, וכן המקלקל שאר כל דבר שהיה ראוי שיהנו בו בני אדם, עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תשחית את עצה וגו'"^(ב).

סימן קצא

אסור צער בעלי חיים ואסור סרוס

ובו ו' סעיפים.

א] אסור מן התורה לצער כל בעל חי. ואדרבא, חייב להציל כל בעל חי מצער אפלו של הפקר ואפלו של גוי. אך אם הם מצערין לאדם, או שצריך האדם להם לרפואה או לשאר דבר - מתיר אפלו להרגן ואין חוששין לצערן, שהרי התורה התירה שחיתו. ולכן מתיר למרט נוצות מאוזות חיות אם אין לו נוצה אחרת, רק שהעולם נמנעים משום אכזריות.

ב] סוסים המושכים בעגלה והגיעו למקום מקלקל או להר גבוה ואינו יכולין למשוך בלי צור, מצוה לעזור אף לנכרי משום צער בעלי חיים, שלא יכה אותם הנכרי מכה רבה למשך יותר מאשר בכחם.

ג] אסור לקשר רגלי בהמה חיה ועוף בענין שיהיה להם צער (עין לעיל סימן פו ס"ז).

ד] אסור להושיב עוף על ביצים משאינו מינו, משום צער בעלי חיים.

ה] אסור לסרס בין אדם ובין בהמה חיה ועוף, אחד טמאים ואחד טהורים, בין בארץ ישראל בין בחוץ לארץ וכל המסרס חייב מלקות. ואפלו להשקות כוס של עקרין לאיש או לשאר בעלי חיים הזכרים אסור^(א).

ו] אסור לומר לגוי לסרס בהמה שלנו. ויש אומרים דאפלו למכרה לגוי או ליתנה לו למחצית שכר, אם ידוע דיסרסה אסור, משום דגוי גם כן מצוה על אסור סרוס ואם כן הישראל עובר על "לפני צור". ומיהו אם אין הגוי הקונה מסרס בעצמו רק נותן לגוי אחר לסרס, לכולי עלמא שרי דאז הוי לפני דלפני ומתיר.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) חלון שאינו גבוה י' טפחים מהקרקע (כשמונים ס"מ). חייב במעקה. ואם יש לידו מיטה או סולם שיכול לעלות בו חייב במעקה אפילו גבוה עשרה טפחים (אחרונים). (ג) והקורע מחמת כעס חמור ביותר (עין שבת קה:).

סימן קצא (א) איסור סירוס בידים הוא בין באיש בין באשה (עין באה"ג אה"ע ה ס"ק ר).

סימן קצב דין החולה והרופא ובמה מתרפאין

ובו י' סעיפים.

יב טזחס אב

א) אמר רב יצחק בריה דרב יהודה, לעולם יבקש אדם רחמים שלא יחלה. שאם חלה אומרים לו "הבא זכות, והפטר". אמר מר עוקבא מאי קראה, "כי יפל הנופל ממנו", "ממנו" להביא ראיה. פרוש, מאחר שהוא נופל, צריך למצוא ממנו וממעשיו ראיה לזכות. עוד איתא בגמרא, "חש בראשו" - יהי דומה בעיניו כמי שנתנהו בקולר. עלה למטה ונפל למשכב - יהיה דומה בעיניו כמי שהעלוהו לגרדום (מקום שדני דיני נפשות) לידון, שכל העולה לגרדום לידון, אם יש לו פרקליטין גדולים, נצול. ואם לאו, אינו נצול. ואלו הן פרקליטין של אדם, תשובה ומעשים טובים. ואפלו תשע מאות ותשעים ותשעה מלמדים עליו חובה ואחד מלמד עליו זכות, נצול, שנאמר: "אם יש עליו מלאך מליץ אחד מגי אלף להגיד לאדם ישרו ויחננו ויאמר פדעוהו מידת שחת וגו'".

ב) דרש ר' פנחס בר חמא כל מי שיש לו חולה בתוך ביתו, ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, שנאמר: "חמת מלך מלאכי מות ואיש חכם יכפרנה". ונוהגין לתת צדקה לעניים בעדו, כי "תשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רע הגזירה". גם נוהגין לברך את החולים בבית הכנסת ואם הוא מסכן מברכין אותו אפלו בשבת^(א) ויום טוב. ולפעמים^(ב) משנים את שם החולה, כי גם שנוי השם קורע גזר דינו.

ג) התורה נתנה רשות לרופא שירפא, שנאמר: "ורפא ירפא". ולכן אין לו לחולה לסמך על הנס, אלא חייב להתנהג בדרך העולם לקרות לרופא שירפאהו. וכבר כמה חסידי העולם נתרפאו על ידי רופאים. ומי שמונע את עצמו מלקרות לרופא שתים רעות הנהו עושה: האחת, דאסור לסמך על הנס במקום שיש סכנה ודבר זה גורם שיזכרו עוונותיו בשעת חליו, ועוד, דהוי יהרא וגאות שסומך על צדקתו שיתרפא בדרך הנס. ויש לו לקרוא להרופא היותר ממהר. ובכל זאת לבו יהא לשמים ויבקש רחמים מאת הרופא הנאמן, יתברך שמו, ואף בו יבטח לבו^(א) (ועין לעיל סימן ס"א סעיף ד').

ד) ומצה על הרופא הבקי לרפאות ובכלל פקוח נפש הוא. ואם מונע את עצמו הרי זה שופך דמים. ואפלו יש לחולה רופא אחר, כי לא מן כל האדם זוכה

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קצב א) (קצור מסגרת השולחן) לשון הדרכי משה גם נוהגין לתת לו שם חדש, וכן כתב בהגהת ש"ע.

דרכי הלכה - ע"פ מין השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

סימן קצב א) ואומרים "שבת היא מלועזק ורפואה קרובה לבוא" (עיין שו"ע או"ח רפז וכה"ח שם, ויר"ד שלה סעי' ו).

להתרפאות ואולי הוא מן השמים שיתרפא על ידו. אבל לא יתעסק ברפואות אלא אם כן הוא בקי ואין שם גדול ממנו, שאם לא כן הרי זה שופך דמים.

ה) חולה שאין בו סכנה, אם יוכל להתרפאות בדבר התר אף על פי שצריכין לשהות קצת עד שישגיגוהו, אין מתירין לו שום דבר אסור. ואם צריך דוקא לדבר אסור, אם צריך לאכלו כמו שהדרך הוא לאכל דבר זה, אסור לו לאכלו אפלו הוא רק אסור דרבנן, כיון שאין בו סכנה, אבל שלא כדרך הנאתו, כגון שמערב בו דבר מר, וכן לעשות ממנו רטיה וכדומה מתר אפלו הוא דבר האסור בהנאה מדאורייתא, חוץ מכלאי הכרם ובשר בחלב שאסורין אפלו שלא כדרך הנאתו במקום שאין סכנה. (דין ברכה על מה שאוכל ושותה לרפואה עין לעיל סימן נ' סעיף ח' וסימן ס"א סעיף ד' - ודין תינוק שצריך לאכל חמץ בפסח, עין לעיל סוף סימן ק"ו)

ו) יש אומרים דכל אסורי הנאה מדרבנן מתר להתרפאות בהן אפלו חולה שאין בו סכנה ואפלו כדרך הנאתו (עין לעיל סימן מ"ז סעיף ב'). ובלבד שלא יאכל ולא ישתה את האסור.

ז) חולה שיש בו סכנה מתרפא בכל האסורין, שאין לה דבר שעומד בפני פקודת נפש (ועין לעיל סימן צ"ב). חוץ מעבודה זרה, גלוי עריות ושפיכת דמים שהן ביהרג ועל יעבר ואין מתרפאין בהן.

יג מנחם אב

ח) מתר לרופא להקזיז דם ולמשש את הדפק ושאר המקומות שבאשה אפלו באשת איש ואפלו במקום תורפה כדרך הרופאים, כיון שאינו עושה דרך תאוה וחבה אלא שבמלאכתו הוא עוסק. ואף באשתו נדה יש להחמיר כשאין סכנה בדבר ויש שם רופא אחר בקי כמוהו. (עין לעיל סימן קנ"ג סעיף יד ושם מבאר אם אשה נדה יכולה לשמש את בעלה כשהוא חולה, או הוא אומתה. ועין לעיל סימן קמ"ג סעיף ט"ו אם הבן מתר להקזיז דם לאביו וכיצא בו).

ט) בחלי מעים אין האיש משמש את האשה פן יתגבר יצרו כיון שהוא בריא, אבל האשה משמשת את האיש כיון שהוא חולה.

י) מי שיש לו סממנים ותברו חולה וצריך להם, אסור להעלות לו בדמיהם יותר מן הראוי.

סימן קצג

הלכות בקור חולים

ובו י"ד סעיפים.

א) כשהחלה האדם, מצוה על כל אדם לבקרו, שכן מצינו בקדוש ברוך הוא שמבקר חולים, כמו שדרשו רבותינו זכרונם לברכה בפסוק "וירא אליו ה' באלוני ממרא", מלמד שבא אליו לבקר החולה. הקרובים והחברים שרגילים לכנס לביתו תמיד, המה הולכים לבקרו מיד כששמעו שהוא חולה, אבל הרחוקים שאינם רגילים

בביתו, לא יכנסו עד לאחר ג' ימים. ואם קפץ עליו החלי, גם הרחוקים נכנסים מיד. אפלו הגדול ילך לבקר את הקטן ואפלו כמה פעמים ביום. וכל המוסיף הרי זה משבת. ובלבד שלא יהיה לטרח על החולה. השו"א לא יבקר את שונאו החולה^(א), ולא ינחמו כשהוא אבל, שלא יחשוב שמח לאידו, אבל מתר ללוחו וליכא למיחש שיאמרו כי הוא שמח לאידו, באשר זהו סוף כל אדם. (עי' לקמן סימן ר"ז סעי' ב דהחולה אינו צריך לעמד אפלו מפני נשיא, ואם רוצה לעמד, אין אומרים לו שב).

בן כשהחולה שוכב על הארץ, לא ישב המבקר על גבי כסא הגבוה ממנו, לפי שהשכינה למעלה מראשותיו של חולה, שנאמר: "ה' יסעדנו על ערש דויו". אבל כשהחולה שוכב במטה - מתר למבקר לישוב על כסא וספסל (עי' לקמן סימן ר"ז ס"ב).

ג עקר מצות בקור חולים הוא לעין בצרכי החולה מה הוא צריך לעשות לו, ושימצא נחת רוח עם חבריו, וגם שיתן דעתו עליו ויבקש רחמים עליו^(ב). ואם בקר ולא בקש, לא קים את המצוה. ולכן אין מבקרין בג' שעות הראשונות של היום, מפני שאז כל חולה מקל עליו חליו ולא יחוש לבקש עליו רחמים. ולא בג' שעות האחרונות של היום, שאז מכביד עליו חליו ויתאש מלבקש עליו רחמים.

ד כשמבקש עליו רחמים, אם מבקש לפניו, יכול לבקש בכל לשון שירצה, שהרי מבקש כביכול לפני השכינה שהיא אצל החולה. אבל כשמבקש שלא בפניו דאז מלאכי השרת נזקקין להעלות תפלתו ואינם נזקקין לכל הלשונות, על כן יבקש בלשון הקדש. ויכלל אותו בתוך כל חולי ישראל שמתוך שכוללו עם האחרים תפלתו נשמעת יותר בזכותן של רבים. ויאמר: "המקום ירחם עליך בתוך כל חולי ישראל". ובשבת יאמר: "שבת היא מלועק ורפואה קרובה לבוא" ורחמיו מרבים ושבתו בשלום^(ג).

ה המבקר ידברו אתו בהשכל ודעת ויאמרו לו דברים מחיים ולא דברים ממיתים, ויאמרו לו שיתן דעתו על עניניו אם הלזה או הפקיד אצל אחרים או אחרי אצלו, ואל יפחד מפני זה מהמות.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קצא (א) (קצור מסגרת השולחן) ויש אומרים דאין צריך לומר ורחמיו מרובים כו', וכן נהגו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) לפני שהולך לרפוא או לוקח תרופה יאמר: "יהי רצון מלפניך ה' אלקי ואלקי אבותי שיהא עסק זה לי לרפואה כי רופא חינום אתה ברוך אתה השם רופא חולים". ואין חותמים בתפילה זו בשם ומלכות (עיין שו"ע רל סע' ד ולחונים עליו. ועיין לעיל סימן סא).

סימן קצא (א) יש אומרים שמותר לבקר שונא שחולה, רק יזהר שלא תצא מזה מחלוקת. (עיין שו"ע שלד סע' ד). (ב) לא יאמר לחולה "תהיה בריא" אלא "הקב"ה ישלח לך רפואה שלמה" (אחרונים). (ג) בשבת אומרים "שבת היא מלועק ורפואה קרובה לבוא" בלבד (עיין שו"ע או"ח

רפז וכה"ח שם, ויו"ד שלה סע' ו).

יד מנחם אב

[ו] אין לתן נכסיו במתנה לאחרים ואפלו לצדקה ולהניח את היורשים כף. וכל העושה כן, אין רוח חכמים נוחה הימנו, ואפלו אין היורשים נוהגין כשורה. אבל אם מניח גם ליורשים דבר המספיק להם - מתר (ועין לעיל סימן לד ס"ד). ומדת חסידות שלא לחתום את עצמו עד, ולא להיות בעצה בצוואה שמעבירין בה את הירשה מהיורש אפלו מן שאינו נוהג כשורה לאחיו חכם ונוהג כשורה, כי שמא יצא ממנו זרע טוב והגון, ואפלו למצט לזה ולהרבות לזה יש מי שאוסר ודאוי לחוש לדבריו. עין סוף סימן כ"ו.

[ז] אם יש לו בנים קטנים או קטנים וגדולים או שאשתו מעבדת צריך למנות אפוטרופוס שיתעסקו בשביל הקטנים עד שיגדלו.

[ח] חולה שבקש לעשות קבלת קנין לחזק את הצוואה, קונין ממנו אפלו בשבת. וכן אם מבקש לשלח לקרוביו - מתר לשכר גוי בשבת ולשלחו (ועין לעיל סימן צ' סעיף י"ט).

[ט] חולה שמת לו מת, אין מודיעין לו, שלא תטרף דעתו עליו. ואפלו נודע לו, אין אומרים לו לקרע, שמא תגדל דאגתו. ואין בוכין ואין מספידין בפניו בין על מתו בין על מת אחר אף על פי שאינו קרובו, פן יפחד שגם הוא ימות. ומשתיקין את המנחמים בפניו.

[י] אין מבקדין לא לחולי מעים, משום כסופא, ולא לחולי העין, ולא לחולי הראש. וכן כל חולה דתקיף ליה עלמא וקשה ליה דבורא, אין מבקדין אותו בפניו, אלא נכנסין לבית החיצון ושואלין ודורשין בו אם צריך לאיזה דבר, ושומעין צערו, ומבקשים עליו רחמים.

[יא] מי שיש לפניו שתי מצוות, בקור חולים ונחום אבלים, אם אפשר לו לקים שניהם, בקור חולים קודם, כדי לבקש רחמים עליו. ואם אי אפשר לו לקים שניהם, נחום אבלים קדם^(י), שהוא גמילות חסד עם החיים ועם המתים.

[יב] מבקדין חולה גוי מפני דרכי שלום.

[יג] תניא בספרי, רבי נתן אומר, "ואשמה הנפש ההיא והתודה", זה בנה אב על כל המתים שישענו ודוי. ואיתא במשנה שכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא, שכן מצינו בעזר שומר לו יהושע "בני שים נא כבוד לה' אלהי ישראל ותן לו תודה והגד נא לי מה עשית אל תכחד ממני". ויען עכן את יהושע ויאמר "אמנה אנכי חטאתי וגו' וכזאת וכזאת עשיתי". ומניין שכפר לו ודויו? שנאמר: "ויאמר יהושע מה עכרתנו. יעפרה ה' ביום הזה". ביום הזה אתה עכור ואי אתה עכור לעולם

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ד) אם יודע או חושב שבביקור חולים הוא יכול לעזור ולסייע בפועל לחולה, עדיף הוא על ניהום אבלים (עין הרדב"ז על הרמב"ם הלכות אבל פרק יד הלכה ז).

הבא". לכן חולה שרואין בו שהוא נוטה למות, מספכים עמו בדברים ואומרים לו "התודה" ואל תדאג מזה. הרבה התודו ועמדו מחלים והמה בחיים והרבה שלא התודו מתו ובשכר שאתה מתודה אתה חי וכל המתודה יש לו חלק לעולם הבא". ואם אינו יכול להתודות בפיו, יתודה בלבו^ב. ואם יכול לדבר אף מעט, אומרים לו אמר תהא מיתתי כפרה על כל עונותי. וגם יאמרו לו שיבקש מחילה מכל אדם שחטא כנגדו בין בממוץ בין בדברים. וכל אלו הדברים אין אומרים לו לא בפני עמי הארץ ולא בפני נשים, ולא בפני קטנים, שמא יבכו וישברו לבו.

יד] סדר הודוי בקצרה. "מודה אני לפניך ה' אלהי ואלהי אבותי שרפואתי בידך, ומיתתי בידך. יהי רצון מלפניך שתתפאני רפואה שלמה. ואם אמות, תהא מיתתי כפרה על כל חטאים ועונות ופשעים שחטאתי ושעויתי ושפשעתי לפניך. ותן חלקי בגן עדן, ופני לעולם הבא הצפון לצדיקים". ואם רוצה להאריך כודוי יום הכפורים הרשות בידו. וכבר מסדרים הודוים בספר היקר "מעבר יבק". ובספר "חכמת אדם" העתיק גם כן סדר הודוי מהרמב"ן וזכרנו לברכה.

סימן קצד

דיני גוסס ושמירת המת

ובו י"ב סעיפים.

טו מנחם אב

א] הגוסס (פרוש המעלה לתה בגרונו מפני צרות החזה, וזה יקרה סמוך למיתה, ולשון גוסס הוא מלשון מגיס בקדרה, שהלחה מתהפכת בגרונו. כמו המגיס בקדרה. תוספות יום טוב פ"א דערכין) הרי הוא כחי לכל דבריו, ולכן אסור לגע בו, שכל הנוגע בו הרי זה שופך דמים. למה הדבר דומה לנר מטפטף שכיון שנוגע בו אדם מיד נכבה. ואף על פי שהוא גוסס זמן ארוך ויש צער גדול לו ולקרוביו, מפל מקום אסור לגרם שימות מהרה, כגון להשמיט הכר והכסת מתחתיו מחמת שאומרים שיש נוצות מקצת עופות שגורמים לעכב את המיתה, או לשום מפתחות בית הכנסת תחת ראשו, כל זאת אסור. אבל אם יש שום דבר שגורם עכוב יציאת הנפש כגון קול דופק וכיוצא בזה - מתר להסירו, דאין בזה מעשה, אלא שמסיר את המונע ואינו נוגע בו.

ב] אף על פי שאסור לגע בגוסס, מפל מקום אם נפלה דליקה, אין מניחין אותו בבית אלא מוציין אותו, והוא קודם להצלת ספרי קדש. (ועין לעיל סימן פח סעיף ט"ו).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב] (קצור מסגרת השולחן) לשון הטור ורמ"א ו"חכמת אדם" ואם אינו יודע להתודות אומרים לו אמור כו'.

דרכי ה"לכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה] יתודו עם הגוסס רק אם לא ישבר ליבו מזה. ואם אינו יודע או אינו יכול להתודות - מתודים במקומו (עיין שו"ע שלח וקונטרס היחיאלי).

[ג] העומדים אצל הגוסס, ישגיתו שלא יוציא שום אבר חוץ למטה, כמו שנאמר: ביעקב "ויאסוף רגליו אל המטה". ולכן יעמידו כסאות אצל המטה שלא יוכל להוציא יד או רגל. ומכל מקום אם לא עשו כן והוציא, אסור לגע בו להחזירו.

[ד] כיון שנטה אדם למות, אין שום אדם רשאי לפרד ממנו, שלא תצא נפשו והוא יחיד, מפני שהנפש משתוממת בשעה שיוצאת מן הגוף. ומצוה לעמד על האדם בשעת יציאת נשמה, שנאמר: "ויחי עוד לנצח לא יראה השחת כי יראה חכמים ימותו וגו'". וראוי לקבץ עשרה שיהיו בשעת יציאת נשמה, ולא יעסקו חס וחלילה בדברים בטלים, אלא יעסקו בתורה ובתהלים ובשאר מזמורים כמסדר בספר "מעבר יבק". ונהגין להדליק נרות בפני הגוסס^(א).

[ה] לאחר יציאת נשמה מניחין אצל חטמו נוצה קלה ואם אינה מתנדנדת בידוע שמת. ואז פותחין את החלונות^(א) והאבלים אומרים "צדוק הדין"^(ב). וכשמגיעים ל"ברוך דין האמת", אומרים בשם ומלכות וקורעין כדין שיתבאר בסימן שלאחר זה.

[ו] וכל העומדין על המת בשעת יציאת נשמה, חייבין לקרע^(א). הא למה זה דומה? לספר תורה שנשרף, שאין ריק בישראל שאין בו תורה ומצוות. ואפלו על קטן שלמד מקרא או על אשה, חייבין לקרע. ואפלו היה זה המת לפעמים עושה עברה לתאבון, חייבין לקרע עליו. אבל אם היה רגיל לעשות עברה אפלו רק לתאבון, הרי זה בכלל הפורשים מדרכי הצבור שאין קורעין עליו. וקריעה זו שעל המת שאין מתאבלים עליו אלא שקורעין מפני שעומדין בשעת יציאת נשמה, סגי בקריעה מועטת. ואפלו מן הצד או בשולי הבגד, סגי.

[ז] מעצימין עיניו של מת. ומי שיש לו בנים, יעשה זאת בנו, כמו שנאמר: "ויוסף ישית ידו על עיניו". ואם יש בכור, יעשה הוא^(א).

[ח] כשנושאים אותו ממטתו להשכיבו על הארץ, ישגיתו שיהא מכסה. כי כל מה שנוהג בחי משום צניעות, נוהג גם במת^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קצד א (קצור מסגרת השולחן) ועכשיו נוהגין לומר צדוק הדין בבית הקברות. ומכל מקום האבלים יאמרו תיכף כי כן עיקר הדין, ("חכמת אדם").

ודכני הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קצד א (א) אין מדלקים נרות בפני החולה אלא בבית-הכנסת או במקום אחר. וידליקו נרות לכבוד רבי מאיר בעל הנס (אחרונים). (ב) בזמן הזה נהגו לומר צידוק הדין בקבורה, וגם זה אין אומרים האבלים עצמם אלא אומרים בפניהם. ומנהג ירושלים שהאבל קורע ומברך אחר הקבורה (קונטרס היחיילי). (ג) בזמן הזה נהגו לא לקרוע בשעת יציאת נשמה (עיי' הטעם בקונטרס היחיילי). (ד) נוהגים להעצים עיני המת אחרי הטהרה על ידי הנחת עפר על עיניו ואומרים "מעפר אתה ואל עפר תשוב ויוסף ישית ידו על עיניו". (אחרונים). (ה) מדלקים נרות מסביב למת כשהוא מונח בלי בגדים על הארץ ומכוסה מלמעלה. (קונטרס היחיילי).

ט] מנהג לשפך כל מים שאובים שבשכונת המת, דהיינו ג' בתים⁽¹⁾ (עם הבית אשר שם המת) ואפלו מת ילד בתוך שלשים יום ללדתו. ובשבת אין צריכין לשפך (והנרבי יוסף כתב דיש להתמיר גם בשבת).

י] המשמר את המת אפלו שאינו מתו, פטור מקריאת שמע ומתפלה ומכל מצוות האמורות בתורה, כי העוסק במצוה פטור ממצוה אחרת (ועין לקמן סימן קצ"ו ס"ב). ה"ו שנים, זה משמר, וזה קורא ומתפלל.

יא] אסור לאכל בחדר שהמת שם אם לא על ידי מחצה (כדלקמן סימן קצ"ו ס"א). ואפלו אכילת ארעי ואפלו אכילת פרות או שתית מים - אסור. וצריכין להזהיר את השומרים על זאת. וגם אסור לברך שם איזו ברכה. (ועין לקמן סימן קצ"ט סע"ו).

טז מנחם אב

יב] אסור לטלטל את המת בשבת⁽¹⁾ (עין לעיל סימן פ"ח סעיף ט"ו ט"ז) אפלו לצורך כהנים או לצורך מצוה רק על ידי גוי אם הקרובים רוצים. (ועין לקמן ס' ר"ב סט"ז).

סימן קצח

חלכות קריעה

ובו י"ד סעיפים.

א] מי שמת לו מת שהוא חייב להתאבל עליו (ועין לקמן סימן ר"ג) חייב לקרע עליו. וחייב לקרע מעמד, שנאמר: "ויקם המלך ויקרע את בגדיו". ואם קרע מישב, לא יצא, וצריך לחזור ולקרע מעמד^(א). לכתחלה צריך לקרע קדם שישתם פני המת בקבר בעוד חמום צערו^(ב).

ב] על המתים שהוא מתאבל עליהם, צריך לקרע בבית הצואר לפניו. וצריך לקרע מן השפה ולמטה ולא לרחב הבגד. וצריך לקרע במקום שהבגד שלם מתחלתו ולא במקום התפר^(ג).

ג] חלוקים יש בין הקריעה שעל אביו ואמו להקריעה שעל שאר קרובים. על כל המתים, קורע טפח בבגד העליון^(ד) ודין, ואין לקרע יותר משום "כל תשחית".

דרכי חלכה "ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ' החיים

(ו) לא נוהגים לשפוך את המים הנמצאים בחביות גדולות, אבל פותחים את הברז מעט זמן ואחר כך סוגרים. ואלו הגרים ליד בית חולים ישאלו לחכם כיצד לנהוג (אחרונים). (ז) במקום שיש עירוב מותר לטלטל מת על יד שיניח עליו חפץ כלשהו. (עין שו"ע או"ח שיא).

סימן קצח (א) מי שקרע בישיבה, יקרע בעמידה בלי ברכה (קנטרס היחיאלי). חולה או נכה שלא יכול לעמוד קורע מיושב. (ב) היום נוהגים לקרוע אחרי סתימת הגולל. (ג) היום נוהג שמישהו אחר מתחיל לקרוע לו בסכין והאבל ממשיך. (ד) אין קורעים מעיל אלא בגד עליון שהוא חולצה. ועל אב ואם קורע חולצה וגופיה ואם יש לו כמה גופיות קורע את כולם עד שיראה ליבר (עין שו"ע שמ סע' י').

ועל אביו ואמו, צריך לקרע כל הבגדים עד כנגד לבו (ועין לעיל סימן י' סעיף ג' שהלב הוא כנגד הבשר הגבוה שעל היריע), חוץ מן הכתנת שאינו קורע. וכן הבגד שהוא לובש רק לעתים למעלה מכל בגדיו ולפעמים הוא יוצא לשוק גם בלעדו (כגון מאנטעל), בגד זה גם כן אינו צריך לקרע. ואם לא קרע כל בגדיו שהוא צריך לקרע - לא יצא. והאשה משום צניעות תקרע תחלה את הבגד התחתון לפניו, ותחזיר את הקרע לצדדיו, ואחר כך תקרע את הבגד העליון שלא יתגלה לבה^(י) (ואף שהיא לבושה בחלוק, מכל מקום איכא משום פריצות).

ד' נוהגין שעל שאר קרובים קורעין בצד ימין, ועל אביו ואמו בצד שמאל, לפי שצריך לגלות את לבו שהוא בצד שמאל. ובדיעבד, אין זה מעכב.

ה' על כל המתים, רצה קורע ביד, רצה קורע בכלי. על אביו ואמו, דוקא ביד. והמנהג שאחד מאנשי החברה קדישא חותך קצת בסכין, והאבל תופס במקום החתך וקורע. וצריך להשגיח שיקרע בארץ הבגד ולא ברחבו.

ו' על כל המתים אם מחליף בגדיו בתוך שבועה, אינו צריך לקרע באלו שהוא לובש עתה. ועל אביו ואמו, אם הוא מחליף בגדיו בימי החל שבתוך השבועה, צריך לקרע בהם. אף לכבוד שבת יחליף בגדיו ולא ילבש בגד הקרוע. ואם אין לו בגדים אחרים להחליף^(א), יחזיר את הקרע לאחוריו. והא דמחליף בשבת, היינו, שלובש בגדי חל אחרים, אבל ללבש בגדי שבת, אסור^(ב) (כדלקמן סימן ר"א סעיף י').

ז' על כל המתים, (מצד הדין), שולל (דהיינו שתופר תפירה בלתי שנה) לאחר שבועה, ומאחה (דהיינו שתופר כראוי) לאחר שלשים. על אביו ואמו, שולל לאחר שלשים ואינו מאחה לעולם. ואפלו אם בא לחתוך סביבות הקריעה ולשום שם חתיכת בגד אחר ולתפרו - אסור. אבל נוהגין כי תוך שלשים אפלו על שאר מתים אפלו לשלל אסור. ואפלו לחבר ראשי הקריעה על ידי מחס - אסור. ואשה אפלו על אביה ואמה, שוללת לאלתר מפני הצניעות. וכל הקרעים שאסורין לתפרן, אפלו אם מכר את הבגד לאחר, אסור הלוחק לתפרו. ולכן צריך המוכר להודיע ללוחק. ואסור למכרו לגוי.

הערות - ע"פ שו"ע ודב ומשנה ברורה

סימן קצח א' (קצור מסגרת השולחן) והאידנא לא נהגו לדקדק בזה, ואפשר דמנעלים מוכיחים עליהם דהיכא דמנעלים ברגליו אין צריך לחזרת קרע.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה' אשה תסייע לאשה ולא איש. ותתחיל לקרוע לה מעט והיא תמשיך. ועדיף שתקרע בחדר ולא בפרהסיה. מנהג בבל שהנשים אינן קורעות, וראוי לנהוג כן בכל מקום שיש לחוש לפריצות ובפרט בבגדים קצרים שהקריעה תוסיף פריצות (עיין ר"פ ח"ג יו"ד כו. אחרונים). (ו) נוהגים בשבת ללבוש בגדי שבת (עיין שו"ע ת ס' א').

יו מנחם אב

ח] על כל המתים אם לא שמע עד לאחר שלשים - אינו קורע. על אביו ואמו קורע לעולם בגדיו שהם עליו בפשעת שמיעה. אך הבגדים שהוא מחליף אחר כך, אינו צריך לקרע.

ט] הרגל מבטל גזרת "שלשים" גם לענין קריעה. ולכן אם פגע הרגל תוך שלשים בשאר קרובים, יכול לתפור לגמרי בערב הרגל לאחר מנחה, ועל אביו ואמו יכול לשלל.

י] קרע על מת, ובתוך שבועה מת לו מת אחר, מרחיק כמו שלש אצבעות מן הקרע הראשון וקורע טפת, או שמוסיף על הקרע הראשון טפת. אבל לאחר שבועה, כל זמן שהבגד הקרוע עליו, מוסיף עליו כל שהוא ודיו. אך אם הראשון היה משאר הקרובים, והשני הוא אביו או אמו, אזי אפילו לאחר שבועה צריך להרחיק שלש אצבעות ולקורע כדינא, שאין דין אביו ואמו בתוספת. והוא הדין במת אביו תחלה ואחר כך אמו או בהפוך.

יא] שמע בפעם אחת שמתו אביו ואמו או שני קרובים אחרים, קורע קרע אחד לשניהם. אבל אביו או אמו עם אחד משאר הקרובים, קורע תחלה על אביו או אמו ואחר כך מרחיק שלש אצבעות וקורע על האחר.

יב] חולה שמת לו מת, אם דעתו צלולה, אלא שאינו יכול לקרוע מחמת שהוא מסכן בתלוי^ב, פטור אחר כך מלקרע אלא אם כן הוא עדין בתוך שבועה דחשיב שעת חמום. אבל אם לא יכול לקרוע מחמת שלא היתה דעתו צלולה, אזי כשתבוא לו דעה צלולה, הוי אז שעת חמום שלו ותיב אז לקרע אם הוא תוך שלשים. ועל אביו ואמו, לעולם.

יג] קטן שמת לו מת, אפילו לא הגיעו לחנוכה, מקרעין לו קריעה קצת, משום עגמת נפש להרבות האכל. ואם הגיע לחינוך, מצוה לקרע כמו גדולים^ה.

יד] בחל המועד, נוהגין במדינות אלו שאין קורעין כי אם על אביו ואמו. בין ביום הקבורה, בין ביום השמועה^ה ואפילו בשמועה רחוקה. אך אם מתו אביו או אמו ביום טוב, הואיל ונדחתה הקריעה, לא יקרע בחל המועד עד לאחר הרגל כשמתחיל להתאבל. ועל שאר קרובים אין קורעין בחל המועד עד לאחר הרגל. אך אם שמע בחל המועד שמועה קרובה שלאחר יום טוב תהא רחוקה, בכהאי גוונא יקרע בחל המועד^ה. (אסור שריטה וקריעה על מת, כתוב בסמ"ק קס"ט).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ב) (קצור מסגרת השולחן) כשהמת הוא משאר קרובים שאינם אביו או אמו. ודעת הב"ח וש"ך דחייב כמו באין דעתו צלולה דבסמוך בפנים. ג) (קצור מסגרת השולחן) ודעת רש"ל וכו', דבשמועה רחוקה אינו קורע במועד, אפילו על אב ואם, אלא קורע אחר הרגל, דמאחר שנפסק ממנו אכילתא חמירא הקריעה לדחות הרגל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובף החיים

ז) ומכרך "ברוך דיין האמת" בשם ומלכות. (ח) על אב ואם קורע בחול המועד בין נפטר בחול המועד ובין אם נפטר ביום טוב. ואפילו רק שמע עליו ביום טוב או בחול

סימן קצו

הלכות אוגן בחול ובשבת וביום טוב

וב"ב סעיפים.

[א] מי שמת לו מת שהוא חיב להתאבל עליו, הרי זה "אוגן" עד לאחר הקבורה. לא ינהג קלות ראש, כדי שלא יאמרו על המת שהיה אדם קל ולכן אין זה טרוד בקבורתו ובאבלו ואינו חושב במיתתו, וזהו גנאי גדול למת, והוא בכלל "לועג לרש", אלא יתראה לכל שהוא טרוד ונבהל על מיתתו וקבורתו. לא יאכל בחדר שהמת בו אלא בחדר אחר. ואם אין לו חדר אחר, יאכל בבית חדרו. ואם אין לו בית חדר, יעשה בפני המת מתצה גבוהה עשרה טפחים, ולא יהא פתוח תחתיה שלשה טפחים, ותהא ראויה לעמוד בפני הרות. ואם אין לו דבר לעשות בו מתצה, מחזיר פניו ואוכל. בין כך ובין כך, ואפלו הוא בעיר אחרת, אינו מסב ואוכל דרך קביעות, אלא דרך ארעי. ואינו אוכל בשר ואינו שותה יין.

יו מנחם אב

[ב] אוגן פטור מכל המצוות שבתורה, ואפלו אם אינו צריך לעסק בצרכי המת, כגון שיש לו אחרים שעוסקים בשבילו. ואפלו אם רוצה להחמיר על עצמו, אינו רשאי מפני כבוד המת. אינו מברך לא "המוציא" ולא "ברכת המזון". ואפלו אם אחרים אוכלין ומברכין, אינו עונה "אמן". ואינו מצטרף לא לזמון ולא לעשרה. אבל מה שהוא מצות "לא תעשה" אפלו מדרבנן, אסור גם לו. ולכן אם בא לאכל פת, צריך לטול ידיו, ולא יברך "על נטילת ידים", כמו שאינו מברך "המוציא". וכן בנטילת ידים שחרית נוטל ידיו שלש פעמים כדרכו ואינו מברך. (עין בהלכות אוגן לגאון הרב אפרים זלמן מרגליות וצ"ל אות ו').

[ג] אם אכל קדם שנקבר המת, ולאחר שנקבר עדין לא נתעפל המזון, יברך "ברכת המזון". וכן אם עשה צרכיו קדם הקבורה, יברך אחר כך ברכת "אשר יצר" אפלו כל היום^(א).

[ד] אם האוגן הוא בעיר אחרת, ובמקום המת יש גם כן קרובים שחיבים להתאבל, אזי על זה שהוא במקום אחר^(א), אין עליו דין אוגן. אבל אם אין קרובים במקום

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קצו [א] (קצור מסגרת השולחן) כן דעת ר"ת וכו'. אבל דעת השו"ע ורז"ש כדעת הרא"ש דגם ככה"ג יש עליו דין אוגן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

המועד. ומיד מחליף ולובש בגד שרגיל ללבוש בחול המועד וחוזר ולובש הקרוע במוצאי החג. על שאר קרובים מברכין "ברוך דיין האמת" בשעת שמועה או אחרי הקבורה, וקורעין רק במוצאי החג האחרון (עין כה"מ תקנו ס"ק ל).

סימן קצו [א] בכל מקרה שעברה חצי שעה מעת עשיית צרכיו, נהגו להחמיר ואינו מברך.

(בא"ח ויצא יב).

המת, חל על זה דין אונו^(ב).

[ח] במקום שיש חברה קדישא, ולאחר שהקרובים נתעסקו בצרכי הקבורה והתפשרו עם אנשי החברה קדישא אין עליהם שום דבר לעשות אף אנשי החברה קדישא עושין הכל, ואין עוד על הקרובים דין אונו, ומתדין בבשר ויין, ומכל שכן שמתדין וחיבים בקריאת שמע ובתפלה ובכל המצוות. ומכל מקום נוהגין שאין האונגני מתפללים עד לאחר הקבורה, והיינו מפני שגם הם הולכין ומלוין את המת עד בית הקברות. והרצוה להחמיר ולהתפלל תיכף לאחר שמסר את המת לאנשי החברה קדישא, יכול להחמיר על עצמו^(ו).

[ו] כל זמן שלא נקבר המת, אינו חולץ מנעליו, ומתיר לצאת מביתו^(א) לצרכי המת. אבל אסור לישב או לישן על כסא או מטה, וכל שכן שאסור בתשמיש המטה, ואסור ברחיצה וסיכה ושמחה ושאלת שלום ובתספורת ובתלמוד תורה, ואסור במלאכה אפלו על ידי אחרים ואפלו בדבר האבד. ובהפסד גדול - יעשה שאלת חכם (עין חכמת אדם ובקונטרס הנדפס בתוך ה"ד הלכות אונו לגאון הרב אפרים זלמן מרגליות זצ"ל סעיף י"ח ובחתם סופר סימן שכ"ד, וצריך עיון).

[ז] מי שהוא אונו בפשעת קריאת שמע ותפלה^(א), ולאחר שנקבר המת עבר רביעית היום שהוא זמן קריאת שמע, מכל מקום אומר גם קריאת שמע ובכריותיה (בלא תפלין) עד שליש היום. אבל אם עבר גם שליש היום אומר קריאת שמע בלא הברכות (עין לעיל סימן י"ז סוף סעיף וצריך עיון). ותפלת שמונה עשרה מתיר להתפלל עד חצות היום. ומוסף בראש חדש יכול להתפלל גם אחר כך שזמנה כל היום^(א). ומבכרות השחר לא יאמר כי אם שלש ברכות, "שלא עשני גוי", "שלא עשני עבד", "שלא עשני אשה", ו"ברכת התורה", שאלו זמנם כל היום. ושאר הברכות לא יאמר לאחר שעבר זמנם, כיון שבפשעת חובתם דהיינו בבקר היה פטור^(א). ואם נקבר המת קדם שליש היום, וביתו רחוק מבית הקברות, שבעוד שיגיע לביתו יעבר שליש היום, טוב יותר שיכנס לאיזה בית סמוך לבית הקברות לקרוא קריאת שמע ולהתפלל בזמן הראוי, או אפלו

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה.

(ב) (קצור מסגרת השולחן) ומדברי רמ"א וסד"ה נראה שמותר אף שלא לצורך המת. ג) (קצור מסגרת השולחן) אפילו שנקבר קודם שעבר זמן קריאת שמע ותפלה, כיון שבשעה שחל חיוב הברכות דהיינו כשקם ממטתו ה' פטור מהן אין צריך להשלימן אחר כך, ואם מברך, ברכה לבטלה היא.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) יש לכולם דין אונו עד הקבורה (עין שו"ע א"ח עא). (ג) יש לכולם דין אונו עד הקבורה (עין שו"ע שם ויר"ד שמא). (ד) אם נקבר ביום שמת לא יניחו האבלים תפילין באותו יום. ואם נקבר ביום אחר נוהגים אחרי הקבורה להניח תפילין בצנעה בלי ברכה (עין ארץ החיים י"ד שפח). (ה) ברכות השחר יברך בכל מקרה אחר הקבורה לפני השקיעה מכיון שברכות אלו ניתקנו על סידורו של העולם ולא רק על סדר מעשיו שלו, ויברך את כל הברכות אפילו "שעשה לי כל צרכי". אחרי השקיעה לא יברך (עין בא"ח וישוב ה' ר"פ ח"א נד ח"ב ח כב).

בחוצ' במקום נקי. ומיד כשמתחילין להשליך עפר על המת יכול לקרוא קריאת שמע ולהתפלל אף על פי שהאבלות עדין אינה חלה (כדלקמן ריש סימן ר"ד).

ח] מי שמת לו מת, ונעשה אונן לאחר שכבר הגיע זמן תפלת שחרית או מנחה או ערבית והוא לא התפלל מקדם שנעשה אונן, ונמשכה האנינות עד לאחר זמן התפלה^ה, אף על פי כן אינו צריך תשלומין להתפלל בתפלה שלאחריה שתיים.

יט מנחם אב

ט] מי שמת לו מת בשבת, כיון דאסור לקברו היום לא חלה עליו אנינות. ומתר בבשר ויין וחיב בכל המצוות, חוצ' מתשמיש המטה שאסור לו וגם אסור בתלמוד תורה דהוין דברים שבצנעא. ואם הוא שליחצבור, אם יש אחר להתפלל לא יתפלל הוא. ואי ליכא אחר יתפלל הוא. אם המת הוא אביו או אמו, יכול לומר "קדיש" במקום שאין שאר אבלים^ה. אבל במקום שאר אבלים, לא יאמר "קדיש" קדם הקבורה (עין בספר "שערי דעה", עין לעיל ס"ב לענין קדיש). ואם האונן הוא אבל מכבר על אביו או על אמו, או שיש לו יארציט, יאמר "קדיש" כמו שאר אבל או יארציט.

י] סמוך לערב קורא קריאת שמע בלא ברכות ואינו מתפלל ערבית ואינו מבדיל במוצאי שבת ומתר לו לאכל בלא הבדלה. ולאחר שיקבר המת יבדיל על הכוס. ואפלו לא נקבר עד למחר, יכול להבדיל על הכוס ולא על הנר והבשמים, דמתר להבדיל עד יום שלישי בשבת^ה (כדלעיל סימן צ"ו). ובתפלת שחרית שהוא מתפלל כשלא עבר זמנה, אינו אומר "אתה חוננתנו".

יא] אם צריך לעת ערב ללכת מביתו עד סמוך לתחום שבת כדי שילך במוצאי שבת למקום אחר בשביל צרכי המת, או שהוא צריך לעת ערב לאסוף את הגבאים דחברה קדישא להשתוות עמהם בעד מקום הקבורה, אזי מיד כשהתחיל ללכת ולעסוק בצרכי המת, חלה עליו אנינות.

יב] מת בערב שבת לעת מנחה בענין שאי אפשר לקברו קדם שבת, מתפלל גם מנחה בערב שבת.

יג] מת ביום ראשון של יום טוב, אם רוצה לקברו היום על ידי גויים, חלה עליו מיד אנינות, ומפל שכן ביום שני שיכול לקברו גם בעצמו דחלה עליו מיד אנינות ואפלו הוא אינו רוצה לקברו היום.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

ד] (קצור מסגרת השולחן) והרבה אחרונים חולקים על דין זה, ומכל מקום ספק ברכות להקל.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) עיקר הקדיש הוא אחרי הקבורה, אך מותר לאונן לומר קדיש בשבת כחלק מסדר התפילה. ונוהגים שאונן אומר קדיש אחרי צידוק הדין אפילו לפני הקבורה (עין חוקת עולם חלק ה וכת"ח עא ס"ק טו"ב). (ז) אנו נוהגים להבדיל עם ברכה רק ביום הראשון. ועד יום שלישי מבדילים בלי ברכה (עין בא"ח ויצא כג).

[ד] מי שמתו מטל לפניו בליל יום טוב שני, מקום שנהגו לקברו על ידי ישראל, נוהג דין אנינות אפלו בלילה ואינו אומר קדוש, ואינו אוכל בשר, ואינו שותה יין. אבל בליל יום טוב ראשון, או אפלו בליל יום טוב שני במקום שנהגו להתעסק גם ביום טוב שני דוקא על ידי גויים אין לנהג דין אנינות בלילה^(י).

[טו] מי שהיה אוניון במוצאי יום טוב, יבדיל ביום שלאחריו^(טז), אבל לא אחר כך כי הבדלה של יום טוב אין זמנה אלא עד סוף היום שלאחריו.

[טז] אוניון שיש לו בן למול, אם אפשר לקבר את המת קדם שיצאו מבית הכנסת שחרית אזי יתפללו הקב"נים תחלה, ויקברו את המת, וימולו את התינוק. ואם אי אפשר, מכל מקום ימולו את התינוק שחרית בבית הכנסת, והסנדיק יברך ברכת "להכניסו" משום דמת ומילה - מילה קודמת.

[יז] אוניון באור לארבעה עשר בניסן, יעשה שליח לבדק את החמץ, ו"כל חמירא וכו'" יאמר בעצמו.

[יח] אוניון בליל ספירת העמר, לא יספר בלילה, אלא ביום לאחר הקבורה יספר בלא ברכה, ובשאר הלילות אחר כך יספר בברכה. ואם רואה ביום פי האנינות תמשך עד הלילה, יספר אפלו באנינות בלא ברכה, כדי שיספר שאר הלילות בברכה. (אוניון בפורים עין לעיל סימן קמ"א סכ"א).

[יט] מי שמת בתפיסה והמושל אינו רוצה לתנו לקבורה עד שיתנו לו ממון הרבה, לא חלה על הקרובים אנינות, וגם אבלות לא חלה עליהם, כיון שלא נתאשו מלקברו, ומצפים להתפטר עם המושל. וכן אם קרובי המת הם בתפיסה ואינם יכולים לעסוק בצרכי המת, אין אנינות חלה עליהם.

כ טענת אב

[כ] במקומות אשר נתן הדת שלא לקבור את המת עד לאחר מ"ח שעות, אף על פי כן לא נפטר האוניון מדין אנינות, כיון שלאחר עבוד הזמן ודאי יקברוהו, ומוטל עליהם בינתים להתעסק בכבודו, להכין תכריכין וארון, ולהכין אנשים. אף ביום טוב שני יש להקל ולפטר מדין אנינות בזה שאי אפשר לקברו מחמת פקודת המלכות.

[כא] במקומות הנזכרים לפי שחוששין שלא ימצאו אנשים לטהר את המת בקרוב שני מעת לעת לאחר מותו, וע"כ המציאו לטהר תיכף לאחר מותו ולשמו בארון שלם ונקוב מלמטה, אזי לאחר שהשם בארון, פטורין מדין אנינות, ונוהג דין אבלות, ומכל מקום צריכין למנות שבועה משעה שיסתם הגולל בקבר^(י).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) אין לנהוג אנינות בלילה במקום שלא נהגו לקבור בליל יום טוב שני (ע"י כה"ח עא ס"ק כ).

(ט) יש אומרים שהבדלה היא רק במוצאי יום טוב ולא ביום שאחריו (כא"ח ויצא כג). (י) למעשה

נוהג דין אוניון עד שיקבר בקרקע ממש (אחרונים).

כב] מי שמת לו מת והוא אינו יודע, אם אין מי שיתעסק בו צריכין להגיד לו. אבל אם יש מתעסקין אחרים אין להגיד לו עד לאחר שיתפלל. ומי שלאשתו מת לה מת והיא אינה יודעת, יש לו לבצל להחמיר שלא לשמש עמה (עין לקמן סימן ר"ו ס"ט ואנינות חמיר טפ"י).

סימן קצו

דין התכריכין והטהרה, ואסור הנאה במת

ובי"ג סעיפים.

א] נוהגין להדר אחרי בגדי פשתן לבנים לתכריכין ויהיו נאים, לסימן שמודים בתחית המתים, דאמר רב חיא בר יוסף, עתידין הצדיקים שיעמדו בלבושיהו. אבל לא יהיו חשובים יותר מדי, כי זה אסור. אין לעשות בתכריכין לא אמרא ולא שום קשר, הן בחוטין שתופרין בהם, הן בלבישה. קוברין האיש בטלית שיש בה ציצית, אך שפוסלין אחת. והיותר נכון שפשטנא בקבר או יכניסו ציצית אחת בתוך הכנף^(א). אם היה לו טלית נאה שהתפלל בה בחייו, אינו ראוי להחליפה לאחר מותו בטלית אחרת שאינה נאה, כי נוח לו לאדם להקבר בטלית שהתפלל בה בחייו. כשמלבישין את המת יכוננו שפשם שהם מלבישים את הגוף, כך תתלבש נשמתו במלבושים רוחניים בגן עדן.

ב] סדר הטהרה. מרחיצין במים חמים כל גופו וראשו, ומנקין אותו היטב בין אצבעות ידיו ורגליו ובכל מקום. וחופפין את ראשו, וסורקין וגוזזין שערות ראשו, ונוטלין צפרני ידיו ורגליו^(ב) (ובמדינותנו אין נוהגין זאת). וצריכין לזהר שלא יהפכו את המת על פניו, שהוא דרך בזיון, אלא יטו אותו על צדו ואחר כך על צדו השני. לאחר שנקו אותו היטב, שופכין עליו תשעה קבין מים, דהיינו שמעמידין את המת על הקרקע או על גבי קש^(ג) ושופכין המים על ראשו שירדו על כל גופו.

ג] שעור תשעה קבין יש בו מחלקת^(ד) (ויש לקח לערך כ"ד קווארט פוליש). ואין צריכין שיהיו כלם בכלי אחד דוקא, אלא גם משני כלים או משלושה מצטרפין, רק שהשני יתחיל לצוק בעוד שלא הפסיק הראשון, וכן השלישי בעוד שלא הפסיק השני. וגם אם מערה מפלי אחד, לא יפסיק הקילוח. ומתוך ארבע כלים, אפלו שופכין בפעם אחת, אין מצטרפין.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן קצו (א) לא נוהגים בארץ לקבור מת עם טלית. בחוץ לארץ היו שנהגו לעשות מבד התכריכים בגד הנקרא "טלית" וקוברים אותו עם המת. ונהגו לעטוף את המת בהלויה בטלית שאחת מכנפיה קשורה, ומציאים את הטלית לפני הקבורה (עיי' נתיבי עם על סימן שנה וגשר החיים פרק י' וחלק ב' ד). (ב) אין חופפין וסורקין וגוזזים שערו או ציפורניו של מת. אבל מנקים היטב גם מתחת לציפורניו. (ג) אין מעמידין את המת לצורך שפיכת המים אלא מגביהים אותו מעט מעל המיטה (עיי' שם על סימן שנב). (ד) יש אומרים ששעור ט' קבין הוא 15 או 13 ליטר ויש אומרים 22 ליטר, ואם אין כלים ישפכו עליו דרך ברוז ט' קבין של מים (אחרונים).

[ד] אחר כך טורפין ביצה עם יין ביחד. וטורפין הביצה בקליפתה, לרמז שגלגל הוא שחוזר בעולם^(ה) (ובמקום שאין יין מצוי, לוקחין מים) ומרחיצין בו ראשו. ומה שנוהגין באיזה מקומות שכל אחד לוקח מעט ומזה על המת, אין זה נכון, ויש לבטל מנהג זה כי דומה לחקות העמים, אלא ירחצו בו ראשו.

[ה] צריכין להשגיח שלא יקמוץ המת אצבעות ידיו. ומה שבקצת מקומות נוהגין לקמוץ את האצבעות, יש לבטל מנהג זה. ומה שקצת אומרים שמרמזים בזה שמות קדושים, דבר בדוי הוא. גם מה שנותנים בידו שרביטין שקורין געפליה, מנהג שטות הוא. ואם רוצים דוקא לתת אותן יניחום אצלו.

כא מנחם אב

[ו] לאחר שטהרו את המת, לא יניחו אותו באותו מקום שטיהרוהו, אלא ישכיבוהו כנגד הפתח לפניו מן הבית. ואין מהפכין את הדף שטיהרוהו עליו, כי יש סכנה בדבר.

[ז] לא ינשק אדם ילדיו שמתו, כי היא סכנה גדולה. ומכל שכן שלא יאחו בידו של מת ויאמר שיוליכהו עמו.

[ח] כשמוציאין את המת מן הבית, יש לזהר שלא יצא אדם ראשון. אף המתצסקים שצריכין לילך ראשון מן הבית כדי לנשאו אין קפידא.

[ט] מי שנפל מאליו ומת מיד, אם יש פצעים בגופו ויצא ממנו דם, ואם כן יש לחוש שמא נבלע דם הנפש בבגדיו ובמנעליו, לכן אין מטהרין אותו, אלא קוברין אותו בבגדיו ובמנעליו^(י), רק למעלה מבגדיו כורכין אותו בסדין שקורין סוכב. ונוהגין לחפר בקרקע שנפל שם אם יש שם דם וכן בקרוב לו, וקוברין עמו את כל העפר שיש בו דם. ודוקא בגדיו שהיה לבוש בהם, קוברין עמו. אבל אם נתז מן הדם על שאר בגדים שאינו מלובש בהם, וכן אם הניחוהו על כרים וכסתות ועדין הדם יוצא, אינן צריכין קבורה אלא יכבסום היטב עד שלא ישאר בהם רשם דם, והמים ישפכו לתוף קברו. אם לא יצא ממנו דם, פושטין בגדיו, ומטהרין אותו, ומלבישין אותו תכריכין כשאר מתים. וכן מי שנשבע במים, פושטין בגדיו, ודינו כשאר מתים. ויש מקומות שנוהגין לקבור גם הנשבעים בבגדיהם שנמצאו בהם, והיכא דנהוג, נהוג.

[י] אפלו יצא ממנו דם אלא שכבר פסק, ופשטו את בגדיו, וחי אחר זה איזה ימים ואחר כך מת, מטהרין אותו, ועושין לו תכריכין. ואף על פי שהוא מלכלך מדם שיצא ממנו, אפלו הכי מטהרין אותו, כי אין לחוש לדם שיצא ממנו בחייו, אלא לדם שיצא ממנו בשעת מיתו. חיישינן שמא הוא דם הנפש, או שמא נתערב בו דם הנפש^(י).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) לא נוהגים בזה. (שם). (ו) נהגו לקבור את כל הבגדים הספוגים דם (אחרונים ושם). (ז) ונוהגים להחמיר גם בזה (אחרונים).

[א] יולדת שמתה מחמת לידה, דינה כהרוג. שאם ידוע שיצאו ממנה דמים מרבים, אין מטהרין אותה. אבל אם כבר כלו הדמים לצאת ואחר כך מתה, שאין להסתפק בדם הנפש, עושין לה כמו לשאר מתים. ובהרבה קהלות נוהגין לטהר כל יולדת. ועוד יש איזה מנהגים ביולדת. והיא דנהוג נהוג.

[ב] הנהרג על ידי גוי אפלו לא יצא ממנו דם כלל, כגון שנחנק, קוברין אותו כמו שנמצא, כדי להעלות חמה.

[ג] מת, בין גוי בין ישראל, ותכריכו, אסורין בהנאה^(ח). וכן נוי המת המחברים בגופו כגון פאה נכרית שהו קשורין או קלועין בתוך שערותיו, אסורין בהנאה. וכן אם היתה לו שן תותבת, תקבר עמו. אבל נוי שאינו מחבר לגופו - מתר. וכן נוי שאינו כעין גופו כגון התכשיטין והבגדים, מתרים בכל ענין (עין פת"ש סימן שמ"ט).

סימן קצח

הלכות הוצאת המת והלויתו וצדוק הדין

ובו ט"ז סעיפים.

[א] אם יש מת בעיר, כל בני העיר אסורין במלאכה. ואם יש בעיר ממונים להתעסק במת, אלו שאינן צריכין להתעסק בו - מתרין במלאכה.

[ב] בכפר קטן אם יש שם מת, אין שואלין בשלום זה לזה, ומכל שכן שאין שואלין בשלום בבית הקברות כשיש שם מת אפלו בעיר גדולה. אבל כשאין שם מת, שואלין בריחוק ארבע אמות מן הקברים.

[ג] אסור להלין את המת, שנאמר: "לא תלין וגו'" כי קבור תקברנו ביום ההוא^(א). ואם מלינו משום כבודו להביא לו ארון ותכריכין, או שיבואו קרוביו, או ספדנים, מתר, ולא אסרה תורה אלא דומיא דתלוי שהוא דרך בזיון, אבל לא כשהוא לכבודו. וכן אם נמצא איזה מת ולא נודע בברור מי הוא - מתר להלינו עד שיבואו עדים או אשתו להכירו.

כב מנחם אב

[ד] בכל המתים, הממהר להוציאם למנוחתו, הרי זה משבח. אבל באביו ואמו שחייב להספידם ולקונן עליהם הרבה, הממהר להוציאם, הרי זה מגנה, אלא אם כן היה ערב שבת או ערב יום טוב^(ב), או שהיו גשמים מזלפים על המטה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ח) בענין הנאה ממת עכ"ל עיין גשר החיים.

סימן קצח (א) יש מצוות עשה לקבור באותו יום לפני השקיעה. ויש לאו של "ולא תלין" אם לא קוברו בלילה. והלגת מת חמורה מאוד על פי הוזהר הקדוש, אמנם אם משאירו כדי לזהותו ובפרט אם יש חשש שאשתו תשאר עגונה - מותר (עיין גשר החיים ח"ב פרק ב ג). (ב) או שממהר להוציאם כדי לקבורם לפני השקיעה (שם).

ה' אם יש שני מתים, זה שמת תחלה מוציאין אותו תחלה, ואחר כך את השני. ולאחר שקברו את הראשון, אין עומדין עליו בשורה, ואין אומרים עליו ברכת אבלים ותנחומי אבלים, כדי שלא לעכב קבורת השני. אם רוצים להלין את הראשון מפני כבודו, אין מעכבין את השני בשביל זה, אלא קוברין אותו מיד.

ו' אם אחד תלמיד חכם ואחד עם הארץ, מוציאין את התלמיד חכם תחלה אפלו אם עם הארץ מת תחלה. איש ואשה, מוציאין את האשה תחלה אפלו אם האיש מת תחלה, דכתיב "ותמת שם מרים ותקבר שם" סמוך למיתה קבורה.

ז' כל המוריד דמעות על אדם כשר שמת, הקדוש ברוך הוא סופרן ומניחן בבית גנזיו. ויש בזה תקון לעון קרי והצלה לבניו הקטנים מן המיתה רחמנא לצלן.

ח' הרואה את המת ואינו מלוה אותו, עובר משום לועג לרש ובר נדוי הוא. ולפחות ילוהו ארבע אמות^(א). ובמקום שאינו צריך ללוותו (כדלקמן סעיף ט'), מכל מקום צריך לעמוד בפניו. ולא מפני המת הוא עומד, אלא מפני העוסקים בו, שהם עוסקים במצוה. וכן הדין בכל דבר מצוה שהאדם עוסק בו, צריך לעמוד בפניו. וכן היו בעלי אמוניות עומדים בפני מביאי בכורים.

ט' בזמן הזה מסתמא כל איש ישראל למד מקרא ומשנה. ולכן כשמת, מבטלין אפלו תלמוד תורה כדי ללוות אותו. אך לאשה ולתינוק, נוהגין להקל שלא לבטל תלמוד תורה בשביל הלוויה. ותינוקות של בית רבן, לעולם אין מתבטלין כלל. דאפלו לבנין בית המקדש אין מבטלין אתם.

י' צריכין לזהר מאד לכל יתראו הנשים עם האנשים כשהולכין לבית הקברות ומכל שכן בחזרתן, כי יש חס ושלום סכנה בדבר^(ב).

יא' נושאי המטה אין להם להנעיל ברגליהם סנדלים (שהם בלא עקב ויכולים לפול בקל מעל הרגל). אבל במנעלים, אין קפידא.

יב' כשמגיעים עם המת לערוף שלשים אמות מן הקבר, יעמדו עמו כל ארבע אמות, כדי שיעמדו שבע פעמים כנגד שבעה מעמדות שהם נגד שבעה הבליים שבקהלת, ושבעה מדורי גיהנם. ושבעה דינים החולפים על המת. וישוהו מעט שם, שזוהי קצת כפרה למת. וביום שאין אומרים "תחנון" אין צריכין להעמיד, כי אזי אין הדין קשה^(ג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) הרואה את הלויית המת צריך לעמוד עד שיעלם מעיניו (עיין שדי חמד מערכת אבלות). (ד) ובזוהר הקדוש החמיר בזה מאוד וכן נפסק בשולחן ערוך סימן שצ"ט. (ה) לא נהגו מנהג זה בארץ ישראל. (עיין גשר החיים).

יג) כְּשֶׁבָּאִים לְבֵית הַקְּבֵרוֹת, מִי שֶׁלֹּא רָאָה אֶת הַקְּבָרִים שְׁלֹשִׁים יוֹם, צָרִיךְ לְבָרֵךְ
 "אֲשֶׁר יֵצֵר אֶתְכֶם בְּדִין" וכו' ^(י) (עין לעיל סימן ס' ס"א), וְאַחֵר כֶּךָ אוֹמְרִים "אֵתָהּ גְבוּר
 וכו'" עַד "לְהַחֲיוֹת מֵתִים".

יד) אַחֵר כֶּךָ אוֹמְרִים צְדוּק הַדִּין ^(י), הַצּוֹר תָּמִים פָּעֵלוּ וכו' (עין בסימן שאחר זה ס"ט). אַחֲד
 מִן הָאֲבָלִים מִתְחִיל. וְאִם אֵין שֵׁם אָבֵל, הַמִּפְּלֵא אֲשֶׁר שֵׁם מִתְחִיל. וּבִיָּמִים שְׁאִין
 אוֹמְרִים בָּהֶם תַּחֲנוּן, אֵין אוֹמְרִים צְדוּק הַדִּין. וְלִכֵּן אֵין אוֹמְרִים בְּעֶרֶב שַׁבָּת לְאַחֵר תְּצוֹת
 הַיּוֹם וְכֵן בְּעֶרֶב יוֹם טוֹב. אָבֵל בְּעֶרֶב רֹאשׁ חֹדֶשׁ וְעֶרֶב חֲנֻכָּה וְעֶרֶב פּוּרִים, אוֹמְרִים גַּם
 לְאַחֵר תְּצוֹת הַיּוֹם. וְעַל תַּלְמִיד חֶכֶם אוֹמְרִים גַּם בִּלְ"ג בְּעֶמֶר, וּבִיָּמִים שֶׁלֹּא אַחֵר רֹאשׁ
 חֹדֶשׁ סִינן עַד שְׁבוּעוֹת, וּבִתְשָׁעָה בָּאֵב, וּבְעֶרֶב רֹאשׁ הַשָּׁנָה קֹדֶם תְּצוֹת הַיּוֹם ^(י).

כג מנחם אב

טו) בְּלִילָה אֵין אוֹמְרִים לֹא צְדוּק הַדִּין וְלֹא "קִדִּישׁ" בְּבֵית הַקְּבֵרוֹת ^(י).

טז) עַל תִּינוּק פָּחוֹת מִשְׁלֹשִׁים יוֹם, אֵין אוֹמְרִים צְדוּק הַדִּין ^(י).

סימן קצט

דִּין הַקְּבוּרָה וּבֵית הַקְּבֵרוֹת

ובו י"ז סעיפים.

א) קְבוּרָה הָאֲמוּרָה בַּתּוֹרָה, הִיא שִׁיתָן אֶת הַמֵּת בַּקֶּרֶקַע מִמֶּשׁ ^(א). וּבִהְרֵבָה מְקוֹמוֹת
 נוֹהֲגִין לְהַנִּיחַ אֶת הַמֵּת בְּאֶרֶץ הַעֲשׂוֹי מְנַסְרִים וְכֶךָ קוֹבְרִין אוֹתוֹ, דָּאִי אִפְשָׁר שֶׁלֹּא
 יִהְיֶה נִקְבִּים בְּאֶרֶץ זֶה וְסָגִי בְּהִכִּי. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת שֶׁקוֹבְרִין בְּלֹא אֶרֶץ, אֲלֵא מִנִּיחִין אוֹתוֹ
 עַל הַקֶּרֶקַע מִמֶּשׁ בְּלֹא דָף תַּחְתּוֹ, אֲלֵא מִן הַצִּדִּידִים נֹתְנִים שְׁנֵי דָפִים, וְעַל אֵלוֹ נֹתְנִים
 עוֹד דָּף אַחֵד כְּדִי שֶׁלֹּא יִפּוֹל הָעֶפֶר עַל גּוֹף הַמֵּת, שְׁזוֹהוּ בְּזִיוֹן לוֹ. וְיֵשׁ מְקוֹמוֹת עוֹד
 שֶׁקוֹבְרִין שָׂאֵר מֵתִים כֶּךָ בְּלֹא אֶרֶץ, וְרַק לְכַהֲנִים וּבְכוֹרִים שֶׁהֵם חֲשׁוּבִים, עוֹשִׂים אֶרֶץ.
 כְּשֶׁעוֹשִׂין אֶרֶץ, יֵשׁ לְזַהֵר בְּשִׁיּוּרֵי הַנְּסָרִים שֶׁלֹּא לַעֲשׂוֹת מֵהֶם אִיזָה תְּשֻׁמִּישׁ. וְיֵשׁ לְהַסִּיק
 בָּהֶן תַּחַת הַכָּלִי שֶׁמַּחֲמִמִּים אֶת הַמֵּים לְטַהֲרָה. טוֹבִי לִכְבֹּשׁ שֶׁהָאֵכִילוּ עֲנִיִּים עַל שְׁלֹחָנָם,
 יֵשׁ לַעֲשׂוֹת לָהֶם אֶרֶץ מִן הַשְּׁלֹחַן, כְּמוֹ שֶׁכָּתוּב "וְהִלַּךְ לִפְנֵיהֶם צִדְקָה".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ו) וְנוֹהֲגוּ לְבָרֵךְ בְּלִי שֵׁם וּמַלְכוּת. (ז) צִידוּק הַדִּין אוֹמְרִים אַחֵר הַקְּבוּרָה, וְאוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּנוֹסח
 אַחֵר. וְאַחֲרֵים אוֹמְרִים וְלֹא הָאֵבֶל עֲצָמוֹ. (ח) הַמִּנְהֵג הוּא שֶׁאִם לֹא אוֹמְרִים תַּחֲנוּן, לֹא אוֹמְרִים
 "צִידוּק הַדִּין" לֹא בְּבֵית וְלֹא בְּבֵית עֵלְמִין. אַע"פ שֶׁלִּפִּי הַשּׁו"ע הִיוּ צָרִיכִים לומר. (ט) אוֹמְרִים
 קִדִּישׁ בְּלִילָה (אַחֲרֵיכֶם). (י) עַל תִּינוּק שֶׁנִּפְטָר אַחֵר שְׁלוּשִׁים יוֹם אוֹמְרִים בְּבֵית הָעֵלְמִין צִידוּק
 הַדִּין וְקִדִּישׁ. בְּבֵית הַתִּינוּק אוֹמְרִים קִדִּישׁ כָּל שַׁבָּעָה. וּבְבֵית הַכִּנְסָה אֵין אוֹמְרִים קִדִּישׁ. אֲמַנָּם בֵּן
 יג' וּמַעֲלָה אוֹמְרִים קִדִּישׁ וְהַשְׁכָּבָה גַּם בְּבֵית הַכִּנְסָה (נִתְּיָבִי עִם עֲמוּד שְׁמַח).

סימן קצט (א) נוֹהֲגִים לְקוֹבְרוֹ אֶת הַמֵּת בַּקֶּרֶקַע מִמֶּשׁ, וְאִם צָרִיכִים לְהַעֲבִירוֹ מִמְּקוֹם לְמִקְוֶה
 קוֹבְרִים אוֹתוֹ בְּמִקְוֶה הָרָאשׁוֹן עִם אֶרֶץ מְנוּקָב לְמַטָּה. מִקְוֶה שְׂרָגִילִים לְקוֹבֵר בְּאֶרֶץ - עוֹשִׂים
 נִקְבִּים בְּשׁוּלֵיוֹ כְּדִי שֶׁיִּנָּק מִהַעֲפָר.

[ב] מניחין את המת על גביו ופניו למעלה, ומי שיש לו עפר ארץ ישראל, מפזרין קצת תחתיו וקצת עליו, על שם "וכפר אדמתו עמו". והעקר לתת על הברית קדש, וגם על פיו ועל עיניו ועל כפיו^(כ).

[ג] אין קוברין את המתים זה אצל זה, אלא אם כן היה הדפן המפסיק ביניהם יכל לעמוד בפני עצמו, והוא לפחות ו' אצבעות. ואם אפשר, יש להחמיר שיהיו ו' טפחים בין זה לזה^(כא). אבל האיש או האשה, נקברים עם בנם או בתם, או עם בן או בת בנם ובתם. זה הכלל, כל קטן שישן עמו בחייו, נקבר עמו במותו. אבל בן גדול עם אביו או בת גדולה עם אמה, אינם נקברים יחד. ואפלו בקטנים, דוקא לקבור שניהם בבת אחת. אבל אם כבר נקבר אחד, אסור לקבור אצלו את האחר.

[ד] כבר מבואר בסימן קס"ג ס"ז דתינוק שמת מלין אותו אצל קברו וקוראין לו שם^(כב). וכן לתינוקת גם כן צריכין לקרוא לה שם. וצריכין להזהיר את הקברנים על זה (השיב משה אור"ח סימן י"ג).

[ה] אין נותנים שני ארונות זה על זה אלא אם יש ביניהן עפר ששה טפחים.

[ו] אין קוברים רשע אצל צדיק, שנאמר: "אל תאסוף עם חטאים נפשי". ואפלו רשע חמור אצל רשע קל, אין קוברים. וכן אין קוברין צדיק וכל שכן בינוני וכשר אצל חסיד מפלג. שנים שהיו שונאים זה לזה, אין לקברם יחד, שגם במתם, אין להם מנוחה יחד.

[ז] המנהג להקפיד שלא לקח מרא או חצינא מיד חברו כשקוברים את המת, אלא זה זורקו מידו וזה נוטלו.

[ח] לאחר שהניחו את המת בקבר, מהפכין את המטה שלש פעמים^(כג), כי מטה בגימטריה דין, לרמוז שהתהפך הדין לרחמים וההספד למחול. וזכר לדבר, "הפכת מספדי למחול לי", וביום שאין אומרים תחנון, אין עושין זאת.

[ט] אם יש יתום בבית הקברות, אזי לאחר הקבורה (אם הוא יום) מרחיקין לכל הפחות ארבע אמות מהקברים^(כד) ואומרים את המזמור "למנצח וגו'" שמעו זאת וגו'" (תהלים מ"ט). וביום שאין אומרים תחנון, אומרים "מכתם לדוד וגו'" (תהלים מ"ז), והיתום אומר "קדיש" והוא עתיד לאתחדתא, והקהל אומרים עמו עד "ויקריה". ויש מקומות נוהגין שגם הקדיש אומרים תחלה קודם הקבורה לאחר "צדוק הדין", ויש מקומות שגם "צדוק הדין" אין אומרים עד לאחר הקבורה.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) בארץ ישראל לא נהגו כזה. (ג) כיום נוהגים להקל במחיצה של אבנים או לבנים. (ד) כשמלין על הקבר מלין בצור או בקנה, אבל לא בסכין של מזהלים (עיין שו"ע רסג סע' ה). (ה) יש הופכים פעם אחת (עיין גשר החיים עמוד קלח). (ו) יש כזה מנהגים שונים, והמנהג לומר פרקי תהילים בבית הקברות ואח"כ קדיש. אמנם אין מרחיקים מהקבר ארבע אמות (ברכ"י שד"ס ק"ז).

כר מנחם אב

[ו] נוהגין שכשהולכין מבית הקברות^(א), תולשין עשבים ומשליכין אחרי גום ואומרים "זכור כי עפר אנחנו"^(ב). וגם הוא רמז לתחית המתים שיחיו מעפרם, על דרך "ויציצו מעיר כעשב הארץ". ויכולין לעשות כן גם בחול המועד^(ג) (מבי"ט ח"א סי' ר"ג), ורוחצין ידיהם. ויש רמז שאין טמאה זאת נטהרת אלא בג' דברים אלו, מים ואפר פרה ואזוב. אין לרחץ את הידים בנהר אלא מכלי^(ד) (אליהו רבא סוף סימן רכ"ד). ואין לטל את הכלי מיד מי שרחץ, אלא זה מעמידו וזה נוטלו. ואין לנגב את הידים. יש אומרים שיושבים^(ה) שבע פעמים, מפני שהרוחות מלוות אותו. וכל זמן שיושבין, בורחין ממנו. ובקצת מקומות נוהגין לישב רק שלש פעמים לאחר שרחצו את הידים. ואומרים בכל פעם "ויהי נועם וגו'". וגם כשנקבר המת ביום טוב, יכולין לישב כך שלש פעמים כמו בחול. ונוהגין להקפיד אם יכנס אדם לביתו קדם שירחץ ידיו וישב. ומנהג אבותינו תורה.

[זא] אין מוליכין את המת מעיר שיש בה קברות לעיר אחרת, משום דהוי ליה בזיון לטלטלו ממקום למקום, אלא מחו"ל לארץ ישראל, או שמוליכין אותו למקום קברות אבותיו. וכן אם הוא צוה להוליכו ממקום למקום - מתר.

[יב] אסור לפתוח קבר לאחר שנסתם הגולל, דהיינו שכבר נתנו עפר על כסוי הארון. אבל כל זמן שלא נתנו עפר - מתר לפתחו משום איזה דבר. ואם מחמת איזה דבר צריכין לפנות את המת מקברו, יעשו שאלת חכם.

[יג] אם חפרו קבר לא יניחוהו פתוח בלילה כי יש סכנה בדבר. ואם אין פנאי לקבור את המת עד למחר ימלאו את הקבר בעפר^(א).

[יד] אסור לדרוך על גבי קברים משום דיש אומרים דאסור בהנאה. ומכל מקום אם צריך לאיזה קבר ואין לו דרך אלא אם כן ידרוך על גבי קברים - מתר^(ב).

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן קצט (א) (קצור מסגרת השולחן) תולשין עפר ותולשין עשבים ומשליכין כו' (שו"ע "חכמת אדם") והכל בו כתב תולשין עשבים בצרור עפרם וזרקם על ראשו דרך צער, על דרך ויזרקו עפר על ראשיהם השמימה, (ש"ך "חכמת אדם").

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ז) אחרי וריקת העשבים נוהגים לומר "ויציצו מעיר כעשב הארץ". (עיין שו"ע שער). (ח) בחול המועד אין זורקין העשבים, ויש שעושין כן (עיין שו"ע תקמו בכה"ח ס"ק מג ובגשר החיים עמוד קג). (ט) אין נוהגים ליטול בכלי דוקא, (י) אין נוהגים לשבת כלל (עיין גשר החיים עמוד קג-ד, ועיין חוקת עולם ח"ג עמוד ריא). (יא) כיום מכינים קברות חפורים וממלאים אותם עפר, ומשאירים מספר קברות מכסים בלוחות עץ וכד' שמא ח"ו יצטרכו להם בערב שבת או במוצאי שבת (עיין שדי חמד ס' קסח, נתיבי עם עמוד שמו, גשר החיים עמוד רצו). (יב) ואף על פי כן נהגו לבקש מחילה מהמתים כשדורכים על קבריהם (אחרונים).

טו] לא ילך בבית הקברות או בתוך ארבע אמות של מת וכן בכל החדר שהמת הוא שם כשהתפלל בראשו או ציצית בבגדו, משום לועג לרש. ואם הם מכסים - מתר^(י). וכן לא יתפלל שם ולא יאמר שם מזמורים אלא מה שהוא לכבוד המת.

טז] בית הקברות אין נוהגין בו קלות ראש. מפני כבודן של המתים, כגון לאכל ולשתות שם או לפנות שם. ואין מרעין שם בהמות. ולא ילקט ממנו עשבים. אבל אילנות הנטועין בבית הקברות ואינן על הקברים - מתר ללקט פרותיהן.

יז] יש מקומות נוהגין שאין מציבין מצבה עד לאחר י"ב חדש משום דהמצבה נראת לחשיבותא ובתוך י"ב חדש יש לו צער. ועוד, טעם המצבה שלא ישכח מן הלב והמת אינו נשכח עד לאחר שנים עשר חדש (אלהו רבא סוף סימן רכ"ד). ויש מקומות שאין מדקדקין בזה^(י).

סימן ר

דין הקבורה ביום טוב

ובו י"א קעיפים.

א] מת המטל לקברו ביום טוב, ביום הראשון לא יתעסקו בו ישראל. אפלו אם אי אפשר לקברו על ידי גויים ואכא חשש שמא יסריח עד למחר מכל מקום לא יקברוהו ישראל ביום הראשון. אף אם אפשר (יש) לקברו על ידי גויים דהיינו שהגויים יעשו את הקבר ויחתכו את הדפין של עץ, או יעשו ארון במקום שנהגו, וגם יתפרו את התכריכין אם צריכין. אבל להלבישו ולחמם מים ולטהרו ולהוציאו ולשומו בקבר, מתר על ידי ישראל. והפיסוי בעפר יעשו גם כן על ידי גויים. ואם אפשר יש לזהר לטהרו בלא בגד שלא יבואו לידי סחיטה^(א).

ב] יש אומרים דאם אפשר לעשות על ידי גויים כמו שנתבאר, אסור להשהותו עד למחר כדי שיתעסקו בו ישראל. ואפלו מת היום ויכולין להשהותו עד למחר שלא יסדיח, מכל מקום יקברוהו היום על ידי גויים. אף ילד שמת אף על פי שחי יותר

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יג) ההולך עם ציציות מגולות יכנס בבית הקברות או בתוך ד' אמות של מת. ולא ילך במקום זה עם ספר ביד אע"פ שלא קורא בו (עיין שו"ע או"ח כג וכה"ח ס"ק ח ושו"ע יו"ד שסז). (יד) יש מקפידים לעשות מצבה תוך ל' יום. ולפי הסוד צריך לעשות יסוד למצבה ביום השביעי ולהשלימה בהקדם (עיין שער המצוות ויחי ופלא יועץ ערך קבורה).

סימן ר (א) הכלל הוא שמלאכות דאורייתא יעשו על ידי נכרים ומלאכות דרבנן יכולים להעשות על ידי ישראל. כיום שנוהגים בישראל לקבור ללא ארון, עושים "גולל ודופק" דהיינו מניחים לבנים מהצדדים ומניחים את הנפטר בניהם ועליהם מניחים לבנים שטוחות ועליהם מכסים עפר. כיסוי הלבנים השטוחות מלמעלה הוי "אוהל" ואסור ע"י ישראל. אמנם אם מלאו את חלל הקבר בניידות או בכל דבר שמתר לטלטל באופן שאין חלל טפת, אפשר לכסות בלבנים השטוחות על ידי ישראל. (עיין לכה"ח תקכו ס"ק א טו. גשר החיים סימן יז סע' ג מעמוד קסח).

משלשים יום שידוע שאינו נפל, מכל מקום אם העת קר ואין בזיון להשהותו דלא אשתהי, אין לקברו ביום טוב ראשון אלא משהינן ליה עד יום טוב שני. ויש אומרים דגם בגדול אי לא אשתהי משהינן ליה עד יום טוב שני. ובמקום שאין מנהג ידוע נראה דיש לנהוג כן.

כח מנחם אב

ג] ביום שני של יום טוב ואפלו של ראש השנה, אם אפשר לעשות בלי שיהוי על ידי גויים דברים הנזכרים לעיל, יעשו על ידי גויים^(ב), ושאר הדברים יעשו ישראלים כמו שנתבאר לעיל. ויכולין לטהרו גם על ידי בגדים וסדינים רק שיזהרו שלא לעשות סחיטה בידים. ואם אי אפשר על ידי גויים יתעסקו בו ישראל לכל מה שצריך כדרךם בחול, כי יום טוב שני לגבי מת כחול שויהו רבנן. ומכל מקום אם יש במקום ההוא מי שהכין לעצמו תכריכין, יקחו אותן המתוקנים שלא יצטרכו לתפור. והא דמתרין להתעסק בו, דוקא כשרוצין לקברו בו ביום, אבל אם אין רוצין לקברו בו ביום אין עושין בו שום דבר ואפלו בטלטול אסור^(ג).

ד] הא דשוניהו רבנן יום טוב שני לגבי מת כחול, זהו מפני כבודו של מת שלא יהא מטל בבזיון. אבל לעשות שאר דבר - אסור. ולכן אסור לקצץ עם בעל החנות דמי הפשטן שלוקחין לתכריכין אם לא כשאי אפשר בענין אחר כגון שלוקחין מגוי. והקברנים אסורין לקח שכר קברנות ביום טוב כי שכר שבת ושכר יום טוב אסור. ואם אינם רוצים לעשות בחנם יתנו להם שכרם והם עתידים לתן את הדין^(ה). ואנשי החברא קדישא בעד הקרקע לא יקחו מעות רק משכונות בלי קציצת דמים.

וז] אם אין בעירו בית קברות ישראל, אף על פי שיכולין לקבור שם זה המת מכל מקום מתר להוליכו לעיר אחרת ביום טוב ראשון על ידי גויים, וביום טוב שני גם על ידי ישראל לקברו בקברות ישראל^(ה). אבל אם לא יקברוהו היום אסור לישראל להוליכו ביום טוב לקברו לאחר יום טוב.

ו] מתר ללוות את המת ביום טוב ראשון בתוך התחום, וביום טוב שני אפלו חוץ לתחום ומתדין גם כן לחזור לביתם בו ביום. אבל אסור לרכוב על גבי בהמה כדי ללוות את המת ביום טוב אפלו ביום טוב שני ואפלו האבלים. אבל הקברנים אם אי אפשר להם לילך ברגליהם מתדים לרכוב ביום טוב שני ומכל מקום לא ירכבו בתוך העיר^(ו).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכפ החיים

(ב) כל הנ"ל לדעת רמ"א אבל לדעת השו"ע אף על פי שאפשר על ידי גויים - עושים כל המלאכות על ידי ישראל, אפילו מלאכות דאורייתא. ופוסקים אנו כמותו (עין שו"ע תקכו סע' ד וכה"ח שם). (ג) יש מתירין בטלטול אך אעפ"כ עדיף לטלטלו על ידי כיכר. (שו"ע תקכו סע' ד וכה"ח ס"ק ס סא). (ד) יש אומרים שמותר לקבל שכר על כך, רק לא יקבעוהו ביום טוב (עין שו"ע תקכו סע' ה וכה"ח ס"ק סב סג). (ה) אם יש בית קברות ישראל בעיר אך רוצים להוליכו לעיר אחרת לקברי אבותיו, או למקום שצויה לקברו שם - ישאלו שאלת חכם. (עין כה"ח תקכו ס"ק מא מב). (ו) כיום מותר גם ברכב, ויש אמרים שעדיף נהג גוי, וכשתזורים יכולים

[ז] מת בליל יום טוב שני דמתעסקין בו ישראל אם אין גויים, משכימין עשרה בני אדם וקוברים אותו בשעה ששליח הצבור אומר פיוטים. ואם הוא אדם חשוב שרבים צריכין ללוותו, קוברין אותו לאחר היציאה מבית הכנסת קדם האכילה. דאיתא במדרש "לא תאכלו על הדם" שאסור לאכל סעודה קבועה קדם שנקבר המת. ואם אי אפשר להכין כל צרכי הקבורה עד הזמן ההוא, קוברין אותו לאחר האכילה^(ז).

[ח] ילד שמת לאחר שלשים יום שידוע שאינו נפל, דינו כמו שאר מת. אך אם הוא זכר ומחמת איזה סבה עדין לא נימול, אף על גב דאשתהי אין קוברין אותו ביום טוב ראשון משום דצריכין להסיר ערלתו (כדלעיל סימן קס"ג ס"ז), ואין לעשות זאת על ידי גויים, אלא משהינן ליה עד יום טוב שני דמתר להלינו לכבודו, וביום שני מסירין ערלתו וקוברין אותו.

[ט] תינוק שמת כשהוא ספק נפל (עין לקמן סימן ר"ג ס"ג), אי לא אשתהי אין קוברין אותו ביום טוב ראשון אפלו על ידי גויים ומשהינן ליה עד יום טוב שני וקוברין אותו על ידי גויים. ואם לא על ידי ישראל. ואי אשתהי קוברין אותו ביום טוב ראשון על ידי גויים. ואם מת ביום טוב שני קוברין אותו בו ביום על ידי גויים ולא על ידי ישראל. אם הוא זכר ועדין לא נימול, אפלו אשתהי אין קוברין אותו אפלו ביום טוב שני אפלו על ידי גויים, אלא משהינן ליה עד לאחר יום טוב, ומסירין ערלתו וקוברין אותו^(ח).

כו מנחם אב

[י] בשבת וביום הכפורים לא יתעסקו במת כלל אפלו על ידי גויים (עין לעיל סוף סימן קצ"ד).

[יא] בחול המועד אין להוציא את המת לבית הקברות עד שהקבר מתוקן, שלא יצטרכו להעמיד את המטה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

להחזיר כלי הקבורה. ויש אומרים שאם יש חילול ה' בעיני האומות שיאמרו "ישראלים נוסעים בחג" - לא יסעו ברכב, ולכן ישאלו שאלת חכם. (כה"ח ס"ק מד עו.) (ז) עיין לעיל הערה על סעיף ג' כשמת בליל יו"ט שני - משכימים וקוברים אותו קודם התפילה. ואם מת ביום קוברים אותו אחר האכילה. (לשון השו"ע שם סעי' יב.) ואם הכל מוכן עדיף לקבורו לפני התפילה. (עיין כה"ח ס"ק צו.) (ח) אם חוששין לסירחון מורת לקבור את הנפל מבלי להסיר הערלה, ואם הוא לא נפל, או גדול שלא נימול - ביו"ט ראשון יעשו שאלת חכם אם למולו על הקבר וביו"ט שני מלין אותו על הקבר. (עיין שו"ע שם סעי' י כה"ח ס"ק צב צג משנ"ב ס"ק מט.)

סימן רא

דין המאבד עצמו לדעת ושאר רשע שמת

ובז' סעיפים.

א] המאבד עצמו לדעת, הוא רשע שאין למעלה ממנו, שנאמר: "ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש". ובשביל יחיד נברא העולם. וכל המאבד נפש אחת מישראל, מאבד עולם מלא. ולכן אין מתעסקין עמו לכל דבר. לא קורעין, ולא מתאבלין עליו, ואין מספידין אותו. אבל קוברין אותו^(א), ומטהרין אותו, ומלבישין אותו תכריכין. כללו של דבר, כל שהוא משום כבוד החיים, עושין לו. (ולענין אמירת קדיש, עין בפתח סופר יורה דעה סימן שכ"ו. ואמרי אש סימן קכ"ב, ועין תשובת רד"ך בית ל').

ב] מסתמא לא מחזקין אינשי ברשיעי. ולכן אם נמצא אחד חנוק או תלוי וכדומה, כל שאפשר לתלות לשמא אחד עשה לו זאת, לא תלינן ביה.

ג] קטן המאבד את עצמו, חשוב כשלא לדעת. וכן גדול אם נראה שעשה הדבר מחמת רוח רעה או שגעון וכדומה, הוי שלא לדעת. וכן אם עשה את הדבר מחמת אנס שהיה מתירא מענשיו קשים, כמו שאול שהיה מתירא שמא יעשו בו הפלשתים כרצונם, הרי הוא כשאר מת ואין מונעין ממנו שום דבר^(ב).

ד] כל הפורשים מדרכי הצבור, והם האנשים שפרקו עול המצוות מעל צוארם, ואין נכללים בכלל ישראל בעשייתם, אלא הרי הם כבני חורין לעצמן, וכן המומרים והמוסרים והאפיקורסים, כל אלו אין אוננים ואין מתאבלים עליהם, אלא אחיהם ושאר קרוביהם לובשים לבנים ומתעטפים לבנים, ואוכלים ושותים ושמים על שאבד שונאו של מקום, ועליהם הכתוב אומר, "הלא משנאך ה' אשנא". ואומר, "באבוד רשעים רנה"^(ט).

ה] אם נהרג בין בדינא דמלכותא בין בענין אחר, אפלו היה מומר, מתאבלין עליו. דכיון שנהרג בידי אדם ולא מת בדרך כל הארץ, הוי ליה כפרה.

ו] מי שהיה רגיל לעשות עברה אפלו רק לתאבון ומת, אם לא התוודה קדם מותו, אין מתאבלין עליו. אבל אם התוודה, מתאבלין עליו אפלו היה גנב או גזלן^(י).

ז] קטן בן שנה או שנתיים שהמיר עם אביו או עם אמו ומת, אין מתאבלין עליו^(יא).

____ דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רא (א) קדיש השכבה הדלקת נר נשמה ותפילה בבית - מותר כי זה לתיקון הנשמה (עיין ר"פ ח"ג כט) ואם יראה לרב להחמיר - יכולים לקבצו בצד (אחרונים). (ב) יש חמשה תנאים שיחשב "מאבד עצמו לדעת" (א) שיאמר בפה או שיכתוב שרוצה להתאבד. (ב) שמיד יעלה לגג או יבצע מה שאמר. (ג) שהפעולה תעשה דרך כעס. (ד) שלא נתברר שבנתיים עשה תשובה כלל. (ה) שלא עשה מתוך חולי או צער מיוחד (עיין ברכ פ'עלים ח"ג סימן כט). (ג) כיום שרובם בגדר "תינוק שנשבה" דינם כאנוסים ומתאבלים עליהם, אמנם מי שהמיר דתו או שנה ופירש ועושה להכעיס - אין מתאבלים. (אחרונים). (ד) עיין הערה קודמת. (ה) אותו אחד מההורים שלא המיר - מתאבל. (עיין פ"ת שמה ס"ק ד).

סימן רב הלכות טמאת כהן

ובו ט"ז סעיפים.

א] הכהן מזהר שלא לטמא למת^(א). ואפלו נפל שעדין לא נתקשרו אבריו בגדין, חשוב מת. (אך אם הפילה תוך ארבעים יום, לא חשיב אלא כמיא בעלמא). ולא דוקא למת שלם, אלא אפלו לדברים שנפרשים ממנו כמו דם וכדומה^(ב). וכן אסור לטמא לאבר שנחתך מן החי אם יש עליו בשר כל כף שאם היה מחובר היה ראוי להעלות ארכה. ואפלו לאבר של עצמו, אסור לו לטמא^(ג). ואסור לכהן לכנס לבית שיש שם גוסס. ואף על פי שהגוסס הרי הוא כחי לכל דבר ואינו מטמא, מכל מקום עובר הכהן על "לא יחלל", שהוא מזהר שישמור כהונתו שלא תתחלל^(ד), ושםא ימות זה תיכף.

כו מנחם אב

ב] אסור לכהן לכנס תחת אהל שיש מת^(ה) תחתיו אפלו הוא אהל גדול מאד. ואפלו יש שני חדרים, אשר בחדר אחד יש מת, ויש במחצה המפסקת נקב שיש בו טפח על טפח, אסור לכנס גם לחדר השני, כי נקב טפח על טפח מביא את הטמאה. וכן אם אצל החדר השני יש עוד חדר שלישי וביניהם גם כן נקב טפח על טפח, הולכת הטמאה גם לחדר שלישי, וכן לעולם. ונקב העשוי לאורה, אפלו אין בו אלא כפנדיון, מביא את הטמאה^(ו).

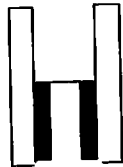
ג] ולכן במדינותינו שגגות הבתים בולטין לחוץ ברחב טפח, וקימא לן דרחב טפח מביא את הטמאה, ואם כן זה הקצה מן הגג הרי אהל להביא את הטמאה. לפי זה שני בתים סמוכין זה לזה^(ז), אם יש מת באחד מהן, הולכת הטמאה דרך פתח או חלון תחת הקצוות מן הגגין שבולטין לחוץ, ונכנסת גם לתוך הבית השני דרך חלון או פתח פתוח, ואסור לכהן לכנס גם לתוך הבית השני. וכן אפלו כמה בתים הסמוכים זה אצל זה^(ח).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

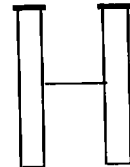
סימן רב (א) כהנים בזמן הזה - אסורים להטמא (עיין גשר החיים פי עמוד פ). (ב) אם יש בו רביעית דם שיצא אחר מיתה. (רמב"ם פ"ב מהלכות טומאת מת ה"ב). (ג) בשר שנחתך מן החי - אינו מטמא (רמב"ם פ"ב מהלכות טומאת מת ה"ב). (ד) גם כהן בעל מום אסור להטמא (שו"ע שע"ב סע' ב). (ה) יהודי דוקא, אבל נכרי אינו מטמא באהל, אך במגע מטמא. (רמב"ם פ"ב מהלכות טומאת מת. שו"ע י"ד שע"ב סע' ב. עיר"ח תצוה יב). (ו) אפשר לסתום את הפתח בדבר שאינו מקבל טומאה בין אם הוא טפח או פונדיון (שו"ע שע"ב סע' א). (ז) לכן צריכים כהנים להזהר בעת הליכתם להלוויה שלא יהיו תחת עצים עם ענפים צפופים היוצרים אהל והם סמוכים אחד לשני עד לעץ המאוהל על המת אפילו בקצה הרחוב כיון שהם מביאים את הטומאה. (אחרונים על פי הרמב"ם ט"ז פ"ג ה"ג). (ח) איסור הכהנים לא להיטמא חל על כל הכהנים ואסור לזלזל

ד] ואפלו הגגין אינן שוים, אלא זה למעלה מזה, ואפלו הגג שהטמאה שם בבית הוא גבוה הרבה מן הגג השני או בהפוך, הלכה למשה מסיני היא דאמרין "חבוט רמי", פרוש, שאנו רואים כאלו העליון נחבט ונשפל עד למטה, ומאחר שאם היה נשפל עד התחתון היה נוגע בו, על פן הולכת הטמאה מזה לזה. אבל אם יש הפסק ביניהם אפלו כל שהוא, שוב אינה הולכת הטמאה.

ה] וכן כשיש קורה מנחת על המבוי כמו שעושין לעדוב והיא רחבה טפח, והגגין מאהילין עליה טפח מכאן וטפח מכאן, אם כן באה הטמאה מן תחת הגג אל תחת הקורה, והיא מביאה את הטמאה אל תחת גג הבית שמצד השני ומתפשטת בכל מקום שיש אהל טפח עד המקום שיש הפסק. וכן כשיש בין שני בתים כפה מבנין (געועלבונוג) כדרך שעושין לשער התצר הדין כן הוא. ואף על פי שאין על הכפה גג בולט מכל מקום הרי באה מתחת גג הבית לתחת הכפה. ואולם לפעמים בונין את הכפה שיש לה כמו דגלים מן הקרקע ולמעלה, ואם כן יש סתימה אצל כתלי הבתים, אם אין עליה גג בולט והסתימה שמן הצד נמשך יותר מן הגג שלמעלה כזה:

לא מעביר טומאה

מעביר טומאה

בזה הענין אין מקום לטמאה שתבוא, כיון שיש קצת הפסק בלי אהל ולפעמים יש בין בית לבית כתל סתומה בלי פתח, אלא שיש עליה גג והטמאה באה מגג לגג, ויש תקנה לעת הצורך להסיר את הרצפים במקום אחד שיהיה קצת הפסק בלי אהל טפח. וצריכין להשגיח אם אין מהחומה עצמה בולט טפח כדרך שעושין לפעמים בליטה לחומה. (געוימס).

ו] הלכה למשה מסיני היא שהפתח אשר עתידים להוציא דרך שם את המת מן האהל אשר הוא שם שעל ידי הוצאה זאת יטהר האהל, אף על פי שהפתח הזה הוא סתום, מכל מקום גודן כאלו הוא פתוח, ולכן אסור לכהן שיעמוד שם תחת המשקוף אף על פי שהדלת נעולה מבפנים. וכן אם יש שם גג בולט טפח נגד הפתח, מביא את הטמאה לכל מקום שאפשר כאלו היה הפתח פתוח. אף אם נפתח מצד אחר פתח או חלון שהוא ארבעה טפחים על ארבעה טפחים, או לא נחשב הפתח הסתום כאלו היה פתוח, ומתר לכהן לעמוד שם אם אין הטמאה יכולה להגיע אליו דרך הפתח או החלון הפתוח^(ט).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

בו גם בכהני זמננו. ולכן צריך להזהר כל כהן לא להכנס למזויאון שיש בו חלקי גופות של יהודים. ובשל נכרים צריך שאלת חכם. (ט) כל מקום שיש בו שער עם משקוף

[ז] כהן שהוא בבית או בחדר שהדלתות והחלונות סגורין באפן שאין בפתח פתוח טפח ובחלון אין נקב כפנדיון, ושמע שיש בשכונתו מת, באפן שאם יפתח פתח או חלון יהא מקום לטמאה שתבוא עליו, אסור לפתוח, אלא ישאר שם כמו שהוא עד שיוציאו את המת. כי כל זמן שאין פתוח טפח אין הטמאה נכנסת וכשיפתח תכנס.

[ח] אסור לכהן לקרב בתוך ארבע אמות של מת או של קבר. ודוקא כשהמת מנח במקום קביעתו. אבל כשהוא במטה שמוציאין אותו ובעת אמירת "צדוק הדין" אף כשמעמידין אותו, אין שם קביעתו, ואין צריכין להתרחק כי אם ארבעה טפחים^(י).

כח מנחם אב

[ט] כהן שהוא יושן באהל שיש בו מת שהטמאה נכנסת בו, ואי אפשר לסגור בעדו למנוע את הטמאה (כדלעיל ס"ז), צריכין להקיצו ולהפרישו שילך משם. ואם הוא שוכב ערום - אין להגיד לו, אלא יקראו לו סתם שיצא בכדי שילביש את עצמו תחלה, דגדול כבוד הבריות. ומכל מקום לאחר שנודע לו מן הטמאה, אסור לשהות שמה עד שילביש את עצמו, אלא צריך לצאת מיד^(יא).

[י] יש אומרים דגם מת גוי מטמא באהל^(יב). ויש לזהר כדבריהם שלא לילך על קבר גוי, ומכל שכן כשיש לחוש שמא גם מומר נקבר שם שהמומר דינו כישראל, וגם הולד שילדה מומרת מגוי דינו כמו ישראל.

[יא] מתר הכהן לטמא לקרובים, ומצוה לו לטמא להם. ואלו הן הקרובים: אשתו הראויה לו (שאינה פסולה לו), אביו ואמו, בנו ובתו, ואחיו ואחותו מאביו שהיו בני קימא. אבל לספק נפלים אינו מיטמא (ועין לקמן סימן ר"ג ס"ג). ואינו מטמא לאחותו שנתקדשה לאיש. יש אומרים הא דמתר ומצוה לטמא לקרובים, דוקא לצורך קבורה או להביא לו ארון ותכריכין וכדומה. ולכן בשבת שאי אפשר לקברו בו ביום, אסור לטמא לו אפלו כדי לשמרו, ונכון להחמיר כן. מיהו לצרכי קבורה, ודאי מצוה לטמא להם. ואפלו יש חברה קדישא המתעסקים והוא אינו מתעסק כלל - מתר לו להיות שם בבית שמא יצטרכו לאיזה דבר. ואינו מטמא לקרובים אלא עד שיסתום הגולל ולא אחר כך^(יג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי ובפ החיים

וכן עיר שיש לה שער ומשקוף ועתידיהם להעביר את המת משם - אסור לכהן לעבור שם אפילו לפני הלוייה כי זה נקרא "סוף טומאה לצאת". ובשבת מותר לו לעבור שם כי לא יוציאו בשבת את המת. (עין שו"ע שע"ז סע' ד ובי"ע עמוד ריד.) (י) אנו מחמירים להרחיק ארבע אמות בכל מקרה. (עין שו"ע שע"ז סע' ז ובי"ע שם.) (יא) כהן שרוצה לבקר חולה בבית חולים צריך לברר לפני כל ביקור אם יש מת בבית חולים ואם מותר לו להכנס. ואם זקוק לטפול בבית חולים צריך לשאול שאלת חכם ועדיף לשאול את רב בית החולים. (יב) גוי אינו מטמא באוהל, ומומר מטמא, ועיין הערה על סעיף ב'. (יג) ולכן אין לכהנים להכנס לבית הקברות לצורך הקבורה כיון שיצטרכו לחזור אחר כך דרך קברות בזמן שאסור ליטמא להם, וודאי שאסור להם ליכנס לצורך אוכרה וכד'. (עין ספר הלכה עמוד קיב.)

יב] כהן שפרשו אבותיו מדרכי הצבור - אינו מטמא להם^(י), ולא למי שאיבד עצמו לדעת וכן כל מי שאין מתאבלין עליו - אין הכהן מטמא לו (ועין לעיל סימן ר"א).

יג] אין הכהן מטמא לקרוב אלא כשהוא שלם ולא כשהוא חסר. ולכן יש אומרים דאינו מטמא להרוג, דמיקרי חסר - ונכון להחמיר^(יז).

יד] יש כהנים הדיוטים נוהגין ללכת על קברי צדיקים באומרים שקברי צדיקים אינם מטמאין, וטעות הוא בידם, וצריכין למחות להם^(ט) (עין ס' פאת השלחן).

טו] כשם שהכהן מזהר שלא לטמא, כך מזהרים הגדולים על הקטנים, שנאמר: "אמור אל הכהנים ואמרת". ומדכתיב שתי אמירות, דרשו רבותינו זכרונם לברכה "להזהיר גדולים על הקטנים". ודוקא לטמאות בידים, דהיינו להכניסם לאהל המת. אבל אם הקטן מטמא מעצמו, אין צריכין להפרישו^(י). אך אם הגיע לחינוך - יש להפרישו. ואשת כהן מעברת, מתרת לכנס באהל המת.

טז] הכהנים אינם יכולים לכוף קרובי המת שימהרו להוציא את המת ממקומו כדי שיכנסו לבתיהם, אם לא כשהכהן הוא חולה שאינו יכול לצאת מביתו, כופין את הקרובים להוציא את המת כדי שלא יבוא החולה לידי אסור דאורייתא. ואם המת הוא נפל - כופין אותו בכל ענין ואפילו בשבת להוציאו על ידי גוי.

סימן רג

על איזה קרוב ותינוק מתאבלין

ובו ה' סעיפים.

א] על שבעה קרובים חייבים להתאבל: אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו בין מן האב בין מן האם^(א) ואפלו היתה אחותו נשואה לאיש, האיש על אשתו והאשה על בעלה^(ב).

ב] נוהגין שגם שאר קרובים מראין קצת אבלות בעצמן שבוע הראשון עד אחר השבת^(ג), שאין רוחצין בחמין, ואין משנין קצת בגדיהם כמו בשאר שבת^(ד). ואין

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) כהן חלל מדאורייתא מותר להטמא. כהן חלל מדרבנן - אסור (שו"ע שם עו"ח תצוה ו).
(טו) נהגו להחמיר בזה ולכן אם היה המת חסר אבר מחיים לא מיטמא לו (עין שו"ע שעג סע' ט).
(טז) נוהגים להתיר רק בקבר רחל ובמערות המכפלה למעלה. (אחרונים. ועין בתי כהונה סימן כג ובספר אהבת ה' עמוד קכח הגהה פו). (יז) אבל אביו ואמו של כהן קטן מצווים להפרישו מטומאה (עין ספר הלכה עמוד קח).

סימן רג (א) על אחיו ואחותו מהאם יש פרטי דינים וישאלו שאלת חכם. (ב) קטן שהגדיל תוך שבעה - אינו חייב באבלות, ואם רוצה להחמיר על עצמו - רשאי. (שו"ע שצו סע' ג גשר החיים סימן יט עמוד קפב). (ג) אין נוהגים היום בזה, אמנם בפניהם מראים בפניהם קצת אבלות. (עין חוקת עולם ח"ג עמוד ריב משם כה"ג). (ד) גם אבלים עצמם לובשים בגדי שבת.

כל הקרובים שוין בזה. אם היו שני בשני, או בן בנו או בת בתו, לובש כל בגדי שבת חוץ מבגד העליון. ועל חמיו וחמותו, או על אבי אביו ואבי אמו, וכן האשה על חמיה וחמותה, ואבי אביה או אבי אמה, אינן לובשין רק כתונת לבנה, והאשה גם צעיף לבן. וכן המנהג שלא לילך לבית המרחץ, ולא לחוץ את הראש. גם אין לאכל חוץ לביתו לא בסעודת מצוה ולא בסעודת מרעים. ולאחר שבת - מחר בכל דבר.

כט מנחם אב

[ג] תינוק שאינו ידוע אם כלו חדשיו או לא, אם מת בתוך שלשים יום ואפלו ביום השלשים, אפלו גמרו שער וצפרניו - אין קורעין עליו ואין אוגנין עליו ואין מתאבלין עליו, משום דהוי ספק נפל. ואם מת לאחר שלשים יום ואפלו ביום שלשים ואחד קדם השעה שנולד בה (עין חת"ס סימן שמ"ג) - קורעין עליו ואוגנין עליו ומתאבלין עליו, אלא אם כן נודע בבירור שהוא רק בן שמנה חדשים (דלאו בר קימא הוא). ואם ידוע בבירור שהוא בן תשעה חדשים, כגון שבעל ופרש ונולד חי לתשעה חדשים גמורים, אפלו מת ביום שנולד בו - קורעין עליו ואוגנין עליו ומתאבלין עליו.

[ד] תאומים שמת אחד מהם תוך שלשים ואפלו ביום השלשים, והשני חי לאחר שלשים, לא אמרינן מדזה חי לאחר שלשים, גם הראשון היה בן קימא, אלא אין מתאבלין עליו⁽¹⁾.

[ה] גר או גיורת שנתגירו עם בניהם, אין מתאבלין זה על זה, דגר שנתגיר כקטן שנולד דמי, וקורבה שהיתה בגיותם אינה קרבה⁽²⁾.

סימן רד

אימתי מתחילה האבלות

וב' סעיפים.

[א] משנקבר המת ונגמרה סתימת הקבר בעפר מיד מתחילה האבלות, וחולץ המנעלים שם בבית הקברות. ואם צריך לילך לביתו בין שכוונת גויים יכול להנעילם אלא שיתן בהם קצת עפר (פדלקמן סימן ר"ט ס"ו).

[ב] אם בית הקברות סמוך לעיר, והאבל לא הלך שמה אלא חזר לביתו, אין צריך לנהוג אבלות אלא משעה שאומרים לו שנסתם הקבר. ומכל מקום אם הוא סמוך ללילה ורוצה שיעלה לו יום זה, אזי משעה שהוא משער שנסתם הקבר, יכול לנהוג אבלות (עין לשון הרשב"א במסכת מועד קטן דף כ"ב שכתב אלא ממתינן עד כדי שעור וכו'). ואם יאמרו לו אחר כך שנסתם הקבר קדם הלילה, עולה לו זה היום. ואם הוא ערב הרגל, מבטל הרגל את האבלות של שבעה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) וכן נהגים (עיי' חוקת עולם ח"ג עמוד ריב משם חק"ל י"ד ח"ג סימן קמח). (ו) ואעפ"כ נהגו להחמיר ולהתאבל אך לא לברך "ברוך דיין האמת", ורשאי ללמוד תורה. (אחרונים).

ג] במקומות ששולחין את המת לקברו בעיר אחרת ואינם יודעים מתי יקברוהו, אזי האבלים הנשארים בעירם - מיד כשחזרו מן הלוייה, מתחילין להתאבל, ומונין מאז שבעה וגם שלשים. וההולכים עם המת עד מקום קבורתו - מונים משיקבר. ויש אומרים דאם גדול הבית הולך עם המת, אזי גם הנשארים אינם מונים אלא משיקבר ומשערין לפי אמד הדעת מתי נקבר, ומתחילין להתאבל^(א). (והימים שבינתיים דינם כדלעיל סימן קצ"ו ס"ה וס"ו). ודוקא לחומרא אזלינן בתר גדול הבית דגם הנשארים אינם מונים אלא משיקבר. אבל אם גדול הבית נשאר בביתו, ההולכים עם המת אינן נגררין אחריו אלא מונין משקבר.

ד] מי שטבע במים או שהרגוהו גויים ואינו נמצא לקברו, כל זמן שלא נתאשו מלבקשו, לא חלה לא אנינות ולא אבלות, ומתירין אפלו בתשמיש. ומשעה שנתאשו מלבקשו עוד, מתחילין להתאבל. ואם לאחר ימי האבל נמצא והובא לקבורה, אינן צריכין לנהוג אבלות עוד, אלא שאם הוא^(א) אביו או אמו^(ב) צריך לקרוע^(ב). ומי שנטבע במים ויש לו אשה והוא בענין שאין מתירין אותה להנשא, אין נוהגין עליו אבלות, ואין אומרים אחריו קדיש. ומכל מקום ישתדלו לעשות נחת רוח לנשמה להתפלל לפרקים לפני התבה, ולקרוא ההפטרות, ולברך בזמון, ולתן צדקה, וללמוד או לשכור מי שילמד עבורו.

ה] מי שמת לו קרוב והוא איננו שם, ונודע לו במקום אשר הוא שם, מונה לעצמו משעה שנודע לו. ואפלו בא אחר כך למקום המת אל שאר האבלים שהתחילו מקדם להתאבל, לא יקצר אבלותו בשביל זה. וכן אפלו אם לא נודע לו עד שבא אל האבלים, אלא שהאבלים אינם במקום שמת המת ולא במקום קבורה, גם כן מונה לעצמו משעה שנודע לו.

ל מנחם אב

ו] אבל אם לא נודע לו עד שבא אל האבלים שהם במקום המת או במקום הקבורה, אזי אם היה בשעת קבורה במקום קרוב דהיינו לא יותר ממנהלך עשרה פרסאות שהוא מהלך יום אחד^(א), הרי זה כאלו היה כאן בשעת קבורה ומונה עמהם. ואפלו בא ביום שביעי קדם יציאת בית הכנסת, פיון שעדין נוהגין קצת אבלות, מונה עמהם

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן רר א] (קצור מסגרת השולחן) עיין בש"ך דה"ה לשאר קרובים הצריכים לקרוע במיתתו. ב] (קצור מסגרת השולחן) ואם הוא שם בשעה שנמצא או ששמע - באותו יום צריך להתאבל

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רד (א) כל זה אם גדול הבית נשאר כל השבעה במקום הקבורה. אבל אם גדול היה חוזר למקומו - הנשארים מתחילים לישב שבעה מיד כשחזרו מן הלוייה. (עיין גשר החיים עמ' קפ"ו). (ב) אם הבן נמצא באותו מקום שמצאו את אביו או אימו - חייב להתאבל באותו יום כמו דין של ליקוט עצמות. ושאר קרובים לא חייבים. (שו"ע שעה סע' ז ולדעת הש"ך ס"ק ט גם קרובים יתאבלו יום אחד). (ג) במקום שיש תחבורה של רכבות או מטוסים שיכולים להגיע במשך

שבעה ושלשים. ודוקא כשגדול הבית אצלם שכלם נגררין אחריו. אבל אם לא היה שם גדול הבית, מונה לעצמו. וכן אם בא ממקום רחוק אף על פי שיש שם גדול הבית, מכל מקום מונה לעצמו.

[ז] זה שהוא מונה עם הנמצאים, אפלו הוא חוזר לביתו, מכל מקום מונה עמהם.

[ח] מי הוא נקרא גדול הבית? זה אשר על פי האומד אם היו עוסקין בעזבון המת היו הדברים נחתכין על פיו והיו כלם הולכים אחר עצתו, אפלו הוא קטן בשנים, נקרא "גדול הבית". ואפלו אינו יורש כגון שהאלמנה בכאן והיא מנהגת את הבית היא נקראת גדול הבית. מי שהוא דר אצל חמיו ומתה אשתו, חמיו הוא הגדול.

[ט] מי ששמע שמת לו מת, וכבר התפללו הצבור ערבית ועדין הוא יום, אם הוא עדין לא התפלל ערבית, אינו נגדר אחר הצבור, ואותו היום עולה לו. אבל אם התפלל ערבית שוב אינו עולה לו אותו היום, ומונה ו' ול' מיום המחרת^(י). ודוקא לחומרא אמרינן הכי ולא לקולא, שאם שמע ביום הל' לאחר שהתפלל ערבית, לא אמרינן שכבר הוא לילה והוי ליה שמועה רחוקה (שיתבאר בסימן ר"ו) להקל עליו, אלא חשבינן ליה ליום והוי ליה שמועה קרובה, ויום זה עולה לו בממה נפשך. ולענין תפלין בשאר הימים, אם שמע לאחר שהתפלל ערבית ועדין הוא יום, יניחם למחר בלא ברכה ויכסה אותם. ואם היה כן ביום השלישים, מניח למחר תפלין ומברך עליהם בממה נפשך. ואשה ששמעה שמת לה מת, וכבר התפללו הצבור ערבית אלא שעדין הוא יום, אם אין דרכה להתפלל ערבית, נגדרת אחר הצבור לחומרא, ואותו היום אינו עולה לה^(י).

[י] בשעת הדבר רחמנא לצלן, נוהגין שאין מתאבלין, משום בעתיתא. ואם עבר הזעם בתוך שלשים, צריך להתאבל אז. אבל אם לא עבר עד לאחר ל' או שהפסיק רגל בינתיים אינו צריך להתאבל אחר כך (עין תתם סופר סימן שמ"ב),

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

כל אותו היום, אבל אם אינו שם ושמע אחר שעבר היום - אין צריך להתאבל, ויש אומרים דה"ה שאר קרובים צדיכים להתאבל באותו יום.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

שתים עשרה שעות ממקומו למקום האבלות - נקרא "מקום קרוב". ומכיון שיש בזה פרטים נוספים ישאלו שאלת חכם. (עין שו"ע אבלות עג שו"ע ר"פ ח"ג יד"ד כד כה"ח תרפ"ח ס"ק י.) (ד) בענין זה יש סברות וחילוקים שונים ועל כן איש או אשה שהתפללו מבעוד יום או קבלו שבת ושמעו שמת להם מת ישאלו חכם מתי להתחיל האבלות (אחרונים). (ה) אם נקבר המת בין השמשות או שהתחילו בין השמשות את האבלות אפילו היה בע"ש או ערב חג - נחשבת האבלות מיום קודם (עין חקת עולם עמוד ר"ג משם הרדב"ז ח"א ס"ג ומהר"ח ח"ב נא).

סימן רה

דין סעודת הבראה

ובו ט' סעיפים.

[א] האכל ביום הראשון אסור לו לאכל סעודה הראשונה משלו, ומצוה על שכניו שישלחו לו לסעודה הראשונה, ונקראת סעודת הבראה. ותחלת הסעודה תהא בביצים או עדשים שהם עגולים ואין להם פה כמו שהאכל אין לו פה^(א). ואחר זאת מתר לו לאכל כל מאכל ואפלו בשר. ומתר לשמות קצת יין^(ב) בתוך הסעודה כדי לשרות המאכל במעיו, אבל לא לרות^(ג). (יש אומרים דכל היום הראשון אסור לו לאכל משלו אפלו אוכל כמה פעמים ביום).

[ב] אם אינו רוצה לאכל ביום עד הלילה, כיון שעבר היום, הותר לו לאכל משלו. ולכן מי שהוא דר יחידי בכפר ואין מי שישלח לו סעודת הבראה, נכון שיתענה עד הלילה. ומכל מקום אם אינו יכול להתענות, אינו מחייב לצער את עצמו, ומתר לו לאכל משלו.

[ג] אשה נשואה שארעה אבל, אסור לה לאכל סעודה הראשונה משל בעלה, דכיון שהוא מחייב לזונה, שלה היא. וכן מי שיש לו שכיר, אם אוכל בשכרו וארעו אבל, לא יאכל סעודה הראשונה משל בעל הבית שלו. אבל מי שהוא זון יתום או בנו ובתו בלא תנאי וארעם אבל, יכולים לאכל משלו, שאין זאת משלהם.

א אלול

[ד] אשה, אין לאנשים להברות אותה אלא נשים מברות אותה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רה (א) נהגו להביא לחם ובצים או תבשיל של עדשים, ואחר נטילת ידים ואחר בוצע ומסר את הלחם לאבלים ביד. (ב) ומברכים עליו (ג) אם יש שלשה אפילו מהאבלים מזמנים "נברך מנחם אבלים וכו'", ואם הם עשרה מזמנים "נברך אלוקינו מנחם אבלים וכו'". ובברכת המזון בברכה שלישית לפני "ברוך אתה ה'" אומרים: נחם ה' אלהינו את אבלי ציון ואת אבלי ירושלים ואת האבלים המתאבלים באבל הזה, נחמם מאכלם ושמחם מיגונם כאמור כאיש אשר אמר תנחמנו כן אנכי אנתחם ובירושלים תנחמו: ברוך אתה ה' מנחם ציון כבנין ירושלים - אמן: בתינו תבנה עיר ציון ותכון העבודה בירושלים: ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, האל אבינו מלכנו אדיינו גאלנו קדושנו קדוש יעקב. המלך החי הטוב והמטיב. אל אמת, שופט בצדק, לוקח נפשות, שליט בעולמו לעשות כרצונו. ואנחנו עמו ועבדיו. ועל הכל אנחנו תיבים להודות לו ולברכו. גודר פרצות הוא יגדור את הפרצה הזאת מעלינו ומעל עמו ישראל ברחמים. ועונים אמן: עושה שלום במרומיו הוא ברחמי יעשה שלום עלינו ועל כל-עמו ישראל. ואמר:

אמן:

תוספת זו אומרים כל שבעה גם האבלים וגם כל האוכלים בבית האבל. (שר"ע שעט, חק"ע רטז).

ה] אם נקבר המת בלילה, אם רוצה לאכל בלילה, אסור לו לאכל משלו, אלא מברין אותו. ואם אינו רוצה לאכל בלילה, אסור לו לאכל ביום סעודה הראשונה משלו, משום דהיום הולך אחר הלילה, והוי ליה יום ראשון.

ו] אם נקבר המת בערב שבת מתשע שעות ולמעלה שאז אסור לקבוע סעודה, אין מברין אותו, מפני כבוד שבת. ולא יאכל כלום עד הלילה^(י).

ז] מברין על שמועה קרובה ואין מברין על שמועה רחוקה (עין סימן שאחר זה). שמע שמועה קרובה בשבת, אין מברין אותו ואוכל משלו. וגם ביום ראשון שלאחריו אין מברין אותו מפני שכבר נדחה יום השמועה.

ח] וכן מי שמת לו מת ונקבר ביום טוב, אין מברין אותו. וגם לאחר יום טוב אין מברין אותו כיון שכבר נדחה. אבל אם נקבר בחול המועד, מברין אותו, אלא שאוכל יושב על הספסל אצל השלחן בדרכו, כי אין אבלות בחול המועד^(ה).

ט] היו נוהגין להתענות ביום מיתת תלמיד חכם.

סימן דו

דין שמועה קרובה ושמועה רחוקה

ובו י"א סעיפים.

א] מי שבא לו שמועה שמת לו קרוב שהוא חייב להתאבל עליו, אם בא לו בתוך שלשים, ואפלו ביום השלשים עצמו - הרי זו שמועה קרובה, וקורע. וחייב לנהוג שבעה ימי אבלות מיום שהגיע לו השמועה. וגם אבלות שנוהג בשלשים, מונה מיום השמועה. ויום השמועה דינו כיום הקבורה לכל דבר. ואותן שלשים יום שנקראה בהן שמועה קרובה^(א), מונה מיום הקבורה ולא מיום המיתה^(א).

ב] בא לו השמועה לאחר שלשים יום, זוהי שמועה רחוקה, ואינו צריך לנהוג אבלות רק שעה אחת^(ב), לא שנא שמע ביום ולא שנא שמע בלילה ונהג שעה אחת, דיו, ואפלו על אביו ואמו (ולענן קריעה עין לעיל סימן קצ"ה ס"ח). אף דברים שנוהגין

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן רז א] (קצור מסגרת השולחן) כן פסק הסד"ה ואהע"ז וכו', ויש אומרים דמונים מיום המיתה. רש"ל ב"ח.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד] במקרה זה עושין הבראה בקפה ועוגה. (אחרונים ועין כה"ח תקמו ס"ק לח). (ה) אם נקבר ביום טוב מברין ביום ראשון של האבלות. ואם נקבר בחול המועד מברין באותו יום בקפה ועוגה ולא בבצים ועדשים. (כה"ח שם).

סימן רז א] בשעת הדחק יעשה שאלת חכם. (עין שדי חמד מערכת אבלות נד). (ב) לאו דוקא שעה, אלא כל שנהג מנהג אבלות זמן מסוים. כגון שחלץ נעלי ולבש מיד או אם כששמע היה בלי נעלים וישב על הארץ ואח"כ קם - דיו. (עין שך סימן תב ואחרונים).

על אֲבִיו וְעַל אִמּוֹ כָּל שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, נוֹהֵג גַּם בְּשִׁמּוּעָה רְחוּקָה, וּמוֹנֶה י"ב חֹדֶשׁ מִיּוֹם הַמִּיתָה. וְאִם בָּאָה לוֹ הַשְּׁמוּעָה עַל אֲבִיו וְאִמּוֹ לְאַחַר שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ, אֵינוֹ נוֹהֵג אֲבָלוֹת אֲלָא שָׁעָה אַחַת גַּם בְּדִבְרִים שְׁנוֹהֲגִין כָּל שְׁנֵים עָשָׂר חֹדֶשׁ.

ג] הַשְּׁמוּעָה שְׁמוּעָה רְחוּקָה, אֵינוֹ צָרִיךְ לְנוֹהֵג כָּל דִּין אֲבָלוֹת, אֲלָא דִּין בְּחִלְצַת מִנְעַל לְבַד וּמִתָּר בְּמִלְאָכָה וּרְחִיצָה וְסִיכָה וְתַשְׁמִישׁ הַמָּטָה וְתַלְמוּד תּוֹרָה. וְאִם אֵין מִנְעָלִים בְּרַגְלָיו בְּשַׁעַת שְׁמוּעָה, צָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מַעֲשֵׂה אַחֵר שֶׁיְּהֵא נֶכֶד שֶׁהוּא עוֹשֶׂה מִשּׁוֹם אֲבָלוֹת, כְּגוֹן שִׁישֵׁב עַל הַקֶּרֶקַע שָׁעָה אַחַת.

ד] בָּאָה לוֹ שְׁמוּעָה קְרוֹבָה בַּשַּׁבָּת, יוֹם הַשַּׁבָּת עוֹלָה לוֹ לְיוֹם אֶחָד, וּלְמוֹצָאֵי שַׁבַּת קוֹרֵעַ, וּמוֹנֶה לוֹ עוֹד שָׁעָה יָמִים.

ה] בָּאָה לוֹ שְׁמוּעָה קְרוֹבָה בַּשַּׁבָּת אוֹ בְּרַגֵּל, וּלְמוֹצָאֵי שַׁבַּת אוֹ לְמוֹצָאֵי הַרְגֵּל נַעֲשֶׂה רְחוּקָה, אֲסוּר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת אוֹ בְּיָמֵי הַרְגֵּל בְּדִבְרִים שְׁבַעֲנָעָא, וּלְמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְהַרְגֵּל נוֹהֵג שָׁעָה אֶחָד אֲבָלוֹת כְּמוֹ בְּשִׁמּוּעָה רְחוּקָה.

ו] בָּאָה לוֹ שְׁמוּעָה קְרוֹבָה בַּשַּׁבָּת וְהוּא עָרֵב יוֹם טוֹב, כִּיּוֹן שְׁדִבְרִים שְׁבַעֲנָעָא נוֹהֵג בּוֹ, מִבְּטֵל הַרְגֵּל אֶת הַשַּׁבָּעָה.

ב אלול

ז] הַשְּׁמוּעָה שְׁמוּעָה רְחוּקָה בַּשַּׁבָּת אוֹ בְּרַגֵּל, אֵינוֹ נוֹהֵג אֲבָלוֹת, וְאִפְלוּ בְּדִבְרִים שְׁבַעֲנָעָא מִתָּר. וּלְמוֹצָאֵי שַׁבַּת וְרַגֵּל, נוֹהֵג שָׁעָה אַחַת וְדִיו.

ח] מִי שֶׁשָּׁמַע לְאַחַר הַרְגֵּל שָׁמַת לוֹ מֵת קֹדֶם הַרְגֵּל, אֵף עַל גִּב דְּלֹאוֹתָן שְׁנוֹהֲגוּ אֲבָלוֹת קֹדֶם הַרְגֵּל בָּא הַרְגֵּל וְהַפְסִיק, מִכָּל מְקוֹם לְדִידִיָּה כִּיּוֹן שֶׁלֹא נִהַג כָּלֵל קֹדֶם הַרְגֵּל, כָּל שֶׁשָּׁמַע אִפְלוּ בְּיוֹם הַשְּׁלֹשִׁים מִיּוֹם הַקְּבוּרָה, הָיִי אֲצִלוּ שְׁמוּעָה קְרוֹבָה וְצָרִיךְ לְנוֹהֵג שְׁבַעָה וְשִׁלְשִׁים^(ג).

ט] מִי שָׁמַת לוֹ מֵת וְלֹא נֹדַע לוֹ, אֵין לְהַגִּיד לוֹ. וְעַל הַמַּגִּיד נֶאֱמַר, "וּמוֹצִיא דְּבָה הוּא כְּסִיל". וּמִתְרִין לְהַזְמִינוּ לְסַעֲדַת אִירוֹסִין וְנִשְׁוֹאִין וְלִכָּל שְׁמַחָה, כִּי כָּל זְמַן שֶׁהוּא אֵינוֹ יוֹדֵעַ, הָרִי הוּא כְּשֹׁאֵר כָּל אָדָם. וְכָל בְּעַל שִׂידֹעַ שָׁמַת אֵיזָה קְרוֹב לְאִשְׁתּוֹ - מִתָּר לוֹ לְשִׁמֵּשׁ עִמָּה, כִּיּוֹן שֶׁהִיא אֵינָה יוֹדַעַת.

י] אֲבָל אִם אַחֵר שׁוֹאֵל אוֹתוֹ עַל קְרוֹבּוֹ (שָׁמַת) אִם הוּא חַי, אֵין לוֹ לְשַׁקֵּר וְלֹמַד: חַי הוּא, שְׁנֶאֱמַר: "מְדַבֵּר שֶׁקֶר תִּרְחַק", אֲלָא יֹאמַר בְּלִשׁוֹן דְּמִשְׁתַּמֵּעַ בְּתָרֵי אֲנַפִּין, וְיִשְׁעַר בְּעִצְמוֹ שָׁמַת.

יא] לְבָנִים זְכָרִים נוֹהֲגִין לְהוֹדִיעַ כְּשָׁמַת הָאָב אוֹ הָאֵם כְּדִי שִׁיאֲמָרוּ קְדִישׁ^(ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) בשעת הדחק יעשה שאלת חכם. (עיין שדי חמד מערכת אבלות נד.) (ד) כיום מדיעים במודעות רחוב או בעיתונים ויש אומרים שמותר לומר לידידים שלא ראו את המודעות שיבואו להלוייה. (עיין צואת בעל שדי חמד חלק אחרון.)

סימן רז

דיני נחום אבלים

ובז' סעיפים.

(א) מצוה גדולה לנחם אבלים. ומצינו בהקדוש ברוך הוא שנחם אבלים, דכתיב: "ויהי אחרי מות אברהם, ויברך אלהים את יצחק בנו". והוא גמילות חסד עם החיים ועם המתים (ועין לעיל סימן קצ"ג סעיף י"א). אין המנחמין רשאים לפתוח פיהם עד שיתפתח האבל תחלה^(א), כדמצינו באיוב, שנאמר "ואין דובר אליו דבר", וכתיב, "אחרי כן פתח איוב את פיהו", והדר: "ויען אליפו התימני". כשרואים המנחמים שהאבל פוטר אותם, אינן רשאים לישב אצלו.

(ב) אבל או חולה אינן צריכין לעמוד אפלו מפני נשיא. דרך ארץ הוא שאם אחד רוצה לכבד את חברו ולקום מפניו, אומר לו חברו "שב". אבל לאבל או לחולה לא יאמר כן, משום דמשמע שב באבלות שלך, שב בחולי שלך.

(ג) לא יאמר אדם "לא נפרעתי כפי מעשי הרעים", וכיוצא בדברים אלו, שלא יפתח פה לשטן (עין לעיל סוף סימן ל"ג).

(ד) לא יאמר אדם לאבל "מה לך לעשות? אי אפשר לשנות מה שעשה הקדוש ברוך הוא!" כי זהו כעין גידוף, דמשמע הא אם היה אפשר לשנות, היה משנה. אלא צריך האדם לקבל עליו גזרת השם יתברך שמו באהבה. (עין לעיל סימן נ"ט ס"ב).

(ה) האבלים יש להם להתאבל במקום שיצאה נשמתו של המת^(ב), כי באותו מקום, נפש המת מתאבלת, ושם צריכין לתן לה תנחומין. ומצוה להתפלל שם בעשרה שחרית וערבית (ועין לעיל סימן כ' ס"ו שאין אומרים בבית האבל אלקינו ואלקי אבותינו ברכנו בברכה וכו')^(א) ואפלו אין שם אבל, כי יש בזה נחת רוח לנשמה. ואם יש אבל, מצטרף למנין. ויביאו לשם ספר תורה^(ב) מקדם ויכינו לו מקום כראוי על זמן שיתפללו שם (עין לעיל סוף סימן כ"ג). אם יש בשני בתים מתים, באחד יש שם אבל ובאחד אין שם אבל, ואין בעיר ההיא כדי לחלק שיתפללו כאן וכאן בעשרה, יתפללו בבית שאין שם אבל. נוהגין לומר בבית הנפטר לאחר תפלת שחרית ומנחה את המזמור "למנצח וגו' שמעו זאת כל העמים וגו'" (תהלים מ"ט). ומה טוב ללמוד שם משניות לתיקון הנשמה ("משנה" אותיות "נשמה").

_____ דכתיב הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים: _____

סימן רז (א) עיין באר הגולה בשם הרמב"ן שפתיחת האבל תחילה היא באמירת "ברוך דיין האמת" ואחר כך ינחמו המנחמים. (ב) אם נפטר בבית חולים - ישבו בבית הנפטר. אם אין מקום מספיק בבית הנפטר או בבית שבו יצאה הנשמה - ישבו בבית אחר. ומדליקים שם נר נשמה. (אחרונים). (ג) מנהג האר"י שהכהנים יעלו לברך בבית אבל. ואפילו האבל עצמו אם הוא כהן עולה לברך (עין ספר הלכה עמוד ק). (ד) כשמעבירים ס"ת ממקום למקום יש צורך בעשרה שילוו את ספר התורה ממקום למקום, ואם אין עשרה - צריך לפסול את הספר על ידי שיתירו את תפירות החוטאים, להעבירו, ותפור מחודש לשם קדושת ס"ת (אחרונים ועיין לשו"ע אר"ח קלה סע' יד ולחונים עליו).

ג אלול

[1] אין אומרים "הלל" בבית הנפטר אם יש שם אבל תוך שבועה (משום דהוי כמו "לועג לך" שאומרים בו "לא המתים יהללו יה"). ואם יש שם תדר אחר, ילך האבל לתדר אחר, והצבור יאמרו הלל. ואם אין תדר אחר, אזי בראש חדש אין צריכין לומר אחר כך הלל בביתם. אבל בחנכה צריכין לומר הלל בביתם⁽¹⁾. ואם מתפללים בבית הנפטר ואין שם אבל, או בבית האבל שאינו בבית הנפטר, אומרים גם בראש חדש הלל, אלא שהאבל לא יאמר (משום שנאמר בו "זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו")⁽²⁾. אם יום השביעי הוא בחנכה, אזי לאחר שהלכו המנחמים שפסקה האבלות, יאמר גם האבל הלל מפני שהוא חייב (עין בפתחי תשובה סימן שע"ו סק"ב). ויש אומרים דבחנכה אומרים הלל גם בבית האבל בצבור. בראש חדש שחל בשבת אומרים הלל בצבור גם בבית האבל, דאין אבלות בשבת.

[2] ברכת אבלים שב"ברכת המזון" לא נהיגי עכשיו⁽³⁾, כי סומכים על הפוסקים דסבירא להו דלא נתקנה אלא כשמברכין בעשרה (עין באר הגולה סימן שע"ט).

סימן רח

שהאבל אסור במלאכה

ובו ט"ו סעיפים.

[א] אלו דברים שהאבל אסור בהם כל שבועה: במלאכה, ברחיצה, בסיכה, בנעילת הסנדל, ובתשמיש המטה. ואסור לקרות בתורה, ואסור בשאלת שלום, ואסור בגיהוץ ובתספורת ובכל מיני שמחה. ואסור להניח תפלין ביום הראשון.

[ב] מלאכה כיצד? כל שלשה ימים הראשונים אסור במלאכה, אפלו הוא עני המתפרנס מן הצדקה. מיום הרביעי ואילף, אם הוא עני ואין לו מה יאכל, עושה בצנעא בתוך ביתו, וכן האשה עושה מלאכתה בתוך ביתה בצנעא כדי פרנסתה, אבל אמרו חכמים "תבא מארה לשכניו שהצריכוהו לכך", כי עליהם מטל להשגיח על העני, ומכל שכן בימי אבלו.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן רז [א] (קצור מסגרת השולחן) ובפת"ש שם כתב דאם אירע לאכל יום ד' בר"ח יאמר הלל אחר יציאה מבית הכנסת שאז אינו אבל. ואפשר ליישב טעם המחבר שכתב זה דוקא בחנוכה משום שכתב קודם דבר"ח אין צריך הצבור לומר אחר כך הלל כשבאו לביתם, ולכן סובר דגם האבל פטור אחר כך בראש חודש דלא עדיף מהם. אכן דעת רז"ש דבר"ח יש לכל אחד לומר אחר כך הלל כשבא לביתו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) בראש חודש אין אומרים הלל בין בבית האבל בין בבית הנפטר, בין אם יש שם אבל ובין אם אין. בחנוכה כולם אומרים ההלל בכל המקומות. (ו) אומרים "ברכת אבלים" בברכת המזון אפילו אבל יחיד. וכן כל האוכל בבית אבל אומר ברכת אבלים. (עין לשר"ע שעה).

ג] אָפּלו לעשות מלאכתו על ידי אחרים, ואָפּלו על ידי גוי - אסור. ואם המלאכה דבר נחוץ מאד ויכול לבוא לידי הפסד, יעשה שאלת חכם^(א).

ד] כשם שאסור במלאכה, כך אסור לו לשא ולתן בסחורה. ואם יש לו סחורה שאם לא ימכרנה עכשיו יהיה לו הפסד מן הקרן - יעשה גם כן שאלת חכם. ואם באו שירות או ספנות שמוכרים עתה בזול ואחר כך לא ימצא, וכן אם הוא ביריד ושמע שמועה קרובה, יכול למכור ולקנות על ידי אחרים.

ה] מתר להלוות ברבית על ידי אחרים לגויים שרגילים ללוות ממנו, והוא הדין למכור סחורה לרגילים אצלו, שלא ירגילו את עצמם אצל אחרים.

ו] מתר לו לשלוח לגבות חובותיו שיש בהם חשש שמא יתקלקלו.

ז] כתיבה המתרת בחול המועד, מתרת גם לאבל אם אי אפשר לו על ידי אחר.

ח] אבל ששדהו ביד אחרים באריסות (דהיינו לשליש או לרביע), או בפקידות (שנותן המקבל לבצל השדה סכום קצוב מפרות השדה), או בקבלנות (שנותן לו קעות בשכירות), הרי אלו עובדין כדרך בנימי האבל של בעל השדה, דכיון שהעבודה היא לתועלת שלהם, אין להם להפסיד בשביל אבלו. אבל אם יש לאבל שכיר יום לעשותו בשדהו, אסור אפלו אם השדה בעיר אחרת, כיון שעבודה זאת היא לתועלת האבל והיא בפרהסיא (ועצ' לקמן סעיף י"ג).

ט] אם האבל הוא אריס בשדה של אחר, אסור לו לעבוד בו בעצמו, אבל על ידי אחרים - מתר, משום דאין זאת נקראת מלאכת האבל אלא מלאכת בעל השדה. ואם יש שאר דבר של אחרים ביד האבל לעשותו, לא יעשה אפלו על ידי אחרים. אף כשהוא דבר האבד, יעשה על ידי אחרים.

ד אלול

י] בהמות של האבל המושפדים לאחר - מתר השוכר בהם מלאכה, כיון ששכרם קדם שנעשה אבל, ושכירות קניא, והינין של השוכר. ולאחר פלות ימי השכירות - אסור.

יא] מתר לאבל לקבל מלאכה לעשותה אחר ימי אבלו, ובלבד שלא ישקול ולא ימדוד כדרך שהוא עשה בשאר פעמים.

יב] היה לאבל איזו מלאכה ביד אחר, כיון שהיא בקבלנות וקבל את המלאכה קודם שנעשה אבל וגם היא בצנעא בביתו של הבעל מלאכה, לכן מתר לו לעשותה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים
סימן רח (א) טוב שכל אינן שיש לו חנות או מלאכה, ישאל על כך בעודו אונן. (עיין לר"פ ח"א מז).

[ג] מלאכת בנין של האבל, אפלו על ידי גוי ובקבלנות ובמקום רחוק שאין ישראלים דרים שם - אסור. ומלאכת שדהו ביד אחרים בקבלנות, דהיינו שהוא נותן לפועל שכר קצוב בעד כל עבודות השדה, חרישה וזריעה וקצירה וכדומה, יש מתירין ויש אוסרין.

[יד] מלאכות הבית אין בהן משום מלאכה לאבל. ומתיר לאשה בימי אבלה לאפות ולבשל ולעשות כל צרכי הבית מה שצריך לה, אבל מה שאינו צריך לה - אסור. וכן משרתת שארע לה אבל, אף על פי שהיא משרתת בשכר - מתיר לה לעשות כל צרכי הבית. אבל לא תעשה מה שאינו צרכי הבית אלא להריות, וכל שכן שלא תצא מן הבית, כמו שאר אבל.

[טו] שני שתפים חנונים שארע אבל לאחד מהם, נועלים חנותם, שלא יעשה השתף בפרהסיא. אבל יכול לעשות בצנעא בתוך ביתו אפלו בעסק השתפות. ואם האבל הוא אדם חשוב, והשתפות נקראת על שמו, שיש לאבל חלק בו, אסור לשני לעשות אפלו בתוך ביתו. ובמקום שיש הפסד גדול אם גם השותף של האבל לא יפתח החנות, יעשו שאלת חכם אם להתיר לאחר שלשה ימים (ועין בהגהות הגאון מהרב"פ וצ"ל ובס' חכ"א קונט' מצבת משה סימן ארבע ועין בספר ברכ"י).

סימן רט

אסור רחיצה וסיכה ונעילת הסנדל ותשמיש המטה

ובו ח' סעיפים.

[א] אסור לרחץ כל גופו אפלו בצונן. אבל פניו ידיו ורגליו, בחמין אסור ובצונן מתיר. ורחיצה בחמין אסירה כל שלשים^(א), ואפלו לחוף הראש. וגם רחיצת כל הגוף בצונן אם היא לתענוג, אסורה כל שלשים. ואשה לצרף חפיפה שקדם טבילה, מתרת לרחץ בחמין לאחר שבעה. (ולענין לבישת לבנים עין לעיל סימן קנ"ט ס"ה).

[ב] יולדת שארע לה אבל והיא צריכה לרחץ - מתרת גם בתוך שבעה. אף ביום ראשון יש להחמיר אם אין לה צרף כל כך. וכן מי שהוא אסטניס, שאם לא ירחץ יצטער הרבה ויבוא לידי מחוש - מתיר לו לרחץ. וכן מאן דאית ליה ערבובי'א ברישיה - מתיר לו לחוף ראשו בחמין.

[ג] אסור לסוף אפלו כל שהוא אם מכון לתענוג. אבל אם הוא מכון להעביר הזוהמא, - מתיר. ומכל שכן משום רפואה, כגון שיש לו חטטין בראשו.

[ד] מי שתכפוהו אבדיו שארע לו שתי אבלות זו אחר זו - מתיר לו לרחץ בצונן.

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רט (א) אנו נוהגים איסור רחיצה רק שבעה ימים. (ש"ע שפא סע' א).

[ז] אסור נעילת הסנדל, הוא דוקא בשל עור. אבל של בגד או של גמי או של שער או של עץ - מתר, דלא מקרי מנעל אלא של עור. מנעל של עץ ומחפה עור - אסור. אף על פי שהאבל אסור בנעילת הסנדל, מכל מקום מברך בבקר "שעשה לי כל צרכי".

[ו] יולדת כל שלשים יום ללידתה מתרת בנעילת הסנדל, וכן חולה ומי שיש לו מכה ברגלו, מפני שהצינה קשה להם.

ה אלו

[ז] אבל שהולך בדרך - מתר בנעילת הסנדל, וישים קצת עפר בסנדליו. וכן בכל מקום שצריך לנעול סנדל - יעשה כן.

[ח] אסור בתשמיש המטה, וגם בחיבוק ונישוק. אבל שאר דבר קרבה, כגון מזיגת הכוס והצעת המטה וכדומה - מתר^(א) בין באבלות ידידה בין באבלות דידה.

סימן רי

אסור תלמוד תורה ושאיילת שלום

ובו ט' סעיפים.

[א] אסור בתלמוד תורה משום דכתיב: "פקודי ה' ישרים משמחי לב", ואבל אסור בשמחה, ואסור בתורה, נביאים וכתבים, משנה, תלמוד, הלכות ואגדות. אבל מתר לקרות באיוב ובקינות, ובדברים הרעים שבספר ירמיה, ובגמרא פרק אלו מגלחין דמירי מדיני מנדה ואבל. ובמסכת שמחות ובספרי פוסקים מתר לתלמוד הלכות אבלות^(א). וגם בדברים שהוא מתר לתלמוד, אסור לעין קושיא או תירוצ.

[ב] מלמד שהוא אבל, לאחר שלשה ימים מתר לו לתלמוד^(א) עם התינוקות כל הדברים שצריכין, ולא יתבטלו מלמודם^(ב), כי תינוקות של בית רבן אשר הכל פיהם נקי מחטא, חביב יותר מלמוד של גדולים. וכן אבל שיש לו בנים קטנים, לא יתבטלו מלמודם, שהרי אינם חביבים באבלות.

[ג] אפילו האבל הוא כהן ואין בבית הכנסת כהן אחר, אסור לו לעלות לתורה^(א).

הערות - ע"פ שו"ע הדין ומשנה ברורה

סימן רי (א) (קצור מסגרת השולחן) ועם קטנים יש להתיר גם ביום הג', ובלא"ה נראה דעת הש"ך ו"חכמת אדם" כאן להתיר בקטנים אף ביום ראשון (ועיין בהגהות יד שאל שתמה על ה"טורי וזב" שכתב לקטנים דוקא אחר ג' ימים).

ורכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ב) ונהגו להתמיר בכל אלו.

סימן רי (א) מותר לתלמוד ספרי מוסר. (עיין שדי חמד מערכת אבלות). (ב) וכל זה אם אין מלמד אחר כמותו במקומם. (אחרונים). (ג) אפילו בשבת לא יעלה לדוכן. אך אם אין כהן אחר או אם קראו לו בפרהסיה - בשבת מותר. כי אם לא יעלה הוי כאבלות בפרהסיה שאסורה. (עיין באר היטב שפה ס"ק ב).

ד' בתפלתו כל שבועה, לא יאמר פטום הקטורת^(ה), וגם לא יאמר סדר מעמדות. ובפרק איזהו מקומן לא יאמר "יהי רצון כאלו הקרבתי" וכו' (ואבל אינו משלח קרבנותיו). וכשעושה הבדלה במוצאי שבת על הכוס, לא יאמר פסיקי שמחה שקודמים לה^(ה), אלא יתחיל מן הברכות.

ה' אבל תוך שבועה, אין לו להתפלל לפני התבה אלא אם אין שם אחר שיתפלל^(ו). אך אם הוא אצל על אביו או אמו, נוהגין שמתפללין לפני התבה אף על פי שיש שם אחר. ובשבתות ויום טוב נוהגין שאינו מתפלל לפני התבה כל השנה אלא בדלפא אחר. ואם היה דרכו להתפלל לפני התבה גם קדם שנעשה אצל, יש להתיר בכל ענין (מאיר נתיבים סימן פ', ועין לעיל סימן קכ"ח ס"ח וסימן כ"ז סע' י"ד).

ו' שאלת שלום, כיצד? שלשה ימים הראשונים אינו שואל בשלום כל אדם. ואם אחרים שלא ידעו שהוא אצל שאלו בשלומם - לא ישיבם שלום אלא יודיעם שהוא אצל. ולאחר שלשה עד שבועה, אינו שואל. ואם אחרים שלא ידעו שאלו בשלומם - משיב להם. משבועה עד שלשים, הוא שואל בשלום אחרים, שהרי האחרים שרדיין בשלום. ואין אחרים שואלין בשלומם, שהרי הוא אינו שרוי בשלום. ואם לא ידעו ושאלו - משיב להם. לאחר שלשים, הרי הוא כשאר כל אדם^(ז).

ז' כיון שהוא אסור בשאלת שלום, מפל שכן שאסור בשחוק. ולכן כל שבועה לא יאחז תינוק בידו, כדי שלא יביאנו לידי שחוק. וכן אסור לו להרבות בדברים עם הבדיות. אך אם עושה לכבוד רבים, כגון שרבים באים לנחמו - מתר לו לומר להם "לכו לבתיכם לשלום" דלכבוד רבים שרי.

ח' מקום שנהגו לשאול בשלום אבלים בשבת - שואלים. והאבל נותן שלום לכל אדם בשבת כי דבר שבפרהסיא הוא.

ט' מתר לברך "שהחינו" אפילו תוך שבועה כשהוא צריך, כגון בחנכה או על פרי חדש וכדומה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) האבל מתפלל את כל התפילה ללא שום שינוי. רק לא אומר וידוי ותחנון. (אחרונים).
(ה) וכן נוהגים, ובהבדלה אומר האבל את כל הברכות, כולל ברכת בשמים. (עיין ברכי יוסף).
(ו) אין לאבל להתפלל לפני התיבה, אפילו אצל על אביו ואמו ואפילו תוך שבועה. ואם אין שם אדם אחר שיציא אחרים ידי חובתם - מותר לאבל להתפלל לפני התיבה (שו"ע סימן שפד סע' א). (ז) אבל על אביו ואמו ינהג כל שנים עשר חודש כמו בתוך שלושים.

סימן ריא שאר דברים שהאבל אסור בהם ובו ט"ו סעיפים.

1 אלול

א] אסור לישב כל שבועה על גבי ספסל או על גבי כרים וכסתות, כי אם על גבי קרקע^(א). אף חולה וזקן שיש להם צער בשיבה על גבי קרקע - מתרין לשים כר קטן תחתיהם. מיהו יכול לילך ולעמוד, ואין צריך לישב כלל, רק כשהמנחמין אצלו צריך לישב, וכן אסור לישן על גבי מטה או ספסל, רק על גבי קרקע. אבל יכול להציע תחתיו כרים וכסתות על הקרקע כמו שהוא רגיל לשכב במטה (תשובה מאהבה בשם הגאון בעל נודע ביהודה). ויש מתדיין לישן במטה^(ב), וכן נוהגין קצת, מפני שטבען חלוש והיון כמו חולים לענין זה.

ב] אבל ביום הראשון אסור להניח תפלין, בין שהוא יום מיתה וקבורה, בין שהוא יום קבורה לחוד^(א). ואם נקבר בלילה, אסור להניח תפלין ביום שלאחריו, וביום השני מניחן לאחר הנץ החמה. ויום שמועה קרובה, כיום מיתה וקבורה דמי. אבל מי שמת לו מת ברגל או שבאה לו שמועה קרובה ברגל, אזי ביום הראשון שלאחר הרגל מניח תפלין.

ג] עטיפת הראש, אין נוהגין במדינות אלו. ומכל מקום יש לנהוג בעטיפה קצת, דהיינו למשוך את הכובע למטה לפני העינים כל שבועה, חוץ משבת משום דהוי דבר שבפרהסיא.

ד] אסור ללבוש בגד מכובס^(א) ואפלו כתונת בתוך שבועה, ואפלו לכבוד שבת. אפלו סדינים ומצעות המטה ומטפחות ידים, אסור להציע המכובסין. אף לכבוד שבת, מתר להציע על השלחן מטפחות מכובסות מכבר.

ה] לכבס כסותו בעצמו אפלו להניחו עד לאחר שבועה, אסור משום מלאכה. ואם היה כסותו בידי אחרים מתרין לכבסן כמו שאר מלאכה בקבלנות (לעיל סי' רח סי"ב).

ו] מי שתכפוהו אבלות זה אחר זה - מתר לכבד כסותו במים לבד (אבל לא באפר ובזרית וכדומה) ולקבשו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ריא (א) אין לשבת על קרקע ממש אפילו למי שאינו אבל, וישב על כר או ספסל נמוך מג' טפחים. ועדיף בגובה טפה. (עיין בא"ח דברים כ). (ב) רק מי שהוא חולה או זקן יכול לישון במיטה. (בא"ה שפ"ו ס"ק א). (ג) ביום קבורה שאינו יום המיתה, נהגו להניח תפלין בצינעה וללא ברכה. (עיין ארץ החיים שפח על סעיף א). (ד) מותר לאבל ללבוש בשבת בגדי שבת אפילו אם הם לבנים, אפילו תוך שבועה, ואפילו התחיל האבל ביום שיש. אולם נוהגים ללבוש בגד מכובס רק אחרי שכבר נלבש אחרי הכביסה כשעה על ידו או על ידי משהו אחר. (רמ"א שפט סע' א ועיין ארץ החיים על סע' ג).

ז] לאחר שבִּעָה עַד שְׁלֹשִׁים, מְדִינָא אֵינוֹ אִסּוּר לְלָבוֹשׁ אוֹ לְהַצִּיעַ תַּחְתּוֹ אֶלָּא בְּגָד מְגוּהָץ (גִּיהוּץ יֵשׁ אוֹמְרִים דְּהֵיִינוּ גַּעֲמָאֲנַנְעֵלְט, גַּעֲרָאֲלֵט, גַּעֲבִינְעֵלְט. וְיֵשׁ אוֹמְרִים דְּהֵיִינוּ כַּבּוֹס בְּמִים וְאִפֹּר אוֹ בְּנֶטֶר וּבּוֹרִית) וְהוּא שִׁיָּהָא לְבָן וְחָדֵשׁ. אֲבָל נוֹהֲגִין לְאִסּוּר גַּם בְּמַכּוּבָס אֶפְלוּ בְּלֹא גִיהוּץ אֶלָּא אִם כֵּן לּוֹבְשׁוֹ אָדָם אַחֵר תַּחֲלָה זְמַן מָה. אֲךָ אִם אֵינוֹ מַכּוּבָס אֶלָּא בְּמִים לְבָד, אֵין צָרָה שִׁילְבְּשׁוֹ אַחֵר תַּחֲלָה.

ח] אִם אֵינוֹ מְחַלִּיף לְתַעֲנוּג אֶלָּא לְצָרָה, כְּגוֹן שֶׁהַכֶּתָנֹת שְׁעָלָיו מְלוּכָלֶכֶת אוֹ מְשׁוּם עֲרֻבוּכָיָא - מִתָּר^(ט) אֶפְלוּ תוֹךְ שְׁבָעָה. וּבַחֹל, אִם לְבַשׁ אַחֵר תַּחֲלָה.

ט] מִתָּר לְכַבֵּס וּלְגַהֵץ לְאַחֵר ז' לְלַבֵּשׁם לְאַחֵר ל', אוֹ לְלַבֵּשׁם אֶפְלוּ תוֹךְ ל' לְאַחֵר שִׁילְבְּשׁם אַחֵר.

י] אִסּוּר לְלָבוֹשׁ תוֹךְ שְׁלֹשִׁים בְּגָדֵי שַׁבָּת אֶפְלוּ בְּשַׁבָּת^(י), וּמִכָּל שָׁכֵן לְלָבוֹשׁ בְּגָדִים חֲדָשִׁים. וְעַל אֲבִיו וְאִמּוֹ נִהְגוּ אִסּוּר לְלָבוֹשׁ בְּגָדִים חֲדָשִׁים כָּל י"ב חֲדָשׁ (עֵין לִקְטָן סִימָן רט"ו ס"ג). אֲךָ אִם צָרִיךְ לָהֶם, יִתֵּן לְאַחֵר לְלַבֵּשׁן תַּחֲלָה שְׁנַיִם אוֹ שְׁלֹשָׁה יָמִים.

יא] אִשָּׁה בְּתוֹךְ שְׁלֹשִׁים וְאֶפְלוּ בְּתוֹךְ שְׁבָעָה לְאַבְלָה, שֶׁהִגִּיעַ זְמַנָּה לְלַכֵּת בְּשַׁבָּת לְבֵית הַכֶּנֶסֶת לְאַחֵר לִידָתָהּ, וְנוֹהֲגוֹת שְׂאוֹתוֹ שַׁבָּת הוּא לָהּ כְּמוֹ יוֹם טוֹב לְלָבוֹשׁ בְּגָדֵי יָקָר וְעֵדִי זָהָב, מִתָּר לְלָבוֹשׁ בְּשַׁבָּת זֶה בְּגָדֵי שַׁבָּת, אֲךָ לֹא בְּגָדֵי יוֹם טוֹב שֶׁלֹּא תִזְוַח דַּעְתָּהּ וְתִשְׁכַּח הָאֲבָלוֹת. וְאִינָהּ צָרִיכָה לְשִׁנּוֹת מְקוֹמָהּ (שו"ת פְּנִינִים מֵאִירוֹת ח"ב סִימָן קכ"ג).

ו אלול

יב] אִסּוּר לְגַלֵּחַ שְׁעָרוֹ כָּל שְׁלֹשִׁים, בֵּין שְׁעַר רִאשׁוֹ בֵּין שְׁעַר זָקְנוֹ בֵּין שְׁעַר שְׁעַל כָּל מְקוֹם. וְעַל אֲבִיו וְאִמּוֹ אִסּוּר לְגַלֵּחַ עַד שִׁיִּגְעֲרוּ בּוֹ חֲבֵרָיו. וְשְׁעוֹר גְּעָרָה יֵשׁ בּוֹ מַחֲלָקַת הַפּוֹסְקִים^(י). וְנוֹהֲגִין בְּמִדִּינוֹת אֵלוֹ שְׂאִין מְגַלְחִין כָּל י"ב חֲדָשׁ אִם לֹא לְצָרָה, כְּגוֹן שֶׁהַכְּבִיד עָלָיו שְׁעָרוֹ, אוֹ שֶׁהוֹלֵךְ בֵּין הָאֲמוֹת וּמִתְנַוֵּל בֵּינֵיהֶם בְּשְׁעָרוֹתָיו^(י), אִזּוּ מִתָּר לְגַלְחָם, כִּי אֵין צָרִיךְ גְּעָרָה בְּפָרוֹשׁ אֶלָּא כְּשִׁיגְדֵל שְׁעָרוֹ עַד שִׁיִּתִּיָּה מְשֻׁנָּה מִחֲבֵרָיו שְׂרָאוֹי לֹמֵר עָלָיו כְּמָה מְשֻׁנָּה זֶה, אִזּוּ מִתָּר לְגַלֵּחַ, וּבְלִבָּד שִׁיָּהָא לְאַחֵר ל'.

יג] כֶּשֶׁם שֶׁאִסּוּר לְגַלֵּחַ כָּל שְׁלֹשִׁים, כֵּךְ אִסּוּר לְקַצֹּץ צַפְרָנָיו בְּכָלִי, אֲבָל בִּידָיו אוֹ בְּשָׁנָיו מִתָּר אֶפְלוּ תוֹךְ שְׁבָעָה. וְאִם הוּא מוֹהֵל, אִסּוּר לוֹ לְתַקֵּן אֶת הַצַּפְרָנִים לְצָרָה הַפְּרִיעָה אֶלָּא אִם כֵּן שְׂאִין כָּאֵן מוֹהֵל אַחֵר, וְאִזּוּ מִתָּר אֶפְלוּ תוֹךְ שְׁבָעָה. וְאִשָּׁה שְׂאִרְעָה

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ריא א] (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום יש להמתין על כל פנים עד ג' חדשים. רמ"א, סדה"ת, אחרונים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ה) אבל על אביו ואמו צריך לקרוע את הבגד שוב, בלי ברכה. (עיין שו"ע שם סע' יא). (ו) עיין הערה על סעיף ד' (ז) על אביו ואמו נוהגים לגעור במפורש אחרי ל' יום ממש, ואז מסתפר או מתגלח (עיין שו"ע שם סעיף ד). חג לא מבטל שלוש יום לאב ואם. (עיין שו"ע שם סע' ד).

טְבִילָתָהּ לְאַחַר שְׁבַעַת תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים תֵּאמַר לְאִשָּׁה נְכָרִית שֶׁתְּקוּץ צִפְרָנֶיהָ. וְאִי לִיכָא נְכָרִית תְּקוּץ לָהּ יִשְׂרָאֵלִית^(א).

[ד] מִתֵּר לְסְרוּק רֹאשׁוֹ בַּמַּסְרָק וְאָפְלוּ תּוֹךְ שְׁבַעַת.

טו] נוֹהֲגִין שֶׁהָאֵל מְשַׁנָּה מְקוֹמוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת כָּל שְׁלֹשִׁים, וְלְאַחַר אָבִיו וְאִמּוֹ שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ. וְשִׁנּוּי מְקוֹם, הֵינּוּ לְכָל הַפְּחוֹת רְחוּק אַרְבַּע אַמּוֹת מִמְּקוֹמוֹ, וְלִמְקוֹם שֶׁהוּא יוֹתֵר רְחוּק מֵאֲרוֹן הַקֹּדֶשׁ מִמְּקוֹמוֹ^(ב).

סימן ריב

דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מִשּׁוּם שְׂמֻחָה גַם לְאַחַר שְׁבַעַת

וְגו' ה' סְעִיפִים.

א] אָסוּר לֶאֱכֹל בְּסַעֲוֹדַת בְּרִית מִלֵּה אוֹ פְדִיּוֹן הַבֵּן וְסִיּוּם מַסְכָּתָא, וְכָל שָׁכֵן בְּסַעֲוֹדַת נְשׁוּאִין. כָּל שְׁלֹשִׁים עַל שָׁאָר קְרוֹבִין, וְכָל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ (וְאָפְלוּ בְּשָׁנָה מַעֲבֶרֶת, סְגִי בִ"ב חֹדֶשׁ). וּבִתּוֹף בֵּיתוֹ אִם יֵשׁ סַעֲוֹדַת מִצְוָה - מִתֵּר לוֹ לֶאֱכֹל. אֲךָ בְּסַעֲוֹדַת נְשׁוּאִין יֵשׁ לְהַחֲמִיר אָפְלוּ בִּתּוֹף בֵּיתוֹ אִם לֹא כִשְׁהוּא מְשִׂיא יְתוּם אוֹ יְתוּמָה שֶׁאִם לֹא יֵאָכֵל שֵׁם יִתְבַּטֵּל הַמַּעֲשֶׂה, אֲזִי מִתֵּר לוֹ לֶאֱכֹל אָפְלוּ אִינָהּ בְּבֵיתוֹ, וְגַם לְלַבּוֹשׁ בְּגָדֵי שָׁבֶת לְאַחַר שְׁלֹשִׁים וְאָפְלוּ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ^(א), וְלִשְׁאָר קְרוֹבִים גַּם תּוֹךְ שְׁלֹשִׁים.

ב] אִינּוּ רִשְׁאֵי לְהַזְמִין אַחֲרֵים אוֹ לְהַזְמִין עִם אַחֲרֵים^(א). לֹא יִשְׁלַח מְנוֹת לְאַחֲרֵים וְאַחֲרֵים לֹא יִשְׁלַחוּ לוֹ כָּל שְׁלֹשִׁים, וְהוּא הַדִּין כָּל שְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ^(ב). (וּבְשָׁבֶת תִּלְיָא בְּמִנְהַג דְּלַעֲלֵל סִימָן ר"י ס"ח).

ג] אָבֵל שֶׁהוּא סִנְדֵּק אוֹ מוֹהֵל לְאַחַר שְׁלֹשִׁים (אָפְלוּ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ), יִלְבַּשׁ בְּגָדֵי שָׁבֶת עַד לְאַחַר הַמִּילָה, וְיִכּוֹל לֶאֱכֹל גַּם בְּסַעֲוֹדָה^(א).

ד] אָסוּר לְכַנֵּס לְבֵית נְשׁוּאִין כָּל שְׁלֹשִׁים עַל שָׁאָר קְרוֹבִים. וְשְׁנַיִם עָשָׂר חֹדֶשׁ עַל אָבִיו וְאִמּוֹ, אָפְלוּ לְשִׁמּוּעַ אֶת הַבְּרָכוֹת שֶׁמְבָרְכִין שֵׁם. אָבֵל בַּחֲפָה שְׁעוֹשִׂין בַּחֲצֵר

הַעֲרוֹת - ע"פ שו"ע הָרֵב וּמִשְׁנֵה בְּרוּרָה.

סימן ריב א] (קצור מסגרת השולחן) ודעת הש"ך ו'חכמת אדם' לאסור בזה, יעו"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים.

(ח) אִם יֵשׁ לְאִשָּׁה סִיבָה מִיּוֹחֶדֶת - מוֹתֵר לְהוֹרִיד שְׁעֵרוֹת אַחֲרֵי שְׁאֵלַת חֲכָם. (עֵיין שו"ע סע' ה). (ט) נוֹהֲגִים שְׁאִין הָאֵל יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ כָּל שְׁבַעַת אֵלָּא לְצוּרֵךְ וְלְאַחַר שְׁבַעַת לֹא יוֹשֵׁב בַּמְּקוֹמוֹ. וּבְשַׁבּוּעַ הַשְּׁלִישִׁי חוֹרֵד לְמִקְוָמוֹ אִפִּילוּ הוּא אָבֵל עַל אָבִיו וְאִמּוֹ. וּבְשַׁבֶּת לֹא יִשְׁנֶה מְקוֹמוֹ. (עֵיין שַׁעַר סע' כ ד וּשְׁעַר הַמִּצְוֹת וִיח'). יֵשׁ מִתִּירִין רַק לְאִשָּׁה לֹא לְשִׁנּוֹת אֶת הַמְּקוֹם.

סימן ריב א] (א) לִשְׁם הַכְּנֶסֶת אֲוֵרָחִים - מוֹתֵר. (ב) אָבֵל שׁוֹלַח בְּפוּרִים מְנוֹת לְאִדָּם אֶחָד וְאַחֲרֵים לֹא שׁוֹלְחִים לוֹ. וְאִם שְׁלַחוּ לוֹ - יִקְבַּל כְּדִי לֹא לַעֲשׂוֹת מַחֲלוּקָת. (אֲחֻרָּוִים). (ג) בְּסַעֲוֹדָה לֹא אוֹכֵל (אֲחֻרָּוִים).

בית הכנסת ומברכין שם ברכת ארוסין ונשואין - מתר לעמוד ולשמוע את הברכות לאחר שלשים אפלו על אביו ואמו, וגם הוא בעצמו יכול לברך את הברכות, וגם יכול להיות שושבין להכניס את החתן תחת החפה, ויכול ללוש בגדי שבת ובלבד שיהא לאחר שלשים, אבל לא יכנס לאכל על הסעודה. ויש מקלין גם לאכל על הסעודה^(י).
(ח) מתר לאבל ללכת אל המשתה לשמש^(י), ואוכל בביתו מה ששולחין לו מן הסעודה.

סימן ריג

שהאבל אסור לשא אשה, ודין חתן או כלה שנעשו אבלים

ובו ה' סעיפים.

ח אלול

א] כל שלשים אסור לשא אשה. וכן אשה שהיא אבלה, אסורה שתנשא עד לאחר שלשים. ולאחר שלשים מתרין אפלו על אב ואם. אבל להתקשר בשידוכין ובלא סעודה - מתר אפלו תוך שבועה.

ב] מתה אשתו, לא ישא אחרת עד לאחר שלש רגלים, כדי שעל ידי שמחת הרגלים תשתכח ממנו אהבת הראשונה בשעה שיהיה עם השנייה. שלא ישתה בכוס זה ויתן דעתו על הראשונה. וראש השנה ויום הכפורים אינם חשובים כרגלים לענין זה. וגם שמיני עצרת אינו נחשב לרגל בפני עצמו לענין זה, (עין חתם סופר סימן ש"ג). ואם עדין לא קיים מצות פריה ורביה (עין לעיל סימן קמ"ה ס"ב), או שיש לו בנים קטנים, או שאין לו מי שישמשנו, אין צריך להמתין שלש רגלים. ומכל מקום נראה דיש להמתין^(א) עד לאחר שלשים^(ב). ואשה שמת בעלה, צריכה להמתין תשעים יום^(ב) (כדלעיל סימן קמ"ה סי"ג).

העדות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ריג א] (קצור מסגרת השולחן) ובשו"ע ואחרונים פסקו בסתם דאם לא קיים מצות פו"ר דמותר לישא ולבא עליה תיכף אחר השבעה, אפילו באבילות דאביו ואמו.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) כיום מקלין ואחרי שלשים יום הולכין לשמוע שבעה ברכות הנישואין אפילו אם הם נעשות במלון או באולם. וטוב להחמיר אם יש תזמורת. ואם האבל עורך את החופה - מותר בכל אופן אפילו תוך שלשים, אך לסעודה לא יכנס. והורי החתן והכלה יש להם דין שושבינן ויכולים להשאר כל זמן החופה והסעודה (אחרונים). (ה) להיות מלצר בלבד אך לא לאכול שם (אחרונים).

סימן ריג א] מהסיבות הנ"ל יכול לישא אשה מיד אחר שבעה. (עין שו"ע שצב סע' ב).
ב] חוץ מיום המיתה ויום הנישואין. (עין שו"ע אבה"ע סימן יג סע' א).

ג] מִי שֶׁהֵכִין צָרָכֵי חוּפְתּוֹ וּמֵת אֶחָד מִן הַקְּרוֹבִים שֶׁל הַחֵתָן אוֹ שֶׁל הַכֻּלָּה, וְאָפְלוּ אֲבֵי הַחֵתָן וְאִם הַכֻּלָּה, בְּזִמְנָה הַזֶּה שִׁיכּוּלִים גַּם אַחֲרִים לִהְיוֹן צָרָכֵי נִשּׁוּאִין, דּוֹחִין אֶת הַנִּשּׁוּאִים עַד לְאַחַר יְמֵי הָאֵבֶל^(ג).

ד] וְאָפְלוּ מֵתוֹ לְאַחַר שֶׁהִצְמִידוּ אֶת הַחֲפָה, אָסוּר לוֹ לְבַעוֹל עַד לְאַחַר שְׁבַעַת יְמֵי הָאֵבֶל. וְכִיּוֹן שֶׁעֲדִין לֹא בָּעַל וְאָסוּר לוֹ לְבַעוֹל אָסוּרִין לְהִתְיַחַד בְּלִי שׁוֹמֵר (כְּדִלְעִיל סִימָן קנ"ז). וְלְאַחַר שְׁבַעַת יְמֵי הָאֵבֶל בּוֹעֵל בְּעִילַת מִצְוָה וְנוֹהֵג שְׁבַעַת יְמֵי מִשְׁתָּה^(ד).

ה] אֲבָל אִם לְאַחַר שְׁבַעַל, מֵת קְרוֹבוֹ שֶׁל הַחֵתָן אוֹ שֶׁל הַכֻּלָּה, כִּכָּר חָלוּ עֲלֵיהֶם יְמֵי הַמִּשְׁתָּה, וְהָמָּה לָהֶם כְּמוֹ רֶגֶל שָׂאִין אֲבָלוֹת נִזְהָגִת בָּהֶם, וְעוֹד קָלִים יוֹתֵר שֶׁמִּתְדִּין בְּגִיּוּץ וְתַסְפֶּרֶת, וְאִין אָסוּרִין אֲלֵא בְּדִבְרִים שְׁבַעֲנָעָא. וְלְאַחַר שְׁבַעַת יְמֵי מִשְׁתָּה, אִין מִתְחִלִּין שְׁבַעַת יְמֵי אֲבָלוֹת. וְגַם שְׁלִשִּׁים אִינוֹ מוֹנֶה אֲלֵא מִימֵי הָאֲבָלוֹת וְאִילָף. (וְאִף עַל גַּב דְּרָגָל עוֹלָה לְמִנְיָן שְׁלִשִּׁים כְּדִלְעִיל סִימָן ר' ס"ו, דְּשְׁבַעַת יְמֵי הַמִּשְׁתָּה אִינוֹ עוֹלִין בֵּין שְׁמֹת בְּתַסְפֶּרֶת).

סִימָן ריד

מִתִּי הָאֵבֶל יָכוֹל לְצֵאת מִבֵּיתוֹ

גב' ג' סעיפים.

א] כָּל שְׁבַעַת אִינוֹ יוֹצֵא מִבֵּיתוֹ. אִף אִם מֵת לוֹ מֵת אוֹ אָפְלוּ אֶצֶל אַחֵר אֲלֵא שָׂאִין שָׁם כְּדִי מִשָּׁה וְקוֹבְרִיהָ, יוֹצֵא אָפְלוּ בְּיוֹם הָרִאשׁוֹן^(א). אִם שָׁלַח הַמוֹשֵׁל לְקָרוֹא לוֹ, אוֹ שֶׁצָּרִיף לְלָכֶת לְשָׂאֵר דְּבָר שֶׁצָּרִיף לוֹ הִרְבָּה כְּגוֹן דְּבָר הָאֵבֶד - מִתָּר לוֹ לְצֵאת, וְיִתֵּן עֶפֶר בְּמִנְעָלָיו.

ב] אָפְלוּ לְבֵית הַכְּנֶסֶת לְהִתְפַּלֵּל, אִינוֹ יוֹצֵא בְּתוֹךְ שְׁבַעַת רַק בְּשַׁבָּת. אִף אִם אִי אָפְשָׁר לְאֶסֶף עֲשָׂרָה, וְיֵהָא מְכַרַּח לְהִתְפַּלֵּל בִּיחִידוֹת, וּבִשְׁכוּנָתוֹ יֵשׁ מִנֵּיוֹ, יָכוֹל לְצֵאת לְלָכֶת לְהִתְפַּלֵּל שָׁם, שְׁלֵא לְהִתְבַּטֵּל מִתְפִּלָּה בְּצַבּוּר^(ב).

הַעֲדוֹת - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סִימָן ריד א] (קצור מסגרת השולחן) ומכל מקום אין ראוי לקבל את האבל להיות סנדק.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג] כִּיּוֹם שֶׁהִכְנַת בְּגָדֵי כֻּלָּה וְצָרָכֵי סְעוּדָה נַעֲשִׂים בַּהוֹמָנָה וְכֵד' - עַל כֵּן אִם מֵתָה אִם הַכֻּלָּה אוֹ אֲבֵי הַחֵתָן יִשְׁאָלוּ שְׁאֵלַת חֶכֶם (אֲחֵרוֹנִים). ד] וְיִשְׁאָלוּ שְׁאֵלַת חֶכֶם כִּי הַדִּין שׁוֹנֶה עִם שִׁנּוּי הַמְּקָדִים (אֲחֵרוֹנִים).

סִימָן ריד א] (א) לְאַחַר ג' יָמִים יוֹצֵא אַחֵר מֵת מִבְּנֵי הַמִּשְׁפָּחָה אוֹ הַשְׁכוּנָה. (עֵינִן שֶׁצַּג סע' א). ב] יֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁיוֹצֵא לְתַפִּילָה רַק בְּיוֹם שִׁישׁ בִּרְס"ת. וְלִמְעֵשָׂה אִם אִין לוֹ מִנֵּין בְּבֵיתוֹ יוֹצֵא בְּכָל יוֹם כְּדִי לֹמַר קִדִּישׁ, וְעֵדִיף שִׁיחָא בְּצַנְעָא. (שו"ע שֶׁצַּג סע' ג).

ג] אם האבל צריך למול את בנו, הולך לבית הכנסת אפלו תוך שלשה ימים. ואם האבל הוא" סנדק או מוהל, לא יצא תוך שלשה. ולאחר שלשה יתפלל בביתו. וכשמביאין את התינוק למול, הולך לבית הכנסת. ואם אין מוהל אחר בעיר, הולך אפלו ביום הראשון⁽¹⁾.

סימן רטו

שלא להתקשות על חמת יותר מדי

ובו ג' סעיפים.

ט אלול

א] אין מתקשין על חמת יותר מדי, שנאמר: "אל תבכו למת ואל תנודו לו". ואמרו חכמינו זכרונם לברכה: וכי אפשר לומר כן? אלא, אל תבכו למת יותר מדי, ואל תנודו לו יותר מפשעו. הא כיצד? שלשה ימים לבכי, שבעה להספד, ושלשים לגיהוץ ולתספדת וכמבואר לעיל. מכאן ואילך, אמר הקדוש ברוך הוא, אי אתם רשאים לרחם עליו יותר ממני. ואמרו חכמינו זכרונם לברכה: כל המתקשה על חמת יותר מדי - על מת אחר הוא בוכה. במה דברים אמורים? בשאר העם, אבל תלמיד חכם, הכל לפי חקמתו. ומכל מקום אין בוכה עליו יותר משלשים יום, דלא עדיף ממשוה רבנו עליו השלום דכתיב בו "ויבכו את משה וגו' שלשים יום".

ב] אמרו רבותינו זכרונם לברכה: אחד מבני המשפחה שמת ידאגו כל המשפחה. משל למה הדבר דומה? לכפה של אבנים, כיון שנודעו אחד מהם, נודעו כולם. כלומר שמדת הדין מתוחה כנגדם עד שיתרפה מעט מעט. כי כל שבעה תחרב שלופה ועד שלשים היא רופפת ואינה חוזרת לתערה עד אחר שנים עשר חדש. לפיכך שלשה ימים הראשונים יראה האבל את עצמו כאלו חרב מנחת לו בין כתפיו, משלשה ועד שבעה כאלו זקופה כנגדו בקרן זוית, משבעה ועד שלשים כאלו עוברת לפניו בשוק. ואחר כך כל אותה השנה עדין מדת הדין מתוחה כנגד אותה המשפחה. ואם נולד בן זכר באותה משפחה, נתרפאה כל המשפחה. ודוקא זכר, דזכר בא לעולם שלום בא לעולם. וכן אחד מהחבורה שמת, מדת הדין מתוחה כנגד כל החבורה וידאגו כולם.

ג] כל מי שאינו מתאבל כמו שצוו חכמים, הרי זה אכזר. אלא יעור משנתו, ויפחד וידאג ויפשפש במעשיו, ויחזור בתשובה אולי יציל מחרבו של מלאך המות. הרי הוא אמר, "הכיתה אותם ולא חלו" מכלל שצריך להקץ ולחול ולחזר בתשובה.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) כשאבל תוך שבעה והוא סנדק או מוהל מחליף את בגדיו ולא לבגדי שבת, ולא מחליף נעלי אבלות. וכשחזר לביתו חזר ולובש בגדי אבלות. ועדיף שלא יזיה סנדק. (עיין שדי תמד מערכת אבלות אחת מה חכמי צדק י"ד לד).

סימן רטז

דין מקצת יום שביעי ומקצת יום שלשים ודין י"ב חדש

ובו ג' סעיפים.

א] ביום השביעי לאחר שהלכו המנחמין מן האבל^(א) - מתר בכל הדברים שהיה אסור תוך שבועה, דאמרינן מקצת היום ככלו, חוץ מתשמיש המטה שאסור כל היום ואפלו בבית אפל. ובמדינות אלו שאין המנחמין רגילים לבוא ביום השביעי, צריך להמתין עד שעה שרגילין לבוא בשאר הימים, דהיינו לאחר יציאה מבית הכנסת, שרגילין לבוא מנחמין. וכן אם חל יום השביעי בשבת^(ב), אזי לאחר יציאה מבית הכנסת שחרית - מתר בתלמוד תורה.

ב] ביום שלשים אמרינן גם כן מקצת היום ככלו, וכיון שאז אין באין מנחמין, לכן תיכף כשתנץ החמה, בטלה ממנו גזרת שלשים. חל יום שלשים בשבת - מתר לו לרחץ בערב שבת בחמין לכבוד שבת, ולובש בגדי שבת, וחוזר למקומו בבית הכנסת. אבל אסור בגילוח^(ג) (דחמיר ספי).

ג] בשנים עשר חדש שעל אביו ואמו, לא אמרינן מקצת היום ככלו, ואדרבה נוהגין להוסיף גם יום היארצייט לנהוג בו כל דין שנים עשר חדש, ואפלו חל בשבת. אך אם היתה השנה מעברת גם כן, אין נוהגין אבלות שלכבוד אביו ואמו כי אם י"ב חדש. ומאחר שכבר פלו השנים עשר חדש קדם היארצייט, אז ביום היארצייט אינו חוזר עוד לאבלות^(ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רטז (א) ביום השביעי בבוקר אחרי תפילת שחרית אומרים פסוקי דנחמה "לא יבוא עוד שמשך וירחך לא יאסף וכו'" ואחר כך מקימים את האבלים. (ב) אם היום השביעי לאבלות הוא ביום שבת, באים האבלים לבית הכנסת ואחרי שחרית לפני הוצאת ספר תורה בא הרב או החזן לפני האבלים ואומר להם את הפסוקים הנ"ל ואז בטלה מהם האבלות, אפילו אבלות שבצנעה. (עיין כפאת השדה ונתיבי עם עמוד שעה). (ג) בשעת הצורך יעשה שאלת חכם אפילו באבלות של אב ואם. (עיין גשר החיים עמוד רלו ושדי חמד שם). (ד) כשבתוך שנת האבלות נמצא חודש אדר של שנה מעוברת - אזכרות נוהגים לעשות בשנה הראשונה שלוש פעמים אזכרות, תיקונים ולימודים: בסיום 11 ו-12 חודש. פעם אחת עושים סעודה ולימודים כמו בסיום השנה, ב-11 או ב-12 חודש. בשתי האזכרות הנוספות של אותה שנה עושים אזכרה של לימוד וברכות בלבד.

צום. מי שנוהג לצום - יצום ביום שנים עשר חודש בלבד, ואם יכול יצום גם בשלוש עשרה חודש.

קדיש. בסיום 11 חודש מפסיקים מלומר קדיש למשך שבוע. וממשיכים בקדיש עד סיום 12 חודש כולל אותו יום. מפסיקים שלושה שבועות ומתחילים בקדישים בשבוע לפני יום 13 חודש עד יום הפטירה וגם הוא בכלל. (עיין ר"פ ח"ד מא ח"א לב).

סימן ריז

דין מי שלא נהג אבילות

ובו ג' סעיפים.

י אלול

א] אבל שלא נהג אבילות תוך שבועה, בין בשוגג בין במזיד, משלים אותה כל שלשים, חוץ מן הקדיעה, שאם לא קרע בשעת חמום, אינו קורע אלא בתוך שבועה דחשיב שעת חמום. ועל אביו ואמו, קורע לעולם.

ב] קטן שמת לו מת, אפלו גדל תוך שבועה, כיון שבשעת מיתה היה פטור, בטל ממנו כל דין אבילות. אך באבילות דשנים עשר חדש על אביו ואמו שהיא משום כבודם - יש לו לנהוג.

ג] חולה שמת לו מת שחייב להתאבל עליו ונודע לו, אם הכריא תוך ז', גמר הימים הנשארים. וכן תוך ל', גמר הימים הנשארים. אבל אינו צריך להשלים הימים שעברו בחליו, משום דאז נהג גם כן מקצת אבילות, ודומה לשבת דעולה ואינו מפסיק. (וילענין הקריעה עין לעיל סימן קצ"ה ס"ב). וכן היולדת גם כן אינה צריכה להשלים הימים שעברו עליה בלידתה, רק גומרת הימים הנשארים.

סימן ריח

דין עדות לאבילות

ובו ב' סעיפים.

א] מתאבלין על פי עד אחד, ועד מפי עד, ובגוי מסיח לפי תמו^(א).

ב] מי שקבל אגרת שמת קרובו ואין מבואר בה אם הוא עדין תוך ל' או לאחר ל', אם הכותב אינו בעל תורה, מוקמינן לאדם בחזקת חי, ואמרינן שלא מת עד סמוך לכתובת האגרת, וחייב להתאבל. אבל אם הכותב הוא בעל תורה, אמרינן מסתמא הוא לאחר שלשים, דאם איתא שהיה אפשר שתגיע האגרת לידו תוך שלשים, לא היה כותב בסתם. אך אם הוא אביו או אמו, כיון שהמנהג הוא להודיע מיד (לעיל סוף סימן ר"ו) - חייב להתאבל^(ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ריח (א) וכן מתאבלין על פי עדות אשה (עיי' ערוך השולחן סימן שצו). (ב) אפשר לסמוך על מכתב רק אם מכיר את מי ששלח המכתב, ואם מדובר במברק - יברר היטב את האמינות שלו. (אחרונים).

סימן ריט

דין אַבלות בשבת ויום טוב

ובו ט' סעיפים.

א] שבת שבתוף השבועה נוהג בו דברים שבצנעא דהיינו שאסור בתשמיש המטה וברחיצה. אבל דברים שפריהסיא אינו נוהג. ולכן קדם מזמור ליום השבת^(א) נוצל את המנצלים ויושב על כסא ומחליף את הבגד הקרוע^(ב) בדלעיל ס' קצה סע' ו'. ותלמוד תורה הוי דבר שבצנעא. אבל לחזור את הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום מתר^(ג), דכיון שחייב אדם להשלים פרשיותיו, הוי ליה כקורא את שמע וכדומה מסדר היום.

יא אלול

ב] אם קראו את האבל לעלות לתורה, צריך לעלות. כי אם היה נמנע הוי דבר שבפריהסיא. ורבנו תם היו קורין אותו בכל שבת שלישי, וארע לו אבל ולא קראו החזן, ועלה הוא מעצמו ואמר בין שהורגל לקרות שלישי בכל שבת, הרוואה שאינו עולה היום - ידע שהוא מחמת אבילות, והוי פריהסיא. וכן אם הפנה הוא אבל ואין כהן אחר בבית הכנסת, צריכין לקרותו. אבל יותר טוב שיצא מבית הכנסת קדם הוצאת ספר התורה. וכן אם יש לאבל בן למול, והמנהג שהוא חייב לעלות לתורה, יקראוהו. דאם לא יקראוהו הוי פריהסיא. ויותר טוב שלא יהא בבית הכנסת בשעת קריאת התורה. (אשה שהגיע זמנה ללכת לבית הכנסת בשבת שבימי אבלה, עין לעיל סימן ר"א סעיף י"א).

ג] הממנה מהקהל להיות קורא בתורה בבית הכנסת בשבת, וארע לו אבל, לא ילך בשבת שבתוף שבועה לבית הכנסת זאת. כי אם יהיה שם, יש להסתפק אם יקרא או לא.

ד] שבת עולה למנין שבועה. ואפלו שמע שמועה קרובה ביום שבת שלא התחיל עדין כלל באבילות, עולה לו גם כן. ובמוצאי שבת קורע.

ה] הקובר את מתו, או שמע שמועה קרובה (עין לקמן סימן ר"ו) ברגל, בין ביום טוב בין בחול המועד, לא חלה עליו אבילות עד לאחר הרגל (ודין אנינות עין לעיל ס' קצו). והני מלי בדברים של פריהסיא, אבל דברים שבצנעא נוהג גם ברגל. לא יחליף בגדיו דזה הוי פריהסיא^(ד) (ואף על גב דשאר אבל משנה בגדיו גם ברגל, מקל מקום זה שלא התחיל עדין אבילות, אין לו לשנות ברגל). ומי שמניח תפלין בחול המועד, יניח גם ביום הראשון שלאחר הקבורה.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן ריט (א) יש מקילין ממנחה קטנה ונוהגים מפלג המנחה. (עין שדי תמד אבילות סא וגשר החיים עמוד רלח). (ב) בשבת לא יחליף את הבגדים הפנימים. אך את הבגדים החיצונים יחליף לבגדי שבת. (ג) לא יקרא האבל בשבת שנים מקרא ואחד תרגום. וישראל אחד גמר האבילות (ע' שו"ע א"ח רפה סע' ד, ר"פ ח"א נב). (ד) ואת הבגד הקרוע יחליף מיד.

[ו] לאחר הרגל, מתחיל למנות שבעה ימי אכלות, ויום האחרון של יום טוב עולה לו למנין, ומונה מאחריו ששה ימים. ואפלו יום שני של ראש השנה, גם כן עולה לו למנין^(ה).

[ז] אף על פי שאין אכלות ביום טוב ובחול המועד, ואפלו גזרת שלשים אין בהם, ומתר לו ללבוש^א בגדים מגוהצים, מכל מקום כיון דאסור בהם בגילוח מחמת המועד (כדלעיל סימן ק"ד ס"א), לכן עולין למנין שלשים. ומונה שלשים מיום הקבורה. (ויום שמיני עצרת אף על פי שהוא רגל בפני עצמו, מכל מקום כיון שלא התחיל עדין באכלות, אינו מבטל. וגם במנין השלשים אינו נמנה רק ליום אחד).

יב אלול

[ח] אבל חתן שנשא אשה קדם הרגל, ובא הרגל תוך שבעת ימי המשתה, ומת לו מת בתוך הרגל, אזי כל שבעת ימי המשתה שלו אינן עולין לו למנין שלשים (ועין לעיל סוף סימן ר"ג).

[ט] אף על פי שאין אכלות ברגל, מתעסקין בו לנחמו (ואין בזה משום אכלות כיון דהאכל לא מידי קעביר). ולאחר הרגל כשיכלו שבעה מיום הקבורה אף על פי שעדין לא כלו ז' ימי האכלות, מלאכתו נעשית על ידי אחרים בבתייהם, ועבדיו עושין לו בצנעא בתוך ביתו. ואין צריכין לנחמו אחר הרגל מנין הימים שנחמוהו ברגל, אבל מראין לו פנים. (דין אבל בפורים עין לקמן סימן קמ"א ס"כ וסימן קמ"ב ס"ו).

סימן רכ

דין שהרגלים מבטלין גזרת שבעה ושלשים

ובז' סעיפים.

[א] הרגל מבטל גזרת שבעה וגזרת שלשים. כיצד? הקובר את מתו קדם הרגל נוהג אכלות, כיון שבא הרגל מפסיק את האכלות. ואפלו נקבר בערב יום טוב לעת ערב בענין שחלה עליו אכלות, אפלו שחלץ מנעליו רק שעה מועטת קדם יום טוב, מפסיק את האכלות ונחשב לו כאלו כבר נהג אכלות כל שבעה, ויום טוב הראשון הוא ח', ומשלם עד שלשים (ועין לקמן סעיף ח'). ואפלו אם היה ערב יום טוב ביום

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן ריט א} (קצור מסגרת השולחן) ובשו"ע ו"חכמת אדם" פסקו בסתם כדעת הרמב"ן דאסור, וכל גזירת ל' נוהגת ביד"ט אם לא נהג ז' קודם הרגל. ולכן יזהר עכ"פ ליתנם לאחר ללבשם תחילה כמו שנתבאר בס' רי"א ס"ו. שמותר ללבשם גם בחול אחר השבעה על ידי כן ע"ש.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) רק יום טוב שני של גלויות או יום שני של ראש השנה עולה למנין שבעה, ואם נקבר ביום א' של ר"ה - נהגו להקל ולמנות את יום ב' של ר"ה כיום ראשון לשבעה (עין שדי מנד אכלות סח ט).

השבת ושמע שמועה קרובה סמוך לערב, אף על פי שבשבת אין נוהג אלא דברים שבצנעא, כיון שנהג אפלו רק בזה, גם כן הרגל מבטל את השבועה.

ב] שגג או הזיד ולא נהג אבילות קדם הרגל, או שנקבר המת סמוך לחשיכה ולא היה יכול לנהוג אבילות, אין הרגל מבטל, ודינו כדיון קובר מתו ברגל^(א).

ג] אם חל אחד מימי האבילות חוץ מיום השביעי בערב הרגל, יש מתירין לכבס כסותו, ולא ילבשנו עד הלילה, כיון דהרגל יבטל גזרת שבועה. וטוב לזהר מלכבס עד לאחר תצות, כדי שיהיה נכר שמפני הרגל הוא מכבס. ולרחץ אסור עד הלילה, ויש מתירין לרחץ אחר תפלת המנחה סמוך לחשיכה, והיכא דנהוג נהוג. ובגילוח לכלי עלמא אסור.

ד] קבר את מתו שבועה ימים לפני הרגל, כיון שנהג שבועה קדם הרגל, הרגל מבטל גזרת שלשים. ואפלו היה יום השביעי בערב יום טוב כיון דאמרין מקצת היום ככלו, הרי לאחר יציאה מבית הכנסת נשלמו השבועה, ושאר היום הוא בתורת שלשים, ובא הרגל ומפסיק, ומתיר לכבס ולרחץ ולגלח בערב הרגל סמוך לחשיכה, כיון שהוא עושה לכבוד הרגל, והרגל מבטל גזרת ל'. ובערב פסח, כיון דלאחר תצות שהוא זמן שחיטת הפסח נחשב קצת כמו יום טוב - מתיר בדחיצה תיכף לאחר תצות, ובגלוח קדם תצות^(ב) (כיון דלאחר תצות אסור לאחר שיגלח אותו).

יג אהל

ה] חל שביעי שלו בערב שבת, ויום השבת יהיה ערב יום טוב. מתיר לכבס ולרחץ ולגלח בערב שבת.

ו] אם לא גלח את עצמו בערב שבת או בערב יום טוב, אסור לו לגלח בחול המועד, כיון שהיה יכול לגלח מקדם. אבל מתיר לו לגלח לאחר יום טוב. ואם חל שביעי שלו בשבת שהוא ערב יום טוב, כיון שמצד האבילות היה יכול לגלח אלא שהשבת עכבו, אם כן הוה ליה אנוס, ומתיר לגלח את עצמו גם בחול המועד.

ז] הא דרגל מבטל גזרת שלשים, דוקא על שאר מתים. אבל על אביו ואמו שאסור לגלח עד שיגער בו חבריו, אין הרגל מבטל זאת^(א).

ח] נהג שעה אחת (לאו דוקא שעה אלא אפלו פחות) לפני פסח, אותה שעה חשובה כמו שבועה, וח' ימי פסח הרי לו ט"ו יום, ומשלים עוד ט"ו למנחן ל'. נהג שעה א' לפני שבועות, אותה שעה היא כמו שבועה, ויום הראשון של שבועות נחשב גם כן ז' ימים (כיון שקרבנותיו יש להם תשלומין כל שבועה). ויום שני של שבועות

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

סימן רכ (א) שנוהג אבילות אחרי הרגל. (ב) אבל על אביו ואמו לא יגלח אלא לאחר שלוששים יום שלמים כשיגער בו. (ג) עיין לעיל אות ד' שצריך שני דברים א' שתעבור גזירת שלוששים. ב' שיגער בו חבריו.

הוא לו יום ט"ו, ומשלים אחר כך גם כן עוד ט"ו ימים. נהג שעה א' לפני חג הסוכות, הרי ז', וז' ימי סוכות, הרי י"ד יום. ושמיני עצרת נחשב גם כן לז' (שהוא רגל בפ"ע ויש לקרבנותיו תשלומין) הרי כ"א יום. ויום שמחת תורה יום כ"ב, ומשלים עוד ח' ימים^(ה).

טו ראש השנה ויום הכפורים נחשבים גם כן כרגלים לענין בטול שבועה ושלשים. נהג שעה אחת לפני ראש השנה, בטל ראש השנה גזרת שבועה, ויום הכפורים מבטל גזרת שלשים. נהג שעה אחת לפני יום הכפורים, בטל יום הכפורים שבועה, וחג הסוכות מבטל שלשים.

י אף על גב דרגל מבטל שבועה, מכל מקום מה שנהגין להדליק נר במקום שמת לכבוד הנשמה, ידליקו גם ביום טוב. ומכל מקום טוב יותר להדליק בבית הכנסת^(ה).

סימן רכא

דין תענית יארצייט

ובו ח' סעיפים.

א מצוה להתענות בכל שנה יום שמת בו אביו או אמו, כדי להתעורר לתשובה, לפשפש במעשיו באותו היום ולהתחרט עליהם, ועל ידי זה יזכה את אביו ואמו שיתעלו בגן עדן. ולערב בתפלת המנחה אומר "עננו" כמו בכל תענית יחיד. אם התענה פעם אחת, מסתמא היתה דעתו להתענות כל ימיו, ואם כן הרי הוא עליו כמו נדר, שהוא מן התורה, וצריך להתענות לעולם. וכשהוא חולה או שהוא בענין אחר שהוא צריך לאכל, צריך התרה. ואם פירש שאינו מקבל עליו בנדר, אינו צריך התרה^(א). נוהגין להדליק נר יארצייט (ועין לעיל סימן צ' וסימן צ"ח סו"ס א').

ב מתענין לעולם ביום המיתה ואפלו בשנה הראשונה. ואפלו מת בסוף היום לאחר שהתפללו ערבית אם עדין הוא יום נקבע זה היום ליארצייט. אף אם הקבורה נמשכה מן המיתה איזה ימים אזי יתענה שנה הראשונה ביום הקבורה ואחר כך תמיד ביום המיתה^(ב).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ד) בארץ ישראל שעושים רק יום טוב אחד. אם נהג שעה לפני הפסח או לפני שבועות משלים ששה עשר יום אחר הפסח או אחר שבועות. נהג שעה לפני סוכות משלים עוד תשעה ימים. (אחרונים). (ה) אע"ג שרגל מבטל שבעה ומקדים שלשים, אין מקדימים את הלימוד שעושים ביום שבעה ושלשים. אלא עושה בזמנם שלשים ממש.

סימן רכא (א) מי שקשה לו לצום - אין חיוב, וישתדל באותו יום להרבות בלימוד תורה וצדקה. (עיין ר"פ אר"ח ח"ד מא). (ב) תמיד מחשבים את יום השנה לפי יום המיתה אפילו בשנה ראשונה. (עיין ר"פ ח"א נא).

יד אלול

ג] אם מת לו מת בשנה מעברת באדר א' או באדר ב', אזי בשנה פשוטה מתענה כן באדר, ובשנה מעברת מתענה בזה האדר שמת. אם בראשון, בראשון. ואם בשני, בשני. ואם מת בשנה פשוטה, אזי בשנה מעברת יתענה באדר ראשון. וגם באדר שני יאמר קדיש, אך אל יסיג גבול אחרים.^(א)

ד] חדש חשון לפעמים הוא מלא דהיינו שיש לו שלשים יום, ואז ראש חדש כסלו שלאחריו הוא שני ימים, יום א' דראש חדש הוא יום השלשים של חשון ושייך לו, ויום ב' דראש חדש הוא יום הראשון של כסלו ווכן בכל ראש חדש שהוא ב' ימים, יום הראשון הוא יום הל' של חדש העבר ושייך לו, ולפעמים הוא חסר, דהיינו שאין לו אלא כ"ט יום וראש חדש כסלו שלאחריו הוא אינו אלא יום אחד. וכן חדש כסלו לפעמים מלא וראש חדש טבת שלאחריו שני ימים, ולפעמים חסר וראש חדש טבת שלאחריו הוא רק יום אחד. ומי שמת לו מת בראש חדש כסלו כשהיה רק יום אחד, אזי בשנה שיהיה ראש חדש כסלו שני ימים, יחזיק את היארצייט^א ביום ב' דראש חדש שהוא יום ראשון של חדש כסלו, שגם המיתה היתה בא' כסלו. ואמנם מי שמת לו מת ביום א' דראש חדש כסלו כשהיה ראש חדש שני ימים, הנה בשנה שראש חדש כסלו אינו רק יום אחד, יש להסתפק מתי יחזיק את היארצייט, אם בכ"ט בחשון כיון שמת בסוף חשון, או כיון דבגדרים הולכין אחר לשון בני אדם, יחזיק את היארצייט בראש חדש כסלו כמו שקורין אותו? ויש לנהוג כן: אם בשנה הראשונה הבאה ראש חדש כסלו הוא רק יום אחד, יחזיק את היארצייט בכ"ט חשון, וכן לעולם כשהיה חשון חסר. ומכל מקום אם למחרתו ביום ראש חדש אין שם אבלים, יש לו גם כן לומר "קדיש" ולהתפלל לפני התבה, רק לא יסיג גבול אחרים. אבל אם גם בשנה הראשונה הבאה ראש חדש כסלו הוא שני ימים, אזי קובע את היארצייט לראש חדש כסלו ויחזיקו כן לעולם, וגם כשהיה ראש חדש רק יום אחד יחזיקו אז בראש חדש, והוא הדין לראש חדש טבת.^(י)

ה] וכיון שראש חדש טבת הוא לפעמים רק יום אחד, דהיינו יום ששי דחנכה, והוי יום ששי דחנכה ראשון דטבת, יום שביעי, שני דטבת, ויום שמיני, שלישי דטבת, ולפעמים שני ימים, דהיינו יום ששי ויום שביעי דחנכה, ואז הוי יום שביעי דחנכה ראשון דטבת, ויום שמיני, שני, דטבת, לכן מי שיש לו יארצייט בימים אלו, לא יטעה למנות לימי חנכה, כי צריך למנות לימי החדש.

הערות - ע"פ שו"ע הרב ומשנה ברורה

סימן רכא א) (קצור מסגרת השולחן) כן נראה דעת הפוסקים ועי' בשע"ת ס' תקס"ח בשם פנים מאירות שלא כתב כן.

דרכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ג) לפי השו"ע (סימן תקסח סע' ז') עיקר הלימוד והתענית באדר ב'. (ד) תמיד מחשבים רק יום אחד ולא יומים. (עין כה"ח נה ס"ק ט).

[1] ביום שאין אומרים בו תחנון, אין מתענין תענית יארצייט. וכן ביום מילה האב והסנדק והמוהל אין מתענין. וכן בפדיון הבן, האב והכהן אין מתענין. וכן החתן בשבעת ימי משתה אינו מתענה. אבל בסעודת סיום אסור לאכל ביום היארצייט (שפתי כהן יורה דעה סימן רמ"ו סקכ"ו בשם תשובת מהרי"ל). ובזמנים שאינו מתענה^(ה), על כל פנים יעסק בתורה ובמצוות ובשאר מעשים טובים לזכות נשמת אביו ואמו.

[2] בלילה אשר ביום המחרת יהיה לו יארצייט, אין לו לאכל בסעודת חתנה שיש שם מזמורי חתן וכלה ויש בה שמחה. אבל בסעודת ברית מילה ופדיון הבן וסיום מסכת מתרי^(ו).

[3] מי שאינו יודע יום מיתת אביו או אמו, יברור לו יום אחד בשנה להתענות, אבל לא יסיג גבול אחרים בקדישים. "בלע המות לנצח ומחה ה' אלהים דמעה מעל כל פנים". "ברוך הנותן לי עיף כח ועצמה ירבה לאין אונים".

כתב רבי שלמה גאנצפריד זצוק"ל מחבר "קיצור שלחן ערוך"

"בית יעקב לכו ונלכה באור ה'" (ישעיה ב). מדקדקין, מאחר שהאמר כולל את עצמו עם השומעים בתבת "נלכה", אם כן למה ליה למימר "לכו" דנראה לכאורה ככפל (עין אלשיך), ואפשר לומר לפי עניות דעתי שהוא על דברים שאמרו רבותינו זכרונם לברכה כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו שלא יהא הוא בגיהנם ותלמידיו בגן עדן, שנאמר: "כי לא תעזוב נפשי לשאול לא תתן חסידך לראות שחת" (יומא דף פו). ותבת "לכו" נמשך גם כן לאמרו "באור ה'" ושעור המאמר בית יעקב לכו אתם באור ה', ואם תאבו ושמעתם אז "ונלכה באור ה'" גם אנכי עמכם.

ברוך אתה ה' אשר בחרת בחכמים ובמשנתם. אנא ברחמיה הרבים זכני להיות ממצדיקי הרבים ולזכותם. ואזכה גם אנכי עמהם לטהר נפש רוח נשמה. ומה שחטאתי לפניך, מרק ברחמיה הרבים והחזירני בתשובה שלמה.

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ה) מי שקשה לו לצום או שבאותו חודש יש תענית ציבור מוטב שיקדיש את אותו היום לתורה ולתפילה. (ו) לדעת רמ"א יש לאסור (שצא סע' ג וסי' תב בסופו, ארי"ח תקסח סע' ז).

טו אלול

אָגוּדל^(א) - היינו שמוֹדִין בְּאַצְבַּע אָגוּדל (הוא האצבע העב) בְּמָקוֹם הָרָחֵב שֶׁהוּא בְּמָקוֹם הַקָּשֶׁר שֶׁבִּין שְׁנֵי הַפְּדָקִים (ועין סימן ט' סעיף ג'). ומודִין בְּאַצְבַּע שֶׁל אָדָם בִּינוּנִי, וְהוּא כְּמוֹ שֶׁבָּעָה גְרַעֲיִנִי שְׁעוֹרָה מִנְחִים זֶה אֶצֶל זֶה בְּרָחֶב וְכֵן בְּמָקוֹם שֶׁנֶּזְכֵּר סָתָם אֶצְבַּע הַכּוֹנֶה הִיא לְרַחֵב אֶצְבַּע אָגוּדל כֵּן.

טַפַּח^(ב) - הוּא אֲרַבְּעָה אָגוּדְלִין.

אָמָה^(ג) - הִיא שְׁשֶׁה טַפָּחִים (וְהִיא לְעֵד אָמָה שֶׁהִיא 314 אָמָה וְיִנְעָד הַנְּהוּגָה בְּמִדְּיוֹתֵינוּ) לַפְּעָמִים מְשַׁעְרִין הָאָמָה בְּשֵׁשֶׁה טַפָּחִים דְּחֻקִּים זֶה לָזֶה וְנִקְרָאת "אָמָה עֲצָבָה" וְלַפְּעָמִים מְשַׁעְרִין הָאָמָה בְּשֵׁשֶׁה טַפָּחִים רְחֻחִים וְנִקְרָאת "אָמָה שַׁחֲקָת". זֶה זֶה לְהַחֲמִיר (רמב"ם ס"פ י"ו מִשְׁבֹּת).

מִיל^(ד) - הוּא אֶלְפִים אָמָה.

פְּרָסָה^(ה) - הִיא אֲרַבְּעָה מִילִין.

בֵּין הַשְּׁמֻשׁוֹת^(ו) - הוּא שְׁלֹשָׁה עָשָׂר מְנוּטִין (דְּקוּת) וְחֲצִי קָדָם צֶאת הַכּוֹכָבִים.

כְּדִי דְבוּר - היינו שְׁעוֹד שִׁיכוּלִין לֹאֲמַר שֶׁלֹּשׁ תְּבוֹת אֵלֶּי: "שְׁלוֹם עֲלֶיךָ רַבִּי". וְתוֹךְ כְּדִי דְבוּר פְּרוּשׁוֹ שֶׁלֹּא שָׁהָה כָּל כָּךְ.

בִּיעָה^(ז) - הִיא שֶׁל תְּרַנְגוּלָת עִם קֶלְפָתָהּ, לֹא גְדוּלָה וְלֹא קֶטְנָה אֶלָּא בִּינוּנִית.

כְּזִית^(ח) - הוּא כְּמוֹ חֲצִי בִיעָה.

רְבִיעִית^(ט) - הִיא כְּמוֹ בִיעָה וּמִחֲצָה. וְהַמְדִידָה הִיא כֵּךְ: מְמַלָּא כְּלִי בְּמִים וּמַעֲרָה אֶת הַמִּים לְכִלִּי אַחֵר וְאַחֵר כֵּךְ יִתֵּן לְתוֹךְ כְּלִי זֶה שְׁעָרָה מִמֶּנּוּ אֶת הַמִּים שֶׁלֹּשׁ בִּיעִים וְאַחֵר כֵּךְ יִחְזִיר לְתוֹכוֹ אֶת הַמִּים, וְהַמִּים שְׁיִתְּרוּ, הַחֲצִי מֵהֶם הֵם רְבִיעִית (עין טור שו"ע אוֹרֵחַ חַיִּים סִימָן תנ"ו).

פְּרָס - הוּא אֲרַבְּעֵ בִיעִים בִּינוּנִיּוֹת, וְיֵשׁ אוֹמְרִים שֶׁלֹּשׁ גְּדוּלוֹת קֶצֶת.

יֵשׁ אוֹמְרִים: כִּי הַבִּיעִים אֲשֶׁר בּוֹמְנָנוּ נִתְקַטְּנוּ הִרְבֵּה מִן הַבִּיעִים אֲשֶׁר הָיוּ בּוֹמֵן הַגִּמְרָא וְאֵינָה רַק כְּמוֹ חֲצִי בִיעָה שֶׁנִּזְכָּרָה בְּגִמְרָא וּבְפּוֹסְקִים הָרִאשׁוֹנִים וְזָכוּנָם לְבִרְכָּה - נִמְצָא לִפִּי זֶה, כִּי בְּכָל מָקוֹם שֶׁנֶּזְכֵּר כְּזִית הוּא כְּמוֹ בִיעָה שְׁלֵמָה, כְּבִיעָה הִיא כְּמוֹ שְׁתֵּי בִיעִים, וְרְבִיעִית הִיא כְּמוֹ שֶׁלֹּשׁ בִּיעִים, וְהַמְחֲמִיר תְּבוּאָה עֲלֵיו בִּרְכָּה (עין צ"ח פְּסָחִים דף קט"ו וְחֵת סוֹפֵר אוֹרֵחַ חַיִּים סִימָן קכ"ו וְסִימָן קפ"א וְאִמְרִי אֵשׁ אוֹרֵחַ חַיִּים סִימָן ל"ג, ל"ד).

כְּמַלָּא לִוְגָמִיו - הוּא מִשְׁקָה שֶׁנֶּזְטַל בְּפִיו וּמִסְלָקָה לְצַד אֶחָד וְנִרְאָה מְלֹא לִוְגָמִיו. וְזֹאת מְשַׁעְרִין בְּכָל אָדָם לְפִי מָה שֶׁהוּא, הַגְּדוֹל לְפִי גְדוֹל וְהַקָּטָן לְפִי קָטָן וּבְאָדָם בִּינוּנִי הוּא רַב רְבִיעִית.

חֲמֻשֶּׁת מִיָּנִי דָגָן - הֵן חֲטָה וְשְׁעוֹרָה, כְּסָמִין, שְׁבוּלָת שׁוּעַל וְשִׁיפּוֹן.

דְּרָכֵי הַלְכָה - ע"פ מֵרֵן הַשׁוּעַל, בֵּן אִישׁ חֵי וְכַף הַחַיִּים

(א) אָגוּדל - שְׁנֵי ס"מ. (ב) טַפַּח - שְׁמוֹנֶה ס"מ. (ג) אָמָה - אֲרַבְּעִים שְׁמוֹנֶה ס"מ. (ד) מִיל - תִּשְׁעֵי מֵאוֹת וְשִׁישִׁים מֵטֵר. (ה) פְּרָסָה - שְׁלוֹשׁ ק"מ וְשְׁמוֹנִים וָאַרְבַּע מֵטֵר. (ו) בֵּין הַשְּׁמֻשׁוֹת - שְׁלוֹשׁ עֶשְׂרֵה וְחֲצִי דְקוּת אַחֲרֵי הַשְּׁקִיעָה יֵשׁ מִחֲשָׁבִין אֶת הַדְּקוּת לְפִי דְקוּת וּזְמַנִּיּוֹת וִיכוּל בֵּין הַשְּׁמֻשׁוֹת לְהַגִּיעַ עַד שֶׁשׁ עֶשְׂרֵה דְקוּת. (ז) בִּיעָה - חֲמִישִׁים וָאַרְבַּע גֵּרָם. (יִסוּד כָּל הַחִישׁוּבִים הוּא מֵהַרְמַב"ם בְּפִירוּשׁ הַמִּשְׁנִיּוֹת עֲדִיּוֹת פ"א מ"ב וְעִיֵּן כו"ח סִימָן קסח ס"ק מָה מוּ שֶׁקָּבַע הַכָּל לְפִי מִשְׁקַל הַדְּרָגָה, וְהוּא לֹא הַשְׁתַּנָּה. (ח) כְּזִית - עֶשְׂרִים וְשֶׁבַע גֵּרָם. (ט) רְבִיעִית - שְׁמוֹנִים וְשֶׁשֶׁה גֵּרָם. (לפי מַעֲשֵׂה נִסִּים רְבִיעִית זֶה 86.4 גֵּרָם, וְגוּדֵל הוּא 2.25 ס"מ וְלֹא נִהְיָו כְּמוֹתוֹ רַק מִתְחַמְּדִים. ע"ש עַמּוּד רִלָּג).

הלכות תרומות ומעשרות.

לחבר יהושע ישעיה נויבירט שליט"א

עם הערות הראשון לציון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

(מיוסס טו אלול סדר הלמוד הלכות ימים נוראים)

הלכות התלויות בארץ אמר המו"ל בהלכות שביעית ותרומות ומעשרות נתלבטנו הרבה, כי לא מצאנו דינים אלו בקיצור כמו שנוהגים בירושלים, ובעל קיצור שלחן ערוך לא היה גר בא"י לכן השמיט דינים אלו מספרו, ושאר ספרים הם באריכות, עד שאנחנו לידנו קונטרס שמיטה בהלכות אלו שנתחבר ע"י הרב הגאון רבי יהושע נויבירט שליט"א מחבר ספר שמירת שבת כהלכתה שנתקבל בעולם, וכן מסר לידנו מהלכות תרומות ומעשרות שישנם בידו. והראנו הקונטרס להרה"ג רבי מאיר ברנדסדורפר שליט"א והעיד כמה הערות מהם נכנסו בפנים ומהם שמנו תחת הקו. וכן הבאנו את הקונטרס להרבנים היושבים בראש מערכת ועד הכשרות ה"ה הגה"צ רבי נפתלי הלבטשטאם שליט"א אדמו"ר מצאנו טשקאקע וזה"ג רבי אברהם ראטה שליט"א והם גם כן העידו פה ושם עד שיצאו ההלכות כסולת נקיה, ואנו נותנים ההלכות לפני הצבור ובכן ילמדו בה וידעו המעשה אשר יעשו.

[א] כל תוצרת חקלאית פרי או ירק הגדלה בארץ ישראל^(א), גם אם נמצאת בחוץ לארץ ויצאו פרי הדר וכדומה, חייבת בתרומות ומעשרות^(ב), ואסור לאכל ממנה כל עוד שלא הפרישו ממנה כדת וכדין^(ג), והרי פרות אלה נקראים בשם טבל, ואם הוא ספק אם כבר הפרשו מהם תרומות ומעשרות, הרי הם ספק טבל.

[ב] יש לחלק בין טבל ודאי לספק טבל, דבטבל ודאי דהינו שבודאי לא הפרישו מהם תרומות ומעשרות, מבדכים בדכה בשעת ההפרשה, הן על ההפרשה והן על הפדיון בשעת פדיון מעשר שני, וגם יש מצות נתינה של מעשר עני לעני^(ד), ואלו ספק טבל דהינו פרות שספק לו אם כבר הפרישו מהם תרומות ומעשרות, חייבים להפריש בלי בדכה, וגם אין מצות נתינה של מעשר עני.

[ג] כמו כן יש להבדיל בין מתנות שמפרישים אותן ומתרים הם באכילה ובין מתנות שמפרישים אותן ואסורים הם באכילה, וכמו שיבאר לפנינו בס"ד.

[ד] תרומות ומעשרות שחייבים להפריש בפרות וירקות, הם ארבעה שהם חמשה. א. תרומה גדולה לכהן. ב. מעשר ראשון ללוי. ג. והלוי מפריש מהמעשר ראשון תרומת מעשר לכהן. ד. מעשר שני לאכלו בירושלים^(ה) בטהרה. ה. מעשר עני לעניים. (בשנים שמפרישים מעשר שני, לא מפרישים מעשר עני, וכן להפך, וכפי שיבואר).

[ה] תרומה גדולה ותרומת מעשר מתר לאכלם רק כהן טהור, ובתנאי שגם הפרי הוא טהור. מעשר שני מתר באכילה רק בירושלים, ורק לטהורים, וגם הפרות טהורים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(א) פירות שנגמרה מלאכתן בארץ ישראל ויצאו לחו"ל - חייבים בתרומות ומעשרות. ואם גדלו בארץ ונגמרה מלאכתם בחו"ל - פטורים. (עיין שו"ע י"ד שלא סע' יב ועיין רדב"ז וס"מ בהלכות תרומה ומעשרות פ"א הלכה כב.) (ב) החיוב בזמן הזה מדרבנן. (עיין שו"ע י"ד שלא סע' ב ובגרי"א שם.) (ג) גם כהנים ולויים חייבים בהפרשת תרומות ומעשרות. (שם סעיף סח.) (ד) בטבל ודאי יש חובה לתת מעשר ראשון ללוי ומעשר עני לעני. ואילו בספק טבל אין מצוה לתת לעני מעשר עני ולא ללוי מעשר ראשון. (עיין שם סע' ט.) (ה) מעיקר הדין הוא מותר לכל ישראל בירושלים בטהרה.

מעשר ראשון (אחרי שהפרישו ממנו תרומת מעשר) ומעשר שני⁽¹⁾ אין שום קדשה עליהם ומתר לאכלם אפלו טמאים⁽²⁾.

[ו] מעשר שני ומעשר עני אינם נוהגים יחד, אלא יש שנה שנוהג מעשר שני, ויש שנה שנוהג מעשר עני, היינו, שנה ראשונה ושניה ורביעית וחמישית לשמיטה נוהג מעשר שני, ושנה שלישית ורביעית נוהג מעשר עני.

[ז] לא יקדים מעשר ראשון לתרומה. וכן מעשר שני לראשון, אלא יפרישם על הסדר.

[ח] סדר ההפרשה כך הוא⁽³⁾: ראשית, יש להפריש תרומה גדולה, היינו שיקח כמות קטנה מאד, ומותרת באכילה רק לכהן טהור, ובתנאי שגם הפרי הוא טהור, אבל אין לנו בזמננו כהן טהור, ולכן אין אפשרות לאכל תרומה גדולה. ויש לעטוף את התרומה בשקית נילון⁽⁴⁾ וכדומה, ורק אחרי כן מתר לזרקו לתוך כלי האשפה ונוהגים להאכילם לבעלי חיים השויכים לפהו.

[ט] אחרי התרומה גדולה יש להפריש עשירית לשם מעשר ראשון, אשר מגיע לידי הלוי. ואולם אין הלוי מתר באכילת מעשר ראשון עד שיפריש מן המעשר - מעשר מן המעשר (או בשם אחר: תרומת מעשר), עשירית מן העשירית שהפריש לשם מעשר. המעשר הראשון אחרי הפרשת תרומת מעשר ממנו אין לו כל קדשה ומתר הוא באכילת כל אדם, ותרומת המעשר דינה כדין תרומה גדולה, ולכן יש לעטפה בשקית נילון⁽⁵⁾ וכדומה, ושוב מתר יהא לזרק לתוך כלי האשפה.

[י] נמצאת אומר שמכלל הפרות הרי משהו (תרומה גדולה) ועוד אחוז אחד (תרומת מעשר) אסורים הם באכילה.

[יא] מעשר ראשון, גם מטבול ודאי, מקלים בזמננו ולא נותנים אותו ללוי, ומסתפקים במה שמיוחדים עד בפרות לשם קביעת שם מעשר, כגון שאומרים בצד צפון של הפרות יהיה מעשר ראשון על כל הפרות (ויש מדקדקים לתנם לכהנים או ללויים)⁽⁶⁾.

[יב] קיימת אפשרות להפריש תרומה גדולה ותרומת מעשר יחד⁽⁷⁾, דהינו שיקח קצת יותר מאחוז אחד מן הפרות, לשם תרומה גדולה ותרומת מעשר יחד, וכה יאמר⁽⁸⁾:

_____ ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים _____

(1) אחרי שנפדה. (2) מעשר ראשון ומעשר שני מותרים באכילה גם לזרים. (שם סעיף 10). (ח) סדר ההפרשה הכתוב בפנים הוא לזמן הזה בלבד, שהתרומה לא נאכלת לכהן. (ט) את התרומה יש לעטוף בשקית נילון אטומה או בעטיפת נייר וניילון שלא יראו פירות התרומה בבזיון. (י) את תרומה המעשר יש לעטוף בשקית נילון אטומה או בעטיפת נייר וניילון שלא יראו פירות תרומה המעשר בבזיון. (יא) המשאיר אצלו מעשר ראשון, גזל את שבט הלוי. ולכן יש לתת מעשר מטבול ודאי ללוי או שיעשה כדרך המובאת לקמן. (עין לעיל ס"ד ז. וארץ החיים עמדים 207-210 ועיין בית האוצר אות ל על הספר המעשר והתרומה). (יב) קיימת גם אפשרות להפריש תרומה גדולה מעשר ראשון ומעשר שני ביחד. (יג) ראה נוסח לקמן.

"החלק העדף על האחוז האחד ממה שהפרשתי בצד צפון, יהיה תרומה גדולה על כל הפרות. האחוז האחד (שנשאר אחרי שקראתי שם של תרומה גדולה) עוד תשעה חלקים נוספים בצד צפון של כל הפרות יהיה מעשר ראשון על כל הפרות. האחוז האחד הזה (שהפרשתי ושמתי בצד) יהיה תרומת מעשר על המעשר ראשון".

יג] אין מפרישים ממין אחד על משנהו, אלא יש לקחת מכל מין בנפרד כדי הפרשה שלו, וכן אין להפריש מפרות שנה אחת על פרות השנה השניה, וגם אין להפריש מפרות שהם ספק מעשרים, שקנויים בחנות אחת, על פרות אחרים שגם הם ספק מעשרים, שקנויים בחנות אחרת, או אפלו באותה חנות עצמה אם הם משני משלוחים, ודין זה נאמר גם אם שני הפרות הם ממין אחד יי'.

יד] בשנה ראשונה, השניה, הרביעית והחמשית אחרי שנת השמיטה יש להפריש מעשר שני, בשנה השלישית והששית יש להפריש מעשר עני. לדגמא שנת תשמ"ז היתה שנת השמיטה, לכן שנת תשמ"ח - היא השנה הראשונה שאחרי שמיטה, תשמ"ט - היא השנה השניה שאחרי שמיטה וכו'.

טו] השנה החדשה מתחילה לגבי ירקות, תבואה וקטניות מראש השנה (דהיינו א' בתשרי) ואולם דינם שונה. כי ירק הולכים אחר זמן לקיטתו, אם היה לפני ראש השנה הרי מתעשר לפי שנת המעשרות של שנה שעברה, ואם לקט אחרי ראש השנה מתעשר לשנה הבאה, לצמת זה בתבואה ובקטניות הולכים אחר הבאת שלישי, היינו אם גדל פשליש גדולו לפני ראש השנה הרי היא של השנה הקודמת ואלו אם הגיעו לשליש גדולו אחרי ראש השנה הרי היא של השנה הנוכחית.

טז] בפרות הולכים אחר החנטה. ויש עוד חלוק בפרות, שיום ראש השנה שלהם אינה בא' בתשרי, אלא בט"ו בשבט, וכל פרי שחנט לפני ט"ו בשבט הרי היא של השנה הקודמת, ואלו אם חנט אחר ט"ו בשבט הרי היא של השנה הנוכחית.

יז] באתרוג^(ט), שנה לירק שהולכים אחר זמן לקיטתו, ושנה לאילן שראש השנה שלה ביום ט"ו בשבט, לכן, אם לקט לפני ט"ו בשבט, הולכים אחר השנה הקודמת, ואם לקט אחר ט"ו בשבט, הולכים אחר השנה הנוכחית. בפרות הדר אחרים ספק אם הולכים לפי חנטה או לפי לקיטה, ולכן אם לקטו אחרי ט"ו בשבט, יפריש מספק גם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יד) כמו כן אין להפריש מהלקוח בשוק על מה שאדם מגדל כחצרו או בשדהו ואין להפריש ממה שגדל בגבולות עולי מצרים על מה שגדל בגבולות עולי בבל ואין להפריש ממה שגדל בעציץ שאינו נקוב על מה שגדל בשדה או בעציץ נקוב. (עיין שו"ע בסימן הנ"ל). (טו) יש מחמירים כדעת הרמב"ם וחושבים לאתרוג גם אחרי לקיטה וגם אחרי חנטה, ולכן אם קטף (לקט) אתרוג אחרי ראש השנה של השנה השלישית לשמיטה. מפריש מעשר שני כיון שחנט בשנה שניה. ומפריש מעשר עני כיון שנלקט שנה שלישית.

לפי השנה הקודמת וגם לפי השנה הנוכחית, אבל לא יפדה בבכרה את מעשר שני, אם אמנם המעבר הוא משנת מעשר שני למעשר עני ולהיפך^(יז).

[יח] מעשר שני, מדין תורה יש להביאו לירושלים^(יח) ולאכלו שם בטהרה, היום כיון שכלנו טמאים, מסתמכים אֲנַחְנו על מה שהתורה מתירה לפדות את המעשר שני. אדם הפודה את פרות עצמו - חייב להוסיף בשעת הפדיון חמש השויו של המעשר שני, כיום, שאין עצה לשמוש בכסף הפדיון, התירו לנו חז"ל לפדות על המטבע הקטנה ביותר בימי חז"ל, כלומר על פרוטה אחת^(יח) (השויו של חלק ארבעים של גרם אחד של כסף צרף לפי מצב מחיר הכסף שמשנתה מזמן לזמן, וכיום, ניסן שנת תשמ"ט, הוא בערך קרוב לאגורה אחת וחצי).

[יט] מיחדים שקל אחד^(יט) לפדיון מעשר שני, את השקל הזה שומרים במקום מצוה על מנת שלא יתערב בכסף אחר, אפשר לפדות על שקל זה פששים פעם^(יח). (לפי השויו בחז"ל ניסן תשמ"ט) וכה יאמר: בצד דרום של הפרות יהיה מעשר שני מחלל הוא וחומשו על פרוטה אחת שבשקל שיחדתי לחלול מעשר שני.

[כ] אם פדו פששים פעם על השקל הזה, נתמלא השקל והרי הוא כלו קדוש, ונתן להעביר קדשה זאת על פי שתי עצות. א. מחללים אותה כלה (חז"ל מפרוטה ומורה שבה* כדי לחלל פעמים נוספות) על מטבע של חמש אגורות, שאותה משחיתים. ב. לוקחים פרי טהור (שיודעים שזמן הקטיטה מן המחבר לא בא עליו כל משקה) אשר הפרישו ממנו כבר כל ההפרשות, ומעבירים מן השקל את הקדשה אל הפרי, שאותו יש לנהג בו כדון התרומה גדולה, לשימה בשקית נילון ואז יכול לשימו באשפה^(כ). מן הראוי לקבוע יום מיוחד (כגון ערב שבת או ערב ראש חדש וכו') לחלול המטבע של מעשר שני (ורבצי) כדי להנצל משכחת חלול המטבע.

[כא] מעשר עני, אם מטביל ודאי הוא, אחרי שיחדו את המגיע למעשר ראשון, יש להפריש ולתת לעני עשירית מן הפרות^(כא), ואם ספק טבל הוא, מספיק אם רק בפיו קובע מקום למעשר עני, בלי להפריש ולתת לעני, וכה יאמר: "בצד דרומו של הפרות יהיה מעשר עני כל הפרות".

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) הספק בפירות הדר כולל גם לימונים, ויש להקפיד בהם במיוחד כיון שלפעמים חונט הלימון שני פעמים בשנה אחת. (על פי מהר"ש סירלי) (יז) מדין תורה יש להביא מעשר שני לירושלים אם הוא במקום קרוב, ואם גר רחוק - יפדה את פירות המעשר לכסף לפי ערכם ויוסיף עליהם חומש. בכסף המעשר יאכל בירושלים. (יח) בימינו פודים גם על מטבע פחות מערך הפירות ובלבד שיש במטבע לפחות שווה פרוטה. (עין שו"ע שם סעי' קלג). (יט) מיחדים מטבע של שקל, חמשה או עשרה שקלים (או יותר), ובלבד שיהיה מטבע ולא שטר. (עין פ"ח סימן שה ס"ק ז) ובכסלו תשנ"ט פרוטה שווה שתי אגורות, וניתן לפדות חמישים פעם על מטבע של שקל אחד. (מחיר פרוטה - 1/40 גרם כסף). (כ) אפשר לחלל על פרי שלא הוכשר לקבל טומאה (אחרונים ועיין המנ"ה עמוד ל' לא) ויש מקפידים לא לקחת פרי לא מוכשר. (כא) עיין לקמן אות לג. (ועיין לעיל הערה ט)

כב] אם מספק איזה מעשר לעשר אם מעשר שני או מעשר עני. כגון שאינו יודע זמן לקיטתם, או בספק אחר. או אחר שהזכיר ההפרשה למעשר שני, יוסיף "ואם צריך להפריש מעשר עני, יהא מעשר עני בצד דרומו של הפרות".

כג] אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו".

כד] בשעת ההפרשה של טבל ודאי יש לברך ברכה, וכה יאמר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון מעשר שני". ויאמר: "יהא מחלל הוא וחומשו וכו'".

כה] בירושלים בגבולות המקדשים מזמן עזרא אי אפשר לפדות מעשר שני רק אם הוכשרו לקבל טמאה ונטמאו הפרות לפני שיחד אותם לשם מעשר שני, הכשר לטמאה זה אפשר לעשותה על ידי שמזלף עליהם בידו טפות מים^(כז).

כו] אין מפרישים תרומות ומעשרות בשבת ובחג, ופרות שלא הפרישו מהם תרומות ומעשרות לפני השבת, אסורים הם באכילה וגם בטלטול. וראה להלן סעיף לה.

כז] רק גדול או גדולה דהיינו אם הוא בן שלש עשרה שנה, או אם היא בת שתיים עשרה שנה, יכולים להפריש תרומות ומעשרות^(כח).

כח] פרות של נכרי, דהיינו שהוא קונה אותם מוכן מן הנכרי, פטורים הם מתרומות ומעשרות^(כט), אבל הקונה ענבים של נכרי על דעת לסחוט אותם, יפריש מהם תרומות ומעשרות אחרי הסחיטה^(ל) (ונוהגים בלי ברכה).

כט] בשנה השביעית, פרות שקימו בהם דיני שביעית, דהיינו שהם הפקר, או פרות נכרים שנגמרה מלאכתן ביד הנכרי, פטורים מתרומות ומעשרות, פרות של נכרים שגדלו בארץ ישראל בשנת השביעית נגמרה מלאכתן ביד ישראל חייבים בתרומות ומעשרות, ומפרישים מהם מעשר עני, ויש אומרים שמספק יפריש גם מעשר שני^(לא), (ויאמר כדלעיל סעיף כב) ואין לברך על ההפרשה, וגם לא על פדיון המעשר שני.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כב) ונגע בהם. (כג) ויכולים להפריש רק אם הפירות שייכים להם או כאשר בעל הפירות עשה אותם שליח להפריש תרומות ומעשרות. (שם סעי' כט לג). (כד) פירות שגדלו ביד גוי אך נלקטו או שנגמרה מלאכתם בידי ישראל - חייבים בתרומות ומעשרות. ונוהגים להפריש בלי ברכה. (כה) אם קנה ענבי יין מגוי על דעת לעשות מהם יין - מפריש מהיין תרומות ומעשרות עם ברכה. וכן הקונה מגוי זתים ירוקים וכבשם לאכילה או עשה מהם שמן - מפריש תרומות ומעשרות בברכה. (עין שו"ע סעי' ד וז וארז החיים שם) (כו) פירות נכרים שנגמרה מלאכתם ביד ישראל בשביעית - חייבים רק בתרומה גדולה, מעשר ראשון (תרומת מעשר) ומעשר עני, וכל זה בלי ברכה. (שם סעי' יט ועיין ארז החיים שם חלא כהמכ"ט).

נטע רבעי

ל] נטע אילן, הפרות של שלש השנים הראשונים אסורים משום ערלה, (עין בפנים בסימן קעג), והפרות של השנה הרביעית הם קדושים כמעשר שני, היינו שמותרים לאכלם בירושלים בטהרה, ופטורים מתרומות ומעשרות, ובזמן הזה שכלנו טמאים, נפדים על כסף כמעשר שני. והפודה את שלו מוסיף חמש. ובנטע רבעי ודאי מברך^(כז): "ברוך אתה ה' אלקינו מלך העולם אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון רבעי". בספק אם הפרות הם משנה הרביעית או משנה החמישית, יפריש תרומות ומעשרות מספק כמו נסח דלעיל, ויוסיף: "ואם הפרות הם מנטע רבעי, יהא מחוללים הם וחומשם על הפרוטה שבמטבע זו שיחזתי על חלול מעשר שני ורבעי" ולא יברך.

נסח ההפרשה

לא] והרי נסח כל ההפרשה של תרומות ומעשרות, אחרי שהפריש והגיה בצד חלק אחד ממאה ועוד משהו^(כח), יאמר:

החלק העדף של האחוז האחד ממה שהפרשתי, בצד צפון, יהיה תרומה גדולה על כל הפרות (אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו") האחוז האחד (ושנשאר אחרי שקראתי שם של תרומה גדולה) ועוד תשעה חלקים נוספים כמוהו בצד צפון של כל הפרות, יהיה מעשר ראשון ("כל מין על מינו"), האחוז האחד הזה (שהפרשתי ושמתי בצד) יהיה תרומת מעשר על המעשר הראשון ("כל מין על מינו") בצד דרום של הפרות יהיה מעשר שני ("כל מין על מינו"), ויהא מחלל הוא וחומשו (אם מעשר של אחרים אין צריך להוסיף "וחומשו") על פרוטה אחת במטבע שיחזתי לחלול מעשר שני ורבעי, ואם צריך מעשר עני הרי בצד דרום של הפרות יהיה מעשר עני. אם יש כאן רבעי, יהא מחלל, הוא וחמשו על פרוטה במטבע המיחד אצלי לחלול מעשר שני ורבעי.

ודכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

נטע רבעי (כז) כשפודה כרם ענבים מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון כרם רבעי". (ויש מברכים "על פדיון הכרם) כשפודה שאר פירות מברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון נטע רבעי". (עין בב"י רצו ועיין סרס ציון עמוד קב ועיין אבודרהם).

נסח ההפרשה שאנו נוהגים בו (כח) אם מפריש תרומות ומעשרות מטבל ודאי, לפני ההפרשה יברך: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו להפריש תרומות ומעשרות". לפני פדיון מעשר שני ודאי יש הנוהגים לברך: "ברוך אתה ה', אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו במצותיו וצונו על פדיון מעשר שני". בספק טבל - אין מברכים.

אחר כך לוקח יותר מ'אחד ממאה" בידו, ואומר:

א] אחד ממאה שבידי ישאר טבל. ב] המעט יותר מאחד ממאה שבידי בצפון הפרי יהא תרומה גדולה על הכל. ג] אחד ממאה שבידי ועוד תשעה חלקים כמותו בצפון הפירות הם מעשר ראשון. ד] אותו אחד ממאה שבידי שעשיתיו מעשר ראשון, יהא תרומת מעשר.

ה] בפירות של השנים א. ב. ד. ה. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר שני. הם וחמשיהם מחוללים על פרוטה שבמטבע שיחזתי לזה.

ו] בפירות של השנים ג. ו. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר עני. ז] אם מסופק מתי גדלו או חנטו הפירות, יאמר כאמור בסעיפים א - ה ויוסיף אחר כך: אם צריך מעשר עני, הרי מעשר עני בדרום הפירות.

(כלשון השו"ע "אחד ממאה שיש כאן הרי הוא בצד זה שהפרשתי, והרי הוא חוליק' ולפיכך כתבנו 'אחד ממאה שבידי ישאר טבל' ועיין שו"ע שם סעיף כח וארץ החיים עמוד 210).

לב) אי אפשר להפריש תרומות ומעשרות על פרות של חברו, אלא אם כן קבל רשות ממנו להפריש, וכמו כן אי אפשר לחלל מעשר שני על מטבע של חברו, אם לא קבל ממנו רשות לכך מחברו, אבל מתר לאשה וכן לבן (בן יג שנה) או לבת (בת יב שנה) להפריש על הפרות והירקות שהם מכינים לאכילה לצורך הבית, כל זמן שבבעל הבית אינו מקפיד.

לג) בעת שמפריש בקביעת מקום, וביחוד בנוזל, יש להזהר שלא יהיה בתנועה (כ). מטביל ודאי צריכים לתת את המעשר עני לעניים^(ל), קנימת אפשרות להלות לעני פסוק על מנת שלא יצטרך להביא לו כל פעם את פרות מעשר עני, והרי הוא מנפה מחוב זה את השווי של פרות מעשר עני שלו, והמלוה מעות את העני^(לא), מפריש עליהן בחזקת שהם קימין ואינו חושש, ומנפה מן המלוה עד שיפרע כל חובו לכל אדם שירצה ואוכל המעשרות. (לב) (רמב"ם הלכות מעשר פרק ז' ה-ז).

בעור מעשרות

לד) בשנה הרביעית לשמיטה, וכן בשנת השמיטה, חייב לבער את המעשרות מפרות של שלוש השנים שעברו, והם נשארו בידו ועוד לא נתנם לראוי לו, לדגמא: תרומה גדולה ותרומת מעשר בזמן הבית לכהן (ובזמננו - לעוטפה בשקית ניילון, ושוב מתר לזורקה לתוך כלי האשפה)^(לב) מעשר ראשון בזמן הבית ללוי, מעשר שני להוליכו לירושלים, מעשר עני לעניים. וכן חייב לבער את מטבעות הפדיון של מעשר שני, ואסור להותיר במטבע שלו פרוטה חמורה. גם אסור להשאיר בביתו פרות של שלוש השנים אלה אם אינם מעושרים, אלא יפריש מהם כראוי, ויבער את מה שהפריש. עבר ולא בערו, חייב לבער אחר כך, וכל יום שאינו מבכרו עובר עליו. זמן הבעור הוא בערב יום טוב של פסח (יש אומרים ערב יום טוב ראשון ויש אומרים ערב יום טוב אחרון. והמחזיק בזה יום טוב ראשון) של שנה הרביעית לפרות שנה ראשונה שניה ושלישית, ובערב יום טוב של פסח של שנת השמיטה לפרות שנה רביעית חמשת ששית^(לד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כט) כשמעשר שמן, יין, או נוזל אחר, יקח כלי קטן וישים בו יותר מאחד ממאה, ויאמר את הנוסח כדלעיל. אך במקום "פרי" או "פירות" יאמר "כלי" או "כלים". (ל) בטביל ודאי צריך ליתן גם מעשר ראשון ללוי. (לא) או ללוי. (לב) כשרוצים יתן הלואה לעני או ללוי צריך לקבוע שזה העני מקבל באופן קבוע את מעשרותינו ורק אחר כך ליתן לו ההלואה הנ"ל. (עין רש"י גיטין לא רמב"ם פ"ז ה' ו'). (לג) באופן המבואר בהערה ט'.

(לד) בעור מעשרות

א. בערב פסח או לפני כן. של השנה הרביעית ושנת השמיטה, חייב אדם לברר בביתו על כל פירות וירקות, טריים, יבשים, קפואים או שימורים, וכל החייב תרומות ומעשרות אם הפרישו ממנו תרומות ומעשרות. וכן אם הופרשה חלה. ב. אם אדם מסופק - עליו להפריש מספק. ג. אם יש לו כמה קופסאות שימורים לכתחילה אין להפריש מאחת על השאר כיון שכל קופסה סגורה נחשבת לעצמה וזה נחשב כאינו מן המוקף. אמנם כשצריך לבער מעשרות אין אפשרות לפתוח את כולם שמא יתקלקלו ולכן בדיעבד יפריש שלא מן המוקף, יפתח אחד מהם ויפריש על הכל. ובלבד שכל הקופסאות הן מאותו סוג ומין ואותה שנה של מעשרות.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

לה. אע"פ שמעיקר הדין זמן הביעור הוא ערב יו"ט אחרון, אפשר לבער לפני כן. וטוב שיפריש הכל לפני ערב פסח, כיון שאם יש חמץ יבער אותו. ה. אם לא הפריש תרומות ומעשרות לפני פסח ולא ביער, יעשר ויבער בחול המועד פסח או בערב שביעי של פסח. ואם גם בערב שביעי של פסח לא עשה כן, ישאל שאלת חכם. ו. אם ביער בערב פסח, ובפסח הפריש שוב תרומות ומעשרות, חייב לבער שוב בערב שביעי של פסח. ז. אם נזכר שלא הפריש תרומות ומעשרות ויש בשימורים חמץ, או יש חשש תערובת חמץ, ומכר את חמצו לגוי, יעשה שאלת חכם. ח. כיצד מבערים את מצות חפריון? לאחר שהמטבע כולה נתפסה בקדושת מעשר שני, יכול לחלל מטבע זו, על פרוטה של מטבע שניה, ואומר: "המטבע שבידי של מעשר שני מחולל הוא וחומשו על פרוטה שניה שבידי". את המטבע השניה יש לשחוק או לזרוק לים. ט. אפשר לחלל על קמח, פרי או אוכל השוה פרוטה, ואז אומר: "המטבע שבידי של מעשר שני מחולל הוא וחומשו על שוה פרוטה שבידי". את קמח יפזר ואת הפרי או האוכל יקבור באדמה, וכדו'. י. יש שלא מחללים את כל המטבע על הפרוטה, אלא אומרים: "המטבע שבידי של מעשר שני מחולל הוא וחומשו על המטבע שבידי, חוץ מפרוטה חמורה שבו".

וידוי מעשרות מצות עשה להתודות לפני ה' אחר שמוציאין כל המתנות שכודע הארץ וזהו הנקרא וידוי מעשר. ובין בפני בית המקדש ובין שלא בפניו חייב לבער ולהתודות. יא. אין מתודין וידוי זה אלא אחר השנה שמפרישין בה מעשר שני, בשנה הרביעית ובשנת השמיטה. במנחה ביום טוב האחרון של חג הפסח יב. אין מתודין אלא ביום וכל היום כשר לוידוי המעשר יג. וידוי זה נאמר בכל לשון ואם רצו רבים להתודות כאחד מתודים. יד. אינו מתודה עד שלא ישאר אצלו אחת מהמתנות (תרומה, מעשר, חלה וכד'). טו. פירות שלא הגיעו לעונת המעשרות בשעת הביעור, אינו חייב לעשר אותם וממילא אינם מעכבין אותו להתודות, ואינו חייב לבערן. טז. מי שהיו פירותיו רחוקים ממנו והגיע יום הביעור הרי זה קורא שם למתנות ומזכה להן לבעליהן ע"ג קרקע או למי שזוכה להן לבעליהן ומתודה למחר. יז. אם הפריש המתנות שלא על הסדר, או אם נשרף טבלו, או אם הפריש מעשר בטומאה — אינו מתודה ולפיכך יש אומרים שבזמן הזה אין דין וידוי מעשרות. ולכן קוראים אותם היום עם טעמים, כקורא בתורה במנחה של יום טוב אחרון של פסח לפני התפילה או אחריה.

פרשת וידוי מעשרות

היא ארבעה פסוקים מפרשת כי תבוא (דברים כ"ו, מפסוק י"ב עד פסוק ט"ז), ומצוה מן המוכרח שכל אחד ואחד יאמר בעצמו את הפסוקים:

כִּי תִבְלֶה לְעֹשֶׁר אֶת־כָּל־מַעֲשֶׂר תִּבְוֹאָתְךָ בַּשָּׁנָה הַשְּׁלִישִׁת שָׁנַת הַמַּעֲשֶׂר וְנִתְּתָה לְלוֹי לַגֵּר לִיתוֹם וְלָאֱלֻמָּנָה וְאָכְלוּ בִשְׁעָרֶיךָ וּשְׂבָעוּ: וְאָמַרְתָּ לִפְנֵי יְהוָה אֱלֹהֶיךָ בְּעֶרְתִּי הַקֹּדֶשׁ מִן־הַפֶּתִי וְגַם נִתְּתִיו לְלוֹי וְלַגֵּר לִיתוֹם וְלָאֱלֻמָּנָה בְּכָל־מִצְוֹתֶיךָ אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי לֹא־עָבַרְתִּי מִמִּצְוֹתֶיךָ וְלֹא שָׁכַחְתִּי: לֹא־אָכַלְתִּי בְּאֹנִי מִמֶּנּוּ וְלֹא־בְעֶרְתִּי מִמֶּנּוּ בְּטָמֵא וְלֹא־נִתְּתִי מִמֶּנּוּ לְמַת שְׂמַעְתִּי בְּקוֹל יְהוָה אֱלֹהֵי עֲשִׂיתִי בְּכָל־אֲשֶׁר צִוִּיתָנִי: הִשְׁקִיפָה מִמַּעַן קֹדֶשְׁךָ מִן־הַשָּׁמַיִם וּבִרְךָ אֶת־עַמְּךָ אֶת־יִשְׂרָאֵל וְאֵת הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִתְּתָה לָנוּ בְּאֶשֶׁר נִשְׁפָּעַתָּ לְאַבְתִּינוּ אֶרֶץ זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ:

אחר כך יאמר: יהי רצון מלפניך ה' אלהינו ואלהי אבותינו בשם שזכינו לקיים מצות בעור מעשרות וידוי מעשרות, כן יזכנו הקדוש ברוך הוא לקיים מצות הפרשת תרומות ומעשרות מהתורה וכן קיים מצות בעור וידוי מעשרות מהתורה, בביאת גואל צדק ובבנין בית המקדש במהרה בימנו. אמן כן יהי רצון.

הפרשת תרומות ומעשרות וחלה בשבת

לה] אין להפריש תרומות ומעשרות בשבת וביו"ט. וכן אין להפריש חלה בין בשבת ובין ביו"ט על מאפה שנאפה לפני כניסת היום, משום שדומה כמי שמקדיש פרות, ומשום מתקן. אולם הלש עסה ביו"ט, מתר להפריש חלה ממנה, אבל לא ישרפנה אלא בחול.

לא היה יכול להפריש תרומות ומעשרות או חלה בערב שבת ובערב יו"ט או חשש לקלקול הפרי אם יחתך ממנו לשם הפרשה מבעוד יום (כגון אבטיח), וכן אם היו לו חלות שלמות ולא רצה לחתוך מהן מכיון שהן דרושות לו ללחם משנה (שצריך להיות שלם), יכול אדם להתנות על הפרשת תרומות ומעשרות או חלה בערב שבת ובערב יו"ט, כדי שיהא רשאי להפרישם בשבת או ביו"ט. בשעת התנית התנאי יאמר את נסח ההפרשה^(א) דלהלן ויוסיף, שפונתו היא כי העתיד להיות מפרש לשם תרומות ומעשרות או חלה יהא מפרש בשבת או ביו"ט בשעת הפרשתם.

בשעת ההפרשה בשבת או ביו"ט, יברך את ברכות ההפרשה והפדיון, אם מפרות טבל ודאי הוא מפריש ויחזור ויאמר את נסח ההפרשה הרגיל^(ב) (לעיל בסעיף ל).

תרומה גדולה ותרומת מעשר וחלה שהפריש, אחרי שהניחן מידו אסורות הן בטלטול משום מקצה, ולכן יניח את הפירות ורק אז יקרא עליהם שם תרומה או של חלה^(ג).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(לו) טוב לסמן את המקום באבטיח או בחלה שרוצה להפרישו בשבת כתרומה או כחלה. (לז) לא מברך ולא אומר שום נוסח בשבת, ודי במה שאמר בערב שבת כדלקמן. (לח) עדיף להפריש חלק יותר גדול מ"אחד ממאה" כדי שאפשר יהיה לטלטל את התרומה אגב החלק של החולין. וכן יעשה בענין החלה שיפריש חתיכת לחם שחלקה ל"חלה" וחלקה ל"חולין".

נסח התנאי שיש לאמרו בערב שבת

אם רוצה להפריש בשבת, יסמן את המקום שממנו יפריש ויאמר בערב שבת:

א] אחד ממאה שאני עתיד להפריש מחר ישרא טבל.

ב] המעט יותר מאחד ממאה מתחת לסימון יהא תרומה גדולה על הכל.

ג] אחד ממאה זה ועוד תשעה חלקים כמותו בצפון הפירות הם מעשר ראשון.

ד] אותו אחד ממאה יהא אחר כך תדומת מעשר.

ה] בפירות של השנים א. ב. ד. ה. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר שני. הם וחמשיהם מחלקים על פרוטה שבמטבע שיחדתי לזה.

ו] בפירות של השנים ג. ו. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות הם מעשר עני.

ז] אם מטופק מתי גדלו או חנטו הפירות, יאמר כאמור בסעיפים א - ה ויוסיף אחר כך: אם צריך מעשר עני, הרי מעשר עני בדרום הפירות.

נסח התנאי שיש לאמרו בערב שבת^(ד) או בערב יו"ט על הפרשת תרומות ומעשרות.

החלק העדף של האחוז האחד ממאה מכל מה שאני עתיד להפריש מחר לתקן בו את הטבל, יהיה תרומה גדולה בצד צפון, על כל הפרות (אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו") האחוז האחד (שנשאר אחרי שקראתי שם של תרומה גדולה) ועוד תשעה חלקים נוספים כמזהו בצד צפון של כל הפרות יהיה מעשר ראשון (אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו") האחוז האחד הזה (שהפרשתי ושמתי בצד) יהיה תרומת מעשר על המעשר ראשון (אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו"), בצד דרום של הפרות יהיה מעשר שני (אם מעשר כמה מינים, יוסיף "כל מין על מינו"), ויהא מחלל הוא וחומשו (אם מעשר של אחרים אין צריך להוסיף "וחומשו") על פרוטה אחת במטבע שיחדתי לחלול מעשר שני ורבעי, ואם צריך מעשר עני הרי בצד דרום של הפרות יהיה מעשר עני.

יכול אדם להתנות זה כל ערב שבת וכל ערב יו"ט, כדי שיוכל להפריש תרומות ומעשרות וחלה מכל הנמצא בביתו, אם אמנם הוא חושש שישכח להפריש מבעד יום.

תנאי זה שלפיו אדם רשאי להפריש תרומות ומעשרות וחלה ממה שברצונו לאכל בשבת או ביו"ט שאחרי התניתו, אבל לא כדי להפריש בו ביום ממה שברצונו לאכל בימות החול שלאחר מכן.

יכול לקצר את התנאי על ההפרשה, ומספיק אם יאמר מבעוד יום: "כל מה שאני עתיד להפרישו מחר יהיה לתרומה ולמעשרות ויחול הפדיון כדין"^(ה).

(ספר שמידת שבת כהלכתה להרב יהושע נויבירט שליט"א)

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ל"ט) אם רוצה להפריש בשבת, ואינו יכול לסמן את המקום שממנו יפריש כגון שהוא אורח, יאמר בערב שבת:

א) אחד ממאה שאני עתיד להפריש מחר ישאר טבל.

ב) המעט יותר מאחד ממאה שאני עתיד להפריש מחר בצפון הפירות יהא תרומה גדולה על הכל.

ג) אותו אחד ממאה ועוד תשעה חלקים כמותו הרחוקים ממנו מעט לצידו יהיו מעשר ראשון.

ד) אותו אחד ממאה יהא אחר כך תרומת מעשר.

ה) בפירות של השנים א. ב. ד. ה. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות יהיו מעשר שני. הם וחמשיהם יהיו מחללים על פרוטה שבמטבע שיחדתי לזה.

ו) בפירות של השנים ג. ו. של השמיטה, יאמר: עשרה חלקים בצד דרום של הפירות יהיו מעשר עני.

ז) אם מסופק מתי גדלו או תנטו הפירות, יאמר כאמור בסעיפים א - ה ויוסיף אחר כך: אם צריך מעשר עני, הרי מעשר עני יהיה בדרום הפירות.

אם קשה לומר נוסח זה מכל סיבה שהיא יאמר:

מה שאני עתיד להפריש מחר יהיה תרומה גדולה ומעשר ראשון יהיה בצד ימין וחלק המאית שאפריש יהיה תרומת מעשר ומעשרות שני או עני בשמאלם ומעשר שני פדוי כדין.

(מ) בשעת דחק יכול לומר:

"כל מה שאפריש למחר יהיה תרומות ומעשרות ופדיון כדין כפי הנוסח שברשותי" או "כפי הנוסח הכתוב בקיצור שולחן ערוך".

קצור דיני שמיטת קרקעות

להרב יהושע ישעיה נויבירט שליט"א עם הגהות הרב מאיר בראנסדורפר מו"ץ פעיה"ק
עם הערות הראשון לעיון הרה"ג מרדכי אליהו שליט"א

אזוהי שנת השמיטה ודין תוספת שביעית

א] שנת השמיטה ידועה היא ומפרסמת אצל הגאונים ואנשי ארץ ישראל וכלן לא מנו אלא לשני חרפון, משליכין אותן שבע שבע, ולפי חשבון זה תהי שנה זו שהיא שנת שבע ומאה ואילך, לחרפון, שהיא שנת שש ושלשים ותשע מאות וארבעת אלפים ליצירה, מוצאי שביעית (לשון רמב"ם שמיטה ויובל פ"י ה"ו). נמצא אם נחלק כל השנים מבריאית העולם, הרי השנה השביעית היא שמיטה (כפתור ופרח פנ"א). למשל, אם נקח שנת התשנ"ד (5754) ונחלק אותה לשביעיות, נמצא שהיא שנת השמיטה.

ב] שנת השמיטה מתחילה מראשון לחדש תשרי (מר"ה) ומסתיימת בעשרים ותשעה לחדש אלול בערב ראש השנה לצת ערב, והלכה למשה מסיני שעבודת הארץ בשנה ששית שלשים יום סמוך לשביעית אסורה, ואסורה כל עבודה שהיא מתקנת את האדמה לשביעית (רמב"ם שו"י פ"ג ה"א), ואשר בשביעית עצמה עבודה זו היא אסורה מן התורה (ר"ש ריש שביעית), כמו החרישה שהיא מכינה את הקרקע לזריעה. ודבר זה רק בזמן שהמקדש קיים הוא שנאסר מפי השמועה, ולא בזמן הזה (רמב"ם שו"י פ"ג ה"א).

ג] אף בזמן הזה אין נוטעים אילנות עצי פרי ערב שביעית, אלא כדי שתקלוט הנטיעה ותשנה אחר הקליטה שלשים יום קודם ראש השנה של שביעית, וסתם קליטה שתי שבתות. ודבר זה אסור לעולם מפני מראית העין שמא יאמר הרואה בשביעית נטעו. נמצאת אומר שהנוטע ערב שביעית קודם ראש השנה ארבעים וארבעה יום יקים, פחות מכן יעקר (שם הי"א), הרי שאסור לנטוע עצי פרי מיום ט"ז מנחם אב של השנה הששית (א).

ד] נוסף לכך, יש אומרים בקשר לפסוק "ושבתה הארץ" (ויקרא כ"ה, ב), שצריכים להמנע מלזרוע ולשתל לפני שביעית, אם הקליטה באדמה מחמת זריעה זו ומכח זריעה זו תהיה בשנה שביעית, כי רגע הקליטה מחמת זריעה זו ומכח זריעה זו נחשב לזריעה, כי כל זמן שלא נקלטו הצמחים, הרי הם כאלו מנחים בבית (ראה מנחת חינוך מצוה שכו, ר"ה יב דר"ה שלשים ושלש - הגהות הגרשו"א שליט"א. אולם מרן בעל החזו"א זצ"ל מתיר בזמן הזה עד ראש השנה) (ב).

ה] לפיכך - עצי סרק שזמן קליטתם נחשב ארבעה עשר יום (יר"ד סי' רצ"ד סעי' ד), אסור לשתל מיום חמשה עשר באלול, ואלו שאר זרעים שזמן קליטתם הוא שלשה ימים (שם סי' רצ"ג בש"ך סי' ב) אסור לזרעם מיום עשרים ושבעה באלול. ודבר זה האחרון אסור גם כדי שלא יאסרו הגדולים משום אסור ספיחים, וכפי שיבואר להלן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

- (א) הנוטע בערב שביעית תוך ארבעים וארבע יום - יעקור. ואם לא עקר - הפירות מותרים.
(ב) מקילין בזמן הזה בירקות עד ראש השנה באופן שאין דין ספיחים.

[ו] אם הוריעה היא בשנה ששית והקליטה תהיה בשנה שביעית מחמת הגשמים, אין בו משום אסור וזריעה (הגהות הגראד"ר שליט"א), אבל יש ואסור משום אסור ספחים, וכפי שיבאר להלן.

[ז] אף בזמן הזה קימת המצוה להוסיף בערב שביעית כמה רגעים לפני כניסת השנה השביעית (מ"ק ד א תוד"ה מה). אולם הזמן שאנו מוסיפים ערב חג לקדשת החג מספיק גם כן לתוספת שביעית.

חייבי השביעית בקשר לאדמה ופרותיה

[ח] מה הם החייבים שיש להם עקר בתורה? נביא כאן רשימה של כל העשין והלאוים (לפי דעת הרמב"ם). א. ושבתה הארץ שבת לה' (ויקרא כה, ב). ב. שדך לא תזרע (שם ד). ג. וכרמך לא תזמר (שם ד). ד. את ספח קצירך לא תקצר (שם ה). ה. ואת ענבי גזירך לא תבצר (שם ה). ו. והשביעית תשמטנה ונטשתה (שמות כג, יא).

[ט] קיימים עוד צווים מדין תורה בנוגע לשנה שביעית, אבל אינם נכללים במנין תרי"ג מצוות, ואלה הם: א. "והיתה שבת הארץ לכם לאכלה" (ויקרא כה, ו) "לאכלה" - ולא לסחורה, "לאכלה" - ולא להפסד. ב. "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל" (שם ו), כל זמן שחיה אוכלת מן השדה - האכל לבהמתך מן הבית, כלה לחיה מן השדה - כלה לבהמתך מן הבית. ג. לפי כמה דעות: "בחדש ובקציר תשבות" (שמות לד, כא, ע"ש ברש"י, הרמב"ם שו"י פ"א ה"א).

[י] כל שאר המלאכות שבעבודת הקרקע והאילן אינן אלא מדרבנן.

אפשר לחלק את הצווים שהם מן התורה לשתי קבוצות:
א. בענין עבודת הארץ והאילן. ב. בענין קדשת פרות שביעית.

א. הצווים בענין עבודת הארץ והאילן

[יא] אסור מדין תורה⁽¹⁾ לזרע בשנה שביעית כל מיני זרעים וירקות, בין אם הקליטה תהיה בשנה שביעית ובין אם תהיה בשנה שמינית (עין רמב"ם שו"י פ"ד ה"ו), ולדעת הרבה פוסקים גם הנטיעה אסורה מדין תורה (עין גשין נג ב, רמב"ם שו"י פ"א ה"ה). מסכת שביעית פ"ב מ"ו בר"ש. חזו"א סי' יז ס"ק ב). עבר זרע ונטע, בין בשוגג בין במזיד יעקר (רמב"ם שביעית ויב"ל פ"א ה"ב).

[יב] "עציעים". אסור זה של זריעה ונטיעה הוא גם אם זרע באדמה שבתוך הבית (חזו"א סי' כו ס"ק ד), או בתוך עצים נקוב או שאינו נקוב מחוץ לבית (חזו"א סי' כב ס"ק א), וכן גם בעצין נקוב בבית (חזו"א סי' כו ס"ק ד).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(ג) יש אומרים שהאסור רק מדרבנן, ויש אומרים שבחרישה יש איסור "עשה" בלבד. (ד) שביעית בזמן הזה מדרבנן לרוב הפוסקים.

יג] ומתוך לזרוע בבית בעצין שאינו נקוב^(ח), גם אם ישנו בעצין נקב קטן להוצאת המים (חז"א סי' כב ס"ק א), וכן גם מתוך לזרוע בעצין נקוב אם עומד הוא על צלחת (לקליטת המים המיתרים), או אם עומד הוא על הקרקע, אבל לא בקומת קרקע של הבית (הגהות הגרשו"א שליט"א. ועין הגהות הרב בראנסדופר בעמוד 633).

יד] "בית" נקרא, לא בית שחייב במזוזה, אלא כל שיש לו גג, ואולי צריך גם מחצות של עשרה טפחים^(י) (חז"א סי' כב ס"ק א).

טו] לפיכך, אין להוציא כל עצין מהבית לגזוזטרה אם אינה מכסה^(י), כי הרי הוצאת העצין פרושה כמו זריעת הצמח (שם), והעובר דירה ממקום למקום ורוצה לקחת עמו את העצצים שבתוך ביתו, יעשה שאלת חכם (הגהות הגרשו"א שליט"א).

טז] "גדולי מים" מתרים בתנאים מסוימים, ויש לעשות שאלת חכם (עין רמב"ם שו"י פ"א ה"ו וברדב"ז שם).

יז] "זמירה" גם היא אסורה מן התורה "וכרמך לא תזמר", וזמירה פרושה קציצת ענף או יחור מגפן (עין רמב"ם שו"י פ"א ה"ב וחז"א סי' כא ס"ק טו), שעל ידי זה מתגדל או מתעבה האילן (ראה מ"ק ג א', וזמירה בכלל זריעה). זמירת שאר העצים וכן חתוך דשא לטובת העצים והדשא אסורים מדרבנן^(י) (עין רמב"ם שו"י פ"א ה"ה).

יח] הקוצץ ענפים לעצים, לסכך על גבי סכתו וכדומה, אם אינו מדקדק במלאכת זמירה, אלא קוצץ כל הבא לידו, מתוך לעשות כן (חז"א סי' יט ס"ק יד).

יט] "חרישה" לדעת מקצת פוסקים גם היא אסורה מן התורה (רמב"ם שו"י פ"א ה"א ובכ"מ שם), וחרישה פרושה כל שחורש לטובת הצמח, אבל אם חורש לצורך הקרקע אין בו אלא אסור דרבנן^(י) (עין ר"י קורקוס שו"י פ"א ה"ד ובשו"ת הרדב"ז ה"ה סי' קצו).

כ] בכלל חרישה חלים גם כן: הניכוש, דהינו שעוקר את העשבים הרעים, העדור, שחופר תחת לגפן לרפות את האדמה, אבל אסורם לכל הדעות אינו אלא דרבנן, וראה להלן.

מלאכות דרבנן בעבודת האדמה

כא] חכמים אסרו כל שאר אבות ותולדות שבבעבודת האדמה, כגון: הסקול, הנכוש, העדור, הזבול, העישון תחת האילן, ההשקאה וכדומה.

כב] אמנם הבדילו חז"ל בעבודות אלה בין "לאוקמי אילנא" לבין "לאברויי אילנא" (רמב"ם שו"י פ"א ה"י), כל עבודה שהיא "לאוקמי אילנא", דהינו, שלא ימות האילן

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

ד) כוונת זהו מותר לשחול בתוך הבית בעצין שאינו נקוב, ויש אסורים בעצין נקוב. והאוסרים מחמירים גם אם הקרקע מרוצפת. ואפילו בקומה שניה. (ו) ואין הגג והמחיצה צריכים להיות כבועים (ז) אין להוציא עצין למרפסת שאין לה קירות אפילו אם יש לה תקרה. (ח) יש אומרים שמעיקר הדין זמירה אסורה בכל העצים מהתורה. (ט) עין הערה ג'

או שלא ימותו הזרעים או שלא יתקלקלו הפרות (חור"א סי' ק כא ס"ק יד), מתרת, ואלו כל עבודה שהיא "לאברויי אילנא" דהינו להברות את האילן ולהשביחו אסורה. ספק אם העבודה היא לאוקמי אילנא או לאברויי אילנא - יש מקום להקל^(י) (חור"א ס' סו"ק יג).

כג] לפיכך, משקין בית השלחין בשביעית, והיא שדה זריעה שצמאה ביותר (רמב"ם שו"י פ"א ה"ח), וכן שדה אילנות, שזוקקה למים (עין שו"ת מבי"ט ח"ד סי' סד, וחור"א סי' סו"ק ד), עושין עוגיות לגפנים על מנת למלאותם במים (רמב"ם שו"י פ"א ה"ט), מזבלים עץ מפנק, שיש לחוש להפסד העץ או הפרות (חור"א סי' כא ס"ק יז), מנכשים עצבים רעים אם הם עלולים לגרם נזק לעץ (חור"א שם), וכן הדין לגבי שאר עבודות שאינן אלא מדבריהם לא גזרו עליהם במקום הפסד.

עבודות שאסרו חז"ל משום מראית העין

כד] יש דברים שחז"ל אסרום בשביעית משום חשש של מראית העין, שיאמרו לתנן שדהו הוא עושה (עין רמב"ם שו"י פ"ב), ולכן, המסקל שדהו בשביעית מפני שהוא צריך לאבנים, נוטל את העליונות ומניח את הנוגעות בארץ (שם ה"י), לא יוציא אדם זבלים מחצרו ויתן בתוך שדהו בשביעית מפני שנראה כמזבל שדהו שתהיה יפה לזריעה, ואם הוציא והעמיד ממנו אשפה מתר, ולא יעשה אשפה בתוך שדהו עד שייעבר זמן שמזבלין בו לעבודת הארץ (שם ה"א).

כה] אבל מתר אדם לחפר בור שיש ומערה בשביעית, ואינו חושש שיאמרו לתנן שדהו הוא צריך, וצובר העפר בתוך שדהו כדרך כל החופרים (שם ה"י, ועין מ"ק ד ב: מגרפו מוכיח עליו). מתר אדם לטאטא את גנתו הסמוכה לביתו, כיון שגפר שהוא לצורך נקיון עושה ולא להטבת הקרקע (ספר השמיטה פ"ה סע' ד).

סיוע לישראל החשוד על השביעית

כו] כלי עבודה המיוחדים לעבודות האסורות בשביעית, אסור להשכירם, להשאילם ולמכרם לישראל החשוד על השביעית^(יא) (שביעית פ"ה מ"ו), אבל כל שאפשר לתלת שישתמש בכלים האלה למלאכה המתרת, מתר למסור להם כלים אלה (שם), ואף על גב דאפלו ספק מכשול גם אסור לתן לפני עור והיה ראוי להתמיר בספקות, יש לומר משום דאם באנו להתמיר גם בספקות, נעשה מכשול שנמנע חסד ודרכי חיים ושלום מעצמנו ומתם, והן רק עמי הארץ, וחיבים אנחנו להחיות ולהטיב עמם, וכל שכן שלא להדבות שגאה ותחרות בינינו וביניהם, ועוברין על "לא תשנא" ועוד כמה לאוין שאין אסורין קל מאסור זה שאנו באנו להציל אותם ממנו, והלכך שקלו חז"ל בפלס עד כמה שיש להתנהג לקנסם ולמשוך ידינו מהם ושלא נגרם מכשולים יותר גדולים להם ולנו, והכריעו לאסור למכרם בזמן שהוא ודאי לעברה ולהתיר בספק, וזו דרך הממצעת והישירה (חור"א סי' יב ס"ק ט).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(י) ספק לאוקמי או לאברויי מותר רק בזמן הזה ששביעית מדרבנן. (יא) מותר למכור סתם למי שאינו חשוד, אפילו דבר שמלאכתו מיוחדת למלאכה האסורה בשביעית. (רמב"ם פ"ח ה"ד).

ספיחין

כז] כל שתוציא הארץ בשנה השביעית, גזרו חז"ל ואסרוהו באכילה, ולמה גזרו עליהם? מפני עוברי עברה, שלא ילך ויזרע תבואה וקטניות וזרעוני גנה בתוך שדהו בסתר, וכשיצמח יאכל מהם ויאמר ספיחים הם, לפיכך אסרו כל הספיחים הצומחים בשביעית (רמב"ם שו"י פ"ד ה"א ו-ב). וחיב אדם לעקר^(יב) את הספיחין מתוך האדמה ולהניחם במקומם שידקבו (חז"א סי' ט ס"ק ו) ואסורים הם גם לאכילת בהמה (שם), אבל מתר אדם לגנום כדי שלא יבואו לידי תקלה לאכלם (שם ס"ק יח).

כח] והבדל הבדילו חז"ל בין זרעונים שונים א. "תבואה וקטניות" כלומר, זרעים הנאכלים לאדם (עין רמב"ם פ"א ה"ח), ב. "כל שאר זרעוני גנה".

"תבואה וקטניות" שהגיעו לשליש גדול (עין רמב"ם שו"י פ"ד ה"ט ומעשר פ"ב ה"ה) לפני שנה שביעית, הרי הן כפרות ששית לכל דבר, ואף על פי שאוסף אותם בשביעית, אין עליהם אסור ספיחים וחיבים בתרומות ומעשרות. הגיעו לשליש גדול אחרי ראש השנה של שביעית, הרי הן כפרות שביעית ואסורים באכילה משום ספיחים.

"כל שאר זרעוני גנה" שנבטו לפני ראש השנה של שביעית, לא חל עליהם אסור ספיחים^(יג) (חז"א סי' ט ס"ק יז, דכון שספיחים מדרבנן, יש לסמוך על הר"ש והרמב"ן, אך יש מי שאומר שגם להר"ש והרמב"ן צריכים דוקא שיצא תחלת הפרי בששית, (מעד"א לשביעית סי' יוד), אבל קדושים הם בקדשת שביעית, וכפי שיבאר להלן. נבטו אחרי ראש השנה של שביעית, חל עליהם אסור ספיחים ומצוה לעקורם, לפיכך, הזרע זרעוני גנה לפני ראש השנה, יזרעם לפחות שלשה עד ארבעה ימים לפני ראש השנה של שביעית, דהיינו ימי הנביטה שלהם, וראה לעיל סעיף ה.

כט] ספיחים העולים מאליהם בשדה בור, והוא שדה שאינה נזרעת כלל מפני התנאים הקשים שבה, אינם אסורים משום ספיחים, אבל קדושים הם קדשת שביעית (רמב"ם שו"י פ"ד ה"ד).

ל] זרע אדם לפני ראש השנה במקום שלא רגיל לזרע שם באותה התקופה, ואין כאן אסור ספיחים, כי אין זו זריעה כזריעת אנשים, כי לולא אסור שביעית ודאי לא נח לו בזריעה זו (חז"א סי' כב ס"ק ב), אמנם ודאי שחלה קדשת שביעית על היבול (וראה לעיל סעי' ה', כל שהקליטה היא מחמת הזריעה שלפני ראש השנה ומכח הזריעה הזאת, ולא על ידי גשמי החורף, לא תהיה בשנה שביעית). לפיכך שדה הנזרעת שנה אחת תבואת חורף ושנה שניה מניחים אותה בורח בחרף וזורעים בה אחר כך זריעות קיץ, אין בו משום אסור ספיחים.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יב) חייב אדם לעקור ספיחין שזרע אותם, אבל אם צמחו מאליהן - לא צריך לעקור. (יג) זרעוני גינה שצמחו בסוף ששית יש בהם דין ספיחין לדעת הרמב"ם. ויש חולקים כפי שכתוב למעלה. ונהגו להחמיר. (עין רמב"ם שו"י פ"ד הלכה א-ד ופ"ב הלכה י"ב)

שאם זרעוה לפני ראש השנה של שביעית במקום תבואת קנין שהיתה צריכה להיות לפי מחזור הזרעים - תבואת חורף, אין כאן משום אסור ספיחים¹, גם אם לא נקלטים באדמה רק על ידי גשמי החורף, אך, כאמור לעיל, חלה על תבואה זו קדשת שביעית.

[א] תבן וקש של תבואה, כיון שאין דרך האדם לזרע תבואה לשם תבן וקש, מתרים ולא גזרו עליהם אסור ספיחים, אבל קדושים הם בקדשת שביעית (רמב"ם שו"י פ"ד ה"ד, חזו"א סי' ט ס"ק ט"ו).

[ב] הגדל ביד נכרי אין עליו אסור ספיחים (רמב"ם שו"י פ"ד הכ"ט), ולפי המנהג בירושלים שנוהגים כדעת הבית-יוסף גם לא חלה קדשת שביעית על פרות אלה (ע"ש בכ"מ), ואם היהודי עשה את גמר המלאכה בפרות אלה, כגון שפחט ענבים של נכרי, חייבים הם בתרומות ומעשרות (יר"ד סי' של"א סעי' יט ברמ"א), ואין מבדלים על הפרשה זו (פאה"ש סי' כג סעי' יב), ומפרישים מעשר עני (שם בשו"ע), ולפי דעת אחרת מספק גם מעשר שני² (ר"ה טו א בתוס' רי"ד תנינא, הגהות הגרשו"א שליט"א).

[ג] ספיחים שתלש אותם מן האדמה תוך שנה שביעית, נשארים באסורם לעולם, כל שידוע שמפרות שביעית הם (עי' חזו"א סי' ט ס"ק יג ו-יד ועין בר"י קודקוס פ"ד ה"ו). ואין גם לזרעם בשנה שמינית, אמנם אם עבר וזרע, גדוליהם מתרים (רמב"ם שו"י פ"ד ה"ו).

[ד] זרעים שאינם ראויים לאכילת אדם ובהמה, או שנפסלו מאכילת אדם ובהמה, כגון שחטאו, מתר לקנתם גם אם ספיחי שביעית הם (חזו"א סי' כז ס"ק ב), אמנם ודאי שלכתחלה אסור להפסידם בידים, גם אם אסורים הם באכילה משום ספיחי שביעית (חזו"א סי' ט ס"ק ו).

[ה] ספיחים של שביעית שיצאו למוצאי שביעית במחבר - אסורים באכילה, ואין תולשים אותם אפלו למאכל בהמה שמא יבוא לאכלן (חזו"א סי' ט ס"ק ו), אלא חורש בדרכו ובהמה רועה בדרכה (רמב"ם שו"י פ"ד ה"ה).

[ו] ועד מתי אסורים ספיחי שביעית שיצאו במחבר למוצאי שביעית, או שנתלשו באסור אחרי ראש השנה של שמינית? (חזון איש סי' ט ס"ק יג) משיעשו כיוצא בהם. לא עשו כיוצא בהם אסורים עד חנכה (רמב"ם שמיטה ויובל פ"ד ה"ו ו-ז), כי כבר הסקה דעתם של בריות משביעית ואין לחוש שיתירו הנלקטים בשביעית (חזו"א סי' ט ס"ק יג).

[ז] אין אסור ספיחים נוהג בפרות האילן.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף זהבים

(יד) ויש מחמירים בזה ואין מקילין אלא רק כמה שפסק הרמב"ם בפרק ד הלכות ג' ד'. (טו) אין מפרישין רק מעשר עני.

ב. הצווים בענין קדשת פרות שביעית

לחן הקדמה: אם מדברים על קדשת פרות שביעית, עלינו להקדים את ההבדלים השונים אשר מיחסים את הפרות לשנה השביעית.

לטן "ירקות" שצמחו בשנה ששית גם אם נגמרו בששית, אבל נלקטו בשביעית - מתרים משום ספחים^(ט) והרי הם כפרות שביעית (חזו"א סי' ט ס"ק יז).

מ] "ירקות" שצמחו בשנה שביעית, בענין שאין עליהם אסור ספחים, וראה לעיל סעיף כט, ונלקטו בשביעית הרי הם כפרות שביעית.

מא] "ירקות" שתחלת צמיחתם בשנה השביעית בהתר, עין לעיל סעיף כט, ונלקטו בשמינית, יש עליהם קדשת שביעית אם נלקטו לפני הזמן שיעשו כיוצא בהם או אם לא עשו כיוצא בהם אם נלקטו לפני חנכה (חזו"א סי' ט ס"ק יז, וע"ש ס"ק יג, דין זה הוא רק לגבי אסור סחורה ובעוד, משמע דלגבי תרומות ומעשרות חייבים, והמעשר שלהם הוא מעשר שני).

מב] "ירקות" שתחלת צמיחתם בשנה שביעית באסור, ראה לעיל סעיף כח, אסורים משום ספחים, בין אם לקט אותם בשביעית ובין אם עדין מחברים בשמינית, כל זמן שלא עשו כיוצא בהם, או אם לא עשו כיוצא בהם עד חנכה, וראה לעיל סעיף לו.

מג] "ירקות" שתחלת צמיחתם בשנה שביעית בהתר, עין לעיל סעיף כט, או אפלו באסור, ראה לעיל סעיף כח, ונלקטו בשמינית, אם נלקטו אחרי הזמן שעשו כיוצא בהם, או אפלו לא עשו כיוצא בהם, אבל נלקטו אחרי חנכה של שמינית הרי הם כפרות שמינית, והמעשר שלהם הוא מעשר שני.

מד] "תבואה וקטניות" שהגיעו לשליש גדולם לפני ראש השנה של שביעית, הרי הם כפרות ששית לכל דבר, גם אם נלקטו בשביעית.

מה] "תבואה וקטניות" שהגיעו לשליש גדולם אחרי ראש השנה של שביעית (וראה לעיל סעיפים כה-כו), הרי הם כפרות שביעית.

מו] "תבואה וקטניות" שהגיעו לשליש גדולם לפני ראש השנה של שמינית בהתר (וראה לעיל סעיף כט), אסורים משום ספחים.

מז] "תבואה וקטניות" שהגיעו לשליש גדולם אחרי ראש השנה של שמינית גם אם נורעו בשביעית באסור (וראה לעיל סעיף כט), הרי הם כפרות שמינית.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(טז) לדעת הרמב"ם ומהרש"ס אסורים מדין ספחין אפילו אם התחילו לצמות, ויש להקל לציבור אם מצרים "היתר מכירה". אבל ליחיד בביתו אין להקל.

מח] אתרוג שחנט בששית ונלקט בשביעית, חיב בתרומות ומעשרות, ומחמירים לנהג בו קדשת שביעית^(י) (פדעת הרמב"ם שו"י פ"ד ה"ד, חו"א סי' ז ס"ק ו).

מט] אתרוג שחנט בשביעית, גם אם נלקט בשמינית, הרי הוא כפרות שביעית לכל דבר^(יח) (עין חו"א סימן כו ס"ק ו).

נ] שאר פרות האילן, ופרי הדר בכלל^(יט) אם חנטו בששית, הרי הם כפרות ששית לכל דבר, גם אם נלקטו בשביעית.

נא] שאר פרות האילן, ופרי הדר בכלל אם חנטו בשביעית, הרי הם כפרות שביעית לכל דבר, גם אם נלקטו בשמינית.

נב] ארז ודחן, פרגים ושמשמים אם נגמר פרים בששית, הרי הם כפרות ששית לכל דבר, גם אם נלקטו אחרי ראש השנה של שביעית.

נג] ארז ודחן, פרגים ושמשמים אם נגמר פרים אחרי ראש השנה של שביעית מתרים משום ספיחים, והרי הם כפרות שביעית (חו"א סי' ט ס"ק יז).

נד] ארז ודחן, פרגים ושמשמים אם נגמר פרים לפני ראש השנה של שמינית, אם צמחו באסור הרי הם אסורים משום ספיחין, ואם צמחו בהתר (ראה לעיל סעיף כט), הרי הם כפרות שביעית, וראה לעיל סעיף כח.

נה] ארז ודחן, פרגים ושמשמים של שביעית, אם נגמר פרים אחרי ראש השנה של שמינית, ולא עשו כיוצא - אם צמחו באסור הרי הם אסורים משום ספיחין, ואם צמחו בהתר דינם כפרות שביעית, וראה לעיל סעיפים כה ו-כו.

נו] ארז ודחן, פרגים ושמשמים של שביעית, אם נגמר פרים אחרי ראש השנה של שמינית, ועשו כיוצא בהם, או לא עשו כיוצא בהם, אבל נגמר פרים אחר חנכה, הרי הם כפרות שמינית.

נז] לולב^(כ) הגם שבימי חז"ל היה נוהג בו קדשת שביעית, מפל מקום בזמנו שאין משתמשים בו כל תשמיש אחר חוץ מאשר למצות לולב, לא חלה עליו קדשת שביעית (הגהת הגרשו"א שליט"א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(יז) לדעת מהר"ש סירילאו דין כל פירות הדר ובעיקר הלימונים כדין אתרוג.
(יח) נוהגים להתמיד באתרוג שנלקט בשמינית ולהפריש ממנו תרומות ומעשרות. (יט) עיין הערה קודמת. (כ) אין בלולב קדושת שביעית לדעת הרמב"ם (פ"ח הלכה יא) אבל בהדסים יש קדושת שביעית והולכים רק על פי החנטה. ולכן יש להזהר כשקונים בשמינית הדס שגדל בשמיטה לנהוג בו קדושת שביעית, ולהבליע את מתירו במתיר הלולב.

[נח] מצות עשה להשמיט פרות שביעית, שנאמר "והשביעית תשמטנה ונטשתה", והרי פרות שביעית הפקר הם לכל ויד הכל שוים. ואסור לנעול פרמו ושהו, וכל הנזעל פרמו או סוגר שדהו בשביעית בטל מצות עשה (רמב"ם שו"י פ"ד הכ"ד) ואף אם בדעתו לחלק את הפרות או להפקידם (שם בכ"מ).

[טז] מצוה זו נאמרה בין בפרי האדמה (באפן שלא נאסרו משום ספחים וכדלעיל סע' כה-כו וסע' לז) ובין בפרות האילן.

[ס] כיון שפרות שביעית הפקר הם, פטורים הם מתרומות ומעשרות (טור יו"ד סי' שלא ובפרישה ס"ק ה).

[סא] יש אומרים שגם בפרות שביעית שהם הפקר לא יאכלם אלא ברשות הבעלים, אבל אין הבעלים רשאים למנוע כל אדם מלאכול פרות אלה (ראב"ד ותוס' שאנן עדיות פרק ה' הלכה א').

[סב] עירות ארץ ישראל הסמוכות לספר, מושיבים עליהם נאמן כדי שלא יפוצו נכרים ויכבזו פרות שביעית (רמב"ם שו"י פ"ד ה"ל), וכן מתיר לנעול בפניהם (מהא דלהלן סעיף סז, וראה סעיף סד).

[סג] כדין עירות הסמוכות לספר, כן הדין במקומות שיש חשש שבהמות וחיות נכנסות ואוכלות מפרות שביעית המתקברים (חזו"א סי' יד ס"ק ד), וראה סעיף סד ומכל מקום אם בהמות וחיות אוכלות מפרות שביעית המתקברים אסור למנוע מהם אם אין חשש שיגלגלו את העצים (שם בחזו"א, ועין סעיף נז).

[סד] אם כי אמרנו, במקרים מסוימים מתיר לנעול שדהו, מכל מקום חייב הוא להדביק מודעה בפתח שדהו, שהפרות הפקר הם לכל ישראל וכל הרוצה לקטוף מפרות שביעית, יוכל לקבל את המפתח אצל בעליו (שנת השבע פט"ו סע' ב). ואין רשות לבעל השדה למנוע אדם מלאכול את פרות שביעית.

[סה] עבר ולא הפקיר וכן אם עיבד את שדהו באסור, נוהגים בירושלים תוכב"א שהפרות נאסרים באכילה (כא).

[סו] "את ספיח קצירך לא תקצר ואת ענבי נזירך לא תבצר", הרי כלולים בלאוים אלה שני אסורים: א. שלא יקצר לעבודת האדמה ולא יבצר לעבודת האילן (רמב"ם שו"י פ"ד ה"א והכ"ב). ב. שלא יקצר כדרך שקוצר בכל שנה (אף אם אין בו משום אסור ספחים) ושלא יבצר כדרך הבוצרים (שם ושם).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כא) מי שעבד בשדה באיסור אין פירותיו נאסרים כיון שהם קדושים בקדושת שביעית, וכן מי שלא הפקיר פירותיו הנקרא "שמור" אין פירותיו נאסרים כי הם הפקר ואינם שלו, ואין אדם אוסר שאינו שלו. ולכן יש בהם קדושת שביעית. (עין בספר שארית יוסף באורך).

[סז] לקצור לעבודות האדמה ולבצר לעבודות האילן פרושו שעל ידי הקצירה והבצירה מטיב את האדמה ומתגדל האילן (עי' פאה"ש סי' כג, בב"י ס"ק יב, דאסורו הוא משום זומר, ועי' חזו"א סי' יז מק"ג).

[סח] שלא יקצור בדרך שקוצר בכל שנה ושלא יבצר בדרך הנוצרים, פרושו שלא יקצור את כל פרותיו בבת אחת בדרך בעלים שאוספים הרבה ביחד, ויש לאדם להביא לתוך ביתו מעט בדרך שמביאים מן ההפקר (רמב"ם שו"י פ"ד הכ"ד). ואם הביא יותר מזה מתר (שם), ואין צריך להוציא פרות אלה מן הבית (חזו"א סי' יב ס"ק ט).

[סט] גם ישנה אדם במלאכת הקצירה, אם אפשר (חזו"א סי' יב ס"ק ח), וכן במלאכת התלוש ישנה ממה שרגיל לעשות בשאר השנים, ולכן, אם אפשר, לא יקצור בכלים שרגיל לקצור בהם, וכן לא ידרך ענבים בגת בדרך כל השנים, אבל ידרך בעריבת, לא יעשה זתים בבית הבד, אבל כותש הוא ומכניס לתוך בד קטן ביותר, וכן בשאר הדברים, כל שיכול לשנות משנה (רמב"ם שו"י פ"ד הכ"ג).

אוצר בית דין (כב)

[ע] בית דין ושלוחיו מתרים לקצור ולבצר בדרך כל השנים, וכן אינם משנים במלאכת הקצירה והתלוש (חזו"א סי' יב ס"ק ח). ובית הדין שוכרים פועלים לצורך זה. ומחלקים מפרות שביעית לכל אחד לפי צרך ביתו (שביעית פ"ט מ"ח בר"ש). ומתר להם לגבת את הוצאותיהם הפרכות ב"אוצר בית הדין" (מהא דשם). בפרות אלה אין גם חיוב בעור (חזו"א סי' יא סק"ז) וכפי שיבאר להלן.

לאכלה ולא לסחורה

[עא] דין זה מתחלק לשנים א. עצם הסחורה, ב. התפסות הדמים בקדשת שביעית

[עב] אין עושין סחורה בפרות שביעית, ואם רוצה למכור מעט מפרות שביעית שבגנתו מתר (רמב"ם שו"י פ"ו ה"א). ואסור למכר פרות שביעית לנכרי (חזו"א סי' י ס"ק יד).

[עג] אף במקום שמתר למכר אין מוכרים פרות שביעית לא במדה ולא במשקל ולא במנין, כדי שלא יהיה כסוחר פרות שביעית, אלא מוכר המעט שמתר אכסרה (באמר), להודיע שפרות אלה הפקר הם (כז) (רמב"ם שו"י פ"ו ה"ג).

[עד] גם לא ימכר פרות שביעית בשוק, מקום שרגיל למכר שם (חזו"א סי' יג ס"ק יז).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כב) יש שפיקפקו בכל "אוצר בית דין" כיון שלא נזכר ברמב"ם ומעוד טעמים ועל כן טוב לעשות "אוצר בית דין" בצירוף "היתר מכירה" ועל פי רוב יש בפירות הללו דין ביעור, ובפרט אם הם נמצאים ברשות הקונים. (כג) אין למכור פירות עכ"ר או פירות חו"ל כרגיל אלא אם כן ניכר שהם פירות המתרים. (עין לרמב"ם פ"ז הלכה ה)

עו] מתר ל"אוצר בית הדין", (ראה לעיל סעיף ע), למסר לשליחם את הפרות שברשותם לתת אותם לכל אחד ואחד, ומתר לשליח בית הדין הזה לדרש את שכר טרחה בית הדין וטרחתו הוא (ראה לעיל הערה ב). (ואין הדמים שהשליח מקבל נתפסים בקדשת שביעית - ראה להלן סעיף ע - תורת השמיטה בתוספת שביעית ס"ק לו).

עו] השליח הזה שממנה מטעם בית הדין אינו מוכר את הפרות אלא רק מתוך אותם בין "אוצר בית הדין" לבין אכלי הפרות.

עז] כאשר מוכרין פרות שביעית באופן המתר למכר, (ראה סעיף עא), או אפלו עבר ומכר באופן האסור, הרי הדמים נתפסים בקדשת שביעית, והרי דינם כפרות שביעית, וילקח בהם מאכל ויאכל בקדשת שביעית, ואין הפרות של שביעית עצמם יוצאים מקדשת שביעית, והרי הם בקדשתם (רמב"ם שו"י פ"ו ה"א).

עח] לפיכך - מכר פרות שביעית, הרי הפרות והדמים קדושים בקדשת שביעית, הפרות מתחלת יצירתם, והדמים מרגע מכירת הפרות. קנה בדמים אלה דגים, הרי הקדשה עוברת מהדמים לדגים, נמצא הפרות הראשונים והדגים קדושים בקדשת שביעית, מכר את הדגים וקבל דמים עבורים, יורדת קדשת שביעית מהדגים ועוברת לדמים. קנה בדמים אלה ביצים, יורדת קדשת שביעית מן הדמים ועוברת לביצים, וכן הלאה. וכן הדין אם החליף את הדגים בביצים, יורדת הקדשה מהדגים ועוברת לביצים (רמב"ם שו"י פ"ו ה"ו). והפרות עצמם של שביעית הם כמו שהיו (שם ה"ו).

עט] אין פרות שהם קדושים בקדשת שביעית מתפסים קדשה בפרות אחרים אלא דרך מקח, כגון אם מושך פרות שביעית של חברו ועל ידי כן נקנים לחברו פרות חלין (חזו"א סי' י ס"ק יג), כי אז חלה קדשת שביעית על פרות חלין אלה, אבל לא דרך חלול, כגון שמחלל פרות שביעית על פרות חלין, כי אז אין פרות החלין נתפסים בקדשת שביעית.

פ] במה דברים אמורים? בפרי ראשון, היינו פרות שגדלו בקדשת שביעית, אבל בפרי שני, פרות שחלה עליהם קדשת שביעית מחמת פרות אחרים או מחמת דמי שביעית, מתחלל בין דרך מקח בין דרך חלול (רמב"ם שו"י פ"ו ה"ח).

פא] ואין לקנות בדמי שביעית רק מאכל כדי שיהא ראוי לחול עליו קדשת שביעית, וכן אין להחליף פרות שהם קדושים בקדשת שביעית רק במאכל אחר שראוי שתחול עליו קדשת שביעית. לכן אין לקנות בדמי שביעית ניר, בקבוק וכדומה (שם פ"ו ה"י). גם אין לקנות בדמי שביעית בעלי חיים (כד' (שם ה"ט)). גם אין לקנות בדמי שביעית דבר או להחליף פרות שביעית לדבר שהוא אינו ראוי לאותה הדרגה של קדשה שפרות הראשונים היו מצידים. לכן אין לקנות בדמי שביעית שקבלו עבור תפוחי עץ שמכרו רק מאכל אדם אחר, אבל לא מאכל בהמה. וכן אין למכר מאכל

ודכי חלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כד) הקונה בעלי חיים בדמי שביעית - חלה עליהם קדשת שביעית.

של שביעית שראוי לבהמה לקנות בדמיו מאכל אחר שאינו ראוי לאותה בהמה, אלא רק לבהמה אחרת, אבל מתר למכר מאכל בהמה על מנת לקנות בדמיו מאכל אדם (רמב"ם שו"י פ"ה ה"ב).

פב] מתר לקנות בדמי שביעית פרות שביעית, כשם שמתר להחליף פרות שביעית בפרות שביעית אחרים (ספר השמיטה פ"ח סי' ב ס"ק ג', תורת השמיטה תוספת שביעית ס"ק מ).

פג] אין לפרע חוב בפרות שביעית^(כה) (עין חזו"א סי' יג ס"ק כו בטעם הדבר), וכן אין לפרע חוב בדמי שביעית (רמב"ם שו"י פ"ו ה"י).

פד] מוכרים פרות שביעית וקונים בדמי שביעית, כאמור, ובתנאי שהקנין בשויו המלא, ולא ימכר פרות שביעית במעות של שנה פרוטה, וכן לא יקנה בדמים מרבים של שביעית מאכל שאינו שנה אלא פרוטה, (חזו"א סי' כה ס"ק ה – מה שאין כן בענין מעשר שני שמתר לחלל על שנה פרוטה, כיון שאי אפשר לאכל בזמן הזה את פרות מעשר שני, אך יש שמתירים גם שנה מנה על פרוטה (הר"ש סיריליאו)).

פה] קיימת האפשרות שהדמים לא יתפסו בקדשתם, דהיינו, אם קונה פרות שביעית בהקפה, שאינו משלם מיד, אלא משלם לאחר זמן (חזו"א סי' י ס"ק יג).

פו] וכן אם קונה בהבלעה, דהיינו שקונה יחד עם פרות שביעית גם דבר אחר שאין לו קדשת שביעית, כמו תפוחי עץ בחרף בשנת השמיטה שהפרות נתנו עוד בשנה השלישית ומבליע לו דמי פרות שביעית במין השני (רמב"ם שו"י פ"ח ה"א), רוצה לומר שהוא נותן דמים יתרים בעד המין השני עד שיתן לו את פרות שביעית במתנה (חזו"א סי' יג ס"ק כ).

פז] גם יכול הקונה לשלם בהמתאה (צ"ק) ואין היא נתפסת בקדשת שביעית (כיון שההמתאה אינה אלא הוראת תשלום לבנק ואינה כסף בשל עצמה).

פח] יש מקפידים לחלל כל כסף שמקבלים, על מאכל שעומדים לאכלו בו ביום, ואוכלים אותו בקדשת שביעית.

פט] אין מוסדים דמי שביעית לעם הארץ, ואפלו כל שהוא, שמא לא יאכל אותם בקדשת שביעית (רמב"ם שו"י פ"ח ה"י), ולכן אם רוצה לקנות אצלו פרות שביעית באפן המתר - יעשה כנוזר לעיל בסעיף פה - צ.

צ] אדם שהוא חשוד לעשות סחורה בפרות שביעית, אין קונים ממנו כל דבר שיש לו זיקת שביעית (רמב"ם פ"ח ה"ד) דהיינו, כל תוצרת חקלאית אשר במין הזה יתכן ונעשה בו אסור, כגון שזעווהו, שמרוהו ולא הפקירוהו וכדומה, אפלו אם יודע ודאי

שבפרות האלה לא נעשה כל אסור אלא גדלו מעצמם. אבל פרות ששית או פרות חזין לארץ מתר לקנתם גם מן החשוד (כו) (חזו"א סי' י ס"ק יב).

לאכלה - ולא להפסד

צא] פרות שביעית נתנו לנו לאכילה, על מנת להנות מהם, וכפי שיבאר להלן, ולא להפסידם, ולכן אין אוספים פרות שביעית כשהן בוסר (רמב"ם שו"י פ"ה הט"ו).

צב] אסור לקוץ אילנות משיתחילו לעשות פרי (שם הי"ו).

צג] פרות שביעית נתנו לאכילה, לשתייה לסיכה ולהדלקת הנר ולצבוע בהם צרכי האדם (רמב"ם שו"י פ"ה ה"א). כללו של דבר, מתר להשתמש בפרות שביעית בכל דבר ש"הנאתו וביעורו שוה", פרושו, שבאותו הדגע שפרות שביעית כלים מן העולם גם יהנה מהם. כן, למשל, מתר אדם לאכל פרות שביעית, כיון שבשעה שהוא בולעם - היינו שהוא מבערם מן העולם - האדם גם נהנה מהם. וכן מזליק אדם גרות שבת בשמן של שביעית, כיון שבאותו הדגע שהשמן נשרף, האדם נהנה לאורו. אבל אין להדליק גרות חנכה בשמן של שביעית, כיון שגרות חנכה לא נתנו ליהנות לאורם, ואם כן אין כאן הנאתו וביעורו שוה.

צד] אין עושים מדורה בשמן של שביעית, אפלו אם רצונו לבשל בחמו, כיון שהנאת האדם, האכילה, באה רק אחרי שכבר לא נמצא השמן בעולם (שם ה"ח).

צה] בכלל הפסד פרות שביעית חל גם כן האסור שלא ישנה אדם פרות שביעית מבריתן (שם ה"ג). שנוי נקרא כל דבר שאדם משנה ממה שרגיל לעשות בפרותיו שלו. כן למשל, מאכל אדם לא יתנו לבהמתו (שם ה"ה) אלא אם כן נפסל מאכילת אדם (שם ה"ג). הלכה בהקמה למאכל האדם בתלוש (עין לעיל סעיף סג). מונעים ממנה מלאכל פרות אלה (חזו"א סי' יד ס"ק ד).

צו] מאכל אדם שדרכו לאכל חי לא יאכלנו מבשל, ואם דרכו לאכלו מבשל, לא יאכלנו חי (רמב"ם שו"י פ"ה ה"ג). דרכו לאכלו חי ומבשל, מתר לאכלו בין חי ובין מבשל.

צז] מאכל בהמה אין מבשלים אותו, כיון שדרכה לאכלה חי (שם).

צח] אין מאכילין פרות שביעית לנכרי כיון שלפי חז"ל הרי זה כמו הפסד פרות שביעית (חזו"א סי' י ס"ק יד). אבל אם נתארחו אצל היהודי מתר להאכילם מפרות שביעית (שם).

צט] אין מכינים רפואות ממאכל אדם, כמו למשל תידס של שביעית אין לוקחים אותו להכנת טבליות רפואה, כיון שטבליות אלה אינן עומדות לשמוש כל אדם, והרי זה בגדר של הפסד פרות שביעית (רמב"ם שו"י פ"ה ה"י ועין ב"ק קב א).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כו) אין להוציא פירות שביעית לחו"ל (רמב"ם פ"ה הלכה יג).

ק] מתר אדם לרסק עגבניה, כי כיון שרגילים בכך, אין בו משום הפסד פרות שביעית (עין חזו"א סי' כה ס"ק לב), וכן גם מתר לסחוט לימון, ואפלו תפוז (שם, ערוה"ש סי' כד ס"ק ט), כיון שפרות אלה עומדים לסחיטה. אבל אין לזרק את קלפת הפרות וכפי שיבאר להלן בסעיף קא - קב.

קא] מתר אדם לאכל את פרות שביעית וכפי שרגיל בכך בכל השנים, וכנזכר לעיל בסעיף צג. אבל הפסד בידים אסור, לעמת זה אין חיוב לדאוג שלא יבואו פרות שביעית להפסד, כי "גרמא", לגרום הפסד בלי שהוא יעשה כל דבר מתרת (חזו"א סי' יד ס"ק י).

קב] ולפיכך קולף אדם תפוחים, וכפי שרגיל בכך כל השנים, ואין בו משום הפסד פרות שביעית (חזו"א שם). אבל אם הקלפה ראויה למאכל אדם, או אפלו אינה ראויה למאכל אדם אבל דבוק בה מאכל אדם (כמו בקולף תפוזי אדמה מבשלים), אסור לזרק קלפה זו, אלא מניחה עד שלא תהא ראויה למאכל אדם.

קג] אם רב בני אדם באותו המקום אין רגילים לתת קלפות אלה למאכל בהמה, מתר לזרקן משעה שכבר אינן ראויות למאכל אדם (חזו"א שם). ואם רגילים באותו מקום לתת קלפות אלה למאכל בהמה, וכן קלפה שמלכתחלה אינה ראויה אלא למאכל בהמה, ורגילים לתתה לבהמה באותו המקום, אם אין נותנה לבהמה, מניחה עד שתתקב מאכילת בהמה (חזו"א שם).

קד] קלפת התפוז אין אוכלין אותה חי, וגם לא רגילים לתת לבהמה, ולכן מתר לזרקה לאשפה (חזו"א מועד סי' לג סק"ב). כדיון הקלפות כך דינם של הגרעינים, וכל שראויים למאכל אדם או שדבוק בהם מאכל אדם (כגון שזיף), לא יזרקם אלא יניחם עד שיפסלו מאכילת אדם, וכנזכר לעיל (עין רמב"ם שו"י פ"ה הכ"א ופ"ו הט"ו).

קה] אכל הראוי לאכילת אדם או בהמה אסור להפסידו, וכנזכר לעיל, ויש לשמרו עד שיפסד מאכילה, ומתיר אף לכתחלה להכניס אכל הראוי לאדם לתוך שקית גילוח (כ"ו), לסגרה, וכך לזרקה ואין בכך משום הפסד פרות שביעית (דלמדיו בכל שכן מתרומה על אף שיש בה עשה של משמרת, הגהות הגרשו"א שליט"א).

מצות בעור

קו] פרות שביעית אין אוכלין מהן אלא כל זמן שאותו מין מצוי בשדה, שנאמר: "ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל תבואתה לאכל", כל זמן שחיה אוכלת ממין זה מן השדה - אמה אוכל ממה שבבית, כלה לחיה מן השדה - חייב לבער אותה המין מן הבית, וזהו בעור של פרות שביעית (רמב"ם שו"י פ"ו ה"א).

קז] הזמן שאינו מצוי בשדה, אין פרושו מיד אחרי כלות לקיטת הפרי, אלא פרושו המין הזה שאינו מתקיים יותר בשדה ובלה ונשחת (חור"א סי' טו ס"ק ח). כך למשל, קבעו לנו חז"ל זמן הבעור של תבואה הוא בזמן החריש, דהיינו בחשון של שמינית (מבי"ט ח"ג סי' מה).

קח] זמן הבעור של תמרים הוא פורים, ושל זתים הוא שבעות ושל ענבים הוא פסח של שנה שמינית (רמב"ם שו"י פ"ז הי"א).

קט] כיצד הרי שהיו לו גרוגרות (תאנים יבשות) של שביעית בתוך ביתו אוכל מהן כל זמן שהתאנים בשדה. כל התאנים מן השדה, אסור לאכל מאותן שבבית אלא מבצר אותן (שם הי"ב).

קי] כיצד הוא הבעור? מחלק מפרותיו - בין מאלה שלקט משדה שלו, ובין מאלה שלקט משדה אחרים (חור"א סי' יא ס"ק ו) מזון שלש סעודות לשכניו ולמיודעיו, ומוציא שאר הפרות ומניחם על פתח ביתו ואומר לפני שלשה מאהביו: "אחינו כל בית ישראל מי שצריך לטול יטול", וחוזר ומכניס ואוכל והולך עד שיכלו (שביעית פ"ט מ"ח בר"ש, עין חור"א סי' טו ס"ק ח).

קיא] פרות אלה שהפקיר ושוב זכה בהם, נשארת עליהם קדשת שביעית (עין חור"א סי' יג ס"ק ה וס"ב כו ס"ק ו, ועין הגהות הגרשו"א שליט"א).

קיב] כל העובר ולא בער פרות שביעית, הרי פרות אלה נאסרים ואין להם תקנה שוב לבערם (חור"א סי' יא ס"ק ו). ולכן מי שמספק אם כבר הגיע זמן הבעור, צריך להוציא את פרותיו כל יום מביתו ולהפקירם, ויחזור לזכת בהם, כה יעשה כל יום עד שיצא הספק מלבו (חור"א סי' כו ס"ק ה). ולדעת הגרשו"א שליט"א צריך להשאיר אותם הפקר ולא לזכת בהם, עד שיצא הספק מלבו שפכר כלו מן השדה.

קיג] פרות שנכבשו וכן מיצים וכדומה, צריך לבערם מביתו כשיגיע זמן כלות המין הזה מהשדה (עין רמב"ם שו"י פ"ז ה"ו).

קיד] כשם שמבערים את פרות שביעית כך מבערים את הדמים והמאכל שקנו בדמיהם. כיצד? הרי שמכר (עין לעיל סעיף עא עב) רמונים של שביעית והרי הוא אוכל בדמיהם, וכלו הרמונים מן האלנות שבשדה ונשארו אצלו מן הדמים שמכר בהן, חייב לבערן (רמב"ם שו"י פ"ז ה"ו).

קטו] פרות שנמצאים ב"אוצר בית דין" (ראה לעיל סעיף ע), לא חל עליהם חיוב בעור (כח) (חור"א סי' יא ס"ק ו).

אדמות הנכרים ופרותיהם

קטז] גם על אדמה ששייכת לנכרים אין לישראל לעבד עליה (כ"מ מכ"מ פ"ר המ' שו"י הכ"ט).

קיוז] אין אסור ספיחים חל על יכול הארץ שנמצאת ביד נכרי (רמב"ם שם).

קיוח] מנהגנו בירושלים כדעת הבית-יוסף, שפרות שגדלו בשדות הנכרי אין עליהם קדשת שביעית, לא לענין סחורה, ולא לענין הפסד ולא לענין בעור (ראה בכ"מ הג"ל). וראה לעיל סעיף לב, שאם היהודי עשה את גמר המלאכה, כגון שהיהודי סחט ענבים ליין, חייב הוא לעשרם (כס).

קיט] פרחים שאין בהם ריח ואינם עומדים רק לגוי, כמו פלניות וידק לקישוט, אין בהם קדשת שביעית (עין ירושלמי פ"ז ה"א). אבל אם יש בהם ריח - הרי הם קדושים קדשת שביעית (ע"ש), והיינו אם דינם בדיקות, כמו עשבי בושם והצפורן, אם נלקטו בשביעית יש בהם קדשת שביעית: ואם הם גדלים על עץ, כמו ורדים ושושנים^(ל), כל שנחנטו בשביעית יש בהם קדשת שביעית (עין חזו"א סי' י"ד ס"ק ט ד"ה ובתשובת).

קכ] פרחים שנזרעו בשנה השביעית - אם יש בהם ריח אסורים משום ספיחים (שם בחזו"א), ואם אין בהם ריח גם כן אין להשתמש בהם, כי הרי בקנינים מחזקים ידי עוברי עברה שזורעים בשביעית (שמטה כהלכתה פ"ב סעי' י"ב).

הגהות הרב בראנסדופר לעמוד 640

אם מותר לזרוע בעצין שאינו נקוב, הוא דבר התלוי במחלוקת, ודעת החזון איש (סימן כו ד) נוטה להחמיר.

אין לטלטל העצין ממקום למקום אפילו בתוך הבית אם אין בו רצפה, וכל שכן אם הוא מונח על גבי יחידות ואין להניחו על גבי הקרקע, ובבית מרוצף מותר. וכן בעצין של מתכת וחוכית ואינה נקובה מותר לטלטל ממקום למקום בתוך הבית אפילו אם אינה מרוצפת, ולהוציא מן הבית לחוץ יש להחמיר בכל מיני עציצים.

להמחמירים בזריעה אפילו בעצין שאינו נקוב אפילו בתוך הבית, גם זה אסור.

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

(כט) בלי ברכה. (ל) והדסים.

הלכות פרוזבול

מכאן ועד סוף הלכות מכירת חמץ הכל הוא מדרכי הלכה

- א] מצוות עשה להלוות למי שנקלע למצוקה, כמוכח ללא ריבית.
- ב] מותר להלוות בדולרים, אע"פ שההלוואה וההחזר נעשה בשקלים.
- ג] אסור לנגוש ולהציק ללוה שיחזיר את החוב.
- ד] מצוה על הלוה להחזיר את החוב בזמנו.

שמיטת כספים

- ה] מצות עשה מהתורה להשמיט ולבטל כל מלוה בסוף השנה השביעית. בזמנינו שאין היובל נוהג מצוה זו היא מדברי סופרים.
- ו] כל חוב שהגיע זמן פרעונו לפני סוף השנה השביעית בטל בסוף השנה לפני תחילת השנה השמינית. אמנם אם זמן פרעון החוב הוא בשנה השמינית או אחר כך אינו בטל בסוף השביעית.
- ז] התובע חוב שעברה עליו שביעית מעיקר הדין עובר על איסור תורה.
- ח] מי שרוצה לגבות בחזרה את חובותיו ביכולתו למסור שטרותיו לבית דין בעל פה ו/או לחתום על שטר פרוזבול כדלהלן.
- ט] תיקן הגאון רבי יוסף חיים זיע"א בעל "בן איש חי" שילוה אדם לחבירו או אשה לחבירתה סכום או חפץ לפני ראש השנה של שמינית ע"מ שיחזיר לו לפני ראש השנה, כדי לקיים מה שכתוב בתורה להשמיט את החוב בשמיטה. אחרי ר"ה כשיבוא חבירו להחזיר את החוב יאמר לו "משמט אני". ודבר זה יכול לעשות מי שלא חתם על פרוזבול, או אחרי החתימה על פרוזבול.

מה השמיטה מוחקת ?

- י] כל איש או אשה שיש להם כסף אצל אחרים, או חסכון בבנק, (אפילו בהיתר עיסקה) וכן מי שיש לו ש"ק שזמן פרעונו קודם סיום שנת השמיטה וכד' צריך לדעת שהחובות שחייבים לו נמחקים בסיום שנת השמיטה.
- יא] בזמן הזה הקפת חנות ושכר שכיר נשמטים בשביעית.
- יב] אם יש לאשה חשבון בבנק בין משותף עם בעלה או בנפרד חייבת בפרוזבול. ואפשר לה למנות את בעלה לשליח והוא יעשה זאת במקומה.
- יג] קופות צדקה וגמ"ח אינם משמטים שהרי הם כמו שמסרו לבי"ד.

מהו פרוזבול

- יד] פרוזבול היא מילה המורכבת משלוש מילים "פרו בולי בוטי" ובתרגום לעברית "תקנת עשירים עניים". תקנה זו נתקנה על ידי הלל הזקן כשראה שנמנעו העשירים להלוות לעניים כשקרבה שנת השבע מחשש שמה יאבד כספם. הימנעות זו של העשירים מלהלוות היא עבירה על מה שכתוב בתורה. כמוכח שכאשר העשירים לא מלווים, גם העניים סובלים, ולא לזה התכוונה התורה. לטובת העשירים והעניים תיקן הלל פרוזבול שהעושה אותו לא נמחקים החובות שחייבים לו.

טז] ומפני מה החותם על פרוזבול אינו משמט ? כיון שחובות של בית דין אינם נשמטים ונמחקים, ובחתימה על פרוזבול אדם מוסר את חובותיו לבית דין.

כמה פרוזבולים צריך?

טז] אדם שהלוה לחמשה אנשים מספיק לו פרוזבול אחד. חמישה אנשים שהלוה לאדם אחד צריכים חמישה פרוזבול, לכל מלוה פרוזבול אחד.

מתי עושים פרוזבול ?

יז] פרוזבול עושים עד סוף השנה השביעית. פרוזבול מועיל לכל החובות שנוצרו עד זמן עשיתו. כל מה שִׁנְעָשָׂה אחר כך נשמט ובטל.

יח] אם המלוה נמצא בחו"ל והלוה בארץ, עדיף שהמלוה יעשה את הפרוזבול לפני כניסת ראש השנה לפי שעון ארץ יִשְׂרָאֵל.

יט] אפשר לכתוב פרוזבול בלילה, ואפשר לעשות שליח לכתוב פרוזבול. אחרי השמיטה לזה שבא להחזיר חוב אחרי ראש השנה של השמינית למלוה שלא עשה פרוזבול, חייב המלוה לאמר לו "משמט אני" וכבר אתה פטור מלשלם לי. ואם אמר לו הלוה "אף על פי כן אני נותן לך במתנה" מותר למלוה לקבל. ורוח חכמים נוחה ממנו.

אופן וסדר עשיית פרוזבול:

כ] מכין המלוה שטר פרוזבול הנמצא לקמן. מעמידים שני עדים כשרים שומרי מצוות, ורצוי שלא יהיו קרובים. יזהרו העדים שהתאריך יהא מדויק.

כא] אין צורך לפרט שמות האנשים שחייבים לו. ואם רוצה להחמיר על עצמו ולפרט שמות החייבים לו יכול לרשום שמם מאחורי שטר הפרוזבול.

כב] אחד העדים מכין מטפחת. המלוה תופס את המטפחת ואומר: "אתם העדים קנו ממני קנין גמור ושלם שאני מזכה על ידכם קרקע כל שהוא לכל אחד מבעלי חובות שחייבים לי (ולאשתי), שאין להם קרקע"

מפסיק לתפוס את המטפחת ממשיך ואומר: הוּוּ עלי סהדי שאני מוסר כל חוב שיש לי (ולאשתי) לביה"ד של עיה"ק ת"ו הרה"ג הרה"ג שאגבנו כל זמן שארצה.

כג] העדים חותמים על שטר הפרוזבול ומוסרים אותו למלוה שיראנו ללוה בעת גבית החוב. ניתן למסור חוב גם על פה.

שטר פרוזבול

בפנינו עדים החתומים מטה בא לפנינו _____ ואמר לנו קנו ממני קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניה ביה איך אני מזכה על ידכם קרקע כל שהוא שיש לי לכל אחד מבעלי חובות שחייבים לי (וחייבים לאשתי) שאין להם קרקע לכתוב עליו פרוזבול. וקנינו קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניה ביה מיד הנזכר לעיל. ובכן אמר לנו הוּוּ עלי סהדי שאני מוסר כל חוב שיש לי ולאשתי לבית דין הצדק אשר פה עיה"ק _____ תובכ"א. הרה"ג _____, והרה"ג _____, והרה"ג _____, שאגבנו כל זמן שארצה. ועל דבר אמת חתמנו שמתינו פה עיה"ק _____, בתאריך _____, לחודש אלול. שנת _____, ליצירה, והכל שריר ובריר וקיים.

עד _____

עד _____

ערב פסח שחל בשבת

שבת הגדול

א. נהגו אבותינו ורבנותינו נוחם עדן, לדרוש בשבת הגדול בהלכה ובאגדה, כדי להורות לעם את הדרך אשר ילכו בה ואת המעשה אשר יעשו, להזהירם על ביעור חמץ והמעשים המקולקלים. (כה"ח סימן תל ס"ק ד).

ב. אחד הטעמים שקורין לשבת זו "שבת הגדול", משום שבשבת זו מתאספת כל הקהילה לשמוע הלכות חשובות. (כה"ח סימן תל).

ג. כשחל ערב פסח בשבת, מכיון שאין שהות לקהל להכין צרכי החג, נהגו לדרוש בשבת קודם שבת שחל בה ערב פסח. (כה"ח סימן תכט ס"ק ג ד. משנ"ב סימן תל ס"ק ב. כא"ח צו).

ד. יש נוהגים לומר בשבת הגדול במנחה חלקים מההגדה. ויש שאין אומרים אותו. וכשאומרים חלקים מההגדה, אומרים אותה בשנה כזו בערב פסח ממש. (באר היטב סימן תל ס"ק ב גר"א שם ב).

תענית בכורות

ה. הבכורים מקדימים להתענות ביום חמישי דהיינו י"ב בניסן, וכיום נהגו הבכורים להשתתף בכל שנה בסעודת מצוה של סיום מסכת, ובזה יוצאים ידי חובה. ובשנה זו יעשו את הסיום ביום חמישי בבקר. וכלל תמיד טוב שהבכור יסיים מסכת בעצמו אם הוא בר אוריין. (שו"ע תע ס"ע ב כה"ח ס"ק כג משנ"ב ס"ק י בא"ח צו א כה. ור"פ ח"ג לה).

ו. בכור שצם ביום חמישי, אסור לו לאכול עד שיבדוק החמץ, אולם מותר לו לטעום מיני מזונות או פירות כדי שיבדוק בשוב הדעת. (כא"ח צו א כה"ח סימן תלא ס"ק טו משנ"ב ס"ק ו).

בדיקת חמץ

ז. מקדימים בשנה זו לבדוק את החמץ ביום חמישי בערב שהוא ליל שישי, היינו בליל י"ג בניסן. ומתחילים לבדוק בצאת הכוכבים. ואסור לאכול או ללמוד קודם הבדיקה. הנוהגים לפזר עשרה פתיתים של חמץ עטופים בנייר, יעשו זאת בליל זה. (משנ"ב ס"י תלא ס"ק א. כה"ח שם ס"ק ה ובענין הפתיתים, עיין שו"ע ס' תל"ב ס"ע ב וכה"ח שם ס"ק לא. ומשנ"ב ס"ק יג).

ח. מי שקשה עליו, ואינו יכול לבדוק כשהוא רעב, מותר לו לטעום מיני מזונות או פירות כדי שיבדוק בשוב הדעת.

ט. כמו בכל שנה טוב לומר קודם הבדיקה וקודם הביטול "לשם יחוד וכו'" המופיע במחזורים. ואחר כך יברך הבדוק בא"ה אמ"ה אשר קדשנו כמצוותיו וצונו על ביעור חמץ. יבדוק ולאחר הבדיקה יבטל מיד ויאמר: "דלא חזיתיה ודלא ביערתיה וכו'". (משנ"ב ס' תמד ס"ק א ג, וכה"ח ס"ק ב ג ובא"ח צו).

י. יזהר להצניע את עשרת הפתיתים וכן כל החמץ שנשאר ורוצה לאוכלו בליל שישי, יום שישי, ליל שבת ויום שבת, במקום מיוחד, שאם יתפזר, יצטרך לחזור ולבדוק. (כה"ח סי' תמד ס"ק ג. משנ"ב ס"ק ג).

יא. יש להשגיח, במיוחד השנה, שאוכלים חמץ בליל שישי וביום שבת שלא יפוררו הקטנים חמץ ולא יפזרו חמץ בבית. (אחרונים ועין מהרי"ל המובא בכה"ח סי' תל"ד ס"ק ג).

יום שישי

יב. מתפללים תפילת שחרית כמו בכל יום שישי ואומרים בו "מזמור לתודה" לכל הדעות, גם אלו שלא אומרים בערב פסח. (ועיין שו"ע ס' תכ"ט ברמ"א. ומשנ"ב שם ס"ק יב יג וכה"ח שם ס"ק לט ומב).

יג. אין חיוב להשכים מוקדם לשחרית, ולא ישכח לקרוא "שנים מקרא ואחד תרגום". (בא"ח צו).

יד. בבקר יבער את עשרת הפתיתים וכן כל חמץ שמצא בעת הבדיקה. ומשייר רק חמץ מצומצם לשתי סעודות שבת, ויש אומרים שמשייר גם כל חמץ שרוצה לאכל ביום שישי. (שו"ע שם ס' ב. כה"ח שם ס"ק כ וכב. משנ"ב שם ס"ק ט. וביאור להלכה ד"ה "ומשיירין" והרמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ג ה"ג. בא"ח שם אות א.)

טו. לאחר הביעור לא יאמר את נוסח הבטול "כל חמירא", כי החמץ עוד נשאר בביתו ועדיין אוכל ממנו, ואת הביטול יעשה ביום שבת כדלקמן. (שו"ע שם וס"ע ו. ומשנ"ב שם ס"ק י וכה"ח שם ס"ק כג).

טז. טוב לבער את החמץ הנ"ל בשעות המוקדמות לפני הצהריים, כמו בכל שנה, ואם לא שרף את החמץ בשעות הנ"ל, יכול לשרוף כל היום עד זמן הדלקת הנרות. (אחרונים).

יז. כמו כן טוב שימכור את החמץ לפני יום שישי, ויכול למכור חמץ ביום שישי עד זמן הדלקת נרות שבת. ואם מוכר דרך הרבנות המקומית יבדוק היטב כי בודאי מקדימים למכור חמץ לפני כניסת שבת. (אחרונים).

יח. כל יום שישי מותר בעשית מלאכה ככל ערב שבת. (זכרונות אליהו מערכת פ אות טו. כה"ח שם ס"ק כא, ועיין שו"ע שם ובכה"ח סי' תס"ח ס"ק ג).

יט. יבדקו את עלי החסה, וכן את הכרפס ביום שישי, ויניחו אותו זמן מועט (פחות מדקה) בחומץ חזק, כדי שהתולעים יופרדו מהם וישטפם יפה, ואח"כ יבדקו בעין בדיקה טובה. ואין להשהותם בחומץ זמן רב של יהיו ככבוש, ואם שהו בחומץ חזק או במי מלח עזים למעלה מחמש דקות, יעשו שאלת חכם. כמו כן אין לשרותם במים עשרים וארבע שעות. מאותה סיבה. אחרי הנקיין יניחו אותם עטופים בנילון במקרר, ויש מקילים לעטוף אותם בבד רטוב. וכבר הזהרנו מספר פעמים, כי כיום שיש בשוק חסה המוחזקת ללא תולעים מישובי גוש קטיף - יש חיוב לקנות חסה זו, ולא לסמוך על בדיקת עין. ובפרט בזמן כזה שיש צורך בכמות גדולה. ואעפ"כ גם חסה זו ישטוף וירחץ את החסה לפני השבת.

(כה"ח ס' תע"ג ס"ק צא. פג. עיין לשו"ע יו"ד ס' ק"ה סע' א. ודרכי תשוכה ס"ק מב. ולדעת שו"ע ר"ז ס' תע"ג סע' כ"ט לא יוצאים בכבוש ידי חובה, ועיין משנ"ב ס"ק לח. ולגבי שמירה בכד רטוב עיין כה"ח ס"ק פ וצ"א. בא"ח פרשת צו אות כ"ז).

כ. אם לא בדק חסה וכרפס בערב שבת אסור לבדוק אותה בשבת. ויבדוק היטב במוצאי שבת ליל פסח. ובמקרה זה עדיף שיקחו את הגזע של החסה או את הקלח ולא את העלים. (כה"ח שם ס"ק עה וצ).

כא. טוב להכין את הבשר הצלי או את הזרוע מיום שישי, ומותר להניחם במקרר ואפילו בהקפאה, ויוציאם רק במוצאי שבת. אם לא צלה ביום שישי, יש מחלוקת אם מותרת הצליה במוצאי שבת. ולפיכך יש אומרים שיניח בקערה בשר מבושל. אך אפשר לצלות את הבשר בליל פסח על דעת לאכל ממנו ביום פסח או להאכילו לקטנים. (למשנ"ב ס' תעג ס"ק לב, כה"ח ס"ק סג. בא"ח צו ל, ברכ"י שם ס"ק א).

כב. הנוהגים לאפות מצה בערב פסח, יאפו גם בשנה זו ביום שישי אחר חצות. הנוהגים להכין לטחון תבלינים לחרוסת, יכינום מערב שבת, ואם לא הכינו בערב שבת - ירסקו בשינוי במוצאי שבת. (שו"ע ס' תנ"ח ועיין כה"ח שם ס"ק יא. עיין לשו"ע ס' תק"ד סע' א ולמשנ"ב ולכה"ח שם. ועיין פמ"ג משבצות זהב ס"ק ב ועיין כה"ח ס' תע"ג ס"ק צו, צו ומשנ"ב שם ס"ק מז).

כג. יש להכין מערכת פמוטים כפולה לשבת וי"ט, מכיון שאסור להדביק את הנרות בפמוטים ביו"ט. ואם לא הכין, מותר לתקוע את הנרות אף לא להדביקם על ידי חימום. כמו כן ידליק בערב שבת נר הדולק 26 שעות - כדי להעביר ממנו אש במוצאי שבת. וטוב להכין נרות גדולים לליל פסח, כדי שיאירו עד סוף ההגדה והסעודה, שזה קרוב לחצות הלילה. ובדיעבד אפשר להדליק נרות רגילים. (משנ"ב ס' תקי"ד ס"ק יח וכה"ח שם ס"ק מא ומב, ואחרונים).

כד. טוב שיבשלו לשבת את כל האוכל כשהוא כשר לפסח בכלים כשרים לפסח. (כה"ח שם ס"ק כה. משנ"ב שם ס"ק יד).

כה. טוב להכין לשבת כלי הגשה וסכו"ם לשמוש חד פעמי, וכן רצוי להשתמש במפות נילון חד פעמיות, כדי שלא יכנס למחלוקת אם מותר לשטוף כוסות וצלחות שאכל בהם חמץ. (אחרונים, ועיין שו"ע ס' תמ"ד סעיף ג וד).

כו. יזהר שלא יערה מכלי ראשון של פסח לתוך צלחת של חמץ אפי' ריקה. ובדיעבד אם עירה ולא היה בצלחת חמץ - אין לאסור, וכאמור גם מטעם זה עדיף להשתמש בכלים חד פעמיים. (כה"ח שם. ומשנ"ב שם בשער הציון ד. פמ"ג שם אות ד).

כז. מצוה להתרחץ לכבוד החג, והנוהגים לטבול בערב החג, ירחצו ויטבלו ביום שישי, ורצוי לטבול גם ביום שבת אם הדבר אפשרי. (משנ"ב ס' תע"א ס"ק ככ וכה"ח ס' תס"ד ס"ק קא ושו"ע ס' תע"א סע' ג).

כח. יש לאחסן את כל כלי החמץ במקום מיוחד ביום שישי, ובדיעבד יכול לאחסנם ביום שבת קודם זמן ביעור חמץ. וכן יעשה בכלי חמץ שהשתמש בהם בשבת. (שו"ע ס' תמ"ד סע' ד).

כט. יש להגעיל ביום שישי את הכלים שרוצה להשתמש בהם בפסח. ואם משתמש בחמץ בשבת בכלי מיוחד שיש לו צורך בו גם בפסח, יעשה שאלת חכם, כיצד יש להכשירו. (ס' תק"ט סע' ה. ומשנ"ב שם ס"ק כו.).

ל. שינים תותבות יש לשפשף היטב, ולערוט עליהם מים רותחים ביום שישי, וטוב להניחם בתוך מים עם מלח. ואם יש חשש שמא יתקלקלו, יערה עליהם מכלי שני, והעיקר לנקות טוב. ובשבת ישתדל לא לאכול דבר חם או חריף ביותר ואחר סעודת הבוקר ינקה וישפוך עליהם מים חמים מכלי שני מתוך כוונה לנקות ולא להגעיל. (שו"ע ס' תנ"א סע' ו וס"ע ג.).

לא. יש להשאיר לחם מצומצם לסעודת ליל שבת ויום שבת בבוקר, ורצוי לקנות לחמניות קטנות או פיתות לקיים בהם לחם משנה ואשר אינם משאירות פירורים. (שו"ע ס' תמ"ד סע' א, ועיין כה"ח ס' תל"ד ס"ק ג.).

לב. מי שאופה מצות בעצמו ישים לב להפריש "חלה" מהמצה לפני שבת. ואם לא הפריש ונזכר בליל פסח, יעשה שאלת חכם, כי יש הבדל בין חלת ארץ-ישראל לחלת חו"ל. (עיין לכה"ח ס' תנ"ז ס"ק טז שמצדד בשעת הדחק להקל להפריש חלה בליל יו"ט.).

לג. יש מחמירים לפתוח את בקבוקי היין וחבילות המצות ביום ו'. ואם לא הכין, מותר לפתוח בליל פסח. טוב לפתוח את החבילות באופן שלא יקרעו האותיות. (אחרונים.).

ביעור מעשרות

לד. פסח של שנת השמיטה היא זמן "ביעור מעשרות" של שנה רביעית חמישית שיטית (ושביעית בדבר החייב במעשר). וגם יש בה "ידידי מעשרות" לפיכך בערב שבת ערב פסח או לפני כן, חייב אדם לברר בביתו על כל פירות וירקות, יבשים או קפואים וכן שימורים, וכל דבר החייב תרומות ומעשרות אם הפרישו ממנו תרומות ומעשרות. ואם הופרשה חלה. ואם לא הופרש או מסופק - עליו להפריש. ועיין לעיל הלכות ביעור מעשרות ונוסח הידידי.

ערב שבת

לה. רגילים לעשות ערובי חצרות בכל שנה עם מצה, ובדרך כלל עושים זאת בערב פסח. בשנה זו יעשו ערובי חצרות בע"ש אחרי או לפני מנחה - לפני קבלת שבת. או בערב שבת חול המועד. (שו"ע ס' רס"ח וברכ"י ס' שפ"ז.).

לו. אומרים במה מדליקין בקבלת-שבת. (שו"ע ע"ח ונושאי כליו.).

לז. טוב לאכול סעודת השבת במקום מיוחד, בחצר או במרפסת מרוצפות, ויפרוס על השולחן מפת ניילון, ויכסה את הלחם במפת נייר, שלא ידבקו פירורי חמץ במפת בד, וישתדל שלא יפלו פרורים ברצפה, ולכן לא יאכל במקום שיש שטיח. (בא"ח שם אות ג. ואחרונים.) ויש הנהיגין לפרוס נילון מתחת לשולחן, לשם כך.

לח. אחר גמר האכילה ינער בגדיו ויכנס לדירה. ולא יגע בכלים של פסח אלא אם כן רחץ ידי (עין לבא"ח שם אות ד).

לט. במקום שאינו מרוצף אסור לטאטא את הרצפה במטאטא כיון שהוא מישר את העפר וזו מלאכה - "אשווי גומות". ויש שאסרו משום כך גם במקום מרוצף, אך בימינו שכל הבתים מרוצפים - מותר לטאטא על ידי מטאטא רגיל במקום מרוצף, ועדיף לטאטא במטאטא של שערות רכות. ויש מחמירים לנקות את הרצפה בשינוי על ידי מטלית רצפה מהסיבה הנ"ל אולם בימינו שכולם רגילים לרצף את בתיהם, אין מקום לחשש זה ובפרט בשבת זו. ואם אין לו מקום לאכל אלא במקום שאינו מרוצף - אסור בשבת לטאטא במטאטא אפילו של שערות רכות ולא על ידי מטלית רצפה. ובמקרה זה אין לו ברירה אלא לפזר במקום שאכל חול שהוכן מערב שבת.

מ. אחרי שמטאטא יש לנער את המטאטא חזק מהפירורים. בנוחיות או באשפה שברחוב. וטוב לטאטא במטאטא ישן ואח"כ לזרוק אותו עם החמץ. (שו"ע סי' שלו סעי' ב. בה"ח שם ובס' תמ"ד ס"ק לב. בא"ח צו ג. משנ"ב וביאור הלכה סי' של"ז סעי' ב, וסי' תמ"ד ס"ק טו).

יום שבת - ערב פסח

מא. ישכמו להתפלל, ורצוי להתפלל כותיקין - עם הנץ החמה. (משנ"ב שם ס"ק ד. בה"ח שם ס"ק ז. בא"ח אות ב).

מב. המתפללים אחר הנץ החמה, לא יאריכו בניגונים ועליות, כדי שיספיקו לקיים את סעודת השבת בניחותא ולא בחיפזון. לפני סוף הזמן המופיע לקמן. (בה"ח שם ס"ק ז).

מג. גם לנוהגים שבשבת הגדול לא מפטירין "וערבה", בשבת זו הרבה נוהגים שמפטירין "וערבה לה" (מלאכי ג, ד). ולדעת הגאון מפטירין בפרשת השבוע "כה אמר ה'" (ירמיהו ז, כ"א). עד "כי באלה חפצתי נאום ה'". (בה"ח סי' תל ס"ק ג ומקור חיים אות א).

מד. יש נוהגים לאכול מאכלים קרים של חמץ בסעודת שחרית. (משנ"ב ס"ק יד). ובסעודה שלישית אוכלים תבשילים כשרים לפסח. יש נוהגים לפצל את הארוחה לשניים בדרך זו: נוטלים ידיים, אוכלים פת כביצה ומברכים ברכת המזון, עושים הפסקה ואח"כ שוב נוטלים ידיים ואוכלים שוב כביצה פת כך שהפעם השניה תיחשב להם כסעודה שלישית (בה"ח שם ס"ק ת. משנ"ב שם ס"ק ת. והגר"א שם). ויש שמקפידים לא לעשות כן כי אין להרבות בברכות, ואין יוצאים בזה ידי חובה בסעודה שלישית. וכן דעת השו"ע והבא"ח, שאף בדיעבד לא יצאו ידי חובה סעודה שלישית אם אכלוה קודם חצות היום. (שו"ע סי' רצ"א סעי' ב ובה"ח שם ס"ק יב). ולכן נהגו הספרדים כדעה ראשונה וכן רבים מהאשכנזים.

מה. מי שיש לו סיר על האש עם אוכל מבושל כל צרכו ורוצה להוציא ממנו חלק עבור סעודת שחרית - יכול ואין לחוש ל"מגיס", וכל שכן במקום צורך מצוה כיום הזה - אפשר להתיר (בה"ח סי' שר"ח ס"ק קעג וקעז, ולר"פ ח"ג סי' מה). ולדעת חכמי אשכנז, יש להחמיר גם באופן זה, כל זמן שמונח על האש (ועין למג"א שם ס"ק מ"ב ולמשנ"ב ס"ק קיג וקיו משם א"ר, ושו"ע ר"ז סעי' לא. וכן לכה"ח ס"ק קעז ולר"פ שם בסוף).

מו. בערב פסח מותר לאכול חמץ רק עד שליש היום, שזה ארבע שעות זמניות. והיום נחשב מעלות השחר עד "צאת הכוכבים" שהוא י"ח דקות אחרי השקיעה, ומותר בהנאה עוד שעה זמנית אחת. (לפי חישוב של מעמוד השחר עד צאת הכוכבים, ויש שינוים בחישוב מתי מתחיל עמוד השחר, ומתי צאת הכוכבים. ולשיטת החזו"א יש להחמיר בערב פסח כספרדים. עיין בא"ח פרשת צו אות ח. ויש שמחשבים ארבע שעות מהנץ החמה, עיין בלכוש ס' דס"ג וס' רל"ג ושו"ע ר"ז ס' רל"ג סע' ב).

מז. לאחר סיום סעודת שחרית, ירחוץ ידיו וינער בגדיו ובגדי הילדים הקטנים. ורצוי לבדוק בכיסים ובקפולי הבגדים, ואם ראה שיש בהם חמץ או ספק חמץ - ינערם ויניחם עם כלי החמץ, ויעשה כן לפני זמן ביעור חמץ. וכן יעשה עם מגבת שהשתמש בה, וטוב להחליף גם חולצה (בא"ח צו ד, ואחרונים).

מח. יאסוף כל החמץ שבבית, יניחם בתוך נילון ויזרקם לאשפה שמחוץ לבית. מי שמחמיר בטלטול בשבת, ולא מוציאו לאשפה - יפורר את החמץ ויזרקם לשירותים (כה"ח שם ס"ק לד, מב ומג. ומשנ"ב שם ס"ק כא), ויעשה זאת לפני שעה רביעית. ובדיעבד עד סוף שעה חמישית. לאחר שעה חמישית אין לטלטל, אלא יכפה עליו כלי וישרוף אותו במוצאי יד"ט (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פרק ג הלכה ג, ועיין החונים עליו וב"י. ועיין משנ"ב ס"ק כא וכה"ח ס"ק מ). או יתן אותו בזמן הנ"ל לגוי (שו"ע שם סע' ד וה. במקום שאין רה"ר דאורייתא. ועיין כה"ח שם ס"ק לו. ומשנ"ב ס"ק יח).

מט. ישטוף פיו וינקה שיניו במברשת ששערותיה רכות או עשויות מגילון וישתמש במשחת שיניים נוזלית. ואולם אם יוצא דם מהחניכיים לא ישתמש במברשת, אלא ינקה שיניו בקסמים דקים ובוהירות גדולה. (עיין כה"ח שם ס"ק לב, ועיין רמ"א ס' של"ז ומשנ"ב שם ס"ק יד וכיאר להלכה ד"ה "שלא ישתכרו". ובענין משחת שנים עיין לרמ"א ס' שכ"ז סע' י ולחונים עליו, ובא"ח פר יתרו אות ט).

נ. המשתמש במברשת יזהר שלא לשוטפה לאחר השמוש שזה כ"מכין משבת לחול". אולם אם רואה שהמברשת מלוכלכת בפירורים, יכול לשוטפה ויתכן להשתמש בה במשך היום, ועדיף להשתמש במברשת שהשתמש בה כל השנה ולזרקה לאחר השמוש. (אחרונים).

נא. מי שיש לו שיניים תותבות, לאחר שיכשירם כדן ביום שישי, ישתדל לא לאכול דבר חם ביותר או חריף כליל שישי וביום שבת בבוקר. אחר סעודת שבת ינקה אותם וישפך עליהם מים חמים מכלי שני ויתכוין לנקות אותם, ולא להגעילם. (אחרונים, ועיין שו"ע ס' תק"ט סע' ה). ומי שחושש שיכנסו פירורים בין שיניו בחורים או בתותבות - טוב שיאכל מעט חמץ כליל שבת וביום שבת בבוקר, ויאכל לחם רך וכד'. (אחרונים).

נב. בשבת חייב לבטל את החמץ ויאמר: "כל חמירא וחמיצא שאיכא ברשותי דחזיתיה ודלא חזיתיה דביערתיה ודלא ביערתיה - ליבטיל ולהוי כעפרא דארעא". ואם אינו מבין עברית - יאמר בלשון שמבין. (שו"ע שם סע' ב וס"ע ו).

נג. טוב שיאמר אדם שאין הוא רוצה שהכלי של פח האשפה שלו או המשותף לו ולאחרים, יזכה בחמץ שזורקים לתוכו. (עיין בא"ח שם אות ג).

נד. המשתמש בכלי חמץ - אם יכול לנקותם בידי הנה מה טוב. ואם לאו - ידיחם במי סבון ולא במטלית, וישתדל להניחם במקומות המיועדים לכלי חמץ, לפני זמן הביעור. (בא"ח שם אות ב. וכה"ח שם ס"ק כח וכת, ומשנ"ב שם ס"ק יד).

נה. יש הנוהגים לא לאכול מצה ל' יום קודם הפסח (מנהגים). ויש הנוהגים מר"ח ניסן (כה"ח סי' תע"א ס"ק כב ומשנ"ב ס"ק יב). אבל מהדין איסור אכילת מצה הוא רק בערב פסח ביום. ואע"פ שבליל ע"פ יש מתירים (עיין בה"ח שם ס"ק כב ומשנ"ב ס"ק יב ור"פ ח"ג סי' כ"ז). לא נהגו לעשות סעודת שבת בליל שבת במצה, בגלל שלא להכנס לספק ברכות, מה לדרך על מצה זו. (אחרונים).

מנחה וסעודה שלישית

נו. יתפללו מנחה גדולה חצי שעה אחר חצות. ואין אומרים "צדקתך" במנחה זו, ואחרי תפלת מנחה יאמרו סדר "קרבן-פסח", ככתוב במחזורים, מדין "ונשלמה פרים שפתינו". (כה"ח סי' תנ"ח ס"ק י'. משנ"ב סי' תע"א ס"ק כב).

נז. סעודה שלישית יעשנה לפני השעה העשירית כדי שיאכל כלילה לשובע. ואם איחר - לא יאכל מזונות, אלא בשר, פירות או ירקות, וגם מהם לא יאכל הרבה. (שו"ע סי' תע"א סע' א. כה"ח ס"ק ז ות. ומשנ"ב ס"ק ג. משנ"ב סי' תמ"ד ס"ק ח).

נח. רצוי להכין מע"ש מצה טחונה מעורבת עם ביצה שנלושה יחד, ויבשל אותה תוך החמין, ויאכל ממנה סעודה שלישית עם עוף או בשר, ויברך עליה בתחילה "מזונות", ואח"כ "על המציה". ואם לא הכין כן - יקיים סעודה שלישית בבשר ודגים. ואם גם זה לא הכין - יקיים סעודה השלישית בפירות, ורצוי שיהיו משבעת המינים. (מנ"ב שם ס"ק ח. כה"ח שם ס"ק יב, טז ויט. בא"ח שם אות ה. שו"ע סי' תמ"ד סע' א, וסי' רצ"א סע' ה).

נט. מהדין מותר לאכול מצה עשירה בערב פסח בסעודה שלישית (שו"ע סי' תמ"ד סע' א). וי"א שאין לאכול מצה עשירה בערב פסח ובפסח (שו"ע רמ"א שם. סי' תס"ב סע' ד). וי"א שגם מי שלא נהג לאכול מצה עשירה בפסח, יכול להקל כשיש צורך לאכול מצה עשירה בערב פסח שחל בשבת (נו"ב ח"א סי' כ"א). אולם לא נהגו כן. וי"א שבזמן הזה, אין להקל במצה עשירה (כה"ח שם ס"ק מא). וי"א שגם אם אדם אוכל מצה עשירה בע"פ שחל להיות בשבת - יברך המוציא וברהמ"ז אף אם לא אכל שעור, ולא נהגו כן (כה"ח סי' תמ"ד ס"ק יא). ולפיכך, רצוי שלא לקיים סעודה שלישית במצה עשירה כדי שלא יכנס לספקות (אחרונים).

ס. מותר לקיים סעודה שלישית במצה טחונה כאמור לעיל. וגם מי שנוהג להחמיר שלא לאכול מצה שרויה בפסח (עיין ש"ת סימן תס' ס"ק י'. בתשובות שו"ע ר"ן ח"ה שאלה ו). יכול להקל בע"פ שחל בשבת. והיינו לאכול מצה טחונה מעורבת וכו' כדלעיל. (עיין שו"ע ר"ן סי' תמ"ד סע' ד ותע"א סע' יח).

סא. אסור לאכול מצה בערב פסח (שו"ע סימן תע"א). וכתב הרמב"ם: "אסרו חכמים לאכול מצה בערב פסח, כדי שיהיה היכר לאכילתה בערב, ומי שאכל מצה בערב הפסח, מכין אותו מכת מרדות "עד שתצא נפשו" (רמב"ם הלכות חמץ ומצה פ"ו ה"ב ועיי"ש ב"משנה למלך").

ויש שאינם גורסים עד שתצא נפשו (עיין שם בפירוש רבנו מנחם הוצאת פרנקל והגאות הרמ"ך שם). ויש סוברים שלדעת הרמב"ם אין לאכול אפילו מצה מבושלת כל היום (שער הציון סי' תמ"ד א). ומכיון שהלכה זו חמורה ביותר, אדם צריך להתרחק מכל האופנים של אכילת מצה בערב פסח (אחרונים).

סב. מותר לאכול פירות לאחר שעה עשירית, אולם אמרו חז"ל, מצוה על האדם לא לאכול בערב הפסח, כדי שיאכל בלילה מצה לתאבון (רמב"ם שם). ובערב פסח שחל להיות בשבת, אם אדם מרגיש רעב לאחר שעה עשירית - מותר לו לאכול מעט פירות או ירקות. אבל לא ימלא כרסו מהם (רמב"ם שם. ושו"ע סי' תצ"א סע' א).

סג. הנוהגים לקבוע סעודה שלישית על היין, לא יעשו כן בשבת זו. (רמב"ם הלכות שבת פרק ל ה"ט. כה"ח סי' רצ"א ס"ק כ"ב).

סד. אין לטלטל בשבת זו מצה שמורה מלאכת יד כיון שהיא "מוקצה" מחמת חשיבותה. אולם מצת מכונה, אפילו מצה שמורה שאין אדם מקפיד שלא להאכילה לקטנים - מותרת בטלטול, וכל שכן מצה רגילה. (בא"ח שם אות ו. כה"ח סי' ש"ח ס"ק מב).

סה. מי ששוהים בשבת זו בביתם, ובליל הסדר מתארחים מחוץ לבית, ורוצים לאכול בלילה מהמצה השמורה שלהם - יעבירו את המצות למקום ה"סדר" ביום שישי, או במוצאי שבת. ואם לא העבירו, יש לסמוך על המקילים לטלטל מצה שמורה בשבת, אם הכינה לתת ממנה גם לקטנים. (כה"ח שם).

סו. אין לעשות שום הכנות לסדר ליל פסח, אפילו לא סידור השולחן בגלל שאין מכינים משבת ליו"ט. (בא"ח שם אות ז. כה"ח סי' תמ"ד ס"ק מה).

סז. "שינה בשבת תענוג" ובפרט בשבת זו. אך לא יתכוין בשינה בשבת להכין עצמו לליל הסדר כי אין שבת מכין ליו"ט. ולכן י"א שלא יאמר "אני ישן בכדי שאוכל להיות ער בסדר", ולחשוב כך - מותר. (ספר חסידים סימן רס"ז. בא"ח שם אות ז. משנ"ב סי' רצ"ג ס"ק ד).

סח. טוב להרבות ביום זה בלימוד תורה, ובפרט בהלכות פסח והסדר. (אחרונים).

ערבית מוצ"ש, ליל הסדר

ט. מקדימים להתפלל ערבית של יו"ט כעשר דקות לפני זמן יציאת השבת שבלות. והתפילה היא כמו בכל ליל פסח, ואחרי "אתה בחרתנו" לפני "ותתן לנו", - אומרים "ותודיענו". ואם שכח - אינו חוזר. אולם אסור לו לעשות שום מלאכה. כדלקמן. (שו"ע סי' תצ"ג סע' א. שו"ע סי' תצ"א סע' ב).

ע. אשה שלא התפללה ערבית, או איש ששכח לומר "ותודיענו" בתפלה, אסור להם לעשות שום מלאכה האסורה בשבת ואפי' שמותרת ביו"ט, עד שיאמרו: "ברוך המבדיל בין קודש לקודש". (שו"ע סי' תצ"א סע' ב. ובכה"ח שם ס"ק ו. ובמשנ"ב שם ס"ק ד. שו"ע סי' רצ"ט סע' י). משנ"ב ס"ק לו. ובכה"ח שם ס"ק חן).

עא. אחרי זמן צאת השבת על פי הלוח, טוב שהאשה תדליק מיד נרות של יו"ט וצריכה להיזהר להעביר אש מאש דולקת, ולא תכבה את הגפרור או הנר שבידה. ונוהגים לברך

לפני ההדליקה, "להדליק נר של יו"ט" ו"שהחיינו", ואח"כ מדליקות. (שו"ע סי' תקי"ד סע' י"א. כה"ח שם ס"ק קיב. ובא"ח פרשת דברים אות א. שו"ע סי' רס"ג סע' ה. וכה"ח שם ס"ק מג. ומשנ"ב שם ס"ק כז).

עב. הקידוש בליל פסח זה הוא בסדר "יקנה" (יין, קידוש, נר, הבדלה, זמן). היינו שמברכים חמש ברכות: א. בורא פרי הגפן. ב. אשר בחר בנו וכו' מקדש ישראל והומנים ג. בא"ה אמ"ה בורא מאורי האש (ויסתכל על הנרות שהדליקה האשה). ד. בא"ה אמ"ה המבדיל וכו' בא"ה המבדיל בין קודש לקודש. ה. שהחיינו. (שו"ע סי' תע"ג סע' א).

עג. בנוסח ההגדה אין שום שינוי. אולם בסוף ההגדה בברכת "גאל ישראל" - יש אומרים שיאמר "מן הפסחים ומן הזבחים", וי"א שלא ישנה, אלא יאמר כרגיל "מן הזבחים ומן הפסחים" כמו כל שנה. ויתכוון על פסח הבא. (משנ"ב סי' תע"ג בשערי ציון אות פ. ובכה"ח שם ס"ק קסב. ועיין שו"ע ר"ז שם סע' מ"ט, והספרדים לא נהגו לשנות).

עד. קידוש של ליל פסח, יש הנוהגים לאומרו בישיבה, ולפיכך נוהגים הם גם את ההבדלה לומר מיושב (מנ"ב סי' תע"ג ס"ק ג. שו"ע ר"ז שם סע' ח). הספרדים והנוהגים כדעת האר"י עומדים הן בקידוש והן בהבדלה (כה"ח שם ס"ק ה וס"ק כ).

עה. בשנה זו יש להקפיד במיוחד להזדרז לעשות קידוש כיון שמאחרים להתפלל ערבית ונוהגים גם לומר הלל בבית כנסת, כמו כן יש למרר לגמור את הסעודה לפני חצות לילה - כדי שיאכל אפיקומן לפני חצות (שו"ע סי' תפז סע' ד. וסי' תעב סע' א. וסי' תעז סע' א). ובמיוחד למחמירים לגמור את ההלל לפני חצות (רמ"א שם).

עו. שכח לומר הבדלה בקידוש ונזכר לפני אכילת כרפס, אלה שסומכים על מרן נוהגים שיקח כוס של יין ולא יברך הגפן, אך יברך על הנר ויאמר הבדלה. התחיל את הגדה ונזכר שלא הבדיל לפני ששותה כוס שני, יברך על הנר ויבדיל וישתה בלא ברכת הגפן. נזכר תוך הסעודה, מפסיק ולוקח כוס יין, אם נוהג לשנות תוך הסעודה, יברך על הנר ויבדיל. ואם אינו נוהג לשנות יין, יברך גם הגפן. נזכר אחר ברכת המזון, יברך על כוס שלישי הגפן, אח"כ נר והבדלה. נזכר אחר כוס שלישי, יגמור את ההלל, יקח כוס רביעי ויברך על הנר והבדלה. נזכר אחר כוס רביעי, יקח כוס יין ויברך הגפן, נר והבדלה. (שו"ע תעד).

עז. שכח לומר הבדלה בקידוש ונזכר לפני אכילת כרפס, לנוהגים כדעת רמ"א שיש לברך הגפן על כל כוס וכוס, יאכל כרפס ללא הבדלה, ויאמר הבדלה על כוס שני ויברך הגפן, נר והבדלה (שו"ע ר"ז שם סע' ז), ויש מסופקים אם מותר לאכול כרפס ללא הבדלה (ביאור הלכה סי' תע"ג צה "עז שהתחיל"). נזכר אחר שהתחיל הגדה, יקח כוס שני ויברך הגפן, נר והבדלה. נזכר תוך כדי הסעודה, דינו כנ"ל. נזכר מיד אחר ברהמ"ז, דינו כנ"ל. נזכר אחר ברהמ"ז, תוך אמירת ההלל, יגמור את ההלל, יקח כוס רביעי ויברך הגפן, נר והבדלה. נזכר אחר שתית כוס רביעי, יברך על כוס יין הגפן, נר והבדלה.

הלכות עירוב תבשילין

- א. כשחל יום טוב בערב שבת או ביום חמישי ושישי, אסור לבשל בו לשבת, אלא אם כן יעשה עירוב תבשילין מערב יום טוב. (ש"ע סי' תקכ"ז סעי' א').
- ב. עירוב זה מכינים בפת ותבשיל. שיעור הפת כביצה או יותר (54 גרם) ומעלה, וטוב שיהיה ככר שלם. ושיעור התבשיל מכזית (27 גרם) ומעלה. וצריך להכין תבשיל שלא יתקלקל עד השבת, ולכן נהגו להכין ביצה קשה. ומי שאין תחת ידו פת, אלא רק תבשיל, יעשה עירוב תבשילין על התבשיל בלבד (שם, סעי' ב'). וטוב לעטוף אותם בעטיפה מיוחדת ולהניחם במקום מיוחד שלא יבוא לאוכלם בטעות ביום טוב.
- ג. מותר להניח עירוב אפילו בין השמשות ויברך בלי שם ומלכות (כה"ח שם ס"ק י'). אמנם אם התפלל ערבית של יום טוב, ואפילו אמר רק "ברכו", ונזכר, אף על פי שעדיין לא שקעה השמש, אסור להניח עירוב, אלא יסמוך על העירוב של רב העיר (בא"ח צו, ד').
- ד. ישמור את העירוב עד ליל שבת אחר החשיכה. ומצוה לאכל את הלחם או המצה של העירוב כלחם משנה בסעודת שבת, ואת התבשיל בסעודה שלישית (בא"ח ב').
- ה. טוב להכריז בבית הכנסת בערב יום טוב אחרי תפלת שחרית בבוקר וגם לפני תפלת המנחה שמצוה להניח עירוב (אחרונים).
- ו. מצוה על רב העיר או על גדול העיר לערב על כל בני העיר הנמצאים ועל אלה שיבואו במשך היום, או על מי שהכין עירוב ואבד לו, או ששכח להכין. הרב מזכה את עירובו לבני העיר על ידי אדם אחר, שאינו מבני ביתו, ואומר לו: "זכה בעירוב זה עבור בני העיר", והוא מגביהו טפח. ואח"כ מחזירו לרב, והרב מברך כנ"ל ומוסיף ואומר: "בדין עירובא וכו' לנא ולכל בני העיר הזאת" (ש"ע שם, סעי' ז, י, י"א וי"ב).
- ז. מצוה על כל אדם להניח עירוב בעצמו ולא לסמוך על העירוב של רב העיר, (שם סעי' ד'). מי שאפשר לו לערב ולא מערב, כי רוצה לסמוך על עירובו של רב העיר נקרא פושע (שם, סעי' ד').
- ח. גם מי שהניח עירוב, וי"ט שני ימים — חמישי ושישי — אסור לו לבשל מיום טוב ראשון לצורך י"ט שני וגם לא מיום חמישי לשבת.
- ט. גם מי שהניח עירוב, יקדים להכין את צרכי השבת ולא יכניס סמוך ממש לכניסת השבת (בא"ח שם ח').
- י. גם אשה יכולה לעשות עירוב תבשילין ולברך (עיין ש"ע שם סעי' א').
- יא. אם נזכר בבית הכנסת שלא הניח עירוב תבשילין, ישאל שאלת חכם, האם יכול לעשות עירוב במקום או יסמוך על העירוב של רב העיר (עיין כה"ח שם ס"ק ט"ז).

עירוב תבשילין

- יקח העירוב בידו ויברך:
 בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם. אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ עַל מִצְוַת עִירּוּב:
 ואחר כך יאמר: בִּדְיוֹן עִירּוּבָא. יְהִי שְׂרִי לָנָא לְאַפּוּי וּלְבִשּׁוּלֵי וּלְאַטְמוּנֵי וּלְתַקְנֵי (ולאֲשִׁחוּסֵי) וּלְאַדְלוּקֵי שְׂרָאָא וּלְמַעַבְדָּא כָּל צְרָכָנָא, מִיּוֹם טוֹב לְשַׁבָּת
 ורב שעושה עירוב לתושבי עירו מוסיף: "לָנָא וּלְכָל בְּנֵי הָעִיר הַזֹּאת":
 צריך שיבין מה שאומר, וטוב שיחזור לומר בלשון הקודש:
 בְּעִירּוּבָא זֶה יְהִי מִתֵּר לָנוּ לְאַפּוֹת וּלְבִשָּׁל וּלְהַטְמִין וּלְתַקֵּן (ולְשַׁחוֹט) וּלְהַדְלִיק הַנֵּר וּלְעֲשׂוֹת כָּל צְרָכֵינוּ מִיּוֹם טוֹב לְשַׁבָּת.

פורים המשולש

א. כשחל ט"ו באדר בשבת, נוהגים לעשות בירושלים "פורים משולש" - פורים שחל בשלושה ימים: בשישי שבת וראשון. ומכיון שיש הרבה מנהגים ושיטות בדין זה, והרבה פוסקים ראשונים ואחרונים דנו בזה, הבאנו את המנהג המקובל למעשה. (הרוצה לעיין במנהגים אחרים, יפתח בספרים שנציין ומשם בארה).

ב. יש ששה דינים הנוהגים בכל פורים, ובפורים המשולש מחלקים אותם לשלושה חלקים, ובכל יום מקיימים שנים מהם. וזה סדרם: א] ביום שישי - י"ד באדר: קריאת המגילה בלילה ויום. ומתנות לאביונים ביום. ב] ביום שבת - ט"ו באדר: קריאה בתורה ו"יבא עמלק". ו"על הנסים". ג] ביום ראשון - ט"ז באדר: סעודת פורים, ומשלוח מנות.

יום שישי - י"ד באדר

קריאת המגילה לילה ויום. ומתנות לאביונים ביום.

ג. הנוהגים להתגלח ולהסתפר בכל ערב שבת לכבוד שבת קודש, יסתפרו ויתגלחו ביום חמישי - י"ג באדר ולא ביום שישי. ואם לא התגלח בחמישי - יש להתיר בדוחק להתגלח ביום ו' כדי שלא יכנס מנוול ליום שבת.

ד. הנוהגים שלא לעשות מלאכה ביום פורים, לא יעשו מלאכה ביום שישי, ובשעת דחק אפשר להקל. (עיין למהר"י אלגזי בספרו חוג הארץ סימן ט', וכה"ח ס' תרפ"ח מט' תרצ"ו י"א ומנהג ירושלים לפי הקונטרס היחיאי עמוד ל"ח ולשער המפקד ח).

ה. הספרדים אומרים מזמור של פורים לפני ערבית (תהלים פרק כ"ב). והאשכנזים לא נהגו בזה. (עיין פקודת אלעזר תרפ"ח)

ו. בתפילות ערבית, שחרית ומנחה, ובברכת המזון של יום שישי אין אומרים "על הנסים", ואם אמרו בטעות - אינו חוזר שאינו הפסק, ואע"פ שאמרו בשבת - יחזור ויאמרנו גם בשבת. (כ"י תרפ"ח ועיין נהר פקוד ס"ק ב' וס"י תרפ"ח מ"ב ס"ק י"ז).

ז. אחר תפלת י"ח של ערבית הספרדים אומרים "חצי קדיש" האשכנזים אומרים "קדיש תתקבל". ומברכים לפני המגילה שלש ברכות: "על מקרא מגילה", "שעשה נסים" ו"שהחיינו". טוב לכוין בברכת "שהחיינו" גם על הסעודה ומשלוח מנות. ומי שמברך "שהחיינו" קודם קריאת המגילה גם ביום, יכון על הסעודה ומשלוח המנות בברכת "שהחיינו" של יום. (כה"ח ס' תרצ"ב ס"ק ד' וחוג הארץ י"ד. ס"י תרצ"ג מ"ב ס"ק א. סימן תרצ"ב רמ"א סע' א, מ"ב ס"ק א).

ח. אחר קריאת המגילה ובברכותיה הספרדים אומרים "ואתה קדוש" ואח"כ "קדיש תתקבל". האשכנזים אומרים "אשר הניא" וגו', "שושנת יעקב", "ואתה קדוש", ו"קדיש" בלא תתקבל. (מנהגי בית אל אות מ"ו ועיין ברכ"י תרפ"ח ומנהגי ירושלים בשער המפקד ו' וכה"ח ס"ק ל"ז. ס"י תרצ"ב, רמ"א סע' א. ס"י תרצ"ג סע' א' מ"ב ס"ק א).

ט. מתפללים שחרית ולא אומרים "על הנסים", וגם לא אומרים "תחנון". הספרדים נוהגים שלאחר חזרת הש"ץ אומרים חצי קדיש, "אשרי", "ובא לציון" עד "ואתה קדוש" עוצרים שם ומברכים שתי ברכות בלי שהחיינו. קוראים את המגילה מברכים אחריה ואח"כ ממשיכים "ואתה קדוש" וכו'. האשכנזים אומרים אחר חזרת הש"ץ "חצי קדיש", קוראין מיד המגילה, לפני מברכים ג' ברכות (גם שהחיינו), ויכונו בברכה זו גם על הסעודה

ומשלוח מנות. לאחר קריאת המגילה אומרים "שושנת יעקב" ולא אומרים "אשר הניא". וממשיכים "אשרי" "ובא לציון". "קדיש תתקבל" וכו'. (סי' תרצ"ג ס"ק ג. כה"ח ס"ק כ"ח. משנ"ב ס"ק א. וברמ"א תרצ"ב א.)

י. ישתדלו לקרוא המגילה בליל שישי וביום רק בעשרה כי יש אומרים שזה הוי כקריאה שלא בזמנה, ובכל קריאת מגילה שלא בזמנה צריך לקרוא בעשרה, ואם אין עשרה, יקרא בלא ברכה. (פרי חדש ס' תרצ"ז וחוג הארץ ס' ג' ועולת ראה א' תל"ח י"ב). ויש אומרים שקריאה ביום שישי זה כקריאה בזמנה ויחיד יכול לקרוא ולברך (עיין בני נגמין דף ק"ד שכן נהגו בירושלים, ועיין מעשה נסים מערכת פורים שסובר כן, ועיין לחזון איש סימן קנ"ה, שמח נפש דף נ"ב, ולהגר"ח זוננפלד אות ג'). ואפשר לסמוך עליהם.

יא. מתנות לעניים נותנים ביום שישי. כי עיניהם של עניים נשואות למקרא מגילה. (שו"ע ס' תרפ"ח סע' ו'). יש אומרים שגם סעודת פורים יעשה ביום ו' בבוקר, ויש אומרים שגם משלוח מנות יעשה ביום ו' ולא נהגו כן. (לפי המאירי ולפי הכנה"ג סימן תרצ"ה).

יום שבת - ט"ו באדר

קריאה בתורה "ויבא עמלק". ו"על הנסים".

יב. בכל תפילות שבת בערבית שחרית מוסף מנחה. בט"ו באדר אומרים "על הנסים" במקומה בברכת "מודים". (שו"ע תרפח ס"ע ו').

יג. בברכת המזון אומרים "על הנסים" האשכנזים אומרים אותה במקומה כ"נודה לך". (מנהגי א"י לגרי"מ טיקוצינסקי עמ' נ"ב. אגרת הפורים עמ' ל"ח ה). והספרדים מחמת מחלוקת הפוסקים אומרים אותה כ"הרחמן" וכך יאמר: "הרחמן יעשה עמנו נסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מרדכי ואסתר בשושן וכו'". (עיין כה"ח ס' תרפ"ח ס"ק מ"ד. וקונטרס היחיילי עמוד ל"ז י"א, ושם נפש נ"ב עמוד ב' וחוג הארץ שם וכן משמע ממנהגי בית אל אות מ"ד).

יד. מוציאים בשבת שני ס"ת, בראשון קוראים שבעה עולים בפרשת השבוע. ובשני קוראים בפרשת "ויבא עמלק" ואף הספרדים שכופלים בכל שנה פסוק אחרון של "ויבא עמלק" כדי להשלים לעשרה פסוקים לא כופלים בשנה זו כיון שקוראין גם בספר הראשון. ומפטירין "פקדתי" שהיא הפטרה של שבת זכור. האשכנזים - לא אומרים אב הרחמים ולא מזכירים נשמות. (שו"ע ס' תרפ"ח סע' ו' מהרלב"ח ל"ב. מ"ב ס"ק ט"ז. מנהגי א"י לגרי"מ טיקוצינסקי עמ' נ"ב, אגרת הפורים עמ' ל"ח ה).

טו. יש סוברים שהסעודה ומשלוח מנות הוא ביום שבת ולא ביום ראשון (הרלב"ח ל"ב. עין סי' תפר"ח מ"ב ס"ק ח"י). וטוב להחמיר ולהוסיף מאכל ומשקה ביום שבת לכבוד פורים, וכן לשלוח מנות רק לשכן אחד (עיין לפר"ח שם ומנהגי ירושלים א. ולשער המפקד, ולמנהגי בית אל מ"ו). אמנם אם יש חשש של הוצאה בשבת - לא ישלח.

טז. בשבת במנחה לא אומרים "צדקתך" ואומר בה "על הנסים".

יז. שואלים ודורשים בהלכות פורים, ומדרשי המגלה ביום שבת לפרסם הנס. (כה"ח ס' תרפ"ח ס"ק מ"א, והוא דינא דגמרא מגילה ד'. מ"ב ס"ק ט"ז).

יום ראשון – ט"ז באדר

סעודת פורים, ומשלוח מנות.

יח. סועדים סעודת פורים ושולחים מנות ביום ראשון. ויש להשתדל לשלוח מנות דוקא לכן כרך דהיינו לירושלמי, שחייב בסעודה ביום ראשון. (שו"ע סי' תרפ"ח סע ו').

יט. לפי סברת חכמי המקובלים עושים סעודת פורים ביום ראשון בבוקר. והנהגים לעשות סעודת פורים אחר הצהריים ישתדלו שלא יעשו מלאכה בשעה זו כדי שיהיו פנויים לקיים סעודת פורים כהלכתה. (בי"ד ירושלים מובא בקונטרס היחידי דף ל"ח ובשו"ת סבא קדישא להרה"ג מהרש"א דף ק"ס).

כ. אין אומרים ביום ראשון "על הנסים" בתפילה ולא בברכת המזון, אבל אומרים "על הנסים" בברכת המזון בסעודת פורים בלבד - ב"הרחמן" וכך יאמר: "הרחמן יעשה עמנו נסים ונפלאות כשם שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה בימי מרדכי ואסתר וכו'".

כא. אין אומרים "תחנון" ביום א', וכן אבל לא יתאבל. (חוג הארץ).

כב. בן כרך (ירושלמי) שנוסע לפרוים:

אם נוסע ביום ו': ודאי שאינו מתחייב כפריו אך ספק אם נשאר חייב במוקף. ולכן: ביום ו': אינו חייב כלל בסעודה ומשלוח מנות ואינו אומר על הנסים. כמוכן שיקרא מגילה ויתן מתנות לאביונים. בשבת: אומר מספק "על הנסים" בתפילה ובברכת המזון, ולכן יאמרם בסוף התפלה ובסוף ברהמ"ז ולא במקומם. יוסיף בסעודתו, וכן ישלח מנות לאיש אחד. את קריאת התורה של פורים הוא הפסיד. וביום א': לחומרא יסעד סעודת פורים וישלח מנות.

אם נוסע במוצש"ק: חייב בדאי בסעודה ומשלוח מנות ביום א' ויאמר "על הנסים" בסוף ברהמ"ז שבסעודת פורים, ולכן אינו יכול לשלוח מנות ביום א' לאיש פרזי שאינו חייב בסעודה ביום א', ולכן יתן בירושלים לפני נסיעתו מנות לחברו וימנהו שלית, כדי שיתן בשליחתו ביום א' את משלוח המנות לאיש ירושלמי.

אם יצא ביום ו' וחזר במוצש"ק: דינו כפי שבארנו לעיל לגבי נוסע ביום ו'.

כג. פרזי שנוסע לכרך:

בא לכרך ביום ו': ביום שישי דינו כפרזי ולכן חייב לסעד סעודת פורים, לשלוח מנות וכמוכן גם ליתן מתנות לאביונים. לגבי משלוח מנות יש ספק בפוסקים. י"א שאינו יכול לתת לכן כרך, שהרי אינו חייב ביום ו' בסעודה, וי"א שיכול לתת משום שכן הכרך יתחייב בסעודה ביום א'. ולכן ראוי שיתן משלוח מנות לפרזי ואם אי אפשר - יתן לכן כרך. כמו כן אומר "על הנסים" בתפילה וברהמ"ז במקומה. ביום שבת הוא חייב לשמוע קריאת התורה. יאמר "על הנסים" במקומו הן בתפילה וכן בברהמ"ז כדלעיל. (ספרדים בסוף ברכת המזון). וטוב להחמיר ולהוסיף בסעודת יום א' ולשלוח מנות לאיש אחד. ביום ראשון הוא חייב בסעודה ובמשלוח מנות.

בא לכרך ביום ו' ונסע במוצש"ק: דינו כנ"ל.

בא לכרך במוצש"ק: אין לו שום חיובים של בן כרך.

כד. מי שהולך ממוקף לשאינו מוקף או להיפך בליל שישי ישאל לפני כן שאלת חכם. (אחרונים. ע"פ שו"ע תרפ"ח סע' ה' ועין מ"ב וכה"ח שם. ועין חזו"א סי' קנ"ב).

מכירת חמץשטר הרשאה למכירת חמץ

תאריך__ אנו החתומים מטה נותנים לרב__ מעיר__ הרשאה גמורה למכור במכירה גמורה ומוחלטת את כל מיני החמץ שלנו הנמצאים אצלנו בבתים במחסנים ובשאר הרשויות. בין אוכלין בין משקין הראויים לאדם והראויים לבהמה. בין הנעשה מחמשת מיני הדגן ובין דבר שבתערובת חמץ או חמץ נוקשה וכל מיני תבואות וכל מיני גריסין וכל מיני קמח וסובין וכל מעשה מאפה. עוגות בסקיט, לקח, בורגול, קוסקוס, קווקר, איטריות, מקרונים, בירה, ויסקי כל מיני צבעים וכל מיני רפואות ועוד מינים שונים שיש בהם חשש חמץ וכן מינים שונים שנשכחו מלפרטם וכן חבילות של חמץ שנשלחו אלינו מאיזה מקום שהוא והמה בדרך. וכל מיני חמץ שבכלים והשקים והנפות שמשוהו חמץ נדבק בהם או בלוע בהם. על כל הנ"ל אנו ממנים את הרב הנ"ל לשליח גמור לעשות בהם כאדם העושה בשלו ממש ואנו נותנים לו ולשליחו ולשליח שליחו כח הרשאה גמורה למכור את כל הדברים הנ"ל למי שירצה ובאיזה מקום שירצה וכל מה שיעשה בכל הדברים הנ"ל לא נוכל לומר לתיקוני שדרנוך ולא לעותי הן לזכות והן לחובה. ויש כח בידו להקנות באיזה קנין שירצו כמו כן כל המקומות שבהם מונח חמץ שלנו השייכים לנו בשכירות או לחלוטין. ואנו מסלקים את עצמנו כעת מכל וכל שלא תהיה לנו זכות בהחמץ הנ"ל. תוקף ההרשאה הזאת הוא מהיום ומעכשיו ביד הרב__ שהוא ימכור על פי כח הרשאה זו וישכירו גם את המקומות הכל כאמור וכמבואר לעיל ותהא ידו כידינו ופיו כפינו ועשייתו כעשייתנו ולא יגרע ולא יפסל שטר כח הרשאה זה משום ריעותא וגריעותא שבעולם מכל מה שהפה יכול לדבר והלב לחשוב ולהרהר כלל ועיקר.

שם	כתובת	חתימה
שם	כתובת	חתימה
שם	כתובת	חתימה

יגביה סודר ויאמר הריני ממנה את הרב__ שליח למכור את החמץ.

סדר הפעולות למכירת חמץ על ידי הרב לנכרי

ראוי להכין עדים שיחתמו על השטרות האלו באופן שלא יהיו נוגעים בעדות. הדרך לכך היא על ידי שהם ימכרו את החמץ האישי שלהם לרב, ולא שיעשו אותו שליח למכור את החמץ כשאר החתומים על שטרי ההרשאה.

א. מילוי השמות בטפסים תוך כדי הסבר לקונה ולערב הקבלן על תוכנם.

ב. קנין סודר עם ערב קבלן.

ג. תקיעת כף לשם קנין עם ערב קבלן.

ד. חתימת ערב קבלן על ההתחייבות ומסירתה לרב.

ה. חתימת עדים לקיום.

ו. תשלום על השכירות (לפחות פרוטה על כל מוכר) וקנין מטלטלין אגב קרקע.

ז. תשלום על חשבון הקניה (לפחות פרוטה על כל מוכר) בתור ערבון.

ח. קנין סודר.

ט. מסירת מפתח אחד.

י. תקיעת כף לשם קנין בין המוכר לקונה.

יא. הודאת המוכר.

יב. חתימה המוכר על השטר.

יג. חתימה הקונה על השטר.

יד. חתימה העדים על קיום השטר.

טו. מסירת השטר.

התחייבות ערב קבלו

חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים איך שכל הסכום המגיע להרב _____ ולכל אלה שחמצם עומד להימכר במכירה זו, מאת _____ ת.ז. _____ הנכרי עבור דמי השכירות של כל המקומות והארונות שבהם ועליהם מונחים דברי החמץ, וכן עבור כל מיני החמץ וחשש חמץ ותערובת חמץ ושאר דברים המזכרים בטופס המכירה וההרשאות. את כל הסכום ההוא מחוייב אני הח'מ לשלם להרב הנ'ל במזומנים, לא יאוחר משני ימים לאחר חג הפסח שנה זו, כפי החשבון שמגיע מאת הנכרי הנ'ל שיתברר אחר המדידה והמנין והשקילה בלי טענות ומענות ודין ודברים כלל, בין אם ימכרנו לאחרים ובין אם יעכבם לעצמו. ואף אם לא ימכרנו כלל ואקבלנו מהנכרי בחובו, הריני מחוייב למכרו בעצמי ולפרוע את הכסף לידי הרב הנ'ל, עד זמן הפרעון הנ'ל. אם לא שיתרצה הרב מרצונו הטוב לקבל את החמץ ושאר הדברים בפרעון חובו. וחייב זה קבלתי עלי בקנין גמור אגב סודר מיד הרב הנ'ל. והכל שריר ובריר וקיים. ולראיה באתי על החתום, יום _____ ניסן _____ פה _____ עיה"ק תובב"א. חתימת הערב _____

קיום העדים

בפנינו חתם הערב _____ על שטר זה וזוהי חתימתו.

עד _____

עד _____

שטר מכירת חמץ ע"י הרב לנכרי

בס"ד

אני החתום מטה, המורשה מהאנשים הנקובים בשמותם בשטרי ההרשאה המצורפים לטופס זה, וכן מאלו שמסר לי הרשאה בעל פה שיפו בכך את כוחי למכור ולהקנות כל מיני חמץ ותערובת חמץ וחשש חמץ ושאר שיפורטו להלן, שיש להם בביטתם, בדרשותם ובכל מקום שהוא, ואף החמץ שאינו שלהם אלא שעומד באחריותם, וכן ייפו את כוחי להשכיר את המקומות שבהם נמצאים מצרכי החמץ והכל כמפורט בנוסח שטר ההרשאה, מצהיר בזה כדלהלן:

השכרת המקומות

א. חתימת ידי דלמטה תעיד עלי כמאה עדים כשרים ונאמנים איך שאני הרב _____ מעיד _____ משכיר ל _____ בעל ת.ז. _____ את המקומות שכתובים בהרשאות, שמונחים בהם ועל גביהם מצרכי החמץ: בתים חצירות, מרתפים, מקלטים, עליות הגג, בתי מלאכה, בתי חרושת, מפעלים, חנויות משרדים, מכוניות, חדרי ופחי אשפה רפתות ולולים שמאוחסנים בהם מצרכי החמץ או בעלי חיים האוכלים חמץ של המפורטים בשטרת ההרשאה. הן המקומות הקנויים לי או למשלחי והן המשכרים או השאולים לי או למשלחי, כל אותן המקומות יהיו מושכרים לנכרי הנ'ל שישתמש בהם כרצונו. והדרשות בידו לדרוש את פנוי כל מה שיש לנו במקומות ההן, אך ניתנת רשות דדיסת רגל למשכירים, אף באותן המקומות, אם לא יקפיד השוכר על כך. הקונה קיבל מפתח של דירת הרב _____ ושאר המפתחות שלא ניתנו אין בהם כדי לגרוע מהמכירה. וזכותו של השוכר לדרוש משאר המשכירים את מפתחות החדרים והבתים והמשרדים ושאר המקומות המשכרים וכן את המפתחות של החדרים החיצוניים שעליו לעבור דרכם למקומות המושכרים. ואם לא יתנו לו זכותו לפרוץ, תקופת השכירות היא, למשך תשעה ימים מהזמן המופיע בסוף הטופס עד לתאריך _____ בבוקר שנה זו.

מוחיר השכירות

ב. המחיר עבור שכירות המקומות הנ"ל יקבע על פי שומא של שלושה שמאים שיבחרו על ידי הח"מ לפי המחיר והשער המקובלים עתה בשעת חלות השכירות, הקונה הנ"ל נתן דמי השכירות, בסך במילים _____ בתורת קנין כסף, הסכום הנ"ל ניתן באופן שיוכל לפעול קנין כלפי כל אחד מן המשכירים, עבור שכירות מקומותיהם. על יתרת החוב כבר קיבלתי כתב התחייבות מאת מר _____ בתורת ערב קבלן על כל החוב. ומעתה אין לי כל תביעות כלפי הקונה על תשלום השכירות.

מכירת החמץ

ג. אגב שכירות המקומות דלעיל אני הח"מ מוכר לקונה הנ"ל את כל מיני החמץ, תערובת חמץ, שאור, חמץ נוקשה, דברים שיש בהם חשש חמץ, הן מיני מאכל הן מיני משקה, קמח, תחליפי קמח, סולת, סובין, לחם, פירורי לחם, צנימים, ביסקוויט, ופלים, מקלות, שאר דברי מאפה, טיגון ובישול וקליה, אטריות, פתיתים, חטיפים מיני סוכריות וממתקים, ממרחים, שימורים, תבלינים, תמרוקים, תרופות, ריטמינים, חומרי ניקוי שונים, תחליפי קפה, שוק, יי"ש, יינות משקאות חריפים שיש בהם חשש כל שהוא של חמץ. כמו כן נמכרים כל בעלי חיים שאוכלים חמץ בפסח. וכן כל המינים והמצרכים שיש בהם תערובת של אחת מחמשת מיני דגן באיזו צורה שהיא, החמץ הדבוק בכלים, או בשקים, בתנורים, במיסקרים כל החמץ הנ"ל וכל חמץ אפילו שאין עליו שם מקח כלל וכל מה שמפורט בשטרי הרשאות המצורפות השייכים לי או למשלחי, שבבעלותינו הבלעדית, הן בשותפות עם אחרים, הן העומדים באחריותנו, והן מנית שיש לנו בחברות שיש להם חמץ, הן הנמצאים במקומות הנ"ל, וכן במקומות אחרים, והן חמץ שנשלח אלינו ועדיין לא הגיע לידינו, הכל יהיו נקנים לקונה הנ"ל אגב שכירות המקומות המוזכרים לעיל.

מוחיר החמץ

ד. המחיר עבור מצרכי החמץ המנויים לעיל, יקבע על פי שומא שתיערך על ידי שלושה שמאים שיבחרו על ידי התחום מטה לפי המחיר הסיטונאי והשער המקובלים עתה בשעת חלות המכירה פחות 2%.

קנין בכסף

ה. הקונה הנ"ל נתן דמי קדימה בסך במילים _____ בתור פרעון דמי המקח, בתורת קנין כסף באופן שיוכל לפעול חלות קנין כלפי כל אחד ממוכרי החמץ. על יתרת החוב כבר קיבלתי מן הקונה כתב התחייבות מאת מר _____ בתורת ערב קבלן על כל החוב. ומעתה ישלם הקונה את ערך החמץ לערב ואין לי שום דין ודברים עם הקונה.

אחריות על החמץ

ו. כל המצרכים שהוזכרו לעיל קנויים לו לקונה במכירה גמורה וחלוטה לצמיתות עולם, בלי שום שיור זכות כל שהיא, וללא כל תנאים, והרשות בידו למכור את החמץ לכל מי שירצה ולעשות עמו מה שלבו חפץ, ומעתה ואילך מטלת כל האחריות על החמץ המכור אך ורק על הקונה בלבד, כולל אחריות של אונס גמור.

זמן חלות המכירה

ז. אני הח"מ מצהיר בזה בשמי ובשם המרשים, שהמכירה חלה מעכשיו ואי תשלום יתרת החוב אינו מהווה תנאי במכירה זו ולא יוכל לשמש כעילה לביטול המכירה, כמו כן הוסכם שהמדידה המשקל וספירת המלאי לא יעכבו כלל בחלות הקנין.

נאמנות המוכרים

ח. הקונה מצהיר בזאת שהוא מקבל על עצמו לתת נאמנות גמורה לכל מוכרי החמץ, הן על הכמות והמידה המדויקת של החמץ, וכן במקרה שיארע נזק, או הפסד לחמץ המכור, יהיו המוכרים נאמנים לומר אלו מצרכים היו כלולים במכירה ואת מידתם המדויקת, אך הקונה יהא רשאי לדרוש מאת המוכרים למסור את דבריהם בהן צדק בפני הבי"ד.

ביטול חלות

ט. הוסכם בין הצדדים שאם יש בין המצרכים המנויים לעיל, דברים שאינם ראויים שיתחל עליהם קנין, או שיתבטל הקנין שלהם, מדן תורה או מאיזו סיבה שהיא, או דאם אחד מבין המוכרים יסרב למסור את החמץ, לא ייגרם עקב זה ביטול הקנין על שאר המצרכים וכלפי יתר המוכרים.

צורת הקניה

י. קנינו של הקונה על החמץ והשכירות בוצע על ידי קנין כסף, וְאוּלַּא על ידי קנין חצר וְאוּלַּא ע"י קנין סודר, וְאוּלַּא ע"י מסירת מפתח וְאוּלַּא על ידי קנין סיטומתא - תקיעת כף וְאוּלַּא על ידי ההודאה שאני מודה בלב שלם שכל החמץ הנ"ל קניי ושייך לקונה הנ"ל, והמקומות הנ"ל מושכרים לו, הקנינים יתבצעו ליתר תוקף גם על ידי מסירת טופס זה, אך ביטול אחד מן הקנינים האלו לא יגרם ביטול על האחרים אלא כל קנין וקנין יהא בכוחו להועיל בפני עצמו וכל קנין יפעל לפי התנאים הדרושים לחלות המכירה באופן היותר מועיל.

תוקף חוקי

יא. הרשות ביד הקונה לעשות הכל מה שדרוש שהמכירה והשכירות הנ"ל תהא מוכרת מבחינה חוקית לפי חוקי המדינה, והמוכרים מתחייבים להמציא לו את כל המסמכים הדרושים לכך, אך, הקונה מצהיר בזאת שאף אם מאיזו סיבה שהיא, לא תוכר המכירה והשכירות לפי חוקי המדינה, תחול המכירה לפי חוקי התורה בלבד.

שימוש בחמץ או במקום

יב. בפירוש נתרצה הקונה שאם נצטרך אני וְאוּלַּא בני ביתי וְאוּלַּא אחד מכל המוכרים וכ"ב להשתמש באיזה חדר או מקום מושכר, יש לנו רשות להשתמש אף בתוך הפסח ובפרט עד זמן איסור חמץ. וכן אם יצטרך איזה דבר מהרפואות שיש בהם תערובת חמץ המוכרים לו, או שישתמשו בחמץ שלא כדין בשוגג או כמזיד הוא נותן רשות ליטול אף גם תוך הפסח וישלמו לו עם ריוח אחד הפסח כפי שומת בקי, כן הוא נותן רשות לקחת מהנמכר לו כל מה שיצטרך לנו תיכף אחר יציאת הפסח וישלמו לו עם ריוח כפי שומת שלשה בקיאיין בשומא. ועל כל זה הוא נותן לי ולכל שולחי דין תורת נאמנות.

זכיה ושליוחות

יג. כמו כן אנתנו מקנים להקונה הנ"ל כל החמץ ותערובת חמץ וכו' כנ"ל מאלה שחתמו על שטר ההרשאה ושטריהם אינם מצודפים בזה מאיזו שהיא סיבה. וכן מי שמינה אותנו שליח ולא בא שמו ברשימות. וכן את אלה מאחינו בני ישראל ששכחו למכור חמץם שיבואו עד סוף זמן היתר הנאה מחמץ וכן אלו שלא יבואו עד אז ומעונינים בכך. הננו מוכרים לו מדין שליוחות ומדין שזכין לאדם שלא בפניו כל חד כדינו בכל אופן היותר מועיל כדלעיל וגם משכירין לו מקומות החמץ ואגבן יקנה גם החמץ. כל זה באופן שלא יגרע כלום ממכירת החמץ הנזכרת לעיל.

תוקף שטר

יד. תוקף מסמך זה כשטר מכר ושטר שכירות וכתוקף כל השטרות העשויין כדין תורה וכפי חוקי המדינה, וכל דבר המסופק בו יהא נידון לטובת הקונה, ושטר זה לא יגרע כחו ולא ייפסל על ידי מחיקת ותלויות ובשום ריעותא שבעולם, נעשה באופן היותר מועיל על פי תקנת חז"ל, דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי, בביטול כל מודעות.

חתימה

טו. ובאתי על החתום היום יום _____ ניסן שנה _____ פה _____ עיה"ק והכל שריר וקיים.
חתימת המוכר: _____ וליתר שאת בא גם הקונה על החתום: _____

קיום העדים

בפנינו קנה קנין גמור ושלם במספר קנינים כדת והלכה _____ הקונה את המקומות לשכירות ואת החמץ שעל גבם כאמור לעיל, ובפנינו חתם וזוהי חתימתו. ובפירוש אמר המוכר הנ"ל שיקנה את כל החמץ והמפורט לעיל בכסף אשר נתן. וקנה כל החמץ וכל הנ"ל גם בקנין סודר וכן בקנין אגב שכירות הקרקע. גם עשו עמו תקיעת כף כדרך התגרים, וגם בקנין של מסירת מפתח וגם במסירת שטר זה. גם הודה הרב הנ"ל בפנינו הודאה גמורה על המכירה ועל השכירות הנ"ל, בפירוש אמרו להקונה הנ"ל שיקנה באיזה קנין שיעיל עפ"י דין תורתנו הקדושה וליתר תוקף קנה בכל הקנינים.

ולראיה באנו על החתום היום יום _____ ניסן שנה _____ פעה"ק _____ תובכ"א.

עד _____

עד _____

סדר קניית חמץ במוצאי חג

במוצאי החג אומרים לנכרי שקנה את החמץ:

יש לך כמה אפשרויות:

- א. לפי השטר אתה רשאי לקבל כל החמץ שקנית. עלינו למנות שמאי שיעריך כמה כסף עליך לשלם לפי ההסכם בשטר.
- ב. אפשרות אחרת שנומין את ערב קבלן שישלם את הכסף ויתחשבן איתך.
- ג. אפשרות אחרת שתקח את החמץ ותמכור אותו לאחרים.
- ד. אפשרות אחרת היא למכור לנו את החמץ.
- ה. אם הנכרי קיבל את ההצעה האחרונה, יש לבצעה כדלהלן.
- ו. קנין כסף נותנים לו כסף כסכום הערבון עם תוספת מסויימת.
- ז. קנין אגב סודר מכינים לו סודר ונותנים לו אותו במתנה.
- ח. חתימה הנכרי חותם על השטר בנוסח המצורף, וטוב לכותבו מעבר לדף.
- ט. קנין שטר טוב שיחזיר הנכרי את השטר.
- י. אודיאת מודה שמכר את כל החמץ.
- יא. תקיעת כף תוקעים כף כנהוג בסיום עסק.
- יב. מתנים תנאי שהמכירה תחול באחד הקניינים וליתר תוקף נעשו כולם. - עושים את כל הנ"ל בנוכחות עדים שגם הם חותמים.
- יג. טוב לתת לנכרי מתנה נוספת כנהוג בסיום עסק.
- יד. החמץ של כל מי שמכר חמץ מחו"ל ישאר בידי הנכרי עד למחר בערב.

שטר קניית חמץ במוצאי חג

ב"ה אור ליום ____ אני הח"מ ____ ת.י. ____ מאשר ומודה בזה כי מכרתי את החמץ הנזכר בשטר זה ובדפים המצורפים להרכב ____ ובוה באתי על החתום ביום הנ"ל. חתימה, ____

קיום עדים

אור ליום ____ הופיע מר ____ ת.י. ____ והודיע שמכר את החמץ ברשותו לפי השטר המצורף וקבל כסף על המכירה, וכן מכרו בקנין אגב סודר, ובקנין אודיאת. ובתקיעת כף ובהחזרת שטר זה. וחתימתו על השטר הרי הוא כשטר מכירה. ובפירוש הותנה עמו שהמכר יחול באחד הקניינים המועלים וליתר תוקף נעשו כולם וע"ז באנו על החתום ביום הנ"ל.

עד ____

עד ____

כתובה רגילה - ספרדית

בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם למנין שאנו מנין
 פה _____ אנו סהדי איך החתן _____ בן _____ למשפחת _____ אמר לכלה מרת _____ בת _____ הרי לי לאנתו כדת
 משה וישראל ואנא אפלח ואקיד ואזין ואפרנס יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומקריין חנין
 ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי כסף _____ זוזי _____ דחוי ליכי ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי
 כאורח כל ארעא וצביאת כלתא דא והות ליה לאנתו ודא כתובה דעבד לה ס"ה _____ והודה החתן הנוכר
 שקבל כל הסך הנוכר ורצה והעלם על עצמו כנכסי צאן ברזל שאם פיתחו ואלו הן: מעשה ידיה לו, מזונה וכל צרכיה עליה,
 התנאים שהתנו בניהם שרירין וקימין כתנאי בני גד ובני ראובן ואלו הן: מעשה ידיה לו, מזונה וכל צרכיה עליה, כי אם
 הידידה _____ הידושה כפי ההסכמה הנהוגה פה _____ ולא ישא ולא יסדך ולא יקדש שום אשה אחרת עליה כי אם
 ברשות בית דין הצדק, ולא ימכור ולא ימשכן שום חפץ מחפציה כי אם ברשותה ורצונה הטוב והגמור ולא יפתנה
 ולא יסיתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה ואם תמחול הרי
 המחילה ההיא בטלה מעכשיו כחרס הנשבר וכדבר שאין בו ממש, ולא יצא מארץ ישראל כי אם ברשותה
 והסכמתה. וכך אמר החתן הנוכר אחריות וחומר וחזוק שטר כתובה דנא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי ועל כל
 שפר ארג נכסין וקנינין דלי תחות שמיא מקרקעי ואגבן מטלטלי דקניתי ודאקני ולרחן יהון אחראין וערבאין
 ומשועבדין שעבוד גמור ושלם כתקנת חכמים ז"ל לאתפרעא מנהון שטר כתובה דנא בחיי ובתד חיי ואפילו
 מגלימא דאכתפאי והכל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי בביטול כל מודעי ובפיסול עדיהן לדעת הרשב"א
 זלה"ה וחומר וחזוק שטר כתובה דנא כחומר וחזוק כל שטרות הכשרים ולא יבוטל ולא יפסול שטר כתובא דנא
 וכי. וקנינא מיד החתן הנוכר קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה מעכשיו כראוי וכתקנת חכמים ז"ל על
 כל הנוכר למעלה וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הנשבעים באמת
 לאשר ולקיים את כל הכתוב עליו בשטר כתובה דנא בלתי שום שנוי ועורמה ותחבולה כלל ועיקר. והכל שריד
 ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים

עד _____

עד _____

גם אני החתן מודה אני על כל הנוכר לעיל _____

כתובה רגילה - אשכנזית

בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם למנין שאנו מנין פה _____
 איך שח"ה _____ אמר למרת _____ הרי לי לאנתו כדת משה וישראל ואנא אפלח ואקיד ואזין ואפרנס
 יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומקריין חנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי כסף _____ זוזי _____
 דחוי ליכי _____ ומזוניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת _____ דא _____
 והות ליה לאנתו ודן נדוניא דהנעלת ליה בין בכסף בין כזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא בשימשי ידיה
 ובשימושא דערסא הכל קבל עליי מר _____ חתן דנן ב _____ זקוקים כסף צרוף וצבי מר _____ חתן דנן והוסיף לה
 מן דייליה עוד _____ זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן ס"ה _____ זקוקים כסף צרוף ועוד _____ וכך אמר מר _____
 חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע
 מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקנא נכסין דאית להון אחריות ודלית
 להון אחריות כלרחן יהון אחראין וערבאין לפרע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא מנא ואפילו
 מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמותי, מן יומא דנן ולעלם ואחריות וחומר שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא
 דא קיבל עליי _____ חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות דנהגין בבנת ישראל העשויין כתיקון
 חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסא דשטרי וקנינא מן _____ בן _____ חתן דנן למרת _____ בר _____
 דא על כל הא דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריד ובריר וקיים

נאום _____ עד _____

נאום _____ עד _____

ליתר תוקף ואלומי מילתא לאשר ולקיים ככל האמור למעלה באתי בעצמי עה"ח ביום הנ"ל נאום _____ החתן
 הנ"ל.

כתובה מחזיר גרושתו - אשכנזי

ב. בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת העולם למנין שאנו מונין כאן _____
 ת"ז אנו סהדי איך ר' _____ בן _____ למשפחת _____ אהדר מתרכתא ידיה _____ בת _____ בדלא נסיבת לגבר אחרון
 וכך אמר לה הדרי גבאי ותהי לי לאנתו כדת משה וישראל כד הוי מן קרמת דנא ואנא אפלו ואוקיר ואוזין
 ואפרנס יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי כסף
 מתרכותיכי זוזי מאה דחזי ליכי מדרבנן ומוזיני וכסותיכי וסיפיקי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת מרת
 _____ מתרכתא דא והות ליה לאנתו ודן נדוניא דהנעלת ליה בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא
 בשימושי דירה ובשימושא דערסא הכל קבל עליו מר _____ חתן דנן בתמשים זקוקים כסף צרוף וצבי מר _____
 חתן דנן והוסיף לה מן דיליה עוד חמשים זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן ס"ה מאה זקוקים כסף צרוף ועוד _____
 וכך אמר מר _____ חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא ככלית עלי ועל ייתי בתראי
 להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקנא נכסין דאית להון
 אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא
 מגאי ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמותי, מן יומא דנן ולעלם ואחריות וחומר שטר כתובתא דא נדוניא
 דן ותוספתא דא קיבל עליי _____ חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות דנהגין בבנת ישראל העשוין
 כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסא דשטרי וקנינא מן _____ בן _____ חתן דנן למרת _____ בר' _____ מתרכתא
 דא על כל הא דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריר ובריר וקיים

נאום _____ עד

נאום _____ עד

ליתר תוקף ואלומי מילתא לאשר ולקיים ככל האמור למעלה כאתי כעצמי עה"ח ביום הנ"ל נאום _____ החתן
 הנ"ל.

כתובה מחזיר גרושתו - ספרדי

ב. בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם למנין שאנו מנין
 פה _____ אנו סהדי איך ר' _____ בן _____ למשפחת _____ אהדר מתרכתא ידיה _____ בת _____ בדלא נסיבת לגבר
 אחרון וכך אמר לה הדרי גבאי ותהי לי לאנתו כדת משה וישראל כד הוי מן קדמת דנא ואנא אפלו ואוקיר
 ואוזין ואפרנס יתיכי ליכי כהלכות גוברין יהודאין דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא ויהיבנא ליכי
 כסף מתרכותיכי זוזי מאה דחזי ליכי ומוזיני וכסותיכי וסיפיקי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת כלתא
 דא והות ליה לאנתו ודא כתובה דעבד לה ס"ה _____ והודה החתן הנזכר שקבל כל הסך הנזכר ורצה והעלם
 על עצמו כנכסי צאן ברזל שאם פיתחו פיתחו לו ואם הותירו הותירו לו התנאים שהתנו בניהם שרירין וקימן
 כתנאי בני גד ובני ראובן ואלו הן: מעשה ידיה לו, מוונה וכל צרכיה עליי, הדירה _____ הירדשה כפי ההסכמה הנהוגה
 פה _____ ולא ישא ולא ישרך ולא יקדש שום אשה אחרת עליה כי אם ברשות בית דין הצדק, ולא ימכור ולא
 ימשכן שום חפץ מחפציה כי אם ברשותה ורצונה הטוב והגמור ולא יפתנה ולא יסינה שתמחול לו סכי כתובתה
 לא כולה ולא מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה ואם תמחול הרי המחילה ההיא בטלה מעכשיו כחוס הנשבר
 וכדבר שאין בו ממש, ולא יצא מארץ ישראל כי אם ברשותה והסכמתה. וכך אמר החתן הנזכר אחריות וחומר
 וחזק שטר כתובה דנא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי ועל כל שפר ארג נכסין וקנינין דלי תחות שמיא מקרקעי
 ואגבן מטלטלי דקניתי ודאקני ולהון יהון אחראין וערבאין ומשועבדין שעבוד גמור ושלם כתקנת חכמים ז"ל
 לאתפרעא מנהון שטר כתובה דנא בחיי ובתר חיי ואפילו מגלימא דאכתפאי והכל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי
 דשטרי בביטול כל מדעי ובפיסול עדיהן לדעת הרשב"א זלה"ה וחומר וחזק שטר כתובה דנא כחומר וחזק כל
 שטרות הכשרים ולא יבוטל ולא יפסל שטר כתובא דנא וכי' וקנינא מיד החתן הנזכר קנין גמור ושלם במנא
 דכשר למקניא ביה מעכשיו כראי וכתקנת חכמים ז"ל על כל הנזכר למעלה וגם נשבע שבעה חמורה בתקיעת
 כף על דעת המקום ברוך הוא ועל דעת הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל הכתוב עליי בשטר כתובה דנא
 בלתי שום שנוי ועורמה ותחבולה כלל ועיקר. והכל שריר ובריר ואמת וציב ונכון וקיים

עד _____

עד _____

גם אני החתן מודה אני על כל הנזכר לעיל _____

כתובה דאישתכח בה טעותא - ספרדי

בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם למנין שאנו מגין
 פה _____ אן סהרי איך אתא קדמנא ה' _____ וכה אמר לו דעו איך מקדמת זנא כד נסיבית לי לאנתו _____
 בכתובה וקדושין כדת משה וישראל כתבית לה בכתובתא _____ וזוי דחזו לה ותוספת נדוניא וכו' כתחתי' _____
 ובשעכ"ן והות כתיבה מההוא יומא דאנסיבת לי ועל סמך אותה כתובה שהתה עמי וכן אישתכח בה טעותא
 ואיצטריכנא לתודתי לה שט"כ אחריתי בחריקא משום הא דאמור רבנן אסור לו לאדם לשהות עם אשתו אפילו
 שעה אחת בלי כתובה וקבלית עלי מזונהא וכסותהא וסיפקא ומנדע יתא כארעא כל ארעא ודא כתובה דעבד לה
 ס"ה _____ והודה התתן הנוכר שקבל בההוא שעתה כל הסך הנוכר ורצה והעלם על עצמו כנכסי צאן ברזל
 שאם פיתחו פיתחו לו ואם הותידו הותירו לו התנאים שהתנו בניהם שרדין וקימין כתנאי בני גד ובני ראובן
 ואלו הן: מעשה ידיה לו, מזונה וכל צרכיה עלי, הדירה _____ הידושה כפי ההסכמה הנהוגה פה _____ ולא ישא ולא
 ישדך ולא יקדש שום אשה אחרת עליה כי אם ברשות בית דין הצדק, ולא ימכור ולא ימשכן שום חפץ מחפציה
 כי אם ברשותה ורצונה הטוב והגמור ולא יפתנה ולא יסתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא מקצתה
 ולא שום תנאי מתנאי הכתובה ואם תמחול הרי המחילה ההיא בטלה מעכשיו כחרס הנשכר וכדבר שאין בו
 ממש, ולא יצא מארץ ישראל כי אם ברשותה והסכמתה. וכך אמר התתן הנוכר אתריות וחומר וחזק שטר כתובה
 דנא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי ועל כל שפר ארג נכסין וקנינין דלי תחות שמיא מקרקעי ואגבן מטלטלי
 דקניתי ודאקני ולוהון יהון אחראין וערבאין ומשועבדין שעבוד גמור ושלם כתקנת חכמים ז"ל לאתפרעא מנהון
 שטר כתובה דנא בחיי ובתר חיי ואפילו מגלימא דאכתפאי והכל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי בבטול
 כל מודעי ובפיסול עדיהן ליעת הרשב"א זלה"ה וחומר וחזק שטר כתובה דנא כתומר וחזק כל שטרות הכשרים
 ולא יבטל ולא יפסל שטר כתובא דנא וכו'. וקנינא מיד התתן הנוכר קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה
 מעכשיו כראוי וכתקנת חכמים ז"ל על כל הנוכר למעלה וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף על דעת המקום
 בדרך הוא ועל דעת הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל הכתוב עלי בשטר כתובה דנא בלתי שום שנוי
 ועורמה ותחבולה כלל ועיקר. והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים

עד _____

עד _____

גם אני התתן מודה אני על כל הנוכר לעיל _____

כתובה דאישתכח בה טעותא - אשכנזי

מה דהות קדמנא ב _____ בשבת _____ יום _____ שנת חמשת אלפים _____ לבריאת העולם למנין שאנו מונין כאן _____
 אתא לקדמנא ואמר לנא הדא מרת _____ אנסיבת לי לאנתו במתא _____ עיה"ק ת"ז מן קדמת דנא כהלכות
 בנת ישראל דמתנסבין לגובריהן בחופה וקדושין ובכתובה וכדו אשתכח טעותא בשטר כתובתא דהתיהית לה
 מנאי מיומא דאיתנסבית לי שהיה _____ ואמרו רבנן דאסור לבר ישראל לשהוי עם אנתתיה בלא כתובתא
 אפילו שעתה חדא וכען בעינא למכתב לה כתובתא אחריתא בחריקא דכתובתא קמייתא נדוניא ותוספתא דילה
 ובכן אנחנו סהדי דתתימו לתחות קנינא מיניה השתא כי סהדי קמאן דתתימן תחות כתובתא קמייתא ליתנידו
 וכתבנו לה כתובתא דא חלופי כתובתא קמייתא מיומא דנן ובלישנא דהית כתיבה כתובתא קמייתא דאשתכח
 בהו טעותא איך _____ אמר לה להדא אנתתיה מרת _____ דהוי לי לאנתו כדת משה וישראל ואנא אפלח
 ואקיר ואיזון ואפרנס יתיכי כהלכות גוברין יהודאין דפלתין ומקריין וזנין ומפרנסין לנשיון בקישטא ויהיבנא
 ליכי מהר _____ כסף זוזי _____ דתוי ליכי _____ ומוזוניכי וכסותיכי וסיפקיכי ומיעל לותיכי כאורח כל ארעא וצביאת
 מרת _____ והוית ליה לאנתו ודין נדוניא דהנעלת ליה מבי נשא בין בכסף בין בזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא
 בשימושי דירה ובשימושי דערסא הכל קבל עליי _____ זקוקין כסף צדוף וצבי _____ דנן והוסיף לה מן דיליה עוד _____
 זקוקין כסף צדוף אחרים כנגדן סך הכל _____ זקוקין כסף צדוף וכן אמר _____ דנן אחריות שטר כתובתא דא
 ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי
 ודעתיד אנא למקניא נכסין דאית לוהון אחריות ונכסין דלית להון אחריות ונכסין דלית להון אחריות ונכסין דלית להון אחריות
 מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא מנאי ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיי ובתר חיי מן יומא דנן
 ולעלם ואחריות שטר כתובתא דא נדוניא דין ותוספתא דא קבל עליי _____ באחריות וחומר ככל שטרי שטרי
 כתובות ותוספתות דנהגין בבנת ישראל העשוין כתקן חכמים ז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא
 מן _____ למרת _____ דא כד אתנסבית ליה בקדמיתא ככל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא
 ביה והכל שריר וקיים.

נאום _____ עד _____

נאום _____ עד _____

ליתר תוקף ואולמי מילתא לאשר ולקיים ככל האמור למעלה באתי בעצמי עה"ח ביום הנ"ל נאום _____ החתן
 הנ"ז.

כתובה דאירכסא - ספרדי

בשבת _____ לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם
 למנין שאנו מניין פה _____ אנו סהדי איך אתא קדמנא ה' _____ וכה אמר לנו מהרזנענא
 לכן איך מקדמת דנא אתנסיבת לי לאנתו _____ בכתובה וקדושין כדת משה וישראל
 וכתבית לה בכתובתא _____ וזי דחזו לה ותוספת נדוניא וכו' כתחו' ל' ובשעבוד כל נכסים והות כתיבה
 מההוא יומא דאנסיבת לי ועל סמך אותה כתובה שהתה עמי וכען אירכס ההוא שטר כתובה ולא ידענא היכא
 איתיה ואיצטריכנא לחדותי לה שט"כ אחריתי בחריקא דכתובה דאירכסא משום הא דאמר רבנן "אסור לו לאדם
 לשהות עם אשתו אפילו שעה אחת בלי כתובה" ובכן אמינא לה הוי לי לאנתו כדת משה וישראל כל קבל די
 הוית מן קדמת דנא ואנא בסייעתא דשמיא אפלת ואקיר ואיוון ואפרנס ואכלכל ואסובר ואכסי יתיכי כהלכות
 גוברין יהודאין דפלחין ומקירין וזנין ומפרנסין ומכלכלין ומסוברין ומכסין ית נשיהון בקישטא וקבלית עלי מזונתא
 וכסותהא וסיפוקא ומנדע יתא כאורח כל ארעא וצביאת אנתתא דא וקמת קמיה כדבקדמיתא והות ליה לאינתו
 וצבי הוא והוסיף לה מדייליה עוד סכום מסים סה"כ כתובה דעבד לה _____

חוץ מעיקר הכתובה. והודה החתן הנזכר שקבל כל הסך הנזכר ורצה והעלם על עצמו כנכסי
 צאן ברזל שאם פיתחו פיתחו לו ואם הותירו הותירו לו התנאים שהתנו בניהם שירידן וקיימין כתנאי בני גד ובני
 ראובן ואלו הן: מעשה ידיה לו, מזונה וכל צרכיה עליה, הדירה _____ הירושה כפי ההסכמה הנדונה פה _____ ולא
 ישא ולא ישרך ולא יקדש שום אשה אחרת עליה כי אם ברשות בית דין הצדק, ולא ימכור ולא ימשכן שום חפץ
 מחפציה כי אם ברשותה ורצונה הטוב והגמור ולא יפתנה ולא יסיתנה שתמחול לו סכי כתובתה לא כולה ולא
 מקצתה ולא שום תנאי מתנאי הכתובה ואם תמחול הוי המחילה ההיא בטלה מעכשיו כתרס הנשבר וכדבר שאין
 בו ממש, ולא יצא מארץ ישראל כי אם ברשותה והסכמתה. וכך אמר החתן הנזכר אחריות וחומר ותחוק שטר
 כתובה דנא קבלית עלי ועל ירתאי בתראי ועל כל שפר ארג נכסין וקנינין דלי תחות שמיא מקרקעי ואגבן מטלטלי
 דקניתי ודאקני ולהון יהון אחראין וערבאין ומשועבדין שעבוד גמור ושלם כתקנת חכמים ז"ל לאתפרעא מנהון
 שטר כתובה דנא בחיי ובתר חיי ואפילו מגלימא דאכתפאי והכל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי בבטיל כל
 מדועי ובפיסול עדיהן לדעת הרשב"א זלה"ה וחומר ותחוק שטר כתובה דנא כחומר ותחוק כל שטרות הכשרים ולא
 יבוטל ולא יפסול שטר כתובה דנא וכו'. וקנינא מיד החתן הנזכר קנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה מעכשיו
 כראי וכתקנת חכמים ז"ל על כל הנזכר למעלה וגם נשבע שבועה חמורה בתקיעת כף על דעת המקום ברוך הוא
 ועל דעת הנשבעים באמת לאשר ולקיים את כל הכתוב עליי בשטר כתובה דנא בלתי שום שני ועורמה ותחבולה
 כלל ועיקר. והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים

עד _____
 עד _____

גם אני החתן מודה אני על כל הנזכר לעיל _____

כתובה דאירכסא - אשכנזי (לקוח מנחם ורה"ג שלמה גאנצפריד זצוק"ל)

מה דהוית קדמנא (ביום וחדש ושנה פלוני שכותבין עכשיו כתובה זו) _____ בשבת _____
 לחדש _____ שנת חמשת אלפים ושבע מאות _____ לבריאת עולם למנין שאנו
 מנין פה _____ איך _____ אתה לקדמנא ואמר לדנא הדיא מרת _____
 כד הוית בתולתא אינסבית לי לאינתו מן קדמת דנא במתא _____ כהלכת
 בנת ישראל דמנסבין לגובריהון בתופה וקידושין וכתובה. וכדו אירכס לה שטר כתובתא דהוה כתוב לה מינאי
 מיומא דאתנסיבת לי. ואמרי רבנן דאסור לבר ישראל לשהיי עם אינתתא בלא כתובה אפילו שעה חדתא וכען
 בעינא למכתב לה כתובתא אחריתא בחריקא דכתובתא קמיתא נדוניא ותוספתא דילה. ובכן אנתנו סהדי דחתמינן
 לתחות קנינא מיניה השתא כי סהדי קמאי דחתמינו תחות כתובתא קמתא דאירכסא ליתנהו וזמן כתובה לא ידענא.
 וכתבנו לה כתובתא לחלוףי כתובתא קמיתא מיומא דנן ובלישנא דאמר לנא דהוית כתיבת כתובתא קמיתא
 דאירכסא איך ר' _____ בן _____ אמר לה להדא אינתתא מרת _____ בת _____ כד הוית בתולתא מן קדמת דנא
 הרי לי לאינתו כדת משה וישראל. ואנא אפלת ואקיר ואיוון ואפרנס יתיכי (ליכי) כהלכות גוברין יהודאין דפלחין
 ומקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקישטא. ויהיבנא ליכי מזוהר בתולכיי כסף וזוי מאתן דחזי ליכי מדאורייתא
 ומזונכיי וכסותיכיי וסיפיקיכיי ומיעל לוחיכיי כאורח כל ארעא. וצביאת מרת _____ דהוית בתולתא מן
 קדמת דנא והוית לי לאינתו. ודן נדוניא דהנעלת ליה מבי אברה (ואם היתה יתומה בשעת הנישואין כותבין "מבי
 נשא") בין בכסף בין כזהב בין בתכשיטין במאני דלבושא ובשימושי דירה ובשימושי דערסא הכל קיבל עליי ר'
 פלוני במאה זקקין כסף צרוף. וצבי ר' פלוני והוסיף לה מין דיליה עוד מאה זקוקין כסף צרוף אחרים כנגדם סך
 הכל מאתים זקקין כסף צרוף. וכך אמר ר' פלוני אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דקבלית עלי ועל
 ירתאי בתראי לאתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקאי ודעתיד אנא למיקני, נכסין
 דאית להו אחריות ונדלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין להתפרע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן
 ותוספתא דא מינאי. ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיים ובמותא מן יומא דנן ולעלם. ואחריות שטר כתובתא דא
 נדוניא דן ותוספתא דא קבל עליי ר' פלוני כחומר כל שטרי כתובות ותוספתות דנהגין בבנת ישראל השויין
 כתיקון חכמינו ז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי.

וקנינא מן ר' פלוני בן ר' פלוני למרת פלונית בת ר' פלוני דהוית בתולתא כד אינסבית ליה בקדמיתא בכל מה
 דכתוב ומפרש לעיל במנא דכשר למקניא ביה והכל שריר ובריר וקיים

עד _____
 עד _____

גם אני החתן מודה אני על כל הנזכר לעיל _____

סדר שידוכין - ספרדי

ממלאים אבי החתן והכלה את שטר השידוכין על פי התנאים שהסכימו בניהם בלי לחתום עליו עדין. ומקבלים קנין סודר על ההתחייבות הזאת מאבי החתן והחתן, מאבי הכלה והכלה, ואם ישנם ערבים, גם מהערבים. אם ההורים לא נמצאים יכול להתחייב במקומם אדם אחר. אחר כך חותמין על השטר כל המתחייבים. ונהגו שאבי הכלה נותן מתנות לחתן, ואם החתן נותנת מתנות לכלה. וכדי שלא להכנס לחששות בענין סבלונות וקידושין מקפידים שרק אם החתן או אשה אחרת תתן מתנות לכלה ולא שום גבר אחר.

שטר שידוכין - ספרדי

אור ליום ____ לחודש ____ שנת ____ . בפנינו עדים חתומים מטה נעשו ונגמרו השידוכין של הבחור ____ בן ____ יצ"ו עם הכלה כלילת יופי ויעלת חן ____ בת ____ תבורך מגשים באהל. על פי התנאים האלו שהתנו בניהם והם תנאים גמורים שרירים וקיימין כתנאי בני גד ובני ראובן ואלו הם: נתחייב החתן הנזכר מו"מ בחוב גמור ושלם ובקנין גמור ושלם במנא דכשר למיקני ביה כתקנת חז"ל שלא לשדך ושלא לקדש לשום בת ישראל כי אם לכלתו הנזכרת. גם נתחייב בכל תנאי הכתובה כמנהג העיר. מצד הכלה נתחייבה גם היא בחוב גמור ושלם ובקנין גמור ושלם במנא דכשר למיקני ביה כתקנת חז"ל שלא להשתדך ושלא להתקדש לשום בר ישראל כי אם לחתנה הנזכר לעיל. התנאים שהתנו ונתחייבו בהם הם אלו:

מצד החתן _____

 מצד הכלה _____

סכום הכתובה _____ זמן החופה יהיה בעזרת ה' _____ ומעתה ומעכשיו נתחייב החתן הנ"ל לכלתו בסך _____ חוב גמור ושלם לדעת חכמי ורבני ספרד ז"ל ולא יפטר מחוב זה כי אם אחר כניסתו לחופה עם כלתו הנזכרת וקיום כל התנאים הנזכרים בלתי שום שינוי כלל ועיקר. וגם הכלה נתחייבה לחתנה הנזכר בסך _____ חוב גמור ושלם לדעת חכמי ורבני ספרד ז"ל ולא תפטר מחוב זה כי אם אחר כניסתה לחופה עם חתנה הנזכר וקיום כל התנאים הנזכרים בלתי שום שינוי כלל ועיקר. כל זה נכתב ונחתם בפנינו עדים חתומים מטה. והכל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי בביטול כל מודעי ובפסיול עדיהן לדעת הרשב"א זלה"ה וחומר וחוזק שטר זה כחומר וחוזק כל שטרות הכשרים ולא יבוטל ולא יפוסל שטר זה בשום צורה ואופן שבעולם. וקנינא משני הצדדים בקנין גמור ושלם במנא דכשר למקניא ביה מעכשיו כראוי וכתקנת חכמים ז"ל על כל הנזכר למעלה. וגם קנינו מיד _____ שקבל עליו ערבות בעד החתן הנזכר. ומיד _____ שקבל עליו ערבות בעד הכלה הנזכרת. והכל נעשה בחוב גמור ושלם משני הצדדים הנזכרים לעיל לאשר ולקיים את כל הכתוב עליהם בשטר זה מראש ועד סוף בלתי שום שנוי ועורמה ותחבולה כלל ועיקר. ולראיה חתמנו פה _____ היום _____ לחודש _____ שנת _____ והכל שריר ובריר ואמת ויציב ונכון וקיים

עד _____
 עד _____

אבי הכלה _____
 הכלה _____

אבי החתן _____
 החתן _____

א קצת דיני כתיבת וחתימת השטר ובו יד' סעיפים.

א השטר נכתב בכל לשון ובכל כתב* ובלבד שידקדק הסופר בכתב ההוא, שלא יהא בו שום שינוי* ושלא יהא באופן שיכול לזייף* לכן צריך לזהר בכתיבת השטר שיהיו אותיותיו דומות זו לזו, ויהיה הכתב מיושר ושוה בכל דבריו, שלא ירחיק האותיות זו מזו יותר מדאי, ואל ידחוק הכתב יותר מדאי, ואל ידחוק במקום אחד וירחק במקום אחר*.

ב צריך לזהר שלא יכתוב בסוף שיטה משלש עד עשר, שמא יעשה מעשר עשרים ומשלש שלשים וכדומה, ואפילו לשון זכר כמו שלשה ארבעה וכדומה, לא יכתוב דיכול לזייף ולמחוק האות „ה" ואם נודמן לו בסוף שיטה, מחזיר הדבר פעמים הרבה עד שיבא בתוך שיטה. וכן יזהר שלא יכתוב החשבון באותיות כגון ב' ד' וכדומה באופן שיכול לזייף*.

ג כותבין זמן בכל שטר** אם כותבין יום שנעשה בו הקנין סומכין הקנין לאותו יום, וכותבין וקנינא מפלוני ביום פלוני וכתבנו ומסרנו ליד פלוני, וכשאננם זוכרים יום הקנין וכותבים יום שעומדים בו סומכים הכתיבה לאותו יום שחותמים, וכותבים וקנינא מפלוני וכתבנו וחתמנו ביום פלוני ומסרנו לפלוני*.

ד אם יש בשטר מחקים או תלויות, או תיבות שעבר עליהם הקולמוס, צריך לקיימם קודם והכל שריר וקים, ואין צריך לכתוב קיומיהו* אלא יכתוב בזה הלשון (דרך משל) בראשית הוא על המחק, או הוא תלוי*.

ה שטר שיש בו מחקים, ושכחו העדים ולא קיימום בסוף השטר, וכתבו שריר וקים, וחתם העד האחד, וקודם שיחתום השני מצאו שלא קיימו המחקים, תקנתו של שטר זה, שיכתבו אנו סהדי לבתר דחתם חד מינן עד שלא קיימנו, כך וכך מחקים דאית ביה קיימום כדקא חזי והכל שריר וקים, ויחזרו ויחתמו שניהם, וכל שכן אם כתוב איזה דבר למטה מחתימת העדים ויחזרו וחתמו דכשר*.

ו אין העדים רשאים לחתום עד שידקדקו היטב בכל אותיות השטר*.

ז ידקדקו העדים שלא ירחיקו מהכתב רוחב שני שיטין*.

ח אין להעדים לחתום אלא-אם-כן כתוב שריר וקים*.

ט אינו צריך לחתום רק פלוני בן פלוני ואין צריך לכתוב עד רק בגט*.

י צריך הסופר לזהר לכתוב בתחלת השטר, ובסופו אחר וקנינא, שמו ושם אביו אבל באמצע השטר אינו כותב רק פלוני הנ"ל (הנזכר לעיל) ודי*.

יא יזהר שיקרא השטר קודם שיכתוב שריר וקים, שאם יש מחקים או תלויות או תיבות שעבר עליהם הקולמוס, שיקיימם קודם שיכתוב שריר וקים, שאם כתב השטר עד גמירא עם שריר וקים וימצא אחר כך דבר שצריך לקיים יצטרך לכתוב עוד פעם אחת שריר וקים, וזה אין לעשות לכתחלה*.

יב אם כתב על הגרד, יקיים ויכתוב תיבה פלונית דעל הגרד (בדלית בסוף) ואם העביר קולמס על איזה תיבות, יקיים ויכתוב העברתי קולמס דעל תיבה פלונית וכל כהאי גונא*.

מצודות דוד

* וועכטיל אם דינו בשטר, עיי' תומים סי' ס"ט סק"ה ומביא בשו"ת חת"ס חר"מ סי' קכ"ח דבבר נהגו כל בתי דיני ישראל להגבות על ידי חלוק (חלוק או טראטא או ממרנות בלשון הפוסקים, ואקצפטא או וועכטיל או שולדשיין בלשוננו הוא הנקרא בלשון חז"ל שטר חוב) הנהוגים בזמננו, ודינו כשטר בעדים ולא מצי לסעון, פרעתי, כיון שיכול לגבות חובו בערכאות או למסור החלוק ביד אינו יהודי ויגבנו ע"י ערכאות עפ"י דינא דמלכותא שכל המוצא גובה בו, נמצא אין אדם מניה שטר פרוץ כזה ביד המלוה, וע"כ כחו אליהם כשטר בעדים דאינו יכול לסעון פרעתי ע"ש ועיי' שו"ת אמרי יושר סי' קמ"ד לענין וזריאנט על הוועכטיל דינו כלהו ע"ש.

** שטר כאין כותב בו מקום שנכתב בו כשר (סי' מ"ג סעי' ב') ועיי' שו"ת מהרש"ם ח"ג סי' רי"ג לענין פאקטורען (חשבון הסחורות) שעשין עם הקונים, (והיה בשטרות) שנכתב בו גרסם בו שהפרעון ומקום משפט ערכאות, (אם יהי דין ודברים ביניהם) יהיה במקום החוב, לא כן כזה כמנהג על מה שכתב בתורה, דכיון דכל אחד מישראל מחויב לדון תורה הק', ואסור לדון בערכאות, אלא אם כן מסרב בדיון תורה, א"כ מסתמא כיון שקבל עליו לבא למשפט הערכאות של מקום החוב, כלשון שיש בכלל זה לבא להבי"ד דשם, וע"כ מחויב לבא להבי"ד שבמקום החוב, ועיי' ערך שיי' סי' י"ד בשם שרם ח"ג סי' י"ח כנ"ל והוא השיג עליו ... ועיי' עוד בשו"ת מהרש"ם ח"ג סי'

מצודות ציון

א) חושן משפט סי' מ"ב סעי' ב' (ב) שם סעי' א' (ג) שם סעי' ג' (ד) שם סעי' ד' ובש"ך סק"ו וכל פרטי הדינים בזה שם בס"י מ"ב. (ה) סי' מ"ג סעי' יח' ועיי' יתר הפרטים (ו) סי' מ"ד סעי' ה' (ז) שם בסמ"ע סק"ה (ח) שם סעי' יא' ועיי' עוד בס"י מ"ד (ט) שם בסמ"ע סק"ה (י) סי' מ"ה סעי' י' (יא) סי' מ"ד סעי' ט' (יב) אבן העזר סי' ק"ל סעי' י"א ובבית ש"אל שם סק"ט הטעם משום דבגס הבל הוא לשון הבעל, משום הני חותם עד, כלומר שהוא מעיד שהבעל אמר כל זאת לפנינו. (יג) נחלת שבעה סי' ג' אות א' (יד) סי' מ"ד סעי' ה' ט' ובני"ש שם אות ט' (טו) נחלת שבעה סי' ג' אות יח' יט'

יג גם בכתובה יוכל לקיים קודם שריד וקיים, זולת אם טעה בשם החתן והכלה או בשם המקום או בהזמן, לא מהני קיום וצריך לכתוב כתובה אחרת^{טז}.
יד אם טעה וצריך לקיים יכתוב והכל שריד וקיים, בוא"ו, ואם אינו צריך לקיים יכתוב הכל שריד וקיים בלא בוא"ו^{יז}.

ב דיני הזמן ובו ר' סעיפים.

א יום ראשון בשבוע יכתוב באחד בשבת^א בשני בששי, חסרים, בשלישי, ברביעי, בחמישי, מלאים, ואם שינה כשריב^ב.

ב ביום ראש־חדש יכתוב ביום אחד לחדש (ובגט לירח) פלוני^ג ואם ראש־חדש שני ימים כגון אייר, אם כותב ביום א' דראש־חדש יכתוב ביום שלשים לחדש ניסן שהוא ראש־חדש אייר, וביום שני יכתוב באחד לחדש אייר, חדש חסר וא"ו (וגט אין ליתן בראש־חדש כ"אם בחשש עיגול^ד).

ג בשני לחדש יכתוב בשני ימים לחדש פלוני, בשלשה בארבעה וכו' כולם לשון זכר בה"א בסוף, וכן באחד ועשרים, בשנים ועשרים, בשלשה ועשרים וכן כולם, עד עשרה יכתוב ימים, ומאחד עשר ואילך יכתוב יום, והמנין הקטן קודם ובלשון זכר, והמנין הגדול לשון נקבה, אחד עשר יום, שנים עשר יום וכו' וכן באחד ועשרים יום, בשנים ועשרים יום וכו' ואם שינה שכתב יום במקום ימים או להיפוך, וכן לשון זכר במקום לשון נקבה או בהיפוך כשר, כתב שלשה או שמנה מלא בוא"ו, או שלא כתב בשני רק שני בלא ב"ת, הן בשבת הן לחדש, או שכתב ראשי תבות כגון שהיה לו לכתוב שנים עשר וכתב י"ב כשריב^ה.

ד בחשבון השנים יכתוב לשון נקבה, בשנת חמשת אלפים ושש מאות ושנים עשרה, לבריאת עולם, וכן שלש עשרה, ארבע עשרה וכו' (בשמנה אין חילוק בכתובה בין לשון זכר ללשון נקבה רק בקדיאה, לזכר הנו"ן בסגול, ולנקבה בקמץ) מנין המועט קודם עד עשרים ומשם ואילך עשרים ואחת עשרים ושנים, עשרים ושלש, המנין המרובה קודם (אבל בימים לעולם המנין המועט קודם כמו שכתבנו בסעיף שלפני זה^ו).

ה ניסן מלא י"ד, אייר בשני יודין, סיון מלא י"ד ובחד וא"ו, תמוז מלא וא"ו^ז, אלול מלא ואו, תשרי בלא יוד בין תיו לשין, מרחשון חד תיבה ובחד ואו, כסלו חסר יוד, ובדיעבד אם כתב ביד אחר הלמד כשריב^ח.

ו אדר, אם השנה מעוברת יכתוב בראשון אדר הראשון, ותיבת הראשון מלא בואו, ובשני יכתוב אדר השני^ט.

ג נוסח תנאים ראשונים.

מזל טוב, יעלה ויצמח כגן רטוב, מהאל הטוב, מצא אשה מצא טוב.

המגיד מראשית אחרית, הוא יתן שם ושארית, לאלה דברי התנאים והברית שנדברו והותנו בין אלה שני הצדדים, דהיינו בין הבחור משה בן כ"ה בנימין, בהסכמת אביו ר' בנימין ב"ה יצחק, ובין כ"ה אברהם ב"ר דוד העומד מצד בתו הבתולה שרה, ראשית דבר הבחור משה הנ"ל ישא במז"ט את הבתולה שרה הנ"ל בחופה וקידושין כדת משה וישראל, ואל יכריחו ואל יעלימו לא זה מזו ולא זו מזה שום הברחת ממון בעולם, רק ישלטו בנכסיהון שוה בשוה, ור' בנימין אבי החתן הנ"ל ילביש את בנו החתן משה קודם החופה במלבושי כבוד, גם יתן לו

מצודת ציון

טז) שם אות יד כ"י יון שם אות כ"ר הכל ממהר"ם מינץ סימן קיט.
ב) אבן העזר סי' קכ"ו סעי' ג' (ב) שם סעי' ב' ובי"ש תח"מ (ג) שם סעי' ר' (ד) שם סעי' ר' (ה) שם סעי' ר' (ו) שם סעי' ה' (ז) שם סעי' ד' כ"י כ"ר (ח) שם סעי' ד'.

מצודת דוד

קכ"ח בגדול הפאקטורצן שנרשם עליהם כי עד ח' ימים יוכל הקונה לדרוש טעות מום, ועתה בא הקונה אחר שעבר הזמן וחלוצע טעות מומין, ופסק כיון שנחפשו המנהג בין אסוחרים, ובעה"ד רובם דנים בערכאות המקיימים תנאי זה בהחלט, א"כ כל בהאי גונא מנהגא מילתא והתנאי בתקפו עיי"ש.

אב, נוהגים כשבתים אגרת או אפילו בכתובה ושטרות (י) לכתוב בחדש אבי, מנחם אב, על שם הנחמה שאנו מצפים להתנחם מהצרות שאירעו לאבותינו בחדש הזה ונוכה לגאולה ב"ב, וכן כשמברכין החדש אב מזכירים מנחם אב, אבל בגיטין אין לכתוב רק אב כמו שזכר במשנה פ"א דראש השנה.

מזומנים סך שני מאות זהובים כסף, ותכשיטין להכלה שיהיו שוים חמשים זהובים כסף, ור' אברהם אבי הכלה הנ"ל יכניס לנדון בתו הנ"ל סך שלשה מאות זהובים כסף, גם ילביש אותה קודם החופה במלבושי כבוד לפי ערך הנדוניה, ומטה מוצעת ובגדי פשתן וצעופים, וטלית וקיטל להחתן לפי כבודו, גם טבעת ואוהר (מורה שעות) שיהיו שוים שלשים זהובים כסף, והחתונה תהיה למזל טוב בראש חדש אלול בשנה זו, על הוצאת ר' אברהם אבי הכלה הנ"ל פה אונגוואר, רח"ש וכ"ז (רח"ש רב, חזן, שמש, שמעניקים אותם, וכ"ז כלי זמרים) על אבי החתן (או לחצאין) ושלשים יום קודם החתונה מחוייבים הצדדים להשליש את המעות לידי שלישי המרוצה לשניהם, וכל הא דלעיל קבלו עליהם שני הצדדים הנ"ל לאשר ולקיים בחרם חמור ובשבועה דאורייתא ובקנס חצי הנדוניה, והקנס לא יפטור את החרם, והחרם לא יפטור את הקנס, ור' אברהם אבי הכלה הנ"ל יתן להזוג מזונות על שלחנו שתי שנים רצופים אחר החתונה, ודירה בביתו ארבעה שנים אחר החתונה, בצירוף שתי שנים של מזונות, עד-ב-קבלן מצד החתן נעשה ר' אפרים בן כ"ה דוד הכהן, ור' מרדכי בר' אשר, ומצד הכלה נעשה ערב-קבלן ר' ישראל בן כ"ה יוסף, ור' מאיר בר' חיים הלוי, והצדדים מחוייבים לפצות את הערבים-קבלנים מן הערבות שלא יגיע להם שום היתק ח"ו, ור' אברהם הנ"ל יתן לבתו שטר חצי זכר, כנגדו ישתדל החתן מאחיו שטר חליצה בחנם, ומחמת קטט ועידור חס ושלם יעמוד כתקנת קהלות שו"ס*) וקנינה מן שני הצדדים ומן החתן והכלה והערבים-קבלנים על כל הא דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה, היום שלשה ימים לחדש מרחשון, שנת חמשת אלפים ושש מאות ושתיים עשרה לבריאת עולם פה אונגוואר, ה כ ל ש ר י ר ו ק י ב.

ראובן בן מ"ה נפתלי

יעקב בן כ"ה שמעון

אחר קריאת התנאים, נוהגים לשבר קדרה, כדי להבהיל ולא יהא השמחה במלואה, ולזכור בחורבן, ויש ליקח קדרה שבורה (פרי מגדים א"ח סי' תקס).

ד נוסח תנאים אחרונים.

מזל טוב יצמיח ויעלה, כגן רטוב, עד למעלה.

דברי הברית והתנאים האלה, שנדברו והותנו בן שני הצדדים בשעת החופה, דהיינו ר' בנימין בר' יצחק ובנו החתן ר' משה צד אחד, ור' אברהם בר' דוד ובתו הכלה מרת שרה צד שני, ראשית דבר, ר' משה הנ"ל נשא וקידש את הבתולה הכלה מרת שרה, והכניסה לחופה כרת משה וישראל, והצדדים סילקו את אשר התחייבו בתנאים הראשונים (טוב שיבאר הסופר כל מה שהכניסו הצדדים, וגם מה שנשארו חייבים, יבאר הכל היטב) ואין עליהם שום חוב, רק ר' אברהם אבי הכלה יתן להזוג שתי שנים מזונות על שלחנו, ואחר כלות המזונות יתן להם עוד דירה בביתו שתי שנים, ומעתה הזוג הנ"ל ינהגו יחד באהבה ובחבה, וישלטו שניהם בנכסיהם שוה בשוה, ואם ח"ו יעשה ר' משה הנ"ל לזוגתו מרת שרה הנ"ל, איזה דברים שאינה יכולה לסבול וצריכה לביד, או תיכף ומיד יתן לה שמנה זהובים כסף למזונות, וכן יתן לה כל חדש וחדש משך ימי הקטט, וכל הבגדים והתכשיטים השייכים לגופה, וירד עמה לדיני ישראל, להביד או בזה ברור לו אחד, וזו בוררת לה אחד, תוך שני שבועות אחר בקשתה ממנו, ועל פיהם יעמוד כל ריב, ומחמת העידור כך נתקן, שאם יעדר ח"ו ר' משה הנ"ל בשנה ראשונה אחר החופה בלי זרע קיימא מאשתו הנ"ל, או תקח מרת שרה הנ"ל כל מה שהכניסה ולא כתובה ותוספת, ואם ח"ו יעדר בשנה שנייה אחר החופה בלי זרע קיימא מזוגתו הנ"ל, או תקח מרת שרה הנ"ל מה שהכניסה וחצי מן התוספת, ואם ח"ו שתעדר היא מרת שרה הנ"ל בשנה ראשונה אחר החופה בלי זרע קיימא, יחזיר ר' משה הנ"ל ליורשיה כל מה שהכניסה, ואם ח"ו שתעדר בשנה שנייה אחר החופה בלי זרע קיימא ממנו, יחזיר ר' משה הנ"ל ליורשיה החצי ממה שהכניסה

מצודת דוד

(*) תקנות שרי"ם הן התקנות שהקנו חכמי צרפת ואשכנז בסוף אלף החמישי, שרי"ם ראשי תיבות שפיירא, ווארמש, מאינץ שהם היו ראשי הקהילות באירופא, והתקנות מבוארים בשרית הראשונים ומובאים בש"ע אבן העזר סי' נ"ג סעי' ג' בהגה ועיי"ש בפ"ת סק"ד שהמנהג לפסוק כתחנה שנתקן בוועד בק"ק סלוצק בשנת תקכ"א עיי"ש.

לו, ובשנה השלישית אחר החופה ומשלישית ואילך איזה מהן שיעדר, הדין חוזר לסיני, הבעל יורש את אשתו, והיא נוטלת כתובה ותוספת, וכל הנ"ל קבלו הווג עליהם בחרם-חמור ובשבועה דאורייתא ובקנין סודר לאשר ולקיים כל הנ"ל. פה ק"ק אונגוואר בשנים עשר יום לחדש אלול, שנת חמשת אלפים ושש מאות ושתים עשרה לבריאת עולם, הכל שריר וקים. —

ה נוסח עיקר כתובה.

בשלישי בשבת בשמנה ימים א) לחדש תמוז שנת חמשת אלפים ושש מאות ואחת עשרה ב) לבריאת עולם ג) למנין שאנו ד) מנין ה) כאן ו) מתא אונגוואר איך הבחור ז) משה ח) בן כ"ה בנימין אמר לה להדא ט) בתולתא י) שרה בת כ"ה אברהם הוי לי יא) לאנתו כדת משה וישראל ואנא אפלה ואוקיר ואיוון ואפרנס יב) יתיכי יג) כהלכת גוברין יהודאין דפלחין ומוקירין וזנין ומפרנסין לנשיהון בקושטא יד) ויהיבנא ליכי טו) מהר בתוליכי כסף זוזי מאתן דחוי ליכי טז) מדאורייתא ומוזניכי וכסותיכי וסיפוקיכי ומיעל לותיכי יז) כאורח כל ארעא וצביאת מרת שרה יח) בתולתא דא יט) והות ליה לאנתו כ) ודין נדוניא דהנעלת ליה כא) מבי כב) אבוה בין בכסף בין

א) לחדש, חסר וא"ו, בכתובה יש לכתוב לחדש ולא לירח כי גבי ירח מצינו לשון גירושין דכתיב (דברים לג' טו') גרש ירחים, ובנישואין כתיב (שם כד' ה') כי יקח אשה חדשה לשון חדש, ב) לבריאת בלא וא"ו, והאלף בפתחת דהוי לשון יחיד, אבל אם האלף בחולם הוי לשון רבים (דלא כנחלת שבעה), ג) למנין בחד יו"ד, ד) מנין ב,א וא"ו, ה) כאן, משום דיש מקומות שאין מונים לבריאת עולם רק לשנות המלך, ו) מתא, כן כתב הבית יוסף דיש לכתוב מתא דמפקי מדרך ומפקי מעיר, ובכפר כותבין כפר, ואם כל הגמוניא נקראת על שם העיר כמו באמבערג כותבין במדינת באמבערג, וכדומה, ז) משה, כאן אין כותבין החתן עד אחר וצביאת כו', כיון דעדיין לא נזכר שנתרצית להיות לו לאשה, וכן אין כותבין כאן דא או דנך, כיון שעדיין לא נזכרו מקודם, ח) בן, ואם הוא שתוקי, כותבין סתמא משה, ואם הוא גר כותבין בן אברהם, וכן אצל הכלה, ט) בתולתא, ובאלמנה כותבין אדמלתא, ובגרופה מתרכתא, ואם עתה היא אלמנה וגם הוא גרופה מקודם כותבין ארמלתא פלונית בת פלוני, דהות מתרכתא מקדמת דנא, כי צריכין להזכיר שהיא גרופה ולא תנשא עוד לכהן, ואם מחזיר גרושתו כותבין איך פלוני בן פלוני אהדר מתרכתא ידיה פלונית בת פלוני בדלא נסיבא לגבר אחרן, וכך אמר לה, הדרי לגבאי ותהוי לי לאנתו וכו', ובחלוצה כותבין חלוצתא, ואם היא אנוסה או מפותה כותבין סתמא, להדא שרה, ואם היא שבויה כותבים שבויה, י) שרה, כאן אין כותבין מרת כיון דעדיין לא נתרצית להיות לו לאשה עד לקמן אחר וצביאת, ועל בתולה אין לכתוב מרת שהוא לשון שררה, ולכן כותבין בתולתא קודם השם כדי לברר וליישב אמאי לא כותבין מרת, כיון שהיא בתולתא, ובאלמנה או גרופה כותבין גם כאן מרת, ומכל מקום כותבין קודם אדמלתא כדי שלא לשנות הכתובות, יא) לאנתו, בלא יו"ד והוא"ו במלאפוס, יב) יתיכי, בשלש יודיין, בפולין כותבין יתיכי ליכי, וקאי ליכי על ואפלה, כלומר אעבוד בשבילך, אבל באשכנז אין כותבין ליכי, והוא מכוון יותר, יג) כהלכת, בלא יו"ד אחר הה"א, ונראה כדעת תשובת בי"ז דגם בלא וא"ו אחר הכ"ף, ודלא כנחלת שבעה, יד) ויהיבנא, יו"ד בין הה"א לבי"ת, טו) מהר בלא וא"ו, וכשאינה בתולה אין כותבין מהר, אלא באלמנה כסף ארמלותיכי זוזי מאה דחוי ליכי מדרבנן, ובגרופה כסף מתרכותיכי זוזי מאה וכו', ובחלוצה כסף חלוצותיכי זוזי מאה וכו', טז) מדאורייתא, בחד יו"ד, ועיין באות הקודם, יז) כאורח, מלא וא"ו, יח) בתולתא דא, כאן כותבין בתולתא אחר השם, כיון דכותבין מרת דמשמע קצת שאינה בתולה לכן כותבין אחר השם בתולתא לפרש שהיא בתולה, וכן כותבים באלמנה ארמלתא דא שלא לשנות הכתובות, יט) והות, בלא יו"ד כי הוא לשון הווה, כלומר עכשיו נעשית לו לאשה, כ) ודין, באשכנז נותנים ביו"ד, ובפולין בלא יו"ד, כא) מבי, בלא ה"א, כב) אבוה, כן כותבים אם זאב קיים ומשיא בתו, וכשאין האב קיים כותבים מבי נשא, ואם אין לה לא אב ולא אם, וכן אם הוא שתוקית כותבין

(מנהג פולין)

בוזה בין בתכשיטין (כג) במאני דלבושא בשמושי דירה ובשמושי דערסא הכל קבל עליו הבחור משה חתן דנן (כד) במאה זקוקים כסף צרוף וצבי הבחור משה חתן דנן והוסיף לה מן דיליה מאה זקוקים כסף צרוף אחרים כנגדן סך הכל מאתים זקוקים כסף צרוף וכך אמר הבחור משה חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין (כה) וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות (כו) כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיי ובמותי מן יומא דנן ולעלם ואחריות שטר כתובתא דא נדוניא דן ותוספתא דא.

(מנהג אשכנז)

בדהב בין בתכשיטין במאני דלבושא ובשמושי דערסא (כז) חמשין ליטריין וצבי הבחור משה חתן דנן והוסיף לה מן דיליה חמשין ליטריין סך הכל מאה ליטריין דכסף וכך אמר הבחור משה חתן דנן אחריות שטר כתובתא דא ותוספתא דין קבלית עלי ועל ירתי בתראי להתפרע מכל שפר ארג נכסין וקנינין דאית לי תחות כל שמיא דקנאי ודעתיד אנא למקני נכסין דאית להון אחריות ודלית להון אחריות כלהון יהון אחראין וערבאין לפרוע מנהון שטר כתובתא דא ותוספתא דין ואפילו מן גלימא דעל כתפאי בחיי ובמותי מן יומא דנן ולעלם ואחריות שטר כתובתא דא ותוספתא דין.

קבל עליו הבחור משה חתן דנן כחומר כל שטרי כתובות ותוספתת (כח) דנהגין (כט) בבנת ישראל (ל) העשויין כתיקון חז"ל דלא כאסמכתא ודלא כטופסי דשטרי וקנינא מן ר' משה בן כ"ה בנימין חתן דנן למרת שרה בת כ"ה אברהם בתולתא דא ככל מה דכתוב ומפורש לעיל במנא דכשר למקניא ביה הכל' שריר וקים. וחותמין שני עדים.

סתם דהנעלת ליה, וגם באלמנה אפילו אם יש לה אב רק שאינו נותן הנדוניא כותבין רק דהנעלת ליה אבל אם הוא נותן הנדוניא כותבין גם באלמנה מבי אבוא. (כג) במאני, אל"ף בין מ"ם לנ"ן ובסוף יו"ד דהוי לשון רבים, (כד) במאה, ואם אינה בתולה כותבים בחמשים זקוקים וכו', וכן לקמן חמשים זקוקים וכו' סך הכל מאה זקוקים וכו'. (כה) וקנינין, חד יו"ד בין כל נ"ן ונ"ן, (כו) כלהון בחד וא"ו ובתר הה"א, (כז) חמשין, ואם אינה בתולה כותבין חמשה ועשרים ליטריין וכן לקמן ס"ה חמשין ליטריין, (כח) דנהגין, כ"כ בנחלת שבעה, בלא יו"ד אחר הה"א, אבל במהר"ם מינץ ובלבוש איתא דנהגין ביו"ד אחר הה"א. (כט) בבנת, בלא וא"ו, (ל) העשויין, בוא"ו וב' יודי"ן.

לשון תשובת מהר"ם מינץ סי' ק"ט.

יען אשר אני משה מינץ ח"מ ראיתי שמקצת בני אדם רגילין לעסוק בדיני כתובות ונישואין וקידושין אף על פי שאינם בקיאים בדיניהם ואמרו חכמים מאן דלא ידע בטיב קידושין לא יהא לו עסק בהן לכן ארשום קצת דיני כתובה, דיני קידושין ומשפטן ותיקון הנישואין וכו' כדי להגות בו ולראות משפטן וכו' עכ"ל. והנה אנכי הקטן באתי למלאות דבריו בדינים ומנהגים מלוקטים.

(סימן ו' ז' נדפס מכבר בסימן קמ"ו קמ"ז)

ח סדר הקידושין ובו י' סעיפים.

א המסדר מברך על הכוס בורא פרי הגפן. ואחר כך ברכת אירוסין. ונותנין להחתן והכלה לשתות מן הכוס, וצריכין לכוין לצאת בברכת היין שמברך המסדר. והמסדר יקח מיד בלי הפסקה את הטבעת לידו, ויברר שני עדים כשרים שלא יהיו קרובים זה לזה ולא להחתן ולא להכלה או שום שאר פסול. ויאמר להחתן וכלה שאלו לבד יהיו עדים ולא יותר (ויש ליקח עדים אחרים שאינם חתומים על הכתובה כדי להרבות עדים לכבוד החתן וכלה וגם לפרסומי מילתא) ומראה להם הטבעת שהיא שוה פרוטה כדי שתדע הכלה שאינה מקדשה אלא בשוה פרוטה. גם נוהגין לכסות פני הכלות הצנועות ואינן מקפידות במה מקדשין אותן רק שיהיה שוה פרוטה, ויזהיר את העדים שיראו נתינת הטבעת על אצבע הכלה וישמעו דברי חתן שיקדשה.

ב יש ללמד את החתן שיאמר הוא בעצמו תיבת לי, ואם הוא עם הארץ, מכל מקום יאמר המקרא תיבת לי בשפה רפה.

ג החתן לוקח הטבעת בימינו והכלה פושטת אצבעה הסמוך לאגודל מימינה ומשים החתן את הטבעת על אצבעה ואומר: הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל, וכל העומדים שם אומרים מזל טוב.

ד נוהגין שאחר הקידושין משבר החתן כוס זכוכית זכר לחורבן, ויכול להיות כוס שלם ואין בו משום בל תשחית, כיון שעושין לרמוז מוסר למען יתנו לב (פרמ"ג בא"ח סי' תקס"ט).

ה אחר כך קורא המברך את הכתובה, ולאחר הקריאה מוסרים אותה להכלה.

ו אחר כך מברכין ברכת חתנים והן שש ברכות ומתחלה מברכין על כוס יין, ויכונו גם-כן החתן והכלה לצאת בברכה זו, ומסדר את כולן על הכוס ונמצא מברך שבע ברכות, ונוהגין במדינות אלו לחלק את הברכות, שהאחד מברך על היין וגם חמשה ברכות, והשני מברך ברכה אחרונה אשר ברא וכו' ונותנין גם כן להחתן והכלה לשתות.

ז אם אין יין מצוי מברך קודם ברכת אירוסין וכן קודם ברכת חתנים על השכר או משקה אחרת, ואם גם זאת אינו מצוי אינו מעכב.

ח ברכת אירוסין וכן ברכות חתנים וגם כשמברכין אותן אחר ברכת המזון צריכין עשרה והחתן מהמנין.

ט נוהגין לקדש בטבעת שאין בה אבן, אין מקדשין במטבע, ומכל מקום בשעת הדחק שאין להחתן טבעת שלו, יש אומרים דטוב יותר לקדש במטבע מלקדש בטבעת שאינו שלו לחלוטין.

י בענין טבעת שאולה, או שנתנה לו אחד במתנה על מנת להחזיר יש כמה חילוקי דינים ומחלוקת הפוסקים, על-כן צריך ליוהר מאד שיהיה הטבעת של החתן ממש, ואם החתן נער ואביו שם צריך לשאול אותו אם נתן הטבעת להחתן במתנה גמורה.

(סימן ט' י' נדפס מכבר בסימן קמ"ח קמ"ט).

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

הערות לדיני שטרות ולעיל.

כיום שרוב ככל הכתובות משתמשים בטופס מודפס ורק צריכים להוסיף את (התורף) השמות והסכום והזמן. אם טעה אפילו בדברים שבטופס אין בשום אופן למחוק או לכתוב על המחיקה או על טיפוס וכד'. ורצוי לכתוב כתובה אחרת, ואם אין בנמצא יש אפשרות למחוק בהעברת קולמוס ולעשות "קיום" למחיקה כדן. ולא מועיל מה שחותמין מן הצד כמו בצק' וכד'.

נוסח הקיום:

אחר שהעדים חתומים מוסיף: "בשורה פלונית כתוב כך וכך ויש לכתוב כך וכך ודין קיומיה."

ואחר כך חותמים העדים שוב. (עיי' בשו"ע ח"מ מב מד מז)

הערות לדיני קידושין הנמצאים לעיל בעמוד הקודם

דרכי הלכה - ע"פ מרן השו"ע, בן איש חי וכף החיים

יאמר המקדש לחתן ולכלה שהוא מברך ברכת היין וברכת האירוסין ומכווין להוציא אותם ידי חובה. (ובפרט את החתן. עיין בא"ח שופטים ב ובכ"ש סימן לד ס"ק ב ונובי"ת אבה"ע א משם הרמב"ם שמחמיר בזה).

המנהג שהמקדש טועם ואחר כך החתן טועם. והאם של הכלה מטעימה אותה בפעם הראשונה מכוס הקידושין ובפעם השניה החתן מטעים לכלה (אם היא לא נידה).
נוהגים שהחתן אומר לעדים "אתם עדי"
אנו נוהגים שעדי הקידושים הם עידי הכתובה ולא מרבים בעדים.

הערה לסעיף ג.

אחרי שאמר "הדי את מקדשת לי וכו' ישים את הטבעת על האצבע של הכלה ואם שינה יעשה שאלת חכם. (שו"ע אבה"ע כו ס"ע א והחוננים עליו).

הערה לסעיף ד.

משברים את הכוס אחרי שבע הברכות ואומרים לחתן ולכלה שחז"ל תיקנו לשובר את הכוס כזכר לחורבן. ולפני השבירה אומר החתן שני פסוקים "אם אשכחך ירושלים וכו' (עיין בא"ח שופטים יא)

הערה לסעיף ו.

נותנים לחתן ולשתות והחתן נותן לכלה לשתות, ויש להדר שאדם אחר ישתה רביעית מהכוס או שיתנו לאחרים לשתות, ושתיית רבים מצטרפת. (אחרונים).

הערה לסעיף ח.

ברכת אירוסין צריכים לכתחילה בעשרה, ובדיעבד מספיק ששני עדים כשרים יהיו נוכחים בקידושין. אבל בברכת נישואין אם אין עשרה אנשים - לא יברך. ובמקום שאין עשרה - ישאל שאלת חכם. (עיין שו"ע אבה"ע ס' לד ס"ע ז וס' סב ס"ע ד ובא"ח שופטים יד).

המנהג כי אם החופה ביום - מברך החתן על טלית חדשה שתי ברכות "להתעטף" ו"שהחיינו" ואם החופה בלילה יברך רק "שהחיינו". ואחרי שלובש הטלית פורסים הטלית על שניהם. (עיין בא"ח יב).

טבלת דיני ההפסקות בתפילה

הערות כלליות

- (1) ז"ל הח"א (כלל כ' סי' ב): עד "ברוך שאמר" מותר להפסיק בין ברכה לברכה אפי' לדבר הרשות הצורך קצת, ופשיטא לכל רבר שבקדושה.
- (2) צריך ליזהר מלהפסיק בדבור משיתחיל ברוך שאמר עד סוף י"ח, וכשיש נפילת אפים לא ידבר עד אחר נפילת אפים, ואפי' לצורך מצוה אין לדבר [חוץ מהדברים המבוארים בפנים] (סי' נ"א ס"ד, ומ"ב ס"ק ט').
- כתב הפמ"ג דהש"ץ אינו רשאי להפסיק לאחר שהתפלל בלחש, רק לדבר מצוה כגון לענות איש"ר וכדו', אבל לדבר הרשות נראה דלא. (מ"ב סי' קי"א. סק"י).
- אין לש"ץ לדבר אחרי "חזרת התפלה עד לאחר קריש תתקבל" בשיחה שלא מענייני התפלה, כי הקדיש חוזר על התפלה, (מ"ב סי' קכ"ג ס"ק י"ח).
- בכל מקום שאסור להפסיק, אפי' בלשה"ק אסור לדבר, (מ"ב סי' נ"א. סק"ז, ובסי' ס"ו בהל' ק"ש קאמר ואפי' תיבה אחת אסור).
- (3) כשצריך להפסיק והוא עומד סמוך לפרק יש לו ליזהר ולמהר לסיים עד הפרק, כי טוב יותר להפסיק בין הפרקים מבאמצע הפרק, [ובקראוהו לעלות לתורה אם צריך לזה שהות לא ישהא מפני טורח הציבור]. (מ"ב סי' נ"א. סק"י. יב, וסי' ס"ו סק"י, כ"ו).
- (4) לפי מנהגנו כהיום שאין אנו נוהגים לשאול בשלום בבדכ"נ בעת התפלה, חלילה לשאול או להשיב אפי' ד"ת, לא בפסוקי דזמרה, ולא בין הפרקים דק"ש, (מ"ב סי' ס"ו ס"ק ה').
- (5) בפסוקי דזמרה כשצריך להפסיק מפני איזה אונס צריך לומר קודם שידבר אלו הפסוקים: ברוך יי לעולם אמן ואמן ברוך יי מציון שוכן ירושלם הללויה: ברוך יי אלהים אלהי ישראל עשה נפלאות לבדו: וברוך שם כבודו לעולם ועד כבודו את כל הארץ אמן ואמן: וכשחזר להתחיל ממקום שפסק יאמר ג"כ אלו הפסוקים דהוי כמו ברכה לפנייהם ולאחריהם, אבל כשמפסיק לקדיש ולקדושה אין צריך שיאמר פסוקים אלו כלל. (מ"ב סי' נ"א. סק"ז, שע"ת שם סק"ג).
- (6) א: איש"ר דקדיש עדיף מקדושה, וקדושה עדיף ממודים, ומודים עדיף מברכו. [ואם יכול לכוין להגיע באמצע ברכה ולהשתחוות עם הציבור אזי ברכו עדיף, שם] וברכו עדיף משתי אמנים דהאל הקדוש, ושומע תפילה, ואלו האמנים עדיפי מאחרים.
- ונ"מ לענין אם שומע שתיהן כאחת בשתי מניינים, איזה מהן קודם, או אם אינו יכול לקיים את כולם, (סי' ק"ט, בה"ל ד"ה לקדושה יעו"ש, ומ"ב סק"ד).
- ב: אסור להפסיק באמצע איש"ר כששומע קדושה.
- ג: אם התחיל קדושה ובאמצע שמע קדיש, מסתברא דלא יפסיק לענות איש"ר, אלא גומר קדוש ג"פ עד כבודו, ואם שומע אז יאמר איש"ר.
- ד: ואף שענייני איש"ר עדיפה מקדושה, מ"מ אם כבר שמע קדיש, וקדושה לא שמע עדיין, ונודמן לו לענות קדיש וקדושה, מוטב שיענה קדושה כדי לצאת ידי חובה.
- וכן אם במנין אחד מגיעים לקדיש שאחר שמ"ע ובאחד מגיעים לקדושה, ולך ויענה קדושה כי שם ישמע ג"כ הקדיש שלאחר שמ"ע, (מ"ב סי' נ"ו סק"ו, וסי' קכ"ה ס"ק ח').

כל הזכויות שמורות להוצאת א. כלום

מקום עמירתו של המתפלל ←	סוג ההפסק	תפילין רש"י ⁽¹⁾	תפילין רד"ת ⁽²⁾	באמצע ברוך שאמר ⁽³⁾	פסוקי רזמרה	בין לקריש ישתבח
ברוך הוא וברוך שמו	אסור ⁽⁴⁾	אסור ⁽⁵⁾	אסור ⁽⁶⁾	אסור	אסור	מותר ⁽⁷⁾
עניית איש"ר ואמן דאמירן בעלמא	שותק באמן יהא שמי' רבא... ומכוין ⁽⁸⁾	מותר ⁽⁹⁾	מותר ⁽¹⁰⁾	מותר ⁽¹¹⁾	מותר אף במקום דלא סליק ענינא ⁽¹²⁾	מותר
עניית שאר האמנים דקדיש	אסור	מותר	מותר ⁽¹³⁾	מותר ⁽¹⁴⁾	מותר במקום דסליק ענינא ⁽¹⁵⁾	מותר
קרושה [רחזרת הש"ץ א']	שותק ומכוין	מותר	רק הפסוקים קדוש וברוך	מותר ⁽¹⁶⁾	מותר אף במקום דלא סליק ענינא	מותר
מורים ררבנן	ישחה ולא יאמר כלום	מותר	רק ג' תיבות "מחיים אנחנו לך"	מותר	מותר אף במקום דלא סליק ענינא	מותר
עניית ברכו ⁽¹⁷⁾	שותק ומכוין ⁽¹⁸⁾	מותר	מותר	מותר	מותר אף במקום דלא סליק ענינא	מותר
אמן רהאל הקרוש, ושומע תפלה	שותק ומכוין	מותר	מותר	מותר	מותר אף במקום דלא סליק ענינא	מותר
אמן על שאר ברכות	אסור	מותר	מותר ⁽¹⁹⁾ חוץ על ברכת "ברוך שאמר וישתבח"	מותר	מותר רוקא במקום דסליק ענינא	מותר
עליה לתורה	אסור ⁽²⁰⁾	מותר	מותר ⁽²¹⁾	מותר ⁽²²⁾	מותר ⁽²³⁾	מותר
ברכת רעמיס, וברקים	אסור	מותר	מותר	מותר ⁽²⁴⁾	מותר	מותר
ברכת אשר יצר	אסור	אסור ⁽²⁵⁾	מותר ⁽²⁶⁾	מותר	ישחה ער בין הפרקים	מותר
פסוקי שמע ובשבמל"ן כששומע הציבור קורין ⁽²⁷⁾	אסור	ח	מותר ⁽²⁸⁾	מותר ⁽²⁹⁾	מותר	מותר
עטיפת טלית וברכתה	אסור	אסור	אסור ⁽³⁰⁾	מותר ⁽³¹⁾	ישחה ער בין הפרקים	מותר ⁽³²⁾
הנחת תפילין וברכתה	—	—	אסור	מותר ⁽³³⁾	ישחה ער בין הפרקים	מותר ⁽³⁴⁾
הלל השלם ⁽³⁵⁾	אסור	אסור	אסור ⁽³⁶⁾	אסור	אסור	מותר ובברכה בא
הלל ברילוג ⁽³⁷⁾	אסור	אסור	אסור	מותר ⁽³⁸⁾	מותר ⁽³⁹⁾	מותר ובברכה
שבת לברך "ברכת התורה" לפני התפלה	אסור	אסור	אסור ⁽⁴⁰⁾	מותר ⁽⁴¹⁾	מותר ⁽⁴²⁾	מותר כב
הגיע סוף ש' ומתירא שיעבור הזמן			מותר ⁽⁴³⁾	מותר	מותר	מותר

כל הזכויות שמורות להוצאת א. בלום

קריאת שמע ⁶ וברכותיה		בפסוק שמע ⁷ ובשכמל ⁸ בין ה' אלוקים ⁹ לאמה		תפלת "שמונה עשרה"		מקום עמידתו של המהפלה ←
בין הפסוקים ¹⁰	באמצע הפסוק ¹¹	אסור	אסור	אסור	אסור	סוג ההפסק
אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	ברוך הוא וברוך שמו
מותר ²⁷	מותר	אסור	אסור	שותק ומבין לש"ץ באיש"ר ער יתברכט	מותר ²⁷	ענין איש"ר ואמן ראמירן בעלמא
אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	עניית האמנים דקדיש
רק הפסוקים קדוש וברוך	רק הפסוקים קדוש וברוך	אסור	שותק ומבין לש"ץ בפסוקים קדוש... וברוך... ¹⁰	רק הפסוקים קדוש וברוך	מותר	קדושה (רחוקת הש"ץ א)
רק ג' תיבות "מחיים אנחנו לך"	רק ג' תיבות "מחיים אנחנו לך"	אסור	ישחה ולא יאמר כלום ¹¹	רק ג' תיבות "מחיים אנחנו לך"	מותר	מורים דרבנן
מותר	מותר	אסור	שותק ומבין לש"ץ	מותר	מותר	עניית ברכו ¹⁰
מותר	מותר	אסור	שותק ומבין ¹¹	מותר	מותר	אמן רהאל הקדוש ושומע תפלה
מותר ³⁴	אסור	אסור	אסור	אסור	מותר	אמן על שאר ברכות
מותר ³⁶ ג	מותר ³⁶ א	אסור ³⁷ ויגמור ויעלה	אסור ³⁸	מותר ³⁹ יוהר לומר מקורם ידיו לרצון וגו'	מותר	עלייה לתורה
מותר	אסור ³⁹	אסור	אסור	אסור	אסור	ברכת רעמים וברקים
יברך אתרי התפלה ⁴⁰	יברך אתרי התפלה ⁴¹	אסור	אסור	אסור	אסור	ברכת אשר יצר
אסור ⁴² ויאמר התיבות שהוא אומר בניגון הציבור, שיהא נראה בקרא עמהם.		—	אסור	אסור	אסור	פסוקי שמע ובשכמל י"ן כששומע הציבור קורין ²¹
מותר ⁴³ ולאחר התפלה ימשמש בציצית ויברך תרין מפרשה ראשונה של קריש		אסור	אסור	אסור	אסור	עטופת טלית וברכתה
מותר	מותר ⁴⁴	אסור	יניחם ⁴⁵ בלא ברכה	אסור	אסור	הנחת תמילין וברכתה
אסור ⁴⁶	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	הלל השלם ²²
אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	הלל בדילוג ²³
יבין בפירוש בברכת "אהבה רבה" לפטור כזה "ברכת התורה" ⁴⁷		אסור ⁴⁷	אסור ⁴⁷	אסור ⁴⁷	אסור ⁴⁷	שבת לברך "ברכת התורה" לפני התפלה
מותר ⁴⁸	מותר ⁴⁸	—	—	—	מותר ⁴⁹	הגיע סוּזק"ש ומחירא שיעבור הזמן

כל הזכויות שמורות להוצאת א. בלום

מקום עמירתו של המתפלל ← סוג ההפסק	הלל השלם ¹²		הלל ברלוג ¹⁶	ברכת המזון ¹⁷	באמצע ברכה ארוכה ¹⁸	באמצע ברכה קצרה ¹⁹
	בין המרקס ¹⁵	באמצע המרק				
ברוך הוא וברוך שמו	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור
עניה איש"ר ואמן דאמירן בעלמא	מותר ²²	מותר ²²	מותר ²²	שותק ומכין באישר ער יתברך	מותר ²²	אסור
עניית שאר האמנים רקריש	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור	אסור
קרושה (דחזרה הש"ץ) א	רק קדוש וברוך הפסוקים	רק קדוש וברוך הפסוקים	רק קדוש וברוך הפסוקים	רק שותק ומכין בפסוקים קדוש... וברוך...	רק הפסוקים קדוש וברוך	אסור
מורים ררבנן	רק התיבות "מחים אנחנו לך"	רק התיבות "מחים אנחנו לך"	רק התיבות "מחים אנחנו לך"	ישתה ולא יאמר כלום	רק התיבות "מחים אנחנו לך"	ישתה ולא יאמר כלום
עניית ברכו ²⁰	מותר	מותר	מותר	שותק ומכין	מותר	אסור
אמן רהאל הקדוש ושומע תפלה	מותר	מותר	מותר	שותק ומכין	מותר	אסור
אמן על שאר ברכות	מותר ²⁴	אסור	מותר ²⁴	אסור	אסור	אסור
עלייה לתורה	מותר ²⁴	מותר ²⁴	מותר ²⁴	אסור	מותר ²⁴	אסור
ברכת רעמים, וברקים	מותר	אסור ²³	מותר	אסור	אסור	אסור
ברכת אשר יצר	יברך אחר הלל	יברך אחר הלל	יברך אחר הלל	אסור	אסור	אסור
פסקי שמע ובשכמל"ו כששומע הציבור קורין ²¹	אסור ⁴⁰ ויאמר התיבות שהוא אומר בניגון הציבור. שיהא נראה כקורא עמהם.	אסור ⁴¹ ויאמר התיבות שהוא אומר בניגון הציבור. שיהא נראה כקורא עמהם.	אסור	אסור	אסור ⁴⁰ ויאמר התיבות שהוא אומר בניגון הציבור. שיהא נראה כקורא עמהם.	אסור
עטיפת טלית וברכתה	מותר, ולאחר הלל ימשמש בציצית ויברך	מותר, ולאחר הלל ימשמש בציצית ויברך	מותר, ולאחר הלל ימשמש בציצית ויברך	אסור	אסור	אסור
הנחת הפילין וברכתה			מותר, ולאחר הלל ימשמש בציצית ויברך.	אסור	אסור	אסור
הלל השלם ²²	—	—	—	אסור	אסור	אסור
הלל ברלוג ²³	—	—	—	אסור	אסור	אסור
שכח לברך "ברכת" לפני התפלה				אסור	אסור	אסור

נחץ מאד לעיין בזהירות – ובאורם המצדעים לטבלה.

* האותיות: הם ציונים למקורות.
* המספרים: הם ציונים להערות ובאורים.
הטבלה מוסר בעיקר על דברי המשנה ברורה:

כל הזכויות שמורות להוצאת א. כלום

הערות וביאורים לטבלה

- (1) החילוק בין תפילין דרשי' לתפילין דרית', רעל תפילין דרשי' אנו מברכין על הנחתן (מש"א ע"ל תדרית), והברכה קאי על תפילה של יד ועל תפילה של ראש, להכי אין להפסיק כאמצע, [ואם פסק אפי' בעניית אישיר וכדו' צריך לחזור ולברך רק 'על מצות תפילין' (אפי' לאותן המברכין ב' ברכות על הנחתן כשיתע הרמ"א) כה"ל סי' כ"ה סי' ד"ה אס], ואה"נ בתפילין דרשי' באופן שאין מברך על הנחתן כגון שחלץ התפילין ע"מ להחזירן דהרמ"א פסק דאין צריך לחזור ולברך כשמניחן אח"כ, וכן אותן המניחין תפילין כחולו של מנוע, היו ע"מ כמזכירין רכביו חס, (מ"ב סי' כ"ה ס"ק ל"ז).
- כתב כספר מ"מ אם שמע קריש וקדושה אחר שכירך על של יד, ואם יכרוך לא יהיה לו פנאי להניח של ראש ולענות. יניח ש"ד קודם הברכות אם יכול להקדש במקצת שלא ימיש התשי' ממקומו, (מ"ב סי' כ"ה ס"ק ל"ח).
- (2) היכי דמותר להפסיק בין הנחה דרשי' לתפילה שיר, אח"כ יזיז השי' ממקומו קודם שיניח הש"ד, כדי שיהיה הידיה אתה לשניהן, (מ"ב סי' כ"ה ס"ק ל"ח).
- (3) כברכת כרוך שאמר יש ג' חלקים, (א) מתחילת כרוך שאמר עד שמתחיל כרוך אתה ד' וכו' האל אב, הוי רק שבחא בעלמא ומותר לענות כל דבר שבקדושה [וכ"ה וב"ש אסור], (ב) מברוך אתה ה' וכו' האל אב הרחמן עד עדי עד שמו הגדול הוי עיקר הברכה וכוה איירי בפנים הטבלה, (ג) אמר כרוך אתה ד' ולא סיים מלך מהולל כשבתות אסור לו לענות לשום דבר, רכזה מקלקל לגמרי הברכה, (מ"ב סי' נ"א ס"ק ב"ח).
- ועיי' כספר כ"ן אש' חו' (פר' שמות אות ו' שנה א) דה"ה כתחילת הברכה אם אמר 'כרוך אתה ד' אל' מלך העולם' לא יפסיק לשום דבר, קדים שיאמר 'יוצר אור ובורא חשך', וכן הדין ב'כרוך' שאמר' אחר שהתחיל הברכה, יעריש, ואחר סיום הברכה יכול לענות אמן אפי' על ברכת כרוך שאמר שייש החון, וה"ה שאר אמן, [ואינו מחוייב למהר לסיים כדי לענות, אלא אם נזרמן לו שסיים יענה אמן, בה"ל דוקא אם סיים קודם החון, אבל אם סיים ב"ש ביחד עם החון או עם ארם אחר לא יענה אמן, שנראה כעונה אמן אחר ברכותיו, וכן הדין בכל הברכות אם סיים בשוה עם ארם אחר לא יענה אמן, מלבד בישתבח, וביהללך שאחר הלל, ובשומר עמו ישראל לעד שכוח יענה אמן, ואם הוא סיים ברכה אחת והשי' ברכה אחרת מותר לענות בכל הברכות, (שם ס"ב ומ"ב שם).
- (4) כברכת ישתבח יש ג' חלקים, (א) מתחילת ישתבח עד ברוך אתה ד', בזה איירי בפנים הטבלה, (ב) אמר ברוך אתה ד' אל מלך וכו' עד סופו, כמ"ב נשאר כצ"ע אי' מותר לענות אישיר וקדושה, (ניד ס"ק ג).
- (5) ואילו הם בין הפרקים: מהודו עד אמן והלל לד' הוא פרק, מן תנו עד כו' עד ברוך אלהים, מן אל נקמות עד על גאים, מן נפשנו חתה לד' עד יחלת לך, [וכל זה לפי נוסח אשכנז שאומרים הודו אחרי ברוך שאמר], מן יהי שם עד על השמים כבודו, ובין הללויה להללויה, ומן כרוך ד' לעולם עד אמן ואמן, ומן ויברך דוד עד לשם תפארתך, ומן אתה הוא ד' לבדך [ולנוסח צ"פד מן ויברכו שם כבודך] עד כמים עזים, ומן ויהי עד ד' ימלוך לעולם ועד.
- כפסוק יד' מלך ד' מלך ד' ימלוך לעולם ועד' לא יפסיק באמצע, כמו כן ד' אלהים לאמת (מ"ב סי' נ"א ס"ק יב"ג שונה הלכות שם דין ט"ז).
- (6) א. וכן מי שקורא כבוקר קריש בלא ברכותיה, לצאת בה ידי קריאת שמע מפני שירא שיעבור הזמן, אסור ג"כ להפסיק באמצע הפרק רק לדברים שמפסיקים באמצע ק"ש, ואפשר רגם לענין בין הפרקים דינו כבין הפרקים ק"ש. ב. ומי שמניח תפילין דרית' אחר התפילה, וקורא ק"ש בלא ברכות כמו שנוהגין, לא יפסיק בחנם אבל שואלים מפני הכבוד אפי' באמצע הפרק, (בה"ל סי' ס"ו ס"ה ד"ה ואלו הן).
- ועיי' כספר ישועות חכמה (לבעל מסגרת השלחן) סי' ט"ז וז"ל: ונראה דעתה שאין שואלין מפני הכבוד כשום פעם באמצע ק"ש מפני שאין מקפידין כזה, עכ"פ מותר לענות כל אמן, וגם כ"ה וב"ש, באמצע קריאת שמע ותפילין דרבינו חם ע"ל.
- (7) חמור משאר ק"ש שאין דבר גדול בקבלת מלכות שמים, ומטעם זה לא יפסיק ג"כ בין שמע ישראל לכשכמל"ו, שגם הוא מכלל היחוד, [אם לא מפני מי שירא שמא יהרג], מ"ב, וכן רעת הגרז"ו, וכביאור הלכה נשאר כצ"ע למעשה בין שמע ישראל לכשכמל"ו יעריש, ואפשר דאם הקריאה היה לאחר ג' שעות דהוא רק כקורא בתורה צריך להפסיק אפי' באמצע שמע ישראל, לקריש, ולקדושה, ולברכו, (סי' ס"ו ס"א, ומ"ב ס"ק יא"י).
- (8) אין להפסיק בין ה' אלהים לאמת, דכתיב ה' אלהים אמת, וזה חמור מאמצע הפרק, וטוב לזהרר לכתחילה לומר ג"כ יוציב, [שגם יוציב לשון אמת], ואח"כ הוי באמצע הפרק, (סי' ס"ו ס"א ומ"ב ס"ק כ"ה'ל).
- (9) ואלו הן בין הפרקים: בין קריש לברכו, בין יוצר אור לאהבת עולם, בין אהבת עולם לשמע, בין שמע לוהיה אם שמעו, כן יהיה אם שמעו לויאמר, [כ"ן ויאמר לאמת ויציב לא יפסיק כמבואר בפנים הטבלה].
- ובין הפרקים דעריבית רינן כמו בשחרית: בין מעריב ערבים לאהבת עולם, בין אהבת עולם לשמע, בין שמע לוהיה אם שמעו, כן יהיה אם שמעו לויאמנה, [כ"ן ויאמר לאמת ואמנה לא יפסיק, כמו בשחרית ולענין 'פרשת ויאמר' כלילה, צ"ע אם באמצעה נחשב לאמצע הפרק, כ"ן ויאמר אינו נוהג אלא ביום בין גאל ישראל להשכיבו, ואחר שומר עמו ישראל לעד קיל יותר מבין הפרקים כמבואר בסי' רל"ז דמותר לש"י להכריז ר"ח בין קדיש ל"ח, [ובשחרית אסור] (סי' ס"ו ס"ה, ובה"ל ד"ה ואלו, בית כרוך כלל ה' ס"ק ל"ז).
- (10) [ואתרי 'כרכו' בין בשחרית בין בערבית, דינן באמצע הפרק, כי עיקר כוונת הש"י מה שאומר כרכו את ד', היינו שיכרכוהו אח"כ בברכת יוצר וכו', ומערב ערבים וכו' [ראה הערה 41 בסופו] (מ"ה סי' נ"ד ס"ק י"ג, סי' רל"ז ס"ק א').]
- כשמפסיק לדברים המותרים כגון קריש וקדושה וכו', יכול לפסוק אפי' באמצע הענין, אם אי אפשר לו לסיים הענין, ואח"כ יחזור לתחלת הפסוק, (מ"ב סי' ס"ק י"ז), מותר להפסיק באמצע ק"ש בשביל הפסד ממון, (בה"ל סי' ס"ו ס"א ד"ה או אנס).
- (11) א. אם אמר בא"י ולא סיים גאל ישראל, אסור להפסיק בשום דבר, אלא יסיים גאל ישראל, (מ"ב סי' ס"ו ס"ק מ"ו) ואם אמר ד' שפתי וגו' הוי כבר התחלת תפילה, (שם ס"ק ל"ה).
- ב. אם סיים גאל ישראל וכינתים גמר הש"י גאל ישראל, ענה אחריו אמן, ויותר טוב שיכוין לסיים עם הש"י הברכה כשזה ואז אינו מחוייב לענות אמן, או שיתחיל שמע ישראל קודם הש"י דהיינו פסוק ד' שפתי וגו' [שכ"ן שאינו מקדים אלא זה המצט נקרא מתחיל עם הציבור, (סי' ס"ו ס"ז, ומ"ב ס"ק ל"ה'ל)].
- ג. י"א רכשכב א"צ לסמוך גאולה לתפילה, יש לסמוך ע"ז לענות אמן ישיר, וקדושה וברכו, ואמן רהאל הקדוש ושורית, (כמו בק"ש), אבל בשאר דברים אין להפסיק.
- ודוקא בשבת, אבל ביום דינו כחול [מ"ב סי' ס"ו ס"ק ז, ובסי' ק"יא כה"ל טוב להחמיר, הברכה כדעיה זו,].
- ד. אם עומד קרוב לשמיע ועדיין לא שמע קריש או ברכו [וכן מורים, ואמן רהאל הקדוש ושורית] ימתין בשירה חרשה לאחר עתה פלא, כדי לענות, [ואפי' שוהה כדי לגמור כלה] (מ"ב סי' ס"ה ס"ד), וכ"ז לכתחילה, אבל בדיעבד כל שלא אמר בא"י יכול לענות, ואח"כ יתחיל מראש שירה חרשה, או עכ"פ מצור ישראל, (סי' ס"ו ס"ט, ומ"ב ס"ק נ"א י"ב, סי' ק"ט ס"א ומ"ב ס"ק ה', ואם כבר שמע וכו' יעריש במ"ב, [לקמן (סי' ק"ט ס"ק י"ד) משמע דיותר טוב שיתחיל עם הש"י בשוה כדי שלא ימתין כ"כ בשירה חרשה יעריש], [ראה הערה 32].

- 12 א. אם עומר לפני שים שלום ושומע ברכת כהנים, בשורת שבת הלוי (חגי' סי' ט"ו אות ג') מבאר מדברי הערוך השלחן (סי' ק"ט סי') שיש להפסיק ולשתוק תיזין בספר בית ברוך (כלל ל"ב סי' קצ"ט) מבאר דמותר לענות אמן על ברכת הכהנים, וכן המנהג אצל עדות המזרח.
- ב. כהן המתפלל שמע, ואין שם כהן אחר לעלות לרובן, מחלוקת אי מותר להפסיק באמצע תפילתו, אבל אם הגיע בתפילתו למקום ברכת כהנים, לא היה הפסק ומותר לעלות (ועיי' במ"ב סי' קכ"ז סי' ק"ז).
- 13 ואפי' לא אמר יהיו לרצון קודם אלהי נצור, ומי' לכתחילה יראה לזהר שלא לבוא ליד כן אלא יאמר יהיו לרצון קודם שיענה, ואפי' אמר יהיו לרצון וגו', לכתחילה כששומע דהשי' החתיל לסרר תפלתו בקול רם, מקצר ופוסע ג' פסיעות כדי שיענה קריש וכו' (שו"ע סי' קכ"ב סי' א, ומ"ב שם, ושו"ע הרב שם, דרך החיים).
- 14 כגון שאינו יכול לפסוע מחמת ארס שמתפלל לאחוריו, (מ"ב סי' קכ"ב סי' ד).
- 15 ואלו הן בין הפרקים: ההלילה הללו עברי' וגו', בצאת ישראל ממצרים וגו', לא לנו ר' לא לנו וגו', אהבתי וגו', הללו את ר' כל גוים וגו', מן המצר וגו', וד"ק כתב רמז המצר אינו תחלת המזמור אלא מתחיל הורו לר' כי טוב וגו' (מ"ב סי' תפ"ח סי' ד).
- 16 באמצע הפרק, וכן בין הפרקים, הי' כבין הפרקים דימים שהיחיד גומר בהם את ההלל, (סי' תכ"ב סי' ד, ומ"ב סי' כ"א סי' ב, ופרי"ח שם, ראש יוסף בסכות יא: כף החיים סי' תכ"ב אות מ"ו).
- 17 ראה סי' קפ"ג סי' א, ד"ש מי שאומר רבהמ"ו הי' כתפילה.
- א. כתב הערוך השלחן וברור"הוא דהטוב והמטיב אינו בכלל זה שהוא מרובן, ונבספר כן א"ח, כתב רארבע ברכות של ברכת המזון ריגס כתפלה שמונה עשרה לכל רבר, (פר' חקת שנה א').
- ב. וז"ל החור"א: ראפשר רלא החמיר (היא הגיל) אלא לענין לשאול שלום ולהשיב, אבל לענין קרושה וברכו באמצע הפרק, ואנן בין הפרקים, לא חמירא בהמ"ו מק"ש עכ"ל.
- 18 כגון ברכת אשר יצר, המעביר שנה, וזרינה לענין הפסקה באמצע ברכות ק"ש, ואחר שאמר סוף הברכה ברוך אחרי' יזהר מלהפסיק בשום רבר, וברעבר שנה נשאר הח"א בצ"ע [מ"ב נ"א סי' כ"ב, בה"ל סי' ט"ז סי' ג, ר"ה לקד"ש, ח"א כלל ה' סי' ר"ג].
- 19 כגון ברכת הפירות, וברכת המצוות, ואסור להפסיק באמצע אפילו לאישי' וקדושה (שם).
- 20 הכוונה מה שעתין ברוך ר' המבורך לעולם ועד אחר החזן ואחר העולה לתורה, (מ"ב סי' ט"ז סי' ד), ולענות אמן אחר שאמר השי' ברוך ר' המבורך לעולם ועד, אם הוא עומד במקום שאסור להפסיק, כגון בפסור"ו ובקרי"ש וכדומה, לא יענה אמן זה (מ"ב סימן נ"ז סי' ד).
- 21 צריך לקרות עמהם שלא יתראה כאילו אינו רוצה לקבל עול מלכות שמים עם חביריו, (סי' ס"ה סי' ב).
- 22 אם בא לביהכ"נ סמוך להלל, ויודע שאחר כך לא יזמן לו ציבור שיאמרו הלל, יקרא תחלה הלל עם הציבור, ודוקא שלא יעבור זמן קרי"ש ותפלה עי"ז (מ"ב סי' תפח סי' ג, שעה"צ ד).
- 23 ראה הערה 22, והבא יש עוד טעם דיש מחלוקת אי יחיר מברך הלל בדיבור, להכי לצאת ידי הפוסקים שביחיד אין מברכין עליו, יקרא עם הציבור, (מ"ב סי' תכ"ב סי' ט"ז, שעה"צ ט"ו).
- 24 כן משמע במ"ב, ומפורש הכי בא"א להגאון מבוטשאטש, (סי' כ"ה סי' ד) ומסיים ואפשר לסמוך את עצמו על הרהור גבי ב"ה וב"ש, יעו"ש.
- 25 בס' תהלה לזר"ח דעתו נוטה רמותר לענות, אך מרייק רמלשון הגר"ז משמע ראסור, ובשורת לחם שלמה, וכן בספר רדכי חיים ושלום (מונקאטש), מתייר, (סי' קכ"ד סי' ד).
- 26 מ"ב סי' קכ"ב סי' ד, [ובספר או נרבר כתב רה"ה לשאר רברים שבקדושה, כמו ללמוד, או לומר עלינו לשבח עם הציבור, וכן לומר ויכלול עם הציבור].
- 27 א. אישי' יאמר עד עמליא, ולא יאמר חיבת יתברך, (מ"ב סי' נ"ז סי' ט"ו, וסי' ט"ז סי' י"ז), דעת הגר"ז דאומר ג"כ חיבת יתברך, ישמע מהשי' ער ואמרו אמן יענה אמן, (סי' ט"ז סי' ד).
- ב. ואיזה אמנים שבקד"ש יכול לענות, בברוך שאמר, ובפסד"ז, וישתבח.
- ו: במ"ב סתם ולא פירש ופשטות משמע רכל האמנים יכול לענות (מ"ב סי' נ"א סי' ב' ח') וכן מרייק בספר בית ברוך (כלל כ' סי' ג).
- 2: דחק החיים כתב, רחמש אמנים הראשונים יכול לענות, אבל אמן דעל ישראל, ויהא שלמא, ועושה שלום, לא יענה.
- 28 לא מצאתי במ"ב, ומפורש הבי בספר בן א"ח, פר' חגש שנה א' אות ט'.
- 29 בס' קצות השלחן (סי' י"ח סי' ד), מדייק מלשון הגר"ז דאין לומר נקדישך [וכן לעומתם וכו', ובדברי וכו', וכן מה שמוסיפין בש"ק], רק קדוש...מלוק... וכן משמע בס' ליקוטי מהר"ח.
- 30 ואם הגיע למקום קרושה בחר עם הציבור, יאמר נוסח הקדושה שאומר השי', אפי' הוא מתפלל שחריח הציבור מוסף או להפך, [ואם הציבור אומרים קרושה ד"יוצרי, או רבא לציון, לא יאמר עמהם], (סי' ק"ט סי' ג, ומ"ב סי' ט"ז, ט"ז, י"ז).
- 31 ויראה לצמצם שיכיר בתחלת התפילה, בעת שהציבור שוחין עצמן במחידים, (מ"ב סי' ט"ז סי' מ"ט).
- 32 כגון שגם הוא עומד במחידים, או לאחת מהברכות ששוחין בהם, ובשאר ברכות רוקא באמצען אבל בתחלתן או בסופן לא ישתח, [שאין שוחין בתחילת הברכה או בסופה אלא באבות, ובהוראה], והשויה הוא כדי שלא יהא נראה ככופר במי שהציבור משתחיים לו, (סי' ק"ט סי' א, ומ"ב סי' י).
- 33 (כפי המבואר במקורות באות כ"ט).
- 34 ו: לפי המתבאר במ"ב.
- א. בין הבוחר בעמו ישראל באהבה לשמע: אין לענות אמן והוי כאמצע הפרק, וכן יראה לסיים בשוה עם השי' שלא יצטרך לענות אחריו, ואם סיים קודם השי' ענה אמן אחריו, (סי' נ"ט סי' כ"ה).
- ב. שאר בין הפרקים: לענות אמן מן הברכה עצמה שסיימה מתחילה מותר לכרע.
- ושאר אמנים:
- 1) אחר ברכת 'העולה לתורה' מותר.
- 2) אחר 'שאר ברכות' מחלוקת אחרונים, (סי' ט"ז סי' יח"כ"ג, ובסי' נ"ט סי' יח סתם להיתר).
- 2: דעת הגר"ז ראסור.
- 3: דעת החור"א רמותר לענות אמן בין הפרקים וברכות ק"ש [וכן בהלל דדינן שוה].
- 35 ולכתחילה לא יקראוהו, אלא אם אין שם כהן או לוי אחר אלא הוא, ורשאי לקרות בלחש עם הקורא, אך לא יפסיק לומר לחן לעשות מי שבך, ואם התון התחיל מעצמו ושבח שמו ושואלו מותר להשיבו מפני הכבוד, (מ"ב סי' נ"א, סי' ט"ז).

- (36) ולא יקרא עם החזן. רק שיראה להטות אזנו ולשמע ממנו, וכ"ש שלא יפסיק לאמר לחזן לעשות מי שבוך, ואם באמצע מי שבוך שבח החזן שמו ושואלו מותר להשיבו מפני הכבוד, (מ"ב ס"ו ס"ז ס"ח ב"ו).
- (37) ואם יש שם כהן אחד, לבתחילה לא יקראוהו, וכ"ש בישראל, (שם).
- (38) לבתחילה לא יקראוהו אפי' אין שם כהן אחר אלא הוא, רק יקראו לישראל במקומו, (יותר טוב אם אין שם כהן אלא הוא שילך מביה"ב קודם שיקראו להראשון וכן הדין בל"ז).
- ונראה פשוט דאם ה"ט מונח על השלחן ואין להם מי שיוכל לקרות בה, ב"א זה שהוא עומד בק"ש וברבנוחיה, לכו"ע יכול להפסיק מפני הכבוד, אך אם בנקל לו לסיים מתחילה עד הפרק יסיים, גם ימנע אז א"ע מלהיות הוא הקורא בשם הקוראים שיעלו להתורה מטעם הפסק, (שם).
- (39) המ"ב מביא מחלוקת אחרונים ומדבריו משמע דבאמצע הפרק לא יפסיק לכרך, (ס"ו ס"ז ס"ח י"ט) דעת הגר"ז דמברך, (ס"ו ס"ז ס"ד).
- (40) ס"י ס"ה ס"ב, ומ"ב ס"ק י"א, ולפי מה שנהגים להניח ידיהם על פניהם בשעת קריאת פסוק א' דק"ש (במ"ש ס"ו ס"א ס"ה), הכא ג"כ צריך ליתן ידו על פניו כדי שיהא נראה בקורא עמהם, (כף החיים שם).
- (41) פשטות אסור לפי מה שמבואר לעיל 16), אך בספר "שלחן שלמה" (ס"ו ס"ה ס"ב), איחא, דאומר שמע ישראל עם הציבור.
- (42) דוקא אם לא היו לו מקדום והביאו לו בפסוקי דזמרה, דבלא"ה אסור לברך עליהם, ואפי' בין שתבח ליצור אור, א. אם הביאו לו בסוף פסוקי דזמרה לפני שתבח, לא יניחם אז, אלא יניחם בין שתבח ליצור קודם קדיש, (כיון דשתבח קאי על פסוקי דזמרה אין ראוי שיהא הפסק בינם לבין הכרבה וידהו, דהכרבה ראוייה להיות סמוך להמצאה, ועיי' שו"ע ס"ו נ"ט ס"ק ה', במי שצריך להניח טרית והוא אחר "ברוך שאמר", לבתחילה יסמוך קצת פסוקי דזמרה, ויניחם בין מזמור למזמור, ובדעבד אם הניחם בין כ"ש לפסוד"ו לא הפסיד הכרבה יעו"ש).
- מיהו הש"ץ אם לא היה לו טלית ותפילין והביאו לו קודם שתבח יותר טוב שיתעטף תיכף בטלית וכן בתפילין חב"ד, (דגנאי הוא לציבור להמתין עליו בין שתבח לקדיש, וגם הקדיש קאי על שתבח), אך אם לא הביאו לו עד אחר שתבח קודם קדיש יניח שם ויברך, (ס"ו ג"ג ס"ג, ומ"ב ס"ק ה', ה. ז. ח., שעה"צ ס"ק ג').
- ב. וביחיד דאמרין דיניה בין שתבח לקדיש, איירי כאופן שיהיה יכול לגמור הנחת טרית קודם שיגיע הש"ץ לאישיד וברכו, או שבבר שמוע קדיש וברכו, דאל"ה הלא קימיל דאסוד להפסיק בין הש"י לשל ראש אפי' לענות איש"ר וברכו וכו', ובאופן זה טוב יותר שימתין מלהניח התפילין עד שיסיים הש"ץ בדכו ואז יניחם, (נראה הערה, 42).
- (וכיחיד דאמרין דאחרי "ברכו" נחשב כאמצע הפרק, דוקא באופן שכבר גמר ברכת שתבח ועומד להתחיל ברכת "יציר אור", אבל אם הוא עוסק עדיין כפסד"ו (וכ"ש אם בא עתה להתפלל בסדר לא לדלג הפסד"ו) ושמע קדיש וברכו אין דינו כזה באמצע הפרק, לכ"ע יכול להניח טרית ולברך עליהן, (מ"ב ס"ו נ"ד י"ג, י"ד)).
- (43) מי שלא היו לו תפילין ונתיידיא שיעבור ומן ק"ש, או ששבח להניחם והביאו לו באמצע הפרק, אז
- א. באמצע ברכת "יציר אור", או "אהבה רבה", ישהה מלהניחם עד בין הפרקים, ושם יניחם ויברך עליהם (ובס"י נ"ד ס"ק י"ג, כתב המ"ב דבנדומן לו לאחד ברכו דהוי כבר אמצע הפרק דברכת "יציר אור" יניחם בלא ברכה, ובשיעור קדם אהבה רבה ימשמש כהן ויברך).
- ב. באמצע קריש יפסיק ויניחם תיכף בברכה, כי כל תיבה ותיבה של ק"ש מצוה שיהיה עליו תפילין.
- ג. באמצע "ברכת אמת ויציב", אם לפני שאמר בא"י – של גאל ישראל – יניחם שם בברכה, אבל לא יאמר כשכפול"ו שנהניגין לומר אחר ברכת על מצות, גם נכון שלא יברך כזה ב"א ברכה אחת, ויחזור לתחלת שירה חדשה, או עכ"פ לצדו ישראל.
- ואם הביאו לו אחר שאמר בא"י – של גאל ישראל – יסיים גאל ישראל, ויניחם בלא ברכה, (ס"ו ס"ז ס"ח, ח. ו. מ"ב ס"ק ד, טו, מ, מ"ז, מ"ז).
- (44) ולאחר התפילה ימשמש בהם ויברך, (ס"ו ס"ז ס"ח, ומ"ב ס"ק מ"ב-מ"ג).
- (45) מיהו לא יברך על ההלל לא בתחילה ולא בסוף, ויצא כמה שכבר בירך "ברוך שאמר" בתחילה, וברכת "שתבח" בסוף, (מ"ב ס"י תכ"ב ס"ק ט"ז).
- (46) ויאמר אח"כ פסוקים נהוגין, (מ"ב ס"ו נ"א ס"ק י').
- (47) וידא להלמוד תיכף אחר התפילה, דיתחשב ליה "אהבה רבה" במקום בה"ת לכ"ע, ואם לא כיוון כפידוש, או נזכר שלא אמר ברכת התורה עד אחר "שאמר אהבה רבה", צ"ע למעשה (מ"ב ס"ו נ"ב ס"ק ט', בהל"ל ד"ה ומ"מ בסופו).
- (48) לא מצאתי במ"ב, ומסביר נראה דמונת, בבין הפרקים, פשוט דלא גרע מברכת רעמים דהו גרע עונות ומותר, ואפי' באמצע הפרק הא איכא דמתירין ג"כ ברכת דעמים, ואפי' לרעת התולקין, הכא עדיפא דהוי מ"ע דאורייתא, (ועיי' מ"ב ס"ו סק"ד מה תיוב הקריאה מדאורייתא), (וכן הא מצינו דאפי' באמצע י"ח איכא דסביר דמותר לבקן להפסיק באמצע תפלתו לעלות לדוכן דהוי מ"ע דאורייתא, כ"ש הכא בברכות קיש דקילא מתפלח י"ח, וכן שמעתי מגדולי תורה שליט"א דמותר,
- (49) מייד שהתפלל י"ח לפני ברכות קיש.

המקורות

- [מקום שלא צויין בטבלה או שזה נכלל באות הקודם, [או המקביל בטבלה], או שזה מצויין בעהדות].
- (א) מ"ב ס"ו ס"ז ס"ח ט"ז, מנח"י ח"ט ס"ח ב. פשוט, דהא אפי' קדיש אסור, (ג) שו"ע ס"ו כ"ה ס"י, (ד) שו"ע הרב ס"ו כ"ה סכ"א, ופשטות גם אמן דהאל הקדוש וש"ת, ראה אות כט), וערוך השלחן ס"ו כ"ה ס"י, (ה) פשוט, דיגוד ברכה שאינה צריכה, וכן השאר, והוי כמו בקדיש, (ו) מ"ב ס"ו כ"ה ס"ק ל"ז, (ז) פשוט דהא יוכל לברך אחרי הנחת ש"ה, (ח) פשטות הוי כמו אמן, "ח"ל ברכ"י" (ס"ו ל"א סק"ד) יכול לענות קדיש וכל דבר שבקדושה ע"כ, (ט) מ"ב ס"ו נ"א ס"ק ח. (י) שו"ע ס"ו נ"א ס"ב, ומ"ב ס"ק ב', (יא) כ"ש מאמן דלעיל, (יב) בהל"ל ס"ו נ"א ס"ד ד"ה צריך, (יג) מ"ב ס"ו ס"ה ס"ק י"א, (יד) מ"ב ס"ו נ"ג ס"ק ה', (טו) מ"ב ס"ו חכ"ב ס"ק ט"ז טו) דליכא פסוקים, יערי"ש מ"ב ס"ו נ"א סק"י, (טז) לא גרע מלעיל אות י"ג, דר"ק, (יז) צריך השלחן ס"ו נ"א ס"ו וכן משמע במ"ב ס"ו נ"א סק"ח וס"ו ס"ו סק"י י"ט, (יט) מ"ב ס"ו נ"א ס"ק ח. כ. ס"ו נ"א שעה"צ אות י"ב, ובהל"ל ד"ה צריך, וכל הני דבסמוך, (כא) שעה"צ ס"ו תפ"ח אות ד', (כב) פשוט דלא גרע מכל הני דלעיל, (כג) שו"ע ס"ו ס"ג, ומ"ב שם, (כד) מ"ב ס"ו ס"ו סק"צ"ג, (כה) רמ"א ס"ו ס"ב, ומ"ב ס"ק ט"ז, (כו) מ"ב ס"ו ס"ו סק"כ"ו, (כז) שו"ע ס"ו ס"ו ס"ט, (כח) מ"ב ס"ו ס"ו סק"כ"ד, וכ"ש הני דבסמוך, (כט) שו"ע ס"ו ק"ד ס"ו, ומ"ב שם, וכן אמן דהאל הקדוש וש"ת, פרישה ס"ק ק"ד אות ד', שלחן שלמה ס"ד, (ל) מ"ב ס"ו ק"ד ס"ק כ"ט, (לא) הוי באמצע ברכות ק"ש, ראה מ"ב ס"ו קכ"ב סק"א, קשי"ש ס"י י"ח ס"י"ד, (לב) פשוט דהוי באמצע ברכות ק"ש, (לג) הוי כמו ברכות ק"ש, שו"ע ס"ו תפ"ח ס"א, (לד) לא יברך, דאין דומה לק"ש, רתפילין שייך לק"ש יותר מהלל, (ראה משנה בדורה ס"ו ס"ו סק"ט ט"ז דר"ק).

[illegible]

כשעונה "יהא שמיה רבא" עד "בעלמא" אסור להפסיק ולענות "אמן" וכד'... ייעין הערה בתחילת שורה.*** יעין הערה בראש עמודה. לאשכנזים אמן על "האל הקדוש" ו"ישוע תפילה" יזנס קדושה. כמו כן ב"בין הפרקים" של ק"ש - עונה "אמן" על ברכות ק"ש וי"א שנס על שאר ברכות. והוא הדיו גם ביו הפרקים ב"הלל" שלם.

מקום שנמצא בו		בין תמלילי של יד לשל ראש בתמלילי דדש"י	ל כל ברכה שאמר רק "ברוך אתה"	ברכה קצרה כברכות השחר שאמר ברוך אתה ה'	ברכה ארוכה כגון "ברוך שאמר" "ישתבח" אשר יצר" "המעביר חבלי" וכד'	ברכה המזון עד "הרחמן"
סוג התפסקה		↓			התחיל ואמר: ברוך אתה ה' אלוהינו וכו' המשיך מילה אחת אחרי שם ומלכות	
קדיש, קדושה, ברכו, מודים, ברכות התורה.		ישתק ויכוון (ר"ת - עיני הערות)	מותר	אסור	אסור	ישתק ויכוון
אחר דברים - כדלעיל		אסור	מותר	אסור	אסור	אסור

מותר לקרוא דף זה באמצע התפילה רק כשהוא לצורך תפילה זו בלבד

חמש אגנים ראשונים של קדיש	שאר אגנים יתרה בלבד ולא יענה בפיו, (ענין שו"ע נ"ד ג' ולחונים עליו. ענין בא"ח ויגש ט"י ו' וארא כ'. משנה ברורה סימן נ"א ס"ק ח', כה"ח סימן נ"א ס"ק יא כ"ב, ס"י נ"ד ס"ק ח'. ענין בכף חיים פלאגי סימן י"ח ס"ק י"ג).
י"ח שמה רבא מברך	אמירת ב"ח תיבות ב"אמן יהא שמיא רבא" וכו' חשובה היא מאוד לדעת הקבלה. לכן נוהגים לפי זה שבכל מקום שאנו כותבים שמותר לענות "אמן יהא שמיא רבא" הכוונה עד בעלמא. (ענין בא"ח פרשת ויגש ט"ו) וכן נוהגים. ולדעת מרן השו"ע בכל המקומות יענה עד "בעלמא" הו"ק במאמצע הפרקים דברכות ק"ש ודק"ש, שאז יענה שם רק עד "יתברך". (ענין בסימן נ"ו בבית יוסף ובכה"ח שם ס"ק ל"ג וס"ק כ"ט). העונה איש"ר לא יפסיק אפילו ל"אמן" או לקדושה.
קדושה 'קדוש' ו'ברוך' בלבד	בקדושה יש שלוש פסוקים: א. קדוש, קדוש וכו'. ב. ברוך כבוד וכו'. ג. ימלך ה' וכו'. יש מחלוקת בין הפוסקים אם פסוק ג' הוא בכלל החיוב של קדושה ואפשר לאמרו במקום שאין מפסיקים. ועל כן נפסק שיאמר רק שני פסוקים ראשונים, אבל פסוק ימלך יתרה בלבד. (שו"ע סימן ס"ו סעיף ג' וכה"ח שם ס"ק י"ח ושו"ת ר"פ ח"ד סימן ד' ובא"ח ויגש ט"ו).
בכדיש ובעליה לתורה	ברכו דינו בקדושה - שו"ע סו ס"ע ג' (בין קדיש לברכו לא יפסיק - שו"ע נ"ב. רמ"א נד ג').
מודים דרבנן	שו"ע סו ס"ע ג'. וכשעונה ירכין ראשו מעט.
ברכות התורה	ברכות התורה - אסור ללמוד פסוק תנ"ך משנה או גמרא בלי ברכות התורה אפילו אם נאמר דרך תחנונים. ועל כן אם נזכר שלא ברוך ברכות התורה, בכל מקום שנמצא יברך אותם בשלמותם. ואם נמצא בברכת "אהבת עולם" - יכוון שלא לצאת בה ידי חובה. ואם נמצא בין גאל ישראל לתפילת י"ח או בתפילת י"ח עצמה - יתרה ברכות התורה בלבד, וימשיך להתפלל. (ענין שו"ע מו ס"ע טו וס"ע ג' ולחונים עליו. בא"ח וישב יב בתשובות הרמב"ם קד).
עליה לתורה	נחלקו הפוסקים, יש סוברים שאפילו בין הפרקים לא יעלה. (ענין בתשובות הרמב"ם סימן קפ"ה ובשו"ע סימן קל"ה סעיף ה' ובכה"ח שם ס"ק כ"ח וסימן ס"ו ס"ק כ"ד). יש שמחלקים בין אם קראו לו בשמו או לא (ענין כנסת הגדולה בהגהות בית יוסף). ויש שמחלקים בין אמצע הפרקים של ק"ש, לאמצע הפרקים של ברכות ק"ש (ענין בשו"ת רב פעלים ח"ב סימן ס"ו). ובמשנה ניסים ס"ד. ובט"ז בסימן ס"ו ס"ק ה'. למסקנא נוטים רוב הפוסקים לאסור בין הפרקים של ק"ש, וכל שכן באמצע ק"ש. אך לדעת המנהיג מובא בטור וכן ל"לבוש" - מותר להפסיק אפילו באמצע הפרק. על כן מי שנמצא באמצע הפרק ישתדל למהר ולגמור עד בין הפרקים ויעלה. ואם לא יכול למהר ולגמור, וקראו לו בשמו יעלה ויקרא בתורה עם חשי"ק (ענין רב פעלים ח"ב סימן ס"ו), ובא"ח שמות ו'. וארא כ'. ובפמ"ג בא"ח סימן ס"ו ס"ק ח'. וענין עוד במג"א ס"ק ח', ובערוך השלחן סימן ס"ו, כה"ח סימן נ"א ס"ק כ"ח כ"ו וכו'). אבל יזהר שלא יאמר לחון שיעשה לו מי בשרך או השכבה. אבל לא באמצע ק"ש.
שמע ישראל וברוך שם	יעיבר ידיו על עיניו כאילו אומר שמע שלא יראה כאינו מקבל עליו עול מלכות שמים, ויאמר את התיבות שהוא אומר בשעה שהצינור אומרם פסוק ראשון בניגון הצינור שיחא נראה כאילו קורא עמהם. (ענין בשו"ע סימן ס"ה סעיף ב' ובכה"ח שם ס"ק ו', ובכה"ח סימן נ"א ס"ק כ"ד ובא"ח ווארא י"ח. וענין בשו"ת תה"ד ג', וא"א סימן נ"ד).
"אמן" של ברכות	בקריאת שמע ישתדל לאמר את סיום ברכות ק"ש עם החזן כדי לא להכנס לספק אם יענה "אמן", ואפילו אם סיים לפני החזן או אחריו לא יענה "אמן". (ענין בשו"ע סימן נ"ט סעיף ד', וכה"ח ס"ק כ"ו כ"ח וברכרי יוסף סימן ס"א אות ב'). במקום שמותר לענות אמן דברכות יענה על כל הברכות. ומקום שאסור לענות לא יענה אפילו אמן של האל הקדוש ושומע תפלה (ענין סימן ס"ו סעיף ג' ובכה"ח שם ס"ק כ"ג ובא"ח שמות ו'). (לדעת הרמ"א אמן של האל הקדוש ושומע תפלה דינם כמו "קדושה" ועונים אפילו באמצע הפרקים של קריאת שמע. ולדעת המשנה ברורה עונים על שאר אמן של ברכות בין הפרקים של "קריאת שמע").
ברכת טלית	מכיון שרבו הדעות בענין ברכת ציצית ותפילין בין "ברוך שאמר" ויוצר, נהגו שלא לברך עליהם אלא בין ישתבת ליוצר. (ענין שו"ע סימן נ"ג סעיף ג', ובכה"ח שם ס"ק ז'. ולחונים כהרמב"ם מותר לברך ענין בתשובות פאר חזון סימן קמ"ו).
ברכת תפילין	באמצע הפרקים יתכן ולא יברך על התפילין עד לבין הפרקים. לדעת מר"ן השו"ע יכול לברך על הטלית והתפילין בין הפרקים. ולדעת האחרונים וכן איש חי, תפילין שהייבם ללבושם בקריאת שמע - יניח בין הפרקים ויברך. אבל בטלית יתעטף בלי ברכה, ואחרי העמידה ימשמש בה ויברך. לדעת הרמב"ם בתשובותיו החדשות סימן ק"פ אסור לברך אפילו בין הפרקים. (ענין שו"ע סו סעי' ב' ח'. וכה"ח שם סק' יד' ל"ז. ובא"ח ווארא י"ט). ואם נמצא לפני גאל ישראל או בין גאל ישראל לתחילת תפילת י"ח - יניח תפילין שם בלי ברכה, ויברך לאחר העמידה.
לימוד תורה	אין להפסיק בשתיקה או בעיון בספר בין ברוך שאמר ל"ישתבת", וכן בין "ישתבת" ל"יוצר". ואם רוצה לעיין בדין השייך לתפילה - מותר. אם ממתנים למנין - מותר לעיין בספר. (ענין שו"ע סו ס"ח בהגה שם ולחונים עליו ולכה"ח שם סס"ח ח', ובמשנה ברורה שם ס"ק ג' וענין לכה"ח נא טו', ובס' נד' סעי' ט').
ברוך הוא וברוך שמו	בחזרת הש"ץ אסור ללמוד וכל שכן שאסור לדבר דברי חולין. (ענין שו"ע קכ"ד סעיף ד' ובכה"ח ס"ק ט"ז, ובמשנה ברורה שם ס"ק י"ז. וענין עוד בשו"ע סימן קכ"ד סעיף ז' ובכה"ח שם ס"ק ל"ז ל"ח ול"ט, ובמשנה ברורה שם ס"ק כ"ז כ"ח).
"ויעבור" ו"ג מידות ברוך שמיא וזאת התורה	"ברוך הוא וברוך שמו" כשלא עונה יתרה בלבד, (ענין שו"ע נ"ד ג' ולחונים עליו. ענין בא"ח ויגש ט"י ווארא כ'. משנה ברורה סימן נ"א ס"ק ח', כה"ח סימן נ"א ס"ק יא כ"ב, ס"י נ"ד ס"ק ח'. ענין בכף חיים פלאגי סימן י"ח ס"ק י"ג). דין יג' מידות ו"ברך שמיא" או "זאת התורה", כדין "ברוך הוא וברוך שמו". (ענין חיים שאל ס' סח').
ברכת "אשר יצר"	משנ"ב סימן סו ס"ע כג וביאור הלכה נג ד"ה אין לברך. כה"ח סימן ס"ו ס"ק טו.
ברכות ברקים ורעמים	יש שתמיד לא מברכים ברכת ברקים ורעמים עם שם ומלכות. ויש שסוברים שלא מפסיקים אלא לדבר חשיך לתפילה. ועל כן שב ואל תעשה - עדין, וימשיך להתפלל. (ענין בא"ח עקב טו'. כה"ח נא' ס"ק כג' וס' סו' ס"ק טו').

שחרית עד ברוך שאמר מנחה עד תפילת י"ח אחרי כל תפילות י"ח	כל מקומות התחנונים – רמ"א סו ס"ע ג'
שחרית מברך שאמר עדי יוצר וכן בין ישתבח ליוצר	בין ברוך שאמר ליוצר – שו"ע נא א-ה. בין ישתבח ליוצר – שו"ע נד ג ברכת "ברוך שאמר" מתחילה בשבח לבורא עולם ומסיימת בברכה ארוכה. מתחילת ברוך שאמר עד תחילת הברכה יכול להפסיק לכל דבר שבקדושה, אבל עליו לחזור שוב לתחילת "ברוך שאמר" כדי שהשבחים יהיו רצופים. כל הברכות פותחות במלים "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם" ואחר כך באה עיקר הברכה, אם הזכיר שם ה' ולא התחיל בעיקר הברכה – אסור להפסיק לשום דבר. על כן ב"ברוך שאמר" וכדומה אם אמר "ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם", ולא התחיל "האל אב הרחמן" אפילו תיבה אחת אינו מפסיק לשום דבר, וכן בסיום אחרי "ברוך אתה ה'", וכן בברכת "ישתבח" אחרי "ברוך אתה ה'" לפני "מלך מהולל". אבל אחרי שהתחיל אפילו תיבה אחת יכול לענות כמו שעונים בקריאת שמע, ויהרהר באמן דברכות, ולשאר אמינים, ובפסוק "ימלך". ויענה רק חמשה אמינים ראשונים דקדיש, וכן שני פסוקים שבקדושה, ברכו, אמן יהא שמיה רבא. וימודים אנהנו לך". (עין בא"ח פרשת ויגש ט, כה"ח סימן נ"א ס"ק י"א וסימן ס"ו ס"ק ט"ז ובא"ח שמות ו') ישתדל שלא יפסיק בין "יהי כבוד" ל"אשרי". ואם שמע דברים שלפי הדין יכול להפסיק – והפסיק, עליו לחזור שלושה פסוקים אחרונים שלפני אשרי, כדי שיחבר את יהי כבוד לאשרי. (עין כה"ח סימן נ"א ס"ק י"ג בא"ח ויגש י"א).
שחרית וערבית קריאת שמע וברכותיה הפרקים ובניהם	מתחילת הפסוק "שמע ישראל" עד סוף "לעולם ועד", דהיינו בפסוקים "שמע" ו"ברוך שם" אין מפסיקים לשום דבר. (עין שו"ע סימן ס"ו סעיף א'. וכה"ח ס"ק י"ג ומשנה ברורה ס"ק כ"ו ובא"ח וארא כ'). בין הפרקים הם: בין ברכה ראשונה לשניה, בין שניה ל"שמע", בין "שמע" ל"והיה אם שמע" בין "והיה אם שמע" ל"ויאמר", אבל בין "ויאמר" ל"אמת ויציב" לא יפסיק לשום דבר, ויש אומרים שמלת "ויציב" קשורה עם מלת "אמת". אחר כך דינו אמצע הפרק. (עין שו"ע ס"ו סעיף ה' וכה"ח ס"ק כו-ל. בא"ח וארא י"ט). בס"ו ווי"ן של ויציב ונכון וכו' יכול להפסיק כאמצע הפרק וחוזר ויאמר מתחילת ויציב (עין בא"ח פרשת שמות ז').
שחרית בין גאל ישראל לתחילת תעמידה	יש לסמוך גאולה לתפילה, ואסור להפסיק ביניהם לשום דבר. בין ביום חול בין בשבת ויו"ט (עין שו"ע ס"ו סעיף ט, כה"ח ס"ק כ"ג ל"ט, סימן קי"א ס"ע א' וכה"ח ס"ק א' ו' ט, ב"י שם, בא"ח שמות ט בשלח כ"ב). בין גאל ישראל לעמידה ניחא תפילין בלי ברכה, ויברך אחר העמידה. ולא יתעטף בטלית (עין בשו"ע סימן ס"ו סעיף ח', ובכה"ח שם ס"ק ל"ה ל"ו ובא"ח וארא י"ט). ולרמ"א יברך על תפילין קודם "גאל ישראל" לצורך התפילה.
תפילת י"ח בין י"היו לרצון תראשון לשני	שו"ע קד ס"ע ב'. קכב ס"ע א-ב. אחר תפלת שמונה עשרה אומרים פסוק "יהיו לרצון" ולאחריו אומרים פסוק "יהיו לרצון" ואח"כ עושה שלום. יהיו לרצון הראשון קשור עם התפלה ודינו כדן התפלה (עין בשו"ע סימן קכ"ב סעיף א'). ולאחריו דהיינו בתוך "אלוקי נצור" נחלקו הפוסקים: יש שפוסקים שדינו כדן בין הפרקים של קריאת שמע. (עין בשו"ע סימן קכ"ב סעיף א' ובלבוש מרדכי שם). יש שפוסקים שדינו כדן בין ברוך שאמר ליוצר, (עין בא"ח פרשת בשלח ס"ק כ"ב, ובכה"ח סימן קכ"ב ס"ק א'). יש שפוסקים שאם לא נוהגים לאמר יהיו לרצון לפני התחנונים אזי דינו כדן אמצע הפרקים (עין במשנה ברורה סימן קכ"ב ס"ק ד'). על כן ישתדל לגמור את אלוהי נצור לפני שישמע דבר שבקדושה. ואם תפסו באמצע, אז אם יכול לאמר את יהיו לרצון השני מיד תוך אלוהי נצור אפילו לפני שסיים את אלוהי נצור שיאמר ואז יכול לענות כל דבר שבקדושה. ואם אינו יכול להפסיק יענה כדן בין הפרקים לדעת השו"ע, ולדעת הבא"ח כדן בין ברוך שאמר ליוצר ולדעת המשנה ברורה כדן אמצע הפרקים. ואחריו יהיו לרצון השני לפני עושה שלום, יכול לענות על כל דבר שבקדושה. (עין בשו"ע סימן קכ"ב סעיף א' ובכה"ח שם ס"ק א'. ובא"ח בשלח כ"ב).
אחרי י"היו לרצון השני "הלל שלם" "הצי הלל"	אם נמצא לפני "עושה שלום" ולא מסיים כגון שאינו יכול לפסוע שאדם עומד אחריו וכד' – יכול לפסוק אפילו ל"ברוך הוא וברוך שמו" וטוב שיענע מעט רגליו. – כה"ח קכב ס"ק א. משיב ס"ק ד'.
הלל שלם "הצי הלל"	הלל השלם נאמר בברכה, בלי דילוג – דינו כמו ברכות קריאת שמע ובין הפרקים. (שו"ע תפח ס"ע א ולחוננים עליו). הלל בדילוג נאמר בלי ברכה – דינו כמו בין ברוך שאמר לישתבח. עין שו"ע תכב ס"ע ד. בא"ח ש"ש ויקרא טו.
בערבית בין "שומר עמו ישראל לעד" לתפילה	בתפילת ערבית יש לסמוך לכתחילה גאולה לתפלה כמו בשחרית (עין בשו"ע סימן רל"ו ובכה"ח שם ס"ק י"א ובמשנה ברורה שם ס"ק ד'). אבל יש מתירים בדברים שהם צורך התפלה כמו: להכריז שהוא ר"ח, או להכריז טל ומטר או על הנסים. ויש שלא מפסיקים להניח. (עין שו"ע רלו ס"ע ב. כה"ח ס"ק י"ז ובמשנה ברורה שם ס"ק ז'). ואף על פי כן ישתדל לסמוך חשיכונו לקדיש, וקדיש לתפלת העמידה ולא יפסיק ביניהם אלא כדן בין הפרקים.
בין תפילין של יד לשל ראש	תפילין של ראש שמברך בין יד לראש לא יפסיק לכלום. – בתפילין דר"ת, אם שמע דבר שבקדושה בין תפילין של יד לשל ראש – יענה, וטוב שאחר כך יסיר תפילין של יד ויניחם עם תפילין של ראש ללא הפסק, וכ"ש שיעשה כן אם הפסיק בדברים בטלים. (שו"ע כה ס"ע י' ולחוננים עליו). בא"ח וירא כו. ר"פ ח"ג סימן ב).
ברכה שאמר "ברוך אתה"	עין בא"ח פרשת ויגש ט, ופשוט.
ברכה שאמר ברוך אתה ה'	כי על יד ההפסק לא יוכל להתחבר הסוף ברכה לשם ומלכות שאמר. (משני"ב נא ס"ק ב. באה"ל ס"ו ד"ה לקדיש משם כסף משנה. ויכול גם לומר "למדני חוקיך", לענות על קדושה וכד'. ולהתחיל לברך מחדש. אך אם אמר "אלוקינו" – לא יפסיק. ואם ברך ברכה מ"ברכות חתנין" כגון "בורא פרי העץ" חלא יענה עד שיאכל.
ברכה ארוכה ברכת המזון עד "הרחמן"	עין "ברוך שאמר" לעיל.
ברכה המזון עד "הרחמן"	ברכת המזון – אין לענות לשום דבר שבקדושה בברכת המזון. אם שמע קדיש קדושה או ברכו יפסיק ויכוין למה ששומע. יש אומרים שישתוק רק בקדיש וקדושה שחייב בה. ב"הרחמן" יכול לענות לכל דבר שבקדושה. (עין שו"ע קב ס"ע ז בא"ח משפטים ה חקת ג).

דיני שכרות "ועלה ויבוא" בתפילות ראש-החודש וחל-המועד

[illegible]

הטבלאות שבצמוד זה לקוחות מספר שער' הלכה להר' זאב גרינולד ב"ר שמואל האדיבה

[illegible]

דיני שכחת "אתה חוננתני" במונאי-שבת ¹

המקום שבו המתפלל נזכר בטעות	דינו של המתפלל
לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "חונן הדעת"	חוזר לתחילת "אתה חוננתני"
נזכר לאחר שאמר את שם ה' של ברכת "חונן הדעת" ²	אינו חוזר ³

1. סי' רצ"ד. 2. סי' רצ"ד ס"ק א'.
3. במקרה זה נשאל ואינו חוזר לומר "אתה חוננתני". ראוי לומר לאחר גמר התפילה "ברוך המבדיל בין הקדוש ובין החול" וראה את הטעם שם בסעי' א' ובבאור הלכה ד"ה ואם טעם ועיין גם בס' י"ט סעי' א'.

דיני שכחת "עננו" בתענית צבור

המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "עננו" וכן אם הוא מסתפק אם אמר או לא	דינו של המתפלל
לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "ברוך אתה ה' שומע תפילה"	חוזר לתחילת "עננו"
הזכיר את שם ה' של סיום ברכת "שומע תפילה" או שהמשיך להתפלל ונזכר לפני שעקר את רגליו	אומר בסיום "אלקי נצור" שסוף תפילת שמונה עשרה את תפילת "עננו"
גמר את תפילת שמונה עשרה ולאחר שעקר את רגליו	אינו חוזר

דיני שכחת ההוספות בעשרת ימי תשובה

המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר את אחת ההוספות וכן אם הוא מסתפק אם אמר אותה או לא	"זכרנו לחיים וכו'" "מי כמוך וכו'" "וכתוב לחיים וכו'" "בספר חיים וכו'" ²	"המלך הקדוש" ³	"המלך המושט" ⁴
לא אמר עדיין את שם ה' של סיום הברכה, שבה הוא שוכח להוסיף	חוזר מתחילת ההוספה שבאותה הברכה ⁵	—	—
הזכיר את שם ה' של סיום הברכה ולא המשיך	אינו חוזר	—	—
גמר את הברכה ולא שהה יותר מיתוך כדי דבור ¹	אינו חוזר	"המלך הקדוש" אומר מיד	"המלך המושט" אומר מיד
גמר את הברכה ונזכר לאחר שהה יותר מיתוך כדי דבור או שהמשיך את תפילתו ונזכר באמצע התפילה או שנזכר לאחר גמר התפילה	אינו חוזר	חוזר לראש תפילת שמונה עשרה	אינו חוזר

1. ישעור יתור כדי דבורי. הוא זמן אמירת שלוש מלים: "שלוש עליו רבנו" (מי ריץ במשע"ב ס"ק י"ב).
2. סי' תקפ"ב סעי' ה'. 3. סי' תקפ"ב סעי' א'—ב'. 4. סי' קי"ח. 5. סי' תקפ"ב במשע"ב ס"ק ט"ז.

הטבלאות שבנומרו זה לקוחות מספר שיערי הלכה להרב זאב רבינו של רשומות האדיבה

דיני שכחת "אתה חוננתני" במוצאי-שבת ¹

המקום שבו המתפלל נזכר בטענות	דינו של המתפלל	המקום שבו המתפלל נזכר בטענות
לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "חונן הדעת"	חוזר לתחילת "אתה חוננתני"	לומר לאחר גמר התפילה "ברוך המבדיל בין הקודש ובין החול" ראה את הטעם שם בסעי' א' ובבאור הלכה ד"ה ואם טעם) ועיין גם בסעי' י"ז
נזכר לאחר שאמר את שם ה' של ברכת "חונן הדעת" ²	אינו חוזר ³	סעי' א'

1. סי' רצ"ד. 2. סי' רצ"ד ס"ק ז'.
3. במקרה זה (ששכח ואינו חוזר לומר "אתה חוננתני") דאין לומר לאחר גמר התפילה "ברוך המבדיל בין הקודש ובין החול" ראה את הטעם שם בסעי' א' ובבאור הלכה ד"ה ואם טעם) ועיין גם בסעי' י"ז

דיני שכחת "ענני" בתענית צבור

המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "ענני" וכן אם הוא מסתפק אם אמר או לא	דינו של המתפלל	המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר "ענני" וכן אם הוא מסתפק אם אמר או לא
לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "ברוך אתה ה' שומע תפילה"	חוזר לתחילת "ענני"	לא אמר עדיין את שם ה' של ברכת "ברוך אתה ה' שומע תפילה"
הזכיר את שם ה' של סיום ברכת "שומע תפילה" או שהמשיך להתפלל ונזכר לפני ששכח את תפילת "ענני"	אומר בסיום "אלקי נצור" שבסוף תפילת שמונה עשרה את תפילת "ענני"	הזכיר את שם ה' של סיום ברכת "שומע תפילה" או שהמשיך להתפלל ונזכר לפני ששכח את תפילת "ענני"
גמר את תפילת שמונה עשרה (לאחר שעבר את רגליו)	אינו חוזר	גמר את תפילת שמונה עשרה (לאחר שעבר את רגליו)

דיני שכחת ההוספות בעשרת ימי תשובה

המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר את אחת ההוספות וכן אם הוא מסתפק אם אמר אותה או לא	זכרנו לחיים וכו'" "מי כמוך וכו'" "יחזקנו לחיים וכו'" ² "בספר חיים וכו'" ³	המקום בתפילה שבו נזכר המתפלל שלא אמר את אחת ההוספות וכן אם הוא מסתפק אם אמר אותה או לא
לא אמר עדיין את שם ה' של סיום הברכה, שבה הוא שוכח להוסיף	חוזר מתחילת ההוספה שבאותה הברכה ⁴	לא אמר עדיין את שם ה' של סיום הברכה, שבה הוא שוכח להוסיף
הזכיר את שם ה' של סיום הברכה ולא המשיך	אינו חוזר	הזכיר את שם ה' של סיום הברכה ולא המשיך
גמר את הברכה ולא שהה יותר מ"יתוך כדי דבור" ¹	אינו חוזר	גמר את הברכה ולא שהה יותר מ"יתוך כדי דבור" ¹
לאחר ששהה יותר מ"יתוך כדי דבור" או שהמשיך את תפילתו ונזכר באמצע ההוספה, או שנזכר לאחר גמר התפילה	אינו חוזר	לאחר ששהה יותר מ"יתוך כדי דבור" או שהמשיך את תפילתו ונזכר באמצע ההוספה, או שנזכר לאחר גמר התפילה
חוזר לראש תפילת שמונה עשרה	חוזר לראש תפילת שמונה עשרה	חוזר לראש תפילת שמונה עשרה
אינו חוזר	אינו חוזר	אינו חוזר

1. ישעור "יתוך כדי דבור" הוא זמן אמירת שלוש מלים: "שלוש עליו רבי" (סי' ר"ו במשנ"ב ס"ק י"ב).
2. סי' תקפ"ב סעי' א' - ב'.
3. סי' תקפ"ב סעי' א' - ב'.
4. סי' קי"ח.
5. סי' תקפ"ב במשנ"ב ס"ק ט"ז.

הטבלאות שבצמוד זה לקוחות מספר שער הלכה להרב זאבנר ונעזרנו בפרשנותו האדיבה

שכת ולא הזכיר ברכנו בקיץ וברך עלינו בחורף או שהוא מסופק תוך ל' יום

בחורף אמר "ברכנו" ולא אמר "ברך עלינו"	בקיץ אמר "ברך עלינו" ולא אמר "ברכנו"	
חוזר ואומר "ברך עלינו"	חוזר ואומר "ברכנו"	לא הזכיר שם ה' של "מברך השנים"
אומר "למדני חוקיך" וחוזר ואומר "ברך עלינו"	אומר "למדני חוקיך" וחוזר ואומר "ברכנו"	הזכיר שם ה' של "מברך השנים" בלבד
מסיים "מברך השנים" ואח"כ אומר "ותן טל ומטר לברכה" ו"תקע"	חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	אמר "ברוך אתה ה' מברך השנים" או לא אמר "שנים"
ממשיך להתפלל ובשמע קולנו אומר "ותן טל ומטר לברכה" וממשיך "כי אתה שומע וכו'"	במקום שנזכר חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	התחיל מילת "תקע"
אומר "ותן טל ומטר לברכה" וממשיך "כי אתה שומע וכו'"	חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	לא הזכיר שם ה' של "שמע קולנו"
אומר "למדני חוקיך" וממשיך "ותן טל ומטר לברכה" וחוזר לומר "כי אתה שומע וכו'"	חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	הזכיר שם ה' של "שמע קולנו"
אומר "ותן טל ומטר לברכה" וממשיך "רצה"	חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	סיים "שמע קולנו" ולא התחיל "רצה"
חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	חוזר לברכנו וממשיך על הסדר	התחיל "רצה" ולא אמר יהיו לרצון השני
חוזר לראש התפילה	חוזר לראש התפילה	אמר יהיו לרצון השני אע"פ שלא אמר "עושה שלום"

"ברך עלינו"

א. בימות הגשמים אומרים "ברך עלינו". בארץ ישראל מתחילים לומר רק מליל ז' במרחשון, כיון שחז"ל רצו לתת לאלו שעלו לירושלים בימי סוכות זמן לחזור לבתיהם ללא גשמים. ואומרים אותה עד מנחה של ערב פסח, ועד בכלל (עיין שו"ע ק"ז א').

ב. בחו"ל מתחילים לבקש גשם רק ששים יום אחרי תקופת תשרי. ומכיון שה"תקופות" נחשבות לפי מהלך השמש, מחשבים אותן על פי לוח אומות העולם שבנוי על פי מהלך השמש (הלוח העברי משלב מהלך השמש והירח גם יחד) לכן מתחילים לבקש גשם ולומר "ברך עלינו" בחו"ל ב-29 בדצמבר אם חודש פברואר שלאחריו הוא 28 יום, ואם חודש פברואר הוא בן 29 יום מתחילים לומר "ברך עלינו" בחו"ל ביום 6 בדצמבר, וממשיכים באמירת "ברך עלינו" עד מנחה של ערב חג הפסח (עיין ב"י ק"ז שהגויים שינו את חדשיהם).

ג. אם בימות הגשמים אחרי ז' במרחשון אמר "ברכנו" ולא ביקש גשם, אין בקשתו שלמה, וצריך לחזור ולבקש גשם. אמנם אם נזכר קודם שסיים את תפילתו יכול לבקש גשם גם במקומות אחרים. כיצד חוזר?

ד. אם נזכר בתוך אמירת "ברכנו" יעצור ויתחיל ברכת "ברך עלינו". ואפילו אמר "ברוך אתה" ולא אמר "ה'" של מברך השנים - חוזר לתחילת הברכה. וטוב שישחה לפני מעט זמן - שיעור הילוך ד' אמות.

ה. אם נזכר לאחר שאמר "ברוך אתה ה'" של סיום הברכה "מברך השנים", יסיים "למדני חוקיך" ויחזור ל"ברך עלינו". ואם אמר "ברוך אתה ה' מברך" יאמר "השנים" ואחר כך יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה".

ו. אם נזכר אחרי שסיים את ברכת "ברכנו" ולפני שהתחיל "תקע בשופר" יאמר מיד "ותן טל ומטר לברכה" וימשיך "תקע בשופר".

ז. אם נזכר אחרי שהתחיל "תקע בשופר" אפילו אמר רק מילת "תקע" ימשיך עד "שומע תפילה" ושם יאמר "ותן טל ומטר לברכה... כי אתה שומע תפילת כל פה" וכו'.

ח. אם נזכר אחרי שאמר "ברוך אתה ה'" ולא סיים "שומע תפילה", יאמר "למדני חוקיך. תן טל ומטר לברכה. כי אתה שומע תפילת וכו'".

ט. אם נזכר אחרי שסיים ברכת "שומע תפילה" ולפני שהתחיל ברכת "רצה", יאמר שם "ותן טל ומטר לברכה".

י. אם נזכר אחרי שהתחיל ברכת "רצה", אפילו אמר רק מילת "רצה", עוצר במקום שנזכר וחוזר לברכת "השנים" ומתחיל "ברך עלינו" וממשיך בברכות "תקע" "השיבה וכו'" על הסדר.

יא. אם נזכר רק אחרי שאמר "יהיו לרצון אמרי פי" האחרון, הסמוך ל"עושה שלום", אפילו אם טרם עקר רגליו, חייב לחזור לתחילת תפילת שמונה עשרה (עיין בא"ח בשלח יח, כה"ח קיז ס"ק כח).

יב. משמחת תורה ועד מנחה של ו' במרחשון אומרים "ברכנו", ואם טעה ואמר "ברך עלינו" אינו חוזר (אחרונים).

"ברכנו"

א. בימות החמה אומרים "ברכנו". אם טעה ואמר "ברך עלינו" צריך לחזור מכיוון שגשמים בקיץ אינם סימן ברכה. וכיצד חוזר:

ב. אם נזכר שטעה והוא עדיין בתוך הברכה, צריך לומר "ברכנו" אפילו אם אמר כבר "ברוך אתה" ולא אמר "ה'". וצריך לשתוק ולהמתין כדי הילוך ד' אמות, ואח"כ יתחיל מחדש "ברכנו".

ג. אם נזכר אחרי שאמר "ברוך אתה ה'", יסיים "למדני חוקיך" ויחזור ל"ברכנו".

ד. אם נזכר אחרי שסיים את הברכה ולפני שהתחיל "תקע", יחזור ל"ברכנו".

ה. אם נזכר אחרי שהתחיל "תקע" ונזכר אח"כ בכל מקום שהוא עד "יהיו לרצון" האחרון יפסיק במקום שנזכר, ויחזור ל"ברכנו" וימשיך את סדר הברכות.

ו. אם נזכר אחרי שאמר "יהיו לרצון אמרי פי" האחרון הסמוך ל"עושה שלום", חוזר לראש העמידה אפילו אם עדיין לא עקר את רגליו (עיין בכל הני"ל שו"ע קיז ונו"כ שם ובא"ח בשלח).

ז. כשחוזר לראש התפילה אין צריך לומר פסוק "ה' שפתי" (עיין בא"ח ש"ש ויקרא יב).

ספקות

א. אם יש לו ספק ואינו יודע מה אמר בין בקיץ בין בחורף, עד שלושים יום מפסח חזקה שהזכיר "ברך עלינו". וכן להפך, עד שלושים יום אחרי ז' במרחשון חזקה שהזכיר "ברכנו" כי בכך הוא רגיל. וצריך לחזור כפי שכתבנו למעלה. ואם נסתפק לאחר 30 יום, אין צריך לחזור.

ב. מי שנסתפק אחרי שלושים יום - אינו חוזר ואפילו שלאחר ה- 30 יום טעה בודאי כמה פעמים. ודוקא אם לא טעה בודאי בתוך ה- 30, דאם כן, אין חזקה 30 יום שלמים, וצריך לחזור אם נסתפק (עד שיהיו 30 יום רצופים שלא טעה בהם בודאי. ואם חזר בתוך ה- 30 מחמת ספק שהיה לו, וגם עכשיו נסתפק, יחזור להתפלל, ויתנה בדעתו קודם דאם לא טעה תהיה תפילתו בתורת נדבה, ואם טעה תהיה בתורת חיוב (בא"ח בשלח טו).

ג. אם מליל ז' במרחשון אמר 90 פעם "רופא חולי עמו ישראל - ברך עלינו", או ממוצאי יום טוב ראשון של פסח אמר 90 פעם "רופא חולי עמו ישראל - ברכנו", ואחר כך הסתפק - אינו חוזר (עיין שו"ע קיד קיז ובא"ח בשלח).

**שכח ולא הזכיר מוריד הטל או משיב הרוח ומוריד הגשם
או שהוא מסופק תוך ל' יום**

בקיץ טעה והזכיר "משיב הרוח"	בחורף טעה ואמר "מוריד הטל"	
חוזר ל"אתה גיבור"	חוזר ל"אתה גיבור"	טרם הזכיר שם ה' של "מחיה המתים"
אומר "למדני חוקיד" וחוזר ל"אתה גיבור"	ממשיך להתפלל כרגיל כיון שהזכיר "מוריד הטל"	הזכיר שם ה' של "מחיה המתים"
חוזר ל"אתה גיבור"	ממשיך להתפלל כרגיל כיון שהזכיר "מוריד הטל"	גמר "מחיה המתים" ולא החל "אתה קדוש"
חוזר לראש התפילה	ממשיך להתפלל כרגיל כיון שהזכיר "מוריד הטל"	החל "אתה קדוש"

"מוריד הטל"

- א. בברכה שניה של שמונה עשרה מתחילים לומר "מוריד הטל" בתפלת מוסף ביו"ט ראשון של פסח. אין פוסקים עד תפילת שחרית של שמחת תורה ועד בכלל. חלק מהאשכנזים בחו"ל אינם אומרים בקיץ "מוריד הטל".
- ב. אם אמר "משיב הרוח ומוריד הגשם" במקום "מוריד הטל" אין זה סימן ברכה, ועליו לחזור ולתקן את עצמו. על כן:
- ג. אם נזכר שטעה לפני שסיים את ברכת "מחיה המתים", יחזור ויתחיל "אתה גיבור" ויאמר "מוריד הטל".
- ד. אם נזכר אחרי שאמר כבר מלת "ה" של ברכת "מחיה המתים", ולא חתם "מחיה המתים", יאמר "למדני חוקיד", ויחזור ל"אתה גיבור".
- ה. אם נזכר אחרי שחתם "מחיה המתים" ולא התחיל "אתה קדוש" יחזור ל"אתה גיבור" כי יש מחלוקת ואומרים ספק ברכות להקל.
- ו. אם נזכר אחרי שהתחיל "אתה קדוש", אפילו אמר "אתה" בלבד, חוזר לראש התפילה (עיין שו"ע קיד ד. כה"ח שם ס"ק כח בא"ח בשלח טו טז).
- ז. בימות החמה אם נסתפק שמא הזכיר גשם, עד שלושים יום אמרינן חזקה שהזכיר גשם, וצריך לחזור, ואחר שלושים יום אין צריך לחזור (בא"ח בשלח טו).
- ח. אם מיום ראשון של פסח אומר ברכת "אתה גיבור" עד "מוריד הטל" צ' פעמים, כנגד ל' יום שאומרים אותו ג' פעמים בכל יום, משם ואילך אם אינו זוכר אם הזכיר גשם, הרי הוא בחזקת שאמר "מוריד הטל" ואינו צריך לחזור. ויש אומרים שלא יתחיל מ"אתה גיבור" אלא יאמר "מחיה מתים אתה רב להושיע מוריד הטל". וכן נוהגים (עיין שו"ע קיד ט ונו"כ שם).

משיב הרוח ומוריד הגשם

- א. אומרים בחורף "משיב הרוח ומוריד הגשם" ומתחילים בכך בתפלת מוסף של שמחת תורה ואין מפסיקים עד לשחרית של יו"ט ראשון של פסח ועד בכלל.
- ב. אם אמר "מוריד הטל" במקום "משיב הרוח ומוריד הגשם" אין זה סימן קללה, אך אין זאת הודאה מושלמת מכיוון שבחורף יורד גם גשם וגם טל, על כן:
- ג. אם נזכר שטעה לפני שסיים את ברכת "מחיה המתים", יחזור ויתחיל "אתה גיבור" ויאמר "משיב הרוח ומוריד הגשם".
- ד. אם נזכר אחרי שאמר כבר מלת "ה" של ברכת "מחיה המתים", אין מחזירים אותו (קיד ה).
- ה. אם לא אמר לא "מוריד הטל" ולא "משיב הרוח ומוריד הגשם" ונזכר לפני שם ה' של "מחיה המתים" חוזר ל"אתה גיבור" ואם הזכיר שם ה' ולא אמר "מחיה המתים", אומר "למדני חוקיד". וחוזר לאתה גיבור. ואם התחיל אתה קדוש – חוזר לראש התפילה.

שכח רצה או יעלה יבוא

שבת	יום טוב	ליל א' של פסח/סוכות	ראש חודש
נזכר אחרי "ברוך אתה ה' לפני "בונה ירושלים"	ימשיך	יאמר: "למדני חוקיך" ו"יעלה ויבוא" וכו'	ימשיך
נזכר אחרי שאמר "בונה ירושלים", אפילו אמר רק מילת "בונה"	יאמר: "אמן". ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שנתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית. ברוך אתה ה' מקדש השבת	יאמר: "אמן". "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה, את יום חג (המצות או השבועות או הסוכות) הזה, ברוך מקדש ישראל והזמנים	יאמר: "אמן". "ברוך אשר נתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזכרון"
התחיל ברכת "הטוב והמטיב" אפילו אמר רק מילת "ברוך"	יחזור לראש ברכת המזון	יאמר: "אמן". "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן ימים טובים לישראל לששון ולשמחה, את יום חג (המצות או הסוכות) הזה, ברוך מקדש ישראל והזמנים	יאמר: "אמן". "ברוך אשר נתן ראשי חודשים לעמו ישראל לזכרון"

בשבת ויום טוב אם שכח "רצה" דינו כשבת. אם שכח "יעלה ויבוא" דינו כיום טוב. ואם נזכר לפני "הטוב והמטיב" יאמר: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם אשר נתן שבתות למנוחה לעמו ישראל באהבה לאות ולברית ונתן ימים טובים לששון ולשמחה, את יום חג (המצות או הסוכות) הזה, ברוך אתה ה' מקדש השבת וישראל והזמנים".

הלכות קשירת לולב

אגירת הלולב

- יש לאגוד את ההדסים והערבות עם הלולב שיהיו כולם אגודה אחת משום "זה אלי ואנוהו". האגודה צריכה להיות בקשירה ממש דהיינו שני קשרים זה על גבי זה (שו"ע תרנא ס' א). ואין להסתפק במה שתוחבין את ההדסים והערבות ב"קישקלך", אלא צריכים לקשרם בקשר כפול (כה"ח תרנא ס"ק יא).
- צריכין להשגיח שההדסים והערבות יהיו מנוחים כדרך גדילתם, דהיינו מקום החתך למטה, שאם נתהפך אפילו רק ענף אחד גם בדיעבד, אינו יוצא (שו"ע תרנא ס' ב).
- מנהג האר"י לאגוד הדס אחד בימין והדס אחד בשמאל (כשהשדרה באמצע מול פניה) והדס אחד באמצע נוטה לצד ימין. ערבה אחת בימין וערבה אחת בשמאל, וכן נוהגים. וקושרים את הלולב עד ראשו ממש. יש קושרים י"ח קשירות ויש קושרים בחוט עד סופו לנאותו (כה"ח תרנא ס"ק יד, טו, יז).
- בשעה שאוגדם יהיו למטה הכל שוים, כדי שכשיטול את הלולב יאוחזו את כולם. ומכל מקום יש לראות שיהיה ההדס מעט גבוה מן הערבה. וצריך להשגיח שתצא השדרה של הלולב למעלה מן ההדסים והערבות לכל הפחות טפח (שו"ע תרנא ס' א, רמ"א תרנא ס' א).
- אסור לאגוד את הלולב ביוסטיב ולכן אם לא קשר בערב יוסטיב או שקשר והותרה האגודה, אסור לקשור קשר כפול אלא קשר עניבה בלבד. או שיכרך את החוט סביב הלולב והמנינים ויתחוב את ראש החוט לתוך העגול הכרך (שו"ע תרנא ס' א).

לולב

- א. גודל הלולב צריך להיות ד' טפחים של "שידרה" (טפח – 8 ס"מ). שיהיה מתחילת השידרה ועד קצה השידרה 32 ס"מ חוץ מן העלין העליונים. ובשעת דחק שאין לולבין אחרים או שמחירם יקר מאוד, יקח לולב שגודל השידרה שלו 27 ס"מ (שו"ע תרן סע' א).
- ב. אם יש לו הדסים וערבות ארוכים, יקח לולב גדול שה"שידרה" שלו גדולה בטפח מההדסים והערבות, או שיקצוץ את הערבות וההדסים מלמטה (ובלבר שישאר בהם שיעור כרלהלן) (שו"ע תרן סע' ב).
- ג. שידרת הלולב צריכה להיות ישרה, שלא ינטה הלולב לימין או לשמאל כמו מגל, ולא ינטה לפנים כגיבנת. בשעת הדחק שאין לו לולב אחר, יכול לקחת לולב שנטה לאחוריו (שו"ע תרמה סע' ח, ט ונו"כ).
- ד. אם ראש הלולב כפוף, אפילו לאחוריו – פסול. אמנם אם נוטה רק מעט, עד שלא ניכר אלא בעיון – כשר בדיעבד.
- ה. מותר ליישר לולב עקום ע"י קשירתו לקרש ישר לפני החג, מכיוון שאין פיסולו בא מחמת עצמו אלא מחמת שאינו "הדר", ולכן אחרי שיישרו אותו הוא "הדר".
- ו. "לולב קנרי" יש אוסרים ויש מתירים, ובשעת הדחק אפשר להכשיר.
 - ז. לולב יבש שהלבינו רוב עליו – פסול (שו"ע תרמה סע' ה, כה"ח ס"ק לה).
- ח. ראש הלולב: לולב שנקטם ראשו – פסול (שו"ע תרמה סע' ו). ויש אומרים שהכוונה לראש העלה האמצעי (רמ"א שם). לפעמים יש לולב שבראשו יש חוטין דקים, והם נוטים להתנתק והוי "לולב שנקטם ראשו". לכן ישתדל אדם שלא לקנות לולב כזה. ואם קנה, יקפיד שלא יתנתקו ראשי העלין העליונים.
- ט. יש לולבים שראשי הענפים מעוקלים וסגורים כמין "ף", והרא"ש ז"ל (הרב רבינו אשר ז"ל) היה מקפיד ליקח לולבים אלו שהם ודאי סגורים. ויש שאינם רוצים לולבים אלו, ולמעשה אם רק העלים העליונים כפופים ולא יותר מדי – טוב לקחת מהם. ואם העלים העליונים כפופים הרבה – יש לחשוש לדעת המחמירים שלא לקחתם (כה"ח תרמה ס"ק סא).
- י. יש מקפידים ליקח לולבים שבראשם יש "קורה" שהיא קליפה חומה שעוטפת את הלולב בראשו (תוס' ב"ק צו:). וכשמצא אדם לולב כזה לא יפתחנו לבדוק אם ראשו פתוח, כיון שכך הוא מהודר יותר (כה"ח תרמה ס"ק כה, ועיין בספר "כפות תמרים").
- יא. מעיקר הדין אם העלה האמצעי העליון פתוח כולו מאחוריו ונראה מחובר – הלולב כשר (שו"ע תרמה סע' ג). ויש מחמירין אם נחלק כולו, אבל אם נחלק רובו מכשירין (רמ"א שם). ויש מכשירין אם רוב העלה מחובר (הגר"א), ויש מכשירין אם נחלק פחות מטפח (ט"ו ס"ק ד), ומיהו לכתחילה למצוה מן המוכרח נהגים ליטול לולב שלא נחלק העלה העליון כלל, כי יש מחמירין אפילו בנחלק קצת (לשון הרמ"א שם). ולכן לכתחילה יחפש אדם לולב סגור לגמרי, אך אם מחירו גבוה בשליש יותר מלולב פתוח, יכול לקנות לולב פתוח (שו"ע תרנו ס"ע א). אך ישתדל ליקח את הסגור ביותר.
- יב. יש להזהיר באזהרה חמורה את ה"מתחסדים" לבדוק בלולבים לראות שיהיה הלולב סגור בראשו, ותוך כדי בדיקתם פותחים את עלי הלולבים של המוכר, שבכך הם מזיקים את המוכרים וגוזלים אותם. אנשים אלו "יוצא שכרם בהפסדם" כיוון שלולב סגור אינו מעיקר הדין אלא "לכתחילה למצוה מן המוכרח", אך "גזל" הוא איסור דאורייתא. לכן יזהר האדם מאוד בשעה שהוא בודק לולב אצל המוכר שלא להזיק את הלולבים (אחרונים), ואם הויק – ישלם.

- יג. יש להקפיד שהעלה העליון לא יהיה כ"הימנק", דהיינו שלא יראה פתוח בצורת האות הלוועזית Y. ואם הוא פתוח — פסול (סוכה לא; ועיין ב"י).
- יד. עלי הלולב לא יהיו פתוחים או סדוקים (שו"ע תרמח סע' א-ג).
- טו. מותר להחזיר הלולב ומיניו ביוסטיב למים ולהוסיף עליהם מים, אבל לא להחליף המים. בחול המועד מצוה להחליף את המים כדי שהמינים ישארו לחים ומהודרים (שו"ע תרנד סע'). כיום יש כיסויים מיוחדים המונעים את התייבשות הלולב ומיניו ואפשר להשתמש בהם, ואין צורך דחוקא במים (עיין כה"ח ס"ק ג).

אתרוג

- א. אתרוגים המורכבים עם לימון או מינים אחרים — פסולים לברכה (כה"ח תרמח ס"ק קלג) אף על פי שהם יפים וצדוקים. וחכמי ישראל נתנו מספר סימנים לדעת מה הם המורכבים, אך כיום עם התפתחות החקלאות אי אפשר להסתמך באופן מחלט על סימנים אלו אלא על מסורת או חזקה או השגחה (אתרוגים).
- ב. חכמינו בגמרא (סוכה לה.) נתנו סימן ואמרו שאתרוג "דר באילנו משנה לשנה" ולכן "יש באילן גדולים וקטנים". וסימן זה קיים בעיקר בעץ האתרוג, לכן יש להדר ולחפש אחרי אתרוג מעץ כזה, ובלבד שיהיה כשר (אתרוגים).
- ג. חסר: האתרוג צריך להיות שלם, שלא יהיה חסר בו כלום משריטה של קוץ או מרקבון או מתולעת וכד' (שו"ע תרמח סע' ב) וזה מעכב ביוסטיב ראשון, ובחור'ל גם ביוסטיב שני.
- ד. אתרוג "חסר" כשר לברכה ביום השני של סוכות. לכן כשחל יום א' של סוכות בשבת, אין נוטלים בו את הלולב. ובאותה שנה אתרוגים חסרים כשרים לברכה כל ימי החג, ואף על פי כן יש להדר לקחת אתרוג שלם (שו"ע תרמח סע' ה).
- ה. יש מכשירים שריטה שנעשתה על ידי קוץ, אם נקדם עור האתרוג במקום החסרון בעודו בעץ (רמ"א תרמח סע' ב).
- ו. ה"עוקץ" צריך להיות מחובר לאתרוג, שאם לא כן האתרוג הוא חסר. וה"עוקץ" הוא המקום שבו האתרוג מחובר לעץ (שו"ע תרמח סע' ח).
- ז. פיתם. יש אתרוגים שיש להם פיתם ויש כאלה שאין להם. אתרוג שהיה לו פיתם ונפל מחמת מכה או נחתך, נחשב אתרוג חסר. אמנם אם הפיתם התייבש ונפל בתהליך הגידול בעץ, אין זה נחשב חסר, והאתרוג כשר. אתרוגים תימנים אין בהם בדרך כלל פיתם (שו"ע ורמ"א תרמח ז).
- ח. יש מהדרים אחרי אתרוג עם "פיתם" כדי להיות בטוחים שאין האתרוג חסר. ויש שמהדרים אחרי אתרוג בלי פיתם שהוא עלול ליפול מחמת מכה וכד', וכל אחד ינהג כדרכו (אתרוגים).
- ט. ניקב. (אפילו שלא חסר) אתרוג שניקב מצד לצד פסול. יש אוסרים אתרוג שניקב עד חדרי הזרע (שו"ע תרמח סע' ג). ויש אוסרים אתרוגים שבמקום הפיתם יש להם נקב מטבע ברייתם, ונקב זה מגיע עד חדרי הזרע (אתרוגים).
- י. "שינוי מראה" פוסל באחד משלשת האופנים הבאים: א] אם הוא ברוב האתרוג. ב] אם הוא על "חוטמו" של האתרוג. ג] אם הוא בשני מקומות שונים (שו"ע תרמח סע' ט וכה"ח ס"ק סה).
- יא. "שינוי מראה" פוסל ברוב האתרוג אפילו אם הוא כתם אחד, ואפילו אין הוא מגיע לחוטמו.
- יב. "שינוי מראה" אחד פוסל באתרוג אם הוא נמצא על "חוטם" האתרוג. והחוטם הוא החלק העליון של האתרוג הנראה לעין, מהמקום שבו מתחיל האתרוג להשתפץ לכיוון הקצה העליון שלו (שו"ע תרמח סע' יב).

יג. אם יש שני "שינוי מראה" בכל מקום אחר באתרוג, האתרוג פסול (עיין כה"ח שם ס"ק סה מה הדין אם יש שינוי מראה בג' מקומות).

יד. במקום שהעלה מונח על האתרוג יש שינוי קטן במראה האתרוג. שינוי זה אינו נחשב "שינוי מראה" אלא "דרך גידולו" של האתרוג. אמנם אם שינוי זה חורג מדרך גידולו של האתרוג, הוא נקרא "שינוי מראה" ודינו כדלעיל. לכן כשיש לאדם ספק על גידול חום, ישאל שאלת חכם (שו"ע תרמח סע' יג).

טו. כתם שחור או חום העולה על האתרוג בגלל ריסוס או צואת ציפורים, נקרא שינוי מראה ואינו "דרך גידולו" של האתרוג (אחרונים).

טז. "שינוי מראה" חמור מ"חסר". ש"שינוי מראה" י"א שפוסל בין ביום הראשון ובין בשאר ימים, לעומת "חסר" שלכ"ע פוסל רק ביום הראשון. ויש מקרים ש"חסר" חמור מ"שינוי מראה", ש"חסר" פוסל אפילו אם הוא במקום אחד, ו"שינוי מראה" רק בחוטמו או רוכו או בשני מקומות (עיין תרמט סע' ה ואחרונים).

יז. רקבון נחשב שינוי מראה ופוסל כדלעיל. ולפעמים יש חסרון במקום שיש רקבון ואז פסול גם אם הרקבון אחז רק במקום אחד כ"חסר", ופסול למ"ד ביום השני כ"שינוי מראה".

יח. "שינוי מראה" שנקלף, ואחרי הקילוף נשאר מראה אתרוג — כשר ובלבד שאינו חסר מאומה (שו"ע תרמח סע' יד).

יט. מעשר. יש להקפיד לעשר את האתרוג לפני החג, כיון שאתרוג שהוא "טבל" אסור לברכה בכל שבעת ימי החג (כה"ח תרמט ס"ק מא).

כ. משקלו של האתרוג צריך להיות לפחות 56 גרם. אך כיון שהאתרוג מצטמק בימי החג, יש ליקח אתרוג גדול יותר שגם ביום האחרון ישקול האתרוג 56 גרם. ויש מקפידים ליקח אתרוג במשקל 100 גרם (שו"ע תרמח סע' כב, כה"ח ס"ק קכט).

כא. בשביעית יש לדקדק ליקח אתרוג שנלקט בסוף שישית, כי אז אין בו עדיין קדושת פירות שביעית. ובשנה שמינית יש ליקח אתרוג שנלקט בשמינית על מנת למעט בענין קדושת שביעית. אעפ"כ יש לקנות את האתרוג ב"הבלעה", דהיינו שהמוכר יקבע מחיר כולל ללולב וכד' ולא יקבע מחיר מיוחד לאתרוג. ויש לשמור על האתרוג בקדושת שביעית (עיין דמב"ם שביעית פ"ד י"ב, ושו"ע י"ד שלא סע' כז).

הדס

א. תשובות רבות נכתבו בספרי הפוסקים לחפש דרכים להקל בהדסים יבשים ושאינם משולשים. בגלל שהיה קשה להשיג הדס ירוק משולש, והיו שומרים הדסים משנה לשנה בגלל מחסור וכד', וכמה מאמצים היו עושים עד שהיו מצאים הדס ירוק ומשולש (עיין רמ"א תרמו סע' ג). ובימינו, בדרך ה', יכול אדם לקנות בקל שלושה הדסים ירוקים ומשולשים מתחילתם ועד סופם.

ב. ההדס צריך להיות משולש, דהיינו שיוצאין בו מכל קו וקו שלשה עלין בשורה אחת בשורה, שלא יהיה אחד גבוה או נמוך מחבריו. וצריך שיהיו העלין "חופין את עצו", דהיינו שראש כל עלה יגיע למעלה מעוקצו של העלה שמעליו (כה"ח תרמו ס"ק כג).

ג. צריך לכתחילה שכל שלושת העלין יהיו יוצאין בקו אחד (טור וב"י תרמו). אמנם אם שורש של עלה אחד גבוה משורשם של עלים אחרים והקצה התחתון של שורש העלה העליון חופף את הקצה העליון של שורש העלים הנמוכים – ההדס בדיעבד כשר (אחרונים).

ד. שיעור ההדס שלשה טפחים (24 ס"מ). ובשעת הדחק אפשר להסתפק ב - 20 ס"מ. ויהיה כל ההדס מלמטה עד למעלה משולש. בשעת הדחק אם הרוב מלמטה או מלמעלה משולש, ההדס כשר. אמנם אם רוב העלין נשרו או שאינם משולשים, ההדס פסול (שו"ע תרמו ס' ה' והחוננים עליו). ועיין לעיל מה שכתבנו שיש מחמירים שיש לחשב טפח כ - 10 ס"מ, ועל כן יש לוקחים הדס בגובה 30 ס"מ.

ה. מודדים את ההדס מתחילת העץ שלמטה עד סוף העץ שלמעלה (כה"ח תרנ ס"ק א).

ו. נקטם ראשו. צריכין להשגיח שלא ייקטם ראשו של ההדס, דהיינו ראש העץ. אבל אם נקטמו העלים — כשר. ואם נקטם ראש עץ ההדס — יחליפנו, ואם אין לו להחליף, יטלנו בלי ברכה (עיין שו"ע תרמו ס' י' וכה"ח ס"ק טו).

ז. טוב לקטום את הענפים הקטנים שיוצאין בין הקנים בעי"ט (כה"ח תרמו ס"ק ו).

ח. הדס שהתייבש ועליו הליכנו — פסול. אבל אם העלים ירוקים אלא שהם מתפוררים תחת לחץ — כשר. לפעמים ההדס כמוש מעט בגלל יובש, וכשמשדרים אותו במים או במטלית לחה — הוא חוזר לירקותו, והדס כזה כשר הוא (שו"ע תרמו ס' ו, ז ונו"כ).

ט. הדס שגדל בעציץ שאינו נקוב — לא יברך עליו. ודבר זה אינו שכיח כי אם למי שמגדל הדסים בביתו בעציץ, אך הקונה בשוק אין לו לחוש לכך כיון שאינו מצוי כלל (כה"ח תרמה ס"ק כד ו-כה).

ערבה

א. יש להקפיד להשתמש בערבה ולא בצפצפה. וסימן ההיכר של הערבה הוא שהעלה שלה ארוך ולא עגול. והקנה שלה אדום ולא ירוק, אמנם אפילו בעודו ירוק כשר, כיון שכשהוא שוהה באילן מתאדם. ורוב הערבות גדלות בנחלים, ולכן נקראו "ערבי נחל". אבל אפילו הגדלות בהרים — כשרות, אלא שאם אפשר יש להדר ליקח מאותן הגדלות בנחל (שו"ע תרמו ס' א).

ב. שיעור הערבה שלשה טפחים (24 ס"מ). ובשעת הדחק אפשר להסתפק ב-20 ס"מ. ומודדים מתחילת העץ שלמטה עד סוף העץ שלמעלה (כה"ח תרנ ס"ק א). ועיין לעיל מה שכתבנו שיש מחמירים שיש לחשב טפח כעשרה ס"מ, ועל כן יש לוקחים ערבה בגובה 30 ס"מ.

ג. ערבה שהתייבשה, או שנשרו רוב העלין שלה, או שנקטם ראש העץ פסולה (שו"ע תרמו ב). ויש אומרים דגם אם גדלדלו העלין מן הקנה ותלויים למטה פסולה. וראוי להתמיד כיון שערבות מצויות (מ"מ, מג"א). וצריכים להשגיח מאוד בערבה, כי לפעמים מחמת יובש נושרין העלים ואז פסולה.

ד. נוהגין ליקח בחול המועד בכל יום ערבה חדשה ללולב, והוא הידור מצוה. אמנם אין זה מעכב, ובלבד שהערבה לא תכמוש ולא תתייבש (עיין שו"ע תרנד א).

ה. כשמחליפים את הערבה יש להקפיד שלא לתחוב אותה בחוץ, כיון שעלול לתלוש עליה לערבות או להדסים. לכן מי שמהדר להחליף ערבות, יקפיד לשחרר את הקשרים של הלולב, להוציא את הערבות הישנות ורק אחר כך לקשור ערבות חדשות או הדסים חדשים (כה"ח תרנד ס"ק יב).

ו. את הערבות הישנות אין לזרוק במקום בו יבואו לידי זלזול, אלא יש להניחן בגניזה או לביעור חמץ (אחרונים).

ז. יש נוהגים ליקח ערבה עם עלה קטן בראשה הנקרא "לכלוב", ואין צורך להקפיד בזה (אחרונים).

המונח	ההסבר	המידות לפי דעת רא"ח נאה זצ"ל	המידות לפי דעת החזו"א זצ"ל
שופר	(1) אורכו, טפח	8 ס"מ	9.6 ס"מ
יום הכפורים	איסור כרת אכילה: ככותבת ושתייה: כמלא לוגמיו... חולה: התר אכילה... ושתייה (5)	(2) 43.2 גרם (3) 86 גרם (4) 30 גרם (6) 42 גרם	30 גרם 40 גרם
סוכה	א. גובהה: לא פחות מי' טפחים שוחקות... ולא יותר מכ' אמה מצומצמות...	8 1/2 ס"מ	[לפחות 98.2 ס"מ] 1 מטר 11.52 מטר
	ארכה ורחבה: לא פחות מז' על ז' טפחים מרווחות...	57.2x57.2 ס"מ	70x70 ס"מ [לפחות 69.1x69.1 ס"מ]
	ב. חיוב אכילה בסוכה לילה הראשונה, כוית פת (8) אכילת עראי מותרת חוץ לסוכה, כביצה מפת (9) ..	27 גרם	45-50 גרם
	חיוב סוכה, וברכת "לישב בסוכה" על אכילת פת... (11)	54.7 גרם	45-50 גרם (10)
		יותר מ' 54.7 גרם	יותר מ' 100 גרם (12)
לולב (השרדה, לכר מהעלים היוצאים למעלה.)	לכתחילה ד' טפחים... (13) בדיעבד, י"ג גודלין ושליש	[לפחות 32 ס"מ] 32.7 ס"מ 26.6 ס"מ	[לפחות 39 ס"מ] 40 ס"מ 32 ס"מ
הדס וערבה (14) כדי העין, לכר מהעלים היוצאים למעלה	לכתחילה ג' טפחים... (13) בדיעבד עשרה גודלין...	[לפחות 24 ס"מ] 24 1/2 ס"מ 20 ס"מ	[לפחות 29 ס"מ] 30 ס"מ 24 ס"מ
עבות ההדס	למצוה בעינן שיהא כל שיעור אורך ההדס עבות, לעיכובא, כרובו. (15) לפי שיעור ג' טפחים לפי שיעור עשרה גודלין.	14 ס"מ 11 ס"מ	17 ס"מ 14.4 ס"מ
אתרוג	כביצה [בקליפתה] (16)	57.6 גרם (17)	100 גרם (17)
נר חנוכה	מקום הנחתה: א. לכתחילה הגובה מג' טפחים... (18) עד י' טפחים...	24 ס"מ 80 ס"מ	28.8 ס"מ 96 ס"מ
	ב. למעלה מכ' אמה פסולה...	9.80 מטר	11.76 מטר

כל הזכויות שמורות להוצאת א. בלום

הערות וביאורים

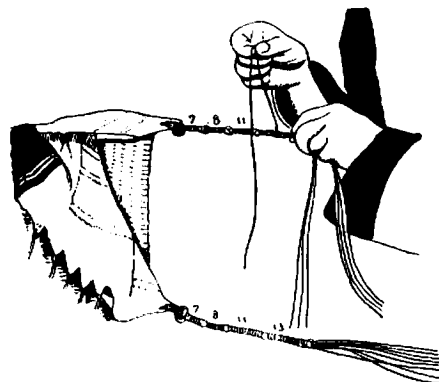
- (1) כדי שיאחזו התוקע בידו ויראה לכאן ולכאן, ושיעורו טפח, ובטור הביא דעת ר"ץ גיאות דצריך בזה טפח שוחק, ולפי"ו לדעת ר"א"ח נאה הוי 8.16 ס"מ, ולדעת החזו"א 9.8 ס"מ. ועי' ביאור הלכה סי' תקפ"ו ס"ט ד"ה ד' גדלים.
- (2) ולענין "רחבו של שופר", ראה אלף המגן (מטה) אפרים סי' תקפ"ו ס"ק י"ח) מביא דעת הרב המגיד דבעינן ג"כ שיעור לרוחב השופר ועיניו, ובהפוסקים ואחרונים לא נמצא כלל הדין לענין רוחב השופר ולענין עיניו מבואר בדבריהם דאפי' היה דק מאוד כמו גלד דכשר. זה שיעור כביצה בלא קליפתה, וככותבת פחותה מכביצה מעט, שו"ע סי' תרי"ב ס"א.
- (3) השיעור הזה הוא רביעית, וזה תלוי לפי בני אדם, באדם בינוני מלא לוגמיו ידיה פחות מרביעית, ואדם גדול לפעמים רביעית ואולי יותר, ואדם קטן הוא פחות מרוב רביעית, מ"ב סי' תרי"ב ס"ק כ"ר"כ"ז.
- (4) ואם השיעור הזה של 30 גרם בבת אחת אינו מספיק להחולה לפי דברי הרופא יתנו לו עד שיעור 38 גרם ואם גם זה אינו מספיק יתנו לו עד 48 גרם, שיעורי תורה, עמוד קצ.
- (12) ומאכילין אותו בהפסקות של כדי אכילת פרס, דהיינו בין כל אכילה הנ"ל לעוד אכילה כזה יהיה בהפסק של 9 מינוט. (שיעורין של תורה.) ורא"ח נאה מוסיף דאם אי אפשר לעשות הפסקה של 9 מינוטין יפסיק לכל הפחות את השיעור הגדול שאפשר לו מאלו השיעורים, ואלו הן 4-מינוט, 7.5 מינוט, 6-מינוט, 5-מינוט 4.5 מינוט, 4-מינוט.
- (13) וכן הדין לענין "היתר שתיה" יהיו בהפסקות דלעיל, ועיי'ש לענין שתיה דאם אי אפשר להפסיק 4-מינוט על כל פנים יתנו לו בפעמים אחדות, ולא בבת אחת, שיעור תורה, עמוד רג. [ועיי' שו"ע תרי"ח ס"ח דיש הסוברים דשיעור שהיה בין שתיה לשתיה משערין בכדי שתיית רביעית].
- (14) השיעורים האלו לשתיה לאדם בינוני, אבל אם מדד ומצא בבמלא לוגמיו ידיה שונה משיעורים האלו שותה עד שיעורו, ראה מ"ב סי' תרי"ח ס"ק כ"א.
- (15) זה איירי במים, ובמשקים אחרים שאין משקלם שוה למשקל המים יתנו לו עד שיעור חצי רביעית, שיעורי תורה עמוד ר', וע"ש.
- (16) שיעורין של תורה, בשיעורי המצות אות ו', וכאורה לפי חשבון 9.62 ס"מ לטפח ועוד 1/48. לשוחקות הוי 68.74 ס"מ, וצ"ע.
- (17) והיינו כשאין לו יותר אבל אם יש לו בודאימן הנבון שיאכל יותר מכביצה, מ"ב סי' תרל"ט ס"ק כא"כב.
- (18) כביצה בלא קליפתה, שיעור תורה, סימן ג' הערה י"ט אבל בלילה הראשונה לפני שקיים המצוה אסור לו לאכול חוץ לסוכה אפי' כזית. ולענין אכילה חוץ לסוכה יש להחמיר שלא לאכול יותר מכביצה בינונית שלנו, לחוש
- (10) כדי שיאחזו התוקע בידו ויראה לכאן ולכאן, ושיעורו טפח, ובטור הביא דעת ר"ץ גיאות דצריך בזה טפח שוחק, ולפי"ו לדעת ר"א"ח נאה הוי 8.16 ס"מ, ולדעת החזו"א 9.8 ס"מ. ועי' ביאור הלכה סי' תקפ"ו ס"ט ד"ה ד' גדלים.
- (11) תורה בשיעורי המצות, אות ב'.
- (12) (א) תבשיל העשוי מחמשת מינים: א לענין ברכת "לישב בסוכה" לא סגי במה שאוכל מעט יותר מכביצה כמו בפת, אלא בעי שיעור חשוב שקובע סעודתו בזה, או שאוכלם בחבורה. ב ולענין חיוב סוכה, הוי מחלוקת, יש הסוברים דאין חייב אלא באופן דלעיל ובסמוך, דעת המג"א דהוי בפת, דיותר מכביצה מעט חייב בסוכה.
- (13) (ב) ופת הבאה בכיסנין, ואוכל יותר מכביצה, אם קובע סעודתו עליו (אע"פ שאינו אוכל כשיעור החיוב לברך המוציא) חייב בסוכה, ומברך "לישב בסוכה".
- (14) ובאינו קובע סעודתו עליו, בשבת חו"ט בבוקר כיון שאוכל אותה בתורת סעודה הצריכה לקידוש שפיר דמי שיברך לישב בסוכה, ובחול אין כדאי לברך, אכן מנהג העולם לברך, ויראה שלא לצאת מיד אחר אכילתו רק לשבת שם זמן מה, ויכון בשעת ברכתו "לישב בסוכה" על האכילה ועל הישיבה שאחר זה, שו"ע סי' תרל"ט ס"ב ומ"ב ס"ק ט"ו ט"ז.
- (15) שיעורין של תורה בשיעורי המצות אות כז, יותר מכמו שני ביצים שלנו.
- (16) מ"ב סי' תרי"ג ס"ק ח', או בשעת הדחק, קצ"ש סי' קל"ו, ולמעלה אין להם שיעור, בזמן שההדס והערבה גבוהים יותר, יש אומרים שצריכה להיות השדרה של הלולב גבוהה יותר מהם טפח, וזה לפי רא"ח נאה 8.2 ס"מ, ולפי שיטת חזו"א 10 ס"מ שו"ע סי' תרי"ג ס"ב. יעוי' באלף המגן (מטה) אפרים סי' תרמ"ז ס"א) דהעלים של ההדס יהיו קטנים רק בציפורן אגודל, כי באם העלים גדולים מזה יש חשש פסול, וגם לא יהיו קטנים כשיעורו, יעוי'ש, ועי' בנדון זה בספר תיים וברכה על הלכות ד' מינים, אות (נה).
- (17) השיעורים האלו לפי מה שמחדין רוב העבות לפי אורך ההדס.
- (18) ועי' שיעורי תורה עמוד רע"ו הערה (צ"ד) שמביא שם דעת הגר"ו שמשערין רוב העבות לפי רוב הקנים, ואפי' לא יהיה רוב האורך, עי"מ אם באורך של ג' טפחים, ובשעה"ד 20 ס"מ יש בו ט"ו קנים ובטפת העליון לבד יש בו ח' קנים משולשים הרי זה כשר לפי שרוב הקנים משולשים אע"פ שרוב הבדי אינו מכוסה במשולשים.
- (19) ומ"מ אינו הידור לקחת אתרוג ששיעורו מצומצם, (שיעור תורה עמוד ר"ל), ופחות מכביצה פסולה, ולמעלה אין לה שיעור שו"ע סי' תרמ"ח סכ"ב.
- (20) וצריך להוסיף קצת נגד משקל העוקץ והפיטמת שאינם מכלל השיעור, שיעור תורה, עמוד ר"ל.
- (21) ובדעיבר למטה מג' טפחים או למעלה מעשרה טפחים יצא, שו"ע סי' תרע"א ס"ו, ומ"ב ס"ק כ"ו.

כל הזכויות שמורות להוצאת א. בלום

עשיית הציצית בטלית

עטיפת המלית

קח את המלית, בעודו כסול והארכב ציצית חלחין מבר אחר, העלה אותו על כתשך, בודק את הציצית המפריד את החושך זה מזה.

ציור ב

את השמש ויורק כי שבעת החושך, באייר ראשון וישי קשרים, באייר שני - כריכות ושני קשרים, בשלישי י"א ושני קשרים, ברביעי י"ג ושני קשרים כמו ציור ב.

שנים את המלית יאחז אותו בשתי היד סמל לראשך כמו ציור ג ובודק להתעטף בציצית.

עטיפת המלית

עטיפת המלית

2

אחריהם הגב איתו על ראשך ושקף אותו על שך כמו ציור ג.

3

הנכה את ארכב כנפות המלית כמו ציור ג.

4

השכל אותם לאחורך מבר שפאל כמו ציור 4

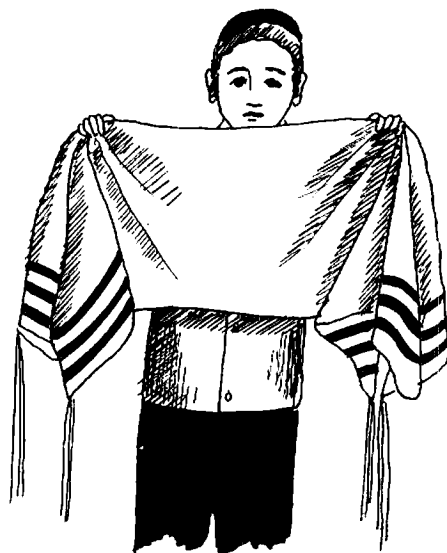
ג.

משלשל הכנפות ביד ימין
לאחריו ושורה הילוך ד' אמו
(טוב להרהר הפסוק "שש אש")

ב.

יעטוף בו ראשו וחלק מהכתף
והגב. אך פניו ישארו מגולים

א.

יאתו בידיו ויברך,
ויש מחזיקים ביד אחת.
(טוב לומר לפני כן ליקבה'')

ו.

טעות!!

ה.

אחד שיעור הילוך ד'
אמות מוריד הטלית על גופו

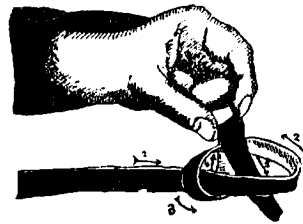

ד.

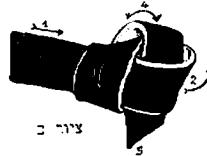
משלשל גם הכנפות השמאליות.
ויעשה כן ביד ימין
(טוב להרהר ג' פסוקים "ה' צבאות"
"ה' צבאות" "ה' הושעה" וכו')

צד השחור של הרצועה שים נגד
מגן. וקח קצה הרצועה בימין
והעביר אותה על-גבי צד האורך.
כעניבה וחזב אותה דרך עליה
כמו ציור א

ציור א

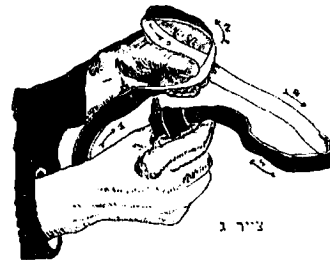

אחר שחזק את הרצועה הראה הסוג
כמו ציור ב

ציור ב

הפך את הרצועה כד השחור
לחץ והגה צדה האורך על צד
הקד' כעניבה כמו ציור ג

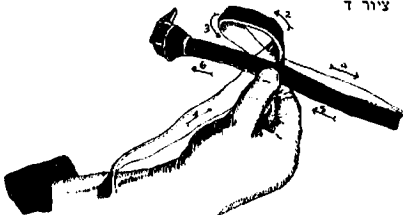

ציור ג

קשר תפלין של יד (אשכנז)

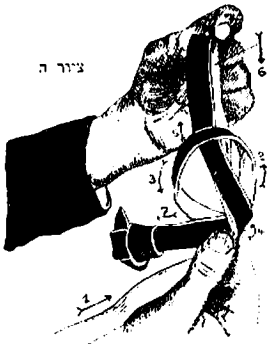
אחרי העניבה כשני אצבעות, והגה את היד אל העניבה והראה כמו שני עטבות.
אחרי אריבה ואחרי קצרה, כמו ציור ד

ציור ד

ציור ה

והגה אחרי כשני אצבעות אל חרף
ושם את העניבה האריבה כחץ הקצרה
כמו ציור ה

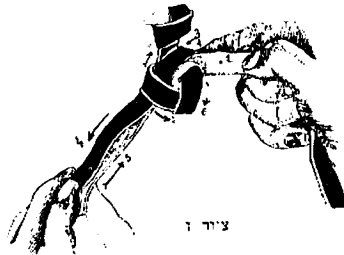
קשר תפלין של יד (אשכנז) ה

כשדך אחרי את העניבה האריבה בתוך
הקצרה, משה את היד דרך העניבה
הקצרה מסעל לעניבה האריבה כמו ציור ו

ציור ו

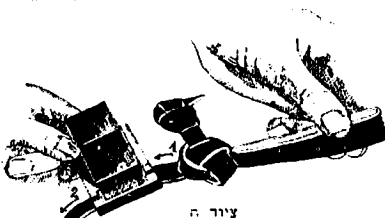

כמו ציור ז נראה הקשר
צד אחד כשדך מרחק אותו.

ציור ז

הרצועה האריבה
שד אותה ידך
עברתה של יד ע'
כמו ציור ח

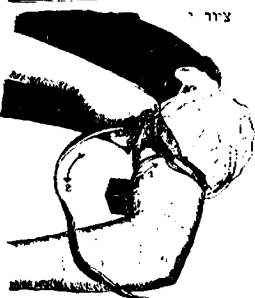
ציור ח

קח את הרצועה וסעך אותה דרך העניבה
ששן הקשר ולחץ כמו ציור ט

ציור ט

ניתן השל יד על שסאל במקום שהבשר
נכוה, הקשר יהיה לצי' חלק המעברתה
לצי' סעלה, וקדם שמהק סבך להגה
תפלין כמו ציור י

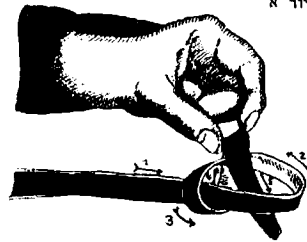

ציור יא

ידיקם שלא תזו השל יד למטה, פחות משתי אצבעות להפסק. ויחך ו' בריכות, ואחר שנית
השל ראש, ייבדך, יעשה ברצועה של יד על האצבע האמצעי כיונה אחת כפרק האמצעי, ושתי
ביטוי כפרק התחתון כמו ציור יא

ציור א

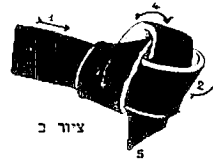
כך השתדל של הרצועה שים נגר
מגיד, וקח קצה הרצועה בימין
העכביר אותה על-גבי צדה הארוך.
בעזיבה ותחשב אותה דרך עליה
כמו ציור א

ציור ד

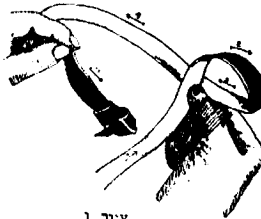
אחרי העזיבה בשתי אצבעות, והנה את ה"יד" אצל העזיבה ותרצה כמו שתי עזיבות, או
ארכה ואתה קשרה, כמו ציור ד

אחרי שתדק את הרצועה תראה חסגה ב
כמו ציור ב

ציור ב

קח קצה הרצועה כשפאל, והפוך אותה
כמו השתדל לחזק חגה צדה הארוך על
צד הקשר בעזיבה כמו ציור ג

ציור ג

ציור ה

תקנה אותו בשתי אצבעות אל חרף
ושים את העזיבה הארוכה בחזק הקשרה
כמו ציור ה

קשר תפילין של יד (ספרד)

קשר תפילין של יד (ספרד)

בעודך אותו את העזיבה הארוכה בחזק
הקשרה, משך את ה"יד" דרך העזיבה
הקשרה מסעל לעזיבה הארוכה כמו ציור ו

ציור ו

ציור ט

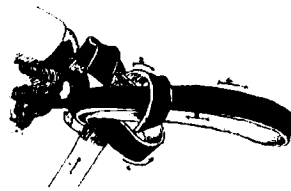
קח את הרצועה ומשך אותה דרך העזיבה
הדבקה מן המעברתא כמו ציור ט

ציור י

יניח השל יד על שפאלו במקום שהב
נבחר, והקשר יהיה לצד הלב והמעבר
לצד מעלה, וקדם שדוק מברך לה
תפילין כמו ציור י

כמו ציור ז תראה הקשר
כמו אתה בעודך מדיק אותו

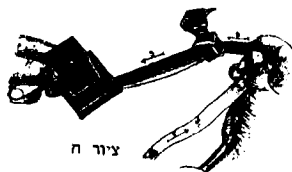

ציור ז

ציור יא

ידיק שלא תוח השל יד למטה, פחות משתי אצבעות להמרס, ויברך ו כריכות, ואחר שי
השל ראש, ויברך, יקשה ברצועה של יד על האצבע האמצעי כריכה אחת במקום האמצעי, ו
כריכות במקום התחתון כמו ציור יא

ציור ח

קח העזיבה ומשך אותה דרך המעברתא
של יד עד הקשר כמו ציור ח

קשירת תפילין של יד - נוסח ספרדים

צורת קשירת הרצועה לבית כמו בעמוד הקודם - נוסח "ספרד" נכונה גם לדעת הספרדים.

אמנם השיטה הנוחה לקשירת קשר תפילין של יד היא להכניס רצועה למעברתא מצד ימין של התפילין כשהצד השחור למטה ומושכה לצד שמאל של התפילין. ומקפל את הרצועה ומחזירה כשהצד השחור כלפי מעלה ומושכה דרך המעברתא לצד ימין של הבית, כדי שיבלוט כארבע ס"מ לצד שמאל. מקצה הרצועה שבצד ימין יקשור את ה"יוד" של תפילין. כנ"ל. אחר כך לוקח את הרצועה הארוכה ומושכה כלפי הבית ומעבירה מעל שתי השכבות של הרצועה המקופלת, ומורידה כלפי מטה וחוזר ומשחילה מלמטה לכיון מעלה ומהדקה יפה.

אחר שקושר את הרצועה בצורת "יוד" יחברנה בגידים את הבית.

הערה לציור י"א

אחרי שמברך ומהדק את הרצועה. מחזיר את הרצועה אחורה חצי סיבוב ומושכה בחזרה על הבית ומסובב ומהדק על ה"יוד" והבית ויורד כלפי מטה כמו בציור.

בכל הצידים שכחפילין של ראש מסומן: רצועה 1; סימן: רצועה 2.

ציור 1

הפוך את הקשר כמד הדגני וראה אם המו
כמו ציור 1.

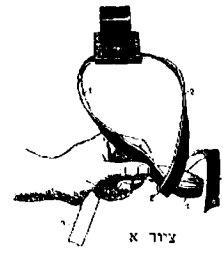
ציור 2

קעה אחת בשתי קצות הרצועות ימין
אחת עד שידבק, והנה הקשר לפניך,
כמו ציור 2.

ציור 3

אחריכן קח את קצה הרצועה 2 ותן בתוך
העניבה של רצועה 1 כמו ציור 3.

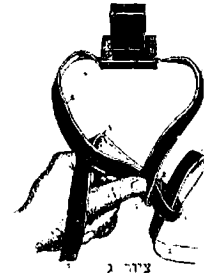
ציור 4

קח רצועה 1 ובסוף אותה (בעניבה) ונג
ברצועה 2 תעשה כן, ושום את הכפול של
רצועה 1 בתוך הכפול של רצועה 2, כמו
ציור 4.

ציור 5

קח את קצה הרצועה 1 ושום אותה בתוך
העניבה של קצה הרצועה 2 המסוכה
למעלה בפעם השני כמו ציור 5.

ציור 6

קח עוד הפעם רצועה 2 ושום אותה בתוך
העניבה והיא של רצועה 1 כמו ציור 6.

צורת הנחת תפילין על הראש - לכל הדעות

ציור 1א

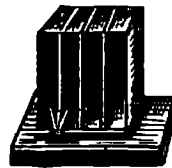
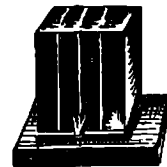
אם הנחת התפילין של ראש למטה
ציור 1א וראי באלו לא הגיע חג
הברכות ע. התפילין, הם לבבלי, וע
הסוד, ומצדה לפקח על זה.

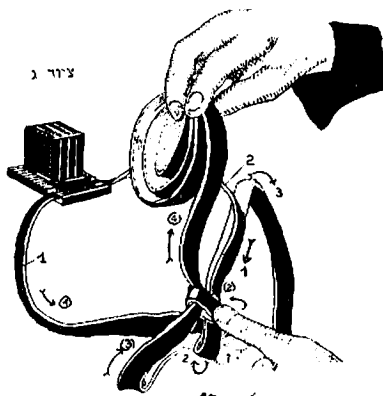
ציור 1ב

פני התפילין לא יהיו מונחים למטה מסקוט
והנחלת צמיחת השערות, והקשר יהיה
מונח אחורי וראש בסוף הנחלת,
בהנחלת הטטא כמו ציור 1ב.

להכיר על התפילין של ראש סבתין בין של ראש ליבני תח

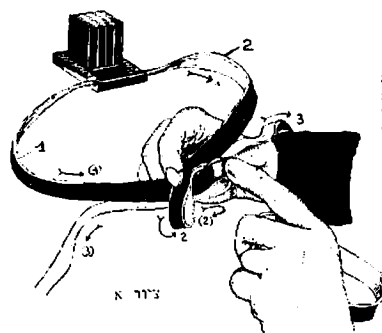
כסל ראש, השערות החיובות בתוך
שכבדו.כסל רבינו תם השערות החיובות בחריץ
האמצעי.

החצים עם המספרים מורים על המסך הרצועה הנפית, מתחלחלת לכיוון, וטלא יתחביל
המעין הצנתי המספרים אצל רצועה 1 בתוך קטל.

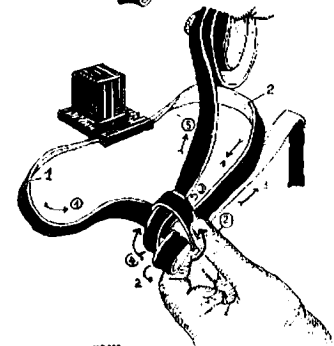
צ"ד 1

שים את קצה הרצועה
(1) בתוך הכפול של
רצועה (1) ומשך
אותה דרך שם כמו
צ"ד 1

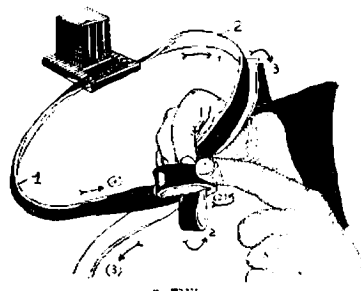
צ"ד 2

קח רצועה (1) ובסול אותה
כעניבה וכן תעשה ברצועה
2, הדג את הכפול של
רצועה 2 על הכפול של
רצועה (1) כמו צ"ד 2

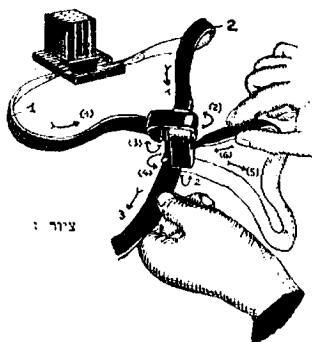
צ"ד 3

חייב עוד הפעם רצועה (1)
בתוך הכפול שלה ומשך
אותה דרך שם כמו צ"ד 1

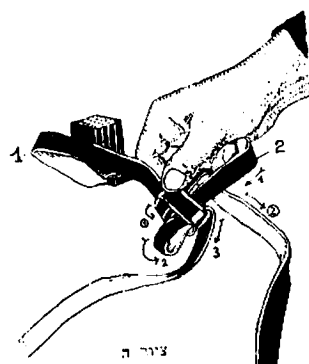
צ"ד 4

והריכך בסוף את הכפול
אל רצועה (1) על גבי
כפול של רצועה 2 כמו
צ"ד 2

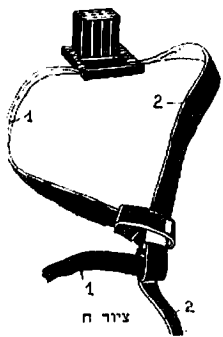
צ"ד 5

תחוב עוד הפעם קצה הרצועה
(1) בתוך הכפול של רצועה (2)
ומשך אותה דרך שם כמו צ"ד 1

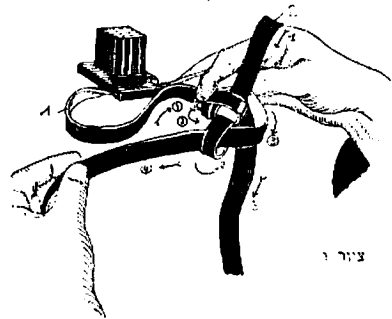
צ"ד 6

י"כך משום את קצה
רצועה (2) והגהו חליו
למטה כמו צ"ד 7

צ"ד 7

אחרי כשתי הקצוות ומשך ברצועות עד
שיתקד והקשר עשוי כדור כמו צ"ד 8

צ"ד 8

קח את קצה הרצועה (1) ותחוב אותה בתוך הכפול של רצועה (2) כמו צ"ד 1

לוח עולמי

כולל בתוכו זמני עלות השחר, וציצית ותפלין, הנץ החמה, וסוף זמן קריאת שמע, ועוד כמבואר בפנים חברו הרב הגאון מו"ר ח"ר נסים כ"צ'ורי זלה"ה.
לוח זה כולל בתוכו עשרה לוחות זמנים והם:

- א. זמן עמוד השחר
- ב. זמן ציצית ותפלין
- ג. זמן זריחת השמש
- ד. סוף זמן קריאת שמע וברכותיה
- ה. זמן מנחה גדולה
- ו. זמן מנחה קטנה
- ז. זמן ערבית שהוא פלג המנחה
- ח. זמן שקיעת השמש
- ט. זמן הדלקת הנרות בערב שבת
- י. זמן צאת השבת

כללי הלוח וקצור דינים

- א. הלוחות האלה מסודרים על פי חודשי החמה ואינם משתנים בכל שנה ושנה.
- ב. הלוחות האלה מסודרים על פי שעון החורף הרגיל, ואם יוסיפו בקיץ שעה אחת או יש להוסיף שעה אחת על כל הזמנים הנזכרים בלוחות הנז"ל.
- ג. הלוחות האלה מסודרים לפי אופק ירושלים ת"ו. אבל בתל אביב-יפו הוורחה מתאחרת ביום בינוני שבע דקות ובאמצע החורף תשע דקות, ובאמצע הקיץ חמש דקות, והשקיעה בחורף מתקדמת דקה וחצי, ובקיץ מתאחרת דקה וחצי.
- בחיפה הוורחה מתאחרת ביום בינוני שבעה דקות, ובאמצע החורף י"ג דקות, ובאמצע הקיץ שלש דקות. השקיעה ביום בינוני שוה לירושלים ת"ו ובאמצע החורף מתקדמת חמש דקות ובאמצע הקיץ מתאחרת חמש דקות.
- בהר הכרמל מתקדמת הוורחה מבעיר קרוב לג' דקות. בהר הכרמל מתאחרת השקיעה בשנים-שלוש דקות מבעיר.
- בטבריה ביום בינוני ובקיץ כמעט שוה לירושלים ת"ו ובחורף הוורחה מתאחרת ט' דקות והשקיעה מתקדמת ט' דקות כמבואר כל זה בספר "ביהשמשות".
- ד. לוחות זריחת השמש ושקיעתה הם כפי הלוחות שבספר הנז"ל.
- ה. לוח עמוד השחר כפי מנהגנו בבגדאד שחושבים שמינית היום מהוורחה עד השקיעה וכמו כן ראיתי בספר נברשת בלוחות שעשה לירושלים ת"ו שהוא שמינית היום והעתיק לוחות הנז"ל בספר "זרח השמש".

- ו. לוח זמן ציצית ותפילין מתחיל זמנו בחורף בימים הקצרים שעה אחת קודם הזריחה וכל מה שיאריכו הימים הוספנו על זמנו עד שיגיע בקיץ בימים הארוכים [שהם שלשה חדשים וחצי] שעה ורביע קודם הזריחה וכמסודר לפניך בלוח הנזכר.
- ז. לוח סוף זמן ק"ש וברכותיה של שחרית מסודר עד רביע היום הנחשב מעמוד השחר עד צאת שלושה כוכבים בינונים. ופידוש זמן הנזכר, דהיינו שיתחיל לפחות קודם הזמן כדי שיוכל לגומרה עם ברכותיה עד גאל ישראל בזמן הנזכר בלוח, אבל הקודא אחר-כך אין לו שכר כקודא בזמנה.
- ח. זמן שלושה כוכבים בינונים פה ירושלים ת"י ברוב השנה הוא כ"ה דקות אחר השקיעה ודק בשלושה חדשים וחצי בקיץ יש שנוי. והם: חצי הראשון של חדש מאי כ"ו דקות וחצי השני כ"ז דקות וחצי יוני כולו וחצי חדש יולי כ"ח דקות, וחצי השני של חדש יולי כ"ו דקות, וחצי אוגוסט הראשון כ"ו דקות. והשאר כל ימות השנה כ"ה דקות.
- ט. זמן האכילה במוצאי חמש תעניות (מלבד יום הכפורים, עיין לקמן) הוא בזמן ג' כוכבים הנו'. גם במועדים הצריכים לילה ודאי בקידוש, וכן זמן בדיקת-חמץ וספירת-העומר והדלקת נר-חנוכה. וקריאת המגילה, וברכת-הלבנה, וטבילה כולם זמנם בג' כוכבים בינונים הנזכרים לעיל.
- י. זמן מנחה גדולה מסודר חצי שעה אחר חצות היום מזריחה ועד שקיעה. ואם רוצה לדעת זמן חצות היום או הלילה הוא חצי שעה לפני זמן מנחה גדולה הנזכר בלוח הזה.
- יא. זמן מנחה קטנה מסודר שתי שעות וחצי לפני צאת-הכוכבים בשעות זמניות הנחשבות מעמוד השחר ועד צאת ג' כוכבים בינונים. ולכתחילה יתפלל מנחה קטנה ולא גדולה ורק בשעת הדחק או ביום השבת שצריך לעשות סעודה שלישית אחר מנחה, יכול להתפלל מנחה גדולה.
- יב. זמן תפילת ערבית שהוא פלג המנחה מסודר שעה ורביע לפני צאת הכוכבים בשעות זמניות הנחשבות מעמוד השחר ועד צאת ג' כוכבים בינונים.
- יג. זמן הדלקת הנרות בערב שבת מסודר חצי שעה קודם השקיעה וכמו שכתב מורנו ורבינו הגאון האדיר דשכבה'ג יוסף חיים וצוק'ל בספר "בין-איש חי" בפרשת נח אות ז' הוה לשונו: "מצוה מן המובחר להדליק חצי שעה קודם שקיעת החמה, עכ"ל הוזהב (ומנהג ירושלים ת"ו להדליק ארבעים דקות קודם השקיעה. ובכל מקום אינם יכולים להדליק קודם זמן ערבית).
- יד. זמן הדלקת הנרות במוצאי שבת [או עשיית מלאכה] הוא עד צאת ג' כוכבים קטנים וכמו שכתב השלחן-ערוך, וזמנם ירושלים ת"י ברוב השנה ל"ה דקות אחר השקיעה, רק בארבעה חדשים בקיץ יגיע זמנם עד ארבעים דקות כמו שמסודר לפניך בלוח. וכן לא יוכל לעשות מלאכה במוצאי ימים טובים קודם ג' כוכבים קטנים הנזכרים.
- טו. זמן ק"ש של לילה ודאי הוא בג' כוכבים הנזכרים לעיל וכמ"ש השלחן-ערוך. ובשעת הדחק יכול לקרא בזמן ג' כוכבים בינונים (עיין לעיל אות ח').
- טז. זמן אכילה במוצאי יום הכפורים הוא ל"ה דקות אחר השקיעה בכל השנים.
- יז. זמן תפלת ערבית במוצאי שבת הוא תמיד קודם עשר דקות מזמן הדלקת-הנרות של מוצאי-שבת הכתובה בלוח הנזכר.
- יח. סוף זמן אכילת חמץ בערב פסח הוא עד סוף שליש היום שהוא מעמוד השחר עד צאת ג' כוכבים בינונים (והוא כ"ה דקות אחר השקיעה).

ימי החודש	עמוד השחר	ציצית ותפילין	ק"ש וברכותי	מנחה גדולה	מנחה קטנה	ערבית	שקיעה	הדה"נ בע"ש	הדה"נ במר"ש	תשכ
(1) ינואר										
1	5.18	5.35	8.17	12.13	2.45	4.00	4.49	4.19	5.25	
2	5.18	5.36	8.17	12.13	2.46	4.00	4.50	4.20	5.26	
9	5.18	5.36	8.18	12.16	2.51	4.06	4.56	4.26	5.31	
10	5.18	5.36	8.18	12.17	2.51	4.06	4.56	4.26	5.32	
11	5.18	5.36	8.19	12.17	2.52	4.07	4.57	4.27	5.33	
19	5.17	5.35	8.21	12.19	2.56	4.13	5.04	4.34	5.40	
20	5.16	5.34	8.20	12.20	2.57	4.14	5.05	4.35	5.41	
21	5.15	5.34	8.19	12.20	2.57	4.15	5.06	4.36	5.42	
27	5.12	5.32	8.18	12.21	3.02	4.20	5.12	4.42	5.47	
28	5.11	5.31	8.17	12.22	3.03	4.21	5.13	4.43	5.48	
(2) פברואר										
3	5.06	5.28	8.15	12.22	3.06	4.24	5.18	4.48	5.53	
4	5.06	5.27	8.15	12.22	3.07	4.25	5.19	4.49	5.54	
5	5.05	5.27	8.15	12.23	3.07	4.26	5.20	4.50	5.55	
12	4.58	5.21	8.11	12.23	3.10	4.31	5.26	4.56	6.01	
13	4.57	5.20	8.10	12.23	3.10	4.31	5.26	4.56	6.02	
14	4.55	5.19	8.09	12.23	3.11	4.32	5.27	4.57	6.03	
21	4.47	5.11	8.04	12.22	3.14	4.36	5.33	5.03	6.08	
22	4.46	5.09	8.03	12.22	3.14	4.37	5.34	5.04	6.09	
23	5.45	5.08	8.03	12.22	3.14	4.37	5.34	5.04	6.10	
(3) מרץ										
1	4.38	5.01	6.04	8.00	12.22	3.16	4.40	5.09	6.14	
2	4.36	5.00	6.03	7.59	12.22	3.17	4.40	5.10	6.15	
10	4.24	4.48	5.53	7.51	12.20	3.19	4.45	5.15	6.21	
11	4.23	4.47	5.52	7.50	12.19	3.20	4.45	5.16	6.22	
12	4.22	4.46	5.51	7.49	12.19	3.20	4.46	5.17	6.22	
20	4.10	4.35	5.41	7.42	12.17	3.21	4.49	5.22	6.28	
21	4.08	4.33	5.39	7.41	12.16	3.21	4.50	5.23	6.28	
22	4.06	4.31	5.38	7.40	12.16	3.22	4.50	5.24	6.29	
29	3.56	4.21	5.29	7.32	12.13	3.23	4.53	5.28	6.34	
30	3.55	4.19	5.28	7.31	12.13	3.24	4.54	5.29	6.34	
31	3.53	4.18	5.27	7.31	12.13	3.24	4.54	5.29	6.35	

הזמן הכתוב כאן להדלקת נרות בערב שבת הוא 30 דקות לפני השקיעה, כמנהג ברוב הארץ.
בירושלים יש להקדים ב-10 דקות כמנהג ירושלים שמדליקים נרות 40 דקות לפני השקיעה.

ימי החדש	עמוד השחר	ציצית ותפילין	ק"ש וברכות	מנחה גדולה	מנחה קטנה	ערבית	שקיעה	הדה"נ בע"ש	הדה"נ במו"ש
(4) אפריל									
6	3.44	4.09	5.19	7.24	12.11	3.25	4.57	5.33	6.39
7	3.42	4.08	5.18	7.24	12.10	3.25	4.57	5.34	6.39
8	3.41	4.07	5.17	7.23	12.10	3.25	4.58	5.35	6.40
9	3.40	4.06	5.16	7.22	12.10	3.25	4.58	5.35	6.41
16	3.30	3.55	5.07	7.16	12.08	3.27	5.01	5.40	6.45
17	3.28	3.54	5.06	7.15	12.08	3.27	5.01	5.40	6.46
18	3.27	3.53	5.05	7.14	12.07	3.28	5.02	5.41	6.47
19	3.25	3.51	5.03	7.13	12.07	3.28	5.02	5.42	6.47
27	3.15	3.41	4.55	7.07	12.06	3.30	5.06	5.47	6.54
28	3.14	3.40	4.54	7.06	12.06	3.31	5.07	5.48	6.55
29	3.12	3.39	4.53	7.05	12.05	3.31	5.08	5.49	6.55
(5) מאי									
5	3.06	3.32	4.47	7.02	12.05	3.33	5.11	5.53	7.00
6	3.05	3.31	4.46	7.01	12.05	3.34	5.12	5.54	7.01
7	3.03	3.30	4.45	7.00	12.04	3.34	5.13	5.55	7.02
15	2.56	3.24	4.39	6.56	12.04	3.36	5.17	6.00	7.09
16	2.55	3.23	4.38	6.56	12.04	3.37	5.18	6.01	7.09
17	2.53	3.23	4.38	6.55	12.04	3.37	5.18	6.01	7.10
18	2.53	3.22	4.37	6.55	12.04	3.37	5.19	6.02	7.11
26	2.48	3.18	4.33	6.52	12.05	3.42	5.23	6.07	7.17
27	2.47	3.17	4.32	6.51	12.05	3.43	5.23	6.08	7.18
28	2.47	3.17	4.32	6.51	12.05	3.43	5.24	6.09	7.18
(6) יוני									
4	2.43	3.15	4.30	6.50	12.07	3.46	5.29	6.13	7.23
5	2.43	3.15	4.30	6.50	12.07	3.46	5.29	6.13	7.24
6	2.43	3.15	4.30	6.50	12.07	3.46	5.30	6.14	7.24
13	2.43	3.14	4.29	6.51	12.08	3.48	5.33	6.14	7.28
14	2.43	3.14	4.29	6.51	12.09	3.49	5.34	6.16	7.28
23	2.43	3.15	4.30	6.52	12.10	3.50	5.35	6.20	7.31
24	2.43	3.15	4.30	6.52	12.11	3.50	5.35	6.20	7.31
25	2.43	3.16	4.31	6.52	12.11	3.51	5.36	6.21	7.31
26	2.44	3.16	4.31	6.52	12.11	3.51	5.36	6.21	7.31

הזמן הכתוב כאן להדלקת נרות בערב שבת הוא 30 דקות לפני השקיעה, כמנהג ברוב הארץ.
בירושלים יש להקדים ב-10 דקות כמנהג ירושלים שמדליקים נרות 40 דקות לפני השקיעה.

ימי
החדש השחר עמוד ציצית ק"ש מנחה מנחה שקיעה הדה"נ הדה"נ
זריחה ותפילין וברכות' גדולה קטנה ערבית

יולי (7)

7.32	6.21	6.51	5.36	3.50	12.11	6.54	4.33	3.18	2.46	1
7.32	6.21	6.51	5.36	3.50	12.12	6.54	4.33	3.18	2.46	2
7.31	6.20	6.50	5.36	3.51	12.13	6.57	4.36	3.21	2.49	9
7.31	6.20	6.50	5.36	3.51	12.13	6.59	4.37	3.22	2.51	10
7.31	6.20	6.50	5.36	3.51	12.13	6.59	4.37	3.22	2.52	11
7.27	6.18	6.48	5.34	3.51	12.14	7.00	4.41	3.26	2.55	18
7.27	6.17	6.47	5.33	3.51	12.14	7.01	4.42	3.27	2.57	19
7.26	6.16	6.46	5.32	3.51	12.14	7.01	4.42	3.27	2.57	20
7.21	6.13	6.43	5.29	3.49	12.14	7.04	4.47	3.32	3.02	27
7.20	6.12	6.42	5.29	3.49	12.14	7.04	4.47	3.32	3.02	28
7.20	6.11	6.41	5.28	3.48	12.14	7.05	4.48	3.33	3.04	29
7.19	6.11	6.41	5.28	3.48	12.14	7.05	4.49	3.34	3.04	30

אוגוסט (8)

7.14	6.07	6.37	5.25	3.44	12.15	7.08	4.52	3.37	3.09	4
7.14	6.06	6.36	5.23	3.44	12.15	7.09	4.53	3.38	3.11	5
7.13	6.05	6.35	5.23	3.43	12.15	7.09	4.53	3.38	3.11	6
7.05	5.59	6.29	5.18	3.40	12.14	7.11	4.58	3.43	3.17	13
7.04	5.58	6.28	5.17	3.39	12.14	7.12	4.59	3.44	3.18	14
7.03	5.56	6.26	5.15	3.38	12.13	7.12	4.59	3.44	3.19	15
6.52	5.47	6.17	5.07	3.31	12.11	7.16	5.05	3.53	3.27	24
6.51	5.45	6.15	5.05	3.30	12.11	7.16	5.06	3.54	3.28	25
6.50	5.44	6.14	5.05	3.30	12.11	7.17	5.06	3.54	3.30	26

ספטמבר (9)

6.42	5.37	6.07	4.59	3.25	12.09	7.18	5.10	3.59	3.33	1
6.41	5.35	6.05	4.57	3.25	12.09	7.18	5.11	4.00	3.34	2
6.40	5.34	6.04	4.56	3.24	12.08	7.18	5.12	4.01	3.35	3
6.30	5.24	5.54	4.48	3.16	12.05	7.21	5.17	4.08	3.42	11
6.28	5.23	5.53	4.47	3.16	12.05	7.21	5.17	4.08	3.43	12
6.17	5.11	5.41	4.37	3.08	12.02	7.24	5.23	4.15	3.50	21
6.15	5.10	5.40	4.36	3.08	12.02	7.24	5.23	4.17	3.51	22
6.06	5.00	5.30	4.28	3.01	11.59	7.27	5.28	4.22	3.57	29
6.04	4.59	5.29	4.27	3.00	11.59	7.27	5.28	4.22	3.58	30

הזמן הכתוב כאן להדלקת נרות בערב שבת הוא 30 דקות לפני השקיעה, כמנהג ברוב הארץ.
בירושלים יש להקדים ב-10 דקות כמנהג ירושלים שמדליקים נרות 40 דקות לפני השקיעה.

ימי החדש	עמוד השחר	ציצית ותפילין	ק"ש וברכותי	מנחה גדולה	מנחה קטנה	ערבית	שקיעה	הדה"נ בע"ש	הדה"נ במו"ש
אוקטובר (10)									
1	4.00	4.24	7.28	11.58	3.00	4.26	5.28	4.58	6.03
3	4.01	4.25	7.28	11.57	2.58	4.24	5.25	4.55	6.01
4	4.02	4.26	7.29	11.57	2.57	4.23	5.24	4.54	5.59
12	4.09	4.33	7.31	11.55	2.51	4.15	5.14	4.44	5.50
13	4.10	4.34	7.32	11.55	2.50	4.14	5.13	4.43	5.49
14	4.11	4.35	7.32	11.55	2.50	4.13	5.12	4.42	5.47
15	4.12	4.36	7.33	11.54	2.49	4.13	5.11	4.41	5.46
16	4.13	4.36	7.33	11.54	2.48	4.12	5.10	4.40	5.45
נובמבר (11)									
1	4.28	4.51	7.40	11.52	2.38	3.58	4.53	4.23	5.29
2	4.29	4.52	7.41	11.52	2.38	3.58	4.53	4.23	5.28
3	4.30	4.53	7.41	11.52	2.37	3.57	4.52	4.22	5.27
11	4.38	5.00	7.46	11.52	2.35	3.53	4.46	4.16	5.21
12	4.40	5.01	7.47	11.52	2.34	3.52	4.45	4.15	5.20
13	4.41	5.01	7.48	11.53	2.34	3.52	4.44	4.14	5.19
14	4.42	5.02	7.49	11.53	2.34	3.52	4.44	4.14	5.19
23	4.52	5.10	7.55	11.55	2.32	3.49	4.40	4.10	5.16
24	4.53	5.11	7.56	11.55	2.32	3.49	4.40	4.10	5.15
25	4.53	5.12	7.56	11.55	2.33	3.49	4.40	4.10	5.15
26	4.54	5.13	7.56	11.56	2.33	3.49	4.39	4.09	5.15
27	4.55	5.13	7.57	11.56	2.33	3.49	4.39	4.09	5.15
28	4.56	5.14	7.58	11.56	2.33	3.49	4.39	4.09	5.15
29	4.57	5.15	7.59	11.57	2.33	3.49	4.39	4.09	5.15
דצמבר (12)									
3	5.00	5.19	8.00	11.58	2.34	3.49	4.39	4.09	5.14
4	5.01	5.19	8.01	11.59	2.34	3.49	4.39	4.09	5.14
5	5.02	5.20	8.02	11.59	2.34	3.49	4.39	4.09	5.14
13	5.09	5.26	8.07	12.03	2.36	3.51	4.40	4.10	5.15
14	5.10	5.27	8.08	12.03	2.36	3.51	4.40	4.10	5.15
15	5.10	5.27	8.08	12.03	2.36	3.51	4.40	4.10	5.16
22	5.14	5.32	8.13	12.07	2.39	3.54	4.43	4.13	5.19
23	5.16	5.32	8.14	12.07	2.40	3.55	4.44	4.14	5.19
24	5.17	5.33	8.15	12.08	2.41	3.55	4.44	4.14	5.20
25	5.17	5.33	8.15	12.08	2.42	3.56	4.45	4.15	5.20
26	5.17	5.33	8.15	12.09	2.42	3.56	4.45	4.15	5.21

הזמן הכתוב כאן להדלקת נרות בערב שבת הוא 30 דקות לפני השקיעה, כמנהג ברוב הארץ.
בירושלים יש להקדים ב-10 דקות כמנהג ירושלים שמדליקים נרות 40 דקות לפני השקיעה.

לוח לזמן צה"כ דר"ת (ע"ב דק) לכל ימות השנה

י.נ.	פבר	מרץ	אפר	מאי	יוני	יולי	אוג.	ספט	אוק.	נוב.	דצמ	
(1)	6.01	6.28	6.51	7.12	7.32	7.53	8.03	7.51	7.19	6.40	6.05	5.51
(2)	6.02	6.29	6.52	7.13	7.33	7.54	8.03	7.50	7.17	6.38	6.05	5.51
(3)	6.03	6.30	6.52	7.13	7.34	7.54	8.03	7.49	7.16	6.37	6.04	5.51
(4)	6.04	6.31	6.53	7.14	7.34	7.55	8.03	7.49	7.15	6.36	6.03	5.51
(5)	6.04	6.32	6.54	7.14	7.35	7.55	8.03	7.48	7.14	6.35	6.02	5.51
(6)	6.05	6.33	6.55	7.15	7.36	7.56	8.03	7.47	7.12	6.34	6.01	5.51
(7)	6.06	6.33	6.55	7.16	7.37	7.56	8.03	7.46	7.11	6.32	6.01	5.51
(8)	6.07	6.34	6.56	7.17	7.37	7.57	8.03	7.45	7.10	6.31	6.00	5.51
(9)	6.08	6.35	6.57	7.17	7.38	7.58	8.02	7.44	7.08	6.30	5.59	5.51
(10)	6.08	6.36	6.57	7.18	7.39	7.58	8.02	7.43	7.07	6.29	5.58	5.51
(11)	6.09	6.37	6.58	7.19	7.39	7.58	8.02	7.43	7.06	6.27	5.58	5.51
(12)	6.10	6.38	6.59	7.19	7.40	7.59	8.02	7.42	7.05	6.26	5.57	5.52
(13)	6.11	6.38	6.59	7.20	7.41	7.59	8.01	7.41	7.03	6.25	5.57	5.52
(14)	6.12	6.39	7.00	7.20	7.41	8.00	8.01	7.40	7.02	6.24	5.56	5.52
(15)	6.13	6.40	7.01	7.21	7.42	8.00	8.01	7.38	7.01	6.23	5.56	5.52
(16)	6.14	6.41	7.01	7.22	7.43	8.00	8.00	7.37	7.00	6.22	5.55	5.53
(17)	6.14	6.42	7.02	7.22	7.43	8.00	8.00	7.36	6.58	6.20	5.55	5.53
(18)	6.15	6.43	7.03	7.23	7.44	8.01	8.00	7.35	6.57	6.19	5.54	5.53
(19)	6.16	6.43	7.03	7.24	7.45	8.01	7.59	7.34	6.56	6.18	5.53	5.54
(20)	6.17	6.44	7.04	7.24	7.46	8.02	7.58	7.33	6.54	6.17	5.53	5.54
(21)	6.18	6.45	7.05	7.25	7.46	8.02	7.58	7.32	6.53	6.16	5.53	5.55
(22)	6.19	6.46	7.06	7.26	7.47	8.02	7.58	7.31	6.52	6.15	5.52	5.55
(23)	6.20	6.46	7.06	7.27	7.48	8.02	7.57	7.30	6.50	6.14	5.52	5.56
(24)	6.21	6.47	7.07	7.27	7.48	8.02	7.57	7.29	6.49	6.13	5.52	5.56
(25)	6.22	6.48	7.08	7.28	7.49	8.03	7.56	7.27	6.48	6.12	5.52	5.57
(26)	6.23	6.49	7.08	7.29	7.49	8.03	7.55	7.26	6.46	6.11	5.51	5.57
(27)	6.24	6.50	7.09	7.29	7.50	8.03	7.55	7.25	6.45	6.10	5.51	5.58
(28)	6.25	6.50	7.10	7.30	7.51	8.03	7.54	7.24	6.44	6.09	5.51	5.59
(29)	6.26		7.10	7.31	7.52	8.03	7.53	7.23	6.42	6.08	5.51	5.59
(30)	6.26		7.11	7.32	7.52	8.03	7.53	7.21	6.41	6.07	5.51	6.00
(31)	6.27		7.11		7.53		7.52	7.20	6.06			6.00

זמן צאת השבת

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים	1	11	21
5.32	5.24	5.21	5.22	5.24	1	11	21
5.36	5.30	5.32	5.30	5.33	1	11	21
5.48	5.41	5.40	5.39	5.41	1	11	21
5.56	5.50	5.50	5.47	5.50	1	11	21
6.03	5.59	5.56	5.56	5.58	1	11	21
6.09	6.08	6.06	6.03	6.05	1	11	21
6.14	6.13	6.11	6.11	6.12	1	11	21
6.21	6.21	6.21	6.18	6.20	1	11	21
6.29	6.28	6.27	6.24	6.26	1	11	21
6.35	6.33	6.35	6.32	6.34	1	11	21
6.41	6.42	6.44	6.40	6.42	1	11	21
6.49	6.48	6.51	6.47	6.49	1	11	21
6.54	6.54	7.00	6.56	6.57	1	11	21
7.03	7.01	7.09	7.04	7.06	1	11	21
7.11	7.08	7.17	7.13	7.14	1	11	21
7.17	7.15	7.24	7.19	7.21	1	11	21
7.23	7.20	7.30	7.25	7.27	1	11	21
7.26	7.23	7.34	7.29	7.30	1	11	21
7.28	7.24	7.35	7.30	7.32	1	11	21
7.27	7.23	7.34	7.28	7.31	1	11	21
7.21	7.18	7.29	7.24	7.26	1	11	21
7.14	7.13	7.21	7.16	7.18	1	11	21
7.04	6.58	7.10	7.05	7.07	1	11	21
6.55	6.53	6.58	6.54	6.56	1	11	21
6.34	6.41	6.45	6.40	6.42	1	11	21
6.29	6.29	6.30	6.26	6.29	1	11	21
6.16	6.16	6.15	6.12	6.15	1	11	21
6.03	6.02	6.02	5.59	6.01	1	11	21
5.50	5.51	5.48	5.46	5.48	1	11	21
5.42	5.39	5.37	5.35	5.37	1	11	21
5.32	5.29	5.27	5.25	5.27	1	11	21
5.25	5.20	5.18	5.18	5.20	1	11	21
5.21	5.15	5.14	5.14	5.15	1	11	21
5.19	5.13	5.11	5.10	5.13	1	11	21
5.21	5.14	5.15	5.13	5.15	1	11	21
5.23	5.16	5.16	5.16	5.18	1	11	21

זמן הדלקת נרות

אילת	באר שבע	חיפה	ת"א	ירושלים	1	11	21
4.30	4.25	4.14	4.27	4.09	1	11	21
4.35	4.31	4.25	4.35	4.17	1	11	21
4.47	4.42	4.32	4.43	4.25	1	11	21
4.55	4.51	4.43	4.54	4.35	1	11	21
5.04	5.00	4.53	5.02	4.44	1	11	21
5.11	5.09	5.01	5.10	4.52	1	11	21
5.16	5.14	5.07	5.16	4.58	1	11	21
5.24	5.22	5.16	5.24	5.06	1	11	21
5.30	5.29	5.22	5.30	5.12	1	11	21
5.36	5.35	5.29	5.37	5.19	1	11	21
5.42	5.43	5.36	5.44	5.26	1	11	21
5.49	5.49	5.44	5.50	5.32	1	11	21
5.54	5.56	5.52	5.58	5.40	1	11	21
6.01	6.02	5.59	6.05	5.47	1	11	21
6.07	6.09	6.07	6.12	5.54	1	11	21
6.12	6.16	6.13	6.19	6.01	1	11	21
6.17	6.22	6.19	6.24	6.06	1	11	21
6.20	6.25	6.23	6.28	6.10	1	11	21
6.22	6.26	6.23	6.29	6.11	1	11	21
6.21	6.25	6.23	6.28	6.10	1	11	21
6.18	6.20	6.19	6.25	6.06	1	11	21
6.12	6.15	6.12	6.18	6.00	1	11	21
6.03	6.01	6.04	6.09	5.52	1	11	21
5.54	5.57	5.51	5.59	5.41	1	11	21
5.40	5.44	5.39	5.46	5.28	1	11	21
5.31	5.32	5.28	5.34	5.16	1	11	21
5.18	5.20	5.13	5.21	5.03	1	11	21
5.05	5.05	4.58	5.07	4.49	1	11	21
4.53	4.54	4.46	4.55	4.37	1	11	21
4.43	4.42	4.35	4.44	4.26	1	11	21
4.34	4.31	4.24	4.33	4.15	1	11	21
4.26	4.23	4.15	4.25	4.07	1	11	21
4.21	4.17	4.09	4.20	4.01	1	11	21
4.19	4.15	4.06	4.17	3.59	1	11	21
4.20	4.16	4.07	4.17	3.59	1	11	21
4.22	4.18	4.10	4.20	4.02	1	11	21

לוח קביעות השנים-300 שנה

(ב) לוח השנה

[illegible]

לוח קביעות השנים-300 שנה

[illegible]

לוח קביעות השנים עד סוף אלף השני – 300 שנה

[illegible][illegible]

לוח התדשים

[illegible]

לוח לשנת תשס"ב 5762 (2001-2002) (חנ"ף)

[illegible]

לפי (2000-2001) 5761 ר"בשח חנשל חיל (7777)

[illegible]

לשם 5762 תשס"ב (ת"ת)

[illegible]

לוח לשנת תשס"א 5761 (ת"ק)

[illegible]

לפי (2002-2003) 5763 ג'שח

[illegible]

לוח לשנת תשס"ג 5763 (ת"י)

[illegible]

[illegible]

ליל השנה 5766 (ת"ף)

[illegible][illegible]

ללא שטח 5765 (77)

[illegible]

[illegible][illegible]

ל"ה תשע"ד 5774 (ת"ת)

[illegible][illegible]

אגרת הרמב"ן

האגרת הזאת של הרמב"ן דל סעיד לקטלוגיא לבנו על העונה וזה בו שיקראנה פעם אחת בשבוע וילמדו גם אחרים עשר ויחיה ויגיל בו בעל פה כדי לחנכם בילדותם בראות שמים. ובשר לו שבים שיקרא אגרת זה שיענוהו מן השמים כל מה שישאל. וכל מי שידגיל לאסור בראי יחיה נישל מכל צרה ומבטח לו שהוא בן עולם הבא. וספר מעלפת ספדישו.

שמע בני מוסר אביה, ואל תטוש תורת אמה. תתנהג תמיד לדבר כל דבריה בנחת לכל אדם ובכל עת, ובזה תנצל מן הכעס. שהיא מרה רעה להתטיא בני אדם. וכן אמרו רבותינו ו"ל, כל הכועס כל מיני גהינם שולטין בו. שנאמר הסר כעס מלבי, והעבר רעה מבשריך, ואין רעה אלא גהינם, שנאמר וגם רשע ליום רעה.

וכאשר תנצל מן הכעס תצלה על לבך מדת הענוה שהיא מדה טובה מכל המדות טובות, שנאמר עקב ענוה יראת ה'.

ובעבוד הענוה תצלה על לבך מדת היראה, כי תתן אל לבך תמיד, מאין באת, וילאן אתה הולך, ושאתה רמה ותולעך בחיה, ואף כי במותך, ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, לפני מלך הכבוד, שנאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכללוך, אף כי לבות בני אדם, ונאמר הלא את השמים ואת הארץ אני מלא נאם ה'. וכאשר תחשוב את כל אלה, תידא מבוראך ותשמד מן החסא, ובמדות האלה תהיה שמח בחלקך.

וכאשר תתנהג במדת הענוה להתבושש מכל אדם ולהתפחד ממנו ומן החסא, או משרה עליך דוח השכינה, וזיו כבודך, וחי עולם הבא.

ועתה בני דע וראה, כי המתנאה בלבו על הבריות, מרד הוא במלכות שמים, כי מתפאר הוא בלבוש מלכות שמים, שנאמר ה' מלך גאות לבש וגו', ובמה יתנאה לב האדם, אם בעושר, ה' מודיש ומעשיר. ואם בכבוד, הלא לאלקים הוא, שנאמר והעושר והכבוד מלפניך, ואין מתפאר בכבוד קונו. ואם מתפאר בחכמה, מסיד שפה לנאמנים, וסעם זקנים יקח. נמצא הכל שנה לפני המקום, כי באפו משפיל גאים, ובכדונו מגביה שפלים, לכן תשפיל עצמך וינשאך המקום.

על כן אפשר לך איך תתנהג במדת הענוה ללכת בה תמיד: כל דבריה יהיו בנחת, וראשך קפוף, ועיניך יביטו למטה לארץ, ולבך למעלה, ואל תביט בפני אדם בדברך עמו, וכל אדם יהיה גדול ממך בעיניך, ואם חכם או עשיר הוא, עליך לכבדו. ואם רש הוא, ואתה עשיר או חכם ממנו, תשוב בלבך כי אתה חייב ממנו והוא זכאי ממך, שאם הוא חוטא הוא שוגג ואתה מויד.

בכל דבריה ומעשיו ומחשבותיו ובכל עת, תשוב בלבך כאלו אתה עומד לפני קורשא ברה הוא, ושכינתו עליך, כי כבודו מלא העולם, ודבריה יהיו באימה וביראה כעבר לפני רבו, ותתביש מכל אדם, ואם יקראך איש אל תצננה בקול רם, רק בנחת כעומד לפני רבו.

ותני זהיר לקרות תמיד אשר תוכל לקיימה, וכאשר תקום מן הספר, תחפש באשר למדת אם יש בו דבר אשר תוכל לקיימו. ותפשפש במעשיו בבוקר ובערב, ובזה יהיו כל ימיה בתשובה.

והסר כל דברי העולם מלבך בעת התפלה, והכן לבך לפני המקום ברוך הוא, וטהר רעיוניך, ותשוב הריבוד קודם שתוציאנו מפה, וכן תעשה כל ימי חיי הבלה בכל דבר ודבר ולא תחטא, ובזה יהיו דבריה ומעשיו ומחשבותיו ישרים, ותפלתך תהיה זכה וברה ונקיה ומכוננת ומקבלת לפני המקום ברוך הוא, שנאמר תכין לבם מקשיב אזניה.

תקרא האגרת הזאת פעם אחת בשבוע ולא תפחות, לקיימה וללכת בה תמיד אתה השם יתגדל, למען תצליח בכל דרכיך ותזכה לעולם הבא הנפון לעדקים. ובכל יום שתקראנה יצננה מן השמים באשר יצלה על לבך לשאול ער עולם אמן סלה:

מוכא בשורע אויך סימן קיי ובס"ז שם שיש חיוב על כל אחד לאמר תפלות אלו, להתפלל
קודם לימודיו וליתן שבת והודאה שזיכהו הקב"ה ללמוד תורה.

קודם הלימוד יאמר:

יהי רצון מלפניך יי אלהי ואלהי אבותי, שתאיר עיני במאור תורתך ותצילני
מכל מכשול וטעות, הן בדיני אסור והתר הן בדיני ממונות, הן בהוראה הן
בלמוד. שלא יארע דבר חקלה על ידי, ולא אכשל בדבר הלכה וישמחו כי
חברי, ולא אמר על טמא טהור, ולא על טהור טמא, ולא על מתר אסור,
ולא על אסור מתר, ולא יכשלו חברי בדבר הלכה ואשמחו בהם: גל עיני
ואביטה נפלאות מתורתך. ומה ששגיתי כבר העמידני על האמת, ואל תצל
מפי דבר אמת ער מאר. כי יי יתן חכמה מפיו רעת ותכונה. וכל כונתי
ללמד לשם יחוד קדשא בריך הוא ושכינתה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו
ליחר שם יי"ה ברו"ה ביחודא שלם בשם כל ישראל ולתקן שרש למור זה
במקום העליון ולהשלים אדם העליון ואילן העליון. ויהי נעם אדני אלהינו
עלינו ומעשה ידיו כוננה עלינו ומעשה ידיו כוננהו:

לאחר הלימוד יאמר:

מודה אני לפניך יי אלהי, ששמת חלקי מיושבי בית המדרש. ולא שמת
חלקי מיושבי קרנות. שאני משכים, והם משכימים. אני משכים לדברי
תורה, והם משכימים לדברים בטלים. אני עמל והם עמלים. אני רץ, והם רצים. אני
דן לחיי העולם הבא, והם רצים לכאר שחת. שנאמר ואתה אלהים תורידם
לכאר שחת, אנשי דמים ומרמה לא יחצו ימיהם ואני אבטח בך:

תפלת הדרך

דיני וסדר תפלת הדרך

(א) היוצא לדרך אפילו רק עד פרסה צריך להתפלל תפלת הדרך. אבל אם הוא צריך לילך רק פחות מפרסה מתפלל בלא חתימה. אבל אם הוא מקום סכנה אפילו בפחות מפרסה צריך להתפלל בחתימה (סי' קי"ט): (ב) תיכף כשיוצא מעיבורה של עיר צריך להתפלל תפלה זו. ואם שכח מתפלל כ"ז שהוא בדרך ובלכוד שלא הגיע עריין תוך פרסה הסמוכה לעירו או לעיר שרוצה ללון בה רמשם ואילך יאמר אותה בלא חתימה: (ג) יש להסמיק תפלת הדרך לכרכה אחרת כרי שתהא ברכה הסמוכה לחכרתה. לכן כשיוצא בדרך בשחרית קודם התפלה כגון שהוא נחנך. יש לומר ברכת השחר על הדרך ולהסמיק תפלת הדרך לכרכת השחר. וכיום יאכל איזה פרי ולהסמיק תפלת הדרך לכרכת הפרי, או כשמטיל מים יסמוך אותה לכרכת אשר יצר (שם):

יהי רצון מלפניך יי אלהינו ואלהי אבותינו שתוליכנו לשלום ותצמידנו לשלום ותדריךנו לשלום. ותגיענו למחוז חפצנו לחיים ולשמחה ולשלום. (ואם חוזר באותו היום יאמר ותחזירינו לשלום) ותצילנו מכף כל אויב ואורב ולסטים וחיות רעות בדרך, ומכל מיני פרעניות המתרגשות ובאות לעולם ותשלח ברכה והצלחה בכל מעשה ידינו. ותתנו לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל ראינו. ותגמלינו חסדים טובים ותשמע קול תחנונינו. כי אל שמע תפלה ותחנון אתה: ברוך אתה יי, שומע תפלה:

ואומר ג"פ ויעקב הלך לדרך ויפגעו בו מלאכי אלהים: ויאמר יעקב באשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים:

יכין בתיבת רא"ם ר"ת רפאל אוריאל מיכאל. וגבריאל נכלל בשם אלהים מדת הגבורה: ואומר ל' פעמים לישועתך קויתי יי, קויתי יי לישועתך, יי לישועתך קויתי:

ואומר ר' פעמים יהי נועם אדני אלהינו עלינו, ומעשה ידינו פוננה עלינו, ומעשה ידינו פוננה:

ואומר י' פעמים יברך יי וישמרך: יאר יי פניו אליך, ויחנך: ישא יי פניו אליך, וישם לך שלום:

ואומר ה' פעמים המלאך הגואל אותי מכל רע, יברך את הנערים, ויקרא בהם שמי ושם אבותי, אברהם ויצחק, וידגו לרוב בקרב הארץ:

ואומר ג"פ ניסעו יהי חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחרי בני יעקב: